

OF TORONTO

3 1.31.01070021 9

MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI

Digitized by the Internet Archive
in 2013

<http://archive.org/details/magyarorszgvrmeg21szik>

DB
901
M28
403 21

MAGYARORSZÁG

VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI

(MAGYARORSZÁG MONOGRAFIÁJA)

A MAGYAR KORONA ORSZÁGAI TÖRTÉNETÉNEK, FÖLDRAJZI, KÉPZŐMŰVÉSZETI, NÉPRAJZI, HADÜGYI ÉS
TERMÉSZETI VISZONYAINAK, KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS KÖZGAZDASÁGI ÁLLAPOTÁNAK

ENCZIKLOPÉDIÁJA

A MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAI
BIZOTTSÁGÁNAK

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

DR. BOROVSZKY SAMU

A M. TUD. AKADEMIA TAGJA, A M. TÖRTÉNELMI, A M. HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI ÉS A M. NÉPRAJZI TÁRSASÁGOK VÁLASZTMÁNYI TAGJA

SZÁMOS SZÍNES MELLÉKLETTEL, MŰMELLÉKLETTEL, TÉRKÉPPEL, TERV- ÉS HELYZETRAJZZAL
ÉS SZÖVEG-KÉPPEL

ZEMPLÉN VÁRMEGYE.

BUDAPEST

APOLLO IRODALMI TÁRSASÁG

ZEMPLÉN VÁRMEGYE

ÉS SÁTORALJAÚJHELY R. T. VÁROS.

A MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAI
KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK

FELÜGYELETE ALATT IRTÁK

A ZEMPLÉNVÁRMEGYEI HELYI MUNKATÁRSOK

78 MŰMELLÉKLETTEL, 306 KÉPPEL,
EZEK KÖZÖTT 5 SZÍNNYOMATU KÉP ÉS 1 TÉRKÉP. KIMERITŐ NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

A MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI

ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAINAK KÖZÉPPONTI BIZOTTSÁGA

Elnök: **RÁKOSI JENŐ**. Szerkesztő: **dr. BOROVSZKY SAMU**.

T A G O K :

- Balassa József dr.**
tanár.
- Balkay Béla dr.**
ügyvéd, író.
- Balogh Pál**
író.
- Bánóczy József dr.**
tanár, a M. Tud. Akadémia tagja.
- Bársony István**
író, a Kisfaludy-társaság tagja.
- Bayer József**
főgimn. tanár, a M. T. Ak. tagja.
- Bedő Albert**
ny. államtitkár, orsz. képvis.,
a M. Tud. Akadémia tagja.
- Benedek Elek**
a Kisfaludy-társaság tagja.
- Berzeviczy Albert**
orsz. képvis.,
a Kisfaludy-társaság tagja.
- Bezerédj Viktor dr.**
belügyminiszteri tanácsos.
- Berecz Antal**
a m. földrajzi társaság főtitkára.
- Borbély Lajos**
a Rimamurány-salgó-tarjáni
vasmű-részvény-társaság vezér-
igazgatója.
- Csapodi István dr.**
író, egyetemi m.-tanár.
- Császár Imre**
orsz. színművészeti akad. tanár.
- Csoma József**
a M. Tud. Akadémia tagja,
a M. Heraldikai és Genealogiai
társ. ig. vál. tagja.
- Dárday Sándor dr.**
a m. kir. állami legfelsőbb szám-
vevőszék alelnöke.
- Demény Károly**
m. kir. posta- és távírdaigazgató.
- Dedek Crescens Lajos**
tudomány-egyetemi könyvtár-őr.
- Dobokay Lajos**
miniszteri tanácsos.
- Entz Géza dr.**
műegyetemi r. tanár, a M. Tud.
Akadémia tagja.
- Enyedi Lukács**
miniszteri tanácsos.
- Erdélyi Pál dr.**
az Erdélyi Múzeum könyvtárának
igazgatója.
- Falk Miksa dr.**
országgyűlési képviselő,
a «Pester Lloyd» főszerkesztője,
a M. Tud. Akadémia tagja.
- Fejérpataky László dr.**
a Nemzeti Múzeum könyvtár-
nak igazgató öre,
a M. Tud. Akadémia tagja.
- Fritz Péter**
a budapesti keresk. és iparkamara
titkára.
- Gonda Béla**
keresk. miniszteri tanácsos.
- György Aladár**
az országos statisztikai hivatal
könyvtárnoka.
- Hock János**
országgyűlési képviselő, plébános.
- Rónai Horváth Jenő**
m. kir. honvédeztudós, a M. Tud.
Akadémia tagja.
- Hutyra Ferencz dr.**
az állatorvosi főiskola igazgatója
- Kada Elek**
író, Kecskemét város polgár-
mestere.
- Katona Lajos dr.**
a M. Tud. Akadémia tagja.
- Kenedi Géza dr.**
szerkesztő.
- Pasteiner Gyula dr.**
egyetem: ny. r. tanár, a M. Tud.
Akadémia tagja.
- Kenessey Kálmán**
vasúti és hajózási főfelügyelő.
- Konkoly Thege Miklós**
a középponti meteorológiai inté-
zet igazgatója, a M. Tud. Akadé-
mia tagja.
- Kormos Alfréd**
a «Magyar Pénzügy» szerkesztője.
- Kőrösi József**
a fővárosi statisztikai hivatal
igazgatója, a M. Tud. Akad. tagja.
- Kovács Albert**
ev. ref. theologiai tanár.
- Kovács Gyula**
vasúti és hajózási főfelügyelő.
- Landherr Gyula**
műépítész.
- Lipcesey Ádám dr.**
lapszerkesztő.
- Lóczy Lajos**
egyetemi ny. r. tanár, a M. Tud.
Akadémia tagja.
- Madarász Gyula dr.**
nemzeti múzeumi őr.
- Nagy Géza dr.**
nemzeti múzeumi őr, a M. Tud.
Akadémia tagja.
- Németh József**
földmívelésügyi min. titkár.
- Némethy Károly dr.**
belügyminiszteri tanácsos.
- Nyáry Sándor dr.**
műegyetemi m.-tanár.
- Ortvay Tivadar dr.**
jogakadémiai tanár, a M. Tud.
Akadémia tagja.
- Óváry Lipót**
orsz. főlevéltárnok, a M. Tud.
Akad. tagja.
- ifj. Reiszig Ede dr.**
a M. Heraldikai és Genealogiai,
a M. Tört. társaság ig. vál. és a
Műemlékek Orsz. Biz. lev. tagja.
- Rodiczky Jenő dr.**
cs. és kir. asztalnok,
földmiv. min. osztálytanácsos.
- Telegdi Roth Lajos**
főbányatanácsos, kir. főgeológus.
- Sándor József**
az E. M. K. E. alelnök-főtitkára.
- Szabó Antal**
belügyminiszteri osztálytanácsos.
- Id. Szinnyei József**
a n. múzeumi hírlapkönyvtár öre,
a M. Tud. Akadémia tagja.
- ifj. Szinnyei József dr.**
egyetemi ny. r. tanár,
a M. Tud. Akadémia tagja.
- Strausz Adolf dr.**
tanár, író.
- Szterényi Hugó dr.**
tanár, író.
- Thallóczy Lajos dr.**
a közös pénzügymin. osztály-
főnöke, a M. T. Akad. tagja.
- Varadi Antal dr.**
az orsz. színművészeti akadémia
igazgatója.
- Vécsey Tamás dr.**
egyetemi ny. r. tanár, a M. Tud.
Akadémia tagja.
- Vende Aladár**
író,
a monografia segédszerkesztője.
- Virter Ferencz**
író,
a monografia segédszerkesztője.
- Visontai Soma dr.**
ügyvéd, orsz. képviselő.
- Zilahy-Kiss Béla**
(Junius)
a Budapesti Hírlap munkatársa,
történetíró.

A MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI

ZEMPLÉNMEGYEI KÖTETÉNEK HELYI MUNKATÁRSAI:

Gróf Andrássy Gyula

v. b. t. t., orsz. képviselő.

Beregszász István

kir. tanfelügyelő, Sátoraljaújhely.

Buza János

főiskolai tanár, Sárospatak.

Dókus Gyula

cs. és kir. kamarás, alispán,
Sátoraljaújhely.

Dongó Gy. Géza

szerkesztő, Sátoraljaújhely.

Gál Lajos

kir. törvényszéki albiró,
Sátoraljaújhely.

Horváth Cziril dr.

főiskolai tanár, Sárospatak.

Korbély Géza

üg. h. ev. lelkész, Sátoraljaújhely.

Kossuth János dr.

ügyvéd, Sátoraljaújhely.

Gróf Mailáth József

cs. és kir. kamarás, főrendiházi
tag, Perbenyik.

Matolay Etele

ny. alispán, Sátoraljaújhely.

Miklóssy István

gör. kath. lelkész, Sátoralja-
újhely.

Perényi József dr.

tanár, Sátoraljaújhely.

Péter Mihály

ev. ref. lelkész, Gálszécs.

Székely Albert dr.

ügyvéd, Sátoraljaújhely.

Szinnyey Gerzson

ny. főisk. tanár, Sárospatak.

Szokolszky Bertalan

szent-zéki tan., plébános,
Szilvásujfalu.

Unghváry Ede

postafőnök, Sztropkó.

A DOLGOZATOKAT FELÜLVIZSGÁLTÁK:

Bánóczy József dr., — Borovszky Samu dr., — Bedő Albert, — Csoma József, — Gonda Béla, — Hock János, — Katona Lajos dr., — Kormos Alfréd, — Kovács Albert, — Lóczy Lajos, — Németh József, — id. Szinnyey József, — Vécsey Tamás dr.

ELŐSZÓ.

A magyar nemzet csak mint egységes politikai test tarthatja fenn magát. Csak úgy számíthat jövőre, ha hatványozott erővel él benne az összesség fogalma, ha főtulajdonsága a hazafiság marad.

Helyes-e ily körülmények között, ha a nagy egésznek egyes részei külön öntudattal bírnak és a közérzületnek egy-egy szikráját a maguk számára foglalják le? Ez a kérdés támadt föl bennem, midőn e munka alap gondolatával foglalkoztam.

Szabad-e megerősíteni a megyei öntudatot, azt az érzést, hogy a megye önálló történettel, hagyományokkal, érdekekkel bíró erkölcsi lény, mely tagjainak ragaszkodásához jogot formálhat?

A particularizmus, a vidékek szűkkeblű önzése, Európa-szerte az állami és nemzeti egység kárára szolgált.

Franciaországban, Németországban, Olaszországban századok munkája bírta csak a tartományi életből a nemzeti életet kifejleszteni. S nem egy helyen még ma is veszélyes centrifugális erő rejlik a vidéki közérzületben. Sok helyütt, a hol a régi történelmi beosztások segítségével végzi az új állam a maga feladatát, és a hol a múlt emlékei még elevenek maradtak, a vidéki önérzet még ma sem békült meg az új renddel, azzal a felsőbb lényvel, a mely őket hátraszorította.

Nálunk ez nincs így. A vármegye egész múltja a magyar államalkotás-hoz fűződik. Szent István birodalma megalakulásának és fennmaradásának óriási munkája túlnyomó részben a megyei intézmény keretében folyt le. Az első király a megyére alapítja az állam szervezetét, s azóta a nemzet politikai geniusza szakadatlanul a megyében nyilvánult meg a legönállóbban.

Legfényesebb, legsikerültebb alkotásunk a vármegye. Hasonlít más országok ilyenmő intézményeihez; talán Nagy Károly grófságainak az utánpótlása; de fejlődése teljesen önálló úton történt meg. Az élet legkülönbözőbb szükségének meg tudott felelni. A megye története az élet változó viszonyaihoz való önkéntelen és benső alkalmazkodás nagyfontosságú elméletének egyik legáltalóbb példája a politika terén.

A centralizáció, a királyságtól vezetett állami önkormányzat eszköze, midőn a közérdek úgy kívánta, a decentralizációnak, a királyság ellen védekező nemzeti társadalomnak eszközévé vált.

Hunyadi Mátyás idejében még a királyi szervező erő hatja át a megyét. A megye nemessége, szövetségben a királylyal, az oligarchia, a hűbéri széthullás ellen védi meg az egységet. A közhatalom összefoglaló eszméjét győzelemre juttatja a hűbéri jog széjjelválasztó irányzatával szemben. Főbb hivatalnokai kinevezettek. Szigorú ellenőrzés mellett végzi munkáját. A Habsburgok idejében ellenben ugyanezek a megyék az ellenállás fészkeivé válnak. A központtól mind függetlenebbek lesznek. Az alispánt is választják. Kis köztársaságok, önálló étellel. A megye az adószedés, a katonatartás, az igazságügyi kormányzat, a polgári közigazgatás szerve. A követválasztás és utasítások adása útján a törvényhozás is befolyása alá kerül. A nemzetnek, az államnak érdekében a szomszédos megyével és várossal, a királylyal és a központi hatóságokkal, sőt néha a külfölddel is tárgyal, alkudozik, szövetkezik. Nemesak saját ügyeit intézi, hanem az országét is. Nemesak adminisztrál, hanem politizál is.

Hol van ennek a fejlődésnek a párja?

A magyar nemes az országos ügyekről elmélkedni, felelőség mellett cselekedni, kormányozni, beszéd útján egymásra és a közönségre hatni a megyében tanul meg. Politikai gondolkozásnak, szónoklatnak és tettnek iskolája ez a kis állam az államban, amely nem csupán önmagáért él, mint azon területi egységek, melyek másutt az övét megközelítő önállóságra tesznek szert, hanem az egész nemzetért. A nemzeti eszme, a rendi alkotmány — sokáig egy volt e két fogalom — a particuláris szervezetben, a részben erősebben állott, mint az államnak legfelsőbb hivatalaiban, az egésznek a szerveiben.

A mese sárkányról regél, a melynek minden egyes porcikája külön életre kél és tüzet okád, ha levágják a fejét.

A magyar nemzet a megyei intézmény alapján oly erővel teljes léthez jutott, olyan mélyre bocsáthatta élete gyökereit, hogy midőn a központ megbénult és idegen befolyás alá került, az egyes tagok a köztük kifejlődött közös szellem útján egymással összetartó és harczra képes egyéniségekké váltak.

A megyébe vonult és ott lüktetett az erő, mely a központból kiszorult.

A megyei egyéniségek kultusza tehát egészséges és üdvös dolog. A közszolgálatnak, a közügynek javára befolyásolják a nép lelkét és benne a szeretet melegét ébresztik fel azon egység iránt, melyben élete nagyrészt tölti és a melytől függ létének mindennapi ezer meg ezer érdeke.

A ragaszkodás érzeténél fogva az egyes fokozott becsvágygyal és lelkesedéssel vesz részt a közigazgatás szolgálatában.

A megyei öntudat a társadalmat megneveli az állam javára. A megyéhez való vonzódás az érzések azon fajtájához tartozik, melynek legtökéletesebb képviselője a hazafiság.

Az egyéni önzést, az osztályérdeket, a felekezeti szellemet, az anyagi érdekeket háttérbe szorítja s az osztatlan egységes nemzeti társadalom igényeinek rendeli alá.

A megye szeretete, valamint a hazáé, arra serkent, hogy a közéletben minden más fölé az egésznek az érdekét helyezzük s a közpályán ne a társadalom önzését, hanem a kollektív lényt szolgáljuk.

Mennél jobban szeretjük otthonunkat, községünket, vármegyénket, annál bensőbbben szerethetjük országunkat is.

A magyarok története szomorú. A sok válság, az egymásra utalt tényezőknek egymás ellen folytatott harcainak, ezek megszűnte után is nehezzé teszik az összhangzatos munkát. A multnak egy-egy emléke idegességet s bizalmatlanságot kelthet és alkalmas a vállvetett munkára szorult erőknek széjjelválasztására.

Annál nagyobb jelentőségű, annál becsesebb, hogy a megyét minden hagyománya a magyar nemzethez kapcsolja, hogy a megye önálló élet-erővel bír s hogy annak további kifejtésétől nincs miért tartanunk. A multa alapíthatjuk a jövőt. Elődeink munkáját megszakítás nélkül folytathatjuk. A nemzettel összenőtt vármegyei egyéniségek gondos és szeretettel teljes ápolásával az ország kormányzatának kitűnő alapot biztosíthatunk. Nagy, szép és veszélytelen hagyományoknak, eredeti érzéseknek, az emberrel született rokonszenvnek termelő erejét használhatjuk fel a helyi önkormányzat céljára. Nem kell, a mi mindig a legnehezebb feladat, lelket lehelni a czélszerűségnek és az érdeknek szempontjai szerint keletkező új alkotásokba. Csak irányítani és az új feladatokhoz alkalmazni kell a létező szellemi tőkét, az összetartozás meglevő tudatát.

Zemplén vármegye a legszebb, a legnemzetibb multú és még ma is igaz életet élő ilyen egyéniségek egyike. Joggal ragaszkodik hozzá minden szülőtte. Zemplén nemzetünk fönmaradásának egyik érdemes munkása volt mindenkor. Egy-egy olasz vagy német város vagy tartomány a kulturának, a vagyonszágnak sokkal nagyobb fokáig jutott el, mint vármegyénk. De hol van az a terület, melynek minden dicsősége és szenvedése, minden szép emléke annyira a nagy nemzet szolgálatában szereztetett volna meg, mint a magyar megyéké, mint Zempléné? Érdemet nálunk mindig csak abban láttak, a mi az egész nemzetnek vált javára. A magyar megyéknek nincsenek fényes emlékei, a melyek ne volnának a nemzetért való munkásság és áldozat következményei. Önmaguknak jólétéért és hatalmáért folytatott küzdelmek, ha nem fokozták az egésznek jólétét és hatalmát, nem részesültek elismerésben, nem maradtak a vidék büszkeségének a tárgyai.

Zemplén vármegye egyénisége azon időkből domborodik ki teljesen, midőn a mohácsi vész csapásai után a megye az ellenállás eszközevé vált.

Ezen nehéz időkből Zemplén, a mellette levő megyékkel együtt, önálló irányt képvisel, mely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy szabad és magyar állam van ma is itt a Duna völgyében.

Közvetlenül a mohácsi vész után, midőn elkábulva keresi a nemzet a boldogulás útját, Perényi Péterben, Zemplén leghatalmasabb urában, megfogamzik az az önálló politika, melyre vidékének felfogásában és eselekedeteiben később is ráismerhetünk.

Zemplén és a keleti fekvésű Magyarország szenved a legtöbbet az országnak kettészakadása alatt, mely Mohács után indult meg. Két kormány, egymással küzdő két ország szeli át ezt a vidéket, melyet közös érdekek és egymással való sűrű érintkezés egygyé tettek. Sok embernek birtokai is megoszlanak a két hatalmi kör között. Vidékének ezen érdeke és saját helyzete Perényi Pétert az egység természetes előharczosává tették. Lokális talajon nagy nemzeti eszme indult virágzásnak.

Eltérve kora irányától, nem annyira azt nézi, hogy ki legyen a király s hogy nyugaton vagy keleten keressük-e szövetségeseinket, hanem a legnagyobb jelentőséget annak tulajdonítja, hogy egységes maradjon az állam. Szerinte ahhoz kell csatlakoznunk, a ki az egységet helyreállíthatja. Sőt az a kalandos eszme is támad benne, hogy ha sem a Habsburgok, sem a Szapolyaiak nem tágitanak, mindkettejük mellőzésével egy harmadikra bízássék a közhatalom. Önmagára is gondol e nagyratörő főúr.

Következetesen ragaszkodik alapeszméjéhez. 1531-ben gyűlést hív össze s a meginduló mozgalom mind a két királyt aggodalomba ejti. Majd, midőn belátja, hogy az egyesülés egy harmadik király alatt kivihetetlen, a két versenytárs között békét akar közvetíteni. A nagyváradai szerződés, mely Szapolyai János halála esetére a Habsburgoknak biztosítja az egész országot, az ő közbenjárásával jön létre. S szívósan ragaszkodik e szerződés végrehajtásához. János halála után, Martinuzzi ellenében, sürgeti az ország átadását és e végből 1540-ben érintkezésbe lép Ferdinánddal.

De most is fenköltebb szempont vezérli, mint az uralkodó személyének a meghatározása.

Nagyérdekű levélben fordul Ferdinándhoz. Azt írja neki, hogy testvére, a hatalmas Károly császár, kössön békét a francia királylyal. A mit ezért fel kellene áldoznia, azt búsásan visszaszerezheti nálunk a töröktől. Lásson tehát komolyan a munkához, váltsa be ígéreteit és mentse meg a nemzetet a pogánytól. Ha ezt nem teheti és békét sem bír szerezni az országnak, mondjon le róla, „hadd kíséreljük mi meg, magunkra hagyatva, legalább imígy-amígy megtartani a hazát“. Férfias hang, erős nemzeti politika nyilatkozik meg a levélben.

Perényi és a vidék, a hol él, Ferdinánd birodalma és Erdély között van, oly messze a két ellenfél hatalmának súlypontjától, hogy választhat a két szövetség között.

A Nyugattal való szövetség, a keresztény szolidaritás fentartása iránt nagyobb a rokonérzése, de a nemzeti egység és biztosság minden másnál fontosabb a szemében.

Ha a Habsburg-ház komolyan hozzálát ígéretének beváltásához, akkor északkeleti Magyarországot is megvédheti; ha ellenben olyan csekély

erélyt tanúsít, mint eddig tette, akkor Zemplén és környezete önmagára marad.

Ezen helyzetből meríti Perényi a nemzeti politika vezérelveit. Magamagán érzi a veszélyt, melytől a hazát is, magát is meg akarja óvni. A vidék földrajzi fekvése szabja meg politikai irányát. A mikor Perényi fentebbi levelét írta, a török még nem telepedett meg Magyarországon, s az egyesülés még lehetséges lett volna.

De az ország többsége nem választhat oly szabadon a Nyugat és a Kelet között, mint Felső-Magyarország, s nem mer olyan önálló útra térni, mint az. Az egyesülés volna a szíve vágya, de elmúltak azok az idők, midőn az előtte tornyosuló akadályok közt magának utat vágott. Csak önbizalommal, erővel, okos és egységes föllépéssel érhetne volna el a nemzet, hogy saját sorsának kovácsa legyen. De Mohács után hogyan lehetett volna kellő önérzete, honnan merítette volna az erőt? S a nemzet egyet sem tud akarni.

Alkalmazkodnia kell tehát a körülményekhez s örülhet, ha „imígyamúgy“ megtarthatja hazáját.

A török eközben elfoglalja az ország közepét és kettémetszi területét, mely csak Felső-Magyarországon át egy fokozatosan vékonyodó szalag útján marad egymással összefüggésben.

Felső-Magyarország büszke álma, az ország egysége, álom marad. A nyugati megyék kénytelenségből is, önérdekből is, hazafias meggyőződésből is, a Habsburg-ház hívei, ámbár a várt felszabadító hadjárat nem indul meg. A keleti vidékek hasonló okoknál fogva az ellenkező irányba szorítva, elismerik a király felsőségét, de a török védelem alatt külön kormányzatot alakítanak.

Felső-Magyarországot földrajzi fekvése az új viszonyok közepette megint önálló útra tereli, melyen nagy sikereket arat s áldásos hivatást teljesít.

Midőn a királyi kormány a nemzet érdekeit elhanyagolja és rajta idegen, néha ellenséges szellem uralkodik, az északkeleti részek feladata, az ellenállás élére állani. A legmesszebb vannak az osztrák határoktól. Bécs közvetlen befolyásától s nagy uraik is ritkábban fordulnak meg az idegen udvarban, mint a Duna vidékebeli nagybirtokosok. Legközelebb vannak Erdélyhez és ennek független magyar hatalmához, legkönnyebben menekülhetnek biztos területre és innen leghamarabb részesülhetnek segítségben. A főnemesség nagy részének az Erdélyhez tartozó Partiumban is van fekvősége, esetleg vára, és vihar idején sajátjában találhat védelmet. Nincs mindenestül a király hatalmában.

Felső-Magyarországban nagyon elterjedt az új hit. A királyi kormány a katolikus reakezió ügyének szolgálatába állította abszolutisztikus irányát, úgy hogy az északkeleti megyék már vallásos érzületüknél fogva is ellenzékiké lesznek.

Az ország önállóságaért és a vallásszabadság ügyéért csakugyan Felső-Magyarország kél először harczra.

Zemplén vármegyében. Gálszécsen hangzik el először a tiltakozás Rudolf jogtipró rendszere ellen (1604).

Egy század véres és dicső munkája Zemplén talaján indul meg.

Homonnay Bálint, a vármegye egyik leghatalmasabb ura, és a vidék nemessége adják meg a jelt, melyre megmozdul Magyarország és meginog a Habsburgok egész birodalma. Gálszécs hangja elhatol Rudolf császár hradsini váráig és azon mozgalmak következtében, melyeknek első színhelye a gálszécsi gyűlés és első szereplői néhány megyei nemes, az egész monarchia szervezete módosul, s a császári és a királyi trón urat cserél. Bocskai István szabadságharcza első sorban Felső-Magyarország érdeme. Onnan indul ki és onnan meríti erejét mindvégig. A Bocskai család zempléni eredetű, birtokainak zöme a felső-magyarországbeli megyékben van, fejedelmi székhelye Kassa és nem Gyulafehérvár, a hol kormányzó helyettesíti.

Bocskai politikája egy nagy államférfiú egyéni koncepcziója, de legkönyebben Felső-Magyarországban fogamzhatott meg s ott verhetette a legmélyebb gyökereket. Ha szabad ezzel a hasonlattal élnem, Felső-Magyarország geniusza szállott Bocskaiba. A mit ama vidék ösztöne sugalmazott, azt ő alakítja át világos politikai gondolattá.

Láttuk, hogy Felső-Magyarország a legközvetlenebbül érezte a Szapolyay-féle kettéosztás és versengés hátrányait, s hogy Perényinek mindenek felett az egység helyreállítására irányuló célja, vidéke helyzetének önkéntelen következése lehetett. Ugyanennek a körülménynek a hatása alatt állott Bocskai is. Ő is a nemzeti egység helyreállításának az ügyét szolgálja. Ő vezeti Báthory Zsigmond fejedelmet Rudolf karjai közé és lemondását ő közvetíti Prágában.

De Rudolf zsarnoki rendszere és Bástia garázdálkodásai lehetetlenné teszik, hogy Bocskai megmaradjon a régi ösvényen. Új útra tér és forradalmat csinál; de csak annyira változtatja meg eddigi magatartását, a mennyire elkerülhetetlen.

Iránytűje marad az az országos nagy érdek, a mely Felső-Magyarországnak különleges érdeke is.

A Nyugat támadása ellensúlyozásául fel kell támasztania a Kelet önállóságát és magyar kormányzatát; az egység helyébe azonban az együttes működést állítja.

Ne versenyezzen egymással a két állam, hanem a királytól való függés elfogadása mellett összefogódzva védjék meg a nyugati részek alkotmányát, a vallásszabadságot, s a körülmények változásáig közösen igyekezzenek a törökkel való béke föntartásán.

Felső-Magyarország, mondhatni Zemplén vármegye hossza, maradt a területi kapocs a Nyugat és a Kelet között. A hajdani egység idegszálai délen megszakadtak és csak északon maradtak épek. Bocskainak az volt a kívánsága, hogy ezen helyzetének megfelelő politikát kövessen Felső-Magyarország. Az ő befolyása legyen a szellemi kapocs az egységes nemzetből eredt, két ellenséges világra támaszkodó két állam között.

Ez Boeskai gondolata. Nagyszabású is, helyes is, úttörő is.

Míg a török Budán ült, míg a Habsburgok részéről a beolvasztás veszélye fenforgott, ezélszerűbb és biztosabb gondolat senkiben sem támadhatott.

S mivel a helyi érdekeknek is a legjobban megfelelt, megértik azt Felső-Magyarországon. Midőn másutt tőle eltértek, Boeskai politikája erős hagyomány maradt szűkebb hazájában.

Boeskai még haláltusája közben is szerető gonddal esüng eszméjén. Homonnay Bálintot, hű társát, Zemplén egyik nagybirtokosát ajánlja utódnak az erdélyi fejedelmi székbe. Mint maga írja: „józan életéért és Magyarországon régi tekintetes, nemzetes úri nemzetiért, ennek az országnak és Erdélynek hasznos szövetségéért“ szemeli ki Homonnayt. Bízik abban, hogy Homonnay magyar szempontok szerint fogja Erdélyt is kormányozni. Arra számít, hogy őt erdélyi particularizmustól magyarországbeli érdekei fogják megóvni.

De Erdélynek nincs kedvére a magyar részek felsőbbsege. Rákóczi Zsigmondot választja meg, a ki ugyan szintén Felső-Magyarországból való, de már, mint Boeskainak erdélyi kormányzója, beleélte magát az odavaló viszonyokba. Megválasztásának jelentősége abban van, hogy Erdély magának a föltétlen „libera electio“-t akarja biztosítani és mint ezelőtt tette, önmagának önmagáért akar élni.

Homonnay mellett van Felső-Magyarország nemessége, mely a bécsi szerződés értelmében visszatért ugyan a király közvetlen hatósága alá, de Boeskai hagyományaihoz hűn ragaszkodik. Mellette van a bölcs Illésházy, Boeskai első tanácsosa és politikájának folytatója; mellette Thurzó, a kire nagy jövő vár, a ki hivatva van Illésházy után Boeskai zászlaját fönnen lobogtatni és a nemzetet vezetni; mellette maga Mátyás főherceg, a ki egyelőre szintén Boeskai új rendjének a híve, mert tőle várja a koronát. Boeskai katonái, a hajdúk is Homonnayhoz vonzódnak és később királyt akarnak belőle csinálni.

Rákóczi támasza az erdélyi particularizmus s maga Rudolf király is, a Boeskai-féle új rend főellensége.

Homonnay Bálint nem akar polgárháborút előidézni és önként mond le igényeiről. Vele Boeskai politikája bukott meg.

Halála után érdekes új irányt vesz Felső-Magyarország politikája. Két ellentétes táborra oszlik az országnak ezen része is, de mindegyik megóvja e vidék törekvéseinek a földrajzi helyzetből eredő alapeszméjét.

Az udvarra támaszkodó katolikus reakció országszerte lábra kap Felső-Magyarországban is. Zemplénnek nagy dinasztája, Homonnay György. Bálint halála után a család vezértagja, visszatér a régi hithez. Nagyra-vágyó, merész lelke szenvedélylyel karolja fel új vallása összes politikai céljait is. A katolikus reakció előharcosává lesz. Nemesak birtokain terjeszti vallását, hanem ennek érdekéhez képest akarja az ország egész politikai helyzetét alakítani. Általános magas nézőpontjai vannak, mint

Bálintnak is voltak; tehetséges, mint amaz volt; de nem olyan méltányos és békülékeny, a minőnek az előbbi lenni látszik. S bár politikája ellenkezik a protestáns Bálintéval, mint igaz, felső-magyarországi ember, ő is abban keresi hivatását, hogy Erdélyben a tőle Magyarországból kívánt kormányzati szellemet és irányt segítse uralomra. Magyarország és Erdély politikájának egyöntetű, összeműködő irányt iparkodik adni, úgy, mint Perényi Gábor és Homonnay Bálint. Míg azonban Bálint Boeszkai szellemét akarta itt is, ott is érvényre juttatni és a bécsi és zsitvatoroki béke végrehajtása érdekében kívánta Erdély befolyását is latba vetni, György a katholikuss politikát törekszik a Királyhágón túl győzelemre vezetni, hogy ugyanaz a párt az anyaországban is diadalmaskodhassék.

Homonnay az egész Felvidéken és Zemplénben is nagy hatalmat képviselt. Vele tart Perényi és eleinte Forgách is, a felső-magyarországi kapitány. De a nemesség zöme még sem követi a nagy oligarchát, hanem hű marad Boeszkai hagyományaihoz. A megye belső harcra kél, mely az egész országra, sőt a válság egyes perczeiben a világhelyzetre is hatással van.

Az a két elv, a mely Európa-szerte egymás ellen elkeseredett küzdelmet folytatott, a mely az időtájt lángba borítja egész Németországot és minden nagyhatalmat nemzetközi véres konfliktusba kever, Zemplén vármegyében is mérkőzik egymással. És az itt bekövetkezett összeesapás, következményeiben messze kihatott a nagy nemzetközi harc esélyeire is.

A köznemesség Homonnayt meg akarja abban akadályozni, hogy Erdély fejlődését erőszakosan elszakítsa a protestáns iránytól, melyhez Báthory és Bethlen fejedelmek tartoznak.

Erdély, Boeszkai halála óta, inkább magával van elfoglalva, mint a magyarországi ügyekkel; de mégis oly irányban haladt azóta is, hogy ereje az újabb magyarországi válságnál minden valószínűség szerint ugyanazon mértékbe esnék, a melybe kardját Boeszkai vetette. Ezt a helyzetet akarja a felső-magyarországi és a zempléni nemesség a körében élő nagy urak ellen fenntartani.

Felső-Magyarország a kapocs a Nyugat és a Kelet közt. Az osztrák közvetlen befolyásától annyira messze esik, hogy önmagából merítheti politikai impulzusait, s most társadalmi kemény tusát vív önmagával, hogy milyen szellemben érvényesüljön a magyar befolyás a különálló Erdélyre.

Ebben van e vidék belső küzdelmének általános érdekű momentuma. Állandó szerves összeköttetései és a részére megnyerhető hajdúság katonai ereje útján a mindig labilis erdélyi viszonyokra nagy befolyást gyakorolhat.

Ezért kísérik mindenfelől érdeklődéssel és ezért iparkodnak a távollól is irányítani a felső-magyarországi eseményeket.

Homonnay Esterházy Miklósnak, Pázmánynak és az egész magyar egyháznak rokonszenvére és tanácsára számíthat. Erdélyben sok katolikus úr áll melléje és fondorkodik az ő érdekében. A szászokra számon vél tarthatni s az oláh fejedelemmel is érintkezésben van. E mellett ő a

reménye a bécsi udvarnak, a mely aranygyapjúval tünteti ki. Bécsben és Rómában bíznak sikereiben és készek támogatására. Szerződnek vele. A lengyel király is barátja és a lengyel katolikus urakkal állandó összeköttetést tart fenn. A pápával is levelez. Tőle és a spanyol királytól vár pénzt a szent vállalat előmozdítására. Homonnay nemzetközi erők és befolyások exponense.

Ellenfele, a környékbeli nemesség, első sorban Zemplén vármegye közönsége, szintén széles körű rokonszenvre számíthat. Bocskai óta a magyar kormányzat protestáns. Illésházy halála után Thurzó György, a nádor, lelke annak a pártnak, a melynek az a meggyőződése, hogy elveszti lába alól a talajt, ha Erdély az ellenséges rendszer hatalmába kerül. A király ellenére önálló politikát folytat és a király barátját, Homonnayt terveivel kivitelében akadályozni törekszik. Összeköttetésben van a megye nemességével és ezt tanácsokkal vezetni igyekszik. Az erdélyi fejedelmek, Báthory Gábor, majd Bethlen Gábor leveleznek Zemplénnel, mint a melynek mozgalma hivatva van őket megvédeni.

A Bocskai békéjének fentartásáért jótállást vállalt osztrák rendek, a kik a császár katolikus tendenciájával szembeszállanak és már Homonnay Bálint idejében nemesak vele, hanem Zemplénmegyével is közvetlenül leveleztek, minden bizonynyal most is készek a protestáns érdekek istápolására.

Mondani sem kell, hogy mind a két fél a porta kegyét is megszerezni törekszik.

Felső-Magyarország nemzetközi erőkre támaszkodó két országos párt mérkőzésének ütköző pontja. Felső-Magyarország Erdély kulesa.

A küzdelem három fázisra osztható.

As elsőben Forgách volt a katolikusok vezére. Báthory ellen háborút indítanak, a mely azonban csúfos kudarczsal végződik. A felső-magyarországi nemesség nem bírja megakadályozni a támadást, de rosszalja azt, Báthoryt értesíti az ellene készülő merényletről és elégedetlenségével és fenyegető magaviseletével meggátolja a háború megújulását.

A második korszak a Báthory örökségéért folytatott harc. Ekkor lesz Homonnay a mozgalom vezetője. Ő is fegyveres támadást tervez. 1615-ben Zemplén vármegye ez ellen tiltakozik és kimondja, hogy „senki az erdélyi fejedelemeire ne menjen, ha szinte a generális, ő fölsége a király mandátumával parancsolná, hogy felálljon“.

Homonnay elhalasztja tervét. Zemplén vármegye vizsgálatot rendel szándékainak felderítése végett. S midőn Homonnay 1616-ban újra támadásra készül, a felső-magyarországi megyék ellene fegyverkeznek.

Ez az erély imponál. Fedezi Bethlent. A bécsi udvar lebeszéli Homonnayt a rögtöni akciónról. Pázmányt Kassára küldik, hogy helyreállítsa a békét. Bethlennek ideje van a fejedelmi székekben megerősödni.

Az erélyes támadás helyett csak kisebb zavarok keletkeznek és ezeket Felső-Magyarország közvetítése fejezi be.

A nagy tusa harmadik felvonása a protestantizmus offenzívája. Véres összeütközéssé, komoly háborúvá növi ki magát a régóta lappangó ellentét. A zempléni protestantizmus nagyúri vezérhez jut Rákóczi Györgyben, a későbbi fejedelemben, Zsigmond fiában, a ki Sárospatak révén a vármegye lakója lett.

Benne Homonnay fellépése megnöveszti azon veszély tudatát, melyet a II. Ferdinánd vakbuzgóságában támasztékra talált katolikus propaganda a protestánsokra nézve jelentett. Kastélyának tözsomszédságában látja a veszedelmes ellenfél kíméletlen munkáját. Híven a vidék hagyományaihoz, Erdélyt törekszik a magyar szabadság védelmére megnyerni.

Bethlenhez fordul és támadásra ösztökéli.

Bethlen enged a felszólításnak és Felső-Magyarország zöme hozzája esatlakozik.

Míg Bethlen gyenge volt, felső-magyarországbeli barátjai háritották el fejétől a reá mért esapásokat; most, mikor megerősödött, ők kéri támogatását.

A zempléni két dinasztia küzdelmével nyílik meg a harc. Rákóczi sárospataki várából Terebesen meg akarja lepni és el akarja fogni Homonnayt. De ez értesül a tervről és Lengyelországba szökik. Rákóczi elfoglalja Kassát és Bethlen könnyű diadalmenetben eljut Bécsig s itt kezét fog a cseh és osztrák felkelőkkel. A Habsburgok uralma végső veszélyben forog. Gyenge seregük nem bírna a protestáns erőnek ellenállni. Ekkor Homonnay megmenti urát és időt szerez neki újabb erő gyűjtésére.

Azon világtörténeti nagy tusának, mely a harminczéves háború neve alatt ismeretes, a zemplénvármegyei események egy időre döntő fordulatot adnak.

Felső-Magyarország fontossága, mint többször kiemeltém, abban volt, hogy általa érintkezett Erdély a nemzetnek nyugati részével. Most Bethlen és serege csak általa maradt összekötetésben Erdélylyel; visszavonulási útjok Zemplénen át vezetett.

S Homonnay Lengyelországban sereget toborozva, ezt a visszavonuló utat fenyegette. Saját otthonában, Homonnán teljesen legyőzte Rákóczit és Bethlen kénytelen volt Bécs elöl távozni. A császár időt nyer és újra talpra áll.

Egész Európa figyelme Zemplén felé fordult. A katolikus világ örömmel és reménnyel üdvözölte a magyar urat, ki ilyen nevezetes eredményt ért el. De a hozzáfűzött remény hamar hiúnak bizonyult. Rákóczi és a felső-magyarországi protestáns elem visszaszorítja, majd teljesen legyőzi Homonnayt.

A protestáns nemesség pártja győzedelmeskedik és Felső-Magyarország, kapcsolatban Erdélylyel, a vallásszabadságnak és a magyar állam önállóságának őre marad.

Bethlen nem jár egészen Boesкаи nyomdokain. Céljai messzebbmenők, mint Boesкаиéi. Erdélyi nagyhatalmi politikát követ. Midőn

Homonnaynak egyéni hatalma is döntő súlyt tudott a nemzetközi nagy küzdelem mérlegébe vetni, midőn az ész és bátorság mindenféle meglepő eredményeket bírt elérni: Bethlen a maga nagy tehetségét és Erdély segélyforrásait — felfogása szerint a magyar nemzetnek is érdekében — elszakadásra, a Keletre és a Nyugatra támaszkodó magyar királyság felállítására akarta fordítani.

Felső-Magyarországból kapta az első biztatásokat támadására és a míg még gyöngé volt, e vidék óvta meg nem egy merénylettől, a melyet ugyancsak itt forraltak ellene. Felső-Magyarország volt előretolt védelmi bástyája később is. E vidék volt az a kapu, melyen át támadásait intézte. De azért az országnak ez a része még sem helyesli egészen politikáját és nagyravágyó terveit csak fél erővel küzd. Bocskai iránya uralkodik a nemességen, mely csak a közvetlen elnyomás ellen akar erőszakot használni. Ha távolabb van Bécs hatalmától, mint a Dunántúl, közelebb van hozzá, mint Erdély. Midőn a király jogara alatt él, ezért rendesen merészebb, mint az ország többi része; de az is természetes, hogy midőn Erdélyhez van csatolva, óvatosabb, mint annak többi része. Központi fekvése a középútra tereli.

Bethlen halála után újra visszakerül az anyaországhoz Felső-Magyarország és újra forrongásba hozza azt Erdély sorsa, mely oly közéről érdekli. Újra küzdenek benne azok az irányok, a melyek előbb is viaskodtak. S újra a protestáns tábor győzedelmeskedik. Rákóczi György, Bethlen idejében Felső-Magyarország főembere, lesz a fejedelem. Zemplén vármegyéből, Sárospatakról, a protestantizmus e fészkeiből indul el fejedelmi széke elfoglalására.

Bocskai személyében egy felső-magyarországi ember magyar szempontok szerint Felső-Magyarországból kormányozta Erdélyt is. Bethlen alatt egy erdélyi, erdélyi szellemben, Erdélyből uralkodott Felső-Magyarországon. Most megint egy felső-magyarországi ember ül az erdélyi trónon és felhasználva összeköttetéseit, magyar megyék fölött is megszerzi az uralmat. Minő lesz politikája? Erdély marad a vezető rész alatta is, mint Bethlen alatt, de magatartásán mégis felismerhető Felső-Magyarország felfogásának és ösztöneinek bélyege. Kevésbé harcziás, mint mestere volt, s békéjében részletesebben kiterjeszkedik a magyarországi állapotok rendezésére, mint Bethlen tette. Kisebb ember elődjénél; politikája azonban mérsékeltébb s üdvösebb Bethlenénél; a magyarországi közállapotok javítását nagyobb jelentőségűnek tartja, mint amaz.

De nem akarom folytatni Felső-Magyarország szerepének részletesebb előadását. Nem akarom ecsetelni, hogy az új elnyomás ellen véres akcióra miképen támad fel ismét Felső-Magyarországban a szabadság szelleme. Nem akarom részletezni Thököly harcát, a ki Erdély segítségével nélkül kassai központjából évekig küzdött a zsarnokság ellen. S arról a vonzó feladatról is lemondok, hogy II. Rákóczi Ferencznek, Zemplén szülöttjének és büszkeségének nagy és nemes alakjáról szóljak. Ő is Felső-Magyar-

országból indul meg, neki is Kassa a székhelye; mozgalma azonban nem első sorban felső-magyarországi. Az ő korában ez a vidék már elvesztette különleges fontosságát, mert nem volt többé az egyedüli összekötő vonal Erdély és a Nyugat között. Különben is nem történetet írok: czélom csak az volt, hogy Felső-Magyarország jelentőségére és történelmi egyéniségének különleges jellemvonására rámutassak, mely Rákóczi nagyszerű harcának idejében, az újra egyesült haza egységes szerepe mellett már háttérbe szorul.

Felső-Magyarországnak külön hivatása a török uralom korára esik. Ezen szomorú időkben a tizenhárom felső-magyarországi vármegye külön testté tömörült. Közös gyűléseket tartottak s együttesen gondoskodtak területük védelméről; legtöbbszörre közös politikát folytattak és együtt kerültek magyar vagy erdélyi kormányzat alá.

Minden pártjuk azon volt, hogy a Kelet és a Nyugat között fenntartsa a körülmények engedte összefüggést és együttes működést: a győzelem pedig azé a párté maradt, mely azon fáradozott, hogy ez az összetartás a magyar alkotmány és a vallásszabadság szent és igaz ügyének javára váljék.

Abban van e vidék érdeme, hogy a helyes eszme szolgálatába mindig eleven erőket tudott állítani. Önzés, egymás ellen való agyarkodás, oligarchikus tendenzia, opportunizmus, pártoskodás, kapzsiság, korrupció, felekezeti szellem folyton észlelhető ebben a rendi társadalomban is. Kurucz és labancz gyűlölik egymást és pusztítják, dúlják a közös hazát. Magánérdekeket a közérdek dicső köpönyegébe burkolnak. Egymás vagyona ellen törnek: könnyen lobbanó harag, kapzsiság véres békebontást idéznek elő. Törvénytisztelet alig van. Egymást irigylik a nagyok. A főurak és a nemesség nem egyszer széjjelhúznak. Pórlázadás támad. Egyesek az udvar kegyétől kitüntetések és uradalmakat is várnak: mások népszerűséget hajhásznak. Talán akadnak olyanok is, a kik mind a kettőre kaphatók: a magyar fajnak — sajnos — sok fogyatkozása ekkor is mutatkozik. De a nemzeti szellem, a fajszeretet és a daczos nyers erő, mely soraikban bőven található, működésüket mégis üdvössé teszi. Nagy és derék munkát végeznek. A nemzet fennmaradásának történetében külön és fényes lap illeti meg őket. A váltakozó nemzedékek, a módosuló viszonyok közepett, helyes irányt követtek. Van egyéniségük a történelemben.

Zemplén vármegye ezen társadalomnak egyik vezető tagja volt mindvégig. S mikor Felső-Magyarország már megszűnik állandóan együttműködő, külön hivatással bíró test lenni, Zemplén akkor is a régi ösvényen halad.

Mint egész, a megye közönsége, századokig a magyarságot és a szabadságot szolgálta. Az elnyomás ellen mindig számítani lehetett rá: mihelyt azonban a nemzet nem forgott közvetlen veszélyben, nem utasította vissza a tranzakciókat.

Az 1848 előtti nemzeti ujjaébredés munkájából is kivette Zemplén a maga részét; a magyar irodalmi nyelv egyik legnagyobb mesterét, Kazinczyt, e megye nemesi családjainak sarjadékát, s a politikai mozgalom nagy irányí-

tóját: Kossuth Lajost, e megye adta a nemzetnek. A 48-as év örökérdemű alkotása Kossuthnak a nevéhez fűződik. S midőn az új rendet védeni kellett a reakció ellen, megint csak Zemplén dicső fia lett az ellenállás szervezésének lelke és Zemplén vitézül oszlozkodott abban a nagyszerű és páratlan harcban, a melynek élén szülöttje állott.

Midőn azonban Kossuth az elszakadás makacs hívévé lett, Zemplén elhagyta őt és a megye székhelye azt küldötte a törvényhozásba, a ki Deák Ferencz mellett a kibékülés eszméjének főképviselője volt.

Országgra szóló sok nagy emberünk Zemplénből került ki. A magyar Pantheonban a Zemplénben születtek és itt éltek a legeslegelsők közül valók.

Küzdelmes és nehéz mult után Zemplén vármegye ma Magyarország képét tárja elénk. Vannak gazdag völgyei, van hegyes, szegény vidéke. A kultura éltető ereje mindenfelé mutatkozik. De műveltsége és gazdagsága még messze van attól a magaslattól, a hová Nyugat-Európa legnagyobb része már eljutott. Ipara kezdetleges; földművelésből él. Városi polgársága kevés és aránylag gyenge. Sok a felekezete, sok a nemzetisége. Átmeneti korban van; a modern gazdasági élet erősítő és ugyanakkor pusztító versenye romba döntött sok existenciát és felemelt másokat; kevesen vannak még igazán biztos és szilárd alapon. Ilyen a megyének, ilyen az országnak a képe.

Töméntelen a tennivaló. Századok mulasztása, mostoha viszonyok, jóakarató kormányzatnak a régi időkben mutatkozott hiánya és a magunk sok fogyatkozása ezer teendőt ró vállainkra.

Tartsuk fenn és erősítsük meg a megyét s ez szervezze meg a közszellem uralma mellett, a közérdekek szolgálatára, a széthúzó társadalmat és forraszsza azt az egészhez híven ragaszkodó egységgé. A megyének a multból fakadó életerejét ápoljuk szeretettel, mert benne van a magyar állameszmének legtermészetesebb és legmegfelelőbb alapja.

A mult hibáit kerüljük, jó tulajdonságait igyekezzünk elsajátítani. Új feladatokra és új célokra alkalmazzuk a régi szerveket. Jövők jórészt a termelő munkától, a vagyonosodás és a nemzeti alapon álló művelődés mértékétől függ. A megye új hivatása, ennek a feltételeit a maga körében megteremteni. E mellett azonban elkerülhetetlenül szükséges az is, hogy az önkormányzatot egy önálló cél szempontjából tudatosan fejlesszük. A haza polgárainak politikai tapintatát, önálló szellemét, akaraterejét, felelősségérzetét és nemzeti öntudatát izmosítsa az a munka, a melyet a társadalom a törvények végrehajtása terén magára vállal. Mindebben Zemplén vármegye jó példával járhat elül. Megvan benne a hasznos működés feltétele: szellemi ereje és eleven közérzülete. Maradjon hű szép hagyományaihoz és egyik vezető tagja lesz a nemzetnek.

Gróf Andrássy Gyula.

ZEMPLÉN VÁRMEGYE TERMÉSZETI VISZONYAI.

Zemplén vármegye *területe* 6301·58 km², vagyis 1.089,854 kat. hold. Magyarország éjszaki részének leghosszabb és legfeltünőbb alakú vármegyéje. A galicziai határszéltől, a *Csertész* község felett levő hágótól, mintegy 157·5 kilométer hosszúságban nyúlik le a Tisza és a Sajó egyesüléséig. Legnagyobb topografiai hosszúsága a 49°22'10" és a 47°57'0" szélességi körív alatt, legnagyobb szélessége pedig a 40°14'1" és a 38°35'0" hosszúsági körív alatt terjed. Legnagyobb keletnyugati távolsága mintegy 130·5 kilométer.

Határai: éjszak felől Galiczia, melytől a Beszkidek választják el; Sáros-megye felől a Tapoly és Ondava folyók, Abauj és Borsod vármegyék felől a tokajhegyaljai hegyláncz, a Hernád és Sajó folyók alkotják határát; kelet felől Ungmegyétől a Laborcz és a Latorcza; Szabolcstól pedig a Tisza, Takta és a Törökér választják el.

A megye éjszaki része egészen, de területének nagyobb része is, hegyekkel borított. Nagyobb *síkságai* csakis a déli és délkeleti részén vannak, Ilyen az Ondava-, Tapoly- és Laborcz-folyók környékén elterülő lapály, mely a nagy magyar Alföldnek legéjszakibb nyúlványa. A délkeleti síksága a Latorcza, Tisza és Bodrogtól környezett *Bodroglköz*; a déli pedig a Sajó és Tisza között elterülő *Harangod* és *Taktaköz*. Legnagyobb a Bodroglköz, mely 67 km. hosszú és 7—27 km. széles s mintegy 171,800 kat. hold területű, melyből az 1846. évben alakult, de nagyobb tevékenységgel csak 1855-től kezdve működő „Bodroglközi Tiszaszabályozó társulat” 155,481 kat. holdat mentesített védtöltésekkel a Tisza és Bodrog pusztító áradásai ellen s tett a földművelésre alkalmas területté.

A 6301·58 km² területből mintegy 5040 km²-nyit, tehát körülbelül 800,000 kat. holdat, hegyek és fensíkok borítanak. A vármegye hegységei *Szirmay* Antalnak 1803 évben megjelent művében (Notitia Topographico-Politica inelyti Comitatus Zempleniensis. Buda, 1803) vannak először részletesen ismertette; de sokkal rendszeresebben találjuk leírva ezeket *Hunfalvy* Jánosnak 60 évvel később megjelent munkájában (A Magyar birodalom természeti viszonyainak leírása. Pest, 1863).

Zemplén vármegye *hegységeit* általában véve négy csoportba szokták osztani, ú. m. 1, zempléni Beszkidek, 2, zempléni Vihorlát, 3, eperjes-tokaji trachitlánczolat és 4, külön álló halomcsoportok.

A zempléni Beszkidek, melyeket „Sztropók-Szinnai hegyecsoporthoz” is neveznek, a vármegye éjszaki részén határhegységet alkotnak s az Ondava völgyétől, a szvidnik-dukai hágótól a Laborcza és Cziróka völgyéig terjednek. A főhegységből több, völgyektől szaggatott, hosszabb-rövidebb domb és hegység ágazik ki a kisebb-nagyobb folyamvölgyek irányának megfelelőleg s ez alapon egészen természetesnek találhatjuk a Beszkideknek a következő tagokra osztását: tapoly-ondavaközi, ondava-olykaközi, olyka-laborczközi, laborcz-udvaközi, udva-czirókaközi és cziróka-ungközi csoport. A főhegység gerinczén több hágó található, melyek közül a viravain vezet át a Zemplénmegye és Galiczia között régi idő óta használt s nagyforgalmú közlekedő út. Hogy az egyes tagozatok legnagyobb csúcsainak magassága között minő különbség van, az kitűnik, ha felemlítjük, hogy a legmagasabb

A vármegye síkságai.

A vármegye hegységei.

A zempléni Beszkidek.

esúcs a *Hrubki*, a cziróka-ungközi csoportban 1185 m., aztán a *Strib* az udva-czirókaközi csoportban 1044 m., a Visoki-grou a laborez- és udvaközi csoportban 909 m., a Danava pedig, mely az olyka-laborezközi csoport legmagasabb esúcsa, már csak 840 m.

A Vihorlát.

A megye határán, a Laborez völgyétől keletre, a Cziróka-, Ublya- és Ung-folyók völgyeitől határolva, húzódik Zemplénmegye második tekintélyes hegyláncza, a *Vihorlát*, melynek nagyobb része a szomszéd Ungmegyében terül el. E hegység öt csúcsának mindegyike meghaladja az 1000 méter magasságot. Délnyugati részében legmagasabb (1074 m.) a Vihorlát, melytől a hegység elnevezését kapta. A többi 1000 méternél magasabb csúcsok mind az éjszakkéleti csoportba esnek s ezek közül a Nezsabecz 1027 m., a Motrogun 1019 m., a Sninsky-Kamen vagy Szinnai-kő 1007 m. és a Skala 1005 m.

Az eperjes-tokaji hegyláncz.

A harmadik hegység, a mely nyugat felől alkotja a vármegye természetes határát, a déli irányban húzódó s több mint 100 km. hosszú *eperjes-tokaji hegyláncz*, melyet nyugat felől a Tarczal és Hernád völgye, keletről pedig a Tapoly, Ondava és Bodrog határol. Ez a hegység Sáros vármegyében, Eperjes környékén kezdődik s végső pontja a nagy Alföldnél, a Tisza és Bodrog egyesülésénél emelkedő, magánosan álló tokaji hegyben végződik. Délkeleti része a híres bortermő *Tokaj-Hegyalja*, a mely Abaujban, Szántó mellett, a Sátorhegygyel kezdődik s a sátoraljujhelyi Sátorhegygyel végződik. Ezért van ez a régi közmondás a Hegyaljáról: „Incepit in Sátor, definit in Sátor.“ Ennek a számos kúppal ékeskedő hegyláncznak Zemplénmegye felé eső oldalán három nevezetesebb völgy nyúlik a hegység belsejébe, ú. m. a tolesvai, ronyvai és bozsvai. Hágói közül legnevezetesebb a *dargói*, mert ezen vezet át az a közlekedő-út, a mely Zemplént Abaujjal összeköti.

Az eperjes-tokaji hegyláncz hegyei között a legmagasabb (1092 méter) a Sárosmegye határán fekvő *Simonka*, tehát túlhaladja a Vihorlátot, de jóval alatta marad a Beszkidek Hrubkijának. Az abauji határszélen levők közül a *Mozsnik* már csak 915 m., a Malkikamen 744 méter. A világhírű bortermő Hegyalja hegyei közül egy sem éri el a 700 méter magasságot. A tokaji hegy, melyről az egész hegység neveztetik, csak 516 méter.

Különálló hegyesomók.

A *különálló hegyesomók* közül a legnagyobb az úgynevezett *zempléni szigethegység*, melynek tüzetes ismertetését dr. Szádeczky Gyulának köszönhetjük. (A zempléni szigethegység geologiai és kőzettani tekintetben. Budapest, 1897. Kiadta a Kir. Magy. Term.-tud. Társulat.) Szomszédja ez a hatalmas eperjes-tokaji hegyláncznak s azzal egyközűen is húzódik, de mellette valósággal eltölpül nemcsak hosszúságát, hanem hegyeinek magasságát is tekintve. A szigethegység Velejtétől Szőlőskéig mindössze 15 km. hosszú, s legnagyobb hegye, a toronyai határban levő *Csókás*, vagy *Messzelátó*, csakis 472·2 méterre emelkedik a tenger színe fölé. Ez a szigethegység alsó részében a nagy Alfölddel érintkezik, mert délkeleti és déli részén a Bodrog folyó határolja. Nyugatról az eperjes-tokaji hegyláncztól a Ronyva-patak választja el, éjszak felől pedig a velejtei dombvidék ugyanezzel a hegységgel köti össze, keleten a szomszéd garany-imregi hegyektől a bodzásujlak-jesztrebi mélyedés különíti el. — Völgyei közül legnagyobb a Bári-patak völgye, jóval kisebb már a kétágú toronyai, továbbá a csörgői és legényei, melyek mind nyugati oldalán nyomulnak be.

Szintén az eperjes-tokaji hegység függelékéül tekinthetjük a garany-imregi, mintegy 6 km. hosszú hegyesomót is, melynek szélessége is jóval kisebb, mint társáé. A Bodrogtörzsön is van két különálló hegyesomó; az egyik a szentes-királyhelmecezi, a másik pedig a kövesdi hegy, melyet a nép két feltűnő orma után *Bakhegynek* is szokott nevezni. A bodrogtörzsi hegyek a 300 m. magasságon is jóval alól maradnak. (Zemplénmegye hegyesúcsainak magasságát újabb mérések alapján Czakó J. kir. mérnök közli az „Adalékok Zemplénmegye történetéhez“ III. és IV. évfolyamában).

A vármegye folyói.

Zemplén vármegye folyóvizei, ide számítva a Hernádot, mely egy darabon Abauj felől, valamint a Sajót is, a mely Borsod felől határt alkot, legyezőalakúlag déli irányban folynak, s mindannyian a Tiszába ömlenek. A Tisza, Ungmegyét elhagyván, nagy darabon határt alkot Zemplén és Szabolcs között; de Karádnál egy kanyarulattal Szabolcsmegyébe csap és

csak Tokajnál tér ismét vissza Zemplénbe, a hol irányát a beléömlő Bodrog ismét megváltoztatja s újra Szabolcsba csap át, annyira, hogy folyásának előbbi irányát csak Tiszalucznál nyeri vissza.

A vármegye legfeltűnőbb folyója mindenesetre a Bodrog, melynek víz-környéke 5000 km²-re tehető. Saját forrása nincs, hanem a Latorcza-, Ung-, Laborcz-, Ondava-, Tapoly-folyók és a Helmece patak vizeinek összeömléséből származik, tehát Bereg, Ung, Zemplén és Sáros szolgáltatják neki a szükséges vizet. A Bodrogot alkotó folyók közül első helyen emlékezünk meg a Beszkidekben, Csertész község fölött eredő „Zempléni folyó“-ról, a *Laborczról*, a mely útjában a *palotai* vagy *Vidrányka*, *nyágói*, *csebinyei patakocskák* vizét veszi fel. Alsóbb folyásában gyarapodik a *Virava*- és *Udva*-folyók vizeivel, valamint a *Czirókával*, mely utóbbi Zemplénoroszínál (ezelőtt Orosz-Ruszka) fakad s útjában a *Durina*-, a *kálnarosztokai* és a *Réka*-patak vizeivel növekedvén, Homonnánál ömlik a Laborczba. A Laborcz *Izbugyától* kezdve — egy nyugati kanyarodását leszámítva — nagy darabon határfolyó Zemplén- és Ungmegye között s ebben az útjában *Deregnjó* mellett veszi magába az Ung folyó vizét. Ismét nyugatra kanyarodva, Szürnyeg mellett beléje ömlik a *Helmece*, a *Tapoly* és *Ondava*, melyeket egyesülésük után *Gödény-folyónak* vagy hivatalosan *Felső-Bodrognak* neveznek. Meg kell még emlékeznünk a Laborcznak egy jobboldali mellékfolyójáról, melyet Hunfalvy *Dusna*, mások *Tussafolyónak*, a környékén lakók pedig, legalább régebben, *Dusának* neveztek. Ez tulajdonképen a Laborcz ere, a mely Órmező felől déli irányban folyik s Hegyi mellett ismét a Laborczba ömlik. (Hunfalvy J.: A magyar birod. termész. visz. leírása. Pest, 1865. III. köt. 340. l.)

A Bodrog.

A *Tapoly* és *Ondava* Sárosmegyében ered s útjában több kisebb-nagyobb patak és folyócska vizét veszi fel. Így p. o. az Ondava az *Ondarkát* és *Olykát*, a Tapoly pedig a *Csicsókát* s a Dargó-hegyben eredő *Tarnava* patakot. Ezek a vizek Zemplénnél a Beregmegyében eredő Latorczával összefolyván, felveszik a Bodrog nevet.

A Tapoly és Ondava.

A Bodrog, melybe a *Bozsrával* egyesült és a Sátoraljaújhely mellett elfolyó *Konyva* patak, jóval lejjebb pedig a *Tolcsva* patak vize ömlik, a Tiszával együtt alkotja a *Bodrogtózt*. A Bodrogtózsba a Tisza felől több, nagyobb ér nyúlik be, melyek a szabályozás előtt környéküket mocsarassá tették. Ilyen a *Karcsa*, a *Török-ér*, a *Fűzes-ér*, melynek vize Sárospatak és Vajdácska között a Bodrogra folyik, és a *Ticze*. Legnevezetesebb ezek közül a Karcsa, mely régebben rendes közlekedő-útul szolgált, úgy hogy a kincstári sőt Tárkánytól ezen szállították Tokajba s 1613-ban *Alaghy* Menyhért a Karcsa folyón vámjogot kért a királytól. (*Szirmay*: Notitia, Topographico Politica inclyti Comitatus Zempleniensis. Buda, 1803. 59. §.)

Állóvize Zemplénmegyének, a Tisza-Bodrog-szabályozás óta, alig van felemlítésre méltó. Azok a tavak és mocsarak, a melyek a szabályozás előtt a Bodrogtózs egyes részeit úgyszólván járhatatlanokká tették, ma már a esatornázás következtében részben termő területekké változtak s feneküket a szántóvas hasogatja. Azt azonban meg kell említenünk, hogy a Szinnai kőtől nem messze úgynevezett „tengerszem“ található.

Állóvizek.

Meleg és hideg *ásványos víz* több helyen található Zemplén vármegyében. Hunfalvy fentebb idézett művében sok olyan ásványos vízről emlékezik meg, a melyekről ma már semmit sem tudunk. A ma ismert ásványos vizek közül felemlíthetjük dr. Chyzer Kornél műve után (Zemplén vármegye ásványvizei. Bpest, 1882) a következőket: 1. *Savanyú vizek* található *Pcsolina* (ma Méhesfalva), Zboj (ma Harczos) és Kelcse határában. 2. *Kénés vizek* vannak Bánszka (ma Bányapataka), Brusnyicza (ma Borosnya), Csabalócz (ma Csabaháza), A.-Csebény, Kelcse, Mád, H.-Olyka, Orosz-Poruba (ma Oroszvágás) és Szukó határában. 3. *Konyhasós vizek* forrásai mutatkoznak *Agyagoson*, *Gercselyben*, *Alsógyertyánánál* (ezelőtt A.-Hrabócz), *Magyarizsépen*, *Kozmán*, *Nagy-Kázméron* és *Sókút-Velejte* körül. A sókúti sós forrásokat az államkincstár az ötvenes években eltömette. 4. *Timsós, vasgáliczos víz* van *Erdőbényén*, a hol régi idő óta gyógyfürdő áll fenn. 5. *Közömbös vizek* közé sorozhatjuk a *szécskeresztúri*, valamint a szerencsi és bekecsi meleg forrásokat. Megemlítjük még, hogy Hunfalvy *keserű vizet* is említ fel a Bodrogtózról, Kisgérésnél. *Löcherer* Lőrincz megyei főorvos állítása szerint ez csakugyan megvan, de nem Kisgérés, hanem *Nagygérés* határában.

Ásványos vizek

Geológiai
alakulás.

Zemplén vármegye hegyes, dombos és sík területeit geológiai szempontból három nagyobb csoportba lehet osztani, ú. m. *homokkő-csoport*, *vulkáni kőzetek* és *alluvialis képletek*.

Zemplénmegye homokkőzetei a *kárpáti*, vagy *bécsi homokkőhöz* tartoznak, a mely a Kárpátok tekintélyes részének egyik főtömegét alkotja s elvau terjedve a vármegye éjszaki részétől dél felé a Cziróka völgyéig, illetőleg Homouna és Varannó környékéig. Ezek a homokkővek, melyeknek ragasztó anyaga legtöbbször Ca, Mg, Fe, Carbonit, az újkori vagy kenozoi csoport eocen és oligocen szisztemájába sorozhatók, melyek közt a határt alig lehet megállapítani. A vármegye északi területét majdnem egészen az oligocen szisztemához tartozó ú. n. *Magura-homokkő* alkotja, a mely durva, vagy közepes szemű quarezból áll, itt-ott azonban menilitpalával váltakozik, mint ezt a Laborez völgyén haladó s Galicziába vezető vasúti vonal *lupkovi* alagútjában szépen lehet látni. (*Sziegmeth Károly* „Zemplén vármegye geológiai áttekintése.” Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. IV. köt. 97. lap.) A Magura-homokkő durvább szemcséjű fajtáját malomkőnek, aprószemű változatát pedig, a minő Mezőlaboreztól éjszakra *Haburánál* fordul elő, közszerűkőnek igen jól lehet használni.

A vármegye éjszakkéleti részén már a felső eocenhez tartozó *beloweczi rétegek* az uralkodók, melyek rendszeren vékony rétegű és csillámban gazdag veres homokkőből és palából állanak s a Laborezvölgy legfelsőbb részétől, a Wegliska-szoros környékétől egészen az Ung völgyéig terjednek. A Magura-hegység éjszaki részén, Vidrány és Palota között, s az Udva-völgy legfelsőbb részében, valamint a Hluboki-patak völgyében, *Novo-Szedlicza* (most Újszék) község mellett, a beloweczi rétegek alatt kékes szürke s többnyire petroleummal itatott csillámpala, az ú. n. *Ropianka-réteg* terül el. Minthogy ezekben a rétegekben Galicziában gazdag petroleum-telepek fordulnak elő, több helyen nálunk is tettek fúrási kísérleteket, de kedvező eredmény nélkül. A viravai völgy környékétől egész az Udva völgyéig, valamint a Cziróka és Ulicspatak völgye között keskeny csikként látható, de Takcsánytól (azelőtt Sztakcsin) délkeletre, egész a vármegye határáig, már nagyobb területben észlelhető a Magura-homokkőnél idősebb *Szmilnopala*.

Homonnától délre, a Laborez balpartján, habár kis területen, a kárpáti homokkőnek ismét egy új tagjával, az ú. n. *szulyói konglomeráttal* találkozunk, mely az alsó eocenhez tartozik s mészkőgörgetegeket és nummulitokat is tartalmaz. Szintén Homonnától délre, mintegy beékelve a kárpáti homokkő és a Vihorlát trachitja közé, érdekes geológiai képződmény fordul elő abban a hegyláncban, mely a Vihorlát egyik ágát teszi s a Laborezfolyótól két részre van szakítva. Ezt a hegységet az eddig említetteknel régebbi eredetű, a középkori vagy *mesozoi* csoporthoz tartozó kőzetek alkotják. Együtt lehet itt találni a felső triászbeli *keupermargát*; a rhaeti képlethez tartozó kövületdús *kösseni*, vagy a *Gervilia inflata* vezérkagyló után nevezett *gervilia-réteget* és az alsó-jurához tartozó *greszeni* és *barkói meszet*, mely utóbbit ipari célokra használják.

A kenozoi korszakban, a harmadkor vége felé, a felső eocen és felső miocen között, hatalmas vulkáni kitörések voltak a mai Zemplén vármegye területén. Ennek a vulkáni működésnek az eredménye a *Vihorlát* és az *eperjes-tokaji hegység*, tehát az a két hegylánc, melyek egyike Ungmegye a másika pedig Sáros, illetőleg Abauj-Tornamegye felől alkotja a vármegye természetes határát.

A *Vihorlát hegységet* augit, vagy mint sokan nevezik, augit-andesit-trachit alkotja. Ez a miocen szisztema *szarmát* korszakában képződött, tehát a trachit-erupeziói ciklusnak legutolsó terménye. Ennek a hegységnek főgerince szöveget mutat, melynek csúcsánál a Vihorlát ornatól mintegy 7000 méter távolságban emelkedik az 1007 méter magas és sajátos alakú *Szninszky-Kamen*, vagy *Szinnai-kő*, melyből, egymáshoz elég közel, két hatalmas sziklatömeg mered az ég felé. Ezeknek anyaga majdnem vízszintesen fekvő 60—80 cm. vastag trachitrétegekből áll s meredek sziklái, őskori omladozó vár falaihoz hasonlítanak. Érdekes a határszélen fekvő Motrogon-, Jedlinka-, Szinnai kő-, Tetkov- és Roch-csucsokból álló hegyecsoport, melyek egy hatalmas vulkáni kráter maradványai, körülfogva a 618 méter magasán fekvő tengerszemet.

Felemlítjük még, hogy Nagymihály mellett a lithoid riolitjában szép fa- és tejopált lehet találni.

A Vihorlát hegységnél sokkal hatalmasabb s különösen módosulatait tekintve, sokkal érdekesebb az *eperjes-tokaji trachit hegyláncz*, a mely az 1092 méter magas *Simonka*-hegytől kezdve húzódik végig, nagy hosszúságban, a vármegye nyugati határára. A Tokaj-Hegyalján található trachithegyek részben a Szarnát-emelet kezdetén képződött amphibol-trachitból, részben a Szarnát-emelet végén létrejött augit-trachitból állanak. A vulkáni működésnek elég szép emléke az a Sátorlajújhelynél látható vulkáni kráter-maradvány, melyet a köralakban álló Sátorhegy-, Várhegy-, Hajagos- és Kopaszka-hegy alkot. Megemlítjük e helyen, hogy Tokaj-Hegyalja geologiai viszonyait tüzetesen dr. Szabó József egyetemi tanár ismertette. Amphibol-trachitnak általában az olyan trachitot nevezzük, melyben amphibol, de a legtöbbször amphibol és augit együtt fordul elő porphiros szerkezettel. A trachitoknak ez a faja, mely világos szürke színéről is megkülönböztethető a sötétszínű augit-trachittól, a Hegyalja zempléni részén több ponton található. Így p. o. Erdőbényén, Tolcsván, de különösen Sátorlajújhely környékén, a sárospataki *Nagyszava*-hegyig s ezek közül legismertebbnek mondhatjuk a *várhegyi* trachitot, melynek földpátja lángkísérlet után labradorit-bytowotnak bizonyult. (Szabó J. dr.: Geologia. Budapest, 1883.) Az amphibol-trachit elég hamar mállásnak indul s előbb trachitdarává, majd nyirokká lesz. Hasadékaiban gyakran szépszerű quarczerek fordulnak elő, melyek elmállása után, darabokra töredezve, a Hegyalján elég gyakori jáspis- és kalczedon-példányokat szolgáltatják. (Szabó J. idézett műve.)

Az *augit-trachit* a Hegyalja déli részének trachithegyeit jellemzi. Legkeletibb pontja a sárospataki Nagyszava, legdélibb pontja pedig Megyaszó mellett van, Sárospataknál a Bodrog partjánál bukkan ki. A trachitnak ez a faja sötétszürke, majdnem fekete színe által tűnik fel. Egyes helyeken, mint p. o. az erdőbényei *Szokalyán* s a tállyai *Tárkány* hegyen, csillámpala és gránitzárványok is fordulnak elő benne. Hasadékaiban quarczerek elég gyakran találhatók (Tolcsva, Zsadány). Ilyen érben fordul elő Tolcsván egy feltűnő szép zöldszerű jáspis, melyet régebben „*tokaji plasma*“ név alatt írtak le. Komlóskán a quarczér belső része calcittal van kitöltve. Erdőbényénél a fürdő mellett bányában a *zöldkőmódosulatot* nagy vastagságban lehet észlelni. (Szabó J.: Tokaj-Hegyalja és környékének földtani viszonyai, 258. l.)

A Hegyalja vulkáni eredetű kőzetei közül nagy területet foglal el a trachitnak többféle *hialinos módosulata*, melynél a kőzeten kisebb-nagyobb üvegeesség vehető észre s gyűjtőnéven *riolitnak* nevezik. A riolitok a Hegyalján több helyen nagyobb területet foglalnak el s ezek között, szerkezetével különösen feltűnő az erdőhorváti *Kispálcza*-hegy fehér színű riolitja, a mely 4–6 oldalú s gyakran 40–50 cm. átmérőjű hatalmas oszlopokban válik el s ezért épületvédő oszlopok gyanánt is használják. A riolitokat dr. Szabó J., többszöri hosszabb tanulmányozás után, trachitos és lithoidos csoportba osztotta. Ezt a csoportosítást véve tekintetbe, trachitos riolitnak tekinthetjük a tokaji, tarczali, zombori hegy fekete kőzetét; lithoidosnak pedig, melynek alapanyaga ritkán sötét színű s rajta, éppen a rétegek eltérő színe miatt, a folyóssági rétegzettséget sokszor észre lehet venni, tartjuk az erdőbényei és erdőhorváti riolitokat.

A trachitnak az a világos színű módosulata, melyet *domitnak* neveznek, a melynek alapanyagában, utólagos vulkáni hatás következtében, üveges finom szemek, de fehér színű véve fel, képződnek ki s a sósavgáz-exhalatioval eltávolodnak mindazok az elemek, de különösen a vasvegyületek, melyek a chloral illékony vegyületeket adnak és így a feketére festő ásványok mintegy eltűnnek, szintén előfordul a Hegyalján (Zombornál). Előfordul a *lithoidit* is, mely a riolitba átmenetül szolgál, több helyen, mint p. o. Erdőbényén, Tállyán, Tarczalon és Olaszliszkan. (Szabó J.: Geologia. 271. l.)

Az *obsidián* a hialinos módosulathoz a legközelebbi mintája. Ez a valódi vulkáni üveg kisebb-nagyobb, sokszor fejnagyságú darabokban a Hegyalján általában elég közönséges s nemcsak fekete és szürkébe hajló, hanem piros színű változata is található. Piros színű van *Tolcsván*, melyet régebben

veres jáspisnak tartottak. Az obsidián eredeti fekvőhelye a Hegyalján egy perlites réteg, a melynek elporladása után szabadulnak ki a kisebb-nagyobb gömbök.

Előfordul a Hegyalján a *szurokkő*, valamint a *perlit* vagy *gyöngykő* is, melynek alapanyagában gyöngyfényű gömböcskék, spherolitek vannak, melyek néha bolyhos végűek (Tolesva, Bányahegy), máskor pedig sugarasak (Tolesva, Térhegy).

Feltűnő változatokban fordulnak elő a Hegyalján a vulkáni kőzetek tovaszállított törmelékei, a *riolitrecciók* és *tufák*, melyeknek képződésére tiszta világot vetnek a bennük található állati maradványok. Egyik legfeltűnőbb példáját láthatjuk ennek *Sárospatakon*, a megyerhegyi malomkőbányában, melynek kovasavval átjárt breccijában a Pectenek, Cardiumok, Arca és Cerithiumok részint ép állapotban, részint lenyomatokként elég gyakran találhatók, biznyságául annak, hogy ez a kőzet tenger alatt rakódott le, még pedig a miocen-korszakban.

Ezeknek az üledékes kőzeteknek ismét több módosulatával lehet találkozunk a Hegyalján. Ilyen p. o. az u. n. *alunitos módosulat*, a mely legszebben Sárospatakon, a *Czinegehegyen* található, melynek fehér, tömött kőzete alunitosodott meg s benne Schenek vegyi vizsgálata 3·7—20·4% kénsavtartalmat mutatott ki. Azonban ez az alunitos hidroquarczitos tufa, melyben Cerithium pictum s több másféle kagyló- és csigalenyomatok láthatók, nem fordul elő olyan mennyiségben, hogy Sárospatakon tímsógyártásra használnák fel, mint ezt egyes középiskolai tankönyvek (Roth) tanítják. Szabó József szerint az alunitos módosulat olyan vulkáni gázok kitódulásának az eredménye, a melyek között a kénsav a túlnyomó. A kénsav t. i. a vízgőzzel együtt működve, kitolta a kovasavat és a silikátokat átváltoztatta sulfátokká. (Szabó J.: Geologia, 272—3. lap.) A kiűzött kovasav azután egyes helyeken, az alunit közelében, rendszeren likaesos quarczit-tömegeket alkot, vagy pedig átjárja a közelben levő trachitot, vagy a réteges kőzeteket. Az elsőnek szép példáját találjuk Sárospatakon a királyhegyi *hidroquarcit* vagy *limnoquarcit-nál*, melyből a több darabból összeállított „*francia malomköveket*“ készítenek. Nevezetes, hogy ennek üregeiben elég gyakran szépen kivehető barytkristályok és ritkán kénkristályok találhatók. A másik esetnek szintén Sárospatakon találjuk szép példáját, a megyeri malomkőbányában, a hol a malomkövet egy darabban vágják, s a melyben a kagylók héja is quarczanyagká változott át. Ilyen kovasavtól átjárt homokkő, illetőleg riolittufa a *megyaszói* bánya, melyben feltűnő szépen opálosodott fatörzseket, ágakat, levélenyomatokat, gyümölcsöket, sőt virágokat is lehet találni. Ezek között a legérdekesebbek a Betula, a Platanus pannonica, a Cedrella Hazslinszkyi, egy Cerasophora faj és a hengeres fenyőtobozok. (Hazslinszky: A Hegyalja harmadkori viránya. Mathem. és Term. tud. Közl. IV. k. 136. l.) A riolittufáknak egyik érdekes fajtája a Hegyalján az u. n. *kőpor*, a mely egyes területeken feltűnő vastagságban van kiképződve. Ebbe vannak ásva a Hegyalja leghíresebb pinczéi. Sokban hasonlít a kőporhoz az a finomabb tufa, melyet Szabó J. a kőportól megkülönböztetve *riolitrásznak* nevezett. Ez savakkal pezseg, míg a kőpor nem. Szépen van ez feltárva *Szögilongnál*. Az eddig említetteknel sokkal finomabb szemű az a kékes színű, iszapos tufa, mely legfeltűnőbben *Erdőbényén* a Barnamályon látható, a mely különösen nevezetessé lett a Kovács Gyulától és *Kubinyitól* felfedezett s ismertetett növénylenyomatokról, melyek együttvéve igen szépen képviselik a miocen-flórát. (Első jelentés a Magyarhoni Földtani Társulatról. Szerkeszti Kovács Gyula. Pest, 1852. — A Magyarhoni Földtani Társulat munkálatai. Szerk. Kovács Gy. Pest, 1856.) Ilyenek a Culmites arundinaceus, Bambissium trachiticum, Cyperites tertiaris, Potamogeton cuspidatus, Pinites rigios, Gäthanus, Junonis hungaricus, Widdringtonites Ungerii, Myrica deperdita, Betula Dryadum, Alnus Kefersteinii, Quercus grandidentata, mediterranea, licites, Szirmayana, Carpinus Neilreichii producta, Fagus Teroniae, Haidinger, Castanea Kubinyii, Ulnus plurineroia, Celtis trachitica, Populus styracifolia, Salix elongata, Laurus Agathophylla.

Nem kevésbé nevezetes a Tállyán (Sasalja, Tatajka) található *tripol* vagy *csiszpala*, mely „tállyai kréta“ név alatt a szabók előtt, különösen

régebben, ismeretes volt, mert olyan finom rétegeességű, hogy a posztószabásnál alig pótolhatónak tartották. Ez nevezetes arról, hogy benne nemcsak növény-, hanem rovar- és hallenyomatok is fordulnak elő.

Megemlítjük még, hogy a riolitufát néhány helyen épületkőnek, szobortalapzatnak s kapufeleeknek bányászszák és faragott kő név alatt bocsátják forgalomba. Ilyen van p. o. Sárospatakon a *Nyilazóbányában*, melynek kőzetében szépen kiképződött pyritkristályok is találhatóak.

A trachithegységek környékén általában elég vastag rétegeket alkot az a *nyiroknak* nevezett agyagos földnem, a mely nem egyéb, mint az amphibol-trachit málladéka, melynek fokozatos átalakulását szépen mutatja a még teljesen el nem mállott trachitdara. Ezt tartják Tokaj-Hegyalján a legjobb szőlőtalajnak. Szintén jó szőlőtalaj a *Lősz*, mely Tokaj-Hegyalja déli részén *Abauj-Szántótól* Tokaj felé húzódik, de Keresztúrtól Sátoraljaúj helyig már csak néhány helyen fordul elő. Ebből áll a tokaji hegy szőlőtalaja, a melyben a régi fajta hegyaljai szőlőt szénkénnel sikerült fentartani. Szépen van ez feltárva a vasúti pályaudvarral szemközt.

A *zempléni szigethegységet* több, különböző korú és minőségű kőzet jellemzi. A legrégebb képződésű a hegység legnyugatibb részén több ponton észlelhető *csillámos homokkő*, melyet általában *devonkorinak* tartanak. Ilyen kőzet alkotja a legenyei *Szent András-hegyet*, valamint a velejte *Háló-hegyet* és a Csörgő és Nagytoronya közt levő *Feketehegyet*. Ez a kőzet egyes helyeken annyi agyagot tartalmaz, hogy homokos agyagpalának is bátran nevezhető. Sokkal nagyobb területeket foglalnak el a *karbonkori* üledékek. Ezekből alakul a szigethegység középső legmagasabb része, a legalsóbb csoportot alkotják az *agyagpalák*, az utána következőt az *arkózás-homokkövek* és a legfelsőt a zöldes-vöröses *csillámospalák*. Nevezetes, hogy az agyagpala egyes helyeken *grafitossá* válik (Velejte és Gerecsely között), sőt *Nagytoronya* közelében *anthracit*, Kistoronyától keletre pedig mészkő is fordul benne elő. Szintén nevezetes az, hogy a felső karbonkori üledékekben régebbi rézbányászati nyomait is találjuk. Így p. o. *Ladamóczon* még a harminczas években is sikerrel bányásztak rézérczet. A felső karbon csillámos üledékeire *diaszkorú* veres *palásagyag* és *diaszquarczit* következik. Ilyet lehet találni *Bári* és *Csarnahó* közelében. A szigethegység délkeleti csúcsán, a diaszquarczitra települve, az *alsó triász-mészkő* foglal el nagyobb területet, melynek mintegy középpontja a ladamóczy *Somoshegy*. Ezt a sötétszínű mészkövet, melyet az eddigi tanulmányozók guttensteini mészkőnek tartanak, mészégetésre és épületkőnek használgák.

A harmadkorban a zempléni szigethegység területén is képződtek eruptív kőzetek, melyeknek több fajával találkozunk. Az *andesittrachit* igen kis területeken látható; de itt-ott kúpok is alkot. Így p. o. *Nagybárinál*, a czékei *Farkastetőn*, *Szölöskénél*. Nevezetes, hogy a nagybári *Pilishegy* andesitjében Szádeczky szépen kiképződött Baryt-kristályokat is talált. *Orthoklas-trachit* szintén előfordul a zempléni szigethegységben, de csak kis mennyiségben. Ilyennek említi Szádeczky a *Zemplén* határában fekvő „*Kőszikla*“ domb oldalát. Annál nagyobb területet foglal el az *Orthoklas quarczriolitbreccia*, a szigethegységnek mind nyugati, mind keleti oldalán, s egyes helyeken, mint pld. Legenyén, Toronyán bányát is nyitottak benne, a hol igen jó épületkővet ad. A *plagioklas-riolit* még nagyobb mennyiségben fordul elő s jellemző tulajdonsága, hogy többnyire igen tömött, a porcellánhoz hasonló fehér színe van és első tekintetre igen hasonlít a sárospataki Czinegehegy opálos tufájához (Gerecsely, Kiszte, Kásó, Czéke). Van azonban igazi, közönséges, a hegyaljaihoz hasonló riolit is *Szölöskén*. (Szádeczky Gy.: A zempléni szigethegység geologiai és kőzettani tekintetben, 5—52. lap.)

A közönséges riolit üledékei, a horzsaköves *riolitufa* és az úgynevezett kőpor itt is előfordul s több helyen ebbe ássák a pinczéket.

A *nyirok* és *lősz*, mint diluvialis képződmény, a szigethegységben is feltalálható s a nyirok a völgyekben több helyen tekintélyes vastagságban rakódott le.

Zemplén vármegyében a Bodrogközön is kiemelkedik néhány kisebb trachithegy: a királyhelymeczi, kövesd-szentesi hegy, a mely önálló trachit-szigetet mutat. Különösen feltűnő a szentesi palás szerkezetű trachit, melyet azelőtt utczák és folyosók burkolására is használtak.

Zemplén vármegyében a *jelenkort*, vagy *alluviumot* leginkább az új-alluvium képviseli, de megvan az ó-alluvium is. A Bodrogtköz, egyes emelkedettebb részeit kivéve, valamint a folyó-völgyek alantasabb részei is, az új-alluviumhoz tartoznak. A Bodrogtközön, melyet a szabályozás előtt a Tisza és Bodrog minden tavasszal elborított, a *turfa* is sok helyen jut vastagon ki van képződve, így hogy itt-ott, mint p. o. a sárospataki hátárban, a művelés alatt levő, vagy legelőnek használt területeken nagyobb égések évről-évre még most is előfordulnak. Az *ó-alluvium* anyaga nem különbözik a mostanitól, de a folyók mostani medrénel tetemesen magasabban van kiképződve. Benne vastag eseréptöredékek, urnák s egyes most is élő állatok csontjai találhatók.

Ásványok.

Zemplén vármegye *ásványokban* nem nevezhető túlgazdagnak. A *természelemek csoportjából*, a régebbi feljegyzések szerint, *aranyat* bányásztak *Rudabányácskán*, melyet *Aranylábú-Bányácskának* is neveztek. Hunfalvy szerint jelenleg kisebb mennyiségben előfordul az arany Csertészen, a *Rajaj-hegyben*. (Hunfalvy id. k. 131. l.) Szintén Hunfalvy mondja, hogy ugyanitt *ezüstöt* is lehet találni. *Kénest* a hetvenes években *Komorócson* és *Mernyiken* (most Merészpatak) bányásztak. (Pallas-Lexikon. 1133. lap.) *Kén* kis mennyiségben s ritkán található Sárospatakon, a királyhegyi kovalmalomkőbánya hidroquarczitja üregeiben. *Grafit* található Velejte és Geresely között szintén kis mennyiségben az agyagpalában. A *kén és csoportjának vegyei közül galenitot* találnak *Jeszenő* és *Kistölgyes* (azelőtt Dubrava) környékén, *sphaleritot* Csertészen; *pyritet* Sárospatakon, a Nyilazóbánya tufájában; *chalcopyritet* Kistölgyesen (azelőtt Dubrava), Csertészen. Az *oxygen-vegyek közül vasércz* van Jeszenőn, Kistölgyesen, Nagymihálynál, Tótalmádnál (azelőtt F.-Jablonka), Szinnánál, Opálhegyen (azelőtt Zamutó), Varannón és Bánszka környékén. Szinnánál, József-völgyében vasolvasztó kemence is volt, melybe az anyagot az opálhegyi (azelőtt zamutói), varannai és hermányi bányák szolgáltatták. A *quarcznak* többfélesége található a Hegyalján, így p. o. calcedon, jaspis, még pedig ez utóbbi különféle színekben. Az *opálnak* is többfélesége található Zemplénben, különösen Tokaj-Hegyalján. Így p. o. *félopál* és *tejopál* Nagymihályon, Erdőbényén, Tolcsván, Bekecsen, Sárospatakon; *faopál* különösen Megyaszón; *közönséges opál* Erdőbényén, Erdőhorvátiban. Az *amphiból*, augit, biotit s a földpátok, mint kőzetképző ásványok, szerepelnek. *Kaolin* Erdőbényén s nagyobb mennyiségben, mintegy 1—6 méter vastagságban, Nagymihály közvetlen közelében, *Sztrajnyánban*. Ez kiváló jó tűzálló agyagot szolgáltat. *Sziegmeth*: az akna nagy szénsavtartalmából, közelfekvő kőszénrétegre következtet. (*Sziegmeth*: Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. IV. kötet 131. l.) Sárospatakon, a Cziróka-hegyen szintén ki van képződve s itt a fazekasoknak külön bányájuk is van, a melyből „fehérföld” név alatt ássák. Igen jó *fazekasaggyag* van Sárospatakon, a hol régebben híres pipákat és kályhákat készítettek belőle, de azután úgy a pipa-, mint a kályhakészítés abba maradt és csak néhány évvel ezelőtt akadt a kályhagyártásnak ismét mestere, a ki a kitünőnek talált agyagból, krakkói mintára, igen esinos és jól fűlő eserépkályhákat készít. *Kisazarnál* szintén jó fazekas- és pipaagyag van. *Baryt* Sárospatakon a quarczitban, *Alunit* szintén Sárospatakon a Czinegehegyen, *Calcit* Ladamócz környékén található. A *hydrocarbon vegyek közül antracit* fordul elő Toronyán, szintén itt található *barnaszén* is; *lignit* Bánszkan, Szécskeresztúron, Opálhegyen (azelőtt Zamutó), de sehol sem bányásszák. *Turfa* van a Bodrogtközön. A *petroleum* nyomai is több helyen észlelhetők, a ropianka-réteg kékes szürke csillámpalájában.

Éghajlat.

Ennek a hosszan elnyúló vármegyének *éghajlatára* mindenesetre befolyással vannak az éjszaki és nyugati részén elhúzódo határhegységek, melyek miatt, legalább bizonyos területen, a széljárás módosulást szenved. Még így is a Tokaj-Hegyalján a hideg éjszaki szelek igen gyakoriak s ezek a levegőt sokszor annyira lehűtik, hogy az úgy nevezett májusi fagyok, a fagyos szentek napjain, a hegyaljai szőlőbirtokosoknak valóságos rémei. Az éjszaki rész általában zordabb, a déli sokkal enyhébb. Az évi középhőmérsék a megyének majdnem közepén fekvő Nagymihályon 9 C°, Sárospatakon 9.6 C° s míg az előbbi helyen 37 és — 25 fok között ingadozik, addig az utóbbin 33.6 és — 21.4 C° közt váltakozik. Egyes részeiben, mint p. o. a Hegyalján és a Bodrogtközön az időjárás valóban egyik túlságból a

Ondava-részlet Klazánynál.

Erdőbénye vidéke.

A Bodrog és a Tisza összefolyása Tokajnál.

Latorcza-részlet Zéténynél.

másikba esik. Jól jellemzi ezt *Geöcze* Sarolta, midőn a Bodrogekörzről azt mondja, hogy itt egymásután következhetnek „kemény, esikorgós telek, eszeveszett hófergeteggel, öles havakkal, háznyi fuvásokkal, máskor meg enyhe tél, jóformán fagy nélkül, csaknem hótalan (mint a minő volt az 1869. és 1873. évben). Forró perzselő nyár, hetekig tartó aszálylyal, a levegőt tetemes magasságig telítő aranyos porréteggel. Néha a legenyhébb, búbajos korai tavasz, árvízhozó meleg szelekkel. Február legelején a szabadban virító ibolya, máskor zord hideg még májusban is, soványító szelekkel, a miktől a tenyészet nem bír megindulni“. (*Geöcze S.*: A Bodrogeközi Tisza-szabályozó Társulat monografiája, 117. lap.)

Hogy a vármegye déli részén az éghajlat rendes körülmények közt eléggé mérsékelt, bizonyítja az, hogy pl. a Hegyalján az ehető gesztenye kiállja a telet, sőt a füge hajtásai is csak egyes zord teleken fagnak le, mint ezt Sárospatakon az ev. ref. főiskola kertjében tapasztalhattuk. A *Yamsgyökér* évek óta szabadban telel a főiskola kertjében. Szépen díszlik itt az *Ailanthus glandulosa*, a *Thuja orientalis*, a *Sophora japonica pendula*, a *Cercis siliquastrum* stb. Az évszakok átmenetei azonban itt sem mondhatók rendeseknek. Vannak évek, melyekben a Hegyalján október végén még a legszebb enyhe időben folynak a szüretetek, máskor pedig már szeptember végén leforrzza a szél az alantabb fekvő szőlők leveleit.

A vármegye kulturterületéről, gazdasági növényeiről, gyümölcstermeléséről és erdőségeiről más helyen lévén szó, azok ismertetése e helyen fölösleges.

Növényzet.

Gyógynövények és mérges növények elég bőven fordulnak elő Zemplén vármegye területén, de tudomásunk szerint jövedelem-szerzés czéljából sehol sem gyűjtik azokat. Sárospatakon történt ugyan ily irányú kísérlet, különösen a borsos menta-termeléssel, de nagyobb siker nélkül. A hivatalos gyógyszerkönyvben felsorolt növények közül közönségesebbek: *Cynoglossum officinale*, *Betonica officinale* *Polygala*, *Gratiola officinalis*, *Cichoria Intybus*, *Thymus Serpyllum*, *Erythraea centaurium*, *Achillea millefolium*, *Verbascum*, *Chelidonium majus*, *Pulmonaria officinalis* *Aristolochia Clematitis*, *Ononis spinoza*, *Valeriana officinalis*, *Asarum europaeum*, *Symphitum officinale*. A mályva több faja. A harasztok közül az *Aspidium Filix mas.* A ricinust, fodormentát és izsópot inkább mint dísznövényt terjesztik a kertekben. Pemetefüvet Megyaszó körül, szikfüvet a vetések között, *Artemisia absinthiumot* a réteken, gyepes helyeken; *Tanacetum vulgare*, *Althea officinalis* különösen a nedves réteken elég gyakori, valamint az *Equisetum arvense* is. A mérges növények közül az anyarozs, bürök, beléndek, maszlag, *Solanum dulcamare*, az *Euphorbiák*, *Digitalis* elég gyakoriak. Nadragulyát is lehet egyes helyeken találni.

A vármegye növényzete, általában véve, megfelel az ország északi része virányának. Vannak egyes növények, melyek általában ritkábban találhatók, de Zemplénben előfordulnak, mint pl. a *Parietaria erecta* M. et K. Homonna mellett a Szalkán. Aránylag, a terület nagyságához mérve, a legváltozatosabbnak és leggazdagabbnak a Hegyalját lehet mondanunk. Ennek a nagy változatosságnak az okát *Hazslinszky F.* igen helyesen a tokaj-hegyaljai hegylánc fekvéséből, a hegyek sajátos csoportosulásából s a hegyek között levő számos völgy szétágazásából magyarázza meg. (*Hazslinszky F.*: A Tokaj-Hegyalja viránya. *Mathem. és Temészettud. Közl.* IV. köt. Bpest 1866, 105. l.) „Hegyeinek folytonos összefüggése az ország északi tájaival levezeti az északi lapályok növényzetét magasabb lejtőire s a sóvári hegyek és völgyek virányát Erdőhorváti és Erdőbénye határába s részben a legdélibb magaslatokra, annyira, hogy a *tarandzuzmó*, a végső északnak ez a tulajdona, a tokaji hegy csúcsán éppen olyan buján tenyészik, mint ugyanezen hegység legészakibb csúcsán Sáros vármegyében. Más részről felhatnak a déli síkság sok sajátos növényei nemcsak a napnak fekvő lejtőkre, hanem mélyen be azokba a völgyekbe is, melyek a melegebb léghuzamnak nyitva s észak felé védve vannak, pl. a *pontozott Galatella* éppen olyan buján tenyészik az erdőbényei és mádi völgyet elválasztó hegyháton, mint a Bodrogeközön, *Vajdácska* mellett s az *Echium rubrum* is szépen megél a tokaji hegy csúcsán.“ Valószínűnek lehet elfogadnunk azt a véleményt is, hogy a Hegyalja forgalma, a régi híres szüretetek alkalmával, szintén befolyással volt a növények változatosságára.

Mint *tömeg-növények* feltűnőbbek a Hegyalján: az *Amarant-félék* (A. Blitum, A. retroflexus), mint gyakori gyomnövények s egyes helyeken, mint p. o. Tolesván, Sárospatakon és Sátoraljaújhelynél a *Polygonum arvense* L.; továbbá egyes *Atriplex* fajok mint pl. *A. laciniata*, *A. littoralis*, a melyek különösen a szikes talajon. pl. Legyesbénye mellett, elég buján fejlődnek az *A. nitens*, *A. hastata* és *A. microsperma* társaságában. Nagy területeket borít Tarezal, Tokaj és Szerenes vidékén a *Chenopodium-félékből* a *Kochia prostrata* Schrad. Feltűnő a legyesbényei szikes földön ebből a rendből a *Camphorosma ovata* W. K. is. Uralkodó gyomnövénynek mondhatjuk a *Xanthium spinosumot*, melyet a nép ezen a vidéken *muszka-tövisnek* nevez, behoza-talát a szabadságharcz leveretésére jött kozákok lovainak tulajdonítván. Nem kevésbé alkalmatlan tömeges gyom a *Portulaca oleracea*. Feltűnőbb csoportokban találjuk a Hegyalja déli részén a *fehér pemete-füvet*, melyet kellemes, átható illatáért a nép köhögős ellen házi szerül használ. A Hegyalja déli részén itt-ott feltűnő csoportos növény az *Althaea pallida* s érdekes a kedves *Hibiscus trionum*, valamint a *Cephalaria transylvanica*, a mely úgy látszik, hogy a tállyai határban érzi magát a legjobban. Szintén bőven díszlik itt a *Xeranthemum annuum* s az *Onosma arenarium*.

Jellemző növényekül említhetjük fel a Hegyaljáról a *hanga-mandolát* (*Amygdalus nana*) az *Acer tataricumot*, továbbá az Irisek közül az *Íris pumilat*, melyet virágágyak körül szegélyként kertekbe is ültetnek és az *Íris hungaricát*, a mely a tokaji hegyen, a tállyai várhegyen, a sárospataki hosszú-hegyen, de más helyeken is előfordul; azután a kékszínű, fürtösvirágú *Phyteuma canescens* Tolesva és Tokaj környékén, a *Waldsteinia geoides*, a *Dictamnus albat* Erdőbényén és Tolesván, a *Vicia pannonicát* és *V. cassubicát*, a sárgavirágú *Adonis vernalist*, a *Saxifraga bulbiferát*, a *Galium pedemontanumot*, a *Viola pratensist*. A szikes talajt kedvelők közül az *Alsinemdiát*, a *Statice Limonumot*, a *Taraxacum tenuifoliumot*, az *Artemisia monogynát*, továbbá az *Arenaria mediát*. A Szerenestől dél felé terjedő rónaságon feltűnnek: az *Aster Tripolidum*, *Heliotropium europaeum*, *Althaea officinalis* s az *Abutilon Avicenna*, a mely elvéve Sárospatakig is felhatol, s az *Eryngium campestre*, melynek elszáradt bokros szárát ördögszeker név alatt ismeri a nép.

Érdekesen tünteti fel Hazslinszky Frigyes a Tokaj-Hegyalja, általában Zemplén déli részének növényzetét, az északi Szepesség virányával összehasonlítva, noha összehasonlítása nem teljesen helyes, minthogy például a *Majanthemum bifolium*, *Vaccinium Myrtilus* s még néhány olyan növény fordul elő a Hegyalján, melyeket Hazslinszky összehasonlítása alkalmával az északi Szepesség növényei közé sorol. Ebből az összehasonlításból kitűnik, hogy Zemplén vármegye déli része egyetlen növényövben, egyenlő felszíni kiterjedés mellett, nagyobb változatosságot mutat, mint a felső Szepesség, három alsó növényövben, megjegyezvén, hogy a Cryptogamok tenyészésére a Hegyalja kevésbé alkalmas s így fajokban is sokkal szegényebb, mint az északi Szepesség; de ezek közül is képviselve van Zemplénben a *Lycopodium*, *Selaginella*, *Marsilia*, *Salvinia*, *Pteris aquilina*, *Asplenium*, *Cystopteris*, *Aspidium*, *Polypodium*, *Equisetum* és a mohok számos faja, a melyek az erdők fáit és talaját, valamint a réteket is elég bőven borítják. A zuzmók a fákon és sziklákon s a moszatok az álló vizekben éppen olyan közönségesek és gyakoriak, mint más hasonló természeti viszonyok közt levő megyékben.

Az *ehető gombák közül* leggyakrabban kerülnek a piacra: az *Agaricus campestris*, *Boletus edulis*, *Clavaria flava* és a *Cl. Botrytis*, melyet a nép itt szarvasgombának nevez, továbbá a csirkegomba (*Cantharellus cibarius*), a bokros gomba (*Polyporus frondosus*), *Lactarius* stb. A mérgesek, úgy a *Boletusok*, mint az *Agaricusok* közül, elég gyakoriak. A *Chantharellus aurantiacussal* is tudomásunk szerint több mérgezés történt. Hatalmasra növő pöfetegekkel és taplógombákkal is elég gyakran találkozhatunk. A gazdálkodásra káros *Peronospora viticola* a szőlőt, a *P. infestans* a burgonyát, az *üszög* különféle fajai a búzát, árpát, kölest, kukoriczát s a *rozsdá* szintén a búzát gyakran erősen megtámadja. Az *anyarozs* (*Claviceps purpurea*) egyes éveken a rozskalászokban bőven fejlődik. A *lisztharmat* itt-ott szintén fellépett már a Hegyalján, de feltűnőbb kárt nem okozott, pedig nem igen szoktak ellene véde-

kezni. A szilvafákon a *Puccinia pruni* s az *Exoascus pruni* Fuckel., a diófákon a *Polyporus squamosus* Fr. és a *Pleorotus pulmonarius*; az őszi barackon az *Exoascus deformans* igen gyakran élőködik. A körteragyt a *Fusicladium pyrimum* Lib., az almaragyt pedig a *F. dendriticum* Wallr. okozza. Különösen új épületek padlózatában s ajtófeleiben igen sok kárt tesz a *könnyező fagomba* (*Merulius lacimans*), mert ezeket sokszor 1–2 év alatt tönkreteszi.

Növénytani szempontból is egyik érdekessége volt Zemplén vármegyének, a Tisza-Bodrog szabályozása előtt, a *Bodrogtőz*. Érdekes ez még ma is, noha a régi növényvilágnak úgyszólván már csak a maradványaival találkozunk. A gyékény, káka, nád, melyek itt hajdan egész nádasokat alkottak, már csak egyes megmaradt tavakban fordulnak elő. A piros virágú *Butomus umbellatus*, a sás nőszirm, az aranyárga virágú *Senecio Sadleri* mindig ritkábban látható. A sulyom, melynek sajátságos alakú tüskés termése hajdan a sárospataki és az ujhelyi piaczkon kedvelt csemegeárú volt, ma már háborítlanul édegel, meghúzódva néhány tóban. Egyes, még most is jó nagy erek mellett elhaladva, gyönyörködhetünk a szép fehérvirágú nimfában (*Nymphaea alba*) s ritkábban a sárgavirágú *Nuphar luteum*ban és fogalmunk lehet azokról az igazán csodaszép úszó virágszigetokről, a melyek a hajdani Bodrogtőz ékeségei voltak. Megfogyatkozott a tüskés levelű kolokán, a három fehérszirmú *Hydrocharis*, a hajszál-levelű *Utricularia vulgaris*, a *Potamogeton*, a *Sagittaria*, a hinár, a *Lenna* stb. Az érterületeken most már legfeltűnőbbeknek mondhatók: a hatalmas bokrú *Euphorbia palustris*, a *Lythrum virgatum*, *Pulicaria vulgaris*, a *Mentha Pulegium* és a *Gratiola officinalis*.

Zemplénmegye *állatvilága*, éppen természeti viszonyai következtében, gazdagnak mondható. A hatalmas hegylánc és az elég terjedelmes síkság, valamint a folyó és állóvizek igen alkalmassá teszik, hogy rajta számos állatfaj megtalálja a neki való helyet.

A gazdasági állatfajokkal más helyen bővebben foglalkozunk. A vadon élő emlősök közül, a más fejezetben bővebben tárgyalt, a vadászat körébe tartozó vadakon kívül, a síma és patkósorrú denevér, a tüskés disznó, vakondok, cziczkány, vadmaeska, farkas, róka, borz, görény, közönséges menyét, nyest, hermelin, vidra elég gyakran található; a medve csak az éjszakibb részen tartózkodik s a hiúz már a ritkaságok közé tartozik. Az őrlők közül a nyúl, mókus, pele, a házi és mezei egér, az ürge, höresög, poczok elég gyakoriak; a vándor-patkány egyes vidékeken már valóságos csapássá lett, annyira elszaporodott s éppen ezért a gyengébb fekete patkányt már végkép kiszorította.

A *madarak* közül a barna keselyű ritkán látható, de sasok, sólymok, héja, karvaly, kánya, ölyv elég gyakoriak, éppen úgy egyes bagolyfajok, mint pl. a lángbagoly, kuvik, sőt a nagy fülesbagoly is. A *kúszók* közül a zöld és tarka harkály, valamint a kakuk bőven látogatja a lombos erdőket. A *gázlóknak* és *úszóknak*, különösen a régebbi időben, a Bodrogtőz valóságos birodalmuk volt, de a szabályozás után ezeknek a száma is igen megfogyott. A Bodrogtőzön lőtt kócsagról, daruról, búvárról s hattyúról a régebbi vadászok nagy elragadtatással beszélnek. A sárospataki főiskola természetrajzi gyűjteményében jelenleg is van egy körülbelül 45 évvel ezelőtt, a Bodrogtőzön lőtt hattyú. Ma is elég gyakori még a fehér gólya, ritkább már a fekete gólya, a dobos gém, bibor gém, szürke gém, vak varjú, törpe gém, haris, a vízi tyúk, szárcsa, bibicz, szalonka. A vármegye déli részén, Harangod környékén, a túzok még elég gyakran kerül a vadász elé. Az *úszók* közül a vadlúd, a búbos vöcsök s a kárókatona igen ritkán láthatók, de a vadkacsák többféle faja s a halászkák vagy csérek elég gyakoriak. A *tyúkok* közül a házi tyúk több fajtáját tartják a házaknál. Ezeknek a tenyésztésével nagy hírré tett szert *Bogyay* Zsigmond sárospataki földbirtokos, a ki több baromfikiállításon szerzett legnagyobb kitüntetések a szárnyaival. A pulykát általában tenyésztik, de a gyöngytyúk, sőt a páva is feltehetőleg egyes házaknál. A mezőn bőven van fogoly és fűrj, az erdőben nem ritkán kerül puska elé a császármadár. A Bodrogtőzön egy pár éven át a talpas tyúk is látható volt néhány példányban. A *galambokat* számos fajtában tartják a házaknál. A vadgalamb és gerlicze az erdőben elég gyakran

fordul elő. Az *énckes* madarak közül a gébicsek, a fecskék, a kecskefejű, a lappantyú, a csóka, a szarka, a szajkó, a sárga rigó, a varjak, a seregély, a sármány, a pintyek, a czinkék számos faja, a pacsirták, a barázdabillegető, a pipiske, a fekete, éneklő és léprigó, a fülemilék, ökörszem, búbos banka általában elég gyakoriak és általánosan ismertek. Néhányszor újabb időben a rózsaszínű seregély is megjelent a vármegye déli részén s mint itt ritka madár általános feltűnést keltett.

A *csúszó-mászók* közül a moesári teknős, a zöld, f ürge és fali gyík, az az úszó sikló, a réz- vagy síma sikló elég közönséges, míg a keresztes vipera ritkán fordul elő.

A *kéltűek* közül a leveli béka, kecskebéka, a barna vagy gyepi béka, a veres hasú béka, a földi béka, a barna és zöld varangy elég közönségesek. Az árnyas erdőkben a Salamandra maculata s az álló vizekben a tarajos gőte gyakran található.

Zemplén vármegye *halakban* még ma is gazdagnak mondható, pedig a Tisza és Bodrog szabályozása óta a halállomány igen megfogyott, minthogy megszűntek a Bodrogtörzs természetes haltenyésztő tavai és eret. Ezt a hajdani halgazdagságot tünteti fel a vármegye czímerében a négy hal, éppen úgy, mint gazdag szőlőtermelését a szőlőfürt s földművelését a két kalász. Zemplén vármegye halait dr. Chyzer Kornél, a vármegye volt fáradhatatlan főorvosa, gyűjtötte össze és ismertette. (Chyzer K.: Adatok Zemplénmegye természetrajzi ismeretéhez. I. Halak. Magyarország. Kárpátgyesület évkönyve, IX. évfolyam, 1882.) A *tüskés úszójúak* közül előfordul e vármegyében: a *sügér* vagy *síngér* (Perca fluviatilis) a Tiszában, Bodrogtörzsben, sőt még a Kareszában és a Ronyva-patakban is; a *fogas süllő* (Lucioperca Sandra) a Bodrogtörzsben és Tiszában olyan nagyra nő, hogy a halászok fogas helyett szállítják Budapestre; a *kösüllőnek* (L. Wolgensis) egy példányát látta Chyzer, melyet a pataki halászok fogtak és köszvényes süllőnek neveztek; a *magyar buczó* (Aspro Zingel), a *vágó durbincs* (Acerina cernua), melyet a bodrogi halászok görgécének, a Karcza körüliek pedig mérgesnek neveznek. A pataki piacon igen közönséges az Acerina Schraitzer, melyet *lezsév* név alatt árulnak. A *csifra különke* (Cottus praecilopus) az északi magasabb hegyek patakjaiban él.

A *lágyszájúak* közül a *menyhal* (Lota vulgaris) elég gyakori, különösen Bodroghalász körül, a parti lyukakban. Még gyakoribb a *potyka* (Cyprinus Carpio), a *csuka*; a *kárász* és *zigányhal* vagy *czompó* régebben a Bodrogtörzs mocsaraiban és ereiben igen el volt terjedve, de ma is elég közönséges a folyókban is. Elég gyakoriak: a *harcsa*, a *márna*, a *dévérkeszeg*, a *lapos* vagy *lánakeszeg*, a *bagolykeszeg*, a *kardkeszeg*, a *balin*, a *sugararkardos*, melyet a bodrogi halászok *kaszahálnak*, Tokajban pedig *gardahálnak* hívnak; a *szélhajtó kűsz* vagy „fényes fehérke“ (Alburnus lucidus), a *ragadozó őn* (a Bodrogtörzs mentén Bojgig), a *jász*, a *pirosszemű kele*, a *veresszárnyú konczér* (pirosszárnyú keszeg), a *fejes domolykó*, a *fenékjáró küllő*. A szívárványos ökle ritkán fordul elő. A *réti csík*, melynek híres tanyája volt régebben a Bodrogtörzs mocsaras vidéke, s melyet a pataki és ujhelyi piacokon hordókban, vízzel mérve árultak, ma már ritkán kerül eladásra nagyobb mennyiségben. A *kövi csík* és *vágó csík* szintén ismeretesek e megyében. A *lapi pócz* (Umbra canina) a Bodrogtörzsön él. A *pisztráng* az északibb nagyobb hegyek vizeiben gyakoribb, de a Tolcsva-patakban is előfordul. Innen kerülhetett a Bodrogtörzsbe az a szép példány, melyet 1899. évben fogtak (Buzsák I.: Természettudományi Közlöny). A *kecsge* a Tiszában és Bodrogtörzsben is elég gyakran kerül hálába.

Az *ízeltlábúak* közül a *rovarok* gazdag világát találjuk fel Zemplén vármegyében, a minék főokát a hosszan nyúló megye földrajzi fekvésében, változatos klímájában és talajában találjuk fel. Ebből magyarázhatjuk meg, hogy a megye minden egyes, földrajzi tekintetben feltűnő részének megvannak a maga jellemző rovaralakjai.

E vármegye *bogara*it dr. Chyzer Kornél gyűjtötte össze s a gyűjteményt Biró Lajos rendezte és ismertette a magyar orvosok és természetvizsgálók Debreczenben 1882. évben tartott XVII. vándorgyűlésén. Szintén ő gyűjtötte össze, a lehető legnagyobb szorgalommal, Zemplénmegye legyeit is, melyeket Kowarz Ferdinánd határozott meg s ezek jegyzékét is ő közölte. Ebből a két ismertetésből látjuk, hogy Chyzer e megye területéről 2001 faj bogarat és

mintegy 300 nemhez tartozó 754 faj dipterát gyűjtött össze. Ez a két ismeretetés külön lenyomatban is megjelent. (Adatok Zemplénmegye természetrajzi ismeretéhez. II. Dr. Chyzer K. gyűjteményének bogarai. Irta Biró L. *Kowarz F.* III. dr. Chyzer K. gyűjteményének zemplénmegyei legyei.) Rajta kívül *Mocsáry Sándor* nevét említhetjük fel, a ki 1874-ben, különösen Homonna környékén, tanulmányozta e vármegye rovarvilágát, kiválóan a Hymenoptera-kat s tanulmánya eredményét az Akadémiához beadott jelentésében ismertette. (*Mocsáry S.*: Adatok Zemplén- és Ungmegye faunájához. Math. és Természettudományi Közlemények. XIII. köt. 1875. 143—185. l.) Chyzer gyűjteménye érdekes példákkal szolgál a fentebbi állítás igazolására. Így pl. a tokaji, tarczali, mádi és szerencsi hegyektől határolt alföldi síkságnak e vármegye területéhez számított részén jellemző fajként említhető fel a *Chlaenius festivus* és *Zabrus blaptoides*, a mely fajok a megye nagyobb sík területén, a Bodroghközön már nem fordulnak elő. A tokaji hegy rovarai között nevezetes a délkeleti Európában honos *Myrmecocystus viaticus* hangyafaj, valamint az *Eucera Perézi* Moct. méhfaj s *Stenus bifoveolatus* nyugateurópai rovar. Szintén érdekes és jellemző az éjszaki szelektől védett Toleszvavölgy rovarvilága, ezek között van a *Hypocryptus laeviusculus*, melyet hazánkban itt találtak először. Nemkülönböztetve a zempléni szigethegység is, melynek egészen új rovarfaja a *Homalota Chyzeri* Epp. Nevezetes e tekintetben a Vihorlát is, melyen a nyugateurópai rovarfajok közül az *Ochthebius exsculptus*, *Homalota validiuscula*, valamint az éjszaki Oroszországban honos *Stelidota sexguttata* is előfordul. Érdekes a Bodroghközön talált *Coprophilus piceus*, a mely a zempléni felfedezés előtt csak Dél-Oroszországból volt ismeretes. Általában véve Chyzer gyűjteménye mintegy 27 olyan bogárfajt tartalmaz, a melyeket hazánkban először Zemplénmegyében találtak.

A *hártyaszárnyúakat* *Mocsáry Sándor* tanulmányozta Zemplénmegyében. Tanulmányozásának eredménye az, hogy összegyűjtött 19 faj levéldarazsot 4 faj fadarazsot, 15 faj fürkészt, 1 fémfürkészt, 8 faj fémdarazsot, 3 másnejű darazsot, 6 diszdarazsot, 18 fajhangyát, 72 faj méhfélét. Tanulmánya körébe a többi rovarokat is felvette, gyűjtve majdnem 100 faj kétröpűt, 38 egyenesröpűt, 12 faj reczésszárnyút, 70 félröpűt, mintegy 70 faj lepkét s több mint 30 faj pókot (*Mocsáry S.* Adatok Zemplén- és Ungmegye faunájához. Math. és Természettudományi Közlemények. XIII. köt.) Később a magyar fauna fémdarazsairól szóló munkájában (1882) már 27 zempléni faj van ismertetve s ezek közül az *Ellampus coerulecens* hazánkban azelőtt ismeretlen volt. Chyzer érdeme az is, hogy a *Thysanura* faunának 18 faja, az *álskorpiók* közül pedig 16 faj ismeretes Zemplénmegyéből, annival inkább, mert az utóbbiak közt 4 egészen új faj. (Dr. *Tömösváry Ö.*: 1. Adatok hazánk *Thysanura*-faunájához. 2. A magyar fauna álskorpiói. Math. és Term.-tud. Közlemények. XVIII. köt. 1882.)

Részletekbe bocsátkozni nem tartván alkalomszerűnek, még csak azt említhetjük fel, hogy a *Myriapodák* közül a *Scolopendrella anacantha* Töm. fajt szintén Chyzer fedezte fel Zemplénben (Kolozsvári orvos-természettudományi értesítő, 1883). Elégnek tartjuk felemlíteni továbbá, hogy a puhatestűek több faja él e vármegye száraz földjén és vizeiben, de a rákok, pióczák, melyek hajdan még kereskedés tárgyai voltak, igen megfogytak s a vizek szabályozása óta a mételyféreg is ritkábban szedi áldozatát.

ZEMPLÉN VÁRMEGYE KÖZSÉGEI.

Zemplén vármegye területe 6269:30 négyszögkilométer, lélekszáma pedig az utolsó népszámlálás adatai szerint 327,993. Van egy rendezett tanácsú városa: Sátoraljaújhely, a vármegye székhelye. A községek száma 450, ezek között 24 nagyközség. A községek 11 járásra vannak osztva, melyek ismét 79 körjegyzőségre oszlanak. E járások a következők:

1. *Bodrogközi* járás, 10 körjegyzőségbe osztott 50 községgel, 46,385 lakossal és két nagyközséggel: Karáddal és Királyhelmecczel.

2. *Gálszécsi* járás, 6 körjegyzőség alá tartozó 37 községgel és 29,703 lakossal.

3. *Homonnai* járás, 10 körjegyzőség alatt 74 községgel, Homonna nagyközséggel és 33.918 lakossal.

4. *Nagymihályi* járás, melynek 44 községe hat körjegyzőséghez tartozik, 34,088 lakossal és Nagymihály nagyközséggel.

5. *Sárospataki* járás, mindössze 7 községgel, Sárospatak nagyközséggel, 9762 lakossal.

6. *Sátoraljaújhelyi* járás, 37 községgel, 9 körjegyzőséggel és 22,276 lakossal.

7. *Szerencsi* járás, 5 körjegyzőség alá beosztott 26 községgel, ezek között 12 nagyközség, ú. m. Gesztely, Hernádnémeti, Mád, Megyaszó, Mezőzombor, Monok, Sajókesznyéten, Szerencs, Taktaharkány, Taktaszada, Tállya és Tiszalucz. A járási lakosság száma 43,444.

8. *Szinmai* járás, a hol 8 körjegyzőségben 49 község van, 27,497 lakossal

9. *Sztropkói* járás, 7 körjegyzőségbe osztott 65 községgel s 15,132 lakossal.

10. *Tokaji* járás, 3 körjegyzőséggel, 15 községgel, ezek között 7 nagyközség, ú. m. Bodrogkeresztúr, Erdőbénye, Olaszliszka, Tarczal, Tokaj, Tolcsva és Vámosújfalú. A járás lakosainak száma 25,711.

11. *Varamnai* járás, 6 körjegyzőségbe osztott 46 községgel és 23,191 lakossal.

A vármegye községei betűsoros rendben a következők:

Abara.

Abara, laborezmenti magyar kisközség, 133 házzal és 821, túlnyomó számban ev. ref. vallású lakossal. 1278-ban már szerepel „*Villa Oborin*“ alakban, 1300-ban meg „*Terra Abara*“ alakban említik, a mikor *Martonos* mester az ura. 1419-ben már több Abarát különböztetnek meg *Kis-*, *Nagy-*, *Alsó-* és *Felső-Abara* néven. Ebben az időben a Kisabarái *Baksza* és a *Benceze* család birtoka. 1470-ben az *Uporiak* is birtokosok Kisabarán. Volt vára, vagy várkastélya is, melyet 1471-ben Mátyás király leromboltatni rendelt. 1481-ben Abarán a *Czékeyeket* találjuk, kikre leányági örökösödés útján jutott. Az *Uporiak* alatt városi kiváltságai voltak, melyeket később elvesztett. A XVI. század elején az egyik *Czékey* leány révén *Dobó* Domonkosé, 1511-ben meg már *Buttkai* Pétert találjuk nagyobb birtokosául említve, de ugyanakkor *Czékey* Petronellának, *Bánffy* Péternek, *Eődönffi* Imrének, *Dobó* Zsófiának, *Gerendi* Lászlónak, *Upori* Borbálának és *Czékey* Jánosnak is vannak itt részbirtokaik. 1512-ben *Tárczi* Miklós itteni birtokát más birtokkal cseréli el. 1524-ben a *Buttkaiak* még mindig birtokosok. 1548-ban már a *Bayor* család is felmerül. 1576-ban birtokosai között szerepelnek a

Kálnássyak is, 1598-ban Dobó Ferencz. Dobó után a *Lóvántffyakra* és ezekről a *Rákóczyakra* száll a birtok. 1684-ben *Zrínyi* Ilona a maga részét elzalogosítja *Klobusitzky* Ferencznek, míg a többi Rákóczy rész az *Aspremont* grófi családnak jut, mely még a múlt század elején is bírja. Ugyanekkor birtokos itt még a *Tárczay* család is. Nagyabarának birtokosai a XV. században az *Upory* és a *Nyárasapáthy* családok voltak, a XVI. században pedig a *Kálnássyak*. A múlt század közepén a *Széchenyiek* voltak az urai és gróf *Széchenyi* Jánosnak most is van itt nagyobb birtoka. Alsó-, Felső- és Kis-*Abara* nevét ma már csak a községnek ilyenű dülői tartják felem. A községben levő református templom 1750 körül épült, s 1891-ben megújították. A község, melynek utolsó postája *Málca*, táviróállomása *Deregnyő* és legközelebb eső vasúti állomása *Bánócz*, Ung vármegye határán fekszik.

Ágcsernyő, Ung vármegye határán fekvő, bodrogi közeli magyar kisközség, 104 házzal s 495 lélekkel, kiknek nagyobb része ev. ref. vallású. Postája, távirója és a legközelebb eső vasúti állomása *Bély*. Hajdan *Chorna*, *Cherna*, vagy *Chernafalu* (Chernafolú) elnevezés alatt szerepel. Előfordul *Chernaföld* és *Chernyő* elnevezés alatt is. Már 1214-ben találkozunk okleveles említésével, a mikor II. Endre király adományából a leleszi konvent pusztája volt. 1254-ben a *Nátafalusi Csontos* családnak is van itt része, de ekkor már csak praedium. 1270-ben a leleszi káptalantól elvétetvén, *István* király *Ruke* Jakabnak és *Ágh* nevű fiának adományozza, a mikor *Chernaföldnek* (Chernafewld) nevezi. Ennek az *Ágh*nak az utódai a *Cherneyek*, kik innen veszik nevüket is. E család kihaltával a *Boeskaikaké* lett, kik azonban nem soká birtokolták, mert 1448-ban már a *Pelejtei* és a *Pelejtei Ágóczy* család az ura. A XV. században egy részét a leleszi konvent ismét visszakapta, de 1450-ben az *Azari* család is birtokosa. 1569-ben *Rákóczy* György, *Kálnássy* Ferencz és *Deregnyey* Lajos kaptak a községre kir. adományt. 1583-ban *Fekete* Pétert iktatták *Csernő* részeibe. 1592-ben *Balpataky* Annát és *Krucsay* Imrét is birtokosai között találjuk. Hat évvel később *Debrekőzy* János özvegye, valamint *Deregnyey* Gergely, *Bacsokay* Miklós és a leleszi prépostság között oszlik meg, a mikor *Polyán-Cserneőnek* is írják. 1600-ban a *Daróczyakat* is birtokba iktatják itt. 1627-ben *Barakonyi* Ferencz is birtokosa, 1663-ban pedig a *Sóvári Soósok* és *Bocsokay* István. 1692-ben *Klobusitzky* András kapja; 1790-ben azonban II. Lipót egy részét az *Aghchernei Szerdahelyieknek* adományozza, míg a másik rész a *Klobusitzkyak* és a *Kálnássyak* birtoka. A múlt század elején a leleszi konvent, a *Szerdahelyi*, *Klobusitzky*, *Kovács* és a *Sallaky* családok az urai. Most nagyobb birtokosa nincsen. *Akaszószter* nevű dülője valamelyik birtokos család pallosjogának az emlékét látszik megörökíteni. Ősi templomát *Bacsokói* István főispán, előbb báró, később gróf, 1648-ban a helvét hitvallásúaknak adta. A reformátusok a templomot 1638-ban újjáépítették. A községben egy régi nemesi udvarház van, melyet a *Szerdahelyiek* 1700 körül építtettek; ez most a dr. *Fuchs* Emilé.

Agyagospatak; azelőtt egyszerűen csak *Agyagos*. Kisközség 107 házzal és 556 lakossal, kik valamennyien tótok és nagyjából gőg-katholikus vallásúak. E községnek első írott nyomára 1402-ben találunk, a mikor *Rozgonyi* László az ura. Hajdan *Hlína* néven is szerepelt, a mi agyagost jelent és nevét tényleg agyagos talajától nyerte. 1448-ben a *Hlesznay*, *Eödönffi* és a *Szeretvai* családok az urai. A XV. században, a mikor is a monyorósi uradalom tartozéka volt, sokat szenvedett a cseh rablóktól. 1598 körül *Báthory* István és *Buttkay* Ferencz is birtokosai közé tartoztak. 1663-ban a pestis pusztította lakosait. 1730-ban pusztaként van említve és *Szirway* Tamás az ura. 1760-ban a báró *Fischer* családé; de a XVIII. század végén alighanem pusztá volt, mert *Vályi* sem említi. Később ismét benépesedett és lakosai 1831-ben részt vettek a zempléni pórlázadásban. Egy évvel később a kiáradt *Tapoly* romba döntötte. A múlt század első felében a báró *Fischer* és a gróf *Dessewffy* családok voltak az urai, mostani nagyobb birtokosa gróf *Coudenhove* Kalergi Henrik. A községben róm. kath. és gör.-kath. templom van. Az előbbinek építési ideje ismeretlen, az utóbbi pedig 1794-ben épült és 1883-ban megújított. A község határában kénes forrás van. Postája *Sókút*, távirója és vasúti állomása pedig *Varannó*.

Ágcsernyő.

Agyagospatak.

- Agyidőcz.** *Agyidőcz*, tót kisközség 50 házzal és 338 gör.-kath. vallású lakossal. E község 1598-ban a homonnai uradalomhoz tartozott s *Homonnai* Borbála, István és György voltak az urai. Némelyek szerint valami *Aegidius*, vagyis *Egyed* nevű ember volna alapítója, a ki itt állítólag az erdőt kiirtotta és a község alapját megvetette. A XVII. században Drugeth György *Adjudócz* néven a homonnai jezsuitáknak adományozza. Később a *Csákyaké* lett s a mult század első felében gróf Csáky Antal volt az ura, míg most gróf *Andrássy* Géza a birtokosa. 1873-ban kolera pusztított a községben. Postája és vasúti állomása Udva, táviró-állomása pedig Homonna.
- Alsóalmád.** *Alsóalmád*, azelőtt *Alsójablonka*, a gácsi határszélen fekvő ruthén kisközség, 62 házzal és 349 gör.-kath. lakossal. 1434-ben a *Zbugyay* családdal. A XV. század vége felé a homonnai uradalom tartozéka egész a XVII. század végéig; 1621-ben azonban az *Izbugyay* család még mindig részbirtokosa. A mult század elején a *Kácsándy* családé, azután báró *Mednyánszky* Lászlóé, míg ma *Hering* János Gottfriednek van itt nagyobb birtoka. A községben gör.-kath. templom van, a mely 1752-ben épült. Postája Papházán, távirója és vasúti állomása Homonnán van.
- Alsóberezcki.** *Alsóberezcki*, bodrogmenti magyar kisközség, körjegyzőségi székhely. Első nyomára 1358-ban bukkanunk, a mikor *Berezck* néven a *Szerdahelyiek* birtoka. Birtokosai: 1375-ben a *Báriak*, 1391-ben *Pethő* László, 1407-ben *Kamonya* Lőrincz, 1425-ben *Ricsei* Ambrus és *Beke* Márton, 1434-ben *Zádorházi* László és János, továbbá a *Tarkóvi* család, a *Szerdahelyiekkel* együtt. 1477-ben *Herestényi* Illés és *Rikalf* Zsigmond, 1588-ban *Duleszkai Horváth* Menyhért és *Melith* István, 1594-ben *Rákóczy* Zsigmond és Ferencz, 1598-ben *Gabócz* János, *Haraszty* András és *Horváth* Menyhért, 1599-ben *Czobor* Mihály, 1600-ban *Berezcki Gabóczy* János, 1601-ben *Eödönffy* János és a *Csapyak*, egy évre rá *Melith* György, 1618-ban *Pécsy* Zsigmond, 1629-ben a *Csapyak*, 1649-ben *Zákány* András, 1663-ban *Bocskay* István és *Soós* György, 1774 körül *Olchváry* Pál és *Boronkay* Menyhért. A mult század elején ezeken kívül még a *Csuka* család is birtokosa. E község közelében feküdt hajdan *Igazod* község. Ennek 1440-ben *Zerdahelyi* Miklós volt az ura. A XV. század végén még fennállott, de azóta elpusztult. *Alsóberezckihez* tartozik még *Zsaró-tanya* és *Ágócz-pusztá*, ez utóbbi *Micz* báznak és utódainak birtoka. 1548-ban *Serédy* Gáspár az ura, 1550-ben *Bacsóky* György, 1569-ben *Kálnássy* Ferencz, *Rákóczy* György és *Deregyey* Pál, 1598-ban *Kálnássy* Ferencz, *Bacsokay* Miklós és *Szokoly* Péter, 1663-ban *Bocskay* István és *Soós* György, 1723-ban *Keresztes* Ferencz, 1754-ben *Kálnássy* Adám és Ferencz, 1813-ban az *Olchváryak*. A község régi református templomát a XVIII. század második felében árvíz döntötte romba. A ma is fennálló templom 1789-ben épült. A községnek van saját postája; távirója és vasúti állomása Sátoraljaiújhely.
- Alsóberek.** *Alsóberek*, azelőtt *Homonnabresztó*. Tót kisközség, 289 róm. kath. vallású lakossal. Házainak száma 58. A XVI. század végén a homonnai uradalomhoz tartozott és a Homonnai Drugethek voltak az urai. Később a gróf *Zichy* és *Van Dernáth* családoké lett, azután az *Andrássy* grófoké és most is gróf *Andrássy* Sándornak van itt nagyobb birtoka. Templom nincs a községben. Postája, távirója és vasúti állomása Homonna.
- Alsócsébény.** *Alsócsébény*, laborczvölgyi ruthén kisközség. Van benne 58 ház és 333 gör.-kath. vallású lakos. Azelőtt *Alsó-Csebinye* volt a neve, de említik *Czebine* néven is. A homonnai uradalomhoz tartozott és már 1478-ban a Homonnai Drugethek voltak az urai; de a *Zbugyayiaknak* is volt itt részük. 1658-ban a *Barkóczyaké*, később a *Szirmay* családé, a mult század elején az *Andrássyaké* és jelenleg gróf *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. A község határában kénes víz található. A községben van táviró és vasúti állomás. Postája Hegyescsaba. Templom nincs a faluban.
- Alsócsernye.** *Alsócsernye*, azelőtt *Czernyina*. Tót kisközség, mindössze 25 házzal és 152 róm. kath. vallású lakossal, kiknek itt templomuk nincsen. Postája, távirója és vasúti állomása Homonna. Hajdan a *Homonnaiak* birtoka volt, azután a *Máriássy* és a *Pothurnay* családoké lett. Most nagyobb birtokosa nincsen.

Alsókörtvélyes. — A Szirmay-féle kastély. (Moskovitz Gézáé).

Alsógyertyán. — A Malonyay-féle kastély. (Báró Ragályi-Balassa Ferencznée).

Bacskó. — A hajdani Boesky-féle várkastély.

Battyán. — A Tárkányi-féle várkastély. (Báró Šennyei Pál özvegyéé).

Alsódobsza.

Alsódobsza, azelőtt *Kisdobsza*. Hernádmenti magyar kisközség, 126 házzal és 636, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Postája Csanálos, távirója és vasúti állomása Szikszó. Hajdan két község, az egyik Alsó-, a másik, birtokosa után, *Kázmér-Dobsza* néven. A *Dobszai* család ősi fészke; 1458-ban *Csan Márton* és *Gercselyi Balázs* az urai. 1465-ben a Csányi családot is itt találjuk, mely a Csan családdal kétségkívül azonos. Az 1598-iki összeírás *Kisdobszán Perneszy Imrét*, *Lenecsés Ambrust*, *Baracska János özvegyét* és *Horváth István özvegyét* sorolja fel birtokosaiként. Azután Kázmérdobszán a *Rákóczyak* is szereznek részt 1730-ban negyedrésze a *Püspökyeké* és az *Ubrisy* családé volt, míg a többi része *Platthy Sándor* és *Ibrányi Juliánna* között oszlott meg. 1774-ben *Vay László*, *Püspöky István*, *Aszalay Klára* és *Soltész István* az urai. 1790-ben háromnegyed része gróf *Török Lajosé*, de ezt a részt az *Aspremont* grófok megváltották. A többi báró *Vay Mihályé* és *Putnoky Pálé*, míg most *Barsay Bélának* és *Nagy Gedeonnak* van itt nagyobb birtoka. 1871-ben és 1889-ben nagy tűzvész okozott jelentékeny kárt a lakosoknak. Református temploma 1803-ban épült. Ide tartoznak *Bayer-*, *Cserje-*, *Rádas-* és *Szeles-tanyák*. Dülönevei közül az *Akasztófásor* látszik jelentőséggel bírn.

Alsógyertyán.

Alsógyertyán, azelőtt *Alsóhrabóc*. Az Ondava folyó mellett fekvő kisközség, körjegyzőségi székhely. Van 125 háza és 831, nagyobb részben róm. kath. vallású, tót lakosa. E község első írott nyomára 1428-ban bukkanunk, amikor a Tussai *Bod* család az ura. 1434-ben a Nátafalusi *Csontosoknak* is van benne részük. 1447-ben a *Harabóczy* családé, mely innen veszi a nevét. 1588-ban *Báthory István* az ura. 1591-ben *Terebesy Pál*, két évvel később *Krutsay Menyhért*; az 1598-iki összeírás szerint meg *Hrabóczy Gáspár*, *Bálpataky János*, *Possay György* és *István*, *Déczy István*, *Szent-Ivány Zsigmond*, *Szent-Lászlai Mihály* és *Soós András* a földesurai. 1630-ban a *Csontos* család is birtokosa. 1663-ban a pestis tizedelte meg a lakosait. 1688-ban *Ladomérszky László* és *Tarnóczy Mária* bíriák. 1694-ben, az akkori adóösszeírás szerint, puszta hely, mely azonban később ismét benépesült és akkor a báró *Perényi*, *Bessenyei*, *Vass*, *Ujfalussy*, *Malonyay*, *Mauks*, *Horváth*, *Kossuth*, *Szirmay*, *Nikléczy*, *Benitzky* és *Krivácsy* családoké lett. Most báró *Ragályi-Balassa Ferencznének* és *Malonyay Ferencznek* van itt nagyobb birtokuk. A községben nagyobb kastély és két kúria van. A kastélyt a Malonyay család a XVIII. század közepén építtette. 1840 körül Malonyay Károly megnagyobbíttatta. Ennek leánya Péterffy Károly neje lett, kinek leányát, Ilonát, báró Balassa István vette nőül; ennek leánya a birtok és a kastély mostani tulajdonosa. A kúriák közül az egyik a Malonyay Ferenczé. Ezelőtt az Ujfalussy családé volt és mint azt a ház falában lévő felirat bizonyítja, 1666-ban Szilvásujfalusi Ujfalussy Zsigmond építtette, Malonyay Ferencz pedig 1904-ben átalakíttatta. A másik kúria Mauks Árpádé, melyet elődei építtettek. A községben róm. kath. és gör.-kath. templom van. Az előbbi 1550-ben épült. Az utóbbinak építési ideje ismeretlen. 1896-ban az Ondava áradása sok kárt okozott a községben és határában. Van itt gőzmalom is, mely a Reich testvéreké. A községben van posta; távirója és vasúti állomása Órmező.

Alsókomaróc.

Alsókomaróc, tapolymenti tót kisközség. 56 házat számlál és 331 lakosa van, kiknek nagyobb része római katolikus. Postája, távirója és vasúti állomása Varannó. A Komaróczy *Pap* család ősi fészke, ahol 1429-ben már Pap János a földesúr. 1548-ban *Oroszy Demetert* és *Zomoroy Jánost*, 1585-ben a Czeglédi *Byzon* családot iktatják némely részeibe, de az 1598-iki összeírás csak *Báthory Istvánt* említi birtokosául. Utána *Rácsay Ferenczet* találjuk itt. Az újabb korban, a mogyorósi vár tartozékaként, gróf *Forgáché* és a *Barkóczyaké* lett. Kivülök még a báró *Sennyeyek*, a múlt században pedig *Závody Lajos*, *Dienes István*, *Podhajetzky Sándor* és *Czibur András* bírták. Most a Dienes Lajosé és Czibur Vilmosé. Hajdan higany-bányája volt, melyet azonban a víz elöntött. 1663-ban a pestis, 1831-ben a kolera látogatta meg, s lakosai résztvettek a parasztlázadásban. 1893-ban a Tapoly áradása okozott nagy kárt. Egy újabbkorbeli úrilak van itt, mely a Czibur Vilmosé. Róm. kath. templomának építési ideje meg nem állapítható.

Alsóköcsény.

Alsóköcsény, azelőtt *Kucsiny*. Ondavamenti tót kisközség. Van 50 háza és 288, nagyobbára róm. kath. vallású lakosa. Postája Alsógyertyán, távirója és vasúti állomása Órmező. A *Bothfiak* és osztályos atyafiaik ősi birtoka.

1428-ban már a Tussai *Bod* családot iktatják birtokába, de ez időtájt a *Fekete* családuak is van benne része. 1520-ban *Hosszúmezey* Györgyöt, 1562-ben *Zay* Ferenczet, 1570-ben *Thury* Jánost és *Perselyi* Miklóst, 1582-ben *Szent-Ivány* Györgyöt, *Plagay* Ambrust s 1787-ben *Malikóczy* Miklóst és Gábert vezetik be egyes részeibe. 1570-ben Kucsin alias *Kunar* néven találjuk feljegyezve. Az 1598-iki összeírás *Tussay* Albertet, Istvánt és Miklóst, *Hosszúmezey* Annát, *Körtvélyesy* Jánost és Zsigmondot, *Szent-Lászlay* Mihályt és *Duka* Pétert említi birtokosaiként. 1773-ban *Borsy* Kata, *Fáy* Antal, *Szent-Lélek* Ferencz és *Kiszely* Mihály az urai, azután a *Bálpataky*, *Orosz*, *Borhy*, *Kárász*, *Fáy* és *Lasztóczy* családok. Most nincs nagyobb birtokosa. Van itt egy régi úrilak, melyet még a *Zákány* család építtetett. Az itteni róm. kath. templomot 1850 körül építették.

Alsókörtvélyes.

Alsókörtvélyes, tapolyvölgyi tót kisközség 200 házzal és 1078, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. A Bogáth-Radvány nemzetség egyik ősi fészke. 1370-ben *Kurthvelus* alakban *Körtvélyesy* Erzsébet és *Gesztely* Erzsébet birtoka. 1419-ben pusztá s urai *Beke* György és *Imreghi* András. 1422-ben Komoróczy *Pap* Péter, az *Alpári* és a *Cselei* családok az urai, 1458-ban pedig *Palóczy* László. 1510-ben *Eödönffy* Pétert, 1520-ban *Hosszúmezei* Györgyöt iktatják egyes részeibe. 1426-ban a *Morraiaiak* igényt támasztanak egyes részeire és 1473-ban a *Rákóczyakat* is birtokosai között találjuk. 1510-ben *Dobó* Zsófiát és *Gerendi* Lászlót, 1561-ben *Rákóczy* Jánost, 1580-ban *Golopy* Gáspárt, 1582-ben *Plagay* Ambrust és *Szent-Ivány* Györgyöt, 1590-ben ismét *Golopy* Gáspárt iktatják egyes részeibe, míg az 1598-iki összeírás *Vitányi* György, *Vinnay* Kristóf, *Rákóczy* Ferencz, *Soós* Kristóf, *Tussay* István, *Kendy* Miklós, *Duka* Péter, *Deák* György, *Körtvélyesy* János, *Füzeséry* András, *Farkas* András és *Fejér* Illés birtokosokat sorolja fel. 1635-ben *Zékey* Annát és *Rákóczy* Andrást iktatják egy-egy kúriába, 1650-ben pedig *Bors* Jánost. 1656-ban a *Szent-Ivány* család is a birtokosok között szerepel és itt találjuk a *Barkóczyakat* és *Okolicsányiakat* is. 1774-ben *Szent-Iványi* Terézia, báró *Barkóczy* Károly, *Orosz* Terézia, *Szirmay* András, *Okolicsányi* János, *Kemenes* Mihály és a *Wiczmányak* az urai. A mult század elején a kir. fiskus, báró *Barkóczy*, *Orosz*, *Soós*, *Pintér*, *Szirmay*, *Péchy*, *Wiczmány* és *Okolicsányi* család, míg most *Zempléni* *Moskovitz* Géza a legnagyobb birtokosa. 1663-ban a pestis tizedelte lakosait. Van itt egy érdekes, régi nemesi kuria is, melyet *Mária Terézia* idejében a *Szirmayak* építtettek, s a mely 1872-ben vétel útján a *Moskovitz* család birtokába került. A kastélyhoz, mely úri kényelemmel van berendezve, nagy és szép park csatlakozik. Említésre méltó a körülbelül 7000 kötetből álló érdekes könyvtár és *Kossuth* Lajosnak több butordarabja, melyeket a jelenlegi tulajdonos atyja, kivel a *Kossuth* család baráti összeköttetést tartott fenn, e családtól kapott és ereklyeként őriz. Ezek közé tartozik többek között a fekete bórrel bevont hinta-zsöllyeszék. A faluban csak róm. kath. templom van, mely a XV. században már fennállott, míg tornyát 1615-ben építtették hozzá. Ide tartoznak *Kió-pusztá*, *Plany-tanya*, és *Ricsió-pusztá*, mely utóbbira, a hagyomány szerint, *Róbert* Károly király szőlőműveseket telepített. *Kió-pusztá* már 1417-ben községként szerepelt és a *Tussaiak* birtoka. 1422-ben a *Cselei* és *Pap* család, 1428-ban a *Tussai* *Bod* család és osztályos atyafiai bírják. 1438-ban a *Csemernyei* és a *Fekete* család is kap itt részeket, 1520-ban *Hosszúmezei* György, 1570-ben *Persey* Miklós és *Thury* János, 1575-ben pedig *Szent-Ivány* György és *Szent-Benedeky* Erzsébet. Egy 1426. évi oklevél *Körtvélyes* határában még *Kékszeg* és *Sink* vagy *Sinkócz* községeket is említi, a mikor *Kékszeg* birtokát a *Morraiaiak* igénylik. *Sink* elpusztult község 1425-ben a *Ricsői* és a *Beke* család birtoka volt, 1463-ban pedig a *Csapiaké*. A XVI. század végén és a XVII. század elején még *Szeghy* Miklós birtokaként szerepel, de ettől fogva nyoma vész. Ugyancsak *Körtvélyes* közelében feküdt *Arács*, *Aracz* vagy *Aracsá*, melytől az *Aracsai* család a nevét vette. Már a XIII. században a *Rákóczyak* pusztájaként szerepel. 1405-ben az *Isépi*, *Cselei* és a *Dobi* család, 1425-ben a *Ricsői* és a *Beke* család, 1447 körül a *Lasztóczyak*, ettől kezdve 1477-ig a *Csirke* család, s vele együtt a *Körtvélyesi* *Polyák* család és *Rákóczy* János birtokolják. 1754-ben *Okolicsányi* Jánost iktatják némely részeibe. A község postája *Rákócz*, távirója és vasúti állomása *Bánócz*.

Alsóladács, azelőtt *Alsó Vladicsa*. Tót kisközség. Mindössze 20 háza és 114 gör.-kath. vallású lakosa van. A XVI században *Wladjszka* alakban a kir. kamara birtokaként említik, a XVI. század első felében *Perényi* Gábor volt az ura, de 1569-ben *Pethő* János kapott rá kir. adományt. Még a XVII. század végén is a *Pethő* grófok sztropkói uradalmához tartozik, de a XVIII. század vége felé már a *Jekelfabussyak* kezén találjuk. Majd a gróf *Bar-kóczy* és a báró *Dessewffy* családé. Most nincs nagyobb birtokosa. 1663-ban a pestis dúlt lakosai között. 1881-ig Sáros vármegyéhez tartozott. A faluban nincs templom. Postája Havaj, távirója Sztropkó, vasúti állomása Mezőlaborcz.

Alsóladács.

Alsólászlófalva, azelőtt *Alsóladiskócz*. Tót kisközség 58 házzal és 253 róm. kath. vallású lakossal. A homonnai uradalomhoz tartozott és a *Drugethek* voltak az urai. A múlt század elején a gróf *Klobusitzky* családé lett, most azonban nagyobb birtokosa nincs. 1873-ban a kolera tizedelte meg lakosait. Róm. kath. temploma 1760-ban épült. Postája és vasúti állomása Udva, távirója Homonna.

Alsólászlófalva.

Alsómihályi, azelőtt egyszerűen *Mihályi*. Az ú. n. Ronyvaháton fekvő kisközség, 103 házzal és 575 lakossal, kiknek nagyobb része magyar és ev. ref. vallású. Postája, távirója és vasúti állomása Legenyemihályi. Ez a község attól a *Berthold* fia *Mihálytól* vette a nevét, ki e birtokot 1252-ben *IV. Bélától* kapta. 1320-ban *Tholdi Bothond* fia *Péteré*, de *I. Károly király* 1324-ben *Tholdi* Istvánnak, másként *Monaky* Istvánnak adományozza. 1405-ben az *Isépi*, *Cselei* és a *Dobi* családok az urai s ekkor *Kis-Mihály* néven van említve. 1425-ben *Beke* Mártont és *Riesey* Ambrust iktatják részeibe. 1435-ben a *Dobi* és a *Monaky* család birtoka. 1469-ben a birtok fele *Szapolyai* Imréné, de ez időtájt a *Ruszkai Korniss* és a *Lengyel* családoknak is van itt részük. 1527-ben *Szapolyai* János a maga részét tokaji várnagyának: *Lasztóczy Boldizsárnak* adományozza. Az 1598-iki összeírás szerint *Monaky Péter* és *Vékey* István, *Lajos*, *Mihály* és *Ambrus* a birtokosai. 1665-ben a község felét a fiúsított *Monaky* Anna, *Andrássy* Mátyásné bírja, míg a másik felét 1690-ben *Barlogh* István megveszi *Putnok* Magdolnától. Ettől a *Beóthy* család birtokába került, de 1767-ben *Nedeczky* János lesz az ura. 1774-ben a *Lasztóczy*-féle részt is a *Lasztóczy* utódai birtokolják s ekkor *Nedeczky* János, *Bekes* József, *Galambos* István, a *Nyomárkay*, *Kövér*, *Balogh*, *Kassay* és *Kovács* családok az urai, ujabban pedig, a *Galambos* családon kívül, még a *Batta* s a *Paizsoss* családok is. Ez időszerint *Girzsik* Adolf özvegyének van itt nagyobb birtoka. 1663-ban a pestis, 1831-ben a kolera és az ennek nyomában keletkezett pórlázadás zavarta meg a község fejlődését, míg 1827-ben egészen porrá égett. Van itt egy régi úrilak is, melyet még a *Nedeczky*ek építtettek s ez most özv. *Girzsik* Adolfnéé. Két temploma közül a róm. kath. templom a XVII. században épült, s 1880-ban megújították. A régi református templom 1785-ben épült, de legújabbban lebontották és helyébe újat építtettek. A község határában kőolajfinomító gyár van.

Alsómihályi.

Alsónyíres, előbb *Tótkajnya*. Ondavamenti tót kisközség, 67 házzal és 346 róm. kath. vallású lakossal. Postája Nagydobra, távirója Tavarna, vasúti állomása Varannó. Hajdan *Ujkányó* és *Németkányó* néven is szerepelt. A varannai, majd a sztropkói uradalomhoz tartozott. A XVII. században a varannai pálosok birtoka volt, azután a *Bydeskuthy* családé lett, ujabban pedig a *Farkas*, majd a *Forner* családé. Most dr. *Halmos* Károlynak van itt nagyobb birtoka és ujabban épült úrilaka. Van itt gőzmalom is. 1663-ban a pestis pusztított a községben, 1778-ban pedig a földrengés okozott sok kárt. A falubeli róm. kath. templom 1642-ben épült. Ide tartozik *Domácska puszta*.

Alsónyíres.

Alsóolsva, hajdan *Elsva* és *Ilsva* nevek alatt is szerepelt. Tót kisközség, 402 lakossal, kiknek fele görög, fele róm. katolikus. Házainak száma 69. Első írott nyomaira 1382-ben bukkanunk, a mikor a *Rozgonyiak* az urai. 1414-ben még mindig a *Rozgonyiakat* uralja, és 1585-ben a csicsvai vár tartozéka. 1598-ban *Báthory* István az ura, de a XVI. század végén és a XVII. század elején *Révay* László is birtokosa. 1658-ban a *Bar-kóczy*ak bírják, később a *Mattyasovszky*, majd a gróf *Dessewffy* család, most pedig *Grustyinszky* Mihálynak és leányának van itt nagyobb birtoka. 1663-ban a pestis pusztított a községben. Dúlónevei közül figyelmet érdemel a *Sörfőző-völgy*, a hol valamikor talán sörház lehetett. Van itt egy régi úrilak is, még a

Alsóolsva.

Dessewffyek korából, mely most a *Grustjinszky* családé. A faluban a két hitfelekezetnek közös temploma van, mely 1604-ben épült. A községnek Sztropkón van a postája és távírója, Homonnán a vasúti állomása.

Alsóregmecz.

Alsóregmecz, ronyvavölgyi tót kisközség 72 házzal és 497 gör. kath. lakossal. Abauj-Torna vármegye határán fekszik és csak 1881 óta tartozik Zemplénhez. Első említése 1387-ben történik, a mikor Alsó- és Felső-jelzőkkel Zemplénhez tartozott és két község volt. A *Kazinczy* család ősi fészke; e család volt hosszú időn át a község ura. Később azonban a *Sennyey* bárók, 1730-ban pedig *Héricsz* Márton is szereztek itt birtokot; most báró Sennyey Gézának és Kazinczy Andornak van itt nagyobb birtoka és mindegyiknek egy-egy régi nemesi kúriája, melyeket körülbelül 200 évvel ezelőtt a Kazinczyak építtettek. A község postája Mikóházán van, távírója Sátoraljaihelyen és vasútja Csörgön. A faluban nincs templom. A múlt század első éveiben állítólag még volt itt református templom, a melyet a Kazinczy család és jobbágyai látogattak s tartottak fenn.

Alsóvirányos.

Alsóvirányos, azelőtt *Alsó-Sitnyicze*. Kisközség, 52 házzal és 278 róm. kath. vallású, tótajkú lakossal. Első írott nyomát 1494-ben találjuk, a mikor Erdődi *Bakócz* Miklós az ura. Azután a kir. kamaráé lett, majd *Perényi* Gáboré, míg 1596-ban *Pethő* János kapott rá kir. adományt. Később a *Bukovszky*, majd a gróf *Barkóczy* és a báró *Dessewffy* család tulajdonába került, most azonban nagyobb birtokosa nincs. 1663-ban a pestis pusztította lakosait. Róm. kath. temploma 1600 körül épült. A falunak Homonnaolyka a postája, Kelese a távírója és Homonna a vasúti állomása.

Aranyospatak.

Aranyospatak, Sáros vármegye határán fekszik. Összesen 15 házból áll, melyekben 79 lakosa él, kik nagyobb részben gör.-kath. vallásúak. Régi község, mely nevét arany-fővenyt hordó patakjától és hajdani aranyércbányáitól nyerte. 1325-ben az Agoston-rendű szerzeteseknek klastromjuk volt itt. Később Csicsva várának tartozéka lett, de a XVI. század végén és a XVII. század elején *Révay* László is birtokosául van említve. A XVIII. században a *Barkóczyak* lettek az urai és most is gróf *Hadik-Barkóczy* Endrének van itt nagyobb birtoka. A községben nincs templom. Utolsó postája Sókút, távírója és vasúti állomása pedig Varannó.

Bacska.

Bacska, a Latorcza mentén, a bodroglői síkságon fekvő magyar kisközség, 97 házzal és 642, nagyjából református vallású lakossal. Ósrégi bessenyő-telep, melyről *Beheca* alakban már I. Endre alatt, a XI. században említés történik. A XIII. században, a mikor a Guth-Keled nembeli *Bacsokayak* az urai, András de Basku nevében is szerepel. 1394-ben itt nyolcz Bacsikai testvér között határrendezés történik, de ugyanakkor a *Bottyán* család is birtokosa. A XV. században a *Kálnássyaknak*, az Anarcsi *Tegzeseknek* és a Bacsikaiakkal együtt a *Tárkányiaknak* is van benne részük. 1558-ban *Soos* János is a birtokosok közé tartozik, az 1598-ki összeírás pedig özv. Bacsokay Gáspárnén kívül csupán *Korchma* Jánost említi birtokosául. A Bacsokay család fiágon kihalván, 1640-ben Bacsikai *Anárcsy* kapitány nyeri a birtok egy részét. Őt a *Vay* család követi, míg I. Lipót ezt a birtokrészt *Barlogh* Istvánnak adományozza, de később, III. Károly jóváhagyásával, *Barlogh* unokahuga: *Bencze* Eva kapja. Házasság útján ez a rész a *Beöthy* család birtokába megy át, melytől a *Szerdahelyiek* öröklik 1795-ben. A másik rész birtokosai a *Báthory*, *Csapy*, *Rákóczy* és a *Deregyey* családok, majd *Bojthy* Imre és a *Cserneyek*. A községet hajdan *Nyír-Bacskanak* nevezték. Dülői közül a *Buró* nevezet a hajdani Buró község emlékéért tartja fenn. E falut *Burow*, *Bwro* alakban, már a XIV. és XV. századbeli oklevelek említik, a Bacsokayak és a Tárkányiak birtokaként. 1488-ban találjuk utolsó birtokosait említve Bacsokay István és Tárkányi István személyében. Bacska községet két úrilak díszíti. Mindkettőt a Szerdahelyiek építtették. Az egyik most *Paulitzky* Ferenczé, a másik dr. *Haas* Bernáté. A falunak református és róm. kath. temploma van. A református templom 1832-ben épült; a katolikus templom árpádkori építmény, szentélye gótikus s az egyik borda alján a Guth-Keled nemzetség címere látható. A református egyház birtokában egy úrvacsorai ezüstpohár van, a következő felírással: „Nemzetes Klobusitzky Pál Uram és Nemzetes Pallay Erzsébet Asszony Ez Poharat Ur Vacsorájának Kiszolgáltatására A Bacsokay Templomban Edgyütt Istennek Adták 1785.” A község postája, távírója és vasúti állomása Bély.

Bacsó.

Bacsó, Abauj-Torna vármegye határán a bacsói patak mellett fekvő tót kisközség. Van 138 háza és 757, legnagyobb részben gör.-kath. vallású lakosa. Ósrégi község, mely a XIV. században már Kis és Nagy jelzőkkel *Bochkou* alakban szerepel. 1321-ben Róbert Károly cserébe adja Micsk fia Gergelynek, a *Micskeiek* őseinek. Ez időben Purustyánvár tartozéka volt. 1317-ben itt a király ellen fellázadt zempléniek súlyos vereséget szenvedtek. 1670-ig a *Bocskayak* zempléni ágáé volt. Részbirtokosai voltak még a XV. században a *Csapiak* és osztyalos társaik, 1569-ben *Rákóczy* György, *Kálnássy* Ferencz és *Deregyey* Pál kapnak rá királyi adománylevelet. Az 1598-iki összeírásban *Bocskay* Miklós, *Deregyey* Gergely, *Rákóczy* Ferencz, *Kálnássy* Ferencz, *Farkas* András, *Keczer* István és *Szokoly* Péter vannak birtosokként említve, de két évvel később a *Daróczyaknak* is van itt részbirtokuk. 1647-ben *Rákóczy* György és neje, *Lorántffy* Zsuzsána kap rá kir. adományt, 1663-ban *Bocskay* István és *Soós* György az urai. 1693-ban a báró *Fischer* családé, mely itt pallosjogot nyert. 1754-ben *Kácsándy* László is részbirtokosa és ugyanakkor *Kálnássy* Adam és Ferencz is. A XVIII. század végén és a mult század elején a báró *Fischer*, *Szemere*, *Máriássy*, *Puky*, *Kálnássy* és *Forgách* családok birják, míg most báró *Wersebe* Hardtwignak, *Forgách* Sándor örökösének, *Malcher* Bélának és Lászlónak van itt nagyobb birtokuk. Bacsónak hajdan vára, illetőleg várkastélya is volt s itt volt a bacsói uradalom középpontja. 1688-ban a várkastély romokban hevert. A vár tartozékai ekkor a következő községek voltak: Bacsó, Filó, Balgó, Czábócz, Albin, Kohány, Gerenda, Zebegnyő, Tarnóka és Visnyó. Az átalakított várkastély most Wersebe báróé. A Bocskayak alakították át, de tőlük elkoboztatván, a kir. kamara útján báró Fischer Mihály birtokába került és ő építtette 1750 körül a várkastély hátához támaszkodó másik kastélyt, mely most Malcher Béláé és Lászlóé. A XVIII. század első felében a fél falu lakatlan volt. Később azután valami *Ehrenreich* nevű birtokos Alsó-Ausztriából hozott oda telepeseket, kik azonban gazdájukkal együtt tönkre mentek. 1663-ban a pestis, 1831-ben a kolera pusztított lakosai között, s a kolera következtében a faluban pórlázadás ütött ki. A község közelében fekszik egy *Filyó* nevezetű rét, melynek helyén, úgy lászik, a XV. században szerepelt *Filó*, *Fülefalva*, vagy *Füleháza* nevű község feküdt. Füleháza 1414-ben a *Lasztóciaké* volt, 1440-ben Zerdahelyi Miklósé, 1459-ben Fyloháza alakban *Izbugyai* Gál és a Nátafalusi *Csontosok* birtokaként említették. Még 1528-ban is szerepel, a mikor ismét a Zerdahelyiek az urai, de ettől kezdve nyomavész. A várbirtokok között és szintén Bacsó közelében említett *Kökényes*, 1440-ben *Zerdahelyi* Miklós birtoka. A községben gör.-kath. templom van, mely 1700 körül épült. Postája, távírója és vasúti állomása Gálszécs.

Bánóc.

Bánóc, a mezőlaborez—sátoraljai helyi vasútvonal mentén fekvő kisközség, körjegyzőségi székhely, 118 házzal és 768 lakossal. Első írott nyomát 1344-ben találjuk, a mikor *Bayonuch* alakban a *Suta* család birtokaként említették. 1405-ben az *Isépi*, *Cselei* és a *Dobi* családok az urai. 1407-ben *Kamonya* Lőrinczet iktatják itt valamely rész birtokába. 1414-ben a *Lesztémérik* is birtokosok itt és 1450-ben a *Pike* család és *Eszenyi* Balázs is. 1474-ben *Festi* Bálint, három évvel később *Rikalf* Zsigmond, a *Herestényiek* és a *Csebiek* is felmerülnek. 1480-ban *Bakócz* Gáspárt és Menyhértet és 1498-ban *Ujfalussi* Jánost iktatják egyes részeibe. Kivülök még a *Both*, *Tarkövi* és *Tibai* családoknak is volt itt ez időtájt kisebb birtokuk. 1559-ben *Beyeczy* Ambrust, 1579-ben a *Nyomárkayakat*, 1589-ben *Zymai* Bankót, 1590-ben *Bánóczy* Simont találjuk a birtokosok között említve, míg az 1598-iki összeírás a következő birtokosokat sorolja fel: *Vinnay* Pál, *Szobonya* Miklós, *Nyárády* Albert, *Suta* János, *Hegyi* György, *Vékey* István és Mihály, *Ladányi* Boldizsár, *Bánóczy* Gergely, *Daróczy* Mihály és a *Szirmayak*. 1610-ben *Eperjesy* Györgyöt iktatják egyes részeibe, de kivüle a XVII. században még *Daróczy* Ferencznek és *Oroszy* Annának is van itt birtoka. A XVIII. században a gróf *Szirmay*, a *Berczik*, *Kácsándy* és *Reviczky* családok az urai, a XIX. század első felében pedig a *Bánóczy*, *Reviczky*, *Lehótzky*, *Tarnay*, *Rithner*, *Budaházy*, *Hevesy*, *Vályi*, *Malonyay*, *Véges*, *Farkas*, *Lasényi*, *Ghillányi*, *Hazuga* családok, *Reviczky* Imre, a *Lehoczky* család és gróf *Schmidegh*. Ez időszerint herczeg *Lobkovitz* Rudolfnak van itt nagyobb birtoka. A község a XV. században sokat szenvedett a cseh

rablók garázdálkodásaitól. Vályi, 1796-ban megjelent munkájában, *Barnótz* néven említi. A község piacznán harangláb áll, melynek kis harangja állítólag az elpusztult *Kupony* község kápolnájából való. A falu régi református temploma 1610-ben, a mostani pedig 1870-ben épült. Több érdekes egyházi edénye van. Így egy úrasztali kehely, melyet Oroszy Anna 1612-ben, egy nagyalakú szép ezünn-kanna, melyet Szabó István lazonyi lakos 1776-ban ajándékozott az egyháznak, egy aranyozott ezüst-tányér, czímerrel és K. N. betűkkel jelezve és egy újabb keletű aranyozott úrasztali kehely, melyet 1870-ben Kapossy István ajándékozott. Van itt sajt-gyár is, mely a Gelber Ulriké. Bánócz körjegyzőségi székhely és saját posta-, távíró- és vasúti állomása van.

Bányapatak.

Bányapatak, azelőtt *Bánszka*, Abauj-Torna vármegye határán fekszik s 109 háza és 550 tótajkú gör.-kath. vallású lakosa van. Postája Vehécz, távírója és vasúti állomása Varannó. Ősrégi község, mely *Banácza* névvel már a XIII. században Ratiszló orosz herceg birtoka, 1395-ben *Bányapataka* néven kir. birtokként szerepel. Mátyás király alatt már bányái voltak és akkor esatolták hozzá az *Újvágás* nevű területet, mely *Kisbányapataka* néven is említették. 1397-ben *Rozgonyi* Simon volt az ura. 1438-ban már a Sóvári *Soósoknak* is van itt részirtokuk. 1458-ban kapják a *Czudarok* és a *Rozgonyiak* a nótázott Sóvári Soósok részeit. Ez időben Nagy- és Kis-Bányapataka néven, úgy látszik, két község. 1585-ben, a mikor Varannó tartozéka, *Drugeth* János, majd *Nyáry* István az ura. 1598-ban *Báthory* István is birtokosául említették. 1774-ben *Melczér* Ferencz, *Fáy* Antal, *Soós* Imre és Pál, majd gróf *Forgách*, azután a mult század első felében a *Bernáth*, *Kandó*, *Nemthy*, *Soós*, *Szirmay* és *Vladár* családoké; de ma nincs nagyobb birtokosa. Határában a hegyek barnaszínt és vasérczet rejtenek, de nem aknázzák őket. Dűlőnevei közül figyelmet érdemelnek *Csertlína hora*, vagyis *Ördöghegye*, a *Michnicska*, vagyis *Mitz báné*, a *Prokopova skala*, vagyis *Prokop sziklája*. Közeliében, a hegyek között, van az ú. n. *Veternyik*. szélbarlang, mely onnan vette nevét, hogy e barlangból folyton erős széláramlat tolul ki.

Barancs.

Barancs, a Helmecez-patak mellett fekvő kisközség 74 házzal és 444 lakossal, kiknek legnagyobb része magyar és túlnyomóan róm. kath. vallású. A *Barancsi* család ősi fészke. IV. László egyik, 1273-iki oklevelében már említi Barancsi Gergely bánt „Georgius banus de Baranch et Kochu” néven. A XV. században magyar neve *Balafölde*. 1332-ben a pápai tizedszedők jegyzékében is szerepel. 1384-ben *Kerecsényi* László a birtokosa, 1449-ben *Varjú* Mátyás, utána a Kasuhi *Nagy* család, 1543-ban *Thaadi* Fülöp, 1561-ben az *Orgoványi* család. 1579-ben *Kölcsey* Jánost iktatják itt egy kúriába, 1587-ben *Leövey* Istvánt és *Bokry* Katalint. 1598-ban *Maróthy* Mihály, *Orgoványi* Péter, *Torma* György, *Bokry* Miklós, *Horváth* Ambrus és *Szabó* János az urai, 1661-ben az újhelyi pálosok kapnak itt részeket, 1667-ben *Köröskényi* Gáspár, 1730-ban a *Barkóczy*, *Klobusitzky*, *Boka* és *Unghváry* családok tagjai birtokolják, 1753-ban *Forgách* Adámot iktatják egyes részeibe. 1796-ban a *Püspöky*, *Barkóczy* és a *Klobusitzky* családokat uralja, a mult század elején pedig a kir. kamara, az *Almássy*, *Püspöky*, *Hétzey*, *Boka*, *Unghváry*, *Pap*, *Kulin*, *Balogh*, *Pilissy*, *Regéczy*, *Lipthay*, *Csegödy*, *Csömöröky*, *Horváth*, *Szikszay*, *Bernáth*, *Bothka*, *Tamáska*- *Hronkovich*, *Bárczy* és *Lónyay* családok az urai. Most nincs nagyobb birtokosa. 1663-ban a pestis, 1831-ben pedig a kolera pusztított lakosai között, mely utóbbinak pór-lázadás volt a következménye. A községhez tartozó *Komár* nevű pusztja a XIV. században község volt. Ennek 1579-ben *Kölcsey* János volt az ura, 1588-ban *Malikóczy* Gáspár, a XIX. század elején pedig már pusztja, s birtokosai a gróf Csákyak, majd Lónyay Gábor. A község postája és távírója Velejte, vasúti állomása Upor.

Barátlak.

Barátlak, azelőtt *Rohozsnyik*. Tót kisközség, melynek csak 13 háza és 66 gör.-kath. lakosa van. A XVI. század elején a kir. kamara birtoka, azután *Perényi* Gábor, míglén 1569-ben *Pethő* János kap rá kir. adományt. Az 1598-iki összeírás alkalmával *Pethő* István, Gáspár és Ferencz az urai. Még 1698-ban is a sztropkói uradalom tartozéka. 1773-ban *Dessewffy* Tamás, utána a *Jekelfalussy* és a gróf *Schönborn* család bírja. Ma nincs nagyobb birtokosa. Templom sincs a faluban, melynek postája Sztropkón, távírója Kelesén és vasúti állomása Homonnán van.

Barkó.

Barkó, laborezvíölgyi tót kisközség. 105 házzal és 548 róm. kath. valású lakossal. A község fölött emelkednek a barkói vár romjai. A vár — Karácsonyi szerint — a XIII. században épült. 1316 körül *Petnefi* Péteré, kitől Róbert Károly elvette és a *Drugetheknek* adományozta. 1330 körül *Drugeth* Willermus fia Miklós tulajdona. 1466-ban itt a Kázmér lengyel királlyal tartó *Drugethek* Mátyás király seregei megverték. 1488-ban *Szapolyay* István a várnagy. 1558-ban Homonnai *Drugeth* Antalé volt, kinek leánya az ellenpárti *Kendy* Ferencz neje lett. A vár így *Kendy* tulajdonába jutván, a császáriak lerombolták. Később ismét felépült és a *Drugethek* női ágán *Szentiványi Kende* Ferenczé lett. A tokaji vesztett csata után *Szapolyay* János is ide menekült. 1624-ben *Bethlen* Gábor foglalja el és *Széchy* Györgynek adományozza, kinek özvegye visszaadja a *Drugetheknek*. 1644-ben *Rákóczy* György seregei rombolják le a várat, mely azóta romokban hever; egy része azonban még később is lakható volt, a mit az is bizonyít, hogy *Szobieszky* lengyel király, mikor 1683-ban Bécsből Lengyelországba visszamenet, seregével erre felé járt, itt pihent meg. 1466-ban Mátyás király az egész telet itt töltötte. 1698-ban a vár és a község még mindig a homonnai uradalomhoz tartozik és a *Barkóczyak* az urai. Később azután a *Csákyaké* és *Andrássyaké* lett, ma pedig *Szirmay* Pál utódainak van itt nagyobb birtokuk. *Barkó* közelében feküdt a XV. században *Mátyásfalva* községe, mely szintén a homonnai uradalom tartozéka volt. A községben fennálló róm. kath. templom 1742-ben épült. A falu határában kiváló minőségű mész, sőt márvány is találtatik és egy nagyobb barlang látható, mely azonban még nincs kikutatva. A község postája, távírója és vasúti állomása Órmező. Az Órmező fölött és *Barkó* alatt szorost alkotó hegyképletnek a neve: „Krajnya kapuja“, ősrégi magyar neve: Gyepély.

Barkóczháza.

Barkóczháza, azelőtt *Orosz-Volova*. Ruthén kisközség 67 házzal és 429 gör.-kath. lakossal. Postája *Ublya*, távírója és vasúti állomása *Kisberezna*. Már a XVI. században a homonnai uradalomhoz tartozott és mindvégig a *Drugethek* és ezek utódai: a *Barkóczyak* voltak az urai. Most is gróf *Hadik-Barkóczy* Endrének van itt nagyobb birtoka. Az itteni gör.-kath. templom 1891-ben épült.

Battyán.

Battyán, Ung vármegye határán, a bodrogi síkságon fekvő magyar kisközség, melynek 146 háza és 1134 lakosa van, kiknek legnagyobb része római katolikus. E község már a XIII. században *Beche* ispán birtokaként szerepel. Utána került a birtok fele a *Bacsikai* testvérek, a másik fele pedig a *Bottyán* család tulajdonába. 1347 körül a *Bottyániak* voltak az urai, egész 1403-ig, a mikor *Bottyán* György hűtlenségbe esvén, *Zsigmond* király 1409-ben *Pány* Ferencznek és fiának, *Demeternek* adja. E család révén a *Csaholyi* és a *Mághi* családok tulajdonába megy át. 1514-ben a *Bayoni* családot is itt találjuk, míg 1560 körül a község a *Tárkányiaké*. 1576-ban *Chernel* Tamást és *Joó* Balázst is egyes részeibe iktatják; 1598-ban pedig *Székelyi* Boldizsár és *Mátyásfalvai* György is a birtokosok között szerepel. 1627-ben *Barakonji* Ferencz is egyik birtokosa. 1648-ban ifj. *Tárkányi* István nagyszabású várkastélyt épített a község mellett. 1656-ban *Sulyok* Borbála és *Barakonji* Ferencz is részbirtokosai. 1681-ben *Apaffy* fejedelem oltalomlevelet ad a községnek. E században báró *Boeckay* István és *Daróczy* Ferencz is birtokosok, de a *Boeckay*-féle rész elkoboztatván, a kir. fiskusra száll és később, kir. adomány útján, báró *Sennyey* III. István kapja, míg a *Tárkányi*-rész házasság útján *Tárkányi* István unokája, *Keczer* Miklós özvegye: *Pribék* Éva révén, 1688-ban, szintén birtokába kerül. Azonban ez időtájt *Bartók* Istvánnak is van itt részbirtoka, melyet vétel útján a *Boeckay*-féle javakból szerzett; de nem sokáig volt az övé, mert *Sennyey* István 1698-ban ezt a részt is magához váltotta. *Bottyán* vára a községgel együtt 1703-ban behódolt a kuruczoknak s e miatt 1706-ban a császáriak a várat lerombolták. Később ismét felépült, de 1711-ben viszonzásul a kuruczok dúlták fel és fosztották ki. 1742-ben gróf *Döry* Ferenczné, szül. *Sennyey* Klára és *Döry* Lászlóné szül. *Sennyey* Juliánna öröklik s ekként a birtok a *Döryek* tulajdonába megy át. 1784-ben báró *Bémer* Antal nőül veszi báró *Döry* László leányát, *Krisztinát*, kivel a *battyáni* birtok felét kapja hozományul. 1800-ban a *Sennyey*-féle rész *Mailáth* Józsefné, szül. *Sennyey* Antónia és báró *Luzsénsz-*

kyné, szül. Szirmay Rozália birtoka, ez után Koós Jánosé, kinek örököseitől 1852-ben megveszi báró 'Sennyey Pál. 1834-ben báró Bémer László egri kanonok tulajdonába került, de ő az 1848—49-iki szabadságharcban való részvétele miatt elveszíti s az uradalom a kincstár birtokába kerül, melytől Szigethy József s ettől 1875-ben báró 'Sennyey Pál megvásárolja. A 'Sennyeyeken kívül a mult század elején még a *Bodó*, *Szirmay* és a Szerdahelyi családoknak, a század közepén pedig a *Soós* családnak is van itt birtokuk. Most az egész báró 'Sennyey Béla birtoka s az övé a hajdani várkastélynak még ma is nagyarányú maradványa, melyben özv. 'Sennyey Pálné, a néhai kiváló politikus és államférfi özvegye lakik. A várkastély hajdan négyszög alakban épült, ennek azonban ma már csak a keleti oldala áll fenn; a többi 1877 körül bontották le, míg a megmaradt részt 1889-ben újították meg. Ennek a résznek a déli sarkán fekvő kápolna ajtaja fölött a Tárkányi czímer látható, alatta a következő felirattal: „Stephanus Tárkányi de Nagy-Tárkány, Caes. Reg. Majestatis Eques auratus fieri curavit. Omne regnum in se ipsum desolabitur.“ Az északi sarok ajtaja fölött pedig a 'Sennyeyek czímere látható e körirattal: „Alta non alte.“ A kastély kápolnájának sirboltjában nyugszanak báró 'Sennyey Pál és szülei, báró 'Sennyey Károly és neje, szül. Nádasdy Erzsébet. A község dűlői közül bizonyos jelentőségük lehet a *Bécsitő*, *Királytő*, *Hídgúzs-szög*, *Nagyaranyos*, *Nagyszékelyrét* és *Tanorok* nevűeknek. 1763-ban az egész község leégett. A községben már 1332-ben volt róm. katolikus parochia, de ősi temploma elpusztult s a mostani 1659-ben épült. A kastély kápolnájában őrzik a 'Sennyey-féle gazdag levéltárat, melynek oklevelei egész a XIII. század elejéig visszanyúlnak. A község postája, távírója és vasúti állomása Bély.

Bekecs.

Bekecs, magyar kisközség, a Takta vize mellett, 205 házzal és 1746, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. A *Bekecsiek* ősi fészke, mely nevét a Bogáth-Radvány nembeli *Bekétől* kapta. 1360-ban I. Lajos a birtokot a Bekecsiekkel rokon *Monakyaknak* adományozza. Ez időben még csak földterületként szerepel. 1405-ben az *Isépiek*, *Cseleiek* és *Dobiak* birtoka, mely utóbbiakat 1435-ben és 61-ben iktatják egyes részeibe, de ugyanekkor a *Kőszeghi* család is birtokosa. 1643-ban a Monakyak férfiágon kihalván, báró *Andrássy* Mátyásné, a fiúsított Monaky Anna kapta. 1732-ben a *Szent-Miklóssy* család bírta zálogjogon, de azután ismét visszakerült az *Andrássyakhoz* és most gróf *Andrássy* Dénes hitbizományához tartozik. A község két ízben teljesen elpusztult; először a török világban, a mikor is 1567-ben pusztult helyként szerepel, másodszer pedig a kurucz világban, a mikor a sok háborúskodás és sanyargatás következtében mindössze két háza maradt meg. A községben kisebb igényeknek megfelelő sós-fürdő is van, melynek gyógyerejű vizét már a százdi apátság 1067-iki alapítólevele említi. A községhez tartozik *Harangod-pusztá*, mely hajdan Szaboleshhoz tartozott. A községbeli róm. kath. templom 1830 körül épült. Postája, távírója és vasúti állomása Szerencs.

Bély.

Bély, egyike a vármegye legrégebb községeinek. Már a honfoglalás korában megerősített szláv fészke volt. Házainak száma 157, lakosaié, a kik mind magyarok s ág. h. ev. és gör.-kath. vallásúak, 907. Legrégibb birtokosa a *Tőke* család volt, de 1411-ben már az *Agárdiak* is említve vannak. 1417-ben a *Nagytárkányi* és a *Perényi* családok osztozkodtak birtokán. Ezek mellett 1465-ben a *Bacskaik* is felmerülnek, 1501-ben pedig *Vassai* István is birtokosa. 1570 előtt *Vékey* Ferencz a maga itteni részét unokájára: *Palugyay* Erzsébetre iratja át. 1573-ban a birtokosok között van *Nagy Orbán* is és 1579-ben *Palugyay* Erzsébet révén férje, *Paczóth* Ferencz. 1584-ben a *Kéri Járay* családot iktatják egy kúria birtokába, 1592-ben pedig *Paczóth* Ferencz kap itt kir. adományt. 1598-ban, az akkori összeírás alkalmával, *Paczóth* Ferencz, *Tárkányi* János özvegye, *Doroszlay* György és *Horváth* Ferencz szerepelnek birtokosokként. 1620-ban *Tárkányi* Fruzsina révén, 'Sennyey Pongrácz fia *Sándor* nyeri hozományul. 1675-ben *Pethő* Jánost is az egyik birtokrészbe iktatják. A mult század elején a 'Sennyeyeken kívül még a báró *Tomsich* és az *Apagyi* családok is említetnek földesurai között, ma azonban csak báró 'Sennyey Bélának van itt nagyobb birtoka és szép kastélya, melyet báró 'Sennyey László 1781-ben építtetett. A községben nincs

Bély. — Báró Šennyey Béla kastélya,

Berettő. — A Kazinczy-féle kúriák.

Bodrogkeresztúr. — Gróf Wolkenstein Oswald kastélya.

Bodrogolaszi. — Gróf Lónyay Elemér kastélya.

templom, csak a kastély mellett, fenyvesek között, áll a tágas és csinos gothikus kápolna. Egyébként körjegyzőségi székhely, posta-, távíró- és vasúti állomás.

Benkőfalva, azelőtt *Benkócz*. Tót kisközség 387 róm. kath. vallású lakossal. Házainak száma 84. Eltótosított, de ismét visszamagyarosított nevét a hajdan itt élt *Benkő* családtól kapta. 1363-ban már szerepel és a *Rozgonyiak* az urai. A XVI. század közepe felé a csicsvai vár tartozéka és az 1598-iki összeírásban *Báthory* István a birtokosa. Őt követi *Nyáry* István, de már 1658-ban a *Barkóczyak* bírják. 1698-ban a sztropkói uradalomhoz tartozik, 1774-ben *Szirmay* Zsuzsannát is itt találjuk és a XVIII. század végén a *Barkóczy*, *Forgách* és a *Bydeskuthy* családok az urai. A múlt század elején is a gróf *Szirmay* és a gróf *Barkóczy* családot uralja. Jelenleg a *Barkóczy*-féle hitbizományhoz tartozik. A község lakosait 1663-ban a pestis pusztította, 1778-ban pedig földrengés döntötte romba házait. Róm. kath. temploma 1760-ban épült. Ide tartozik *Szroka* major. A falu postája és távírója Tavnán van, a hozzá legközelebb eső vasúti állomás pedig Homonnán.

Berető, tót kisközség 141 házzal és 812 lakossal, kiknek legnagyobb része ág. h. evangélikus. Szintén ősrégi község, mely 1280-ban az Aba nemzeli *Omode* nádor fiaié. I. Károly 1324-ben *Berethe* néven *Tholdi* István meszternek adományozza, de még ugyanabban az évben *Monaky* István szerzi meg. Később a *Dobi* család is birtokosa lesz. 1392-ben az egri káptalan egyik bizonyosság-levelében *Berethey* alakban van említve. 1405-ben az *Isépi*, *Cselei* és *Dobi* családoké, de két évvel később *Csebi Orosz* Jakabot is valamely itteni részbirtokba iktatják. 1425-ben a *Ricssei* és a *Beke* családokat is itt találjuk. 1437-ben *Zádorházi* László és János, a *Lengyel* család, 1460-ban a Nátafalusi *Csontosok*, tíz évvel később pedig *Perényi* István és Monoszlói *Csupor* István a földesurai, 1499-ben *Csanádi* György, 1507-ben *Sempsei* Ferencz s egy évvel később *Istvánffi* István. 1520-ban *Rákóczy* Zsigmond és Ferencz birtoka, 1587-ben *Malikóczy* Miklósé és Gáboré, 1598-ban *Drugeth* Györgyöt iktatják az egyik rész birtokába és az ez évbéli összeírásban a *Drugetheken* kívül még *Rákóczy* Zsigmond és Ferencz, *Tussay* Miklós és Sándor, *Kozmay* Tamás, *Nagymihályi* István és *Bay* Ferencz is birtokosaiként említettnek. Mindeddig községként szerepelt, de 1635-ben, a mikor *Rákóczy* András és *Zékely* Anna az ura, már csak praediumként van említve. 1637-ben ismét *Drugeth* György kap rá adománylevelet. 1650-ben *Bornemisza* Mihályt is valamely rész birtokába iktatják; 1774-ben pedig már csak *Aiszdorfer* Sámuelt találjuk birtokosul említve. A múlt század elején a *Kazinczyaké* és az *Aiszdorfer* családé, most pedig *Kazinczy* Arthurnak van itt nagyobb birtoka és két kúriája, melyek közül az egyiket *Kazinczy* András alispán 1840-ben építtette; ebben 2000 kötetet meghaladó könyvtár van. A másik kúriát is a *Kazinczyak* építtették és itt született *Kazinczy* Gábor, kinek emlékkönyvét *Kazinczy* Arthur nagy kegyelettel őrzi. Ebbe az emlékkönyvbe korának legkiválóbb alakjai írtak érdekes és jellemző sorokat, többek között *Szemere* Pál, *Vachott* Sándor, *Egressy* Gábor, *Laborfalvy* Róza, *Petőfi* Sándor, *Kuthy* Lajos, *Balogh* Pál, *Császár* Ferencz, *Arany* János, *Szvorényi* Mihály, *Toldy* Ferencz, *Irinyi*, *Szigligeti* és *Kossuth* Lajos, ki a következő jellemző sorokat írta:

„Nem szeretem az albumok szokását. Ki az embereket egy kissé ismeri, undorodnia kell az „örök“, a „mindent áldozni kész“ barátság emphatikus ígéreteitől, mik ily lapokon úton-útfélen hazudtatnak és mosolyognia a gyermekes hiúságon, mely egy néviratgyűjtő passiójától igéri nevének az emlékezetet, mire talán családja szűk körén túl egy napig sem számolhat. Nem szeretem az albumokat. Gyöngye barátság, melynek kötelező levélre van szüksége, mit különben is sem Isten, sem ember nem honorál; nevetséges hiú, ki saját nevébe beleszeretett. Én még sohasem írtam albumba levelet. De Ön kívánja és pietást köt papírjához. Írva van valahol, hogy a vonzalomnak legfőbb tanúsága, azt is teljesíteni, a mit nem helyeslünk. Vegye kérem ön ily tanúságnak, hogy haszontalan nevem itt áll; s engedje kérnem, hogy ne tépje ki, hanem üsse mellé a gyalázat bélyegét, ha valaha más úton járok, mint a mely nevemet albumában látni Önnel megóhajtató. Pest, Márcz. 21. 1842.“

A községben, mely 1891-ben egészen leégett, nincs templom. *Berető* közepében feküdt hajdan *Új-Őr* község is, mely 1403-ban a *Ronyvai* és a *Mizslai* családok birtoka volt. 1405-ben az *Isépi*, *Cselei* és a *Dobi* családoké, részben azonban a szerencsi apátságé. Egy másik részt 1450-ben a *Csicseri* családbeliek bírnak; ez azonban 1487-ben már a *Ráskai* Balázs zálogos birtoka. A köz-

Benkőfalva.

Berető.

ségben sajtgyár van, mely a Gelber Ulriké. Postája, távírója és vasúti állomása Bánócz.

Berzék.

Berzék, Borsod vármegye határán fekvő magyar kisközség 113 házzal és 606 lakossal, a kiknek nagyobb része római katolikus. Helység volt már az Árpád-korban s akkor *Bezegu* névvel említi a róla 1219-ből emlékező oklevél. 1407-ben *Bezzeg* néven *Horváth* Gáspár volt az ura. 1430-ban a *Baski* család, 1454-ben a *Rozgonyiak* és *Pósaiak*. Ez időben Borsod vármegyéhez tartozott. 1487-ben a *Bezzegi Borsos* családé, 1574-ben *Szikszi* Imréné, 1587-ben *Király* Ambrusé. Az 1598-iki összeírás alkalmával a töröknek behódolt községek között szerepel és birtokosai a király, *Horváth* Ambrus és Mihály, *Orgován* Péter és *Hevesy* János. 1732-ben a *Malonyay* és a *Muraközy* családoké. A XVIII. század végén és a mult század elején a *Fáy*, *Sturmann*, *Koós*, *Major*, *Malonyay*, *Józsa*, *Muraközy*, *Draskóczy*, *Maholányi*, *Csanády* és a *Potoczky* családokat uralja. Az utóbbi családnak itt két régi nemesi kuriája van, melyek közül az egyik *Potoczky Dezső*, a másik *Potoczky Eiminé*. Ma *Potoczky Dezső*nek van itt nagyobb birtoka. Noha itt a katolikusok száma túlhaladja a reformátusokét, mindazáltal csak református temploma van, mely a XVII. század közepén épült. A faluban van posta, de a távírója és a vasúti állomása Tiszalucz. Ide tartoznak *Czigánytelep* s a *Molnár- és Potoczky-tanyák*.

Biste.

Biste, magyar kisközség Abauj-Torna vármegye határán. Hajdan Abaujhoz tartozott és csak 1881-ben csatolták Zemplénhez. A *Kázméri* család birtoka volt, de későbbi birtokviszonyai ismeretlenek. Hajdan *Bysta* néven szerepelt. A mult század elején a báró *Geisler* család volt az ura, most pedig gróf *Károlyi* Lászlónak van itt nagyobb birtoka. A falu lakosainak száma, kik magyarok és nagyobb részben ev. reformátusok 218, házaiké 46. A községbeli ref. templom építési ideje meg nem állapítható. Van a faluban egy régi nemesi kúria is, melyet a báró *Geisler* család építtetett és ez most a gróf *Károlyi* Lászlóé. Van ú. n. fürdőcskéje is, melynek vizét kőszvény ellen tartják jónak. A község postája Nagykázmér, távírója és vasúti állomása Legenye-Mihályi.

Bodroghalász.

Bodroghalász, bodrogmenti magyar kisközség. Van 110 háza és 618 ev. ref. vallású lakosa. Postája, távírója és vasúti állomása Sárospatak. Ősrégi község, mely 1248-ban már *Petrahó* néven szerepel; a tatárjárás után olaszokkal telepítették be. 1257-ben IV. Béla király a szent-ágoston-rendű toronyi szerzeteseknek adományozza. 1280-ban a Roland nádor és *Bokcsa* Simon várispán fiai között kötött cserelévélben is szerepel. A XV. században az ujhelyi pálosok birtoka. 1530-ban *Perényi* Péter a pataki vár uradalmához csatolja s ezentúl a vár tartozékainak sorsában osztozik, mígen a *Rákóczyaktól* elkoboztatván, a kir. fiskus kezébe kerül s azután a herczeg *Bretzenheim* családé lesz. Most a herczeg *Windischgraetz* családnak van itt nagyobb birtoka. 1896-ban a község nevét Bodroghalászra magyarosították. A falubeli református templom 1826-ban épült. A községet 1888-ban a Bodrog áradása rombolta, egy évvel később pedig nagy tűzvész pusztította. Ide tartozik *Kengyelderdő-tanya*, mely, úgy látszik, a hajdani *Kengyel* község emlékét tartja fenn. Ez 1440-ben a *Szerdahelyiek* birtoka, 1575-ben pedig *Sándorffy* Miklósé, de azután nyoma vész és ma már csak nevében él.

Bodrogkeresztúr.

Bodrogkeresztúr, bodrogmenti magyar nagyközség 249 házzal és 1896 lakossal, kiknek nagyobb része róm. kath. vallású. Van postája, távírója és vasúti állomása. Nevét némelyek a szent-jános-rendű kereszties lovagoktól származtatják, kiket hajdan kereszt-uraknak neveztek. Foltin szerint a zaszti apátság birtoka volt s templomát is az apátság építtette. Csoma József szerint azonban itt szerzetesház nem volt, hanem egyháza a szent kereszt tiszteletére volt szentelve s ettől vette nevét a község is. 1239-ben a község mellett fennállott várról is találunk említést és ebből az időből két várispánját ismerjük; ezek Utalfusz és Prud. 1376-ban *Várent* mester és *Keresztúri* László fia Benedek, vizsgálatot kértek *Szerdahelyi* Miklós fia Miklós, itteni birtokos ellen. 1378-ban *Debrői* Istvánt iktatják Keresztúr részeinek birtokába és ekkor már községként szerepel. 1408-ban a Keresztúri család az ura, de a *Garai* családnak is van benne része, egy másik adat szerint azonban e két család egynek látszik. 1419-ben *Imreghi* Andrást és *Cseke* Györgyöt is

itt találjuk, 1440 körül a *Pazdicsi* és a *Rozgonyi* családokat is. 1444-ben *Fogas* Istvánt iktatják egyes részeibe, két évvel később a *Csebyek* zálogbirtoka. 1458-ban a *Kassuhí* család, úgyszintén *Palóczi* László is földesura. 1459-ben a tokaji vár tartozéka volt. 1460-ban *Upori* János és *Bacsói* István az urai, három évvel később a vár és a község uraiként a *Sztritheiek* szerepelnek. 1510-ben *Eödönffi* Pétert, *Gerendi* Lászlót és *Dobó* Zsófiát iktatják némely részeibe. 1551-ben a *Buttkay* és *Boday*, 1561-ben a *Soós* családbeliek, 1570-ben *Boda* Ozsvát és *Móré* Gáspár, 1592-ben *Bogáthy* Benedek, két évvel később *Nagy* Ferencz és *Vásárhelyi* Tamás szerepelnek birtokosokként, ellenben az 1598-iki összeírás szerint királyi birtok. 1602-ben a sárospataki uradalomhoz tartozik és *Dobó* Ferencz az ura. Egy évvel később Rudolf császár *Rákóczy* Zsigmondnak adja zálogba. 1606-ban is a tokaji vár tartozéka és *Bocskay* István az ura. 1609-ben a *Daróczyak* is bírnak itt részeket, hasonlóképp 1610-ben *Komjáthy* János is. 1628-ban *Ibrányi* Miklósnak és *Débrecezy* Istvánnak, három évvel később *Ványay* Mihálynak és *Pathay* Jánosnak, 1638-ban pedig *Keczer* Jánosnak is van itt részbirtoka. Ennek részét 1648-ban III. Ferdinánd *Rákóczy* Györgynek adományozza. Ez a rész később, a *Rákóczyak* után, a királyi kamaráé, 1820-ban pedig gróf *Erdődy* Györgyné szül. *Aspremont* Máriaé lesz. *Rákóczy* Júlia leánya *Wolkenstein* Páris grófné lett és ezen a révén került a birtok a *Wolkenstein* grófok tulajdonába. E szerint gróf *Wolkenstein* Oswald, a mai birtokos, a *Rákóczyak*nak mind fi-, mind leányágon leszármazottja. A birtok egyéb, kisebb részein, többben osztozkodtak. Így 1649-ben *Mednyánszky* Györgyöt és *Vásárhelyi* Klárát iktatják egyes részeibe, 1651-ben *Pázmándy* Katát, 1688-ban *Sennyey* Istvánt, 1695-ben *Persy* Annát és *Döry* Andrást, 1724-ben *Merse* Kristófot, 1748-ban *Törös* Lászlót, 1765-ben *Patay* Józsefet és Pált. Azután még a *Teleky*, *Józsa*, *Keczer*, *Bagossy*, *Besseney*, *Kádas* és *Fáy* családok is birtokosai közé tartoznak. A XVI. században sokat szenvedett a török martalóczoktól, úgy hogy az 1567-iki összeírásban a törököktől elpusztított helyként szerepelt. 1849. január 22-én a Klapka György vezérlete alatt álló magyar seregek Schlick Ferencz császári vezér seregei fölött itt győzelmet arattak. Egyik pinczejének bal szögletében máig is ott van a belőtt ágyugolyó. 1566-ban a város nagy tűzvész áldozata lett, a mikor a városháza és a templom is leégték. 1863-ban ismét nagy tűzvész pusztított a községben és házainak nagy részét tönkretette. 1598-ban és 1617-ben könyvnyomda volt a városban, a mi előrehaladott kulturáját bizonyítja. Ugyanezt bizonyítják ezéhei is, melyek itt keletkeztek. A község 1598. aug. 19-én II. Rudolftól a tokajiakhoz hasonló városi szabadsalmakat nyert, melyeket II. Mátyás 1610-ben megerősített. Pallosjoga is volt, melylyel azonban nem élt. Városházán őrzik a szabadsalmaira vonatkozó okleveleket és egy 1607-ből való községi jegyzőkönyvet. A községben három templom van. A róm. kath. templom építési ideje ismeretlen. Plébániája már 1333-ban említettik, de a templom hajója 1481-ben nyerhette a mai alakját, minthogy ez az évszám olvasható a déli bejárat fölött, míg egy régi anyakönyvi feljegyzés szerint az építést csak 1520-ban fejezték be. A reformáció alatt a katolikusoktól elvették, de ezek 1714-ben ismét visszakapták. 1785-ben és 1863-ban leégett. A gör.-kath. és ref. templomok a XVIII. század közepe táján épültek. A község határában az 1849-iki győzelem emlékére csinos obeliszket emeltek.

Bodrogkisfalud, bodrogmenti magyar kisközség. Van 192 háza és 1243, nagyobbára róm. kath. vallású lakosa. Körjegyzőségi székhely. A borsodmiskolczi gőzmalom részvénytársaságnak itt telepe van. Van postája, távirója és vasúti állomása. Ósrégi község, melyre a *Buttkaiak* már 1220-ban kir. adománylevelet nyertek. 1341-ben *Micz bán* fiaie: Istváné, Akosé, Lórándé és Lászlóé, azután az e nemzetségből származott *Zeghi* családé, 1418-ban az *Agárdiaké* és a *Tárkányiaké*. 1456-ban a *Palócziaknak* is van itt részbirtokuk, melyet a *Dobiaknak* és a *Monakiaknak* elzálogosítanak. 1469-ben Mátyás király a tokaji várbirtokhoz esatolja és *Szapolyai* Imrének adományozza. 1478-ban *Czékei* János, 1483-ban az eszenyi pálosok, ugyanakkor a Kisfaludi *Dancsok* is részbirtokosai. 1510-ben *Gerendi* Lászlót, *Dobó* Zsófiát és *Eödönffi* Pétert iktatják egyes részeibe. *Szapolyai* János 1515-ben a maga részét a Krisztus testéről nevezett szépesi kápolnának adományozza, de Bethlen Gábor

Bodrogkisfalud.

1626-ban visszaadja a császárnak. 1647-ben III. Ferdinánd a szatmári jezsuitáknak adományozza a Szapolyai-féle részbirtokot. 1561-ben Soós János is birtokosa. 1567-ben a törököktől elpusztított faluként szerepel, de egy évvel később *Ráskay* Ferencz, *Horváth* György, *Ilosvay* György s *Melyth* Péter és Pál az urai. 1576-ban Zeleméri *Kamarás* Miklóst is itt találjuk, míg az 1598-iki adóösszeírásban *Tussay* Albert és Ferencz, *Hosszúmezey* Anna, *Körtvélyesy* János és Zsigmond, *Melyth* Pál, *Vitányi* György, *Czobor* Mihály és *Rákóczy* Zsigmond vannak birtokosaiul említve, 1695-ben pedig *Persy* Anna és Jobaliázi *Dőry* András is, de 1774-ben a szatmári kincstári uradalomhoz tartozik. 1809-ben a *Szirmay*aknak is van itt részük, most pedig a m. kir. tanulmány-alapnak van itt nagyobb birtoka. A községet hajdan egy ideig *Meszefalva* néven is nevezgették. 1849 január 22-én a magyar és a császári seregek között itt ütközet volt, melyet a bodrogkeresztúri vasúti állomással szemben elhelyezett emlékoszlop jelöl. 1888-ban a Bodrog áradása okozott benne nagy kárt. A falu katolikus temploma 1720-ban épült, de az ú. n. Várhegyen a jezsuitáktól annak idején emelt templom romjai szintén láthatók még. A községhez tartozik *Szegi* puszta, a hol a Várhegyen hajdan Szegi vára állott. Innen vette nevét a *Szeghi*-család. Ennek a Szeghiék után 1528-ban *Zerdahelyi* László volt az ura, azután *Perényi* Péter, kitől *Serédy* Gáspár elfoglalta. Majd *Szapolyay* János birtokába kerül, azután *Bethlen* Gábor foglalja el. 1569-ben kir. adomány útján *Rákóczy* György, *Kálnássy* Ferencz és *Deregyei* Pál birtoka. 1573-ban *Melyth* Ferenczet és Györgyöt, három évvel később Zeleméri *Kamarás* Miklóst is egyes részeibe iktatják, később a *Píchiek* is birtokosai, kik 1640-ben a maguk részét a *Keczereknek* adják el. 1668-ban *Usz* Gábor és *Berthóty* Sámuel egyezkednek egyes birtokrészek fölött, 1695-ben pedig *Persy* Annát, 1754-ben *Kálnássy* Adámot és Ferenczet iktatják egyes részeibe. Később azután a tanulmány-alap, majd gróf *Aspremont*, báró *Berzeviczy*, a *Patay*, *Kazinczy*, *Dessewffy*, *Mudrány*, *Olchváry* és az *Okolicsányi* család az ura. 1606-ban még községként szerepel, sőt az ez időből fenmaradt pecsétje szerint, város. Úgy látszik, hogy a Rákóczy-féle szabadságharcok alatt pusztult el.

Bodrogmező.

Bodrogmező, azelőtt *Leleszpolyán*. Magyar kisközség a Latorcza völgyében. A leleszi premontrai prépostság ősi birtoka, mely az idők folyamán *Polyan*, *Polyen*, sőt *Paylen* néven is szerepelt. A premontrai rend eltörlése után a kincstárra szállt, de később a rend visszakapta a birtokát. Van 149 háza és 827 lakosa, kiknek nagyobb része gör.-kath. vallású. A községben gör.-kath. és ev. ref. templom van, melyeknek építési ideje ismeretlen. A falu postája és távirója Lelesz, vasúti állomása pedig Perbenyik. Ide tartozik a *Vilhány* nevű erdőórlak.

Bodrogolaszi.

Bodrogolaszi, bodrogmenti magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 161 házzal és 1124, nagyobbára református vallású lakossal. Van postája, távirója, vasúti állomása. Nevét olasz telepeseitől vette, kiket IV. Béla 1244-ben királyi vinczellérékül telepített ide. 1404-ben a *Perényiek* birtoka, 1444-ben a *Palóciai*aknak is van itt részük. 1504-ben Perényi Imre a maga részét a terebesi pálosoknak adományozza. 1567-ben a törököktől elpusztított helységként van felvéve az adóajstromba, de néhány évvel később *Nagy* Balázst, 1581-ben *Bárczy* Pált, 1592-ben pedig *Feöldy* Pált iktatják egyes részeibe. 1598-ban a terebesi pálosok ismét szerepelnek birtokosaiként. 1606-ban *Bocskay* István foglalja el, de 1610-ben a pálosok visszakapják. 1651-ben az újhelyi pálosok veszik át a terebesi pálosok birtokait és közöttük az olaszit is. 1739-ben pestis pusztított a községben és rövid idő alatt 201 lakosát ölte meg. 1786 után a vallásalapé lett, 1808-ban pedig *Lónyay* Gáboré. Most gróf Lónyay Eleméré, kinek itt nagyszabású, szép kastálya van, melyet a mostani tulajdonos atyja: Lónyay Ödön, a múlt század hatvanas éveiben építtetett. Gróf Lónyay Elemér és neje, Stefánia főhercegnő, a nyár egy részét e kastélyban töltik, melyet díszes park vesz körül. A község hajdan város volt, különféle szabadalmakkal és vásártartási engedéllyel felruházva. Van ev. ref., gör.-kath. és róm. kath. temploma. A református templomot 1793-ban építették, a görög-katolikus 1644-ben, míg a római katolikus templom építési ideje meg nem állapítható. A gör.-kath. egyháznak egy 20 cm. magas, remekművű, aranyozott ezüst-keresztje van, szentképet ábrázoló, művésziesen

faragott fabetéttel. E nagybecsű kereszt 1628-ban készült s egy orosz tábornok ajándékozta az egyháznak 1848-ban. Van még egy ezüsből vert régi kelyhe s egy ugyanilyen tányérja 1623-ból. Ide tartozik *Vilma-tanya* is. A *Csókföldre* vezető dűlőhöz az a monda fűződik, hogy Báthory Zsófia, a pataki nagyaszony, egy csóként adományozta az ujhelyi pálos-atyáknak. Van itt — Szarkakút néven — egy gyógyvízű forrás is, mely állítólag köszvény ellen jó.

Bodrogszentes, kisközség a Bodrogszentesben, 175 házzal és 939 református vallású magyar lakossal. Körjegyzőségi székhely. A postája és a távírója Királyhelmecezen van, a vasúti állomása pedig Perbenyiken. A *Szentesi*, másként *Makó* család ősi fészke. 1377-ben Zenthesi Makó fia Pálé, kinek fiúgon magva szakadván, női ágon 1411-ben a *Csapiak*, 1423-ban a *Kerecsenyiek* osztozkodnak rajta, 1438-ban pedig a *Csicseriek* és a vele osztályos családok. 1444-ben *Pike* Balázs az ura. 1453-ban ismét egy Makó nevű ura bukkan fel, de egy évvel később *Eszenyi* (Ezen) Istvánt iktatják egyes részeibe. 1465-ben *Bacsikai* István és *Tárkányi* István, 1493-ban *Czékei* János és a *Zétényiek*, 1499-ben pedig *Zenthesi* Benedek is birtokosokul szerepelnek. A XVI. század elején, 1507-ben *Semsei* Ferenczet iktatják egyes birtokrészekbe, 1550-ben *Skaricza* Mátyást, 1558-ban *Soós* Jánost, 1580-ban *Golopy* Gáspárt, 1590-ben *Kornis* Dorottyt, 1594-ben *Rákóczy* Zsigmondot és Ferenczet, de az 1598-iki összeírás már ismét más birtokosokat sorol fel, ú. m. *Kún* Gáspárt, *Melith* Pált, *Anártsy* Istvánt, *Bakos* Jánost, *Sennyey* Istvánt, *Paczoth* Ferenczet, *Pinkóczy* Ferenczet és *Herczeg* Ferenczet. 1613-ban *Paczoth* Ferencz özvegye *Balassa* Anna, 1629-ben *Sennyey* Sándor, 1654-ben a *Tárkányiak* is birtokosok. 1688-ban a *Tárkányi* és *Sennyey* részt *Sennyey* III. István kapja. A *Sennyey*-eket 1742-ben a *Dőryek* követik, de ez a rész 1800-ban ismét a *Sennyeyeké* lesz. 1693-ban *Vécsey* Sándort is egy rész birtokába iktatják. 1808-ban *Szimay* Antal kap egy részre királyi adományt, de vele együtt *Bémer* Antal is birtokos itt, azután még a báró *Ghillányi*, *Ibrányi*, *Nemessányi* és *Gyulay* családok. Most gróf *Mailáth* Józsefnek és *Nyomárcay* Józsefnek van itt nagyobb birtokuk. A község határában, a Pilis-hegyen, valamely nagyobb épületnek a nyomai láthatók, melyet a hajdani szentesi vár maradványainak tartanak. Református temploma ősrégi és előrése, a toronnyal, román stílusban épült. 1423-ban már fönnáll ez a kőtemploma, melynek tornya akkor leomlott. A templom szentélye korai gót stílusú s a hajónak külső falában szintén csúcsos ú. n. „szamárhátú“ befalazott ajtó látható. Belsejét 1794-ben újították meg utoljára és karzatját magyaros díszítésű fabetéttel látták el. Szentes közelében fekszik *Abaháza*-puszta, hajdan község és 1434-ben *Palóczy* Zsigmond birtoka. 1437-ben *Pike* Balázs, 1445-ben *Csorba* András, 1465-ben *Bacsikai* István és *Tárkányi* István, 1493-ban *Czékei* János vannak említve birtokosaiként. 1550-ben *Skaricza* Mátyás, 30 évvel később *Golopy* Gáspár a birtokosa, de 1629-ben már praedium és *Sennyey* Sándor az ura. Első, ősi birtokosa azonban az *Abaházy* család volt. A község határában több kőbánya van.

Bodrogszentmária, a Ticez folyó mellett fekvő magyar kisközség, melynek azelőtt egyszerűen *Szentmária* volt a neve. Van 66 háza és 501, túlnyomó számban róm. kath. vallású lakosa. Az egri püspökség ősi birtoka. IV. Bélának az egri püspökség jogait megerősítő oklevelében már Szent István óta a püspökséghez tartozó faluként van említve. 1534-ben *Garany* várához csatolták és ekkor *Losonczy* István és *Forgách* Zsigmond voltak az urai. 1598-ban rövid ideig *Melith* Pál is birtokosul szerepel. 1603-ban *Árky* Andrást és *Miskolczy* Simont iktatják egy itteni nemesi kúria birtokába, 1615-ben pedig *Girincsy* Istvánt, 1627-ben *Melith* Györgyöt, 1635-ben *Pesty* Andrást egyes részeibe, de 1638-ban özv. *Forgáchné*, szül. *Pálffy* Kata a *Forgách*-féle részt visszaadja az egri püspökségnek s ezé az még a XVIII. század végén is. Majd a kassai püspökségé lesz, mely itt ma is birtokos. 1831-ben a kolera dúlt lakosai között, s e miatt ezek fellázadtak; 1888-ban pedig árvíz okozott nagy kárt. Katholikus templomának építési ideje ismeretlen. A községnek Szomotor a postája, távírója és vasúti állomása.

Bodrogszerdahely, bodrogmenti kisközség, melynek lakosai magyarok. Van 125 háza és 1437 lakosa, a kik róm. kath., gör.-kath. és ev. ref. vallásúak, de a görög katolikusok vannak a legtöbben. Legősibb neve *Zeredey* alakban bukkan fel, de már a XIV. században két Szerdahelyt különböz-

Bodrogszentes.

Bodrogszentmária.

Bodrogszerdahely.

tetnek meg, *Egyházas* és *Vásáros* jelzőkkel. Innen vette nevét a *Szerdahelyi* család, mely 1358-ban már ura volt. 1438-ban a Sóvári *Soós* családnak is van itt része. 1443-ban *Konyvai* Miklós és a *Kozmafalviak* is birtokosai. 1459-ben a Szerdahelyiek része a velük rokon *Bacsakayakra* szállott. 1512-ben Csebi *Pogány* Zsigmond, 1528-ban Zerdahelyi László szerepelnek birtokosokként, de az 1598-iki adóösszeírás szerint *Bacsakay* Miklós, *Bornemisza* László, *Soós* István, Ferencz és Albert özvegye, továbbá *Paczoth* Ferencz, *Szürthey* Miklós özvegye és *Terjény* Mihály a birtokosai. 1600-ban a *Daróczyakat* is itt találjuk, s 1629-ben a *Csapaakat* is. 1647-ben a Bacsakayak birtokrészére a báró *Vécsey* család kapott kir. adományt, míg egy kisebb rész a Bacsakayak és a Soósok birtokában maradt. Ez időtől nagyobb részét a Vécseyek birtokolják, de a mult század elején a *Ibrányiaknak*, *Oroszoknak*, *Szögyényieknek*, a *Csuka* és a *Borbély* családoknak és a *Ramocsaházyaknak* is van itt birtokuk. Most báró Vécsey Béla és báró *Jósika* Sámuel a birtokosok, de az utóbbi a maga részét legújabbán eladta. Ott, a hol most báró Vécsey Béla nagy kastélya van, állott hajdan a Szerdahelyiek ősi vára, melyet Spork tábornok 1670-ben lerombolt. Akkori földesura, gróf Bacsakay István főispán, Erdélybe való meneküléssel mentette meg életét a hóhérhaláltól. A kastély egy része a vár maradványa, melyet 1700 körül Vécsey László alakított át kastélylyá. A régi várfal egyes részei még ma is láthatók. Hajdan szabadalmas hely volt és a Vécseyek ide I. Lipóttól pallosjogot is nyertek. 1870. körül a községnek több mint a fele leégett. Három templom van a faluban. A róm. kath. templom, az ősi templom helyén, 1600 körül épült. A templom falában látható Bacsakay Miklósnak 1621-ből való érdekes sírköve. A gör. kath. templom a XIX. század elején, a református pedig 1700. körül épült. A lakosok hitelszövetkezetet tartanak fenn. Ide tartoznak *Anna-tanya*, *Hídszög-tanya* és *Katron-tanya*. Ez utóbbi a XV. századbéli *Katron* község nevét tartja fenn, mely a XV. század végén már pusztaként szerepel s a Szerdahelyiek birtoka. Bodrogszerdahely határához tartozik a *Zompod* nevű közlegelő is, mely a hajdani *Ompod*, *Zompod* vagy *Umpod* helység nevét őrzi. Ez 1358-ban már possessio és a Szerdahelyiek birtoka. 1500-ban *Thárczai* Jánosé. Ugyancsak itt fektetett valahol hajdan *Tajba* község is, mely a XV. század elején a *Palóciak* birtokaként van említve. 1440-ben a Szerdahelyiek az urai. A török világban pusztulhatott el. Bodrogszerdahely posta, táviró- és vasúti állomás.

Bodrogszög.

Bodrogszög, bodrogvölgyi magyar kisközség 34 házzal és 281, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Bodrogszerdahelyen van. Legrégibb birtokosául 1378-ból *Mics*, a szögi Pál fia, „Myth filius Pauli de Zugh“, említtetik; azután a *Széchi* családot ismerjük, mely 1487-ben a *Thárczaiaknak* zálogosítja el. Ez időben *Szögh*, *Zewgh* alakban szerepel. 1582-ben *Herczegh* Ferencz lesz részbirtokosa, 1588-ban pedig *Szennyesy* Erzsébet és *Bodó* György. Ebben az időben *Darholezi* Pál is előfordul. 1610-ben *Illésházy* István nádor *Berzeviczy* Andrásnak, Sándornak és Jánosnak adományozza, 1611-ben azonban *Daróczy* Ferencz kap itt új adományt. 1665-ben *Kiss* Istvánt iktatják valamely itteni birtokrészbe és egy kuriába és 1665-ben *Bellaváry* Dávid is némely részekhez jut. 1695-ben *Jobaházi* *Döry* András is birtokosa; 1732-ben *Krucsay* Márton, 1757-ben *Mudrányi* Pál, 1760-ban a *Ramocsaházyak*, 1773-ban *Krucsay* Borbála és *Ramocsaházy* István, a mult század elején *Szögyény* Imre az urai, most pedig *Kossuth* Lajosnak van itt nagyobb birtoka. 1882-ben majdnem az egész falu leégett. A faluban két templom van. Róm. kath. templomának építési ideje ki nem puhatolható, a református templom pedig 1500 körül épült; ez ma már romladozó állapotban van.

Bodrogvécs.

Bodrogvécs, a Bodrog közelében fekszik. Magyar kisközség; 60 háza van, nagyobbára ev. ref. vallású, 420 lakossal. E község már V. Istvánnak egyik 1263-ik évi határjárásában szerepel, melyet *Péter* mester javára rendelt el, midőn Zomotor földjét *Gera*, *Zompa* és *Mátyás* halála után neki adományozza. 1381-ben *Hidvégye* alakban *Hidvégyései* Agata birtokaként van említve. 1440-ben már a *Szerdahelyiek* az urai. Ez időben, valamint korábban is, a zempléni vár tartozéka volt. A Szerdahelyiekről a *Boesakayakra* szállott, és 1764-ben a báró *Vécseyek* kaptak rá királyi adományt. 1512-ben Csebi *Pogány* Zsigmond is birtokosa, az 1598-iki összeíráskor pedig *Csapy* Ferencz, *Bacsakay* Miklós, *Paczoth* Ferencz, *Soós* István, Ferencz és Albert özvegye.

1629-ben még mindig szerepelnek a Csapyak, 1663-ban pedig, a mikor *Vécszög* néven van említve, Soós György is. 1764-től kezdve a báró Vécseyeken kívül még a *Mezőssy*, *Klobusitzky*, *Súghó*, báró *Balassa* és a *Szerencsy* családok az urai, most pedig *Kozma* Mihálynak van itt nagyobb birtoka. A XIX. század végén a község három ízben elpusztult. *Révecske* nevű dűlője azt bizonyítja, hogy ott hajdan révje volt. Templom nincs a községben, melynek postája, távírója és vasúti állomása Szomotor. Ide tartozik *Teréztanya* is.

Bodrogzsadány, bodrogmenti magyar kisközség 96 házzal és 625 róm. kath., gör. kath. és ev. református lakossal. Postája, távírója és vasúti állomása Bodrogolasziban van. Hajdan két község volt: *Orbon* és *Sadan*, vagyis *Arbonya* és *Zsadány* néven. Zsadányt a *Marczell* család kapta IV. Bélától, Arbonyát pedig *Juche*. 1423-ban királyi birtok, 1489-ben Bezzeghi *Borsos* Benedeknek van itt birtoka, azután a *Tekes* családnak, majd a *Csetnekieknek*, 1493-ban pedig *Zbugya* Istvánnak. 1516-ban *Sztrithei* Zsigmondé, ki a birtok felét a terebesi pálosoknak adományozza. A másik felében 1581-ben *Bárczy* Pál, 1590-ben *Baranyay* Illés a birtokosok. Az 1598-iki összeírás a terebesi pálosokat és *Zeleméry* Miklóst említi. 1606-ban *Boeskay* István a pálosok birtokát elfoglalja, 1610-ben azonban ismét visszakapják. 1666-ban a pataki uradalom tartozéka; felét *Báthory* Zsófia és fia *Rákóczy* Ferencz, a pataki jezsuitáknak adja, s ugyanekkor a Hetési *Baksa* családnak is volt itt birtoka. 1668-ban a terebesi pálosok része az ujhelyi pálosok tulajdonába megy át. 1746-ban *Jeszenák* Pált iktatják egyes részeibe. 1774-ben a kir. kamara és az ujhelyi pálosok birtoka, 1786 után pedig vallásalapítványi birtok. 1808-ban herczeg *Bretzenheim* Károly Agost és *Lónyay* Gábor nyerik el, most pedig gróf *Lónyay* Elemérnek van itt birtoka. A mult század nyolczvanas éveiben változtatták meg *Arbonya-Zsadány* nevét *Bodrogzsadányra*. A pálosoknak itt kisebb zárdájuk is volt, melynek romjai a község keleti részén még láthatók. 1739-ben a pestis pusztította lakosait, kik közül rövid idő alatt 157-en haltak el. A községben nincs templom.

Bodzás, Sáros vármegye határán fekvő tót kisközség, melyben 34 ház és 193 gör. kath. vallású lakos van. Postája és távírója Kelcse és vasúti állomása Varannó. Már a tatárjárás után említik *Bozzas* néven; 1270-től Ratiszló orosz herczeg birtoka. A XVI. század közepén Csiesva várának tartozéka volt s annak sorsában osztozott. A XVIII. század végén a báró *Barkóczy*, a *Szirmay* és a *Szulyovszky* családok voltak az urai. Most nincs nagyobb birtokosa. Gör.-kath. temploma 1825-ben épült.

Bodzásújlak, a Tapoly-Ondava völgyén fekvő tót kisközség. Van 229 háza és 1201, túlnyomó számban gör. kath. vallású lakosa. E község már 1254-ben említettik, a mikor itt a vármegye gyűlést tartott. Akkoriban *Róland* nádor volt az ura. 1390-ben a *Losonczyak* birtoka, kik azt a *Rakamaziaknak* zálogosítják el, 1471-ben viszont a *Rakamaziaktól* *Zeöld* Bálint bírja zálogban. 1477-ben *Rozgonyi* Rajnald, 1511-ben az Ujlaki *Nagy* család van említve birtokosai között. 1548-ban a garanyi vár tartozéka és *Losonczy* István az ura. 1574-ben *Koppáni Szabó* Jánost is birtokba iktatják és 1598-ban *Forgách* Zsigmond szerepel itt, a ki 1620-ban II. Ferdinándtól adományt kap reá. Közben, 1589-ben, *Losonczy* Anna révén, férje, *Unghad* Kristóf is birtokosa, 1633-ban *Pálffy* Kata is, a mikor *Bozas-Újlak* alakban van említve. 1686-ban a terebesi pálosoknak is van itt részirtokuk, 1750-ben pedig *Okolicsányi* Jánosnak is, de 1753-ban *Forgách* Adámot iktatják birtokába. A mult század elején az *Almásy* családnak volt itt birtoka és most is a gróf *Almásy* Pál hitbizományához tartozik. 1663-ban a pestis, 1831-ben pedig a kolera pusztította lakosait, mely utóbbi alkalommal a faluban pórlázadás ütött ki. A községben két templom van, melyek közül a gör.-kath. templom építési ideje ismeretlen; a ref. templom pedig hajdan a pálosok klostrom-temploma volt. Egyik harangja 1414-ből való. Az egyház egy vert ezüstműből készült áldozati kelyhet őriz, mely 1836-ból való. 1856-ban az egész község, mindkét templomával együtt, 1904-ben pedig 168 családnak a lakóháza leégett. A község körjegyzőségi székhely. Ide tartozik *Láp-puszta*. A faluban van posta, de távírója Velejtén, vasúti állomása meg Uporon van. E község táján feketett hajdan *Szent-András* elpusztult helység, mely a XV. században *Zenth-Andreas* alakban van említve.

Bodrogzsadány.

Bodzás.

Bodzásújlak.

Boksa.

Boksa, Sáros vármegye határán fekszik. Tót kisközség 48 házzal és 249 gör. kath. vallású lakossal, postája és távirója Sztropkón van, vasúti állomása pedig Mezőlaborezon. Hajdan *Boksavágása* volt a neve, sőt Csánki szerint egy 1309-ből való oklevél *Zabosnak* (*Szobos*) is nevezi. Mások szerint ez a Zabos Bokssával csak határos volt, s a XIV. században a *Dobiak* és a *Monakiak* voltak az urai. 1390-ben Baksavágása a *Kozgonyiak* birtoka. Birtokviszonyai jó ideig ismeretlenek; 1631-ben báró *'Sennyey* Sándor kap egyes részeire kir. adományt. Azelőtt Sároshoz tartozott és csak 1881-ben csatolták Zemplénhez. Mai nagyobb birtokosa *Bárkány* Emil. Ide tartozik *Bányatanya* és *Kornya-puszta*, mely, úgy látszik, a hajdani *Ronyva* község nevé-tartja fenn. Ennek első birtokosául 1409-ben *Keleuch* Jánost említik az oklevelek, 1445-ben pedig *Ronyvay* Miklóst. 1661-ben még *Ronyva-Pataka* néven *Bary* István birtoka. Boksa gör. kath. temploma 1800-ban épült.

Boly.

Boly, bodroglózi magyar kisközség, 150 házzal és 737, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal. Postája van, távirója Királyhelmece és vasúti állomása Perbenyik. Ósi község, mely a honfoglaláskor már megült hely volt. 1403-ban Zsigmond király *Pányi* Ferencznek és fiának adományozza. 1419-ben *Cseke* György és *Imreghi* András az urai, de 1439-ben *Ujfalussi* Detrét iktatják egyes részeibe. 1443-ban a *Csebyekkel* is találkozunk itt, és 1475-ben *Magnus*, vagyis *Nagy* Ambrust iktatják egyes részeibe, míg 1487-ben a *Széchek* is birtokosai, kik a maguk részét a *Tárczaiknak* adják zálogba. 1514-ben a *Bayom*, 1528-ban a *Túróczy*, 1548-ban a *Némethy*, 1559-ben a *Beyezi*, 1561-ben az *Atyay* családok kapnak itt részirtokokat, 1570-ben *Bey* János, *Zobonya* László és *Zalatnok* Mátyás, de még ebben az évben az *Alpáryaké* és a *Csebyeké* lesz, majd a Bogdányi *Farkasoké*. 1598-ban *Vinnay* Pálnak is van itt része, továbbá *Alpáry* Jánosnének, *Rákóczy* Ferencznek és *Farkas* Györgynek. 1613-ban *Bernáth* Jánost, 1680-ban *Barkóczy* Ferenczet iktatják birtokába. 1690-ben *Klobusitzky* Ferencz az ura. A múlt század elején gróf *Klobusitzky* Jánosé, ma pedig gróf *Szirmay* Györgynek van itt nagyobb birtoka. A *Rákóczy*-féle szabadságharcok idejében a község határában ütközet volt, 1888-ban pedig árvíz és tűz okozott benne nagy kárt. Róm. kath. templomának építési ideje ismeretlen. Ide tartozik *Boli* major is és *Boly* község szomszédságában feketett hajdan, a *Ráska* nevezetű dűlő helyén, *Bolyráska* elpusztult helység, mely 1460-tól a XVI. század elejéig a *Pányiak* birtoka, 1506-ban *Semsey* Ferenczé és 1528-ban *Túróczy* Miklósé.

Boró.

Boró, laborczeni ruthén kisközség 63 házzal és 373 gör. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Mezőlaborez. Hajdan a homonnai uradalomhoz tartozott és annak sorsában osztozott. A XVIII. században a *Szirmayak*, majd a *Máriássyak* voltak az urai, most pedig XXIV. Reuss hercegnek van itt nagyobb birtoka. A falu gör. kath. temploma 1700 körül épült és 1775 óta van a görög katolikusok birtokában.

Borosnya.

Borosnya, azelőtt *Brusnyicza*. Ruthén kisközség, melynek 50 háza és 286 gör. kath. lakosa van. E község már 1494-ben Erdődi *Bakócz* Miklós birtokaként szerepel. 1543-ban *Erdődy* Pétert iktatják birtokába, azután a kir. kamaráé, majd a Perényi Gáboré. 1569-ben *Pethő* János kap reá kir. adományt, 1595-ben azonban egyik részének birtokába Karvai *Orlé* Miklóst is beiktatják. Még a XVII. században is a sztropkói uradalomhoz tartozik és a *Pethő* család az ura. Azután a gróf *Barkóczyaké* lesz. Ma a magyar jelzáloghitelbanknak van itt nagyobb birtoka. 1663-ban a pestis pusztította lakosait. Gör.-kath. temploma, a régi templom helyén, 1794-ben épült. A község postája, távirója és vasúti állomása Sztropkó.

Borsi.

Borsi, bodrogmenti magyar kisközség 122 házzal és 716, nagyobb-részben gör. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Sátoraljaújhely. Hajdan ennek határrésze volt, a Borsi mellett, de már a Bodrogon túl fekvő *Kovácsi* (Koazth) várával együtt. Nevét némelyek Bors vezértől származtatják. Már a százdi apátság 1067-iki alapító levelében szerepel *Terra Borsu* alakban. A váradi Regestrum is említi 1221-ben. 1219-ben a pataki vár tartozéka volt. IV. Béla 1264-ben *Csős*z *Kéresnek* adományozza, de IV. László 1284-ben visszaadja Ujhely várának s e szerint a pataki vár után Ujhely várának volt a tartozéka. Ez időben *Borsiszer* néven van említve.

Bodrogszerdahely. — A Szerdahelyiek várkastélya.
(Báró Vécsey Béláé.)

Deregnő. — Gróf Lónyay Gábor kastélya.

Erdőbénye-fürdő. (Báró Waldbott Frigyesé).

Erdőbénye. — A Rákóczy-féle kastély. (Báró Waldbott Frigyesé).

A XIII. század végén *Kányi* Tamás foglalta el erőszakkal, de *Borsa* Lóránt a király megbízásából visszafoglalta s ekkor Róbert Károly a maga részére elcseréli a *Micz bán* utódoktól. 1387-ben *Perényi* Miklós kap rá kir. adományt. 1429-ben ismét az ujhelyi vár tartozéka és a *Palóczyak* az urai. 1456-ban *Vissói* Lukácsnak is van itt birtoka, 1499-ben pedig Csáktornyai *Ernuszt* Jánosnak. 1563-ban *Dombly* Annát és *Henye*y Miklóst, 1578-ban *Henye*y Margitot és *Zeleméry* Miklóst iktatják részeibe. 1598-ban is ő az ura, de 1615-ben *Lorántffy* Mihályé és ezen a révén a *Rákóczyaké* lesz. A XVIII. század első felében, a Rákóczyak női ágán, az *Aspremont* grófi családé lett. III. Károly herczeg *Trautsohn* Donátnak adományozta és még ebben az időben is Borsiszer néven szerepel. 1730-ban a *Bégányiak* zálogos birtoka. 1780-ban a Trautson családuak magva szakadván, a kir. kamara birtokába került, majd a Rákóczyak után, leányágon, a gróf *Erdődyekre*, ezektől vétel útján a *Széchenyiekre*, kiktől 1892-ben herczeg *Windischgrätz* 100,000 forintért vásárolta meg. Itt áll a Rákóczyak hajdan híres várkastélya, mely állítólag még IV. Béla király idejében épült. A várkastély alatt alagút vezet, mely, mielőtt beomlott volna, állítólag, Borsitól, Ujhely alatt a sárospataki várig vonult s ezen az alagúton át menekült — a hagyomány szerint — II. Rákóczy Ferencz, midőn 1701 május havában a császáriak elől Borsiba futott. E várkastélyban született 1676 márcz. 27-én II. Rákóczy Ferencz. A várkastély saroktornyát, a hol az a szoba volt, melyben a nagy szabadsághős legelőször látta meg a napvilágot, emléktáblával jelölték meg, melyet 1882 június 11-én nagy ünnepségek között lepleztek le. Az emléktábla felírata a következő:

Itt született

II. RÁKÓCZI FERENCZ

1676. év márczius 27-én.

Egyes hű hazafiak és törvényhatóságok áldozatkészségéből
emelték a sátoralja-ujhelyi turisták
1881. évben.

Ezek a turisták pedig Sátoraljaújhely lelkes, hazafias polgárai voltak, a kik gyakran rándultak ki Borsiba, hogy a szabadsághős szülőhelyén kegyeletük adóját leróják. A falunak csak református temploma van, mely nagyon régi s építési ideje ismeretlen. A község több ízben elpusztult; 1865-ben egészen leégett, legutóbb pedig 1905. márczius 29-én egy része égett porrá.

Brezócz, azelőtt *Brezovecz*. Ruthén kisközség, mindössze 24 házzal és 142 gör.-kath. vallású lakossal. Ung vármegye határán fekszik. Hajdan a terebesi pálosok birtoka volt, azután a m. kir. vallásalapé lett, végre az eperjesi gör.-kath. püspökség kapta és most is annak van itt nagyobb birtoka. Postája Ublyán van, távirója és vasúti állomása pedig Kisberezsnán.

Brezócz.

Butka, Ung vármegye határán fekszik. Van 208 háza és 1267 lakosa, kiknek nagy része róm. kath. vallású. Saját postája van, távirója Deregnő, vasúti állomása Bánócz. A pallosjoggal bíró *Buttkayak* ősi fészke, melyre már 1220-ban Butkay István bán kapott kir. adományt. Hajdan Butkán két várkastély volt, melyek egyike, *Wiczmándy* Mátyás — egykori zempléni h. főispánnak és Buttkay László vejének — tulajdona volt, a község felső végén, a Dunán túl, a Dunapatak és egy ásott árokkal körülvett szigeten. A másik a Buttkay Péteré (tárnokmester, Mátyás király kamarása). Ez a község délkeleti oldalán állott, a Dunán innen, szintén ásott árokkal körülvéve. A várak építésére Buttkay Péter és testvérei Mátyás királytól 1489-ik évben kaptak engedélyt. Az 1411-ik évben Buttkay Péter mester és Domokos, Zsigmond királytól új adományt kaptak Buttkára és tartozékaira. Ugyanekkor a *Ráskai* és a *Márki* családok is kapnak itt részeket. 1460-ban *Kenderesi* Jánost, 1474-ben *Pesti* Bálintot, 1551-ben *Soós* Albertet és 1553-ban *Wiczmándy* Mátyást egy-egy rész birtokába iktatják, míg az 1598-iki összeírás a következő birtokosokat tünteti fel: Buttkay Péter, *Rákóczy* Ferencz, *Wiczmándy* Kristóf, *Wiczmándy* Miklós özvegye, *Csicsery* Ferencz és *Ambrus*, *Ilosvay* László, *Keneti* Benedek özvegye, *Móré* András és *Lovász* György. 1601-ben *Munkácsy* Jánost és *Pogány* Istvánt, 1614-ben *Zoltay* Katát, azután a *Szirmayakat* is egyes részeibe iktatják. 1774-ben *Szirmay* József, *Székely* Lajos, *Wicz-*

Butka.

mándy Mátyás, László és József szerepelnek birtokosokként, utánuk és velük a gróf *Schmiddegh* család is, majd később a *Péterffiak*. Most herceg *Lobkovitz* Rezsőnek, báró *Ragályi-Balassa* Ferencznének és Wiczmándy Ödönnek van itt nagyobb birtokuk s az elsőnek egy régi nemesi kuriája, melyet a Buttkayak 1617-ben építettek. A gróf Szirmayak birtoklása idejében két saroktoronnyal bővítették ki az épületet, melyet az uradalommal együtt 1846-ban herceg Lobkovitz Lajos vásárolt meg. Wiczmándy Ödön régi kuriájában a család levéltárát őrzi, melyben 1220-tól kezdődőleg találhatók oklevelek. Butka hajdan szabadalmas mezőváros volt. 1831-ben a kolera következtében a község lakosai fellázadtak. Van itt körjegyzői hivatal, hitel- s fogyasztási szövetkezet és gőzmalom, mely utóbbi a Wiczmándy Ödöné. A falu katolikus temploma 1612-ben épült. Ide tartoznak *Vágás-puszta*, *Csernevicza-tanya* és *Kiótanya*. Ez utóbbi hajdan község volt, melyről más helyen lesz szó. Közéleben fekszik *Kamonya-puszta*, mely hajdan szintén község volt s 1323-ban az *Imreghiak* birtoka, a mikor Imreghi Dénes fia elcseréli. E pusztát a *Kamonyay* család fészke, mely család kihaltával a Buttkayakra s a Butkai Wiczmándyakra szállott, de a XV. században még a *Ráskai*, *Márki*, *Alcsebi*, *Kenderessi* családoknak, a XVI. században pedig a *Lorántffy* és a *Bellaváry* családoknak is volt benne részük. Később a gróf Schmiddegh és a gróf Szirmay családok lettek az urai.

Csabaháza.

Csabaháza, azelőtt *Csabalócz-Szterkócz*. A gácsi határszélen fekvő ruthén kisközség, melynek lakosai nagyobb részben gör. katolikusok. 93 háza és 550 lakosa van. Postája, távirója és vasúti állomása Mezőlaborecz. Hajdan két különálló község volt. Csabalócz 1494-ben Erdődi *Bakócz* Miklós birtoka. 1548-ban *Erdődy* Pétert, de két évvel később már *Drugeth* Imrét, Gábort Gáspárt és Ferenczet iktatják itt be. 1569-ben *Rákóczy* György, *Kálnássy* Ferencz és *Deregnyei* Pál kap rá kir. adományt, 1587-ben pedig *Malikóczy* Miklóst és Gábort találjuk itt. 1598-ban az akkori összeírás *Wiczmándy* Mártont, *Palocsay* Györgyöt, *Homonnay* Istvánt, Györgyöt és Borbálát nevezi meg birtokosainak. Közben *Pethő* Jánosnak és *Forgách* Simonnak is voltak itt részeik. Azután a *Barkóczyak* lettek az urai és most is a *Barkóczyak*nak van itt nagyobb birtokuk. *Szterkócz* egész az 1694-iki összeírásig ugyanazokat uralta, a kiket Csabalócz; de az említett összeírásban már pusztát helyként szerepel. Későbbi birtokosai azután a *Szirmay*, *Kéry*, *Bernáth* és *Boronkay* családok. A község lakosait 1831-ben és 1873-ban a kolera pusztította, 1889-ben pedig a falu nagy része leégett. A faluban levő gör. kath. templom 1741-ben épült.

Csáklyó.

Csáklyó, tapolyvölgyi tót kisközség. Van 129 háza és 796 lakosa, kiknek nagyobb része római katolikus. Postája Sókúton van, távirója és vasúti állomása meg Varannón. Első írott nyomát 1270 körül találjuk, a mikor *Cziaklio* néven a Ratiszló orosz herceg birtoka. Később 1402-ben találkozunk vele, a mikor *Rozgonyi* László az ura. 1585-ben Varannó tartozéka és *Báthory* Istváné, de a Czeplédi *Byzon* családnak is van benne része. 1599-ben *Iatay* Ferenczet iktatják egy részirtokba, azután *Nyáry* Istvánt és *Bornemisza* Jánost; 1658-ban a *Barkóczyak* tulajdonába megy át. Ezek maradnak mindvégig az urai, de velük együtt a *Csáklyay*, *Hazuga*, *Ghillányi*, *Schramb*, *Wilesek* és a báró *Döry* családoknak is vannak itt részirtokaik. Most a gróf *Hadik-Barkóczy* Endre hitbizományához tartozik. 1663-ban a pestis pusztította lakosait, 1831-ben pedig a kolera, mely itt parasztlázadást idézett fel. Lakosai fogyasztási és értékesítő szövetkezetet tartanak fenn. Róm. kath. temploma 1864-ben épült.

Csarnahó.

Csarnahó, magyar kisközség, melynek 470 lakosa, nagyobbára ev. ref. vallású. Házainak száma 95. Postája, távirója és a vasúti állomása Sátoraljaújhely. Azelőtt *Csarnahónak* is írták. Első birtokosául 1475-ben a *Rozgonyiakat* ismerjük, de 1501-ben már *Palóczy* Imre is földesura. 1506-ban a sárospataki Szent-Klára rendű apáczáké volt, de 1510-ben *Eödönffy* Pétert, *Dobó* Zsófiát és *Gerendy* Lászlót is egyes részeibe iktatják. 1530-ban *Perényi* Péter az apáczákat kiűzi birtokukból, míg 1556-ban I. Ferdinánd megengedi *Wiczmándy* Mátyásnak és Torda Zsigmondnak, hogy az apáczák részét birtokba vehessék. 1578-ban ez a rész a pataki uradalomhoz csatoltatott és ez időtől kezdve annak sorsában osztozott. A másik részbe 1520-ban *Bánffy* Pétert. *Eödönffy* Imrét, *Dobó* Zsófiát, *Gerendy* Lászlót és *Czékey* Jánost iktatták.

Most gróf *Wallis* Gyulánénak van itt nagyobb birtoka. 1663-ban a pestis tizedelte meg lakosait. A községben református templom van, mely 1793-ban épült.

Cseke, bodrogközi magyar kisközség 43 házzal és 250 lakossal, kiknek nagyobb része görög katolikus. A *Csékey* család ősi fészke, mely hajdan *Cheka* és *Chieke* alakban is említetik. A *Csékey* családnak itt vára is volt, mely a XVI. században még fennállott. 1413-ban *Csékey* Kelemen az ura, 1418-ban az *Agárdi* és *Tárkányi* családot találjuk itt, de egy évvel később *Cseke* Györgyöt és *Imreghi* Andrást is. 1510-ben *Dobó* Zsófiát és *Gerendi* Lászlót iktatják a csékei vár birtokába. 1568-ban *Ilosvay* György és *Horváth* György szerepelnek birtokosokként, de az 1598-iki összeírás már *Pozsgay* Ferenczet és *Herczeg* Ferenczet említi birtokosokul. 1609-ben a *Berzeviczyek*, 1619-ben pedig *Gyöngyössy* Anna is kapnak itt részeseket. 1657-ben *Cserney* Pál is egyik birtokosa, 1658-ban *Fodor* János és *Hardicsay* Zsuzsánna, míg 1774-ben már egész más nevekkel találkozunk; ezek: *Pilissy* László, *Balthazár* Dániel és Boldizsár, *Szeghy* István, *Sztankay* József és a *Ramocsaházy* család. E családok utódai maradnak azután napjainkig birtokosai. Dűlőnevei közül figyelmet érdemelnek a *Czikkely* és az *Akasztóhomok* nevezetűek, mely utóbbi, úgy látszik, valamely ősi családjának egykori pallosjogával van összefüggésben. Van gör. kath. temploma, mely 1854-ben épült. A község postája, távirója és vasúti állomása Perbenyik.

Cseke.

Cselej, a Helmecez-patak mellett fekvő kisközség, 107 házzal és 752 lakossal, kiknek nagyobb része tótajkú és gör. kath. vallású. A *Cseley* család fészke és innen vette előnevét a *Cselei Makó* család is. 1400-ban az *Isépi* család a földesura, de öt évvel később, a mikor két *Cselej* szerepel, az *Isépiekkel* együtt a *Cseley* és a *Dobi* család is ilyenekül van említve. 1424-ben *Cseley* Anna és *Barbel* (*Borbély*) János, 1425-ben *Ricsei* Ambrus és *Beke* Márton, 1470-ben Monoszlói *Csupor* Miklós és *Perényi* István szerepelnek birtokosaiul. 1524-ben *Solmár* Györgyöt iktatják egyes részeibe és 1564-ben *Zeremy* Jánost. 1570-ben *Horváth* alias *Polyacsinszky* Anna, *Derencsényi* Pál és *Zoláthy* Benedek kapnak itt részirtokokat, később meg *Hagymásy* Kelemen, *Cseley* György és *Haraszty* László is, 1582-ben pedig *Ferenczy* István. Az 1598-iki összeírás kilencz birtokosát említi, ú. m. *Szabó* Andrást, *Vendégly* Pétert, *Cseley* János özvegyét, *Lipót* Boldizsár özvegyét, *Horváth* Mátyást és Istvánt, *Lelkes* Lászlót, *Pozsgay* Istvánt és *Farkas* Andrást. 1610-ben *Zegedy* Jánost iktatják egy rész birtokába. Azután merülnek fel a *Kolosyak* és 1774-ben *Kolosy* Imrének, a *Balthazár* családnak, *Ecsedy* Dávidnak, *Kereszthy* Pálnak és *Püspöky* Pálnak van itt birtoka. A XIX. század elején az *Oroszy*, *Kolosy*, *Szenczy*, *Vislay*, *Hutka*, *Brigánt*, *Püspöky*, *Pilissy*, *Liphay*, *Ecsedy*, *Bydeskúthy*, *Vladár*, *Bodnár*, *Berczik* és *Keresztes* családok kezében van; most pedig *Cseley* Lajos a legnagyobb birtokosa, kinek itt úri laka is van, melyet a mostani tulajdonos atyja 1849-ben építtetett. 1831-ben és 1873-ban kolera-járvány dühöngött a községben. A faluban levő három templom közül a róm. kath. 1802-ben, a gör. kath. 1789-ben és a református 1877-ben épült. Ide tartoznak *Cselej* és *Uj tanya*, *Veres-major*, *Zubrina* és *Horka malmok*. *Cselej* környékén feküdt hajdan *Bágya* község is, melyet a XV. századbeli oklevelek *Al-Batthya*, *Felbagya* és *Felsebatya*, vagyis Alsó- és Felső-Bágya alakban említenek. XV. századbeli birtokosai az *Isépi*, *Cseley* és *Dobi* családok; de azután nyoma vész. *Cselej* község postája Pelejte, távirója és vasúti állomása Upor.

Cselej.

Csemernye, tót kisközség a Tapoly-völgyben. Van 219 háza és 1469, nagyobbára gör.-kath. vallású lakosa. Azelőtt *Varannó-Csemernye* volt a neve. Postája, távirója és vasúti állomása Varannón van. Első birtokosául 1402-ben *Rozgonyi* Lászlót ismerjük, de egy évvel később az *Eödönffiek* is szerepelnek. 1487-ben a *Rozgonyiak* *Lapispataki* Miklós alispánnak adják zálogba. Az 1598-iki összeírás *Putton* Mátyást és *Báthory* Istvánt említi birtokosaiul. Ez időben a csicsvai vár tartozéka volt. 1658-ban gróf *Draskovich* Miklós és neje, *Drugeth* Borbála részüket *Károly* Ádámnak és nejének, *Thököly* Máriának zálogosítják el. Azután mindvégig a homonnai uradalomhoz tartozik és a *Barkóczyak* lesznek az urai, de egy része a gróf *Forgách*, *Máriássy*, *Vladár*, *Soós*, *Schramb*, *Rozgonyi*, *Malonyay*, *Hazuga* és *Vitéz* családok birtoka. Most

Csemernye.

csak gróf *Hadik-Barkóczy* Endrének van itt nagyobb birtoka és gőzmalma. A faluban két templom van. A róm. kath. templom 1830 körül, a gör. kath. pedig 1814-ben épült. Ide tartoznak *Polovina-* és *Ortási majorok* és *Lomnicza-pusztá*, mely utóbbi hajdan község volt és a Rákóczy-féle mozgalom alatt pusztult el. Szintén a csicsvai vár tartozéka volt és annak sorsában osztozott. 1663-ban a községben a pestis dühöngött. Csemernyén van a körjegyzőség székhelye is, *Diószeghy* János főszolgabíró esinos lakásával és parkjával.

Csicsóka.

Csicsóka, tót kisközség, 40 házzal és 244 lakossal, kiknek nagyobb része gör. kath. vallású. Postája, távírója és vasúti állomása Varannó. Hajdan Csicsva földjéhez tartozott és némelyek szerint nevét is innen vette. Már 1309-ben szerepel, a mikor *Gyula* mester e birtokot hű szolgálóinak adományozza. 1598-ban *Tyukody* Bálint özvegye is birtokosa. Majd a homonnai uradalom tartozéka s a *Barkóczyak* birtoka lesz, de a *Forgách* grófoknak, a *Szirmayaknak* és *Szent-Ivány* Jánosnak is volt benne részük. 1663-ban a pestis tizedelte meg lakosait, 1831-ben pedig a kolera. Gör. kath. temploma nagyon régi. 1885-ben alaposan renoválták.

Csörgő.

Csörgő, Sátoraljaújhely közelében fekvő tót kisközség. 86 házat és 608, nagyobb részben gör. kath. vallású lakost számlál. Van postája, távírója és vasúti állomása. Honfoglalás korabeli helység. Nevét említi már az 1067-ben alapított szárdi apátság jószáglevele. A *Csörgei* család fészke és innen vette előnevét a Csörgői *Farkas* család is. A mult század elején pusztá volt s csak később települt újra községgé. Legrégibb birtokosán kívül, 1378-ban, *Tolchvai* Jánost ismerjük. 1395-ben *Csirke* Margit, három évvel később *Debreő* István és fiai is a birtokosai között említetnek, 1410-ben pedig *Toronyai* Pál, 1415-ben a *Csicseri* család és 1416-ban *Legenyei Csontos* Bertalan a földesurai. 1418-ban *Csicseri Fodor* Ferenczet iktatják birtokába, de 1446-ban már az *Uporiak*, két évvel később *Legenyei* Dorottya és 1474-ben a *Nyárasapáthi* család is birtokosa. 1479-ben *Zerdahegyi* Ferencz kap itt részeket, 1481-ben pedig a *Czékey* család is. 1511-ben birtokosaiként szerepelnek *Czékey* Petronella és János, *Bánffi* Péter. *Eödönffi* Imre, *Dobó* Zsófia, *Gerendi* László és *Upori* Borbála, 1569-ben pedig *Barkóczy* László, 1581-ben *Melith* Pál, 1588-ban *Melith* István és *Duleszkai Horváth* Menyhért, míg az 1598-iki összeírás *Herendics* Györgyöt, *Patikárius* Györgyöt, *Czobor* Mihályt és *Alaghy* Ferenczet sorolja fel birtokosaiul. 1599-ben a sárospataki uradalomhoz csatolják s előbb *Ruszkai Dobó* Ferencz, majd *Alaghy* Menyhért lesz az ura. Az *Alaghyaknak* magva szakadván, 1631-ben *Sennyey* Pongrácz fia Sándor kap rá kir. adományt. 1722-ben *Pintér* Mártont, 1730-ban pedig *Hérics* Mártont, azután a *Tárczay* családot is birtokosai között találjuk, de ezeken kívül a mult század elején még gróf *Aspremonak*, a *Wiczmándy* és a *Kazinczy* családoknak is volt itt birtokuk. Most gróf *Széchenyi* Sándornak és báró *Sennyey* Gézának van itt nagyobb gazdaságuk s az utóbbinak szép úrilaka is. Ezt a községet is meglátogatta 1663-ban a pestis és 1831-ben a kolera, a mikor a lakosság itt is fellázadt. A faluban katolikus templom van, de építési ideje meg nem állapítható.

Csukaháza.

Csukaháza, azelőtt *Csukalócz*. Ruthén község 72 házzal és 436 gör. kath. vallású lakossal. Postája és távírója Szinna, legközelebbi vasúti állomása Homonna. Mindvégig a homonnai uradalomhoz tartozott, de a mult század elején a *Csáky* grófok, majd a *Lónyayak* lettek az urai. Most nincs nagyobb birtokosa. Ósi templomának építési idejét a hagyomány a XIV. századba teszi, de a mostani gör. kath. templom 1826-ban épült.

Czábócz.

Czábócz, tót kisközség 91 házzal és 439, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal. Postája Szaesur, távírója és vasúti állomása Szécspolyánka. Legrégibb okleveles említése 1412-ben történik, a mikor *Csabócs* néven a *Csapyak* birtoka. 1492-ben *Csapy* Ambrus az ura, 1495-ben meg már a *Sztrithey* családé. Ez időben *Zabolec* alakban szerepel, egy évvel később pedig *Szabolcz alias Csabolcz* néven a vácsi püspökségnek is van itt birtoka. 1545-ben *Sztrithey* Gábor is birtokosául említetik, 1569-ben pedig *Deregnyei* Pált, *Rákóczy* Györgyöt és *Kálnássy* Ferenczet iktatják a birtokába s ekkor *Csabolcs* alakban szerepel. Az 1598-iki összeírás nyolcz birtokosát említi; ezek: *Soós* István, *Szürtey* Miklós özvegye, *Farkas* András, *Csapy* Ferencz, *Bégányi* Ferencz,

Nyarády Albert, Ketzer István és Bocskay Miklós. 1600-ban a *Daróczy*aknak is van itt részük. 1754-ig a Bocskayak, Csapyak és Soósok az urai, de ugyanekkor földesúri joggal bírnak itt *Kálnássy* Adám s Ferencz és *Kácsándy* László. Azután a *Barkóczy* grófok, a *Fischer* bárók, a *Máriássy* bárók, a *Szemere*, a *Kálnássy*, *Fáy* és *Medgyesy* családok birtokolják. Jelenleg a gróf *Barkóczy* család az egyedüli földesura. 1663-ban a pestis pusztította lakosait, 1904 július 24-én pedig nagy tűzvész okozott sok kárt a faluban, melynek gör. kath. temploma 1772-ben épült.

Czéke, kisközség, körjegyzőségi székhely, 194 házzal és 1020 lakossal, kiknek nagyobb része magyar és vallásuk róm. katolikus. Posta van a faluban, ellenben legközelebbi távirója és vasúti állomása Sátoraljaujhely. A Kaplony nevelési *Czékey* család fészke és névadó községe. Mint egyházas helységet, *Cheyce* alakban említi az egyháztörténet a XIV. század 30-as éveiben. Hajdan vára is volt, melyet már 1407-ben leromboltak, de Zsigmond király a birtokot *Czékey* fia Márton fiainak, Mártonnak és Györgynek, továbbá Sóvári Soós Gergely fiának, Péternek hűtlensége következtében *Kerecsényi* Miklós fiának, Miklósnak adományozza azzal a kikötéssel, hogy a várat újra felépítse. 1423-ban *Czékey* Márton ismét visszakapja a várat és a vár birtokot, de ugyanakkor a *Farkas* család is birtokos itt. 1436-ban a vár és tartozékai az *Imreghi* család kezében vannak. 1438-ban a Sóvári Soósok az urai egész 1461-ig, de közben 1456-ban a *Pálócziak* is. Ekkor azonban a *Pálócziak* a maguk részét a *Dobi* és a *Monaki* családnak zálogosítják el, míg a másik rész a *Czékeyek* birtokában marad. 1503-ban ez a rész *Czékey* Zsófia férjéé, *Dobó* Domonkosé lett. 1538-ban *Perényi* Péter a vár ura, míg a *Tárczai*-féle részt szintén a *Dobó* család kapja. 1568-ban *Ráskay* Ferencz, egy évvel később pedig *Melyth* Péter és Pál vannak említve birtokosokként; az 1598-iki összeírás *Melyth* Pált, *Jobbos* Andrást, *Czobor* Mihályt, Soós Istvánt és Andrást sorolja fel. 1609-ben *Sándor* Jánuost iktatják egyes részeibe, 1619-ben *Beliske* János kap itt némely rész birtokot és egy kúriát. 1629-ben *Sennyey* Sándor, 1650-ben *Lácza*y András, 1658-ban *Lapispataky* Mihály, 1660-ban *Pethő* János, 1669-ben *Pap* István és *Zuthy* Dorottya szerepelnek birtokosokként. 1722-ben a *Kapy* család is felbukkan, 1774-ben pedig a *Klobusitzky* család, *Schuller* Lipót, *Rozgonyi* Sándor, *Csáky* Imre, *Almásy* Mihály, *Horváth* Imre és *Szikszay* József kezén van, továbbá a *Possa*, *Boronkay*, *Egry*, *Sívó* és *Ilosvay* családok birják. 1808-ban *Szirmay* Antal kap a birtokra kir. adományt, azonban az itteni kastély *Klobusitzky* Istváné marad. A múlt század elején a gróf *Klobusitzky*, gróf *Csáky*, a *Schuller*, *Boronkay*, *Rozgonyi*, *Almásy*, *Horváth*, *Szikszay* és *Batha* családoknak volt itt birtokuk. Hajdani várának emlékét ma már csak a „Várhegy“ tartja fenn, a községben álló várkastély pedig ma idegen kézen van. E község lakosai is sokat szenvedtek 1663-ban a pestistől és 1831-ben a kolerától. A faluban két templom áll fenn. A római kath. templom építési ideje ismeretlen, a gör. kath. pedig 1857-ben épült. Ide tartozik *Kisfalud-pusztá*, mely 1406-ban *Kisfaludi Kiss* Márké volt. Hajdan község, melyet a Bodrog áradása pusztított el. *Czéke* sorsában osztozott és nagyobbára a czékei urak voltak itt is birtokosok. *Czéke* várával említik *Bikkést* is, mely az idők folyamán *Bykes* és *Bykus* alakban szerepel. Ez is a czékei vár sorsában osztozott és utolsó nyomát 1569-ben találjuk, a mikor praedium s *Melyth* Péter és Pál az urai. A „czékei erdő“, mint vadászterület, még ma is híres.

Czirókabéla, czirókavölgyi tót kisközség 202 házzal és 1108 róm. kath. vallású lakossal. Postája és távirója Zemplénszinna, legközelebbi vasúti állomása pedig Homonna. Hajdan a homonnai uradalomhoz tartozott és már 1451-ben a *Drugethek* voltak az urai. 1550-ben *Drugeth* Imrét, Gábort, Gáspárt és Ferenczet iktatják birtokába. A XVIII. század végén a *Péchyek* birtoka lett, azután a *Roll* családé, ma pedig *Benyovszky* Lajosnénak van itt nagyobb birtoka és gőzfűrésze.

Czirókahosszúmező, czirókamenti tót kisközség. Van 258 háza és 1357 róm. kath. vallású lakosa. Szintén a homonnai uradalomhoz tartozott, de 1774-ben már a *Szirmay* Sándoré. A *Szirmay*ak maradnak azután hosszú időn át birtokosai. Jelenleg dr. *Kolpaszky* Istvánnak van itt nagyobb birtoka és régi nemesi kúriája, melyet még a *Szirmay*ak építettek. A faluban fennálló róm. kath. templom a XV. században épült, de már át van alakítva.

Czéke

Czirókabéla.

Czirókahosszú-
mező.

Czirókaófalva.

Czirókaófalva, azelőtt *Sztarina*. Ruthén kisközség, körjegyzőségi székhely. Van 149 háza és 835 gör. kath. vallású lakosa. Hajdan *Dara* községgel volt egyesítve és urai a *Drugethek* voltak. A XVIII. században a *Roll* családé lett, majd a *Révészeké*, báró *Detróé* és *Gottesman* Rezsőé. Most *Hering* János Gottfriednek van itt nagyobb birtoka és régi kuriája. A falubeli gör. kath. templom 1775-ben épült. A községnek van saját postája; távirója Szinna, vasúti állomása pedig Homonna.

Dadafalva.

Dadafalva, azelőtt *Dedasócz*. Hajdan a homonnai uradalomhoz tartozott. A XVIII. században a gróf *Csákyak* voltak az urai, azután a gróf *Andrássyak* tulajdonába került és most gróf *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. A faluban gör. kath. templom van, melynek építési ideje ismeretlen. A község mindössze 17 házból áll, 90 tótajkú, gör. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasútja Koskóczon van.

Dámócz.

Dámócz, bodrogi magyar kisközség, 133 házzal és 728, nagybárára gör. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Perbenyik. E község 1411-ben az *Agárdyak* birtoka, de 1417-ben *Perényi* Miklós és *Nagytárkányi* György kapja kir. adományul. 1487-ben a *Tőke* és a *Széchi* családnak is van itt birtoka, mely utóbbi a maga részét a *Tárcaiaknak* zálogosítja el. 1510-ben *Csaloviti Horváth* Péter és a *Vékeyek* szerepelnek birtokosaiként, míg nem 1570-ben *Vékey* Ferencz a maga részét unokájának, *Palugyay* Erzsébetnek hagyományozza. 1579-ben *Paczoth* Ferenczet és nejét, az imént említett *Palugyay* Erzsébetet, 1584-ben meg a *Kéri Járay* családot iktatják egyes részeibe. Az 1598-iki összeírásban *Doroszlai* György, *Paczoth* Ferencz, *Gábonyi* Márton, *Agárdy* János és *Horváth* Ferencz a birtokosok. 1629-ben már a *Sennyeyeket* is itt találjuk, a kik urai maradnak hosszú időn át, egész a múlt század első feléig, a mikor a *Mailáth* családé lesz. Most nincs nagyobb birtokosa. A falu gör. kath. temploma 1816-ban épült. Hozzá tartozik *Sárkány-puszta*, mely a XV. század elején külön község volt. Urai ugyanazok voltak. A XVII. század közepén is község még, de a XVIII. század elején már pusztult hely és azóta pusztta. Ide tartozik még *Mulas-tanya* is.

Dara.

Dara, ruthén kisközség 30 házzal és 164 gör. kath. vallású lakossal. Hajdan *Sztarinával* (most *Czirókaófalva*) egy község volt és birtokviszonyai is ugyanazok. A múlt század közepén *Dudrovics* Czeczilia volt a birtokosa. Gör. kath. templomának építési ideje ismeretlen. Említésre méltó *Krakói tér* nevű dűlője. Postája *Czirókaófalva*, távirója *Szinna* és vasúti állomása *Nagyberezna*.

Dargó.

Dargó, a hasonló nevű patak mellett fekszik. Tót kisközség, melynek 82 háza és 419 lakosa van, kiknek nagyobb része görög katolikus. Postája, távirója és vasúti állomása Gálszécs. Hajdan a purustyáni, később a gálszécsi vár tartozéka volt s a *Csapyak* és osztályos atyafiaik voltak az urai. 1478-ban a *Semseieket* iktatják egyes részeibe, 1487-ben a *Széchiek* is bírnak itt, de ezek a maguk részét a *Tárcaiaknak* zálogosítja el. 1500-ban *Sztrithei* Osváth és *Tárcazy* János az urai, 1569-ben pedig *Rákóczy* György, *Kálnássy* Ferencz és *Deregnyei* Pál kapnak rá kir. adománylevelet. 1598-ban *Bacska* Miklós, továbbá *Ketzer* István, *Kálnássy* Ferencz, *Homonnai* György, *Zokoly* Péter és *Szürthey* Miklós özvegye a földesurai. 1600-ban a *Daróczyakat*, 1629-ben pedig a *Csapyakat* iktatják egyes részeibe, de 1637-ben *Drugeth* György kap rá kir. donációt. 1663-ban, a mikor *Dargón* a pestis dühöngött, *Boeska* István és *Soós* György voltak az urai. 1701-ben a terebesi vár tartozéka volt, 1754-ben *Kácsánydy* László, *Kálnássy* Ádám és II. *Ferencz* is birtokosai; ezekre rá következnek a báró *Fischer*, gróf *Csáky*, a *Szemere*, *Szilassy* és *Puky* családok. Most nincs nagyobb birtokosa. Ide tartoznak a *Molnár* és a *Farkas* nevű tanyák. Kőbányái a legpompásabb útépítő zúzott követ szolgáltatják.

Dávidvágás.

Dávidvágás, tót kisközség, melynek lakosai görög katolikusok. Házainak száma 111, lakosaié 539. E község 1402-ben *Rozgonyi* László birtoka, de 1438-ban a *Soós* családnak is van benne része. 1458-ban a hűtlenségbe esett *Sóvári* *Soósok* részeit a *Czudar* és a *Rozgonyi* családok kapják. 1493-ban *Tárcazy* Jánost iktatják egyes részeibe, de vele együtt a *Kapri* és az *Álmosdi Csire* család is földesúr itt. 1585-ben a varannai uradalom tartozéka és az

1598-iki összeírásakor *Báthory István, Rákóczy Ferencz, Soós István* és *Soós Imre* özvegye szerepelnek uraiként. Utánuk *Bánésy Miklós* és *Csáky Lőrincz* következnek, azután a gróf *Barkóczy, Almássy, Bernáth, Kéry, Zombory, Szirmay, Vladár* és *Bekkers* családok. Most nincs nagyobb birtokosa. 1663-ban a pestis itt is fellépett. A falubeli gör.-kath. templom 1780 körül épült. Dávidvágás tájkára helyezi Csánki az elpusztult, de a XV. században szerepelt *Szentgyörgy* községet, mely az Almosdi Csire család birtoka volt. A falu postája és távírója Szacsúr, vasúti állomása pedig Varannó.

Dénesújfalú, azelőtt *Szelepká*. Hajdan a butkai vár tartozéka volt, melyre már 1220-ban a *Buttkayak* kir. adománylevelet nyertek. 1411-ben a Buttkaiakon kívül a *Ráskai* és a *Márki* család birtoka. 1421-ben *Kamonyay Györgyöt* és Balázst iktatják egyes részeibe, 1474-ben és 79-ben pedig *Pesthi Bálintot*. Azután is a Buttkayak és a velük rokon családok birtoka. 1551-ben *Soós Albert* kap itt részeket, az 1598-iki összeírásban pedig *Buttkay Péter* és *Wiczmándy Kristóf* szerepelnek birtokosaiként. 1774-ben *Szirmay József, Wiczmándy Mátyás* és *László* az urai, a Wiczmándyak mellett még gróf *Szirmay*, gróf *Schmiddegh* és *Péterffy Károly*. Most herceg *Lobkovitz Rezsőnek* van itt nagyobb birtoka. Szelepkát a Laborecz gyakori áradásai állandóan nyugtalanították, úgy hogy lakosai 1898-ban áttelepülni voltak kénytelenek. Ebben nagy mértékben segítette őket gróf *Andrássy Dénes*, miért is jótévőjük iránt érzett hálából a falut előbb Dénesfalvának, majd Dénesújfalúnak nevezték el. Az 1831-iki kolera számos lakosát pusztította el és itt is kitört a pórlázadás. Ide tartozik *Szelepká-puszta*, mely a régi község helyén áll. Templom nincs a faluban. Házainak száma 110, tótajkú, s nagyobbára róm. kath. vallású lakosaié 498. Postája Butkán van, távírója és vasúti állomása pedig Bánóczon.

Dénesújfalú.

Dér, azelőtt *Mrázócz*. A vármegye legkisebb községe, mindössze 9 háza és 55 gör. kath. vallású, ruthén lakosa van. Postája és távírója Sztropkó, vasúti állomása Homonna. 1494-ben Erdődi *Bakócz Miklós* az ura, azután a kir. kamaráé, majd *Perényi Gáboré*. 1560-ban *Pethő János* kap rá kir. adományt. Az 1598-iki összeírásakor *Pethő István, Gáspár* és *Ferencz*, a sztropkói vár és uradalom urai vannak birtokosaiul említve. A XVIII. században már a báró *Sennyey*, báró *Horváth* és a *Jekelfalussy* családok szerepelnek birtokosaiként, a mult század első felében a *Szent-Ivány* család, most pedig *Neumann Benedeknek* van itt nagyobb birtoka. A községhez tartozó *Hradzisztkó (Várhegy)* nevű dűlőjén hajdan valami erődített hely lehetett. A falubeli gör. kath. templom 1750-ben épült.

Dér.

Deregyő, laborezmenti magyar kisközség az ungi határszélen. Van 220 háza és 955, nagyobb részben ev. ref. vallású lakosa. A faluban posta és távíró van, vasúti állomása Bánócz. Legelőször *Deregnie* alakban találjuk említve. A *Deregyey* család ősi fészke. Azelőtt mezőváros, mely különféle szabadalmakat nyert. Első birtokosául *Rajmold* fia Pétert ismerjük, de 1323-ban I. Károly az Akos nembeli *Mihály* mesternek adományozta. 1403-ban *Zsigmond király* a *Deregyei Bessenyei* és a *Paszúghi* családnak adományozza. 1435-ben a *Gatályiakkal* együtt a *Deregyei Nagy* család is birtokosa, de ez időben *Menyődi Bessenyei* Demeter és *Mihály, Pozsegai* Demeter és *Pál* és a *Deregyői Kozma* család is birtokosa. 1435-ben *Deregyői Bessenyei Jánost* is említve találjuk, 1476-ban pedig már a *Buttkay* család-beliakat is. 1480-ban a *Ráskai* és a *Zbugyai* családot iktatják egyes részeibe, de velük együtt *Péchi Gáspár, Sótym Péter* és *Kapi Ferencz* is kapnak itt részeket. Az 1598-iki összeírás csak *Deregyey Gergelyt* említi birtokosául, mely családnak fiágon magvaszakadván, ez a rész a kir. kamara tulajdonába került. 1614-ben a *Deregyei Daróczyak* a birtokosai és *Daróczy Ferencz* itt várkastélyt épített. 1730-ban házasság útján *Lónyay Ferencz* lesz az ura s ettől kezdve a *Lónyayak* birtoka. Most gróf *Lónyay Gábornak* van itt derék gazdasága és szép kastélya, melyet a *Lónyayak* 1812-ben építettek. Itt őrzik a *Lónyayak* gazdag levéltárát és 27,000 kötetes könyvtárát. A hajdani *Daróczy-féle* várkastély a községen kívül, a Laborecz partján állott. A falubeli református templom 1836-ban épült. Van a községben sajtógyár is.

Deregyő.

Detre, azelőtt *Detrik*, hajdan *Detrikvágása*. Sáros vármegye határán fekszik, csupán 23 házat és 140 tótajkú, gör. kath. vallású lakost számlál.

Detre.

Postája Nagydobrán, távírója Kelecsén és vasúti állomása Varannón van. Első írott nyomára 1363-ban bukkanunk, a mikor a *Rozgonyiak* az urai. Később a mogyorósi vár tartozéka, de birtokviszonyai, 1585-ig, ismeretlenek. 1598-ban *Báthory* István az ura, azután a *Drugethek* birtokába kerül és a esiesvai vár uradalmához tartozik. 1658-ban gróf *Draskovich* Miklós és neje, *Drugeth* Borbála a maguk részét *Károlyi* Adámnak és nejének, *Thököly* Máriának zálogosítják el. Később a *Csáky* grófok és a *Keresztessyek* lesznek az urai. Most nincs nagyobb birtokosa. 1663-ban itt is szedte áldozatait a pestis. A faluban nincs templom.

Dobróka.

Dobróka, azelőtt *Dubrówka*, tót kisközség. 122 házból áll és 622, nagyobbára gör. kath. vallású lakos lakja. Postája Butka, távírója Deregyő és vasúti állomása Bánócz. Hajdan a butkai vár tartozéka volt. 1411-ben a *Buttkay*, *Ráskai* és a *Márki* családok kapnak rá kir. adománylevelet, 1421-ben pedig *Kamonyai* Györgyöt és Balázst iktatják egyes részekbe, a mikor *Dobroscá* néven említetik. 1460-ban urai közé tartoznak *Kenderessy* János s 1474-ben *Pesthi* Bálint is. Az 1598-iki összeírás *Buttkay Péter*en és *László* özvegyén kívül *Wiczmándy* Kristófot, *Wiczmándy* Miklós özvegyét és *Kis* Ambrus özvegyét is említi. 1601-ben *Pogány* István és *Munkácsy* János kapnak itt részirtokokat, 1614-ben pedig *Zattai* Kata. 1774-ben *Szirmay* József van említve birtokosaként, később pedig a *Szirmayakkal* együtt a gróf *Schmiddegh*, a *Wiczmándy* és a *Péterffy* családok. Most herceg *Lobkovitz* Rezsőnek van itt nagyobb birtoka. 1831-ben az itt dúló kolerajárvány következtében a falu lakosai fellázadtak. A falu gör. kath. templomának építési ideje ismeretlen. Ide tartozik *Komanya-puszta* is.

Éralja.

Eralja, azelőtt *Inócz*, Ung vármegye határán fekvő ruthén kisközség 52 házzal és 292 gör. kath. vallású lakossal. Postája Ublya, távírója és vasúti állomása pedig Kisberezna. Hajdan a homonnai uradalomhoz tartozott és 1598-ban *Homonnai* Györgyöt, Istvánt és Borbálát iktatták birtokába. Később az *Ibrányiak*, majd a *Tomesics* és az *Isépy* családok lettek az urai és most özv. *Isépy* Tamásnének van itt nagyobb birtoka. Itt született 1815-ben a jeles nyelvtudós, Ballagi Mór. A községben gör. kath. fatemplom van, melyet 1836-ban állítottak.

Érczfalva.

Érczfalva, azelőtt *Rudlyó*, régebben *Rödelfalva* is. Tót kisközség 70 házzal és 323, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal. Postája Sökút, távírója és vasúti állomása Varannó. Hajdani tót (*Rudlio*) s most megmagyarosított nevét a hegyében rejlő vasércztől vette. A mogyorósi vár tartozéka volt és 1402-ben, a mikor a *Rozgonyiak* voltak az urai, *Rödelfalva* néven is szerepelt. 1585-ben a varannai uradalom tartozéka, s ettől kezdve a *Báthoryak*, a *Drugethek* s a *Nyáryak* az urai. 1684-ben *Klobusitzky* Pált és *Ugrai* Katát is egyes részeibe iktatják. 1774-ben *Zichy* Terézia is birtokosaként szerepel, 1810-ben özv. gróf *Forgách* Juliánna birtoka volt, az 1860-as évek végén vétel útján gróf *Coudenhove* Ferencz szerezte meg, s most is gróf *Coudenhove* Henriknek van itt nagyobb birtoka. 1663-ban itt is dúlt a pestis és 1831-ben a kolera, és itt is kiütött a pórlázadás. Gör. kath. temploma nagyon régi, de 1814-ben újjáépítették.

Erdőbénye.

Erdőbénye, Abauj-Torna vármegye határán fekszik. Magyar kisközség. Van 486 háza és 2370 lakosa, kiknek nagyobb része róm. kath. és református vallású. Postája és távírója helyben van, de vasúti állomása Liszka-Tolesva. Hajdan Abaujhoz tartozott és két falu volt, ú. m. *Felső-* és *Alsó-Bénye*, melyek *Mező-* és *Egyházas-Bénye* néven is szerepeltek. Legrégibb birtokosai 1404-ben a *Perényiek*, 1428-ban *Kelecsényi* István és *Pallaghi* János. Később a *Pálozciak* is felmerülnek, de ezek a maguk részét a *Dobi* és a *Monaki* családnak zálogosítják el. 1458-ban *Gercselyi* Balázs, *Csan* Márton és *Pálóczy* László szereznek itt részeket, 1465-ben a *Gercselyieké* és a *Csányiaké*, de ugyanakkor a *Tornaiaknak* és a *Rozgonyiaknak* is vannak itten részeik. 1468-ban „*Alsó- és Felső-Bénye aliter Erdőbénye*“ *Rozgonyi* Rajnold birtoka. Néhány évvel később a *Zbugyiaik* merülnek fel. 1510-ben *Csaloviti Horváth* Péter is részirtokosa, míglen az 1598-iki összeírásban csak *Dobó* Ferencz van feljegyezve. 1600-ban *Kaszaházi Joó* János kir. személynök birtoka, ki azt 1604-ben elveszíti. Ezután a birtok a pataki uradalomhoz csatoltatott s a *Lorántffyaké* lett, *Lorántffy* Zsuzsánna révén pedig a *Rákóczyaké*; II. Ferencz

Garany. — Özv. gróf Almássy Györgyné kastélya.

Gatály. — A Szirmay-féle kúria. (Widder Samué).

Golop. — Báró Vay Sándor kastélya.

Golop. — A báró Vay-család régi kastélya.

a maga részét *Stegnernck* adta zálogba, de előzőleg *Szirmay* Lászlónak inscribálta, ki azonban fogságba került, a honnan a Stegner pénze segítette ki, melyért Erdőbénye továbbra is a Stegner család zálogosbirtoka maradt. Később a birtok Rákóczy Juliánára, az ő révén, az *Aspremontokra* s ezek után az *Erdődyekre* szállott. Idővel Szirmay I. Adám lefizetvén a zálogösszeget, a birtokot elfoglalta, de csak Szirmay II. Adám élvezhette nyugodtan kir. adomány utján. Ezt örökíti meg a következő egykorú vers is:

Szirmay Ádáma hijába ment vád ám,
Mert, mint arany, tűztől még fényesebb. Lásd ám,
Im az elsőnél több a második Adám,
Mert a másik Adám örökös just ad ám.

E Szirmaynak Ödön nevű utóda kezdte építtetni 1830 körül a község közelében fekvő szép gyógyfürdőt; de tönkre jutván, a birtokot, a Rákóczy kastélylyal s a híres óriási pinczével együtt, mostoha fia, *Ferenczy Elek* vette meg árverésen, azután eladta báró *Waldbott* Frigyesnek, ki a gyógyfürdőt díszesen újraépíttette. Gyógyvizén kívül a község határa egyéb természeti kincsekben is gazdag, mert hegyeiben kalcedon, obsidián, hyalith, pleonast és gipsz is van, azonkívül pedig egy nagyobb fehér trachit-bánya. Azelőtt szabadalmas község volt, vásártartási joggal. A városházán ma is őrzik régi jegyzőkönyveit, melyek közül a legrégebb 1641-ből való. 1739-ben a pestis pusztította lakosait, kik közül 524-en haltak el. 1903 június 19.-én majdnem az egész község leégett. Dülői közül többhöz érdekes hagyomány fűződik. Így Alsó-Bénye, mely a török világban pusztult el, ma már szintén csak dülőnév. A *Bodóka* nevű dülő 1600-ból Bodó nevezetű birtokosának az emléket őrzi. A *Hecske* a várostól különálló városrész volt. *Kereszt-Önök* nevű dülőjéhez az a monda fűződik, hogy az egy Önök nevű török vezértől nyerte nevét. A *Margitasor* nevű dülőn az ottani sás között 1604-ben *Sólyom* Istvának a törökök elől menekült leánya rejtőzött hosszabb időn át. Az *Ördögkő-sor* dülő helyén égettek meg, a hagyomány szerint, a XV. század elején egy boszorkány hírében álló asszonyt. *Várhegy* nevű dülőjén földszáncz nyomai láthatók még ma is. Felemlítendő még a „Baski veszedelem“ alatt ismert határvillongás, a mikor a bényeiek a szomszédos baskiakat megtámadták azért, mert a község marháit a községi legelőről Baskba hajtották és levágták. A bényeiek több baski embert — közöttük a bírót is — agyonlőttek és agyonvertek. A zendülésben részt vett 260 bényei lakos közül 215 börtönbe került. A községben róm. kath. és ev. ref. templom van. Az előbbi 1548-ban épült, de tornyát 1807-ben kapta, az utóbbit pedig 1786-ban építették. A református egyház két úrasztali kelyhet és két úrasztali tányért őriz 1607-ből. A lakosok polgári és katolikus olvasókört és hitelszövetkezetet tartanak fenn. A községhez tartozik *Liget-tanya* és a már említett fürdőtelep.

Erdőhorváti, magyar kisközség a tokaji járásban, körjegyzőségi székhely, 273 házzal és 1311 lakossal, a kik ev. ref., róm. kath. és gör. kath. vallásúak. A faluban van posta, de a távírója Tolesva és a vasúti állomása Tolesva-Liszka. Első írott nyomát *Horváthy* alakban, 1398-ban találjuk, a mikor a *Debreő* István és fiai birtoka. 1404-ben *Keéri* László van birtokosául említve. Az 1814-iki Canonica Visitatio itt a pálosoknak 1353-ban épült zárdájáról tesz említést. E zárda romjai a XV. században még láthatók voltak. 1647-ben *Rákóczy* György és neje, *Lorántffy* Zsuzsána kapott rá kir. adományt. A Rákóczy birtokok elkobzása után a kir. kamaráé lett, később a herczeg *Bretzenheim* család kapta, rövid ideig herczeg *Trautsoné* is volt, azután báró Beust, majd báró Beust Hedviga révén, báró Waldbott Frigyesé lett. A község csak 1884 óta tartozik Zemplénhez. *Óhuta* és *Középhuta* nevű dülői hajdani üveghutáinak az emléket tartják fenn. A községben két templom van; ezek közül a róm. katolikus — egy régi fatemplom helyén — 1787-ben, az ev. ref. pedig két évvel később épült.

Érfalu, azelőtt *Potoeska*. Ruthén kisközség, mindössze 14 házzal és 70 gör. kath. vallású lakossal. Postája és távírója Sztropkó, vasúti állomása Mezőlaborez. A kir. kamara birtoka volt, melyet később *Perényi* Gábor, 1569-ben pedig *Pethő* János kapott. Mindvégig a sztropkói uradalom tartozéka maradt s csak a XVIII. században került a gróf *Kegelevichék*, később pedig a gróf

Erdőhorváti.

Érfalu.

Barkóczyak tulajdonába. Most nincs nagyobb birtokosa. Neve hajdan *Photucz-kának* is hangzott. A faluban csak kápolna van, mely 1868-ban épült.

Falkus.

Falkus, tót kisközség 120 házzal és 639 lakossal, kiknek legnagyobb része gör. kath. vallású. Postája, távirója és vasúti állomása Bánócz. Ősrégi község, melynek földjét már 1200-ban, *Wyd István*, az eгри káptalan előtt *Harach* fia *Falkosnak* adományozta. Ettől a Falkostól veszi nevét a község is; de 1220-ban a *Buttkayak* kapnak rá kir. adományt. 1343-ban a községnek *Buttkai-Falkus* volt a neve. 1411-ben Zsigmond király a Buttkayakat megerősíti birtokukban, de kívülök még a *Ráskaiak* s a *Márkiak* is kapnak rá adományt. Egy évvel később az *Alesebbi* családot iktatják egyes részeibe; 1437-ben *Pozsegai* Demeter és a *Bessenyo* család is kap itt részeket. 1441-ben a butkai vár tartozékaként szerepel s a Buttkay család az ura. 1474-ben *Pesthi* Bálint, 1551-ben *Soós* Albert is birtokosa. Az 1598-iki összeírás 9 birtokosát sorolja fel s ezek a következők: *Buttkay* Péter, *Buttkay* László özvegye, *Csicsery* Ferencz és István, *Wiczmándy* Kristóf, *Palocsay* György, *Ilosvay* László, *Kiss* Ambrus özvegye és *Nyárády* Albert. 1601-ben *Pogány* István és *Munkácsy* János, 1614-ben pedig *Zoltay* Kata és *Buttkay* András eszközölnek ki egyes részeire iktató parancsot. Később azután a *Szirmayak* lesznek az urai, majd az *Aiszdorfer*, a *Székely* és a *Kazinczy* családok és most *Kazinczy* Arthurnak s özv. *Boronkay* Györgyné szül. *Stépan* Idának van itt nagyobb birtoka. A falubeli gör. kath. templomot 1779-ben *Kazinczy* András és *Aiszdorfer* Belizár kegyurak építették. Ide tartozik *Blatták-major* is.

Felsőalmád.

Felsőalmád, azelőtt *Felsőjablonka*. Ruthén kisközség 88 házzal és 559 gör. kath. vallású lakossal. Postája Papházán van, távirója Szinnán és vasúti állomása Koskóczon. Hajdan a homonnai uradalomhoz tartozott, de később a *Szirmayak* lettek az urai, a mult század elején pedig a *Mednyánszkyak*, s báró *Mednyánszky* Idának ma is van itt birtoka. A község határában két kenes forrás van és a község hegyei vas-érezet tartalmaznak. Gör. kath. temploma 1766-ban épült. 1892-ben nagy tűzvész pusztított a faluban.

Felsőbaskócz.

Felsőbaskócz, azelőtt *Baskócz*. Tót kisközség, mindössze 28 házzal és 182 róm. kath. vallású lakossal. Postája Göröginye, távirója és vasúti állomása Homonna. 1450-ben *Nagy Mihályi* György, a *Sztáray* grófok őse bírja. 1506-ban *Sempsei* Ferencz is részbirtokosa. Az 1598-iki összeírás már a *Drugethek* birtokának tudja a községet, mely akkoriban *Baskoveze* tót néven is szerepel. A XVIII. század végén a *Drugethek* utódai a *Van Dernáth* grófok voltak, kiket a birtoklásban a *Klobusitzkyak* követnek. Most idegen kézen van. A községben nincs templom.

Felsőberezki.

Felsőberezki, bodrogi közti magyar kisközség. 48 házat és 321 lakost számlál, kiknek nagyobb része ev. ref. vallású. Saját postája van, de távirója és vasúti állomása Bodrogszerdahely. Legrégibb birtokosául Csebi *Pogány* Zsigmondot ismerjük. Később a *Bacsokayak* is kapnak itt részeket és az 1598-iki portális összeírás *Bacsokay* Miklóst, *Pacsoth* Ferenczet, *Szürthey* Miklós özvegyét, *Soós* Istvánt, Ferenczet és *Soós* Albert özvegyét említi urai gyanánt. Rövid ideig *Boesokay* István is birtokosa, 1774-ben meg már *Ibrányi* Miklós és *Tiszta* János. A mult század elején a báró *Jósika* családé, de részük van itt a *Boronkay*, *Olchváry* és a *Csuka* családoknak is. Most nincs nagyobb birtokosa. 1884-ben majdnem az egész község a tűz martaléka lett. A községben református templom van, melynek építési ideje ismeretlen. Ide tartozik a *József-tanya* is.

Felsőcsebény.

Felsőcsebény, azelőtt *Felsőcsebinye*. Laborcmenti ruthén kisközség, körjegyzőségi székhely, 78 házzal és 487 gör. kath. vallású lakossal. Postája Hegyescsaba, távirója pedig Alsócsébény. Van vasúti megállóhelye. A homonnai uradalomhoz tartozott és a *Drugethek* voltak az urai. Utánuk a *Szirmayak* következtek, most pedig herczeg *Radzivil* Jánosnének van itt nagyobb birtoka. Gör. kath. temploma a XVI. században épült, de 1892-ben megújították.

Felsőfeketepatak.

Felsőfeketepatak, Sáros vármegye határán fekszik. Van 75 háza és 463 tót lakosa, kik nagyobbára ág. h. evangélikusok. Nevét a számtalan ásványos részecskéket tartalmazó patakjától vette. 1402-ben a *Rozgonyiak* voltak az urai, a mikor *Csarnik* tót néven is szerepelt. Előbb a mogyorósi vár, majd Csicsva várának tartozéka volt. 1598-ban *Báthory* István az ura, de azután a *Drugethek* birtokába kerül és 1658-ban *Drugeth* Borbála és férje, *Dras-*

Kovich Miklós Károlyi Ádámnak és *Thököly Máriának* zálogosítják el részüket. Később a *Barkóczyaké*, majd a *Csákyaké* és a *Hevesyeké*, a mult század közepe táján pedig *Bujanovics* Rezsőé. Most nincs nagyobb birtokosa. Az 1663-ban kitört pestis itt is sok áldozatot szedett. Van a községben egy régi úrilak, melyet még a Bujanovics család építtetett s ez most a beregszászi hitelintézeté. Róm. kath. templomának építési ideje ismeretlen. Ide tartozik *Passeki-major* is. A községnek Mogyoróska a postája, de a távírója és vasúti állomása Varannó.

Felsőkázmér, azelőtt *Oroszkázmér*. Tót kisközség 31 házzal és 162 gör. kath. vallású lakossal. Postája, távírója és vasúti állomása Varannó. Legrégibb birtokosaiul 1363-ban a *Rozgonyiakat* ismerjük. Azután a csicsvai vár, majd a sztropkói uradalom tartozéka volt és ezek sorsában osztozott. A XVIII. század végén a gróf *Barkóczyak*, gróf *Forgáchok* és gróf *Csákyak* voltak az urai, most pedig a Barkóczy-féle hitbizományhoz tartozik. Gör. kath. temploma 1780-ban épült, de 1840-ben megújították.

Felsőkohány, azelőtt *Kohanócz*. Tót kisközség. Van 60 háza és 362 róm. kath. vallású lakosa. A Laborecz völgyében fekszik. Postája, távírója és vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalom tartozéka volt, azután a *Csákyaké*, majd a *Szirmayaké* lett. Most nincs nagyobb birtokosa. Róm. kath. temploma 1700-ban épült.

Felsőkörtvélyes, tót kisközség. Van 87 háza és 487, nagyobbára róm. kath. vallású lakosa. Postája és vasúti állomása Udva, távírója Homonna. A homonnai uradalom tartozéka volt, de később a sztropkói urak is birtokolták, míg a mult század elején gróf *Csáky* Antal kezébe került. Most gróf *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. Róm. kath. templomát 1756-ban kezdték építeni, de csak húsz évvel később fejezték be. 1873-ban a kolera dühöngött a községben. Ide tartozik a *Podsvinszki-major* is. Felsőkörtvélyes tájára helyezik némelyek az elpusztult *Kékszeg* községet, mely 1426-ban *Kekzegh* alakban említetik.

Felsőkrucsó, azelőtt *Oroszkrucsó*. Sáros vármegye határán fekvő ruthén kisközség 30 házzal és 179 gör. kath. vallású lakossal. Első okleveles említése 1382-ben történik, a mikor a *Rozgonyiak* voltak az urai. Később Csicsva várának tartozéka, azután a *Bánó*, majd a báró *Desseffy* család birtoka. E családtól megvette a mult század második felében *Grustyinszky* Mihály, és most Grustyinszky Mihálynének és *Wendrichovszky* Lucziánnének van itt nagyobb birtokuk. A község gör. kath. temploma 1783-ban épült. Postája, távírója és vasúti állomása Sztropkó. E község határában feketett hajdan *Nádfő* is, mely 1420-ban *Nádfői* Mártonnak, a Luchkai *Bánó* András, ennek fia László és Kükemezei *Bagos* Péter ellen indított perében szerepel.

Felsőladács, előbb *Felső-Vladicsa*. Tót kisközség 26 házzal és 93 gör. kath. vallású lakossal. Postája Havaj, legközelebb eső távírója Sztropkó, vasúti állomása Mezőlaborecz. Sorsa ugyanaz volt, a mi Alsóladácsé. Gör. kath. temploma 1819-ben épült.

Felsőlászfalva, azelőtt *Felső-Ladiskócz*. Tót kisközség 45 házzal és 251 lakossal, kik róm. kath. vallásúak. Postája és vasúti állomása Udván van, távírója Homonnán. A homonnai uradalomhoz tartozott, de 1774-ben a *Klobusitzkyak*, azután a gróf *Csákyak* lettek az urai és most gróf *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. Róm. kath. kápolnája 1702-ben épült. Ide tartozik *Kroszna-tanya* is.

Felsőmihályi, azelőtt *Mihálykó*. Hajdan, a XIV. században, mikor még a *Rozgonyiak* voltak az urai, *Mihályfalva* volt a neve. Azután Cicsva-vár tartozéka lett s az 1598-iki összeírásban *Báthory* István szerepel uraként, kiről a *Soós* családra, később pedig a *Csákyakra* száll. A XVIII. század végén a *Ketzer* család zálogbirtoka, de a Csákyak visszaváltják. A mult század közepe táján *Bujanovics* Ernő és neje, *Mailáth* Karolina voltak a birtokosai. Most idegen kézen van. Róm. kath. templomát a XVIII. század közepe táján az evangélikusok építtették. A falu házainak száma 59, tótajkú lakosaié, kiknek nagyobb része evangélikus, 369. A falu postája Mogyoróskán, távírója és vasúti állomása Varannón van.

Felsőolsva, ruthén kisközség Sáros vármegye határán. Van 62 háza és 293 gör. kath. vallású lakosa. Postája és távírója Sztropkón, vasúti állomása

meg Homonnán van. A esicsvai vár tartozéka volt és a többi várbirtokok sorsában osztozott. A XVIII. században a gróf *Desseffy*, a báró *Meskó* és a *Krasznetz* családok voltak az urai, e század végén és a múlt század első felében pedig a *Desseffy* családdal együtt a *Szirmay* és a *Semsey* családok is. Most *Grustjinszky* Mihálynak van itt nagyobb birtoka. 1663-ban ezt a községet is meglátogatta a pestis. Gör. kath. temploma 1743-ban épült.

Felsőregmecz.

Felsőregmecz, a Ronyva völgyében fekvő magyar kisközség 72 házzal és 387, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. 1883 előtt Abaujhoz tartozott. Legrégibb birtokosaiul a pálosrendi szerzeteseket ismerjük; a reformáció után a *Daczó*, *Komjáthy*, *Pósa*, *Rátkay* és a *Kazinczy* családokat ismerjük; később azután a báró *Sennyey* család is bírta; most *Dókus* Ernő orsz. képviselőnek van itt nagyobb birtoka. Hajdan *Redmecz* alakban is szerepel a neve. Református temploma árpád-korabeli román stílusú épület, a szentélye azonban gótikus építmény s a XIV., vagy XV. századból való. Van a községben egy régi kúria is, melyet még a pálosok építettek s most ez is a *Dókus* Ernőé. A község postája, távírója és vasúti állomása *Legenyemihályi*.

Felsőtokaj.

Felsőtokaj, azelőtt *Orosz-Tokaj*. Ruthén kisközség, melyben mindössze 19 ház van. Lakosai görög katolikusok és számuk 125. Már 1494-ben Erdődi *Bakócz* Miklós birtokaként van említve. Azután a kir. kamaráé, majd *Perényi* Gáboré, míglén 1569-ben *Pethő* János kap rá kir. adományt. Mint a sztrapkói vár tartozéka szerepel egész a XVIII. századig, a mikor a báró *Vécsey* család lesz az ura. Ezt követi a *Jekelfalussy* és a *Desseffy* család, most pedig *Krízer* Lajosnak van itt nagyobb birtoka. A községben nincs templom. Postája és távírója *Kelese* és vasúti állomása *Homonna*.

Felsővirányos.

Felsővirányos, azelőtt *Felső-Sitnyicze*. Kisközség 47 házzal, 357 lakossal, a kik mindannyian tótajkúak és nagyobb részben római katolikusok. Postája *Homonnaolyka*, távírója *Kelese* és vasúti állomása *Homonna*. Előbb *Bakócz*-birtok, azután a kir. kamaráé, majd a *Perényiek* kapják és végre a *Pethő* család birtokába jut. Az újabb időben a *Vécseyek*, *Barkóczyak*, *Jekelfalussyak*, *Desseffyek* és a *Szirmayak* a földesurai. Most azonban nagyobb birtokosa nincsen. A község határában nagyobb gőzfürésztelep van. A gör. és róm. katolikusoknak itt közös templomuk van, mely 1892-ben épült. Van itt egy újabb úrilak is, melyet a múlt század vége felé *Szinnyey* Félixné építtetett és ez most a *Szinnyey* családé.

Füzesér.

Füzesér, tót kisközség 59 házzal és 329, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Saját postája van, távíróhivatala pedig *Bánócz*. E község már 1383-ban a mai néven szerepel, a mikor a Bethleni *Beke* családot egy itteni rész birtokába iktatják. Ugyanakkor a község urai a *Füzes-éryek*, kiktől Zsigmond király 1403-ban pártütésük miatt elvette és *Törisi* János fia János mesternek adományozta. Ezután ennek utódai, a Tövisi és Füzeséri Füzes-éryek az urai, de részük van itt 1425-ben a *Alcsebieknek*, 1437-ben a *Zádorháziaknak*, 1470-ben az *Uporiaknak*, 1480-ban *Bakócz* Gáspárnak és Menyhértnek, 1492-ben *Horváth* Györgynek, az Eőri *Daesóknak* és a Kisabarái *Baksa* családnak is. 1519-ben *Rákóczy* Zsigmond és Ferencz bírják és az 1598-iki összeírás a *Rákóczyak* mellett *Füzes-éry* Andrászt és Pétert is birtokosaiként említi. 1612-ben *Izdenczy* Györgyöt iktatják itt valamely rész-birtokba, ezután pedig a *Füzes-éryek* mellett még kisebb birtokosokként szerepelnek a XVIII. században *Kovácsnay* Ádám, *Vladár* Pál, továbbá később a *Kiss*, *Lacsny*, *Héthy*, *Krivácsy*, *Szilvássy* és *Sztankay* családok is. Most is a *Füzes-éryeknek* van itt nagyobb birtokuk.

Gálszécs.

Gálszécs, magyar kisközség 378 házzal és 3173, tóttal vegyes, túlnyomóan róm. kath. vallású lakossal. Első birtokosául, egy 1255-iki feljegyzés szerint, az Aba nemzetségbeli *Péter* mestert említik. De hiteles okirat csak 1320-ból van, a mely *Micz bán* fiait nevezi meg *Gálszécs* uraiként. 1376-ban *Szécsi* Gál zólyomi főispáné volt, a ki a városnak a Gál-Szécs nevet adta s ettől fogva *Gálszécsynek* nevezte magát. 1402-ben is *Gallus de Zeech* néven szerepel birtokosa s ekkor szabadalmas községgé lett. A vallásháborúk idején sokat szenvedett *Gálszécs* is. 1439-ben a husziták hatalmukba kerítették és várat is építettek ide. *Rozgonyi* Lőrincz ugyan megkísérelte kiverni a bitorlókat 1451-ben, de a cseh rablók újra elhódították a várat, a honnan csak *Mátyás* királynak sikerült őket 1459-ben véglegesen kiűzni. 1459-ben

a Nátafalusi *Csontosoknak* van itt birtokuk. Alig szabadította fel Mátyás király a gálszécsi várat, 1460 körül *Perényi* István támadott rá ellenséges módon és elfoglalta a Gálszécsi családtól. De később a Gálszécsieket ismét visszahelyezték a jogaikba, a mint azt egy 1487-iki okirat bizonyítja. A XV. században a következő családoknak vannak birtokaik Gálszécsen: *Ágóczy, Baesköi, Csapi, Csontos, Soós, Szerdahelyi, Szécsi, Sztrithei, Tárcazi, Upori*. Bocskay György hűtlensége következtében 1567-ben a város egy részét *Kálnássy* Ferencz kapta. Az 1598-iki összeírás szerint *Rákóczy* Ferencz, *Tussay* János özvegye, *Zokoly* Péter, *Soós* István, *Keezer* István, *Szürthey* Miklós özvegye, *Csapy* György és *Homonnay* György a birtokosok. A gálszécsi uradalmat 1600-ban *Szemere* Albert szerezte meg. Három évvel később itt kezdődött a Bocskay-féle felkelés. Nyolczvan évvel később báró *Fischer* Mihályt iktatják a birtok egy részébe. A XVIII. század végén a következő birtokosokat írták össze: *Szemere, Kálnássy, báró Fischer, Fáy, Puky, Szilassy, Pekáry, Márton, Soltész, Pánthy, Tomsics*. A Szemere családnak négytornyú kastélya volt itt, melynek ma már nyoma sincsen. A mult században a *Szemere, Nemessányi, Puky, Szilassy, Kálnássy* és *Kácsándy* családok az urai és jelenleg *Molnár* Bélának van itt nagyobb birtoka. Gálszécs járási székhely, körjegyzőséggel, vasúti állomással. Négy temploma közül a legrégebb a római katolikus, a mely 1494-ben épült, Bocskay András buzgalmából. A templom 13 mázsás harangját 1667-ben öntették Bocskay István és Szemere László. Két szép úrilak is van a községben; az egyik báró Fischer Gusztávé, a másik Molnár Józsefé. Gálszécs határában fekszik *Dobrosnya* község, mely a XIV. században virágzó helység volt, de nyomtalanul elpusztult. Ugyancsak itt fekszik *Albény* (*Albun, Alben, Albin*) mely a mai Albin-puszta helyén terült el. Ez a község az 1358. évben kelt feljegyzés szerint a *Szerdahelyi* család birtoka volt. 1440-ben iktatták itt be Szerdahelyi Miklóst és 1489-ben a Gálszécsy családot. 1512-ben Csebi *Pogány* Zsigmondot, majd 1528-ban *Szerdahelyi* Lászlót, 1548-ban *Istvánffy* Pált, 1561-ben *Serédy* Gáspárt, továbbá Albén egyes részeibe *Mérey* Annát. 1569-ben *Kálnássy* Ferenczet helyezték birtokba, kivüle még *Rákóczy* György és *Deregnyei* Pál is birtokosai voltak. Az 1598-iki összeírás a következőket sorolja fel: *Homonnay* György, *Rákóczy* Ferencz, *Mali-kóczy* Gábor, *Bocskay* Miklós, *Soós* István, *Csapy* Ferencz, *Szürthey* Miklós özvegye, *Rákóczy* Zsigmond. 1600-ban a *Daróczyakat* iktatják némely részeibe, 1629-ben pedig a *Csapyakat*, de 1637-ben *Drugeth* György királyi adományképen kapja. 1663-ban, a mikor a falu *Soós* György tulajdona, a pestis pusztítja a lakosokat. Ugyanakkor *Bocskay* Istvánnak is van benne része. A mult században a báró *Fischer, Molnár* és a *Kéry* családok a nagyobb birtokosai. Ugyancsak Gálszécs határában fekszik a XV. században *Gödöny* (*Geuden*) község, melynek 1417-ben *Geöden* László volt a földesura. 1429-ben a *Csapyak*, 1500-ban *Sztrithei* László, 1548-ban *Némethy* János, 1550-ben *Panithy* János, 1562-ben *Kasuhy* Julia, *Bogáthy* Borbála és *Rákóczy* Erzsébet, 1562-ben pedig Némethy Sára bírták. A XIV. században még virágzó község volt itt *Kökényes* (*Kukenus*) is. Jelenleg két major van a község határában: a *Ghyczy-* és a *Verbőczy-major*. Ez utóbbi helyén hajdan szintén község terült el, melyről okiratok tanúskodnak. Itt iktatták be 1425-ben *Leszteméri* Orbánt, 1570-ben *Thury* Jánost és 1575-ben *Szentivány* Györgyöt és *Jezerniczky* Györgyöt. Róm. kath. templomában Bocskay címerrel ékesített emlékek láthatók. Szemere Miklós költő itt van eltemetve a családi sírboltban.

Garany, ondavamenti magyar kisközség, 236 házzal és 1135, túlnyomó számban róm. kath. vallású lakossal. Postája Bodzásújlak, távirója Velejte és vasúti állomása Upor. Első okleveles említését 1390-ben találjuk, a mikor a *Losoneziak* a *Rakamaziaknak* zálogosítják el. 1450-ben még a *Rakamaziak* kezében van, de 1471-ben a *Zeöld* Bálint zálogos birtoka. 1477-ben *Rozgonyi* Rajnoldot és a *Bezdédyeket* uralja. 1530-ban a *Losoneziakat* találjuk itt, a kik a falu mellett, emelkedett helyen, várkastélyt is építettek. 1582-ben *Forgách* Zsigmondé, 1686-ban a terebesi pálosoké, mígnem 1753-ban *Forgách* Adámot iktatják a vár és a helység birtokába. Azután az *Almásyak* lesznek az urai és most a gróf Almásy György hitbizományához tartozik. A pestisjárvány 1663-ban ezt a községet sem kerülte el, sőt az 1831-iki kolera sem. Lakosai szintén résztvettek az e járvány miatt keletkezett lázadásban. 1871-ben

Garany.

nagy tűz pusztította, 1889-ben meg az árvíz okozott lakosainak tetemes kárt. A falubeli két templom közül a római katolikus 1756-ban, az ev. református pedig 1842-ben épült. A ref. egyház, még a terebesi pálosok idejéből származó, értékes aranyozott ezüstkelyhet őriz.

Gatály.

Gatály, az úgynevezett Sárközön fekvő tót kisközség 111 házzal és 724, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Postája Füzesér, távirója és vasúti állomása Bánócz. Már 1278-ban szerepel *Gathal* nevű birtokosa, kitől a község is nevét vette. Mivel azonban a Gathályiak a *Csebiekkel* egy törzsből származnak, a községet hajdan *Alsó-Csebnék* is nevezték. 1414-ben *Cseby* Istváné s 1496-ig a Gatályi és Cseby családokat uralja. Csak ekkor merül fel újabb birtokosul *Buttkai* Péter és 1505-ben már *Buttkai* László is. Az 1598-iki összeírás már egészen más birtokosokat sorol fel, ú. m. *Bégányi* Ferenczet, *Lorántffy* Lászlót és *Ujvárossy* Tamást. A XVIII. század közepén *Gosztonyi* Andrást iktatják birtokába, azután a gróf *Schmiddegh*, *Bégányi*, *Boronkay*, *Ujlaky*, *Wiczmándy* és *Szirmay* családok lesznek az urai s az utóbbiaktól 1865-ben *Warenhagen* Hermann, ettől pedig, két évvel később, *Widder* Ignác, a mostani tulajdonos atyja vette meg a *Szirmay*-féle kúriával együtt, mely most a *Widder* Samué, kinek itt szeszgyára és gőzmalma is van. A hagyomány szerint a község határában hajdan várkastély is volt, melynek azonban ma már nyoma sincs, ha csak *Dvoriskó*, vagyis *Udvarhely* nevű dűlőjét nem tartjuk annak. 1884-ben a község nagyobb része leégett. A faluban nincs templom. Gatályhoz tartozik *Ridzina-pusztá* is.

Gercsely.

Gercsely, a Helmecke-patak mellett fekvő kisközség 500, erősen magyarosodó tót lakossal, kik nagyobb részben gör. kath. vallásúak. Házainak száma 91. A falu postája, távirója és vasúti állomása Velejtén van. Első birtokosául 1410-ben *Toronyai* Pált találjuk, kit a leleszi káptalan egyes részekbe iktat. 1415-ben a *Csicseri* és a vele osztályos családok, továbbá *Hruszkai* János bírják. 1418-ban *Fodor* Ferencz, 1427-ben a *Nagytárkányi* család, 1432-ben *Cselei* Anna és *Borbély* János, 1445-ben *Ronyvai* Miklós és az *Uporiak*, 1447-ben *Bulesó* Benedek és *Makó* Jakab, 1474-ben a *Nyárasapátiak*, 1481-ben a *Czékeiek* és *Gercselyiek* kapnak itt egyes részeket. A Csicseriek és osztályos társaik részeit 1487-ben Csicseri Zsigmond *Ráskai* Baláznak zálogosítja el. 1501-ben *Vassai* Istvánt, 1511-ben pedig *Czékei* Petronellát, *Bánffi* Pétert, *Eödönffi* Imrét, *Dobó* Zsófiát, *Gerendi* Lászlót, *Upori* Borbálát és *Czékei* Jánost, 1548-ban *Némethi* Ferenczet iktatják egyes részeinek birtokába. 1581-ben *Melyth* Pált, három évvel később a *Kéri Járay* családot, 1588-ban *Duleszkai Horváth* Menyhértet találjuk a birtokosok között. Az 1598-iki összeírás csak *Czobor* Mihályt, *Melith* Pált és *Malikóczy* Gábort említi, holott ez összeírás előtt a *Cseleyek*, továbbá *Ferenczy* István, *Berencsy* Pál és *Zováthy* Benedek is birtokosai voltak. 1616-ban *Zmeskál* Jaroszlav, 1654-ben *Keczer* Sándor, 1656-ban *Ujhelyi* András, később meg az *Tárczay* család is említetnek az egykorú levelekben. A XVIII. század végén és a múlt század első felében a *Zoltán*, *Vékey*, *Vladár*, *Szakács*, *Kozma*, *Szabó*, *Inczédy*, *Zeltvay*, *Püspöky*, *Almásy*, *Bernáth*, *Héczey*, *Bodnár*, *Balogh*, *Füzesséry*, *Boka*, *Kigyósy*, *Csorba* és *Kövér* családok voltak a birtokosai, most pedig a *Markovits* Miksáé. 1663-ban a pestis, 1831-ben a kolera pusztította lakosait, kik szintén részt vettek az akkori porlázadásban. A faluban csak református templom van, mely 1800-ban épült. Ide tartozik *Ugró* gőzmalomtelep.

Gerenda.

Gerenda, kisközség a Tapoly-völgyben. Van 71 háza és 401 tótajkú lakosa, kiknek nagyobb része gör. kath. vallású. Mind postája és távirója, mind pedig vasúti állomása Gálszécs. Legelőször 1478-ban találjuk említve, a mikor a *Sempseieket* iktatják egyes részeibe. A *Széchiek* is birtokosai voltak, kik 1487-ben részüket a *Tárczaiaknak* zálogosítja el. 1500-ban *Sztrithei* Ozsvátot iktatják egy rész birtokába, de ugyanakkor a *Csapiak* és osztályos társaik is a birtokosok közé tartoznak. Az 1598-iki összeírás *Rákóczy* Ferenczet, *Tussay* Sándort, *Bacsokay* Miklóst és *Csapy* Ferenczet találja itt s ugyanakkor iktatják be *Drugeth* Györgyöt is. 1600-ban a *Daróczyak* is szerepelnek. 1637-ben pedig ismét *Drugeth* György kap itt kir. adományt. 1663-ban *Bocskay* István és *Soós* György a földesura. Ezeknek az utódei birtokolják azután egész a XVIII. század végéig, a mikor a *Kácsándy*, *Fáy*, *Pekáry*, *Szemere*, *Nemessányi*, *Puky*, *Szilassy*, *Kálnássy*, *Péchy*, *Pothurnay* és *Ghiczy*

családok közt oszlik meg. Most gróf *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. Ezt a községet sem kerülte ki az 1663-ban dúlt pestis. Templom nincs a községben.

Gerlefalva, azelőtt *Girócz*. Az Olyka folyó mellett fekszik. Tót kisközség, mindössze 81 gör. kath. vallású lakossal és 16 házzal. Eleinte hol *Gerócz*, hol meg *Gyrócz* alakban találjuk feljegyezve. Első birtokosául 1494-ben Erdődi *Bakócz* Miklóst ismerjük. A sztropkói vár tartozéka volt, de újabban a *Jekelfalussyaké*, azután a báró *Sennyeyeké* lett, végre pedig a *Bukovszky* családé. Most nincs nagyobb birtokosa. Az 1663-iki pestis ezt a községet sem kímélte meg. A faluban gör. kath. templom van, mely 1700 körül épült. Ide tartozik *Fűrésztelep* is, mely azonban romokban hever. A község postája Göröginye, távirója és vasúti állomása pedig Homonna.

Gesztely, hernádmenti magyar nagyközség. Van 332 háza és 1698, nagyobbára róm. kath. és ev. ref. vallású lakosa. Posta van a községben, távirója és vasúti állomása pedig Onga. Első említését 1219-ben találjuk, a mikor Gesztel néven szerepelt. Hajdan Al és Fel jelzőkkel két község, és 1356-ban mindkettő az egri káptalan birtoka. 1400-ban már a *Drugethek* uralja, 1449-ben *Kis-Gezthel* néven is szerepel s ekkor *Daróczy* Anasztázt és *Orosz* Tamást iktatják egyes részeibe; ez időtájtban azonban a *Hangásiak* és a *Gesztelyiek* is birtokosai. 1560-ban a *Rákóczyaké*, a XVI. század vége felé pedig a törököknek behódolt községként van említve s a *Drugethek*nek van itt birtokuk. Az 1598-iki összeírás, a mikor a község a hódoltságához tartozik, *Eödönffy* Kristófot, *Kéry* János özvegyét, *Horváth* Miklóst, *Homonnai* Istvánt, *Morvay* Jánost, *Monaky* Ferenczet és *Daróczy* Andrást özvegyét említi birtokosaiként. 1635-ben a Csicseri *Oroszoké*. Már 1566-ban sokat szenvedett a törököktől, sőt a XVII. században, a török dúlások alatt, egészen elpusztult s csak 1640 körül települt újra. Birtokosai ettől kezdve az *Oroszok*. *Fogarassyak*, *Kapnyak*, *Herváthok*, *Székelyek*, a *Gál*, *Szmrtnik*, *Szepessy*, *Rokfalussy*, *Komjáthy*, *Uray*, *Balogh*, *Baksy*, *Fekete*, *Bassa*, *Szentgyörgyi*, *Négyesy*, *Huszár*, *Ghyllányi*, *Kassay*, *Döry*, *Puky*, *Tátray*, *Füzesséry*, *Thuránszky* és *Batta* családok voltak, most pedig *Kóczán* Miklósnak, *Orosz* Elemérnek és *Klein* Ignácznak van itt nagyobb birtokuk. A községet három régi úrilak díszesíti, melyek közül az egyik *Kóczán* Miklósé s ezt *Puky* István építtette, kitől anyai ágon került a mostani tulajdonos birtokába. A másik két úrilak közül az egyik *Orosz* Zoltáné, a másik meg *Klein* Ignáczé. Az előbbit a Csicseri *Orosz* család építtette s erről az épületről az a monda járja a községben, hogy hajdan két testvére volt, a kik, mert nem tudtak megegyezni abban, hogy a házból ki milyen részt foglaljon el, a kastélyt középen kettéfűrészeltették. Más változat szerint pedig a kastély hajdan emeletes volt s az emeletet hordatta le az egyik testvér odáig, a meddig azt fűrészszel megjelölték s abból építtette azt az úrilakot, a mely most a *Klein* Ignáczé. Tartja itt magát még egy érdekes monda, mely szerint a régi község az ú. n. Teknős-völgyben feküdt, a hol földrengés és földszakadás következtében részben összedőlt, részben elsüllyedt. A falu lakosai még most is hiszik, hogy a falu elsüllyedt templomának harangja az évek ama napján, a mikor a szerencsétlenség történt, megkondul. A faluban két templom van. A róm. kath. 1802-ben épült, de már korábban is volt itt a katolikusoknak templomuk. A reformátusokét 1590-ben építették. Az 1848-iki szabadságharcban a község határában kisebb ütközet volt. Ide tartozik a *Tanyák* nevű ház-csoport is.

Giglócz, tót kisközség, a hol mindössze 18 ház van. Lakosainak száma 146, kik vallásukra nézve római katolikusok. Postája és távirója Kelese, vasúti állomása Varannó. A sztropkói uradalom tartozéka volt. Hajdan *Gyuglócz* alakban is írták a nevét. A XVI. század vége felé *Rákóczy* Ferencnek és *Krucsay* Bálintnak voltak itt részirtokaik. Később a *Jekelfalussyak*, majd a *Sztáray* grófok és a *Beöthyek*, valamint a *Van Dernáth* és a *Csáky* grófok voltak az urai. Most nincs nagyobb birtokosa. Az 1663-iki pestis itt is szedte áldozatait. A faluban nincs templom.

Girincs, kisközség, Borsod vármegye határán fekszik és 144 háza s 832 lakosa van, a kik magyarok és nagyobb részük római katolikus. Posta van a faluban; távirója Tiszalucz, vasúti állomása Hernádnémeti. Körjegyző-

Gerlefalva.

Gesztely

Giglócz

Girincs.

ségi székhely. Innen vette nevét a *Girincsy* család, mely a XVI. században birtokosa volt. Első birtokosaiul 1453-ban *Ladamóczi* Miklóst, *Kaponya* Lászlót és Nagymihályi *Eödön* Veronikát ismerjük, kiket ekkor iktattak birtokába, a mikor is a község *Gerenes* alakban van említve. Az 1598-iki összeírásban hódolt község és *Gerencsy* László, *György* deák, *Farmosy* Illés, *Eördög* Péter, *Bogácsy* Mátyás és *Barna* Farkas özvegye a birtokosai. A *Girincsy*ek után leányágon a *Beke* család lesz az ura, majd a *Nikkázyak*, végre a *Döry* grófok, kik itt 1730-ban várkastélyt építtetnek és a Sajón át hidat veretnek, melyet azonban a pálosok abbéli panaszára, hogy ez a híd nekik nagy anyagi kárt okoz, le kellett bontatni. A *Döry*-féle kastély most a *Wagner* Valériáé és a *Tüköry* örökösöké. A *Döry*eket a birtoklásban az *Almásyak* követték, majd a múlt század közepén gróf *Bombelles* Lajos; most pedig *Hammersberg* Miklósné, szül. *Wagner* Valériának és *Tüköry* Jenőné, szül. *Wagner* Emma kiskorú örökösének van itt nagyobb birtokuk. A XVI. század végén s a XVII. század elején a törököktől elpusztított helyként van említve, míg a község nagy része a XVIII. században a Sajó folyó partszaggatásai következtében áttelepülni volt kénytelen. A községbeli róm. kath. templom 1730-ban épült. Ide tartozik *Abony-tanya* is. A tatárok pusztították el az itt virágozott *Abony* helységet.

Golop.

Golop, magyar kisközség Abauj-Torna vármegye határán, 109 házzal és nagyobbára róm. kath. vallású lakosokkal, kiknek száma 700. Postája és távirója Tállya, vasúti állomása pedig Szerenes Hajdan Alsó és Felső jelzőkkel két község, melyek közül az utóbbi Abauj vármegyéhez tartozott 1455-ig, a mikor a Zemplénben fekvő *Alsó-Goloppal* egyesítették. E község neve az idők folyamán különféle változatokban szerepel, ú. m. *Glup*, *Kulup*, *Gulup* és *Galoph*. A *Golopy* család ősi fészke, mely már IV. Béla alatt szerepel. 1356-ban az egrí káptalan birtoka, 1405-ben az *Isépi*, *Cselei* és a *Dobi* családokat találjuk itt, 1435-ben pedig a *Dobi* és a *Monaki* családok osztoznak birtokán. 1473-ban *Zombori Nagy* István és *Pohárnok* István kapnak benne részeket, de ugyanakkor a tokaji pálosok is birtokosai. 1548-ban *Beyczy* Gergely, *Mucsey* Pál és *Geörbedy* László, egy évvel később *Beyczy* Ambrus szereznek itt részeket. 1571-ben a *Golopyak* közül *Golopy* Gáspár szerepel birtokosaként, de az 1598-iki összeírás már a *Sennyey* István, *Pernyeszy* Imre és *Bakos* János nevét sorolja fel. A XVIII. század második felében a *Vay* és a *Vécsey* családokat uralja, kiken kívül az *Ibrányiak* és a *Reviczkyek* is birtokosai. A múlt század elején a báró *Vay* családé és most is báró *Vay* Sándornak van itt nagyobb birtoka és két érdekes kastélya, melyek közül a régebbit báró *Vay* Miklós építtette. Itt lakott báró *Vay* László ezredes is, ki a hétéves háborúban a saját költségén zászlóaljat állított ki, azzal Berlinben járt, honnan a zászlót visszahozta s ez most a kassai muzeumban van. *Golop* 1567-ben a törököktől elpusztított helyként van említve. A falubeli két templom közül a reformátusoké még a reformáció előtti időkből való, a katolikusoké pedig 1886-ban épült.

Gorzó.

Gorzó, azelőtt *Grozócz*. Tót kisközség. Csak 17 háza és 114 lakosa van, kiknek nagyobb része római katolikus. Postája Göröginye, távirója és vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott s az újabb korban került a *Sennyeyek* s a *Szirmayak* birtokába. Ezidőszerint nincs nagyobb birtokosa. Templom sincs a községben.

Gödrös.

Gödrös, azelőtt *Krivostyán*. Laborezmenti tót kisközség 73 házzal és 367 lakossal, kiknek nagyobb része róm. kath. vallású. Postája Sztára, távirója és vasúti állomása Nagymihály. 1419-ben a *Nagymihályi* és a *Tibai* családok birtoka. 1454-ben Nagymihályi Agathát iktatják egyes részeibe, 1484-ben pedig *Básthi* Lászlót, de ugyanakkor a *Lucskaiaiknak* is van itt részük. 1506-ban *Sempsei* Ferencz, hat évvel később *Kasuh* János, *Jakab* és *Imre*, három évvel ezután *Tibai* Balázs, 1520-ban pedig *Sztrithe* Zsigmond és *Balázs* vannak birtokosaiul említve. 1562-ben *Forgách* Simont, 1575-ben *Barlas* Istvánt, 1579-ben *Máriássy* Pált, 1583-ban *Nádasdy* Miklóst iktatják egy itteni rész-birtokba, míg az 1598-iki összeírás Nagymihályi Dénes és *György* özvegyeit, *Sztáray* Ferenczet, *Eödönffy* Kristófot, *Paczoth* Ferenczet, *Vinnay* Pált, *Pozsgay* Istvánt, *Nyárády* Albertet és *Bankó* Mihályt sorolja fel. A XVIII. században is a *Sztáray* grófok és az *Okolicsányiak* az urai, e század végén és

Girincs. — A Döry-féle kastély. (A Tüköry-örökösöké).

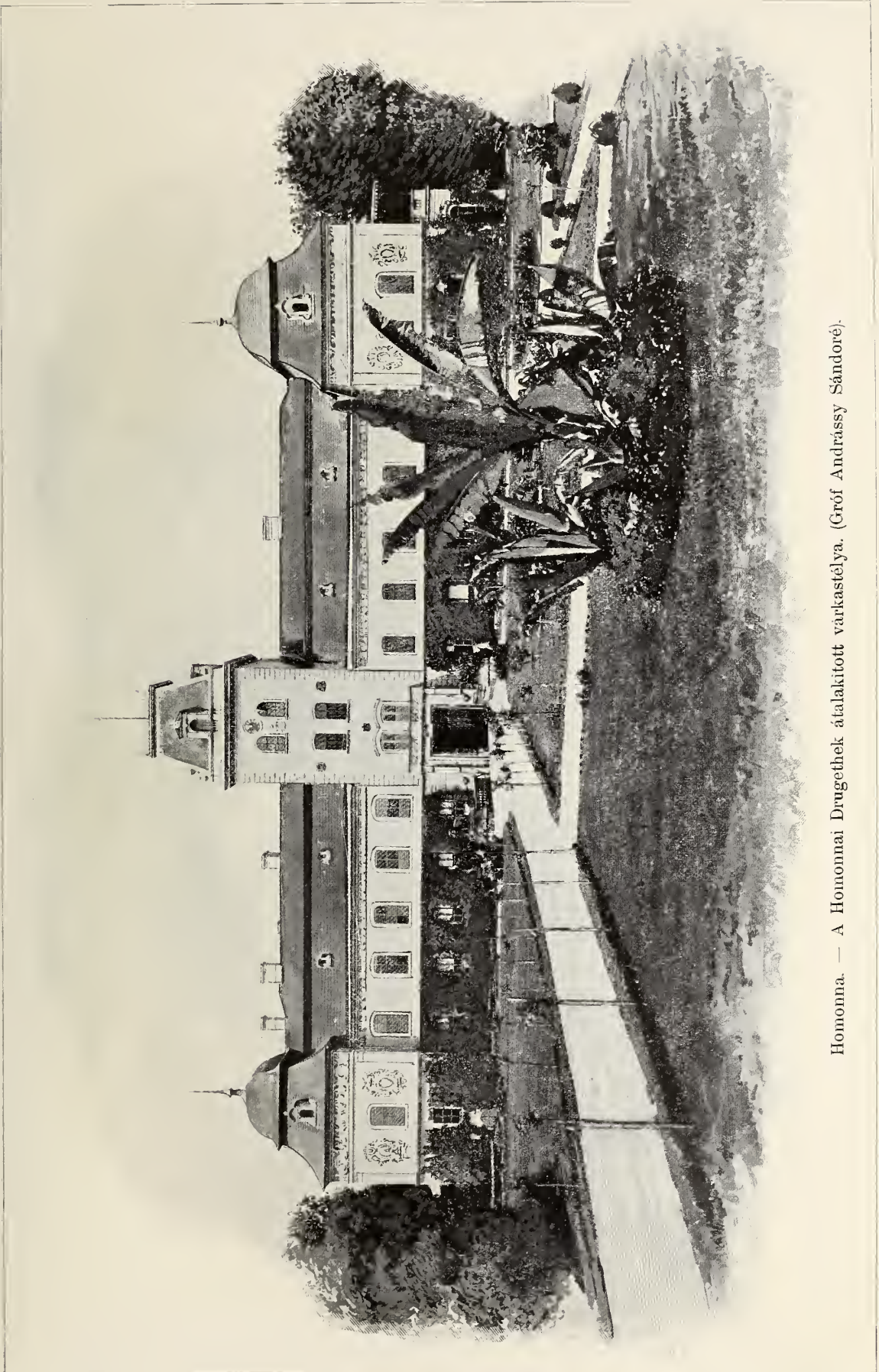
Háromhuta — Báró Waldbott Frigyes vadászkastelya.

A homonnai kastély fegyverfolyosója.

A homonnai kastély könyvtár-terme.

Homonna. — A Homonnai Drugethek átalakított varkastélya. (Gróf Andrássy Sándoré).

a mult század elején pedig kívülök még a *Berzeviczy*, *Dessewffy* és *Fejérváry* családok. Ezidőszert nagyobb birtokosa nincsen. A faluban kath. templom van, melynek építési ideje ismeretlen.

Gödrösolyka, azelőtt *Kriva-Olyka*. Ruthén kisközség, mindössze 19 házzal és 125 gör. kath. vallású lakossal. Postája Homonnaolyka, távírója és vasúti állomása Radvány. A homonnai uradalom tartozéka volt s a *Drugethek* voltak az urai. Később a báró *Joanelly* és a *Zámbory* családok tulajdonába került, a mult század elején egyedül a *Zámboryak* voltak az urai, de most nincs nagyobb birtokosa. Templom sincs a községben.

Görbény, azelőtt *Tót-Kriva*. A krivai völgyben fekvő tót kisközség. Mindössze 18 házból áll. Lakosainak száma 101 s vallásuk római katolikus. Postája, távírója és vasúti állomása Koskócz. A homonnai uradalomhoz tartozott s 1598-ban említik először, a mikor *Homonnay* György, István és Borbála bírják. Később a *Fogarassyaké* lett. Nagyobb birtokosa ezidőszert nincsen. Róm. kath. templomának építési ideje ismeretlen.

Görbeszeg, azelőtt *Ulics-Kriva*, Ung vármegye határán fekszik. Ruthén kisközség, melynek 61 háza és 398 gör. kath. vallású lakosa van. Postája, távírója és vasúti állomása Nagyberezna. Első írott nyomaira 1478-ban találunk, a mikor a *Drugetheké* és a *Zbugyiaiaké*. A XVI. században *Orosz-Kriva* néven a homonnai uradalom tartozéka s az marad mindvégig, míg az újabb korban a gróf *Van Dernáth* és a *Kovácsnay* család tulajdonába kerül. Most herezeg *Beaufort* Frigyesnének van itt nagyobb birtoka. Görög katolikus temploma 1800 körül épült.

Göröginye, tót kisközség, 135 házzal és 791 róm. kath. vallású lakossal. Saját postája van, távírója és vasúti állomása pedig Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott s a *Drugethek* bírták, míg később a gróf *Csáky*, az *Orosz* s a *Szirmay* családoké lett. Most *Ehrenheim* Ferdinándnének van itt nagyobb birtoka. 1788-ban a község járási székhely volt. A faluban katolikus templom áll fenn, melynek építési ideje ismeretlen. Ide tartozik *Vitézvágás-pusztá* melyről sokkal régebb adatok szólnak, mint Göröginyéről. Már 1451-ben a *Drugethek* birtoka és ezután Göröginye sorsában osztozott, mely utóbbi csak az 1598-iki összeírásban szerepel először. *Vitézvágásnak* a XVIII. században *Vitézócz* eltótosított neve is volt.

Gyapár, azelőtt *Gyapalócz*. Tót kisközség 50 házzal és 271 róm. kath. vallású lakossal. Postája és távírója Kelese, vasúti állomása Homonna. A sztrapkói uradalom ősi tartozéka, melynek a XVI. század végén s a XVII. század elején, a Pethő családon kívül, *Tharas* Ferencz is birtokosa volt. Később a *Jekelfalussyak* lettek az urai, azután a *Rolly* és a *Nedeczky* család, a mult század elején a gróf *Sztáray*, báró *Perényi*, *Beóthy* és *Ibrányi* családok, most pedig gróf *Sztáray* Vilmosné szül. gróf *Hodík* Ilmának van itt nagyobb birtoka. A községbeli róm. kath. templom 1893-ban épült.

Harczos, azelőtt *Zboj*. Ruthén kisközség 121 házzal és 832 gör. kath. vallású lakossal. Ung vármegye határán fekszik s postája, távírója és vasúti állomása Nagyberezna. A homonnai uradalom tartozéka volt s az újabb korban került a gróf *Csákyak* birtokába. Most herezeg *Lobkovitz* Rezsőnek van itt nagyobb birtoka, fűrészgyára és két csinos vadászlaka. Vidéke vonzó, vadregényes. Határában savanyúvíz-forrás bugyog. *Czárinka*, vagyis *királyné* nevű dűlőjének van talán valami történeti jelentősége. Gör. kath. temploma 1776-ban épült.

Hardicsa, ondavavölgyi kisközség 215 házzal és 1187 lakossal, kik túlnyomó számban magyarok és reformátusok. A körjegyzőség székhelye. Van saját postája; távírója Töketerebes, vasúti állomása Upor. Az ősi *Hardicsai* család névadó birtoka volt. Az 1598-iki összeírásban *Homonnay* György van említve birtokosául, a XVI. század végén és a XVII. század elején pedig *Széchy* György. A terebesi, vagyis a páricsi vár uradalmához tartozott, melyre 1637-ben *Drugeth* János kapott kir. adományt. Későbbi urai az *Almásy*, *Bernáth*, *Bárczy* és a gróf *Andrássy* családok és most a gróf *Andrássy*-féle hitbizományhoz tartozik, melynek hasznélvezője gróf *Andrássy* Sándor. 1872-ben majdnem az egész község leégett, 1898-ban pedig több mint 100 lakóház pusztult el. Két temploma közül a református 1801-ben, a gör. kath. 1796-ban épült. Ide tartozik *Szücspatak-tanya*, *Omlás* pásztorlak és

Molyva-tanya, mely utóbbi helyen gróf Andrássy Sándornak kiváló marha- és lótenyésztése van.

Háromhuta. *Háromhuta*, azelőtt *Regécezi-Háromhuta*. Kisközség 136 házzal és 813 lakossal, kiknek nagyobb része magyar és római katolikus. Postája Erdőhorváti, távirója Tolesva és vasúti állomása Tolesva-Liszka. Hajdan Abaujhoz és a regécezi uradalomhoz tartozott. Csak 1884-ben csatolták Zemplénhez. *Regécezhuta*, *Középhuta* és *Új-Regécezhuta* községek egyesüléséből alakult. Ezek mind *Rákóczy*-féle birtokok voltak s ezek sorsában is osztoztak. Mostani tulajdonosa, báró *Waldbott* Frigyes, a herceg *Bretzenheim* család után következett. Üveghutája még II. *Rákóczy* Ferencz idejében keletkezett s azelőtt a tokaji borospalackok gyártása volt a főczikke. Új-Regécezhután herceg *Bretzenheim* Ferdinánd kisebb vadászkastélyt építtetett, melyet báró *Waldbott* Frigyes 1860-ban megnagyobbított és átalakított. Ehez 500 hold terjedelmű vadaskert és szép park csatlakozik. *Soltész-hegy*, *Bessenjó* és *Barátok* nevű dűlői talán történeti jelentőségűek. Regécezi-Középhután álló katolikus temploma 1870-ben épült.

Havaj. *Havaj*, a hasonló nevű völgyben fekszik, 41 házzal és 265 ruthén lakossal, kik gör. kath. vallásúak. Saját postája van, távirója és vasúti állomása Mezőlaborecz. 1494-ben, mikor Erdődi *Bakócz* Miklós az ura, *Hovoy* alakban találjuk említve; a mikor pedig 1548-ban *Erdődy* Pétert iktatják birtokába, *Havay*-nak írják. A sztropkói uradalom tartozéka volt, de az újabb korban a gróf *Keglevich* család volt az ura, most pedig XXIV. Reuss hercegnek van itt nagyobb birtoka. Körjegyzőségi székhely. Az 1663-ban dúlt pestis ezt a községet sem kerülte el. Gör. kath. temploma 1825-ben épült.

Hegedűsfalva. *Hegedűsfalva*, tót kisközség 37 házzal és 204 róm. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalom tartozéka volt s már 1467-ben a *Drugethek* birtoka. 1656-ban, a mikor *Hedegősfalvának* van írva, *Szirmay* Pétert iktatják birtokába. Később a *Szirmay*akkal együtt a *Széchy* és a *Soós* családoknak is van itt részük, azután a gróf *Barkóczy*, báró *Perényi*, a *Malonyay* és *Szervitzky* családok bírják. Jelenleg a *Josefovits* családé. A községben nincs templom.

Hegyesbisztra. *Hegyesbisztra*, azelőtt *Sztropkó-Bisztra*. Tót kisközség 18 házzal és 144 gör. kath. vallású lakossal. Postája Havaj, távirója Sztropkó, vasúti állomása Mezőlaborecz. Hajdan a sztropkói uradalom tartozéka volt s mindvégig annak sorsában osztozott. Ma nincs nagyobb birtokosa. A XVII. században a pestis pusztította lakosait. A faluban görög katolikus templom áll fenn, mely 1866-ban épült.

Hegyescsaba. *Hegyescsaba*, azelőtt *Horbokcsébinye*. Laborecz-menti ruthén kisközség. Van 27 háza és 164 gör. kath. vallású lakosa. Saját postája van, távirója Alsócsébény. Előbb a homonnai uradalomhoz tartozott, de az újabb korban a *Szirmay*, *Dessewffy*, *Nemessányi*, *Czeglédy*, *Jánossy*, *Soós* és *Czapkay* családok tulajdonába került. Most dr. *Mahl* Jakabnak van itt nagyobb birtoka. Templom nincs a községben.

Hegyi. *Hegyi*, a Bodrog-Tisza közén fekszik. Magyar kisközség 76 házzal és 369 róm. kath. és ev. ref. vallású lakossal. Postája Málcza, távirója Deregyő, vasúti állomása Bánócz. Ósrégi község, melyre 1220-ban a *Buttkayak* kapnak királyi adományt. 1411-ben a *Buttkayak*, *Ráskayak* és a *Márkiak* birtoka, de az *Atsebi* család is szerez itt részbirtokot. 1451-ben *Pálóczy* János is birtokosai közé tartozik, 1541-ben pedig *Sárosy* Lukácsot, húsz évvel később *Csicseri Orosz* Zsigmondot, 1580-ban *Palajthay* Miklóst és *Lorántffy* Farkast iktatják egyes részeibe. Az 1598-iki összeírás *Ráskay* Györgyöt és *Mihályt*, *Soós* Kristófot, *Eödönffy* Kristófot és *Palocsay* Györgyöt találja itt. 1649-ben *Sándor* Miklósnak, egy évvel később pedig *Soós* Gábornak és *Horváth* Györgynek is vannak itt részeik. Későbbi urai a *Rozgonyi*, *Lacsny*, *Kováts*, *Unghváry*, *Thuránszky*, *Mészáros*, *Szinnyey*, *Stépán*, *Révész*, *Bodó*, *Boka*, *Harsányi*, *Bessenyey*, *Czeglédy*, *Vízy*, *Tasnády*, *Kulin* és *Kossuth* családok. Ezidőszerint *Stépán* Gábornénak van itt nagyobb birtoka. A községbeli két templom közül a római katolikus 1795-ben épült; a református templom építési ideje ismeretlen. A községben egy régi kúria áll, melyet még a *Rozgonyiak* építtettek s ez most a *Stépán* Gábornéé. 1900-ban a községnek több mint fele leégett. Ide tartozik *Malomás-tanya*.

Hegyrég, azelőtt *Pritulyán*. Ruthén kisközség 26 házzal és 178 gör. kath. vallású lakossal. Postája Homonnaolyka, távirója és vasúti állomása Radvány. A sztropkói uradalomnak volt a része, de később a *Dessewffyek* és a *Gosztonyiak*, majd a *Szinnyey Merse* család lett a birtokosa. Ma nagyobb birtokosa nincsen. A községben fennálló gör. kath. templom 1777-ben épült.

Hegyrég.

Hegyzávod, azelőtt *Zavada*. Kisközség 32 házzal és 206 gör. kath. vallású ruthén lakossal. Postája Homonnaolyka, távirója és vasúti állomása Radvány. A sztropkói uradalomhoz tartozott s a *Pethők* voltak az urai, az újabb korban pedig a báró *'Sennyey*, a *Horváth* s a *Jekelfalussy*, majd pedig a *Szücs* és a *Ruzsicska* családok bírták. Most *Tarnovitzky* Sándornénak van itt nagyobb birtoka. Az 1663-iki pestis ezt a helységet sem kerülte ki. Gör. kath. temploma 1698-ban épült.

Hegyzávod.

Helmecke, laborezvíölgyi kisközség 53 házzal és 331 tótajkú lakossal, kiknek nagyobb része róm. kath. vallású. Postája, távirója és vasúti állomása Homonna. Hajdan a homonnai uradalomhoz tartozott s a Homonnai *Drugethek* uralta. Később azután a homonnai egyházé lett, majd a *Szirmay* s a gróf *Van Dernáth* családnak is volt benne része, most pedig a gróf *Andrássy Géza* birtoka. A hívek lelki szükségletére két kápolna szolgál. Az egyik a római, a másik a görög katolikusoké. Ide tartozik *Kolovrát-major* és *Malom-pusztá*.

Helmecke.

Henczfalva, előbb *Henczócz*. Ondavamenti tót kisközség 143 házzal s 743 lakossal, kiknek nagyobb része római katolikus. Postája és távirója Varannó, vasúti állomása Órmező. E község már 1363-ban szerepel, még pedig mai, visszamagyarosított Henczfalva néven. A csiesvai vár tartozéka volt s a *Rozgonyiak*, majd a *Báthoryak*, a *Soósok* és a *Nyáryak* voltak az urai. Ez utóbbiak kihaltával a *Drugetheké*, azután a *Barkóczyaké* lett. Annak idején a cseh huszita rablóktól ez a falu is sokat szenvedett. 1714-ben *Péchy* Magdolna, *Ghillányi* György, báró *Szirmay* Péter s a varannói pálosok vannak említve birtokosaiként. 1730-ban a *'Sennyey* báróknak is van benne részük, a XVIII. század végén pedig a Szirmayak és a vallásalap birtoka, a mikor itt az Ondaván kőhid vezetett át, mely az inségesebb felső vidékkel kötötte össze. Erre a hídra vonatkozott a zemplénieknek az a jó tanácsa, hogy „a henczóczi kőhídon túl ne menj házassodni.“ Ma nincs nagyobb birtokosa. Róm. kath. temploma 1779-ben épült, de 1885-ben, földrengés következtében, nagyon megrongálódott.

Henczfalva.

Hernádkak, hernádmmenti magyar kisközség 135 házzal és 867, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Postája Gesztely, távirója Tiszalucz, vasúti állomása Hernádnémeti. Marczali szerint már a középkorban a kereskedelmi forgalom egyik középpontja volt és nevét a *Hochen* szóból alakította a nép ajka előbb *Kok*, majd *Kak* alakra. 1302-ben zárdájáról is van említés. 1356-ban az egri káptalan birtoka. A XVI. század közepe táján elpusztult s az 1598-iki összeírás szerint a török hódoltságához tartozott. Ez időben *Szemere* István és Miklós, *Rákóczy* Zsigmond, *Terjény* Mihály és *Baracska* János özvegye szerepelnek birtokosaiként. 1634-ben Koppányi *Szabó* Dávidot iktatják valamely itteni résznek a birtokába. A Rákóczy-féle szabadságharc alatt ismét a kipusztult helyek közé tartozik, hova *Sisáry* Gábor, 1750-ben, csehekét telepített. 1774-ben *Sisáry* István, László és András és *Jósa* László az urai, később pedig a *Sisáry* és *Jósa* családon kívül még a *Batta*, *Komját*, *Fáy*, *Széky*, *Gotthard*, *Mezőssy* és báró *Meskó* családok. Ma *Sisáry* Gyulánénak van itt nagyobb birtoka. A XVIII. század közepén a községben sok anabaptista élt, a kik 1760-ban a róm. kath. hitre tértek át. Két régi úrilak is van itt, melyeket még a *Sisáryak* építtettek s ezek most a *Potoczky* Kálmánéi. A községbeli református templom 1802-ben épült. Idetartoznak a *Potoczky*- és *Sashalom-tanyák*.

Hernádkak.

Hernádnémeti, hernádmmenti magyar nagyközség, Borsod vármegye határán fekszik. 371 háza s 2289 lakosa van, kiknek nagyobb része református vallású. Postája és vasúti állomása helyben van, de legközelebb eső táviróhivatala Tiszalucz. Ösödök óta megült hely, mely a tatárjárás alatt elpusztult. 1254-ben németeket telepítettek ide és akkor *Hernád-Nemtu* alakban van említve. 1356-ban az egri káptalan birtoka, de 1397-ben a *Perényiek* kapnak rá kir. adományt. Egy részének 1462-ben *Szapolyai* Imrét és Istvánt iktatják birtokába, míg a másik részt a *Perényiek* *Modrar* Pálnak zálogosítják el. A XVI. század elején csak a Szapolyayak szerepelnek birtokosaiként, de 1527-ben

Hernádnémeti.

már a *Thürzó* családot találjuk itt. 1567-ben a törököktől elpusztított helyként van említve, melyet II. Rudolf *Rákóczy* Zsigmondnak adományoz. Az 1598-iki összeírás szerint a törököknek adózik s a Rákóczyakon kívül *Terjény* Mihály is birtokosa. 1711-ben a Rákóczy-birtokok elkoboztatván, a kinstárra szállott, de a felét *Aspremont* grófné kapta, a másik felét pedig, 1730-ban, III. Károly báró *Meskó* Jakabnak adományozta. 1774-ben a *Meskó* családon kívül az *Almásyak* is urai, azután később kívülök még a gróf *Erdődyek*. Most gróf *Erdődy* Gyulának, gróf *Zichy* Jakabnak és báró *Harkányi* Jánosnak van itt nagyobb birtoka. Említést érdemel gőzmalma. Két temploma közül az új református templom, az ősi templom helyén, 1895-ben épült, a róm. kath. templomot pedig 1769-ban avatták fel. A református egyház birtokában 1710-ből származó úrasztali kehely és egyéb régi egyházi edények vannak. Ide tartoznak *Gyömrő*-, *Hernádnémeti*-, *Osiska*- és *Ujsiska-tanyák*.

Herczegkút.

Herczegkút, azelőtt *Trauczonfalva*. Magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 179 házzal és 899 róm. kath. vallású lakossal. A Rákóczyak uradalmához tartozott, hova herceg *Trautson* János Vilmos 1754-ben németeket telepített, kik azonban az idők folyamán elszéledtek, vagy megmagyarosodtak. A községet, az alapító család kihaltával, a sárospataki uradalomhoz csatolták, melynek sorsában osztozott. Most nincs nagyobb birtokosa. 1903-ban a falu nagy része leégett. Katholikus temploma a község alapításának idejében épült. A falu postája, távirója és vasúti állomása Sárospatak.

Hocsa

Hocsa, tót kisközség, az Ondava völgyében, Sáros vármegye határán, 60 házzal és 309 róm. kath. vallású lakossal. Posta- és táviróhivatala Sztropkón, vasúti állomása Mezőlaborezon van. A sztropkói uradalomhoz tartozott s régenté *Hoteza*, majd *Hattchia* alakban írták a nevét. Az újabb korban a gróf *Keglevich*ek lettek az urai, most pedig *Wollman* Kázmérnak van itt nagyobb birtoka. 1663-ban a pestis itt is dúlt. Itt van a vármegye egyetlen róm. kath. fatemploma, melyet még 1639-ben állítottak s 1798-ban renováltak. Ide tartozik *Blednicza-puszta* is.

Holcsik.

Holcsik, előbb *Holcsikócz*, a sztropkói uradalomhoz tartozott, de 1591-ben *Rákóczy* Ferencznek s később, a *Pethőkkel* együtt, *Tharas* Ferencznek is volt benne része. A XVI. században *Holczikovecz* néven is emlegetik. Újabbkori birtokosai a *Jekelfalussyak*, *Vécseyek* és *Szirmayak* voltak. Ezidőszerint nagyobb birtokosa nincsen. Ezt a községet sem kerülte ki az 1663-iki pestis. A községben nincs templom. Van 21 háza s 157 róm. kath. vallású, tótajkú lakosa. Postája és távirója Kelese s vasúti állomása Varannó. Ide tartozik a *Kelcsánki major* is.

Homonna.

Homonna, a Laborez-folyó mentén fekvő nagyközség 392 házzal és 3995, túlnyomólag tót lakossal. A Homonnai *Drugethek* ősi fészke, melynek történelmi múltja korai századokig nyúlik vissza. A XIII. században a Krajnya középpontja volt s első birtokosaként a *Drugeth* családot említik. Első okirati följegyzést róla 1322-ben találunk, a mikor *Drugeth* Jánost uralta. Egy másik okirat szerint 1323-ban Róbert Károly király *Drugeth* Fülöpnek adományozta az uradalmat, a kitől 1327-ben öccse, Vilmos örökölte. 1360-ban a *Drugethektől* elfoglalta *Koriatovics* Tivadar orosz herceg, de már 1380-ban királyi adományképen ismét *Drugethek* kapják, még pedig *Drugeth* János fiai. A homonnai kastély építésének eredetét nem jegyezte fel semmiféle okirat, de 1449-ben már állott s mindegyik birtokosa szépített vagy rontott, toldott és bővített rajta. A XV. században az *Ágóczy* családnak is rész jut az uradalomban. A husziták pusztításai alkalmával ez a birtok is a cseh rablók kezébe került, de Mátyás király hadai onnan is kiűzték őket s a *Drugethek* visszanyerték ősi birtokukat. Az ellenkirályok alatt a menekvő *Szapolyay* János itt húzódott meg egy ideig. Az 1559-ben elhunyt *Drugeth* Istvántól fiai, László és a fejedelemjelölt Bálint örökölték s a birtok a következő század elejéig is e családé maradt. 1610-ben Homonnai György, az akkori földesúr, az országbírói méltóság elnyeréseért a róm. kath. vallásra tért át s két évvel később jezsuitákat is telepített Homonnára. Ez adott jogcímet Bethlen Gábornak arra, hogy Homonnai *Drugeth* Györgyöt összes zempléni birtokától és Homonnától is megfoszssa. 1619-ben itt vívott véres csatát *Drugeth* György *Rákóczy* Györggyel. A XVII. század első felében (1630 körül) *Drugeth* György fia János, leverte *Császár* Péter,

a „parasztkirály“ pórhadát s ezért visszakapta zempléni birtokait és ismét ura lett Homonnának. De a Drugethek hatalma immár alászállott és régi nagyságát sohasem nyerte többé vissza. Homonnát 1644-ben elfoglalta Rákóczy György s noha a Drugethek később ismét visszahelyeztettek e javukba, 1684-ben *Thököly* Imre ostromának nem tudtak ellentállani. Thököly a várat elfoglalta és Homonnai Zsigmondot elhűrezolta Kassára, Ezzel örök időkre véget ért a Homonnai Drugethek hatalma. A várkastély azonban ma is fennáll gróf *Andrássy* Sándor tulajdonaként, a ki az uradalom mostani birtokosa. Homonna mezőváros multjáról beszél a pálos eredetű róm. kath. templom is, a mely még a XIV. században épült és sokat szenvedett a vallásháborúk alatt. Egy ideig a kálvinistáké is volt, kiknek 1583-ban Rákóczy Ferencz adta oda. 1765-ben megújították. Gróf Hadik Béla admirális hamvai a templom sirboltjában nyugszanak. A gör. kath. templom is közel kétszázados, mert 1717-ben épült. Régi épület a zsinagóga, a melyet 1797-ben emeltek. A róm. kath. templomhoz tartozik a XVII. századbéli jezsuitaklaster épülete, a mely szintén sok vihart élt át; Thökölyék 1676-ben fölgújították, de az épület megmenekült a teljes pusztulástól s jelenleg a parochus lakása és a leányiskola is ott van. Ebben a kolostorban a Drugeth grófok gimnáziumot is tartottak fenn, a melyet később Ungvárra helyeztek át. A reformátusok egy évtizeddel ezelőtt építették tornyos templomukat. Homonna járási székhely, vasútállomással, távíróval, szesz- és kályhagyárral; van több egyesülete, felső kereskedelmi iskolája és felső leányiskolája, járásbíróháza, főszolgabíróháza, adóhivatala, máv. osztálymérnöksége. A homonnai kastély a sok stilszerűtlen átalakítás és toldozás daczára ma is impozáns, nagyarányú épület. Alsó falai s különösen egyes alapzati részei, árpád-kori építkezésre vallanak és hajdani várjellegét is igazolják. A kastély majdnem szabályos négyszög, nagy udvarral s hatalmas arányú torony alatt fekvő portáléval, melyhez a hajdani vár-árkon át híd vezet, melyet jobbról-balról egy-egy erős pilléren álló kőoroszlán őriz. Belső helyiségei tágasak és kényelmesek és sok értékes műtárgyat tartalmaznak. Legérdekesebbek a következő helyiségei: a belül emeletes, nagy könyvtárterem, gazdag könyvtárával, mely kb. 8000 kötetet tartalmaz és számos értékes régi bútort. Itt vannak a Homonnai Drugeth család irományai is. A hosszú, tágas fegyver-folyosó, melynek falait nagyértékű, régi fegyverek, vértetek és beceses tapisszériák borítják. Az ú. n. királyszoza, melynek falait a magyar királyok medaillon-képei fedik s a hol számos nagyértékű, régi bútor látható. Az ú. n. Csáky-szoza, ritkaságszámba menő színes rézmetszeteivel. A lépcsőház, a női ágbeli ősök egykorú arcsképeivel. Louis XV. szoza, nagybecsű régi festményeivel. Az egyik vendégszoza, valódi régi japán bútorokkal és japán falfestményekkel. A kastélybeli kápolna, 1660-ból való oltárképével, mely egy Drugeth-féle hadi zászló közepére volt festve, stb. Mindezek és a többi helyiségek falait régi, híres mesterektől való festmények borítják. A kastélyhoz francia, részben angol kert csatlakozik, melynek természetes folytatása a kb. 6000 holdas erdő. A parkon végig beboltozott patak vonul át a föld alatt. A kastély kb. 2 kilométernyi távolságból vízvezetékkel kapja ivóvizét. Közel a kastélyhoz fekszenek a mintaszerű belső istállók s a hatalmas arányú lovarda. A nemes gróf a kastélyt most alapjából restauráltatni és régi várkastélyszerű alakjába visszahelyeztetni szándékozik. Homonna kiránduló helye a „Szirtalja“ (Podskalka) a Laborez balpartján. A Laborez folyón átvezető szép vashíd már a XX. század alkotása. Homonna országos vásárait egész felső Zemplén, a vasuton még Gácsország is látogatottakká teszi. Hegyre felvezető Kálváriája is híres. Homonnán született *Trefort* Ágoston 1817. február 7-én.

Homonnaolyka, az Olyka-völgyben fekvő ruthén kisközség, körjegyzőségi székhely, 56 házzal és 337 lakossal, kik gör. kath. vallásúak. Posta van a községtben, távírója és vasúti állomása Radvány. A homonnai uradalomhoz tartozott s hajdan *Ilka*, *Jelka* és *Ilyka* néven szerepelt. Később a *Szulyovszkyak*, azután a *Keczerek*, majd a *Matolayak* lettek az urai és most dr. Matolay Gábornak van itt nagyobb birtoka. 1663-ban itt is dúlt a pestis. A község határában kénes vizű forrás van. Görög katolikus temploma régi, de építési ideje ismeretlen. Ide tartozik *Fűrész-gyártelep* is.

Homonna-
olyka.

Homonna-
rokitó.

Homonnarokitó, ruthén kisközség a Viravka völgyében, 74 házzal és 398 gör. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Koskócz. A XVI. század óta a homonnai uradalomhoz tartozott és a *Drugethek* voltak az urai. Később aztán az *Almásyaké* lett, majd a báró *Luzsénszkyaké*, most pedig a késmárki takarékpénztárnak van itt nagyobb birtoka. Gör. kath. temploma a XVIII. század elején épült. Az egyház birtokában 1714-ből való ezüst-kehely és szentségördő szelencze van, melyet Rokitóy Jakab ajándékozott az egyháznak.

Homonna-
zavod.

Homonnazavod, azelőtt *Zavadka*, tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 46 házzal és 236 róm. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott, de újabb korban a Szirmayak, majd gróf *Van Dernáth* birták. Most gróf *Andrássy* Sándornak van itt nagyobb birtoka és régi úrilaka, melyben a körjegyzői hivatal van elhelyezve. A községbeli róm. kath. templom 1770-ben épült.

Hór.

Hór, tót kisközség, 94 házzal és 866 lakossal, kiknek nagyobb része róm. kath. vallású. Postája és távirója Parnó, vasúti állomása Bánócz. A homonnai uradalomhoz tartozott és 1451-ben már a *Drugethek* voltak az urai. 1550-ben *Mikesey* Lászlót és *Orbay* Magdolnát s 1590-ben *Banchy* Jánost is egyes részeinek birtokába iktatják. Az 1598-iki összeírásban a Homonnai Drugethek mellett még *Vitányi* István és *Kátay* Mihály is birtokosként szerepelnek, 1732-ben pedig a *Kiszely*, *Tussay* s a *Divényi* családok. Azután a *Szirmayaké* lett, most pedig gróf *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. Az 1663-iki pestis ezt a községet is meglátogatta. Temploma ninesen. Ide tartoznak *Biseze*, *Hrinyisce* majorok és *Voronyák* erdőlak. Hór környékén feküdt hajdan *Kupony* elpusztult község, mely 1451-ben szintén a Drugethek birtoka és a XV. században *Kapon* és *Kopon* néven is említetik. A Drugethek mellett 1550-ben *Mikesey* Lászlót és *Orbay* Magdolnát is egyes részek birtokába iktatják. A török dúlások alatt pusztulhatott el, mert azután már csak pusztaként szerepel, melynek újkori urai a *Csákyak* és *Szirmayak* voltak. Itt valahol, Hór tájékán, fekehetett a XIV. században *Berzencz* is, melynek birtokosait azonban nem ismerjük.

Hosszúláz.

Hosszúláz, sátoraljaújhely közelében fekvő kisközség, 54 házzal és 251, nagyobb részben róm. kath. vallású, magyar lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Sátoraljaújhely. Hajdan az újhelyi vár tartozéka volt, de elpusztult és 1789-ben svábokat telepítettek ide, kik az idők folyamán megmagyarosodtak. A múlt század elején herceg *Bretzenheim* Károly Agost volt az ura, most azonban nagyobb birtokosa ninesen. Templom nélküli község.

Imreg.

Imreg, bodrogmenti magyar kisközség. Van 120 háza s 605 lakosa, kiknek nagyobb része róm. kath. vallású. Postája Czeke, távirója Sátoraljaújhely és legközelebb eső vasúti állomása Upor. Régen *Imbreg* volt a neve. Az Imbre az Imre névnek régies alakja, miből azt kell következtetnünk, hogy alapítójának neve él a község nevezetében. Első birtokosaiul a Kaplony nembeli *Imreghieket* ismerjük. 1419-ben Imreghi Andrással együtt *Cseke* György is birtokosa. 1458-ban *Palóczy* Lászlót, húsz évvel később *Czekei* Jánost és 1510-ben *Eödönffi* Pétert, *Dobó* Zsófiát és *Gerendi* Lászlót iktatják birtokába. Azután a *Tárczayak* lettek az urai. 1561-ben *Soós* Jánost és hét évvel később *Horváth* Györgyöt, *Ráskay* Ferenczet és *Ilosray* Györgyöt iktatják egyes részeibe. Az 1598-iki összeírásban *Soós* András, Ferencz, István és Kristóf, továbbá *Barkóczy* László, *Pethő* István és *Vinnay* Kristóf vannak birtokosaiként felsorolva. A *Bodók*, kiknek itt várkastélyuk volt, mely *Bodó-vár* néven volt ismeretes, itteni birtokrészüket *Szirmay* Gábortól és *Jászay* Évától örökölték. 1711-ben a *Kapy* család nyer itt részeket, újkori birtokosai pedig a gróf *Aspremont*, báró *Barkóczy*, *Kazinczy*, *Bodó*, *Bessenyei*, *Horváth*, *Szikszay*, *Püspöky* és gróf *Buttler* családok, míg most *Weinberger* Dávid örökösének van itt nagyobb birtokuk. A *Barkóczyak* itt a XVII. század közepe táján kastélyt építettek, mely később a *Buttler* családé lett, most pedig a *Weinberger* örökösöké. A község mellett emelkedő hegytetőn van a minoriták klastroma és temploma. A templom tornya ősrégi építmény. 1767-ben *Barkóczy* Imre megfelelő területet adományozott a minoritáknak, kiket *Radról* telepített ide, hol akkoriban egy templom romja állott. Ide építették azután a minoriták rendházukat és templomukat. A klastrom most

már üresen áll és mindössze egy páter lakja. A zárda könyvtára még megvan s kb. kétezer, XVI—XVIII. századbéli vallási és egyházi munkát tartalmaz. A minoriták templomán kívül református templom is van a községben.

Istvántelke, azelőtt *Stefanócz*. Tót kisközség 37 házzal és 191 gör. kath. vallású lakossal. Postája és távirója Tavarna, a vasúti állomása pedig Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott s a XVI. század végén *Stephanócz-Wolia* alakban is említve van. 1479-ben *Istvánvágás* néven is említik. 1747-ben *Dravetzky* Lászlót iktatják némely részeinek birtokába. Az újabb korban a gróf *Szirmay*, a gróf *Barkóczy* és a *Fándly* családoké volt és most a gróf Barkóczy János-féle hitbizományhoz tartozik. 1663-ban a pestis pusztította lakosait. Gör. kath. temploma 1783-ban épült.

Istvántelke.

Isztáncs, tót kisközség a Helmecez-patak mentén. Van 74 háza és 445, nagyobbára gör.-kath. vallású lakosa. Postája, távirója és vasúti állomása Upor. XV. századbéli birtokosai az *Isztáncsiak*. 1447-ben Isztáncsi Miklóst szolgálja, 1460-ban már az Isztáncsiakkal a *Csapiak* osztozkodnak rajta. 1474-ben a *Kecseti* családot iktatják egyes részeibe s ebben az időben az *Erdélyi* családnak is volt itt része. A XV. században a község neve állandóan *Stáncs*. Az 1598-iki összeírás csak Homonnai Györgyöt említi birtokosául, később azonban az *Alvinczyek* is szereznek itt részeket, majd az *Uporyak* és *Lorántffyak*, kiknek révén *Rákóczy*-birtok lesz. 1730-ban a *Bégányiak* zálogbirtoka, de az újabb korban már az *Aspremont* grófoké. Most nincs nagyobb birtokosa. A XVII. századbéli pestis ennek a községnek sem kegyelmezett. 1690. november 4-én itt görögkatholikus zsinatot tartottak, melyen 40 lelkész fogadta el az uniót. 1831-ben és 1873-ban a kolera dühöngött a faluban. Gör. kath. temploma 1792-ben épült.

Isztáncs.

Izbugya, tót kisközség a Laborez mentén, Ung vármegye határán, 102 házzal és 532 lakossal, kiknek nagyobb része róm. kath. vallású. A község postája, távirója és vasúti állomása Nagymihály. Legősibb birtokosául 1373-ban *Bethlen* Mártont ismerjük. Ez időben Ung vármegyéhez tartozott. A *Zbugyay* család származási helye, melytől nevét is vette. 1419-ben két Zbugya nevű község szerepel, *Nagy* és *Felső* jelzőkkel. Ekkor a *Nagymihályi* és *Tibai* családok is bírnak itt részjavakat. Zbugyay Bernát 1450-ben, *Drugeth* Simon leányával a barkói uradalom egy részét kapta, melyeknek községei ettől kezdve az Izbugya előnevet veszik fel. 1563-ban *Pethő* Jánost és *Forgách* Simont iktatják némely részek birtokába, 1582-ben Karvai *Orlé* Miklóst egy kúriába. 1582-ben *Kubinyi* Kristóf és *Szent-Ivány* György, 1587-ben *Malikóczy* Miklós és Gábor kapnak itt részeket, de az 1598-iki összeírásban már *Wiczmándy* Tamás s *Zsigmond* és *Nyárády* Albert vannak említve birtokosaiul. 1656-ban *Bornemisza* Mihályt iktatják egy részébe, 1773-ban *Desseffy* Tamás és *Wiczmándy* Mihály az urai s e két családot uralja azután; de a mult század elején osztoznak velök még az *Ujlaky*, *Bencsik* és *Szirmay* családok is. Most a *Fejérváry* családnak van itt nagyobb birtoka. Ékesíti a községet egy újabb úrilak is, mely a *Burger* Eleké. Róm. kath. temploma 1880-ban épült.

Izbugya.

Izbugyabéla, ruthén kisközség a Laborez völgyében 95 házzal és 463, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Radvány. A századok folyamán ugyanazok voltak az urai, mint Izbugyának; csak hogy 1575-ben *Maturnay* Annát iktatják egy rész birtokába, míg az 1598-iki összeírásakor a *Wiczmándyak* mellett *Asguthy* Mihály, *Nyárády* Albert, *Palocsay* György, *Füzy* Imre és *Bogáthy* Mihály vannak birtokosokként felsorolva. Újabbkori urai a *Szirmayak*, *Desseffy*ek s a *Vladárok*. E községgel volt egyesítve *Valentócz* község, mely 1550-ben *Drugeth* Imre, Gábor, Gáspár és Ferencz birtoka; 1587-ben *Malikóczy* Miklóst és Gábort iktatják egyes részeibe. Tíz évvel később már *Füzy* Imre és *Palocsay* György az urai. Későbbi birtokosai ugyanazok voltak, mint a vele egyesített Izbugyabéláé. A községben gör. kath. templom van, mely 1770-ben épült. Ide tartozik *Mászó-pusztá* is.

Izbugyabéla.

Izbugyahrabócz, a többi Izbugya előnevű községekkel egy azura volt s csak 1600-ban iktatnak be rész birtokába *Izbugyay* Gállal együtt egy *Both* István nevű nemest. Újabbkori birtokosai a *Desseffy*ek, *Kazinczyak*, *Wiczmándyak* *Sárossyak* és most is a gróf *Desseffy* családnak van itt nagyobb birtoka

Izbugyahrabócz.

Temploma nincs. E tót kisközség a Laborez mentén fekszik s 80 háza és 381, nagyobbára róm. kath. vallású lakosa van. Ide tartozik *Staniszlóvecz-tanya* is.

- Izbugyaradvány. *Izbugyaradvány*, szintén Laborezmenti ruthén kisközség, körjegyzőségi székhely, 96 házzal és 606. gör. kath. vallású lakossal. Postája Laborezradvány, távirója Radvány. Saját vasúti állomása van. A többi Izbugya előnevű község sorsában osztozott s birtokviszonyai is azonosak. Most *Miklós* Bélának és *Andrássy* Antalnak van itt nagyobb birtok. 1873-ban nagy éhínség uralkodott lakosai között. Gör. kath. temploma 1784-ben épült.
- Izbugyarokító. *Izbugyarokító*, a Viravka-völgyben fekvő kisközség 56 házzal és 313 ruthén lakossal, kik gör. kath. vallásúak. Postája, távirója és vasúti állomása Koskócz. A többi Izbugya nevű község sorsában osztozott, csak az 1598-iki összeírásban bukkan fel egy új birtokosa *Soós* János özvegye személyében. Újabbkori urai a *Szirmay*, *Kéry*, *Sárossy*, *Pike*, *Boronkay* s a báró *Luzsénszky* családok voltak, de most idegen kézen van. Templom nincs a községben.
- Jakabvölgye. *Jakabvölgye*, azelőtt *Jakusócz*. Ruthén kisközség. Mindössze 14 háza és 89 gör. kath. vallású lakosa van. Postája és távirója Sztropkó, vasúti állomása Homonna. A sztropkói uradalomhoz tartozott s ennek sorsában osztozott, míg nem azután a *Dessewffy*, majd a gróf *Keglevich* család birtokába került. Most idegen kézen van. Görög katolikus temploma 1790-ben épült.
- Jánosvágása. *Jánosvágása*, azelőtt *Hankócz*. Laborezmenti tót kisközség 79 házzal és 389 róm. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Koskócz. A homonnai uradalom tartozéka volt s 1611-ben Telegdy Borbálát, 1747-ben *Dravetzky* Lászlót is némely részei birtokába iktatják. Újabbkori birtokosai a gróf *Csákyak* voltak, majd a gróf *Andrássyak* és most is gróf *Andrássy* Tivadarnak van itt nagyobb birtoka. A faluban nincs templom.
- Jánosvölgye. *Jánosvölgye*, azelőtt *Jankócz*. Tót kisközség. Van 33 háza és 215 róm. kath. vallású lakosa. Postája Göröginye, távirója és vasúti állomása Homonna. A *Drugethek* homonnai uradalmához tartozott, de később az *Okolicsányiak* után az *Almásyaké* lett, majd pedig a *Csákyak* birtokába ment át. Mostani nagyobb birtokosa *Lukovits* Géza. Róm. kath. templomát 1769-ben építették. Ide tartozik *Géza-tanya* is.
- Jármos. *Jármos*, azelőtt *Jalova*. Kisközség 17 házzal és 103 gör. kath. vallású, ruthén lakossal. Postája Czirókafalu, távirója Szinna. A homonnai uradalomhoz tartozott. Újabbkori birtokosa a *Révész* család volt. Most *Hering* Gottfried Jánosnak van itt nagyobb birtoka. A faluban gör. kath. templom van, melynek építési ideje ismeretlen.
- Jeszenócz. *Jeszenócz*, tót kisközség 70 házzal és 431 róm. kath. vallású lakossal. Postája Zsalobina, távirója Tavarna, vasúti állomása Varannó. A *Homonnaiak* birtoka volt, de az 1598-iki összeírás szerint *Révay* Ferencz is részirtokosa. Később a *Barkóczy* és a *Wiczmándy* család lett a földesura. Most nagyobb birtokosa sincsen. Róm. kath. templomát 1778-ban *Barkóczy* Imréné szül. *Szirmay* Zsuzsánna építtette. A községben a XVIII. században több ízben volt földrengés, mely a templomot is erősen megrongálta.
- Jobbos. *Jobbos*, azelőtt *Praurócz*. Ruthén kisközség. Csak 23 háza és 149 gör. kath. vallású lakosa van. Postája Homonnaolyka, távirója és vasúti állomása Radvány. A sztropkói uradalom tartozéka volt és később a báró *Dessewffy*, majd a *Jekelfalussy* családé lett. Most *Tarnovszky* Sándornének van itt nagyobb birtoka. Az 1663-iki pestis itt is megkövetelte áldozatait. A falubeli gör. kath. templom 1832-ben épült.
- Józsefvölgy. *Józsefvölgy*, azelőtt *Juszkóvolya*. Tót kisközség. Van 46 háza és 231 lakosa, a kik görög katolikusok. A homonnai uradalomhoz tartozott és *Filyér-Volya* néven is említik. Később a *Barkóczyak* s a gróf *Forgáchok*, továbbá a *Sennyey* bárók s a *Szirmayak* birtokába került. Most nincs nagyobb birtokosa. A hagyomány szerint itt tartózkodott hajdan *Juszkó*, a messze földön hírhedt rablóvezér. A falu gör. kath. temploma a XVIII. század végén épült. Postája Vehéczen, táviró és vasúti állomása pedig Varannón van.
- Juhászlak. *Juhászlak*, előbb *Runyina*. A Beszkidek alatt fekvő ruthén kisközség. Van 41 háza s 279 gör. kath. vallású lakosa. Postája Nagypolány, távirója Szinna, vasúti állomása Nagyberezna. A gácsi határszélen fekszik s hajdan

Kelcse. — A Jekelfalussy-fele kastély. (Krizser Lajosé).

Kistölgyes. — Herczeg Lobkovicz Rudolf vadászkastélya.

Klazány. — A Vladár-féle kúria.

Laborezfalva. — A báró Luzsénszky-féle kúria Sztankócz-pusztán. (Ferenczy Eleké).

a homonnai uradalomhoz tartozott. Az újabb korban a *Prámer* család, majd *Satzger* Keresztély lett az ura, most pedig *Scharnitzer* Ottó lovagnak van itt nagyobb birtoka. A faluban gör. kath. templom van, mely 1796-ban épült.

Juhos, azelőtt *Parihuzócz*. Ruthén kisközség 36 házzal és 192 lakossal, kik gör. kath. vallásúak. Postája és távirója Szinna, vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott. Újabbkori birtokosai a *Szirmayak*, majd a *Lónyayak* voltak, most azonban nagyobb birtokosa nincsen. 1873-ban a kolera pusztította lakosait. Az itteni gör. kath. templom 1801-ben épült.

Kácsánd, tót kisközség 53 házzal és 284 róm. kath. vallású lakossal. Postája Máleza, távirója és vasúti állomása Bánócz. Első birtokosául 1220-ban a *Buttkay* családot ismerjük. 1414-ben *Nagymihályi* Jánost, 1415-ben pedig *Csebi* Istvánt iktatják birtokába. 1443-ban *Üngli* Albert s a *Ramocsai* család, 1553-ban *Wiczmándy* Mátyás. 1567-ben pedig *Kapy* Ferencz, *Péchy* Gáspár, *Sólyom* Péter a birtokosai. 1597-ben *Dobó* Ferenczet is itt találjuk; az egy évvel később történt összeírásakor már a következő birtokosok szerepelnek: *Ilosvay* Mihály özvegye, *Daróczy* Pál özvegye, *Nyárády* Albert, *Tompa* Márton, *Pribék* Ferencz, *Baranyi* Miklós, *Csicsery* János és *Nagymihályi* Zsigmond özvegye. Újabbkori urai ezután a *Kácsándyak*, az *Aiszdorfer*, *Kazinczy*, *Szirmay*, *Kovácsnay* és *Ibrányi* családok. Most a *Kazinczy* és a *Nyomárkay* családoknak van itt nagyobb birtokuk. A községhez tartozó *Tatárka* nevű dűlőhöz az a hagyomány fűződik, hogy a tatárjárás alatt itt állítólag ütközet volt. 1864-ben az egész község leégett. Temploma nincs. Ide tartoznak a Blatta-beli földek, a hol a *Kazinczy* és *Nyomárkay* családok majorsági épületei állanak

Kalenó, a gácsi határszélen fekvő ruthén kisközség, 105 házzal és 585 gör. kath. vallású lakossal. Postája és vasúti megállóhelye Vidrány, távirója pedig *Mezőlaborcz*. A homonnai uradalom egyik birtoka volt, melynek később a *Szirmayak*, majd a *Szerdahelyiek* voltak a földesurai, de most nagyobb birtokosa nincsen. Gör. kath. temploma 1800 körül épült.

Kálnarosztoka, ruthén kisközség 568 gör. kath. vallású lakossal. Házainak száma 87. Postája Ublya, távirója és vasúti állomása pedig Kisberezna. A homonnai uradalom tartozéka volt és két falu, vagyis *Kálna* és *Rosztoka* egyesüléséből keletkezett. Újabbkori birtokosai a *Szirmayak*, majd a mult század elején gróf *Van Dernáth* Vilmos, azután gróf *Vécsey* Paulina és báró *Redwitz* Georgina. Ezeket követték *Fischer* Antal és Frigyes lovagok, 1884-ben pedig gróf *Beaufort* Spontin Frigyes. A községben két gör. katolikus templom van, melyek közül az egyik 1839-ben, a másik 1860-ban épült.

Kaponya, Ung vármegye határán fekszik. Magyar kisközség 179 róm. kath. vallású lakossal; házainak száma 28. Postája és távirója Lelesz, vasúti állomása Perbenyik. Első írott nyomát már 1287-ben találjuk, a mikor a *Deregyei* Jakab birtoka. 1332—37 között belekerült a pápai tizedszedők jegyzékébe is. 1343-ban *Kapuna* Márton fia a leleszi prépostsággal egy birtokrész miatt pereskedik. 1457-ben a Kaponyai vagy Kaponyás családdal együtt a *Radvanciaknak*, a *Horkai* családnak s a leleszi konventnek is vannak itt részeik, de a Radvanciak a maguk részét *Koncz* Ozsvátnak zálogosítják el. 1517-ben a Kaponyai család a maga birtokát 2000 forintért *Homonnai* Jánosnak adja el. 1549-ben *Reethy* Istvánt, 1554-ben *Horváth* Jánost iktatják itteni részirtokokba. 1598-ban egész sereg birtokosa jön elő, ú. m. *Bernáth* Gábor, *Bozsvay* Ferencz, *Cserney* András, *Csicsery* Miklós özvegye, *Hetey* István, *Gombos* János, *Helmecey* András és *Paczoth* Ferencz. 1629-ben *Sennyey* Sándort is uralja. 1654-ben a *Tárkányiak* kapnak egy nemesi udvarházra donációt. 1659-ben a *Csicseri* *Orosz* családot és 1680-ban *Domby* Györgyöt iktatják némely részeibe. A *Tárkányi*-féle részt 1688-ban *Sennyey* III. István öröklí. Ez a rész 1742-ben a *Döryké* lesz, de 1800-ban ismét a *Sennyeyek* az urai. Kívülök még a *Szerdahelyi*, *Szirmay*, *Császár*, *Durcsák*, *Geöcze* és *Berczik* családoknak is voltak itt részeik. Most nagyobb birtokosa nincsen. Templom nélkül való község.

Karesa, bodrogi kisközség, 142 házzal és 1579 magyar lakossal, kiknek nagyobb része református vallású. Postája Nagykövesd, távirója és vasúti állomása Szomotor. Ósrégi község, mely az árpádkori oklevelekben *Karachy*, *Karasahel*, *Karazaher* és *Karucha* névalakokat tüntet fel. 1398-ban

Juhos.

Kácsánd

Kalenó.

Kálnarosztoka.

Kaponya.

Karesa.

Debreő István és fiai birtoka. 1440-ben *Zerdahelyi* Miklós a földesura, de három évvel később már *Brankovits* György szerb despota kapja, ki azután a maga részét a *Kistárkányiaknak* és *Apagyiaknak* adja. 1451-ben az *Ungli* családnak is van itt része, tíz évvel később pedig *Upori* Jánosnak. Az 1598-iki összeírás csak *Alaghy* Ferenczet említi birtokosául 1618-ban *Mátyus* Jánost és *Kakas* Erzsébetet iktatják birtokba, 1631-ben pedig báró *Sennyey* Sándor kap rá kir. adományt. Azóta a *Sennyeyek* birtoka, de gróf *Nádasdy* Ferencznek is része van benne. A karesai református templom érdekes műemlék. Ó-román stilben épült, de idejét pontosan meghatározni nem lehet. Némelyek szerint *Roland* nádor építtette, egyidőben a kövesdi várral, tehát 1240 körül, de midőn kegyvesztett lett, az építkezés félben maradt. Mások szerint meg *Roland* nádor unokája, *Rathold* kezdte építeni s akkor maradt félben, a mikor 1285 körül *Finta* nádor és *Micz bán* a kövesdi várat bevették. Egy harmadik változat szerint *Omode* bán leánya kezdte meg az építést, de befejezése előtt meghalt. Vannak viszont, a kik *Micz bán* fia *Demeternek*, a későbbi leleszi prépostnak tulajdonítják építését. Ide tartoznak *Árpás-*, *Biharom-*, *Góros-*, *Nyú-* és *Becsked-tanyák*, mely utóbbi hajdan, *Bechkud* néven, mint község szerepelt. 1438-ban és 40-ben a *Szerdahelyiek* és *Soósok* birtoka. 1479-ben már pusztá. Itt feketett valahol még az eltűnt *Dobrozsnya*, mely valószínűleg azonos azzal, mely már a XVI. században pusztaként említetik.

Károlyfalva.

Károlyfalva, magyar kisközség 75 házzal és 459 róm. kath. vallású lakossal. A Rákóczy-féle birtokokhoz tartozott. 1754-ben herceg *Trautson* János Vilmos svábokat telepített ide s a telepet fia *Károly* után nevezte el. E családnak magvaszakadván, kir. kamarai uradalom lett. Most nincs nagyobb birtokosa. A falu 1841-ben és 1894-ben jórészben leégett. Róm. kath. temploma 1877-ben épült.

Káros.

Káros, bodrogi közti magyar kisközség 89 házzal és 653 lakossal, kiknek nagyobb része református vallású. Postája Nagykövesd, távirója s vasúti állomása pedig Bodrogszerdahely. Első írott nyomát, 1392-ben, az egri káptalan egyik bizonyáglevelében találjuk. 1405-ben az *Isépi*, *Cselei* és a *Dobi* családok birtoka. 1425-ben *Beke* Mártont és *Ricssei* Ambrust iktatják „*Karus*“ birtokába. 1436-ban a *Csirke* családnak is van itt része. 1512-ben *Csebi Pogány* Zsigmond és 1555-ben *Szent-Ivány* János és *Soós* Péter, 1561-ben meg *Mérey* Anna és *Serédy* Gáspár szerepelnek birtokosaikként. Az 1598-iki összeírás csak *Barkóczy* Lászlót és *Alaghy* Ferenczet említi. 1631-ben báró *Sennyey* Sándort iktatják némely részeibe. Később a *Sennyeyekkel* együtt még a *Tiszta* és a *Csuka* családok is földesurai, most pedig báró *Sennyey* Miklós és gróf *Nádasdy* Ferencz bírják. 1880-ban nagy tűzvész dúlt a községben. Református temploma 1824-ben épült. Ide tartoznak *Eperjes-szög* és *Fabián-tanyák*.

Kásó.

Kásó, tót kisközség 80 házzal és 432, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal. Postája Bodzásújlak, távirója és vasúti állomása pedig Upor, vagy Velejte. A *Losonczyak* ősi birtoka, melyet már 1390-ben a *Rakamaziaknak* zálogosítanak el. 1471-ben *Zöld* Bálintot iktatják a zálogos-birtokba. 1477-ben *Rozgonyi* Rajnold, 1481-ben pedig *Ráskai* Balázs is birtokosai. 1491-ben a *Losonczyak* ismét szerepelnek s az 1598-iki összeírás *Forgách* Zsigmondot, *Ungnád* Kristófot és *Losonezy* Annát említi. 1686-ban a község pusztaként fordul elő s a terebesi pálosoké. 1753-ban *Forgách* Ádámot iktatják birtokába s ekkor már ismét falu. Újabbkori birtokosai az *Almásyak* lettek s most is gróf *Almásy* György örökösének van itt nagyobb birtokuk. Dűlőnevei közül a *Bencsyk* és *Osvald* nevűek bizonyára régi birtokosaikra emlékeztetnek, ellenben *Peres* nevű dűlőjének egyéb jelentősége lehet. 1831-ben a lakosok az itt dúlt kolerajárvány következtében fellázadtak. Római katolikus temploma 1816-ban épült.

Kaszó.

Kaszó, azelőtt *Kaszú*, az Ondava völgyében fekszik. Kisközség 50 házzal és 319, nagyobbára tótajkú és gör. kath. vallású lakossal. Postája Hardicsa, távirója Töketerebes, vasúti állomása Upor. Hajdan *Kis-Kasuh* és *Nagy-Kasuh* néven két község volt. 1455-ben *Kis-Kasuh* fele a *Sztáncsiak* birtoka. 1458-ban *Kassuhy* Dánielt iktatják *Kis-* és *Nagy-Kasuh* részeibe. 1460-ban a *Csapiaknak* is van itt rész-birtokuk, s ezidőtájt a *Kasubi* *Nagy* és az *Erdélyi* családoknak is. 1550-ben *Mucsey* Pál és *Panithy* János *Kis-Kasuh* és „*Kasuh* alias *Nagy-*

Kasuh^h birtokosai. 1562-ben Kasuhy Juliannát, *Bogáthy* Borbálát és *Rákóczy* Erzsébetet iktatják mindkettő részeibe, a mikor azonban Kis-Kasuh pusztaként van említve. Ugyanekkor *Némethy* Sárának is van itt részbirtoka; de az 1598-iki összeírásban már nem ezek, hanem *Dobronoky* János, *Bernáth* János, *Bessenyei* János és *Soós* Ferencz szerepelnek. 1667-ben *Köröskényi* Gáspár kap Kis-Kasuh pusztán részbirtokot, 1753-ban pedig Kasuh birtokába *Forgách* Adámot iktatják be. 1774-ben *Bernáth* János és István, *Zsadányi Almásy* Mihály, *Pilissy* József és Ferencz az urai, néhány évvel utóbb meg az *Oroghványiak* is. Később a *Bernáth*, *Jánossy*, *Noska*, *Bárczy*, *Pilissy*, *Geőcze*, *Sughó*, *Almásy* és *Laskovits* családoké, de most nagyobb birtokosa nincsen. Van itt két régi kúria, melyek közül az egyiket 1764-ben *Bernáth* János építtette s ez most a *Ducs* családé, a másiknak alapját még a *Pilissy* család vetette meg, s ez ma a *Pilissy* Lászlóé. 1663-ban itt is dúlt a pestis. A községben református templom van, melynek építési ideje ismeretlen.

Kelcse. Ondavamenti tót kisközség. Körjegyzőségi székhely. Összesen 73 házzal és 451 róm. kath. vallású lakost számlál. Saját postája és távírója van, de legközelebb eső vasúti állomása *Varannó*. A sztrokói uradalom tartozéka volt s annak sorsában osztozott. Újabbkori birtokosai a báró *Vécseyek*, a gróf *Csákyak* s a *Jekelfalussyak* voltak, de most nincs nagyobb birtokosa. A *Vécseyek* 1780-ban itt várkastélyt építtettek, mely ma *Krizser* Lajosé. A község határában kénesvízű gyógyforrás van s azelőtt kisebb gyógyfürdője is volt. Van itt szeszgyár is, mely *Krizser* Lajosé. Ezt a községet is meglátogatta 1663-ban a pestis. 1903-ban nagy tűzvész okozott sok kárt. Róm. kath. temploma 1780-ban épült. Érdekesekek benne az egykorú, barokk-stílusú szenteltvíz-tartó és a fából faragott hasonló gyergyatartók.

Kelen. Azelőtt *Klenova*, ruthén kisközség, körjegyzőségi székhely, 129 házzal és 817 gör. kath. vallású lakossal. Postája *Ublya*, távírója és vasúti állomása *Kisberezna*. A homonnai uradalomhoz tartozott s előbb a *Drugethek*, majd a *Barkóczyak* voltak az urai. Most is gróf *Hadik-Barkóczy* Endrének van itt nagyobb birtoka. Gör.-kath. temploma 1805-ben épült.

Kereplye. tót kisközség 67 házzal és 326 lakossal. kiknek nagyobb része róm. kath. vallású. Postája, távírója és vasúti állomása *Gálszécs*. A *Széchiek* ősi birtoka, melyet már 1487-ben a *Tárczaiaknak* zálogosítanak el. Azután a *Csapiaké* és osztályos társaiké. 1495-ben a *Sztrithek* családot iktatják birtokába s ekkor *Kereplye* néven van említve. 1545-ben még *Sztrithek* Gábor az ura. 1561-ben *Nagymihályi* Györgyöt iktatják egyes részeibe, míg az 1598-iki összeírás *Csapy* Ferenczet, *Maiukóczy* Gábort, *Homonnai* Györgyöt és *Szürthey* Miklós özvegyét találja itt. 1600-ban a *Daróczyak*, 1629-ben a *Csapyak* szerepelnek birtokosokként, 1637-ben *Drugeth* György kap rá kir. adományt, de 1692-ben *Pethő* Zsuzsannának és *Barkóczy* Istvánnak is van benne része. 1775-ben *Boeckay* István szerepel, de utána már a báró *Fischer*, *Szemere*, gróf *Barkóczy*, *Kácsándy*, *Soós*, *Máriássy* és *Aiszdorfer* családok következnek. Most nincs nagyobb birtokosa. A XVII. századbéli pestis ezt a községet sem kímélte meg. Újabb róm. kath. temploma 1891-ben épült.

Kesznyéten. nagyközség, Borsod vármegye határán fekszik. Van 258 háza s 1342 magyar s nagyobb részben ev. ref. vallású lakosa. Postája *Girincs*, távírója és vasúti állomása *Tiszalucz*. A XV. század elején a *Czudar* családbeliek birtoka volt, melyet 1440-ben a *Rozgonyiaknak* zálogosítanak el. Azután a *Báthoryaké* lett, de a török világban elpusztult s 1567-ben a törököktől elpusztított községek között van említve. 1580-ban *Ruszkai* *Dobó* Ferencz a földesura. Az 1598-iki összeírás már *Rákóczy* Zsigmondot említi. A *Rákóczyak* többi birtokaival együtt, 1711-ben a kir. kamaráé lett. 1730-ban már *Szirmay* Tamás és *Fáy* Gábor az urai. 1760-ban gróf *Török* Józsefé, 1774-ben az *Almásy* család is jogot formál hozzá. Nagyobb része azután a gróf *Aspremontoké*, később pedig a gróf *Erdődyeké* lett. Most gróf *Erdődy* Györgynek van itt nagyobb birtoka. 1887-ben 104 háza égett le. Református temploma 1800-ban épült. Az egyház nagyon becses. régi úrasztali kelyhet őriz. Ide tartoznak *Sárrét*, *Kerülőlak*, *György-mayor* és *Kisabony-tanyák*. Ez utóbbi hajdan község volt. IV. Béla király idejében *Abony* és *Felső-Abony* néven két községről találunk adatokat. Ezeket IV. Béla *Leustach* fainak: *Mihálynak* és *Miklós*nak adományozza. 1415-ben a *Czudar* család is birtokosuk volt. 1514-ben *Szemerei*

Kelemen visegrádi várnagy volt Abony földesura, ki *Sisári* Bálinttal ellenségeskedésben élvén, az utóbbi, parasztlázadókkal szövetségbe, a falut megrohanta, kirabolta és felgyújtotta 1598-ban *Serjéni* Mihály és *Rákóczy* Zsigmond bírák s ekkor a török hódoltságához tartozik. Úgy látszik, hogy ezidőtájt szünt meg község lenni. 1730-ban a *Sickingen*, *Szürmay*, báró *Györy*, azután az *Aspremont*, a *Döry*, az *Almásy* és a *Wahl* családok birtoka.

Királyhegy.

Királyhegy, azelőtt *Piskorócz*. A sztropkói uradalomhoz tartozott s annak sorsában osztozott, mígnem 1747-ben *Pethő* Zsigmond a sztropkói klostromnak adományozta. Újabbkori birtokosai azután a *Sennyey* és *Horváth* bárók voltak, a múlt század közepe táján pedig *Szimnyey* Félix. Most nincs nagyobb birtokosa. Gör. kath. temploma nagyon régi. 1500 körül épült. A falu mindössze 21 házból áll, lakosai gör. kath. vallású tótok és számuk 129. Postája és távírója Sztropkó, vasúti állomása Homonna.

Királyhelme cz.

Királyhelme cz., a bodrogközi járásban, a Királyhegy tövében fekvő nagyközség, 382 házzal és 2303, túlnyomólag ev. ref. vallású lakossal. A hagyomány szerint már a honfoglalás korában lakott hely volt s a magyarok a szlávoktól véres csatában foglalták el. Régi okiratokban először 1214-ben találunk feljegyzést róla (*Hermely* és *Hermelyz* névvel), a mikor II. Endre király *Boleszló* váci püspöknek adományozta. Néhány évvel később a váci püspök a prémontrei rendet gazdagította ezzel az adománnyal. A XIV. században az Ákos nembeliek foglalták el és több évtizeden át őket uralta. A következő században a *Pálóczy*, *Pelejtey*, *Újfalussy* és *Zbugyay* családokat találjuk itt, végre (1488—1500 közt) a Pálóczy család lett az egyedüli ura s a mohácsi vészig bírta, a mikor a szerencsétlen ütközetben Pálóczy Antal is elesvén, helme czi birtokára *Perényi* Péter tette rá a kezét és ott várat is épített. Ez a vár azonban nem sokáig állott, mert 1548-ban felsőbb parancsra lerombolták. Az 1598-iki összeírás szerint *Báthory* István találjuk a birtokban, míg 1610-ben a *Báthory* családon kívül még a *Daróczy*, *Thelegdi*, *Nyáry* és *Gobóczy* családoknak is vannak itt részeik. 1654-ben a *Rákóczy* családot is uralja. A Helme czről Szentesre vivő utat is *Rákóczy* György építtette s ennek a közútnak sokáig „*Rákóczy-útja*“ volt a neve. 1690-ben a prémontrei rend visszavásárolta régi birtokait és 1697-ben II. *Rákóczy* György a maga részét is 18,000 rénes forintért a leleszi prépostságnak adja el. Később a prépostsággal együtt *Thurzó* Imre lett az ura, a kitől *Lorántffy* Zsuzsánna örökölte s kastélyal gazdagította a birtokát. Itt fejezte be életét 1660-ban, *Lorántffy* Zsuzsánna. Ez a kastély ma is áll s jelenleg a kincstár tulajdona, a mely a járásbírósgot helyezte oda. A mikor 1786-ban a prémontrei rendet hazánkban eltörölték, ezt a birtokát is a vallásalaphoz csatolták, de a visszaállított rend ismét visszanyerte. Jelenleg is a leleszi prépostság a legnagyobb birtokosa. A Helme cz névhez a „*Király*“ jelzöt annak az emlékére csatolták, mert ez a nagyközség hajdan királyi piac volt. Történelmi multjáról beszél az *Akasztohegy* nevű dűlője is, a mennyiben földesura pallosjogának emlékét örökíti meg. Igen régi a r. kath. templom is, melynek alapját még 1330-ban vetették meg. A vallási zavarok korszakában, a XVI. században, a templom romokban hevert 1757-ig, a mikor végre újra fölépítették. A ref. templom 1787-ben épült. Gróf *Mailáth* József itt 1897-ben hasonszenvi díszes kórházat emelt. Csinos épülete van itt még a *Tisza-szabályozó* társaságnak is. Királyhelme cz járási székhely, szolgabírósgal, adóhivatallal és 3 pénztintézzel. Van gőzmalma, kőbányája, távírója, postája; vasúti állomása *Perbenyik*. Határában a *Fejszés*- és a *Rozsostanyák* fekszenek.

Kisazar.

Kisazar, tót kisközség 103 házzal és 539 lakossal, kiknek nagyobb része gör. kath. vallású. Postája, távírója és vasúti állomása *Gálszécs*. 1413-ban találjuk első írott nyomát, a mikor *Peléthei* Miklós és *János* az urai, de egy évvel később már az *Azary* család is felbukkan. Ettől kezdve, majd egy évszázadon át az *Azary*, vagyis, az akkori oklevelek szerint: a *Kisazary* és a *Nagyazary* családok az urai. 1591-ben *Károlyi* Jánost iktatják egy rész birtokába, míg az 1598-iki összeírás *Azary* Istvánt, *Miklóst* és *Pétert*, *Azary* Mártonnét, *Morvai* Jánost, *Ujlaky* Gergelyt és *Pelejtey* Gáspárt említi birtokosaiul, mely utóbbi egynek látszik az ez időtájt szereplő *Gáspár* deákkal. Ugyanakkor *Zobos* Andrást iktatják itt egy kúriába. 1774-ben *Szemere* László, *Tomsics* Ferencz, *Forgách* János, *Máriássy* Sándor, *Soóky*

László, *Őszy* István, *Kovács* József, majd később a *Mocsáry*, *Szinnyey*, *Szenczy*, *Rácsay*, *Brigand*, *Medeváry*, *Szalay*, *Pilissy*, *Horváth*, *Pálóczy*, *Püspöky*, *Oeskay*, *Versikovszky*, *Pekáry*, *Bekes*, *Tomasics*, *Dienes* és *Zámbory* családok az urai, míg most csak *Szemere* Lajosnak van itt nagyobb birtoka. Van a községben két régi kúria, melyek közül az egyiket Pálóczy Horváth László építtette, a másikat meg *Szemere* István. Az első most *Dienes* Istvánó, az utóbbi pedig *Szemere* Lajosé. Scholtz eszászári vezér 1600-ban a községet porrá égette, 1663-ban pedig a pestis pusztította lakosait. A falubeli két templom közül a róm. katolikus 1600-ban, az ev. református 1803-ban épült. A katolikus templom előtt egy fából készült, érdekes harangláb emelkedik, mely 1619-ből való s ma is egészen jókarban van. A ref. egyház 1639-ből való szentედényt őriz. Kisazar határában feküdt hajdan *Razimó* község, mely 1525-ben már pusztaként van említve. Egyébként Kisazar sorsában osztozott, s birtokosai is ugyanazok voltak, csak 1429-ben *Lézi* Márton és 1506-ban *Móré* István azok, a kik Kisazar birtokosai között nem fordulnak elő.

Kisbári. Sátoraljaújhely közelében fekszik, 29 házzal s 150 ev. ref. vallású magyar lakossal. Postája, távírója és vasúti állomása Sátoraljaújhely. A *Báry* család fészke, és a XIV. században *Egyházsbári* néven is ismeretes volt. A hagyomány szerint IV. Béla ide is olasz szőlőműveseket telepített. 1412-ben *Lasztóczy* Sebestyén, hét évvel később a *Vitéz* család, 1437-ben *Hollóházi* László, 1479-ben *Kálnó* György kapnak itt részeket. 1489-ben *Buttkai* Pétert iktatták egy kúriába. 1561-ben a *Ráskay* családot, ugyanakkor *Kupinszky* Klárát, 1471-ben *Födönffy* Ferenczet és 1587-ben a Terebesi *Szabó* családot iktatják egyes részeibe. 1598-ban *Korchma* János, *Baranyi* Miklós, *Báry* Boldizsár, *BacsKay* Gáspár özvegye és *Varsady* Gáspár szerepelnek birtokosaikként, de részirtokosai 1612-ben *Máriássy* Ferencz és *Bárczay* Anna is. 1658-ban *Cserney* Pált, egy évvel később *Szalakóczy* *Horváth* Mihályt és *Báry* Mihályt iktatják egyes részekbe s utóbbit egy kúriába is s ezeken kívül a *Rákóczy*aknak is van itt részük. 1662-ben Tolesvai *Bónis* György, 1720-ban *Veres* András, 1774-ben *Nikházy* Julia és *Horváth* Ádám is földesurai, kiket azután a *Kazinczy*, *Dessewffy* s a *Vay* családok váltanak fel. Most gróf *Vay* Tihamérnak van itt nagyobb birtoka és kényelmes, régi úrilaka. A községbeli református templom árpádkori építmény, de az idők folyamán átalakították. Érdekes azonban portáléja, mely gótikus idomokat mutat. A templomban áll *Báry* Miklós és neje, *Horváth* Kata padja 1615-ből. Az 1663-iki pestis következtében az egész község kipusztult. A községhez tartozik a *Betekints* nevű korcsma.

Kisbár.

Kisberzsénye, azelőtt *Kisbreznye*. Sáros vármegye határán fekszik. Van 26 háza és 160 gör. kath. vallású, ruthén lakosa. Postája és távírója Sztropkó, vasúti állomása Mezőlaborez. A sztropkói uradalom tartozéka volt s *Pethő* Zsigmond 1747-ben a sztropkói klastromnak adományozta. Később a *Barkóczy*ak lettek az urai, de ma nincs nagyobb birtokosa. Gör. kath. temploma 1754-ben épült. Az 1663-iki pestis sok lakosát sírba vitte.

Kisberzsénye.

Kisbosnya, azelőtt *Bosnyicza*. Kisközség az Ondava völgyében 36 házzal és 159, nagobbára róm. kath. vallású, tótajkú lakossal. Postája, távírója és vasúti állomása Parnó. Némelyek egynek mondják a XV. században említett *Baszca*, *Bazza* vagy *Baza* nevű községgel. Első birtokosaiul a XV. század közepén, a *Csapi*ak és osztályos társaiat, a *Tárczai*akat ismerjük, azután a *Körtvélyesi* s a *Fodor* családokat. 1674-ben *Barkóczy* István, 1773-ban Parnói *Molnár* János és *Kovácsnay* Ádám, azután a *Kéry* család is, később a gróf *Andrássy*ak a földesurai. Most gróf *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. A XVII. századbeli pestis ezt a községet sem kímélte meg. Temploma nincs. Ide tartoznak *Dubnyik*- és *Hunkóczy*-puszták.

Kisbosnya.

Kisbukóc, azelőtt *Zemplénbukóc*. Egyike a vármegye legkisebb községeinek, mindössze 11 házzal és 91 gör. kath. vallású ruthén lakossal. Az Ondava mentén fekszik. Postája és távírója Sztropkó, vasúti állomása Mezőlaborez. A sztropkói uradalom tartozéka volt s annak sorsában osztozott. Újabb korban földesura a gróf *Keglevich* család lett, de most teljesen nagyobb birtokosa. A Bukóc-hegyen épült Bazilrendű gk. monostor bucsújáróhely.

Kisbukóc.

Kiscsécs, hernádmenti magyar kisközség. Van 41 háza és 192 lakosa, kiknek nagyobb része gör. katolikus. Hajdan *Kurta*csécs, *Possacsécs*, sőt *Kurta*-

Kiscsécs.

Possacsécs néven is említik. A XV. században még Borsod vármegyéhez tartozott. Első birtokosaként, 1411-ben, *Possai* Andrászt ismerjük. 1441-ben kivülről a *Szöke* család is birtokosa. 1453-ban a leleszi káptalan *Nagymihályi* Eödön Veronikát, *Kaponyai* Lászlót és *Ladamóczi* Miklóst, 1505-ben pedig *Lipthai* Györgyöt, *Zudhai* Lászlót és *Szöke* Jánost iktatja birtokába. 1598-ban, az akkori összeírás szerint a török hódoltságához tartozott és *Gerencsy* László nevén állott, 1732-ben *Szepesy* János és *Bay* Sándor bírták. Majd később a gróf *Döryek* és a *Szepesyek* révén báró *Eötvös* Ignác volt a birtokosa; később pedig *Fáy* Ignác és gróf *Bombelles* Lajos. Most *Hammersberg* Miklósné szül. *Wagner* Valériának és néhai *Tüköry* Jenőné szül. *Wagner* Emma örökösének van itt nagyobb birtokuk. A községet a XVI. század végén a törökök elpusztították. Határában feküdt a XV. század elején *Pósa*, vagy *Pósafalva*, melyet szintén neveztek *Pósacsécsnek* is. A községnek nincs temploma. Ide tartozik *Csűrkeret-major* is.

Kis-czigánd.

Kis-czigánd, tiszamenti magyar kisközség, Szabolcs vármegye határán, 99 házzal és 1865 lakossal, kiknek nagyobb része ev. református. Körjegyzőségi székhely. Postája Nagyczigánd s távírója és vasúti állomása Szomotor. Hajdan Szabolcs vármegyéhez tartozott s nevét az idők folyamán, különösen a XV. században *Chygan*, *Scygan*, *Czygan* alakban írják. 1453-ban a *Bacskauiak* az urai. 1474-ben Leleszi *Nagy* Ambrust, 1488-ban Bacsikai Istvánt és *Tórkányi* Istvánt iktatják némely részek birtokába s ez utóbbi évben Zemplénhez csatolják. 1492-ben *Reethi* István szerez itt részbirtokot, de ugyanakkor a *Tegzes* és a *Rozvágyi* családoknak is vannak itt részeik, 1529-ben meg *Vithéz* János és 1558-ban *Soós* János is részesei. Az 1598-iki összeírásban *Herczegh* Ferencz, *Bácskay* Gáspár özvegye és *Alaghy* Ferencz néven áll. 1624-ben *Alaghy* Menyhért mellett *Pethő* István is részbirtokosa. 1631-ben *Sennyey* Sándor kap rá királyi adományt. 1656-ban, a mikor „*Ujház alias Czigánd*“ alakban van említve, *Bornemisza* Mihálynak, 1691-ben pedig a *Vajay* családnak is van itt birtoka. 1729-ben *Galambos* Istvánt, *Király* Miklóst, *Fekete* Zsigmondot, *Bernáth* Jánost és *Pongrácz* Pált iktatják egyes részeibe, míg a másik részét a *Sennyeyek* birtokolják. 1774-ben *Sennyey* Imre és László, *Bánffy* Mihály, *Vay* László, Mihály és Ábrahám, *Ibrányi* Mihály és Károly, *Olechváry* Pál, *Boronkay* Menyhért, *Ormos* Imre és *Laczkovits* László szerepelnek itt, azután még a *Vécseyek*, *Ibrányiak*, *Pongráczok* és *Gönczyek*, most pedig gróf *Széchenyi* Ernőné szül. *Sennyei* Mária bárónőnek, *Vay* Tibor grófnak, *Lichtmann* Mórnak és *Weinberger* Hermannak van itt nagyobb birtokuk. A község lakosai, kik a gyékényipart nagyban űzik, hitelszövetkezetet tartanak fenn. Az 1831-iki kolera itt is erősen pusztított, 1865-ben pedig az árvíz okozott nagy kárt. A község, a nem egészen megbízható hagyomány szerint, állítólag onnan vette nevét, hogy első telepesei cigány-kovácsok voltak. A község lakosai Nagyczigándra járnak templomba. Ide tartozik *Ádámszállás* és *Bélatanya*.

Kisdobra.

Kisdobra, a Bodrogközön fekszik. Magyar kisközség 97 házzal és 427 lakossal, kiknek nagyobb része gör. kath. vallású. Postája, távírója és vasúti megállóhelye Bély. Az *Agárdiak* birtoka, kik már 1411-ben földesurai voltak. 1417-ben *Nagytárkányi* Györgyöt és *Perényi* Miklóst egyes részeibe iktatják, 1465-ben pedig a Tárkányiakkal együtt *Bacsikai* István is földesura. Utánuk a *Széchi* és a *Töke* család kerül fel, 1487-ben a *Széchiek* a maguk részét a *Tárcaiknak* zálogosítják el. Ez időben a *Bozinkai* családnak is van itt része. 1510-ben Csaloviti *Horváth* Pétert iktatják egyes részeibe, azután a *Vékeyek* is birtokosai s 1570-ben *Vékey* Ferencz a maga részét unokájának, *Palugyay* Erzsébetnek hagyományozza. 1579-ben *Palugyay* Erzsébet révén férjét, *Paczoth* Ferenczet, 1584-ben a *Kéri Járay* családot és 1590-ben a *Kaki Atyay* családot iktatják birtokba. Az 1598-iki összeírás *Paczoth* Ferenczet, *Tárkányi* János özvegyét, *Báhomyi* Mártont és *Doroszlai* Györgyöt találja itt. 1629-ben már *Sennyey* Sándor szerepel, 1654-ben a Tárkányiak is kapnak itt újabb adományt s az ő részük is 1688-ban *Sennyey* III. Istvánnak jut, kinek utódai 1742-ben a *Döryek*; de 1800-ban ismét a *Sennyeyek*. Kívülök még a gróf *Berényi*, a *Beöthy* és a *Szikszay* családok az urai. Most báró *Sennyey* Bélának van itt nagyobb birtoka. Az idetartozó *Kisfalud* és *Királyszög* nevű dűlők nevei jelentőséggel látszanak bírni. A falubeli gör. kath. templom a XVIII. század végén épült.

Kisdomása, ondavamenti tót kisközség 49 házzal és 265 róm. kath. vallású lakossal. Postája Újszomotor, távirója Tavarna és vasúti állomása Varannó. 1370-ben már két Domása szerepel s ekkor a *Micz bán* örökösök birtoka. Majd a *Czudar* családé lesz, de 1414-ben már a *Rozgonyiakat* is itt találjuk. 1494-ben Erdődi *Bakócz* Miklós, 1548-ban *Erdődy* Péter a földesura. Egyébiránt a sztropkói uradalom tartozéka volt, melynek az újabb korban a báró *Perényi*, a gróf *Sztáray*, az *Ibrányi*, a *Rolly*, a *Nedeczky* s a *Beöthy* családok voltak az urai. Most egy társaságnak van itt nagyobb birtoka. 1778-ban és 79-ben földrengés okozott sok kárt e községben s a földrengés 1885-ben és 90-ben megismétlődött. Katholikus temploma 1724-ben épült. Az egyháznak 1638-ból származó úrasztali kelyhe van, melyet *Barkóczy* László készíttetett. Itt, ezen a tájon feketett 1370 körül *Sztuczina*, vagyis, mint az akkori források írják: *Strachina* nevű vámszedő-hely, mely szintén a *Micz bán* örököseinek birtoka volt.

Kisdomása.

Kisgéres, bodrogközi magyar kisközség 263 házzal és 1354 református vallású lakossal. Postája és távirója Királyhalmecz, vasúti állomása Perbenyik. Már a leleszi prépostság alapító-levele említi *Vitalis* nevű birtokosát. 1214-ben még pusztá volt s akkor nyerte a Kis jelzöt is. Ez időtájt *Gyueres* alakban találjuk feljegyezve. Zemplén várának tartozéka volt, melyet IV. Béla, *Gerus* néven, Péter fiainak: *Agenak*, *Igenernek* és *Ambrusnak* adományoz. Majd a XIII. században a *Rozádív* család lesz az ura, de 1403-ban a *Pálóczyaké*. 1419-ben *Imreghi* Andrást és *Cseke* Györgyöt, 1458-ban *Pálóczy* Lászlót, hét évvel később *Bacsikai* Istvánt és *Tárkányi* Istvánt iktatják birtokba; de 1489-ben a leleszi prépostság is részesedik benne. 1505-ben *Szennyesi* Tamást, 1510-ben *Bánffi* Pétert, *Eödönffi* Imrét, *Dobó* Zsófiát, *Gerendi* Lászlót és *Czékei* Jánost találjuk itt. Az 1598-iki összeírás egyedül *Báthory* Istvánt említi birtokosául. Utána *Nyáry* István következett, de 1609-ben a *Daróczyaknak* is van benne részük. 1747-ben *Dravetzky* Lászlót, 1779-ben pedig *Károlyi* Antalt iktatják itt birtokba. Újabb korban s ezidőszerint is birtokosa a leleszi prépostság. 1868-ban, 69-ben, 90-ben és 1903-ban nagyobb tűzvész pusztított a községben. Református temploma 1758-ban épült. Ide tartoznak *Viktor* és *Pusztakeresztúr* tanyák, mely utóbbinak a neve *Christur* elpusztult község emlékét tartja fenn. Ez a község már 1214 előtt említették *Huntó* ispán birtokaként, ki azt *Boleszló* váci püspöknek adományozza. Említve van azután egy 1263-iki határjáró-levéiben is. Géres határában feküdt hajdan *Bodoló* község is, melyről már 1254-ben történik említés. A XV. század közepén a *Sztritheieké* és a Buttkai *Bodaiaké*. Tíz évvel később már praedium és *Serédi* Gáspár az ura. 1570-ben Kistárkányi *Boda* Ozsvátot és *Móré* Gáspárt, 15 évvel később pedig *Joó* Jánost iktatják birtokába. Ez időtájt Knini *Boinithih* Györgynek is van itt birtoka Határában a *Tatártemetés* nevű dülöhoz szájhagyomány fűződik, hogy t. i. Batu kán hordái itt gyilkolták volna rakásra az akkori környékbeli lakosságot.

Kisgéres.

Kisgerebélyes, azelőtt *Hrabovarosztoka*, ruthén kisközség 24 házzal és 165 gör. kath. vallású lakossal. Postája Ublya, távirója és vasúti állomása Kisberezna. A homonnai uradalom tartozéka volt, de az 1694-iki portális összeírás alkalmával pusztá hely. Újabbkori birtokosai a *Klobusitzkyak* voltak, kiket *Fekete* Lőrinczné szül. *Pribék* Petronella követett. A falu gör. kath. temploma a XVIII. század közepe táján épült. Az egyházközség Mária Terézia korabeli vert ezüst-kelyhet őriz, mely *Batyinszky* püspök ajándéka.

Kisgerebélyes.

Kisgézseny, azelőtt *Hazsina*, laborezmenti tót kisközség 76 házzal és 432 lakossal, kiknek nagyobb része gör. kath. vallású. Postája Nagykemencze, távirója és vasúti állomása Homonna. Első birtokosául, 1450-ben, *Csontos* Jánost és a *Drugethetek* ismerjük. 1462-ben *Novai* Györgyöt, 1489-ben *Eödönffi* Andrást, 1551-ben *Kenderessy* Balázst és 1589-ben *Körtvélyesy* Eufrozinát iktatják egyes részeibe. 1598-ban már *Kenderes* Balázs özvegye, *Homonnai* István, György és Borbála, *Gyurieskó* János, *Fejér* Illés és *Taros* István szerepelnek birtokosául. Azután a *Szirmayakat* is itt találjuk, 1747-ben *Dravetzky* László nyer iktató-parancsot. 1774-ben *Barkóczy* Imre, *Berthóty* Pál, *Tomsics* György és *Vladár* Pál, majd a gróf *Csákyak* s a *Nagy* család a földesurai. Most gróf *Andrássy* Gézőnak és Sándornak van itt nagyobb birtokuk, uradalmi erdészeti hivataluk, téglagyáruk s egy régi kúriájuk, melyet

Kisgézseny.

még a Nagy család építtetett. A gör. kath. templom a múlt század elején épült. Ez a község még arról is nevezetes, hogy itt történt az országban az első tagosítás, még az idevonatkozó törvény életbelépte előtt.

Kisgyertyános.

Kisgyertyános, azelőtt *Sztropkó-Hrabóc*, tót kisközség 14 házzal s 81 gör. kath. vallású lakossal. Postája és távirója Kelese, vasúti állomása Varannó. Azelőtt *Orosz-Hrabóc* néven is szerepelt s a sztropkói uradalom tartozéka volt. Az újabb korban a báró *Vécseyek* s a *Jekelfalussyak* voltak az urai. Ez idő szerint nincs nagyobb birtokosa. Gör. kath. temploma 1850-ben épült.

Kiskárna.

Kiskárna, azelőtt egyszerűen Kárna, tót kisközség, 45 házzal és 266 róm. kath. vallású lakossal. Postája Görögnyire, távirója és vasúti állomása Homonna. A Homonnai *Drugethek* birtoka volt s az újabb korban a báró *Barkóczyak*, a gróf *Csákyak*, a *Zámoryak* és báró *Joanelli* tulajdonába került. Most *Ehrenheim* Schytra Ferdinándnak és Máriának van itt nagyobb birtokuk. Díszesíti egy régi úrilak, mely azelőtt a gróf Csáky családé volt. Róm. kath. temploma 1770-ben épült.

Kiskázmér.

Kiskázmér, tót kisközség 39 házzal és 220 lakossal, kiknek nagyobb része gör. kath. vallású. Postája Nagykázmér, távirója és vasúti állomása Legenyemihályi. Hajdan Abauj vármegyéhez tartozott és csak 1881-ben csatolták Zemplénhez. Akkoriban *Alsókázmér* néven is emlegették. Ósrégi község, mely már 1254-ben a *Kázméry* családé. E család tagjai ülnek itt egyedül 1549-ig, a mikor *Sztrithey* Györgyöt, 1590-ben a Kaki *Atyay* családot és két évvel később *Vékey* Istvánt iktatják egyes részeibe. 1598-ban *Báthory* István az ura. 1690-ben, a Kázméry család kihaltával, I. Lipót a *Barlogh* családnak adományozza, melytől női ágon Beóthyné *Bencez* Évára szállott. 1770-ig ennek az örököseié volt, de azután házasság útján *Nedeczky* Nepomuk Jánosnak jutott. Utána a gróf *Törökök* voltak az urai, majd a *Keresztes*, *Horváth*, és *Ecsedy* családok. Most nincs nagyobb birtokosa. Templom nincsen a faluban.

Kiskemence

Kiskemence, laborezvílgyi kisközség 112 házzal és 613 lakossal, a kik tótajkiak s nagyobb részben római katolikusok. Postája Nagykemence, távirója és vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalom tartozéka volt s 1613-ban *Drugeth* György a homonnai jezsuitáknak adományozta. 1639-ben Mellétei *Dévényi* Istvánt is birtokába iktatják, a XVII. század végén pedig a *Széchyeket*. A homonnai jezsuiták része a jezsuiták ungvári kollégiumának a birtokába jutott. Azután a gróf *Csákyak* lettek az urai, majd a gróf *Andrássyak* s most gróf Andrássy Gézának van itt nagyobb birtoka és fűrészgyára. Az itteni róm. kath. templom 1704-ben épült.

Kiskolon.

Kiskolon, azelőtt *Kolonicza*, a Vihorlát-hegység alatt fekvő ruthén kisközség 96 házzal és 594 gör. kath. vallású lakossal. Postája Sztalesin, távirója Szinna és vasúti állomása Kisberezna. A homonnai uradalomhoz tartozott s az újabb korban a *Szirmay* család, majd a *Schmiddegh* grófok voltak az urai. Most herezeg *Lobkovitz* Rudolfnak van itt nagyobb birtoka. Gör. kath. temploma 1843-ban épült.

Kiskövesd.

Kiskövesd, bodrogközi magyar kisközség 101 házzal és 590 ev. ref. vallású lakossal. Postája Nagykövesd, távirója és vasúti állomása Szomotor. Hajdan a kövesdi vár tartozéka volt. 1358-ban a *Szerdahelyiek* az urai s akkor nevét *Kuezd* alakban írják. 1438-ban és 1461-ben a Sóvári *Soós* család is kap itt részirtokot s az Álmosdi *Csire* család is birtokosaként szerepel. 1512-ben Csebi *Pogány* Zsigmondot, 1575-ben *Sándorffy* Miklóst iktatják egyes részeibe. Az 1598-iki összeírás alkalmával tíz birtokosa is van, úgymint: *Szürthey* Miklós özvegye, *Tatay* István, *Soós* Ferencz, István és Kristóf, *Soós* Albert özvegye, *Bacskey* Miklós, *Bornemisza* László, *Csapó* Ferencz és *Cserney* Pál. 1618-ban *Péchy* Zsigmondot, 1629-ben a *Csapyakat*, 1663-ban *Boeckay* Istvánt és *Soós* Györgyöt s 1696-ban *Vécsey* Sándort iktatják egyes részeibe. Újabbkori birtokosai a *Sennyey* és *Klobusitzky* grófok, a *Vécsey* és *Fischer* bárók, továbbá a *Szirmay*, *Bereznay*, *Revitzky* és *Jászay* család. Ma nincs nagyobb birtokosa. A községnek kitűnő kőbányája van. A falubeliek fogyasztási és értékesítő szövetkezetet tartanak fenn. Díszesíti a községet két régi úrilak, melyek közül az egyiket a *Nyevitzkyek* építtették; ez most a *Tasnády* családé, a másikat pedig a báró *Fischer* család építtette. A községben két református templom van. Az egyik 1730-ban, a másik 1903-ban épült.

Kismihály, azelőtt *Mihály*, még régebben *Michalov*. Hajdan a homonnai uradalomhoz tartozott; 1774-ben azonban már *Mokesay* Pál és *Vadászy* Dániel a földesurai. A mult század elején *Mankovics* Mihály bírta, azután a *Pini* és *Kay* bécsi czégé, majd *Hirsch* Rudolfé lett, míg most *Gutmann* Lipótnak van itt nagyobb birtoka. Gör. kath. temploma 1841-ben épült. A községnek 22 háza és 161 lakosa van, a kik mind gör. kath. vallású ruthének. Postája *Ubyla*, távirója és vasúti állomása *Kisberezna*.

Kismihály.

Kisortovány, azelőtt *Porubka*, Ung vármegye határán fekszik, 56 házzal és 263 gör. kath. vallású, tótajkú lakossal. Részben a sztropkói uradalomhoz tartozott, de a XV. század végéig a *Czudarovok*, *Drugethek* s a *Sóvári Soósok* bírják. 1515-ben *Tiba* Balázst, öt évvel később meg *Sztrithey* Zsigmondot iktatják egyes részeibe, míg 1569-ben *Pethő* János kap rá kir. adományt. 1576-ban *Ragáldy* Miklós és *Szikszay* Pál is kap itt részirtokokat, 1611-ben pedig *Szikszay* Miklós. 1579-ben *Horváth* Mihályt is birtokba vezetik, de az 1598-iki összeírás csak *Homonnai* Istvánt és *Borbálát* említi. 1611-ben *Kálnássy* Miklóst egy kúriába iktatják. Ettől fogva már a homonnai uradalomhoz tartozik s csak 1774-ben változnak birtokosai; ekkor *Soós* Pált, *Máriássy* Ferenczet, *Gotthard* Andrást, később pedig *Thiboth* Gáspárt, majd a gróf *Csákyakat* és végre az *Andrássyakat* uralja. Ezidőszerint gróf *Andrássy* Gézőnek van itt nagyobb birtoka. Lakosai közül 1663-ban sokan haltak el a pestisben. Gör. kath. temploma nagyon régi, de építési ideje meg nem állapítható.

Kisortovány.

Kisökrös, azelőtt *Tótvolova*, tót kisközség 36 házzal és 221 lakossal, kiknek legnagyobb része gör. kath. vallású. Postája *Göröginye*, távirója és vasúti állomása *Homonna*. Hajdan *Ökörmező* volt a neve s e nevet később eltövisítették. A homonnai uradalom tartozéka volt s annak sorsában osztozott. Újabbkori birtokosai a *Barkóczy*, *Van Dernáth* és *Zichy* grófok s a *Szirmayak* voltak; most a gróf *Andrássy* Sándor birtoka. A faluban nincs templom.

Kisökrös.

Kisperesztő, előbb *Priszlop*, ruthén kisközség 22 házzal és 168 lakossal, a kik gör. kath. vallásúak. Postája *Czirókaófalva*, távirója és vasúti állomása *Nagyberezna*. A homonnai uradalom tartozéka volt s a XVII. században a terebesi pálosok kapták. Azután vallásalapítványi birtok lett, majd az eperjesi gör. kath. káptalané és most is ezé. Gör. kath. templomának építési ideje meg nem állapítható.

Kisperesztő.

Kispetőfalva, azelőtt egyszerűen *Petőfalva*, ondavamenti tót kisközség 20 házzal és 126 gör. kath. vallású lakossal. Postája és a távirója *Kelese*, vasúti állomása *Varamnó*. Némelyek szerint a sztropkói uradalom tartozéka volt, melyet a gróf *Pethők* alapítottak s innen vette volna nevét is. Ennek azonban ellentmondani látszik az a körülmény, hogy 1595-ben a leleszi káptalan *Karvai Orlé* Miklóst iktatja birtokába és három évvel később *Móricz* Balázs özvegyét, majd *Gyuricskó* Jánost. A sztropkói uradalom tartozékaként csak 1698-ban említik először. Újabbkori birtokosai a *Jekelfalussy*, báró *Horváth* és báró *Sennyey* családok. Most nincs nagyobb birtokosa. Gör. kath. temploma 1870-ben épült. Ide tartozik a *Bortkó-major* is.

Kispetőfalva

Kispolány, előbb *Sztropkó-Polena*, tót kisközség 49 házzal és 262 gör. kath. vallású lakossal. Postája *Havaj*, távirója és vasúti állomása *Mezőlaborez*. Hajdan a homonnai uradalomhoz tartozott, de újabbkori birtokosa a *Barkóczy* család volt. Az 1598-iki összeírásba *Nagypolena* néven van felvéve. Most *XXIV. Reuss* herczegnek van itt nagyobb birtoka. A faluban gör. kath. templom van. mely 1759-ben épült.

Kispolány.

Kisráska, laborezmenti magyar kisközség 79 házzal s 319, nagyobbára református vallású lakossal. Postája *Máleza*, távirója *Deregnyő*, vasúti állomása *Bánócz*. Ósrégi község, melyre 1220-ban már a *Buttkaiak* királyi adományt kaptak. Azután a *Ráskaiaké*, mely család innen veszi a nevét is. 1403-ban *Zsigmond* király *Pány* Ferencznek és fiának adományozza, de 1411-ben már a *Buttkai*, *Ráskai* s a *Márki* család kapja. 1451-ben *Pálóczy* Jánost iktatják egy részének birtokába. 1477-ben *Ráskai* Miklós a maga részjóságát *Buttkai* Andrásnak zálogosítja el. Ez időben a nagyráskai vár tartozéka volt. 1480-ban *Ráskai* Jánost iktatják birtokába. 1541-ben *Sárosy* Lukács, hét évvel később *Bozoki* Fülöp és *István*, egy évvel ezután *Imregi* *Gazdag* Balázs, 1561-ben pedig *Csicseri* *Orosz* Zsigmond is kapnak itt részeket, de *Vékey* Ferencz is birtokosa,

Kisráska.

ki a maga részét leányának, *Csapy* Gergelynének hagyományozza. 1580-ban *Palajthay* Miklóst és *Lorántffy* Farkast iktatják egyes részekbe, de 1598-ban már *Keresztes* Tamás, *Födönffy* Kristóf, *Soós* Kristóf, *Somogyi* Boldizsár, *Ráskay* György és *Mihály* vannak birtokosaiul megnevezve. 1629-ben *Sennyey* Sándornak, húsz évvel később *Sándor* Miklósnak, *Soós* Gábornak és *Horváth* Györgynek, 1687-ben *Serédy* Gáspárnak is van itt birtoka. 1730-ban *Isaák* Istvánt iktatják egyik részébe. Újabbkorbeli földesurai az *Újhelyi*, *Vályi*, *Kulin*, *Stépan*, *Mészáros*, *Kiss*, *Bessenyei*, *Szunnyei*, *Thuránszky*, *Richter*, *Nedeczky*, *Tasnády*, *Aisdorfer*, *Szent-Léleky*, *Horváth*, *Wiczmándy*, *Janthó*, *Pócs*, *Ocskay* és *Terestyényi* családok. Most nincs nagyobb birtokosa. 1831-ben, a községben dúlt kolera következtében, lakosai fellázadtak. Református temploma 1838-ban épült.

Kisrosvágy.

Kisrosvágy, bodrogi közti magyar kisközség 79 házzal és 450 lakossal, kik között a legtöbben ev. ref. és róm. kath. vallásúak. Saját postája van, távirója Perbenyik, vasúti állomása Nagygéres. IV. Béla alatt, *Rozvad* néven, a zempléni vár tartozéka volt, de a tatárjárás alatt elpusztult. IV. Béla 1258-ban Péter fiainak, *Agenek*, *Ignernek* és *Ambrusnak* adományozta, kik újra benépesítették. 1331-ben Rozvádi Péter egri prépost itteni részirtokát az egri káptalannak hagyományozza. 1417-ben *Pazdichi* Mátyást iktatják itt birtokba; 1422-ben *Lasztóczy* Mihály és Rozvágyi Antal, 1488-ban pedig *Damsoka* Balázs, 1547-ben *Serédy* Gáspár, 1558-ban *Bejezy* Jakab és *Sztropkóy* István szerepelnek birtokosaiként. Az 1598-iki összeírás *Paczoth* Ferenczet, *Zuthy* Pétert és *Herczeg* Ferenczet említi. 1629-ben *Sennyey* Sándor, 1655-ben *Perényi* Zsigmond, *Papp* István, *Bozinkay* István, *Zuthy* Dorottya és *Kállay* István a földesurai, míg 1659-ben *Zuthy* Lászlót és *Fodor* Jánost iktatják egy-egy kúriába, de ugyanakkor *Hardicsay* Zsuzsámnak és *Fodor* Jánosnak is van benne részük. 1730-ban a *Perényi*, *Klobusitzky* s a *Ferenczy* családoké, 1774-ben *Orosz* Boldizsáré, *Pilissy* Imréné és *Sztankay* Józsefé, később a báró *Revitzky*, *Szirmay*, *Eötvös*, *Bártfay*, *Csapó*, *Borbély*, *Farkas*, *Zsiday*, *Tót*, *Dobray*, *Pilissy*, *Budaházy*, *Orosz*, *Pallay*, *Ramocsaházy* és a *Sztankay* családoké. Most *Miklós* Bélának van itt nagyobb birtoka és régi kúriája, melyet még a *Bártfay*ak építtettek; a *Szeghy* és a *Pilissy* család örökölte s a *Szeghy* család révén házasság és — részben — vétel útján került *Miklós* Béla birtokába. A községbeli református templom 1796-ban épült. Ide tartoznak *Csirkés*-, *Határ*- és *Fejtő-tanyák* is.

Kisruszka.

Kisruszka, tót kisközség 39 házzal és 188, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal. Postája Pelejte, távirója Upor és vasúti állomása Töketerebes. A *Pelejtei* család ősi birtoka. 1414-ben *Pelétsei* Miklós és János a földesura, de ugyanakkor az *Azary* családnak is van benne része. 1506-ban *Móré* Istvánt, 1852-ben *Horváth* (alias *Kidystiti*) Istvánt, 1591-ben *Károlyi* Jánost iktatják részeibe. Az 1598-iki összeírás *Ujlaky* Gergelyt, *Azary* Istvánt s Pétert és *Rákóczy* Ferenczet említi birtokosaiul, de ugyanakkor iktatják *Zobos* Andrást is egy itteni részbe. A pataki, majd a terebesi vár tartozéka volt s újkori birtokosai a *Payzos*, *Kolosy*, *Fekete*, *Bernáth*, *Latsnyi*, *Keresztesy*, *Szepesy*, *Bárczy*, *Csapó*, *Pánthy*, *Máriássy*, *Bónis*, *Bálpataky*, *Nemphly*, *Cseréphy* és *Koós* családok voltak. Most nincs nagyobb birtokosa. A község templom nélkül szűkölködik.

Kistárkány.

Kistárkány, magyar kisközség, Szabolcs vármegye határán, 166 házzal és 919 lakossal, kiknek nagyobb része ev. református. Postája, távirója és vasúti állomása Bély. A *Tárkányiak* ez ősi fészke már a XIV. században a *Kistárkányi* család birtoka volt. 1417-ben *Perényi* Miklóst iktatják részeibe, 1501-ben *Vassay* Istvánt, 1549-ben *Serédy* Istvánt és két évvel később a *Buttkay* és *Boday* családokat. Ugyanakkor a *Vékeyeknek* is van itt részük. 1570-ben *Boda* Ozsvát és *Móré* Gáspár, 1585-ben *Joó* János és *Himmelreich* Tibor szerepelnek birtokosaiként, míg az 1598-iki összeírás *Vancsody* Miklóst, *Paczoth* Ferenczet, *Bornemisza* Mátyást, *Bojthy* Lászlót és *Sennyey* Jónást sorolja fel. 1619-ben *Hardicsay* Zsuzsannát, 1655-ben *Perényi* Zsigmondot és *Kállay* Klárát iktatják némely részekbe, három évvel később meg *Cserney* Pált. 1730-ban *Héritz* Márton szerez itt részeket. Később azután a *Sennyey*, *Revitzky* és *Bémer* bárók, az *Apagyi*, *Szerdahelyi*, *Gyulácsy*, *Korchma*, *Klobusitzky*, *Kozinczy*, *Beöthy*, *Szent-Mihályi*, *Fejér* és *Döry* családok az urai. Most

nagyobb birtokosa nincs. A mostani ref. templomot 1772-ben építették, de volt itt hajdan egy másik templom is. 1551-ben ugyanis vizsgálat folyik *Vékey* Ferencz ellen, mert az elpusztult templomot és parochiát bontogatta és a köveket építkezésre használta fel. A községhez tartozó dülők között szerepel *Marásza* is, mely a hajdani *Maráza* nevű község nevét tartja fenn. Birtokosai a *Kistárkányi* urak voltak s csak az 1598-iki összeírásban találunk itt két új nevet, a *Palágyi* Gáspár és *Tibay* László özvegyeiet. 1619-ben találjuk először pusztaként említve, a mikor a leleszi káptalan Hardiesay Zsuzsánnát iktatja némely részeibe. Kistárkányban 1831-ben szintén dühöngött a kolera. A református egyház 1772-ből való úrasztali ezüst-kelyhet őriz. Ide tartoznak *Csénye*-, *Kopárhomok*- és *Szögfenék-tanyák*.

Kistavas, azelőtt Zemplénsztaskócz, ruthén kisközség Sáros vármegye határán, 15 házzal és 95 gör. kath. vallású lakossal. Postája Havajon van, a távirója meg Sztropkón. Hajdan a sztropkói uradalomhoz tartozott és az újabb korban a Keglevichek voltak az urai. Most nincs nagyobb birtokosa. 1663-ban a pestis pusztította lakosait. Templom nincs a községben.

Kistavas.

Kisterebes, azelőtt *Trepecz*, ondavamenti tót kisközség 38 házzal és 207 róm. kath. vallású lakossal. Postája Nagydobra, távirója Kelce, vasúti állomása Varannó. Hol a homonnai, hol meg a sztropkói uradalomhoz tartozott, míg végre az újabb korban a gróf *Barkóczyak* lettek az urai. Most nincs nagyobb birtokosa. Templom sincs a községben.

Kisterebes.

Kistopolya, előbb csak *Topolya*, ruthén kisközség 68 házzal és 511 görög katolikus lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Nagyberezna. 1415-ben *Thopula* néven *Csebi* István birtoka. 1454-ben *Nagymihályi* Agathát iktatják be. 1506-ban *Sempsei* Ferencz kapja némely részeit, de 1598-ban csak *Homonnai* György, István és Borbála vannak birtokosaiul említve. Ettől kezdve a homonnai uradalomhoz tartozik, de 1602-ben Nagymihályi *Eödönffy* Kristóf is kap itt részeket. Később a *Szirmayaké* lett, azután a gróf *Andrássyaké* és most is az utóbbiak a birtokosai. Van itt egy újabb úrilak, melyet gróf Andrássy Géza építtetett. Gör. kath. temploma a múlt század ötvenes éveiben épült.

Kistopolya.

Kistoronya, Sátoraljaujhely közelében fekszik. 117 házat s 605 lakost számlál, mely utóbbiaknak nagyobb része magyar és református vallású. Postája és vasútja Csörgön van, táviróhivatala meg Sátoraljaujhelyben. Ósrégi község, mely Nagytoronnyával együtt hajdan *Alsó* és *Felső* jelzőkkel *Turony* néven már 1067-ben szerepelt. A XIII. század elejéről *Tolna* néven van említés róla s akkor a Katha-nemzetség birtoka. Nevét az itteni pálosok templomának tornyától kapta. Egyszer-másszor hibásan *Thurul* néven is írják, a mit némelyek félremagyaráznak s annak más jelentőséget tulajdonítanak. 1221-ben II. András itt kolostort alapított és Felsőtoronya felé e klastromnak adományozta, mely azonban 1241-ben, a tatárjáráskor elpusztult. Pálos kolostorát V. István király Ujhelybe telepítette át 1251-ben. Ez időben bizonyos *Simon* fiának a zálogbirtoka volt, melyet 1254-ben az *Usz* és a *Tolesvay* családok visszaváltak. 1281-ben *Emeődi* Farkas szerepel itt. 1321-ben *Micz bán* utódai elcserélik, más birtokaikkal együtt, Purustyán váráért. 1330-ban *János* mester Felsőtoronya felé a pataki Szent-Klára-apácáknak adományozza. 1380-ban *Perényi* Miklós mind a két Toronyát elfoglalja, de a Klarissza apácák, tiltakozásuk következtében, 1390-ben Zsigmond királytól visszakapják Felsőtoronya felét s arra új adományt nyernek. A birtok másik felében 1395-ben Recsetei *Csirke* Margit s három évvel később *Debrecz* István és fiai kapnak részeket. 1410-ben *Toronyai* Pálnak, 1415-ben pedig a *Csicserieknek* és osztályos családaiknak a birtoka s közülök 1418-ban *Csicseri Fodor* Ferenczet iktatják némely részeibe. 1429-ben ez a rész az újhelyi vár tartozékaként szerepel s a *Pálócziak* az urai, 1446-ban az *Uporiak*, 1456-ban *Bacska* István és *Tárkányi* István, 1474-ben a *Nyárasapátiak* a birtokosai. 1499-ben Csáktornyai *Ernusz* János is kap itt részeket. 1511-ben *Czékey* Petronellát, *Bánfy* Pétert, *Eödönfy* Imrét, *Dobó* Zsófiát, *Gerendy* Lászlót, *Upori* Borbálát és *Czékey* Jánost iktatják birtokba. 1512-ben Felsőtoronya fele az újhelyi pálosoké, a másik fele a pataki Klarisszáké. 1527-ben *Monyorósi* Jánost vezetik be egy itteni részbirtokba. 1530-ban *Drágffy* Gáspár az apácákat és a pálosokat elűzi s birtokukat elfoglalja. 1551 előtt a *Tárczayakat* találjuk

Kistoronya

itt, de három évvel később *Paczoth* Jánost, 1571-ben pedig *Ruszkay* Fábiánt iktatják némely részeibe. 1578-ban a két Toronya, a Drágffyak kihaltával, a *Dobókra* száll s a pataki vár tartozéka lesz. Az 1598-iki összeírás már *Paczoth* Ferenczet és *Dobó* Ferenczet említi birtokosaiul, kiket azután a *Rákóczyak* követtek. II. *Rákóczy* Ferencz után Nagytoronya az *Aspremontoké* lett, míg Kistoronyát III. *Károly* herczeg *Trautson* Lipót Donáthnak adományozta; de a herczeg ágának magvaszakadván, a kir. kincstárra szállott. Időközben a *Pethők* is szereztek itt birtokot s az ő részük a *Sennyeyeké* lett. Majd herczeg *Bretzenheim* *Károly* Agost s a báró *Fischer* család lett az ura, azután *Lónyay* Gábor. Most gróf *Hardenberg* Aladárnak van itt nagyobb birtoka és kényelmes úrilaka, mely még a *Rákóczyak* korából való. Alatta ősrégi pinczék és folyosók vannak, melyekről némelyek azt állítják, hogy a tatárjárás alkalmával búvóhelyekül szolgáltak, míg mások a pálosok idejéből valóknak tartják. A pinczék járatai oly szűkek, hogy csak egy ember fér rajtok keresztül, de azután hirtelen kiöblösödnek. Alakjuk leginkább körtéhez hasonlítható. 1663-ban ezt a községet is meglátogatta a pestis s 1831-ben a kolera, a mikor lakosai részt vettek a pórlázadásban. 1884-ben és 1903-ban majdnem az egész falu leégett. A községházán több oklevelet őriznek II. *Rákóczy* Ferencztől, nővérétől *Juliától*, *Miksa* császártól és *Trautson* herczegtől. Református temploma ősrégi, de 1656-ban átalakították s magyarstíliú díszítésekkel látták el. Van itt több érdekes régi festmény is, 1656-ból való faragványok, feliratok, ezímerek stb. Az egyháznak több szentédénye is van 1656-ból. Érdekesekek és jelentősek a községnek a dülőnevei is, mint *Pogányszeg*, *Égett-tó*, *Zsidó-domb*, *Pető-Szártó*, *Királyka*, *Sütő* és *Apácza-domb*. Ide tartozik *Fiserke-tanya* is, a hol *Szemere* Józsefnek van birtoka.

Kistölgyes.

Kistölgyes, azelőtt *Dubrava*. Ung határszéli ruthén kisközség 47 házzal és 283, nagyobb részben gör. kath. vallású lakossal. Postája *Ugar*, távirója és vasúti állomása *Kisberezna*. Hajdan *Drugeth*-birtok volt. Újabbkori birtokosai a gróf *Van Dernáth*, azután a báró *Vécsey* család, majd gróf *Schmiddegh* Ferencz voltak. gróf *Schmiddegh* 1820-tól zálogjogon volt a birtokosa, mely jog utóbb vejére, gróf *Nádasdy* Ferenczre szállott, kitől a birtokot 1846-ban herczeg *Lobkowitz* Lajos megvásárolta s most a fiáé, herczeg *Lobkowitz* Rudolfé. Gróf *Van Dernáth* itt földszintes vadászlakot építtetett, melyet herczeg *Lobkowitz* Lajos emelettel megtoldva, vadászkastélylyá alakított át. A kastélyban csupa magyar művekből álló, több mint 500 kötetes könyvtár van, melynek könyveit a herczeg, őszi itt tartózkodása alkalmával, állandóan olvasgatja. A herczeg három plébánia kegyura s ezenkívül négy filiális templomot segélyez. Nagy súlyt helyez arra, hogy a kegyurasága alá tartozó plébániákra csakis hazafias érzelmű gör. kath. papok terjesztessenek elő kinevezésre. Hét iskolát támogat anyagilag s a birtokaiba eső községek lakosait, csapás vagy inség esetén, mindenképen segíti. Felemlítésre méltó, hogy mostani két jószágfelügyelőjének: *Haidinger* Istvánnak és *Ottónak*, már az atyjuk is, 1846-tól 1884-ig, az egész herczegi uradalom jószágigazgatója volt. Ennek halála után a herczeg az uradalmat ketté választotta és *dubravai* uradalom s *butkai* uradalom néven, volt igazgatója fiainak vezetésére bízta. 1879-ben nagy éhínség volt e vidéken, de az uradalom bőkezűen segítette a nyomorgókat *Van* itt gör. kath. templom, mely újabban, 1894-ben épült.

Kisújlak.

Kisújlak, bodrogmenti magyar kisközség 30 házzal és 191 lakossal, kik nagyrészen római katolikusok. 1380-ban bukkán fel először, a mikor *Imreghi* Lászlót iktatják birtokába. 1419-ben *Cseke* György és *Imreghi* Andrásé, 1446-ban a *Csebiek* zálogbirtoka. 1458-ban *Pálóczi* Lászlót, 1748-ban *Czékei* Jánost említi birtokosaiul. Mint a zempléni vár tartozéka azután az *Ujlaki* családé lett, melynek magva szakadván, 1500-ban *Serédi* Benedek kapott rá királyi adományt. Némely részei házasság útján a *Melczér* család tulajdonába kerültek, de a *Tárczayaknak* is volt itt részük, mely a *Dobóké*, majd 1561-ben a *Soós* Jánosé lett. 1598-ban *Barkóczy* László, *Vinnay* Kristóf és *Soós* Kristóf vannak birtokosaiul említve. A *Melczér*-féle rész, *Horváth* Imréné szül. *Melczér* Borbála révén, 1774-ben *Grizsányi* *Horváth* Antalra és sógorság révén a *Pintér* családra szállott, de velük és utánuk a *Tisza* és a *Bodó* családok is birtokosok voltak itten. Most a gróf *Szirmay* Györgyé. 1890-ben veszedelmes tűz pusztított a községben. Róm. kath. temploma 1658-ban épült. A község postája, távirója és vasúti állomása *Szomotor*.

Kisvalkó, azelőtt egyszerűen *Valkó*, Sáros vármegye határán fekszik s már 1363-ban a *Rozgonyiak* birtokaként van említve. Előbb Csicsva várának, később pedig a sztropkói uradalomnak volt a tartozéka, mígnem az után a *Barkóczy* grófoké lett. Most nincs nagyobb birtokosa. A faluban gör. kath. templom van, mely 1817-ben épült. Az 1663-iki pestis a valkói lakosokat is megtizedelte. E ruthén kisközségben 50 ház és 241 gör. kath. vallású lakos van Postája és távirója Kelese és vasúti állomása Varannó. Közéleben feklhetett a XIV. században szintén Rozgonyi-birtokként említett *Bozpatak* is.

Kisvalkó.

Kisvölgy, azelőtt *Krizstócz*, ruthén kisközség 72 gör. kath. lakossal. Mindössze 15 házból áll. Postája és távirója Sztropkó, vasúti állomása Homonna. A sztropkói uradalom tartozéka volt s az újabb korban a *Barkóczyak* lettek az urai. Most a magyar jelzálog-hitelbanknak van itt nagyobb birtoka. A XVII. században ezt a községet sem kerülte ki a pestis-veszedelem. Templom nincs a faluban.

Kisvölgy.

Kiszte, kisközség 72 házzal és 422 lakossal, kiknek nagyobb része tótajkú és gör. kath. vallású. Postája Bodzásújlak, távirója és vasúti állomása Velejte. 1419-ben iktatja a leleszi káptalan *Imreghi* Andrást némely részeibe. 1458-ban *Palóczy* Lászlót, húsz évvel később *Czékei* Jánost uralta. 1510-ben, a mikor *Kyzthe* alakban írják, *Eödönffi* Péter, *Gerendi* László és *Dobó* Zsófia kapnak benne részeket. 1520-ban *Bánffi* Pétert, *Eödönffi* Imrét, *Dobó* Zsófiát, *Gerendi* Lászlót és *Czékei* Jánost iktatják be s ez időtájt a *Tárczayak*nak is volt itt részök, valamint az *Uporiak*nak is. 1551-ben *Soós* János is birtokosaként szerepel. 1598-ban, az akkori összeírás *Maróthy* Mihályt, *Soós* Andrást és *Czobor* Mihályt említi. A *Rákóczyak* is birtokosai és ezek révén *Báthory* Zsófia, ki a maga részét 1661-ben az újhelyei pálosoknak adományozza. 1683-ban *Thököly* Imre foglalja el. 1711-ben a *Kapy* családot, 1808-ban *Lónyay* Gábort iktatják némely részeibe, kiket később gróf *Vay* Károly követ. Most gróf *Vay* Ilonának van itt nagyobb birtoka. A pálosok része előbb a vallásalapé lett, később idegen kézre került. Itt is pusztított hajdan a pestis, a múlt században meg a kolera s ekkor lakosai részt vettek a pórlázadásban. Van itt róm. kath. kápolna, mely 1842-ben épült s református templom, melynek építési ideje ismeretlen.

Kiszte.

Klazány, előbb *Kladzán*, kisközség 73 házzal és 380, nagyobb részben tótajkú lakossal, kik mindannyian ág. h. evangélikusok. E község neve az idők folyamán *Klaesány*, *Klaezan*, *Kalazan*, *Klazon*, *Kladzán* és *Klazán* változatokban van említve. Első birtokosául, 1414-ben, *Geesei* Györgyöt ismerjük, de 1428-ban már a *Tussai* *Bod* család és osztályos atyafiai osztozkodnak rajta. 1434-ben a Nátafalusi *Csontosok* és *Zbugyay* István s később a *Fekete* család szerepelnek mint birtokosok. 1520-ban *Hosszúmezei* Györgyöt, 1577-ben *Szent-Ivány* Györgyöt, 1582-ben *Plagay* Ambrust, öt évvel később *Malikóczy* Miklóst és Gábort, egy évvel ezután *Báthory* Istvánt, majd *Terebesy* Pált iktatják némely részeibe s az 1598-iki összeíráskor hét birtokosa van, névszerint: *Körtvélyesy* János és Zsigmond, *Soós* András, *Szent-Ivány* Zsigmond, *Possay* György, *Duka* Péter és *Hosszúmezey* Anna. 1600-ban *Both* Istvánt és *Izbugyay* Gált iktatják némely részeibe. 1630-ban a *Csontos* családnak, 1688-ban *Ladomérszky* Lászlónak és *Tarnóczy* Máriának van itt birtokuk. Újabbkori urai a *Szulyovszky*, *Szirmay*, *Szent-Léleky*, *Kiszely* családok voltak s most *Vladár* Emilnek van itt nagyobb birtoka és kastélya, melyet *Vladár* Kristóf és neje, *Lónyay* Ilona 1840-ben építtettek. A jelenlegi tulajdonosnak érdekes numizmatikai és fayence-gyűjteménye van, több nagybecsű darabbal; neje pedig több nagyon érdekes, régi magyar hímzésnek van a birtokában. A falubeli evangélikus templom építési ideje ismeretlen.

Klazány.

Kohány, tót kisközség 121 házzal és 760 lakossal, kiknek nagyobb része róm. kath. vallású. Postája, távirója és vasúti állomása Gálszécs. A *Gálszécsi* család ősi birtoka. 1474-ben *Buzlai* Miklóst iktatják Gálszécsi Miklós itteni részeibe. Négy évvel később a *Széchiek* ismét egy birtokrészt zálogosítanak el *Tárczai* Mártonnak és Jánosnak, de ugyanakkor a *Sempseiek* is birtokosok. 1500-ban *Tárczai* Jánost és *Sztrithei* Ozsvátot iktatják egyes részekbe s ebben az évben *Rákóczy* György, *Kálnássy* Ferencz és *Deregyei* Pál kapnak itt kir. adományt 1570-ben *Vékey* Ferencz is földesura, ki a maga részét leányának, *Csapy* Gergelynének hagyományozza. Az 1598-iki összeírás

Kohány.

nyolcz birtokosát sorolja fel ú. m. *Farkas* Andrást, *Bacsokay* Miklóst, *Possay* Balázst, *Malikóczy* Gábort, Kálnássy I. Ferenczet, *Homonnai* Györgyöt, *Csapy* Ferenczet és *Szürthey* Miklós özvegyét. 1600-ban a *Daróczy*aknak, 1634-ben a *Kácsándy*aknak is van itt birtokuk. 1637-ben *Drugeth* György kap itt kir. adományt némely részekre, 1663-ban pedig *Boesokay* István és Soós György. 1739-ben Kácsándy Lászlót, 1754-ben Kálnássy Ádámot és II. Ferenczet iktatják egyes részekbe s 1774-ben a Kácsándyokon kívül még *Szemere* Lászlónak és Adámnak, *Máriássy* Sándornak, *Puky* Andrásnak, *Szilassy* Jánosnak és Kálnássy Adámnak van itt birtokuk. Ugyanez időtájt birtokosok itt a *Fáy*, *Pilissy*, *Kulin* és *Ghiczy* családok is. Ezidőszerint *Ghiczy* Józsefnek van itt nagyobb birtoka. Itt született 1786 május 30-án *Fáy* András, kinek szülőházát emléktáblával jelölték meg. Ez a ház most szintén *Ghiczy* József tulajdona. *Spanyoltrét* nevű dűlője jelentőséggel látszik bírni. A faluban nincs templom.

Kolbása.

Kolbása, kisközség, Abauj-Torna vármegye határán fekszik és hajdan Abaujhoz tartozott. 134 házat számlál és 623 lakosa van, kiknek kétharmada magyar és református vallású. Postája Nagykázmér, távirója és vasúti állomása Kozma 1455-ben már szerepel, a mikor a *Sztáncsi*aknak itt részirtokuk van. 1460-ban a *Csapiak* s ezidőtájt még a *Kázméri* és *Erdélyi* családok a földesurai. 1549-ben *Sztrithy* Györgyöt, 1561-ben *Thorma* Ferenczet s 1592-ben *Vékey* Istvánt iktatják némely részek birtokába. 1598-ban 9 birtokosa ismeretes ú. m. *Balogh* Ferencz és István, *Ujlaky* Gergely, *Leles* Péter, *Vékey* István, *Ladmóczy* György, *Kázméry* István, *Melith* Vitus és *Mosdósy* Péter özvegye. 1745-ben *Beöthy* Imrét és Mihályt vezetik be némely részeibe s ugyanez időtájt még a *Tót*, *Szepsy*, *Pajzsos*, *Ormos*, *Keresztes*, *Kolossy*, *Nagy*, *Szemere*, *Kazinczy*, *Nevitzkey*, *Begányi*, *Chernel*, *Dóczy*, *Ecsedy*, *Isépy*, *Balogh*, *Bydeskuthy* és *Kovács* családoknak is volt itt birtokuk. Most a gróf *Berchtold* Kázméré. *Halám* nevű dűlője egy XV. századbeli község helyét jelöli. Ez már Zsigmond király alatt fennállott, 1576-ban praedium, vagyis pusztá és *Leökös* Imre a földesura. Azóta teljesen elpusztult. Ide tartoznak *Hegyalja*- és *Rakottyas-majorok*, mely utóbbi hajdan szintén község volt s a hasonló nevű család ősi fészke. Birtokviszonyai azonosak Kolbásáéval s csak az 1598-iki összeírásban térnek el tőle, a mennyiben akkor *Vékey* István, *Veres* Péter, *Zékány* István és *Bornemésza* Miklós voltak az urai. Az újabb korban a gróf *Törököké* és a báró *Fischereké* volt. A falubeli két templom közül a református 1801-ben, a görög katolikus a XVIII. század közepe táján épült. A református egyház, nagyon régi, felirásos, vert ezüstpoharat, a gör. kath. egyház pedig ezüstkelyhet őriz, mely 1783-ból való.

Kolesshosszúmező.

Kolesshosszúmező, ondavamenti tót kisközség. 187 házat számlál és 488 lakosa van, kik nagyobbára római katolikusok. Hajdan két község lehetett, mert a XIV. és XV. században csak *Hosszúmező*, a XVI. században pedig csak *Koles* néven szerepel egész 1582-ig, a mikor már együtt is és külön is emlegetik. Innen vette nevét egyik ősi birtokosa a *Hosszúmezőy* család és előnevét a *Körtvélyesy* család. Neve a századok folyamán *Kulch*, *Kules*, *Hules*, *Huleshosszúmező* és *Kuleshosszúmező* alakokat tüntet elő. 1363-ban a *Rozgonyiak* voltak a földesurai. Ez időtől egész 1582-ig nem ismerjük birtokosait, de ekkor *Kubinyi* Kristófot, *Karvai Orlé* Miklóst, *Szent-Ivány* Györgyöt és *Galorics* Mózeszt, öt évvel később meg *Malikóczy* Miklóst és Gábort iktatják birtokába. Az 1598-iki összeírás *Tussay* Albertet és Miklóst, *Hosszúmezőy* Annát és *Körtvélyesy* Jánost és Zsigmondot sorolja fel. 1601-ben, a mikor *Vitány* Györgyöt iktatják némely részeibe, csendül meg mai neve *Kócs-Hosszúmező* alakban. 1730-ban a *Barkóczy*ak és az *Okolicsányiak*, később még a *Szirmay*ak, *Rettegyc* és *Ujhelyiek*, a mult század elején pedig a *Szirmay*akon, *Barkóczy*akon, *Okolicsányiakon* és *Ujhelyieken* kívül még a *Thary*aknak, *Oroszok*nak s a gróf *Széchenyiek*nek is volt itt birtokuk. Most gróf *Széchenyi* Imre és *Bárczy* István özvegye a birtokosai. Ezt a községet sem kímélte meg a XVII. századbéli pestis. Róm. kath. temploma 1870-ben épült.

Komlóska.

Komlóska, magyar kisközség 115 házzal és 626 gör. kath. vallású lakossal. Postája Erdőhorváti, távirója Tolesva, vasúti állomása Tolesvaliszka. Már 1395-ben *Komlós* néven szerepel, a mikor *Csirke* Margitot iktatják birtokába. Később *Rákóczy*-birtok lett s a többi *Rákóczy*-birtokok sorsá-

ban osztozott. Ez időben *Komlóstelek* néven is említik. Hajdan Abaújhoz tartozott s csak 1884-ben csatolták Zemplénhez. Most herczeg *Windischgraetz* Lajos örököseinek és báró *Waldbott* Frigyesnek van itt nagyobb birtokuk. A *Pusztavár* nevű hegyen a husziták váracstot emeltek, melynek azonban ma már csak csekély romjai láthatók. 1879-ben nagy felhőszakadás s 1901-ben nagy tűzvész okozott sok kárt. A falu gör. kath. temploma 1820-ban épült.

Kosárvágása, azelőtt *Kosarócz*, az Olyka-patak mellett fekszik. 56 házból áll és 260 tótajkú lakosa van, kik egyenlő arányban római katolikusok és görög katolikusok. Postája Göröginye, távírója Kelese, vasúti állomása Homonna. Körjegyzőségi székhely. Hajdan a sztropkói vár tartozéka volt. A török világban elpusztult s ekkor *Tharas* Ferencz németeket telepített ide. Ez időben *Kassorhan* néven szerepelt. Újabbkori földesurai a *Barkóczyák*, *Jekelfalussyak* és *Vécseyek* voltak. Most nincs nagyobb birtokosa. A XVII. században itt is dúlt a pestis. A két hitfelekezet hívei egy közös templomba járnak, mely 1736-ban épült. A Laborczon itt közúti hid vezet át.

Kosárvágása.

Koskócz, laborczmenti tót kisközség 66 házzal és 423, nagobbára róm. kath. vallású lakossal. Van saját postája, távírója és vasúti állomása. Körjegyzőségi székhely. A homonnai uradalom ősi birtoka s az újabb korban a gróf *Csákyaké* volt. Most a gróf *Andrássy* Tivadaré. Róm. kath. temploma 1584-ben épült.

Koskócz.

Kozma, Abauj-Torna vármegye határán fekszik. Tót kisközség. 121 házból áll és 834 lakosa van, kiknek a fele római katolikus, másik fele meg görög katolikus. Van saját postája, távíró- és vasúti állomása. Nevét a Kozma és Damján szentek tiszteletére emelt ősi templomától nyerte. Még 1414-ben *Szent-Kozma-Damján* a neve. Innen vette nevét a *Kozmay* család. A XV. század közepe táján *Kozmatelek*, e század vége felé pedig már *Kozmafalva* néven szerepel. 1414-ben *Nagymihályi* Jánost iktatják birtokába. 1443-ban *Unghi* Albert, 1499-ben *Perényi* Imre kap itt részeket. 1508-ban *Tárczai* Jánost, 1546-ban *Filpessi* Zsófiát, 1548-ban *Kozmafalvy* Pétert, 8 évvel később *Zalay* Gáspárt, 1581-ben *Konez* Jánost és *Fekethe* Pétert iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeírás *Plúgay* Ambrust, *Suta* Jánost, *Kozmay* Ferenczet és Tamást említi. 1635-ben *Bornemisza* Mihály s István és *Dely* István és fiai kapnak itt részirtokokat. 1774-ben *Splényi* Gábor, *Kácsándy* László, *Revitzky* Imre, *Bydeskuthy* Mihály, *Kolosy* Imre, *Csehy* János, *Dókus* Zsigmond s a *Beöthy* családok, valamint a *Nyomárkayak*, a *Wiczmándyak*, a *Szent-Ivány*, *Pereszlényi* és *Urbán* családok a földesurai. Most nagyobb birtokosa nincsen. 1663-ban a pestis, 1831-ben és 73-ban a kolera s 1899-ben tűzvész pusztított a községben. Mind róm. kath., mind gör. kath. temploma egészen új. Ide tartoznak *Kótaj-tanya*, *Torkos*, *Jánospatak*, *Csókháza* és *Hegyalja* puszták. Ez a két utóbbi ősrégi. *Hegyalja-pusztá* már 1496-ban az újhelyi pálosoké, de a mohácsi vész után gazdátlan lesz s 1548-ban *Kozmafalvy* Pétert, 1650-ben *Bornemisza* Mihályt iktatják birtokába. *Csókháza* a *Kozmafalvyak* ősi birtoka 1592-ig, a mikor *Vékey* István lesz az ura. 1650-ben szintén *Bornemisza* Mihályé. Erről a pusztáról azt tartják, hogy az alapította meg a *Kozmay* család gazdagságát, minthogy ugyanis az egyik *Kozmay* leány egy csókjáért kapta.

Kozma.

Köröm, Borsod vármegye határán fekvő magyar kisközség 163 házzal és 736, nagyobb részben róm. kath. vallású lakossal. Postája Girincs, távírója Tiszalucz, vasúti állomása Hernádnémeti. Hajdan Borsod vármegyéhez tartozott és nevét *Kerem* alakban írták. Már a XIV. században a *Czudarok* birtokaként szerepel, melyet 1387-ben a sajlóádi pálosoknak adományoztak. A tatárjárás alatt elpusztult, de azután ismét benépesedett. 1415-ben a *Czudar* családnak még mindig van benne része, de az 1598-iki összeírás csak a sajlóádi pálosokat említi birtokosaiul. Ez időben kompja járt és lakosai révszek voltak, kik itt a pálosok számára vámot szedtek. A török világban ismét elpusztult, de újra benépesült s a XVIII. század második felében a királyi kamaráé, majd a vallásalapítványé lett és most is azé. 1614-ben birtokosok itt a pálosok és pedig a sajlóádi és szenléleki kolostoraiknak vannak *Körömön* birtokaik. 1707-ben azt az országgyűlést, melyet II. *Rákóczy* Ferencz Ónodra hirdetett, a Sajó áradása következtében a sajkörömi fensíkon tartották meg. A katolikus templomot 1729-ben a pálosok építették. Ugyanakkor

Köröm.

állítottak itt egy nagy vendégfogadót is. A mult század 40-es és 50-es éveiben a Sajó áradásai sok kárt okoztak benne. 1849-ben a magyarok és az oroszok között itt iütközet volt. Van a községben gőzmalom, mely ifj. *Morvay József*-é. Körömu közelében keresik némelyek azt a községet, mely a XV. században *Chep* alakban van említve.

Kövágo.

Kövágo, előbb *Köporuba*, tót kisközség. 58 házat számlál és 310 róm. kath. vallású lakosa van. Postája, távírója és vasúti állomása Varannó. Első birtokosául 1520-ban *Sztrithej* Zsigmondot említik, de az 1598-iki összeírásban már *Szikszay* Miklós, *Egry* János, *Gombkötő* János, *Lantos* Mátyás, *Pethő* Gáspár, István és Ferencz szerepelnek. Az újabb korban, a mikor *Kamenu-Poruba* eltótosított neve is forgalomba kerül, a *Soós*, *Matasovszky*, *Besztercezy* és később a gróf *Bekkert* család is tulajdonosa. Most *Scheffner* Károlynak van itt nagyobb birtoka. Ezt a községet sem kerülte ki 1663-ban a pestis. Gör. kath. temploma a mult század legelején épült. Ide tartozik *Tmaháza-major* is.

Köves.

Köves, azelőtt *Kolbócz*, ruthén kisközség, 22 házat és 128 lakost számlál, kik mindannyian görög katolikusok. Postája és távírója Sztropkó, vasúti állomása Homonna. XVI. századbeli német telep, melynek — míg el nem tótosodott — *Kolbenhau* volt a neve. A sztropkói uradalom tartozéka volt. A XVIII. század végén a *Dessewffy*, *Bernáth* és *Rhédey* családok voltak az urai. Most nincs nagyobb birtokosa. A pestis 1663-ban itt is pusztított. Gör. kath. temploma 1784-ben épült.

Kraszna

Kraszna, e tót kisközségnek ez volt hajdan is a neve egész az 1598-iki összeírásig, melybe már eltótosított *Krasznócz* névén van bevezetve. E néven szerepelt 1905-ig, a mikor régi nevét visszaállították. Hajdan a pazdicsi várhoz tartozott s mindvégig annak sorsában osztozott. Újabbkori urai a *Szirmay*, *Pothurnay* s a *Boronkay* családok voltak; most nagyobb birtokosa nincs. Templom sincs a községben. 96 házból áll és 438, nagyobbára ág. h. evangélikus vallású lélek lakja. Postája Pazdics, távírója és vasúti állomása Nagymihály.

Kuruczfalva.

Kuruczfalva, előbb *Kullócz*, laborezmenti tót kisközség 133 házzal és 793 róm. kath. vallású lakossal. Postája, távírója és vasúti állomása Homonna. Mindenkor a homonnai uradalomhoz tartozott és újabbkori urai a gróf *Csáky*, *Van Dernáth* és *Andrássy* családok voltak. Most gróf *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. Hajdan *Kullócz* és *Kulloch* alakban is említették.

Laborezbér.

Laborezbér, előbb *Izbugya-Bresztó*, laborezmenti ruthén kisközség 38 házzal és 218 gör. kath. vallású lakossal, kiknek itt templomuk nincsen. Postája, távírója és vasúti állomása Laborezradvány. 1434-ben a *Zbugyaiak* birtoka. 1563-ban *Pethő* János és *Forgách* Simon kapnak rá királyi adományt, míg 1588-ban *Malikóczy* Gábort és Miklóst iktatják egyes részeibe; 1598-ban *Nyárády* Albert, *Fejér* Illés, *Palocsay* György, *Bornemésza* János és *Soós* János özvegye szerepelnek birtokosaiként. Az újabb korban földesurai a *Dessewffy*, *Zombory* és *Boronkay*, majd a *Szirmay* családok. Most *Szilassy* Györgynek van itt nagyobb birtoka. 1873-ban éhínség pusztított a községben.

Laborezfalva.

Laborezfalva, előbb *Laborez-Volya*, laborezmenti tót kisközség 80 házzal és 448, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal. Postája és vasúti megállója Nátafalva, távírója Örmező. Legrégibb birtokosául 1421-ben a *Nagymihályi* családot ismerjük. 1436-ban a Nátafalusi *Csontos* családot, 1469-ben a Nagymihályi *Eődönffyakat* s a *Farkas* családot iktatják birtokába. 1473-ban Mátyás király a *Nátafalussyaknak* új adományt ad a birtokra. Az 1598-iki összeírásban *Pacsoth* Ferencz és *Szent-Ivány* Zsigmond vannak birtokosaiként említve. A XVII. század közepe táján a *Barkóczyak* bírják. 1774-ben földesurai gróf *Sztáray* János és *Okolicsányi* János. Ezidőszerint nincs nagyobb birtokosa. Görög katolikus templomának építési ideje ismeretlen. Van itt egy régi úrilak, mely a *Luzsénszkyaké* volt. Ide tartozik *Sztankócz-pusztá*, mely már a XV. század elején szerepel és Laborezfalva sorsában osztozott. Itt van *Ferenczy* Elek kényelmes úrilaka, melynek alapját már a XVI. században lerakták. Később a báró *Luzsénszkyaké* lett, kiktől, a birtokkal együtt, az e családdal rokon *Ferenczy* család megvásárolta. A kastélyban említésre méltó könyvtár van, mely kb. 2000 kötetből áll.

Laborczev. — Wollman Kázmér kastélya.

Lazony. — A Szirmay-féle kastély. (Gróf Andrássy Dénesé).

Legenye. — Dókus Ernő kastélya.

Legyesbénye. — Zalay Andor kastélya.

Laborezfő, azelőtt *Habura*, a gácsi határszélen fekvő ruthén kisközség, mely hajdan a homonnai uradalomhoz tartozott. Újabbkori birtokosai a gróf *Csáky* és a *Szirmay* családok voltak, míg most *Dobránszky* Adolf lovag örököseinek van itt nagyobb birtokuk. A falu házainak száma 205, lakosaié 1370, kik valamennyien görög katolikusok. Templomuk 1740-ben épült. A község postája *Csertész*, távirója és vasúti állomása *Mezőlaborecz*. Határában barnaszén található, de nincs kiaknázás alatt.

Laborezfő.

Laborezmező, előbb *Izbugyahosszúmező*, tót kisközség a *Laborez* völgyében. 48 házból áll és 283 róm. kath. vallású lakosa van. Postája, távirója és vasúti állomása *Koskócz*. A *Zbugyaiak* ősi birtoka, kiket egész a XVI. század elejéig ural. 1550-ben *Drugeth* Imrét, Gáspárt és Ferenczet iktatják birtokába. Az 1598-iki összeírás alkalmával *Bogáthy* Mihály, *Nyárády* Albert, *Wiczmándy* Zsigmond és *Palocsay* György az urai, 1774-ben pedig *Dessewffy* Tamás és *Kazimezy* András. A múlt században gróf *Dessewffy* Gyula birtoka volt, most pedig gróf *Dessewffy* Dénesé és Béláé. 1890-ben — hat ház kivételével — az egész község leégett. Róm. kath. temploma 1800-ban épült.

Laborezmező.

Laborezradvány, azelőtt *Horbokradvány*, laborezmenti ruthén kisközség. Van benne 32 ház, 201 lakossal, kik gör. kath. vallásúak. Saját postája van, de távirója és vasúti állomása *Radvány*. Három község: *Alsó*-, *Felső-Harbok* és *Radván* egyesüléséből keletkezett. 1440-ben *Szerdahelyi* Miklóst iktatták *Radvány* birtokába, 1550-ben pedig, *Alsó*- és *Felső-Harbok* részeibe, a négy *Drugeth* testvért. 1564-ben *Hosszúmezey* Béla és 1575-ben *Maturnay* Anna *Alsó-Harbokon* kap részeket, néhány évvel később pedig a *Malikóczyak* mind a két *Harbokban*. Az 1598-iki összeírás már *Felsőharbokot* nem említi, csak *Alsót* s ott *Wiczmándy* Zsigmond s Tamás és *Palocsay* György szerepelnek, míg *Radványban* *Virginás* Boldizsár és *Nyárády* Albert. Azután, mikor már a *Kazinczyak* és a *Szirmayak* az urai, *Harbok-Radvány* néven szerepel, de a *Korásznay*, *Dessewffy* és *Molnár* családoknak is volt itt részük. Most *Schuster* Alajosnak van itt nagyobb birtoka. A községben nincs templom.

Laborezradvány.

Laborezrév, előbb *Krasznibród*, ruthén kisközség, a *Laborez* völgyében, 96 házzal és 633, nagobbára gör. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása *Mezőlaborecz*. Régi orosz neve magyarul annyit jelent, mint szép gázló. Első nyomát a XVI. században találjuk, mikor a *Homonnaiak* az urai. 1656-ban *Szirmay* Péter birtoka, két évvel később a *Barkóczyakat* is némely részekbe iktatják s az újabb korban is a *Szirmayaké*. Most XXIV. *Reuss* hercegnek és *Wollmann* Kázmérnak van itt nagyobb birtokuk és külön-külön kastélyuk. Mind a kettőt *Wollmann* Kázmér építtette 1896-ban. A község a *Rákóczy*-féle szabadságharcok alatt sokat szenvedett az átvonuló kurucz és labancz csapatoktól. Van itt kőolajfinomító gyár is. Ide tartozik *Nyágoesik-tanya* és a szent-bazil-rendű monostor, mely utóbbira vonatkozólag csak a XVII. századból vannak írott adatok. A hagyomány szerint a kegykép XIV. századbéli és azt tartják róla, hogy egy világtalan koldús festette, mikor a forrás vizétől a szemvilágát visszanyerte. Ekkor fakápolnát emelt e helyen és oltárára helyezte a képet. Később *Koriatovich* Tivadar munkácsi orosz herceg a kápolna mellé fatemplomot és monostort épített s abba szerzeteseket telepített; ezt a protestáns *Drugeth* Bálint 1603-ban felgyújtatta, de később — neje rábeszélésére — ismét felépíttette. 1612-ben, a midőn gróf *Drugeth* György kezdeményezésére az orosz papok az egyházi uniót el akarták fogadni s ezt, a przemisli püspök jelenlétében, a templomban, zárt ajtók mögött, ünnepi aktussal akarták megkötni, a félrevezetett nép a papokat és a püspököt megtámadta s csak a lovasaival éppen odaérkező *Drugeth* György tudta őket a dühöngőktől megszabadítani. A mostani bazilita templom 1752-ben épült. A képfal nagyon régi és képei műbecsűek. Híres kegyképe nem a templomban, hanem a mellette álló *Mária-kápolna* oltárán van elhelyezve. A kép már elmosódott s *Szűz Máriának* csak az arca és a kezei láthatók, mert alakjának többi része és a feje is vert ezüsttel van bevonva. A *Rákóczy*-féle szabadságharc alatt a baziliták is sokat szenvedtek és a monostor 1708-tól 1729-ig szerzetesek nélkül állott. Később a megrongált épületeket ismét felépítették. 1807-ben a pápától két búcsúra nyert a monostor engedélyt. Mind a templomot, mind a monostor megrongált épületeit *Szegedy* Bazil, a jelenlegi főnök, 16.000 korona költséggel hozta helyre. Hajdan

Laborezrév.

itt virágzó novicziátusi tanfolyam is volt, de ezt a mult század első felében megszüntették. A faluban is van gör. kath. templom, mely 1809-ben épült.

Lácza.

Lácza, magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, a bodrogközi síkságon fekszik. Lakosai református vallásúak. Házainak száma 123, lakosaié 1211. Postája, távirója és vasúti állomása Perbenyik. Első okleveles nyomát 1417-ben találjuk, a mikor a *Nagytárkányi* és *Perényi* családokat iktatják birtokába; de egy évvel később már az *Agárdiak* a *Tárkányiakkal* osztozkodnak rajta. 1501-ben *Vassai* Istvánt, 1550-ben *Vékey* Ferenczet, s midőn 1570-ben *Vékey* Ferencz az ő részét unokájának *Palugyay* Erzsébetnek adományozza, őt és férjét, *Puczoth* Ferenczet iktatják a *Vékey*-féle részbe. Az 1598-iki összeírásban bukkan fel először a *Lácza* család, *Lácza* Péter személyében, de vele együtt birtokosok még *Bakos* Mihály és *Tárkányi* János özvegye. 1624-ben a *Szerdahelyieket*, 1629-ben *'Sennyey* Sándort is itt találjuk, míg a *Tárkányi*-féle részt 1688-ban *'Sennyey* III. István öröklé. Ez 1742-ben a *Dőryeké* lesz, de 1800-ban visszakerül a *'Sennyeyek* kezére. 1774-ben a *Dőryeken* és *'Sennyeyeken* kívül még *Duka* István, *Zoltán* János, *Nagy* Gábor, *Borbély* József, a *Krucsay* és a *Bottkay* családok is birtokosai. A mult században a *Mailáth* családé lett és most gróf *Mailáth* Józsefnek van itt nagyobb birtoka. 1885-ben nagy tűzvész pusztított a községben, melynek református temploma 1808-ban épült. Ide tartoznak *Monyha*- és *Órhegy-tanyák*, mely elnevezések némi történeti jelentőséggel bírhatnak.

Láczfalva.

Láczfalva, tót kisközség a Cziróka-folyó mentén. 37 házat számlál és 212 lakosa van, kik mindannyian római katolikusok, de a községben templomuk nincsen. Postája *Nagykemence*, távirója és vasúti állomása *Homonna*. Első birtokosai 1451-ben a *Drugethek* voltak. 1572-ben *Ujhelyi* Ferenczet is némely részeibe iktatják. Az 1598-iki összeíráskor *Homonnai* Györgyöt, *Gyuricskó* Jánost és *Fejér* Illést találjuk birtokosaiként említve. A homonnai uradalomhoz tartozott és újabbkori urai a *Csákyak* és *Szirmayak* lettek. Most nincs nagyobb birtokosa.

Ladmócz.

Ladmócz, bodrogmenti magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 145 házzal és 826, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Saját postája van; távirója és vasúti állomása *Bodrogszerdahely*. Innen vette nevét a *Ladmócz* és előnevét a *Sutha* család. 1414-ben *Ományi* Demetert iktatják némely részeibe. Azután az *Azaryak* a földesurai, kik 1487-ben egyes részeket a *Csicseri Oroszoknak* zálogosítanak el. 1516-ban *Csicseri* Orosz *Zsigmondot* iktatják a zálogbirtokba és ugyanakkor *Megyeri* Erzsébet, *Azary* Imre és *György*, *Pasa* Balázs és *Kasuh* György kapnak itt részeket, 1548-ban pedig *Némethy* Ferencz is. 1557-ben *Makovitzky* Györgyöt, egy évvel később *Bejezy* Jakabot és *Sztropkóy* Istvánt, 1563-ban *Vékey* Ferenczet, *Soós* Jánost, *Kapy* Ferenczet, *Sólyom* Pétert, *Péchy* Gáspárt és *Cseley* Jánost iktatják részeibe. 1570-ben *Vékey* Ferencz a maga részét leányának, *Csapy* Gergelynének hagyományozta. 1582-ben *Plagay* Ambrust és *Szent-Ivány* Györgyöt is birtokosai közé számítja. 1590-ben *Ibrányi* Ferencz, majd egy évvel ezután a *Kéri Járay* család, utána *Körtvélyes* Eufrozina s 1592-ben a *Rákóczyak* bírák. Az 1598-iki összeírás 12 birtokosát sorolja fel s ezek a következők: *Puczoth* Ferencz, *Rákócz* Ferencz, *Sutha* János, *Fekete* Péter, *Andrésy* István, *Ladmócz* György, *Melith* Pál, *Kendy* Lajos és *Miklós*, továbbá özv. *Telegdy* Jánosné, özv. *Henselöczy* Györgyné, özv. *Daröczy* András, *Ferenczné* és *Pálné*, *Márk* deák özvegye. Részeket szereznek itt: 1615-ben *Girincsy* István, 1629-ben *'Sennyey* Sándor, 1635-ben *Rákócz* András és *Zékey* Anna, 1641-ben *Csicsery* Ferencz és *Noszvai* Borbála, 1653-ban *Keczer* Ambrus, 1674-ben a *Dessewffy*ek, 1685-ben *Barkócz* Ferencz, 1686-ban a terebesi pálosok s 1711-ben a *Kapy* család. 1774-ben *Klobusitzky* István, *'Sennyey* Imre és *László*, *Almásy* Mihály, *Losonczy* László, *Lónyay* Ferencz, *Hancsovsky* Ferencz, *Balogh* János, *Tót* Sámuel, *Pilissy* Imre, a *Ramocsaházy* család és az *újhelyi* pálosok a földesurai, a mult század elején pedig a pálosokon, a *'Sennyeyeken* és az *Almásyakon* kívül a *Lónyayak*, a *Pongrácz*, *Kazinczy*, *Begányi*, *Boda*, *Il say*, *Szent-Ivány*, *Szent-Pétery*, *Kozma*, *Blóhányi*, *Szombathy*, *Marossy*, *Hatrany*, *Bálpataky*, *Oláh*, *Benkő*, *Vályi*, *Gazdag*, *Szeghy*, *Jeney* és *Paksy* családok. Most nincs nagyobb birtokosa. A község hajdan a *Bodroghoz* közelebb feküdt, melynek gyakori áradásai azonban a lakosokat az áttelepedésre kényszeri-

tették. Ez esemény a mostani református templom építésének befejezése után, 1834-ben történt. A régi falu ősi templomának romjai még ma is láthatók. Dűlőnevei közül megemlíthetők a *Telek* és *Kascvár*. Az utóbbihoz tatárjárás korabeli szájhagyomány fűződik. Ladmócz mészköveiből nagy környéken híres meszet égetnek.

Ladomér, ruthén kisközség 83 házzal és 450 lakossal, kik mindannyian görög katolikusok. Postája Ublya, távirója és vasúti állomása Kisberezna. A homonnai uradalomhoz tartozott, de 1774-től a *Vladár* család volt a földesura, míg most gróf *Hadik-Barkóczy* Endrének van itt nagyobb birtoka. Gör. kath. temploma a mult század elején épült.

Ladomér.

Lask, tót kisközség 312, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Házainak száma 69. Postája Pazdics, távirója és vasúti állomása Bánócz. E község már 1324-ben szerepel, a mikor I. Károly 1324-ben *Tholdi* István mesternek adományozza. Később az *Isépy* családé lett. 1435-ben a *Dobi* és a *Monaky* családok bírják. 1507-ben *Sempsei* Ferenczet iktatják némely részeibe, de 1598-ban csak *Monaky* János özvegye a birtokosa. Az újabb korban az *Andrássyak* és a *Szirmayak* kezére jut és most gróf Andrássy Dénesnek van itt nagyobb birtoka. 1885-ben az egész község leégett. Gör. kath. temploma 1790-ben épült. A községhez tartozik *Andrássy-major* is.

Lask.

Lasztócz, a Ronyva-patak mentén fekvő kisközség 119 házzal s 698 lakossal, a kik egyenlő arányban róm. kath., gör. kath. és ev. ref. vallású magyarok és tótok. Postája, távirója és vasúti állomása Legenymihályi. Innen vette nevét a *Lasztóczy* és előnevét a *Thorma* és *Trombitás* család. Már 1400-ban szerepel, a mikor Lasztóczy Dénes fia, János és *Helmes* Sebestyén osztozkodnak egyes részein. 1422-ben *Rozvágy* Antalt is egy részirtokba iktatják, 1489-ben pedig a *Herestényi* családot, a mikor *Lasztholcz* alakban írják a nevét. 1561-ben *Thorma* Ferenczet és *Nagy Mihályi* Györgyöt iktatják részeibe, 1569-ben *Pósa* Mihályt két kúriába, 1576-ban pedig *Bornemisza* Mihály, 1576-ban *Leökös* Imre, 1590-ben *Gerenczey* István és 1591-ben *Károlyi* István kapnak itt részeket. Az 1598-iki összeírás 10 birtokosát sorolja fel, nevezetesen *Farkas* András, *Czeczey* Istvánt, *Bornemisza* Miklóst, *Bózsavay* Pált, *Balogh* Ferenczet, *Malikóczy* Gábort, *Lasztóczy* Gáspárt, *Várkonyi* Jánost, *Herestényi* Gáspárt és *Trombitás* András özvegyét. 1768-ban *Dely* Pétert egy itteni rész birtokába iktatják. XVIII. századbeli birtokosai a *Szirmay*, *Kazinczy*, *Dobos*, *Balázsházy*, *Szemere*, *Mácsy*, *Albert*, *Bottka*, *Balogh*, *Nagy*, *Lehotzky*, *Bunyitay*, *Bernáth*, *Galambos*, *Nyomárkay*, *Isépy*, *Ormos*, *Bán*, *Pap*, *Csehy*, *Sebők*, *Demjén*, *Egry*, *Vályi* és *Gönczy* családok. A mult században a *Szemere*, *Körtvélyesy*, *Kazinczy*, *Peteőczy*, *Dobos*, *Ormos*, *Bottka*, *Balogh* és *Vályi* családoknak volt itt birtokuk. Van itt egy régi úrilak, melyet a *Szemere* család építtetett s ez most a *Szemere* Vilmáé. A faluban három templom van. A róm. kath. templom 1861-ben, a gör. kath. 1833-ban s az ev. ref. 1795-ben épült. A gör. kath. egyház, 1773-ból, aranyozott ezüstkelyhet őriz, a református egyház pedig nagybecsű régi keresztelő-tányért. Az 1663-iki pestis ezt a községet sem kímélte meg. A község határában fekvő *Csíz* nevű dűlő annak a *Bogáth-Radvány* nembeli *Chys* családnak a nevét látszik fenntartani, mely az egri káptalannak egyik 1392-iki bizonyáglevelében van említve. 1562-ben még mint praedium *Halanföldre alias Chyz* néven említetik, a mikor a leleszi káptalan *Rákóczy* Zsófiát és *Erzsébetet*, *Némethy* Sárát, *Kasuhy* Juliánnát és *Bogáthy* Borbálát iktatja birtokába. Ugyancsak *Lasztócz* határában említi egy 1618-iki okirat *Csapóháza* elpusztult községet is. 1419-ben a leleszi káptalan *Eszenyi* Balázst iktatja némely részeibe. 1472-ben *Lasztóczy* Boldizsárt, 1483-ban *Herczeg* Lászlót, 1561-ben *Thorma* Ferenczet, 1576-ban *Bornemisza* Mihályt és *Leökös* Imrét, 1610-ben *Bottka* Istvánt és *Zsuzsannát* számította földesurai közé. Majd a *Szemere* és *Szirmay* családoké lett. A XVI. század közepe táján már pusztá. Ugyancsak *Lasztócz* közelében feküdt hajdan *Alsó-* és *Felső-Mérk*, mely 1386-tól 1470-ig mint község fordul elő és sorrendben a *Pethő*, *Varju*, *Ricséi*, *Beke*, *Csapi*, *Lasztóczy* s *Perényi* családok a földesurai. *Lasztócz*hoz tartozik *Haraszt-pusztá* is. *Lasztóczon* született 1804-ben *Szemere* Miklós költő; ugyanitt halt meg 1881-ben.

Lasztócz.

Lasztomér, laborezmenti tót kisközség, Ung vármegye határán, 254 házzal s 1305 lakossal, kiknek legnagyobb része gör. kath. vallású. Postája, távirója

Lasztomér.

és vasúti állomása Nagymihály. Innen vette nevét ősi birtokosa, a *Lasztoméri* család. 1407-ben *Kamonya* Lőrincz a földesura. 1410-ben az *Uporiak* némely birtokrészekre kir. adományt kapuak, azonban 1414-ben már *Leszteméri* Imrét uralja s ekkor a község neve *Leztemer* alakban szerepel. 1460-tól kezdve egy ideig két Lesztemér áll fenn, melyek közül az egyiket Kis jelzővel különböztetik meg a másiktól. 1460-ban a Nátafalusi *Csontosok*, 1477-ben *Nagymihályi* Balázs, 1490-ben meg a *Harkányi* és a *Korcsvai* családok, 1551-ben *Bayor* Leonard, 1552-ben *Deregyey* Mihály, 1560-ban *Bessenyőy* Mihály és *Deregyey* Kozma, 1563-ban *Péchy* Gáspár, *Sólyom* Péter és *Kapy* Ferencz, 1571-ben *Henselöczy* Miklós vannak említve birtokosaiként, míg az 1598-iki összeírás *Daróczy* Mihály és Pál, *Csicsery* János, *Cseley* János özvegye, *Nagymihályi* Zsigmond özvegye, *Njárády* Albert, *Füzesséry* András, *Henselöczy* Balázs, György és Miklós és *Pribék* Ferencz nevével kapcsolja össze. 1612-ben *Ledneczy* Györgyöt, 1681-ben *Uz* Ferenczet és 1747-ben *Dravetzky* Lászlót iktatják némely részeibe. Későbbi földesurai a *Boronkay*, *Vladár*, *Szirmay*, *Füzesséry*, *Domesó*, *Szöllössy*, *Kovács*, *Wahl*, *Szánky*, *Szilvássy*, *Olehváry*, *Balogh*, *Bánóczy*, *Nyeviczkey*, *Bekes*, *Gogh*, *Kereskényi*, *Nikléczy*, *Keresztúri*, *Zetvay*, *Szemere*, *Tomesányi* és *Botlka* családok. Most nagyobb birtokosa nincsen. Említést érdemel három régi kúriája. Az egyik a *Boronkay*, a másik a *Vladár*, a harmadik a *Szemere* családé volt. Ez utóbbi most *Szemere Gézáé*, de a másik kettő idegen kézen van. A községben két templom van, melyek közül a gör. kath. 1891-ben, az ev. ref. a XVII. században épült; de 1900-ban újat kellett építeni. A *Laborez* folyó közepén még ma is láthatók az ősi templom romjai. *Lasztomér* határában volt hajdan *Zádorháza* község, melyre 1415-ben a *Perényiek* kaptak kir. adományt. Ez 1431-ben a *Zádorházi* Miklósé, 1563-ban már praedium és *Kapy* Ferencz, *Sólyom* Péter és *Péchy* Gáspár birják. Említik *Zádorfalva* néven is.

Lazony.

Lazony, tót kisközség 156 házzal és 789, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása *Bánócz*. Első birtokosául *Tholdi Bothonó* fia Pétert ismerjük. 1324-ben I. Károly *Monaky* Istvánnak adományozza. 1400-ban az *Isépi* családot iktatják némely részeibe s 1405-ben az *Isépi*, *Cseley* és *Dobi* családok a földesurai. 1407-ben *Kis-Lazony* aliter *Nagy-és Kis-Kisa* részeibe *Kamonya* Lőrinczet iktatják, 1414-ben *Leszteméri* Imrét, 1484-ben pedig *Bajnai Both* Istvánt. 1435-ben *Lazonynak* a *Dobi* és a *Monaky* családok a földesurai, *Kislazonynak* vagy *Lazonkának* birtokosai: 1479-ben a *Csebiék*, 1480-ban *Rákóczi* Gáspár és *Menyhért*, 1498-ban *Ujfalussi* János s 1590-ben *Bánóczy* Simon. Ez időben *Kislazony* már puszta. Az 1598-iki összeírás *Lazony* birtokosainak *Monaky* Pétert és *Monaky* János özvegyét ismeri. 1643-ban *Monaky* Anna révén az *Andrássyakra* szállott, azután a *Szirmayak* lettek az urai, de a *Kovácsnayaknak* is volt benne részük. *Szirmay* Pál itt csinos kastélyt építtetett, melynek azonban ma már más rendeltetése van. Most gróf *Andrássy Dénesnek* és *Gézának* van itt nagyobb birtoka. A község 1864-ben teljesen leégett. A római kath. templom XV. századbéli építmény, de már gyakran átalakították. E templomban van a *Monakyak* sírboltja.

Legenye.

Legenye, magyar kisközség, nem messze *Sátoraljaújhegytől*, 107 házzal és 492, nagyobb részben ev. ref. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása *Legenyemihályi*. Hajdan *Alsó*, *Felső*, *Kis* és *Nagy* jelzőkkel két község volt, de ezenkívül *Legenye* alakban is szerepelt. Innen vette nevét az ősi *Legenyei* család, mely 1263-ban kir. adományt kapott e birtokra. 1403-ban *Myzlai* Bertalant és *Ronyvai* Pétert, 1411-ben *Csalmai* Erzsébetet és egy évvel később *Tolesvai* Dávidot itt iktatják be egyes részekbe. 1416-ban a *Legenyei Csontos* család merül fel s ugyanez 1456-ban a *Perényieknek* ad el némely telkeket. 1427-ben *Rehmezsi* Ilonát iktatják egyes részeibe. 1447-ben *Makó* Jakab is birtokosa s 1493-ig a *Makó* és a *Perényi* család osztoznak birtokán. Ekkortájt *Daróczy* István, 1497-ben pedig *Kisfaludi* Miklós és a *Legenyei Fakó* család is birtokosává válik. 1524-ben *Possay* Miklóst, 1548-ban *Bejczy* Gergelyt, *Muesey* Pált és *Geörbedy* Lászlót iktatják be s ezidőtájt a *Legenyei Possayak* is birtokosai. 1551-ben *Soklyósy* István és *Széchenyi* Ferencz, 1553-ban *Zajthany* István és *Sutha* Pál is birtokhoz jutnak itt. Az 1598-iki összeírás csak *Possay* Miklóst és *Zsigmondot*, *Daróczy* Mihályt, *Abaffy* Jánost

és *Zákány* Istvánt említi. 1601-ben *Farkas* Andrást, 1654-ben *Keczer* Sándort iktatják be, a *Possayak* része meg női ágon a *Semseyekre*, *Lónyayakra* és *Wiczmándyakra* száll. 1720-ban III. Károly Legényei *Pintér* Mártonnak ad itt kir. adományt, melybe a leleszi káptalan két évvel később iktatja. Az újabb korban a *Pintér*, *Ólchváry*, *Wiczmándy*, *Bodnár*, *Kügyösy*, *Pothurnay*, *Nagy*, *Dobos* és *Trombitás* családok a földesurai. Ezidőszerint *Dókus* Ernőnek van itt nagyobb birtoka és csinos kastélya, melyet még a *Pintér* család, illetőleg a vármegye építtetett *Pintér* Márton akkori követének, ki az építkezést megkezdte s e miatt követséget vállalni nem akart; de midőn az építkezést a vármegye magára vállalta, elfogadta a követséget. A községbeli ev. ref. templom a mult század elejéu épült. Az egyház egy 1772-ből való aranyozott kelyhet őriz. Ide tartozott *Szentandráska-tanya* is, a hol szent Andrásnak szentelt kápolna állott.

Legyesbénye, magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 294 házzal és 1550, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Saját postája van, távirója és vasúti állomása Szerencs. E néven 1552-ben találjuk először, a mikor *Legyesbényei Csillag* Istvánt és *Thoma* Ferenczet iktatják birtokába. 1567-ben a törököktől elpusztított helyként van említve. 1575-ben *Horváth* Katalin és *Szemerey* Jánost, 1590-ben *Fein* Lukácsot s 1593-ban *Kapy* Zsigmondot iktatják egyes itteni telkekbe. Az 1598-iki összeírásban *Kömíves* András, *Szinnyéry* Lukács özvegye, *Begányi* Pál, *Bors* János, *Sennyey* István, *Rákóczy* Zsigmond, *Szemere* Gergely, István és János, *Néney* Boldizsár és *Móré* István vannak birtokosaiként felsorolva. 1730-ban még csak pusztá volt, 1774-ben *Patay* Sámuel, *Püspöky* Ferencz, *Vay* László, *Máriássy* János, *Besseney* György, *Békésy* Pál és a gróf *Aspremontok*, újabban pedig *Zalay* Boldizsár és *Patay* Sámuelné a földesurai. Ezidőszerint *Zalay* Andornak van itt nagyobb birtoka és csinos, kényelmes úrilaka, melynek régibb részét a mostani tulajdonos nagyapja emeltette, az utóbbit pedig *Zalay* Andor 1901-ben építtette. A lakosok hitelszövetkezetet tartanak fenn. A községbeli két templom közül a római katolikus 1902-ben, az ev. református 1700 körül épült. Ide tartoznak *Alsógilip*, *Felsőgilip*, *Előtelek*, *Kökutlapos*, *Kiskővágó* és *Kismajor* tanyák.

Legyesbénye.

Lelesz, a *Latoreza* folyó mellett fekvő kisközség 327 házzal és 1921, kizárólag magyar, túlnyomóan róm. kath. vallású lakossal. Históriai multban gazdag, régi egyházi vagyon ez a község és a hozzátartozó falvak. A leleszi prépostságot II. Béla idejében alapította *Boleszló* váci püspök, a ki a prépostságnak hatalmas birtokokat ajándékozott Zemplén és Szabolcs vármegyékben. Így *Lelesz*hez tartozott *Királyhelme*cz, *Nagykapos*, *Polyán*, *Chernő*, *Kiskapos*, *Sislőcz*, *Lakarh*, *Trask*, *Viszoha*, *Szalóka*, *Vajdácska*, *Kanyár*, valamint *Batt* és *Agárd* egy része. Ezeket a birtokokat *Boleszló* kapta keresztapái ajándékul II. Béla királytól 1132-ben. Később (1180-ban), váci püspök korában, vallási alapítványul rendelte és ezzel megalapította a *Leleszi* konvent századokra terjedő uralmát Zemplén vármegyében. Ezt az alapítványt 1214-ben megerősítette II. András király, 1334-ben Károly király, 1342-ben és 1364-ben *Lajos*, 1406-ban *Zsigmond* és 1486-ban *Mátyás* király is. A konvent vagyona pedig nőttön nőtt, fölkeltve az irigységet, a mely fondorkodásaival annyira vitte, hogy *Imre* király *Boleszló* püspök adományát megsemmisítette, a mit azonban egy későbbi királyi rendelet visszavont. A tatárjárás a leleszi prépostságot sem kímélte meg; 1241-ben a tatárok feldúlták és kifosztották. Később (1302-ben) a *Lónyai-Ruke* család is hadakozott a prépostsággal. erőszakkal elfoglalva tőle a *Szalóka* nevű birtokot. Egy századdal ezután, 1403-ban, *Pálóczy* *Mátyás* és *Imre* akkor támadtak haddal a prépostságra, a mikor nagybátyjuk, *Domokos* prépost meghalt. A halott prépostnak még ki sem hült a teteme s halálos ágyán feküdt még, a mikor unokaöcscsei éjnek idején megrohanták a kolostort és a konvent 8000 aranyát s összes kincseit, arany- és ezüstserlegeit magukhoz ragadták, azután elfoglalták *Királyhelme*czet is. A konvent fölötti kegyúri jogot adományozott több király is kedveltjeinek; így első kegyurai *Micz bán* utódai voltak. A XV. században leleszi birtokosokként főlemlítik az *Azaryakat*, *Csontosokat*, a *Farkas*, *Harkányi*, *Koresvai*, *Lesznai*, *Nagymihályi*, *Eödönffi*, *Pelejtei*, *Ráskai*, *Szeretvai* és *Zbugyái* családokat. A XVI. század második esztendejében a kegyúri jog gyakorlásában látjuk a *Pálóczy* családot. A mohácsi vész után az ellenkirályok

Lelesz.

viszálykodásaitól is sokat szenvedett a leleszi konvent, melynek tagjai János király pártján állottak s így alkalmat adtak a Ferdinánd-pártiaknak arra, hogy Leleszt megrohanják és kifosztásák (1527-ben). Néhány évvel ezután, 1533-ban, várszerűen megerősítették a kolostort, s erős kőfallal vették körül. Egy emberöltővel később, 1557-ben, *Perényi* Gábor azonban mégis elfoglalta és három évig ült birtokában, mígnem *Telekessy* onnan kiűzte. A leleszi konvent ez időtájt már hanyatlani kezdett. Szerzetesei kivándoroltak, vagy elháltak, úgy hogy 1567-ben elárvult a leleszi uradalom s azt a prémontreiek távozása után a világi egyház kapta. A törökök ellen vívott háborúk alatt a prémontreiek többi rendháza nagy összegekkel segítvén a királyokat, ezért 1697-ben ismét visszahelyezték a prémontrei rendet régi jogaiba és Lelesz birtokába, sőt egy későbbi királyi rendelet (1710-ben) a prépostkinevezés jogát is a rend kiváltságaihoz fűzte s így királyi kinevezés helyett maga a konvent választotta ezután a fejét. II. Rákóczy Ferencz Munkács várába vitette a konvent levéltárát s akkor sok becses okiratot ágyúfojtásra használtak fel; Beresényi Miklós az okiratok nagy részét megmentette; ezek az ú. n. „Beresényi-iratok“ a káptalan levéltárában. II. József 1787-ben eltörölvén a rendet, a leleszi híres levéltárát Budára vitték. Mikor 1802-ben a rendet ismét visszaállították, levéltára is visszakerült Leleszre. Jelenleg a leleszi birtok a jászói prépostsághoz tartozik. Temploma ősrégi és századok viharainak a nyomait viseli. A régi, várszerű kolostor épülete, hatalmas tömegével és tornyával, a községen kívül magas fensíkon áll. Lelesz körjegyzőségi székhely. Van saját postája, táviróállomása; vasúti állomása Perbenyik. Említést érdemel hitelszövetkezete.

Leszna

Leszna, tót kisközség. 74 házat számlál és 406 gör. kath. lakosa van. Postája Rákócz, távirója és vasúti állomása Nagymihály. 1254-ben szerepel először pusztaként, melynek birtokába a leleszi káptalan a Nátafalusi *Csontos* család őst, *Nata* fia *Gergelyt* iktatta, kivel IV. Béla király e birtokot más földekért elcsereelte. 1421-ben a Nagymihályi *Euden* (Eödön) családot és *Zeredvai* Jánost iktatják némely részekbe, de 15 évvel később a Nátafalusi *Csontos* család is újabb részeket kap. 1448-ban a *Lesznai*, *Eödönffy*, *Szeretvai* s a *Csontos* családok az urai, később a *Farkas* család is, de Mátyás király 1473-ban, a mikor *Leznye* alakban találjuk említve, a Nátafalusiaknak új adománylevelet ad itteni birtokaira. 1480-ban *Ráskai* Balázst és a *Zbugyiaikat* iktatják némely részekbe, tíz évvel később a *Csontos*, *Harkányi* és *Koresvai* családok szerepelnek birtokosaikként. 1519-ben *Komoróczy* Andrásnak is van benne része, de az 1598-iki összeírás *Rákóczy* Ferenczet, *Eödönffy* Gáspárt és *Kristófot*, *Pacsoth* Ferenczet, *Morvay* Jánost és *Melith* Vitust sorolja fel s ekkor kipusztult hely. 1755-ben *Sztáray* Imre, 1774-ben *Szirmay* László és *Orosz* Teréz, majd a *Barkóczyak* az urai. Most Zempléni *Moskovitz* Gézának van itt nagyobb birtoka. Az itteni gör. kath. templom nagyon régi s építési ideje ismeretlen. Ide tartozik *Fundus-tanya* is. Leszna közelében fekszik hajdan *Arács* község, mely 1447 előtt a *Pelejtei* és *Azari* családoké volt.

Lomna.

Lomna, Sáros vármegye határán fekszik. Ruthén kisközség, 49 házzal és 265 gör. kath. vallású lakossal. Postája és távirója Sztropkó, vasúti állomása Homonna. Csicsva várának tartozéka volt s annak sorsában osztozott. Újabbkori birtokosai a *Csáky* és *Barkóczy* grófok voltak; most nagyobb birtokosa nincsen. A faluban gör. kath. templom van, mely 1753-ban épült.

Luka.

Luka, magyar kisközség a Bodroghközben, 135 házzal és 1025, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Postája Alsóberezki, távirója és vasúti állomása Bodrogszerdahely. Innen vette nevét az ősi *Lukai* család, mely első birtokosa volt. 1400-ban az *Isépiek* kapnak itt részeket. 1425-ben *Beke* Mártont és *Riesei* Ambrust iktatják némely részébe s ez időben *Lyuk* néven szerepelt. 1438-ban az *Ágóczyak*, *Bacskaik* és *Széchiek* ellentmondanak az *Onduaiaknak* Luka birtokbavétele miatt. 1569-ig az *Ágóczy* és a *BacsKay* család birtoka, ekkor azonban *Rákóczy* György, *Kálnássy* Ferencz és *Deregnyei* Pál kapnak reá királyi adományt, mindazonáltal az 1598-iki összeírásban még *BacsKay* Miklós is szerepel és vele együtt *Kálnássy* Ferencz, *Szokoly* Péter és *Rákóczy* Ferencz. 1600-ban a *Daróczyak* merülnek fel, 1663-ban *BoesKay* István és *Soós* György, 1754-ben *Kálnássy* Adámot és II. Ferenczet iktatják némely részeibe, míg 1774-ben *Vécsey* József, *Klobusitzky* Pál, *Boronkay* Menyhért,

Olcsváry Pál és a *Mezőssyék* a földesurai. Legutóbb báró *Jósika* Samunak volt itt nagyobb birtoka, mely ma idegen kézen van. Jelenlegi nagyobb birtokosa báró *Vécsey Béla*. A község 1885-ben majdnem egészen leégett. A református templom 1806-ban épült. Az egyház úrasztali kelyhet őriz 1670-ből. Ide tartoznak *Bús-* és *Kengyel-tanyák*, mely utóbbi a XIV. században még község volt s a XVI.-ban már pusztá s a *Szerdahelyiek* és a *Perényiek* birtoka. Két dülőlőjének neve figyelemre méltó. Az egyik a *Pusztaszög*, a másik a *Varjánostó*. Ez utóbbihoz az a monda fűződik, hogy mikor a török világban a község még vízzel volt körülvéve, a törökök a falut el akarták foglalni, de egy *Var János* nevű révész olyképen pusztította el őket, hogy egyenként vitte át a törököket kis lélekvesztőjén, s útközben, a sás között, a vízbe fojtogatta.

Lukácsi, az *Olyka* folyó mellett fekvő tót kisközség, melynek azelőtt *Lukasócz* volt a neve. 50 házból áll és 273 róm. kath. vallású lélek lakja, kiknek azonban itt nincs templomuk. A község hajdan a homonnai uradalom tartozéka volt s annak sorsában osztozott, míg az újabb korban a *Csákyaké*, *Máriássyaké* és *Okolicsányiaké* lett. Most nincs nagyobb birtokosa.

Lukácsi.

Mád, magyar nagyközség a Hegyalján. 654 házat számlál és 3681 lakosa van. Itt a vármegye összes hitfelekezetei képviselve vannak, de a legtöbb közöttük a római katolikus s ezek után következik az ev. ref. vallású. Ennek a két hitfelekezetenek van itt temploma is, melyek közül a római katolikus 1521—26 között, a református pedig 1828-ban épült. Ósrégi község, mely némelyek szerint már a honfoglaláskor keletkezett. Hajdan királyi birtok volt, a XVI. században még faluként szerepelt és a tállyai vár tartozéka volt, melynek akkor *Alaghy* Ferencz volt az ura. 1596-ban *Alaghy* Judit révén férje, *Rákóczy* Zsigmond kap rá kir. adományt. 1620-ban *Alaghy* Menyhérté, kinek magva szakadván, 1633-ban ismét a *Rákóczyaké* lesz. 1715-ben, a *Rákóczy-javak* elkobzása után, II. *Rákóczy* Ferencz részei a királyi kincstárra szállottak. Negyedrészenek *Klobusitzky* Emilia grófné volt a zálogbirtokosa. Azután a birtok háromfelé oszlott. Fele az gróf *Aspremontoké*, negyede a gróf *Szirmayaké* és negyedrésze a báró *Orezyaké* lett. Azonban másoknak is voltak itt részirtokaik. Így 1618-ban *Kakas* Erzsébetet és *Mátyus* Jánost, 1631-ben *Erdödy* Annát, 1634-ben *Paczoth* Sándort s 1658-ban a *Barkóczyakat* iktatták egyes részeibe. Nemesi kúriáik voltak még itt a királyi kamarának, a *Hegyi*, *Tolesvai Nagy*, *Szentiványi*, *Miskolczy* és *Splényi* családoknak, míg a mult században gróf *Wolkenstein* Ferencz, gróf *Andrássy* Gyula, gróf *Szirmay* Ottó, báró *Gréfly*, a *Semsey* és a *Czimmermann* családok voltak az urai. Most gróf *Andrássy* Gyulának és *Czimmerman* Adolfnének van itt nagyobb birtokuk. A városházán őrzik a község legrégebb jegyzőkönyveit, melyek 1590-ből valók. 1627-ig falu volt, de ez évben már mezőváros, vásárszabadalmakkal. Fejlett ipara is volt s különösen a bodnárcezéh volt nagyon tekintélyes testület. Plébániája már a XIV. században fennállott. A vallási villongások alatt sok belviszálynak volt színhelye. Előbb a reformátusok foglalták el a katolikus templomot, 1670-ben *Széchenyi* György kalocsai érsek visszafoglalta tőlük, 1704-ben a reformátusok ismét elfoglalták, de 1711-ben ismét a katolikusoké lett. Volt rá eset, hogy a vármegye Mádon tartotta közgyűlését, mint a XVIII. század végén is. Az 1890-iki tűz alkalmával leégett, de ismét fölépült. Van itt temető-kápolna is, melyet 1736-ban *Czakó* Sándor esperes-plébános építtetett. A református egyház vert aranyból készült nagyértékű serleget őriz, mely *II. Rákóczy* Ferencztől származik s a kassai *Rákóczy*-kiállításon feltűnést keltett, a mikor értékét 10,000 koronánál többre becsülték. Mád 1667-ben a törököktől elpusztított helyek között említetik. 1739-ben a pestis tizedelte meg lakosait. 1831-ben a kolera-járvány körülbelül 1000 lakosát ragadta el. Az 1890-iki s az 1901-iki tűzvész is sok kárt okozott a községben, míg 1885 és 1890 között a filloxera összes szőlőhegyeit elpusztította. 1849 január 22-én *Schlick* vert csapatai táboroztak a város alatt. A *Rákóczy*-féle pinceze most gróf *Esterházy* Gyula tulajdona. A hajdani *Bathyaný*-féle pinzére vonatkozólag itt az a hagyomány, hogy ott fedezték volna fel a *Martinovics*-féle összeesküvést. Ez valószínűleg oda módosítandó, hogy abban az időben itt foghattak el egyeseket, a kiket az összeesküvésben való részvétellel gyanúsítottak. *Cziczvárnak* neveznek a

Mád.

városban egy emelkedettebb helyen fekvő félemeletes lakóházat, a hol azelőtt a bortizedet szedték. Korábbi rendeltetésére nézve hiányzanak az adatok. A városban vastartalmú fürdő van, mely a *Miller* Edéé, továbbá takarékpénztár s törköly- és borpároló gyár, mely utóbbi a *Stillman* Lajosé. *Borsay* Miklós bormagykereskedőnek és szőlőtulajdonosnak itt esinos úrilaka és a legnagyobb borpinczéje van, s ez abban a tekintetben is nevezetes, hogy egyes részeiben teljesen elszigetelt öblösödések, ú. n. búvóhelyek vannak. Dülői közül a *Király* és a *Királyerdő* nevezetűek a hajdani királyi birtoklást jelzik s az *Úrággya* és a *Szent Tamás* nevű dülőknek is valamely jelentőségük lehet. A városban van posta és táviró, de a vasúti állomása Zomboréval közös és Mád-Zombor a neve.

Magyarizsép.

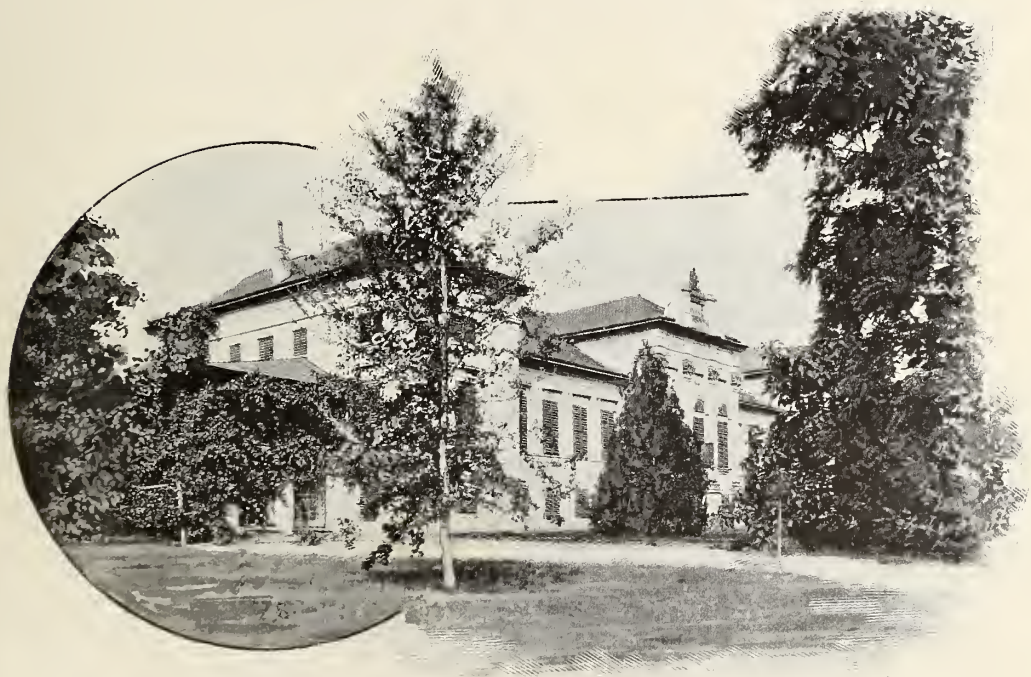
Magyarizsép, a Helmeicz-patak mellett fekvő kisközség, körjegyzőségi székhely, 187 házzal és 1095, nagyobbára tótajkú és gör. kath. vallású lakossal. Posta van a faluban; távirója és vasúti állomása Upor. A Bogáth-Radvány nembeli *Isépyek* ősi birtoka. 1229-ben már Isepy János az ura. 1247-ben a Bogáth-Radvány nemzetség osztálylevelében *Pósa* birtokaként szerepel. 1284-ben *Isyp* János comes nevében is említik az egykorú iratok. 1405-ben az *Isépy*, *Cseley* és *Dobi* családok a birtokosai. 1424-ben, a mikor *Isep alias Churcgeh* alakban van említve, Cseley Annát, *Barbel* Jánost, egy évvel később pedig *Beke* Mártont és *Ricssei* Ambrust iktatják egyes részeibe. 1434-ben *Zádorházi* László és János, 1435-ben pedig a *Dobi* és *Monaky* családok szereznek itt jobbágy-telkeket. 1479-ben *Rákóczy* Gáspárnak és Menyhértnek s ez időtájt a *Lengyel* családnak is van itt birtoka. 1511-ben az abarai földesurakat iktatják itt be, 1564-ben *Zeremy* Lászlót és a *Cseleyeket*. 1570-ben *Isép* is, *Cservégh* is külön van említve. Az előbbinek részeibe a leleszi konvent *Isépy* Sebestyént, az utóbbiba *Lippay* Jánost iktatja. 1571-ben *Persey* Miklós, 1575-ben *Isépy* Ferencz, András és Sebestyén kapnak részben újabb birtokokat, 1583-ban *Konez* János és *Fekete* Péter is földesurai közé tartoznak. Az 1598-iki összeíráskor *Isépy* György és Márkus, *Dobó* Ferencz, *Monaky* Péter és Ferencz, *Lelkes* László, *Gőnczler* Albert és *Vendégly* Péter vannak felsorolva. Azután a Monakyakkal együtt *Rákóczy* György, 1610-ben *Mistey* András és a *Telekessyek* is birtokosai. Újabb korban az *Aspremont*, *Hollegancz*, *Reviczky*, *Sárossy*, *Horváth*, *Tahy*, *Rozgonyi*, *Ormos*, *Cserépy*, *Némethy*, *Liszokay*, *Kozma*, *Püspöky*, *Pandák*, *Fekete*, *Payzsos*, *Palásthy*, *Kolossy*, *Kácsándy*, *Bánó*, *Balogh*, *Bessenyej*, *Bydeskuthy*, *Korács*, *Erdődy*, *Széchenyi*, *Karsa*, *Kepes*, *Szánky* és *Básthy* családok voltak a földesurai. Most gróf *Szechenyi* Sándornak van itt nagyobb birtoka. Az *Isépyek* közül az ősi birtok egy részét *Isépy* Géza, a család nesztora, tartotta meg. 1663-ban a pestis, 1831-ben és 73-ban a kolera pusztította lakosait, kik részt vettek az 1831-iki pór-lázadásban is. 1862-ben csaknem az egész falu leégett. Három temploma közül a görög katolikus 1793-ban, a római katolikus 1799-ben s az ev. református 1808-ban épült. A görög katolikus egyháznak 1751-ből származó úrasztali kelyhe van, a református egyháznak pedig egy tányérja és kelyhe 1828-ból. Ide tartozik *Bérez-pusztá*, mely a XV. században községként van említve. Az újabb korban a báró *Fischer* családé volt, ma pedig báró *Vécsey* Alfonznak van itt nagyobb birtoka, ló- és agártenyésztése és esinos úrilaka. *Sóskút* nevű dülőjén a XV. században *Sóskuth* község állott fenn, melynek birtokosai szintén az *Isépyek* voltak. Nevét onnan vette, hogy konyhasós vízforrása van, a mely oly meleg, hogy télen sem fagy be. A község határában avarkori, gyűrűalakú erődítmény maradványai vannak, a hol szántás közben római sisakról való *Minerva*-fejlet is találtak, mely a kassai muzeumban van.

Magyarkrucsó.

Magyarkrucsó, tapolymenti tót kisközség 42 házzal és 183 róm. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Varannó. A *Krucsay* család ősi birtoka. 1419-ben *Habi* György bírja, de 1560-ban már *Krucsay* Tamás a földesura. Azután a *Vékeyek* is kapnak itt részeket és 1570-ben *Vékey* Ferencz részét leánya, *Csapy* Gergelyné örökli. 1598-ban *Krucsay* Bálintnak, *Bogár* Tamásnak és *Szabó* Kelemen özvegyének van itt birtokuk. A XVI. és XVII. században *Új-Krucsó* néven is említik. Az újabb korban a *Krucsay*ak révén a *Szögény*, *Szikszay* és *Beszterczey* családoké lett. A *Keczereknek*, *Forgáchoknak*, a *Szikszay*aknak, *Kendecsyeknek*, a *Dieneseknek*,

Magyarsas. — A Keresztessy-féle kúria. (Bernáth Győző).

Málca. — Szent-Ivány László kastélya.

Mád. — A „Cziczvár“.

Mád. — Borsai Miklós úrilaka.

Megyaszó. — A Graefl-féle kastély. (Deréky Gyuláné, Bárá Győrffy Rózáé).

Monok. — Gróf Andrassy Dénes kastélya.

Nagyeseb. — A Barkóczy-féle kastély. (Gróf Andrássy Dénesé).

Nagyczigánd. — Báró 'Sennyei Miklós úrilaka és kápolnája Erzsébet-tanyán.

a varannai pálosoknak és *Fey* Ignácznak is volt itt birtokuk, most pedig Dienes Lajos a birtokosa. A faluban levő régi úrilakot még a Szögyények építették. Róm. kath. temploma 1796-ban épült. 1893-ban a Tapoly áradása sok kárt okozott a lakosoknak. E község közelében feketett 1420-ban az akkor említett *Nádfő* nevű falu, melynek birtokosai nagy részben az egykori krucsoi urak voltak.

Magyarsas, azelőtt *Magyar-Jesztreb*, magyar és tót kisközség 110 házzal és 578, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Postája Czéke, távirója Sátoralja-újhely s a legközelebb eső vasúti állomása Upor. 1419-ben *Cseke* Györgyöt és *Imreghi* Andrást iktatják birtokába. Azután földesurai a *Pálóczyak* is, kik a maguk részét a *Dobi* és a *Monaky* családnak zálogosítják el. 1478-ban *Czékei* Jánost is birtokosai között találjuk. 1510-ben *Eödönffy* Pétert, *Gerendy* Lászlót és 1520-ban *Bánffy* Pétert, *Eödönffy* Imrét, *Dobó* Zsófiát, *Gerendy* Lászlót és *Czékey* Jánost iktatják némely részeibe. 1561-ben *Soós* János is birtokosa, s az 1598-iki összeírásban *Soós* András, *István* és *Ferencz* és *Bánczy* János özvegye vannak bejegyezve. 1700 táján a *Buttkay* és a *Bernáth* családok, azután a *Szeghy* család, az újabb korban pedig a *Rédey*, *Kossuth*, *Szepsy* és a *Bernáth* családok bírták. Ezidőszerint *Bernáth* Győzőnek és *Gyulának* van itt nagyobb birtokuk s az elsőnek régi kúriája, melyet még *Bánffy* Péter építtetett; örökösödés révén a *Keresztesy* családé volt és házasság útján a XVII. században került a *Bernáth* család kezére, mely azt azután 1843-ban átalakította. Ezt a községet sem kímélte meg a XVII. században a pestis s 1831-ben a kolera. Lakosai szintén résztvettek a pórlázadásban. A községben a reformátusoknak van templomuk, mely ősrégi, de az átalakításokkal elrontották. Dülőnevei közül figyelmet érdemelnek a *Bacsó-Rét*, *Binyő*, *Viadal* és *Akasztódomb* nevezetűek.

Magyarsas.

Majoros, azelőtt *Majorócza*, tót kisközség 29 házzal és 201 róm. kath. vallású lakossal, kiknek azonban nincs itt templomuk. Postája, távirója és vasúti állomása Varannó. Hajdan a varannai uradalom tartozéka volt s azonosnak látszik az e tájon említett XIV—XV. századbéli *Moroch* községgel. Újabbkori birtokosai a gróf *Forgách*, *Bydeskuthy* és a *Vladár* családok és most is *Vladár* Emilnek van itt nagyobb birtoka. A XVII. századbéli pestis sok lakosát pusztította el.

Majoros.

Makkoshogyka, magyar kisközség 480, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Házainak száma 82. Postája, távirója és vasúti állomása Sárospatak. Hajdan *Makramál*, azután *Hughka*, majd *Hoghka*, *Makramál* aliter *Hughka* alakban van említve. IV. Béla és V. István királyok sűrűn keresték fel s vadásztak a községgel szomszédos erdőkben. E birtok közepéből kihalított egy részt 1262-ben *István* király és azt *Húgkának* s öt fiának adományozta, a kik után szakadatlan láncolatban szüléről-gyermekre szállva, ma is csaknem ugyanazon határai vannak, melyek az ősi adománylevélben olvashatók, s az árpádkori dülő-, illetve hely-elnevezések is máig fennmaradtak. Így: „Mons Popol“ — *Papalj*, vulgo *Papaj* (valaha szőlővel volt beültetve, ma erdőség); „Rivulus Kuach“, ma *Kovács*patak; „Rodowan“, ma *Radvány*; „Rivulus Šebus“, ma *Sepes*patak; „Silva Nogsom“, ma *Nagysom*. A *Hogykayak* kihalta után ezt a birtokot házasság révén a *Beyczy* család öröklé 1569-ben, a melytől leányági jogon *Róth* János György ezredes szerzi meg 1700 táján, kinek viszont a leányai lépnek örökébe s a *Tolcsvai Bónis* és a *Boronkay Boronkay* családokat juttatják a birtokhoz. 1790 táján *Meczner* Sámuel szerzi meg s a birtok fele jelenleg id. *Meczner* *Gyuláé* és *herczeg Windischgrätz* Lajos örököseié. *Makkoshogyka* többi részének korábbi birtokosa volt 1460-ban *Herczeg* László, a ki után 1466-ban a *Pálóczyak* kapnak reá királyi adományt. 1494-ben, a mikor *Hokka* alakban van írva, *Erdődi Bakócz* Miklós az ura, de 1483-ban *Csontosfalvi* Zsófiát, 1497-ben pedig *Kisfaludi* Miklóst, 1548-ban *Erdődy* Pétert, 1551-ben *Makra* Dánielt iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeírásakor *Malikóczy* Gábor és *Báthory* István az urai. Az újabb korban a *Zörcseky*, *Patay*, *Okruczký*, *Szóke*, *Marton*, *Sütő*, *Görgey*, *Bajusz*, *Gamszik*, *Rozgonyi* és *Vitányi* családoké. A reformátusok temploma 1823-ban épült. A XVIII. század végén az egész község leégett s az akkor állott templomban az összes okiratok és anyakönyvek megsemmisültek. *Makkoshogyka*hoz tartoznak a *Kishegy* és *Paul* vadászlatok.

Makkoshogyka.

- Mákos.** *Mákos*, előbb *Makócz*, Sáros vármegye határán fekvő tót kisközség 22 házzal és 167 gör. kath. vallású lakossal. Postája Havaj, távirója Sztropkó, vasúti állomása Mezőlaborecz. Körjegyzőségi székhely. A XVI. század elején keletkezett német telep s akkori neve *Makouhau* volt. A sztropkói uradalomhoz tartozott, de az újabb korban a gróf *Keglevich*ek birták. Most nagyobb birtokosa niúsen. Gör. kath. temploma 1836-ban épült.
- Málcaza.** *Málcaza*, kisközség az Ondava völgyében. Körjegyzőségi székhely. 165 házat és 1096, nagyobb részben tótajkú s róm. kath. vallású lakost számlál. Saját postája van; távirója és vasúti állomása Bánócz. 1220-ban már szerepel s ekkor a *Buttkay*ak kapják királyi adományban. 1411-ben a *Buttkay*, *Ráskay* s *Márki* családok kapnak rá donációzt. A XV. században a *Buttkay* nemzetség vára is szerepel itt, mely a hagyomány szerint a mostani templomok helyén állott, de ma már a nyomai sem látszanak. 1461-ben Márki Margitot iktatják némely részeibe, 1498-ban pedig *Sztríthey* Lászlót és *Horkai* Györgyöt. 1507-ben *Ibrányi* László, 1546-ban *Fejérthóy* János, 1553-ban *Málczay* László, 1555-ben *Iváncsy* István, 1556-ban *Wiczmándy* Ferencz, *Buttkay* Péter és *Lippó* Orsolya, 1581-ben *Málczay* György, 1588-ban *Melith* István és *Duleszkai Horváth* Menyhért, 1592-ben *Palaticz* Anna és *Bánóczy* Simon, 1595-ben *Basó* Mihály és *Keczer* Zsuzsanna kapnak itt részeket. Az 1598-ki összeírásban *Basó* Mihály özvegye, *Czobor* Mihály és *Bánóczy* Simon szerepelnek birtokosaiként. 1602-ben *Melith* István, 1635-ben *Rákóczy* András és *Zékely* Anna, 1693-ban *Básthly* László szereznek itt telkeket; birtokosai továbbá: az *Orosz*, *Stépán*, *Szinnyey*, *Szent-Léleky*, *Szívy*, *Richter*, *Latsny*, *Vékey*, *Liszkay*, *Galambos*, *Rimanóczy*, *Egyed*, *Balogh*, *Both* és a *Szent-Ivány* családok. Most *Wiczmándy* Mórénak, *Stépán* Gábornénak és *Szent-Ivány* Lászlónak van itt nagyobb birtokuk s az utóbbinak szép, nagy kastélya, melyet *Szent-Ivány* Vinceze 1862-ben építtetett s örökösödés útján került a mostani tulajdonos birtokába, kinek itt őrzött családi levéltárában számos árpádkori oklevél található. Van itt azonkívül még három úrilak, melyek közül az egyik az *Stépán*, a másik a *Szmicsák* s a harmadik a *Wiczmándy* családé. A *Stépán* családnak körülbelül 1600 kötetből álló könyvtára van itt, özv. *Wiczmándy* Ödönné szül. *Sárossy* Gizella pedig számos levelet őriz *Sárossy* Gyulától, továbbá *Lónyay* Gábortól, *Pulszky* Ferencztől *Császár* Ferencztől, *Kuthytól* stb. A községben sajtógyár és gőzmalom van. Két temploma közül a református ősrégi, de a gyakori átalakítások sokat rontottak rajta, míg a katolikus templom 1848-ban épült. A református egyháznak egy XV. századbéli értékes szent-edénye van. Ide tartoznak *Trinkely-major* és *Szegény-tanya*, de közelében feküdt hajdan *Kothan* elpusztult község, mely, a míg fennállott, *Málcaza* sorában osztozott.
- Máriakút.** *Máriakút*, azelőtt *Rafajócz*, keletkezését a hagyomány a határhoz tartozó ú. n. csodakútnak tulajdonítja. Tény, hogy gör. kath. kőtemploma már 1536-ban épült, s hogy itt kétévenként búcsút tartanak. Különben a sztropkói uradalomhoz tartozott s az újabb korban a *Jekelfalussyak*, *Szirmayak*, *Beóthyek* s a gróf *Sztárayak* birtokába került, mely utóbbi családnak ma is nagyobb birtoka van itt. Ide tartozik *Csaroda* kerülő-lak. E ruthén kisközségnek 25 háza és 139 gör. kath. vallású lakosa van. Postája és távirója Kelese, vasúti állomása Varannó.
- Márk.** *Márk*, kisközség 109 házzal és 554 tótajkú s nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Bánócz. Hajdan *Márk*, *Mírch*, *Mérek*, *Mirk* és *Merk* neveken szerepelt. Legősibb birtokosa a *Márki* család volt, de 1220-ban a *Buttkay*ak kapnak rá királyi adományt. A XV. század elején két *Márk* szerepel s az egyiknek a Márkiak, a másiknak 1405-ben az *Isépy*, *Cselei* s a *Dobi* családok a földesurai. 1406-ban *Varjú* Mátyást is némely részeibe iktatják. 1423-ban a *Lasztóczyakat* is itt találjuk, 1425-ben *Ricsai* Ambrus, 1436-ban a *Csók* család is birtokosa. Ez időben vára is említve van, mely valószínűleg egy a málczai várral, miután egykorú birtokosai is ugyanazok s a két község is szomszédos egymással. 1498-ban *Sztríthey* Lászlót és *Horkai* Györgyöt, 1507-ben *Ibrányi* Lászlót, 1546-ban *Fejérthóy* Jánost, 1553-ban a *Wiczmándyakat*, *Buttkayakat* s a *Málczayakat*, 1576-ban, a mikor Alsó- és Felső-Mirk szerepel, *Leökös* Imrét, 1581-ben *Málczay* Györgyöt, 1588-ban a *Melith* és *Horváth* családokat, 1592-ben *Bánóczy* Simont és *Palaticz*

Annát iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeírás tíz birtokosát sorolja fel. névszerint *Soós* András, *Czobor* Mihályt, *Bánóczy* Simont, *Nyárády* Albertet, *Lórántffy* Lászlót, *Palocsay* Györgyöt, *Zokoly* Pétert, *Palaticz* Jánost, *Wiczmándy* Kristófot és *Wiczmándy* Miklós özvegyét. 1635-ben a *Lorántffy*-részt *Rákóczy* András és felesége kapja, s 1693-ban *Básthly* Lászlót iktatják egy kúriába. 1730-ban *Isák* Istvánnak is van itt birtoka. Ezeket követik a *Stéján*, *Orosz*, *Nempty*, *Vékey*, *Galambos*, *Szivy*, *Fekete*, *Vass* és *Wiczmándy* családok. Most nagyobb birtokosa nincsen. A község gör. kath. temploma 1816-ban épült. Ide tartozik *Zámiska-tanya*.

Márkcesmerye, laborez völgyi tót kisközség. Van 66 háza és 336, nagyobbára gör. kath. vallású lakosa. Postája, távirója és vasúti állomása Órmező. Már 1254-ben szerepel, a mikor IV. Béla Csemerna földjét más földekért *Nata fia Gergelynek* adományozza. Márk előneve már a XIV. század elején fölmerül, s előfordul 1429-ben is, a mikor még csak pusztá, *Márktelek* néven is. 1473-ban a *Nátáfalussiak* Mátyás királytól új adományt kapnak itteni birtokukra. 1519-ben *Komoróczy* András, 1589-ben *Banchy* Jánost, 1591-ben a Németlipcsei *Berger* családot, *Olchváry* Klárát és Katát is némely részeibe iktatják. Az 1598-iki összeírásban 10 birtokosa van felsorolva, ú. m. *Beniczky* Márton, *Szent-Ivány* Zsigmond, *Soós* Ferencz, *Soós* Albert özvegye, *Losonczy* András, *Horváth* László, *Eödönffy* Kristóf, *Paczoth* Ferencz, *Balázs* deák özvegye és *Sztankóczy* János. 1747-ben *Dravetzky* Lászlót, 1755-ben pedig *Sztáray* Imrét is némely részirtokokba iktatják. Idővel még az *Okolicsányiak*, *Szirmayak*, majd a gróf *Széchenyiek* is a földesurai. Most nincs nagyobb birtokosa. A falu gör. kath. templomának építési ideje ismeretlen.

Maskóc, ruthén kisközség. Van 28 háza és 133 gör. kath. vallású lakosa. Postája és vasúti állomása Udva, legközelebbi táviró-hivatala Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott s az újabb korban a gróf *Csákyak* voltak az urai. Most a gróf *Andrássyaké*. Gör. kath. temploma 1768-ban épült.

Mátyásháza, magyar kisközség a Ronyva mentén, 23 házzal és 123 lakossal, kiknek nagyobb része római katolikus, de templomuk itt nincsen. Azelőtt Abaujhoz tartozott s csak 1881-ben csatolták Zemplénhez. Hajdani földesurai a *Báthoryak* és a *Révayak* voltak s az 1598-iki összeírás is *Báthory* Istvánt és *Révay* Gábort említi. 1773-ban már *Rolly* József és *Kazinczy* József bírják; az újabb korban a gróf *Károlyiaknak* és jelenleg gróf *Károlyi* Lászlónak van itt nagyobb birtoka. Régi szölei, míg a filokszera el nem pusztította, pompás asztali bort termettek.

Megyaszó, Abauj-Torna vármegye határán fekvő magyar nagyközség. 536 házat számlál és 3081 lakosa van, kiknek nagyobb része ev. református. Hajdan Al és Fel jelzőkkel két község volt, de ugyanakkor egyszerűen *Megyasszónak* is írják. Egy XIV. századbéli oklevél *Bertalantelkének* is mondja s ugyanakkor *Felmedyazou* községet is említi, ellenben, még a XVII. században is, *Alsómegyaszó*: *Alfalu* néven is szerepel. 1352-ben I. Lajos a *Czudar* családnak adományozza. 1392-ben már a *Monakyaké*. 1405-ben *Felsőmegyaszó* az *Isépy*, *Cselei* és *Dobi* családok birtoka. 1435-ben a *Monaky* és a *Dobi* család kap *Megazóban* részeket. 1440-ben a *Czudar* család a maga részét a *Rozgonyiaknak* zálogosítja el. 1461-ben *Dobi* Lászlót iktatják némely részeibe. Ez időben Abauj vármegyéhez tartozott. 1567-ben a törököktől elpusztított helynek mondják. Azután *Rákóczy* Zsigmond kap Alsó- és Felső-Megyasszón II. Rudolftól némely birtokrészeket s a két községben az 1598-iki összeíráskor csak a *Rákóczyak* s a *Monakyak* vannak említve birtokosokként. Később a *Rákóczyak* része az *Aspremontokra*, a *Monakyak* része pedig az *Almásyakra* és *Andrássyakra* szállott s most gróf *Andrássy* Dénesnek, báró *Harkányi* Frigyesnek és *Deréky* Gyuláné, báró *Győrffy* Rózának van itt nagyobb birtokuk s az utóbbinak díszes kastélya, melyet a bárónő első férje, *Graefl* József, néhai szabolcsmegyei főispán, 1872-ben építtetett. Itt voltak szállva az 1881-ben e vidéken megtartott nagy hadgyakorlatok alkalmával, Rudolf trónörökös, továbbá *Albrecht*, *Rainer*, *Vilmos*, *Jenő* és *Frigyes* főherczegek. A kastély körül elterülő szép parkban nyugszik *Graefl* József, kinek sírboltját *Fadrusz* János művészi Krisztusa díszíti. 1713-ban földrengés, 1750-ben pedig veszedelmes tűz sujtotta a községet, a mikor temploma is leégett, mely a középkorban épült s erődített hely volt. 1615-ben újjáalakították s a tornyot 1702-ben

Márkcesmerye.

Maskóc.

Mátyásháza.

Megyaszó.

építették hozzá. 1735-ben ismét renoválták, de a későbbi tűzvész következtében azután lapos famenyezetet kapott, érdekes magyarstilú festéssel. 1901-ben 36.000 korona költséggel megnagyobbították s ekkor a költségek legnagyobb részét, vagyis 20.000 koronát gróf *Andrássy* Dénes adományozta. A községet hajdan a husziták is elfoglalták. Azelőtt város volt és különféle szabadalmakat élvezett Határában sok petrifikátum található. Megemlíthetők *Dörgő*, *Bátyakereszt* és *Sugoró* dűlői. Ide tartoznak *Györgymajor*-, *Harangod*-, *Majos*- és *Újvilág-puszták* is, mely utóbbi báró Harkányi Frigyes birtoka, kinek itt esinos, kényelmes úrilaka van. Határában a Baksi-Szent-István halom, mely a népvándorlás korában temető volt, úgy tekintendő, mint egy mester-ségesen emelt tumulus.

Megyfalva. *Megyfalva*, azelőtt *Olsinkó*, a gácsi határon fekvő ruthén kisközség, 36 házzal és 272 lakossal, kik görög katolikusok. Postája Virava, távirója és vasúti állomása Koskócz. A homonnai uradalomhoz tartozott s újabbkori birtokosai a *Szirmayak*, majd a *Kolossyak* voltak. Most nincs nagyobb birtokosa. A mult század negyvenes éveiben az egész község leégett. Gör. kath. temploma 1776-ban épült.

Méhesfalva. *Méhesfalva*, azelőtt *Pesolina*, ősrégi község, mely mindenkor a homonnai uradalomhoz tartozott s urai a *Drugethek* voltak, mígnen idővel a gróf *Csákyé* lett. Most *Hering* Gottfried Jánosnak van itt nagyobb birtoka. A község körjegyzőségi székhely. 1831-ben az Alföldre menekült a lakosság legnagyobb része a kolera és az inség elől. Gör. kath. temploma 1800-ban épült, de csakhamar megromolván, 1901-ben lebontották s újra építették. A község határában égvényes vasas és sós savanyúvíz-források vannak. A falu postája Szinna, távirója és vasúti állomása Homonna.

Merézpatak. *Merézpatak*, tót kisközség, melynek azelőtt *Mernyik* volt a neve. 62 házat és 352, nagyobbára ág. h. evangélikus lakost számlál. Postája, távirója és vasúti állomása Varannó. A varannai uradalomhoz tartozott s a *Barkóczyak* után a *Szulyovszkyak* lettek az urai. Most gróf *Coudenhovenak* van itt nagyobb birtoka. A község határában kaolin- és higanybánya van. Az 1831-iki kolera itt is kitört s a lakosokat lázadásra ragadta. A községben egy régi úrilak van. Az ág. h. evangélikus templom 1788-ban épült. Közel ide feküdt *Lónya-telc*, mely a XIV. században keletkezett, s melynek 1526-ban *Bekényi* Benedek és *Kenderessy* János voltak a földesurai.

Mészpest. *Mészpest*, előbb *Nézipest*, most tulajdonképen ősi nevét viseli, mely hajdan *Mézpestnek* is hangzott. Nevét mész-pestjeitől, vagyis hajdani mészégető kemenczeitől vette s a hagyomány szerint alapítói is mészégetők voltak. Első írott nyomát 1419-ben találjuk, a mikor *Cseke* Györgyöt és *Imreghy* Andrást iktatják birtokába. 1458-ban *Palóczy* László az ura. 1510-ben *Gerendi* László, *Eödönffy* Péter és *Dobó* Zsófia kapnak itt részeket, de a *Tárcaiak* is birtokosai s ezeknek a részét is a Dobók nyerik. 1524-ben *Buttkay* Pétert s 1568-ban a *Barkóczyakat* iktatják némely részekbe. Az 1598-iki összeírás Eödönffy Kristófot, Soós Kristófot s Istvánt és Barkóczy Lászlót említi. 1752-ben *Okolicsányi* János nyer iktatóparancsot, később a Barkóczyakkal együtt a *Klobusitzky*, majd később a *Karove* család a földesura. Most nincs nagyobb birtokosa s templom sincs a községben, melynek 33 háza s 146, tót-ajkú, nagyobbára gör. kath. vallású lakosa van. Ide tartozik *Kömolyva-tanya*.

Mezőlaborcz. *Mezőlaborcz*, ruthén kisközség a Laborcz völgyében, a gácsi határszélen. Körjegyzőségi székhely. Van 187 háza és 1333 gör. kath. vallású lakosa, de ez az utolsó népszámlálás eredménye, míg a mai tényleges állapot e lélekszámnak majdnem kétszeresét, vagyis 2324-et tünteti fel. A homonnai uradalom tartozéka volt és csak az újabb korban változtak a birtokosai, a mikor a gróf *Csákyak* lettek az urai. Most gróf *Andrássy* Géznak van itt nagyobb birtoka. Itt van a magyar királyi államvasutak egyik fontos határszéli állomása. A lakosok takarékpénztárt és hitelszövetkezetet tartanak fenn. A falubeli két templom közül a gör. kath. 1700 körül épült és 1878-ban alaposan javították. A róm. kath. templomot 1903-ban építették. Van itt, a vasúti állomáson kívül, posta és táviró is.

Mezőzombor. *Mezőzombor*, magyar nagyközség, Mád és Szerencs közelében, 309 házzal és 1885 lakossal, kiknek nagyobb része róm. katolikus. Postája helyben van, távirója Szerencs, vasúti állomása Mád-zombor. Már 1298-ból ismerjük első

birtokosát a Rathold-nembeli István fia *Kokos* mester személyében, ki e birtok miatt *Szadai* János főispánnal perlekedik. 1411-ben *Korláthfalvi* Lászlót, 1431-ben *Bekény* comest s 1440-ben *Nánássy* Albertet iktatják részeibe. A Zombori *Csontosok* is birtokosai, 1455-ben meg a *Gibártiak* s 1457-ben *Hym* Anna, 1470-ben Zólyomi *Cseh* János, 1473-ban Zombori *Nagy* István és *Pohárnok* István kap itt részeket. 1501-ben *Kálnó* Pált, 1502-ben az Újhelyi *Kenyeres* és a *Kendi* családokat és 1502-ben *Jékei* Pétert és *Both* Simont, 1510-ben Csaloviti *Horváth* Pétert, 1513-ban *Zemercsényi* Kristófot, 1519-ben *Sárközi* Albertet, 1549-ben Gyóni *Görbey* Lajost és *Serédy* Gáspárt és 1550-ben *Serédy* Györgyöt, 1551-ben pedig *Beyczy* Gergelyt, *Krucsay* Pált és *Görbely* Lászlót iktatják részeibe. 1567-ben a törököktől elpusztított helyként van említve s ez időben a *Barkóczy*aknak is van benne részük, míg egy évvel később Zombori *Lippay* Jánost iktatják egy kúriájába. 1576-ban *Semsey* János, 1579-ben Eperjes város, 1583-ban *Rác* István, 1584-ben *Leökös* Imre és *Bornemisza* Mihály is földesurai, míg az 1598-iki összeírás 9 birtokosát sorolja fel s ezek: *Bihary* János, *Keczer* András, *Gyöngyösy* Mihály, *Domaky* István, *Fejes* Péter, *Komáromy* György, *Malikóczy* Gábor, *Rákóczy* Zsigmond, Ferencz és Lajos. 1603-ban *Rákóczy* Zsigmond némely részekre új adományt kap. 1604-ben *Nánássy* Mátyást, 1613-ban *Decső* Benedeket s 1649-ben *Vásárhelyi* Klárát iktatják némely részeibe. A belvillongások alatt annyira elpusztult, hogy 1732-ben csak a lerombolt templom falai állottak fenn; 1744-ben azonban már *Berényi* Tamást s 1755-ben a Báji *Patay* családot iktatják részeibe. Az újabb korban az *Aspremont*, az *Andrássy* és a *Klobusitzky* grófok, továbbá a báró *Orczy* s a *Péchy*, *Patay*, *Fáy*, *Szepessy*, *Vay*, *Bernáth*, *Zichy*, *Matyasovszky*, *Berezelly*, *Szemere*, *Nagy*, *Pulszky*, *Csomay*, *Ragályi*, *Borbély* és gróf *Wolkenstein* családok voltak a földesurai. Most gróf *Andrássy* Gyulának és *Zimmerman* Zsigmondnak van itt nagyobb birtokuk. Hajdan várkastélya is volt s ez *Zumbor* nevet viselt. A Fejes család innen vette előnevét. I. Lipót 1665-ben városi rangra emelte s különféle szabadalmakkal ruházta fel. Van egy pecsétje 1698-ból. Itt született *Lippay* György érsek. A községben három templom van. Az ősi katolikus templom, mint már említettük, elpusztult s hogy mikor épült fel ismét, meg nem állapítható. Néhai *Nyáray* József egri kanonok a róm. kath. plébánia javára 10,000 aranyat hagyományozott. A ref. templom 1822-ben épült. A gör. kath. templom építési ideje ismeretlen. Van itt gőzmalom is s a lakosok fogyasztási szövetkezetet tartanak fenn. Ide tartoznak a *Szentimrei*, *Belsőréti*, *Fecskés*-, *Grósz*-, *Kettős*-, *Péchy*- és *Szenczytanycák*.

Miglész, Tapoly-völgyi tót kisközség 95 házzal és 429, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Postája és távírója Gálszécs, vasúti állomása Vécse. Legrégibb birtokosaiul 1461-ben az egykorú oklevelek a Csicseri *Ormos* családot és *Korláth* Andrást említik, a mikor neve *Meglyz* alakban van írva. Azután a *Téti* családnak is van benne része s 1482-ben a *Brudor* vagy helyesebben *Bruder* családnak is. 1487-ben merül fel a *Miglészi* család, a mikor *Miglészi* Pétert iktatják egyes részeibe, de két évvel később a *Krucsoi* *Bruder* családot és *Ternyeki* Pétert is. 1550-ben *Mucsey* Pál és *Panúthy* János, 1562-ben, a mikor *Meglész alias Hidvégh* alakban van említve, *Némethy* Sárát, *Kasuhy* Juliannát, *Bogáthy* Borbálát, *Rákóczy* Zsófiát és Erzsébetet, 1573-ban *Varsády* Gáspárt, tíz évvel később *Fuló* Mátyást és *Plagay* Ambrust, 1588-ban *Szikszy* Miklóst iktatják részeibe. Az 1598-iki összeírás hat birtokosát említi, ú. m. *Varsády* Gáspárt, *Nyomárkay* Zsigmondot, *Homonnai* Györgyöt, *Bessenyei* Jánost, *Bernáth* Jánost és *Soós* Ferenczet. 1637-ben *Drugeth* György újabb részekre kap itt kir. adományt. 1701-ben a terebesi vár tartozéka; újabbkori birtokosai a gróf *Csáky*, *Bernáth*, *Pekár*, *Bessenyei*, *Horváth*, *Kiss*, *Lipthay*, *Rozgonyi*, *Kandó* s a gróf *Andrássy* családok. Most is a gróf *Andrássy*aknak van itt nagyobb birtokuk. Az itteni régi kúriát még a *Kandó* család építette. Ez most a gróf *Andrássy*aké. A községben református templom van, mely a mult század elején épült.

Mikó, azelőtt *Mikova*, Sáros vármegye határán fekvő tót kisközség 71 házzal s 427 gör. kath. vallású lakossal. Postája Havaj, távírója és vasúti állomása Mezőlaborez. Hajdan *Mikova-Polena* néven is nevezték. A sztrapkói uradalom tartozéka volt, míg az újabb korban a gróf *Keglevichéké* lett. Most

Miglész.

Mikó.

nagyobb birtokosa nincsen. A XVII. századbeli pestis ezt a községet sem kerülte el. Görög katolikus temploma 1760-ban épült.

Mikóháza

Mikóháza, Abauj-Torna vármegye határán fekszik s azelőtt Abauj vármegyéhez tartozott; 1881-ben Zemplénhez esatolták. A *Mikó* család ősi fészke s névadó községe; de az újhelyi pálosoknak is volt itt nagyobb erdei birtokuk. Újabbkori birtokosa a *Komáromy* család volt, mely itt 1780-ban kastélyt építtetett s ez most a *Ficker* Józsefé. Van gőzmalma is. 1888-ban az egész község leégett. Gör. kath. temploma 1769-ben épült. A község lakosai magyarok és tótok, de az utóbbiak vannak; vallásfelekezeti tekintetben a görög katolikusok vannak túlsúlyban. Körjegyzőségi székhely. Házainak száma 116, lakosaié 599. Posta van a faluban, de távirója és vasúti állomása Sátoraljaújhely.

Mínyevágás.

Mínyevágás, előbb *Mínyócz*, kisközség Sáros vármegye határán. Körjegyzőségi székhely. Van 39 háza és 194 gör. kath. vallású, ruthén lakosa. Postája és távirója Sztropkó, vasúti állomása Homonna. A sztropkói uradalomhoz tartozott, mígnem 1747-ben *Pethő* Zsigmond a sztropkói klastromnak adományozta. Később azonban a gróf *Barkóczy* családé lett; most a magyar jelzálog-hitelbanké. Az 1663-iki pestis itt is szedte áldozatait. Gör. kath. temploma 1837-ben épült.

Mizslye.

Mizslye, előbb *Mislyina*, *Mysle*, hajdan két község volt, Alsó és Felső jelzőkkel. Tót kisközség. Van 68 háza és 427 róm. kath. vallású lakosa. Postája, távirója és vasúti állomása Homonna. Hajdan a homonnai uradalomhoz tartozott s már 1330-ban szerepel, a mikor *Drugeth* Vilmos visszaadja előbbeni tulajdonosának. 1576-ban még mindig két község s ekkor *Bornemisza* Mihály az ura. Az újabb korban a *Szirmayaké* s a báró *Luzsénszky* családé. Most gróf *Andrássy* Sándornak van itt nagyobb birtoka. Római katolikus temploma 1755-ben épült.

Mocsár.

Mocsár, tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 88 házzal és 625, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Postája Pazdics, távirója és vasúti állomása Nagymihály. Első írott nyomát 1315-ben találjuk, a mikor az Ákos nembeli *Mihály* mester, a *Pazdicsy* család őse kap rá királyi adományt. 1403-ban Zsigmond király *Liszka* Miklósnak, *Kerecsenyi* Mátyásnak, *Vörös* Miklósnak és *Németfalussi* Györgynek adományozza. 1421-ben Pazdicsi Vörös Miklós itteni birtokának felét az örökbe fogadott *Sempsey* Istvánnak hagyományozza. 1440-ben Liphthai *Fodor* Istvánt iktatják némely részeibe s ez időtájt a *Rozgonyiaknak* s az *Eődönffy* *aknak* is vannak itt részeik. 1475-ben a *Buttkay* családbeliek is szerepelnek, míg az 1598-iki összeírás Sempsey Ferenczet, *Pálffy* Pált, *Pazdicsy* Miklóst, *Melith* Vitust és *Rákóczy* Ferenczet említi birtokosaiként. 1730-ban *Szirmay* Tamás a földesura s az újabb korban, a Szirmayakon kívül, a *Boronkay*, *Pothurnyay*, *Marsalkó* s a báró *Mednyánszky* családok bírták. Most is az utóbbi családnak van itt nagyobb birtoka. A XVII. századbeli pestis ezt a községet is meglátogatta. A faluban szeszgyár van. Temploma nincsen. Ide tartozik *Bethlen-puszta*, mely már 1390-ben *Nagymihályi* János birtoka-ként szerepelt. A XV. században *Bethlen* néven község s 1407-ben *Kamonyai* Bálint a földesura. 1598-ban *Bethleny* Ferencz, Imre és István birtoka, 1681-ben *Uz* Ferenczé.

Modra.

Modra, tót kisközség a Cziróka völgyében. Van 90 háza és 528 róm. kath. vallású lakosa. Postája Nagykemence, távirója és vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott s ez uradalom többi birtokainak sorsában osztozott. Az újabb korban a *Van Dernáth* grófok voltak az urai, azután az *Andrássyak* s most gróf *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. A község a múlt század hatvanas éveiben teljesen leégett. Róm. kath. temploma a múlt század közepén épült.

Mogyorós-
újfalú.

Mogyorósújfalú, azelőtt *Leszkócz*, tót kisközség 44 házzal és 279 róm. kath. vallású lakossal. Temploma 1798-ban épült. Postája, távirója és vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott s azután a *Keczer*, majd a *Malonyay* család lett az ura. Újabban báró *Ragályi-Balassa* Ferenczné birtoka volt, melyet azonban parcelláztatott. Az erdőbirtokot gróf *Andrássy* Sándor vette meg.

Monok.

Monok, az ú. n. Hidegvölgyben fekszik. Magyar nagyközség, 577 házzal és 2859 lakossal, mely utóbbiaknak nagyobb része róm. kath. vallású.

Posta és táviró van a községben, vasúti állomása Szerencs. A *Monaky* család ősi fészke és névadó községe. *Jászay Pál* a „Magyar Nemzet Napjai” című művében nevét kún eredetű szónak tartja és *Monak* nevű vezértől származtatja. Első okleveles említését 1392-ben az egri káptalannak egyik bizonyosságlevelében találjuk. 1405-ben az *Isépi, Cselei* s a *Dobi* családok is birtokosai, 1435-ben a *Dobi* és a *Monaky* családoké. 1566-ban a törökök a községet elpusztították, a monoki várkastélyt megostromolták, felgyújtották s akkori földesurát, *Monaky Mihályt* elfogták és rabságba huzolták. Az 1598-iki összeírásban *Monaky Ferencz* és *Péter* említetnek birtokosaiként. 1651-ben a török hódoltságához tarozott. A *Monaky*knak fiágon magvaszakadván, *Monaky Anna* férjezett *Andrássy Péterné* fiúsított s ezen a réven került a birtok az *Andrássyak* tulajdonába. 1730-ban a gróf *Nyáryak* és a *Szent-Miklósyak* zálogbirtoka volt. Azután ismét visszakerült a gróf *Andrássyak* kezébe s most is gróf *Andrássy Dénes*nek van itt nagyobb birtoka. A XV. században a husziták is elfoglalták *Monokot*. A községben van gróf *Andrássy Dénes* nagyszabású kastélya, melyet még gróf *Andrássy György* építtetett, de ez most üresen áll. Ugyancsak gróf *Andrássy Dénesé* itt egy kisebb, de régibb emeletes kastély, mely a hajdani várkastély lehetett. *Monokon* született tudvalevőleg hazánk történetének egyik legnagyobb alakja, *Kossuth Lajos*. Szülőháza, átalakítva bár, most is jókarban van. A lakosok hitelszövetkezetet tartanak fenn. Ide tartoznak *Kaptár* és *Lőrinczke* puszták és *Mohos*, más néven *Taktaföldvár, Szenteszalja, Alsó- és Felső-Órhegy* nevű dűlői szintén a régi háborús idők emlékét látszanak fentartani. 1858-ban nagy tűzvész pusztított a községben. Van róm. kath. és ev. ref. temploma. Az előbbi 1814-ben, az utóbbi 1792-ben épült.

Morva, az *Ondava* mentén fekvő kisközség. Házainak száma 155 s nagyobbára tótajkú, róm. kath. vallású lakosaié 885. Postája *Rákócz*, távirója és vasúti állomása *Bánócz*. *Murva* alakban már 1247-ben a *Bogáth-Radvány* nemzetség osztálylevelében, *Lukács* birtokaként van említve. A *Rákóczyak* ősi birtoka, a hol a XV. században a *Gyapoly* családnak is vannak részei, melyeket 1450-ben a *Rákóczyak* zálogba vesznek. Ez időtájt merül fel a *Morvai* család is, mely itt bizonyos részekre nézve igényt támaszt. 1463-ban a *Csapiak*, 1464-ben a *Buttkayak* is szerepelnek s 1508-ban *Morvay Ambrust*, 1521-ben *Zbugyai Bernátot* némely részeibe, 1524-ben pedig *Buttkay Pétert* egy kúriába iktatják. Az 1598-iki összeíráskor *Morvay András*on, *György*ön és *János*on kívül *Rákóczy Zsigmond*, *György*, *Ferencz* s *Lajos* és *Rákóczy Mihály* özvegye a földesurai; 1747-ben *Dravetzky Lászlót*, 1750-ben *Péchy Évát* s 1754-ben *Okolicsányi Jánost* iktatják részbirtokokba. 1774-ben gróf *Szirmay László*, *Menyhért*, *József* és *Sándor*, *Székely Lajos*, *Budaházy László* és *Anna*, *Barkóczy Imre*, *Kéry Pál*, *Aiszdorfer Sámuel*, *Okolicsányi János*, az *Eszenyi*, *Sziráky* és *Szulyovszky* családok a birtokosai. Most gróf *Andrássy Gézá*nak van itt nagyobb birtoka. A mult század huszas éveiben a község nagy részét tűz hamvasztotta el. 1663-ban a pestis s 1831-ben a kolera látogatta meg. Két temploma közül a római katolikus a mult század elején, a református pedig 1856-ban épült. Ide tartozik *Radoczin-tanya* és *Lucskóczpuszta*. Ez utóbbi hajdan község volt és a XV. században már *Luskolez* és *Luskolezfölde* néven szerepelt. Lehet, hogy az 1247 körül élt *Bogáth-Radvány*-nembeli *Lukács*tól vette a nevét, melyet azután a tót lakosok elferdítettek. Egyébiránt *Morva* község sorsában osztozott. Ugyancsak *Morva* környékén szerepel egy 1390-iki oklevélben *Oroszfabu* község, mely 1464-ben már, mint praedium, a *Buttkay* családbeliek birtoka.

Morva.

Nagyazar, magyar kisközség 147 házzal és 730, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása *Gálszécs*. Legősibb birtokosául 1355-ben *Peléthei Jánost* ismerjük. 1408-ban *Ujfalussi Miklós* is kap itt részbirtokokat. 1414-ben a *Pelétthey*ekkel együtt az *Azaryak* is birtokosai s közülök 1435-ben *György*, *Péter* és *János* szerepelnek. Ez időtájt a *Jonhos* és a *Pinczi* család s 1460-ban a *Kasuh*i család is birtokosa. 1471-ben az *Ujfalussiak* némely részeket a *Lasztóczy*aknak adnak el. 1506-ban *Móré Istvánt*, 1555-ben az *Azari Atyay* családot is birtokba iktatják. Az 1598-iki összeírás 12 birtokosát említi, úgymint: *Azary Miklóst* és *Pétert*, *Trombitás András* özvegyét, *Fekete Miklóst*, *Gönczler Albertet*, *Hegy*i *Györgyöt*, *Homonnai Drugeth*

Nagyazar.

Györgyöt, Lasztóczy Pétert és Gáspárt, *Ladmóczy* Györgyöt, *Marczinfalussy* Istvánt és *Nagy* Jánost. 1637-ben *Drugeth* György újabb részbirtokra kap kir. adományt. 1720-ban *Zámory* Mihályt, 1750-ben *Zámory* Gábort, *Keczer* Istvánt, 1760-ban *Szemere* Adámot, *Mocsáry* Károlyt, *Szenczy* Mihályt, 1815-ben *Szirmay* Józsefet, 1826-ban *Zámory* Lajost, 1849-ben *Arday* Antalt, *Resko* Sámuel, *Horváth* Tamást, *Reviczky* Tamást, 1855-ben báró *Barkóczy* Mihályt számlálja birtokosai közé. Az újabb korban birtokosai ugyanazok, mint Kisazaréi, de közöttük helyet foglal a báró *Joanelly* család is. Most nagyobb birtokosa nincsen. A község körjegyzőségi székhely. Van itt három régi úrilak, melyeket a *Szemere*, a *Homoky* és a *Máriássy* családok építtettek. Az 1663-iki pestis itt sem kímélte a lakosokat. Róm. kath. temploma 1890-ben épült. Ide tartozik *Nemthy-major*. A XVI. században Nagyazarral együtt említetik *Alvégh* és *Fölvégh*, mely 1576-ban *Leőkös* Imre és *Bornemisza* Mihály, 1610-ben pedig *Bottka* István és *Zsuzsánna* birtoka.

Nagybári.

Nagybári, magyar kisközség 71 házzal s 350, ev. ref. vallású lakossal. Postája, távírója és vasúti állomása Sátoraljaújhely. Első birtokosául 1419-ben *Lónyay* Györgyöt ismerjük, kit a leleszi konvent ez évben iktat birtokába. 1437-ben a *Hollóházi* család, 1474-ben és 1479-ben *Pesthi* Bálint s a *Kálnai*, a *Leszteméri* és a *Vithéz* családok is kapnak itt részeket. 1554-ben *Bay* Ferenczet és *Teőreös* Lőrinczet, 1582-ben *Lónyay* Pétert s a *Varsady* családot iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeírásban *Lónyay* Ferencz, *Gergely* és *György* özvegyei és *Rónay* István, továbbá *Bogdányi* György szerepelnek birtokosai-ként. 1625-ben a *Boeskey* és a *Bónis* családok, a *Desseffy* és *Aspremont* grófok s a *Veres* és *Kazinczy* családok is földesurai. Hajdan fatemplom volt a községben. Mostani temploma 1801-ben épült s 1890-ben megújították. A XIV. században kir. birtok volt s csak *Bári földje* néven szerepelt, azután az újhelyi vár tartozéka lett. Az 1663-iki pestis itt is dühöngött.

Nagyberezsnye.

Nagyberezsnye, azelőtt *Nagyberezsnycze*, az Ondava völgyében fekszik. Tót kisközség 85 házzal és 459 róm. kath. vallású lakossal. Postája és távírója Sztropkó, vasúti állomása Mezőlaborcz. A sztropkói uradalomhoz tartozott, de az 1598-iki összeírás szerint, a *Pethő* család mellett, *Izdenczy* György is birtokosa. 1603-ban *Hetyey* Andrást is némely részeibe iktatják. Később a *Barkóczyak* lesznek földesurai. Most idegen kézen van. 1869-ben a kolera szedte itt áldozatait. Róm. kath. temploma a múlt század elején épült. Ide tartozik *Paczató-major* is.

Nagybukócz.

Nagybukócz, azelőtt *Sárosbukócz*, Sáros vármegye határán fekvő ruthén kisközség, melynek a patakon túl eső része azelőtt Sároshoz tartozott. Hajdan a sztropkói uradalom tartozéka volt s azután a *Szirmay*, majd a gróf *Barkóczy* családoké lett. Most nincs nagyobb birtokosa. Gör. kath. temploma 1891-ben épült. Ide tartozik a bukócz-hegyi *szent-bazil-rendü monostor*, melynek alapítási ideje ismeretlen. A hagyomány szerint itt csodatevő gyógyforrás volt, melynek vizétől számos vak visszanyerte látását. Ezek s a kik a vak betegeket kísérték, elhatározták, hogy itt kápolnát emelnek, a mi a bukóczyai segítségével sikerült is nekik. Egy odavetődött *Arzén* nevű remete vette gondozásába a kápolnát. Halála után Galicziából került ide *Jaszelszky* Irén bazilita atya, a ki gróf *Szirmay* Tamás bukóczyi földesúr segítségével, 1742-ben a mostani templomot és a monostort építeni kezdte. Gróf *Szirmay* a bazil-rendűeknek ajándékozta a monostor körül elterülő 80 holdnyi földjét. Mivel azonban *Jaszelszky* nem akart a magyarországi rend kötelékébe lépni, sőt az eperjesi püspök fenhatóságát sem akarta elismerni, karhatalommal távolították el az akkor még befejezetlen monostorból, melyet azután a munkácsi anyamonostorból kiküldött rendtagok 1796-ban befejeztek. 1820-ban a monostor az eperjesi püspökséghez osztatott be s mostani házfőnöke *Gojdiés* Antal. A monostorban egy XVII. századbeli kelyhet őriznek. Erdélyi zománc-munka, aranyból és ezüsből készült. Talpa felső részén P. W. Z. betűk olvashatók. A községben 36 ház van és gör. kath. vallású lakosainak száma 248. Postája és távírója Sztropkó, vasúti állomása pedig Mezőlaborcz.

Nagycebb.

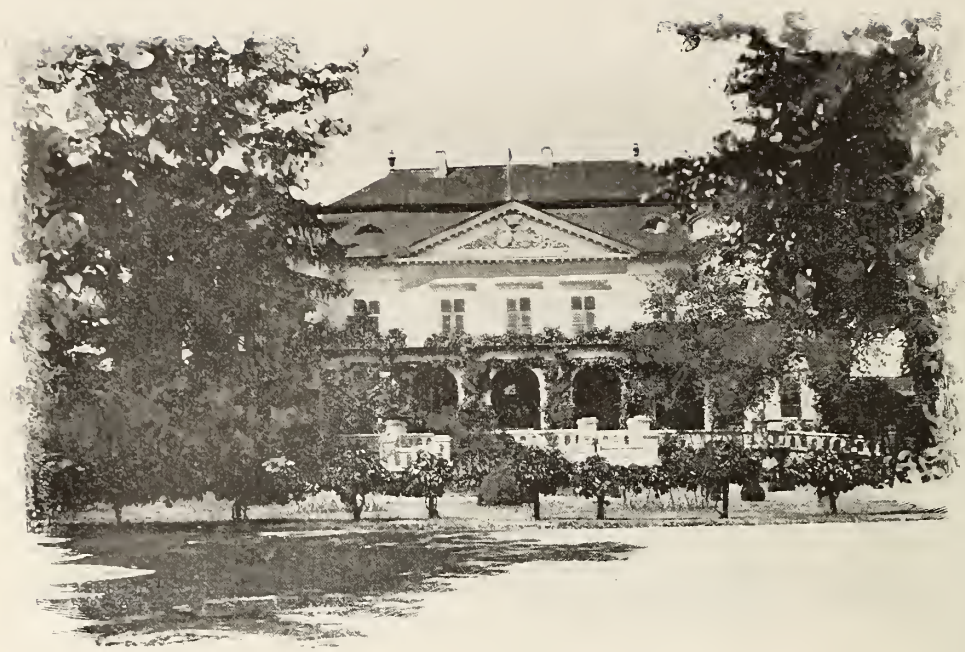
Nagycebb, tót kisközség. Van 122 háza és 783, nagyobbára róm. kath. vallású lakosa. Postája Füzesér, távírója és vasúti állomása Bánócz. Azelőtt két község volt, s hajdan *Fel-Csebbnek* és *Egyházas-Csebbnek* is nevezték. 1422-ben *Kamonyai* Mátyást iktatják némely részeibe, de 1424-ben

Nagykázmér. — A gróf Török-féle kastély. (Gróf Berchtold Kázméré).

Nagykemence. — A gróf Csáky-féle kastély. (Gróf Andrássy Gézáé).

Nagymihály. — Gróf Sztáray Sándor kastélya.

Órmező. — Özv. gróf Széchenyi Imréné kastélya.

már *Cseby* Istvánt találjuk itt s ettől kezdve egész a XVI. század végéig a Csebyek a birtokosai. 1480-ban *Rákóczy* Gáspárnak és Menyhértnek, 1559-ben *Beycezy* Ambrusnak, 1561-ben az *Atyay* családnak, 1570-ben *Szobonya* Lászlónak és *Zalathnok*y Mátyásnak, az *Alpáry* családnak és *Bey* Jánosnak s 1579-ben a *Nyomárkay* családnak is van a két községben részök. Az 1598-iki összeírás a két Csebben *Nyarády* Albertet, *Hegyi* Györgyöt, *Szobonya* Miklóst, *Somogyi* Boldizsárt, *Vékey* Ambrust, Istvánt és Mihályt, *Kamonyay* Mihály özvegyét, *Böley* Ferenczet, *Kutassy* Istvánt és *Roskoványi* Jánost említi birtokosokként, azután a *Barkóczy* és *Szirmay* báróké lett, majd a *Gulácsy* s a gróf *Andrássy* családé. Most gróf *Andrássy* Dénesnek van itt nagyobb birtoka és régi kastélya, melyet még a *Barkóczy*ak építtettek. E községtől vette előnevét a *Szobonya* család. Régi temploma már 1454-ben említve van; mostani róm. kath. templomának építési ideje ismeretlen. Ide tartozik *Strázspuszt*a, mely némelyek szerint a XV. századbéli *Ör* vagy *Újör* község nevét őrzi eltótosított alakban. Csebb tájékán feketett hajdan *Vendégi*, mely 1476-ban a *Sztrítheyek* birtoka volt. 1749-ben még *Gosztonyi* Andrászt iktatják birtokába, azután pusztaaként *Vendégócz* néven szerepel, de csakhamar nyoma vész.

Nagyzigánd, tiszamenti magyar kisközség 281 házzal és 1766 lakossal, kiknek nagyobb része ev. ref. vallású. Saját postája van, távirója és vasúti állomása Szomotor. Sorsa egész a XVI. század második feléig összefügg *Kisczigándé*val. 1590-ben *Kornis* Dorottyát iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeírás *Melíth* Pált, *Rákóczy* Zsigmondot, *Bakos* Jánost, *Vécsy* Sándort, *Sennyey* Istvánt és Sándort említi birtokosaiként. 1774-ben gróf *Sennyey* Imre, báró *Sennyey* László, báró *Bánffy* Mihály, báró *Vay* László és Miklós, *Ibrányi* Miklós és Károly és *Ormos* Imre voltak földesurai, a mult század elején pedig gróf *Mgiláth* József és Antal, báró *Sennyey* Istvánné, báró *Bánffy* Pál, gróf *Vay* Abraham, *Kálnay* Kristóf, *Szerencsy* István, *Ibrányi* Antal és az *Olváryak* bírták. Most báró *Sennyey* Miklósnak s báró *Jósika* Sámuelnek van itt nagyobb birtokuk. A lakosok a gyékény-ipart és szövést nagyban űzik, még kivitelre is. 1831-ben, 55-ben és 93-ban a kolera pusztította lakosait s 1865-ben az árvíz okozott itt nagy kárt. Ide tartoznak *Gorsó-* és *Erzsébet-tanyák*; ez utóbbi báró *Sennyey* Miklós birtoka, kinek ott esinos úrilaka és újabban épített szép kápolnája van.

Nagyzigánd.

Nagycsertész, azelőtt egyszerűen *Csertész*, a gácsi határ szélén fekszik. Neve (*Csertezs*) orosz szó és határvonalat is jelent. Ruthén kisközség, 186 házzal és 961 gör. kath. vallású lakossal. Saját postája van, távirója és vasúti állomása Mezőlaborcz. Hegyei mindenféle ásványokban gazdagok. Van itt pala, gipsz, timsókö, kalczedon s a *Bajaje* nevű hegyben arany-, ezüst-, horgany- és vas-ércz. E községet már egy 1431-iki oklevél említi. A homonnai uradalomhoz tartozott s női ágon, a XVII. század végén, a *Csákyakra* szállott. A XVIII. század vége felé *Szirmay* József tulajdonába került, de 1863-ban *Dobrzenszky* Adolf birtoka lett. Még a *Drugethek* idejében, 1515-ben, *Tibai* Balázst s 1520-ban *Sztríthey* Zsigmondot is némely részeibe iktatták. 1770-ben itt harminczadhivatalt állítottak fel, mely 1848-ig fennállott. Gör. kath. temploma 1708-ban épült. A templom körül, a dombon feküdt azelőtt a község is, de a lakosok idővel a völgybe húzódtak.

Nagycsertész.

Nagyderencs, azelőtt *Sárosdricsna*, Sáros vármegye határán fekszik; régebben oda is tartozott s csak 1881-ben csatolták Zemplénhez. Tót kisközség 28 házzal és 174 gör. kath. vallású lakossal. Saját postája van, távirója és vasúti állomása Mezőlaborcz. A sztropkói uradalomhoz tartozott s újabbkori birtokosai a *Barkóczy* és *Keglevich* grófok voltak. Most nincs nagyobb birtokosa. 1663-ban itt is fellépett a pestis. Gör. kath. temploma 1819-ben épült.

Nagyderencs.

Nagydobra, ondavamenti kisközség. Körjegyzőségi székhely, nagyobbára tótajkú és róm. kath. vallású lakosokkal, kiknek száma 691, a házainak száma pedig 114. Saját postája van, távirója Kelese, vasúti állomása Varannó. A homonnai uradalomhoz tartozott s annak sorsában osztozott, míg azután a *Csákyak* birtokába került. A mult században gróf *Haller* Ferencznek volt itt nagyobb birtoka. Most a *Forner* Florentiné s az övé a *Csákyak* régi kúriája is. A róm. kath. templom nagyon régi, de építési ideje ismeretlen. 1800-ban az egész község leégett. *Nagydobra* tájékán feküdtek hajdan *Proszács*, *Remenyen*, *Lónya*, *Adámvágása*, *Vörösvágása* és *Gergelyvágása* elpusztult

Nagydobra.

községek és puszták. Proszács már 1363-ban a *Rozgonyiak* birtokaként szerepelt. 1598-ban *Báthory* István volt a földesura. Még az 1663-iki pestis alkalmából említetik. Reményen ugyanakkor szintén a Rozgonyiak birtoka s később a sztropkói uradalomhoz tartozott. Adatai szintén nem terjednek túl az 1663-iki pestisen. Vörös- és Gergelyvágása együtt említettnek, s közelükben feküdt valahol, Nagydobra körül, Adámvágása is, melyek 1363-ban szintén a Rozgonyiaké, s 1419-ben a *Nagyimihályi* és *Tibay* családoké. A Nagydobrához tartozó dülők között van egy *Pod Sibenyu*, magyarul „*Akasztófa alatt*” nevezetű, mely úgy látszik, valamelyik hajdani földesura pallosjogának az emlékét tartja fenn.

Nagydomása.

Nagydomása, az Ondava-folyó mentén fekszik. Tót kisközség 59 házzal és 341 róm. kath. vallású lakossal. A sztropkói vár tartozéka volt. Az újabb korban a *Vécseyek*, *Jekelfalussyak* s a *Szirmayak*, azután a *Bukovszkyak* voltak az urai. Most nincs nagyobb birtokosa. A XVII. századbeli pestis itt is sok áldozatot követelt. Van itt egy régibb úrilak, melyet a Bukovszkyak 1850-ben építtettek. A katolikus templom 1852-ben épült. Postája és távirója Kelese, vasúti állomása Varannó.

Nagygéres.

Nagygéres, magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 147 házzal és 944 lakossal, kiknek nagyobb része evangélikus református. Ezeknek templomuk is van a faluban, mely 1765-ben épült. A községnek saját postája és vasúti állomása van, de legközelebb eső távirója Perbenyik. Már 1258-ban szerepel *Gerus* alakban, a mikor IV. Béla király *Péter* fiainak adományozza. 1310-ben *István bán fiai*, Vid István és Miklós eleserélik az *Imreghiekkel*, de 1436-ban Zsigmond király *Péter* és *Jakab* mestereknek adományozza. 1446-ban a *Csebiek* zálogbirtoka. 1478-ban *Czékey* Jánost iktatják némely részeibe, 1510-ben *Eödönffy* Pétert, *Dobó* Zsófiát és *Gerendi* Lászlót, 1561-ben pedig *Soós* Jánost. Az 1598-iki összeírásba 9 birtokosa van felvéve, ú. m. *Czobor* Mihály, *Barkóczy* László, *Agárdy* János, *Horváth* László, *Pethő* István, *Vinnay* Kristóf, *Gálffy* György özvegye és *Soós* Kristóf és András. 1629-ben *Sennyey* Sándort, 1642-ben *Jászay* Imrét, 1655-ben *Perényi* Zsigmondot és *Kállay* Klárát, 1657-ben *Csernyey* Pált, 1660-ban *Hajdu* Istvánt, 1674-ben *Magyar* Mihályt, *Lomby* Györgyöt, *Laszkay* Miklóst, *Juhász* Benedeket és *Kiss* Ferenczet, 1684-ben pedig *Jászay* Miklóst és *Pogány* Hedviget iktatják némely részei birtokába. Ez időtájt még birtokosai voltak: *Nagyszegi* Gábor, *Nagy* István, *Kiss* Péter és Ferencz, *Fábián* János, *Sajtos* Demeter, *Győry* István, *Pap* Mátyás és *Alvinczy* János, mindannyian a *Dombay* György rokonai és osztályos atyafiai. Az újabb korban a *Sennyey*, *Szirmay*, *Szerdahelyi*, *Szent-Mihály*, *Zmeskál*, *Szatakay*, *Buday*, *Malonyay*, *Tiszta*, *Nemessányi*, *Széles*, *Mészáros*, *Löcherer*, *Bárczy*, *Berczik* és *Szemere* családok voltak földesurai. Most a kassai r. kath. püspökség tulajdona. Innen vette nevét a *Géressy* család, mely szintén birtokosai közé tartozott. Az itteni református templom 1765-ben épült. Ide tartoznak a *Pilisi* és *Szemere-tanyák*. A határában fekvő *Tatártemetés* nevű homokdombjáról azt állítják, hogy alatta a tatárjáráskor itt pusztult tatárok hamvai nyugosznak.

Nagyereblyés.

Nagyereblyés, azelőtt *Oroszhrabóc*, Ung vármegye határán fekvő ruthén kisközség, 84 házzal s 736, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal. Postája Ublya, távirója és vasúti állomása Kisberezna. Hagyomány szerint hajdan a község a *Szteski* nevű dülő helyén állott s a neve *Stezsna* volt. Allítólag a tatárjáráskor pusztult el. Újabb nyomait csak 1588-ban találjuk, a mikor a *Malikóczy* Gábor és Miklós birtoka. 1714-ben *Klobusitzky* István volt a földesura, később azután a *Tomsics* család, majd az *Isépyek* bírták s most özv. Isépy Tamásnének van itt nagyobb birtoka. Itt is pusztított 1663-ban a pestis. Az itteni gőzfürész egy bécsi cég tulajdona. Gör. kath. temploma 1836-ban épült.

Nagykázmér.

Nagykázmér, kisközség 93 házzal és 522 lakossal, kiknek egy harmada magyar, a többi tót és róm. kath. vallású. Körjegyzőségi székhely. Saját postája van, távirója és vasúti állomása Legyenemihályi. A *Kázméry* család ősi fészke és névadó községe. E család és osztályos atyafiai voltak birtokosai még a XVI. században is. Az 1598-iki összeírás *Kázméry* Istvánt és *Lajost*, *Balogh* Istvánt, *Vékey* Istvánt és Pétert és *Ladmóczy* Györgyöt említi uraiként. 1745-ben *Beöthy* Imre és Mihály is részirtokosa. 1774-ben pedig a *Beöthy*

családon kívül *Kazinczy Péter*, *Szemere László*, *Ecsedy János*, *Paizsos János*, *Pandák Mihály*, *Füzy András* és *Keresztessy László* a birtokosai. Újabban a gróf *Török* család volt a földesura s most gróf *Berehtold* Kázmérnak van itt nagyobb birtoka és kastélya, melyet még a gróf *Török* család építtetett. Hajdan vára is volt. Ősi templomának a község határában némi romjai láthatók. A község lakosai hitel- és fogyasztási szövetkezetet tartanak fenn. Az 1663-iki pestis nem kímélte meg ezt a községet sem. A faluban három templom van ú. m. róm. kath., ev. ref. és ág. h. evangélikus. A két utóbbinak az építési idejét nem ismerjük, az első 1769-ben épült.

Nagykemence, a Cziróka-völgyben fekszik. Tót kisközség, körjegyzőségi székhely. Van 168 háza és 1039, nagyobbára róm. kath. vallású lakosa. Saját postája van, távirója és vasúti állomása Homonna. Hajdan a homonnai uradalomhoz tartozott, mígnein 1613-ban *Drugeth* György a homonnai jezsuitáknak adományozta. Majd az ungvári jezsuita-kollégium tulajdonába ment át, de a XVIII. században a *Szirmayaké* lett és később a *Csákyaké*, azután az *Andrássyaké*. Most gróf *Andrássy Géző*nak van itt nagyobb birtoka és csinos kastélya, melyet még a *Csákyak* építtettek. A községbeli róm. kath. templom 1831-ben épült. Az itteni szesz- és téglagyár a gróf *Andrássy-féle* uradalomhoz tartoznak. A községhez tartozik *Paulova-tanya* is.

Nagykemence.

Nagyköpatak, azelőtt *Kvakócz*, tót kisközség 63 házzal és 420, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Postája *Nagydobra*, távirója *Tavarna*, vasúti állomása *Varannó*. XVI. századbeli német telep, melyet akkoriban *Új-Kajnya*, azután *Német-Kajnya* néven is emlegetnek, de *Quakócz* aliter *Német-Kányó* alakban is. A XVI. század végén *Csicsva* vár tartozéka volt és *Báthory István* volt az ura. 1658-ban a *Barkóczyaké*, a XVII. század végén *Gyuricskó Jánosé* és *Soós Péteré*. Ez időtájt a sztrokói uradalomhoz csatolták és későbbi birtokosai a báró *Vécsey*, a *Jekelfalussy* s a báró *Dessewffy* családok voltak. Most idegen kézen van. A község kath. temploma 1772-ben épült.

Nagyköpatak.

Nagykövesd, a bodrogi járásban fekvő kisközség, 116 házzal és 1229 magyar lakossal, a kik túlnyomó részben ev. ref. vallásúak. Századokon át jelentős pontja volt a Zemplén vármegyében lezajlott történelmi eseményeknek s hajdan erős vára körül sok véres ütközet folyt le. A vár eredetére nézve eltérők a vélemények. Egyik szerint 1040 körül már fennállott. Mások szerint *Loránt* építtette 1247-ben, kinek fiai 1280-ban elcsérélték a várhoz tartozó birtokot *Micz bán* fiaival. Más változat szerint a vár 1247-ben már a leleszi prépostságé volt. Némely író meg azt vitatja, hogy 1283-ban épült s a *Rathold* nemzetségből való *Loránt*, a *Lorántffy*ak őse építtette, a ki IV. *László* király ellen föllázadván, ez *Micz bán*t és *Finta nádort* küldte ellene. A csatában állítólag maga *Loránt* is elesett és a várat *Micz bán* kapta. Végül még egy forrás 1280-ban *Simon* fiát *Györqyöt* nevezi meg a vár birtokosaként. Abban az időben *Kuezd*, *Kuuesdi*, *Csusc*, *Kuestl*, *Kuuestl* alakban szerepel. A XIV. században (1323-ban) a *Micz bán* nemzetségből származó *Soós* és *Szerdahelyi* családokat uralja, a kik másfél századon át vitatták fegyverrel egymás jogát a várhoz. 1358-ban már egyedül a *Szerdahelyi* családot találjuk benne; egy századdal később, vagyis 1446-ban azonban ismét a *Soós*okat látjuk a birtokban, a kiktől a *Szerdahelyiek* ismét elfoglalták; de 1450-ben a *Soós* testvérek, *György* és *Miklós*, *Hunyadi Jánostól* visszakapják. Egy ideig *Giskra* cseh hadai is táboroztak a várban, a kikkel itt kötött egyezséget *Hunyadi János*. Mások szerint 1451-ben foglalták el a várat és csak 1459-ben űzte ki őket onnan *Mátyás király*. 1505-ben a *Szerdahelyi* családot látjuk ismét birtokában, a következő évben azonban a vár *Tokajhoz* tartozott és *Literáti* volt az ura. 1526-ban *Szerdahelyi László* átíratta a várat és uradalmat a feleségére, *Werebélyi Margitra*. 1556-ban a *Szapolyai-párti Némethy Ferencz* bevette *Izabella királyné* részére, de két évvel később *Telekessy Imre* császári vezér *Ferdinánd király* számára visszahódította. 1560-ban *Serédy Benedek*ek iktatták a birtokába, de később visszaszállt a *Micz bán* ivadékokra, ismét föltámasztva a rokon családok pörösködését. 1572-ben ugyan rövid időre megszakítja a többi *Micz bán* ivadék vetélkedését *Boeckay Gergely* azzal, hogy a maga számára foglalja el a várat, de azt három évvel később kénytelen volt a vele rokon *Soós*oknak átadni, a kik azt tőle elperelték. 1575-ben

Nagykövesd.

Serédy Gáspárt említi egy okirat a vár birtokosaként, 1609-ben pedig báró Boeskay Miklóst. A Micz bán ivadékok szünetlen pörösködésével múlik el ezután több mint fél évszázad, míg végül Soós György nyeri el a birtokot, de 1672-ben a Wesselényi-főle összeesküvésbe keveredvén, menekülni kénytelen s a birtokra az államkincstár teszi a kezét. A következő évben a császáriak légbe röptették a várat, a mely azóta felépítetlen rom. 1690-ben *Barkóczy* Éva, Soós György özvegye, kegyelem útján visszakapta a birtokot, ki után leányágon, *Klobusiczky* Ferenczné révén a Klobusiczky családra száll át. A mult században ezen a családon kívül, 1803-ban, báró *Fischert* látjuk a birtokban. 1882-ben már herczeg *Windischgraetz* a földesúr, de része van benne báró *Jósikának* és *Gedeon* Aladárnak is. Három kastély van a községben. Két temploma alig száz éves. Nagykövesd körjegyzői székhely, posta- és táviró-állomással; vasúti állomása Szomotor.

Nagymihály.

Nagymihály, Ung vármegye határszélén, a Laborez folyó mellett fekvő magyar nagyközség 450 házzal és 4906, túlnyomóan róm. kath. vallású lakossal. Igen régi község. Multja visszanyúlik a XI. századba. Az első följegyzést róla 1056-ban találjuk, a mikor *Rajnold* nádor fia, a hősiességéről nagynak nevezett Mihály kapta királyi adományul. Nagy Mihály építtette itt a várat is s az ő nevérol nyerte a község is a nevét. Történelmi szereplése azonban csak a XV. századtól kezdődőleg maradt fenn az okiratokban. Annak a századnak első felében *Nagymihályi* László a dominium ura s halála után a terjedelmes birtokon részben *Nagymihályi* Eödön fiai, *Eödönffy* László fiai, *Nagymihályi* Albert fiai, *Pongrácz* fiai, a *Tibai Eördög* család és *Lueskai* Imre fiai osztozkodnak 1449-ben. 1473-ban az országba tört csehek véres ostrommal elfoglalták a várat s hatalmukba kerítették a várhoz tartozó uradalmat is. A csehek garázdálkodásának Mátyás király vetett véget. Az idegen bitorlókat kiűzte s a várat visszaadta régi urainak. Az 1598-iki összeírás szerint a következő családok voltak az urai: *Bankó* Mihály, *Eödönffy* Kristóf, *Hegyi* Ödön, *Nagymihályi* Dénesné, *Nagymihályi* Farkas, Gábor, István, Kristóf, Miklós, Pál, Zsigmond és özv. *Nagymihályi* Györgyné és Jánosné. Továbbá itt látjuk még *Sztáray* Ferencz és *Vinnay* Kristóf nevét is. A későbbi századokban a gróf *Sztáray* család birtokába jutott *Nagymihály*. Jelenleg a gróf *Sztáray* Sándor uradalma s ő a kegyura a kath. plébániának is, valamint ő tartja fenn a róm. katolikus templomot, a mely 1314-ben már fennállott, de évszázadok pusztító viharában rommá lett és csaknem egy századon át maradt ilyen állapotban. Külső falainak felhasználásával aztán 1736-ban újra felépítette gróf *Sztáray* Imre. Régi eredetű mutatja a templom harangja is, a mely 1436-ból való. A katolikus templomon kívül az 1770-ben épült gör. kath. templom és az újabb keletű izr. zsinagóga áll a hívők rendelkezésére. A község kórházában, mely már most száz beteg számára van berendezve, 1773-ban hét személyre szóló alapítványt tett gróf *Sztáray* Mihály, a mint hogy itt a *Sztáray* család, továbbá gróf *Andrássy* Dénes és *Sulyovszky* István nevéhez fűződik sok kulturális és közhasznú intézmény. *Nagymihály* mellett feküdt hajdan *Perecse* (*Pereche*, *Prischa*) elpusztult község, melyet egy 1273-ban kelt okirat említi. A *Sztárayak* őseinek, *Demeter* és *Mihály* comeseznek volt a birtoka. A mai *Perecse-utcza* őrzi a hajdani község emlékét. *Nagymihály* vasúti állomással, táviróval, járásbírószékhely, telekkönyvi és adóhivatallal, 2 takarékpénztárral és kaszinóval a nagymihályi járás székhelye. Határában kőbánya van, a melyben gyakran tejopált találnak. *Nagymihály*hoz tartozik a *Gábolúr-tanya*, a *Megyó-pusztá*, a *Műmalom* és a *Szerelmes-pusztá*. A grófi kastélyban gazdag régiséggyűjtemény van. A szomszédos hegyen épült a *Sztáray* család remek mauzoleuma.

Nagypolány.

Nagypolány, a gácsi határszélén fekvő ruthén kisközség, melynek azelőtt *Nagypolena* volt a neve, de a XVII. századig *Paulova Polena* néven szerepelt. A sztropkói vár tartozéka volt s az újabb korban a gróf *Kegelevich* s a *Révész* családok birtokolták; legújabbban pedig *Reichenbach* Alfonz szerezte meg. 1663-ban a pestis tizedelte meg lakosait, 1891-ben pedig a falu nagyobb része leégett. Itt van a körjegyzőség székhelye. Házainak száma 118, nagyobbára gör. kath. vallású ruthén lakosaié pedig 741. A gör. kath. templom 1732-ben épült, s az egyház igen régi, értékes szentségtartót őriz. A faluban van posta, de távirója Szinnán, vasúti állomása meg Homonnán van.

Nagyráska, Ung vármegye határán fekvő magyar kisközség. Van 99 háza és 469, nagyobbára ev. ref. vallású lakosa. Postája Máléza, távirója Deregyő, vasúti állomása Bánócz. A *Buttkay* nemzetség ősi birtoka, melyre már 1220-ban királyi adományt kapott. Itt állott a család várkastélya is, melynek tartozékai Hegyi és Kistráska voltak. 1411-ben a *Buttkay*, *Ráskay* és *Márki* családok új adományt kapnak reá. 1478-ban *Ráskay* Jánost iktatják birtokába. 1514-ben a *Bajoni* családnak, 1541-ben *Sárossy* Lukácsnak, 1548-ban *Bozóky* Fülöpnek és Istvánnak, 1580-ban *Palajthay* Miklósnak vannak itt részeik. Az 1598-iki összeírás *Ráskay* Györgyöt és Mihályt, *Eödmöffy* Kristófot, *Keresztes* Tamást és *Soós* Kristófot sorolja fel uraiként. 1649-ben *Sándor* Miklóst, 1650-ben *Soós* Gábort iktatják némely részeibe. Későbbi birtokosai a *Kiss*, *Mészáros*, *Horváth*, *Stépan*, *Balpataky*, *Szimnyey*, *Aiszdorfer*, *Besseney*, *Szent-Léleky*, *Péterffy* és báró *Balassa* családok. Ezidőszerint nagyobb birtokosa nincsen. Innen vette nevét a *Ráskay* család és előnevét a *Sós-Sztarnay* család. Ev. ref. temploma 1751-ben épült.

Nagyráska.

Nagyrozvággy, a bodrogközi síkságon fekvő magyar kisközség 141 házzal és 1192 lakossal, kiknek nagyobb része református. Postája Kisrozvággy, távirója és vasúti állomása Perbenyik. Első írott nyomát 1415-ben találjuk, a mikor *Kisfaludi* Márkot iktatják némely részeibe. 1427-ben *Nagytárkányi* György a földesura, 1444-ben meg már *Pazdicsi Fogas* Istvánnak s 1463-ban *Sztrithegy* Lászlónak is van benne része. 1516-ban *Vassai* István, 1524-ben *Bezdédy* János, 1551-ben a *Butkai Boday* család s *Knini Bojnicsics* György, 1570-ben *Boda* Ozsvát és *Móré* Gáspár, 1585-ben *Himmelreich* Tibor és *Jóó* János is kapnak itt részeket. Az 1598-iki összeírás 7 birtokosát sorolja fel s ezek: *Sennyey* Jónás, *Bornemisza* Mátyás, *Paczoth* Ferencz, *Beöthy* László, *Vanczódy* Miklós, *Palágyi* Gáspár özvegye és *Tibay* László özvegye. 1619-ben *Hardicsay* Zsuzsánnát iktatják egy kúriába, 1655-ben pedig *Perényi* Zsigmondot s három évvel később *Cserney* Pált némely birtokrészekbe. Újabbkori birtokosai voltak a *Reviczky*, *Bereznay*, *Ráskay*, *Siday*, *Porubszky*, *Klobusitzky*, *Tót*, *Bártfay*, *Gönczy*, *Keszy*, *Csapó*, *Eötvös*, *Borbély*, *Pilissy* s *Szentpétery* családok és a leleszi káptalan. Most *Miklós* Bélának és dr. *Szilassy* Gyulának van itt nagyobb birtokuk s az utóbbinak úrilaka is, melyet még a *Reviczky*ek építettek. 1830-ban s 1900-ban a község nagy része leégett. A falu lakosai hitelszövetkezetet tartanak fenn. A református templom 1820-ban épült. A templomkertben áll a *Parlaghy* család sírboltja, mely 1576-ból való. Ide tartoznak *Belső-tanya*, *Bodolyó*-, *Meszeske*-, *Papgát*-, *Sáros*- és *Szajánszög-tanyák*. Ez utóbbi egynek látszik azzal a *Zayhany* nevű birtokkal, melynek a XV. században a *Szajhány* család volt az ura. A hagyomány szerint a *Bodolyó* nevű tanya helyén hajdan szintén község volt. Említést érdemelnek még *Sasó* és *Csontoska* nevű dűlői is, melyek közül az előbbi azelőtt híres gyümölcsös volt, míg az utóbbi helyen sok csontot és ritka becses régiségeket találnak.

Nagyrozvággy.

Nagyruszka, tót kisközség az Ondava völgyében. Van 112 háza s 671, nagyobbára gör. kath. vallású lakosa. Postája, távirója és vasúti állomása Töketerebes. Hajdan a homonnai, majd a XVII. század végén a terebesi uradalomhoz tartozott. Újabbkori birtokosai a *Csáky* grófok, a *Péchyek* s a gróf *Andrássyak* voltak s most is a gróf *Andrássy*aknak van itt nagyobb birtokuk. 1663-ban ezt a községet sem kerülte el a pestis-járvány. Gör. kath. templomának építési ideje meg nem állapítható. Ide tartozik *Rókás-tanya* is.

Nagyruszka.

Nagytárkány, tiszamenti magyar kisközség. 175 házat számlál és 1107 lakosa van, kiknek nagyobb része róm. kath. vallású. Postája, távirója és vasúti állomása Bély. A *Tárkányi* család ősi fészke, mely némelyek szerint *Arpád* fiától, *Tarkatzusztól* kapta a nevét, a ki itt állítólag várat is építtetett. 1417-ben *Nagytárkányi* Györgyöt és *Perényi* Miklóst iktatják birtokába, de 1418-ban helyettök már az *Agárdiak* szerepelnek. 1550-ben *Vékey* Ferencz van említve birtokosul s az övé volt a tárkányi várkastély is. 1569-ben *Korchma* Péter is kap itt részeket s 1570-ben *Vékey* Ferencz a maga részét unokájának, *Palugyay* Erzsébetnek hagyományozza. 1579-ben *Paczoth* Ferenczet és *Palugyay* Erzsébetet iktatják a *Vékey*-féle részbirtokba. Az 1598-iki összeírásban *Tárkányi* János özvegye, *Paczoth* Ferencz, *Korchma* János, *Gombos* György és *Gál* Mihály szerepelnek birtokosokként. 1629-ben *Sennyey* Sándor is földesura. 1654-ben a *Tárkányiak* a birtok felére királyi

Nagytárkány.

donációit kapnak és vám- és rév-jogot nyernek, a mi a birtokkal együtt 1688-ban 'Sennyey III. Istvánra száll. 1675-ben a várkastély *Szilágyi* István kezén van, kit itt, mert I. Lipóttól elpártolni nem akart, darabokra vagdaltak. 1657-ben a lázadók a kastélyban báró 'Sennyey Ferenczet és *Terebesy* Istvánt is megölték. A 'Sennyey-féle rész 1742-ben a *Dörnyeké* lett s 1800-ban ismét a 'Sennyeyeké, de még ez időtájt a *Korchma* családnak is volt itt részbirtoka. A mult század első felében kívülök még a *Nátafalussy*, *Mailáth* és a *Szigethy* családoknak is volt, most pedig báró 'Sennyey Bélának van itt birtoka. 1559-ben itt táborozott a Szapolyayak ellen kiküldött *Telekessy* Imre. 1685-ben ugyanesak itt táboroztak a császári hadak. A hajdani várkastély területén épült az itteni róm kath. templom, melyet 1894-ben a hajdani várkápolnából átalakítva és kibővíve emeltek. A községben m. kir. dohánybeváltó hivatal van. Jelentőségüknél fogva nevezetesek *Remete-pázsit* és *Ördöngös* nevű dűlői. Ide tartozik *Nagyliget-tanya* is. Némelyek a hajdani *Salamon* nevű községet is Nagytárkány közelében keresik. 1440-ben a *Pányi* család, vagy a leleszi levéltárnak egyik statutionális oklevele szerint, *Pan* Demeter volt az ura.

Nagytavas.

Nagytavas, azelőtt *Sztaskócz*, tót kisközség 27 házzal és 177 gör. kath. vallású lakossal. Postája Havaj, távirója Sztropkó, vasúti állomása Mezőlaborez. A XVI. század elején keletkezett német telep, melynek neve akkoriban *Staskenhau* volt. Neve az idők folyamán *Saskolez*, *Stotkócz* és *Staskó* alakban is felbukkan. A sztropkói uradalom tartozéka volt s mindvégig annak sorsában osztozott. Ujabbkori urai a *Dessewffy*ek, *Jekelfalussy*ak és *Barkóczy*ak voltak, de most nincs nagyobb birtokosa. Itt is sok embert pusztított el az 1663-iki pestis. Gör. kath. temploma 1903-ban épült.

Nagytoronya.

Nagytoronya, Sátoraljaújhely közelében fekszik s 156 háza és 751, túlnyomóan tótajkú s gör. kath. vallású lakosa van. Postája és vasúti állomása Csörgő, távirója Sátoraljaújhely. Első nyomát már 1254-ben találjuk, a mikor *Balasey* nevű ura bizonyos földeket *Simon* fiától visszavásárolt. Egyebekben sorsa mindenben összefügg Kistoronyáéval, a hol erről a községről is megemlékezünk. Birtokviszonyaiban csak annyi az eltérés, hogy 1479-ben a *Semseyeknek*, 1481-ben a *Czékeyeknek* és 1511-ben a *Buttkay*aknak is van benne részük. Most gróf *Széchenyi* Sándor örökösének van itt nagyobb birtokuk. A XVII. századbeli pestisnek sok itteni lakos lett az áldozata. A község határában antraczit és lignit található. Az itteni két templom közül a református a XVII. században s a gör. kath. 1828-ban épült. Ide tartozik *Toronya-fürdő*, mely kisebbszerű igényeket elégít ki.

Nátafalva.

Nátafalva, laborezmenti tót kisközség. Körjegyzőségi székhely. 195 házat és 1018, nagyobbára gör. kath. vallású lakost számlál. Saját postája és vasúti megállóhelye van, táviró-hivatala Órmező. A vármegye egyik legősibb községe, mely 1219-ben már a váradi Regestrumban is említve van. IV. Béla 1254-ben *Nata* fiától, Gergelytől e falut eleseréli. 1436-ban a *Nátafalussy* s az ezzel rokon Nátafalusi *Csontos* család az ura. 1473-ban itt Mátyás király a Nátafalussyaknak vendégük volt. 1480-ban a *Zbugyai* családot és *Ráskay* Balázst iktatják némely részeibe. 1490-ben a *Csontos*, *Harkányi* és a *Korcsvai* családok is földesurai 1577-ben *Pozsgay* Márton kap itt részeket. Az 1598-iki összeírás 12 birtokosát sorolja fel, ú. m. *Sztáray* Ferenczet, *Daróczy* Pált, *Buday* Gáspárt, *Borbély* Péter özvegyét, *Farkas* Andrást, *Nyárády* Albertet, *Hartyány* Jánost, *Kapy* Lászlót, *Basó* Mihály özvegyét, *Bessenyei* Györgyöt, *Nátafalussy* Benedeket és *Nátafalussy* Márton özvegyét. 1774-ben *Szirmay* Sándor, *Orosz* Ferencz, *Dessewffy* Tamás, *Wiczmándy* Mihály, *Nátafalussy* Ferencz és Albert, *Mattyasovszky* Margit, a *Szulyovszky*ak, *Szkárossy*ak és a *Benkő* családok a földesurai. Most özv. *Szirmay* Ödönnének és dr. *Ferenczy* Eleknek van itt nagyobb birtokuk. Említést érdemel a Gergyesy Imre itteni sajtgyára. Róm. kath. templomának építési ideje ismeretlen. Ide tartozik *Sárkány-czigánytelep* és *Markusháza-pusztá*, azelőtt *Vibuhánecz*, mely 1473-ban, a mikor Mátyás király a Nátafalussyaknak új adományt ad rá, már *Markusfalva* néven szerepel. 1480-ban *Ráskay* Balázst iktatják némely részeibe s ekkor *Markosháza* néven van említve. Egyébként sorsa összefügg Mátéfalváéval. A község határában fekvő *Csudócz* nevű dűlő tartja fenn a XV. században *Chwdowcz* alakban szereplő község nevét, mely a XV. században, a mikor *Izbugyai* Gál

volt a földesura: *Csontos* s 1577-ben, amikor *Pozsgay* Mártont iktatják részeibe: *Csontosóc* néven van említve. 1490-ben a *Csontos* család is ura volt s úgy látszik, hogy ettől vette nevét is. Nátafalva és Sztankócz között feketett hajdan *Nyavalyád* (*Naualyad*) község is, mely már a XIV. században szerepel, de azután nyomavész; szintűgy nincs már semmi nyoma a *Tubul* nevű várnak, melyet némelyek Nátafalva környékére helyeznek.

Nyágó, a gácsi határszélen fekszik. Ruthén kisközség 68 házzal és 395 gör. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Mezőlaborecz. A homonnai uradalomhoz tartozott s az újabb korban a *Szirmay*, *Orosz* és *Soós* családok voltak földesurai. Most XXIV. *Reuss* herczegnek van itt nagyobb birtoka. A község gör. kath. temploma 1800-ban épült.

Nyágó.

Óbajna, azelőtt *Homonna-Zbojna*, a Laborecz mentén fekszik. Van 22 háza és 189 gör. kath. vallású, ruthén lakosa. Postája Virava, távirója és vasúti állomása Koskócz. A homonnai uradalomhoz tartozott s újabbkori birtokosai az *Andrássyak*, azután pedig a *Malonyayak* lettek. Most nincs nagyobb birtokosa. Gör. kath. temploma 1788-ban épült, de 1858-ban megújították.

Óbajna.

Olaszliszka, nagyközség a Bodrog mentén, a tokaj-hegyaljai hegylány alatt. 468 házat számlál és 2576 lakosa van, kik magyarok és nagyobb részben róm. kath. vallásúak. Saját postája és távirója van, de vasúti állomása Liszka-Tolesva. Hajdan királyi birtok volt. Kálmán király után IV. Béla kapta s a szepesi prépostságnak és káptalannak adományozta, a mit Zsigmond király 1423-ban megerősített. IV. Béla alatt csak *Liszka* volt a neve, de mikor a tatárjárás után olaszokat telepítettek ide, a kik a király szőlőművesei voltak, *Lizkaulazi* nevet vett fel. 1398-ban *Debreő* Istvánt és fiait, 1479-ben pedig a *Csicserieket* és osztályos atyafiait iktatják némely részeibe. 1416-ban Mátyás királytól vásártartási jogot kap s városi rangra emelkedik. 1504-ben *Perényi* Imre a terebesi pálosoknak adományozza, a mi azt bizonyítja, hogy itt időközben nagy birtokváltozások történtek. 1530-ban *Szapolyay* János a város lakosainak 12 mérföldnyi területre vámmentességet adományoz. 1546-ban *Serédy* Gáspár és *Perényi* Péter csapatai között itt ütközet volt. 1560-ban *Schvendi* Lázár elfoglalja s a tokaji vár birtokaihoz csatolja. 1567-ben, a mikor a törököktől elpusztított helyként említették, a XXXII. törvényzikkal visszaadják a szepesi prépostnak és káptalannak. 1588-ban *Bodor* Györgyöt, 1590-ben *Liszka* Lőrinczet, 1592-ben *Máriássy* Pált, *Nádasdy* Ilonát és *Bogáthy* Benedeket iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeírásban csak *Pete* Márton váradi püspök van említve birtokosaként. 1606-ban rövid időre *Bocskay* István lett az ura. 1610-ben *Beczka* Jakabnak, 1611-ben *Iváncsy* Mihálynak s 1656-ban *Vajay* Péternek is van benne részök s ez időtájt a Mellétei *Barna* család egy kúriát kap. Újabbkori birtokosa is a szepesi prépostság és káptalan, de a *Melezer* és a *Jakabfalvy* családok is szereznek itt részeket. Most is a szepesi püspökségnek és a káptalannak van itt nagyobb birtokuk. 1675-ben Caraffa táborozott a község alatt. 1601-ben II. Rudolftól különféle kiváltságokat és pallosjogot nyert, melyeket II. Ferdinánd és Rákóczy György is megerősítettek és kibővítettek. 1739-ben pestis dúlt a községben és 520 lakosát pusztította el. A község már a mult század elején fontos postaállomás volt. A községházán most is őrzik régi jegyzőkönyveit, 1609-től kezdődőleg. A lakosok hitelszövetkezetet tartanak fenn. Van itt két templom, melyek közül a római katolikus már a reformáció előtt fennállott. *Basta* és *Barbiánó* lerombolták, de *Bocskay* István ismét felépíttette. Hatalmas arányú tornyát 1632-ben építették. A református templom 1790-ben épült. Ide tartozik *Meszes-major* is. Ennek helyén 1255-ben Meszes község állott, melyet IV. Béla a Hermány-nembeli *Antoleusnak* adományozott. Hogy mikor pusztult el, a felől hiányoznak a biztos adatok. A község alsó végén áll a gőzmalom. 1849-ben a község sokat szenvedett az átvonuló orosz hadaktól.

Olaszli-szka.

Ond, magyar kisközség, körjegyzői székhely, 128 házzal és 615, nagybárá ev. ref. vallású lakossal, kiknek itt templomuk is van, mely 1802-ben épült. Postája, távirója és vasúti állomása Szerencs. Béla király névtelen jegyzője szerint, már a honfoglalás idejében szállás volt. A *Doby* és *Monaky* családok ősi birtoka s már a XIV. században *Maza-Ondja* alakban szerepel. 1414-ben *Csobadi* Istvánt iktatják némely részeibe. 1481-ben a *Gercsei* családot is itt találjuk, de az időtájt a *Jonhos* és *Pinczi* családoknak és a tokaji pálo-

Ond.

soknak is van benne részük. 1567-ben a törököktől elpusztított helyként van említve. 1583-ban *Forgách* Simont iktatják be. 1595-ben újra telepítették s 1603-ban *Rákóczy* Zsigmond kapott rá királyi adományt. A Rákóczyaké volt 1711-ig, azután elkoboztatván, a kincstárra szállott, majd az *Aspremont* és *Szirmay* grófoké s a báró *Orczy* s a *Meskó*, később meg a gróf *Zichy* és a *Prichradny* családoké lett. Most nincs nagyobb birtokosa. Ide tartoznak a *Kresz-* és *Zichy-tanyák*. *Barátszöy* nevű dűlője a tokaji pálosok hajdani birtoklásának emlékét látszik fentartani. A község nevét a hagyomány Ond vezértől származtatja.

Opálhegy.

Opálhegy, előbb *Zamutó*, tót kisközség 150 házzal és 790, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal, kiknek helyben nincs templomuk. Nevét opáltartalmú hegyeitől vette, mert *Zamutó* is azt jelenti. Hajdan a mogyorósi vár tartozéka volt s ez időben *Szamut* néven is szerepel, majd a Homonnaiak lettek az urai s az újabb korban az *Almásy*, *Fittler*, gróf *Forgách*, báró *Vécsey*, *Keczer*, *Szirmay* és a *Klobusitzky* családok bírták. Most gróf *Coudenhove* Kalergi Henriknek van itt nagyobb birtoka. Opálbányáján kívül hegyei vasat és barnaszént is tartalmaznak. 1663-ban a pestis s 1831-ben a kolera látogatta meg. A mostani birtokosnak itt ódon úrilaka van, melyet még a *Klobusitzkyak* építettek. Ide tartoznak *Bárány-* és *Hámor-puszták*.

Ordasfalva.

Ordasfalva, előbb *Oreszka*, Ung vármegye határán fekszik s 97 házában 478 lakost számlál, a kik nagyobb részben róm. kath. vallású tótok. Postája Sztára, távirója és vasúti állomása Nagymihály. Hajdan Ung vármegyéhez tartozott és *Oroszka*, sőt *Oroska* és *Oroszfölde* néven is szerepelt. Első birtokosai 1419-ben a *Nagymihályi* és a *Tibai* családokat ismerjük. Azután a *Lucskaiak* lettek az urai. 1512-ben *Kasuh* Jánost, Jakabot és Imrét, 1562-ben *Forgách* Simont, 1575-ben *Fekete* Ferenczet, 1575-ben *Barlas* Istvánt s 1579-ben *Máriássy* Pált iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeírás 7 birtokosát említi, nevezetesen *Bankó* Mihályt, Nagymihályi Dénes özvegyét, *Fekesházy* Jánost, *Sztáray* Ferenczet, *Vinnay* Lászlót, *Pacsoth* Ferenczet és *Rákóczy* Ferenczet. 1602-ben Nagymihályi *Eödönffy* Kristófot iktatják részeibe. 1774-ben gróf Sztáray János és *Szemere* László a földesurai, de most csak a gróf Sztárayaknak van itt nagyobb birtokuk. Két temploma közül a római katolikus a múlt század első felében épült, ellenben a görög katolikus templom újabb keletű. Ide tartozik az *Alsóúti malom* és a *Felsővízi malom*.

Oroszkánya.

Oroszkánya, előbb *Orosz-Kajnya*, ruthén kisközség az Olyka völgyében, mindössze 23 házzal és 148 gör. kath. lakossal. Postája Homonnaolyka, távirója és vasúti állomása Radvány. A sztropkói uradalomhoz tartozott s előbb a *Pethők*, később a *Barkóczyak* lettek az urai. Most is a Barkóczy-féle hitbizományhoz tartozik. Görög katolikus temploma 1800-ban épült.

Oroszpatak.

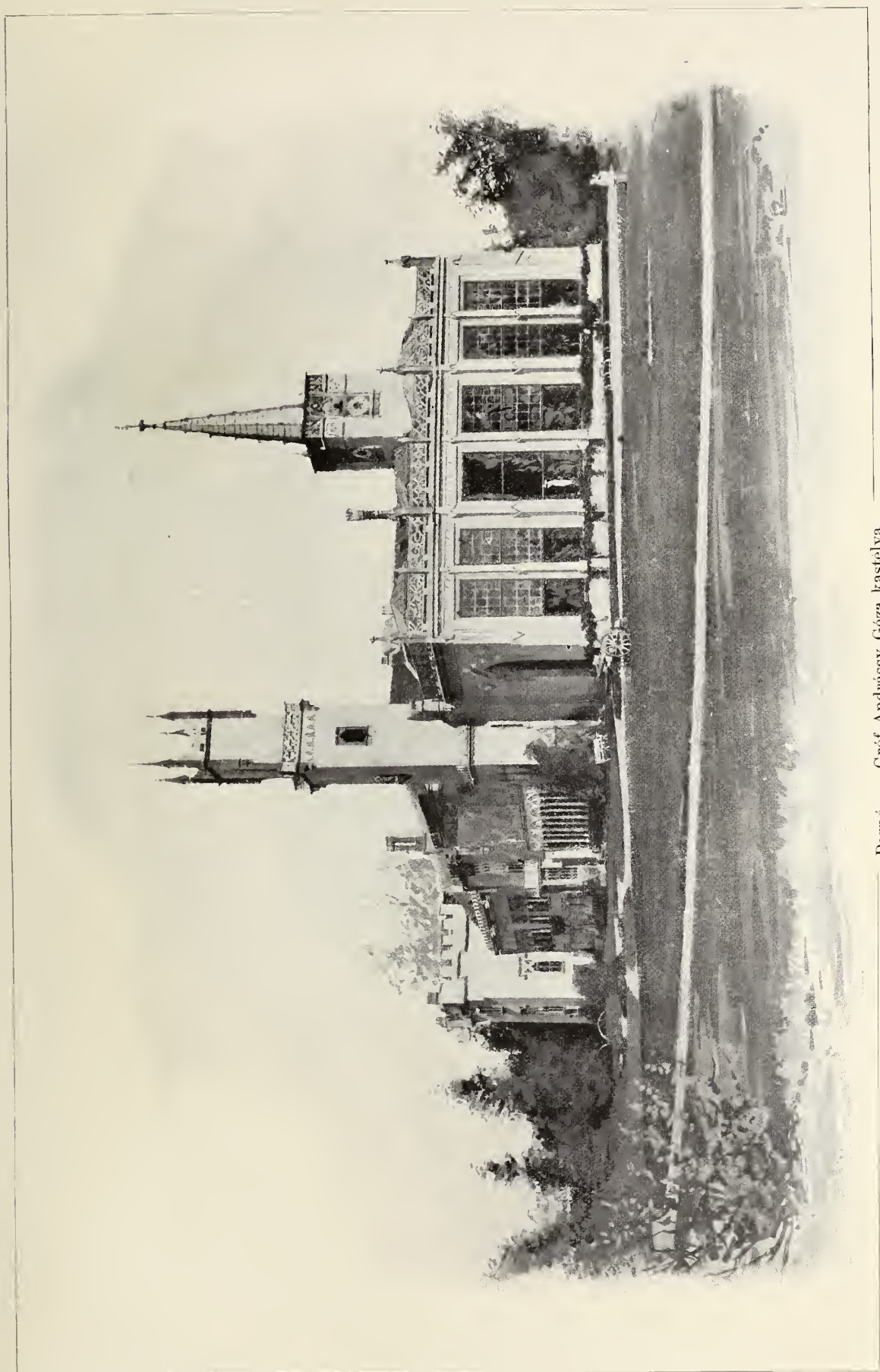
Oroszpatak, ruthén kisközség, 60 házzal és 381 gör. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Nagyberezna. Újabb telepítés, mely azelőtt a sztropkói uradalomhoz tartozott. Birtokosai a XVIII. században a *Dessewffyek* és azután a *Mokcsayak* voltak, a múlt század első felében ezekkel együtt a *Riczko* család. Most *Feledy* Miksának van itt nagyobb birtoka és vadászkastélya, melyet Dessewffy Dénes építtetett. Görög katolikus temploma a múlt század elején épült.

Oroszsebes.

Oroszsebes, azelőtt *Oroszbisztra*, Ung vármegye határán fekszik. Ruthén kisközség, 46 házzal és 338 gör. kath. vallású lakossal. Postája Ublya, távirója és vasúti állomása Kisberezna. A homonnai uradalomhoz tartozott s annak sorsában osztozott. Újabbkori birtokosai a gróf *Dessewffyek* voltak, azután a tanulmányi alapé lett, a múlt század első felében *Tomsics* Józsefé, 1824-től kezdve *Ipsépy* Tamásé és most özv. Isépy Tamásnénak van itt nagyobb birtoka. 1663-ban a pestisjárvány, 1831-ben pedig a kolera pusztította. Van egy ősrégi gör. kath. fatemploma, mely hozzávetőleg a XVI. században épült.

Oroszvágás.

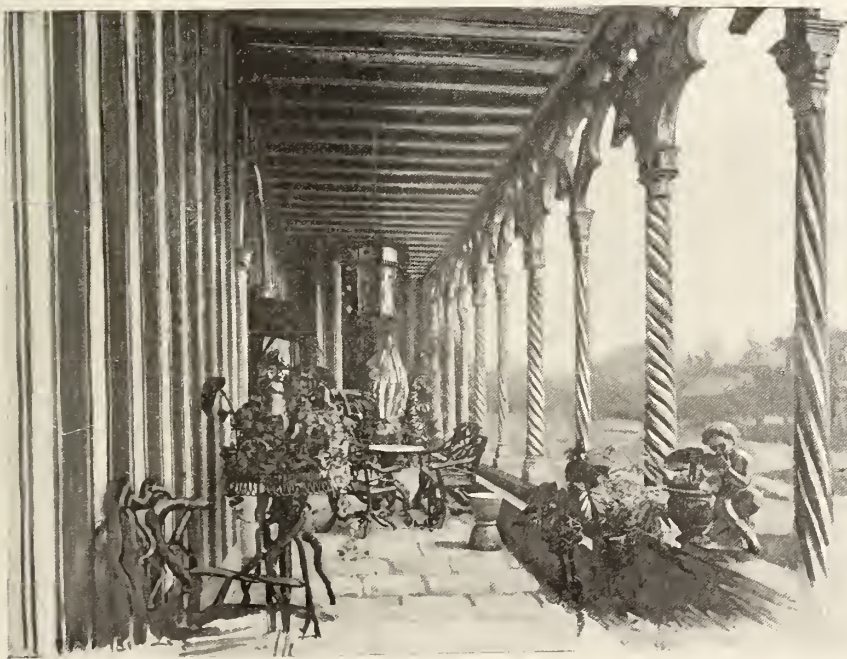
Oroszvágás, azelőtt *Oroszporuba*, ruthén kisközség 48 házzal és 329 gör. kath. vallású lakossal. Postája Homonnaolyka, távirója és vasúti állomása Izbugaradvány. A sztropkói uradalomhoz tartozott s az újabb korban a *Sennyey* s a *Horváth* bárók, azután a *Jekelfalussyak* s a *Szirmayak* voltak a földesurai. A község határában kénes vízforrás s egy fűrészgár van. A Szirmayak idejéből régi úrilak is áll a faluban. Gör. kath. temploma 1779-ben épült.

Parnó. — Gróf Andrássy Géza kastélya.

Részlet a parnói parkból.

Nyitott folyosó a parnói kastélyban.

Páczin. — A Magóchyak várkastélya. (Báró 'Sennyey Istváné).

Pázdics. — A Szirmay-féle kastély. (Özv. Naundorf Henriknée).

Perbenyik. — Gróf Mailáth József kastélya.

Ökröske, azelőtt *Volicza*. Laborezmenti ruthén kisközség, 57 házzal és 319 gör. kath. vallású lakossal. Postája Horbokradvány, távirója és vasúti állomása Izbugyaradvány. Első nyomát 1421-ben *Velicsa* alakban találjuk, a mikor a Nagymihályi *Eödön* család az ura. Ugyanekkor iktatják némely részbirtokokba *Zeretvai* Jánost is, s egy évvel később *Euden* Pált és Istvánt, a mikor *Volitha* és *Volitka* alakban kerül szemünk elé. 1448-ban pusztaként szerepel és a *Lesznaiaknak*, 1463-ban a *Zbugyaiaknak*, 1490-ben a *Csontos*, *Harkányi* és *Korcsvai* családoknak is van benne részük. 1550-ben *Drugeth* Imrét, Gábort, Gáspárt és Ferenczet iktatják *Volyeza* részeibe, 1577-ben pedig *Pozsgay* Mártont, 1587-ben *Malikóczy* Miklóst és Gábort. 1598-ban *Taros* István, *Virginás* Boldizsár, *Nyárády* Albert, *Kalocsay* György, *Rác* Danján és *Füzy* Imre a birtokosai. Később azután a *Szirmay*, *Boronkay*, *Bernáth* s a *Szent-Léleky* családoké lett, de most nincs nagyobb birtokosa. Gör. kath. temploma 1790 táján épült.

Ökröske.

Örmező, laborezmenti kisközség 215 házzal és 1039. nagyobbára tótajkú és román. kath. vallású lakossal. Saját postája, távirója és vasúti állomása van. Hajdan a kir. előőrök vagy örök tanyája. 1451-ben a *Drugethek* az urai, 1471-ben *Nagymihályi* Andrást és 1481-ben *Eödönffy* Andrást — ki az előbbivel azonosnak látszik — iktatják részeibe. 1551-ben *Pernecky* Imre, 1586-ban *Hrabóczy* Katalin és *Krucsay* Menyhért lépnek be birtokosai sorába, de 1587-ben a *Balpataky* családnak és *Csyzy* Miklósnak is van itten részük. Az 1598-iki összeírás *Rákóczy* Ferenczet, *Nyárády* Albertet, *Homonnai* Borbálát, Györgyöt és Istvánt, *Krucsay* Menyhértet, *Taros* Istvánt és *Balpataky* Simon özvegyét sorolja fel birtokosaiként. 1698-ban egészen a homonnai uradalom tartozéka s azóta az *Okolicsányi* és a gróf *Szirmay* család az ura. Most gróf *Széchenyi* Imrénének és fiának, Lászlónak van itt nagyobb birtokuk. A község határában kőolajfinomító telep van. Két kastélya közül az egyik azelőtt az Okolicsányiaké volt; a másik, díszesebb kastélyt 1901-ben építtette gróf *Széchenyi* Imréné. E kastélyban sok nagybecsű és nevezetes tárgy van elhelyezve. Van itt egyebek között egy óriási sèvres-i váza, mely Vilmos német császár ajándéka, továbbá Bismarck képe Lenbachtól, melyet a kanczellár ajándékozott *Széchenyi* nagykövetnek, gróf *Széchenyi* László afrikai vadászati trofeumai stb. s körülbelül 2000 kötetből álló könyvtár. A község két temploma közül a román. kath. 1800-ban, a gör. kath. 1794-ben épült. Ide tartozik *Plánytanya* is. Örmező táján feküdt hajdan *Vagyakócz* község, mely a XV. században *Vagykócz* alias *Radkócz* néven szerepel. Birtokviszonyai nagyjában azonosak Örmezőével. A múlt század elején már mint pusztá, a *Sztárayak* és *Nátalussyak* birtoka.

Örmező.

Örös, a bodroglői síkságon fekvő magyar kisközség. 124 házat számlál és 614 lakosa van, kiknek nagyobb része református vallású. Postája Nagygyéres s távirója és vasúti állomása Szomotor. Ösrégi őrhely, mely az árpád-kori oklevelekben *Wr-* alakban szerepel. 1310-ben *István bán* fiai István, Vid és Miklós elcserélik az *Imrehiek* más birtokával. 1432-ben a *Kistárkányi* család az ura, 1444-ben pedig Pazdicsi *Fogás* Istvánt iktatják némely részeibe, de ugyanakkor a *Kistárkányi Boda* család is birtokosa. 1463-ban *Sztrithegy* László kap itt részeket. 1551-ben a *Buttkay* és a *Boday* családok is possessorok. 1570-ben *Boda* Ozsvátnak és *Móré* Gáspárnak, 1585-ben *Himmelreich* Tibornak s *Joó* Jánosnak is van itt birtokuk. Az 1598-iki összeírás *Tibay* László özvegyét és *Palágyi* Gáspár özvegyét, *Vancsody* Miklóst, *Paczoth* Ferenczet, *Bojly* Lászlót és *Bornemisza* Mátyást sorolja fel. 1619-ben *Hardicsay* Zsuzsannát, 1655-ben *Kállay* Klárát s 1658-ban *Cserney* Pált iktatják itt némely rész-birtokokba. 1774-ben *Klobusitzky* Antal, *Sennyey* Imre, *Borbély* György, *Rátkay* Péter, *Gazdag* István és *Sámuel*, *Pancsovszky* Ferencz, *Farkas* László, *Balogh* János, *Horváth* Mihály, *Ramocsaházy* István és a *Pilissy* és *Bárfay* családok a földesurai, azután részben bírják még a *Gobóczy*, *Porubszky* és *Bartay* családok is. Most nincs nagyobb birtokosa. A XVII. századbeli pestis *Örösfalut* sem kímélte meg, 1690 körül pedig árvíz pusztította. Református temploma 1803-ban épült. Ide tartozik *Bús-tanya*. Dülői között szerepel a *Gerebse* nevű, mely már 1332-ben községként szerepel és a pápai tizedszedők jegyzékében is előfordul. Birtokviszonyai teljesen megegyeznek Örös községével. Gerebse-pusztáról vette előnevét és nevét a *Gerebsey* család. Itt Örös

Örös.

körül feketett valahol *Csögérd* is, melyet egy 1263-iki határjáró levél említ, midőn V. István Zomotor földjét, Gera, Zompa és Mátyás halála után, Péter mesternek adományozza.

Páczin.

Páczin, magyar kisközség a Bodroghközön, 220 házzal s 1579, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Posta van a községben, távirója és vasúti állomása Szomotor. E községről már 1247-ben találunk írott nyomokat, a mikor a *Roland nádor* birtoka. 1392-ben még mindig a Bogáth-Radvány nemzetségé. 1398-ban *Debreő* Istvánt és fiait iktatják részeibe, a mikor *Pacsin* néven szerepel. 1440-ben *Zerdahelyi* Miklós kap itt részt s ekkor *Páchin* néven írják. 1443-ban *Brankovits* György a *Kistárkányiaknak* és *Apagyiaknak* adja. 1447-ben a Puksai *Unghi* családot iktatják *Paczen* részeibe s 1461-ben *Upori* Jánost, a mikor is *Paczynnak* írják. Ugyanekkor az *Alaghi Bekényieknek* is van itt részük. 1530-ban a Kőrösbányai *Móré* család a földesura, 1581-ben *Magócsy* Gáspár és András, kik itt várkastélyt építettek. 1598-ban *Alaghy* Menyhért bírja, de családjának magvaszakadván, 1631-ben 'Sennyey Sándor kap itt rá kir. adományt. 1675-ben báró 'Sennyey Albert a várkastélyt báró 'Sennyey Ferencz özvegyének, *Széchy* Máriának adja zálogba. 1724-ben báró 'Sennyey István a birtokot és a kastélyt nejének, *Andrássy* Klárának hagyományozza. 1774 és 1820 között özvegyi jogon 'Sennyey Imréné szül. *Révay* Mária bárónő, azonban báró 'Sennyey János 1795-ben kétharmadát visszaváltja s 1829-ben báró 'Sennyey Károly, István és János osztzkodnak rajta. Most báró 'Sennyey Istvánnak van itt nagyobb birtoka és nagyobbszabású kastélya, mely hajdan a Magócsyak várkastélya volt; ennek falában a Magócsyak czimere ma is látható. 1886-ban csaknem az egész falu leégett. A református templom 1820-ban épült. Ide tartozik *Belső-tanya*.

Pálfölde.

Pálfölde, a bodroghközi síkságon fekszik. Magyar kisközség 33 házzal és 184, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Szomotor. Hajdan Zemplén várának tartozéka volt. Már az Árpád korban szerepel egy ítélet levélben, mely 1229-ből való, s ott „villa Paul“ a neve. 1407-ben *Zentmaria aliter Pal-Feölde* alakban *Felcsebi* Mihály birtokaként van említve. Csak 1528-ban találkozunk, *Turóczi* Miklós személyében, újabb birtokosával, de 1548-ban *Zentgyörgyi* Gábort s 1561-ben az *Atyay* családokiktatják be némely részeibe. 1570-ben *Zobonya* László, *Zalatnoky* Mátyás, *Bey* János, a Bolyi *Alpáryak* és a *Csebyek* a földesurai. Az 1598-iki összeírásban *Rákóczy* Ferencz, *Vinnay* Pál és *Farkas* György vannak említve. 1610-ben *Eperjessy* Györgyöt és *Vajda* Pétert s 1613-ban *Bernáth* Jánost iktatják „Pálfölde alias Szent-Mária“ részeibe. 1660-ban a Bogdányi *Farkas* családé. 1684-ben I. Lipót gróf *Barkóczy* Ferencznek adományozza, ki a birtokot báró *Klobusitzky* Ferenczre ruházza. Most gróf *Szirmay* Györgynek van itt nagyobb birtoka. A XVI. század végén és a XVII. század elején a pusztult helyek közt van felsorolva. 1831-ben a kolera és az ennek nyomán keletkezett parasztlázadás hozta lakosait izgalomba. Templom nincs a községben. Ide tartozik *Lencse-pusztá* és *Pocsekaj-tanya*.

Palota.

Palota, a gácsi határszélen fekvő ruthén kisközség, 401 gör. katolikus lakossal. Házainak száma 71. Postája s vasúti állomása Vidra, legközelebbi táviróhivatala Mezőlaborecz. A homonnai uradalom tartozéka volt s az újabb korban a gróf *Csákyak* voltak az urai. Most XXIV. *Reuss* herczegnek van itt nagyobb birtoka. Gör. kath. temploma 1863-ban épült.

Papháza.

Papháza, azelőtt *Papina*, de hajdan *Papfalva* néven is ismeretes volt. Körjegyzőségi székhely. Van 154 háza és 821 tótajkú, róm. kath. vallású lakosa. Saját postája van, távirója Udva, vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott, azután a gróf *Klobusitzkyaké*, a mult század elején pedig az *Ocskayaké* lett. A mult század folyamán gyakran változtak az urai és most báró *Dániel* Gábornak van itt nagyobb birtoka és egy régi úrilaka, melyet az *Ocskayak* építettek. A falu róm. katolikus temploma 1756-ban épült.

Parnó.

Parnó, a terebesi völgyben fekvő tót kisközség, 273 házzal és 1370, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Van saját postája, távirója és vasúti állomása. Első írott nyomát 1399-ben találjuk, a mikor a leleszi konvent *Eszenyi* Imrét iktatja egész Parnó birtokába. 1419-ben *Fodor* Miklósé. 1474-ben a *Kecseti* család a földesura, azután a *Csápyak* s 1479-ben a Körtvélyesi *Fodor*

család bíráj. 1493-ban *Tárczai* Jánost, 1469-ben a vácsi püspökséget iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeírás csak *Rákóczy* Zsigmondot említi birtokosául, később a *Bocskay*aknak is van benne részük. Ez időtájt *Pernov* néven is említik. 1611-ben *Telegdi* Borbála is részes benne, 1654-ben *Verebély* Jánost, 1754-ben *Kakas* Józsefet és *Kovács* Júliát iktatják némely birtokrészekbe. 1672-ben *Molnár* János, 1674-ben pedig *Barkóczy* István kap reá királyi adományt. Ez időtájt itt a *Molnár* család nagy, négyszögű várkastélyt építtetett. 1774-ben *Molnár* János, *Kéry* Pál, *Máriássy* Ferencz és *Szilassy* János a földesurai. Most gróf *Andrássy* Géza uradalmának egyik központja s nagyszabású, díszes kastély emelkedik benne, melyet a régi *Molnár*-féle várkastély némely részének felhasználásával, gróf *Andrássy* Manó építtetett. A kastély ízlésesen gondozott nagy parkban áll. 1901 augusztus 1-én leégett, de azóta ismét lakható állapotba helyezték s most várja újjáépítését. Az uradalomnak itt téglagyára is van. Parnóról vette nevét a *Parnay* család. 1663-ban itt is pusztított a pestis. Ide tartoznak *Parnó-major* és *Kincses-pusztá*, mely utóbbi már az árpádházi királyok korában község volt és *Kenchus*, azután *Kenches*, majd *Kinches* alakban említik nevét. Első birtokosául, 1358-ban, a *Szerdahelyieket* ismerjük, 1429-ben pedig *Abaházi* László is birtokosa. Később a *Szerdahelyieken* kívül a *Csapyak* és osztályos társaik osztozkodnak rajta. Birtokosai továbbá: 1512-ben *Csebi Pogány* Zsigmond, 1548-ban *Istvánffy* Pál, 1561-ben *Méray* Anna és *Serédy* Gáspár, azután *Vékey* Ferencz bán, ki a maga részét 1570-ben leányára, *Csapy* Gergelynére hagyja. 1598-ban a *Rákóczy* Zsigmondé, azután a *Telegdyek*, a *Csapyak*, de velük együtt *Bornemisza* János öröklik, később azután ez a rész is a *Molnár* és a *Kéry* családok birtokába kerül. A báró *Fischer* család megszerzi egy részét. Most ez is gróf *Andrássy* Gézáé, kinek itt nagy gazdasága és sajtgyára van. Parnó közelében fekvő hajdan *Andrásháza* is, mely a XV. században előfordul, de azután nyoma vész.

Pásztorhegy, azelőtt *Valaskócz*. Ung vármegye határán fekvő tót kisközség. Van 51 háza és 252 gör. kath. vallású lakosa. Postája *Nagykemence*, távirója és vasúti állomása *Homonna*. Hajdan a homonnai uradalom tartozéka volt. Ujabbkori birtokosa *Rolly* János, majd fia *István* lett, azután a gróf *Zichyek*. Most a *Benyovszky* Lajosné birtoka. Gör. kath. temploma 1830-ban épült.

Pásztorhegy.

Pazdics, kisközség 225 házzal és 1184, nagyobbára tótajkú s ág. h. evangélikus lakossal. Saját postája van, távirója és vasúti állomása *Nagy-mihály*. Első írott nyomára 1323-ban találunk, a mikor e possessiót, mely előbb a *Renold fia Péteré* volt, *Róbert* Károly király *Mihály* mesternek adományozza. 1365-ben már vára és *Miklós* nevű várnagya is szerepel. 1403-ban *Zsigmond* király *Csebi* Lőrincznek, *Kelecsenyi* Miklósnak, *Némethfalvi* Tamásnak és *Liszka*i Benedek fiainak adományozza a várral együtt. Még ugyanez évben *Némethfalussi* Györgyöt, *Vörös* Miklóst, *Kerechenyi* Mátyást és *Liszka*i Miklóst iktatják birtokába. *Vörös* Miklósnak magvaszakadván, 1421-ben birtokának felét *Sempsey* Istvánra hagyja. 1435-ben a *Pazdicsyakon* kívül az *Uporiak*, azután a *Rozgonyiak*, *Eödönffyek* s 1475-ben a *Buttkay* családbeliek is földesurai. Az ezidőbeli oklevelek már sűrűn emlegetik a *fortalicium Pazdicz*-ot. 1583-ban *Nádasdy* Miklóst is némely részébe iktatják, míg az 1598-iki összeírás *Melith* Videt, *Sempsey* Ferenczet, *Pazdicsy* Miklóst és *Rákóczy* Ferenczet találja itt. 1640-ben *Szirmay* Péteré lett, kinek, mint akkori alispánjának és követének, 1648-ban a vármegye kastélyát felépíteni segített. 1750-ben *Péchy* Evát is némely részeibe iktatják. A *Szirmay*akat a birtoklásban a *Boronkay*, *Szidov*, *Szulyovszky*, *Pothurnay* és a *Mokcsay* családok követték. Most özv. *Nanendorf* Henrikné szül. *Szirmay* Izabellának és a *Weinberger*-örökösöknek van itt nagyobb birtokuk és saját kastélyuk, melyet a *Szirmay*ak építtettek. Van itt szeszgyár és műmalom is, mely a *Weinberger* örökösöké. *Pazdics*ról veszi nevét az *Ákos-nembeli Pazdicsy* család és előnevét a *Koporecy* család. Evangélikus temploma XVI. századbeli építmény, melyet azonban már több ízben átalakítottak. Az egyház 1692-ből származó ostyaoosztogató tányért és úrasztali kelyhet őriz. Mindkettő *Szirmay* *András* ajándéka. Az itteni temetőben van a *Szirmay*ak sírboltja is.

Pazdics.

Pelejte, kisközség 49 házzal és 831, nagyobbára tótajkú s róm. kath. vallású lakossal. Saját postája van, távirója és a vasúti állomása *Upor*. A *Pelejthey* család ősi fészke. 1347-ben már ők a földesurai, de 1414-ben az

Pelejte.

Azaryak is. 1429-ben *Miglészi* Mártont, 1437-ben pedig *Pike* Istvánt, 1499-ben *Ragályi* Balázst iktatják némely részeibe. 1565-ben *Perényi* Gábor, 1581-ben *Possay* Ferencz s 1590-ben *Gerenczey* István is kapnak itt jobbágytelkeket. 1598-ban 12 birtokosa van; ezek: *Berzeviczy* Miklós, *Azary* István és Péter, *Tussay* Sándor, *Várkonyi* János, *Possay* István, *Zobos* András, *Béczy* István, *Bessenyei* István, *Pelejthey* Gáspár, *Homonnai* György és *Rákóczy* Ferencz. 1637-ben *Drugeth* György új adományt kap a maga birtokrészére. 1774-ben *Keresztesy* Imre, *Komáromy* Lajos, *Baczonyi* Kálmán, *Kácsándy* László, *Sigmond* György, továbbá a *Cserépy*, *Ocskay*, *Szepessy*, *Görgey*, *Bernáth*, *Fekete*, *Zsádnay*, *Anday*, *Szatmáry*, *Palásthy*, *Ecsedy*, *Török*, *Máriássy*, *Kolosy*, *Huttka*, *Ráday*, *Sztankóczy* és *Péterffy* családok a földesurai. Most *Boronkay* Lászlónénak van itt nagyobb birtoka s úrilaka, mely utóbbit a Komáromyak építették. Innen veszi előnevét a *Polyák* család. 1663-ban a pestis s 1831-ben a kolera pusztította lakosait. A róm. kath. templom építési ideje ismeretlen. Ide tartozik *Andrássy-major* is.

Perbenyik.

Perbenyik, magyar kisközség a bodrogi síkságon. 137 házat számlál, 1259 lakossal, kiknek nagyobb része ev. ref. vallású. Van postája, távirója és vasúti állomása. A Tárkányiak ősi birtoka. 1417-ben *Nagyvárkonyi* György az ura, de *Perényi* Miklósnak is van benne része. Ez időben nevét *Perbenyik* alakban írják. 1418-ban az *Agárdiak* is birtokosai; 1501-ben *Vassay* Istvánt, 1550-ben pedig *Vékey* Ferenczet iktatják némely részeibe. 1570-ben *Vékey* Ferencz a maga birtokrészét unokájára, *Palugyay* Erzsébetre hagyja; 1579-ben *Pacsoth* Ferenczet és nejét, *Palugyay* Erzsébetet iktatják e részekbe. Az 1598-iki összeíráskor *Sarkanttyús* András, *Tárkányi* János özvegye, *Pacsoth* Ferencz, *Gombos* György és *Herczey* Ferencz a földesurai. 1654-ban a Tárkányiak újabb részekre kapnak királyi adományt. 1688-ban *Sennyey* III. István örökli a Tárkányiak birtokát, melynek egy része azonban már 1629-ben, házasság útján, a báró *Sennyey* Sándoré lett. 1742-ben a báró *Döryek* is birtokosai. Most gróf *Mailáth* Józsefnek van itt nagyobb birtoka, mely egyszersmind uradalmainak középpontja. Az urasági lak földszinti része 1798-ban épült, az emeleti részét mostani birtokosa rakatta rá 1899-ben s ez a nagyszabású újabb kastély szép nagy park közepén áll. Van régi ev. ref. temploma, továbbá az 1900-ban épült gör. kath. templom és a grófi kastélyban nyilvános kápolna, a róm. kath. hívek részére.

Peticse.

Peticse, tót kisközség a Laborez völgyében, 105 házzal és 543 róm. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Homonna. Már 1273-ban szerepel, a mikor *Peteche várát* Nagymihályi Jákó, a *Sztárayak* őse kapta István királytól. Azután a homonnai uradalomhoz tartozik s várának emlékezete teljesen elvész. 1631-ben *Leőwey* Györgynek is van itt része. Az újabb korban a gróf *Csákyaknak*, most pedig gróf *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. Ide tartozik *Flórova tanya* és *Szirtalja* fürdőtelep, mely vadregényes helyen, szép vidéken fekszik, s melyet a környékről, különösen Homonnáról sokan látogatnak. A falubeli róm. kath. templom 1800-ban épült.

Petkes.

Petkes, Sáros vármegye határán fekvő tót kisközség, melynek azelőtt *Petkócz*, sőt hajdan *Pétervágyása* és *Petkes* volt a neve; ezt a nevet újabban visszaállították. A varannai uradalomhoz tartozott s az újabb korban a báró *Fischer*, később meg a *Bujanovics* család volt a földesura. Most nincs nagyobb birtokosa. A XVII. századbéli pestisjárvány itt is sok emberéletnek vetett véget. Gör. kath. temploma 1700 körül épült.

Petrik.

Petrik, tót kisközség a mezőlaborezi vasútvonal mentén. Van 77 háza és 396, nagyobb részben római kath. vallású lakosa, de csak a gör. katholicusoknak van templomuk. Postája *Málcza*, távirója és vasúti állomása *Bánócz*. 1411-ben már szerepel s ekkor a *Buttkayak*, *Ráskayak* s a *Márkiak* kapnak rá királyi adományt. 1449-ben *Málczay* Lászlót, 1457-ben *Upori* Jánost, 1461-ben *Maraki* Margitot, 1488-ban *Melith* Istvánt, 1498-ban *Szrithey* Lászlót és *Horkai* Györgyöt iktatják némely részeibe. 1507-ben *Ibrányi* László, 1546-ban *Fejérthóty* János, 1553-ban *Wiczmandy* Ferencz, *Buttkay* Péter és *Lippó* Orsolya, de 1581-ben *Málczay* György, 1588-ban *Duleszkai Horváth* Menyhért, 1592-ben *Palaticz* Anna és *Bánóczy* Simon kapnak itt részeket. Az 1598-iki összeíráskor *Czobor* Mihály, *Zokoly* Péter, *Basó* Mihály özvegye, *Palaticz* János és *Bánóczy* Simon a birtokosai. 1600-ban *Melith* Györgyöt,

1635-ben *Rákóczy* Andrászt és *Székelly* Annát, 1693-ban meg *Básthly* Lászlót uralja. 1730-ban *Isák* Istvánnak is van benne része. 1774-ben *Órosz* Pál, *Stépán* Ferencz, *Szent-Léleky* Imre, *Vécsey* Imre és *Pajzsos* Zsigmond bírák. Később még a *Vékey* és az *Aiszdorfer* családok szereznek itt birtokot. Ezidő- szerint ninesen nagyobb birtokosa.

Petrócz, Ung vármegye határán fekvő tót kisközség, melyben 131 ház és 718, nagyobb részben gör. kath. lakos van, de csak a római katholikusoknak van templomuk, mely legújabban épült. Postája, távirója és vasúti állomása Nátafalva. E község a *Sztárayak* őseinek, a *Nagymihályi* családnak egy, az egrí káptalantól kiadott 1335-iki határjáró levelében szerepel. 1419-ben a Nagymihályiak mellett a *Tibaiak* is említve vannak. 1473-ban a *Nátafalussiak* Mátyás királytól új adományt kapnak. 1494-ben Erdődi *Bakócz* Miklós a földesura, 1548-ban pedig *Erdődy* Pétert iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeírás Nagymihályi János özvegyét, *Szentiványi* Zsigmondot, *Vinnay* Kristófot, *Pacsoth* Ferenczet, *Pethő* Gáspárt és *Eödönffy* Kristófot említi. 1602-ben Nagymihályi Eödönffy Kristófot újabb részekbe iktatják. 1747-ben *Draveczky* Lászlót is birtokba vezetik, de az újabb korban a gróf *Sztárayak* az urai. Most is gróf *Sztáray* Sándornak van itt nagyobb birtoka. 1663-ban ezt a falut sem kímélte meg a pestis. Ide tartozik *Osztás-tanya*.

Petrócz.

Pósa, azelőtt *Possa*, ondavamenti tót kisközség. Van 100 háza és 468 gör. kath. vallású lakosa. Postája Alsógyertyán, távirója és vasúti állomása Örmező. A *Possaiak* ősi birtoka és névadó községe. 1441-ben a *Possai* és a *Szőke* családok a birtokosai s ekkor Pósa falva néven van említve. 1444-ben *Hrabóczy* Oszvátot, 1462-ben *Hrabóczy* Vinczét iktatják részeibe. 1454-ben a *Bothfiaknak* s ezek osztályos atyafiainak birtoka; 1464-ben *Mara-baczi* Vinczét és *Hosszúmezei* Pétert, 1575-ben *Szent-Ivány* Györgyöt, *Szent-Benedeky* Erzsébetet s 1589-ben *Körtvélyessy* Fruzsínát iktatják be itteni részirtokokba. Az 1598-iki összeírás *Possay* Balázst, *Bálintot* és *Miklóst*, *Vitányi* Györgyöt és *Szent-Ivány* Zsigmondot említi. 1730-ban a báró *Barkóczy* és a *Szegedy* családok, 1773-ban pedig báró *Barkóczy* Károly és *Szent-Ivány* Teréz a földesurai. Az újabb korban a *Barkóczyak*, *Szirmayak*, *Horváth* és a *Szilágyi* családok az urai, de most nagyobb birtokosa ninesen. Ezt a községet sem kerülte el a pestis. Görög katolikus temploma 1860 táján épült.

Pósa.

Pusztaháza, azelőtt *Puczák*. Kis ruthén község, csupán 27 házzal és 152 gör. kath. vallású lakossal. Postája *Sztropkó*, távirója és vasúti állomása *Radvány*. Hajdan a *sztropkói* uradalomhoz tartozott. Újabbkori birtokosa a XVIII. században *Bernáth* Ferencz volt. Ettől kezdve a *Bernáth* család birtoka egész a múlt század közepe tájáig, a mikor *Petróczy* Károlyé lett és most is az ő örökösének van itt nagyobb birtokuk. Gör. kath. temploma 1746-ban épült.

Pusztaháza.

Rad, bodroglői magyar kisközség, körjegyzőségi székhely. Van 77 háza és 504, nagyobbára római katolikus vallású lakosa. Saját postája van, távirója és vasúti állomása *Szomotor*. 1419-ben találkozzunk vele, a mikor *Imreghi* Andrászt iktatják birtokába. 1446-ben a *Csebiek* zálogos birtoka. 1458-ban *Palóczy* László s 1478-ban *Czékei* János is kapnak itt részeket. 1510-ben *Gerendi* Lászlót, *Dobó* Zsófiát és *Eödönffy* Pétert iktatják némely részei birtokába, de ugyanakkor *Czékei* Jánosnak és *Bánffy* Péternek is van benne része. Később tűnik fel a *Radi* család, mely a nevét is innen vette. 1578-ban már *Vékey* Ferenczet is itt találjuk. 1598-ban az akkori összeírás csak *Soós* Andrászt és *Melith* Pált említi birtokosaiként. *Melith* György 1637-ben minoritákat telepített ide s számukra klostrot építtetett, melyet 1753-ban hagytak el s költöztek át *Imregre*. 1684-ben nagy része *Forgách* Andrásé, ki hűtlensége miatt nótába esvén, a kincstár lett az ura, majd *Nemessányi* Boldizsárnak lett zálogbirtoka. 1770-ben *Mária Terézia* *Schuller* Lipót tábornoknak adományozta. A XVIII. század végén a *Gergelyi*, *Szirmay*, *Malonyay*, *Tomsics* és *Rozgonyi* családok a földesurai. 1808-ban *Szirmay* Antal némely részére újabb királyi adományt kap, de kivüle birtokosok még a báró *Ghíllányi*, *Péchy*, *Berzeviczy*, *Somsich* és *Dévényi* családok, valamint a *Horváth* család is. Most *Meczner* Bélának van itt nagyobb birtoka s mind neki, mind *Bencsik* Istvánnak csinos régi úrilaka. A hajdani minorita kolostor romladozó épülete még most is fennáll és a róm. kath. lelkész lakásául szolgál. Udvarán

Rad.

láthatók még a régi minorita templom romjai, melyeknek freskós falait két évtizeddel ezelőtt még magtárul használták. Római katolikus temploma 1822-ben épült. Ide tartozik *Körtvélyes-pusztá*, mely a XV. században még község volt s Rad sorsában osztozott. Ujabbkori birtokosai a *Gergelyi*, *Soós*, *Pintér* és *Szirmay* családok voltak.

Rákócz.

Rákócz, tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 167 házzal és 981, nagybárára gör. kath. vallású lakossal. Saját postája van, távirója és vasúti állomása Bánócz. Már a XIII. században szerepel *Rogóch* alakban s a *Rákóczyak* itteni nemesi ágának ősi fészke és névadó községe. 1454-ben a *Morvayaknak* is van benne részük. 1455-ben a *Gyapolyiak*, 1463-ban a *Csapyak* is felmerülnek, 1456-ban pedig *Buttkay* Pétert iktatják némely részeibe. Azonban századokon át a Rákóczyak maradnak első birtokosai. 1508-ban Morvay Ambrus, 1521-ben *Izbugyay* Bernát is kapnak itt részeket. Az 1598-iki összeírás Rákóczy Györgyöt, Lajost, Ferenczet és Mihály özvegyét és Morvay Jánost említi birtokosaiként. 1750-ben, Rákóczy András halála után, Mária Terézia a rákóczi birtok egy részét *Okolicsányi* János kapitánynak adományozza, kit 1754-ben iktatnak be. Azután a *Boronkayak*, *Szirmayak*, *Szulyovszkyak* és *Dercsényiek* lesznek a földesurai. Most gróf *Wengerszky* Viktornak van itt nagyobb birtoka s kényelmes, régi kúriája, melyet még a Szirmayak építettek. A jelenlegi tulajdonosnak Szirmay Pál volt a nagybátyja, kitől a gróf a kastélyt megvette. Van itt azonkívül még két más úrilak, melyek közül az egyiket a Boronkayak, a másikat a Szulyovszkyak építették. 1866-ban az egész község leégett. Gör. kath. temploma 1760-ban épült. Az 1663-iki pestis Rákócz lakosait sem kímélte meg. E községgel volt határos hajdan *Csuka-háza*, mely már a XV. században szerepelt s ezen a tájon fektetett a hajdani *Araes* község, mely már 1247-ben a Bogáth-Radvány nemzetség osztálylevelében *Pósa* birtokaként szerepel. A község határában hosszan elnyúló földszakadék látható, melyből földalatti üregekbe és tágas folyosókba nyílnak bejárások. Ez üregek és néhol tágabb vagy szűkebb folyosók nagyobb része kemény sziklába van kivágva, számos kanyarulattal és oldalfolyosóval. Érdekes, hogy belül itt-ott a folyosók lépcsőzetesen le- vagy felfelé haladnak, néhol hirtelen meg is szakadnak, hogy meredeken le- vagy felfelé vezető lépcsőkön át újabb folyosókban folytatódjanak. A hagyomány azt tartja, hogy hajdan valamely vár alagútjai vagy pinczéi lettek volna; ennek azonban ellentmond az a tény, hogy e földalatti járatok fölött, de közelükben sem találtak soha oly nyomokat, melyek erre engednének következtetni. Valószínűnek látszik, hogy a tatárjárás után vájt bűvőhelyekkel van dolgunk. E földalatti érdekes folyosók szikláit most egy vállalkozó repesztí s így azok mihamarább el fognak pusztulni.

Rátka.

Rátka, a hasonnevű patak mellett fekvő magyar kisközség. Van 190 háza és 979, nagybárára róm. kath. vallású lakosa. Postája és távirója Tállya s vasúti állomása Szerencs. Első birtokosaiul a *Kállayak*at ismerjük, a kik itt 1456-ban már szerepelnek. Ez időben *Rátka* alakban van említve. 1549-ben Kiskállói *Bodon* Györgyöt iktatják némely részeibe. 1552-ben a Puksai *Unghy* családnak is volt benne része. 1567-ben a törököktől elpusztított községek között sorolják fel. 1592-ben már *Melczér* Pétert iktatják birtokába. 1598-ban *Rákóczy* Zsigmond és *Alaghy* Ferencz a földesurai. 1647-ben III. Ferdinánd Rákóczy Györgynek és nejének, *Lorántffy* Zsuzsannának adományozza. Ez ideig a tállyai vár tartozéka volt, de 1674-ben Regécz várának adózott. 1754-ben *Trantson* herczeg birtoka lett, ki svábokat telepített ide, azután a kincstár kezelte. 1808-ban herczeg *Bretzenheim* Károly Agostot iktatták birtokába, de a Melczér család, később meg báró *Maillott* György is földesura lett. Nevüknél fogva említést érdemelnek, *Herczegköveshegy*, *Medgyes*, *Istenhegy*, *Vargapadi-hegy* és *Holtvölgy* dűlői. Róm. kath. temploma 1807-ben épült. Rátkával együtt említenek némely XV. századbeli oklevelek egy *Koldó* nevű falut is, mely akkoriban a tokaji vár tartozéka volt. Ennek ma a *Kódu* nevű erdő tartja fenn az emlékezetét. 1456-ban részben a Kállayak birtoka volt.

Repejő.

Repejő, ruthén kisközség 24 házzal és 162 gör. kath. vallású lakossal. Postája Homonnaolyka, távirója Radvány, vasúti állomása Izbugyaradvány. A homonnai uradalomhoz tartozott és annak sorsában is osztozott, míglén

a *Szirmay* s az *Orosz* családoké, majd a mult század közepe táján *Ringelsheim* báróé lett. Most *Wollmann* Kázmérnének van itt nagyobb birtoka. Gör. kath. temploma 1770-ben épült és 1893-ban megújították. A „*Pejt pruti*“, vagyis *öt vessző* nevű dűlőjéhez az a monda fűződik, hogy valamelyik régi földesura ott vesszőztette meg a jobbágyait.

Révleányvár, azelőtt egyszerűen *Leányvár*. Tiszamenti magyar kisközség. Van 117 háza és 715, nagyobbára ev. ref. vallású lakosa. Postája Zemplén-agárd, távirója és vasúti állomása Perbenyik. Nevét földvárától nyerte. A Tisza túlsó partján fekvő Kisvárdai várurai ugyanis, itt a tiszai átkelést biztosítani akarván, 1440-ben castellumot emeltek, melyet *Várdai* László jegyese, *Palóczy* Agatha tiszteletére *Szűzvárnak* nevezték el. Később *Leányvár* lett a neve. Erős körfalak vették körül, melyeket Lipót császár 1700-ban leromboltatott. 1417-ben *Nagytárkányi* György és *Perényi* Miklós az urai s ez időtájt *Abaházi* Miklósnak és az *Agárdiaknak* is van itt részbirtokuk. 1465-ben *Bachkai* Istvánt és *Tárkányi* Istvánt iktatják némely részeibe. 1440 körül a *Várdai* és a *Töke* családot is uralta. 1501-ben *Vassai* István, 1510-ben Csaloviti *Horváth* Péter s 1550-ben *Vékey* Ferencz kapnak itt némely részeket, de az utóbbi az övét, 1570-ben, a várral együtt, unokájára, *Palugyay* Erzsébetre hagyja, kit férjével, *Paczoth* Ferenczcel 1579-ben iktatnak be a birtokba. 1592-ben *Paczoth* Ferencz új adománylevelet nyer s 1598-ban ő és a *Tárkányi* János özvegye szerepelnek birtokosokként. Ez időtájt elpusztult helyként említetik. 1629-ben *Sennyey* Sándoré, majd a báró *Döryeké* s utóbb ismét a *Sennyeyeké*. Most báró *Sennyey* Bélának és gróf *Mailáth* Józsefnek van itt nagyobb birtokuk. A község református temploma 1740 táján épült. Ide tartoznak *Szélföld-tanya*, *Nagyerdő*, *Vár* és *Várszög* lakóhelyek. Leányvár közelében feküdt a XIV. században már említett *Öszöd* község, melyet *Euzud* és *Eusud* alakban írnak, de melyet a Tisza azóta elpusztított. Ugyancsak Leányvár tájékán feküdt a XV. században szereplő *Sárkány* község is.

Révleányvár.

Ricse, tiszamenti magyar kisközség 170 házzal és 1761 református vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Perbenyik. Ósrégi község, melyet *Boleszló* váci püspök a leleszi konventnek adományozott. Ettől fogva *Lelesz* tartozéka volt s többi birtokainak sorsában osztozott. 1609-ben *praedium* s ekkor a *Daróczyakat* iktatják némely részeibe. 1779-ben *Károlyi* Antalnak is van itt birtoka. Most is a leleszi konventé. A XVIII. században szombatosok is laktak itt, a kik *Mária Terézia* alatt a katolikus hitre tértek. Református temploma 1828-ban épült. Ide tartozik *Budahomok-tanya*.

Ricse.

Rokitócz, ruthén kisközség. Van 47 háza és 288 gör. kath. vallású lakosa. Postája, távirója és vasúti állomása Mezőlaborecz. A XV. században, a mikor a *Zbugyaiak* voltak az urai, *Rojkító*, majd *Roykythó* alakban van említve. Később lett *Rokithó*, majd *Rokitócz*. A homonnai uradalomhoz tartozott s újabbkori urai a XVII. század második felétől kezdve a *Szirmayak* voltak. Most *XXIV. Reuss* herczegnek van itt nagyobb birtoka. Gör. kath. temploma 1824-ben épült.

Rokitócz.

Roskócz, ruthén kisközség 44 házzal és 285 gör. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Mezőlaborecz. A homonnai uradalom tartozéka volt s az újabb korban a *Kéryek* és a *Szirmayak* voltak a földesurai. Most *Wollmann* Kázmérnak van itt nagyobb birtoka. Gör. kath. temploma 1766-ban épült.

Roskócz.

Rubó, azelőtt *Hrubó*. Tót kisközség, melyben 67 ház és 389 róm. kath. vallású lakos van. Postája Laborezradvány, távirója és vasúti állomása Radvány. A homonnai uradalomhoz tartozott s azután a *Szirmayak*, majd a mult század elején a báró *Luzsénszkyak* lettek az urai. Most idegen kézen van. Róm. kath. temploma 1780-ban épült.

Rubó.

Rudabányácska, Abauj-Torna vármegye határán fekszik. Kisközség 660, nagyobbára magyar s gör. kath. vallású lakossal. Házainak száma 118. Postája, távirója és vasúti állomása Sátoraljaújhely. Ósrégi község, mely már a XII. században szerepel, a mikor itt *Kálmán király* *Rathold* comesnek adományoz birtokot. Ennek utóda a XIII. és XIV. században *Kokos* (vagyis *Kakas*). Utódja *György*, a *Sóvári* *Soósok* őse. 1347-ben *Róbert Károly* *Telkibányához* csatolja fióktelepként. 1390-ben *Zsigmond király* *Knoll* Jánosnak adományozza. 1428-ban *Leszteméri* Pált iktatják némely részeibe. 1440-ben

Rudabányácska.

pedig a *Kistárkányiak* és *Matyóciak* is szerepelnek itt. 1450-ben, a mikor az itteni érezbányák a *Korvin* János hercegei voltak, *Pálóczy* László országbíró vette meg. Róbert Károly olasz bányamunkásokat, Mátyás király alatt *Thurzó* János németeket, míg *Korvin* János herceg kormányzója, *Lábatlani* Mihály, magyar bányászokat alkalmazott itt, 1360 körül pedig orosz jövevények is telepedtek ide. A XV. század vége felé *Czudar* Jánosné s a *Thurzók* az urai, de 1499-ben Csáktornyai *Ernusz*t Jánost is némely részébe iktatják. 1560-ban Ruszkai *Dobó* Istváné, 1576-ban *Mágócsy* Gáspár kap itt részeket, míg az 1598-iki összeírás *Rákóczy* Zsigmondot, Soós Istvánt és *Putton* Mátyást említi. 1640-ben *Krusel* Lukácsot, 1642-ben *Rákóczy* Györgyöt iktatják némely részeibe és a XVII. század elején *Alaghy* Menyhértet is birtokosai között találjuk. 1720-ban részben a herceg *Trautsonok* kapják s 1774-ben kívülök még *Gombodják* Iván, *Bertovics* György, az újhelyi pálosok, a *Balázsházy* család, *Kereszty* Imre, *Bányász* Mátyás, *Boronkay* Tamás, *Vadászy* István, *Komáromy* Gábor és *Kövéry* Imre a földesurai. 1808-ban *Lónyay* Gábor is kap itt részt; azután a kir. kamaráé, az újhelyi pálosoké, az *Olehváryaké*, *Pothurnayaké*, *Keresztesyeké*, a *Pintér* és a *Szirmay* családoké lesz. Most *Kiss* Etelka *Fáy* Ödönnének van itt nagyobb birtoka. Ez ősi bányász hely nevét az idők folyamán különféle változatokban találjuk. Legelső neve *Zephegy*. 1428-ban már *Zepbánya*, a mint akkor írták, 1440-ben *Kisbánya*, *Banyaczka* al. nom. *Zepbánya*. Zsigmond király 1490-iki adománylevelében *Aranylábú-Bányáskának* is nevezi. A pestis ezt a községet sem kerülte el. Görög katolikus temploma 1788-ban épült.

Sajóhidvég.

Sajóhidvég, Borsod vármegye határán fekszik s azelőtt oda is tartozott. Hajdan a Hernád túlsó partján feküdt; de a folyó medrét változtatta, miáltal a község az innenső partra került. A régi oklevelekben egyszerűen *Hídvég*, vagyis az akkori írásmód szerint: *Hydueghe* alakban van említve. Már 1261-ben az egrai püspökség birtoka volt. 1598-ban az akkori összeírás *Mosdósy* Péter özvegyét említi birtokosául s ekkor a török hódoltságához tartozó falu volt. 1635-ben, a mikor a *Rákóczyak* ónodi várához tartozott, a törökök ismét elfoglalták. 1666-ban *Thököly* Miklósnak is volt itt részirtoka. 1732-ben a *Szirmay* és a *Csekényi* család, később meg a *Török* család volt a földesura; azután az *Aspremontoké* s az *Almásyaké*, majd a gróf *Erdődyeké* lett. Most gróf *Erdődy* Gyulának van itt nagyobb birtoka. 1885-ben nagy tűzvész pusztított a községben. Református temploma 1810-ben épült, de az 1888-iki tűzvész következtében újjá kellett építeni. E magyar községnek, mely körjegyzőségi székhely, 168 háza és 862, nagyobbára ev. ref. vallású lakosa van. Ide tartozik *Erdődy-major* és *Czigánytelep*. Erre a tájra helyezik némelyek a hajdani *Megyer* falut, mely a XIV. században már *Meger* néven szerepelt. 1400-ban az *Isépiek*; 1415-ben a *Czudarok* s 1623-ban a *Monakyak* birtoka volt.

Sámogy.

Sámogy, a Tusa-folyó mellett fekvő tót kisközség. Van 97 háza és 544, nagyobbára gör. kath. vallású lakosa. Postája Füzesér, távirója Nagymihály és vasúti állomása Bánóc. 1315-ben az Akos nembeli *Mihály mester* kap rá kir. adományt. 1403-ban Zsigmond király *Vörös* Miklósnak, *Kerecsenyi* Mátyásnak, *Németfalussy* Györgynek és *Liszkai* Miklósnak adományozza. 1421-ben *Vörös* Miklós a maga birtokának fele részét *Sempsei* Istvánnak engedi át. 1444-ben a *Rozgonyiaknak*, 1475-ben a *Buttkayaknak* s a *Eödönffyaknak*, 1492-ben pedig *Ujfalussy* Miklósnak és Pálnak is vannak itt részeik. Az 1598-iki összeírás *Melith* Videt, *Rákóczy* Ferenczet, *Sempsey* Ferenczet és *Pazdicsy* Miklóst sorolja fel birtokosaiul. 1649-ben már *Szirmay* Péter s később, a *Szirmayakkal* együtt, a *Pothurnayak* és a *Boronkayak* is a földesurai. Most nagyobb birtokosa nincsen. Gör. kath. temploma 1700 körül épült.

Sandal.

Sandal, ondavamenti kisközség 54 házzal és 264 gör.-kath. vallású lakossal. Postája és távirója Sztropkó, vasúti állomása Mezőlaborecz. Előbb a sztropkói uradalom tartozéka volt; 1631-ben báró *Sennyey* Sándor kapott némely részeire kir. adományt. Most nincs nagyobb birtokosa. A falu előbb Sároshoz tartozott s csak 1881-ben csatolták Zemplénhez. Gör. kath. temploma 1800-ban épült. Ide tartozik *Rovnya-pusztá*.

Sára.

Sára, azelőtt *Bodrogsára*. A Bodrog mentén fekszik s mindössze 27 háza és 147 ev. ref. vallású magyar lakosa van. Postája, távirója és vasúti álló-

Rad. — Bencsik István úrilaka.

Rákócz — A Szirmay-féle kúria. (Gróf Wengerszky Viktoré.)

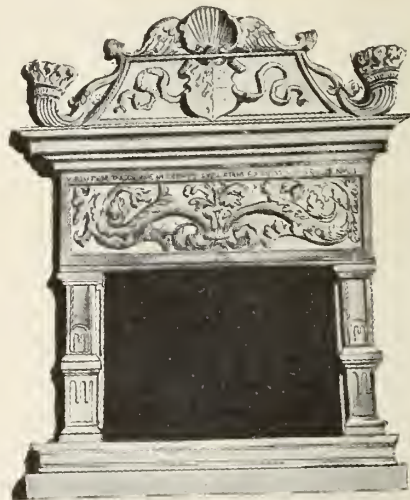
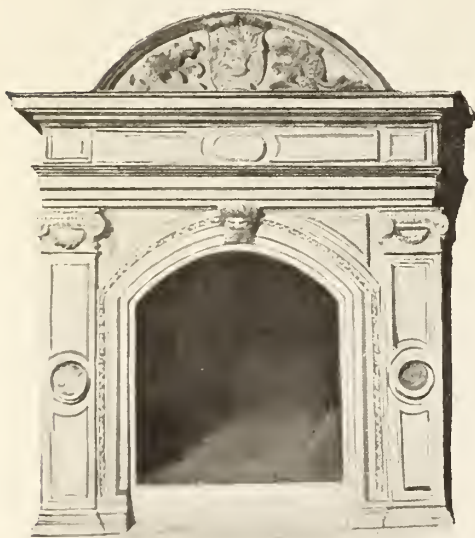
Sárospatak. — A várkastély nyugati homlokzata.

Sárospatak. — A várkastély Perényi-féle szárnya.

A könyvtár ablakpárkányának medaillonjai a sárospataki várban.

Renaissance-kori ablakok és kandallók a sárospataki várban.

mása Bodrogolaszi. Földesurai már 1398-ból ismeretesek *Debreő* István és fiai személyében. 1444-ben a *Perényiek* és *Pálóczyak* birtoka. 1500-ban Perényi Imre nádoré, a ki 1502-ben a terebesi pálosoknak adományozza. 1605-ben *Bocskay* István foglalja el, de öt évvel később a pálosok ismét visszakapják. 1678-ban az újhelyi pálosoké, 1786-ban pedig a tanulmányalapé; azonban 1808-ban már *Lónyay* Gábor az ura. Most gróf Lónyay Elemérnek van itt nagyobb birtoka. 1749-ben a pestis pusztította lakosait, kik közül 54-en e járvány áldozatai lettek. 1888-ban az árvíz okozott nagy károkat. Ev. ref. temploma a XVII. század elején épült.

Sárospatak, a „Bodrogsági Athén“, magyar nagyközség, járási székhely, 1034 házzal és 7911, túlnyomóan ev. ref. vallású lakossal. Sárospatak igen fontos szerepet játszik a vármegye történetében. Béla király névtelen jegyzője Patak multját a honfoglalás koráig viszi vissza. Szerinte Árpád a mai Sátorhegy földjét, a Tolesva-folyóig, Retel nevű vitézének adományozta, a ki itt várat épített. Más adat szerint azonban Patakot, úgy mint Olaszliszkát, itáliai és vallon telepesek alapították és I. Endre király építette föl a várat. V. István 1262-ben a várat a „Verestoronny“-nyal bővítette. Első följegyzésünk 1271 körül *Ubul* Mihályt nevezi meg a sárospataki uradalom birtokosaként, a ki a csonka tornyot és az ahhoz tartozó 12 kúriát királyi adományul kapta. 1310-ben Trencsényi *Csák* Máté hadaival elpusztította a már virágzásnak indult várost, de a pusztítást Patak hamarosan kiheverte. 1355-ben már szabadalmas községe a királynak. 1390-ben kezdődik a *Perényi* család szereplése Patak történetében. Zsigmondtól királyi adományképp kapta az első Perényi Miklós, kinek magvaszakadtával a vár, 1429-ben, ismét visszazáll a királyra. 1435-ben Zsigmond király a dominiumot *Pálóczy* György esztergomi érseknek adja zálogba, s így jut örökségképpen a *Pálóczy* Máté nádor birtokába. A vár sokat szenvedett a husziták pusztításai alatt, a kik 1440-től kezdve csaknem két évtizeden át bitortolták. *Rozgonyi* Sebestyén űzte ki őket onnan Mátyás király seregével s a következő évben *Pálóczi* László visszakapta a királytól. A mohácsi vészig Pataknak a *Pálóczy* család marad az ura. A mohácsi vész után, a melyben *Pálóczy* is elvérzett, 1526 őszén, *Perényi* Péter erdélyi vajda és koronaőr erőszakkal hatalmába ejti a gazdátlanul maradt pataki várat, melynek birtokában János király meg is erősíti. 1527-ben *Perényi* átpártol Ferdinándhoz, a ki őt szintén meghagyja Patak birtokában. Két évvel később *Katzianer* foglalja el Patakot és a várat ostrommal beveszi. Ugyanebben az évben *Perényi* Péter, Szulejman szultán betörésének hírére, a szent koronával Patakra menekült, a hol azonban a János-pártiak elfogták. *Perényi* Péter Sárospatak várában oly nagyszabású építkezésekhez fogott, hogy a régi várat egészen kiforgatta alakjából. Építkezéseit nem fejezhette be, mert 1548-ban meghalt. Mialatt fia, *Perényi* Gábor lett a vár ura, 1566-ban török-tatár hordák lepték el Patak vidékét, feldúlták a klostrot, felgyújtották a várost és a lakosok ezreit rablanczra fűzve, elhurezolták. A vár erős falait azonban hasztalanul ostromolták. A következő évben, Gábor halálával, a *Perényi* családnak magvaszakadván, a vár II. Miksa császár kezére jutott. 1575 és 76-ban Patakon nagy pestis pusztított és földönfutóvá tette lakosait. Ebben az évben Miksa császár 100,000 frtért átadta az uradalmat Ruszkai *Dobó* Ferencznek, kivel 1602-ben a *Dobó* család kihalván, *Székelyné-Perényi* Zsófia lett a vár birtokosa. Ettől, 1606-ban, kiskorú fia *Jakab* örökölte, de két évvel ezután ő is elhalván, Sárospatak és a vár ismét a kamaráé lett. 1605-ben *Bocskay* űlt rövid ideig a várban és nagy ünnepélyességgel itt fogadta a szultán követét. A midőn 1608-ban a vár és uradalma ismét a kinstár birtokába került, *Serkei Lorántffy* Mihály váltotta magához 313,000 frtért, a kinek 1614-ben bekövetkezett halála után leánya, I. *Rákóczy* György felesége kapta örökölni. *Rákóczy* nagy gondot fordított a XVI. századbeli erődítmények kijavítására. Ezenkívül a belső várban is építkezett, emelvén annak díszét és műtörténeti becsét. Az ő korában emelkedett Sárospatak nagy kulturális jelentőségre. Dicső hitvestársa, *Lorántffy* Zsuzsánna, örök emlékü nevet szerzett magának nemcsak e város, hanem az egész ország történetében. A *Rákóczyak* emléke ettől fogva szorosán összefonódott Sárospatak fejlődésével. 1621-ben itt születik *Lorántffy* Zsuzsánna fia, II. *Rákóczy* György, a következő évben pedig az ifjabbik. Zsigmond. 1626-ban, szeptember végén, pataki várban

Sárospatak

keresi fel az erdélyiek követsége I. Rákóczy Györgyöt, hogy a fejedelemséggel megkínálja. Midőn Rákóczy habozik, még egy követség jő s a vár ura még ez évben fölkerekedik és családotul, 600 huszár, 500 hajdú és 300 pattantyús kíséretében, Várad felé indul. 1630-ban I. Rákóczy György, mint Erdély fejedelme, *Debreczeni* Tamásra bizza a sárospataki vár és uradalom kormányzását; felesége, Lorántffy Zsuzsánna azonban gyakran tér vissza kedvelt várába és férje is itt piheni ki fáradalmait; de Patak esakhamar fiainak is otthona lesz és I. Rákóczy György halála után, 1648-ban, Lorántffy Zsuzsánna, kisebbik fiával, Zsigmonddal, Sárospatakra tér vissza, a hol haláláig a tudomány felvirágoztatására és iskolák alapítására fordítja minden törekvését. 1651-ben a pataki vár a színhelye annak a fényes lakodalomnak, a melyet Rákóczy Zsigmond, I. György fia, a külföldi fejedelmek követeinek és az ország színe-virágának jelenlétében, a pfalzi választófejedem leányával, Henriettával ült meg. A fiatal pár boldogsága azonban nem tartott sokáig. Henrietta néhány hónappal később himlőben halt meg és két évvel később férje, Zsigmond is követte. 1661-ben meghalt II. Rákóczy György is, kinek özvegye, *Báthori* Zsófia, nyerte örökül a várat és az uradalmat. Patakon nemsokára osztrák zsoldosok ütöttek tanyát. A *Thököly*-féle szabadságharc leveretése után I. Rákóczy Ferencz örökösének jut Sárospatak. 1693-ban Rákóczy Juliánna és férje, gróf *Aspremont* és ura, a következő évben pedig II. Rákóczy Ferencz költözik ide ifjú feleségével és 1696-ig fényes udvart tart a pataki várban. Az udvartartás tagjai előkelő magyar urak, azonkívül Sáros, Zemplén és Bereg vármegye hat-hat nemes apródja. Ötszáz főnyi várórség és sok udvari művész tarkítja és szaporítja még ekkor II. Rákóczy Ferencz pataki udvarát. Szabadságharcának folyamán többször időzött a pataki várban. A vár udvarán 1708. decz. 18-án üttette le fejét az áruló kurucz brigadérosnak, *Bezerédy* Imrének. 1709 augusztus 13-ika volt az utolsó nap, a melyet II. Rákóczy Ferencz itt töltött. A következő évben az *Esterházy* Antal vezérlete alatt álló kuruczokat Sárospatak mellett szétveri *Löffelholz* tábornok. 1711-ben Rákóczy egyéb birtokaival együtt a pataki vár is elkoboztatván, a kinstáré lett. Az uradalmat 1720-ban, donatio mixta czímen, 200,000 frtéért herczeg *Trautson* Donát Lipót János császári főudvarmester nyeri el és 7 évig marad az övé. A midőn II. József császár 1770-ben Sárospatakra jött, nem volt, a ki vendégül lássa, úgy hogy az itteni nagykorosmában kellett megebédelnie. 1776-ban ismét a kinstár birtokába került és maradt 1806-ig, a midőn herczeg *Bretzenheim* Ágost kapja cserébe más birtokokért. A herczeget 1823-ban fia Ferdinánd követte, a ki a romladozó várat kitatarozta és kibővítette, nagyszabású építkezéssel hozva helyre az idők pusztító munkáját. A vár mai tulajdonosa néhai herczeg *Windischgrätz* Lajos lovassági tábornok fia, a ki a *Bretzenheim* örökösöktől 1876-ban vétel útján szerezte meg. A várnak ú. n. Perényi- és Lorántffy-szárnyait ő restauráltatta és a vár viharverte kövei iránt annyi kegyelettel viseltetett, mint senki az újabb birtokosok között. Az elődei iránt való kegyelet élesztésében nagy része van nejének, gróf *Dessewffy* Valériának, a ki férjével egyetértve, egyetlen fiát tiszta magyar szellemben neveltette. A fiatal herczeg, noha Krakóban született, a sárospataki vár történelmi nagy emlékei között élte át kora ifjúságának legfogékonyabb éveit. A *sárospataki vár* legnagyobb becsű történelmi műemléke Zemplén vármegyének. Hatalmas arányai és elpusztíthatatlan erőssége a régi várépítézet egyik remekévé teszik. Két részből áll: az ú. n. lakótoronyból és a renaissance-korbéli épületnégyzetögből. Legrégibb ezek közül a lakótorony. Építésének korára nézve eltérők a vélemények; egyik forrás szerint I. Endre építtette, mások azonban II. Endre király korába helyezik. A lakótorony egész tömegében hatalmas trachit-sziklán épült. Anyaga darabos kő; falaiban a trachit, a vörös homokkő, a mészkő és mésztuffa, sőt a téglá is előfordul. E különböző keménységű anyagokat azonban szívós vakolat annyira tömörre egyesíti, hogy a kősziklarejű falakat, az épület szilárdságának veszélyeztetése nélkül fűni, faragni és áttörni nem lehet. A torony méretei ezek: csaknem tökéletes négyzetes alapon épült falainak külső hossza 22 m., vastagsága 4'6 méter. A torony ami magassága 26 méter. Zömök arányaival így inkább a sziriai keresztetek várainak főtornyaira emlékeztet, a melyek a várórség egy részének az el-

helyezésére szolgáltak. Igen valószínű, hogy e tornyunk mintaképét a Keleten kell keresnünk s így nem lehetetlen annak az állításnak a helyessége, hogy II. Endre a kereszties háborúkból hozott tapasztalatait felhasználva, építtette ezt a várat. Eredetileg a torony sáncazókkal is körül volt véve. Kétemeletes volt, földszinti és elsőemeleti részét azonban egy-egy közbeiktatott félemelet két részre osztotta. Mai alakja mindenesetre nagyon eltér eredeti alakjától. Azok a nagyszabású építkezések, a melyeket Perényi Péter a XVI. században az egész várban eszközölt, tökéletesen megváltoztatták, s — az egyetlen lakótornyon kívül — semmi sem maradt meg ősi alakjából. A lakótorny tetejét eredetileg valószínűleg oromzattal védett nyílt folyosó koronázta; az oromzatot azonban ledöntve, a XVI. században falazhatták a torony négy sarkába a ma látható kis tornyokat, régi nevükön „yigyázó házakat“, a melyeket a XIX. században értelmetlenül átalakítottak. Érdekes a torony földszinti részén látható számos lőrés, a melyeket a lőfegyverek behozatala idejében fúrhattak a falakba. A lakótorny külső díszítései, melyeknek renaissance-korbéli stílusa Perényi munkájára vall, megannyi érdekes, műtörténelmi becsű alkotás. Egész kötetet kellene írunk, ha érdeme szerint akarnók ismertetni a várnak e szépségeit. Ennek a toronynak mintegy kiegészítő része, habár csaknem teljesen különálló tartozéka, az az épület-négyyszög, melynek mindegyik szárnya más és más típus, különféle idők és alkotók emléke. Legrégibb rész a keleti szárny, a melyet Perényi Péter a XVI. század 30-as éveiben kezdett építeni; a díszítést azonban fiának kellett befejeznie. Ezt a szárnyat a lakótorny nyal pompás hatású folyosó köti össze. A Perényi-szárny szögben folytatása az a két szárny, a melyeket a XIX. században épített fel a réginek az alapjára herceg Bretzenheim. Végül a negyedik szárny a XVII. században Lórántffy Zsuzsánna kezdeményezésére emelt renaissance stílusú épület. Ennek vége, 8 méternyire a lakótornytól, szabadon áll. Ennek a renaissance épület-négyyszögnek csaknem minden része ép és lakható állapotban maradt fenn maig. Termeiben kincseket érő dísz s egész múzeuma a történelmi ereklyéknek halmozódik fel, a melyeket megkíméltek az évszázadok pusztító viharai. Gondos kegyelettel őrzi jelenlegi birtokosa is, egyetlen követ sem engedve elmozdítani a megbecsülhetetlen értékű műemléknek. Gyönyörű park veszi körül a várat s azon a parkon túl terül el maga Sárospatak. A váron kívül más, több évszázados épülete is van Sárospataknak. Ilyen az 1380-ból való klostrom fennmaradt része, a melyben a szent Klára- és szent Anna-apácák laktak századokkal ezelőtt. Az 1667-ben betelepített jezsuiták klostroma is fennáll még s jelenleg a Windischgraetz hercegi uradalom magtárául szolgál. Négy temploma közül legrégebb az 1625-ben épült római katolikus és az 1700-ban épült görög katolikus templom; a többi újabb keletű. Történelmi emlékek fűződnek a XVI. századból való ev. ref. főiskolához, a melyről részletesen megemlékezünk a kötet más helyén. Ezen az intézetben kívül állami tanítóképző, ev. ref. nőegylet, vöröskereszt-egylet van a városban; továbbá gőzmalom és malomkőgyár, kályha- és téglagyár. Van itt vasúti állomás, táviróhivatal és posta is.

Sártó, azelőtt *Oroszpetrőcz*, az Olyka-patak mentén fekszik. Tót kisközség. Van 22 háza és 145, nagyobbára róm. kath. vallású lakosa, kiknek azonban itt nincsen templomuk. Postája Homonnaolyka, távirója és vasúti állomása Izbugyaradvány. A homonnai uradalomhoz tartozott, de az újabb korban a gróf *Barkóczyak* és a báró *Vécseyek* voltak az urai. Most nincsen nagyobb birtokosa.

Sártó.

Semjén, bodrogközi magyar kisközség 123 házzal és 650 ev. ref. vallású lakossal, kiknek itt templomuk is van, mely 1827-ben épült. A község postája Kisrosvágy. távirója és vasúti állomása Perbenyik. A leleszi konvent ősi birtoka, mely már 1280-ban szerepel, a mikor *Semlyén* alakban a *Roland nádor* fiai és *Boksa* Simon várispán fiai között kötött eserelevélben van említve. A leleszi konvent *Boleszló* váczai püspöktől kapta a birtokot, melyben 1609-ben a *Daróczyaknak* és *Nyáry* Istvánnak s 1779-ben *Károlyi* Antalnak is volt része. Most a premonstreieknek van itt nagyobb birtokuk. Dülői között némelyek figyelemre méltók: *Nagy-Balázs* homok, *Elekes* homok, *Bence* homok, *Vitéz* ere, *Ördöngös* és *Török óla*.

Semjén.

Sókut.

Sókut, tót kisközség az Ondava völgyében, körjegyzőségi székhely, 147 házzal és 780, nagyobb részben róm. kath. vallású lakossal. Postája helyben van, távirója és vasúti állomása Varannó. Nevét konyhasós vízű forrásától vette, melyet az államkinestár a múlt század ötvenes éveiben betemettetett. Az 1434. év folyamán találkozunk először a nevével s akkor pusztá (praedium) és az *Iseph* család birtoka. A varannai uradalom tartozéka volt s 1598-ban *Drugeth* János, majd *Nyáry* István volt az ura; ezek utódai lettek a gróf *Csáky*, *Forgách*, *Almásy*, *Fáy*, báró *Barkóczy*, báró *Sennyey*, *Károlyi*, *Bertóthy* és *Lipthay* családok. Most nincs nagyobb birtokosa. Az 1663-iki pestis és az 1831-iki kolera itt is szedte áldozatait. Két temploma van, melyek közül a római katolikus a XVI. században, az evangélikus pedig 1893—1901 között épült.

Sóstófalva.

Sóstófalva, Abauj-Torna vármegye határán fekvő magyar kisközség 58 házzal és 288, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Azelőtt *Hoporty* volt a neve és a Hernádhoz közelebb feküdt, de a folyó gyakori kiöntései arra kényszerítették a lakosságot, hogy mostani helyére települjön. Egy ház-esoportja, Hoporty néven, a régi helyen maradt. Első birtokosául 1505-ben *Lipthai* Albertet ismerjük, a kit ez évben iktattak némely részekbe. Az 1598-iki birtoklajstrom a *Szihay* Zsigmond, *Gerencsy* László és *Boros* Dávid özvegye nevét sorolja fel. Később a *Horváth*, *Losonczy*, *Szepessy* és *Thuránszky* családok lettek a földesurai. Most nincsen nagyobb birtokosa. Templom sincs a községben. 1892-ben a falu nagy része leégett. Postája Csanálos, távirója és vasúti állomása Onga.

Sügő.

Sügő, előbb *Smugócz*. Ruthén kisközség 38 házzal és 283 gör. kath. vallású lakossal. Postája Ublya, távirója és vasúti állomása Kisberezna. A homonnai uradalom tartozéka volt s újabbkori birtokosai a báró *Vécseyek* voltak, majd gróf *Van Dornáth*, azután gróf *Schmidlegh* Ferencz, utána gróf *Nádasdy* Ferencz s azután herczeg *Lobkovitz* Lajos bírták. Most herczeg *Lobkovitz* Rudolfnak van itt nagyobb birtoka. Az 1694-iki összeírásban pusztá helyként szerepel. Gör. kath. temploma 1894-ben épült.

Szacsúr.

Szacsúr, tapolymenti tót kisközség. Van 199 háza és 1115, nagyobbára gör. kath. vallású lakosa. Először 1402-ben találkozunk vele *Zachur* alakban, a mikor *Rozgonyi* Lászlót iktatják a részeibe. 1438-ban a *Soósok* is részt kapnak benne s ez időtájt birtokosa az Almosdi *Csire* család is. 1458-ban a *Czudarok* és *Rozgonyiak* a nótázott Sóvári *Soósok* részeit is megkapják. 1493-ban *Tárczai* Jánost iktatják egy itteni birtokrészbe. 1585-ben Varannó tartozéka s 1598-ban, az akkori összeírás *Rákóczy* Ferenczet, *Báthory* Istvánt, az *Almásyokat* *Soós* Istvánt és *Soós* Imre özvegyét említi birtokosául. Ezután a *Bercsényieknek* és *Divényieknek*, a XVII. században meg a Homonnai *Drugetheknek* is van benne részük. Ezek utódai a *Soós*, gróf *Forgách*, báró *Perényi*, *Fáy*, *Károlyi*, *Berthóty*, *Vladár*, *Lipthay* és *Keller* családok. Most *Stépcin* Gábornénak és a *Péchy* testvéreknek van itt nagyobb birtokuk s az utóbbiaknak régi kúriájuk, melyet az *Almásyak* építettek. Ez később a *Soósoké* lett, azután gróf *Andrássy* Manóé és csere útján került a *Péchyek* birtokába. A községet 1663-ban a pestis látogatta. Lakosai hitel- és fogyasztási szövetkezetet tartanak fenn. Két temploma közül a római katolikus 1780-ban s a görög katolikus 1760-ban épült.

Szálnok.

Szálnok, előbb *Szálnik*. Ruthén kisközség mindössze 27 házzal és 144 gör. kath. vallású lakossal. Postája Sztropkó, távirója és vasúti állomása Mezőlaborcz. Hajdan, mikor még kamarai birtok volt, *Szádlík* és *Zadlyk* nevet viselt. A sztropkói uradalomhoz tartozott, de újabbkori urai a gróf *Keglevichek* voltak. Most nincs nagyobb birtokosa. A faluban nincs templom.

Szalók.

Szalók, magyar kisközség a Sárközön, 99 házzal s 527, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal. Postája Butka, távirója Deregyő, vasúti állomása Bánócz. Első ízben 1315-ben találkozunk vele, a mikor az Akosnembeli *Mihály* mester kap rá királyi adományt. Ez a *Mihály* mester volt a *Pazdiesi*, másként *Szalóki* család őse. 1403-ban Zsigmond király *Zalouk* földjét *Kerecsenyi* Mátyásnak, *Némethfalussi* Györgynek, *Liszka* Miklósnak és *Ruffus*, másként *Rött* Miklósnak adományozza. 1421-ben *Rött* Miklós a maga birtokának felét *Sempsey* Istvánra hagyja, kit utódok hiányában örökbe fogadott. 1444-ben a *Rozgonyiaknak*, 1463-ban a *Csapyaknak*, ez időtájt a leleszi konventnek, 1475-ben a

Buttkay családbbelieknek s 1490-ben a *Csontos*, *Harkányi* és *Koresvai* családoknak is van itten részük. 1521-ben *Izbugyai* Bernátot, 1526-ban *Bekényi* Benedeket és *Kenderesi* Jánost, 1547-ben *Deregyei* Erzsébetet, 1563-ban *Péchy* Gáspárt, *Kapy* Ferenczet és *Sólyom* Pétert iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeírás 9 birtokosát sorolja fel s ezek *Rákóczy* György és Ferencz, *Duka* Péter, *Eödönffy* Kristóf, *Morray* János, *Nagymihályi* Zsigmond özvegye, *Budaházy* Farkas, *Daróczy* Pál és *Csicsery* János özvegye. 1635-ben *Rákóczy* Andrást és nejét, *Zékely* Annát iktatják részeibe. 1774-ben a *Barkóczy* család, *Nedeczky* János, *Szirmay* Sándor, *Szücs* Pál, *Horváth* Pál, *Bodó* László, *Liszkey* József, *Budaházy* László és a *Stépan* családok a földesurai, azután a *Kazinczy*, *Ibrányi*, *Nozdroviczky*, *Kossuth* és *Egry* családok. Most özv. Kossuth Mihályné báró *Horváth* Leopoldinának és gróf *Lónyay* Gábornak van itt nagyobb birtokuk. Lakosai 1831-ben, a kolerajárvány következtében, fellázadtak. Két temploma közül a görög katolikus 1801-ben, a református pedig 1830 körül épült.

Szécsegres, azelőtt egyszerűen *Egres*. Abauj-Torna vármegye határánfekszik. 66 háza van 331 lakossal, kiknek nagyobb része tótajkú és róm. kath. vallású, de templom nincs a községben. Postája Pelejte, távirója és vasúti állomása Upor. Legrégibb birtokosa 1409-ben *Kelench* János. 1419-ben *Cseke* Györgyöt és *Imreghi* Andrást, 1460-ban *Baeskói* Istvánt iktatják birtokába. Majd a *Tárczayak* lesznek a földesurai, 1551-ben a *Dobók* birják; az 1598-iki összeírás pedig *Barkóczy* Lászlót, *Soós* Kristófot, *Vinnay* Kristófot, *Pethő* Istvánt és *Melith* Videt találja itt. A XVII. században a *Melith* család még birtokosa, de birtokán osztozkodnak vele a *Serédy*, *Melezer*, *Cseley* és *Barkóczy*, majd pedig az *Almásy*, *Horváth*, *Orosz*, *Kolosy*, *Pajzsos*, *Ecsedy*, *Nedeczky*, *Haraszthy*, *Török* és *Egry* családok. Most nincs nagyobb birtokosa. Ide tartozik *Nádor tanya*.

Szécsegres.

Szécskeresztúr, Abauj-Torna vármegye határára fekvő tót kisközség 202 házzal és 1135 gör. kath. és róm. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Gálszécs. Hajdan *Alsó Szécs* néven is szerepel és Purustyánvár tartozéka volt. Az 1598-iki összeírásban *Báthory* István és *Soós* András és István vannak birtokosaiul említve, azután *Drugeth* János és *Pázmány* Péter birják, kik 1626-ban *Nyáry* Istvánnak és nejének zálogosítják el. Rövid ideig a *Bocskayak* is birtokában ülnek, azután a *Pethő* grófoké lesz s női ágon a báró *Révayakra* jut. Később a *Szirmayak* lesznek földesurai, majd, a mult század közepe táján, báró *Luzsénszky* Pál. Most dr. *Propper* Adolfnak van itt nagyobb birtoka s régi úrilaka, mely a *Pethőké* és a *Szirmayaké* volt, azután a *Luzsénszkyaké* lett és ezektől vették meg *Holländer* Lajos és neje, kinek jogutódai ma birtokolják. Van itt gazdasági szeszgyár is, a mely ifj. *Mandl* Pál tulajdona. A község mellett, az ú. n. Nagy-Várhegyen, körülárkolt és sánczolt terület van; ezen belül régebben egy kicsiny vár nyomai is látszottak s ide széles út vezetett, melynek a nyomai még ma is megvannak. Valószínűleg a közeli Szaláncz várának volt itt valamely megerősített őrhelye. A község határában barnaszén található. 1831-ben, a kolera következtében, itt is kiütött a pörlázadás. Két temploma közül a gör. kath. templom 1790-ben épült; a paróchiát gróf *Pethő* Ferencz még 1700-ban alapította. A római katolikus templomot 1779-ben *Szirmay* Imre építtette. A görög katolikus egyház kisebb faragott oltárszekrényt őriz, melyet báró *Luzsénszky* Pál az 1848/49-iki szabadságharc után kufsteini börtönében készítette.

Szécskeresztúr.

Szécsmező, előbb *Szécspolyánka*. Hajdan *Zécs* és *Polyánka* néven két község volt s a *Polyánkai Csapyak* fészke. 1419-ben *Fodor* Miklóst iktatják némely részeibe. 1469-ben a *Csebieknck* is van itt részük, de a birtok nagyobb fele a *Csapyaké*. 1479-ben a *Körtvélyesi Fodor* család is előtűnik a két község birtokosai között. 1495-ben a *Sztrüthei* család kap itt részeket. Az 1598-iki összeírás *Soós* Istvánt és *Csapy* Ferenczet említi. 1692-ben *Pethő* Zsuzsanna is kap itt részt. Ezután a *Bocskayaké* lesz, majd *Barkóczy* Ferencz kap rá királyi adományt s most is gróf *Hadik-Barkóczy* Endrének van itt nagyobb birtoka. Az 1831-iki kolera itt is megkövetelte a maga áldozatait s lakosait lázadásra készíttette. Két temploma közül a görög katolikus 1853-ban s a római katolikus 1872-ben épült. Ide tartoznak *Bukovina*-, *Csereparnya*- és *Hucsava-erdők*. A falunak 250 háza van. Tótajkú, nagyobbára róm. kath. vallású lakosainak száma 1272. Postája, távirója és vasúti állomása Parnó.

Szécsmező.

Szécsudvar.

Szécsudvar, azelőtt *Techna*. Tapolyvölgyi tót kisközség 121 házzal és 496 lakossal, kiknek nagyobb része gör. kath. vallású. Postája, távirója és vasúti állomása Parnó. Hajdan Purustyán-vár tartozéka volt. Nevét az idők folyamán különféle változatokban írják, ú. m.: *Thená*, *Thegna*, *Thetna* és *Tehna*. *Nagytechnának* is nevezték. A XV. század közepén a *Széchiek* a földesurai, kik 1487-ben a *Tárczaiaknak* adják zálogba. Ez időtájt a *Csapyak* is birtokosai voltak. 1495-ben a *Sztritheieket*, 1561-ben *Nagymihályi* Györgyöt iktatják részeibe. 1581-ben a Csapyak újabb részeket kapnak. 1592-ben *Drugeth* Györgyné szül. *Dóczy* Fruzsina is birtokosa. Az 1598-iki összeírás csak két birtokosát említi: *Soós* Istvánt és *Szürthey* Miklós özvegyét. 1629-ben ismét a Csapyakat iktatják némely részekbe. 1674-ben *Barkóczy* István s 1692-ben *Pethő* Zsuzsánna szerepelnek s 1755-ben a *Barkóczyakkal* együtt a *Boeskayak* is. Most gróf *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. A XVII. századbeli pestisjárvány ezt a falut sem kerülte el. Gör.-kath. temploma 1830 körül épült. Ide tartozik *Barkóczy-major*.

Szedreske.

Szedreske, azelőtt *Osztrozsnicza*. Ruthén kisközség 39 házzal és 167 gör. kath. vallású lakossal. Postája Nagypolány, távirója Zemplén-Szinna, vasúti állomása Homonna. Hajdan a homonnai uradalomhoz tartozott, de azután a *Drugethek* a terebesi pálosoknak adományozták. A rend eltörlése után a vallásalapé lett, majd az eperjesi püspökségé és káptalané s most is ezeké. Gör. kath. temploma 1826-ban épült.

Szezilong.

Szezilong, hajdan csak *Szeg* vagy *Szegi*, illetőleg a régi írásmód szerint, *Sceg*, *Zegy*, *Zegi* és *Szeghi* néven szerepelt, de elpusztult és később újra benépesülvén, a *Szezilong* nevet vette fel. Már a XV. században a tokaji vár tartozéka volt. 1419-ben a *Tornai* család volt a földesura; 1466-ban a *Rozgonyiak* is bírták. 1500-ban *Sztrithei* Ozsvátot és *Tárczai* Jánost iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeírás *Rákóczy* Gábort és *Kapy* Miklós özvegyét tudja birtokosokul. 1637-ben *Usz* Bálintnak is van itt birtoka s azután a *Schop* családnak is. Később a magyar királyi tanulmányi alapé lett s most is azé. A régi *Szegi* község pecsétnyomója még most is megvan. Templom nincs a községben.

Szélesmező.

Szélesmező, előbb *Velyopolya*. Laborezmenti tót kisközség, 38 házzal s 234 róm. kath. vallású lakossal. Postája és vasúti megállója Udva, távirója Homonna. A homonnai uradalom tartozéka volt, de a XVII. század végén *Izdenczy* Miklósnak is volt benne része. Ez időben *Weliepolia* alakban találjuk feljegyezve. Azután a gróf *Csákyaké* lett s most *Szirmay* Pálnak van itt nagyobb birtoka. Az 1873-iki kolerajárvány sok lakosát ölte ki. Róm. kath. templomát gróf *Csáky* István 1775-ben építtette.

Széphalom.

Széphalom, tót kisközség a Bozsva völgyében, 53 házzal és 289, nagybárá róm. kath. vallású lakossal, kiknek azonban itt templomuk nincsen. Azelőtt *Bányácska* volt a neve és *Kazinczy* Ferencz nevezte el Széphalomnak. Előbb Abaujhoz tartozott s csak 1881 óta tartozik Zemplénhez. Ósi neve *Kisbánya* volt. 1410-ben *Matióczy* Györgyöt iktatják birtokába, 1440-ben *Kistárkányi* Ozsvátot és *Mátyucz* Györgyöt, a ki *Matióczy* Györggyel egynek látszik lenni. Az 1598-iki összeírás csak *Rákóczy* Ferenczet említi birtokosául. 1612-ben *Máriássy* Pált is némely részeibe iktatják. Mint a *Rákóczyak* birtoka, a pataki vár tartozéka volt s e családtól elkoboztatván, a királyi kamaráé lett. Majd a herczeg *Trautsonok* lettek az urai s azután a *Balázsházy*, *Bónis*, *Diószeghy*, *Dókus*, *Dobos*, *Kazinczy*, *Kapossy*, *Keresztes*, *Krajnyik*, *Nedeczky*, *Ochváry*, *Pintér*, *Rátkay*, *Sebők*, *Veres*, *Lónyay* és báró *Sennyey* családok. Most nagyobb birtokosa nincsen. Itt élt s itt van eltemetve *Kazinczy* Ferencz és családja is. Itt született az 1849-ben Aradon vértanú-halált szenvedett fia Lajos. Azon a helyen, a hol hajdan *Kazinczy* Ferencz kúriája állott, áll 1859 óta, a Magyar Tudományos Akadémiától emelt ó-görög stílű *Kazinczy*-mauzoleum, melyben *Kazinczy* Ferenczre vonatkozó ereklyék vannak elhelyezve. Az 1663-iki pestis itt is szedte áldozatait, valamint az 1831-iki kolera, melynek *Kazinczy* Ferencz is áldozatul esett.

Szerelmes.

Szerelmes, azelőtt *Ljubise*. Laborezmenti tót kisközség. Van 85 háza és 424 róm. kath. vallású lakosa. Postája és vasúti megállóhelye Udva, távirója Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott. Újabbkori birtokosai a gróf *Csáky* és a *Pupinszky* családok voltak. Most a gróf *Andrássy*aknak van itt nagyobb

birtokuk. 1873-ban a kolera-járvány sok lakosától megfosztotta. Római katolikus temploma 1771-ben épült. Szűz Mária fából faragott szobrát valamelyik *Drugeth* ajándékozta a templomnak.

Szerencs, nagyközség, a szerencsi járás székhelye, vasúti állomással, posta és távíróval, az Ondpatak mellett fekszik. Közel ezredéves multtal dicsekszik s körülötte minden század véres eseményei hagytak emléket. Alapítása a honfoglalás korába esik, noha inkább legenda magyarázza az eredetét. Béla király névtelen jegyzője már említi s azt fűzi hozzá, hogy Árpád hadai szerencsén idáig jutván, a Takta vize mellett elterülő mezőt „Szerencsének“ nevezték el. (Eredetének helyes magyarázata azonban a szláv *szrencsa* szóval keresi az összefüggést, mely két folyónak egymással való találkozását jelenti.) A hagyomány szerint Árpád tábornok ült e helyen s megvetvén egy jövőbeli város alapját, két vezérének Ete és Bojta kún vezéreknek adományozott hatalmas területet e földből. Hiteles okiratokban először a XIII. században találunk följegyzést Szerencsről, a melynek ekkor a *Monaky* család volt a földesura. 1241-ben a szent-jános-rendű kereszties lovagok (Joanniták) monostora állott ott, a hova később Rákóczy Zsigmond várat építtetett. Egyes kútfők szerint a Monaky család 1393-ban alapította a benzészek apátságát; de más okiratok bizonyítják, hogy Szerencsen már sokkal korábban volt monostor, ezzel a névvel: Szt. Péter és Szt. Pál apostolok szerencsi apátsága. Ennek alapítója ismeretlen. IV. Béla király 1247-ben egyik adományozó levelében szintén említi a szerencsi apátságot. Más okirat szerint gróf *Domonkosnak*, a Farkas fiának, mint az apátság kegyurának megparancsolták az apátság helyreállítását. A XV. században az apátságon kívül a *Dobi* családot találjuk itt részirtokban; a század végén (1490-ben) Szerencset városként (civitas) említi egy oklevél. 1507-ben az apátság kegyúri jogát *Szapolyay* János *Szikszói* Péterre ruházta. Ferdinánd király 1532-ben az apátság birtokát egy időre *Bebek* Ferencnek engedte át, a ki viszont 1549-ben öcsésére, Jánosra íratja. 1556-ban az ellenkirályok harczi alatt sokat szenvedett a város. *Szapolyay* János vezére, *Némethy* Ferencz kiüzte onnan az apátot s a várost elfoglalta Izabella királyné részére, a ki az apátság épületét várrá erősítette. Ezt a várat fia, János Zsigmond örökölte. De nem sokáig lehetett az ura. mert 1565-ben Ferdinánd vezére, *Balassa* Menyhért elfoglalta s így Szerencs királyi birtokká lett. 1583-ban ezt a várat Rudolf király 9160 forintért zálogul adta *Rákóczy* Zsigmond egri kapitánynak, mely összeghez *Rákóczy* később új kölcsönöket adva, 1603-ban valóságos ura lett. Itt választották meg erdélyi fejedelemmé *Rákóczy* Zsigmondot s innen indult ki a *Rákóczy* család tüneményes, hódító sikereinek útja. A fejedelmválasztás emlékére *Bochkay* István, a „szerencsi címzetes király“, 1606-ban királyi várossá emelte Szerencset. Az itteni várban temették el *Rákóczy* Zsigmond fejedelmet, a mint hogy itt pihente ki a fejedelmi gondokat és töltötte életének sok kellemes napját, a melyeknek emlékét számos ereklye őrzi. 1644-ben Zsigmond utóda, *Rákóczy* György távol lévén, a várórség megadta magát III. Ferdinánd ostromló csapatainak, melyek *Rákóczy* Zsigmond sirját felforgatták és a várat kirabolták. A mint ennek *Rákóczy* György hírért vette, hadaival Szerencsen temett s azt visszafoglalva, hűtlen árulóját, a vár tisztartóját a kapura felakasztatta. A vár később, 1672-ben a királyi fiskus kezére jutott, majd ismét *Thököly* foglalta el 1680-ban. II. *Rákóczy* Ferencz volt a szerencsi vár utolsó ura, a ki 1710-ben menekülni volt kénytelen s vagyonának elkobzásakor szerencsi várat is elfoglalta a kincstár. A szerencsi uradalom fele részét a királyi kamara magának tartván meg, másik felét gróf *Aspremont* kapta. A királyi kamara részét III. Károly gróf *Illésházy* Miklósnak eladta 100,000 rénes forintért. *Illésházy* tulajdonából azután gróf *Grassalkovics* Antalnak jutott, a kitől *Szirmay* ezredes vette meg s az ő révén szállott át az *Almásyakra*. Az *Aspremont*nak jutott rész zálogul szintén az *Almásyak* kezébe került s a zálogösszeget *Aspremont* le nem fizetvén, ma egészen gróf *Szirmay* György bírja. Szerencsnek négy temploma van, melyek közül az ev. ref. a legrégeb, állítólag még 1220-ból való. Ebben a templomban van a *Rákóczy* Zsigmond fejedelm sirja. Szerencs határában fekszik a *Fehértó*, a *Malom* és a *Vinczetanya*. Vasúti állomása csomópont, melyből az út Debreczen és Ujhely felé ágazik el.

Szilvásújfalu.

Szilvásújfalu, Abauj-Torna vármegye határán fekvő tót kisközség, 134 házzal és 607, nagyobbára római katolikus vallású lakossal. Postája, távírója és vasúti állomása Kozma. Már a XIV. században szerepelt s akkor két telep volt *Szilvás* és *Újfalu* néven, melyek közül az utóbbi akkoriban Abauj vármegyében feküdt. Egy birtokosa lévén az Újfalussy család személyében, később egyesült s Szilvásújfalu néven egy possessiót alkotott. Az Újfalussyak bírták egész 1730-ig. Az 1598-iki összeírásakor Újfalussy András, Ferenczen, Gáspáron, Istvánon, Lászlón és János özvegyén kívül még *Kassa* városának és *Görbe* Péter deáknak is volt itt birtokuk. Az Újfalussyaknak fiágon magvaszakadván, a gróf *Brankovichok* lettek utódaik, kikről a báró *Splényiekre* szállott. 1774-ben báró Splényi Gábor, *Ecsedy* András és *Nyeviczkey* Adám, majd a *Bernáth*, *Chernel*, *Ochváry*, *Soltész*, *Paizsos*, gróf *Van Dernáth* s a báró *Vécsey* családok a földesurai. Most báró Vécsey Lászlónak van itt nagyobb birtoka és csinos úrilaka. 1663-ban a pestis, 1831-ben és 1873-ban a kolera pusztította lakosait. A római katolikus templom helyén hajdan más templom állott, melyet báró Splényi Gábor tábornok 1744-ben vett vissza a reformátusoktól, leromboltatta s helyére újat építtetett. Ide tartozik *Bérecpuszta*, gróf *Sztáray* Nandine és báró *Vécsey* Alfonz birtoka, kinek itt csinos úrilaka van.

Szinna.

Szinna, cziróka-völgyi tót kisközség. A szinnai járás és a körjegyzőség, valamint ezidőszerint a homonnai r. k. esperesi kerület székhelye. Van 507 háza és 2750, nagyobbára róm. kath. vallású lakosa. Saját postája és távírója van, vasúti állomása Homonna. Hajdan mezőváros volt s már a XV. század elején mint a *Drugethek* birtoka, a homonnai uradalomhoz tartozott. 1487-ben szent-bazil-rendű kolostorát is említik. Újabbkori birtokosai a gróf *Csákyak*, *Roll* József s ennek fia István voltak. Most *Benyovszky* Lajosnének van itt nagyobb birtoka és szép kastélya, melyet udvarnoki Roll István a múlt század elején építtetett. A birtok Roll István halála után vejére, gróf Csáky Tivadarra szállott, kitől 1862-ben megvette a flandriai gróf; azután a birtok *Ocskay* Istvánra, majd nemsokára testvére, *Benyovszky* Erzsébetre szállott. A kastély, melyben a mostani tulajdonos veje, gróf *Schaumburg-Lippe* lakik, nagyúri kényelemmel van berendezve és szép parkban áll, melyhez vadaskert csatlakozik. A parkban a kastély előtti szökőkút fölött 6 vasból öntött Herkules-szobor áll, melyet 1841-ben az idetartozó Józsefvölgyben akkor fennállott yashámban öntöttek. A falubeli római katolikus templom 1736-ban épült. Újabbban a templomot *Roskoviés* Ignáz festőművész freskókkal és új oltárképekkel látta el, melyek szépségükkel s nagy művészi becsükkel hatnak. A községben, mely szolgabírói központ, állami iskola, csendőr- és pénzügyőrségi laktanya, hitelszövetkezet és gőzmalom van Határában van a *Szinnai kő* nevű hatalmas szikla, mely a távolból óriási várnak látszik. Ettől félóránnyira terül el a híres tengerszem, melyet a turisták sűrűn látogatnak.

Szinnamező.

Szinnamező, azelőtt *Nechval-Polyánka*. Tót kisközség 53 házzal s 385 róm. kat. vallású lakossal. Postája Papháza, távírója Szinna, vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott, de a XVIII. században gróf *Klobusitzky* Antal volt a földesura s a múlt században is a *Klobusiczkyaké* volt. Gör. kath. temploma 1788-ban épült, de 1863-ban megújították.

Szinyér.

Szinyér, magyar kisközség a Bodroghözön. 65 háza van, 335 lakossal, kiknek nagyobb része római katolikus. Postája Rad, távírója Királyhelmece, vasúti állomása Perbenyik. A *Szinyéri* család ősi fészke és névadó községe. A hagyomány szerint várkastélya is volt, melynek azonban ma már nyoma sincsen. 1419-ben *Cseke* Györgyöt és *Imreghi* Andrást iktatják „*Szynyr*” birtokába. 1446-ban a *Csebiek* zálogos birtoka. 1458-ban *Palóczy* Lászlót s 1478-ban *Czékei* Jánost iktatják „*Zinyir*” némely részeibe, 1510-ben pedig *Dobó* Zsófiát, *Eödlönffi* Pétert, *Gerendi* Lászlót, *Bánffi* Pétert és *Czékei* II. Jánost. Ez időben a *Tárczuaiak* is birtokosai, kiket 1551-ben a *Dobók* követnek. 1598-ban *Barkóczy* László, *Soós* István és *Kristóf*, *Vinnay* *Kristóf* és *Melith* *Pál*, 1774-ben *Tiszta* *János*, *Soós* *László* és *Szikszay* *Boldizsár* a földesurai. Később kizárólag a *Soósoké*. Most *Lászy* *Ede* örökösének és *Fröhlich* *Agostonnak* van itt nagyobb birtokuk. Nevénél fogva említésre méltó a *Törökliget* dűlő.

Szalók. — A Thuránszky-féle úrilak. (Agarászatra induló úritársaság).

Szécskeresztur. — A Pethő-féle kúria. (Dr. Propper Adolfé).

Szerencs. — Részlet a cukorgyárból.

Szerencs. A városháza.

A józsefvölgyi hutában 1841-ben öntött
Hercules-szobor a szinnai parkban.

A „szinnai kő.“

Szinna. — A Rholl-féle kastély. (Benyovszky Lajosnéé.)

Takesány. — A báró Fröhlich-féle úrilak. (Hering Gottfriedé.)

Taktaharkány. — Báró Harkányi János úrilaka Ujvilág-tanyán.

Szirtes, azelőtt *Sztriócz*. Ung vármegye határán fekvő ruthén kisközség 51 házzal és 344 gör. kath. vallású lakossal. Postája Ublya, távírója és vasúti állomása Kisberezna. A homonnai uradalomhoz tartozott. A hagyomány szerint már a tatárjárás előtt fennállott és beljebb, a hegyek között feküdt, a hol földbe vájt búvóhelyek még ma is láthatók. Állítólag a tatárjárás után telepedett mai helyére. Újabbkori birtokosai a gróf *Van Dernáth*, báró *Vécsy*, gróf *Schmiddegh*, gróf *Nádasdy* és herceg *Lobkovitz* családok voltak és most herceg Lobkovitz Rudolfnak van itt nagyobb birtoka. Gör. kath. fatemplomát 1790 körül építették. A benne látható, poklot ábrázoló kép, 1796-ból való. Az egyház vert ezüst-kelyhet őriz, mely mintegy kétszáz éves.

Szirtes.

Szolnocska, Ung vármegye határán, a Latoreza mentén fekszik. Van 79 háza s 402, róm. kath. vallású, magyar lakosa. Postája Boly, távírója és vasúti állomása Perbenyik. Már 1358-ban *Zulnok* néven a *Szerdahelyiek* birtokaként szerepel. 1400-ban *Zolnok* alakban találjuk említve és *Kis-Zolnok* nevű fele része ez időben Ung vármegyéhez tartozott. Ekkortájt a *Pálócziak* is birtokosai voltak. E két család birtokolta hosszú időn át. 1598-ban már *Barkóczy* Lászlót, *Vinnay* Kristófot és *Soós* Kristófot uralja. 1664-ben *Kantha* Jánost, 1690-ben *Klobusitzky* Ferenczet és *Soós* Krisztinát iktatják „*Zolnoksa*“ részeibe. Későbbi urai a *Szirmay*, *Szent-Andrássy*, *Horváth*, *Ormos*, *Kantha* és *Szobonya* családok voltak. Most nincs nagyobb birtokosa. 1663-ban, a mikor *Szobnik* néven találjuk feljegyezve, a pestis pusztította lakosait. A faluban nincs templom.

Szolnocska.

Szomotor, bodrogmenti magyar kisközség. Van 59 háza és 532 ev. ref. vallású lakosa, kiknek itt templomuk is van. A vármegye egyik legősibb községe s a XIII. század közepén *Gera*, *Zompa* és *Mátyás* birtoka, melyet 1263-ban István király *Péter mesternek* adományoz *Zumutur* földje néven. 1358-ban már a *Zerdahelyiek* birtoka, de 1443-ban *Kozmafalvi* Jánost és *Ronyvai* Miklóst is *Zomotor* némely részeibe iktatják. 1500-ban Zemplén várának tartozéka és a *Drugethek* a földesurai. 1512-ben *Csebi Pogány* Zsigmondot s 1528-ban *Zerdahelyi* Lászlót iktatják némely részeibe, 1560-ban pedig *Serédy* Benedek foglalja el. Egy évvel később *Serédy* Gáspárt és feleségét: *Mérey* Annát iktatják be, de 1574-ben ismét a *Drugethek* birtokába kerül. Az 1598-iki összeírás már *Melith* Pált, *Paczoth* Ferenczet, *Telegdy* Jánost és *Telegdy* Pál özvegyét találja itt. 1614-ben *N. áry* Istvánt, 1629-ben *Sennyey* Sándort, 1652-ben *Klobusitzky* Andrást s 1663-ban *Boeskey* Istvánt és *Soós* Györgyöt iktatják részeibe. Újabbkori birtokosai a *Klobusitzky*, *Súghó*, *Hugka*, *Görgey*, *Sennyey* és *Szirmay* családok, mely utóbbinak tagjai közül *Szirmay* Antal kapott 1808-ban egyik birtokrészére kir. adományt. Most a *Reichard* és *társa* czégnak van itt nagyobb birtoka. Említésre méltó téglagyára. Az itteni régi úrilakot még a *Klobusitzkyak* építették. E község elnevezéséhez az a hagyomány fűződik, hogy itt a honfoglaláskor állítólag halotti tort ültek s nevét e „szomorú tortól“ vette volna. A határában álló *Zompod* nevű domb némelyek szerint az 1174-ben szerepelt *Ompod* vagy *Ompud* bán nevét tartja fenn, vagy az 1227-ben és 1228-ban szerepelt Dénes nádor apját, *Ompodét*.

Szomotor.

Szopkócz, tót kisközség 31 házzal és 150 gör. kath. vallású lakossal. Postája, távírója és vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott s az újabb korban a gróf *Klobusitzkyak* voltak az urai. Most gróf *Andrássy* Sándornak van itt nagyobb birtoka. Gör. kath. temploma 1770-ben épült.

Szopkócz.

Szölöske, bodrogmenti magyar kisközség 59 házzal és 373, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Postája Ladmócz, távírója és vasúti állomása Bodrog-szerdahely. Hajdan szőlőhegyeiről egyszerűen *Szölös* volt a neve. A zempléni vár tartozéka s a kir. udvarnokok birtoka volt. Már 1029-ben találjuk említve, a mikor István király *Beke* nevű udvarnokát nemesíti és az itteni udvarnokok földjéből egy részt neki adományoz 1403-ban Zsigmond király *Pány* Ferencznek és fiának adományozza. 1474-ben *Rátkai* Istvánt s 1523-ban *Tárczai* Miklóst iktatják „*Zölöske*“ részeibe. Az 1598-iki összeírás *Báthory* Istvánt említi birtokosául. 1600-ban *Domik* Pétert iktatják itt be. 1629-ben *Sennyey* Sándor. 1653-ban *Szent-Ivány* Mihály is birtokosaiként említetnek. Később azután az *Almásy* családé, majd a gróf *Andrássyaké* lett. Most

Szölöske

nagyobb birtokosa nincsen. A község hegyeiben az obsidiánt egész tömegekben találják. Az 1663-iki pestis ezt a községet sem kerülte el. 1888-ban az árvíz okozott sok kárt a lakosoknak. Ev. ref. temploma az ősi templom helyén, 1839-ben épült. A gróf Andrásyoknak itt nagy szőlőtelepük, hatalmas pinczejük és esimos nyaralójuk van, kápolnával. Ide tartozik *Hatfa* fürdőtelep.

Sztankócz.

Sztankócz, tót kisközség 82 házzal és 279 gör. kath. vallású lakossal. Postája és távirója Parnó, vasúti állomása Szécspolyánka. A *Sztankóczyak* ősi birtoka és névadó községe. 1421-ben *Zeretvai* Jánost iktatják részeibe. 1450-ben a *Lesznay* család, a *Csapyak* és osztályos társaik a birtokosai. 1495-ben tűnik fel *Sztankóczy* Simon, 1496-ban a vácsi püspökséget uralja. 1577-ben *Posgay* Mártont s 1584-ben *Sztankóczy* Györgyöt iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeíráskor *Losonczy* Mátyás özvegye, *Tussay* István, *Rákóczy* Ferencz és *Zsigmond*, *Sztankóczy* János és *Sztankóczy* Szaniszló özvegye szerepelnek birtokosaiként. 1629-ben a *Csapyak* is szereznek itt újabb részeket, később a báró és gróf *Barkóczy*, a báró *Fischer*, a *Máriássy*, *Szirmay*, *Soós*, *Molnár*, *Kéry* és *Bernáth* családok voltak a földesurai. Most nincs nagyobb birtokosa. A XVII. századbéli pestis itt is szedte áldozatait. Gör. kath. temploma 1856-ban épült. *Sztankócz* közelében feküdt hajdan *Adámtelke* alias *Gyűlvész*, mely 1457-ben a Zombori Demjén pusztája volt.

Sztára.

Sztára, tót kisközség a Laborcz-folyó közelében. Körjegyzőségi székhely. Van 203 háza és 1023, nagyobb részben róm. kath. vallású lakosa. Saját postája van, a távirója Nagymihály, a vasúti állomása Órmező. Már 1273-ban szerepel *Ztaara* vára, a honnan a Sztárayak nevüket vették. 1279-ben IV. Lászlótól *Nagymihályi* Jákó, a Sztárayak őse kapta adományban. 1335-ben az egri káptalannak a Sztáray ősök javára kiadott határjárólevelében *Egyházas-Sztára* és *Fel-Sztára* is szerepel. 1419-ben a Nagymihályiak mellett a rokon *Tibai* család is birtokosa, 1436-ban *Csontos* Jánost és *Zbugyai* Gált s 1444-ben *Horkai* Balázst iktatják némely részeibe. Ez időtájt a *Lucskaiak* s 1490-ben a *Csontosok*, *Harkányiak* és *Korcsvaiak* is földesurai. 1506-ban *Sempsei* Ferenczet, 1512-ben *Kasuhi* Jánost, *Jakabot* és *Imrét*, 1515-ben *Tibai* Balázst, 1520-ban *Sztrithei* Zsigmondot, 1575-ben *Barlas* Istvánt és 1579-ben *Máriássy* Pált iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeírás nyolcz birtokosát sorolja fel, ú. m.: *Bankó* Mihály, ifj. *Eödönffy* Kristóf, *Paczoth* Ferencz, *Poszgay* István, Nagymihályi Farkas, Nagymihályi Dénes özvegye, Nagymihályi György özvegye és *Sztáray* Ferencz. 1602-ben Nagymihályi Eödönffy Kristófot újabb részeibe iktatják. 1563-ban I. Ferdinánd városi szabadalmakkal látta el és vásártartási jogot adományozott a községnek. Későbbi birtokosai azután a Sztárayakon kívül még a *Szirmay*, *Pothurnay* és a *Mokcsay* családok voltak. Most a kassai takarékpénztárnak van itt nagyobb birtoka. Ezé a kastély is, melyet gróf Sztáray János 1770-ben építtetett. Az 1831-iki kolera itt is dühöngött és lakosai részt vettek a pórlázadásban. Róm. kath. temploma 1842-ben épült. Az egyház 1631-ből, 1766-ból s 1773-ból származó kelyheket, 1770-ből való öröklámpát, ugyanabból az időből való plúviálet őriz s egy nagyon érdekes misemondó-ruhát, melyet *Mária Terézia* leánya, *Erzsébet* főhercegnő sajátkezűleg hímzett s 1766-ban az egyháznak ajándékozott. Sztáray Fülöp neje, *Migazzy* Borbála ugyanis, *Mária Terézia* kedvelt udvarhölgye volt. 1770-ben végbement esküvőjén, *Mária Terézia* és leánya *Erzsébet* főhercegnő is jelen voltak. Ennek az emlékére hímezte azután a misemondó-ruhát, melynek alsó részén a következő felirat látható: „SSIMA Archi-Ducissa Austriae Elisabeth, Propria Manu Fecit et Donavit Pro Ecclia Sztára 1766” s alatta a főhercegi koronával díszített pajzsban az M. T. betűk láthatók. Ide tartoznak *Alsó-major*, *Bukovina-major* és *Téglagyár telep*. Sztára környékén feküdt hajdan *Koromlya* község is, melybe 1425-ben *Eördeögh* Mihályt iktatták, de *Sztrithei* Zsigmondnak is volt itt birtoka. Ugyancsak ezen a tájon említenek XV. századbéli oklevelek egy *Mikche* nevű községet, míg egy XIV. századbéli határjáró-levelél itt *Buruchfalua* nevű falut is említ.

Sztropkó.

Sztropkó, tót kisközség, hajdan mezőváros, 332 házzal és 2276, nagybárá róm. kath. vallású lakossal, Zemplén vármegye északi részén, közel a galicziai határhoz, az Ondava-folyó balpartján fekszik. Székhelye a sztropkói járásnak. Van benne szolgabíróság, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, körjegyzőség, állami anyakönyvi hivatal, csendőrség, pénzügyőrség, posta- és

távíróhivatal. Pénzintézete: a sztropkói takarékpénzár részvénytársaság, 1904-ben alakult. A társulási szellemet a „Társas-kör” istápolja. Van mintaszerű állami elemi iskolája és kisdédóvját a magyar nyelvet és népnevelést Zemplén vármegyében terjesztő egyesület tartja fenn. Két róm. kath. temploma közül az egyiket 1675-ben alakította át gróf *Pethő* Zsigmond a hajdani kisdéd vártemplomból. Ennek a ma már nagy és tágas templomnak a belseje feltűnően hosszú poligonel-szentélyből és széles, de rövid csúcsíves boltozatú szentélyből áll. A templom támasztó pillérei és ablakai faragott kőből készültek. Főoltára a műfaragás valóságos remeke, melyet a rajta elhelyezett történeti alakok egészítenek ki. A főoltárképen látható utolsó vacsora fölött a gróf Csáky és a gróf Pethő címerek vannak elhelyezve. Hajójának északi részében van a Boldogságos szűz Mária oltára, mely 1754-ben készült. Ennél az oltárnál minden év július 16-án búcsút tartanak. A hagyomány szerint az ez oltárt ékesítő Mária-kép annak idején igazgyöngyökből készült nyakékkal és aranykoronával volt ellátva, de ezek a drágaságok ismeretlen módon eltűntek és helyüket értéktelen ékszerek foglalják el. A templomi felszerelések között, a Pethő család bőkezűségéből, még ma is több becses tárgy van, melyek közül több értékes darab az 1896. évi ezredéves kiállításon is szerepelt és a kiállítási nagy érmet nyerte el. A piac téren álló két kőszobor szintén a Pethő család vallásosságát hirdeti. Az egyik Nep. Szt. Jánost, a másik Szt. Flóriánt ábrázolja. Mindkettő 1760-ban készült. A plébániatemplom tornyának déli falán, az elsőemeleti ablak alatt, domborműves emléktáblán Pethő Zsigmondnak páncélzba öltözött térdelő alakja látható, családi címérével együtt. A vártemplom átalakítása után, plébános hiányában, csaknem egy évszázadon át a szt. ferencz-rendi szerzetesek végezték a plébánosi teendőket, míg végre a sztropkói hívek kérelmére Esterházy Károly egri püspök Novák Mihály róm. kath. lelkészt nevezte ki 1767-ben Sztropkóra plébánossá. A sz. ferencz-rendi klastromot és templomot is gróf Pethő Zsigmond építtette fel 1673-ban, a mikor a klastromba 12 felszentelt szerzetest helyezett el, kiknek fenntartási költségeiről is gondoskodott. Sztropkó hajdan arról az ötszögű váráról volt nevezetes, melyet, mint határszéli végvárat, a tatárjárás után IV. Béla buzdítására, az ország védelme szempontjából, hazánk egyik legkiválóbb családja, a *Zudar* család építtetett 1245-ben. Ma már a rengeteg várépületekből csupán a templom keleti oldalán áll fenn az az emeletes épület, a melyben ezidőszerint Malonyay Tamás főszolgabíró lakik. Sztropkó várához ezelőtt tekintélyes uradalom tartozott. Vára fénykorában, két részből állott: a külső és belső várból. A külső vár jóval terjedelmesebb volt a belsőnél. Itt voltak a várórség és a várnép lakóházai, a külső kert, a gazdasági épületek és az istállók. Itt tartották hajdan a hadgyakorlatokat. Az egészet hatalmas bástya és mély árok körítette. A belső vár közepén állott az őrtorony és e körül házak és nemesi lakok voltak elhelyezve, míg a belső kert közepén Pethő Mihály „Diana” nevű otthona ékeskedett. A belső és külső várat felvonó híd kötötte össze. A várúr lakosztálya a keleti oldalon, a templom végében lehetett. Itt volt a földszinten a ma is meglévő lovagterem, melyben több ízben megyegyűléseket is tartottak. Ennek az épületnek a pinczéjében kezdődött az a titkos alagút, a mely szükség esetén a várbelieket összeköttetésbe hozta a külvilággal. Több mint másfél századon át birtokolta a *Zudar* család a várat, míg végre *Zudar Péter* (Domokos fia), a család leghíresebb tagja, azt örökre elvesztette. 1414-ben Zsigmond király adományából már *Perényi Péter* uralja a sztropkói vár, melyet 1473-ban a lengyelek kerítették ugyan hatalmukba, de Mátyás király az általa személyesen vezetett seregével kiűzte a lengyeleket és a várat újból visszaadta a *Perényi* családnak. Mátyás király halála után, 1491-ben, a midőn Albert támadó hadával az országba tört, először is Sztropkó várát támadta meg és abból kiűzte a *Perényieket*. E véres összeütközésben lelte halálát, a vár védelme alatt, két *Perényi* is. 1492-ben *Zudar* Simon boszúból nemcsak a várat, de magát a várost is felgyújtotta. Ezután *Bakócz* Tamás bibornok birtokában látjuk Sztropkót és várát, a ki azt 20,000 aranyért vette meg, de ő maga itt nem gazdálkodott, hanem azt Miklós testvérére és közeli rokonára, az *Erdődy* családra bízta. A várbirtok most már gyors egymásutánban cserélt gazdát. Ferdinánd király

jóvoltából 1539-ben a Perényiek újból magukhoz váltják, mígnem Perényi Gábor bekövetkezett halála után a kinestár, vagyis a „király városa“ lett. Miksa király 1568-ban Gersei Pethő Jánosnak adományozta és e család birtokában maradt annak magvaszakadtáig. A Pethő család legkiválóbb sarja Zsigmond volt (Mihály fia), a kinek az egész Felvidéken vezérszerep jutott. Ő szerezte meg a családnak 1666-ban Lipót királytól a grófi rangot is. Az 1703. év második felében, midőn Sztropkó kaput nyitott a kurucz csapatok előtt, Pethő Zsigmond (Ferencz fia) és fia Ferencz, valamint a másik ágon levő Mihály, meghódolt Rákóczy Ferencznek. Pethő Ferencz, a fiatal gróf, azonban abrenunciált, Mihály gróf annyira megijedt, hogy várát, hazáját oda hagyva, Lengyelországba menekült. Hütlensége következtében a sztropkói várbirtokból a Mihály gróftól megillető harmadrész az országos kinestárra szállott, de később Rákóczy Ferencz, brigadérosának *Ocskaynak* adományozta, a ki azonban nem sokáig élvezhette, mert a birtok, elkoboztatván, a kinestáré, majd később *Babocsay* Ferencz dandárnoké lett. 1764-ben halt meg Pethő Zsigmond, kiben a Pethő családnak magvaszakadt. Az elhunytat a vártemplom sírboltjában helyezték örök nyugalomra. Özvegye, Szkavinszky Ilona grófné, 1767-ben összehívta az örökösöket és akkor a nagy birtokot hat örökös között osztották meg. Sztropkó (Strupko és Ztropko) neve ekkor, a XVII. században használt magyarsággal, így szerepelt: *Istoropkó*. Egykori vártartománya kiterjedt nagyjából a mai egész sztropkói járás területére, szám szerint 48 falura. Nehány év óta, hogy közútja, Havajon át, Mezőlaborez felé is kiépült, közelebb jutott a vasúthoz. Vasúti állomása Mezőlaborez és a jóval távolabb eső Homonna.

Sztropkóolyka.

Sztropkóolyka, az Olyka-patak mentén fekvő ruthén kisközség, 55 házzal és 345 gör. kath. vallású lakossal. Postája Homonnaolyka, távirója és vasúti állomása Radvány. A sztropkói uradalom tartozéka volt s az újabb korban a *Dessewffjek* s a *Jekelfalussyak* voltak a földesurai, később *Buday* József is bírta. Most *Rosnowsky* Szaniszló krakkói lakosnak van itt nagyobb birtoka. Az itteni gör. kath. templom nagyon régi. 1807-ben és legújabban 1897-ben megújították.

Szukó.

Szukó, ruthén kisközség. Van 45 háza és 293 gör. kath. vallású lakosa. Postája Hegyescsaba, távirója Alsócsébény, vasúti állomása Mezőlaborez. A homonnai uradalomhoz tartozott s az újabb korban a *Szirmayak* voltak az urai, kiket már 1649-ben iktattak részeibe. Most *Wollmann* Kázmérnek van itt nagyobb birtoka. Nevezetes kőolaj-forrása. Gör. kath. temploma 1660-ban épült, de 1859-ben megújították.

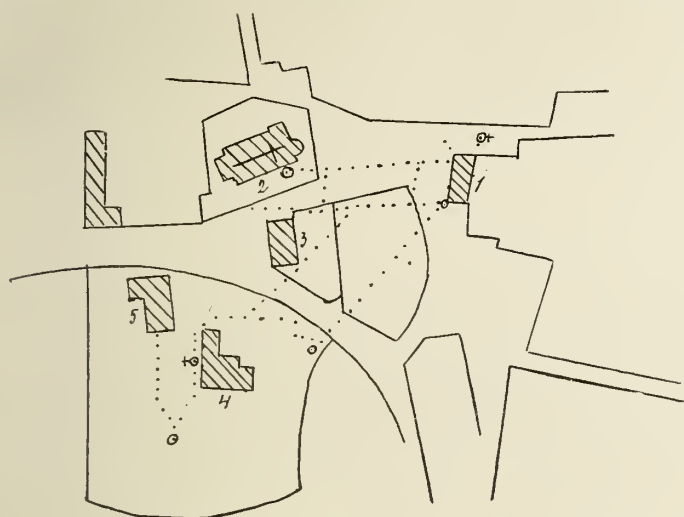
Szürnyeg.

Szürnyeg, latorczamenti magyar kisközség 114 házzal és 567, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Postája Bodzásújlak, távirója Velejte, vasúti állomása Upor. E községről 1419-ben találjuk az első adatokat, a mikor *Zurnyeg* néven *Cseke* Györgyöt és *Imreghi* Andrást uralta. 1458-ban *Palóczy* Lászlót, 1478-ban *Czékei* Jánost, 1498-ban *Ráskay* Balázst iktatják részeibe. 1510-ben *Bánffy* Péter, *Eödföffy* Imre, *Dobó* Zsófia, *Gerendi* László és *Czékei* János kapnak itt részeket. 1568-ban *Ilosvay* Györgyöt, *Horváth* Györgyöt és *Ráskay* Ferenczet iktatják „*Zörnnyeg*“ birtokába. Az 1598-iki összeírás *Soós* Kristófot, *Vinnay* Kristófot, *Pethő* Istvánt, *Malikóczy* Gábort és *Barkóczy* Lászlót találja itt. Újabbkori birtokosai a báró *Barkóczy*, a *Bernáth*, *Kazinczy*, *Nedeczky*, *Csengery*, *Püspöky*, *Rhédey* és *Zoltán* családok voltak. Most nagyobb birtokosa nincsen. Református temploma 1827-ben épült.

Tállya.

Tállya, nagyközség a Hegyalján. 625 házat számlál és 3603 magyar lakosai között a róm. kath. vallásúak vannak túlsúlyban. Saját postája van, távirója és vasúti állomása Szerenes. Nevét, mely az árpádkori oklevelekben *Thollya* alakban jön elő, várától vette, a mely a mai Várhegyen állott (Ó-vár) és még a múlt század elején nagyarányú romjaiban látható volt. 1241-ben a tatárok ostromolták várát s ekkor *Bagven* volt a várispánja. 1407-ben a vár és tartozékai a *Zudar* családéi voltak. 1411-ben, a mikor Zsigmond király megostromoltatta és elvette, *Debrew*, vagyis *Debrői* István volt az ura. 1437-ben *Pohárnok* István, 1467-ben pedig *Roskoványi* Tamás volt a várnagya. E században az alagi *Bekényieknek* és *Brankovics* Györgynek is volt itt birtokuk. 1500-ban *Szapolyay* Jánosé volt a vár és az uradalom, 1528-ban a csá-

száriak foglalták el, de 1536-ban Szapolyai ismét visszafoglalta. 1550-ben Izabella királyné Ferdinándnak adta át, a ki még 1541-ben *Serédy* Gáspárnak és Györgynek adományozta. 1560-ban, a mikor vára részben romokban hevert, *Alaghy* János, György és Menyhért kapnak a várra s a várbirtokra királyi adományt. 1572-ben *Csigérdy* Jánost iktatják be némely részeibe. 1631-ben Ferdinánd a városnak vásártartási szabadalmakat ad s a tállyai polgárokat a regézi útközetben tanúsított vitézségükért mindennemű adó és terhek viselése alól felmenti s Szent-Mihály napjától Szent-György napjáig terjedő bormérési szabadalmat ad nekik négy koresmára oly hozzáadással, hogy e koresmákat mindenkor oda helyezhetik, a hol boraik a legnagyobb kelendőségre számíthatnak. 1584-ben *Mágoesy* Gáspár, András és Ferencz az urai. 1591-ben *Alaghy* Judith, férjére *Rákóczy* Zsigmondra iratja. 1631-ben Tállya *Pálffy* István zálogbirtoka. 1633-ban *Esterházy* Miklós nádor foglalja el neje *Dessewffy* Orsolya hozományára ezimén. Ez időben Tállya hajdú-városként szerepelt s a földesúri

A TÁLLYAI RÁKÓCZY-PINCZÉK HELYZETE.

- A házcsoportok helyzete, melyek alatt a hajdani Rákóczy-pinczék elvonulnak.
- ... A részben még meglevő, részben már beomlott földalatti pinchejártok.
- + Földalatti, sziklába vájt konyha
- +○ Beomlott pinchejártok.
- Mostani pinchejártok.
- 1. Az a ház, mely alatt a csillagboltozatu földalatti terem van.
- 2. Róm. kath. templom.
- 3. Iskolaépület.
- 4. A báró Maillot-féle Rákóczy-kastély.
- 5. A báró Maillot-féle Rákóczy-kastély.

jog elismeréseül csak két hordó borral adózott. 1647-ben Rákóczy György és neje *Lorántffy* Zsuzsánna kap rá királyi adományt. 1670-ben a császári seregek garázdálkodtak itt és a református lelkészt is elűzték. 1674-ben Regécz várának adózott. Időközben még *Lónyay* Menyhért, *Keczer* Sándor s 1659-ben Királydaróczi *Debreczeni* György is szereznek némely részeket. 1683-ban *Thököly* hívei itt titkos gyűlést tartottak. 1684-ben a reformátusok visszafoglalják a tőlük elvett templomot. 1708-ban Rákóczy Ferencz ide hívta össze híveit gyűlésre. 1714-ben ismét visszaveszik a templomot. 1715-ben a Rákóczy-javak elkoboztatván, azokat a királyi kinestár foglalja le, de 1720-ban III. Károly herceg *Trautson* Donáth Lipót Jánosnak adományozza. 1780-ban a *Trautson* családnak magvaszakadván, ismét a kamara birtokába került, míg 1808-ban I. Ferencz, herceg *Bretzenheim* Károly Agostonnak adományozza. Ennek testvérutódai birtokolják tovább is s most *Bretzenheim* herceg unokája, báró *Beust* Margit, férjezett báró *Maillot* Györgyné a birtokosa. Az újabb korban azonban kivülök még a *Keglevich*, *Ráday*, *Szirmay*, *Barkóczy*, *Andrássy*, *Sennyey*, *Bégányi*, *Lányi*, *Plathy*, *Roth*, *Szemere* és *Spillenberg* családoknak is, voltak itt kisebb részeik. 1786-ban II. József császár ide németeket is telepített, kiknek az uradalom majorsági földjét adta át. A XVII. században Tállya város kőfallal volt megerősítve, melynek két főkapuja és több kisebb kapuja volt. A falakat 1763-ban megújították, de ma már nem állanak fenn s csak itt-ott láthatók a nyomai; e vár romjaiból építették annak idején a nemzeti iskolát. 1810-ben, nagy szélviharban tűz támadt, mely 180 házzal együtt a városházát, a levéltárat s a templomokat is elhamvasztotta. 1861-ben ismét tűz volt s akkor is óriási kárt okozott. Tállya már a mult század elején fontos postaállomás volt. A hajdani Rákóczy-féle kastélyok még

most is fennállanak. Mindkettő báró Maillot György tulajdona s közülök az egyik gazdasági czélokra szolgál, a másik pedig, szép park közepén, átalakítva, a bárói család csinos és kényelmes lakóhelye. Ugyancsak báró Mailloté a régi Rákóczy-pince, mely hajdan egyrészt a kath. templommal, másrészt a templomtól néhány száz lépésnyire álló épülettel, s onnan ismét a két Rákóczy-kastélyal állott összeköttetésben, illetőleg számos mellékfolyosóval, alattuk terjedt el. Egész elhelyezése azt a benyomást kelti, hogy egyrészt a templom falain belül szorult lakosoknak, vagy az odébb álló épület földalatti boltozatos nagytermében összegyülekezetteknek, másrészt pedig a kastélybelieknek szolgáljon búvó- és menedékhelyül, mert a pince egyik földalatti tágasabb része még ma is konyha nevet visel s füstös szelelő lyukaival azt látszik bizonyítani, hogy ott hajdan tényleg hosszabb ideig tartozkodtak, míg a már említett földalatti csillagboltozatú terem, hatalmas pilléreivel, egy kisebb ostromnak is ellenállhatott volna. E helyiségnek most kifelé vezető bejárata van, míg azelőtt egyenesen a pinczébe nyílt, s hogy kifelé kijárata nem volt, legjobban bizonyítja az, hogy a kifelé eső részén emelt fal újabb keletű s nem oly erős, mint a többi. Az itt leírt pinczék egy része most már beomlott és nem használatik; de bejárásaik mind a négy említett helyen megvannak még s folyosóik az említett irányok szerint messze elnyúlnak. Báró Maillot kastélyában számos érdekes és nagybecsű régiség és festmény látható. Van itt három művészi márvány-medallion-kép valamely olasz mestertől, egy nagybecsű Mittelmann-féle kaszetta, gazdag és becses aczélmetszet-gyűjtemény, melyek közül különösen az angol, francia és olasz származásúak tűnnek ki, több nagyértékű aquatinta, a XVII. és XVIII. századból való szekrények stb. Tállya plébániája már 1333-ban fennállott és temploma Szent László király tiszteletére épült. Az idők folyamán gyakran átalakították s aránytalanul nagyobb tornya régibb korra vall. Hajóját 1757-ben alakították át, illetőleg emelték magasabbra és hosszabbították meg. 1861-ben a templom is leégett, de *Pánthy* Endre cz. püspök 1882-ben ismét kijavíttatta és a tornyot megújíttatta. Figyelemre méltók a templomban a Szent Venczel oltárát díszítő kép, továbbá a Szent József álmát és a Szent Antalt ábrázoló képek. Református temploma 1754-ben épült, ág. h. evangélikus templomáról pedig azt tartják, hogy itt keresztelték meg *Kossuth* Lajost; azonban egy *Schmidt* lelkésztől való mult századbeli feljegyzés, mely az egyházi irományok között található, azt bizonyítja, hogy *Kossuthot* Monokon keresztelték meg, hova a lelkészt kivítették. Hajdan virágzó bodnár-czéhe is volt. A lakosok *Lorántffy Zsuzsánna* czímen nőegyesületet alakítottak és egy népbankot tartanak fenn. A tállyai róm. kath. temetőben nyugszik *Lavotta* János, a híres magyar hegedűs és zeneszerző s itt született *Zempléni* Árpád író és költő, a *Petőfi-társaság* tagja. A község határában, a tállyai váron kívül, még egy másik megerősített hely is volt, mely hajdan *Mekets vár* néven szerepelt s a tállyai vár valamely védműve lehetett. Sánczának nyomai még ma is láthatók.

Takcsány.

Takcsány, azelőtt *Sztakcsin*. Ruthén kisközség a Cziróka-folyó mentén, 175 házat számlál és 1226 lakosa van, kik gör. kath. vallásúak. Saját postája van, távirója Szinna. A homonnai uradalom tartozéka volt és újabbkori birtokosai a *Szirmayak* voltak. Most *Hering* Gottfriednek van itt nagyobb birtoka és csinos úrilaka, melyet, noha részben újabb keletű, a mult század második felében báró *Fröhlich* építtetett. Ugyancsak *Hering* Gottfriedé az itteni nagy-szabású gőzfűrészgár is. Az 1870-es években és 1903-ban vízáradás okozott sok kárt a községben. Gör. kath. temploma 1772-ben épült.

Taktaharkány.

Taktaharkány, Szabolcs vármegye határán fekszik. Magyar nagyközség, 259 házzal és 1942 lakossal, kiknek nagyobb része evangélikus református. Saját postája, táviró és vasúti állomása van. Vidékét a névtelen jegyző *Tokota* néven említi. A község hajdan Borsodhoz tartozott. Nevét, így írva: *Horkyan*, említi a Várad Regestrum 1219-ben. Első birtokosaiként 1405-ben az *Isépi*, *Cselei* és a *Dobi* családokat ismerjük. 1435-ben a *Dobi* és *Monaki* családok a földesurai s a *Monakiak* birtokuk egy részét 1450 táján a *Kornis* családnak adják zálogba. 1469-ben, a mikor *Harkály* néven van említve, a *Dobiak* és *Monakiak* birtokuk felét a diósgyőri pálosoknak adományozzák. 1567-ben a törököktől elpusztított községek között van felsorolva.

1598-ban *Rákóczy-birtok*, de *Keczer* Andrásnak is van benne része; azután Rákóczy-jogon a birtok negyedrésze az gróf *Aspremontoké* negyede a királyi kamarái és a fele az *Almássyaké*. Most egy része a királyi közalapítványé, a másik része pedig báró *Harkányi* Frigyesé, kinek itt gazdasági szeszgyára is van. A reformátusok temploma 1793—1806 között épült. Ide tartoznak *Bondorka- és Csatt-tanyák*, *Homokhát*-, *Jajhalom*-, *Rónahát-puszták* s a *Dohány- és Bazsi-majorok*. Ez utóbbi hajdan virágzó község volt s a *Bask* család birtoka. 1352-ben, a mikor *Bás* néven szerepel, I. Lajos a *Czudar* családnak ad rá adományt. 1440-ben a *Czudarok* elzálogosítják a *Rozgonyiaknak*, azután a *Monakiaké* lesz s később a sajlóádi pálosoké. Ez időben *Boos* néven is említik az oklevelek. 1603-ban Rudolf császár *Rákóczy* Zsigmondnak adományozza, de 1690-ben ismét a pálosoké, 1766 óta azonban közalapítványi birtok. Hajdani templomának alapkövei itt-ott még most is felszínre kerülnek.

Taktaszada, nagyközség Szabolcs vármegye határán a Takta-folyó mentén. 1532, nagybárá református vallású, magyar lakosa, 262 házban lakik. Saját postája van, távirója és vasúti állomása Taktaharkány, vagy Szerencs. Az árpádkori oklevelek *Zoda*, *Zuda* és *Zada* néven említik. 1270-ben már szerepel s ezidőbeli birtokosa a Zud nembeli *Bikk* fia Jakab fia, *Nagy* Simon. 1300-ban a Rathold nembeli István fia *Kokos* mester is birtokosa, de a nagyobb rész *Zoda* János comesé. 1374-ben *Zoday* Miklós hűtlenségbe esvén, a *Monakiak* kapják. 1400-ban az *Isépi* családot iktatják némely részeibe. 1405-ben a *Cselei* és *Dobai* családoknak is van benne részük. 1450 körül a *Kornisok* is részbirtokosai. 1453-ban *Pike* Miklóst és *Eszenyi* Miklóst, 1467-ben, a mikor már praediumként szerepel, *Rákóczy* Györgyöt iktatják itteni birtokrészekbe. 1567-ben a pusztult helyek között említik s az 1598-iki összeírás szerint a király s a *Monakiak* birtoka. A Rákóczy-féle mozgalmak alatt elpusztult s csak 1730 körül telepítették be ismét. A *Monakiak* része a gróf *Andrássyaknak* jutott, harmadrésze pedig a királyi kamarái lett, azután *Almásy* György és *Zábrádszky* József voltak az urai. Most gróf *Andrássy* Dénes, *Kóczán* Miklós, *Potozsky* Imre és *Zábrádszky* Ottóné bírják. Van itt egy régi úrilak, melyet *Zábrádszky* László építtetett; most a *Kóczán* Miklósé. Hajdan *Földvár* nevű, sánczokkal körülvett vára is volt s a XV. század elején *Takta-Földvár* néven említett vár valószínűleg azonos ezzel. Ide tartoznak *Roszmalom*, *Bolhás*-, *Disznós*- és *Fehértó-puszták* és *Szeles-major*, de itt ezen a tájékon kellett lenni *Uj-Órnek* is, mely *Wyewr* alakban a XV. században a szerencsi apátság birtokaként szerepelt. *Taktaszadán* két templom van, melyek közül a református 1714-ben, a római katolikus 1860-ban épült.

Taktaszada.

Tapolybánya, azelőtt *Tótjlesztreb*. Tapoly völgyi tót kisközség 57 házzal és 321, nagybárá gör. kath. vallású lakossal. Postája Sókút, távirója és vasúti állomása Varannó. Hajdan a mogyorósi vár, illetőleg a varannai uradalom tartozéka volt s már 1363-ban a *Rozgonyiak* voltak az urai. Egyébiránt a mogyorósi várbirtokok sorsában osztozott. Az újabb korban a *Keczer*, *Almásy*, *Fáy*, *Károlyi*, *Berthóty*, azután a *Vladár* s a gróf *Forgách* családok lettek az urai. Most nincs nagyobb birtokosa. Az 1663-iki pestis s az 1831-iki kolera ide is ellátogatott s lakosai részt vettek a pórlázadásban. 1893-ban az árvíz okozott itt nagy károkat. Római katolikus temploma a XVIII. század elején épült.

Tapolybánya.

Tapolyizsép, tapolymenti tót kisközség, 81 házzal és 516, nagybárá ág. h. evangélikus lakossal; de nem ezeknek, hanem a római katolikusoknak van itt templomuk, melyet a varannai pálosok Mária Terézia idejében építettek. A község postája Mogyoróska, távirója és vasúti állomása pedig Varannó. A mogyorósi vár tartozéka volt és 1425-ben *Rácsai* Ambrusnak s 1470-ben Monoszlói *Csupor* Istvánnak is volt benne része. 1479-ben s 1485-ben a *Rákóczyak* is birtokosai. 1523-ban *Tárczai* Miklóst iktatják némely részeibe s 1598-ban *Báthory* István a földesura. 1618-ban *Kozmay* Zsófia és *Bacsokay* Mihály is kap itt részeket. 1672-ben *Drugeth* György özvegye a maga részét a varannai pálosoknak adományozza. Eddig hol *Isip*, hol *Isep*, *Iseph*, majd *Isyp* és *Tót-Izsép* néven fordul elő. A *Tárczayak* és a varannai pálosok maradtak azután urai, de 1830-ban *Bujanovits* Frigyesé lett és most *Balkányi* Gézának van itt nagyobb birtoka és régi úrilaka, melyet a *Bujanovitsok*

Tapolyizsép.

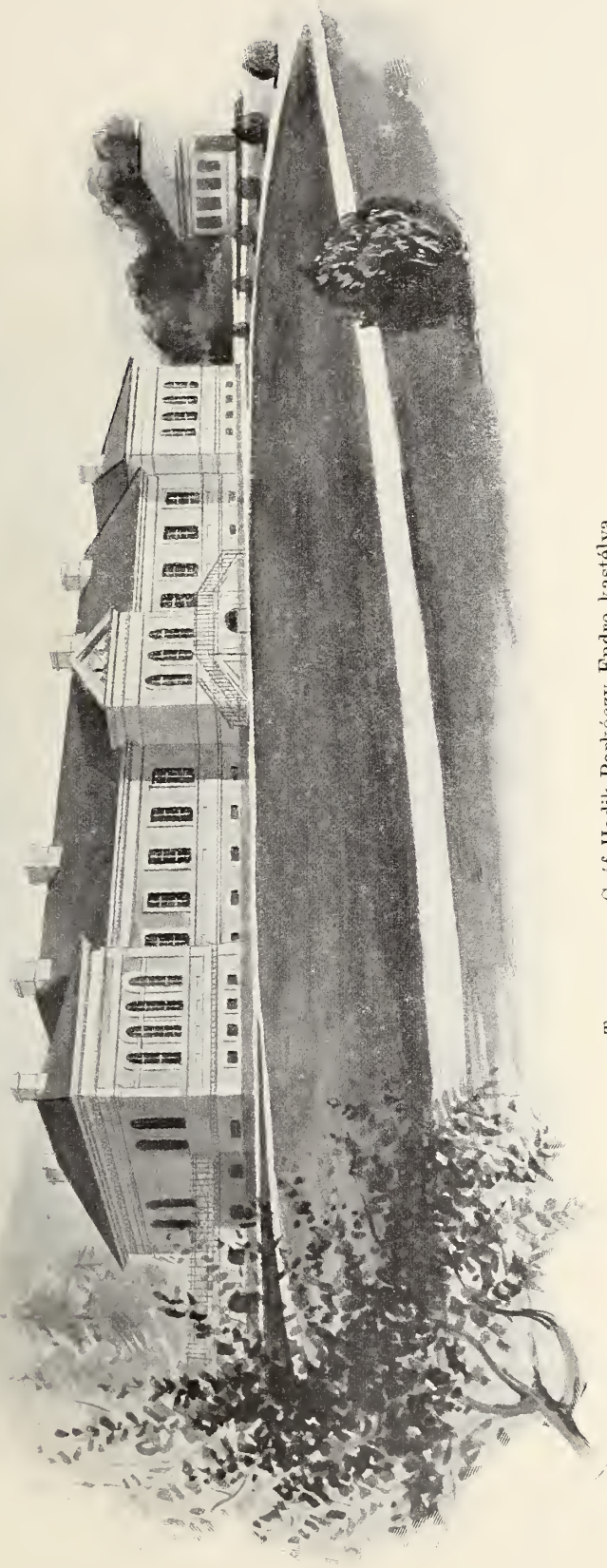
építtettek. A katolikus egyház egy 200 éves, érdekes szentségtartót őriz. 1663-ban a pestis, 1831-ben a kolera pusztította lakosait, a kik e miatt fel-lázadtak. 1902-ben a Tapoly áradása nagy pusztítást vitt véghez a falubeliek vagyonában. E község tájékán feküdt *Szente* falu, mely a XIV. században *Scinthe* alakban a esicsvai vár tartozékaként van említve.

Tapoly-
mogyorós.

Tapolymogyorós, azelőtt *Mogyoróska*. Sáros vármegye határán fekvő tót kisközség, 72 házzal és 410, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Saját postája van, távírója és vasúti állomása Varannó. A *Rozgonyiak* ősi birtoka, kiket már 1363-ban itt találunk s kiknek várkastélya már a XV. században szerepel. 1519-ben a várat *Báthory* István nádor kapja adományban II Lajos királytól. Ez időben *Monyorós* néven találjuk említve, a hozzá tartozó falut pedig *Monyorósfalunak*. Még az 1598-iki összeíráskor is *Báthory* István volt az ura. 1647-ben III. Ferdinánd *Rákóczy* Györgynek és nejének, *Lorántffy* Zsuzsánnának adományozza, de azután a *Drugethek* lesznek az urai. 1658-ban gróf *Draskovich* Miklós és neje, *Drugeth* Borbála a maguk részét *Károlyi* Adámnak és nejének *Thököly* Máriának zálogosítják el. A *Drugethek* a *Csáky* grófok, azután a *Szinnyei*, majd a *Benczúr* családok követték. Most a magyar jelzálog hitelbanknak van itt nagyobb birtoka; övé az a régi úrilak is, mely ezelőtt a *Benczúr* Józsefé volt. A *Benczúr* testvéreknek itt cement-gyáruk van. 1663-ban a pestis látogatta meg a községet, 1886-ban pedig a Tapoly áradása okozott a lakosoknak sok kárt. Katolikus temploma a XVIII. század közepe táján épült.

Tarcal.

Tarcal, nagyközség a Hegyalján. Van 645 háza és nagyjórészt róm. kath. és ev. ref. vallású 3794 magyar lakosa. Saját postája, távírója és vasúti állomása van. Ósrégi község, melyet már Anonymus is említ, a ki szerint a város és a hegy, mely alatt fekszik, *Turzol* vezértől vette nevét, ki azt Árpádtól ajándékba kapta. Első okleveles nyomára 1398-ban találunk, a mikor Zsigmond király *Debrői* Istvánnak és fiainak adományozza. Ezek birtokolták hosszú ideig s ez időben vára is volt. A XV. században a tokaji pálosoknak is volt itt részük, melynek emlékét még most is a *Barát* nevű dűlő tartja fenn; de az is meglehet, hogy ez a dűlő-elnevezés arra a részre vonatkozik, melyet *Hedvig* tesseni hercegnő a látóhegyi karthauzi kolostornak adományozott. A XVI. század elején *Szapolyay* Istvánt találjuk birtokosául említve. 1603-ban Rudolf király *Rákóczy* Zsigmondnak adományozta, de az 1598-iki összeíráskor maga Rudolf császár az ura. E század folyamán még a *Csapyakat*, *Kupinszky* Erzsébetet, *Ibrányi* Ferenczet, *Mosdósy* Pétert, *Bathay* Pétert és *Melíth* Pált iktatják némely kisebb részek és szőlők birtokába. 1606-ban *Boeckay* István birtoka lett. 1631-ben *Branstenburgi Kataliné*, ki azt 100,000 rénes forintért *Csáky* Istvánra és nejére, *Forgách* Évára iratja. Kívülök e században még 1610-ben *Njitray* Ferenczet, 1615-ben *Zikszay* Pált, 1629-ben *Zombory* Pétert, 1632-ben *Kállay* Miklóst és *Szent-Ivány* Jánost, 1647-ben pedig *Rákóczy* Györgyöt iktatják némely kisebb részekbe és szőlőbirtokokba. Ez időtájt már a tokaji uradalomhoz tartozott s a királyi kamara kezelte, de azért ugyanolyan szabadalmi voltak, mint Tokajnak. Később még a *Károlyi* és *Ráday* grófoknak, a *Patayaknak*, *Klobusiezky* Istvánnak s az *Olehváryaknak* is volt itt kisebb birtokuk és egyiknek-másiknak nemesi kúriája is. Most gróf *Szirmay* Györgynek, *Szomjas* Ferencznek és *Andrássy* Dániel örökösének van itt nagyobb birtokuk. E város az idők folyamán sok veszedelemnek volt színhelye és lakosai sok sanyargattatáson mentek keresztül. 1567-ben a törököktől elpusztított helységek között szerepel. 1598-ban Rudolf királytól oltalomlevelet kapott. 1604-ben *Básta* György seregei lepték meg és égették fel a községet. A lakosok szétfutottak s csak két év múlva szállingóztak vissza Zombori *Hasznos* Péter, másként *Péter* deák akkori tarcali főbíró biztatására, ki a város régi törvényeit is „reghi elemetes es eszes emberek”-nek hit alatt való meghallgatásával, emlékezetből újra megíratta. E Péter deáknak az emlékét egyik dűlője örökíti meg. 1622-ben *Bethlen* Gábor fejedelem fordult meg Tarcalon, a hol nagy ünnepekkel fogadták s ez alkalommal Bethlentől oltalomlevelet kaptak. 1638-ban III. Ferdinánd Tokajéhoz hasonló szabadalmakat ad a városnak és megengedi, hogy a várost körülsáncolják és palánkokkal körülvegyék. 1672-ben, *Cobb* tábornok közeledésének hírére, a város lakosai ismét elmenekültek és még a

Tavarna. — Gróf Hadik-Barkóczy Endre kastélya.

Tállya. — Az átalakított Rákóczy-kastély. (Báró Mailloth Györgyé).

Márvány-medailonok báró Mailloth György gyűjteményében.

Tarcsal. — A Rákóczy-féle kastély. (A királyi udvari uradalomé).

Tiszalucz. — A gróf Erdődy-féle uradalom bérlői laka Sarkad-pusztán.

Tolcsva. — Bárá Waldbott Frigyes kastélya.

szőlőket is szedetlenül hagyták. Egy évvel később Cobb tábornok 200 rénes forintért salva guardiát ad a városnak. Ez időben sokat szenvedett a község *Cobb, Spankau, Caraffa* és *Strassoldo* császári tábornokoktól, kik folyton zsarolták a lakosokat; de *Thököly* portyázó seregei is gyakran rájuk ütöttek. Így 1676-ban *Harsányi György*, *Thököly* századosa rohanta meg a várost, melyet kifosztatott és felgyújtatott. 1677-ben újból megerősítették, s a kath. templom erős kőkerítését is körülsáncolták. 1678-ban az egeri törökök Kara Haszán aga vezetése alatt megtámadták és a templommal együtt teljesen felperzstelték. Sok lakosát felkoncezták s 162 embert rabul ejtve, Egerbe vittek. Az utánuk odaérkező *Teleky Mihály* meg a még megmaradt fegyverfogható férfiakat fogdostatta össze s hurezolta magával eperjesi táborába, honnan csak az eperjesi vesztett csata után szökdöstek lassanként vissza. 1679-ben a pestis lépett fel a városban és szedte áldozatait. 1680-ban behódolt az egeri töröknek s ugyanebben az évben *Thököly Imre* seregei sarczolták meg; *Thököly* őrséget is helyezett a városba. 1683-ban *Klobusiczky Ferencz* alispán a fölkelt nemességgel itt ütött tábornok s Tarczalról az összes fegyverfoghatókat magával vitte. 1684-ben a tarzialiak parancsot kapnak, hogy esatlakozzanak a Budavár felszabadítására induló sereghez. 1685-ben *Izdeneczy Márton*, *Thököly* tokaji várnagya, minden fegyverfogható tarziali embert a vár védelmére Tokajba rendel. Ugyanebben az évben, a mikor *Schulz* tábornok Mádnál tábornokot ütött, a tarzialiak menedéklevelért fordultak hozzá, a mit néhány hordó aszúborért meg is kaptak; de azért, a mikor *Schulz* Tokajt bevette, katonái a tarzialiak szőleit is egészen elpusztították. Ebben az évben vetettek ki először a városra állandó adót. Egy évvel később ismét egy császári ezred táborozott Tarczal alatt és ugyanekkor zsarolta meg *Caraffa* is. 1689-től 92-ig *Rabutin*, *Schlick* és *Kirchemberg* csapatai sarczoltatták, 1693-ban sáska-járás pusztította el minden termésüket. Egy évvel később a császáriak összefogdosták a tarziali legényeket s katonáknak sorozták be őket. 1697-ben *Schlick* tábornok a császár hűségére kényszeríti a várost, míg másrészt *Deák Pál* magyar ezredes, *Vaudemont* és *Solari* tábornokok annyira zaklatják a lakosokat, hogy nagy részük ismét elmenekül s csak két év múlva kerülnek lassanként vissza. 1849 január 22-én, *Klapka György* vezérlete alatt, e tájon folyt le a bodrogkesztúr-tarziali csata, a mikor *Klapka Schlick* seregét megverte. 1895-ben szőlő-rigolirozás alkalmával régi sírt találtak, melyben üllőcsontváz volt. Az itt talált tárgyak a Nemzeti Múzeumba kerültek s némelyek úgy vélik, hogy ez lett volna Tarczal vezér sírja. A városházán sok érdekes oklevelet, régi feljegyzéseket és szabadalomlevelet őriznek, többek között a város régi pecsétjét 1612-ből, a város régi törvényeit 1606-ból, *Babocsay* Izsák városi jegyző naplóját 1670-től 1700-ig, II. Rudolf császár, II. Mátyás, III. Ferdinánd szabadalomleveleit s Bethlen Gábor oltalomlevelét. Hajdan virágzó bodnár-czéhe is volt. Most állami kőbányája, közúzó-telepe és állami vinczellér-iskolája van. Ez utóbbi mintaszerűen épült, és finom borfajokban gazdag pinczéje is méltó a megtekintésre. Lakosai hitelszövetkezetet, egyházi egyesületet, énekkart és olvasókört tartanak fenn. Itt van a királyi udvari szőlőtelepek felügyelősége s egy *Rákóczy*-féle kastély, mely szintén királyi tulajdon. Hajdani vára, *Babocsay* krónikája szerint, a mostani templom helyén állott volna, ez azonban hihetőleg tévedés, a mennyiben a templom maga is, mint az hajdan szokásos volt, erős falakkal volt megerősítve. Nincs kizárva különben, hogy a vár már a templom építése előtti időben fennállott. A *Szentkereszt* nevű hegyen hajdan kolostor volt, melynek alapfalai, néhány évvel ezelőtt, rigolirozás alkalmával felszínre kerültek. A községben két templom van. A jelenlegi barokstilú r. kath. templomot 1766-ban a kincstár építette. Az eredeti ősrégi templom már a XVIII. század első éveiben romokban volt, miért is II. *Rákóczy Ferencz* egyik lakóházát engedte át a kath. híveknek addig, a míg templomot építhetnek. A régi templomból most csak egy torony áll még, mely eredetileg góthikus stílusú volt, de — mint a támasztó pilléreire látható latin felírás bizonyítja — *Hansmann Márton* mester 1615-ben átalakította. A városnak 1606-ból való jegyzőkönyvei ezt a templomot még kéttornyúnak mondják. A református templom 1793-ban épült. Dülő nevei között is számos a figyelemreméltó. A már említettekén kívül még a *Pál deák*, *Királygát*, *Turzó*, *Vinnai*, *Dobai*, *Lantos*, *Czeke*, *Bajusz*,

Bakonyi, Nyavalytető, Serföző, Varga, Alsóremete, Kassai, Lónyai, Terézia, Pestere, Károlyizug, Bálintesere, Paptava nevéük érdemelnek említést. Ezek közül a Terézia-dűlőn áll a Mária Terézia királyné emlékére épült kápolna. Ide tartoznak *Bálintesere, Csendes- Füzesséri-, Gecsei-, Pap-, Sárossi-, Spinner-, Stein-, Szirmai-, Szomjas- és Fejő-tanyák*. Ez utóbbi már a XV. században *Feyev* alakban a tokaji vár tartozékaként szerepel. 1300-ban már egy foglalási perben pusztaként van említve. Most a város birtoka. A hagyomány szerint a tatárjáráskor pusztult el.

Tarnóka.

Tarnóka, tót kisközség 41 házzal és 192, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal. Postája, távírója és vasúti állomása Gálszécs. Hajdan *Torna* néven Purustyán vár tartozéka volt. 1478-ban a *Sempsei* családot, 1487-ben pedig *Tárczai* Mártont és Jánost iktatják némely részeibe, melyeket a *Széchiektől* vettek zálogba. E században a *Csapiak* is birtokosai. 1500-ban *Sztrithei* Ozsvátot és *Tárczai* Jánost s 1506-ban *Sempsei* Ferenczet újabb részekbe iktatják. 1569-ben *Rákóczy* György, *Kálnássy* Ferencz és *Deregyei* Pál a földesurai, kik e birtokra királyi adományt kapnak. Az 1598-iki összeírás *Homonnai Drugeth* Györgyöt és *Boeckay* Miklóst említi. 1637-ben *Drugeth* György újabb részekre kap királyi adományt s 1663-ban *Boeckay* Istvánt és *Soós* Jánost iktatják némely részeibe. A XVIII. század közepe táján még mindig a *Kálnássyak* s a *Boeckayak* bírják. Majd a báró *Fischer*, a *Szemere*, a *Kálnássy*, *Puky*, *Máriássy*, *Pekáry* és a *Panity* családokat uralja. Ma már nagyobb birtokosa nincsen. A községet 1663-ban a pestisjárvány is meglátogatta. Határában sok kövesült fa található. Gör. kath. temploma 1700 körül épült.

Tavarna.

Tavarna, tót kisközség, 86 házzal és 523 lakossal, kiknek nagyobb része róm. kath. vallású. Saját postája és távírója van, vasúti állomása *Homonna* vagy *Örmező*. Ősrégi község, mely hajdan a zempléni vár tartozéka volt s a vár szekeresei, fuvarosai (tavornici regis) lakták. Már 1215-ben említetik először. Azután a *Drugetheké* lett, a kik ott már a XV. század közepe táján birtokosok. 1562-ben *Olchváry* Györgyöt is némely részeibe iktatják, míg az 1598-iki összeírás *Révay* Gábort említi birtokosául. Azután a *Barkóczyak* lettek az urai, később azonban a gróf *Szirmayaknak* is volt benne részük. Most a gróf *Barkóczy* Jánostól alapított hitbizományhoz tartozik, melynek gróf *Hadik-Barkóczy* Endre a haszonélvezője. A *Barkóczyak* itt kastélyt is építettek, melyet az 1778-iki földrengés romba döntött. A mostani kastélyt 1832-ben gróf *Barkóczy* János építtette, de két mellékszárnya 1851-ben épült. A kastélyt, mely nagyúri kényelemmel van berendezve, szép park veszi körül. Sok műbecseseb bíró tárgy és családi festmény látható itt s ez utóbbiak a *Hadikok* és a *Barkóczyak* kiválóbb alakjait ábrázolják. A község róm. kath. temploma 1794-ben épült.

Tavarnamező.

Tavarnamező, azelőtt *Tavarna-Folyánka*. Tót kisközség 24 házzal és 146 római katolikus vallású lakossal. Van saját postája és távírója, vasúti állomása pedig *Homonna*. Hajdan *Polyán* néven *Csiesva* várának tartozéka volt s már 1363-ban a *Rozgonyiak* voltak a földesurai. Az 1598-iki összeírás *Bay* Ferenczet, *Hegyi* Györgyöt és *Krucsay* Bálintot találja itt. Azután a *Barkóczyak* birtokába kerül. 1747-ben, a mikor már *Polanka* néven említik, *Draveczky* Lászlót iktatják némely részeibe. 1773-ban gróf *Szirmay* Zsuzsánna, gróf *Barkóczy* Imre, *Stéján* Ferencz és *Péchy* Antal birtoka. Azután egészen a gróf *Barkóczyaké* lesz s most is a *Barkóczy*-féle hitbizományhoz tartozik. Lakosai sem maradtak mentek meg az 1663-ban dúlt pestistől. Gör. kath. temploma 1784-ben épült s 1870-ben újított meg. Ide tartozik a *Polyánkai-major*.

Telekháza.

Telekháza, azelőtt *Szedliczke*. Ondavamenti tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 110 házzal és 585 római katolikus vallású lakossal. Postája, távírója és vasúti állomása *Varannó*. Hajdan *Csiesva* várának tartozéka volt s annak sorsában osztozott, míglen a *Barkóczyak* lettek a földesurai. Most is a gróf *Barkóczy*-féle hitbizományhoz tartozik. 1663-ban a pestis látogatta meg, 1778-ban pedig földrengés okozott benne nagy kárt. Vannak itt mészkőbányák s a hitbizományi uradalomnak mészégető kemenczéi. Gör. kath. temploma 1778-ban épült, de egy évvel később a földrengés annyira megromgálta, hogy 1783-ban új templomot kellett építeni. Ide tartozik *Csiesvaalja*-

puszta és a *csicsvai várrom*. E festői szép, vadregényes fekvésű várrom alatt van a Barkóczy család temetője és a szegények háza s kápolnája. Csicsva a XIV. században *Nagy-* és *Közép-Csicsva* néven két község volt, mely a csicsvai várbirtokosokat uralta. Herczeg *Rasztislaw* ősi birtoka, melyet V. István 1270-ben Roland nádornak, a Rozgonyiak ősének adományozott. Vára 1440-ben épült. 1527-ben, a mikor *Szapolyay* István ostromolta, leégett s ekkor *Drugeth* István innen menekülni volt kénytelen. Ez alkalommal pusztultak itt el a vármegye régi írásai is. 1678-ban a vár ismét fennállott és 1684-ben *Thököly* ostromolta és foglalta el. 1703-ban a kuruczok foglalták el, kijavították és megerősítették, de 1711-ben a császáriak lerombolták. A XVII. és XVIII. században itt tartották a megyegyűléseket és itt őrizték és vezették az ú. n. *csicsvai-könyvet* is, mely arról volt nevezetes, hogy ebbe iktatták annak a kornak hírhedt hazugságait, szerzőik neveivel együtt. Innen származik az a régi közmondás is, hogy a mikor valaki valami nagyot talált mondani, azt jegyezték meg rá, hogy „beleillik a csicsvai könyvbe”. Telekháza tájékán feküdt még a XV. században *Vereskőcz-*, vagy *Vreskőcz-pusztá*. Ugyanesak itt feketett valahol *Szölöske*, mely még a XVI. században is szerepel s melyet 1487-ben *Lapispataki* Miklós alispán a *Rozgonyiaktól* zálogba vesz. Némelyek szerint azonban ez a Szölöske egy volna Szedliczkével, tehát a mai Telekházával. Ugyanesak a csicsvai vártartozékok között van említve a XV. században *Krudin* is, mely szintén itt, e tájon feketett s az akkori írásmód szerint *Crudyn*, *Crodeyn* és *Krwden* alakban kerül elő.

Telepőcz, ruthén kisközség a gácsi határon, 106 házzal és 732 gör. kath. vallású lakossal. Postája Papháza, távirója Zemplénszinna. A homonnai uradalomhoz tartozott s az újabb korban a gróf *Van Dernáth* és *Zichy* családok voltak az urai. Gör. kath. temploma 1792-ben épült, de 1875-ben megújították.

Telepőcz

Tiszalucz, Szabolcs vármegye határán, a Tisza mentén fekvő nagyközség. Van 419 háza és 2577, nagyobbára ev. ref. vallású lakosa. Saját postája, távirója és vasúti állomása van. Már Anonymus említi, hogy itt Árpád fejedelem korában a Tiszán kikötő és rév volt. Első okleveles nyomát 1219-ben találjuk, melyből megtudjuk, hogy az ispotályosoknak ott szegényházuk volt. Azután 1261-ben említik, a mikor a luczi vámnak egy része az egri püspöké. 1290-ben akirályi peczerek földje volt, melyet *Simon fia Tamás* kapott adományban. 1373-ban az aurániai perjel elcseréli a *Czudar* családdal, mely 1440-ig birtokolja. 1392-ben a Bogáth-Radvány nembeli *Luczi fia*, *Simon* birtoka. 1405-ben az *Isépi*, *Cselei* s a *Dohi*, 1435-ben a *Dobi* és a *Monaki* családok vannak birtokosaiként említve. Ez időtájt Felső és Alsó jelzőkkel két szomszédos község viselte e nevet. 1440-ben a Czudarok a maguk részét a *Rozgonyiaknak* adják zálogba s ugyanezt teszik 1450 körül a Monakiak is s ekkor a Ruszkai *Kornisok* lesznek zálogos urai. 1492-ben Beatrix királyné Felsőluczot visszabocsátja Monaki Mihály birtokába. 1567-ben a törököktől elpusztított helyek között van említve. 1598-ban, a mikor a török hódoltságához tartozott, a törökön kívül Monaky Ferencz, István és Péter és *Rákóczy* Zsigmond adóztatták. 1603-ban Rudolf király Rákóczy Zsigmondnak újabb adományt ad a birtokra. 1644-ben itt a kurucz és labancz seregek között véres csata volt. 1711-ben a Rákóczyak többi birtokaival együtt a királyi kamara foglalja el, míg Alsólucz 1732-ben *Szirmay* Tamásé és *Fáy* Gáboré. 1774-ben Szendrői *Török* József az ura. Később azután Alsólucz Rákóczy-jogon a gróf *Aspremontoké*, a felsőluczi pusztá pedig a Monakiak révén az *Andrássyaké* lesz. Az Aspremont-féle részt azután a gróf *Erdődyek* kapták s most gróf Erdődy Györgynek és gróf Andrássy Gézának van itt nagyobb birtokuk s az előbbinek, az ide tartozó *Sarkad-pusztán*, csinos emeletes úrilaka, mely 1895-ben épült és most a bérlő lakása. Kurnczvölgyi dűlőjéről azt tartják, hogy 1707-ben itt táborozott csapataival II. Rákóczy Ferencz. 1750-ben az egész község leégett, a református templommal együtt, mely egyébként 1600 körül épült. Ide tartoznak *Gabriella-* és *Vadvizes-tanyák* valamint *Sarkad-pusztá*.

Tiszalucz.

Tiszakarád, Szabolcs vármegye határán s ugyanesak a Tisza mentén fekvő magyar nagyközség, melynek azelőtt egyszerűen *Karád* volt a neve. Van 333 háza és 2362 ev. ref. vallású lakosa. Postája, távirója és vasúti állomása Sárospatak. Első birtokosaiul 1411-ben az *Agárdiakat* ismerjük.

Tiszakarád.

1417-ben már *Perényi* Miklóst és *Nagytárkányi* Györgyöt, 1466-ban pedig *Begányi* Benedeket iktatják némely részeibe. Ez időtájt a *Töke* és a *Széchi* családokat is uralja. 1487-ben a Széchiek a maguk részét a *Tárczaiaknak* zálogosítják el. 1501-ben *Kassai* Istvánt, 1510-ben a Csaloviti *Horváthokat* s 1550-ben *Vékey* Ferencz bánt, majd 1553-ban *Valkóy* Miklóst iktatják itt be. 1570-ben *Vékey* Ferencz a maga részét unokájára, *Palugyay* Erzsébetre hagyja. Az 1598-iki összeírás a *Rákóczyakat*, *Borbély* Györgyöt, *Sarkanytyús* Ferenczet, *Tárkányi* János özvegyét, *Alaghy* Ferenczet és *Pacsoth* Ferenczet említi. 1529-ben *Sennyey* Sándort iktatják részeibe, de két évvel később újabb részekre kap királyi adományt. 1654-ben a *Tárkányiak* szintén újabb donációt kapnak s ezeknek részét 1688-ban *Sennyey* III. István öröklí. 1751-ben *Döry* Ferenczet iktatják e birtokrészbe, melyet azonban a *Sennyeyek* 1800-ban ismét visszakapnak. Közben a *Petrovayak*, a királyi kincstár, majd az *Aspremontok* s a gróf *Almásyak* is földesurai. Most gróf *Mauláth* Józsefnek van itt nagyobb birtoka. A lakosok hitel- és fogyasztási szövetkezetet tartanak fenn. Református temploma 1884-ben épült. Ide tartozik *Csermely-tanya* s közelében van *Nagyhomok-puszta*, mely 1367-ben *Csaszlóczi* Mihály birtokaként szerepel s a XV. században község volt.

Tokaj.

Tokaj, magyar nagyközség a Tisza és a Bodrog összefolyásánál, járási székhely vasúti- és táviróállomással, 736 házzal és 5110, túlnyomóan róm. kath. vallású lakossal. Járásbirósága, adóhivatala, sóhivatala, két pénzügyintézet, négy olvasóköre van; továbbá konyak-, ecet- és gyufagyára, nagy trachit kőbányája is, valamint állami kőszárfonója. Zemplén vármegye legrégibb városai közé tartozik s története csaknem ezeréves. Történetének összegezésénél számos más adaton kívül fölhasználtuk *Telepy* Marczel adatait is. *Tokaj* multjának kutatói első sorban azzal a kérdéssel foglalkoznak: honnan vette a város a nevét? Régi okmányokban *Tokota*, *Tochol*, *Tokoyd* és *Tucota* néven szerepel. Egyes történetírók a „tok” és „háj” szavakból származtatják a nevét; mások a szláv „sztokaj” (a mi összefolyást jelent s a két folyó egyesülésére következtet) alapján magyarázzák a város nevét, *Tokaj* alapításának történetéről Béla király névtelen jegyzője azt írja, hogy *Arpád* egyik legserényebb katonája, *Turzol* vagy *Tarczal* vezér kapta ezt a földterületet a fejedelemtől ajándéknul. És *Anonymus* így folytatja leírását: „Említett *Tarczal* pedig *Arpád* vezér kegyelméből azon hegy tövében, hol a Bodrog a Tiszába szakad, nagy földet szerze s ott földvárat épít, melyet most *Himösudvarnak* neveznek.” Ezen a legendás adaton kívül *Tokaj* legrégibb multjáról még egy adatunk van 1074-ből, a mely szerint *Géza* herceg a *Salamon* királylyal vívott ütközet után *Tokaj* várába menekült s itt kelt át embereivel a Tiszán. Ez a két adat, ha egyebet nem is, de annyit kétségtelenül bizonyít, hogy *Tokaj* vára abban az időben már fennállott. Más történetíró azt is fölemlíti, hogy *II. Endre* nevével, *Gertrud* királynéval, gyakran kereste fel ezt a vidéket, hatalmas vadászatokot tartván itt s a tokaji várban pihenvén ki fáradalmait. A tatárjárásig azután semmiféle följegyzést sem találunk róla. A szomorú emlékü tatárpusztításnak áldozatul esett *Tokaj* is; várát a vad hordák földülták és megsemmisítették, lakosait felkoncezolták s híres szőlőit kipusztították. 1241 április 14—20. között a tatárok *Tokaj*nál átkeltek a Tiszán s a mikor végleg kitakarodtak az országból, Béla király olasz munkásokat telepített e vidékre, kik azután ismét megkezdték a szőlőművelést. A tokaji vár csaknem két századig romokban hevert, a város pedig *V. István* uralkodása alatt — egy 1270-ben kelt okirat szerint — a királyi kutyapezérék birtoka volt. (Erat vilis possessio Caniferorum Regiorum.) Húsz évvel később *IV. (Kún) László* a tokaji uradalmat *Simon* fia *Tamás* comesnek adományozta. Hogy ez meddig bírta, arra nézve hiányoznak az adatok s ettől fogva *Tokaj* körülbelül egy századig alig szerepel a történelemben. 1388 táján *Zudar*, vagy másképp *Czudar* Péter bán *Tokaj* birtokosa, de 1398-ban *Zsigmond* király *Debrői* (*Debrew*) *Istvánnak* adományozza, a ki itt új várat emel. *Debrői* azonban a *Zsigmond* ellen szőtt összeesküvésbe keveredvén, jószágait elveszti s *Tokaj* várát a király az országból kivert *Brankovics* György szerb despotának adományozza. 1412-ben *Zsigmond* és *Ulászló* lengyel király átutazóban itt pihennek meg. 1440-ben György szerb despota *Hunyady* János kormányzónak adta át a várat, a ki azt erős sánczokkal vette körül s itt

gyűjtötte egybe hadait, melyekkel a husziták ellen indult. Húsz évvel később Mátyás király ismét megerősítette a várat. 1469-ben kezdődik Tokajban a *Szapolyai*, ak uralma, kik a várat Mátyás királytól kapták. 1490-ben *Albert* herceg, Ulászló király testvére és lengyel hadai több ízben zaklatták Tokaj várát. A mohácsi vész után következett Tokaj fénykora. 1526 október 14-ére ide hívta össze Szapolyay János az ország rendeit a királyválasztás megbeszélésére. A mai óvoda területén állott a Szapolyayak hatalmas kúriája; ennek udvarán jöttek össze annak a kornak legnevesebb vitézei és főurai, elvetvén a kockát, melynek nyomában hosszú időn át véres viaskodások dúltak fel az ország nyugalma. Tokajból indult ki *Szapolyay* János hatezer emberével Buda felé s innen indult *Kún* Gothárd Esztergomba, *Bakics* Pál pedig Székesfehérvárra, hogy megszerezzék Jánosnak a királyi koronát. Végül innen küldte János azt a híres levelet Zsigmond lengyel királynak, a melyet „tokaji levél” néven említenek a történetírók. A következő évben (1527) két megválasztott királya volt már az országnak és éppen a tokaji vár előtt verte tönkre szeptember 28-án Ferdinánd király Szapolyay János seregét s őt magát a Tiszán át megfutamította. *Salm* Miklós császári vezér ekkor leöldöstette Tokaj lakosait s a várat hatalmába kerítette. Két hónappal később második ütközet zajlott le itt: a Szapolyay-párti *Bodó* Ferenczet verte meg *Török* Bálint. A következő évben ismét öldöklés színhelye Tokaj. *Bornemisza* Simon szüret idején rátámadt a tokajiakra s elrabolta összes borukat. 1535-ben *Fels* Lénárd császári vezér lett a tokaji vár ura, de 1537-ben János király hívei, élükön *Perényivel*, véres ostrommal visszavívták a várat. Ezzel azonban még nem állott helyre a béke Tokaj körül; még ugyanez év őszén visszatértek Ferdinánd seregei *Serédy* Gáspárral és újra bevették a várat. 1541-ben Ferdinánd hű vezérének, *Serédy* Gáspárnak adományozza a tokaji uradalmat. Tíz évvel később, 1551 július 19-én, Tokajba hozták a magyar szent koronát, hogy azt *Serédy* őrizetére bizzák. Meddig volt a korona Tokajban, nem tudjuk; csak annyi tény, hogy onnan Bécsbe vitték. 1556-ban *Serédy* Gáspár már nem élt s a tokaji várat és uradalmat kiskorú fia gyámjának, *Némedy* Ferencznek az őrizetére bízta, a ki átpártolva a Szapolyayakhoz, a várat átadta *Izabellának*. A hűtlenséget azonban már a következő évben megboszulta *Derzsffy* István kassai kapitány, a ki a tokaji várat megostromolta és bevette. 1564-ben *Balassa* Menyhért és *Zay* Ferencz seregei lepik meg a békésen szüretelő tokajiakat és kifosztják a várost. A következő évben az akkor *János Zsigmond* tulajdonában levő várat Miksa király hadai foglalták el. Az ostrom alatt lelte halálát *Némedy* Ferencz is. Érdekes megjegyezni, hogy Tokaj elfoglalásakor 4000 hordó bort találtak a pinczékben, pedig az előző év szüretjét teljesen tönkre tette a *Balassa-Zay*-féle hadak garázdálkodása. 1566-ban János Zsigmond mindenáron vissza akarta vinni a várat és csak többszörös sikertelen támadás után vonult vissza. A következő évben *Hasszán* temesvári basa rontott a vár ellen, azt bevette és a várost elpusztította. 1595-ben Tokaj várát és uradalmát *Báthory* István fejedelem birtokában találjuk, de csakhamar ismét a császáriak kezére kerül, a kiktől 1605-ben *Boeskey* István foglalja el. Ez az ostrom egy esztendeig tartott, míg a kiéhezett őrség a vár kapuit megnyitotta *Boeskey*nek, ki a következő évben meghalt. A várat *Thurzó* György vívta vissza, a kit II. Mátyás annak birtokába iktatott. Az 1622-ben kötött béke értelmében Tokaj ura *Bethlen* Gábor lett, a ki négy évvel később itt ülte fényes menyegzőjét *Brandenburgi Katalinnal*, a ki férje után a várat és az uradalmat örökölte. Katalin Tokajt egyik kedves emberének, *Csákynak* akarta a kezére játszani; de ezt a rendek megakadályozták. 1647-ben I. *Rákóczy* György lett Tokaj ura. Ez évben a Tisza gyakori áradásainak gátat vetendő, Belgiumból és Velenzéből hozott mérnökökkel szabályozták a vár alatt a Tisza folyását. A következő évben II. *Rákóczy* György veszi át a várat, a ki 1662-ben a Fenesnél kapott halálos sebe következtében meghalt. Tokaj I. Lipót kezére jut s a következő évben már német csapatok tanyáznak benne. 1670-ben I. *Rákóczy* Ferencz alatt Tokaj várát is megostromolták, de eredménytelenül. Ugyanekkor történt, hogy *Széchenyi* György kalocsai érsek a tokaji helvét vallású lelkeszt német alabárdosokkal kiűzette Tokajból. 1683-ban *Thököly* Imre tűzi ki zászlaját a tokaji várra, de két évvel később *Caprara* Aeneas, I. Lipót

vezére elhódítja tőle. 1697-ben Tokay Ferencz, az ú. n. parasztkirály, felküzíti a hegyaljai népet. Ejj idején megmászsák a vár falait, a német őrséget lemészárolják és beveszik a várat. Csakhamar megjelennek azonban Lipót seregei, Vaudemont Károly vezérlete alatt, kik a várat ostrommal visszafoglalják, a lázadókat leöldösik, a várost felgyújtják és lakosait gyilkolják. 1703-ban gróf *Beresényi* Miklós veri ki innen a császáriakat. 1705-ben, mikor Lipót király a kuruczoktól elhódított sárospataki várat, nehogy az a lázadásnak újabb fészke legyen, leromboltatta, ezt II. *Rákóczy* Ferencz azzal fizette vissza, hogy a tokaji várat semmisítette meg. Egyik alvezéré, *Patay* Sámuel bízta meg a pusztítás munkájával. Patay alaposan megfelelt a fejedelem parancsának. Az erős falakat szétromboltatta s hogy a várat teljesen egyeulővé tegye a földdel, csatornákkal odavezette a Tisza és a Bodrog vizét, hogy nyoma se maradjon. A tokaji uradalom 1715-ig Rákóczy nevéen volt s csak a szatmári béke és Rákóczy elbujdosása után foglalta el a királyi kincstár, melytől 1860-ban váltotta meg magát a község.

Tokajban három egyházi rendnek volt szállása. Elsőkül a pálosokat telepítette meg itt 1470-ben Tokaj akkori ura, *Szapolyay* Elmsre, a ki klastromot is épített nekik. A pálosoknak azonban alig 70 évig volt maradásuk Tokajban, mert 1537-ben a protestáns *Serédy* Gáspár leromboltatta a rendházat, tagjait és főnökeit pedig börtönbe vetette. A kapuczinus barátok letelepüléséről a következőket jegyezték fel: „*Winterbachi* Hugó Kristóf, a tokaji sóház tárnoka, 1711-ben azzal az alázatos kéréssel járult *Telekessy* István egri püspökhöz, engedné meg, hogy úgy a lelki vigasz, mint a katolikus hit növelésére néhány kapuczinus atyát hívhasson Ausztriából Tokajba, kik azután itt klastromot és templomot építhessenek.“ Az egri püspök megkérte III. Károly királyt is, kinek engedélyével 1712-ben három kapuczinus barát települt meg Tokajban. Ezek kezdetben a mai római katolikus paróchia közelében laktak, majd pedig — két évvel később — a város északi részében fekvő Rákóczy-féle házat és telket kapták templom és konvent építésére. Gróf *Koháry* István 20,000 pengő forinttal járult a templom fölépítéséhez, a mit más adományok is követtek s a rend csakhamar virágzásnak indult. A rendet II. József törölte el. 1723-ban épített székházat és gimnáziumot a piaristáknak *Pikóczy* Eleonóra, gazdag tokaji úrhölgy; de 1785 körül e gimnáziumot Sátoraljaújhelybe telepítették s a piaristák is oda költöztek. Hat temploma közül a római katolikus 1773-ban épült; a görög katolikus 1790-ben. Az örmény templomot, mely düledező félben van, a XVII. században építhették. A többi újabb keletű.

Tolcsva.

Tolcsva, magyar nagyközség a Hegyalján, a hasonló nevű patak mellett. Van 501 háza és nagyjórészt róm. kath. vallású, 3175 lakosa. Saját postája és távírója van, vasúti állomása Liszkával közös és Liszka-Tolcsva a neve. Nevét, mely hajdan *Tolcsvatő*, vagyis az akkori írásmód szerint *Tolchtvatev* volt, patakjától vette. Hajdan vára is volt s IV. Béla korából várispánját is ismerjük *Kádár* Islván személyében. 1366-ban *Tolcsvai* János fia, László birtoka. 1395-ben Reesetei *Csirke* Margitot, 1398-ban *Debrői* Istvánt és fiait, 1404-ben *Keéri* Lászlót iktatják részeibe. 1410-ben *Toronyai* Pálnak is vannak itt telkei. 1414-ben a Csicseri *Ormos*, 1418-ban a Csicseri *Fodor*, 1446-ban az *Upori* család szerzi meg egyes részeit s ugyanekkor a Tolchvaiak is birtokosai. 1448-ban a *Czékeiek* és a *Téti* család, 1461-ben pedig *Korláth* András is földesurai. 1461-ben a Csicseri Ormosokat, 1474-ben *Pesthi* Bálintot, 1475-ben *Nyárasapáti* Györgyöt, 1488-ban *Czékei* Mátyást is birtokosai közé számítja. 1511-ben *Czékei* Petronella, *Bánffi* Péter, *Eödönffy* Imre, *Dobó* Zsófia, *Gerendi* László, *Upori* Borbála és *Czékei* János a földesurai. 1512-ben *Thárczai* Miklós itteni birtokát eleseréli *Perényi* Imrével. 1564-ben *Paczoth* János, 1569-ben *Wiczmándy* Mátyás, 1570-ben *Melith* Ferencz, 1573-ban *Buday* Pál, 1578-ban *Garay* Miklós, 1587-ben *Palajthay* Miklós és *Végh* István tűnnek fel birtokosai között. 1598-ban *Melith* Pál, *Paczoth* Ferencz, *Ragyóczy* Péter és *Dobó* Ferencz bírják. 1602-ben *Lónyay* Annát iktatják egy részébe. Ez időben már a pataki uradalom tartozéka és *Dobó* Ferencz a földesura. 1630-ban a *Rákóczyaké*, de van benne részük 1634-ben *Vinnay* Jánosnak, 1649-ben *Sándor* Miklósnak, 1655-ben *Klobusitzky* Andrásnak s 1660-ban, a mikor már *Nagytolcsva* a neve, *Vécsei Dalmady* Istvánnak, egy évvel később *Kazinczy* Péternek, *Makay* Katának és

Hartyányi Endrének is. 1680-ban részben el volt pusztítva és falunak van mondva a törököknek behódolt községek között. 1700-ban II. Rákóczy Ferencz a maga részét a *Stegner* családnak adja zálogba. Ekkor a *Barkóczy*eknek s a *Józsa* családnak is volt itt birtokuk. 1747-ben *Klobusitzky Pál* volt egyik birtokosa; ez időtájt a *Tárczay* családnak is volt benne része. Azután a *Szirmay* család hitbizományához tartozott. E korbéli birtokosai a *Tolesvai Nagy*, *Berhelyi*, *Mezősy*, *Szemere*, *Carove*, *Sennyey* és *Stéján* családok voltak. Most báró *Waldbott* Frigyesnek van itt nagyobb birtoka és kastélya, mely hajdan a *Szirmay*aké volt. A kastély nagyúri kényelemmel van berendezve. Termeit számos érdekes festmény s a *Waldbott* család történeti szereplését ábrázoló képek s más műtárgyak díszítik. Különösen figyelemre méltó nagyértékű, gazdag könyvtára és kéziratgyűjteménye. Van itt ezenkívül még három régi úrilak s egy újabb, mely utóbbi *Tolesvai Nagy* Barna tulajdona s ő is építtette; továbbá a *Dessewffy Józsefné*, mely a *Szirmay*ak révén, leányágon került a birtokába. Azután a *Zsedényi László*, mely előbb *Stéján*-féle kúria volt; s végre a *Csöke Lászlóné*, mely korábban *Szemere*-féle kuria volt. *Tolesva* különféle városi szabadalmakat élvezett és hajdan arany- és ezüstbányászata is volt. Hegyei jaspist, obsidiánt és kalczedont is tartalmaznak. A lakosok fogyasztási és hitelszövetkezetet, valamint temetkezési egyesületet tartanak fenn. Hajdani várának romjai a *Várhegy* tetején a múlt század közepén még láthatók voltak; de ma már alig van valami nyomuk. A község 1856-ban teljesen leégett. A városban három templom van. A róm. kath. templom némelyek szerint 1280-ban épült, de több ízben átalakítván, több korszak nyomait viseli magán. Legérdekesebbek a ma is látható gótikus részletek. Hatalmas aranyú tornya alatt kis kápolna van, mely arról nevezetes, hogy 1809-ben a szent koronát, *Munkács* és *Budapest* közötti útjában, itt őrizték egy napig. A gör. kath. templom 1760-ban, a református 1830-ban épült. A róm. kath. egyház barokkstíliú, zománcozott képekkel díszített, szép ezüst szentségmutatót, kelyhet és keresztet őriz, melyeket az 1830-ban a feltört templomból elrabolt és szétdarabolva ismét megtalált régi egyházi szentedényekből készíttettek. Felemlítendő még, hogy mikor 1717-ben ezt a templomot a protestánsoktól a katolikusok számára visszavették, a tolesvai asszonyok nagy zendülésben törtek ki. *Tolesvár* vette nevét a *Tolesvai* család és előnevét az ott ma is szereplő *Tolesvai Nagy* család. *Tolesvával* volt hajdan határos *Kutpataka* községe, mely a XIV. század végén *Kughpathaka*, másként *Kwthpataka* alakban merül fel, s melynek ura 1410-ben *Toronyai Pál* volt.

Topolóka, tót kisközség 84 házzal és 433 róm. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása *Homonna*. A homonnai uradalom tartozéka volt s a XVII. században a *Szirmay*ak lettek az urai, kik itt kastélyt is építtettek, melyet a *Szerviczky*ek a múlt század hatvanas éveiben, a mikor ők voltak a birtokosai, megújítottak. A XVII. század vége felé még a *Széchy*eknek is volt itt részük. Róm. kath. temploma 1748-ban épült s az egyház érdekes régi kelyhet őriz.

Topolóka.

Topolyán, Ung vármegye határán fekvő tót kisközség 146 házzal és 640 gör. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása *Nagymihály*. *Topoly* néven már 1248-ban említve van a budai káptalan egyik oklevelében. 1335-ben *Toplya* alakban szerepel, abban a határjáró levélben, melyet az egri káptalan a *Sztáray*-ösök javára kiadott. A XV. században már „Ó” és „Új” jelzőkkel két községként van említve. 1419-ben a *Nagymihályi* és *Tibai* családok a földesurai. 1506-ban, mint praedium, *Sempsei* Ferenczet uralja. Az 1598-iki összeírás *Vinnay Pált* és *Kristófot*, *Pacsoth* Ferenczet, *Eödönffy* *Kristófot*, a nagymihályi plébániát, *Nagymihályi* Ferenczet és *Nagymihályi* *Gábor*, *György* és *János* özvegyeit sorolja fel birtokosaiul. Azután a gróf *Sztáray*ak, a *Nagymihályi* család utódai lettek az urai, de a gróf *Waldstein* családnak is volt itt később része. Most nincs nagyobb birtokosa. Gör. kath. templomának építési ideje ismeretlen.

Topolyán.

Tótalmád, azelőtt *Tótjablonya*, a *Viravka*-völgyben fekszik. Tót kisközség 70 házzal és 347 róm. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása *Koskócz*. Részben a homonnai uradalomhoz tartozott, de a XVI. század végén és a XVII. század elején a *Wiczmány*eknek, *Bogáthy*eknek, *Malikóczy*eknek, *Palocsay*eknek, *Pethők*nek és *Forgách*oknak is volt itt birtokuk. Azután az

Tótalmád.

Töketerebes.

Almásyaké lett, majd a *Malatmszkyaké* és most báró *Beich* Milánnak van itt nagyobb birtoka és régi úrilaka. A községben nincsen templom.

Töketerebes, a gálszécsi járásban, az Ondava-folyó mellett fekvő nagyközség, 715 házzal és 4623, túltal elegendő magyar lakossal, a kik túlnyomóan római és görög-katholikus vallásúak. Történelmi, viharos idők számos emléke fűződik a községhez; ez emlékek egyik legjelentősebb szószólója az az omladozó rom, amely *Páris* (Párics) vára néven sokat szerepelt a korábbi századokban. A hagyomány szerint a község első alapítója Páris volt s az ő nevével nyerte a község is a *Páris-Terebes* nevet, a mint a XIII. és XIV. században nevezték. Egy 1254-ben kelt följegyzés szerint a vár a tatárjárás lezajlása után épült és Páris ispán fia, *Terebesi* Andor (Andornicus de Terebes) volt az ura. 1280-ban Mihály mester kapta királyi adományban. 1330-ban *Drugeth* Vilmost látjuk a birtokban, amely azonban 1343-ban már királyi birtokként szerepel. 1387-ben Zsigmond király a várat *Perényi* István fiának, Péter mesternek adományozza. Töketerebes elnevezésére nézve több följegyzés a következő magyarázatot adja: „terebes“ irtást jelent; a „Tőke“ pedig valami XIV. századbeli név, a mint hogy ilyen névű család több helyen szerepelt a vármegyében s így a „Töketerebes“ annyit jelenthet mint „Tőke irtása“. Ha tovább nyomozzuk a vár történetét az okiratokban, a XIV. század végétől a XVI. század végeig a Perényi család történetét látjuk a vár fejlődésével és eseményeivel összeforrvá. De a XV. században birtokosok még itt *Brankovics* György szerb despota, a *Czudar* család, a *Hunyadyak*, a *Szapolyayak* és a pálos-rend. A husziták garázdálkodása idején a terebesi várba hívták össze 1454-ben az országgyűlést, hogy a cseh rablók megfékezésére törvényt hozzon. Egy 1483-ban kelt okirat szerint a felségsértő Perényi István, a vár akkori ura ellen Mátyás király hadat küldött s véres ostrommal elfoglalta a várat, elkobozva Perényi István minden birtokát; a lázadó Perényi fia, Imre azonban később visszanyerte a javakat. Perényi Imre kiváló tulajdonokkal felruházott férfiú volt. 1502-ben ő alapította azt a pálos kolostort, amely ma is áll még s a szerzetes-rendet gazdag javakkal ajándékozta meg. Példáját követték más főurak is, mint például *Sztrithey* Zsigmond, a ki egész uradalmat ajándékozott a terebesi pálosoknak. De a szerzetesek nem sokáig élvezhették a jólét nyugalalmát: 1530-ban a következő Perényi, a harczias Péter kiűzte őket terebesi házukból. A gyászos emlékű mohácsi vész után ismét Terebesen jöttek össze az ország rendjei. 1536-ban erős várfallal és sánczokkal erősítették meg a várat. Perényi Péter 1541-ben újra bővítette. A Perényieknek 1567-ben Gáborral magvaszakadván, özvegye, *Ország* Ilona halála után a hatalmas birtok unokaöcsésére, *Drugeth* Györgyre szállott. Hosszú időn át a Homonnai Drugethek voltak az urai. Itt ostromolta 1582-ben *Drugeth* István a testvérét, Györgyöt, hogy birtokából kiverje. És ugyancsak itt játszódott le 1595-ben az a másik véres dráma, a melyet a monda ékes szavakkal megőrzött későbbi korok számára is. A vad haragú Homonnai Ferencz és szépséges hitvesének, Perényi Erzsébetnek véres szerelmi kalandja ez a történet, a melyről azt jegyzi fel a krónika, hogy a vár ura szerelemfúltésből a vár ablakából vetette le a mélységbe *Tussay* nevű íródeákját. 1598-ban, vagyis három évvel később, *Drugeth* György lesz a vár ura, a kit később súlyos vádakkal terhelve, halálra ítélték, birtokai árán azonban a halálos ítéletet nem hajtották végre; Terebes 1600-ban a fiskusé lett, míg nem *Drugeth* György később ártatlanságát bebizonyítva, 1613-ban ismét visszakapta birtokait. A XVII. században Párics vára ismét sok ostromot állott ki 1620-ban *Bethlen* Gábor vette be és hadvezérének, *Széchy* Györgynek ajándékozta, de 1625-ben *Drugeth* János visszaszerezte, s az ő özvegye öt évvel később visszahozta a pálosokat is régi fészükbe. 1673-ban ismét megerősítették az ostromoktól megrongált várat, melyet két évvel ezután a császáriak elfoglaltak. Később ismét a *Drugethek* kezén van. *Drugeth* Zsigmond lengyel őrséget helyezett a várba, de Thököly Imre török csapatai bevették s urát elfogva, Kassára hurcolták. A pálosokat is kiűzték klostromukból, a melyet alig néhány évvel előbb (1678-ban) tataroztatott és bővített ki gróf *Forgách* Zsigmond özvegye, *Batthyány* Borbála. Csak két évig ült a birtokban Thököly Imre, mert 1686-ban menekülni volt kénytelen. Mielőtt azonban a várat elhagyta, puskaporral aláaknázza és fölrob-

Tokaj.

A Bodrog Tokajnál.

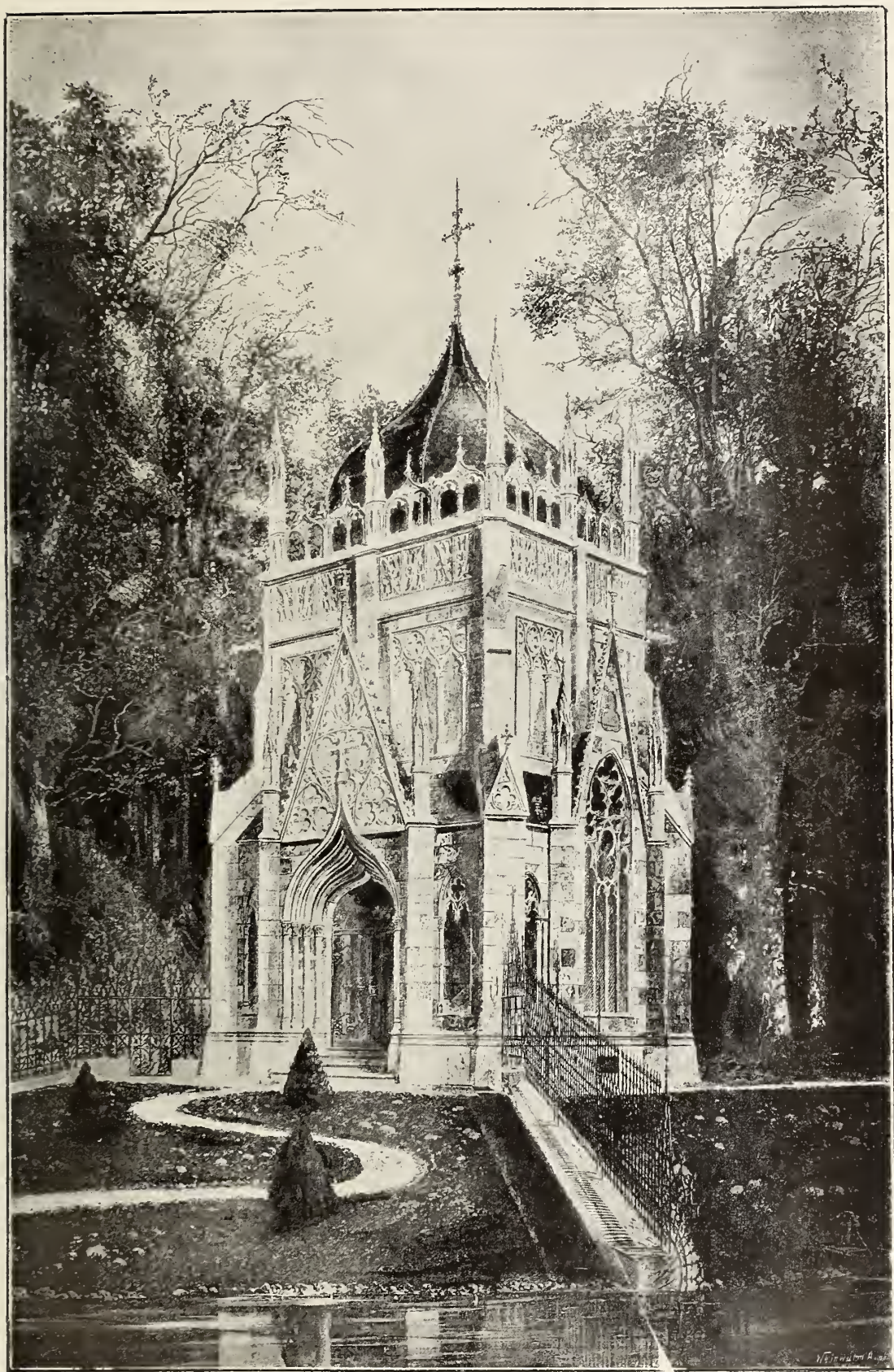
Töketerebes. — A gróf Andrassy-féle kastély a park felől.

Töketerebes. — Gróf Andrassy Gyula sarcophagja.

Tökete. — A gróf Andrássy-féle kastély.

Töketerebes. — Gróf Andrássy Gyula mauzoleuma

bantotta. 1686-ban a császáriak visszahelyezték a pálosokat régi jogaikba és a klostromba. Lipót császár korában az utolsó Drugeth is elhalván, Zsigmond özvegye, *Keglevich* Teréz grófnő, leányának a terebesi dominiumot adván hozományul, az a gróf Csákyak birtokába került. 1756-ban gróf *Van Dernáthné Zichy* Terézia a birtok ura, a ki négy évvel később a régi pálos kolostort újraépíttette; de a rend eltörlése után 1786-ban a pálosok munkakörét világi papok vették át. Ugyanebben az évben épített a régi vár omladékaiból díszes kastélyt gróf *Csáky* Imre. Jelenleg a terebesi birtok a gróf *Andrássyaké*, a kik azt 1838-ban gróf *Andrássy* Károlyné, szül. *Szápáry* Etelka révén nyerték. 1876-ban gróf *Andrássy* Gyula, 1890-ben pedig már gróf *Andrássy* Tivadar volt az uradalom birtokosa. E főuri nemzetségnek itt nagyarányú, díszes kastélya van, telve műkincsekkel és nagyértékű festményekkel. Parkja is egyike a legszebbeknek az országban. A park területén áll Párics vár romja is és gróf *Andrássy* Gyula mauzoleuma. A községhez tartozott a XV. században *Vallyon* elpusztult falu, a *Deregyei* család birtoka. Töketerebes határában jelenleg a következő tanyák fekszenek: *Csikós*, *Molyva* és *Czigány* tanya, továbbá a *Cserje*, az *Ilona* és a *Koroncs* nevű majorok. A mai plébánia-templom, mely már 1404-ben fennállott, hajdan a pálosoké volt. 1696-ban a villám gyújtotta fel és 1876-ban leégett. 1830-ban földrengés rongálta meg a templom falait. Műbecsű, régi szép freskók díszítik a menyezetet, de az 1876-ban bekövetkezett esőzésektől átázva, a freskók helyenként, sajnos, lehullottak. Ebben a templomban van eltemetve Perényi János (1458) és herceg Perényi Imre nádor (1519). Itt nyugszik még Szápáry Péter és neje, Csáky Juliánna, gróf *Andrássy* Károlyné szül. Szápáry Etelka. A két szép Perényi sírkő közül a Jánosé a következő köriratot viseli: Haec est sepultura Magnifici Domini Joannis filii Emerici de Perén, Illustriss. Principis Domini Sigismundi Dei gratia Romanorum imperatoris, Hungariaeque ac Bohemiae Regis Dapiferor. ac Sereniss. Principis Domini Alberti eadem gr. Roman. ac Ladislai Hungar. Regis Tavernic. Magistri, Comitis Zemplén. Anno MCCCCLVIII. A plébánia is igen régi eredetű; 1333-ban már fennállott. A régi pálos-kolostor épületének egyik részében van ma a r. kath. paróchia, a másik felében pedig az állami iskola. Hatalmas műremek az a gótikus stílusú drága mauzoleum, a melyet gróf *Andrássy* Gyulának, Magyarország néhai nagyhírű miniszterelnökének koporsója számára építettek 1893-ban Meining Arthur terve szerint. A sarkophag Zala György műve. Itt nyugszik *Andrássyné* Kendeffy Katinka is. A sarkophagra boruló nőalak *Andrássy* lányát, *Ilonát*, gróf *Batthyány* Lajosnét ábrázolja. Az egyik falat *Munkácsy* híres képe, a *Krisztus* a keresztfán, foglalja el. Töketerebes vasúti állomás, távírója, körjegyzősége, hitel- és fogyasztási szövetkezete van. Az 1831-iki parasztlázadaskor Töketerebes volt főfészeke a gyülevész népnek.

Tölgyeshegy, azelőtt *Zubna*, tót kisközség, 58 házzal és 407 róm. kath. vallású lakossal. Postája Papháza, távírója Zemplénszinna. A homonnai uradalomhoz tartozott s később az *Aissdorfer* családé lett. Gör. kath. temploma 1774-ben épült s 1890-ben megújították.

Tölgyeshegy.

Turány, ondavamenti tót kisközség. Van 48 háza és 246 róm. kath. vallású lakosa. Postája és távírója Kelese, vasúti állomása Varannó. A sztropkói vár tartozéka volt. Később a *Jekelfalussyak*, majd a gróf *Viczay*, báró *Sennyey* s a báró *Horváth* családok lettek az urai. Ezidőszerint nagyobb birtokosa nincsen. Az 1663-ban fellépett pestis itt is dühöngött. Róm. kath. temploma 1825-ben épült. Ide tartozik az ú. n. *Határesárda*.

Turány.

Turcóz, a hrubói völgyben fekvő tót kisközség, 35 házzal és 111 róm. kath. vallású lakossal, kiknek itt templomuk is van, melynek építési ideje ismeretlen. Postája Göröginye, távírója és vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott s azután a gróf *Klobusitzkyak* lettek az urai. Most idegen kézen van.

Turcóz.

Tussa, a Tapoly völgyében fekszik. Tót kisközség 132 házzal és 677, nagyobb részben ev. ref. vallású lakossal. Postája, távírója és vasúti állomása Parnó. A *Tussaiak* ősi birtoka, melyre már 1264-ben királyi adományt kaptak. Ők és osztályos atyafiaik voltak, részben még az újabb korban is, földesurai. 1367-ben a *Tussai Bothfiak* birtoka. 1410-ben *Pap* Simont iktatják némely részeibe s e század közepe táján a *Fekete* család is részes benne.

Tussa

1520-ban *Hosszumezei* Györgyöt, 1570-ben *Gercselyi* Miklóst és *Thury* Jánost, 1575-ben *Zentivány* Györgyöt és *Jezerniczky* Györgyöt, 1577-ben *Kökényesdy* Mátyást és *Lucskay* Györgyöt, 1578-ban *Soklyósy* Istvánt és *Széchenyi* Ferenczet s 1587-ben *Malikóczy* Miklóst és Gábort iktatják egyes részekbe. Az 1598-iki összeíráskor Tussay Alberten, Ferenczen, Istvánon és Miklóson kívül csak Hosszumezei Annának, Lucskay Jánosnak és *Duka* Péternek van itt birtokuk. 1750-ben *Péchy* Eva is szerez itt részt. Később a *Péchy*, *Bánó*, Tussay, *Pekáry*, *Füzesséry*, Both, *Kéry*, *Szomoroky*, *Szirmay* és gróf *Andrássy* családok a földesurai. Most gróf *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. Református temploma a múlt század elején épült. Ide tartozik a *Tussai-major*. A XV. században itt e tájon feketett valahol *Felsőfalu*, mely szintén a Tussaiak birtoka volt s 1520-ban még *Sztríthey* Zsigmond birtokaként említettik.

Tussaujfalu.

Tussaujfalu, tapolymenti tót kisközség, 80 házzal és 453, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal, kiknek azonban itt nincs templomuk. Postája, távirója és vasúti állomása Parnó. Nagyjában Tussa sorsában osztozott és a *Tussaiak* birtoka volt. Csak az 1598-iki összeírásban találunk két új nevet s ezek: *Nyárády* Albert és *Szilassy* György özvegye. Az újabb korban a *Kéryek*, a *Szirmayak* s az *Andrássyak* voltak a földesurai, sőt a *Kéryeknek* itt már a XV. század elején is volt részbirtokuk. Most gróf *Andrássy* Gézának van itt uradalma s nevezetes sajt- és vajgyára. A XVII. századbeli pestis itt is megkövetelte a maga áldozatait.

Tüskés.

Tüskés, azelőtt *Pichnye*, a Beszkidek alatt fekvő ruthén kisközség. Van 78 háza és 447 gör. kath. vallású lakosa. Postája és távirója Szinna, vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott, de azután a *Berhelyi* család lett a földesura. Most *Hering* Gottfried Jánosnak van itt nagyobb birtoka. 1873-ban éhínség uralkodott a községben. Gör. kath. temploma 1810-ben épült és 1867-ben megújították.

Udva.

Udva, tót kisközség, 146 házzal és 799 lakossal; ezeknek nagyobb része róm. kath. vallású. Saját postája és vasúti megállóhelye van, távirója Homonna. Körjegyzőségi székhely. A homonnai uradalomhoz tartozott, melynek egy része később a gróf *Csákyak* tulajdonába jutott. Azután a gróf *Zichyeké*, majd a *Szirmayaké* lett s most Szirmay Pál örökösének van itt nagyobb birtokuk és csinos kastélyuk, melyet még a gróf *Csákyak* építettek, kiknek itt vadaskertjük is volt. A múlt század folyamán két ízben dúlt itt a kolerajárvány, ú. m.: 1831-ben, és 1873-ban. Róm. kath. templomát 1701-ben gróf *Zichy* Péter építtette. Az egyház egy 1773-ból való aranyozott ezüst szentségtartót őriz, mely a gróf *Csáky* István adománya. Ide tartoznak *Daskova*- s *Jaresik-majorok* és *Külsőköröcsma*. Udva tájára helyezik némelyek az elpusztult *Kereknye* községet, mely a XV. század közepén a *Drugelhek* birtokaként van említve.

Ugar.

Ugar, előbb *Ublya*, Ung vármegye határán fekszik. Ruthén kisközség, körjegyzőségi székhely. Van 153 háza és 951, nagyobb részben gör. kath. vallású lakosa. Saját postája van, távirója és vasúti állomása Kisberezna. A homonnai uradalom tartozéka volt s azután a *Szirmayak* s a gróf *Van Dernáth* családé lett. Ennek utódja lett gróf *Schmiddegh* Ferencz, azután gróf *Nádasdy* Ferencz, kitől 1846-ban herczeg *Lobkovitz* Lajos vette meg s most a herczeg *Lobkovitz* Rudolfé. E községben 1879-ben az éhínség uralkodott s 1892-ben s 1903-ban az árvíz okozott nagy kárt. Görög katolikus temploma 1826-ban épült.

Ujbajna.

Ujbajna, azelőtt *Izbugya-Zbojna*, ruthén kisközség 37 házzal s 245 gör. kath. vallású lakossal, a kiknek azonban itt nincs templomuk. Postája Virava, távirója és vasúti állomása Koskócz. 1463-ban már a *Zbugyaiak* birtoka. 1550-ben *Hosszumezei* Györgyöt, 1587-ben *Malikóczy* Gábort és Miklóst iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeírás *Füzy* Imrét, *Wiczmándy* Mártont és Tamást, *Bogáthy* Mihályt, *Palocsay* Györgyöt s *Malikóczy* Gábort említi birtokosaiul, de 1621-ben ismét az *Izbugyay* családot iktatják be. 1773-ban *Nemesányi* Boldizsár és *Pike* Gáspár, később a *Balogh*, *Dessewffy*, *Palaticzy* s a *Malonyay* családok a földesurai. Most nagyobb birtokosa nincsen.

Ujcsanáros, azelőtt *Csanáros*, magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, a Hernád mentén. Van 209 háza s 1107, nagyobb részben ev. ref. vallású lakosa. Saját postája van, távirója és vasúti állomása Onga. A *Csanárosy* család ősi fészke s a XV. században Abaujhoz tartozott. E században a *Czudar* család is birtokosa volt s ez időben *Csalános* néven említik. 1440-ben a *Czudarok* a *Rozgonyiaknak* adják zálogba. 1550-ben Gradeki *Horváth-Stansich* Márk kapott rá királyi adományt. 1567-ben a törököktől elpusztított község között van említve. Ekkor behódolt a töröknek s 1598-ban Horváth György volt a földesura. 1774-ben még mindig a Horváthoké, majd később a *Szirmayaké*. Most báró *Prónay* Gábornak van itt nagyobb birtoka. A község azelőtt közelebb feküdt a Hernádhoz, de a gyakori áradások áttelepülésre kényszerítették. A faluban két templom van. A református templom 1866-ban s az evangélikus 1868-ban épült. Ide tartoznak *Ócsanáros*- és *Sóstó-tanyák*.

Ujcsanáros.

Újpaták, azelőtt *Józseffelva*, nevét onnan vette, hogy 1786-ban II. József császár erre a hajdan Rákóczy-féle birtokra németeket telepített és a telep Józseffelvának rendelte neveztetni. Sárospatak közvetlenül szomszédságában fekszik s a sárospataki uradalom sorsában osztozott. Idővel *Bretzenheim*-féle birtok lett. 1890-ben és 1902-ben nagy tűzvész pusztított a községben. Körjegyzőségi székhely, 52 házzal és 305 magyar lakossal, a kik róm. kath. vallásúak, de csak kápolnájuk van itt, melyet herceg *Windischgrätz* Lajosné 1885-ben építtetett. Postája, távirója és vasúti állomása Sárospatak.

Újpaták.

Újszék, előbb *Novoszedlicza*, ruthén kisközség Ung vármegye határán. Van 94 háza s 590 gör. kath. vallású lakosa. Postája, távirója és vasúti állomása Nagyberezna. A homonnai uradalomhoz tartozott, de újabban a *Csáky* és *Szirmay* grófok, a *Bydeskuthy*, *Lasztóczy* és a *Vladár* családok lettek a földesurai. Most nincs nagyobb birtokosa. Gör. kath. temploma 1764-ben épült.

Újszék.

Újszomolnok, előbb *Zemplén-Szomolnok*, ruthén kisközség a gácsi határszélen. Van 48 háza és 337 gör. kath. vallású lakosa. Postája Nagypolány, távirója Zemplén-Szinna, vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott s azelőtt *Szomolnik* néven szerepelt. Az újabb korban a *Pramer* és a *Szirmay* családoké volt. Most nincsen itt nagyobb birtokos. Gör. kath. temploma 1819-ben épült.

Újszomolnok.

Újszomotor, azelőtt *Zsalobina*, a hasonló nevű patak mellett fekvő tót kisközség 114 házzal és 655 róm. kath. vallású lakossal. Saját postája van, távirója és vasútja Varannó. Már 1451-ben a *Drugethek* birtoka s ekkor *Zalabina* néven van említve. 1551-ben *Zent-Jánosy* Lajost s 1562-ben *Olehváry* Györgyöt iktatják némely részeibe, a mikor *Salobinának* írják. Az 1598-iki összeírásban a homonnai urakon kívül még Szent-Jánosy Kristóf özvegye és *Révay* Gábor vannak birtokosaiként említve. 1658-ban a *Barkóczyakat* iktatják itt be s ekkor *Zalobinya* néven szerepelt, mikor pedig 1747-ben *Draveczy* László szerzi meg itt a maga részét, *Zalubina* alakban merül fel. Később a *Barkóczyak* mellett még a gróf *Szirmay* és a *Bydeskuthy* családok is földesurai s most a gróf *Barkóczy*-féle hitbizományhoz tartozik. 1778-ban földrendés volt e vidéken, mely az 1765-ben épült róm. kath. templomot is romba döntötte, de ezt ismét felépítették. Ide tartozik *Czigánytelep* és *Behanócz-puszta*, mely már a XV. században *Behanoch* és *Byhanocz* alakban községként van említve. A *Drugethek* birtoka volt; 1598-ban a *Révayaknak* is van benne részirtokuk. Azután a *Barkóczyaké* lett. A XVIII. század elején már pusztá és *Zbehanócz* néven említik.

Újszomotor.

Upor, tót kisközség a Helmech-patak mentén, 98 házzal és 559, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal, a kiknek a községben nincsen templomuk. Saját postája, táviró- és vasúti állomása van. Az *Uporiak* ősi fészke, kik itt már a XV. században szerepelnek. 1481-ben osztályos atyafiaik, a *Czékeyek* is birtokosai. 1511-ben Czékei Petronellát, *Bánffy* Pétert, *Eödönffy* Imrét, *Dobó* Zsófiát, *Gerendi* Lászlót, *Upori* Borbálát és Czékey Jánost iktatják birtokába. Az 1598-iki összeírásban csak Ruszkai Dobó Ferencz van földesuraként említve. A Dobók révén, leányágon, Dobó Borbála, *Lorántffy* Mihályné leánya Zsuzsanna után, *Rákóczy* Györgyé lesz, kiről a gróf *Aspremontok*, majd a gróf *Erdődyek* tulajdonába kerül. Az újabb korban a *Tárczay* családnak is

Upor.

volt benne része. Most a gróf *Széchenyi* Sándor birtoka, kinek itt újabb időben épült úrilaka van. 1831-ben a kolera tizedelte meg lakosait.

Utczás.

Utczás, azelőtt *Ulics*, ruthén kisközség, körjegyzőségi székhely, Ung vármegye határán. Van 142 háza és 857 gör. kath. vallású lakosa. Postája, távirója és vasúti állomása Nagyberezna. Első földesurául *Eödönffy* Jánost ismerjük, kit 1424-ben iktatnak az itteni birtokba. Ez időtájt *Ulicsa* a neve. 1451-ben már a *Drugethek* az urai s ekkor *Hulics* néven szerepel. Újabbkori birtokosai a *Szirmayak*, a mult században pedig a gróf *Van Dernáthok*. Most herczeg *Beaufort* Spontin Frigyesnének van itt nagyobb birtoka. Az a régibb úrilak, melyet még a gróf *Van Dernáth* család építtetett, most a *Fischer* Frigyes lovagé. 1867-ben nagy árvíz sujtotta a lakosokat. Gör. kath. temploma 1867-ben épült.

Vajdácska.

Vajdácska, magyar kisközség a Bodrog mentén, 189 házzal és 1237, nagyobb részben ev. ref. vallású lakossal. Saját postája van, távirója és vasúti állomása Sárospatak. A váradi káptalan ősi birtoka, melyet 1380-ban más földéért *Domonkos* leleszi prépostnak ad esérébe. Ez időtájt *Vayda* alakban van a neve följegyezve. 1487-ben *Ráskai* Balázst is egy részébe iktatják, de azután az egész birtok a leleszi konventé lesz s az 1598-iki összeírás már csak a leleszi prépostot említi birtokosaként. Azután *Telekessy* István foglalja el, de 1785-ben a vallásalapé lesz és ismét visszakerül a leleszi konvent tulajdonába. Most is a jászóvári prémontrei rendnek van itt nagyobb birtoka. 1874-ben, 95-ben és 96-ban nagy tüzek pusztítottak a községben s 1896-ban majdnem az egész község leégett. Két temploma közül a református 1790-ben, a görög katolikus 1904-ben épült. A XVII. században *Vajdácska* volt véghatára a török hódoltságnak. A „mecsét“ romjaiból épült 1864-ben a gör. kath. iskola. Ide tartozik *Nyerges-tanya*. Itt valahol feketett hajdan *Ágócz*, vagy az akkori írásmód szerint, *Agouch*, mely a sárospataki vár tartozéka volt; de a vízáradások elpusztították. 1669-ben még leányegyházként az alsóberezcki anyaegyházhoz tartozott.

Vámosújfalu.

Vámosújfalu, bodrogmenti magyar nagyközség. Van 97 háza és 523, nagyobbára ev. ref. vallású lakosa. Postája Olaszliszka, távirója Tolcsva és vasúti állomása Liszka-Tolcsva. Már a XIV. században vámszedő-hely volt 1398-ban *Debrői* Istvánt és fiait iktatják részeibe, 1403-ban *Deseő* János, 1410-ben pedig *Toronyai* Pál kap itt részeket. 1418-ban *Csicseri Fodor* Ferenczet, 1421-ben *Sempsei* Istvánt, 1425-ben *Leszteméri* Orbánt, 1446-ban az *Uporiaikat*, 1461-ben pedig *Pataki* Lászlót iktatják némely részeibe. 1473-ban a *Tekes* és *Martonosi*, egy évvel később a *Nyárasapáti* s 1481-ben a *Czékei* család is részbirtokosai. 1490-ben *Tárczay* János is földesura, 1507-ben *Sempsei* Ferencznek is van itt birtoka. 1511-ben a *Czékeieket* és *Dobókat* s osztályos atyafiaikat iktatják a birtokba, míg egy évvel később *Tárczay* Miklós a maga részét, a vámmal együtt, *Perényi* Imrével cseréli el. 1551-ben *Soklyósy* Istvánt és *Széchenyi* Ferenczet s 1555-ben *Szent-Ivány* Jánost és *Soós* Pétert iktatják némely részeibe. 1567-ben a törököktől elpusztított községek között szerepel. 1570-ben *Herneky* Miklóst is birtokosai közé sorolja. 1574-ben a *Dobó* család ismét felmerül. 1585-ben *Horváth* Annát és *Magócsy* Gáspárt is itteni birtokrészekbe iktatják. Az 1598-iki összeírásakor csak a királyi kincstár van említve birtokosául, míg ugyanekkor szerepel *Vámosújfalu aliter Kis-Tolcsva* is s ennek a *Kistolesvának*, mely úgy látszik, a félig elpusztult községnek egy része volt, *Dobó* Ferencz és *Ragyóczy* Péter a földesurai. 1602-ben *Lugnay* Anna is birtokosa, de ekkor már a pataki uradalomhoz tartozik. 1608-ban *Lorántffy* Mihályé, 1610-ben *Végh* Istvánnak is van benne része. 1630-ban *Lorántffy* Zsuzsánnáé s az ő révén *Rákóczy* György tulajdonába jut, a kit 1647-ben iktatnak e birtokba. A *Rákóczy*-birtokok elkobzásával ez is a kincstáré lett, de 1720-ban herczeg *Trautson* kapott rá adományt. E család kihalván, ismét a királyi kamarára szállott vissza. 1808-ban herczeg *Bretzenheim* Károly Ágost lett az ura, de a *Tárczay* családnak is volt benne része. Majd a *Szirmayak* lett. Most nagyobb birtokosa nincsen. A község, mint már említettük, a XVII. század vége felé pusztta hely volt s csak a XVIII. század első felében népesült be újra. Ez időtájt ősi temploma is romokban hevert s akkor építették a mostani református templomot.

Varannó, tapolymenti kisközség, 257 házzal és 1940, nagyobbára róm. kath. vallású magyar lakossal, kik között azonban a gör. kath. vallású tótok is nagy számban találhatók. Van saját postája, távírója és vasúti állomása, főszolgabírói hivatala, körjegyzősége, járásbíróháza, adóhivatala, gyógytára; említést érdemelnek továbbá a takarékpénztár, hitelszövetkezet, a gróf Hadik-Barkóczy-féle hitbizomány uradalmi igazgatósága, iparosegylet és kaszinó. Ósrégi község, mely már 1270-ben említetik, a mikor *Rynold*, a Rozgonyiak őse bírja. 1520-ban II. Lajos a várat és az uradalmat *Báthory* Andrásnak adományozza. 1568-ban a *Barkóczyak* merülnek fel. László ugyanis a gróf *Nádasdy* Ferencztől vett udvarház fölött végrendelezik. 1590-ben *Banchy* János iktatják részeibe. Az 1598-iki összeírás csak *Báthory* Istvánt említi birtokosaként. 1617-ben házasság útján *Drugeth* György birtoka lett s ez a család volt a földesura 1686-ig, időközben azonban egy rész *Báthory* Erzsébet révén *Nádasdy* Ferenczre szállott. *Báthory* Erzsébet, mint Csejthén, úgy itt is sok kegyetlenkedést követett el. 1690-ben, a *Drugethek* leánya révén, őt részre osztott. Az egyik rész a gróf *Barkóczyaknak*, míg a többi rész a *Zichy* és a *Forgách* grófoknak jutott. Közben 1630-ban *Nyáry* István és neje *Telegdy* Anna is részbirtokosa volt, 1658-ban pedig gróf *Draskovich* Miklós és neje *Drugeth* Borbála a maguk részét *Károlyi* Adámnak és nejének *Thököly* Máriának zálogosították el. 1730-ban itt négy kastély épült, melyek közül kettő a *Szent-Iványoké*, a harmadik a *Zichyeké*, a negyedik a *Revitzkyeké* volt. Újabbkori birtokosai a gróf *Barkóczy*, gróf *Forgách*, báró *Sennyey*, *Eperjessy* és *Vladár*, azután a *Csiszár* és a *Czibur* családok voltak. Most gróf *Hadik-Barkóczy* Endrének van itt nagyobb birtoka és kastélya, mely azelőtt a *Forgách* grófoké volt. Az 1569. évi XVIII. törvényezikk elrendelte, hogy Varannón a város és a katonaság könnyebb elláthatása czéljából áruraktár építtessék. 1588-ban *Telekessy* Imre az *Izabella* pártját támogató *Perényi* Gábor fölött itt győzelmet aratott. 1663-ban a pestis tizedelte meg lakosait. 1703-ban a város *Rákóczy* Ferencz zászlai alá csatlakozott. 1778-ban földrengés sújtotta, mely nagyon sok kárt okozott, 1831-ben pedig a kolera pusztított itt, minek következtében lakosai fellázadtak. A város már 1461-ben nyert kiváltságokat *Mátyás* királytól, melyeket *Rudolf* király 1607-ben megerősített s a lakosoknak vámmmentességet is adott. Varannón már 1629-ben szegényház volt, a mi *Kitűnik Bethlen* Gábor dézsmaleveléből, melylyel az itteni szegények háza lakói számára *Tótkajnya* község terményeiből tizedet biztosít. A XVII. században itt is tartottak megyegyűléseket. Varannó plébániája már a XIV. században fennállott s 1671-ben még két temploma volt, melyek közül a régiebbet, mely a város alsó végén állott, tót templomnak nevezték. A mostani plébánia-templom volt az ú. n. magyar templom, melyet 1580-ban *Báthory* Istvánné *Drugeth* Fruzsina a protestánsok számára építtetett. 1672-ben, a *Thököly*-féle felkelés alatt a tót templom leromboltatván, gróf *Drugeth* Györgyné szül. *Esterházy* Mária a magyar templomot átadta a katolikusoknak, szomszédságában pedig pálos-rendű kolostort alapított. 1676-ban *Thököly* hívei megrohanták a klostrot és kirabolták, *Thököly* Imre meg hat évvel később kiüzte őket s a templomot a protestánsoknak adta át; de 1686-ban *Barkóczy* Ferencz ismét visszaadta a pálosoknak. 1718-ban a templom és a kolostor a várossal együtt leégett, de a templomot 1735-ben ismét felépítették. 1754-ben gróf *Barkóczy* Imréné szül. *Szirmay* Zsuzsanna *Krakk* János hírneves festőt bízta meg a templom feldíszítésével. E remek freskók 1873-ig épségben megvoltak, de az akkori tűzvész e művészi alkotásokat is elpusztította. Az egyház több érdekes és szép ötvös-művet őriz 1759-ből, melyek közül a tömör aranyból készült szentségtartó, egy kehely és a *Szirmay* Zsuzsannától 1761-ben ajándékozott feszület tűnnek ki. Varannó határában feküdt hajdan *Mórfalu*, mely 1363-ban a *Rozgonyiak* birtoka. Hajdan szőlőt is műveltek Varannó promontoriumain. Most újból próbálkoznak szőlőtelepítéssel.

Varannómező, előbb Varannó-Hosszúmező, tót kisközség 101 házzal és 540, nagyobbára ág. h. evangélikus lakossal, kiknek azonban itt ninesen templomuk. Postája és távírója Varannó, legközelebbi vasúti megállóhelye Varannó-Csermenye. Már 1270 előtt herczeg *Rasztizlav* birtokaként szerepel, melyet V. István *Rajnold* mesternek, a Rozgonyiak ősenek adományoz. Később

Varannó.

Varannómező,

azután a varanai uradalom tartozéka lett s a *Drugethek* után a *Barkóczyak* s a *Forgáchok* lettek az urai. 1774-ben báró *'Sennyey* Lászlónak, *Vladár* Pálnak s azután az *Oláh* családnak is volt benne része. Most a gróf Barkóczy-féle hitbizományhoz tartozik. Ide tartozik *Jegenyés-tanya* és *Lázi-puszta*.

Variháza.

Variháza, előbb *Varehócz*, ruthén kisközség 39 házzal és 297 gör. kath. vallású lakossal. Postája Havaj, távirója Radvány, vasúti állomása Mezőlaborecz. A sztropkói vár tartozéka volt és annak sorsában osztozott. 1494-ben és 1548-ban *Varócz*, 1591-ben *Varcsócz* s 1598-ban *Varihócz* néven említik. Van itt egy újabb úrilak, melyet *Jekelfalussy* Lajos építtetett s az övé az itteni gőz fűrészelő- és gyufaszálka gyár is. A Jekelfalussyak már a XVIII. században birtokosai voltak, úgyszintén a *Desewffyek* is. Gör. kath. temploma 1827-ben leégett.

Várjeszenő.

Várjeszenő, előbb *Jeszenő*, laboreczvölgyi tót kisközség a Jeszenő pataka mellett, 96 házzal és 576, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Homonna. A Guth-Keled-nembeli *Ráskai* család fészke, mely itt, a falu fölött, magas hegytetőn, a tatárjárás után, erős várat építtetett. Romjait mostani tulajdonosa, gróf *Andrássy* Géza restauráltatja. 1330-ban már a *Drugetheké* volt. 1450-ben *Nagymihályi* Györgyöt, 1520-ban pedig *Sztrithey* Zsigmondot iktatják némely részeibe. Azután a *Homonnaiak* uradalmához tartozott. Vára 1616-ban még teljesen ép állapotban megvolt, de 1644-ben *Rákóczy* György megostromolta és akkor rommá lett. Újabbkori birtokosai a *Barkóczyak*, *Szirmayak*, majd a gr. *Van Dernáth* család voltak s most gróf *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. Róm. kath. temploma 1600-ban épült. Ide tartozik *Barthos-tanya*.

Vásárhely.

Vásárhely, tót kisközség, 230 házzal és 1209, nagyobb részben ev. ref. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Bánócz. Egyike a vármegye legősibb községeinek, mely már 1219-ben vásáros helyként szerepel. A XV. század közepén a *Drugethek* voltak az urai. 1550-ben *Ortay* Magdolnát és *Mekesy*, másként *Meeskey* Lászlót iktatják némely részeibe. 1584-ben *Báthory* Klára és *Drugeth* István, 1590-ben *Banchy* János is birtokosaiként említetnek. Az 1598-iki összeírás a Homonnai *Drugeth*eken kívül még *Kátai* Mihályt is birtokosának tudja. 1604-ben itt vármegyeegyülést tartottak. 1626-ban *Drugeth* János és *Pázmány* Péter a birtokosai, kik a maguk részét *Nyáry* Istvánnak és nejének zálogosítják el. Később a *Csákyak* lettek földesurai. Most gróf *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. 1663-ban a pestis ezt a községet sem kerülte el, 1880-ban pedig nagyobb része leégett. A községben három templom van, melyek közül a római katolikus 1759-ben, a görög katolikus 1800-ban és a református 1896-ban épült. A Nagymihály felé vezető úton, a Dolni Bolkovo nevű dűlőn hajdan állítólag földvár állott. A községtől délnyugatra feküdt egykor *Kupony* község, mely a XIV. században *Kupon* és *Köpon* alakban van említve. Ide tartoznak *Kanó-* és *Ujház-tanyák*.

Vécese.

Vécese, tapolyvölgyi tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 217 házzal és 1191, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal. Postája és távirója Gálszécs, vasúti megállóhelye a falu alatt van. Már 1219-ben *Velche* néven említetik s ekkor velchei *Kozma* pristaldus (alabárdos) birtoka. 1378-ban *Veche alio nom.* *Hidvég* alakban szerepel s ekkor *Konaki* Mihályt, 1528-ban pedig *Zerdahelyi* Lászlót, 1562-ben *Kasuhy* Juliánát, *Bogáthy* Borbálát, *Rákóczy* Erzsébetet és *Zsófiát* és *Némethy* Sárát iktatják részeibe. 1598-ban *Homonnai* György a birtokosa. 1637-ben Homonnai *Drugeth* János kap rá kir. adományt. 1678-ban a terebesi pálosoké, 1766-ban a vallásalapé, de azután a gróf *Forgáchok* és a gróf *Csákyak* a földesurai. Most gróf *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka, egy régi nemesi kúriája és díszes vadászkastélya, mely utóbbit egy régi gróf *Csáky*-féle udvarházból alakíttatta át. Vécese már a mult század elején fontos postaállomás volt. E községtől vette nevét a Véchey család. 1663-ban a pestis, s 1831-ben a kolera s az ennek következtében keletkezett pórlázadás, s 1898-ban nagy tűzvész okozott sok kárt. Gör. kath. temploma 1790-ben épült.

Végardó.

Végardó, bodrogmenti magyar kisközség. Van 162 háza és 927 gör. kath. vallású lakosa. Postája, távirója és vasúti állomása Sárospatak. Ősi vámszedő-hely, melyet Anonymus is említ s a mely 1380-ban *Órdó* néven

fordul elő. 1390-ben Zsigmond királytól *Perényi* Miklós főispán kap rá kir. adományt. Ekkor a pataki várhoz tartozott. 1429-ben a *Palóczyaknak* is van benne részük. 1499-ben Csáktornyai *Ernusz* Jánost iktatják némely részeibe. 1598-ban *Dobó* Ferencz a földesura. A pataki uradalom tartozékeként azután a *Rákóczyak* birtokába kerül, kiktől elkoboztatván, herezeg *Trautson* Vilmos János kapta. Azután *Schwartzenberg* Karolina hercegnőé, majd herezeg *Bretzenheim* Ferdinándé s végre herezeg *Windischgraetz* Lajosé lett, most pedig ennek az örököséi. Határában van a *Botkő* dűlő, mely arról nevezetes, hogy Mátyás király 1458-ban itt verte tönkre a husziták 2500 főnyi seregét. 1657-ben *Végardót*, II. Rákóczy György alatt a lengyel hadak dúlták fel. II. Rákóczy Ferencz alatt a község elpusztult, de 1720-ban herezeg *Trautson* ismét benépesítette. 1740-ben a pestis pusztította lakosait, 1741-ben az árvíz, 1878-ban és 1903-ban pedig a tűz okozott nekik nagy kárt. Idevaló volt *Tokaji Ferkó*, a hirhedt „parasztkirály”-nak szövetségese, Arday *Szalontay* György predikátor, ki 1697-ben Újhelyen, Tokajban és Patakon a fellázított parasztság élén gyilkolt és rabolt. Itt akasztották fel a *Botkő* dűlő dombján. Az itteni gör. kath. templom 1799-ben, tornya pedig 21 évvel később épült.

Véraszó, azelőtt *Kolbaszó*, ruthén kisközség 55 házzal és 328 gör. kath. vallású lakossal. Postája, távirója és vasúti állomása Nagyberezna. Előbb a homonnai, majd a sztrópkói uradalomhoz tartozott. Azután a terebesi pálosok birtoka lett, később a vallásalapé s végre az eperjesi káptalané, mely itt most is birtokos. Gör. kath. temploma 1880-ban épült.

Véraszó.

Vehécz, tót kisközség 138 házzal s 748, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Saját postája van, távirója és vasúti állomása Varannó. A vehécsi *Báncsy* család fészke. Első birtokosául 1402-ben *Rozgonyi* Lászlót ismerjük. A Báncsy család osztlagos társai: a *Berzeviczy*, *Vilesek*, *Vitéz*, *Sztramb*, *Malonyay*, *Végessy*, *Hazuga* és a *Ghillányi* családok birtokolják azután, de később a *Révész*, *Kossuth*, majd a *Retteghy*, *Oroszy* és *Füzesséry* családok. Most nagyobb birtokosa ninesen. A lakosok fogyasztási szövetkezetet tartanak fenn. 1663-ban itt is kitört a pestis. Róm. kath. temploma 1820-ban épült 1831-ben *Vehécz* is részes volt a parasztlázadásban.

Vehécz.

Véke, magyar kisközség a Bodroghözön, 125 házzal és 640 róm. kath. vallású lakossal. Postája és távirója Királyhelmece, vasúti állomása Perbenyik. Ósrégi község, mely *Weyka* néven IV. Bélának 1245-ben kelt oklevele szerint *Weykai* Mártoné, a ki azt *Wolchok fiának*, *Mikének* eladta. 1407-ben *Kiseszenyi* András tiltakozik az ellen, hogy a *Zendiek* Vékét birtokba vegyék. 1411-ben már a *Csapiak* szerepelnek itt. 1420-ban a *Makó* családot, 1437-ben *Polyák* Jánost, 1444-ben *Pike* Balázst, 1454-ben *Ezen* (Eszenyi) Istvánt és *Gecsei* Jánost, 1461-ben *Makó* Jakabot, 1475-ben *Kálnai* Györgyöt s 1493-ban *Czékei* Jánost iktatják némely részeibe. 1550-ben *Skaricza* Mátyásnak, 1560-ban *Vékey* Ferencznek van itt birtoka, de az utóbbi a maga részét 1570-ben leányára, Csapy Gergelynére íratja. Az 1598-iki összeírás csak két birtokosát említi, *Paczoth* Ferenczet és *Melith* Pált. 1623-ban *Santhus* Györgyöt s 1629-ben *Sennyey* Sándort iktatják némely részeibe. 1633-ban *Perényi* Imre és Zsigmond akkori birtokosai osztozkodnak az „alsó kastély” és a felső „menyezetes ház” fölött. 1656-ban *Pike* Adámot iktatják birtokába, a mikor *Véke alias Pike* néven említik s ugyanakkor *Vékey* Adámot is beiktatják, a miből az látszik, hogy ez a kettő nem egy személy. 1658-ban a *Barkóczyaknak* is van itt részük s 1693-ban *Andrássy* Klárát és *Barkóczy* Lászlót is némely birtokrészbe iktatják. Későbbi birtokosai a *Szükszayak*, a báró *Ghillányiak*, báró *Sennyeyek*, a *Keszy* és a *Szirmay* családok. Itt nyugszik a róm. kath. templomban *Szirmay* Antal, a történetíró († 1812. szept. 24). Később a *Mailáthok* lettek a földesurai s most a *Szmrecsányiaknak* van itt nagyobb birtokuk és két régi úrilakuk, melyek közül az egyiket, melyben most a család lakik, Szmrecsányi János 1891-ben építtette, ellenben a másik kastély földszintje 1523-ban épült, de emeletét 1791-ben báró Ghillányi György és neje, Péchy Magdolna emeltették. Ezekről a Szirmayakra szállott, kiktől gróf Mailáth Antal 1848 körül megvette s leányágon került a mostani tulajdonos birtokába. A Szmrecsányiak úrilaka nagy kényelemmel van berendezve s kb. 2500 kötetes könyvtára van. A lakosokat 1869-ben tűzvész, 1888-ban pedig árvíz sújtotta. Róm. kath. templomáról már 1314-ben van említés. Harangja 1314-ből való volt és

Véke.

Pápán öntötték. 1865-ben a község templomostul együtt leégvén, a harang is elolvadt. 1558-ban itt temették el I. Ferdinánd ama híveit, a kik a Zétény határában, a Szapolyay-féle csapatokkal vívott ütközetben elesetek. 1578-ban Vékey Ferencz a kath. templomot a protestánsok részére elfoglalta, de 1751-ben báró Ghillányi György ismét visszaadta nekik. 1797-ben özv. Ghillányi Györgyné szül. Péchy Mária a régi templomot megújította és megnagyobbította. Itt van a Ghillányi család sírboltja is és Szirmay Antal is, mint Ghillányi-vő, benne van eltemetve. Az 1865-iki tűzvész után gróf Mailáth Antal kancellár újra helyreállította, 1894-ben pedig Szmrecsányi János restauráltatta. E községhez tartozik *Darvas-tanya* is.

Velejte.

Velejte, tót kisközség 120 házzal és 788, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal. Saját postája, táviró és vasúti állomása van. Körjegyzőségi székhely. Már 1220. évben említi a Váradi Regestrum „villa Velchea“ néven. Később a XV. században szerepel, a mikor *Modrar* Pál zálogba vette a Perényiektől. 1505-ben az újhelyi pálosok birtoka. 1558-ban Perényi Mihályt, 1568-ban *Leőkös* Imrét iktatják be. Az 1598-iki összeírás *Bornemisza* Miklóst említi földesuraként. 1605-ben *Drugeth* Bálint foglalja el, azután *Nyáry* István lesz az ura. A XVIII. század elején pusztta hely volt, de 1712-ben újra benépesült. 1714-ben *Kosovich* Márton zálogos birtoka, 1748-ban *Okolicsányi* János veszi zálogba, később az *Almásy* családé lesz, melytől a gróf *Csákyak* kiváltották. Ezeketől a *Szápáryakra*, majd Szápáry Etelka révén az *Andrássyakra* szállott és most gróf Andrássy Sándornak van itt nagyobb birtoka. A község már a múlt század elején a vármegye egyik fontos postaállomása volt. Lakosai hitelszövetkezetet tartanak fenn. 1663-ban a pestis, 1831-ben pedig a kolera ölte meg számos lakosát. Van egy régi kastélya is, melyet a gróf *Csákyak* építtettek s gróf Andrássy Sándor legutóbb díszesen átalakíttatott. A faluban gör. kath. és róm. kath. templom van, melyeknek építési ideje ismeretlen. Ide tartozik *Mária-tanya*.

Velkő.

Velkő, azelőtt *Velkrop*, ruthén kisközség. Van 33 háza és 223 gör. kath. vallású lakosa. Postája Havaj, távirója és vasúti állomása Mezőlaborez. A sztropkói uradalom tartozéka volt, de később a *Jekelfalussyak* és a *Bosnyák* család, azután meg a gróf *Keglevich*ek lettek az urai. Most *Tomanek* Jánosnak van itt nagyobb birtoka. 1891-ben a község fele, gyujtogatás következtében, leégett. A XVII. századbeli pestis e községet sem kerülte el. Gör. kath. temploma 1750-ben épült. E tájékon feketett az elpusztult *Makolez* község is, mely a XV. században *Makonhau*, vagyis *Makonhaw* néven szintén a sztropkói vár tartozéka volt.

Vendégi.

Vendégi, előbb *Hosztovicza*, a gácsi határon fekvő ruthén kisközség. Van 132 háza és 837 gör. kath. vallású lakosa. Postája és távirója Szinna, vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalom tartozéka volt s azután a gróf *Csákyak* lettek az urai. Most *Hering* János Gottfriednek van itt a birtoka s egy régibb úrilaka, melyet *Roll* József építtetett. Gör. kath. temploma 1746-ban épült és 1802-ben megújították.

Vidrány.

Vidrány, a gácsi határon fekszik. Ruthén kisközség s 82 háza és 605 görög katolikus lakosa van. Postája és vasúti megállóhelye van, mely a Gácsországba vivő vasútnak végső állomása; távirója Mezőlaborez. A homonnai uradalomhoz tartozott s azután a *Csákyak* lettek az urai. Most *Ehrenheim* Ferencz örököseinek van itt nagyobb birtokuk és gőzfűrészüik. Gör. kath. temploma 1814-ben épült.

Világ.

Világ, a gácsi határszéli fekszik. Van 128 háza és 837 gör. kath. vallású ruthén lakosa. Hajdan magyar község volt, a mit az is bizonyít, hogy régi pecsétjein égő gyertya, vagyis világ látható s hogy számos ős magyar nevű, de eltótosodott lakosa van, mint pl. Boronkay, Kárász, Horváth, Kovács, Dancsi stb. A homonnai uradalomhoz tartozott s később a *Sztárayak*, majd a gróf *Csákyak* birtoka lett. Most nagyobb birtokosa nincsen. A múlt század 70-es éveiben a község nagyobb része leégett. Gör. kath. temploma 1763—65 között épült. A község postája Virava, távirója és vasúti állomása pedig Koskócz.

Vily.

Vily, Abauj-Torna vármegye határán fekszik. Magyar kisközség 87 házzal s 500 lakossal, kiknek nagyobb része evang. református. Postája Mikóháza, távirója és vasúti állomása Sátoraljaújhely. Hajdan Abaujhoz

Udva. — A gróf Csáky-féle úrilak. (Szirmay Pál örököseié).

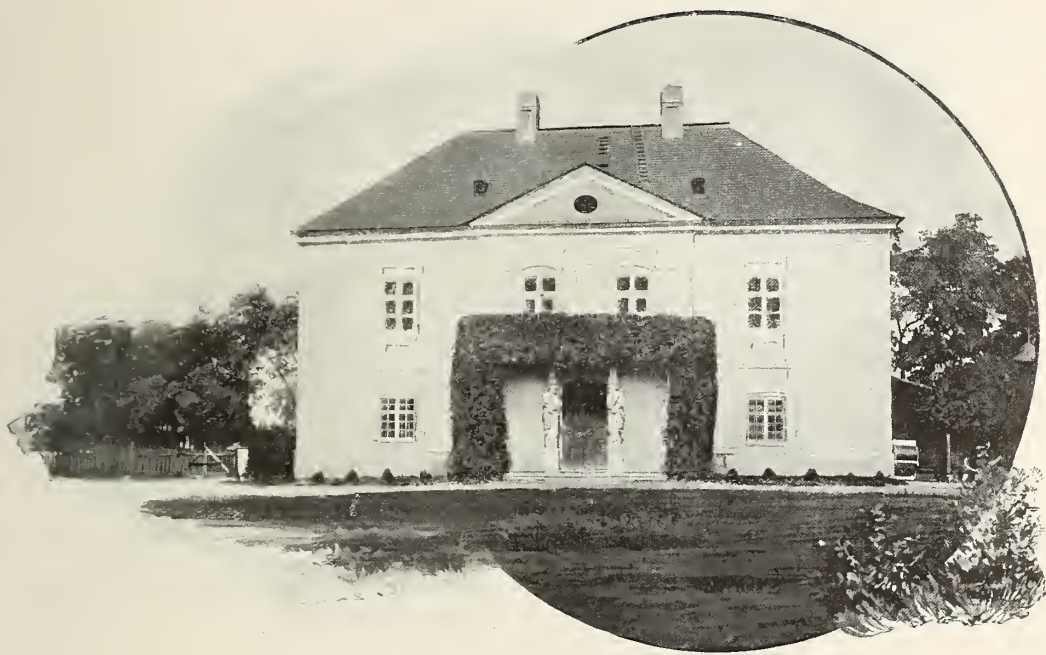
Varannó. — A gróf Forgách-féle kastély. (Gróf Hadik-Barkóczy Endréné).

Várjeszenő. -- Részlet a várból.

Vécse. — A Csáky-féle kútiából átalakított vadászkastély. (Gróf Andrássy Gézáé).

Véke. — A Szmrecsányi család úrilakai.

Velejte. — A gróf Csáky-féle átalakított kastély. (Gróf Andrássy Sándoré).

Zétény. — A Klobusitzky-féle kastély. (Gróf Szirmay Györgyé).

tartozott s a *Vitányiak* voltak a földesurai. 1513-ban *Perényi* Istvánnak, 1662-ben *Zákány* Zsófiának is volt itten része. 1690-ben a Vitányiak kihalván, a királyi kamaráé lett, melytől 20,000 frtéért *Barlogh* István vette meg és az újhelyi pálosoknak adta. 1725-ben *Lipcsy* Jánosnak s 1772-ben *Roll* Józsefnek és *Pálfalvay* Gábornak is volt itt birtoka. 1770-ben Mária Terézia gróf *György* Istvánnak adományozta, a ki azután gróf *Károlyi* Antalnak adta el. Most gróf *Károlyi* Lászlónak van itt nagyobb birtoka. Ev. ref. temploma 1790 körül épült. Ide tartozik *Vilyi-pusztá*.

Virava, a gácsi határszélen fekszik. Ruthén kisközség. Körjegyzőségi székhely, 69 házzal és 402 gör. kath. és róm. kath. vallású lakossal. Saját postája van, távirója és vasúti állomása Koskócz. 1550-ben *Drugeth* Imrét, Gábort, Gáspárt és Ferenczet és *Hosszimezey* Györgyöt iktatják „*Vyrova*“ birtokába. 1587-ben *Malikóczy* Miklós és Gábor is kapnak itt részeket. Az 1598-iki összeírás a Homonnaiakon kívül *Palocsay* Györgyöt, *Wiczmándy* Márton, *Malikóczy* Gábort és *Soós* János özvegyét említi birtokosaiként; később *Pethő* Jánosnak és *Forgách* Simonnak is volt benne részük. Azután a *Barkóczyak* lettek a földesurai és most a gróf *Hadik-Barkóczy* Endre hitbizományához tartozik. A vármegye itt 1772-ben vámszedő-hivatalt és veszteglő-állomást építtetett. A község határában, a Beszkid nevű hegyen sáncznyomok láthatók, melyeket — mint mondják — 1848-ban emeltek. Gör. kath. temploma 1780 táján épült, de 1863-ban megújították.

Visnyó, tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 85 házzal és 402 róm. kath. vallású lakossal, a kiknek azonban nincsen itt templomuk. Ósrégi község, mely a XIII. század közepén herceg *Rasztulóc* volt, de V. István 1270-ben *Rajnold* mesternek, a *Rozgonyiak* ősenek adományozta. 1407-ben *Lasztóczy* Sebestyént iktatják birtokába s ekkor *Vyznyo* a neve. Idővel két Visnyó szerepel, Kis és Nagy jelzőkkel. A *Lasztóczyak* birtoklása után a *Csapiak*at iktatják mind a két Visnyó birtokába, 1460-ban pedig *Kracsai* Tamást és *Ágócz* Pétert, 1473-ban *Közma* Istvánt és 1492-ben *Ujfalussi* Miklóst és Páit mondják az adatok possessoroknak. 1569-ben *Kis-Visnyó* pusztára *Rákóczy* György, *Kálnássy* Ferenc és *Deregyei* Pál királyi adományt kapnak. Az 1598-iki összeírásban *Nagy-Visnyó* a varannai plébániáé. 1600-ban Visnyón a *Daróczyakat*, 1663-ban *Boeskey* Istvánt és *Soós* Györgyöt s a *Drugetheket* iktatják némely részekbe. 1672-ben özv. *Drugeth* Györgyné a maga részét a varannai pálosoknak adományozza. 1754-ben *Kálnássy* Ádámot és Ferenczet iktatják Kisvisnyó birtokába. A pálos-rend megszűntével a vallásalapé lett s azután az eperjesi gör. kath. püspökségé. A XVII. százabeli pestis ennek a községnek sem kegyelmezett.

Vitány, magyar kisközség, 94 házzal és 522, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Postája Mikóháza, távirója és vasúti állomása Sátoralja-újhely. Ósrégi helység, melyet már 1213-ban szerepeltet a Várad Regestrum, így: „*Villa Vitan*“. Abauj-Torna vármegye határán fekszik s azelőtt oda is tartozott. A *Vitányiak* ősi fészke volt, a kik innen vették a nevüket is. Különben a szomszédos Vily község sorsában osztozott. A pálosoknak hajdan itt kolostoruk is volt, melynek azonban ma már nyoma sincsen. Van itt községi fogyasztási szövetkezet. Róm. kath. temploma 1805-ben épült.

Vojtvágása, előbb *Vojtócz*, ruthén kisközség. Csupán 22 háza és 106 gör. kath. vallású lakosa van. Postája és távirója Sztropkó, vasúti állomása Mezőlaborecz. Már a XIII. században szerepel. Német irtványos telep volt *Votizhau* néven. Előbb királyi kamarai birtok, azután *Perényi* Gábor lett az ura. 1569-ben *Pethő* János kapott rá királyi adományt s ettől kezdve a sztropkói uradalomhoz tartozott. Újabbkori urai a *Barkóczyak* lettek, de most nincs nagyobb birtokosa. Még 1548-ban is, a mikor *Erdődy* Pétert iktatták birtokába, *Vojtholez* néven van említve. Gör. kath. temploma 1846-ban épült.

Zebeignyő, a hasonló nevű patak mellett fekszik. Van 83 háza és 523 gör. kath. vallású, tótajkú lakosa. Postája, távirója és vasúti állomása Gálszécs. A XV. század elején a *Csapiak* és osztályos társaik birtoka. Birtokostársuk és utódjuk a *Gálszécsi* család. 1474-ben *Buzlai* Miklóst iktatják a Gálszécsi Miklós birtokrészeibe. 1478-ban a *Sempseieknek* is van itt birtokuk. 1487-ben a Széchyek a még megmaradt részüket *Tárczay* Mártonnak és Jánosnak zálogosítják el. 1500-ban *Szrithey* Ozsvát is földesura. 1569-ben

Virava.

Visnyó.

Vitány.

Vojtvágása.

Zebeignyő.

Rákóczy György, *Kálnássy* Ferencz és *Deregnyei* Pál kapnak itt királyi adományt. Az 1598-iki összeírás *Malikóczy* Gábort, *Kálnássy* Ferenczet, *Homonnai* Györgyöt, *Bacska* Miklóst és *Szürthey* Miklós özvegyét sorolja fel. 1600-ban a *Daróczyakat* s 1629-ben ismét a Csapyakat iktatják némely részekbe. 1637-ben *Drugeth* György újabb részbirtokra kap királyi adományt. 1663-ban *Boeska* István és *Soós* György, 1692-ben pedig *Pethő* Zsuzsánna is birtokosa. 1754-ben ismét a *Kálnássyak* kapnak itt részeket s egy évvel később a *Boeskayak* és a *Kácsándyak* is. Újabbkori földesurai a *Kácsándyak*okon kívül még a *Szemere*, *Máriássy*, *Tomsich*, *Kálnássy*, *Soltész*, *Pekár*, *Galambos*, *Tót* és *Dienes* családok voltak. Most nincs nagyobb birtokosa. Ezt a községet sem kerülte el az 1663-iki pestis. Gör. kath. temploma 1700 körül épült. Ide tartozik *Istrán-tanya*.

Zellő.

Zellő, azelőtt *Zuella*, ruthén kisközség a gácsi határszélén. Van 73 háza és 436 gör. kath. vallású lakosa. Postája Nagypolány, távírója és vasúti állomása Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott s annak sorsában osztozott. Az újabb korban a *Szirmayak* voltak az urai. Most nincsen nagyobb birtokosa. A hagyomány szerint már a XIV. században volt temploma. Mostani gör. kath. temploma 1795-ben épült.

Zemplén.

Zemplén, magyar kisközség a Bodrog mentén. Van 122 háza és 731, nagyobb részben ev. ref. vallású lakosa. Postája Ladmócz, távírója Szomotor, vasúti állomása Bodrogszerdahely. A vármegye egyik legrégebb községe, melynek várától vette e vármegye a nevét. Ósidók óta megült hely, mely *Szirmay* Antalnak, a vármegye első történetírójának állítása szerint, hajdanta római telep volt. A honfoglalás korában már megerősített hely volt, s hatalmas földvárát a Bodrog vize folyta körül. Nevét az idők folyamán különféle változatokban találjuk feljegyezve. Így *Zemlin*, *Zemlyn*, *Zemlun*, *Zemplen*, *Zemplum*, *Szenlten*, *Zemleim*, *Zemplény*, *Ezemlén* alakban. Némelyek a tót *Zem plun*, vagy *Zem plna* szavakból származtatják nevét, a mi kövér földet jelentene, míg mások magyar eredetűnek tartják. *Bethlen* Gáborné egyik levelében *Szemlénynék* nevezi. A krónikások is sokat foglalkoznak *Zemplén* várával, melyet *Anonymus* is említ. Szerintük itt fogadta *Árpád* a *Zalán* bolgár fejedelem követeit s ő emelte *Zemplént* várispánsággá. Hatalmas vára már 1220-ban fennáll s a király birtoka. 1261-ben az egri káptalan egyik levele a zempléni vám fele részét az egri püspökének mondja. 1321-ben *Miczlán* utódai a birtokosai, a kik azonban elcsesérik a királylyal, ki azután a várat és tartozékait 1331-ben *Drugeth* Miklósnak adományozza. A XV. században még egy másik birtokosát, *Kasuhy* Dánielt iktatják részeibe. Ugyanakkor azonban — *Szirmay* szerint — *Kassa* városa is birtokosaként szerepel, a mi azonban tévedésnek látszik, mert közelfekvő az a feltevés, hogy *Szirmay* a *Kasuhy* család nevét olvasta valamely oklevélben *Kassának*. 1557-ben *Perényi* Gábor, majd *Telekessy* Imre foglalja el. 1572-ben II. Miksa a *Drugethek* kérelmére vásártartási szabadalmakat ad a városnak. 1576-ban *Chernel* Tamást és *Joó* Balázst, 1582-ben *Galovics* Mózeset iktatják némely részek s egy-egy kúria birtokába. Az 1598-iki összeírásban a *Drugethek* vannak birtokosaiként említve. 1609-ben *Abaffy* Jánosnak volt itt egy szőlője („una vinea Zempleniensis, in Comitatu ejusdem nominis existens“) mely akkor 300 forintot érő nagy szőlő volt. Ez azért is érdekes adat, mert ma itt szőlőművelés nincs. 1685-ben *Rákóczy* György foglalta el, de nem sokáig birtokolta. A *Drugethek* után utódaik, a gróf *Csákyak*, a gróf *Van Dernáthok* s az *Almásyak*, majd a *Kazinczyak*, *Péczelek* voltak földesurai. Most a gróf *Andrássyak* a birtokosai. 1299-ben már mezőváros volt s ekkor már itt tartották a megyegyűléseket egész 1666-ig, a mikor a vármegyeháza építése miatt a gyűléseket ideiglenesen Újhelyen tartották meg. 1754-ben adták el a zempléni megyeházát s ettől fogva itt több megyegyűlést nem tartottak. Hajdan hatalmas vára a XVII. század vége felé pusztulhatott el. Ma már csak a földvár áll, holott 1872-ben még egy, kb. 15 méter magas, toronyalakú rom volt látható, melynek köveiből a református templom tornyát és egy magtárt építettek. A mostani református paplak hátsó falainak egy része is a várhoz tartozott s ezeknek még ma is várfalszerű jellegük van. A földvár alakja kb. 500 méter kerületű szabálytalan kör, melyet ma három oldalról a Bodrog vize vesz

körül, míg a negyedik oldalon hajdan erős sánczok és mély árkok húzódtak. A földvár tetején ma két temploma áll, ú. m. a református, melyet valószínűleg *Bethlen* Gábor építtetett 1628-ban, de tornyát, a vár romjaiból, 1873-ban állították. A gör. kath. templom 1804-ben épült. A két templom környéke ma köztemetőül szolgál. Ez a köztemető valóságos bányája a történeti régiségeknek. A református egyház több értékes egyházi edényt őriz. 1803-ban az egész község — egy ház kivételével — leégett. Ide tartozik *Sajgórévház*. Három dűlő-neve is figyelmet érdemel. Az egyik a *Rihó-tábor*, a másik a *Szentvér-dűlő*, a harmadik *Bástya*. Ez bizonyosan a Róbert Károly királynak 1326-ból kelt szabadalomlevelében említett „Bazta“, a hol vámot fizettek *Donch* mesternek, a Bodrogon Zemplénig felúsztatott kereskedő hajók. Zemplén határában feküdt hajdan *Ekedőcz* falu, mely az akkori írásmód szerint *Ekedeuch* alakban 1451-ben a *Drugethek* birtokaként van említve. Ugyancsak itt feketett valahol *Bazta* község, mely 1326-ban említetik. Úgy látszik, hogy ezek is, Zemplén várával együtt, a török világban pusztultak el.

Zemplénagárd, tiszamenti magyar kisközség 301 házzal és 1726, nagyobbára gör. kath. és ev. ref. vallású lakossal. Van itt körjegyzőség és postahivatal. Távirója és vasúti állomása Bély. Ósidők óta lakott hely. Már XIII. századbéli oklevelek említik *Agaar* néven. A XV. század elején két Agárdról tesznek említést, Kis és Nagy megkülönböztetéssel. Az *Agárdi* és az *Agárdi Tőke* család fészke, 1417-ben azonban az Agárdiakkal együtt a *Nagytárkányi* és *Perényi* családok is birtokosai. 1452-ben Agárdi Lajos Balázs a maga részét a leleszi prépostra és a rendházra iratja. 1487-ben a *Széchi*ek is földesurai, kik birtokrészüket a *Tárcaiaknak* zálogosítják el. 1510-ben újabb birtokosa Csaloviti *Horváth* Péter, 1563-ban *Makó* János, 1584-ben a Járjai *Kéri* család. 1592-ben *Paczoth* Ferencz királyi adományt kap *Nagyagárdra*. *Kisagárd* 1598-ban Tárkányi János özvegyéé, míg *Nagyagárdon* 1598-ban *Korchma* János, a leleszi prépostság és *Báhonji* Márton is birtokosok. Ugyanakkor *Kisagárdon* *Horváth* Ferencz, *Paczoth* Ferencz, *Agárdy* János, *Doroszlaj* György és *Tolvaj* Balázs voltak az urak, de a *Doroszlay*aknak és *Tárkányiaknak* *Nagyagárdon* is volt részük s velük együtt *Eötvös* Tamásnak is. Itt 1629-ben a *Sennyeyekben* új birtokosokra találunk, a kik ugyanakkor *Kisagárdon* is kapnak részeket. 1641-ben *Laskay* Jánosnak is van *Agárdon* része, míg *Kisagárd* részeire 1654-ben a *Tárkányiak* kapnak királyi adományt, kiktől 1688-ban *Sennyey* István (III.) öröklí. E család birtokolja 1741-ig, a mikor a *Döry* család kapja, melytől 1800-ban ismét a *Sennyeyek* birtokába jut, míg a másik részen a *vallásalap*, majd a leleszi konvent, továbbá a *Szirmay*, *Ormos* és a *Tolvaj* család osztozkodnak. 48 előtt ezeken kívül még a *Korchma*, *Tárca* s a *Mailáth* családok is birtokosai voltak. Most báró *Sennyey* Bélának és a leleszi prépostságnak van itt birtokuk. A község dűlőnevei közül jelentősebbek a *Dörgő*, *Páterhomok*, *Oroszhegy*, *Vértó*, *Hvíliget*, *Mikónya* nevűek. A községben görög katolikus és református templom van. Az előbbinek a helyén már a XIII. század elején említetik egy másik templom, melynek faragott kockakövekből álló alapjára 1451-ben építették a mai templomot szent János tiszteletére. A református templom 1794-ben épült. A lakosok fogyasztási és hitelszövetkezetet s kaszinót tartanak fenn. 1865-ben a falu nagy része leégett. Ide tartoznak *Darvas*, *Éva*, *Hidliget*, *Korsó*, *Korsóka*, *Lukaszmező*, *Nyulak* és *Ruszka* tanyák.

Zemplénkelecseny, azelőtt *Kelecseny*, tót kisközség, 39 házzal és 267, nagyobbára gör. kath. vallású lakossal, kiknek azonban itt templomuk nincsen. Postája, távirója és vasúti állomása Upor. Első birtokosául 1389-ben *Veesikovich* Györgyöt ismerjük, kit a leleszi konvent ez időben iktatott be birtokába. 1406-ban *Varjú* Mátyást, 1467-ben pedig a *Csebieket* iktatják részeibe, de a XV. században még a *Horváth*, a *Kasuh* *Nagy*, a *Száka* és a *Tompa* családoknak is voltak itt részeik. 1550-ben *Panithy* Jánost és *Mucsay* Pált, 1562-ben *Kasuh* Juliánnát, *Bogáthy* Borbálát és *Rátóczy* Erzsébetet s *Zsófiát*, s 1576-ban *Kumnissey* Lukácsot iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeírás már egészen más birtokosokat említ, *Varsay* Gáspár, *Nyomárkay* Zsigmond és *Soós* Ferencz személyében. Ez évben *Malikóczy* Gábor, 1610-ben *Vékey* Mihály, 1650-ben *Fodor* János is kap itt részirtokot. Később azután a *Kelecsényiek*, a *Bernáth*, *Pilissy*, *Besseney*, *Unghváry*, *Ormos*, *Pekár*, *Szomo-*

Zemplénagárd.

Zemplén-
kelecseny.

róky, Pally és Pajzsos családok voltak földesurai. Most *Molnár* Viktornak van itt nagyobb birtoka és esinos úrilaka, mely azelőtt a *Fáy* családé volt s 1852-ben vétel útján került a Molnár család birtokába. 1663-ban a pestis, s 1831-ben a kolera tizedelte meg lakosait. Az 1831-iki pórlázadásban részt vett kolomposokat itt eskettette föl a királyi biztos, báró Eötvös Ignác.

Zemplén-
matyás.

Zemplénmatyás, azelőtt *Matyasócz*, tót kisközség, 87 házzal és 435 róm. kath. vallású lakossal. Postája és távirója Tavarna, vasúti állomása Homonna. Már 1363-ban *Mátyásvágása* néven a Rozgonyiak birtoka. A homonnai uradalomhoz tartozott s az újabb korban a gróf *Forgách, Barkóczy* és a *Bydeskuty* családok voltak a földesurai. Most a gróf Barkóczy-féle hitbizományhoz tartozik. 1663-ban a pestis pusztította lakosait, 1778-ban pedig földrengés okozott sok kárt, mely a csak néhány évvel előbb épült római katolikus templomot is megrongálta. Ide tartozik *Petrócz-pusztá*, mely alighanem az 1419-ben a *Nagymihályi* és a *Tibai* családok birtokaként említett *Ujpetrócz* falunak felel meg.

Zemplénoroszi.

Zemplénoroszi, előbb *Oroszruszka*, ruthén kisközség a Cziróka völgyében. Van 111 háza és 702 gör. kath. vallású lakosa. Postája Nagypolány, távirója Szinna, vasúti állomása Homonna. Hajdan a homonnai uradalomhoz tartozott s újabbkori birtokosai a *Szirmayak* voltak. Most *Solbrich* Pálnak van itt nagyobb birtoka. A község határában antraczit található. Görög katolikus temploma 1798-ban épült és 1889-ben megújították.

Zemplénpál-
hegy.

Zemplénpálhegy, azelőtt *Pakasztó*, az Olyka-patak mellett fekvő tót kisközség, 30 házzal és 160, nagyobb részben gör. kath. vallású lakossal. Postája Homonnaolyka, távirója és vasúti állomása Izbugyaradvány. A homonnai uradalomhoz tartozott s a *Drugethek* után a báró *Barkóczyak*, majd a *Szirmayak* s utóbb a báró *Luzsénszkyak* voltak az urai. Most idegen kézen van. Görög katolikus temploma 1500 táján épült és 1830-ban újjátartott meg.

Zemplénróna.

Zemplénróna, azelőtt *Rovna*, tót kisközség 69 házzal és 400 róm. kath. vallású lakossal. Postája és vasúti állomása Udva, legközelebbi távirója Homonna. A homonnai uradalomhoz tartozott, de a XVII. század végén *Putnok* Jánost is egy itteni részirtokba iktatták. Azután a gróf *Csákyak*, s ezek révén az *Andrássyak* lettek a földesurai. Most gróf Andrássy Géza birtoka, kinek itt romladozó, régi kastélya is van. Érdekes tudni, hogy Trefort Agoston és Eötvös József báró itt gondolták ki és innen adták közforgalomba a „róna“ szót Római katolikus temploma 1853-ban épült.

Zemplénszuha

Zemplénszuha, azelőtt *Szuha*, tót kisközség, 96 házzal és 450 gör. kath. vallású lakossal. Postája Rákócz, távirója és vasúti állomása Nagymihály. Már 1315-ben szerepel, a mikor az Ákos nembeli *Mihály mester* kap rá királyi adományt. 1403-ban *Zuha* néven Zsigmond király a *Csebi, Ruffó, Berecsenyi, Némethfalvy* és *Liszka*i családoknak adományozza, kiknek tagjai közül Vörös Miklóst, Liszkay Miklóst és Kerecsenyi Mátyást iktatják birtokába. 1421-ben Vörös Miklós itteni birtokának felét az örökbe fogadott *Sempsei* Istvánra hagyja. 1463-ban a *Csapiak*, 1475-ben az *Eödönffyek* s a *Buttkai* családbeliek 1482-ben a *Rákóczyak* is birtokosai. 1570-ben *Lippay* Jánost iktatják némely részeibe. Az 1598-iki összeírás 8 birtokosát sorolja fel, ezek: *Szent-Ivány* Zsigmond, *Sempsey* Ferencz, *Rákóczy* György, *Lajos* és *Ferencz*, *Melith* Vid, *Pazdiesy* Miklós és *Oriska* György özvegye. 1730-ban *Szirmay* Tamást iktatják be s 1774-ben, a *Szirmayakon* kívül, *Pothurnay* Andrásnak és *Mokesay* Pálnak volt itt nagyobb birtokuk. A múlt században benne a *Boronkayak* is földesúri joggal bírtak. Most nincsen nagyobb birtokosa. 1831-ben a kolerajárvány dühöngött a községben. Görög katolikus temploma 1805-ben épült.

Zétény.

Zétény, latorczamenti magyar kisközség, 121 házzal és 741, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Postája Boly, távirója Királyhelmece, vasúti állomása Perbenyik. A Zétényi *Makó* család ősi birtoka, mely itt már 1453-ban szerepel. 1470-ben az *Uporiaknak* s öt évvel később a leleszi konventnek is van benne része. Már a XV. században vára volt, 1545-ben *Beöthy* Mihályt s 1548-ban *Malomy* Györgyöt és *Némethy* Ferenczet iktatják a várba és tartozékaiba. 1558-ban *Némethy* Ferencz árulása következtében a császáriak elfoglalták s I. Ferdinánd *Telekessynek* adományozta. 1594-ben *Rákóczy* Zsigmondot és *Ferenczet* iktatják birtokába s az 1598-iki összeírás

Rákóczy Ferenczen kívül *Zay* Miklóst, *Melith* Pált, *Telegdy* Józsefet és *Telegdy* Pál özvegyét említi birtokosaiként. 1600-ban *Mindszenyhy* Katalinnak is van itt birtoka, melyet Rákóczy Ferencz zálogba vesz. Azután a *Zay*ak zálogosítják el itteni részüket Rákóczy Ferencznek, ki azt fiára, Jánosra átíratja. 1629-ben *'Sennyey* Sándort iktatják némely részeibe. 1686-ban Lipót császár *Klobusitzky* Ferencznek adományozza s akkor még a vára is említve van, de ezidőtájt már csak romjaiban állhatott fenn, melyekből *Klobusitzky* Ferencz a XVII. század végén nagyszabású kastélyt építtetett. A *Klobusitzky*-akkal együtt később a *'Sennyeyek* is földesurai voltak és most gróf *Szirmay* Györgynek van itt nagyobb birtoka és az övé az előbb említett kastély is. 1888-ban az árvíz nagy kárt okozott a községben. Zétényről vették előnevüket a *Franck*, a *Makó* és a *Némethy* családok. Római katolikus temploma 1877-ben épült. Ide tartozik *Margit-tanya* és *Eszenyke-pusztá*. Ez utóbbi már a XV. század elején község és *Ezen* néven az *Ezeni*, vagyis az *Eszenyi* család névadó községe. Egész 1484-ig, a mikor azonban *Eszenyke* alakban már pusztaként szerepel, az *Eszenyiek* az urai, de ekkor a *Csicseriek* és ezek osztályos atyafiai lesznek a birtokosai. 1493-ban *Czékei* Jánost, 1550-ben *Panithy* Jánost, 1590-ben *Golopy* Gáspárt, 1592-ben *Paczoth* Ferenczet és *Palugyay* Erzsébetet iktatják részeibe. 1629-ben *'Sennyey* Sándor, 1693-ban *Vécsey* Sándor kapnak itt részeket. 1808-ban *Szirmay* Antal kap rá királyi adományt. Zétény táján feküdt hajdan *Kerektó* falu, mely már a XV. század elején az *Eszenyi* család birtoka. 1444-ben *Pike* Balázst s 1550-ben *Skaricza* Mátyást iktatják némely részeibe; ettől fogva Zétény sorsában osztozik.

Zuhatag, azelőtt *Sztakesin-Rosztoka*, még korábban *Rosztoka*, Ung vármegye határán fekszik. Van 48 háza és 271 gör. kath. vallású lakosa, kiknek azonban itt nincsen templomuk. A homonnai uradalom tartozéka volt és később a *Szirmayaké* lett. Most *Hering* Gottfried Jánosnak van itt nagyobb birtoka.

Zuhatag.

* * *

Források: Gr. *Tleki* József: Hunyadiak kora. — *Fraknoi* Vilmos: Monumenta Hungariae Vaticana. — *Fényes* Elek: Magyarország stat. és geogr. földrajza — Dr. *Csánki* Dezső: Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában — *Dongó* Gy. Géza: Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. I—X. évfolyam és Sátoraljaújhely története. — *Válgyi* András: Magyarország leírása. — Sárospataki füzetek. — A leleszi konvent levéltára. — A Sztáray-okmánytár. — A Lónyay-okmánytár. — A báró Fischer, a Buttkay és a Semsey családok levéltárai. — Zemplén vármegye levéltára és a helyszínén gyűjtött adatok.

Zemplén vármegye címere.

SÁTORALJAÚJHELY.

Történelmi
visszapillantás.

Béla király névtelen jegyzőjének leírása szerint Sátoraljaújhely már a honfoglalás idejében települt hely volt s évezredes multjában első birtokosaként Árpád egyik vezérért, Rettel vitézt említi, ki a Saturhalmától a Tulsuva vizéig terjedő földeket nyerte fejedelmétől ajándékol. Ezzel a feljegyzéssel kezdődik az a hosszú vita, a melyet Újhely legendás multja felett vívtak a történettudósok s vitatnak mai napig is. Előtérbe tolul mindenekelőtt az a kérdés, vajon az Árpád-korabeli város hol feküdt s mikor települtek át lakosai arra a területre, a hol a mai város fekszik? Egyes források szerint két vár is volt e helyen; az egyik a Sátorhegyen s ezt némely feljegyzés *Castrum de Saturhyg* néven említi; a másik állítólag a *Várhegyen* volt. A névtelen jegyző szerint 904-ben vette hatalmába Oloptulma, a Rettel vezér fia, s utána az *Aba* nemzetség birtokába ment át; de hogy miként öröklődött át másokra a következő században, arról sehol sem találunk említést. 1110-ben ismét felbukkan Saturhalma, a mikor azt Kálmán király az Apuliából ideköltözött gróf Ratholdnak adományozta. Ezt az adatot más okirat is megerősíti. Hogy mekkora helység, minő vár s milyen lakosokkal benépesült hely volt akkor Sátoralja, erre nézve szintén hasztalan keresünk a történelem lapjain adatokat. Egy évszázadnál több múlik el, míg ismét nyomára akadunk Zemplén vármegye e legrégebb városának. Ez az adat királyi okiratban foglaltatik, tehát kétségtelenül történelmi. II. Endre egyik leveléről van szó, a mely 1221-ben a pálosok klostromának alapításáról tesz említést s a klostrom tornyáról Thurunynak nevezi a Saturhalma előtt elterülő földet. Húsz évvel később azután bekövetkezett a város életének legnevezetesebb fordulópontja, mint annyi más városnak ez országban. A gyászos emlékü tatárjárás ideje volt ez. 1241-ben a keletről jött vérengző hordák feldúltak, porrá égettek mindent. A pusztulásban rommá lett Sátoralja is; lakosai az erdőbe menekültek és csak a végzetes pogánycsapás elmúltja után merészkedtek rejtekökből előkerülni. Házaik helyett azonban csak romokat találtak s a mindenükből kifosztott lakosok és a község, e siralom közepett, csak az akkor Sárospatakon lakott István, az ifjabb király, biztató szavára nyerték vissza fejlődési képességüket. A községet újra felépítették, de nem a régi helyén, a melyet a Ronyva és a Bodrog gyakori áradása áztatott, hanem áttelepültek arra az emelkedettebb helyre, a hol ma a város fekszik. Innen vette az új falu (nova villa) is a második nevét: *Sátoralja-Újhely*. Ennek az áttelepülésnek az évét pontosan nem lehet megállapítani; mindenesetre azonban 1256-ban már állott az új hely, a mint azt IV. Béla király 1256-ban kelt okirata tanúsítja, mely okirattal a pálosoknak Kis-Toronyán szétrombolt klostromát újra felépíttetni rendelé s a szerzeteseket nagyobb birtokkal (Petraho) is megajándékozta. Ekkor nyerte Újhelynek ez a ma legalantabb fekvő városrésze a Barátság nevet. Sátoraljaújhely ettől fogva mindegyre gyarapszik. 1261-ben királyi kiváltságokat nyer, 1284-ben pedig több községet kap (Toronya, Borsi, Kovácsi, Obizliget) s 1291-ben III. Endre „városnak“ (civitas) nevezi *Saturabia Wyhel* alakban. Hét évvel később a Rathold nemzetségből való István főispán fiát: Kokos mestert nevezi meg egy okirat Újhely uraként, de már a következő évben (1299) János zodai

ispán szerzi meg a maga számára. Húsz évvel később, körülbelül 1318-ban a leleszi konvent előtt Újhely uradalmát László és Donch mesterek Tamás ispánnal elcserelik Zemlien váráért. 1321-ben a Rathold nemzetségről a Micz bán családra száll át a birtok, de Micz bán fiai Újhelyt, a hozzá tartozó községekkel együtt, még ugyanez évben Purustján váráért elcserelik Károly királlyal. Három évtizeden át királyi birtok marad az újhelyi vár, míg végre 1351-ben Nagy Lajos király, legyőzvéen Keissutot, a lithvánok vezérét, kezesül magához vette Koriatovics Tódor lithvániai herceget és megajándékozta az újhelyi várral. Ez a szláv herceg telepítette Zemplén vármegyébe a ruthéneket s egy részüknek Újhelyt jelölte ki lakóhelyül, a hol templommal is ellátta őket, míg ő maga a Várhegyre erős várat épített, vagy mint más adatok bizonyítják, rekonstruálta azt a régi várat, a melyet még V. István épített oda.

Újhely vára.

1380-ban ismét a kir. fiskus kezében látjuk a várat és Zsigmond király a király városának nevezi Újhelyt, tíz évvel később pedig *Perényi* Miklósnak adományozza az uradalmat az adószedés jogával együtt, a mit 1401-ben kelt királyi adománylevele is megerősít. A Perényiek azonban nem sokáig voltak a vár urai, mert egy, 1429-ben kelt okirat már *Pálóczy Mátét* iktatja a birtokba, a ki a váron kívül még az ahhoz tartozó Borsi, Toronya, Tay (Thay) és Kovácsi helységeket, illetve pusztákat is megkapta. Más forrás szerint csak 1430-ban jut a Pálóczy család az uradalomhoz, a mely zálogként marad a birtokában egész a mohácsi vészig. Közben azonban a husziták vezére, Axamith, beveszi az erős várat, megsarczolja a város lakosait és csak Mátyás király erős hadai kényszerítik a vár feladására.

A mohácsi vész után megkapóan romantikus dráma színhelye lesz az újhelyi vár. Akkori ura, Pálóczy Antal főispán, a zempléni nemesség egyik vezére, Mohács mezején elvérzett. Özvegye, a szép *Ráskay Magda*, nem hiszi, hogy férje ott lelte halálát, mert hiszen a másik vezér, Perényi Péter, a szomszéd Patak várának akkori ura, baj nélkül haza menekült, sőt királyjelöltté tette magát. Első hódítmányául szerette volna bírni Pálóczynak újhelyi várát és „Újhely Vénuszát“, a szép Magdát. Hanem kudarczot vallott. Perényit Újhelyből megalázva utasította vissza *Ráskay Magda*. Perényi már-már le is mondott a vár meghódításáról és a szép Magdáról, a mikor hirtelen nem várt eset történt. Egy éjszaka (1527-ben) a vár kapui megnyíltak Perényi előtt s a betódult hadak kitűzték a vár ormára a hódító lobogóját. Hogyan, miért, ki keze műve volt a kapuk megnyitása? arról az újhelyiek máig is sokat tudnak mesélni s az egykorú tollforgatók is mind megénekelték ezt a históriát, melynek rugója a szerelem volt. A szépséges özvegy hűséges kapitánya, Ulrich spanyol lovag, olthatatlan szerelmével ostromolta úrnőjét, de eredménytelenül. A szerelmi tébolyától elvakított ember ekkor bosszút esküdött és árulóvá lett: megnyitotta a vár kapuját az ellenség előtt és azután, tettét megbánva, önkézével oltotta ki életét ott, az újhelyi vár alatt, azon a tájon, a hol ma a véres dráma emlékét megörökítő „Gyilkos-koresma“ van. Így regéli ezt a történeti fáma.

Ez ostrom alatt sokat szenvedtek Újhely lakosai is, mert Perényi bosszúja nem kímélt senkit. Ferdinánd híveit kiverte birtokukból, szőlőiket feldúlta. Még a pálos barátokat is korbáccsal verette ki a házukból. A következő évben, 1528-ban (Adalékok X. évf., Hodinka) Perényi várnagyát, Simon deákot, az őrség kizárta ugyan s a várat feladta *Serédy Gáspár* eszázári vezérnek, de Perényi hadai csakhamar ott termettek és 1530-ban ismét ő a korlátlan úr *Ráskay Magda* birtokában.

Az ostromok alatt megrongált vár kitatarozása sok gondot okozott Perényi Péternek. De korának egyik legkiválóbb várépítője lévén, új birtokában is érvényesítette ezt a tehetségét. 1534-ben Kassáról nagy csapat építő-munkást hozat s velök lázas gyorsasággal erős bástyafalakat emeltet, sánczokat rakat és Újhelyt a vidék egyik legerősebb várává teszi. 1538-ban Ferdinánd király adománylevéllel is biztosítja Perényit a megszerzett jogokban, 1545-ben azonban János király sereget küld ellene s heves ostrommal megvívja a várat. Néhány évvel később, Perényi Péter halála után, fia Gábor 1558-ban visszaszerzi a várat és a várbirtokot. De nem sokáig marad az övé, mert Telekessy Imre eszázári vezér, még abban az évben elfoglalja és a várat romba dönti. Azóta már csak az emlékezet beszél róla.

Újhely város története ekkor békésebb mederben folyik több századon át. A város története voltaképen a vallási és kulturális viszonyok fejlődésével van szoros kapcsolatban.

A pálosok.

Az első szerzetesek, a kik itt letelepedtek, a pálosok voltak. Még II. Endre király alapította klostromukat, a mely 1221-ben már fennállott. IV. Béla, mint azt már említettük, a tatárjárás alatt elpusztult konventet újból felépítette s 1258-ban a pálosok terjedelmes ligetet kapnak a város mellett, a melyet benépesítettek s a Barátszer néven ma is ismert városrésznek vetették meg az alapját. Katholikus plébánia már 1261-ben volt Újhelyen, a mint ezt István királynak a sátoraljai vendégek számára kiadott szabadalomlevele bizonyítja. Ezenkívül a XIII és XIV. században még a domonkosok és kisebb ferencziek (minoriták) megtelepüléséről is tudunk, ezeknek azonban nevezetesebb szerepük nem volt. A pálosok vagyona és befolyása mindegyre növekszik a XIV. században. Mint hiteles okiratokból látjuk, a hitbuzgó lakosok számos alapítvánnyal, földekkel, szőlőkkel, házakkal, halászó vizekkel (Baráttó és Paptava) gazdagítják őket. Gyarapodásuknak azonban gátat vet Perényi Gábor üldözése és a husziták elhatalmasodása. Ma is áll még az a ház (ma borház) a Magos hegy oldalán épült Zólyomka nevű pince-sikátorban, a hol a husziták istenes gyülekezőjüket tartották.

A husziták.

A vallási háborúk mindkét felekezetre súlyos csapásokat mértek. Feldúlták a pálosok kiürült klostromát is, a melyet csak 1560-ban tesznek ismét lakhatóvá, a mikor Miksa császár rendeletére az utolsó Perényi visszaeresztette Újhelybe a pálosokat. De csakhamar ismét pusztulást hozott Újhelyre a török hordák féktelensége. 1566-ban fölgyújtották a várost s az egész vidéket földúlták; egy emberöltő munkája kellett, hogy ismét felvirágozzék. Az 1598-iki összeírás szerint *Dobó* Ferenczet látjuk a város birtokosaként, a ki ismét segítője volt a pálosoknak. De nem élvezhették sokáig a békét, mert 1603-ban Boeskey követői a pálosok vagyonát elkobozzák a Boeskey-kinestár javára. Hét évvel később azonban visszanyerik jószágaikat és Újhelyre ismét békés idők következnek. 1626-ban *Alaghy* Menyhértet látjuk Újhely birtokában, a ki fölépíti a pálosok klostromának második emeletét és templomát is megújíttatta.

Érdekes boszorkánypör iratai maradtak fenn ebből az időből. 1629 november 13-án ugyanis két embert (Szekeres Györgyöt és Parnoka Jánosnét), a kiket boszorkányság miatt perbe fogtak, Takács Bálint főbíró és „esküdt uraim”, mint városi törvényszék, „egyező elmével” megégettetni ítélték. A „Boszorkányégető hely” a Borzhegy mögött volt.

1661-ben ismét a pálosok gazdagodásáról beszélnek az okiratok, *Báthory* Zsófia és I. *Rákóczy* Ferencz kegyelméből. Ehhez sorakozik 1665-ben *Rákóczy* Györgyné több adománya is. Az 1670. év történelmi dátummal emeli Újhely multját, a mennyiben ebben az évben itt tárgyalnak a Wesselényi-féle összeesküvésben részes I. *Rákóczy* Ferencz fejedelem megszabadítása felől. Két évvel később szomorú napja volt a városnak és a pálos konventnek. Szt-Egyed napján, bucsú alkalmával, lázadók lepték el a várost és a konventet, pusztítva és sarczolva. Ez időben Újhely jelentősége, minden csapás ellenére, nőttön nő. Már 1666-ban itt tartja a felsőmagyarországi 13 vármegye közgyűlését. 1753-ben megkezdték a vármegyeház építését is. Az idők viharos forgatagában jelentős emléket hagyott maga után 1679-ben *Thököly* Imre is, a ki megszállotta a várost és ostrom alá vette a klostromot; de Szöréni és Márkus atyák, a rendház előljárói, harmincz rendtársukkal, oly vitézül verték vissza a fégyveres csapatot, hogy *Thököly* emberei szégyennel távoztak onnan. A gazdag pálosház, a mely alig néhány évvel előbb megszerezte Sára, Zsadány és Olaszi községeket, 1690-ben 20,000 forintért Vitány falut is megvásárolta *Barlogh* Istvántól.

Hét évvel később, 1697 július 5-én, támadt az a híres, véres veszedelem, a melyet vásár alkalmával intézett a város ellen a *Thököly* Imrétől felbujtatott Tokay Ferencz, az ú. n. parasztkirály. Némelyek ennek a vérengzésnek az emlékével magyarázzák a „Gyilkos” városrész nevét is. 1702-ben II. *Rákóczy* Ferencz a Ronyva mentén új utcával gyarapította a várost s azt a maga „palotásainak”, testőreinek, rendelte lakásul. Ennek az utcának

Sátoraljaújhely.

Kossuth Lajos lakóháza.

A piarista gimnázium.

Sutorahhely.

Sátoraljaújhely.

A főtér.

A Karolineum, a tőzsde és a polgári takarékpénztár.

Sátoraljaújhely.

Részlet a Wekerletérről.

Részlet a fő-utczából.

Sátoraljaújhely.

Az Erzsébet közkórház.

A vármegyeháza.

Sátoraljaújhely.

Dókus Gyula kastélya.

Dókus Gyula parkja.

ma Palotás-utca a neve, holott Rákóczy alatt, szülőhelye után, Borsiszernek nevezték s még a herceg Trautsonok földesurasága alatt is így ismerték. A mikor azonban II. Rákóczy Ferenc csillaga letűnt és neki menekülnie kellett, a reakció, hogy emlékezetét is eltörölje, a testőrei lakhelyét leromboltatta. E romokból építették kunyhóikat később a cigányok, s az utcát Czigánysornak nevezték el. Később módosabb lakók telepedtek oda, rendes házakat építettek és az utcát a városhoz csatolták, a Palotás-utca nevet adva neki.

II. Rákóczy Ferenc 1706-ban a pálosok klastromát, nehogy az meneküljön szolgáljon Rabutin császári vezér hadainak, leromboltatni rendelé; de vezére, Károlyi Sándor, a kit ezzel megbízott, a parancsot nem teljesítette, és így a pálosok klastroma megmenekült az elpusztítástól. A pálosok napjai azonban már meg voltak számlálva. Egy ideig még békében s jólétben éltek Újhely következő földesura, herceg Trautson Lipót Donát kegyelméből, a kit 1720-ban iktattak a birtokba; de kezdődött már a hanyatlásuk és utolsó órájuk is közeledett. II. József trónraléptével egyre-másra törölték el hazánkban az egyházi rendeket s 1789-ben az újhelyi pálosokra is sor került. Vagyonukat elkobozták s konventjüket és iskolájukat két évvel később a Tokajból idetelepített kegyes tanító-rendnek adományozták. A kegyesrendiek, Pikóczy Eleonóra, Heléna és Czakó Sándor monostori apát alapítványával, gimnáziumot szerveztek, a mely ma is fennáll s egyik kitűnő hírű, hazafias nevelő intézete az országnak.

Ez idő alatt Újhely városa rohamosan növekedett s még inkább a vármegye középpontjává lett. Az egy ideig Patakon székelő vármegye 1748-ban végleg ide költözött s 1754-ben elkészült az újhelyi megyeháza is; de időközben 1739-ben a pestis pusztított a vármegyében és Újhelyen is, mely még sokáig viselte a pusztítás nyomait.

Az új földesúr, herceg Trautson, 1770-ben fiörökös nélkül elhalván, az államkincstár vette át a birtokot. Száz évvel ezelőtt már 6000 lakosa volt a városnak és területe 2382 hold volt. A XIX. század első harmadában itt látjuk a jövő nagy emberének, *Kossuth* Lajosnak a fejlődését. Itt járt iskolába s mint fiatal, kezdő fiskális, lánglelkének erejével szegődik Újhely felvirágoztatóinak élére; az ő kezdeményezésére kultura és modern intézmények váltják fel a maradiságot. 1827-ben ő alapítja meg Újhelyben az első tűzoltó-testületet is, a melyre ugyancsak nagy szükség volt, mert annak előtte imádkozással oltották a lángban álló házakat és ha Szent Flórián kőszobra, a templom előtt, nem segített, a lakosoktól leéghetett akár az egész város. Volt is tűzvész mindig bőségesen, átlag minden negyedik esztendőben légett a fél város. Kossuthnak sikerült néhány száz főből álló önkéntes tűzoltóságot szerveznie, melybe a város összes czéhei beléptek s törvényerejű szabályokkal egészítették ki Kossuth tervét.

Súlyos gyászt hozott a városra az 1831. esztendő, a nagy kolera éve, a mikor két hónapon át 7065 lakos közül 1600 betegedett meg és fél ezernyi pusztult el a rettenetes kórságban. A helyi vészbizottságnak *Kossuth* Lajos volt az elnöke. A kolerás halottakat a várostól délre mintegy 3—4 kilométernyire fekvő Bibérez nevű homokdomb oldalába temették. Három évvel ez után meg földrengés rémítgette a város lakosait és romba döntött néhány épületet. A földrengést földalatti morajlás előzte meg a Magos hegy felől és máig is szálló ige Újhelyen a „Morog a Magos hegy“. 1845-ben óriási felhőszakadásból eredő árvíz a mai Rákóczy- (akkor jhid-) utca házainak egy részét elsöpörte és a Ronyva kőhidját is elszakította.

A régi vár utolsó romjai még 1865-ben láthatók voltak; akkor azonban ez utolsó falmaradványokat is elpusztították, még pedig trefából, a báró Kellner nevét viselő ezred ott állomásozó katonái.

Sátoraljaújhely 1902-ben lett rendezett tanácsú várossá s most 1514 háza és 16,886 lakosa van, kik között túlnyomó a magyar, bőségesen de folyton csökkenő számban van tót is. A város területe jelenleg 12,400 kat. hold s bortermező hegyek tarkítják gazdag szántóföldeit. Újhelytől éjszakra fekszik és hozzá tartozik az *Ungrár-pinczetelep*, a mely külön helységnek látszik és sziklából vágott híres pinczéi vannak. Újhely határához tartozott a *Hosszúláz*

A mai város.

nevű dülő is, hová 1789-ben II. József császár svabokat telepített és így külön helységgé tette Újhely és Széphalom között.

Róm. kath.
templom.

Újhely régi, nevezetesebb épületei közül legtöbbnek már csak a helye, vagy legfölbjebb a romja maradt meg. A mai r. kath. templom alapját még 1482-ben vetették meg. Ez a templom most a Szabadságtérnek nevezett Széchenyi-téren emelkedett. A város már 1520 körül papostul, mindenestül áttért Luther tudományára. Régi alakjában sok viszontagságon ment át s a vallási villongások idején hol a katolikus hívek, hol a reformátusok foglalták el. 1560-ban Perényi Gábor átadta a megújított vallás híveinek, száz évvel később Báthory Zsófia visszajuttatta a katolikusoknak. 1670-ben ismét a Kalvin hívei használják, majd 1673-ban újra a katolikusoké lesz. 1692-ben Thököly Imre a reformátusoknak juttatja, míg aztán 1714-ben a katolikus hívek véglegesen visszaszerzik. A sokat szenvedett templom azonban nem állotta meg az idők viharait; tűzvész döntötte romba s 1770-ben herceg Trautson a régi romokból fölépíttette a mai templomot. Az építés befejezése előtt a herceg elhalt s a befejezés munkája a kincstárra maradt. A protestáns hívek 1714-ben, miután hasztalan igyekeztek a kath. templomot megszerezni, deszkából ütöttek össze maguknak imaházat a Papsoron. Ezt az imaházat, mely a Persy-kúrián volt, 1862-ben bontották le. Ez volt az első protestáns „imaház“ Magyarországon. Ezt a faalkotmányt 1781-ig használták, a mikor II. József vallástürelmi parancsától buzdulva, felépíttették mai rendes templomukat. A plébánia keletkezéséről egyes források az 1260-ik évről teszik, a mint azt a város szabadalomlevele is említi. A kassai püspöki sematizmusban szintén találunk említést a plébánia régi eredetéről; itt 1360-ban már virágzó plébániaként van említve, a mikor az egri püspök főhatósága alól kivett és közvetlenül az esztergomi primás fenhatósága alá helyezett (exempta ecclesia) plébánia volt. A plébánia terjedelmes birtokokkal gazdagodott; az övé volt a Papszög nevű jókora szántóföld, a Paptava nevű halastó, a Pappalma nevű vízi malom, szőlők, két koresma és mészárszék, továbbá a Papsor-utcza telkei.

Az első
protestáns
imaház.

* * *

Sátoraljaújhely
fekvése és
utczái.

Sátoraljaújhely r. t. város a Szárhegy alatt észak-déli irányban fekszik. A vasúti hozzájáró úttól a városon végigvonuló hosszú, széles útvonal, mely egy egész, messze elnyúló útnak látszik, több szakaszra oszlik, s itt-ott kiszélesedvén, közbeeső kisebb tereket alkot. A vasúti hozzájáró út betorkollik a *sárospataki országútba*, ennek folytatása a *Kossuth Lajos-utcza*, mely a végén a *Kossuth Lajos-térben* szélesedik ki; ezt követi a *Széchenyi-tér*, a *Fő-tér*, azután a *Fő-utcza*, a *Wekerle-tér*, a *Kazinczy-utcza*, ennek végén van a *Czerkó-utcza*, azután következik az ú. n. *Ungvár pinczetelep*, a *Handzsigó*, mely orosz szó és városvéget jelent, ezen túl van azután az 1901-ben megnyílt *köztetető*.

Ezzel az útvonallal egyenközüen haladnak a *Hecsketetőre*, *Dörzsikre*, *Tompakőre* és *Bodára* épült városrészen átvonuló *Gubás*-, *Csillag*- és *Andrássy-utczák* és az 1905-ben május 1-én megnyílt új közkörház előtt elvezető utcza.

Alul, a Ronyva mentén épült városrészen, a *Nagy-Új-utcza*, a *Bercsényi*-, *Színház*-, *Klastrom*-, *Malom*- és *Barátság-utczák* vonulnak át, melyeket a *Palotás-utcza*, *Malomköz*, *Korona*-, *Rákóczy*- és *Zárda-utczák* szelnek keresztül, míg a hegy lábához épült részt a *Hecskeköz*, a *Papsor*, a *Dörzsikköz*, a *Petőfi-utcza*, a *Zsolyomka* és a *Csalogányköz* alkotják.

A vasúttól jövet, a baloldalon, a Hecske alján, ott, a hol az utolsó tíz év alatt egész új városrész keletkezett, az itt épült újabb házak helyén, az építkezés, illetőleg a földmunkálatok alkalmával, egész urna-temetőket találtak, a mi azt bizonyítja, hogy Újhely területe már a város keletkezése előtt, az őskorban is megült telep volt. Ezt a részt különben másként *Hatháznak* is nevezik, a budapesti Százház mintájára, a mennyiben legelőbb hat egyenlő nagyságú és alakú ház épült itt s ezek köré csoportosultak azután a többi házak.

Mielőtt erről az útról a Kossuth Lajos-utczába kanyarodnánk, az út balra, a *sárospataki országútba* visz. A vámon áthaladva, az ú. n. *Újvárosba* jutunk, melyet azért neveznek így, mert ott most újabb városrész épül. Itt

látjuk jobbról a nyolczvanas évek elején épült *honvédlaktanyát*, odébb az ú. n. *Gyilkoskorcsmát*. Ezzel szemben van *Dókus* Ernő orsz. képviselő szép nyaralója.

A *Kossuth Lajos-utcán* befelé haladva, az utca elején, balról fekszik a *régi zsidó temető*, a hol egy szent hírben álló rabbi pihen, kinek sírjához azelőtt messze földről zarándokoltak a hívek, különösen Galicziából, mígnem a rendőrség e búcsújárást betiltotta; de azért titokban még most is sokan látogatják a csoda-rabbi sírját. A temetővel szemben van a *m. kir. dohánygyár* nagyszabású, modern telepe és a gyári víztorony, balra a *folyammérnöki hivatal*, jobbra a *régi református temető* és a *ref. szegényház*, mely arról is nevezetes, hogy a Rákóczy-féle felkelés idején itt kurucz sebesülteket ápoltak. Lejebb fekszik a város napi piacza. Itt van a *Kossuth Lajos-tér*, a bal oldalon *Kossuth Lajos* félemeletes *lakóházával*, melyet a kegyelet emléktáblával jelölt meg. Az emléktábla felirata a következő:

„Ebben a házban lakott Kossuth Lajos 1836. évben. Születésének 100-ik évfordulója alkalmából megjelölte Sátoraljaújhely város közönsége 1902. év szeptember 14-én.“

Jobbra, a *Széchenyi-téren* áll a herczeg Windischgrätz-féle bérház, melynek helyén a *minoriták temploma* állott a XV. században. Ezen az oldalon van a *Magyar király-szálló*, a *függetlenségi kör* helyisége. Itt van a róm. kath. *plébánia-templom* és az emeletes *plébánia*, balra a *Népbank* emeletes épülete. E téren áll továbbá a győri csatában elesett zempléni *nemesi felkelők emlékoszlopa* 1821-ből, melyet azonban a múlt század 80-as éveiben alapjából újjá építettett a vármegye. Az obeliszk-alakú emlékkő négy oldalán a Kazinczy Ferencztől eredő következő feliratokat viseli:

Az éjszaki oldalon:

Zemplény Vármegyének Rendei
 Örök emlékezetekre
 Azon nemes vitézeknek
 kik
 Gyórnél jun. XIV. dikén
 MDCCCIX
 Másfél hónappal azután
 hogy a zászlóhoz
 felesküdték volt,
 Ezredes kapitány
 Eger-Farnosi Kandó Gábor
 vezérlése alatt
 lelkeiket
 a köz ügyért
 letették.

A keleti oldalon:

L. Baroni Antonio Barkóczy
 De Szala Insurgentis Nobilis
 Turmae Equestris
 I. Cottus Zemplin
 Intrepido Centurioni
 Andree Major, Stephano Bagi,
 Ladislao Domby et Petro Oláh
 Nobili Genere Ortis
 Strenuis Civibus Magno Exemplo
 Invidendo Fato Gloria Perenni
 Anno Salutis MDCCCIX XVIII. Cal. Jul.
 Praelio ad Jaurinum Caesis
 Hungaris Felicibus
 Immortalibus
 Quod in Periculo Libertatis
 Pro Libertate
 Liberi Periissent.

A déli oldalon:

Petro Budaházy
 Qui Antonium Barkóczy
 Vulneratum Moriturum
 Hostibus Eripuit
 Languentem fovit
 Morientí Lumina Clausit

Mathco Gergelyi
 Josepho Balogh
 Sámueli Láncozy
 Michaeli Domby
 Michaeli Varga et
 Beniaminó Cseh
 Honesto vulnere
 Superstitibus
 Monumentum hoc Grati Concives
 Ss. et Os. Cottus Zemplin
 Posuerunt Anno Salutis
 MDCCCXX.

A nyugati oldalon :

Legenyei Budaházy Péter káplár
 Kartács által leterített
 kapitányát
 Élte koczkázatásával
 A csata helyéről kiragadta
 S e vitéz tetteért
 Fejedelmétől
 Az ezüst melly-pénzt nyerte meg
 Zemplénynek rendei pedig
 Nem mint ha bér kellene
 Az érdemnek, hanem mivel az
 érdemet megjutalmazni annyi
 mint osztolni benne
 Honn hagyott feleségét
 És háza népét
 pénzzel segítették.

Az emlékkövet csinos, gondozott park veszi körül. A parkon kívül áll a *vármegye régi közkútja*, melynek nagy medenczéje fölött kőből faragott nimfa alakja látható. Ez alak talapzatából kinyúló csöveken át folyik a víz a medenczébe. Feljebb, a *Főtér* jobb oldalán terül el a nagyarányú *vármegyháza*, melynek építéséről már megemlékeztünk. A vármegyeházával szemben van a *Vadászküirt-szálló*.

Odébb következik a *Wekerle-tér*, mely a város legszebb része, mert itt vannak a legesinosabb, legmodernebb emeletes épületek. A jobb oldalon látjuk a *terményfőzde* emeletes házát, a másik oldalon van a városi *polgári olvasókör*.

A *Kazinczy-utca* elején áll a *polgári takarékpénztár* szép épülete, vele szemben van a *megyei kaszinó* helyisége, odébb, balra az emeletes, manzard-tetős, Mária Terézia-korabeli *régi postaház*, az első és legrégebb emeletes ház az egész soron, a hol akkor, mikor ez a ház épült, jobbról-balról csupa szalmafödeles viskók kerültek el. Feljebb van a *kir. kulturmérnöki hivatal* helyisége azután a nagyszabású, új *törvénytörvényi palota*. A jobb oldalon a *Zárda-utca* sarkán van a 80-as években épült *Karolinacum*, odébb a *kir. adóhivatal* és a *kir. tanfelügyelőség*, feljebb a hajdani ruthén, de már teljesen megmagyarosodott városrész, a *Czerkó*, a *gör. kath. templommal* és a *parochiával*. E tájon van a *kir. államépítészeti hivatal* is. A város végén, az *ungrári pinczeteleppel* szemben van a *Szarvaskert* nevű dűlő, a hol az *Égry-féle múmalom* áll. Itt szemben, kissé feljebb terül el, lankás hegyoldalon a szép fekvésű *köztemető*, a *Dókus*, *Meczner*, *Bessenyei* és *Barthos* családok díszes sírboltjai-val, melyek közül az utóbbi, génuai mintára, egészen betonból épült.

Most visszatérve a *Kossuth Lajos-utczába*, a hegy felé, balra a *Hecske-köz* vezet a *Hecske-tetőre*, a hol az újhelyi hegyek terülnek el előttünk. Balfelől látjuk az alacsony *Boglyoskát* és a *Várhegyet*, melyen a hegyoldalon vezető hajdani szerpentinútak ma is világosan látszanak. Előttünk emelkedik az érdekes alakú *Sátorhegy*, mögötte előttünk a *Borzhegy*, jobbról terpeszkedik a *Kopaszka*, vagy mint hajdan nevezték, *Nagy-Szárhegy* és odébb a *Magoshegy*. A Szárhegynek itt, Felsőmagyarországnak eme részén, hajdan ugyanaz a szerep jutott, mint a budapesti Gellérthegynek, mert a néphit és a babona ezt a hegyet tartotta a boszorkányok és egyéb rossz szellemek gyűlekező helyének.

A hegy déli oldala alatt, a Hecsketetőn áll a *Rákóczy-féle* majorsági szőlőkhöz tartozott egyik hajdani *borház*, mely most magántulajdon. E borház

szomszédságában, a mai vásártér közepén állott hajdan a *hóhér háza*, mely még a XVIII. század közepén is, a város tulajdonaként, fennállott.

Innen a *Székely-telephez* érünk, mely Székely Elek újhelyi polgármester parcellázott területén épült. Ez előtt elhaladva, a *Dörzsikre* jutunk, a hol a *Rákóczy-féle* emeletes *vadászkastély* állott. Ennek helyén és részben a régi falak felhasználásával épült a városi *árvaház*, mely az 1890-ben alakult „Árvasegélyző és jótékonyági egyesület“ hathatós támogatásával áll fenn és állandóan tíz vagyontalan árvát gondoz. Túl rajta van a *Rákóczy-féle pince*, mely ma is több kilométer hosszúságú és melyről a néphit azt tartja, hogy hajdan egész Sárospatakig vezetett. Ezen túl van a *Dörzsik-forrás* nagy kőmedencéje, melyet a Bach-korszakban építettek. Ez táplálja az előtte álló ú. n. Dörzsik-kutat, innen, csöveken át, a főtéri vármegye kútjához visz, onnan a vármegyeháza első udvarára, innen tovább a törvénytudományi kerületi börtön udvarára és végre a Ronyva malom-árkába folyik le.

A Dörzsikről a *Dörzsik-utczába* jutunk, a hol a város egyik legrégebbi épülete áll, az emeletes ú. n. *vármegyeháza*, mely a megyegyűlésekre idesereglett nemesek szállóhelyéül szolgált. Innen lefelé haladva, a *Dörzsik-köz* és az *Andrássy-utca* szögletén volt legutóbb a régi *megyei közkórház*, melyet 1904. május havában új, kényelmes otthonába helyezték át.

A *Csillag-utca* bejáratánál, a vásártér aljában, épült 1888-ban az önkéntes *tűzoltó-őrtanya*, őrtoronnyal. Homlokzatán a következő feliratú emlékkő van:

„I. Ferencz József, ő cs. és ap. kir. felsége, József főherczeg ő fensége, Wallis Gyuláné szül. Somogyi Ilona grófnő védasszonyunk, Zemplén vármegye, S. A. Újhely város közönsége kegyes adományából, Bydeskuthy Sándor elnök, Dókus Gyula főparancsnok buzgólkodása mellett építtetett 1888. évben.“

Ez utca másik oldalán van az *ág. h. evangélikusok kis temploma*, a paplakkal, lejjebb a *Gubás-utca* a mintaszerűen épített *alsó kisdédóvóval*, míg a város másik, ú. n. felső kisdédóvója, a Barátszeren van.

Az Andrássy-utczából a *Papsoron* lefelé menve, balról esik az a ház, melynek helyén hajdan a református fatemplom állott. Innen költöztek a hívek az utca felső végén állott Persy-kúriába, a hol templomuk felépüléséig hallgatták a szent igét. Ez utczában a bal oldalon van az emeletes *róm. kath. elemi iskola* és a plébánia emeletes épülete.

A *Petőfi-utca* és *Andrássy-utca* sarkán látjuk az 1893—94-ben épült *állami elemi iskola* nagy, emeletes épületét és szemközt, az Andrássy-utczában, a *városi polgári leányiskolát*. A *Petőfi-utca* sarkán van az 1902-ben emelt díszes *református paplak* és annak tőszomszédságában, vagyis inkább az udvarán, a *ref. templom*. Feljebb, a *Fülemile-utczán* van az új nagyszabású s az egészségügyi követelményeknek megfelelően felszerelt *Ervászbet-közkórház*.

A városnak a Ronyva felé eső részén van a *Klastrom-utczában* 789. szám alatt az a ház, mely *Kossuth Lajos atyjáé*, Lászlóé volt, a honnan a fiatal Kossuth Lajos a közeli piaristákhoz járt iskolába. Ez a ház most Toma Mihályé. A *Klastrom-utczán* át a *piaristák épületéhez* jutunk. Az iskola utcai falán a következő szöveggel ellátott emléktábla köti le figyelmünket:

„E gimnázium növendéke volt Kossuth Lajos 1810—16. A nagy előd emlékének, a főgimnázium ifjúsága. 1901.“

Ugyancsak a *Klastrom-utczában* fennálló emeletes vendéglő volt hajdan a piaristák lakóháza mindaddig, a míg a pálosok klastromát átvehették.

A főtérbe torkollik jobbra a *Korona-utca*. Jobboldali sarkán csinos, emeletes épületben van elhelyezve a *megyei általános bank*. A bal oldalon van az úgynevezett *ó-városháza*, a hol most a rendőrség, a városi pénztár és a fogyasztási adóhivatal van. Vele szemben dísztelenkedik, még a régi földesúri világból, két *dézmás pince*. Balra, lejjebb van az *új városháza*, melyet a Sennyey-féle kúrián állott úgynevezett *ó-kaszinó* épületéből alakították át 1894-ben városházzá. Udvarában a legköltségesebb, de különben egész közönséges módon ásott kutak egyike látható, mely kerek 10,000 forintot emészített fel, a hirhedt báró Ghyllányi-féle esőd irományai közt látható számadás tanúsága szerint. A városházához van építve, a mellette elvonuló sikátor mentén, az 1900-ban épült csinos *városi színház*, mely az autonom orthodox izr. hitközség zsinagógájával szomszédos. A *Korona-utczában*, a városháza

mellett van a status quo *izr. hitközség* díszes *zsinagógója*. A jobb oldalon van a hatvanas években alakult sátoralja-újhelyi *takarékpénztár* tágas földszintes épülete. A Korona-utczából jobbra nyíló *Bercsényi-utczában* áll a királyi törvényszék *kerületi fogháza*. Ez utca folytatása a *Nagy-Új-utca*, hol a *királyi erdészeti felügyelőség* van. A Korona-utca végén, jobbra, van a *Rózsa-utca*, s ebben az *izr. sephard hitközség* temploma. A Korona-utca végén, a Ronyva partján van az *izr. rituális gőzfürdő*, mely azelőtt, mikor még a Diána-fürdő nem állott, közfürdő volt.

Ezt az utczát hajdan, még 1645-ben épített hídja után, *Óhid-utczának* nevezték; az itt a Ronyván átvezető hidat pedig, építtetője, Rákóczy György után, *Rákóczy-hídnak*. Most csak gyalogjárók számára szolgáló keskeny fahíd vezet itt át, holott a XVII. században, a mikor még a mostani Rákóczy-utca nem volt meg, erre vezetett az „országos szekerút“ Borsin át a Bodrogközbe. A hídon túl van a *Torna-tér*, a hol a város újjá építtette a főgimnázium ifjúsága számára a feloszlott tornaegyesület lebontott torna-esarnokát. A *Wekerle-térről* jobbra nyílik a *Rákóczy-utca*, azelőtt, újabbkori hídja után: *Újhíd-utca*. Lefelé menve, jobbról van a *Kesztenbaum-féle alapítványi* emeletes *iskola*, melynek homlokzatán az alapító emlékét megörökítő következő feliratú emléktábla van:

Kesztenbaum Márton alapítványából izraeliták tanodája, megnyílt 1838 oct. 16-án.

Az alapító intencziója szerint előbb reáliskola volt, de most négy osztályú elemi iskola.

Balra van a *róm. kath. szegények háza*, gömbölyű alakú kápolnájával. Az utca alatt boltozott csatornán a *Zsolyomka-patak* vonul végig, az utczát átszelő Ronyva malomárkába ömlik s itt a mult század elején épült nagy kőhídon túl töltésekkel védett szigeteket alkot, melyre erős fahídat veretett a sziget tulajdonosa, *Dókus Gyula* alispán, kinek itt kényelmes, csinos kastélya („Gyula-lak“) és szép parkja van. A Ronyván átvezető kőhidat az 1845-ben kitört vészes felhőszakadás rohanó árja közepén kettészakította. Később újjáépíttették és a veszedelmet megörökítő emléktáblát falaztak oszlopába.

A hídon innen áll Szent Jánosnak 1856-ban emelt kőszobra, melyhez jóízű eset fűződik, s ennek hőse néhai *Boruth Elemér*, az ismert nevű költő. A szobor ugyanis desperátus, elhanyagolt állapotban lévén, *Boruth*, a „Zemplén“ akkori szerkesztője, több ízben hiába figyelmeztette az illetékes köröket az ájtatos hívők kegyeletét sértő állapotra. Egy májusi kora reggelen vidám társasággal arra járván, ismét szemet szúrt neki a szent szobor elhanyagolt állapota. Észrevéve, hogy a szobor aljába erősített vasrud már alig tart, a szobrot háttal Újhelynek, arczczal Borsinak fordítva, a hátára a következőket írta: „Fütyülök Újhelynek! Megyek Borsiba“. Képzeltető a városszerte felhangzott hahota, melynek eredménye a szobor alapos helyreállítása lett.

A hídon túl jobbra van a *Diána-gőzfürdő* és a csinos mulatókert, mely azelőtt a *Matolayaké* volt. Itt a hídon túl, az úgynevezett *gyártelepi városrész* egész új kis városrész van keletkezőben, csupa kisebb, de csinos és rendes házakból. Ide látszanak az utca végén balra elterülő *Máv. gépjárató műh. lyei*, jobbra a *gőzmalom*, a *bőrgyár* kéményei, itt van a *közvágóhíd*, a Ronyva másik szigetén a *Windischgrätz-féle gőztéglagyár* és a *Malom-utczából* ide látszik a *villamvilágítási- és erőátviteli r.-t.* telepének nagy kéménye. A Malom-utczában volt hajdan a városi malom is, melytől az utca a nevét vette. A Rákóczy-utca végén van az úgynevezett *Kis állomás*, hivatalos néven „*Sátoraljaújhely-Gyártelep*“. A vasúti töltés előtt folyik a Ronyva, melyen erős fahíd vezet át. A töltésen túl, balra, a mezőn van az *Incze-féle téglagyár*.

A Rákóczy-utca és az abból keleti irányba folytatódó út az újhely—borsi—királyhelmecezi törvényhatósági, éjszaki irányba az újhely—legenyeterebes—gerenda—hanusfalvi állami közút.

Sátoraljaújhely társadalmi élete rendkívül élénk. Van itt számos közhasznú intézmény, egyesület és kör. A *társadalmi egyesületek* élén a zemplénmegyei kaszinó áll, mely már 1831-ben keletkezett. Itt van még az 1881-ben alakult újhelyi városi kaszinó, a *Kazinczy-kör* (alakult 1902-ben), — a községi és körjegyzők egyesülete (alakult 1877-ben), — az újhelyi daltársulat (alakult

1876-ban), — az újhelyi kereskedő ifjak egyesülete (alakult 1889-ben), — az iparosok önképző-egyesülete (alakult 1895-ben), — a gyártelepi zene-, dal- és önképzőkör (alakult 1896-ban), — a katolikus olvasókör (alakult 1901-ben), — a függetlenségi kör (alakult 1902-ben), — az újhelyi munkások általános önképzőköre (alakult 1903-ban) — és az ev. ref. iparos ifjak olvasó-köre (alakult 1903-ban).

A *jótekonyság* és *segélyezés* szolgálatában a következő testületek állanak: A Zemplén vármegye tisztii kara, segéd-, kezelő- és szolgáló-személyzetének nyugdíjintézete, alakult 1878-ban, — a községi és körjegyzők nyugdíjintézete, alakult 1876, — az izr. iskolás gyermekek segélyző egyesülete, alakult 1877, — az izr. betegeket segélyző egyesület, alakult 1877, — a vasúti gyári munkások önszegélyző egyesülete, alakult 1876, — a zemplénmegyei rabsegélyző egyesület, alakult 1881, — az izr. betegápoló és temetkezési egyesület, alakult 1885, — az izr. nőegylet, alakult 1888, — a Benoth Zion nőegylet, alakult 1888, — a vasúti munkások önszegélyző egyesülete, alakult 1890, — az iparosifjak önképző és betegsegélyző egyesülete, alakult 1891, — a kerületi betegsegélyző pénztár, alakult 1892, — az izr. népkonyha-egyesület, alakult 1895, — a Máv. főműhely önszegélyző egylete, alakult 1902, — az izr. jótekonyság egyesület, alakult 1903.

Szakegyesületei a következők: a zemplénmegyei orvos-gyógyszerészegyesület, alakult 1876, — a zemplénmegyei gazdasági egyesület, alakult 1879, — a házi ipart terjesztő egyesület, alakult 1879, — a tanító-egyesület, alakult 1881, — a magyar nyelvet terjesztő egyesület, alakult 1883.

A *sportot* a következő egyesületek művelik: a korcsolyázó-egylet, alakult 1876, — a zemplénmegyei agarász-egylet, alakult 1878, — a sátoraljaújhely-vidéki vadásztársaság, alakult 1895 — az uszoda-egylet, alakult 1897, — és a tennis-társaság, alakult 1904.

Az *iparos- és kereskedelmi körök* a következő testületeket tartják fenn: I. egyesült ipartársulat, alakult 1876, — II. egyesült ipartársulat, alakult 1877, — általános ipartársulat, alakult 1878, — czipész-ipartársulat, alakult 1877, — csizmadia-ipartársulat, alakult 1876, — timár-ipartársulat, alakult 1881, — általános ipartestület, alakult 1891, — kereskedelmi társulat, alakult 1897.

A *vagyonbiztonságot* szolgálják az újhelyi önkéntes tűzoltó egyesület és a zemplénmegyei tűzoltó-szövetség. Az első 1874-ben, az utóbbi 1889-ben alakult.

A *közgazdasági* érdekek szolgálatában állanak a sátoraljaújhelyi takarékpénztár, alakult 1866, — a keresk.- ipar-, termény- és hitelbank, alakult 1869, — a népbank mint takarékpénztár, alakult 1870, — a polgári takarékpénztár és hitelegylet, alakult 1872, — a központi takarékpénztár részvénytársaság, alakult 1894, — a megyei általános bank, alakult 1904 — és a kölcsönös önszegélyző hitelszövetkezet, alakult 1898.

Sátoraljaújhelyen a következő *állami hivatalok* vannak: kir. törvényszék, kir. járásbiróság, kir. ügyészség, m. kir. pénzügyigazgatóság, m. kir. adóhivatal, m. kir. sóhivatal, m. kir. pénzügyőri biztosság, közúti kerület, m. kir. államépítészeti hivatal, m. kir. folyammérnöki hivatal, V. ker. m. kir. kulturmérnöki hivatal, Máv. forgalmi főnökség és osztálymérnökség, kir. tanfelügyelőség és a XI. m. kir. állami erdőhivatal.

Sátoraljaújhely r. t. város tisztikara a következő: Polgármester Nagykászonyi Székely Elek. Arvaszéki ülnök és helyettes polgármester: Bánóczy Kálmán dr. Főjegyző: Pataky Miklós. Adótisztek: Rakmányi Jenő és Gecsey Jenő. Közigazgatási tanácsos: Bogyay Béla. Gazdasági tanácsos: Hell Jenő. Pénztárnok: Valkovszky Elek. Ellenőr: Arnótfalvy Emil. Számvevő: Szöllősi Sándor. Főorvos: Szepessi Arnold dr. Alorvos: Stern Ármin dr. Főügyész: Kiss Ödön. Építészeti felügyelő: Szent-Györgyi Dezső. Városi közgyám: Mitrik Mihály. Közig. kiadó: Csákó Imre. Iktató: Timkó József. Állatorvos: Borcsik Gyula. Rendőrkapitányi hivatal: Rendőrkapitány: Schmidt Lajos. Alkapitány: Móré Gyula. Rendőrbiztos: Kellner Sámuel.

A városnak a következő szakbizottságai vannak: Közművelődési és színügyi, kisdédóvó, jogügyi, pénzügyi, közegészségügyi, közigazgatási és rendőri építési, kövezési és szépészeti, iparos-iskolai és fogyasztási adót ellenőrző bizottság.

Közgazdasági
intézmények.

Állami
hivatalok.

A város
tisztikara.

ZEMPLÉN VÁRMEGYE NÉPE.

A magyarok.

Ott, hol a Tisza zezugos kanyarodással mossa a vármegye déli határszélét, a *Latorca* és a *Bodrog* találkozásának széles szögében s le egészen a *Sajó* torkolatáig, — ez a zempléni magyarság főereje. Faluszerre, messze vidékig színmagyar tájék ez. Ha tipusának élességét a városi élet hatása és a különféle idegen nemzetiségek közel szomszédsága el is tompította, egy-egy félreeső, mocsárelzárt falu népe csaknem változatlanul megőrizte ősi jellegét. E falvak közül *Czigánd*, *Géres*, *Karcsa* féltékenyen elzárkózik a többi falutól, a saját véréből szaporodva fel századokon át s vajmi ritkán házasodva össze más községekkel. A falu népe alig néhány családból, vagyis *hadból* áll; valamennyi rokon és sógor; *Kisgéresen* pl. csupán Kovács András nevű felnőtt ember 26 van. Másik érdekes típus a Bodrogtömbben az ú. n. *nemes falu*, mint *Nagygéres*, *Örös*, *Kistárkány* stb. Ezeknek a falvaknak egész népe Zsigmond király idejében ármalista lett. A nép *kurtanemeseknek* nevezi őket. A legutóbbi években azonban az amerikai kivándorlás láza megkapta az egész vármegye magyar népét is; a tengerentúlról hazakerültek külföldi eszméket és szokásokat hoztak magukkal, a melyek egyes vidékeken gyorsan terjednek, átalakítván a népnek nemcsak a külső viseletét, hanem a lelkét, a szokásait is.

Jelleme.

A zempléni magyar paraszt *jelleme* erős és egyéni. Egészen véve szemlélődő természetű s inkább a tapasztalatból, mint könyvből meríti a tudását. A közügy iránt lelkiismeretesen érdeklődő. A falusi tanács ülésén oly komolysággal intézi a közügyet, mintha országos jelentőségű dolgot mivélne. Az idegennel szemben, kivált ha kaputos, ridegen zárkózott. De ha kiismerte és becsülésre méltónak ítélte, szívesen meghallgatja, ha nem is követi. Nyiltabb, őszintébb embert azonban alig találni, mint itt a Bodrogtömbön. Nyiltságát jellemzi, hogy még kapu sincs minden kerítésen s a hol van, tárva nyitva egész nap; a ki kapuját zárva tartja, megszólják. Termését a ház alatt tartja éjtszakán át is, tudja, hogy úgy sem bántja senki. Viszont gyümölcsöt, fát szedni, vagy halat, vadat fogni a máséban, nem tartja szégyennek, mert *azt Isten adí*. Általában józan és szorgalmas ez a nép. A maga érdekének dolgozó ember óriási munkát végez, napi 18—20 órai dolgot sem restel gyilkoló napban, alig aludva keveset; de a napszámban kényelmesebb, lassúbb, alig emelintí a kapa nyelét, melynek hosszúsága megkíméli a derekát.

Ruházata.

A milyen keresetlen a gondolkodásában, épp olyan egyszerű a *ruházkodásában* is. A férfi ünneplője rendesen fekete. A nőknek is csak a fiatalabbja ékesíti tarkább cziczomával, selyemmel, bársonnyal, pántlikával, hízzéssel a külsőjét. Túlást azonban még náluk sem találunk és szemre csinos, egyöntetű a menyecskének, lánynak a ruházata; tipikus jelleget azonban általában hiába keresnénk. Gyárban készült, vásári portéka a legnagyobb része, csak kevés helyen, a Tisza vidékén akadunk házilag készült szövetre, varrottasra. Érdekessége inkább abban keresendő, a hogyan egyes ruhadarabjait más-más vidéken elnevezik. A bodrogtömbi férfi a kabátot *kisujjasnak*, a mellényt *tajbinak* nevezi. Czigánd környékén a mellény *derekas*, a kabát *ujjas* vagy *rokk*. Ennek a vidéknek a férfiak már dísz is rak a ruhájára s *ködmönére* fekete vagy zöld színű, apró, selyemmel varrott rózsákat hímeztet

ZEMPLÉN - VÁRMEGYEI NÉPVISELETEK.

A szerencsi járásbau érdekes elnevezése van az ingnek: *unterezikk*, melyet német vásárosok révén kapott. Sátoraljaújhelyen és vidékén a kabát neve németesen *kítli*, vagy *gérokk*. Erdőbényén meg éppen *német nadrágnak* nevezik a sarkig érő pantallont. A nők viselete helylyel-közzel már gazdagabb. Az idősebb asszonyok ugyan egyszínű barna vagy fekete szoknyát, igen kevés díszű derekat viselnek; a fiatalabbak némelyike azonban festőien pompázatos. A Czigánd vidéki nők a derekat *pászosujjas*, *litya* vagy *ránecz-ska* néven ismerik, a mely kék és zöld színű szokott lenni; a szoknya neve pedig *viganó*. Vajdácska környékén a derék *pendely*, *ingalj*, *pászos*, *ráneczos*, *litya* és *vizítke*, a szerint, a mint díszesebb, avagy egyszerűbb. A *szoknyát* ezen a vidéken, valamint Magyarjlesztreb, (a mai Magyarzas) táján is, igen különösen *kabátnak* mondják. Szerencs határában *pitorka*, *reklí* és *pruszlik* a derék neve, míg Sátoraljaújhely vidékén a *derekas*, *vizítke* és *litya* elnevezésen kívül, a derék neve: *lipityánka*. Ladamócz és sok más község asszonyai az úrias *blúz* névvel nevezik a derekat; Agárdon pedig szokásos név a *testhezálló*. Kesznyéten vidékén akadunk még egy sajátos elnevezésre; ott a szoknya neve *szoknying*. Leánynak a haja a fejdíszé, a melyet színes selyemszalagokkal fon és teker ékessé, tetszetőssé; a menyecske pedig rózsás, sok színnel hímés selyemkendőt köt *menyecskésen*, a mint ez a családi rangjához illik. Különösen csinos a vajdácskai fiatal asszony *hátraszorítója*, a hogyan ott a kendőt nevezik. Az öregebb asszony méltóságához illetlennek tartja általában a színes főkötőt; meg is szólának érte, mert korához az egyszerű fekete vagy barna, esetleg a minta nélkül szőtt sötétzöld, egyszínű kendő illik. A mi a lábbelit illeti, annak viselésében kevés a rendszer; típus pedig egyáltalán nincsen. A esizma egyszerű, tartós, javarészt városi portéka; legfeljebb azt a különbséget jegyezhetjük fel, a melyet Magyarzas és Vajdácska vidékén állapított meg a szokás a nők között: *ráneczos esizmát* csak a hajadon visel, a férjezett pedig csakis *símaszárút*. Egyes vidékeken, a hol a tótság közelsége hatással van a magyarokra, *boeskoros* asszonyokat is látunk.

A zempléni magyar nép háza általában csinos. Az épület anyagában azonban a magyar nép nem válogatós. Régebben a vályog is fényűzés volt. Háza, mint Páczin s a Bodrogköz sok vidékén, *fecskerakás* (szalmával, pelyvával kevert, megdagasztott és felrakott *sár*), vagy *vert fal* épület, a hogyan Szerencs határában a szegényebb, régibb házakon látni. A mai házak nagyobb része azonban vályogból való s a legújabbak anyagában találunk csak követ, téglát oly helyeken, a hol könnyebben hozzáfuthatnak. Tetőzetül főként símán fölvert *nád* szolgál, a melyet igen szeret a folyómenti lakos, mert ezéjaira minden egyéb anyagnál alkalmasabb. Az épületben ugyanazt a rangot foglalja el, mint az öltözködésben a guba: nyáron hűs, télen meleg; a gabona s egyéb élelmiszer legbiztosabb megóvó helye. Legolesőbb is a nád, mert a folyómenti tájak mocsarában busásan termett s ingyen ajándéka volt a természetnek. Tartósabb, mint a faszindely, kellő gondozással félszázadig is eltart. Csinos is; a szépen fölvert nádtetőn megakad a szem. Ugy fölverik, hogy a *gyalú sem fogna el belőle*, a mint néha valóban meg is gyalulják, azaz — nyesik. Újabban azonban *faszindely* és *cserép* is divik. Házépítésre mesterembert csak a városi polgár fogad; falun kitelik minden az atyafiságból. A zempléni magyar falvakban, mint mindenütt, fölös számmal vannak ezermestereink és munkában szívesen segít egymásnak a szomszéd, az ismerős. Ha elkészült, rendesen *lagzu* a jutalom, vagy egy „szépen köszönöm“.

A zempléni magyar általában az egy vonalban épült házat szereti — takarékoságból, mert a hány szöglet, annyi kőműves-napszám évenként. Ez a ház 6—8 méter széles homlokzatával az utcára néz, olykor — mint például Tokaj és Rozvány vidékén — virágos előkerten át. Eredetileg, mint a régebben épült házakon látható, csak egyablakos volt; a módi azonban az arányosság kedvéért két ablakot szerzett a homlokzatra. A tehetősebb gazda házának elengedhetetlen három része: a *nagy-ház*, vagy *elsőház*, a mint Szerencs környékén, és *tiszta-* vagy *ünnepelő-szoba*, a mint Tokaj és Rozvány vidékén nevezik; mögötte a *pítvar*, vagy *nyári konyha*, előszoba; azután a *kis-ház* (*hátsóház*, mint Szerencs környékén nevezik), a mely télen egyúttal konyha és hálószoba is. Az utcára néző *elsőház*, vagyis *ünnepelő-szoba* hétköznapon el van zárva, nehogy a gyerek és baromfi benne lábatlankodjék

Lakóház.

s behordja a szennyet. Ez a legtágasabb szoba a házban. Egyik sarkában terpeszkedik a *boglya*- vagy *banyakemence* (a mint a Bodroghközben nevezik), körül széles padka, mögötte a *kuczkó*. A kályhával ellentétes szögletben áll a tarkaterítékes asztal, a másik sarokban egymás mellett hosszában a két ágy, csaknem a mestergerendáig duzzadó pehely-vánkusokkal. A mestergerenda egyúttal a bibliotéka; ott tartják a históriás könyvet, a kalendáriumot stb. A bibliát és énekeskönyvet nem; annak a helye az ablakdeszka, vagy — a melyik házban ilyen is van — a fényezett fájú, fiókos szekrény teteje. A két szoba és a pitvar egy tető alatt fekszik s kiegészítő részök a kamra, meg a *fedett* (mint Tokaj vidékén) és a *fedetlen tornác*, a mi általánosabb. Módosabb gazdának az istállója majdnem mindenütt külön tető alatt épült. Az épület stílusában azonban Zemplén vármegye magyar vidékein tipust alig találunk; szeszélyes összevisszaságban, az ősi típus jellege nélkül sorakozik a házsor utczává, tűzfalal, vagy a nélkül, rendesen hosszant az udvarral, de néha utcamentén terjedve. Díszit ritkán látunk a ház falán, a mely javarészt simára, fehérre meszelt; szinte kivétel a szerencsvidéki ház, a melyen kék és tulipános rajz ékeskedik. Sok helyen kék szín szegélyezi a ház alját. Dísztelen, egyszerű a *kapu* is, legfeljebb *faragásos*, de *festellen*, mint a bodroghközi járásban. Szegényebb portákon könnyű, rácsos deszka kapu vagy vesszőből fonott van, de sok helyen egyáltalán kapu sincsen, mint például Nagykövesden még a legújabb házaknál sem. Ebben a községben csupán azoknak a régebben épült házaknak van valamelyes kapujok, a melyek az 1880. és 1883. évi tűzvészből megmenekültek.

A családi élet első örömnépe: ha gólya kelepel a háztetőn. Nevezetes nap ez; hetek óta készült arra az atyafiság, meg a szomszédság. Fontos gondot ad mindenekelőtt a nagy kérdés: ki légyen a keresztszülő? vagyis inkább kik legyenek? mert sok vidéken (mint teszem az újhelyi járás egyes helyein) nem is egy, hanem két-három keresztszülőt kap a gyermek.

Keresztelő.

A zempléni magyarság általában nem szabja túlságosra a keresztelési czeremóniát. *Tokaj* vidékén talán az általánosnál is egyszerűbb s egy kis ozsonnafélével elintéződik a családi ünnepség. *Szerencs* vidékén bővebb az étel-ital s a baba díszesen öltözve járja be a falut, hogy összehívja a komákat. *A nagyzeigándiak* már egész *lagzit* csapnak; de ezzel nem is szeretnek várni: nyomban a *születés után következő napon van a keresztelő* s templomból hazajövet, a keresztapa bibliai mondatokkal hímes, cifra versezettel hozza vissza a családi házba a kisdedet. Ez a másnapi keresztelő azonban csak kivétel, mert általában mindenütt csak akkor van az ünnep, a mikor az anya is részt vehet abban, a kiről egyébként szerető beczégetéssel gondoskodik a komaság, bőségesen ellátva az ágyban fekvőt betegségenek egész ideje alatt mindenféle jó falattal. Ennek a szokásnak *komatál* a neve. (Tokaj vidékén általános, Sátoraljaújhely, Biste, Hernádkak környékén szintén.) A kereszteléshez természetesen sok babonás szokás is fűződik; ezekről más helyen emlékezünk meg.

Leánykérés, lakodalom.

Fiatal szívek, mint mindenütt, itt is könnyen egymásra találnak. Játzóhely, pázsit, fonóház, kukoriczafosztás, szőlópásztorkodás, aratás, mind csupa jóalkalom az ismerkedésre. Benső viszony fejlődik a szeretők között, mely nyílt titok ellen a szülőknek sincsen kifogásuk. Ha volna, ezt hamar sejtetik a legénnyel, a ki *első látogatásakor malaczepecsenyét kap ebédre a lányos házban s azt már kikoszarazásnak veheti*. (A bodroghközi járás sok helyén, Szinyér, Boly stb. vidékén.) De ha nincsen kifogás, akkor rendén megy a dolog a lakodalomig; rendén, de nem ám simán, mert a szeretőknek egész csapatnyi félhivatalos alak közreműködésén és sok czeremónián kell átesniök, a míg végre kettecskén lehetnek.

A lakodalmat a zempléni magyarok általában nagy ünnepséggel ülik meg. A bodroghközi járásban három napig eltart s rendszerint kedden kezdődik. Legyesbénye vidékén hétfő a lakodalom napja; de sehol sem végeznek vele egy nap alatt, sőt a tokaji járásban néha egész héten át tart; szinte ritkaság a kesznyéteni szokás, a hol másnap estére már véget vetnek a dinomdánomnak.

A félhivatalos alakok elseje a *násznagy*, rendesen a vőlegény valamelyik tisztos férfitrona, a ki egyedül (bodroghközi járás), vagy a mi gyakoribb, a

vőlegénnyel együtt megy el a leányos házhoz *kéri* minőségben. A választ nem kapja azonnal, nem is várja, nem is volna illő. De a válaszadás napjának hosszabb avagy rövidebb kitűzéséből már fél feleletet nyer. Ha kedvező lesz a válasz, akkor hosszabb a határidő; ha rövid, akkor bizony alighanem kosát. A válaszáért aztán a mondott napon ismét kopogtatván a násznagy, immár eldöntik a *kézfogó* napját. E második látogatás után a leányos ház visszaadja a legényes háznak a látogatást. Ez a *háztűznézés*. (Kevesebb-nagyobb eltérésekkel így dívik Tokaj, Szerenes s a Bodrogek vidékein.)

Három-négy nappal a lakodalom előtt kezdődik a *vőfélyek* hivatalba lépése. Rendesen tréfás, vershez értő és mulatni tudó pajtásait tiszteli meg ezzel a méltósággal a vőlegény. A vőfélyek első kötelessége, bemutatkozni a menyasszonyos háznál, a hol *kikéri a kendőt*. (Czigánd környékén.) Ez már czeremónia s a menyasszonyos ház készült is arra: borral, kalácsesal, noha a vőfélyek erősen szabadkoznak, hogy „sietős az utjok, nem mulathatnak, mert mint Noé galambja a zöld olajággal kívánnak megtérni: varrják fel tehát hamarosan a vőfélyt illető *czímereket* a vállukra“. (Mező-Zombor vidéke.) Ezzel kezdetét veszi a vőfélyek feldíszítése, a mi a menyasszony tisztje. A vőfély hosszú pálezáját csokorral, szalaggal vagy selyemkendővel avatja fel hivatalos jelvénynyé; majd pedig fölvarrja a vőfélyek vállára a szalagcsokros kokárdát, a mit a mezőzombori vőfély ezzel a versezettel köszön meg:

Megköszönjük szípen ezen czímereket,
A melyekkel minket felékesítettek,
Íly szíp ajándékkal maj ha visszatérünk,
Mejjért az Istentül bőven áldást kirünk,
Álgya meg az Isten, a ki szötte, fonta,
Álgya meg azt, a ki számunkra elhozta,
Álgya meg azt, a ki mellünkre felvarrta.
Ez a mi szívünknek leghőbb kívánsága.
Reátok az áldás bővesen terjeggyen,
Búbánatok árgya soha el ne írjen,
Sok örömtöknek száma növekeggyen,
Az Isten veletek messzire terjeggyen.
Hűn kívánom!

Ekként felékesítve, elindulnak a vőfélyek — páronként — menyegzőre hívni a meghívandó családokat. Csupa verses dikezióból, hosszúra nyújtott és bibliai vonatkozással dagadós körmondattól áll a *hivogató*. Különösen hímes a beszéde a szerencsi járásbeli vőfélynek. Érdekes azonban a dámócezi legény hivogatása is, a mely így szól:

— Én eeküdt szögája vagyok az én princípálisomnak, úgymint N. N.-nek, hogy egy pohár pálinkára, vagy kettőre, egy tányér ételre, vagy kettőre, egypár tánczra, vagy kettőre szívesen elvargya magukat, hónap estére vacsorához, *csónokkal* (kanállal). Ha tán a háznál legény, vagy leány van, azt táncz'ni egész napra meghívgya. (Ezzel elindul kifelé a vőfély dalolva, igazgatva bokrétás kalapját s a derekára kötött kendőt: a hivatala jelvényeit.)

Ha a meghívottak elfogadják a meghívást, feleletül színes selyemkendőt vagy szalagot kötnek a vőfélypálezára, a mely estélig telistele lesz lobogó díszszel s ez kiváló büszkesége és féltékenyen megőrzendő gyűjteménye a népbeli legénynek, a ki a vőfélykendők számával bizonyítgatja, hogy helyre-legény volt a maga idejében.

Czigánd vidékén már az esküvő napja előtt való estén kezdődik a lakodalom, még pedig a vőlegényes házban, hajnalig tartó tánczozal. Ez a *konnyatáncz*. Ebben azonban az összes meghívottak még nem vesznek részt, csak a mátkapár legbensőbb barátai és a legközelebbi rokonság. Reggel aztán összegyűlelszik a vőlegény házában az egész násznép s a vőfély rendezése és vezetése mellett átvonul a menyasszonyos házhoz — *kikérni a mátkát*. Czigánd vidékén ez a vőfély hivatala, más vidékeken a násznagy kötelessége. Verses mondóka, illő czeremónia, teszi ünnepélyessé ezt a pillanatot.

Mikor a szép hattyú e zöld ágra szálla,
Körültekint magán, sehol sincs a párja,
Bús gerlice módján sírdogál magába',
Hogy hová lett tőle az ő kedves párja?
Gyere hát, menyasszony, esküvőt ke tennl'jed,

Szeretet lánczával már összeköttetted,
Egymáshoz galambi nyájasok legyetek,
Szülők örömére, mint csillag fényetek.

A menyasszony apja erre a versre már csak közönséges szóval felel. A dámóczi örömapa meg éppen tréfálkozva s mintha nem is tudná, mi járatban vannak az ünneplő legények, hetykén felel vissza:

— Aggyonisten! Honnan gyűnnek barátaim?

— Messze földrű! — hangzik a felelet. — Mint hajdanán Jákob, eltívedtünk és szálást kérnénk.

— Szállást és enni-inni kapnak, de előbb mutassanak írást!

— Itt az írás, tessék! — mondja a legény és írást mutat.

Erre bebocsátják őket, székekkel kínálják, ital és étel kerül az asztalra. De az örömapa jónak látja siettetni a dolgot s ezzel kezdi:

— Még sem hiszem én, hogy maguk becsületes úton járnak, a míg ee nem mongyák, miben járnak!

— Írást már mutattam; ha nem hisznek annak, inkább eemegek! — hetykélkedik most már a *kikérő*

— Innét bizony ee nem mennek barátim, a míg ee nem mongyák az igaz valót. Írásra mi nem adunk semmit, hiszen nem urak maguk!

Enged a *kikérő* az ellenállásból és feleli:

— Jó van, hát megmondom, hogy mi a mi princípálisunk nevében gyűttünk ebbe a hejségbe, hogy az ú választottját megkérjük számára feleségül, mint hajdan Jákob Rákhelt. De eetévesztettük a házat és most kinytelenek vagyunk menni.

— Ezen tisztos háznál van egy menyasszony; hátha maguk, barátaim, mégis jó hejen járnak?

— Azt meg lehet tenni, mert a mi princípálisunk egy jegyet adott nekünk, az ú menyasszonya ráismer arra és más jegyet ad nekünk, a mit szintén megismer a mi princípálisunk, hogy az az ú menyasszonyátú való.

Ezzel a *kikérő* átad egy szál virágot, azt a *kiadó* (örömapa) megmutatja a menyasszonynak. A menyasszony csakugyan ráismer a vőlegénye „jegyére“ s feleletül selyemkendőt ad a *kikérő*nek, a melyet nagy diadallal visz a küldöttség a vőlegényhez.

Nemsokára aztán elhozzák a vőlegényt a mátkája házához. Az a selyemkendő nagybecsű, büszke zászlaja a menetnek. A menyasszonyos házban erre kezdetét veszi a *búcsúztatás*. (Némely vidéken kettős a búcsúztatás; az első az esküvőt megelőző estén van, a második pedig a lakodalom napján.) A búcsúztatás természetesen — fontos pillanata lévén a leány életének — nevezetes czeremóniával megy végbe. Versekkel, mondókákkal teszik sallangossá; de hát a hány rigmus, annyi könyesepp gyűlik össze a szemekbe, sirva borul a menyasszony az anyja, apja vállaira, testvéreire, barátnéira. Búcsúzik nemcsak az emberektől, de az egész háztól, az udvartól, a kerttől, a hol a leánykorát töltötte, s a melytől most elszakad, — az igaz, hogy talán csak a szomszéd utcába. A sírás-rívásba azonban beleszól a vőfélyek pisztoly-durrogása az udvaron, fölesendül a muzsikások bandája is; int a násznagy, itt az idő az indulásra.

A lakodalmas házban persze virágos minden s a terített asztal roskadásig tele sok czifra czukros tésztával, természetes kalácsesal, a mit már az előző napon küldtek a meghívott vendégek. Tömérdék az ajándék, de hiányzik még a dísze: a *nyoszolyó-kalács*. Ezért küldöttség megy vőfély-vezetéssel a *nyoszolyó-asszonyhoz*, a mely tisztségre rendszerint a menyasszony nőrokonságának legtekintélyesebb asszonyát kérik fel.

A búcsúztató hosszadalmas szertartása után elindul a menet az esküvőre. Az anyakönyvvezetőnél simán, egyszerűen megy minden. A templomhoz való vonulás vidékenként más és más szokással jár. A dámóczi lakodalmasok énekszóval, a fiatalabbja pedig csárdás léptekkel vonul végig az utcán; tánczra perdül a pap udvarán is, a míg a tisztelendő elvégzi az írásos munkát. Csak ezután következik maga az esketés az Isten házában, a honnan a násznép dalolva megy haza.

A bodrogközi járásban az esküvő után haza viszik a menyasszonyt a *szülői házba* s ott is hagyják, — majd csak estére jönnek el érte. Addig a vőlegényes házban van a lakodalom. Ez a *külön-ülés*. Mert hát bármint vágyik egymáshoz a fiatal pár, ez a szokás, és a násznagy nem tágít attól. A vőlegényes házban muzsikaszó szerez talp alá valót s mialatt — az ebéd múltával — tánczra perdül a vendégsereg, a hivatalos személyek fölkere-

kednek a *kelengye* elhozatalára. A menyasszony tulipántos ládáját, fehérneműjét, ruháit esengős-bongós szekéren, körülhordozva a falun, viszik új fészkébe. Ennek végeztével kezdődik, pl. Czigánd vidékén, a valódi *bücsúztató*. Erre már a násznép is átvonul a menyasszonyos házhoz. Versel a vőfély, de a menyasszony is verssel felel, sírva mondja el, a mit a „vőfélykönyvből“ erre az alkalomra megtanult. Ezután az egész násznép, az új párral az élén, elköszön a menyasszonyos háztól. Az új portán természetesen megint ezermóniával jár a belépés. A vőfély kézen tartva vezeti be a friss menyecskét s a küszöbön megállva köszönti a násznagyot:

Mink is elérkeztünk, násznagy uram immár,
Vagyon pórázomra kötve egy szíp madár,
Nem termett még ijjen Zemplén vármegyében,
Német-, Francia-, Lengyelország kebelében,
Minden örvengyen hát eejövetelében.

Erre asztalhoz ülnek s kezdődik a vacsora. Ez az *első összeülés*, a mikor az új pár első alkalommal kerül egymás mellé. (A menyasszony helye sok vidéken virággal díszes s mint Hosszúláz vidékén főképen szokásos, kerek, nagy kalácsot tesznek a menyasszony elé, a kalácsba sárgarépat szúrnak, a mellé két tyúktojást helyeznek a bőség jelképezésére.) Asztalhoz üléskor a násznagy ünnepélyesen áldást mond. Ennek az áldás-mondásnak egész irodalmát ismerik a zempléni falvakban; a hány falu, annyiféle verse van a násznagy mondókájának. De vers előzi meg a lakodalmi étkek minden egyesét, a melyek elmondása a vőfélyek gondja. (Ezekből a versekből néhányat mutatóba alább közlünk.) Asztalbontás előtt ismét beszél a násznagy, hanem a fiatalság sokalja már az üldögélést, nincs is helye már a tömérdek ételnek, italnak, a cigányok pedig ugyancsak ingerlik tánczra a vendégeket. Végre jelt ad az első — kezdődik a táncz . . . kivilágos kivirradtig.

Ezzel azonban még korántsem ér véget a lakodalom. Másnapra is van még ezermónia. Az első a *kontyolás*. Ez az örömszülők kényes feladata. A násznép kíséretében eljönnek a vőlegényes házhoz, elhozzák a menyasszony keszkenőjét, fésűjét és felkontyozzák — a menyecskét. Ezután kézen fogva bevezetik a násznép elé s ezzel kezdetét veszi az új asszony háziasszonyi hivatala. Maga kínálja mézespálinkával és süteménnyel a vendégeket, miközben a muzsikusok nem szünetelnek. Kezdődik a tulajdonképeni *menyasszonytáncz*. Az asztal sarkában megcsörren a tányér; maroknyi pénzt vetett beléje az első vőfély. Ezzel megváltotta a jogot arra, hogy tánczolhasson a menyasszonnyal. De nem sokáig tart a dicsősége: újra csörren a tányér, más vetett beléje pénzt, siet is derékon kapni a menyecskét, a ki kaczagva símul most ő hozzá. — de csak pillanatra, a míg a tányérba hulló pénz mást nem juttat az ő jogához. A tányérba persze szakértőn pislant a cigány, mert az a pénz az övé lesz. A menyecske irul-pirul, a sebes megforgattatástól „fáradt is már, de nagy sértés esnék a tánczosán, ha abba hagyná“. A cigánynak azonban élesebb az érzéke, a friss esárdásból átesap a Rákóczyba, a mely pillanatra felvillanyozza a szíveket. Cseng a pohár, újabb boros üvegek kerülnek az asztalra s általános a duhaj lelkesedés. Am a cigány ismét fordít a nótán, a mely átolvad méltóságteljes, lassú palotásba. Násznagy uram (ha még a lába bírja, mert hát a hivatalával sok koczintás járt) nehézkesen feláll s tánczra perdül ő is. A példa ragadós: az örömszülők követik, utánuk a többi idősebbek, komák, tisztas anyák, apák dobbantanak a padlóra. Ez a *családi táncz*. Nem sokáig tart, mert hát az öregek már is fáradtak s rákerül a sor a *szakácsnékra*, a kiknek *megdöcögtetése* a vőfélyek gondja.

E közben persze a ház előtt összegyülekezett a falubeli kíváncsiság s bemerészkedett az udvarra is. Sűrű tömegén át alig tud áthatolni a sok látogató és *köszöntő*, a kik jókívánsággal nyitnak be a lakodalmi házba s köszönetül kalácsot kapnak. Ez a *kalácsosztogatás* (czigándi szokás, de megvan máshol is) bőséggel, szívesen történik. A vendégek most már lassan szedelőzködni kezdenek; erre az asszonyok adnak jelt s akár tetszik, akár nem, férjuraméknak haza kell menniök. Mennek is, de estére visszazállingóznak, különösen a fiatalabbak, mert a cigányt még ott tartották a lako-

dalmas házbau s estére ismét folytatódik a táncz. Így aztán a lakodalomnak se vége, se hossza.

Egyes vidékeken, a szerencsi járásban, a változatosság kedvéért a lakodalmi vendéglátást megosztja a menyasszonyos ház a vőlegényes házzal. Egy nap az egyiknél, másnap a másiknál terítenek asztalt; de azért az utóbbinál végződik — harmadnap, vagy még később.

Temetés.

A zempléni magyarság családi életének ünnepeit mindenütt nagy lakomával köti össze. De nemcsak örömmünnepeit, hanem a gyászt is. A halottját mielőtt eltemeti, virraszt felette s ez a *virrasztás* sok helyen szintén összefügg vendégeskedéssel. A temetési szertartás azonban megható, komoly, istenes aktus. Igazán megindító a *leánytemetés* a Bodroghközben. A leányt menyasszonyi díszben teszik kék koporsóba. Tizenkét leánybarátja fehér ruhásan, koszorúsán viszi a koporsót, kettő a keresztet, vagy fejfát, kettő esetleg a *jegyet*, vagyis a meghalt leány menyasszonyi bokrétáját. Ha legény hal meg, azt hat leány, hat legény viszi koszorúsán, bokrétásan, mintha esküvőre vinnék. Városokban, mint Tokaj, már divatját multa a *halotti tor*; de a falvakban általános az ősi szokás most is. A bodroghközi járásban alig egynéhány község (mint Kistárkány, Agárd, Leányvár, Alsóbereczki) hagyott fel a halotti-toros szokással. Sátoraljaújhely környékén szintén általánoson dívik, csak Szürnyeg, Barancs, Toronya, Czéke, Imreg, Károlyfalva, Makkoshogyka, Herezegkút, Sárospatak, Bodroghalász községek környékén multa a divatját.

Népi
összejövetelek.

Némely munka mulatság- és ünnepszámba megy a zempléni magyar vidékeken csaknem mindenütt. Ilyen a *kukoriczafosztás*, a mely leánynak, legénynek közös találkozója s alkonyattól éjjelig dal, tréfa, játék, mesélgetés között megy végbe. Azután a *fonóka*, hol a dalok születnek, mesék, legendák, regék teremnek. Hanem a tréfába sokszor beledévajkodik a legény, ki néhol túllépi a tisztesség határát s ezért sok helyen hatóságilag betiltották a fonókát, mint például a szerencsi járás sok községében. A sátoraljaújhelyi járásban kétféle fonóka is van: külön a *menyecskék fonókája* és külön a *leányoké*. Ez azonban nemcsak mulatság, hanem igazi munka. Rendszeren szombaton este rendezik; a leányok ünneplőben, czifrán, pántlikásan jönnek s mézes pálinkát és czukros főtt tengerit hoznak magukkal, így kedveskednek a legényeknek. Esti 11 óráig tart a munka, akkor azonban erélyesen közbe lépnek a legények, néhol megszólal a muzsika is s tánczra perdül a fiatalság. A táncznak persze a reggel vet csak véget.

A fonókan kívül Czigánd vidékén mulatozással kötik össze a *fonalmosást* is. Ez is rendszeren szombati napra esik. A mely ház erre készült, az reggel összetoborozza a rokon és ismerős leányokat, menyecskéket, aztán szekereken, énekszóval levonul a víg csapat a Tisza partjához fonalmosni. Otthon ezalatt süll a pecsenye, kalács, mert estére, munka végeztével, tánczos lakoma lesz a dolgozók jutalma.

A Hegyalján hajdanában a *szüret* munkája mindenütt hétszámra menő ünnepség volt. Már a szüret előtt kezdődött, a mikor még csak érőben volt a szőlő. Ilyenkor az összes leánynép elhagyta a falut s kiment a szőlőbe — *szőlőpásztorokodásra*, a mi a leány dolga volt. Ott süített, főzött magának a leányhad, nagy rikoltással riasztva a seregélyt és őrizte a gyümölcsöt szüretig. A szüret természetesen a legnagyobb munka és ünnep egyszerre, mert a bor a kenyere csaknem az egész lakosságnak. A mai szüreti ünnepek azonban már meg sem közelítik a régieket; nagyobbyszerű vendégeskedést már csak a nagyobb szőlőbirtokosoknál látunk.

A gabonatermő tájékokon természetesen az *aratás* az esztendő legfontosabb ideje.

Tréfával és dallal teszi könnyűvé a munkáját a *kedertölés* is.

Unnepi
szokások.

A szorosan vett ünnepi szokásokat a zempléni magyarok is a vallási ünnepekkel kötik össze. A kalendárium piros betűi között legnevezetesebb természetesen a *karácsony*. Tömérdék babona fűződik ehhez a naphoz. Akkor kérdezi meg leány, legény az ólomtól és más jövendőt mondótól, lesz-e s ki a párja? A mikor a *nagyházban* meggyújtják a karácsonyfát (a mely „úrias” szokás a városokban dívik inkább), *bellehemesek* járják sorra a portákat, énekes verssel hordozva a szent jászol faragott, vagy fényes papírból összetákolt

képét. Az asszony nép azonban főleg az *éjjeli misére* készül s örömmel lépén, a tréfa bemelegszik a templomba is, a hol furfangos legények egymáshoz varrják az ájtatoskodók szoknyáját.

Az *ó-év estéjén* (a Szilveszter mezőzombori elnevezése) szintén ezermóniával és babonás játékokkal búcsúztatják az esztendő. Mezőzombor vidékén különös szokás ilyenkor a *nyájjfordítás*. Nagyobb fiúk végigjárják a falut, bekoczogtatnak a házakon és kérdik:

— Szabad-e megfordítani a nyájat?

Ha erre engedélyt kaptak, éktelen kolompolással ostort pattogtatnak, hogy a nyáj fölriadjon és „megforduljon”. Ezért a szívességért persze ajándék jár.

Három királyok múltával következően a farsang, minden vidéken egyaránt vígabban zendül meg a nóta. Farsangkor kijár az örömből a papnak is, például Tarczal vidékén, a hol a fáklyás társulat *fáklyásmenetet rendez a lelkésznek*. Igen érdekes a *mádi* legények *fáklyásmenete*, a melyet a római katolikus fáklyástársulat és az ev. ref. szőlőműves társaság rendez táncmulatsággal együtt, s a melyre házról-házra járó legények hívják meg a vendégeket. A bál előtt zenés körmenet vonul végig a városon, a körmenet élén *két törökösen öltözött legény és egy leány lóháton*; a menet végén pedig *bort kínáló sáfárok*. Ez a szokás a török hódoltság emlékére, nemzedékről-nemzedékre megmaradt.

Farsanghoz legközelebb esik a húsvét. Ennek másodnapját alig várja az *öntöző* legény; de a leány is, a ki kedden *vissza is adja*. Altalában, mint a bodrogközi járásban főképen, csoportosan és vödörrel fölfegyverkezve járják be a legények kora reggel a leányos házakat s kímélet ilyenkor bizony nincsen. Csak később, a délelőtt folyamán, kopogtatnak másodszer — illedelmesebben — a hímes tojásért, pohár borért és kalácsért. A dámóczi legény már úriasabban végzi a dolgát: ő csak *a leány kezére önt* néhány csöppnyi vizet, azt is szagosat. A karosi öntöző meg már *vizet se hoz, csak vizítel*. Az apró legénykék versekkel fűszerezik a ezermóniát.

A *május* elseje mindenütt ünnep. De a bodrogközi járás sok vidékén régi szokások is fűződnek a májusi napokhoz, például Czigánd környékén, a hol május első vasárnapján, mise után, a leányok zöld gally-díszszel csoportosan bejárják az utcákat, dalolva letérnek a tisztai fűzesbe, a hol táncmulatság következik.

Regét, tündérmesét a zempléni magyar vidéken keveset találunk; a nép mondái és meséi inkább a történelmi emlékekből nőttek. A regeköltészet, mint azt a vármegye északi részein lakó tótoknál látjuk, főleg a hegyvidék romantikája. Alig említésre méltó tehát a *bodrogkeresztúri* rege, a mely elmondja, hogy valamikor, ősidőkben, a szomszédos tokaji és az itteni hegyek között tündérek laktak s aranylabdákat hajigáltak egymásnak. Az egyik labda egyszer lehullott a Bodrog folyóba, mire a tündérek ijedten szétrebbenve, örökre eltűntek a vidékről. Történelmi tényből ferdítették azt a dűlőmondát, a melyet *Bodrogolasziban* regélnek. A község egyik dűlőjéről — *Csók-tábla* — azt mesélik, hogy valamelyik hajdani földesúr a dűlő mentén elterülő földtáblát egy csókért adta ajándékba egy községbeli szépséges hajadonnak. Érdekes még a *szerencsi* határban levő *Árpádhegy* egyik furcsa alakú sziklacsoportjának a mondája. A rege szerint az a sziklacsoport *kővé-vált juhnyáj*. Réges-régen a juhász hűtlenül elhagyta a kedvesét, a ki elátkozta s az átok megfogamzott: a juhász és a nyája *kővé vált*.

Babonában azonban már sokkal inkább hisz a zempléni magyar nép. Igaz ugyan, hogy városokban kevésbé s falun sem kivétel nélkül, de boszorkányban, a melyik *szemmel veri* a gyereket és *véréssé változtatja a tehén tejét*, hisz és védekezik ellene a bodrogközi, tokaji járás sok magyarja, szinte általánosan. A *semjéni* ember el nem mulasztaná *szent György-napkor keresztet meszelni az istálló ajtajára*, nehogy a boszorkány beférközhessen az állat megrontására. Királyhelmez vidékén meg mer esküdni nem is egy ember arra, hogy *látta is a boszorkányt*, még pedig *macska képében*. A ki nem látta, annál kíváncsi rá s elkészíti a *Lucza székét*, a melyen ülve karácsony estéjén, minden gonoszságnak lehullik előtte a leple. A legyesbényeiek a rendesen Monok felől jövő viharról, vagy *forgószébről* azt tartják, hogy a monoki

Regék,
mondák.

Babonák.

boszorkány küldi reájok és ha közeledtét észreveszik, azt mondják, hogy „*itt a monoki vénasszony*“. Tokaj vidékén, ha a felnőtt megbetegszik, főtt paszulyt és fehér vászonból készült, apró fűcskákra kötött bábukat szórnak el a földön a ház körül — a boszorkányok elűzésére. Ha meg éppen megesisik, hogy a beteg házára kurik száll, vagy pedig (mint Szinyér és Boly vidékén hiszik) a kutya ronit és kapargál, akkor menthetetlenül halott lesz a betegből. A halottól általában mindenütt félnek, vagyis inkább a lelkétől, a mely hazajár a temetése éjtszakáján (Mezőzombor vidékén). Ez ellen úgy védekeznek, hogy seprűt tesznek a küszöbre. Legáltalánosabb babona itt is, mint mindenütt, a szemmel verésben való hit. A cigándvidékiek kincsért sem mutatnák meg az újszülöttet senkinek, nehogy „szemmel verjék“. A Kistoronya vidékeli pedig az ördögöt vádolja, hogy az emberek dolgába elegyedik s erős a hite, hogy az ördög ott ólálkodik a járókelő háta mögött és elvezeti, vagyis eltéveszteti az útját. Babonás félelemből részesül általános tiszteletben a fecske is, melynek fészkrét szent tilalom őrzi minden vidéken, s a ki ez ellen vét, azt okolják, hogy a tej véres lett. A házi állat csaknem mindenütt a babona védelme alatt áll. A golopi ember a tehén baját valamely tudós bűnétől rója fel, a ki megrontotta az állatot s a tehén teje mindaddig nem javul, a míg nem közlik a dolgot egy még nagyobb tudóssal! Agárd vidékén a tehéncorda hazajöveletekor nem szabad az utcán söpörni, nehogy elsöpördjék a tej. A sóprést különben más vidéken is némi jelentőséggel ruhazza fel a babona; este söpörni például bajt hozna a házra, s ha már feledékenységből vagy kényszerúségből mégis kiséprik a szobát, a szemetet csak másnap viszik az udvarra. De számos babona fűződik a kenyérhez is, meg a gyümölcshöz, vetéshez. Tokaj vidékén például a gyümölcsfa első termését csak férfinak szabad leszedni, hogy a fa hosszú életű és bőven termő legyen. Komlóska vidékén érdekes babona az, hogy naplemente után semminemű ételt, különösen tejet, nem adnak ki a házból se kölcsön, se pénzért. (Látszik e babonán a tótok közelségének hatása, mert tót vidékeken ez a babona általános.) A szinyéri ember még az ellenségét is úgy véli ártalmatlanná tenni, hogy bűjtöt fogad a haragosára. Egyes vidékeken azonban, mint például a szcrencsi járás sok községében, általában nem babonás a nép. Érdekes babonás mondaként feljegyezzük azt, a melyet Kisdobra környékén a lidérczfényről tudnak. Valamikor a földesúr mérnöke — meséli a rege — tagosítás alkalmával elmért a szegény ember földjéből; de megverte érte az Isten, mert azóta nincsen nyugalma, felkel a sírjából és éjtszakánként lámpással a kezében járja a földet, újra fölmérni. Sokan persze látták is a mérnököt.

Babona fűződik a család örömnappjaihoz is, mint a minő a keresztelés, lakodalom stb. Ráska vidékén és igen sok helyütt például el nem mulasztanak az újszülöttet ellátni azokkal a babonás szokásokkal, a melyek hitők szerint elmaradhatatlanok. A keresztlendő leányának csöppnyi kezébe szitát adnak, hogy dolgos gazdasszony váljék belőle, tüt, hogy a varráshoz is értsen, különset, hogy sok kérője legyen. Az újszülött fiúval baltát, kapát, kaszanyelet és mindenféle szerszámot fogatnak meg, hogy derék munkás-emberré cseperedjék. Még változatosabb a babona a szerelmes fiatalság között minden vidéken egyaránt. A kakuk szavát melyik leány nem hiszi valónak? A karácsonyesti ólomöntésben való hit is általános. Számos babona fűződik a lakodalomhoz is s a dómócsi menyasszony szerencsétlenségtől tartana, ha a vőfélyek elmulasztanák a lakodalmi szekér kerekéhez fazekat, tálat verni és ha ez nem törne el.

A babona ikertestvére a jóslás, főleg időjárás tekintetében. Ezek az időjóslások persze rendesen a természet megfigyelésén alapszanak s ritkán tévednek. A tarzali szőlősgazda Vincze-napján már tudni véli, milyen lesz a termése; ha Vincze-napján lágy az idő, jó lesz a bora a vidéknek. Ezt versben is megörökítette a nép:

Ha megcsordul Vincze,
Megtelik a pincze.

Ez a közmondás országosan ismert.

Közmondások.

Közmondásokban különben nem szegény a vármegye magyar népe; nem egy mondása vált közismertté mindenütt. Legismertebb a mádi zsidó esetéből

ZEMPLÉN - VÁRMEGYEI NÉPVISELETEK.

kovácsolt mondás: *Ott vagyok, a hol a mádi zsidó.* Ennek a históriája elmondja, hogy Mádból elindult szekeren a zsidó a tállyai vásárra. Útközben elaludt s egy szembe jövő tréfás legény az országúton megfordította a zsidó lovát és szekere rúdját; a ló azután visszakocogott Mádra. Mikor a zsidó föl-
ébredt, a saját udvarán látta magát, a honnan elindult.

Semjén községnek is megvan a maga helyi közmondása: *elbánt, mint Czifra a borjúval* (vagyis: helytelen dolgot végzett). Ennek a mondásnak az eredetétől azt magyarázzák Semjénben, hogy valami Czifra nevű gazda, nem értvén a tehén ellésénél szükséges tennivalókhöz, elvágta a borjú köldökét. Azóta dívik ez a mondás, ha valaki ügyetlen dolgot mível.

Hernádkak vidékén is van egy csúfolódó mondás: *Kezdjük újra, mint Kakban az éneket.* Megegett tudnikk egyszer a vasárnapi énekes misén, hogy a kántor helytelen hangnemben kezdte a templomj éneket; a kórus azonban helyesen kántált s éktelen hangzavar támadt. Ujra kellett hát kezdeni a zsolozsmát.

Jellemző a *lukavidéki* közmondás: *Nincs a boeszkornak fogalma.* (Azaz: siklik.)

Gesztely községből két közmondás is ered. Az egyik: *Fölvitte az Isten a dolgát, mint a gesztelyi lónak.* Ennek a mondásnak a históriája az, hogy a gesztelyi parasztnak volt egyszer valami rossz gebéje; a mikor már sehogy sem tudott boldogulni vele, elvitte a miskolezi vásárra, el is adta. Idő múltán a parasztsz ismét benézett Miskolcra és ámulva látta, hogy az ő sárgája sallangos szerszámban hintó előtt büszkélkedik. Rákiáltott a lovára:

— Szervusz, lovam!

De hát a ló rá sem hederített s büszkén tovább rohogott, a mi mód fölött elkeserítette a gesztelyi parasztot, szidta a hálátlan állatot, a mely most, hogy jó módba jutott, rá sem néz többé. Ezért mondják arra, a ki följutott az ugorkafára s lenézi egykori sorsosát: „Fölvitte az Isten a dolgát, mint a gesztelyi lónak.”

A másik gesztelyi mondásnak: *„Így osztozkodtak rajta, mint a gesztelyi kastélyon”*, históriai eredete van. A helybeli Orosz-féle kastély ugyanis valamikor emeletes volt, de a két testvér, a ki örökölte, sehogy sem tudott a jusson osztozkodni, mire az egyik testvér kettéfűrészelte az ősi házat: t. i. lefűrészelte róla az emeletet.

Tarcal vidékén is él egy történelmi eredetű közmondás: *Legjobb ágens a Tokay Antal.* Vagyis legjobb közbenjáró a *tokai ántalag.* Ez a közmondás 1673-ból való, a mikor Spankau császári tábornok elfogatta a tarcali főbíró, hogy kivégeztesse. A főbíró már a vesztőhelyen állott, mikor a tarcali híveknek sikerült az életét tíz *ántalag* (hordó) aszúborral megváltani. A *tokai ántalagból* a nép nyelve *Tokay Antalt* faragott és a közmondás fönmaradt ebben az alakjában.

Erdemes fölemlítenünk a *tokajvidéki* mondást is: *Kögátas szőlőtől, gyepes ulvartól és kikapós feleségtől Isten óvjon!*

Legyesbénye vidékén is találunk helyi vonatkozású mondást: *Isten a gazda és Ducsai a csillaga.* (Ducsai volt a községhez tartozó *Csillagharangos* nevű tanyán hosszú idő során aratáskor a híres képes-gazda.)

Érdekesek a következő szállóigék és közmondások a *bodrogközi* járásból:

Sok beszéd: szegénység. — *Szakállas szolgának pirotság is verés.* — *Pilátushoz küldi vacsorára* (= agyonüti). — *Szót hallok, embert nem látok* (= mikor a kis ember henczeg). — *Szép, mint a vakart hal.* — *Szabad szakállán van* (= a kinek minden szabad). — *Tűn kezd, templomon végzi* (t. i. a lopást). — *Libája van* (= gyorsan gazdagszik). — *Magára hallgat, a ki hallgat.* — *Kap az, a ki nem restelli.* — *Jól tudja nyergelni a küszöböt* (= rest, lomha). — *Jól tudja a vasat hidegen verni kétfelé* (= kétkulacsos). — *Szegény ember sötétben alszik.* — *Nem engedi Lieber* (A.-Bereczki vidékén használatos s akkor mondják, ha valami nehezen megy). — *Még a pap is vétkezik, ha a baj ráérkezik.* — *Nem kell nehezíteni a nehezet.* — *Néz, mint varjú a kőzba.* — *Nyöszörög, mint a fatarisznya.* — *Olyan okos, mint a fokos.* — *Elélte az élökéjét* (halálához közeledő öreg). — *Messziről gyűttek, szabad hazudni.* — *Nem a java a paczalnak* (= rossz ember) — *A mi menne más kutyába, jobb, ha megy a magam qyomrába* (= inkább nekem, mint másnak).

Gúnynevek.

A zempléni magyar tréfája inkább csúfolódó, mint élezes. Némely községben mindenkinek megvan a maga gúnyneve, különösen a zsidónak. A névostogatásban pedig éppen nem válogatósak, de sokszor találók. Az erdőbényei a zsidót *bajnakjött*, *mindjártkéri*, *csapás* névvel illeti. A bacsikaiak pedig *gyűrűs*, *mostkezdí* (ez utóbbi elnevezés onnan ered, hogy a mikor a zsidó szatócs megtelepedett a községben, nem volt elegendő portékája s a vásárlók előtt azzal védekezett, hogy csak *most kezdí* az üzletet). *Bottyán* vidékén: *hidegleves*, — *Bély* vidékén: *kutyaláb*, — *Mihályi* vidékén: *vizezi*, — *Kolbása* vidékén: *lompák*, *nyalkatetű* a zsidó gúnyneve.

De elkereszteli egymást is a nép; a kinek testi vagy lelki fogyatékoságát fölfedezi, siet rákenni a soha le nem mosható gúnynevet. Így *Komlóska* községben él egy család, ennek *Hoppári* nevet adott a nép, mert egyszer régen táncmulatság közben eleszúzott egy legény s ezt kiáltotta: „*hoppári!*“ Ez aztán rajta is maradt, de átöröklődött egész családjára, mint például *Hoppári Pál*.

A *gyorsbeszédűt Nagykövesd* vidékén *zavari* névvel illeti a gúny: a *hóri-horgasnak* pedig *Késznyétenben plajbász* a neve. *Kistoronya* vidékén *billencs* a billegő járású, *hadri* a sebesbeszédű, *uszuszu* a szuszogó, *belga* az akadozó beszédű és *kocska* a balkezes. *Barabis* = gyűrűs zsidó, házaló. — *Bödör* = nagyétű. (*Sárospatak* vidékén.) — *Dézma disztó* = mértéktelen az evés, ivásban. (*Czigánd* vidékén.) — *Kutyától csikódzott* = fenegyerek. (*Czigánd* vidékén.) — *Prézmuta* = okoskodó.

Nyelvsajátságok.

Tájszólása minden vidéknek van több-kevesebb furesa sajátossággal. *Tarcsal* vidékén az *é* betű éles *í*-vé válik, pl. *ides*. (Ugyancsak *Tarcsal* környékén nevezi a vő az *apósát apának*, az *anyósát mamának*.)

Az *é* betű *í*-vé változik a *bodroghközi* járásban is. Ebben a járásban (*Karcsa* község vidékén) még más nyelvsajátságra is akadunk: a *többes számú főnévre egyes számú igét* használ a nép; például: *gyün a tehenek*. Különben a *zigándi* polgár is mondja, hogy: *szalad az emberek*.

A szerencsi járásbeli *Harkány* környékén az *a* hangba *o*-t olvasztanak, pl. *jaó* (jó). — *Sajókeszvényén* környékén pedig a „szép“ szó helyett *furesát*-t mondanak. Pl. *Igaz, komám, hogy furesa lú, de mégis sok érte annyi píz*.

A sátoraljaújhelyi járásban is találunk eltérésekre, noha általában eléggé tisztán beszél a nép. *Toronya* vidékén az igének *i* ragot ad, pl. *aszondi, hogy nem adí, inkább sárba tapodi*.

Érdekes tájszavakat találunk a *bodroghközi* járásban:

Gólyatej = pálinka. *Dinomozni* = vígan fogyasztani a készet. (F.-Bereczki vidékén). *Fütülvaló*, vagy *küfejfa* = síremlék. *Kerekszekér* = bicikli (Luka vidékén). *Kercse* = kert (Czigánd vidékén). *Söllent* = hazudik. *Éveg* = üveg. *Páper* = hamu (A.-Bereczki vidékén). *Szotyá* = a jeges, vagy havas víznek az elnevezése (Bereczki vidékén), pl. *szotyog a csizmámban a hó-lé*. *Meslegelni* = fejtegetni, pl. a község ügyeiről beszélgetni, mint a következő párbeszédben:

— Nem jó megy a falu sora, sógor!

— Má mér?

— A bika kivínült mán, el köllött vón' adni; a falusi kan után rossz malacz kerül; a bíró nem törődik semmivel. Ha *meslegelem*, minden oda megy ki, hogy fordítani kén a mostani soron.

A zempléni magyar nép költészetét főképen a lakodalmi versekben kell keresnünk; ebben azonban bőséges az anyag válogatásra. Pl. a következő vőfély- és násznagy-versek:

Az első hivogatás. 1. Tisztelt házatokná jó reggelt kívánok, — Legyetek ríszszel mindenféle jónak! — Áldás és bíkesség szájjon házatokra, — Méltóztasson az Úr testi-lelki jókra! — 2. De mi vígett gyüttünk tisztott házatokhoz? — Azér mer szavunk van nyoszolyó lányunkhoz. — Ékesítsen minket bokréta-pálczával, — Avval szíp a vőfily, mint huszár kardjával. — 3. Nyoszolyó lányunkat mi kirjük jó szúvvel, — A szíp bokkrétáját agygya hát szúvesen. — Miért az íg ura böles jutalmat agygyon, — Áldás és bíkesség e házná maragygyon.

Midőn a lányos házhoz érnek. 1. Örülök, hogy látom friss jó egízségit — E leányos háznak lölki bíkességit. — Kívánom mindenben állandó szípsigít; — Most maj átlípem e háznak küszöbit. — 2. Legelsőben ismét hozzátok küldettünk, — A mint láthatjátok, mi el is írkeztünk. — Új parancsolatot mi ezátal vettünk, — Tuggyuk meg, kik vannak ehol mi előttünk. — 3. E háznak gazdája van-e egízsígsiben; — Ennek szolgáloja kívánt bíkességiben? — Vőlegényünk párja takaros ípsigiben? — Vannak-e minynyáján friss jó egízsígsi-

ben? — 4. De nevezetesen e háznak gazdája, — Ilete párja, kedves gazd'asszonya. — Házaságra lipett szerelmes leánya — Egízsígnben van-e testek alkotmánya?

Asztal fölötti vőfélyversek. Leves-felköszöntő: Istennek nevében íme megérkeztem. — Tudom, hogy azt mondják, biz jól cselekedtem. — Ime itt a leves, az itkek alaptya, — Násznagy úr a példát mingyárt megmutatta. — Itt tehát a leves, melyet adott jó hús, — Azért itt senkinek szíve ne legyen bús; — Nosza muzsikusunk szójjon hát a víg tus, — Ezzel dicsértessék az úr Jézus Krisztus. — *Kaposztára:* Itt van uraim e tőtött kaposzta. — Álgya meg az Isten, ki hazánkba hozta! — A gazdánk előre Istennel áldotta. — Úgy küldötte velem vendégek számára. — *Kaposzta utáni pénzszedés a muzsikusnak:* Tisztelt gyülekezet az első muzsikás . . . — Bánatában — mondja — halálán a kontrás. — Tiszta szívbül adjon minden kötségre — Búbánatba merült káros temetésre. — *Kására köszöntő:* Elhozott harmadszor a jó vajas kását; — Nem állhattam tovább sebes pattogását. — Jó meg köll ezt fűjni, mer ki a szokását — Nem tuggyá, megsüti a szája padlását. — Utolsó tál ítel a jó vajas kása, — A ki ebbül eszik, csak búját ne lássa. — Nímelyeknek ettül léssen csiklandása. — Mikor maj körüljár a kanál szúrása. — *Ezután pénzt kér ilyen verssel:* Sötítsigbe borult a kása melege, — Mer szakácsnének magát nagyon megigette. — Egyik taggyát úgy megköpte kása, — Hogy szegény fejének nincsen szíp járása. — Ó, de kár, hogy esett ilyen csonkulása! — Nizzik meg az urak, szánják meg a sebet — Ne szemléljék tovább elterjedését. — *Pecsenye-köszöntő:* Itt vagyok még én is, így szótt a pecsenye, — Én minden embernek vagyok szeme fnye, — Úraknak, papoknak vagyok csemegéje, — Távozzik hát tülem dühös ember melle.

Tréfás mondóka vacsora közben: Tisztótt nászníp! tisztótt vendégsereg! — Láttják, hogy nem vagyok én má mai gyerek. — Ídes apám így szót most a minapába — Hozhatna a gyerek menyecskét a házba. — Itt vótam közeeben mingyá meghallottam, — Azér háztüzníni mingyá eindútam. — Fogtam egy tarisznyát, a vállamra tettem; — De magamat otthon előbb tele ettem. — Bejártam tíz várost, harminczhárom falut: — Nem taláram leányt sehol nekem válót. — Az egyik esúnya vót, a másik meg szegény, — Harmadikat pedig ölelte egy legíny. — No a negyediket szörnyen megszerettem, — Harminczhárom perczig bolondgya is lettem. — Ezt meg pedig azér nem vehettem el ám, — Száz ível volt vinebb, mint az öreganyám. — Így hát tisztótt nászníp, most is legíny vagyok, — Reggeetöl napestig lányokra gondolok; — De ha tunnak ojat, a ki hozzám gyünne, — Megtarcsuk a lagzit gyövő esztendőre.

De dal terem a nép ajkán a lakodalmi verseken kívül is. Érdekes az a *naqyezigándi* dal, a mely ezt mondja:

Eement a szeretóm, eement a szeretóm, — El, Amerikába. — Levelet is küdött, levelet is küdött, — Hogy menynek utána. — Nem menek, nem menek én Amerikába, — Soha Amerikába, — Nem hagyom a babám, sem az ídes anyám — Czigánd falujába'.

Eredeti czigándi népdalok még:

Egy fekete holló, egy fekete holló — Hozta az újságba, — Három kis lány árva, Három kis lány árva — Czigánd falujába'. — Kettő van a papná, egy a tanítóná — No, no . . . az iskolába', — Nem köll annak míder, nem köll annak míder — Karcsú derekára.

Vagy:

Szárnya, szárnya, szárnya van az madárnak, — Nincsen párja az czigándi leánynak — Tele van a szája ídes csókkal. — Zsebkendője csörgős mogyoróval.

Királyhelmecezi népdal ez a négy sor:

Perbenyik nem város, Helmecczel határos, — Oda jár a rózsám egy szép barna lányhoz, — Fekete subába', gyoles ingbe, gatyába', — Pedig az én kendóm lóg az lajbijába'.

A sátoraljaújhelyi járás éjszaki részében a magyar lakossággal már sűrűn összeolvad a tótság. Nyelvbeli kölesönvétel, népszokások s az egész életmód kölesönös egymásra hatása meglátszik általánosán. A tót falu általában nem nyujt tiszta típust. A ház jobbára három részből áll (a módosabbaknál), az istálló és a kocsiszín külön tető alatt; a szegényebb vidékeken azonban egy tető alatt. Az épület anyaga rendszeren *vályog*, részben (az újabbaknál) *kő*. de a szegényebb vidékeken *földdel tapasztott faváz*. A tót ház legszembe-tűnőbb jellegét a fedézet adja, a mely a tipikus házakon *garádos szalmatető*. A sátoraljaújhelyi járás magyaral vegyes falvaiban azonban sok a *fazsin-delyes* és *zsupszalma-tetejű* tót ház. Másik jellegzetessége a tiszta tót vidék házainak az *előkert*, a mely ilyen falvakban majdnem általános. A tót ház külső falát tarka *festés* alig díszíti; általában fehérre meszelt, csak egyes vidékeken (nagy Mihályi, homonnai járás stb.) látunk kék festést az ablakok körül. A ház *kapuja* közönséges, faragatlan deszkapu, vagy semilyen.

A tiszta tót népviselet tarka és szemrevaló. A *varannai* járásbeli *legény* inge színes a sok piros és fekete kivarrástól, a gombjai meg éppen sokszínűek. A mellénye is vörös, fekete zsinórzattal és ólomptykékkal. Ruhája fehér, csinos tekete ezérnadíszítéssel. A *menyecskének*, *leánynak* barna, mintázott a szoknyája, alul zöld szalaggal; e felett még sötétkék kötény, piros szalaggal, kék zsinór-felvarrással, élénk vörös korczczal. Világoskék selyemnyakkendő díszíti még a rózsaszínű csipkeszegélyes, dudoros ujjas derekat is, melynek kézeleje mintázott. Világos fejkendőjén kék szalag és minta.

A tótok.

Lakóház.

Ruházat.

Az *öreg asszony* ruhája általában sötét színű, söt fekete és csak a derék-kendőn tűr virágos dísz. Színpadiasan tarka a *kelesei tót leány* ruhája is. Zöld szoknyáján apró virágok, alján két sárga csikkal; égszínkék kötényének alján fehér csipke. Vörös nyak- és vállkendőn kívül még üveggyöngy is ékíti hat sorral. A hajában pedig hosszú selyemfonat. Érdekes a *magyarsági legény* ünneplő ruhája, a melyen első tekintetre feltűnik az ing elején vörös, kék, sárga és fekete porzellángombdísz, a mely alatt még fekete kézi-hímzés is gazdagítja a vásznat. Czipra gombok három sora tarkítja a fekete mellény mindkét oldalát is, a zsebek külön még kivarrással. A nadrágja fehér s a kalapja mellett eszokor van.

Nyelvészeti szempontból érdekesebb azonban az egyes ruhadarabok elnevezése a zempléni tótoknál. Sztropkó vidékén és másutt is a *férfi* a kabátot *kikli* és *kiklya* néven, a mellényt pedig *lajbik* néven nevezi. A szinnai járásban az ing *szorocska*. A nadrág: *nohavicza*; a kabát pedig: *külla*, *kittli*. Borosnya környékén a bakkanecs neve: *bokanese*, a gatyá: *gacse*. Visnyó vidékén a kalap: *kalep* és *csapka*. — A nők ruházatában érdekesebb elnevezések: Sztropkó vidékén a derék = *drik* és *leptyanka*. A szinnai járásban *vizitka*. a homonnai járásban *vizitku*. A kötény *husztya*, *fartuch* s a szoknya *szuknyu* (Szinna vidékén). Agyagos vidékén a szoknya neve *szukeny* s a deréké *bluz*.

Keresztelő.

A tót minden nagyobb családi eseményt ünnepélylyel köt össze. Ezek elseje a *keresztelő*. A varannai tót házában nevezetes nap a gyermek születése (*radosznyik* = örömnapp). Mihelyt a gyermek megszületett, nyomban összehívják a szomszédokat, meg a rokonságot s pálinkaáldomással köszöntik az új honpolgárt. Egy, vagy két héttel később, de mindenesetre vasárnap, van a keresztelő, a melyre díszbe öltözötten a bába hívja meg a rokonságot. A lakoma azonban este van s tánczezel végződik. A tánczot a bábának kell megkezdenie a keresztszülőkkel, hogy a kised, mire felnő, jó tánczos legyen. A keresztelőt követő napon van az úgynevezett *chlyasztki*, vagyis az ételmaradékok osztogatása és elfogyasztása, persze pálinka kíséretében (Sókút vidékén). Egyes vidékeken a papnak is kijár a része a pálinkaáldomásból s kereszteléskor egy üveggel az ő számára is hoznak a templomba. Ez a *komapálinka* (Bánóc vidékén). Vannak azonban oly vidékek is, a hol czeremónia alig fűződik a családi ünnepekhez (mint a gálszécsi járásban).

Lakodalom.

A *lakodalmi szokások* sok különösségére minden vidéken akadunk. A varannai tót kiválóan szereti a czeremóniát. A házasságot rendszeren a szülők határozzák el, s ha a legény ideje elérkezik, a szülők két férfi-rokont küldenek a kiszemelt leányos házba. A *megkérés* egyszerű szóval történik s a felelet: pálinkakínálás. Ha a kérőket nem kínálják a leányos házban pálinkával, ez kosarat jelent, a melylyel szégyenkezve siet vissza a két kérő. Igenlő válasz esetén, bizonyos idő elteltével, visszatérnek a kérők, de immár a vőlegénnyel. Dús lakoma várja már őket, de asztalhoz ülés előtt még egy s más szertartáson kell túlesniök. Mialatt a két kérő a szülőkkel tanácskozik, a vőlegényt a menyasszony kivezeti a pitvarba, hogy négy szemközt megvitassák jövő életüket. Ha megegyeztek, a vőlegény visszatér a szobába, a leány pedig a kamrából előkeresi a *jegykendőt* (fejre való czipra kendő) s nesztelenül a jegyese után besompolyog a szobába. Ovatosan jön, mert meglepetést hoz, a beleegyezése tulajdonképeni zálogát: a jegykendőt. Ezt a szoba közepébe dobja, a földre s vőlegény uramnak kell érte lehajolnia. De tisztelettel ám s nem is pusztá kézzel, hanem saját zsebkendőjébe csavart ujjakkal. S abba göngyölgetve kell a jegykendőt haza is vinnie. Ez a *kézfogó*. Másnap a vőlegény megbízásából 4—6 asszony jelenik meg a menyasszonyos háznál s kikérik az *igazi nagy jegykendőt*, a mely már drága selyemből készült és hímzéssel is teli. Ekkor állapítják meg a napot is, a mikor a leány szülei ellátogatnak a vőlegény szüleihez *háztűznézni*. Ezt hamarosan visszaadja aztán a vőlegényes ház. Mindkét látogatás fénypontja természetesen az áldomás és pálinkázás.

A lakodalomra hivatalos személyek: a két násznagy, egy zászlótartó, két nászasszony, mintegy tuczatnyi vőfély, ugyanaanyi nyoszolyóleány, végül pedig a *esopnár*, a ki az italt kezeli. A lakodalmat megelőző szombat estén a vőlegény, vőfélyek és nyoszolyóleányok kíséretében, megjelenik a

menyasszonyos háznál. Mindegyik nyoszolyóleány egy-egy kendőt ad a menyasszonynak s ott marad a házban másnap reggelig: segíteni a kelengyevarrásban. Vasárnap reggel a mátkapár gyónni megy. A menyasszonyt az összes nyoszolyóleányok kísérik a paphoz, mindegyik nyoszolyóleány fején virágos koszorú. A gyónás után a menyasszony fejére is ráteszik a koszorút.

A lakodalom vasárnap délután kezdődik a vőlegény házában. A sok és hosszadalmas szertartásnak első pontja a vőfélyek ünnepélyes bevonulása; a zene megszólal, mire a vőfélyek eljárják a *vőfélytánczot* (csárdás). A táncz után elindul a vőfélycsoport a násznagy, a zászlótartó s a többi hivatalos férfiak összetoborzására. A mikor valamennyien együtt vannak, zeneszóval elmennek a két nyoszolyóasszonyért. Az első nyoszolyóasszony lakásán már várja őket a második is, de várja a férfiakat dúsan megrakott asztal is, a melyet körülülnek. Mindegyik vőfély ezifra piros törülközőt kap a lakodalom tartamára az első nyoszolyóasszonytól, vőfélyi díszül. A lakomával azonban ebben a házban gyorsan végeznek, mert az igazi még csak ezután következik. Fel is kerekednek, a násznagy vezetése mellett átvonulnak a vőlegényes házhoz, a hol a tulajdonképeni vacsora következik s eltart 10—11 óráig, a mikorra már öreg este lett s int az idő a násznép további kötelességére. A násznagy feláll s ékes dikézióval *kikéri a vőlegényt*. A vőlegényt persze kiadja az apja s reggel valamennyien szekerekre ülve, a menyasszonyos házhoz hajtatnak. Ott már várja őket a koszorús menyasszony, a nyoszolyóleányok körében, csak hogy zárja ajtókat mögött. Hiába kopogtat a vőlegény, meg az egész kíséret, senki sem válaszol a menyasszonyos házból. A násznagnak kell latba vetnie minden tekintélyét s az ő kopogtatására csakugyan megszólal valaki a zárt ajtó mögött. Ez a valaki azonban kijelenti, hogy vámot kell fizetni a nyitásért. Ha csak erről van szó! erre szívesen rááll a násznagy, annál is inkább, mert a fizetség nem túlságos: 4 fillér fejenként minden nyoszolyólány után. Ezt a tréfás ezeremóniát a nyoszolyóleányok tót éneke kíséri:

Eljöttek a kérők, — Kikérni koszorúnkat, — De ingyen nem adjuk, — Csak ha mindegyiknek — Egy aranyat adnak.

A vám lefizetése után szabad a bemenet s a násznagy bibliai idézetekkel fűszerezett mesével magyarázza jövetelük czélját. Erre a menyasszony kiosztja a násznagyok, a zászlótartó és a nyoszolyóasszonyok között az őket megillető fehér törülközőket, a vőfélyeket pedig földiszíti *pokréjtkával* (csinált virágból készült esokor.) Most már int a násznagy: kezdődik a készülődés a menyegzőre való indulásra. A nyoszolyólányok karénekkal szólítják fel a menyasszonyt:

Térdelj le, Hanyicska, mezítelen térdre,
Anyácskától bűneidért bocsánatot kérve.

A mátkapár letérdel a menyasszony szülei előtt s a násznagy ünnepélyes szóval, ismét a bibliából idézve ékes rigmusokat, *kikéri a házasulandókat*. Ennek megtörténte után fölkerekedik a násznép s előbb az anyakönyvvezetőhöz, onnan pedig a templomba vonul.

A templomi szertartás után az egész násznép a menyasszonyos házba tér vissza, a hol lakoma és táncz következik. Vacsora után az új pár elbúcsúzik, a menyasszonyi kelengyét szekerre rakják s átköltöznek a vőlegényes házba, a hol a ház asszonya (az anya, vagy valami nőrokon) fogadja őket. A szobába lépve, a két nyoszolyóasszony s az első vőfély háromszor a terített asztal körül vezetik a menyasszonyt, majd leültetik az őt megillető helyre s az ölébe kis gyermeket adnak. A menyasszony a gyermeket sajátkezűleg készített kalácsal ajándékozza meg. Ezután valamennyien asztalhoz ülnek, megvacsoráznak, majd tánczra perdül az egész vendégsereg.

Mialatt az ünneplő-szobában muzsika szól s táncz járja, a hivatalos személyek fenn a *padláson* elkészítik a *nászágyat*, melynek alja széna s e fölé kerül a menyasszonyi kelengyéből való ágynemű. Ha ezzel elkészültek, a vőfély verses jelentéssel hívja fel a násznép figyelmét az ünnepélyes pillanat elérkeztére. Az új házaspárt letérdelteti a vőlegény szülei előtt s elbúcsúztatja őket. A búcsúzó elhangzása után a vőlegény fölsiet a padlásra. De lám, meglepetés várja ott: valamelyik furfangos vőfély megelőzte s tréfás nyújtó-

zással kényelmeskedik a nászágyban. Föl sem akar onnan kelni, csak váltságdíjért. Persze ezeket kér, de végezetül megelégszik 40 fillérrel is. Ideje is volt az egyezséget megkötni, mert már hozzák a menyasszonyt a nyoszolyóleányok énekelve:

Megy a menyasszonyunk létrácskán felfele,
Törölgeti szemecskéjét selyem kendőjébe.

A fekhely előtt a vőlegény letérdelteti a párját s maga is mögéje térdelve, leveszi a menyasszony koszorúját, kifonja a varkocsát, halkán a fülébe énekelve:

Három búbánatot okozok én néked:
Aranyszőke szép hajadról leveszem az éket,
Nem lesz néked már koszorúd s lányok társasága,
Hanem leszel anyámasszony, gyermekek számára.

A leoldott koszorut csákányra tűzi s azzal lejön a lakodalmas szobába, a hol a násznagy előtt bibliai czikornyás versszettel jelentkezik. A vőfélyek erre körül tánczolják a menyasszonyi koszorús csákányt, miközben a nászvendégek oszladozni kezdenek s a lakodalom mára véget ér.

Másnap, kedden reggel azonban folytatása van még a lakodalomnak. Elsőkül a vőfélyek tisztelegnek a fiatal párnál. Onnan szerte bomlik a vőfélyesoport, hogy összehívja ismét a násznépet, mert egyik hivatalos aktus még hátra van: a friss menyecske *bekontyolása*. (Fésűvel felkötik menyecskésen a haját s piros kendővel hátraszorítják.) Ekkor következik az igazi *menyasszonytáncz*, a mely addig tart, míg a nyoszolyóasszonyok pálinkával és kalácsfal sorra végigkínálják a vendégeket. A menyasszonytánczban utolsónak a férje marad, a ki azonban csak kettőt-hármat fordul a párjával, majd hirtelen kifut vele a pitvarba, a kémény alá, hogy a születendő gyermekek szép fekete szeműek legyenek.

A nap délutánján a menyasszony szülei és rokonai látogatnak el az új fészekbe búcsúmulatozásra (*pridonezi* = *toldalék*) s ott maradnak rövid vacsorára, a mivel aztán teljesen vége szakad a lakodalomnak. (Ez a leírás a *Sókut* vidékén dívó szokások egybevonása, de ehhez körülbelül hasonló valamennyi tót vidék szokása.) Egyes tájakon, mint például a gálszécsi járás legnagyobb részében, kevés a czeremónia s a lakodalom is rövidebb. De az előbb rajzolt szokásoknak a nyomát itt is megtaláljuk.

Temetés.

Mint az élők örömnapjait, úgy a halottak fölött tartott gyászt is általánosságban ünnepelvéssé avatja a tót nép. A *halotti tor* nagyjában megvan mindenütt. A gálszécsi járásban csak két községben (Magyarizsép és Cselej), a varannai járásban Vehécz, Bányapataka, Dávidvágása, Kővágó környékén, a sztropkói és a nagymihályi járásnak is némely vidékén múlta a divatját, részben meg tilos. A többi tót községben azonban általános s ilyenkor nagy kelete van a pálinkás üvegnek.

Népszokások.

A magyar vidékeken dívó népszokások nagy részét megtaláljuk a tótoknál is. Ilyen például a *fonóka*. A gálszécsi járás több községében a varannai, a sztropkói, a homonnai járásban mindenütt van fonókabál és csak kevés az olyan község, a hol nincsen. Általános még a *betlehemjárás*, a *húsvéti öntözés* és tánczos mulatságok, kivált farsangkor.

A népszokásoknak egyik igen érdekes különlegességét találjuk több vidéken: a *szent-jános-napi tüztánczot*, a melyet általános *Szobotka-égetésnek* neveznek. Pünkösdtől Szent-János napig minden este szalmatüzet raknak a falu végén. A mikor a tűz lángja fellobog, a legények és leányok körül tánczolják, sőt a leányok virtuskodva át is ugrálják a tüzet, ezt a verset énekelve, a melyet magyar fordításban adunk:

János-napkor, János-napkor fürdött a kis Jánoska,
Fürdött, fürdött, fuldokolva, Szent Jánosra hivatkozva.
A mi fényes szobotkánk tegnap este kialudt,
A csáklyói milyen sötét, mellette a fiatalság elaludt.

Másik érdekes helyi szokást találunk farsangkor a *Háromhuta* község vidékén. A népbeli leányok csoportosan, czifrán öltözötten, sorra látogatják

a legényes házakat, szappanos vizet és borotvát hozva magukkal, hogy a legényt megborotválják. Ebből a veszedelemből a legény csak pénzzel válthatja meg magát s az így egybegyűlt összegből fedezik a táncmulatságok költségeit. Ennek a népszokásnak *farsangi beretválás* a neve.

Rege kevés van a zempléni tót vidékeken. Felemlítésre érdemes a *sztropkói* katolikus templomban a Mária-oltár fölött látható, ódon keretbe foglalt s ezüsből vert képhez fűződő monda. A kép díszmagyarba öltözött főurat és szintén magyar nemzeti öltözetű hölgyet ábrázol, a mint az oltár küszöbén térdelve, imádkoznak. A két alak fölött függőleges helyzetben pólyásbaba látható. Ehhez az oltárképhez fűződő monda azt tartja, hogy hajdanában a kastélybeli uraság egyetlen gyermekét halálos betegségből imával gyógyították meg s ezért a földesúr hálából ezüsből kivert oltárképet ajándékozott a Mária-oltár számára. Regék, mondák

Annál bővebben terem azonban a babona minden tót faluban. Szécsudvar és Tapolybánya vidékén szombaton délután semmiféle munkát nem végeznek, mert abból baj származnék. (Ennek a babonának a tapolybányaiak a történetét is tudják. Másfél évszázaddal ezelőtt valami Huyida nevű nemes szombaton délután erős munkába fogta az embereit, a miért azután Isten pusztító jégveréssel büntette meg őt s az egész vidéket. Ennek a napnak az emlékére ülik meg ünnepként a szombat délutánját.)

Görbény vidékén a szombat estén kívül csütörtök estéjét töltik dologtalanul. Különösen óvakodnak ilyenkor fanni, mert az rájuk szabadítaná a boszorkányokat. Ez a babona Jánosvágása környékén is dívik. Koskócz környékén a szerdai nap estéje ünnep. Szerdán egész nap óvakodnak új dologba kezdeni. Babonák.

Általános babona: üres edényt vivővel találkozni, bajt hoz. Ha a kocsi-ban ülő ilyenekkel találkozik, megáll s megvárja, a míg az edényt tele merték vízzel; csak azután folytatja az útját.

Szárazság idején a vén asszonyok szájukban vizet hordanak egyik kútból a másikba. (Homonna-Olyka.)

Tűz esetén az asszonyok ruha nélkül körülfutják a házukat, így véelve megmenteni azt a pusztulásból. (Kistapolya, Petrócz vidékén.)

Ha a kakas reggel 8—9 óra között kukorékol, eső lesz. (Lászlófalva vidékén.)

A szarvasmarha első kihajtásakor a pásztor fűfaágat tart a kezében.

Az új cselédnek nem szabad addig a házba lépni, a míg a régi el nem távozott.

A marhát seprűvel ütni tilos, mert elcsenevészik.

Izbugyahosszúmező vidékén félnek a víztől, mert azt tartják, hogy attól bolondult meg kilencz esztendő alatt kilencz ember a faluban.

Szent-András estéjén kendermagot szórnak el és kibocsátják a sertést az ólból, hogy természetessé hízzék. (Udva vidékén.)

Karácsony estéjén bekötözik a gyümölcsfákat. (Kisgézseny, Kiskemenceze vidékén.)

A nagykemenczei Andrassy-kastélyról azt tartják a környékén, hogy éjtszakánként gróf Andrassy Etelka szelleme jár benne, harisnyakötéssel a kezében. Ugyanitt láttak fekete négylovas hintót éj idején a kastély elé robogni, s mire a szemtanúk odasiettek, a látomány eltűnt.

Gúnynevet ritkán ad egymásnak a tót, legfeljebb olyan vidékeken, a hol sok az egynevű család, ott keresztelik el az illetőket. Pl.: *Görény, hagyma* (mert akkora a szeme, mint a vereshagyma). A tót paraszt humorát jellemzi, hogy a község legdísztelenebb külsejű zsidáját *premljeni* = *gyönyörű* névvel ruhazza fel. (Harabócz vidékén.) Legtöbb gúnynev a testi fogyatkozásra illik: *sánta, kanesal* stb. Vagy más hibája miatt, mint: *Poloska* (a ki mindenkit bánt), *plébános* (a ki tudákos). Lazony vidékén *hozzáálló* a gúnyneve annak, a ki megházasodván, a felesége családjához költözik. Jánosvágása vidékén szokásos gúnynev a *Hentzi*. Gúnynevek,

Dadafalva községet a szomszédai *Debreczennek* csúfolják, de hogy miért? azt nem tudtuk kipuhatolni.

Izbugyahosszúmező községbelinek a gúnyneve: *varjú*, mert a lakosai régebben pecsenyének megsütötték a varjút. Tótalmád községbelié hasonló

okból *bagoly*. *Varannai konfekt*, szállóige Varannó környékén s a jelentését onnan vette, hogy egy gazdag varannai eszmadia nagy lakzit csapott, de a lakoma végén összeveszvéen egyik vendégével, azt csúfosan elverte. Innen a „varannai konfekt”.

A vármegye éjszaki és éjszakkéleti részében a lakosság zöme ruthén. A sztropkói és homonnai járásokat harmadrészben, a szinnai járást pedig teljes egészében ruthének lakják. Tiszta típust azonban alig találunk a falvak között. A *házépítés* módja a tótokkal vegyesen lakott vidékeken általánosan *vert fal*, zsupszalma tetővel, ritkábban faszindelyvel. A ruthén háza egyszerű, festés és díszítés nélkül, sőt tornácza sincsen. Előkert azonban szórványosan található. A tiszta ruthén lakosú falvakban (szinnai járás) a házak rendszeren *farúzas rályogfalakból* vannak, előkertek nélkül s egy fedél alatt van a lakás, kocsiszín, istálló, sőt néhol az ól is. Az itt-ott látható s egyszerű fonott sövénynyel kerített előkertek számba sem vehetők az általános összegezésnél. Ezek a házakon sincsen dísz, a pusztá falat festés nem ékíti. A kapu is a legegyszerűbb léczes tákolmány. A lakóház egyes részeinek elnevezése: *chizsa* (szoba), *szini* (pitvar), *komora* (kamra), *sztajnya* (istálló), *pelevnya* (csűr).

A milyen egyszerű a ruthén háza, olyan egyszerű a *ruházata* is. A *fér-fiaké* általában világos színű (fehér vagy sűrke daróc), csak a mellény (*lajbik*) színes, még pedig leginkább sötétkék s csak a sztropkóié vörös.

Érdekesebb az egyes ruhadarabok elnevezését összehasonlítaniunk a magyar és tót elnevezésekkel. Így például a guba neve *gubanya*, a kabáté *csuha*, a könnyű kabáté *kitya*; a esizma neve *csizmi* és *csizmi* (Sztropkó vidékén). A szinnai járásbeli ruthén a felső kabátját *csapó* néven, a gatyát *gacsi*, a bocskort *bocskori* és kalapot *káláp* néven ismeri. A *nők*, különösen a fiatalabbak, már színesebben járnak, de ők is olesó, egyszerű perkál és mosószővetből varrott kék, barna, sötétzöld színű csíkos vagy babos mintájú ruhákban. Több fényűzést mutat a esizma, a mely fekete, sima szárú, de sárga szögekkel van kiczifrázva. Csizmán kívül a nők bocskort viselnek leginkább. A sztropkói járásbeli ruthén nő egy ruhadarabját ekként nevezi: *vizitke, lajbik, drik, lipityánka*; a fejkendő *esepeez*, a szoknyát pedig *kabátnak* mondja. A viselet legdíszesebb része a selyemkendő, a mely mindenféle színben, tarka rojtokkal és mintázattal élénkíti a szintén színes bársonymellényt. A szinnai járásban a női ing neve *szoroeska*, a kötény pedig *surez*. Az öregebb asszonyok rendszeren, mint mindenütt, sötét színű, lehetőleg fekete ruhába öltöznek.

A család örömnépeit nem üli meg a ruthén nép olyan dús czeremóniákkal, mint a magyar vagy a tót. A *keresztelő* általában csendes, rövid lakomával, de annál több babonás szokással van egybekötve. A sztropkói járásban egyáltalán nem is nevezetes családi ünnep a keresztelő s érdekeset talán csak Repejő vidékén találunk, a hol a *komatúl* is dívik. Annál szembe-tűnőbb tehát az a szokás, a mely Vojtvágása vidékén általános, a hol a keresztelő már nagy lagzival jár együtt s a gyermeket 10—15 komával is megtisztelik.

A *lakodalmi szokások* általában rövidek és egyszerűek. Némely vidéken azonban igen czeremóniásak. Ezek között érdekesek a Nagypolány vidékén dívók. A *megkérés* módjában itt már figyelemre méltó különlegességet találunk. Az első lépést ebben két asszony teszi meg, a kik a legény megbízásából puható-lódnai jönnek: eladó-e a leány s oda adják-e a legénynek? Ha a válasz kedvező, a legény, két tisztes férfi kíséretében, maga megy el megkérni a kiválasztottja kezét. A megkérést a násznagy készíti elő, még pedig a következő nem éppen poétikus módon:

— Van egy tinónk, párt keresünk ahhoz. Azt hallottuk, hogy ebben a házban szép üsző lakozik. Azért jövünk, eladó-e?

Ha a válasz kielégítő, az állathasonlatot a maga képére fordítja a megkérő legény. A megkérést azután lakoma zárja be, a mely hajnalig tart, mert hajnalban kell a vendégeknek szétoszlaniok, nehogy hazamenet idegen emberrel találkozzanak. Másnap, vagy egy héten belül újra elmenet a leányos házhoz kendőváltásra s bokrétakérésre. Ezt követi ismét néhány nap múltán a kézfogó, a mikor a menyasszony a szüleivel a vőlegényes házhoz megy *kezet adni*. Ez a szertartás érdekes sajátsága a ruthén népszokásoknak s

A ruthének.
Lakóház.

Ruházat.

Keresztelő.

Leánykérés,
lakodalom.

abban áll, hogy a vendégség közepett az apák kilépnek az asztal mellől, kezét szorítanak, megfordulnak és kölcsönösen szerencsét kívánva egymásnak, „nászuramozzák“ egymást. Ez a jelenet pótolja a magyar kézfogót.

A *kézadást* hamarosan követi a lakodalom, melynek előestéjén a násznép táncmulatságra gyülekezik, *plescsini* (amolyan toborzóféle), a mi hajnalig eltart. Korán reggel aztán a vőfélyek örökzöldet hoznak; ebből a násznagyok dalok kíséretében koszorúkat fonnak (külön a menyasszonyos és külön a vőlegényes háznál). Ennek elkészültével a násznagyok elbúcsúztatják a jegyeseket a szüleiktől és zeneszó mellett valamennyien elvonulnak látogatóba a pap házába, innen, a nászasszonyok éneke kíséretében, a templomba mennek. Az esketési szertartás alatt a jegyes pár törülközőn áll s vállaik fölé a zászlóvivő (*zasztavnik*) kenyeret tart, a melybe két szál égő gyertya van szúrva. Az esketési szertartás után a menyasszony és a vőlegény külön-külön a maga házába megy; a muzsikás lakoma a vőlegénynél várja a vendégeket, a kik csak este menesztenek küldöttséget a menyasszonyért. A menyasszony házánál azonban zárt ajtókra találunk, mire a násznagy a fokesával háromszor kopogtat, ezzel a kiáltással:

— Krisztus közöttünk!

Mire a házból ez a válasz hangzik:

— Jelen van és leszen!

A násznagy aztán előadja, hogy ők egy *jelet* keresnek, a melynek itt kell lennie a házban. A menyasszonyos háznép kiküld erre egy nyoszolyóleányt, hogy talán ez lenne az, a kit keresnek? Nem az. Erre második nyoszolyóleányt, küldenek — válogasson bennök a násznagy. Harmadszorra megmutatják az igazi menyasszonyt. Erre a fiatal pár összefogózik s az öregek árpával körülhintik őket. Következik a lakodalom folytatása, immár a menyasszonyos házban. Csakhogy az új házások nem mulatnak együtt a vendégekkel, hanem kivonulnak a kamrába s háborítlan kettesben ülik meg a lakodalmukat. Sokáig azonban nem tart a mulatozás; a násznagy megadja a jelt a következő szertartásra: kikéri a menyecskét a szülőktől, elbúcsúztatja s aztán átvonulnak a vőlegényes házhoz. Itt a vőlegény anyja kifordított ködmenbe burkolódzva, fogadja az érkeztetteket s dúsan terített asztalhoz ülteti őket. A vendégség után a padláson megvetik a nászfekhelyet. Másnap reggel a fiatalokat „mosakodás előtt“ fölveri ismét a násznép s valamennyien levonulnak a folyóhoz mosdani. Otthon ezalatt készül a reggeli, melynek ünnepélyes aktusa a felkontyolás. Ezzel véget ér az egész lakodalom. Néhol még folytatódik a *menyasszonytánczezal* és estig tartó mulatozással. Ez azonban ritkább.

A ruthén általában a maga falujában választja a párját; rossz néven is veszik tőle, ha idegenbe néz. Még nagyobb baj származik abból, ha a *falú szépét* (*bilu Marjku* = a „fehér Mariskát“) más faluba viszik; a legények valóságos affért csinálnak belőle s ilyenkor nem ritka a véres verekedés. Egyes vidékeken, mint *Bukócz* környékén, a lakodalom 3—4 napra is kinyúlik s főleg mértéktelen pálinkázásból áll. Érdekes eltérés a *Vojtvágása* vidéki szokás, a hol a leányt hajnalban kéri meg, mikor még az egész falu alszik. Ez a megkérés egyszerű szavakkal történik s a válasz itt is a pálinkával kínálás. Ha a *kérőt* pálinka nélkül bocsátják el, ez kosarat jelent. *Sugó* környékén az egész lakodalom a koresmában megy végbe és csak az étkezésig maradnak az ünneplő házban. *Oroszsebes* vidékén a vendég-hivogatást, a mi másutt a vőfélyek tiszte, a nyoszolyólányok végzik, a kik ünneplő díszben sorra járják a meghívandók házeit.

A család gyászát *halotti-torral* üli meg a ruthén nép is. Egyes vidékeken azonban ez a szokás divatját multá.

Az *ünnepi szokások* legérdekesebbjét a tótokkal együtt lakó ruthén Egyéb szokások. vidékeken találjuk, és ez az ősi pogány szokásból fönmaradt *szent-jános-napi tüzrakás* (Szobotka-égetés). A sztropkói járás több községében és más helyeken is dívik ez, nevezetesen: *Kelcse*, *Holesik*, *Turány*, *Kisvölgy*, *Felsőkrucsó*, *Felsőtokaj*, *Lomna*, *Olsva* környékén.

Az általános ünnepi szokásokon kívül érdekes a *Sztrópkóolyka* vidékén dívó *újévi zabgyűjtés*, a mi abból áll, hogy a legények sorra járják a község módosabb gazdáit és zabot gyűjtenek a pap számára újévi ajándéknak.

Az egyházi ünnepeket általában sok szertartással s még több babonával kötik össze. Első sorban a *karácsonyt*. A sztropkói járás némely vidékén (Minyevágása, Olsva, Felsőtokaj stb.) karácsonyestén a háziasszony leül az asztalhoz, köréje gyűlnek a házbeliek, esőndben kiszolgálják, azután háborítlanul ülve hagyják, az egész idő alatt egyetlen szót sem váltva egymással. Karácsony első napján nem is távozik senki hazulról, hanem esőndben mulat otthon.

Három királyok estéjén a sztropkói ruthén vidékeken házról-házra járnak, énekelve s vesszőcsomót hordozva magukkal. A csomóból minden házban egy-egy vesszőt hagynak s ezzel hajtják ki tavaszkor, első alkalommal, a szarvasmarhát a legelőre.

A *húsvéti öntözés* általános szokása igen sok helyen dívik, de a *fonóka* is, mint pl. *Olyka, Oroszvágás, Oroszkánya, Jobbos, Heggyég, Minyevágása, Variháza, Heggyávod* és főleg a tótokkal vegyesen lakott vidékeken.

Közmondások.

Közmondást, ha nem is bőven, mégis találunk a ruthének között. Érdekesebb följegyzéseink:

Az úr paranesolta és megtette maga. (Vagyis: ha nincs, a ki szót fogadjon.)

A tarisznya lenézi a tarisznyát. (A magukszórú gőgös embernek szól.)

Gombostüvel szemelgeti a kását. (Hiábavaló munkát végez.)

Elvitetted a szemedet legettetni és üres maradt a gyomrod. (Hiába jártál.)

Nagypolány vidékén.

Begyepesedett az udvarának az útja. (Vagyis elfordultak tőle az emberek s a küszöbét nem lépi át senki.)

Az ördög is azt mondta, mikor az anyját megölte, hogy sötét volt. (A ki rosszul mentegeti a hibáját.)

Elaludt az ágyában és felébredt a tűzben a másvilágon! (Vagyis: a pokolba jutott.) *Méhesfalva vidékén.*

Zabot adsz a lovadnak s úgy hajtod, mint a kutyát. (Vagyis: ha valaminek megadják a módját, de nem veszik kellően hasznát.) *Juhászlak vidékén.*

Bacskót nem fogja a jég, mert a hagyomány szerint ott még soha jégverés nem volt.

Babonák.

Jóval gazdagabb a ruthénlakta vidék babonákban és babonás szokásokban. Az általános babonákon kívül a nevezetesebbek a következők:

Nagypolán vidékén nagypénteken, az éjfél közeledtekor kilenczféle magot vesznek a szájba és azt hiszik, hogy így a boszorkányok nem tudják őket megrontani.

A homonnai járásban, a mikor a szarvasmarhát és a sertést tavaszkor először hajtják ki a legelőre, az állatokat meghintik olyan porral, a melyet a templomban sepertek össze; a pásztornak pedig nem szabad egész napon át senkivel sem beszélgetni.

A ki húsvéti pászkaszenteléskor leghamarabb ér haza a pászkával, annak a tehene a legtöbb tejet fogja adni. (Éralja vidékén.)

Azon a napon, mikor a tehen ellik, élelmiszert nem szabad kiadni a házból, különben elpusztul a borjú. (Szirtes vidékén.)

Idegen kéznek nem szabad a tehenet megfejni, mert elapad a tej. (A sztropkói járás sok helyén.)

A jégeső ellen élével az égnek fejszét állítani az udvarba, általános babona.

Naplemente után a házból élelmiszert nem adnak ki pénzért sem. Újév napjától Szent György-napjáig még a legközelebbi rokonnak sem adnak. Ha már mindenképen meg kell történie, meghintik sóval. (Minyevágása vidékén és másutt is.)

Este a szobát nem söprik ki, mert az bajt hozna a házra.

Üres bölcsőt ringatni nem szabad, mert meghal a gyerek.

Ha a kakas este kukorékol, szerencsétlenséget jelent; ezért a kakast nyomban megölik. (Minyevágása vidékén.)

Ha halottért harangoznak, minden munkát félbe kell hagyni; a ki ezt nem teszi, annak leszárad a karja. (Minyevágása vidékén.)

Ha menydörög, kővel kell a fejet verni, erre elmúlik a fejfájás. (Minyevágása vidékén.)

Ruhamosással álmodni, vendéget jelent. (Szálnok vidékén.)

Ha Juhos vidékén a ruthén parasztszokérral elindul valamerre, keresztet rajzol a ló elé a földre és szerencsés visszatéréseért imádkozik.

Vendel napján a csukaházi parasztszokérral nem lép a másik házába.

Tüskés vidékén kevés a víz s ha száraz időben valaki mezítláb, felgyúrt nadrággal járna az utcán, azt megköveznék.

Ha a leányt seprővel megütik, erkölctelenné válik. (Ugar vidékén.)

Szedreske vidékén a temetésről hazajövők sietnek megmosdani s a megholtak az ágyát fölborítják az udvaron, különben a halott lelke visszajönne.

Ha a gyerekeknek előbb nő a felső foga, mint az alsó, akkor a gyerek hamarosan meghal. (Juhászlak vidékén.)

Olyan házból, a hol több gyermek már meghalt, az újszülöttet az ablakon át viszik keresztelőre és azon át is hozzák vissza a házba; így azután életben marad. (Minyevágása vidékén.)

Az újszülött fürdővizébe mindenféle szerszámot tesznek, hogy dolgos ember váljék belőle. A menyasszonynak pedig pénzt tesznek a csizmájába, hogy gazdaggá legyen.

Ha vásárra viszik a marhát, forgácsot vetnek utána, hogy sok pénzt kapjanak érte. A vásárolt marhát pedig, mielőtt az istállóba beengedik, a ház legduzzadtabb párnáján sóval kínálják, hogy olyan kövérré hízzék, mint a párna. (Minyevágása vidékén.)

Karácsony estéjén a szobát szalmával hintik be, a mely ott marad az egész ünnep folyamán. A szalmát aztán nem söprik ki, hanem kézzel szedik össze s erre a szalmára ültetik a baromfit, hogy minden tojása kikeljen. Ha azonban karácsony estéjén csikó ellett a faluban, akkor a karácsonyi szalma elveszti a varázserejét. (Minyevágása környékén.)

Három királyok napján a Minyevágása környékbéli pap házakat jár szentelni. Házzentelés után kínálják, hogy üljön le s e közben párnát tesznek alája, a mi, ha észrevétlenül sikerül, a lúd valamennyi tojása kikel. A hol pedig eladó leány van, az észrevétlenül megrántja a pap egyházi ruháját, hogy hamarabb férjhez menjen.

Karácsony estéjén a férjhez adó leány kilopózik a sertésólhoz és háromszor megkopogtatja a falát. Ha a sertés fölriad és rőfög, akkor a következő évben a leány férjhez megy. (Minyevágása.)

A ruthén és tót nyelvsajátságokra és tájszólásokra, mivel ezek inkább szakmunkába valók, nem terjeszkedünk ki.

MEZŐGAZDASÁG ÉS ÁLLATTENYÉSZTÉS.

Gazdasági terület.

Zemplénmegye, mely az ország éjszaki határától egészen a Tiszáig húzódik le, éppen ezen fekvésénél fogva két, gazdaságilag különböző megbírálás alá eső területre oszlik. A vármegye déli és délkeleti része túlnyomóan lapályos és csak egyes vidékeken — a vármegye nyugati szélén — vannak kisebb-nagyobb, a szőlőművelésre kiválóan alkalmas lejtőkkel rendelkező emelkedések. Ezzel szemben a vármegye négy éjszaki járását (szinnai, homonnai, sztropkói és varannai járás) felölelő terület magasan fekszik és egészen a hegyvidék jellegével bír. Hegységei nagyobb része elő- és középhegység, míg az összes területnek mintegy 20%-a magas hegységi jellegű. A hegységek legnagyobb része 1000 méteren alull marad. A hegyes vidék nagy része erdőterület. Hűvösebb éghajlata következtében a tenyészet megnyílt és fejlődése a vármegye déli vidékeivel szemben itt két, sőt a legéjszakibb részeken 3—4 héttel is elmarad. A vármegye lapályos területei kötött agyagosak, a dombos területeken lazább homokkal keverve. A területek légenyben gazdagok és kiválóan alkalmasak takarmánytermelésre. A vármegye középponti és déli lapályos területein jól teremnek meg a kalászosok, míg az éjszaki vidékeken a gabonatermelés inkább csak műtrágya alkalmazása mellett hoz hasznot.

Vizek.

Vizekben az egész vármegye igen gazdag. Déli határán a Tisza folyik, mely a Bodroggal a helyenként mocsaras Bodrogtól szegi be. Az Ondava, a Tapoly, a Laborez és a Latorez a vármegye többi jelentékenyebb vizei. Kivált az éjszaki vidéken, úgy a lapályos, mint a magasabb fekvésű területeket, a talajvíz jellemzi, melynek állandó jelenlétét főképp a gyakori esőzés és az állandó, dús harmat okozza, a mi a talaj kigőzölgését megakadályozza. A talajvíz ellen az alagsövezés útján való védekezés még csak egyes uradalmaknál öltött nagyobb arányokat, s ott a hozam megkétszereződéséhez vezetett. A vármegye éjszaki vidékein az esőzések igen gyakoriak. Szárazság épp azért itt nagy ritkaságszámba megy, úgy hogy az 1904. évi, mindenféle rendkívül száraz nyár folyamán is, a fű e vidékeken minden reggel harmatos volt. Az éghajlati viszonyok eme sajátossága következtében a megye éjszaki járásaiban a termési átlagok nem mutatnak fel oly ingadozásokat, mint p. o. vármegye alsó vidékein.

Gazdálkodás.

A gazdálkodás módja tekintetében Zemplén vármegye tetemesen elmarad az ország nyugati részei mögött, bár újabban az észszerűbb gazdálkodás terjesztése érdekében igen sok történt. Általában a hármás nyomású rendszer uralkodik a vármegye területén; egyes vidékeken azonban, különösen az éjszaki járásokban, a kiscgazdánál gyakori a szabad gazdálkodás; a parasztok a termés és a föld nagy hátrányára, egyes földrészeket folytonosan évről-évre használnak és minden rendszeres vetésforgó mellőzésével ugyanazon terményre vetnek be. A szinnai járásban p. o. általában ez a szabad gazdálkodás uralkodik, úgy hogy az egész járás területén nem találunk rendezett gazdaságot, mert a nagybirtokos birtokai e vidéken főképp erdőterületből állnak, úgy hogy

a különben is silányabb minőségű szántóföldek megművelésére itt ezek sem fordítanak nagy súlyt és szántóföldjeik legnagyobb részét bérbé adják. A vármegye egyéb vidékein a nagy számban levő uradalmak képviselik a rendszeres gazdálkodást. Az uradalmak és a középbirtokok többnyire a négyes, vagy a hatos forda szerint gazdálkodnak, melyben főtenyezőként a fekete-ugar szerepel, melytől csak oly gazdaságokban térnek el, hol a nagyobb állatlétszám tartásával járó trágyatermelés által a trágyás zöld ugar honosodott meg. Ez utóbbi irányzatban kétségkívül nagy szerep jut a tejszövetkezeteknek, melyek nagyobb állatlétszám tartására és a trágyás zöld ugar felkarolására ösztökélik a gazdákat. Az uradalmak gazdálkodása Zemplénmegyében magas színvonalon áll; a mezőgazdasági gépek örvendetes terjedése is tapasztalható.

A vármegye 1.807,202 kataszteri holdnyi területének valamivel kevesebb, mint a negyed része (422,841 hold) szántóföld; a mint a vármegye fent jellemzett talajviszonyaiból következik, a szántóföld javarésze a déli járásokra esik. Rét összesen 105,806, legelő pedig 174,236 kat. hold van. Igen tetemes az erdőterület; a 302,304 kat. holdra rugó erdőségeknél közel 70%-a a megye négy éjszaki járására esik. A művelési ágak, tehát a vármegye területének két különböző jellegű területre oszlása még határozottabban tűnik szembe. Kertekre összesen 15,810 kat. hold jut, a szőlőterület kiterjedése 9369 kat. holdat tesz és főképp a megye délnyugati részét foglalja el. Nádasokra 806 kat. hold esik; ezek is kizárólag a megye déli részén, főképp a bodrogi, szerencsi és tokaji járásban vannak. A nem termő terület elég jelentékeny és 56.030 kat. holdra rúg.

Művelési terület.

A birtokmegoszlási viszonyok Zemplénmegyében minden tekintetben kedvezőtlenek. A törpe és kisbirtokok arányszáma csak kevés vármegyében alakul oly kedvezőtlenül, mint itt. Törpe birtokokra a területnek csak 4,36%-a, kisbirtokokra pedig csak 29,23%-a jut. Kivált a kisbirtokok aránya tehát megdöbbentően csekély, a mi szemünkbe tűnik, ha tekintetbe vesszük, hogy a kisbirtok részesedésének országos átlaga 46,50%-ot tesz. A Tisza jobbpartja általában igen kedvezőtlen birtokmegoszlást mutat fel, de ez országreszen belül is Zemplén vármegyében legkedvezőtlenebb a törpe és kisbirtokok arányszáma. Középbirtokokra a terület 16,01%-a esik, tehát valamivel több, mint az országos átlag; a nagybirtokok pedig a vármegye területének több, mint felét, 50,40%-át foglalják el. A nagybirtokok országos átlaga csak 32,29%-ot tesz.

Birtokmegoszlás

A korlátolt forgalmú birtokok arányszáma tekintetében már kedvezőbbnek mondható a vármegye helyzete. Az összes területből 284,646 kat. hold jut a kötött birtokokra, tehát a területnek 26,18%-a. A korlátolt forgalmú birtokok legnagyobb része, 110,461 kat. hold, a közbirtokosságok és volt úrbéresek közös birtokaira és 105,572 kat. hold a hitbizományokra esik. A róm. kath. egyház birtokai 19,571, a gör. kath. egyházi pedig 12,604 kat. holdat tesznek.

A kedvezőtlen birtokmegoszlással okozott visszasságokat fokozza az, hogy a lakosság, valóságos földéhsége mellett is, csak nehezen juthat, a nagy mérvben emelkedő földárak következtében földhöz. A földárak felszökése a vármegye területén a nyolczvanas évek óta rendkívüli; 150—200%-kal, sőt helyenként még nagyobb mértékben emelkedett a parasztbirtok ára. A nagymihályi járásban például az a föld, mely a nyolczvanas évek elején 300 koronát ért, most 900—1100 koronán alul nem vásárolható meg. A varannai járásban a parasztbirtok ára magyar holdanként, a minőség szerint, 500—1000 korona között váltakozik; ú. n. kertalföldekért 1500 koronát is fizetnek. A beltelek ára négyzetötenként 3—5 koronára is felszökik. A szinnai járásban is 1000 koronát adnak magyar holdanként oly földért, mely régen alig ért 100 koronát.

Földárak.

A földárak emelkedése általában a vármegye éjszaki járásaiban a legjelentékenyebb. Az áremelkedés főoka a lakosságnak Amerikába való kivándorlása, a mennyiben az onnan hazatértek nagy része ottani keresményét arra fordítja, hogy az annak idején könnyelműen eladott földjét visszavásárolja. Az Amerikából beözönlő pénz tekintendő ily módon a földárak felszökésének főtenyezőjeként. Erre mutat az a körülmény is, hogy az áremelkedés éppen azokban a járásokban a legjelentékenyebb, melyekben az amerikai kivándorlás a legnagyobb.

Munkaerő.

Az 1900. évi népszámlálás szerint Zemplén vármegye népessége 327,993 lélek volt; a keresők száma összesen 134,831 főre rugott. A kereső lakosságból 95,718 lélek esett a mezőgazdaságra és kertészetre, az őstermelés egyéb ágaira pedig 953. A külön meg nem nevezett napszámosok száma 4901 volt; ezek is legnagyobb részt a mezőgazdasági népességhez számítandók. A kereső lakosságnak körülbelül 71%-a esik a mezőgazdasággal és kertészettel foglalkozókra, ha a napszámosokat nem számítjuk; a mezőgazdasággal foglalkozó népesség átlaga tehát Zemplénmegyében elég jelentékenyen az országos átlag fölött van.

Mindamellett, hogy a munkaerő ily túlnyomó része fordul a vármegyében a mezőgazdaság felé, a föld megműveléséhez a kellő munkaerő még sem áll rendelkezésre, mert 1879 óta a lakosságnak mind nagyobb mérvben való kivándorlása, egyre nagyobb népvészteséggel sújtja a vármegyét.

Az amerikai kivándorlás.

Az 1879-től 1903-ig terjedő időszakban összesen 52,444 lélek hagyta el a vármegyét, hogy a tengeren túl jobb hazát keressen. Ezeknek túlnyomó része természetesen a leginkább munkabíró elemekből kerül ki és így a kivándorlás a rendelkezésre álló munkaerőt óriási mértékben megapasztotta. Sajnos, az állapotok javulására egyelőre nem sok a kilátás; a mint a rendelkezésre álló statisztikai adatok mutatják, a kivándorlók száma az utolsó évek folyamán egyre növekedett. Ez részint annak tulajdonítandó, hogy a kivándoroltak esekély részének sikerül Amerikában nagyobb keresethez jutni, mint a milyennel itthon bír és az ezentől hazaküldött pénzüsszegek az itthoni lakosság kivándorlási kedvét emelik; főképp pedig azért növekszik a kivándorlók száma, mert az amerikai munkásviszonyokról mesés hírek keringenek a nép között, melyek egyre szélesebb néprétegeket készítenek ama föld felkeresésére, mely e hírek szerint a munkásnak annyival jobb megélhetési feltételeket nyújt. Régebben inkább csak a vármegye tót lakossága vett részt nagyobb mértékben a kivándorlási mozgalomban; az utóbbi évek adatai azonban mutatják, hogy most már a magyarság is csatlakozik a mozgalomhoz. A kivándorlás által a varannai, gálszécsi, nagymihályi és homonnai járások szenvedték a legnagyobb veszteségeket; újabban azonban a szinnai és a sátoraljaújhelyi járásban is nagyobb arányokat öltött a tengerentúli kivándorlás, sőt még a Bodrogeközön is érezhető kezd lenni.

A vármegye munkásviszonyait a kivándorlás természetesen jelentékenyen megváltoztatta. Míg, nem is oly régen, még a nyolczvanas évek közepén, Zemplén vármegyében határozottan kedvezőek voltak a munkásviszonyok, addig az utóbbi évek folyamán egyre nehezebb lett a birtokos részére a szükséges munkaerő beszerzése. A galicziai munkások a vármegye területén most már mindenfelé található; e mellett az alföldi munkás is gyakori, sőt székely munkás is van sok helyütt. A munkáshiány, a mint ez magától értetődik, a legnagyobb azokban a járásokban, melyeket fent a legfőbb kivándorlási gócpontokként jelöltünk meg; a déli járásokban még valamivel jobbaknak mondhatók a munkásviszonyok, bár legújabbban itt is egyre érezhetőbbé válik a munkáshiány.

A szocializmus.

A kivándorlással okozott munkáshiányon kívül még más nagy veszedelem is fenyegeti Zemplén vármegye munkásviszonyait és ez a „független szocializmus“, mely 1897-ben karácsonykor Szabolcs vármegye területéről a Tisza jegén keresztül áthozva, egy időre lázas izgatottságba ejtette a vármegye déli részének lakosságát. Várkonyi István, a „Földművelő“ című lap szerkesztője és a „független szocialista párt“ megalapítója, lapjával és agitátorairaival igyekezett földosztásra és a jelenlegi társadalmi és gazdasági rend felforgatására irányuló tanait a vármegye területén terjeszteni. Igyekezete, minthogy igen jól ismerte a népre ható eszközöket, elég sikerrel járt. A független szocializmus tanai a Bodrogeközön oly gyorsan terjedtek, hogy rövid idővel az ide való behurcoltatásuk után már negyvenkét szocialista-egyesület alakult 4734 taggal.

Ez a mozgalom azonban, hirtelen történt föllobbanása és gyors elterjedése dacára, aránylag rövid idő alatt az 1898. évi tavasz folyamán teljesen megszűnt a Bodrogeközön.

A nép hamar rájött arra, hogy azok az izgatók csak a saját önző céljaikat követik, abból a népnek haszna nincs. De a Bodrogeköz birtokossága

is együttes összetartással a bajnak elejét venni igyekezett, nem zárkózva el a méltányos ujitások elől.

Ezen körülményből és a magyar nép természeti sajátságából, hogy röstellia kötélnek állott, joggal remélhető, hogy ez a mozgalom egyhamar vissza nem tér oda, a hol már lezajlott és a hol ennek ellensúlyozására következetes és komoly munka folyik. Igen természetes, hogy a kilenczvenes évek munkásmozgalmainak eredményeképpen az állam részéről tett munkásügyi intézkedések (az 1898. évi II. törvénycikk, a munkásközvetítés stb.) jótékony hatását Zemplén vármegye is megérezte. E mellett a bodrogi szocializmus azonban még egy helyi társadalmi mozgalomnak is szülője lett, mely a munkásnép helyzetének javítását és a nép nevelésének és társadalmi vezetésének a kézbevételeit tűzte célul. Mindenek előtt a szövetkezeti eszmének a vármegye területén való győzelemre juttatását tűzte e társadalmi akció céljául, hogy így egyrészt a nép anyagi viszonyain segítsen, másrészt pedig annak bizalmát ismét megnyerje a birtokos osztály számára.

A hitelszövetkezetek alakítása, mely már 1894—95-ben Leleszen és Perbenyiken vette kezdetét, az 1898. évben nagy lendületet vett. A kisemberek hiteligenyeinek kielégítésére irányuló hitelszövetkezetek száma a megye területén egyre növekszik és eddig már harminczöt ily szövetkezet van a vármegye területén, melyek a felsőtiszai vármegyék hitelszövetkezetei szövetségének kötelékébe tartoznak. E szövetkezetek igen előnyös hatást gyakorolnak azzal is, hogy a legkisebb betétek elfogadásával, takarékosagra szoktatják a népet. Még a bodrogi mozgalom évében, közvetlenül azok elfojtása után, ugyancsak Perbenyiken alakult meg az első fogyasztási szövetkezet. A fogyasztási szövetkezetek alakítása jóval nagyobb nehézségekkel járt, mint a hitelszövetkezeteké, mert ezek kereskedelmi szakértelmet és üzleti érzéket is követelnek; mégis a perbenyiki példát követve, több községben alakult hitelszövetkezet, úgy hogy ezek üzemének vezetése és ellenőrzése céljából 1899-ben a perbenyiki fogyasztási szövetkezet „Bodrogi gazdák értékesítő és fogyasztási szövetkezete” czímen középponttá alakult. Azóta e középpont végzi a háztartási és gazdasági cikkek beszerzését és a fiókoknak azokkal való ellátását, valamint a terményeladás közvetítését.

Közvetlenül a bodrogi mozgalom után keletkezett a „Bodrogi jótékony nőegyesület” is, mely a bodrogi járás hölgyeinek nagyobb részéből alakult és melynek célja a munkásnép anyagi és főképp szellemi színvonalának emelése. Ez egyesület igen sokoldalú tevékenysége az igazi nyomor enyhítésén kívül: az összes iskolák látogatása, szegény gyermekeknek tankönyvekkel való ellátása, vándor kézimunka tanfolyamok rendezése, nyári gyermekünnepélyek fentartása, népkönyvtárak felállítása és legújabbban a Munkácsi állami gyermekmenhelyhez csatolt gyermektelep létesítése, melyen jelenleg hatvan elhagyatott gyermeknél több van már elhelyezve s ezeket a gyermekeket az egyesület ruházza és iskoláztatja. A felsorolt czélokra hat évi fenállása óta az egyesület 41,816 koronát áldozott.

A vármegye terményei között a *búza* foglalja el az első helyet, mely a déli járásokban kivétel nélkül és az éjszakiakban is többé-kevésbé a főtermény. 1903-ban 60·389 hektár volt (őszi és tavaszi) búzával bevetve. Igen természetes azonban, hogy a magasan fekvő és kevésbé jó minőségű talajjal rendelkező éjszakiabb területek csak mérsékelt hozamot nyújtanak és így a vármegye termési átlagát meglehetősen lenyomják, úgy hogy az hektáronként csak 10·26 métermázsára rúg, a mi az ország átlagos búzahozama (hektáronként 12·80) valamint a Tisza-jobbpart átlagos hozama (11·25) mögött marad.

A második helyet az *árpa* foglalja el, melylyel 28·491 hektár volt bevetve. A talaj minőségének és az éghajlati viszonyoknak ez már inkább felel meg. Átlagos hozama hektáronként 12·80 métermázsát tesz és így, bár az ország átlagtermése (13·53 métermázsá) mögött marad, a Tisza jobbpartjának átlagtermését (12·54 métermázsá) fölülmúlja.

A *zab* és a *rozsa* nagyjában egyenlő jelentőségűek a vármegyében; előbbivel 24,654, utóbbival pedig 24,126 hektár volt bevetve. A zab átlagos hozama 10,68 métermázsá, a rozsa 8,85; mindkettő elég jelentékenyen az országos átlagtermés mögött marad.

Hitel-
szövetkezetek.

Gazdasági
termények.

A *kapás növények* közül főképp a *burgonya* és a *tengeri* elsőrendű jelentőségű. Az előbbi az éjszaki, az utóbbi inkább a déli járásokban van elterjedve. Burgonyával összesen 16,264 hektár volt bevetve és az éjszaki járások lakosságának jóléte főképp a burgonyatermés eredményeitől függ. Az átlagos hozam 1903-ban 74·65 métermázsa volt, más években azonban jelentékenyen jobb szokott lenni. A tengeri 14.863 hektárnyi területet foglalt el; átlagos hozama 15·86 métermázsa volt. A *répa* termelésnek Zemplénben kevesebb a jelentősége. Takarmányrépával 4914 hektár volt bevetve, cukorrépával ellenben csak 2333 hektár. A cukorrépa-termelés természetesen inkább a vármegye déli részein van elterjedve, újabban azonban, a tőke-terebes—varannai vasút megnyílta óta (1903), a varannai járás területén, a vasút mentén szintén terjedni kezd. A cukorrépa-termelés fellendülésének azonban a vármegye területén nagy akadálya, az ahhoz szükséges munkások hiánya és a rossz utak. Különben a vármegye éghajlati viszonyai sem kedveznek nagyon e termelési ágnek.

A *takarmányneműk* közül a *lóherének* van a legnagyobb elterjedettsége, minthogy a vármegye talaja és éghajlata e növény fejlődésére nézve igen kedvező. Ép ezért 10,526 hektárnyi területet szántak e növény termelésére. Jól terem meg a zabos bükköny is, mely összesen 5.748 hektárt foglalt el. A luczernára 2203, a csalamádéra pedig 1.107 hektár esik. Látjuk tehát, hogy a vármegye takarmánytermelése igen jelentékeny.

A *kereskedelmi növények* a vármegye területén még nincsenek annyira elterjedve, mint a hogy az kívánatos volna. A kenderre 1732, a repcére 1.323, a lenre pedig csak 275 hektár esik. A dohánytermelés összesen 497 hektárt vett igénybe.

A *hüvelyesek* termelése a vármegyében csak a lárendelt jelentőségű. Azok főképp csak a házi szükségletre termeltetnek és pedig sok helyütt csak az egyéb termények közt. *Babbal* 497, *lencsével* 166, *borsóval* pedig 118 hektár volt bevetve.

Lótenyésztés.

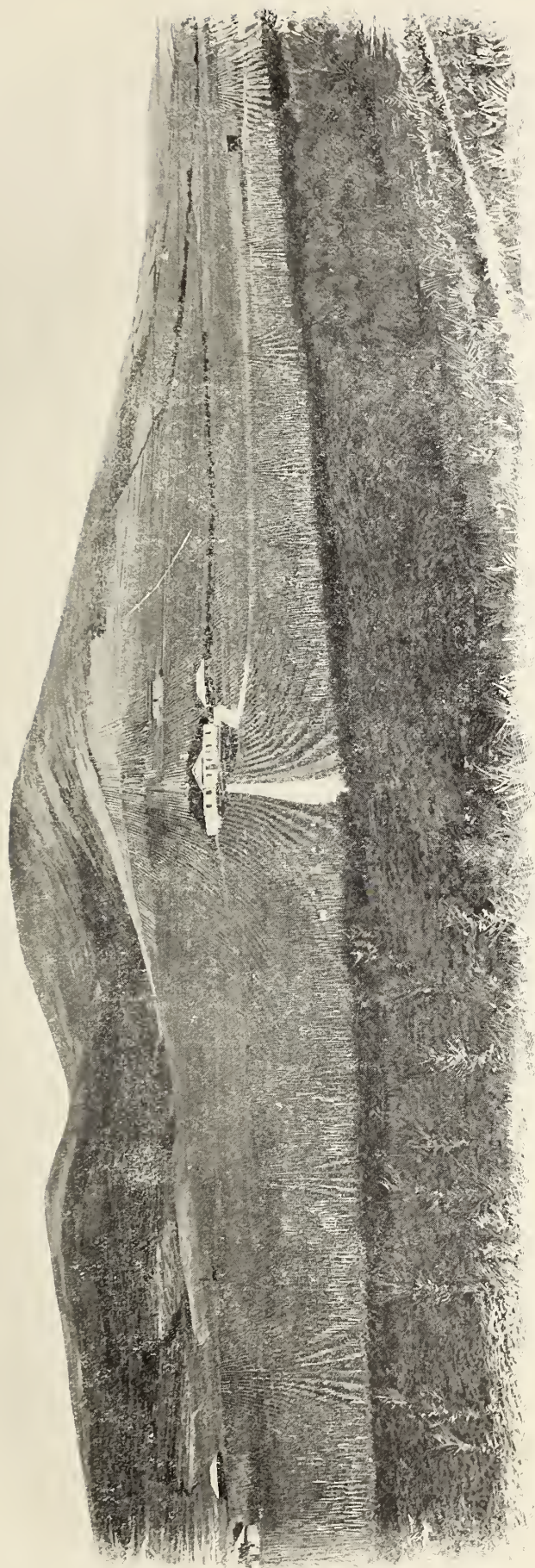
Az állattenyésztés Zemplén vármegyében már rég óta nagy szerepet játszik és különösen a ló- és a szarvasmarhatenyésztés magas fokon is áll.

Noha Zemplénmegye ősidőktől fogva nem szenvedett hiányt lovakban s ha kicsiny is, de szívósan tartós, kielégítő lófajjal rendelkezett, s ámbár a XIX. század kezdetétől fogva a Bodroghköznek nemes fajménese van: az okszerű lótenyésztés általában és a ménesek alapítása, mégis csak a hatvanas évekkel kezdődött.

A kincstári fedező mének fölkellették a közönség figyelmét és érdeklődését az okszerű lótenyésztés iránt és noha a mének megválasztása és beosztása nem mindig felelt meg a meglévő kanczaanyagának, a kincstári fedező mének adták a lendületet a céltudatos lótenyésztéshez.

Kezdetben a rendelkezésre álló kincstári fedező méneket, szám szerint 30-at, hét állomáson, olyan vidékeken állították föl, a hol a kanczaanyag már meglévő magánménesek, vagy uradalmi mének alkalmazásával föl volt javítva. Így például Királyhelmezen, Nagymihályon, Töketerebesén a leg-erősebb és minőségre nézve is legjobb állomások voltak, s e vidékeken még ma is láthatók azoknak a méneknek a nyomai. Néhány mén a lóállományra úgyszólván bizonyos típus jellegét nyomta, mint például a terebesi híres Schagya. Eleintén a kincstári mének elhelyezése, az egyes fedező állomások föl-állítására nehézséggel járt. Az állomásokat gyakrabban kellett változtatni s nem lehetett mindig ott fölállítani, a hol a lótenyésztés érdeke követelte. A mikor már a lótenyésztés iránt az érdeklődés kialakulóban volt, átvette a vezetést Vladár Emil, a lótenyésztő-bizottság mostani elnöke s új életet adott annak. A hét állomásból tizenhét lett, a melyeken harmincz mén helyett hatvanegy tenyészik; az ő hozzájárulásával a minőségük is emelkedett, a fölállítást, illetőleg kiválasztást az egyes állomásokon pedig nem befolyásolja többé egyesek ízlése vagy érdeke, hanem mindebben az okszerű tenyésztés tekintetei döntenek.

Nem csekély akadálya a megyei lótenyésztésnek, hogy igen érezhető olyan legelő hiánya, a hol a fiatal csikók nemcsak elegendő táplálékot találnának, hanem kedvökre mozoghatnak is, a mitől tüdejök s izmaik is fejlődhetnének.

Tarzal. — A kiralyi udvari uradalom „Szarvas“-szőleje.

E kérdéssel már többször foglalkoztak, de még mindeddig eredmény nélkül és a már eddig megváltozott s még mindig változó gazdasági viszonyok mellett, ezután is alig várható eredmény.

A hatvanas évek második felénél kezdődött a ménesek alapításának korszaka, melyek közül azonban idővel egyesek vagy egészen föloszlottak, vagy a lóállományuk csappant meg.

A mi a lófajokat illeti, az angol vér lett győztes, a mennyiben úgy teli-, mint félvérben kevés kivétellel ezt a fajt tenyésztik. Azon tenyésztési kísérletekről, a melyekben a legkülönbélebb és különnemű fajokat is összekeverik, itt természetesen szó sem lehet.

Fennállásra nézve legrégebb a *perbenyiki ménes*, melyre nézve jellemző, hogy 1809-ben történt alapítása óta a lippizai fajt tisztán megtartotta, ma-holnap tehát százéves fennállását fogja ünnepelni. A ménes alapítása úgy történt, hogy a mostani tulajdonosnak ősi nagybátyja, gróf Mailáth József fiumei kormányzó körültekintése és erélye megakadályozta azt, hogy a lippizai cs. kir. udvari ménesnek tenyészanyagát a francziák elvigyék. E tetteért I. Ferenc királytól egy mént és tizenkét kanczát kapott ajándékba a tiszta lippizai fajtól. A ménes jelenleg huszonnyolcz darab szabadon járó, tisztavérű lippizai anyakanczából áll, és pedig tíz a Favory-, hat a Neapolitano-, nyolcz a Pluto-, három a Conversano- és egy kancza a Majestoso-törzsből, melyek öt éves korban kocsiba taníttatnak s a kiválóbb járásúak és jó testalkatúak a ménesbe visszahelyeztetnek; ezek alkotják a ménes törzanyagát. Vérfölfrissítés szempontjából két ízben Fogarasról és két ízben Lippizáról is szereztek be kanczákat. Azonkívül van még tizennégy vegyesvérű kancza.

A perbenyiki ménes.

Miután a régebbi följegyzések elkallódtak, az apaméneket csak 1876-tól lehet felsorolni, és pedig: Neapolitano-Trója, ezüstszürke a lippizai ménesből, 162 cm. — Conversano-Nora, szürke, a perbenyiki ménesből, 161 cm. — Pluto-Agra, almásszürke, a theresovlatzi ménesből, 158 cm. — Favory-Conversano, sötétbarna, a fogarasi ménesből, 161 cm. — Conversano-Allegra, szürke, a lippizai ménesből, 161 cm. — Pluto-Beja, sötétfakó, a lippizai ménesből 165 cm. — Majestoso-Betalka, szürke, a lippizai ménesből, 166 cm. — Neapolitano-Ancona, szürke, a lippizai ménesből, 166 cm.

A perbenyiki lovakat igen keresik, még pedig nemcsak az országban, de a külföldön is, különösen Németországban.

A közvetetlen legidősebb a *deregyői ménes*, mely a harminczas években alapítva, 1851 óta törzskönyvezve van. A kanczák gróf Buttler hevesmegyei erdőtelki, Józsa György ugyancsak hevesmegyei kócsi és gróf Van Dernáth zemplénmegyei hóri, régi, magyarfajú méneséből vásároltattak, 1842. évben négyéves kanczák vétettek báró Bornemisza erdélyi (keleti) fajjellegű méneséből.

A deregyői ménes.

Tenyézménekül szolgáltak: 1835—1840 egy báró Wesselényi Miklóstól vett, $\frac{3}{4}$ vér angol csődör. — 1840—1845 Lónyay Józseftől vett félvér „Radikál“ (mogorópej), melynek ivadéka még ma is két kitűnő kancza, melyeken fölismerhető a szín is. — 1861—1869 báró Prónaytól (Nagykátá) vett $\frac{3}{4}$ vér volt alkalmazva tenyészmenéskép. A hetvenes évek kezdetével a kisbéri telivér Tibald (Teddington) jött alkalmazásba, de ez nem sikerült; minthogy pedig a kancza-anyagon még mindig sok volt a keleti típus, 1875—1887 között Majestoso, Gidran és Schagya volt használva, 1887—1893 a telivér: Vezér-Ostreger fődözött, mely rányomta típusát az ivadékára. A későbbi telivérekből csak Czúner érdemel említést, mert a többi nem volt hasznára a ménesnek.

1902. évig évenként kb. huszonnégy kancza volt fődözve és ez időtől leszállott az állomány tizenkét kanczára.

A ménes könnyű, de igen kemény, kitaró háttas és kocsilovakat szolgáltatott, azonkívül pedig jelentékeny számú fődözöket, melyeket a kinestár részint egyéves, részint harmadfű-csikókul vett át s ily módon, még csere útján is, az ausztriai tartományokba jutottak.

Hogy még csekély pénzáldozattal is, következetes és czéltudatos eljárással mit érhet el az ember a lótenyésztésnél, azt bebizonyította a *nagy-mihályi* uradalomnak, fájdalom, korán elhalt birtokosa, gróf Sztáray Antal. Az 1869-ben föloszlott báró Bethmann-féle ménesből Hostoviczán (akkor homonnai kerület) vett három kancza érdemelte meg először az anyakancza elnevezést. Noha az első telivér fődözömén: Novis, nem hozott szerencsét, egy jól

A nagy-mihályi ménes.

választott ménnel s alkalmmilag szerzett kanczákkal aránylag rövid idő alatt arra a színvonalra emelte tenyészetét, mely már ménesnek volt mondható. Sok jó, nehéz, teher alá való, vadászló, jeles, kemény, kitartó kocsiló és számos kincstári fődözőmén került ki ebből a ménesből. A nevezett birtokos volt az első a vármegyében, a ki — igen öreg kanczák kivételével — a többi lovait, a telivéreket is megfelelő munkára használta s kezelése mellett a szopócsikók kitűnően fejlődtek. A tenyésztés irányzata erősesontú és nehéz, teher alá való augol félvér volt, noha nem éppen kevés angolrab is díszítette a ménest. Számra nézve sem volt ez a ménes jelentéktelen; évenként negyven-ötven kancza volt fődözve, azonban most ez a szám csökkent. Az alkalmazott telivér-mének, melyek után számos ivadék maradt s azzal a ménesre bizonyos jelleget nyomtak, voltak a King of Kars (1870), Rothschild (1879), Kravarn (1884) és ennek csikaja Laborcz. Kravarn után még most is megvan a legtöbb ivadék a ménesben. Legjobban sikerültek az ivadékok a Rothschild-kanczáktól és Kravarn esődöröktől. A kincstárral 1894-ben kötött szerződést, mely szerint hároméves esődöröket ezeröttszáz koronával fizetett az állam, a mostani birtokos 1902-ben fölmondta, mert az állam az eredeti megállapodásokat meg akarta változtatni.

A parnói
ménés.

Nagy lótenyésztés van gróf Andrássy Géza *parnói* uradalmában, a hova Nagykemencze is tartozik. Noha ebben az uradalomban évenként sok csikó van, mégis ménesről, a szó valódi értelmében, nem lehet beszélni; kivéve a „Biszte“ tanyán elhelyezett 00:14 telivér kanczákat, az állomány zömének nincs meghatározott jellege, minthogy a legkülönbözőbb esődörök vannak tenyészállatkkul használva. Telivér, félvér, lippizai, amerikai trober, még Percheronok is fődöznek minden rendszer nélkül. Egy Czinderikanczákból álló szép csoportot az „Alkander“ amerikai troberrel fődöztek; az eredmény — a mint előre látható volt — nem igen sikerülhetett, mert ezt a különmemű keresztezést megszüntették.

A homonnai
ménés.

Közelebbi adatok hiányában a *homonnai* ménesről nem szólhatunk oly behatóan, a mint azt megérdemelné. E ménesben évenként 00:30 kanczát fődöztetnek, melyek között még tiszta Czinderi-kanczák találhatók, melyeket a legkülönbözőbb keresztezésekre használnak. Kívánatos volna ezt a vért tisztaságában megtartani, mert nemes, élénk s a mellett jámbor és rendkívül kitartó lovak. Sokoldalú keresztezések után, a melyeknél a kanczákat számos év alatt használták, már az igaz utat meg is lehetett találni; véleményünk szerint legjobb lenne a fölfrissítés a lippizaiakkal, mert az ivadékok több szélességet s az annyira kedves lippizai járást kapnák, a nélkül, hogy bokában finomabbak lennének.

A tóketerebesi
ménés.

A tóketerebesi ménesben 00:14 telivér, azonfölül mintegy ötven félvér és ismeretlen származású kanczákat fedeztetnek. A legrégebben használt (1868) fedező mén a telivér „Jester“ volt, melynek számos ivadéka még mindig anyakanczákul szolgál. Jesteren kívül a hetvenes években kincstári különféle fajú fedezők és saját arab ménék is voltak használva. A kincstári ménék ivadékai közül különösen Schagya ivadékai játszottak akkori időben a bécsi piaczon szerepet és keresettek voltak. Jester óta számos telivér mén fedezett itt, gyakran gyors egymásutánban; azonfölül Norfolk (Confidence, Nordstern) angol félvérek (Csinos, Bimbó, Revolver, Furioso stb.); — Lippizai, Czinderi-mének, a miért e tenyésztésnek sincs semmi egységes, határozottan kidomborodott jellege. Az itteni telivértenyésztésnek is megvolt a maga sajátossága. Volt telivér, de nem úgy kezelték s nem is használták telivérnek, hanem keresztezésre vadászlovaknál és juckereknél (Wrangel: megfelel a tényállásnak). Az utolsó birtokos alatt futtató-istállót rendeztek be.

A szacsuri
ménés.

Említést érdemel Péchy kis ménese *Szacsúrban* azért, mert czéltudatosan volt vezetve. A kanczák legnagyobb részt Caball és Furioso ivadékai. Fedezésökre legtöbbször telivért használnak. Erős kocsiló-faj, melynek Németországban és Svájcban van kelete.

A klazányi
ménés.

Nem kevésbé értékes Vladár Emil sok év óta okszerűen vezetett ménese *Klazányban*. Gondosan kiválasztott, igásfogatoknál használt kanczák — számra tizenhat — jó és alkalmas fedező kincstári ménék alá kerülnek és a ternézszerűen nevelt s edzett csikók fedezik a birtokos szükségletét koci-

és hátas lovakban: a fölösleges nyolecz—tíz darabot pedig átveszi a katonai hatóság harmadfű korban.

Hasonló a Potoczky lótenyésztése is *Berzéken*. Évenként hat—tíz darabot remundaként értékesít, hétszáz koronáért.

Nem maradhat megemlítetlenül báró Harkányi angol telivér- és félvérmenése, mely a hetvenes és nyoleczvanas években virágzott *Jajhalom* pusztán, de 1894-ben *Abonyba* költözött. Jelenleg a Muraközben vásárolt 00:20 darab kaneczát belga ménekkel fedezteti s a csikókat igás lovakká nevelteti fel.

Ilyen lótenyésztést tart a *szerencsi* czukorgyár is.

A vármegye szarvasmarha-állománya jelentékeny; az idei összeírás szerint, mely meglehetősen biztos ellenőrzés mellett történt, a borjakkal együtt 146,139 szarvasmarha van. Még húsz év előtt a magyar faj túlnyomó volt. A három felsőkerület: Sztropkó, Homonna és Szinna kivételével, csaknem mindenütt ezt a fajtát tenyésztették és csak egyes pontokon, különösen nagyobb uradalmakban tenyésztettek nyugati marhát.

A legelők megszőkítése következtében mindinkább fogytak e marhafaj létföltételei. A tejfogyasztás gyors emelkedése arra bírta a kisbirtokosokat is, hogy bővebben tejelő marha után nézzenek. A vasutak kiépítésével életbe lépett borjúkivitelhez, nagyobb súlyú árúk kellett, melyeket jól megfizettek, de ilyeneket a magyar faj nem szolgáltatott. Az ökrök tenyésztése, melyeken csak 4, vagy éppen 5 év után lehetett túladni, a tenyésztőt nem jutalmazta a kívánt haszonnal. Nagyobb hizlalók számára csaknem kizárólag nyugati marhákat keresnek; így állt be magától, szinte észrevétlenül, a fajváltoztatás, úgy hogy nemesak a nagyobb uradalmakban, de a kisbirtokosoknál is, a kik előbb csak magyar fajt tenyésztettek, most már színes marhát is találunk. Ez az átváltozás még folyamatban van és már csak idő kérdése, hogy a magyar marhafaj csak a Tisza mentén legyen a maga tisztaságában föltalálható. Most magyar marhát (magyar, erdélyi fajta) a Bodroglközön, Szerencsen és a tokaji kerület egy részében tenyésztnek; a sátoraljaújhelyi és gálszécsi kerületek tenyésztése vegyes s túlnyomólag keresztezés; a három felső kerületké piros-tarka és riska. Az idei összeírás szerint a magyar marha az egyes kerületek között így oszlik meg: bodroglközi kerület 79·2, szerencsi 74·6, tokaji 66, sátoraljaújhelyi 44, nagymihályi 14, gálszécsi 8, varannó-homonnai 5·6 százalék.

Az állatnem milyensége a kisbirtokosoknál mindig az ugyanazon vidéki nagybirtokos állatállománya szerint igazodik s úgy van ez itt is a marhaállományban. A bodroglközi négy nagy gulya: a páczini, perbenyiki, bélyi és ricei, döntő befolyással van a környék marhaállományára s azért találjuk a Bodroglközben a legjobb magyar marhát. A zombori gulya (gróf Andrássy Gyula tulajdona) befolyása a szerencsi és tokaji kerület egy részére szintén félreismérhetetlen. Ezt a kilenczven—száz darab tehénből álló gulyát még mindig tisztán és gondosan tenyésztik; mezőhegyesi tenyészibikák is innen vannak. Évenként tizenöt darab fiatal bikát hat—hétszáz koronájával vesznek a községek.

Az utóbbi években még a nagybirtokok is csökkentették a magyar marha tenyésztését; így herczeg Windischgraetznek egykor híres, százötven tehénből álló gulyája teljesen fölözött. A nagymihályi uradalom gulyája, melynek háromszáz tehén állománya volt s így számszerint a legnagyobb volt, szintén teljesen fölözött; az idén keltek el a legutolsó darabok.

A legrégebbi tisztafajú piros-tarka tehének Szerencsen gróf Szirmay György kuhländerjei, a melyeket, nem kárukra, szimenthaliakkal kereszteztek. Az állomány hetven darab tehén, a tej értékesítése sajt és vaj alakjában történik: de a czukorgyár föllállításától óta a tejforgalom sokkal nyereségesebbé lett.

A kuhländereknek szimenthaliakkal való keresztezése által a tejbőség kissé csökkenhetett, a helyett azonban a tenyészet tömegében nyert s igen jó hizlalni valókat szolgáltat. A tehének fölhízhatnak hétszáz, az ökrök nyolecz—kilenczszáz kilogrammra s a bécsi piaczon kelnek el. Évenként tíz darab tenyészibika hat—hétszáz koronával kel.

Számra nézve a piros-tarka szarvasmarha tenyésztése a parnói uradalomban a legkiterjedtebb, háromszáz darab tehén több majorban van elosztva. Egy részök tiszta szimenthali, a többi pedig oly közel van a tiszta vérhez, hogy az egészen tiszta fajtól alig lehet megkülönböztetni. Szép, értékes

A berzéki, abonyi és szerencsi tenyésztés.

Szarvasmarha tenyésztés.

Magyar faj.

Piros-tarka faj.

marhaállomány, dúsan tejel, jó igás ökröket ad és hizlalni valót is. A tejértékesítés sajt alakjában történik s vajkészítésben. A borjakat nem az anya-tejjel nevelik föl, hanem a túrókészítésnél megmaradt savóval s ezzel igen jól táplálkoznak.

A nagymihályi uradalomban is nevezetes színes marha-állomány van: háromszáz darab tehén; nem tiszta faj-marha, hanem különféle színű tehenek, szimenthali bikákkal keresztezve. A tejet részint piacra viszik, részint sajttá dolgozzák föl.

Tiszta szimenthali marhatenyésztés van Perbenyiken, Bélyen és a Czirándhoz tartozó báró Sennyey-féle pusztán. Ezek az állományok kisebbek, s Perbenyik kivételével, csak tejelés végett házi használatra szolgálnak. A szimenthali marha első nagyobb behozatala az újvilági báró Harkányi-féle uradalomba történt. Kitűnő, lehet mondani, első minőségű anyag volt; mint-hogy azonban a tej értékesítése nehézséggel járt, a báró már évek előtt átvitette a tehenészetet Abonyba. Most Baranyában, Zalában és Somogyban évenként kétszáz egyéves, piros-tarka borjakat vásároltat s azokat fölnevelteti.

Jellemző ez uradalmakra nézve, a hol annak idején csak magyar marhát tenyésztettek, az a tény, hogy a szerencsi kerület számos kisebb-nagyobb birtokosai és bérlői általában nem tenyésztettek, hanem egyéves, tarka borjukat vesznek és házilag nevelik föl azokat.

Szép és értékes innthali-állomány van Bodrogolasziban. Az 1896-diki millennium alkalmával az I. díjat a bodrogolaszi kiállítás ezért a fajért kapta meg. Az állományt az utolsó években leszállították; most csak negyven darabból áll, de ismét föl fogják emelni. A tej a sátorajjáuhelyi piacra megy.

Szép, noha kisebb, de tiszta állománya van ebből a fajból Vladár Emilnek Kladzánban. Ott látható az is, hogy mily jelentékeny nagyságot tudnak elérni a keresztezések s milyen munkabíró ökröket lehet az innthaliakból kapni.

Tiszta innthaliakat tenyészt Kossuth Lajos is Bodrogszögön. Az állomány negyven tehén s mind egyfajú. Még hat évvel ezelőtt pirostarkákat tartott a birtokos, melyek a szimenthaliakhoz és berniekhez nagyon közel állottak. A fősúlyt a tejgazdaságra fektette s minthogy a szimenthaliakkal számadását meg nem valósíthatta, az innthaliakkal tett kísérletet s ez oly jól sikerült, hogy különben szép piros-tarka állományát eladta s helyette innthaliakat alkalmazott, melyekkel egészen meg van elégedve.

Nagyobb faju, tiszta pinzgaui tehenészet (hús tehén és két bika), van gróf Lónyay Gábornak, deregnyői gazdaságában; ezt abból a szándékból hozatta, hogy negyven—ötven darabra emelje föl. A házi használatból megmaradt tejet a sajtosok kapják; a fölnevelt bikaborjakat, a tenyészet fölügyelőjének közvetítésével, a községek veszik meg.

Sertés
tenyésztés.

A XVII. század végén és a XVIII. elején a sertés már kereskedelmi czikk volt, mert ez idő körül a kassai sertésvásárok híresek voltak s a föl-hajtásokat e vásárokra igen jelentékeny részben a sertés-tenyésztésre alkalmas szomszéd vármegye: Zemplén szolgáltatta.

1670-ben a királyi kamara oda utasítja a munkácsi uradalmának tisztartóját, hogy „ne adogassa el a sertéseket, hanem hajtassa Kassára, vagy Szepesmegyébe s ott adja el nagyobb haszonnal“.

Azonban a szó mai értelmében vett sertés-tenyésztés abból az időből kezdődik, mikor a vasút a sertéskivitelt lehetővé tette, a mi az ötvenes és hatvanas évek végére esik.

Különösen a kőbányai sertés-hizláló berendezése mozdította elő az okszerű sertés-tenyésztés fejlődését s minthogy a kereskedők és hizlálók a faj tisztaságára nagy súlyt helyeztek, nemcsak a számot tekintették a tenyésztők, hanem versenyeztek abban is, hogy jól hizó s a táplálékot kellőleg értékesítő sertés-tenyésztést űzzenek.

1870-ben a vármegye sertésállománya hatvan ezerre ment; 1884-ben nyolczvanöt ezerre, 1895-ben pedig felrúgott száztíz ezerre.

A sertés-tenyésztés.

Igen veszedelmes ellensége volt a sertés-tenyésztésnek a sertésorbáncz, mely a hatvanas és hetvenes években nagy veszteségeket okozott, a nyolczvanas években pedig belterjesen, főleg a nagyobb sertésnyájokban annyira elhatalmasodott, hogy egyes tenyésztők végleg föl akartak hagyni a tenyésztéssel.

A vármegyében alkalmazott Pasteur-féle sertésbeoltások oly kitűnő eredménnyel jártak, hogy ez a beoltás igen rövid idő alatt általánossá lett. Ezután már évenként harmincz—negyven ezer malacot oltottak be s a sertésorbáncz teljesen elvesztette erejét.

Míg a Pasteur-féle oltóanyagtermelő intézet állami felügyelet alatt volt, az oltóanyag hatása kitűnő, veszteség csaknem semmi sem, és a beoltottak egészsége biztosítva volt. De a mióta az állam felügyelete megszűnt s az oltóanyag készítése is szabadabbá lett, oly nagy verseny támadt, a milyen a szatócsüzletek életében is ritkaság. Az intézetek elárasztották az országot utazó ügynökökkel, a kik az állatorvosokat és mezzei gazdákat megdolgozták, árújokat szóval és írásban magasztalták, minden lehető és lehetetlen hasznot ígértek s végre oda juttatták a dolgot, hogy — nem is említve a beoltott állatok elhullását — az oltás már csak igen kétes ragálymentességet adott.

Mint valami földrengés, úgy rémítette meg a sertésztenyésztőket az 1895 májusban Kőbányán kitört sertésvész, a hol addig még nem ismert erővel pusztította a vész a sertéseket. Kőbányán naponként százával hullottak el s egy év alatt az ország legnagyobb részét elárasztotta a ragály. Zemplénmegye sokáig tartotta magát, noha félkörbe szorította már a vész; végre azonban ide is betört s egyik nyáját a másik után pusztította. Minden, még annyira magasztalt gyógyszer és orvoslási mód is, sikertelen maradt és sok gazdaság megszűntette a sertésztenyésztést. A sertésállomány száztíz ezerről az 1903-dik évben negyvenhét ezerre csökkent.

A mi a sertésfajokat illeti, legörömelebb a magyar, szőke, kondor (mangalicza) fajt tenyésztik, csak kevés gazdaságban tartanak fecskehasú mangaliczát, mely a kőbányai versenyhizlalás kimutatása szerint hizóképességre nézve az elsőnek némileg mögötte áll.

Perbenyik, Csörgő és Máleza (az ottani sajtos) yorkshirei, a homonnai uradalom pedig polandchinai fajt tenyészt.

Gácsország felé, a határszéli kerületekben, a sertésztenyésztés jelentéktelen. A XVI. és XVII. század tartós háborúi itt tönkre tették a sertésztenyésztést; hogy a makkot értékesítsék, az erdőket gácsországi birtokosoknak adták bérbe és a bérösszeget természetben (az állomány ¹/₁₀-e) vették föl. Így jött tenyésztésbe a lengyel sertés az ittenivel keresztezve, részben pedig tisztán is.

Az ottani sertés első tekintetre is különbözik a mangaliczától: a test hosszú, lapos és szűk, a lábak hosszúak és vékonyak, fehér körmökkel, a keresztkötés is hosszú, a fej hosszú és keskeny, a fülek rövidek és hegyesek.

Ezek az állatok megfelelnek a felső vidéknek, könnyen kielégíthetők, a takarékos ételmelet igen jól értékesítik; a hús ízletes és sódargyártáshoz különösen alkalmas, keresett. A kassa-újfalusi kereskedők örömele megveszik. De igen lassan fejlődnek, csak két év alatt érik el a teljes fejlettséget, azért célszerű a keresztezés az angol, különösen yorkshirei fajjal. Mezőlaborecz vidékén sok ilyen keresztezési ivadékot láthatni, melyeket a kassa-újfalusi parasztok Kassára, a sebesi kereskedők Sztropkón át Eperjesre s onnan a szépesi városokba szállítanak.

A zemplénmegyei juhtenyésztés leírása tulajdonképen inkább a történetíró föladata volna.

Eltűntek azok az idők, mikor egy bécsi mázsa gyapjúért száz—százhusz forintot meg egy aranyat fizettek; de azoknak a napoknak is vége, mikor egy kosért háromszáz forintot adtak. Vladár Kristóf nemes juhtenyészte Klazányban, Lónyay Gáboré Kistoronyán híresek voltak, Mailáth Antal és Barkóczy grófok uradalmában is nemes merinókat tenyésztettek; csak félig-meddig valamire való mezzei gazdaság is alig találkozott, ahol a birka-tenyésztés nem elsőrangú gazdálkodási ág volt volna.

Ez csaknem mind megszűnt; a földművelés haladásával, a belterjes gazdálkodással, különösen a terjedő czukorműveléssel, a juhtenyésztés elvesztette alapját. A juhállomány a 80-as évek kezdete óta rohamosan csökkent s milyenségre nézve is alászállt; juhokat ugyan most is tartanak, de a mult idők értelmében nem tenyésztenek. Az ausztráliai gyapjúverseny az árakat lenyomta, nemes gyapjat már éppen nem termelnek s így a legrégibb hasz-

Sertésfajok.

Juhtenyésztés.

nos házi állat most már csak olyan talajra van szorítva, melyet gazdaságilag gyümölcsözőleg használni nem lehet.

Szakoktatás.

A mezőgazdasági szakoktatás tekintetében Zemplén vármegye területén még sok a teendő. E tekintetben szép reményekre jogosít fel a hegyvidéki akezióknak a vármegye területére való kiterjesztése, mert a szakoktatás felkarolására ez akezió kiváló súlyt helyez. A vármegye területén Sárospatakon m. kir. gazdasági vándortanár működik.

Gazdasági egyesület.

A zemplénnegyei gazdasági egyesület 1852-ben történt alapítása óta a gazdasági élet különböző ágai terén szorgalmas működést fejt ki. Összesen 402 tagja van; vagyona 90,872 koronára rüg. A fontosabb ügyeket a tavaszi és őszi közgyűlés intézi el.

Zemplén vármegyében általában a nagy gazdaságok, s az uradalmak a hangadók, miért is azoknak e vármegyében kiváló jelentőség jut.

Az alábbiakban adjuk a fontosabb gazdaságok leírását.

Gazdaságok.

Alsógyertyáni Malonyay gazdaság. Malonyay Ferencz tulajdona. Hozzá tartozik Var, Hosszúmező, Vehécz. 560 magyar hold. Terményei gaboneműek; mint különleges termelési ág, 10 holdon czikória, melyet a kassai Frank-kávégyárban értékesítenek. Pinzgau fajta szarvasmarha-tenyésztés. Napszámberék: férfiak 80—200 fillér, nők 50—110 fillér.

Alsógyertyáni Ragályi uradalom. Báró Ragályi-Balassa Ferenczné, szül. báró Balassa Emma tulajdona. Hozzá tartozik Kucsán, Possa, Butka, Dubróka Szelepka, Vehécz, Kri-vostyán, Leszkócz, Kistráska. 4035 magyar hold. (Ezenkívül Hajdúban.) A birtok bérbe van adva.

Alsókörtvélyesi gazdaság. Moskovitz Géza tulajdona. Hozzá tartozik Leszna. 4000 magyar hold. A birtok egy negyed része erdőterület, mely 50 éves forda szerint kezeletik. Terméke tűzifa. Furmint és csemegezőlő termelés. A birtok, a szőlőn és erdőn kívül, bérbe van adva.

Bacskói gazdaság. Báró Wersebe Hartwig tulajdona. 1300 magyar hold. Inthali szarvasmarha tenyésztés; a tejet vajnak dolgozzák fel és az osztrák piacon értékesítik. Napszámberék: férfiak 120—240 fillér, nők 60—120 fillér.

Bélyi uradalom. Báró Sennyey Béla tulajdona. Hozzá tartozik Dobra, Dámócz, Leányvár, Agárd, Tárkány, Bottyán és Újhely. 6263½ kataszt. hold. Intenzív gazdaság; gabonán kívül repeze, lóhere, mák és bükköny-termeléssel, ezenkívül dohánytermelés is. Ménes és magyar fajta szarvasmarha-tenyésztés. Jelentékeny merinó juh-tenyésztés és mangalicza sertés-tenyésztés. A birtok több, mint egy hatodát tevő erdőt 40 éves forda szerint kezelik; termékei szerszám és tűzifa. Az uradalomban tekintélyes gyümölcstermelés is van. A munkaerőt részint helyből, részint Nyitra vármegyéből szerzik be. Napszámberék: férfiak 100—200 fillér, nők 80—160 fillér.

Bertői gazdaság Kazinezy Artur tulajdona. Hozzá tartozik Kácsánd 2096 magyar hold. Gabona, lóhere, magrépa, bükköny, repeze és burgonya termelés. Vegyes fajta ló-tenyésztés és jelentékeny verestarka szarvasmarha-tenyésztés, napi 150—400 liter tej-termeléssel. Nagyobb gyümölcsészet. Munkaerőt részint helyből, részint pedig Hevesmegyéből és Galicziából szerzik be. Az átlagos földhasznóbér holdanként 20—24 korona. Napszámberék: férfiak 80—200 fillér, nők 60—100 fillér.

Bodrogkeresztúri uradalom. Gróf Wolkenstein Oswald tulajdona. Bérlő Fuchs Mór. 3000 magyar hold. Intenzív gazdaság; gabona és lóhere-termelés. Említésre méltó cukorrépa termeléssel. Igen tekintélyes magyar fajta szarvasmarha-tenyésztéssel. Vegyes fajta lótenyésztés és jelentékeny merinó juh-tenyésztéssel. Az átlagos földhasznóbér nagyban való bérbevételnél: 18—20 korona, kicsiben 30 korona. Napszámberék: férfiak 100—220 fillér, nők 80—140 fillér.

Bodrogolási uradalom. Gróf Lónyay Elemér tulajdona. 7000 magyar hold. Hozzá tartozik Zsadány, Léva, Sárospatak. (Ezenkívül Szabolcsban). Szemtermelésen kívül, különleges termelési ágak gyanánt, tekintélyes cukorrépa és dohánytermelés. Angol telivérű és vegyes vérű lótenyésztés; jelentékeny szimenthali szarvasmarha-tenyésztés, mely napi 400 liter tejet eredményez; ennek értékesítési piacza Sátoraljaújhely. Merinó és Rambouillet-keresztesű juhnyáj; hazai fehér kondor sertés-tenyésztés. Az erdőt 80 éves forda szerint kezelik; terméke mûfa. A borászat kitűnő hegyaljai borfajokat termel. Gyümölcstermelés: főkép alma és körte. Átlagos földhasznóbér 20 korona. Napszámberék: férfiak 120—240 fillér, nők 60—110 fillér.

Butkai uradalom. Herceg Lobkowitz Rezső tulajdona. Hozzá tartozik: Dubróka. Szelepka, Gatály, Falkus és Bánócz. 2835 kataszteri hold, bérbe adva. Gabona, lóhere, luczerna és bükkönytermelés. Magyar és nyugati fajta szarvasmarha tenyésztés, melynek napi 300 liter tejtermelését a butkai sajtgyárban értékesítik. Ló- és merinó juh-tenyésztés. Az erdőt 40 éves forda szerint kezelik; terméke tűzi és mûfa. Munkaerő nagyrészt Nyitra-megyéből és Galicziából való. Átlagos földhasznóbér 18 korona. Napszámberék: férfiak 140—240 fillér, nők 80—100 fillér.

Cseleji gazdaság. Cseley Lajos tulajdona. Hozzá tartozik Egres 650 magyar hold. Gabona, lóhere és luczerna-termelés. Lótenyésztés: angol félvér. Pinzgau szarvasmarha-tenyésztés 100—120 liter tejtermeléssel. Munkaerő beszerzése nagyrészt Mezőkövesdről. Átlagos földhasznóbér 16—18 korona. Napszámberék: férfiak 100—200 fillér, nők 60—100 fillér.

Czírokahosszúmezei gazdaság. Grünwald Adolf és Grosz Ignác tulajdona. 2700 kataszteri hold. Mag és takarmány-termelés. Lótenyésztés, vegyes fajta szarvasmarha, szimenthali, melynek napi 180 liter tejtermelését vaj és túrókészítésre használják. Kiterjedt erdőségek,

melyek 80 éves fordá szerint kezeltetnek és melyek terméke fűrésztelepen dolgoztatik fel. Átlagos földhaszonbér 14 korona. Napszámberék: férfiak 80—140 fillér, nők 60—100 fillér.

Deregyői uradalom. Gróf Lónyay Gábor tulajdona. Hozzá tartozik Szalók. (Ezenkívül Ungban és Beregben.) 3400 magyar hold. A 8-as vetőforgó szerint kezelt birtokon szemtermelés, lóhere, luczerna és bükköny termelnek. Lótenyésztés: az 1830-ban alapított ménésben angol félvéreket tenyésztnek; ezenkívül ígás és kocsilovakat. Szarvasmarha tenyésztés: pinzgau, napi 200 liter tejtermeléssel. Tekintélyes baromfitenyésztés. Langsahn és Orphington tyúkok; pekingi kacsa és bronzpulykák. Az erdőket 60 éves fordá szerint kezelik, tűzi és műfa termeléssel. Jelentékeny gyümölcsészete is van az uradalomnak. Átlagos földhaszonbér 36—40 korona; csak kisebb bérletek Napszámberék: férfiak 100—160 fillér, nők 60—100 fillér.

Gatályi gazdaság Widder Samu tulajdona. Hozzá tartozik: Lazony és Nagyerdő. (Börbe adva.) 2750 magyar hold. (Ezenkívül Ungban.) A változó talaj szerint szabad gazdálkodás szerint művelt területen szemtermelés, lóhere, luczerna és bükköny-termelés. Ezenkívül burgonya és tengeri termelés a birtokon levő szeszgyár számára. Vegyes fajta lótenyésztés, simmenthali és kuhlandi keresztezésű tehének; jelentékeny számú hizómarha. Tejtermelés naponként 320 liter. Igen jelentékeny gyümölcstermelés. Gőzmalom parasztdrőlésre, öt járlattal. Szeszgyár 7 hecl. kontingenssel. Munkaerőt nagyrészt Mezőkövesdről és részben Galicziából szerzik be. Átlagos földhaszonbér 16—20 korona. Napszámberék: férfiak 90—260 fillér, nők 60—90 fillér.

Gesztelyi gazdaság. Kóczán Miklós tulajdona. Hozzá tartozik: Kakó és Szada. (Ezenkívül Pestmegyében.) 2500 magyar hold. Intenzív gazdaság. Lótenyésztés és tekintélyes magyar fajta szarvasmarha-tenyésztés. Juhtenyésztés: fésűs egynyíretű. Sertés: mangalicza. Átlagos földhaszonbér 16—20 korona. Napszámberék: férfiak 100—200 fillér, nők 50—100 fillér.

Homonnai uradalom. Gróf Andrássy Sándor tulajdona. Hozzá tartozik: Hardicsa, Velejte, Szöllöske, Szegilong. 15,080 magyar hold. (Ezenkívül Szabolcsban, Somogyban. Pestmegyében, Zalában és Mosonban.) Intenzív gazdaság, mely 3—12 vetésforgóban műveltetik. Szemtermelése mellett, igen jelentékeny takarmány-termeléssel, nevezetesen lóhere, luczerna és bükkönytermeléssel. Az uradalomban levő szeszgyár használatára jelentékeny burgonyatermelés is van. Szép ménes czinderi, lippizai és angol keresztezés. Igen tetemes szarvasmarha tenyésztés: részben magyar fajta, részben szimenthali keresztezés. Napi 650 liter tejtermelés. Juhtenyésztés: fésűs. Sertés: kisjenői mangalicza. Az erdősegek 80—90-es fordá szerint kezeltetnek; termékük: fenyődeszka és tűzifa. Az uradalom igen szép eredménnyel foglalkozik mindennemű gyümölcs termelésével és értékesítésével is. A szeszgyár napi 7 hecl. kontingenssel bír. Ezenkívül a mezőgazdasági ipart 3 vízi malom képviseli. A munkaerőt részben Galicziából szerzik be. Átlagos földhaszonbér 12 korona. Napszámberék: férfiaknál 100—200 fillér, nőknél 80—120 fillér.

Karádi uradalom. Gróf Mailáth József tulajdona. 11,876 magyar hold. (Ezenkívül a megyében Perbenyik és Szabolcsban Ó-Fehértó.) Külterjes gazdálkodás fordá szerint. Gabonatermelés áll előtérben; ezenkívül takarmány, főképen magbükköny-termelés. Lótenyésztés félvér. Szarvasmarha-tenyésztés magyar fajta; jelentékeny hizulás is van. Juhtenyésztés Rambouillet keresztezés. Tekintélyes szőke mangalicza sertés-tenyésztés. Az erdő 25 éves fordá szerint kezelik; terméke: tűzi és gazdasági szerszámfa. Eladási piacok: buza és és rozs piacza Sátoraljaújhely, honnan a nagysárosi, kassai és miskolci piacokra szállítják; zab piacza Sátoraljaújhely és innen Galiczia. A munkaerő beszerzése nagyrészt Heves, Bihar és Aradmegyékből. Napszámberék: férfiak 100—240 fillér, nők 80—160 fillér.

Kisrovágyi gazdaság. Miklós Béla tulajdona. Hozzá tartozik: Radvány, Nagyrovágy. 4000 magyar hold. (Ezenkívül Szabolcsban.) Intenzív gazdaság, hármás és ötös vetésforgó szerint művelve, szem- és takarmány, főképp lóhere termeléssel. Mint különleges termelési ág a dohány szerepel. Lótenyésztés vegyes fajta. Magyar és nyugati keresztezésű szarvasmarha-tenyésztés. Jelentékeny egynyíretű birka-tenyésztés. Sertés-tenyésztés: mangalicza. Az igen jó minőségű borszőlők termelése is fontos a gazdaságban. A munkaerő részint Hevesből és Galicziából való. Átlagos földhaszonbér 18 korona. Napszámberék: férfiak 100—220 fillér, nők 60—130 fillér.

Kistölgyesi (dubravai) uradalom. Herczeg Lobkowitz Rezső tulajdona. Hozzá tartozik: Sűgő, Szirtes, Ublja, Kiskolon, Zboj és Ujszék. (Ezenkívül Ungban.) 21,037 kataszteri hold. Nagyrészt a parasztnak van bérbe adva. Az erdő 80 éves fordá szerint kezeltetik; az állomány javarésze bükk. Termék: évenként 8000 úrköbméter tűzifa. A fa fűrészelésével két vízi fűrész foglalkozik.

Kluzányi gazdaság. Vladár Emil tulajdona. Hozzá tartozik: Majorócz, Hosszúmező, Henczócz és Bánszka. 3000 kataszteri hold. (Ezenkívül Beregben és Szatmárban.) Intenzív gazdaság. A dombos vidéken hármás, a síkságban nyolczas vetésforgó szerint kezelve. Szemtermelésen kívül tetemes lóhere és bükkönytermeléssel. Szép vegyesvérű lótenyésztés. Borzderesfajta szarvasmarha-tenyésztés. Juhtenyésztés: electoral negretti fajta. A munkaerő beszerzése Mezőkövesdről és Galicziából. Napszámberék: férfiak 220 fillér, nők 120 fillér.

Laborczi (krasznibródi) Reuss uradalom. XXIV. Reuss herceg tulajdona. Hozzá tartozik: Nyágó, Boró, Palota, Rokitócz, Mikova, Dricsna, Bisztra, Polena, Havaj, Makócz és Bukócz. 15,000 magyar hold. A földeket a parasztnak bérlik. Az erdő 80 éves fordá szerint kezeltetik, terméke: faszén és tűzifa. Az uradalomban téglagyár van

Laborczi (krasznibródi) Wollmann-gazdaság. Wollmann Kázmér tulajdona. Hozzá tartozik: Rotkócz, Szukó, Repejő, Izbugya, Zbojna, Sztropkó, Hoesa, Pritulyán és Kistoronya. 8,00 magyar hold. Az uradalom egy része bérbe van adva; a többi négyes vetőforgó szerint műveltetik. Terményei gabonán kívül lóhere, luczerna, és bükköny. Állattenyésztés: vegyesvérű lótenyésztés és szimenthali szarvasmarha-tenyésztés; ezenkívül yorkshirei sertés-tenyésztés. Az erdőt, mely tűzfai termel, 80 éves fordá szerint kezelik. Kistoronyán kitünő furmintzőlő

terem. A gyümölcsészet főképp alma, körte és szilva-termeléssel foglalkozik. Szukón téglavető és köolajforrás van, állami segélyvel. Átlagos földhasznóbér 7—20 korona Napszám-bérek: férfiak 120—200 fillér, nők 50—80 fillér.

Lazonyi uradalom. Gróf Andrassy Dénes birtoka. 1600 hold. Hat éves vetőforgó gazdaság. Hozzá tartozik: Nézpest és Nagyerdő. Lóállománya 22, szarvasmarhái szimenthali faj, 196 darab. Tejtermelése napi 300 liter. Eladási piacok: Nagymihály és Gálszécs. A munkaerőt helyben és Galicziából szerzik be; munkabérek: férfiaknál 1—2 korona, nőknél 70 fill.—1 korona.

Legyesbényei gazdaság. Zalay Andor tulajdona. 1600 kataszteri hold. Intenzív gazdaság, gabona, takarmány, cukorrépa, dohány és lentermeléssel. Gidrán és Nonius lótenyésztés. Magyar fajta szarvasmarha-tenyésztés. Juhtenyésztés egynyiretű. A borászat hegyaljai borok termelésével foglalkozik. Napszám-bérek: férfiak 80—200 fillér, nők 60—140 fillér.

Magyarsasi (jesztrébi) gazdaság. Bernáth Győző tulajdona. Hozzá tartozik: Nagyerdő. 1050 magyar hold. Hatos vetőforgó szerint kezelt gazdaság, gabona és takarmánytermeléssel. Vegyes félvér lótenyésztés. Aalgai szarvasmarha-tenyésztés. Juhtenyésztés merinó fajta. Ezenkívül maugalicza sertés-tenyésztés. Tejgazdaság berendezés alatt. Szép gyümölcsészet. A mezőgazdasági ipart egy parasztlőrésre bereendezett gőzmalom képviseli. Átlagos földhasznóbér 20 korona. Napszám-bérek: férfiak 100—160 fillér, nők 60—100 fillér.

Málcazi Stépán gazdaság. Özv. Stépán Gáborné és Stépán Gábor örökösének tulajdona. Hozzá tartozik: Márk, Hegyi, Kiszráka, Szaucs és Kácsánd. 2400 kataszteri hold. (Ezen kívül Ungban). Négyes vetőforgó szerint kezelt gazdaság, gabona, lóhere, luczerna és búkkönytermeléssel. Vegyesvérvű ló- és szarvasmarha-tenyésztés. Porosz juhok. Napszám-bérek: férfiak 100—200 fillér, nők 70—100 fillér.

Málczai Szent-Ivány gazdaság. Szent-Ivány László tulajdona. Hozzá tartozik: Petrik és Hegyi. 1200 kataszteri hold. Gabona és jelentékeny takarmánytermelés. Lótenyésztés vegyesvérvű. Magyar fajta igás ökrök; ezenkívül szimenthali szarvasmarha-tenyésztés napi 200 liter tejtermeléssel. Yorkshiri keresztelésű sertésenyésztés. Átlagos földhasznóbér 36 korona. Napszám-bérek: férfiak 80—240 fillér, nők 80—120 fillér.

Meggyaszói uradalom. Deréky Gyuláné, báró Győrffy Róza tulajdona. Hozzá tartozik: Mád. 2300 kataszteri hold. Intenzív gazdaság szem- és takarmánytermeléssel, mint különleges termelési ág, a dohánytermelés szerepel. Lótenyésztés vegyesvérvű; szarvasmarha-tenyésztés magyar fajta. Ezenkívül fésűs gyapjas juhtenyésztés. Asztali borfajok termelése. Átlagos földhasznóbér 20 korona. Napszám-bérek: férfiak 80—160 fillér, nők 60—120 fillér.

Magyar Cukoripar Részvénytársaság monoki bér gazdasága. A társaság gróf Andrassy Dénes hitbizományi uradalmát bérlé, melyhez Bekecs, Rosszmalom, Harangod, (Bekecs község határában) Földvár, Lőrinczke, Kaptár, Monok (Monok község határában), Szada, Disznós, Bolhás (Taktaszada határában) Megyaszó, Újmajor (Megyaszó község határában) tartoznak. Összterület: 10,785 kataszteri hold, a melyből 7820 hold száútó, 818 kaszáló, 1600 legelő, 21 szőlő, 17 kert s 509 terméketlen, nádas, vizállás stb. Szabad gazdálkodást üznek. Főterményei: 1700 holdon cukorrépa, 160 holdon cukorrépa, 1800 holdon búza, 1400 holdon árpa s 135 holdon dohány. Két gőzeke készlete van. Marhaállomány: 800 drb igás s évenként körülbelül 1500 drb hízó, főleg nyugati faj; 150 drb növendék (legelő) marha. A szükségletet vétel útján szerzik be. Lóállomány: 90 drb muraközi faj, részben saját tenyésztés. Sertésenyésztés: hazai szőke-kondor (mangalicza) faj, 150 kocsa s szaporulata. A munkaerőt a környékbeli helységekből szerzi, de Nyitra megyéből 400, Trencsénből 100—150 s Mezőkövesdről 50 munkást is hozat. A napszám ára férfiaknál: 90—120, nőknél 60—100 fillér. Az átlagos földhasznóbér 18 korona magyar holdanként. Mezei vasútja van a bekecsi, harangodi, lőrinczkei, kaptári és monoki majorokba, melyek így Szerencsesel is össze vannak kötve.

Monoki erdőgazdaság. Gróf Andrassy Dénes birtoka: 1368 kat. hold erdő és 15 kat. hold szőlő. Túlnyomóan 40 éves forda, tűzifatermelésre; 144 holdon tölgyesl erdő, 80 éves forda. Tölgy hasznára és tűzifa termelésre. Bortermelése: furmint és hárslevelű; csekély mennyiségben csemegefajok: chasselas és muskat. Munkabérek: férfiaknál 1—2 korona, nőknél 60 fillér—egy korona.

Nagyesebi uradalom. Gróf Andrassy Dénes birtoka 3000 magyar hold. Ide tartozik: Pusztasátrázs. Hatos vetőforgó gazdaság, jelentősebb tejgazdasággal, a mely napi 300—400 litert ad. Lóállomány 40 drb.; szarvasmarha, magyar és szimenthali faj: 500 darab. Juh (fésűs) 1500 darab. Eladási piacok: vidéki malmok és Lengyelország. Munkaerő: helybeli, mezőkövesdi és lengyel; munkabérek: férfiaknál 120—260 fillér, nőknél 60—130 fillér.

Nagyzigándi uradalom. Báró Sennyey Miklós tulajdona. Hozzá tartozik: Karesa, Karos, Luka, Páczim és Czigánd. 6600 magyar hold. Hetes vetőforgó szerint kezelt intenzív gazdaság. A szemtermelés mellett igen jelentékeny luczerna, lóhere, búkköny és repcetermeléssel. Angol és vegyesvérvű lótenyésztéssel. Magyar és szimenthali szarvasmarhák. Mangalicza sertés-tenyésztés. Sarjerdő, 1855 óta fázán-tenyésztés. Gyümölcsös. Munkaerő részint helyből, részint Mezőkövesdről, részint pedig Galicziából. Átlagos földhasznóbér 18—20 kor. Napszám-bérek: férfiak 100—200 fillér, nők 80—140 fillér.

Nagykemenezi uradalom. Gróf Andrassy Géza tulajdona. Hozzá tartozik: Kiskemeneze, Modra, Peticse, Helmeccze, Porubka, Jeszenő. Bérbeadva: Rovna, Felsőkörtvélyes, Agyidőz, Dedasócz, Ladiskőz, Csebineye, Mezőlaborez és Topolya. Összesen 23,658 kataszteri hold (Ezenkívül Abaúj, Szabolcs és Gömörben.) Hetes vetőforgó szerint művelt intenzív gazdaság, szem és takarmánytermeléssel; ezenkívül a szeszgyár számára jelentékeny burgonyatermelés. Lippizai keresztelésű lótenyésztés. Simmenthali keresztelésű szarvasmarha-tenyésztés, napi 200 liter tejtermeléssel, melyet Homonnán értékesítenek; ezenkívül marhahízalás. Sertésenyésztés: mangalicza. Szeszgyár napi 4 hctl. kontingenssel. Kiskemenczén fűrés

A kir. udvari uradalom tokaji „Hétszőlője.“

A kir. udvari uradalom tarczali pinczeháza.

Deréky Gyula terrasszos „Bomboly“-szőleje Mádon.

Rigolrozás gőzekével Tolcsván, báró Waldbott Frigyes „Kincsem“-szőlőjében.

gyár. Átlagos földhaszonbér 8—10 korona. Napszámbekek: férfiak 100—200 fillér, nők 70—100 fillér.

Nagymihályi uradalom. Gróf Sztáray Sándor tulajdona. 2700 kataszteri hold. (Ezenkívül Ungban.) Belterjes váltógazdaság, gabona, takarmány és cukorrépa termeléssel. Angol félvér lótenyésztés; szimenthali szarvasmarha-tenyésztés, napi 300 liter tejtermeléssel. Juhtenyésztés: merinó. Sertés: mangalicza. A gazdasági ipart az uradalomban gőztéglagyár és sörfőzde képviseli. Munkaerő: részben Nyitramegyéből; ezenkívül olaszok és rutének. Átlagos földhaszonbér 40 korona. Napszámbekek: 80—400 fillér.

Órmezői uradalom. Gróf Széchenyi Imréné tulajdona. Hozzá tartozik: Krivostyán, Márkesehernye, Alsókörtvélyes és Kolshosszúmező. 4105 kataszteri hold. Négyes és hatos vetőforgó szerint művelt gazdaság. Vegyes fajta lótenyésztés Nyugati szarvasmarhatenyésztés és magyar igásmarha. Tejtermelés napi 200 liter, melyet Nagymihályban értékesítenek. Az erdőségeket 80 éves forda szerint kezelik és tűzifát termelnek. Szép gyümölcsészet, nevezetesen cseresznye és almatermelés. Munkaerő beszerzése helyből és Galicziából. Napszámbekek: férfiak 200—260 fillér, nők 80—100 fillér.

Páczini uradalom. Báró 'Sennyey István tulajdona. Hozzá tartozik: Karsa és Kövesd. 6228 magyar hold. Hatos vetőforgó szerint kezelt gazdaság gabona, lóhere, luczerna, bükköny és repezetermeléssel. Az uradalom igen szép állatállományal rendelkezik. Angol félvér és amerikai telivér ménes. Tekintélyes szarvasmarhatenyésztés; régi 'Sennyey magyar fajta. Raczka juhnyáj és göndör mangalicza sertéstenyésztés. Furmint szőlő. Munkaerő beszerzése részben helyben, részben Galicziából. Ezenkívül mezőkövesdi taksások. Átlagos földhaszonbér 16—20 korona. Napszámbekek: férfiak 80—200 fillér, nők 60—120 fillér.

Parnói uradalom. Gróf Andrássy Géza tulajdona. Hozzá tartozik: Kincses, Albin, Tehna, Tussa, Tussaujfalu, Hór, Vécse, Vásárhely, Lucskócz, Bosnicza és Bánszka, 15,053 kataszteri hold. (Ezenkívül Gömörben, Szabolcs- és Abaujban). Ötös vetőforgó szerint művelt intenzív gazdaság, gabona, lóhere luczerna, bükköny és repezetermeléssel. Mint különös termelési ágak, a cukorrépa, czikória és mák szerepelnek. Lótenyésztés: angol telivér és félvér; amerikai Alkander és czinderi faj: 24 telivér kanca és szaporulata. Körülbelül 50 drb félvér kanca és szaporulata. Alkander és czinderi faj 30 kanca és szaporulata. Ezenkívül 3 angol telivér mén. 125 drb igasló. Igen szép szarvasmarhatenyésztés, magyar gulya; hízó marha. A tejtermelést a Tussányfalun 1876-ban alapított sajt- és vajgyárban értékesítik, mely évenként körülbelül 700.000 liter tejet dolgoz fel és a lefőlözött tej és savó egy részét borjúnevelésre fordítja. Az uradalomban igen szép sertéstenyésztés is van, 246 kocza, 30 kan, 1010 téli malacz, 915 nyári malacz, 32 hízó Tekintélyes szőlő. Francia kert és faiskola. Eladásra kerül évente 50 mmázsa dió. Az uradalomban téglagyár is van. A munkaerő részben helybeli, részben pedig Mezőkövesdről és Nyitramegyéből való. Napszámbekek: férfiak 100—200 fillér, nők 60—100 fillér.

Pázdicsi gazdaság. Weinberger Sámuel örökösei birtoka 2200 kataszteri hold és 2000 kataszteri hold bérelt Hármás és ötös vetőforgó; gabona, lóhere, luczerna, és bükkönytermelés. A szeszgyár részére jelentékeny burgonyatermelés. Angol és lippizai keverék ménes. Szarvasmarhatenyésztés: magyar és szimenthali; tejtermelés napi 160 liter, melyet Nagymihályon értékesítenek. Merinó-juhok. A gazdaságban 3 hengerre berendezett malmalom van. Szeszgyár napi 7 hct. kontingenssel. Munkaerő beszerzése részben helyből történik; aratók Galicziából és ezenkívül nyitrai sommások. Átlagos földhaszonbér 24—28 korona. Napszámbekek: férfiak 60—160 fillér, nők 50—120 fillér.

Perbenyiki uradalom. Gróf Mailáth József tulajdona. 6500 kataszteri hold. (Ezenkívül a megyében Karád; azonfelül Ung- és Szabolcsban) Intenzív gazdaság, vegyes üzemrendszerral, túlsúlyban váltó gazdaság. Termények: búza, rozs, árpa, zab, tengeri, répamag, bükköny és lóbab. Mint különleges termelési ágak: cukorrépa, dohány és czikória. Lippizai fajta lótenyésztés. A szarvasmarhatenyésztés túlnyomóan magyar fajta; e mellett azonban nagyobb mennyiségű szimenthali marha is tenyésztetik, melynek tejhozama évi 75,000 liter, bivalytenyésztés is van. Szép merinó nyáj. A sertéstenyésztés részint magyar mangalicza; részint yorkshírei. Baromfi orpington és kereszttezek. Igen szép vadászat. Óz, fészán, fogoly; zárt vadaskertben dámvadtenyésztés. Halászat a záhony-czigándi halászati társulat kezelése alatt. Az erdők tűzifát és műfát termelnek. A homoki és királyhelmeczi szőlőkben asztali bor, a hegyaljai szőlőben pedig aszú és szamorodni terem. Gyümölcsészet az uradalomban csak házi szükségletre van. A gazdasági ipart malom és téglalegető képviselik. Eladási piacok: Sátoraljaújhely és Kisvárda. Az uradalom mezőgazdasági gépekkel fel van szerelve: rendelkezik két teljes eséplőgépkészlettel, egy dinamógéppel stb. Munkaerő beszerzése részint a vidékről, részint pedig Nyitra és Barsmegyéből. Átlagos földhaszonbér 18 korona. Napszámbekek: télen 160 fillér, tavasszal és ősszel 140 fillér és 180 fillér, nyáron 160 fillértől egy koronáig.

Rákóczi gazdaság. Gróf Wengersky Viktor tulajdona. 1322 magyar hold. Ötös vetőforgó, gabona, lóhere, luczerna és bükkönytermeléssel. Vegyes fajta lótenyésztés Szarvasmarha: piuzgauti kereszttezes; napi tejtermelés 275 liter, melvet a helybeli sajtosnál értékesítenek. Berkshirei és mangalicza kereszttezesű sertés. Az erdő 14 évi turnussal és törzsvágással. Szép gyümölcsészet, mely körülbelül 400 korona értékű gyümölcsöt értékesít évenként. A munkaerő beszerzése részben helyben, részben pedig Mezőkövesdről. Napszámbekek: férfiak 110—170 fillér, nők 60—80 fillér.

Sátorpataki uradalom. Herceg Windisgraetz Lajos tulajdona. Hozzá tartozik: Sátoraljaújhely, Végardó, Bodroghalász, Józseffalva, Komlóska, Nagykövesd. 9531¹/₂ kataszteri hold. Négyes vetőforgó, a megyében szokásos terményekkel Különleges termelési ág gyanánt cukorrépa és dohány. Angol félvér lótenyésztés. Aalgauti tehenészet és magyar gulya. Napi 1200 liter tejtermelés Sátoraljaújhely számára. Mangalicza sertéstenyésztés. A 100, 40 és 16 éves forda szerint kezelt erdőségek termékei: haszonfa, donga talpfa és tűzifa. Szőlőművelés. 20 holdon fiatal gyümölcsös. Sátoraljaújhelyen téglagyár. Munkaerő beszerzése

Nyitra és Borsodmegyéből. Átlagos földhasznóbér 20 korona. Napszámbekek: férfiak 100—240 fillér, nők 80—160 fillér.

Stankóczy gazdaság. Ferenczy Elek tulajdona. 2125 magyar hold. Hozzá tartozik: Nátafalva. (Ezenkívül Szepes, Jásznagykún és Hajdúban). Váltógazdaság, gabona, lóhere, luczerna és bükköny-terméssel. Vegyes fajta lótenyésztés. Szarvasmarha: szimenthali. Ezenkívül juh- és sertés-tenyésztés. Az erdőt 64 éves fordá szerint kezelik, tűzi- és épületfát termelnek abból. A gyümölcsös évi forgalma 500—600 korona. Az uradalomban vaj- és sajtgyár van. Gazdasági gőzmalommal is rendelkezik. Munkaerő beszerzése helyből és Galicziából. Átlagos földhasznóbér 18 kor. Napszámbekek: férfiak 120—300 fillér, nők 60—150 fillér.

Szacsuri gazdaság. Péchy Ádám, András és Gusztáv birtoka. Hozzá tartozik: Petrik. 850 magyar hold. Szabad gazdaság szem- és takarmánytermeléssel. Mint különleges termelési ág: cukorrépa a szerencsi cukorgyár és cikória a kassai Frank-kávgyár számára. Angol félvér lótenyésztés. Szarvasmarha: szimenthali. Tekintélyes mangalicza sertés-tenyésztés. Szép gyümölcsös, főképpen alma, körte, szilva és cseresznyetermeléssel. A munkaerő beszerzése nagyrészt helyből. Átlagos földhasznóbér 14—16 korona. Napszámbekek: férfiak 100—200 fillér, nők 48—100 fillér.

Szécskeresztúri gazdaság. Dr. Propper Adolf és neje, Holländer Emma tulajdona. 2868 kat. hold. Négyes vetőforgó, gabona, luczerna, lóhere és bükkönytermeléssel. Vegyes fajta lótenyésztés. Szarvasmarhatenyésztés, nyugati és magyar. Keresztezett raczka juh és mangalicza sertésenyésztés. Az erdőt 100 éves fordá szerint kezelik: tűzi-, talp- és szerszám-fatermelés és cserzés. Szép gyümölcsös, évi 2000 korona forgalommal. Szeszgyár 960 liter kontingenssel. Gőzmalom 2 pár kőre és vízimalom. A munkaerő beszerzése részint Galicziából, részint pedig Heves és Borsodból. Átlagos földhasznóbér 16 kor. Napszámbekek: férfiak 100—200 fillér, nők 60—100.

Szerencsi gróf Szirmay-félc uradalom Gróf Szirmay György tulajdona. Hozzá tartozik: Szegi, Tarczal, Szomotor, Zétény, Boly. 8800 hold. (Ezenkívül Sárosban és Ungban). Részben belterjes, részben bérzadáság. A fősúly a kalászosokon van. Mint különleges termelési ág, cukorrépa és len szerepelnek. Lótenyésztés: angol félvér; szarvasmarhatenyésztés: simmenthali. Az erdőket fordá rendszer szerint kezelik. Eladási piacok Szerencs és Sátoralja-újhely. Az uradalom gazdasági gépekkel van felszerelve, többek között gőzszántógéppel, vetőgéppel stb. A munkaerő beszerzése Nyitra megyéből. Átlagos földhasznóbér 16 korona. Napszámbekek: élelmezéssel 60—130 fillér, élelmezés nélkül 80—160 fillér.

Szerencsi báró Harkányi-félc uradalom. Báró Harkányi Frigyes tulajdona. 11,367 magyar hold. Belterjes gazdaság búza, rozs árpa, zab, tengeri, répamag és bükkönytermeléssel. Mint különleges termelési ág az uradalomban igen fontos helyet foglal el a cukorrépa. Dohányt is termelnek. Félvér és muraközi lótenyésztés; szarvasmarha nagyrészt nyugati fajta. Hazai fésűs juh és hazai kondor sertésenyésztés. A szerencsi dombokon asztali, az uradalomhoz tartozó mádzombori szőlőben pedig szamorodni bor terem. Gyümölcsészet csak házi szükségletre van. Az uradalomban két szeszgyár és egy malom van. Eladási piacok: Budapest és vidéke. Az uradalom gazdasági gépekkel bőven fel van szerelve; többek között gőzekével, 8 garnitúra villamos motoroktól hajtott eséplőgéppel, takarmány-készítő gépekkel, stb. rendelkezik. A munkaerőt az uradalom részint helyben, részint pedig Nyitra és Trencsén vármegyékben szerzi be. Napszámbekek 80 fillértől 250 fillérig.

Szinnai uradalom. Benyovszky Erzsébet tulajdona. Hozzá tartozik: Czírókabella, Józsefvölgy, Valaskócz. 20,000 magyar hold. (Ezenkívül Baranyában és Pozsonyban). Négyes vetőforgó gabona és takarmánytermeléssel Lippizai és vegyes fajta lótenyésztés. Berni vegyes és magyar fajta szarvasmarha, napi 90 liter tejtermelés, melyet Szinnán adnak el. A birtok túlnyomó része (17.307 hold) erdő, melyet 30 éves fordá szerint kezelnek: a fából zindelyt készítenek. A munkaerő beszerzése helyben. Átlagos földhasznóbér 14 kor. Napszámbekek: férfiak 100—260 fillér, nők 60—90 fillér.

Takcsányi (sztakcsini) gazdaság. Hering Gottfried tulajdona. Hozzá tartozik: Rosztoka, Sztarina, Jalova, Hostovicza, Pesolina, Pichnye, Telepócz, Alsónád és Papfölc. Hármass vetőforgó gabona és takarmány, főképp lóhere és luczernatermeléssel. Vegyes fajta lótenyésztés. Berni és szimenthali keresztezésű szarvasmarhatenyésztés. napi 280 liter tejtermeléssel. Sertésenyésztés: Yorkshire és lengyel keresztezés. Az erdőt 80 éves fordá szerint kezelik. Szénégetés. Két gőzerőre berendezett fűrészmalom, mely deszkát és hajlított fabűtor-részeket állít elő. A munkaerő beszerzése helyben. Átlagos földhasznóbér: 3—6 kor. Napszámbekek: férfiak 160—300 fillér, nők 30—120.

Tállyai uradalom. Báró Maillot György tulajdona. Hozzá tartozik Rátka. 1800 kat. hold. (Ezenkívül Abaijban). A birtok bérbe van adva, csak a szőlő és az erdő van saját kezelésben.

Tavarnai uradalom. Gróf Hadik-Barkóczy-félc hitbizomány. Haszonélvezője gróf Hadik-Barkóczy Andre. Hozzá tartozik: Aranyospatak, Benkócz, Csabalócz, Szerkócz. Csákyó, Czábócz. Csemernye, Dávidvágás, Feketepatak, Hegedűsfalva, Hosszúmező, Juszkovolya Kajnya, O.-Kázmér, Kereplye, Klenova, Kosarocz, Matyasocz, O.-Petrócz, Polyánka, Szacsur, A.-Sityicze, Szécsopolyán, Sókút, Szedliczke, Sztankócz, Stefanócz, Tavarna, Varannó, Vehécz, Virava, Ovolova, Zamutó, Zsalubina, Rátka, Tállya, Kistoronya, Sátoraljaújhely, Tarczal 28,842 kat. hold. (Ezenkívül Szatmár, Ung, Szabolcs, Abaij és Beregben). A birtok részben bérbe van adva. A saját kezelés alatt levő részt hármass vetőforgó szerint művelik, gabona és takarmány termeléssel. Amerikaiügető ménes Innthali szarvasmarhatenyésztés. Az erdőkét 80 és 100 éves fordá szerint kezelik; termékük tűzi-, épület- és mifa. Szedliczken szép gyümölcsös, mely nemes almafajok termelésével foglalkozik. Munkaerő beszerzése: helyből, Galicziából és Mezőkövesdről. Átlagos földhasznóbér: nagyban 12, kicsinyben 20 korona. Napszámbekek: férfiak 100—120 fillér, nők 80—120 fillér.

Tiszaluczi uradalom. Gróf Erdődy György és Schifner Gyula örökösei tulajdona. Bérlők: Grósz Jenő és Schwarcz Bertalan. Hozzá tartozik: Girincs, Kiscséce, Kesznyéten, Sajóhidvég, Külsőmoson. 11.160 magyar hold. Négyes vetőforgó gabona, lóhere, luczerna és búkkönytermeléssel. 100 holdon lentermelés. Mint különleges termelési ág, cukorrépa és dohány. Angol félvér lótenyésztés. Nyugati fajta szarvasmarhatenyésztés; szép gulya és nagy számú hizó ökör. Rambouillet juhtenyésztés. Munkaerő beszerzése helyben, a Mátra vidékéről, Gömör, Nógrád és Borsod vármegyékből. Átlagos földhaszonbér 16 korona. Napszámberék: férfiak 80—200 fillér, nők 60—140 fillér.

Vékei gazdaság. Szmracsányi János, István, Margit és Béla tulajdona. Hozzá tartozik: Szentes és Zétény. 2500 magyar hold. Tizenkettes vetőforgó szerint művelt intenzív gazdaság, gabona, lóhere, búkköny és repeze-termeléssel, 40 holdon dohánytermelés. Amerikai fajta lótenyésztés, ezenkívül vegyes fajú igáslovak. Magyar és nyugati fajta szarvasmarhatenyésztés, napi 150 liter tejtermelés, melyet Királyhelmecezen értékesítenek. Fésűs, gyapjas juhtenyésztés és mangalicza sertésenyésztés. Olasz rizling, furmint és csemegeaszőlő. Gyümölcsös évi 600 korona forgalommal; nemes fajú alma, szeszfőzés szilvából kis üsttel, 4 hectl. Munkaerő beszerzése helyből és mezőkövesdi taksások; aratáskor: Felsőzemplénből és Sárosból. Átlagos földhaszonbér 16—18 korona. Napszámberék: férfiak 80—200 fillér, nők 60—150 fillér.

Zemplénekecseni gazdaság. Dr. Molnár Viktor tulajdona. Hozzá tartozik: Lasztócz. 900 magyar hold. (Ezenkívül Gömörben.) Intenzív gazdaság, főképp magtermeléssel. Vegyes fajta lótenyésztés. Magyar és nyugati fajta szarvasmarhatenyésztés; napi 180 liter tejtermelés. A munkaerő részben Galicziából való. Átlagos földhaszonbér 16 korona. Napszámberék: férfiak 80—160 fillér, nők 40—100 fillér.

SZŐLŐMÍVELÉS ÉS GYÜMÖLCSTERMELÉS.

Szőlőmivelés. **Z**emplén vármegye nemcsak hazánk legkitűnőbb borainak termőföldje, hanem méltán világhírré emelkedett a „tokaji“-nak nevezett, ízre, illatra és zamatra egyaránt páratlannak elismert boraival. Érdekes jelenség, hogy a Tokajhegyalja a szőlő éjszakai geográfiai határvonalától néhány mértföldnyire esik s mégis övé a pálma az ország délibb fekvésű számos borvidékének termékével szemben. Ennek okaival alább foglalkozunk. Az is érdekes jelenség, hogy Zemplén vármegyében a szőlő sokkal magasabban is még igen jól beérik, sőt értékesebb bort is ad, mint akár a szomszédos Abauj, vagy Ung vármegyékben.

A termőterület fekvése.

A vármegye szőlőtermő területe főleg a Tokajhegyalja hegyvidékére esik. A hegyvidék, a régibb meghatározás szerint, szűkebb volt a mainál és az Abaujban fekvő szántón kívül, csupán húsz zempléni község bortermő hegyei tartoztak hozzá, a melyek között Legyesbénye, Monok, Szerencs, Ond, Hogyka, Toronya községek hegyei elő sem fordulnak. Ma azonban, a hegyvidék szőlőinek újra való telepítése után, jelentékenyen kiszélesedett a híres borvidék, a mennyiben nem, mint a régi orthodox felfogás mondja, a „Sátorhegytől a Sátorhegyig“ terjedő hegláncz alkotja, hanem keletre Szőlőske, nyugatra Szerencs, Golop, Legyesbénye, Monok szőlőtermő területei is befoglaltatnak, a melyek a tulajdonképeni hegyaljai heglánczon kívül esnek. Különbözik úgy a régi, mint az attól jelentékenyen el nem térő és a borok fajjegét nem érintő, jelenlegi meghatározás, kormány-rendelet alapján történt, a mi a múltban azért volt szükséges, hogy az aszúborok készíthetésére vonatkozó szabadság helyhez köthető legyen, újabban pedig a a tokaji bor védelme tette a szorosabb meghatározást indokolttá. A híres borvidék, a filloxera-vész okozta pusztulás előtt, körülbelül tizezer katasztális hold szőlőt foglalt magában, noha már jelentékeny területeken pusztult ki a szőlő régebben is, főleg a miatt, hogy a XVIII. század vége felé (Lengyelország feldarabolása után) beállott árhanatlás a nehezebben s így több költséggel művelhető szőlők művelését maga után vonta.

Hogy kik ültették be a Tokajhegyalja déli lejtőit a híres nektárt termő venyigékkel legelőször? azt ma egész bizonyossággal meg nem állapíthatjuk.

A Tokajhegyalja első szőlőtelepítői.

Hogy a tatárdúlás után a IV. Béla által behívott olaszok lettek volna az első telepítők, annak ellentmond számos történelmi adat, a melyek azt igazolják, hogy az Olaszi, Sárospatak és Liszka községekbe telepített olasz szőlőművesek nem voltak úttörők. Valószínű azonban, hogy az olasz vinczellérek vetették meg a hegyvidék világhírének alapját, magukkal hozva délibb hazájok több jeles szőlőfaját s fejlettebb kulturájukat. Kétségtelen az, hogy a legjelesebb hegyaljai fajszerű a *furmint*, latin, illetőleg olasz eredetű, („mea nec Falernae temperant vites, neque Formiani pocula colles“ Horatius.). Valószínű, hogy a „balafánt“ nevű másik elterjedt szőlőfaj is ilyen, mint a hogy a Bakator (bocca-dora) neve, a mely bár csak szórványosan fordul elő, még nem olvadt fel teljesen a nyelvünkben. Szirmay Antal, a ki a hegyaljai szőlőkulturát az 1792. évben ismerteti, még több más, idegen eredetű szőlőfajt sorol fel. Ilyen a többi közt a „rumonya“, a

mely, szerinte, a „romana“ szóból ered. Ezt a fajt azonban ma már alig ismerjük. A „bogár-szőlő“ pedig „bolgár“ szőlő lett volna, a mi már erőltetett szőmagyarazatnak látszik. Mert az említett — ritkább s kevésbé értékes — szőlőfaj nem igen származhatott a bolgárföldről, már csak azért sem, mert ha érdemesnek tartották volna jeles fajainkat a Bulgáriából importált fajjal kiegészíteni, akkor aligha a bogár-szőlőre esett volna a választás. De nincs is nyoma annak, hogy hegyvidékünk a bolgárokkal bármi tekintetben is érintkezésben lett volna.

A Hegyalja talaja trachyt-rhyolith málladék. Egyik legértékesebb talajfélesége az, a melyet „nyirok“-nak neveznek s a mely az említett kőzetekből kialakult, többé-kevésbé trachit-szemcsékkel kevert málladék. Helyenként a kötőmélék teljesen elborítja a kevés málladékot s bár az ily talajú szőlők művelése sok nehézséggel jár és száraz nyarakon a növényzet szenved benne, normális időjárás mellett, megfelelő fekvésben, a legkitűnőbb bort termi

A Hegyalja talaja és éghajlata.

A tokaji bor kitűnőségét a Hegyalja talaja és éghajlatának sajátosság együttműködése okozza. Kísérleteztek már számos, délibb fekvésű hegyvidékeken a speciális hegyaljai szőlő termelésével és mindamelllett, hogy teljesen hegyaljai módon kezelték, az ott termelt borok nemcsak messze elmaradtak a hegyaljai mögött, de — s ez a fő — a fajjelleg is egészen elűtő volt. Ugyanígy több rajnamelléki kísérleti telepen próbálták a tokaji furmintot termelni s az egybehangzó vélemények szerint, a szőlőfaj csekély értékűnek bizonyult, a minthogy a többi hegyaljai szőlőfajokat — a Muscat Lunel kivételével — sehol sem becsülik sokra.

Hogy miként fejti ki a talaj és az éghajlat páratlanul átalakító képességét szőlőfajainkra, sőt idegenből a Hegyaljára importált fajokra is, azt megmagyarázni mindeztideig nem tudjuk. Egyesek szerint, a trachyt-talaj a szőlő zamat-anyagának képzéséhez kiválóbb mennyiségben szolgáltatja a megfelelő anyagokat; mások viszont inkább az éghajlati sajátosságokkal magyarázzák a hegyaljai szőlő dús cukortartalmát s az abból sajtolt bor finomságát. Ugy látszik, mindkét ok közrehat s mindkettő elengedhetetlen. Nemcsak abból következtethető az, hogy hegyaljai fajszőlőink sehol sem adnak hegyaljai minőségű bort, hanem még inkább abból, hogy valamennyi idegen fajú szőlő bora a Hegyalján többé-kevésbé hegyaljai karaktert vesz föl. Néhány évvel ezelőtt volt alkalmunk tisztán „Othello“-ból szűrt bort kóstolni s a jellegzetes róka-zamat sem tudta elnyomni a bor hegyaljai karakterét.

A trachyt kőzetekből képződött talajféleségek, a növényi tápanyagok szolgáltatásán kívül azon előnyös fizikai sajátosságukkal szolgálják a szőlőkultúrát, hogy nagyfokú hőelnyelő képességük van, minélfogva nemcsak hamarabb melegszenek át, mint más talajok, hanem az érési időszakban, naplemente után is, sokáig megtartják a meleget, a mi megbecsülhetetlen tulajdonság. Az éghajlat sajátossága főleg az érés tekintetében érvényesül. Forró nyár, szép egyenletes ősz, a mikor nappal gyakori a szinte kánikulaszerű hőség és később — októberben — a deres hajnalokat, verőfényes meleg nappalok követik, a mikor is, ha kellő esőzések váltakoztak, beáll az aszúképződés: a hegyaljai szőlőérésnek ez a koronája.

Röviden ismertetnünk kell a Hegyalja rekonstrukciójának óriási munkáját is, a mely — noha még folyamatban van — legjelentékenyebb részében mégis befejezést ért. A filloxera-vész a Hegyalját aránylag később sújtotta, mint a délebben fekvő borvidékeket, a mi arra a hiúnak bizonyult képzelgésre adott alkalmat, hogy ezt a borvidéket talán kikerüli. A mikor a vész közeledett s a szomszéd Borsod vármegyében már szemmel látható pusztításokat okozott, a hegyaljai gazdák még egyre reményltek, sőt bizakodtak abban, hogy a filloxera nem a szőlő tövét, hanem a bogarászok agyvelejét lepte el s az egész rémhistoria csak mese. A nyolczvanas évek közepén azonban már kezdték félrevern a harangot. Az alsó Hegyalján szörványosan lépett fel, jelentékenyebb pusztítását a nagyon is elszigetelt erdőhorvái szőlőkben észlelték. De csakhamar egyszerre rohamosan lépett fel a vész. A délibb, melegebb, kövérebb talajú szőlőkben már nyár derekán feltűnedeztek a sárga foltok s őszszel a szőlő korábban hulatta a levelét, a venyigék satnyák s a fürtök tökéletlenek maradtak. Három-négy év alatt azután össze-csaptak a

A Hegyalja rekonstrukciója.

vész hullámai a nektárt termő hegyek fölött; siralomvölgyévé vált a vidámság tanyája. Az utolsó évek, 1888—1890, kitünő borévek voltak, úgy mennyiség, mint minőség tekintetében; mintha a gondviselés kárpótlást akart volna nyújtani a szörnyű csapásért, a szőlők dúsan fizették vissza csaknem az egész befektetési tőkét.

Az újratelepítéstől a gazdák eleinte csökönnyösen idegenkedtek. A mint nem hitték előbb, hogy filloxera van, most kétkedtek abban, hogy van gyökér, a mely a brutális apróságnak ellentállani tudna. Dr. Szabó Gyula tállyai szőlőbirtokos vette fel elsőnek a harczot, övé a Hegyalján az újratelepítés kezdésének érdeme.

Lassú tempóban haladt eleinte a rekonstrukció. Vitás volt, vajjon amerikai alanyra ojtott vesszőkkel, vagy gyérítéssel fentartandó honi venyigéinkkel, lesz-e megfelelőbb, haszonhajtóbb a telepítés? A földművelési kormány elismerésre méltó módon sietett a Hegyalja segítségére. A tarczali vinczellér-iskola kísérleti telepe Franciaországban jónak ígérkező minden módszert bemutatott. Kosinszky Viktor akkori igazgató — a tudományosan és gyakorlatilag képzett szőlészek egyik legkiválóbbika — minden elképzelhető módon buzgólkodott a nagy munkában, több kísérleti telepet rendezett be a borvidék különböző helyein, szervezte az új kultúra oktatását; elévülhetetlen érdemei vannak a tekintetben, hogy az oltás, annak kezelése, s a változott viszonyokhoz alkalmazandó módszerek ismerete, rohamosan terjedt.

A kilenczvenes évek elején még csak szórványosan voltak kisebb rekonstruált szőlőtáblák, de 1894-től fogva örvendetes arányokban terjedt az újra való telepítés.

Nagy volt a kétkedés, meddig tart a drága oltvány? Minő lesz az új bor? A képzelgés váltakozva rémített, biztatott; de fődolog volt a lázas sietség, a mely örvendetesen váltotta föl a korábbi tespedést. Eleinte drága volt az anyag. Nagy érdeme Darányi Ignác volt földművelési miniszternek, hogy hathatós támogatásával leküzdhető volt a kezdet nehézsége. Az agrárkölcson intézményével azután általánossá vált a szőlők felújítása s azt hisszük, nem esalódunk, ha ma a Tokajhegyalja rekonstrukcióját $\frac{3}{4}$ részében befejezettnek mondjuk.

Az újratelepítés
úttörői.

Több kiváló ember neve tarthat számot arra, hogy az újratelepítés történetében, a fentebb említettekén kívül, megörökíttessék. Ilyen Lácza Szabó László dr., az új kulturának ez a fáradhatatlan munkása, a ki az úttörők között volt, s a ki a borgazdaság újratelepítésénél tanúsított lelkes munkálkodásával hervadhatatlan érdemeket szerzett. Czeiner Nándor, a másik érdemes gazda, voltaképen nem hegyaljai ember, de a rekonstrukció munkájában a neve összeforrott — a gyakorlatilag legsikeresebbnek és legáltalánosabbnak bizonyult zöldoltási módszer bevezetése révén, — az újratelepítés történetével. Görgey Gyula (Tállya), gróf Esterházy Gyula, dr. Schön Vilmos (Tolcsva), Nagy Barna, báró Waldbott Frigyes, dr. Krötzer László, Bernáth Béla, Benedek Gyula, Adriányi Kálmán, Thuránszky László, Hammersberg Jenő, Egey Jenő vittek még jelentékeny szerepet, mind az újratelepítés, mind az neves borvidék érdekeinek előmozdítása körül.

A rekonstruált szőlők, az addig hiányzott sor- és tőketávolság egyformaságával, a modern szőlőkultúra egyéb, a szemet is gyönyörködtető rendszerességével, szinte a régi Hegyalja új képét varázsolta elénk. A mikor azután az 1901-ki jó termés arról is meggyőzte a kétkedőket, hogy az amerikai oltványok termése nem marad a régiebb termésű borok mögött, az új kultúra iránt való bizalom általánossá vált. Az újratelepítés különben méltó büszkeséggel töltheti el a Hegyalja szőlőbirtokosságát s azokat, a kik a körül fáradoztak, mert a francia szakemberek véleménye szerint szőlőkultúránk semmiben nem enged az új kultúra mestereinek, kivéve abban, hogy — fájdalom — az értékesítés tekintetében még sok a kívánni és tenni való.

A valódi hegyaljai szőlőművelés inkább a bor minőségére irányul, mint a mennyiségére, a mely czélt a ritkább ültetés, főleg pedig a kopasz fejre való, vagyis csapok mellőzésével eszközölt metszés és végül a késői szüretelés szolgálják.

Hóolvadás után, mihelyt a talaj megszikkadt, megpendül a kapa s a nyitással, vagyis az őszzel a tőkékre húzott föld elhárításával, kezdetét veszi a munka, a mely kevés megszakítással augusztus hó végéig eltart. A nyitást a metszés követi, (az oltványiszőlők kimélése végett sokan őszzel metszenek), ezt a karók megerősítése, az első kapálás, többszöri (4—5) kötözés, csonkázás, permetezés, másod- és harmad-kapálás, az ismételt, sőt gyakran harmadszor való permetezés, míg — augusztus végével — a szőlőmunka befejezést nyer s a gazda lesi a jó időt, meleget, az esőt, a melytől, ha megfelelő változatossággal jelentkezik, a hosszas fáradozás, a gyakori aggodás és a sok költség jutalmát remélheti.

A szőlőművelés módja.

Alig van földtermék, a mely annyi igényt támasztana, mint a szőlő, mind az okszerű munkát, mind a megfelelő időjárást tekintve. Kivánatos a korai fakadás, de azzal a veszélylyel jár, hogy a tavaszi fagy, mezőgazdaságunk ez állandó veszedelme, elpusztítja a bimbókat. Átesve a fagyveszélyes időközön, kérdéses: miként virít el a szőlő? Gyakori — főleg hideg — eső, nagy szél felére csökkentheti a gazdagon fakadt tövek termését. Öböly, nagy szárazság, sok eső, hideg nyár, apasztja és lerontja a termést, vagy a mi megmarad, az silány bort ad. Huzamos őszi eső is kiszámíthatatlan károkat okozhat. Ezek az időjárás viszontagságaitól okozható károkon kívül, a gombabetegségek egész légiója leselkedik a nemes bogyókra, a melyek ellen különben a gondos és serény gazda, a viszonyokhoz mérten, eléggé jól felfegyverkezik.

A szüretet, hazánk — sőt mondhatni egész Európa — összes borvidékei között, legkésőbb a Hegyalján tartják meg. A régi orthodox felfogás szerint, Simon Juda előtt (okt. 28.) a rátartós szőlőgazda soha sem fogott a szürethez. Általában is ezt a dátumot, helyesebben október harmadik tizedét, tekintik a szüret megkezdése idejének, noha az új szőlők első terméseit egyesek jóval előbb is leszüretelték.

A szüret.

Miután a par excellence hegyaljai fajszőlő, a nemes furmint, későn érő természetű, s hogy tökéletes — a lehetőségig aszúdó — érését elérhesse, sokkal több melegre és egyéb érleltető tényezőre van szüksége, mint más szőlőnek; főleg ez az oka a késői szüretelésnek, a mely igen gyakran november 10. táján ér véget.

A tokajhegyaljai szüret lényegében ugyanaz ma, mint évszázadok előtt volt. Egyesek ugyan alkalmazzák borházaiukban a bogyózó rostát, a zúzógépet, de ezek — egyrészt, mert szórványosan alkalmaztatnak, másrészt mert leginkább a kocs eltávolítására s a szőlőnek a taposásra való jobb előkészítésére szolgálnak — majdnem semmiben sem változtatták meg a szüreti munka hagyományos ódonyszerűségét. A termés zsákba kerül s ott először kitaposás az. A mustot kádba, vagy hordókba gyűjtik; a zsákból kikerült törkölyt külön kádban újra, és pedig apránként, erősen kitaposás, hogy az aszú-szemek szét tiportassanak s az ily módon átdolgozott törkölyre a mustot felöntik abból a célból, hogy a törkölyben lévő cukor kilúgoztassék s hogy a zamat-anyag, a mely a szőlő héjában raktározódik, a szétázás következtében kivonható legyen. Az így felöntött must, körülbelül hat órán át (néha tovább is), gyakori kavargatásnak van alávetve s azután újra áttaposás zsákon, a mikor a must véglegesen hordóba, a kitaposott törköly pedig a sajtóba kerül. Az ily módon nyert bort nevezik szamorodninak. Természetesen csak akkor, a midőn erősebb cukortartalommal ért be a termés; mert a gyenge évjáratú, savanyú szőlőből, szamorodni bort szűrni nem lehet.

A híres aszúbor kiváló esztendő terméseiből készül, a mikor is az aszú-szemeket leszedik a fűtőkről. Az aszú-szedésnek két módja van. Vagy mindjárt a szedésnél szemelik le a töppedt bogyókat s apró cserépcsupokba gyűjtik, a honnan puttonba s esetleg kádba kerül, — vagy pedig a puttonosok az egész puttonjuk tartalmát hosszú, e célra készített deszkatablákra öntik, a hol a hozzáértők átválogatják s az aszú-szemeket kiszedik.

Az aszúszőlőt tiszta hordóban, vagy, a hol nagyobb mennyiségben van, kádban tartják a kitaposásig. A hordó, vagy a kád feneké fölött fűt vékony nyílásba illesztett tollszáron át csepeg ki a méz-édes esszencia, a melyet pince-ékeségnek szoktak, jobbára nagyobb üvegekben, eltemni.

Az aszúbor.

A világhírű hegyaljai aszúbor készítéséhez az aszúszőlőt apránként tapossák, addig, a míg péphez hasonlóvá lesz. Az így széttiport aszúszőlőre öntik azután a legjobb minőségű mustot, a mely rendszerint hat—nyolcz óráig áll rajta, miközben gyakran felkavarják, hogy a must teljesen kilugozhassa az aszú bőséges cukortartalmát. Az egész tömeg azután még egyszer a taposó zsákba kerül, a mely alól a mézédés sötét-zavaros folyadékot, tiszta hordókba fejtik le. Az aszúbor éveket igényel, a míg kifejlődik, miközben többször lefejtik. A seprűje gyengébb borok tartalmassá tételére jó. A krónika szerint az aszúbor készítését Seps-i László Máté, Lorántffy Zsuzsanna udvari papja, majd később bényei prédikátor találta föl, a ki a fejedelelnő újhelyi Oremus szőlőjének terméséből készítette az első nektárt s azzal, mint husvétii borral, lepte meg az úrnőjét. E történelmi adat hitelességét Kazinczy Ferencz följegyzése erősíti meg, a ki Kazinczy Pétert, a fejedelemasszony teljhatalmú jószágigazgatóját, nevezi meg az említett följegyzésben a történelmi adat forrásául.

A szamorodni.

Jóllehet a tokaji bor koronája az aszú, a mely nyolcz—tíz éves korában éri el a palaczkképességét, de azért a tokajhegyaljai bortermelés főterméke és iránytűje mégsem az aszúbor, hanem a „szamorodni”. Hogy ez a szláv eredetű szó miért vétetett alkalmazásba a magyar borok fejedelmének elnevezésére, azt ma már bajos volna megállapítani. Úgy látszik, hogy a lengyelek, a kik hajdan bőkezűen fizető vásárlói voltak a hegyaljai boroknak, adták a borvidék nehéz, zamatos borának ezt a nevet.

A szamorodni erős pecsenyebor. Jó évek aszús terméséből szűrik, a melyből az aszúszemek vagy általában nem szedetnek ki, vagy csak elenyészően csekély mennyiségben. Kétszer tapossák, miközben az első ízben nyert törkölyén a must hat—nyolcz órát áll, hogy az aszúszemekből a cukor, a szőlő héjából pedig a zamanyag kiázhasson. Aszútlan években valódi szamorodni bort nem lehet nyerni, bár, ha a szőlő egyébként rendesen beérett, igen finom pecsenyebor kerül ki a taposó zsákból.

Asztali bor a Hegyalján csak rossz borévekben terem, a mikor a furmint rendesen be nem érik. Ilyen években csekély a borok kelendősége s az áruk, legalább szüretkor, nyomott. Pedig néhány év alatt a hegyaljai asztali bor, helyes kezelés mellett, felséges zamatot nyer. Ilyen esztendő volt az 1902—ki, a mikor mennyiségre eléggé jól fizettek a szőlők, de a bor savanyú volt és opálos, a mi alatt a bor színének fogyatkozása értendő, egyben a törésre való hajlandóságával.

A pinczekezelés.

A hegyaljai pinczekezelés nagy általánosságban ma is olyan, a minő évszázadokkal ezelőtt volt. Eltekintve egyes nagyobb termelőktől, a kik a modern pinczekezelés némely elveit alkalmazzák, a termelők túlnyomó többsége more patrio kezeli a mustot, a melyet nyomban lepinczéz a gönczi (136 literes) hordókban. Miután az erjedés ilyen kezelés mellett zavartalanul nem mehet végbe, a borok gyakran éveken át sem érnek meg s nem ritka eset, hogy a teljesen érettnék tartott bor is, lepalaczkozva, a mint a pinczét elhagyja, forrásnak indul és megzavarodik. A régi kezeléshez való szívós ragaszkodást, a hegyaljai bortermelők konzervativizmusán kívül, az is okozza, hogy a jobbára kis méretű és alacsony pinczék nehézkessé teszik az okszerűbb kezeléssel járó pincze-munkákat. Erjesztő kamara, a melyben a borok első tökéletesebb kierjesztése fűtéssel biztosítható volna, még jóformán ismeretlen a Hegyalján. Pinczéiben — néhány nagyúri pinczén kívül — csakis kis hordók helyezhetők el. Ujabb, drága pinczére pedig nem telik. Különben a hegyaljai szőlős gazda gyanús szemmel is nézi a modern borkezelést. Ósi felfogása szerint a borba nem is szabad adni semmit, különben „pancs” lesz abból és nem hegyaljai bor.

A borhamisítás.

Sajnos, a filloxera-vész után következett időben, a mikor a borvidék pinczéi az olasz borok tömegével teltek meg, valóságos felvirágzott a borpancsolás. Tobzódott a szemérmetlen élelmesség, és a gyanús folyadék hihetetlen tömegével árasztotta el a fogyasztási piacot, nagyobb rombolást idézve elő a filloxeránál is. Csaknem hitelét veszítette a valódi bor a pinczemanipuláció kotyvalékával szemben. Az igazi hegyaljai bor csak, mint az olasz bor izesítője és zamasító kelléke, talált vevőre, úgy a hogy. A fojtogató versenynek a bortörvény nem állhatta útját. A törvény szigorított rendelettel

TOKAJ-HEGYALJAI BORVIDÉK.

BÁRÓ WALDBOTT-BASSENHEIM TOLCSVAI „KINCSEM“ SZŐLŐJE.

Szüret a Hegyalján.

Szőlőszedők és puttonyosok.

A szőlőfürtök kiválogatása.

Szuret a Hegyalján.

A taposók.

Déli pihenő. (Salonapörkölés).

tiltotta ugyan az idegen bornak hegyaljaival való keverését s azt „hegyaljai” néven hozni forgalomba, de ez a tilalom hatálytalan maradt, részint az ellenőrzésnek a nevetségességig menő naiv módszere miatt, de főleg azért, mert a borvidék neves községeiből vasútra adott kotyvalékokat, a fogyasztási helyeken, minden nehézség nélkül igazi bor gyanánt lehetett szerepeltetni. A szerencsétlen olasz borvámklauzula, kapcsolatban a nyomában felvirágozott borhamisítással, valóságos válságba sodorta a Tokaj-hegyalja termelőközönységét s ez a válság még most is tart. Mert, habár az olasz bor a kellően felemelt vám miatt többé nem áraszthatja is el a Hegyalját, de a hosszú ideig elhúzódott vámegegyezkedés ideje alatt elég készlettel láthatta el magát a pinczében szüretelő konkurens, hogy több év termésének haszonhajtóságát legalább is kérdésessé tegye. Különben a türehetlenné vált károsító verseny arra indította a vármegye közönységét, hogy szabályrendeletileg tiltsa el a borvidékbe idegen ország, vagy más borvidék termékének a fogyasztás mérvét meghaladó mennyiségben való behozatalát. Ez a szabályrendelet felsőbb jóváhagyást nem nyert ugyan még, de hisszük, hogy jóváhagyják és ezzel, nemkülönbén a tervbe vett védjeggyel, talán biztosítható lesz a hegyaljai bor régi hitele.

A hegyaljai bortermelés igazi fénykora a XVIII. század utolsó harmadáig tartott. Lengyelország, Oroszország, Németország voltak a híres borfogyasztói. Szirmay András fenmaradt naplójából (L. Adalékok Zemplén vármegye monografiájához) láthatjuk, mily áron keltek annak a századnak első felében a jobb évek és jobb fekvésű szőlők borai. A Notitia Oeconomica-ban Szirmay Antal a Stegner és Keffala nevű borkereskedők neveit említi, a kik nagyban és igen jutalmazóan üzték a hegyaljai borokkal való kereskedést. Szirmay különben sok, igen érdekes és hitelesség tekintetében kifogás alá nem eső adatot sorol föl, a melyekre helyszűke miatt ki nem terjeszkehdhetünk. Nagy Péter orosz czár különösen kedvelte a nehéz hegyaljai borokat. (Szirmay: „Imperator Russiae Residentem suum Tokajino habebat”) Lengyelország felosztása, a gazdag lengyel nemesség pusztulása, vagy elszegényedése, volt a hanyatlás egyik, de nem a legfőbb oka. Sokkal nagyobb csapás volt e borvidékre Mária Teréziának az a rendelete, a mely szerint Német- és Oroszországba magyar bort kivinni csak annak engedtetett meg, a ki ugyanannyi mennyiségű osztrák bornak egy időben való kivitelére is kötelezte magát. Ez a rendelet, a mely erősen alkotmányosértő is volt, több vármegye tiltakozása ellenére, könyörtelenül végrehajtatott, a magyar bortermelés helyrehozhatatlan károsodásával. Annak a kegyetlen rendeletnek a következtében a hegyaljai borok, a melyek belfogyasztásra igen csekély mértékben számíhattak, a megakadályozott kivitel következtében kényszeráron mentek át az osztrák borkereskedők kezébe, a kik azután tetszésök szerint bánhattak el azzal, lévén a „esászárné” kegyelmesebb az osztrák alattvalói iránt, a kiket tilalom nem kötött.

I. Ferencz király is eltiltotta a magyar borok kivitelét, a melyeknek pedig az uralkodása alatt dúlt francia háború miatt, igen nagy kelendőségük lett volna. Erről az érthetetlen rendeletről Sayous Ede francia történetíró megütközéssel tesz említést.

Sokat ártott a hegyaljai boroknak a borhamisítás is, a melyet az eléggé nem kárhoztatható élelmesség különféle módon űzött. A más borvidékek boraival házasított borok nyomták a valódi bor árát. Czukorral, mazsolaszölővel pancsolt aszú-borok — potom olesón kelve — háttérbe szorították a valódi nektárt. Országos törvény, megyei rendeletek keveset változtathattak a jövedelmes visszaélés meggátlásán.

A Hegyalja fajszőlője, mint már említettük, a *furmint*. Ritka ugyan az olyan ültetvény, a mely tisztán furminttal lenne telepítve, a mennyiben a „hárslevelű”, „muscat lünel”, „balafánt”, „fehér szőlő”, „leány szőlő”, „petrezselyem” bizonyos százalékkal majdnem mindenik szőlőben előfordul; de a bortermelés alap- és főfaja mégis a furmint. A kiváló borszőlő majdnem minden jó tulajdonsággal dicsekszik. A talaj iránt nincsenek különösebb igényei, bőtermő, a kriptogam betegségek iránt nem igen fogékony, elrugásra nem hajlandó és a téli fagynak is meglehetősen ellentáll; szereti azonban a jó, napos fekvést és az érési periodusban kissé kényes. Forró

A bortermelés fénykora és hanyatlása.

A furmint.

nyár, esővel váltakozó meleg ősz, érlelik meg tökéletesen a hosszú, vállas gerezdek aranysárga bogyóit s ha az érett szemek megrepedve, a deres hajnalokat követő meleg napokon aszúdásnak indulnak, a borok fejedelme körül hordóba. Az érett furmint különben a világ legelső csemegeaszőlője is, csak hogy finom héja miatt nem szállítható és teljes beérését csak az ősz előrehaladottabb szakában éri el. Sajátságos, hogy a szőlőnek különös, zamatos mellékíze nincsen, míg a belőle szűrt bor zamata páratlan. Lácza Lászlónak nem akarták a rajna-melléki szőlősgazdák elhinni, hogy a kóstolóba vitt régi hegyaljai aszúbor nem valamely illatos szőlőfajból szüretett. Különben a Rajna-melléken tettek is kísérletet a furminttal és sajátságos, hogy a kísérleti ültetések termékei nem hogy meg nem nyerték ottani gazdájuk tetszését, hanem híres fajszőlőnket egyenesen értéktelennek deklarálták. Ennek oka, hogy sem talajuk, sem klímájuk nem megfelelő a híres szőlőnek, a melylyel különben bánni sem igen tudnak. Lám a Hegyaljára telepített rajnai rizling bora, ősi karakterén kívül, a hegyaljai zamatot is fölveszi. Néhai Szirmay Ödön erdőbényei szőlőjében termett rajnai rizling boraival, a tanulmányúton lévő rajna-melléki úriembert lepte meg, a ki elálmélkodott, a midőn a gyöngyöző magyar rizling bort megkóstolta s abban a páratlan tokaji íz és zamat hatványozta a jól ismert rajnai bouquet.

Egyéb szőlőfajok.

A többi hegyaljai borfajok kevésbé jelentősek. Legkedveltebb közülök a „hárslevelű“, a mely csersav-tartalmával a hegyaljai bor tartósságának tesz becses szolgálatot, azonkívül töppedésre is nagy hajlandósága van és zamat-anyagot tartalmaz. A „balafánt“ talán a legbővebben termő faj a régi hegyaljai szőlőfajok között, mely tulajdonságáért és azért is, mert a hegyaljai bor fajjellegének akkor sem árt, ha nem éppen szórványosan fordul is elő az ültetvényben, különösen a kisebb szőlősgazdák kedvelik.

A „muscat lünel“ a nagyobb birtokosok fajtáblában művelik, erősen jellegzetes muskotály ízű boráért, jó években pedig aszú készítéséhez használják föl. A muskotály aszú valóságos pineze-ékesség, a mely kivételes alkalmakkor kerül asztalra.

Előfordul még sok, a Hegyalja kevésbé kultivált fajszőleiben, a nagyon bőtermő „pojhos“, a mely a kisebb termelők aljszőleiben húzza meg magát, továbbá a petrezselyem-szőlő, a „kecske csecső“, a korán érő „gohér“, a „fehér szőlő“, „leány szőlő“, „purésin“ „gerset“ stb, a melyek jelentéktelenebb fontosságúak, de megszokottságuk miatt a rekonstruált szőlőkbe is bejutottak. Fődolog, hogy a furmint legyen az ültetvényben a túlnyomó. Régi hegyaljai szőlősgazdák azt tartották, hogy száz tőkéből kilenczvennek furmintnak kellett lennie, a többi tíz azután lehetett hárslevelű, balafánt, petrezselyem, muskotály; de a pojhost külön kellett megszédni s asztali bor készítésére használni, nehogy gyengítse a mustot.

A rekonstrukció óta különben a hegyaljai szőlők sokkal fajtisztábbak lettek, mint azelőtt voltak, a mire nézve az is közreműködött, hogy az agrár kölcsönrel telepített szőlők, a kölcsönszerződés értelmében, a borvidék fajjellegének megfelelő fajokkal voltak telepítendőek; azonkívül a filloxera sok kevésbé értékes szőlőfajt elpusztított, a melyek megmentése nem igen lett volna érdemes.

Csemegeaszőlő.

Ujabb időben a Tokajhegyalján csemegeaszőlő-termeléssel is foglalkoznak, a mely régen ismeretlen volt. A régi hegyaljai szőlőben a petrezselyem, muskotály és a kecskecsecső fajok adtak egy kis télre való szőlőt, korainak pedig a gohér szolgált. Csak hogy a hegyaljai ember inkább pénzen vette az enni való szőlőt, sem hogy a magához nyúlt volna s egyáltalán szüretig csak csipkedve lehetett egy-egy billenghez jutni, jobbára a gazda tudtán kívül.

Az asztali szőlő kelendősége sokat változtatott a régi konzervatívizmuson s az újra telepített szőlőkben már gyakran találkozunk kisebb-nagyobb csemege-szőlő ültetvényekkel. Leginkább a fehér és piros chassellas és a passatutti kultiválnak, noha nem egy szőlőben egész ampelografiai gyűjteménnyel találkozunk.

Daczára a homoki telepítések okozta csemegeaszőlőtermelés óriási arányainak s az árak hanyatlásának, e borvidéken szép haszonnal jár a csemegeaszőlő termelés; főleg azért, mert a hegyaljai csemege-szőlő sokkal

finomabb, mint akár a homokon, akár a más borvidéken ternett. Bizonyítja ezt az, hogy Budapesten, hol a nagy kínálat ugyancsak leszorította az asztali szőlő árát, a szőlőskői csemegeaszőlőt igen tisztességes áron veszik, Bécs, Berlin, Hamburg előkelőbb fogyasztói pedig évről-évre fokozódó mennyiséget rendelnek meg. Szőlőskére azért hivatkozunk, mert tudunkkal ebben a hegyaljai községben vannak a legtekintélyesebb csemege-szőlő ültetvények. Különböztetve alig liisszük, hogy a csemegeaszőlő kultúra a Hegyalján általánosabb elterjedést nyerjen; főleg azért, mert a bortermelés iránt való előszeretettel nem enged neki tért s a csemegeaszőlő az érés periódusában sok, folytonos munkát kíván, a mit a helységekől távolabb eső szőlők tulajdonosai bajosan végezhetnek.

Zemplén vármegye szőlővel beültetett területe, a legutóbbi mezőgazdasági statisztika kimutatása szerint, 2773 kat. hold volt. Ha azonban figyelembe vesszük az utóbbi évek telepítéseit, valószínűleg a 4000 holdat is meghaladja a vármegye összes szőlőterülete. Noha így a Tisza jobb partján elterülő vármegyék között, a szőlővel beültetett terület nagysága tekintetében, Zemplén vármegye első helyen áll is, a filloxera előtti szőlőterületét még meg sem közelítette. Régibb adataink szerint a körülbelül 5 négyszög mérföldnyi kiterjedésű Tokajhegyaljának $\frac{1}{3}$ része volt szőlővel beültetve, vagyis megközelítőleg 10,000 katasztrális hold (1867-ki kimutatás). Valószínű azonban, hogy a régibb kimutatás még a XVIII. század adataira támaszkodva készült, a mikor sokkal terjedelmesebb volt a szőlővel beültetett terület, mint a múlt század második felében. Keresztúr, Kisfalud, Bodrog-Zsadány, részben Tolcsva és Bénye határaitban is, több-kevesebb parlagot lehetett már látni, jóval a filloxera-invázió előtt. Azok a parlagok, a hegyaljai bortermelés haszonhajtóságának hanyatlásával lépést tartva keletkeztek, a közigazdasági tudomány azon elméletének megfelelően, hogy a mint a produktivitás a jobb földek művelése után a rosszabbakét is lehetővé teszi, azonképen a haszon csökkenése a rosszabban szitnált területek művelésének abbahagyását vonja maga után. Ilyképen a távolabb eső, magasabb, nehezebben hozzáférhető és kevésbé jó fekvésű szőlők művelésével felhagytak. Láthatunk parlagokat, a melyekből már kétszáz éves erdő nőtt ki. (Sátoraljaújhely határaitban, a Hajagoson).

A régebben elparlagosodott szőlőkől, az újra telepítés alkalmával sem sokat vettek művelés alá, miután a talajforgatás költséges volta, a jobbára magasabb fekvésű köves, sőt nem ritkán sziklás, régi parlagok művelés alá vételétől visszariasztotta a vállalkozókat. Azért láthatni még most is — gyakran igen kitűnő fekvésű — parlagokat teljesen érintetlenül. Az alsó Hegyalján egész hegylánc látható még, a melynek szőlőművelésre alkalmas oldalain imitt-amott tűnik föl egy újra telepített szőlő, a minek egyébként oka az is, hogy a jelzett hegyek a nagyobb községektől távolabb esnek, s hogy a sok parlagok tulajdonosai sárosi és szepességi úri emberek, a kik az újabb szőlőkultúra változott viszonyai között, a távolból nem igen intézhetik az újra telepítés fárassztó, sok kitartást és tetemes költséget igénylő vállalkozását.

A vázolt okok miatt, a Tokajhegyalja rekonstruált szőlőterülete jóval kisebb mint a filloxera-invázió előtt volt, s miután az illó áron való borértékesítést az olasz bor versenye, kapcsolatban a visszaélésekkel, megnehezítette, a minek a hatása még most is érezhető, a telepítési kedv meglehetősen megcsappant s így nem valószínű, hogy a borvidék teljesen rekonstruáltassék, annál kevésbé, mert a termelés költsége folytonosan emelkedik s a munkás kéz, a nagymérvű amerikai kivándorlás miatt, egyre kevesbedik.

Meg kell itt említenünk, hogy a rabmunka felhasználásának kísérlete Újhelyben kitűnően bevált s abban, hogy Újhely a szőlőit csaknem $\frac{1}{3}$ részben újra telepíthette, a rabmunka volt a legnagyobb tényező. Ezzel a kérdéssel különben más fejezetben bővebben is foglalkozunk.

Vázlatunk keretében reá mutatunk néhány kiválóbb szőlőre s feljegyezzük a nagyobb ültetvényeket.

A legelső hegyaljai szőlősgazda, ő felsége a király, a kinek tokaji és tolcsvai, elsőrendű fekvésű szőlői, a száz katasztrális holdat meghaladják. A királyi szőlőknél is nagyobb területe van a magyar állam tarczali vinczellériskolájának, a mely különben kísérleti telep és rendeltetését kitűnően tölti be.

Szőlőterület.

Kiválóbb ültetvények es szőlők.

A magánbirtokosok között a legnagyobb terület tulajdonosa báró Waldbott Frigyes tolesvai nagybirtokos, a kinek hét község határában, körülbelül 280 kat. hold elsőrendű fekvésbeli szőlőterülete van, a melyből idáig 130 katasztrális holdat telepített be amerikai alanyra ojtott hegyaljai borfajokkal s egyéb területein is az újratelepítés munkája gyorsan halad előre. A Waldbott-féle szőlők a Hegyalja klasszikus neveivel ékeskednek, a minők „Disznókő“, „Mandulás“ (Zombor) „Király“ (Mád), „Peres“ (Erdőbénye) és a „Várhegy“, a mely utóbbi II. Rákóczi Ferencz asztalának díszét és fejlődési ajándékainak gyöngyét termette, de már emberemlékezetet meghaladó idő előtt pusztult el. A híres Szirmay-féle szőlők egyik ékessége a tolesvai „Gyopáros“ is, a mely a király tolesvai szőlőjével határos; valamint a „Bartalos Térhegy“ nevű szőlő is az előbbeni sorozathoz tartozik. Az elősoroltakon kívül a báró Waldbott Frigyes szőlői közé tartozik a borvidék egyik nevezetessége, a Tolcsva és Bodrogolaszi közötti hegyoldalt betöltő „Kincsem“, a mely talajával, fekvésével, a borvidék legelső szőlői közül való és a szinte művészi ízléssel alkotott telepítés és építkezés következtében, az utas figyelmét messziről magára vonja. Beszélnek, hogy a telepítés befejezése után egy külföldi bankár mesés összeget ígért érte. A hegy, a melyiken helyet foglal, a híres „Zsadányi előhegy“ nyugati nyúlványa. A „Zsadányi előhegy“ szőlői pedig köztudomásúlag a Hegyalja gyöngyei közé tartoznak. A „Kincsem“ telepítése volt az első a borvidéken, a melynél a talajforgatást gőzekével eszközölték, a mit a kitűnő összetételű, mély talaj indokolt is. A példa sok utánzóra talált s a talajforgatás gyorsasága, a mit a használatba vett Fowler-féle 20 lóerővel dolgozó vontató gépekkel s 90 cm. mélyre hatoló ekékkel elérni lehetett, erősen istápolta a rekonstrukciót. Így Kistoronya szőlőinek legnagyobb része géppel rigolirozott talajba telepített.

Tájékozással bemutatjuk a báró Waldbott Frigyes tolesvai borainak a királyi vegytani intézettől megejtett vegyelemzéssel konstatált eredményét feltüntető táblázatot, a melyből az ahhoz értők az egész borvidék elsőrendű termékeire vonatkozólag következtetéseket vonhatnak le. Vegyelemzés tárgyát az 1900, 1901, 1902, 1903. évi szamorodni és az 1901 évi aszú bor alkotta. Ime az eredmény:

A minta jelzése	1900 évi szamorodni	1901 évi szamorodni	1902 évi szamorodni	1903 évi szamorodni	1901 évi muskotály aszú
Sűrűség	0,9914	0,9960	0,9928	0,9920	1,0595
Alkohol térfogat %	14,10	15,55	15,26	14,10	13,44
Alkohol	11,19	12,34	12,11	11,19	10,66
Összes szabad sav (borkósavra számítva)	0,52	0,73	0,61	0,65	0,83
Illó sav (ecetsavra számítva)	0,09	0,12	0,08	0,032	0,28
Vonatanyag	2,44	4,23	3,31	2,54	19,71
Czukor	0,06	0,60	0,10	0,11	13,14
Gliczerin	1,15	1,20	1,22	0,93	1,51
Hamu	0,23	0,25	0,19	0,20	0,34
Foszforsav (P205)	0,030	0,040	0,022	0,027	0,060
Csersav	rendes	rendes	rendes	rendes	rendes
Polarizáció (200 $\frac{m}{m}$ cső) W	-0,1	-1,38	-0,07	-0,36	-7,2

Kénssav, salétromsav, szaliczilsav, szacharin egyik mintában sincs. Elemezte: Krámszky. Az igazgatóság: Dr. Kosutány.

Másik legnagyobb hegyaljai szőlőbirtok a herezeg Hohenlohe Keresztély bodrogkisfaludi és bodrogkeresztúri 100 katasztrális holdat tevő, újon telepített s mintaszerűleg kezelt szőleje is. A telep talaja, fekvése kitűnő és elsőrendű.

Említésre méltó a gróf Andrassy Gyula szőlőskei szőlőtelepe is, a mely hazánkban az első nagyobb szabású és méltán országos hírre szert tett esemege szőlőtelepe. Hírét Mathiasz János, Európaszerte ismert szőlész, vetette meg, a ki a nemzetközi esemege szőlő-kiállításokon a francia, olasz, spanyol kiállítókkal szemben sikerrel versenyzett s a szentpétervári kiállításról a nagy díjjal tért haza.

Lácza Szabó László dr. sárospataki telepe is a legnagyobbak és a kiválóbb ültetvények között foglal helyet. A jeles szakember számos, a gyakorlatban bevált kísérletet érvényesített szőlejében, a melyet országszerte mintaképen tekintenek.

Szabó Gyula dr. tállyai szőleje, mint említettük, az újratelepítés első mintáját nyújtotta e borvidéknek. A telep különben úgy kiterjedés, mint fekvésbeli minőségénél fogva, méltán sorakozik a legelőkelőbbek közé.

A kiválóbb szőlőbirtokosoknak — miután térszűke miatt az egyes szőlőbirtokok leírására nem vállalkozhatunk — csak neveit soroljuk fel a következőkben: gróf Esterházy Gyula (Mád), báró Harkányi János, Görgey Gyula, báró Mailott György (Tállya) Hammersberg Jenő, Tolesvai Nagy Barna, Kröczer László, Kosinszky Viktor, Sponer Andor, Schell Rudolf, gróf Wolkenstein Oswald, Borsai Konstantin, a sárospataki főiskola, gróf Sztáray Sándor, gróf Mailáth József, gróf Wallis Somogyi Ilona, Grosse Gyula, Ambrózy Nándor, Evva Ödön, Dókus Ernő, Dókus Sáveli, Schön Vilmos dr., az újhelyi kegyes tanítórend, Nyomárkay Ödön dr., Zalay Andor, Kovácsy János, Thuránszky László, gróf Hardenberg Aladár, Szőlősi Arthur, Rosenthal Sándor dr., Isépy István, Görgey Gyula, Kossuth Lajos (Szög), Desseffy Gyula, Bernáth Béla, gróf Andrassy, a gróf Hadik-Barkóczy hitbizomány, a prémontrei rend, gróf Lónyay Elemér, gróf Lónyay János, stb.

Zemplén vármegye bortermelése, a Tokajhegyalján kívül eső köz-^{Más borvidékek.} ségekben, csekélyebb jelentőségű. Nem tekintve ugyanis néhány újabban alkotott homoki ültetvényt, a melyek között a legnagyobb kétségtelenül a bodrogszerdahelyi immunis homok-szőlő részvénytársaság közel 100 holdas telepe és báró Vécsey Bélának szintén nagyobb kiterjedésű homok-szőlő ültetvénye, a régibb bortermő községek, ú. m. Bári, Csarnahó, Szerdahely, Kis- és Nagykövesd, Szentes, Királyhelmezz, Imreg, Mátyásháza, Mikóháza, Gálszécs, Gödrös, Sztára, Ordásfalva, Barkó szőlői — a melyek a beregi borvidékhez tartoznak — az újabb beosztás szerint jelentékeny részükben még nem rekonstruáltak.

A hegyaljai fogalmából kizárt zempléni borok meglehetősen eltérést mutatnak, mind íz, mind jelleg és erőfok tekintetében. Míg ugyanis a kövesdi hegy jobb fekvésű szőlőiben termett bor gyakran zavarba ejti a hegyaljai bor legalaposabb ismerőjét is, a vármegye felsőbb községeiben termett borok már csak savanyú czankóként ismeretesek. Kivétel azonban a barkói termés, különösen jobb években, a mikor igen jó és erős pecsenyebort szolgáltat. Gálszécs asztali bora talán a legkapósabb valamennyi között.

Kitűnő asztali bort termettek a mátyásházi szőlők, mely bor minőség tekintetében a szerednyeivel vetekedett. Ezt a szőlőhegyet a filloxera teljesen pusztává tette és a parlagok gazdái sokáig halogatták az újra telepítést, a mely jóformán most van folyamatban. Nem valószínű azonban, hogy a felújított mátyásházi szőlő a réginek megfelelő bort fog adni azért, mert jobbára furminttal telepítik az új szőlőket, ez pedig Mátyásházán épen nem fog asztali bort teremni. A régi mátyásházi bor fajszőlője egykönnyen be nem szerezhető, a jobbára földműves lakosság pedig a könnyebb végét fogja a dolognak, s minthogy a közeli vidék szőlőhegyei már be vannak telepítve, ripáriájához az oltó anyagot a legközelebbi szőlőből szerzi be, a minek a következménye természetesen az lesz, hogy a finom, gyöngén savanykás, zamatos asztali bor helyett, erős, se nem asztali, se nem hegyaljai bort fognak szűnni.

Régebben a szőlő éjszaki határa fentebb volt Zemplén vármegyében, mint ma van. A sztropkói völgyön is láthatunk régen elparlagosodott szőlőket, a melyeknek művelésére azonban már senki sem emlékszik. Szinnán, Rolly, a Cziróka-völgy eme hatalmas dinasztája, még műveltette a szőlőt a múlt század első harmadában.

* * *

Gyümölcs-
termelés.

Zemplén vármegye gyümölcsstermelése meglehetősen elhanyagolt állapotban van. Darányi Ignác volt földművelési miniszter sokat lendített ugyan a magyar gyümölcsészetben és elismerésre méltó buzgóságának volt is hatása, de a kellőleg be nem iskolázott nép lanyhán fogott a dologhoz és sokan az ültetés legprimitívebb fogásaival sem voltak tisztában, így a jobbra ingyen szétszortott csemeték igen tekintélyes része tönkre ment, vagy sinylődve, idő előtt, haszon nélkül vénült el. Kétségtelen azonban, hogy sok községben, a hol értelmes tanító, vagy más ügybuzgó ember, megadta a kellő tájékoztatást, igen szépen fejlődő fiatal gyümölcsfákat láthatunk. Annyi bizonyos, hogy Zemplén vármegye gyümölcsstermelésének történetében Darányi Ignác korszakot alkotott.

A vármegye egész területe alkalmas a gyümölcsstermelésre, sőt elmondhatjuk, hogy nincsen olyan honi gyümölcstaj, a melyik itt ne díszlene, s a melyet haszonnal termelni ne lehetne. Csakhogy a fajok megválasztásával eddig alig törődött valaki; a gyümölcsfákat ötletszerűen, a fajokkal való különösebb bibelődés nélkül, ültették el.

A vármegye szőlő-zónája a finomabb és igényesebb gyümölcsfajok termelésére is alkalmas. Őszibarack, mandola, szelid gesztenye, különösen jól díszlenének a Hegyalján, csakhogy itt a szőlő az édes gyermek és minden egyéb mostoha. Látni azonban egyes, szórványosan előforduló példányokból, hogy ez a talaj és ez a klíma nemcsak a világ legédesebb szőlőjét szolgáltatja, hanem legzamatosabb gyümölcsét is nyújtaná, ha törődnének a gyümölcsstermeléssel.

Csereesznye.

Nem tekintve egyes nagyobb birtokosok gyümölcsösét, elmondhatjuk, hogy a vármegyében idáig gazdaságilag jelentékenynek nevezhető gyümölcsösöt alig telepítettek; a nép keresetforrásául szolgáló gyümölcsstermelésről pedig szó sem lehet. Tolesva és Csarnahó csereesznyéje érdemel némi figyelmet, a mennyiben mindkét községből némi kivétel mutatkozik évenként, jobbra Gácsországba. Érdemes volna mindkét községben, a szőlőtermelésre éppen nem, vagy kevésbé alkalmas területeken, a csereesznyét nagyban termelni; ennek a közkedveltségnek örvendő kora nyári gyümölcsnek ugyanis évről-évre fokozódik a kereslete s egy putton csereesznyét a csarnahói ember feltétlenül jobb áron ad el az újhelyi piacon a lengyel zsidó kupecznek, mint a mennyiért ősszel egy putton szőlőt eladni kénytelen. Pedig a csereesznyére alig fordít több munkát, mint a mennyivel a gyümölcs leszedése és piacrahozatala jár.

Alma.

Az almát kisebb-nagyobb mennyiségben mindenütt termelik, pedig azt haszonnal csak a vármegye éjszakibb részeiben indokolt kultiválni. A vármegye alsóbb felének talaja és klímája szárazabb jellegű, a nyári hőség fölötte nagy, a férgesedés gyakran az egész termést semmivé teszi. Nagymihály környékétől kezdődőleg fölfelé, már az almatermés sokkal biztosabb sikert ígér. Különben a legkedveltebb hegyaljai almafaj a sóvári, a melyből a régi úri szőlők szilvásaiban majdnem mindenütt találunk egy-két fát. Itt-ott „Mosánszki“, „Arany renet“ is előfordul; míg az újabban telepített gyümölcsösökben már az angol parmén az uralkodó faj, pedig ennél csak a „kormos“ hajlandóbb a férgesedésre.

Körte.

A körte sokkal hálásabb gyümölcs volna, ha termelésére nagyobb gondot fordítanánk. Különösen a téli vajkörték (az „Esperes“ kivételével) díszlenek nagyon szépen s teremnek felséges zamatos gyümölcsöt. Valószínű, hogy az utóbbi évek alatt elültetett több százezer csemetének jelentékeny része éppen téli körte, a mely ha termőre fordul — a mi, miután magas törzsű fákról van szó, tíz éven belül nem igen várható — nagyot fog lendíteni a gyümölcsstermelés népszerűsítésében.

A mint a Tokajhegyaljának speciális szőlő-fajtája a furmint, azonképen van egy körte-fajtája is, a melyet „nyakas körte“ néven ismerünk s a mely ezt a klasszikus földet vallja szülőjének. Augusztus közepe táján érik ez a közép-nagyságú, buczkos, a szára fölé hirtelen vékonyuló gyümölcs, a mely teljes beérésekor szép viaszsárga színt nyer s az íze csukorédes, a melyet finom muskotály-zamat — e gyümölcs különlegessége — egészít ki. Alig csalódunk, ha a legjobb nyári-körtének tartjuk, a mely befőzésre, aszálásra és nyersen való fogyasztásra egyaránt alkalmas. Nagy előnye, hogy félreletten is leszedhető és szotyósodás nélkül érik meg. Különös, hogy a Tokajhegyalján kívül egyebütt elő nem fordul, itt pedig — minthogy beérve, vékony héja miatt könnyen törődik s így nehezen szállítható — a helyi piacokon, a nagy kínálat következtében, gyakran potom olcsó. Nagy csukor-tartalma miatt, a mely a császárkörtével vetekszik, pálinkafőzésre is igen alkalmas, kiegészítve pedig a szesznek is átadja finom muskotály-ízét és zamatját.

A csontmagú-gyümölcsök közül valamennyit termesztik a vármegyében, a nélkül azonban, hogy a fajok megválogatásával foglalkoznának. A beszteczzei szilva az egész Hegyalján előfordul, alig van szilvás, a melyekben ne láthatnók; pedig nem oda való, mert a talaj és klíma szárazsága miatt ritkán terem. Felsőzemlén nedvesebb talajú völgyeiben volna helyén a beszteczzei szilva, a hol a páraépződés, az erős harmatú hajnalok biztosítanák e legkiválóbb gazdasági gyümölcsnek haszonnal való termelését.

Régibb szőlőkben szórványosan egy-egy páratlan finomságú őszi barackfa volt található, a melyeket — sajnos — a talajforgatáskor kidoáltak.

A diófa otthonos az egész vármegyében, talán csak a legfelsőbb beszkid-alji zónát kivéve. Legtöbb diófát láthatni Tokaj és Tarczai határaiban, a hol a szép terebélyes diófa a szilvások ékessége; fölfelé már szórványosabban fordul elő, habár a földműves lakosság az eperfán kívül legtöbb előszeretettel diófát ültet az udvarára.

A szelid gesztenye csak gyéren fordul elő, nem azért, mintha nem jól érezné magát, különösen a Hegyalján, hanem mert nem szeretik s nem igen kultiválják. A Viókan (Sátoraljaújhely) a régi Friedvalszy-féle szőlő garadjában állott két fa, melynek termése majdnem akkora volt, mint az olasz maróni, íze pedig edesebb volt az olasz gesztenyénel.

A kajszinbarack és a meggy a homokosabb területek gyümölcse lenne; ott azonban nem sokat törődnek velük, míg az agyagos talajú házi kertekben mindenütt kultiválják.

Nagyobb szabású minta-gyümölcstelep s egyszersmind oltványt termelőhely egy van Zemplén vármegyében: a tarczali, a mely egyszersmind a vinczellér-iskola czéljait is szolgálja. Szép alak-fák láthatók benne s jobbara magas törzsű oltványai különösen erősek.

Ujabb időben Sátoraljaújhelyen is telepített az állam esemete-kertet, a melyben úgy gyümölcs, mint erdei esemeték kultiváltak s már a múlt években a telepről számos gyümölcsooltványt ki is osztottak. Ezekre a faiskolákra annál inkább égető a szükség, miután a községi faiskolák — tisztelet a kivételnek — vármegyeszerte siralmas állapotban vannak.

Meg kell említenünk az utak befásításának kísérletét is, a mely idáig váratlan eredménnyel sikerült. A Sátoraljaújhely—Sárospatak között levő állami útvonal mentén több ezer magas törzsű cseresznyefa-csemetét ültettek el, a melyeknek jelentékeny része már termését is megmutatta. Még inkább megfelelné azonban utak befásítására a diófa, a mely kevésbé igényes, mint a cseresznyefa, s a melynek gyümölcse nem olyan ingerlő, később is fordul termőre s a termését a tolvajoktól sokkal jobban lehet megőrizni, mint a cseresznyét.

Szilva.

Barack.

Dió.

Gesztenye.

Kajszin és meggy.

Telepek.

Útfásítás.

ERDÉSZET.

Erdőterület.

A vármegye területén elterülő összes erdőségek kiterjedése 313378 kat. hold, azaz a vármegye összes területének 28.7%-a. Az összes erdőségekből kötött birtok s az 1879 évi XXXI t.-cz. 17 §-a értelmében rendszeres gazdasági üzemterv szerint, szakképzett erdőtisztekkel kezelendő 99210 kat. hold, azaz az összes erdők 31.6%-a; magán jellegű, korlátlan forgalmú s rendszeres gazdasági üzemterv szerint és szakképzett erdőtisztekkel való kezelésre nem kötelezett erdő 214168 kat. hold, azaz az összes erdőknek 68.4%-a.

Kijelölt véderdő van 410 kat. hold = 0.1%. Feltétlen erdőtalajon fekszik s így az 1879 évi XXXI t.-cz. 4. §-a értelmében erdő gyanánt állandóan fentartandó 285516 kat. hold = 91%. Feltételes, azaz más művelési ágakra u. m. szántóföldre, rétre, legelőre stb. állandóan alkalmas területen fekszik 27452 kat. hold = 8.9%. Fanemek szerint van: Tölgy-erdő 77358 kat. hold, azaz 25%. Bükk, gyertyán és más lombfa-erdő 233004 kat. hold, azaz 74%. Fenyő-erdő 3016 kat. hold, azaz 1%.

Erdőségek eloszlása.

Az erdőségek eloszlását, a többi művelési ágakhoz való arányát, a tulajdonos jogi minőségét, a talaj minőségét és a fanemek elegyarányát, járások szerint, a következő táblázat tünteti fel:

Sorszám	A járás neve	A lakosság lélek száma	A községek száma		A törvényhatóság és járás összes erdőterületéből																				
					A község határan		a tulajdonos jogi minősége szerint						talajminőség szerint						fanemek szerint						
					erdő van	erdő nincs	Az összes művelési ágakhoz tartozó terület kiterjedése			Az erdő kiterjedése s a többi művelési ágakhoz való aránya			véd-erdő		feltétlen erdő talajon álló erdő		nem feltétlen erdő-talajon álló erdő		tölgy-erdő	bükk- és más lomb-erdő		fenyő-erdő			
					erdő	nincs	kat. hold	kat. hold	o/o	kat. hold	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	
1	Szerencsi járás	43444	26	17	9	1 4604	9578	9	8890	40	5688	60	—	—	8836	92	742	8	9303	97	269	3	6	—	
2	Tokaji járás	25711	15	14	1	71201	27910	39	4476	15	23434	85	—	—	25866	92	2044	8	16875	60	11035	40	—	—	
3	Sátoraljaújhelyi járás . . .	32038	44	30	14	95212	20083	21	9833	43	10250	57	—	—	14595	67	5488	33	18301	91	1782	9	—	—	
4	Botrodkői járás	4635	50	28	22	187115	11504	8	8623	75	2881	25	—	—	—	—	11504	100	7632	66	3872	34	—	—	
5	Gálszécsi járás	29703	37	24	13	83244	17221	10	3906	23	13315	77	—	—	13243	77	3978	23	9510	55	7711	45	—	—	
6	Nagy Mihályi járás . . .	34088	44	31	13	87129	10619	12	1818	12	9301	88	—	—	6923	65	3696	35	7255	68	3357	32	7	—	
7	Varannai járás	23191	46	40	6	85588	27302	32	10319	37	16983	63	410	1	26892	99	—	—	2034	8	24604	90	664	2	
8	Sztropkói járás	15131	65	66	—	88800	36697	41	9104	24	27593	76	—	—	36697	100	—	—	1107	3	35264	96	326	1	
9	Homonnai járás	33918	74	72	2	155072	64554	41	29700	46	34854	54	—	—	64554	100	—	—	1126	2	61834	96	1594	2	
10	Szinai járás	16906	50	49	1	169006	84445	50	16606	19	67839	81	—	—	84445	100	—	—	750	1	83276	98	419	1	
11	Sátoraljaújhely r. t. város . .	16497	1	1	—	12434	3465	28	1436	41	2029	59	—	—	3455	100	—	—	3465	100	—	—	—	—	
	Összesen . .	827603	452	371	81	1089405	313378	28	7	99211	32	214167	68	410	01	285516	91	27452	89	77358	25	233004	74	3016	1

Báró Vécsey Alfonz „Hancsa“ agara.

Cseley Lajos agarászatából.

A gróf Andriássyak vései farkaja a parnoi parkban.

Legtöbb erdő van tehát a szinnai járásban: 50%, és legkevesebb a bodrogekői járásban: 8%. Kötött erdőbirtok, mely az 1879 évi XXXI t.-cz. 17 § alá tartozik, legtöbb van a bodrogekői járásban: 75%, és legkevesebb a nagymihályi járásban: 12%. Az összes erdők feltétlen erdőtalajon fekszenek a törvényhatóság négy felső járásában u. m. varannai, sztropkói, homonnai, szinnai járásokban és Sátoraljaújhely város határán, míg ellenben a bodrogekői járásban semmi feltétlen erdőtalajon álló erdő nincsen.

A tölgy uralkodó faem a vármegye hat alsó járásában, u. m. a szerencsi, tokaji, sátoraljaújhelyi, bodrogekői, gálszécsi, nagymihályi járásokban és a Sátoraljaújhely rendezett tanácsú város határán elterülő erdőségeiben, a hol 50%-nál mindenütt nagyobb mennyiségben fordul elő, míg a felső négy járásban 10%-on mindenütt alól marad.

A bükk uralkodó faem és 90%-nál nagyobb mennyiségben fordul elő a négy felső járásban, a hat alsó járásban pedig 50%-on mindenütt alól marad s a Sátoraljaújhely r. t. város határán elterülő erdőkben már nem is alkot elegyarányt

A fenyő számot tevő mennyiségben csak a négy felső járásban fordul elő, de 2%-nál többre egy járásban sem emelkedik.

Az 1879 évi XXXI t.-cz. 17 § alapján kezelendő erdők közül, az egyházi testületek, iskolák, községek erdei, továbbá a volt úrbéres és nemesi közbirtokosságok osztatlan közösen használt erdei, minthogy kis területük és csekély jövedelmezésük mellett birtokosaik nem tudták törvényesen képesített, szakképzett erdészekkel kezeltetni, a Zemplén vármegye és a földművelésügyi m. kir. miniszter között kötött szerződés értelmében, 1893 évi márczius hó 1-én állami kezelés alá vétettek. Azóta e szerződés, s később az 1898 évi XIX t.-cz. alapján, államilag kezeltetnek s ez erdő-birtokokon a kezeléssel, birtokviszonyok rendezésével s az egyes erdei munkálatok vezetésével, a vármegye területén szervezett s 1899 évi július hó 1-ig a sátoraljaújhelyi m. kir. központi erdőgondnokságnak s 1899 évi július hó 1-étől a sátoraljaújhelyi m. kir. állami erdőhivatalnak alárendelt négy m. kir. járási erdőgondnokság van megbízva.

A m. kir. járási erdőgondnokságok beosztása a következő:

1. Sátoraljaújhelyi m. kir. járási erdőgondnokság. Székhelye: Sátoraljaújhely. Kerülete kiterjed a szerencsi, tokaji, sátoraljaújhelyi, bodrogekői, gálszécsi, nagymihályi járásokra és Sátoraljaújhely városra. 2. Varannai m. kir. járási erdőgondnokság. Székhelye: Varannó. Kerülete kiterjed a varannai és sztropkói járásokra. 3. Homonnai m. kir. járási erdőgondnokság. Székhelye: Homonna. Kerülete kiterjed a homonnai járás területére. 4. Szinnai m. kir. járási erdőgondnokság. Székhelye: Czírókabéla. Kerülete kiterjed a szinnai járás területére.

Az erdők állománya, terület, faem és a tulajdonos jogi minősége szerint, folytonos változásoknak van alávetve, mely változások az erdőterületek írtásából és más művelési ágakká u. m. szántóföld, rét, legelő stb. való átalakításából, birtokrendezésekből, tagosításokból s a fahasználatok és újra erdősítésekből s végül a telekkönyvi, tagosítási és kataszteri adatok összeegyeztetéséből és helyesbítéséből származnak.

Az erdőbirtokoknál ugyanis még fokozottabb mértékben, mint a többi művelési ágaknál, azok az eltérések mutatkoznak, melyek a telekkönyvi, tagosítási és kataszteri adatok össze nem egyeztetéséből származnak, s a végeredmény igen különbözik, a szerint, a mint a számítás az egyiknek, vagy a másiknak adatai szerint történik, s mindaddig, míg meg nem történik minden egyes birtokra az összeegyeztetés: a telekkönyv, tagosítás és kataszter nem fognak egyező adatokat szolgáltatni.

Az erdőgondnokságok szervezése óta, azaz 1893 évtől 1901 végéig, az erdők állományában történt változásokat, a földművelésügyi m. kir. miniszter évi jelentései alapján összeállítva, a tulajdonos jogi minősége, talajminőség s faemek szerint, az állami kezelés alatt álló erdőknél történt változásokkal együtt, az alábbi táblázat tünteti fel:

Uralkodó faemek.

Kezelési viszonyok.

Az erdőállományokban történt változások.

Évszám	A törvényhatóság összes erdőterületéből																				
	A törvényhatóság területén levő összes erdők területe		a tulajdonosi jogi minősége szerint				talajminőség szerint				fanemek szerint				állami kezelés alatt álló erdőterületek						
			az 1879. évi XXXI t.-cz. 15 § alá tartozó erdő		magánerdő		véderdő		feltétlenül erdőtalajon álló erdő		nem feltétlenül erdőtalajon álló erdő		tölgyerdő		bükk és más lombherdő		fenyőerdő		állami kezelés alatt álló erdőterületek		
	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	birtok száma	kiterjedése	
kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	kat. hold	o/o	összes erdőhöz	aránya
1893	313378	99210	32	214168	68	410	0.1	285516	91	27452	8.9	77358	25	233004	74	3015	1	381	42333	13	42
1894	313378	99210	32	214168	68	410	0.1	285516	91	27452	8.9	77358	25	233004	74	3015	1	381	41930	13	42
1895	311010	97910	31	213100	69	410	0.1	283110	91	27490	8.9	75392	24	232674	75	2944	1	391	40690	13	41
1896	211223	97997	31	213226	69	410	0.1	283200	91	27613	8.9	75665	24	232614	75	2944	1	408	41792	13	42
1897	310865	96032	31	314833	69	410	0.1	283024	91	27431	8.9	75497	24	232424	75	2944	1	401	41116	13	42
1898	310863	96042	31	314821	69	410	0.1	283017	91	27436	8.9	75508	24	232411	75	2944	1	401	41116	13	42
1899	310578	94024	30	216554	70	410	0.1	283014	91	27154	8.9	75410	24	232047	75	3111	1	465	45662	15	49
1900	309254	93385	30	215869	70	410	0.1	282525	91	26319	8.9	75000	24	131143	75	3111	1	482	45950	15	49
1901	308383	92575	30	215808	70	410	0.1	282293	91	25680	8.9	74296	24	231021	75	3066	1	486	45707	15	49

Mint a táblázatból látható, az 1893. évben, a törvényhatóság területén levő összes erdőbirtokok kiterjedése 313,378 kat. hold volt, mely terület 1901 végéig 308,383 kat. holdra apadt le, tehát az összes erdőállomány kilencz év alatt 4995 kat. holddal 1.6 %-kal apadt.

A valóságos apadás azonban ennél jóval nagyobb, minthogy a magán-erdők irtását kellőleg ellenőrizni és pontosan nyilvántartani nem lehet, a magán-erdőbirtokoknál az erdő állományában történt változásokat nem lehet pontosan feltüntetni s a nyilvántartásokban csakis a miniszteri engedéllyel irtott erdőterületek vannak feltüntetve és apadásba hozva.

A fenti eredmények szerint, a magán erdőknél 1640 kat. hold- 0.7% szaporodás, a 17. §. alá tartozó erdőknél pedig 6635 kat. hold- 6.6% apadás mutatkozik.

E változások a birtokviszonyok rendezéséből, erdőnek minősített, de a tagosításkor legelőül kiadott területeknek elkülönítéséből és törléséből a 17. §. alá tartozott erdőbirtokoknak magán-tulajdonba való átmenetéből, a 17. §. alá tartozó erdőkkel osztatlan közösen használt magán-erdők elkülönítéséből, hibásan minősített erdőbirtokok jogcímének helyesbítéséből származnak; de az erdőállomány apadása legnagyobbbrészt onnan származik, hogy a törvényhatóság hat alsó járásában, az állami kezelés alatt álló erdőbirtokok tulajdonosai, a volt urbéres közbirtokosságok, a nem feltétlen erdőtalajon álló erdejüket miniszteri engedéllyel kiirtották, legelővé, szántófölddé és rétté alakították át s a helyett, csereképpen, a törvényhatóság felső járaiban, vagy más vármegyék határán, magán-birtokosoktól vásárolt, feltétlen erdőtalajon álló erdőterületeket adtak állami kezelés alá.

Ilyen miniszterileg engedélyezett erdőcserével összekötött irtás történt: 1. a tokaji járásban három község határán 539 kat. holdon; 2. a sátoraljaúj helyi járásban négy község határán 291 kat. holdon; 3. a bodrogközi járásban három község határán 2161 kat. holdon; 4. a gálszécsi járásban 2 község határán 466 kat. holdon; 5. a nagymihályi járásban egy község határán 52 kat. holdon. Összesen tizenhárom község határán tizennégy birtokon 3509 kat. holdon, a mi az összes apadás 6635—1640—4995 kat. holdnak 70%-át teszi.

A fent felsorolt irtott területek helyett a birtokosok magán-birtokosoktól új erdőterületet vásároltak: a homonnai m. kir. járási erdőgondnokság kerületében, hét község volt urbéres közbirtokosai összesen 675 kat. holdat; — a varannai erdőgondnokság kerületében négy község volt urbéresei és a tókeretebesi gör. kath. lelkész 1024 kat. holdat, egy község volt urbéresei pedig Máramaros vármegyében, egy másik község volt urbéresei meg Ung vármegyében vásároltak újabb erdőterületeket.

Fanemek szerint, a táblázatban feltüntetett kilencz év alatt legnagyobb apadás történt a tölgyenél 3062 kat. hold. azaz az összes apadás 60%-a; azután

a bükknél 1983 kat. hold, azaz az összes apadás 39%-a; és legkisebb a fenyőnél 51 kat. hold, azaz az összes apadás 1%-a.

Az állami kezelés alatt álló birtokoknál 1893—1901 év végéig 3364 kat. hold szaporodás mutatkozik, mely szaporodás, mint a táblázat is mutatja, csaknem teljesen az 1899, évben történt. E szaporodás onnan származik, hogy az 1898 évi XIX t.-cz. értelmében, 1899 július elsején, a törvényhatóság területén, az egyházi testületek és egyházi személyek, iskolák, köz- és magánalapítványok, kis- és nagyközségek s a volt úrbéres közbirtokosságok tulajdonát tevő s az 1879. évi XXXI t.-cz. 165 §-a és az 1894 évi XII t.-cz. 13. és 14. §-ai értelmében, közigazdasági szempontból, beerdősítésre kijelölt kopár és vízmosásos területek szintén állami kezelésbe vétettek.

A szaporodás legnagyobb volt a varannai m. kir. járási erdőgondnokságban, a hol 2573 kat. holdat, azaz az összes szaporodás 79%-át tette; ezzel szemben a sátoraljaújhelyi m. kir. járási erdőgondnokságban, az erdőcserék, és irtások következtében, apadás történt.

Attérve már most az előforduló fanemekre, ezek a következők: kocsányos és kocsánytalan tölgy, bükk, gyertyán, közönséges és virágos kőris, hegyi és fürtös juhar, jávorfa, nyír, nyár, éger, fűz, ákác, erdei-, jegenye-, feketé-, lucz- és vörös fenyő, mogyoró, vadcserezsnye, alma, körte, berekenye, som, boróka, és a mérsékelt égöv alatt előforduló cserjék nagy része. Uralkodó fanem a vármegye hat alsó járásában és a Sátoraljaújhely város határában elterülő erdőségeiben a tölgy, a felső négy járásában pedig a bükk. Mind a mellett, hogy a vármegye területén fekvő összes erdőterületeknek a tölgy csak negyedét, a bükk pedig háromnegyedét borítja: értékességét és használhatóságát tekintve, a vármegye fő faneme a tölgy, s az okszerű erdőgazdaság főfeladata e fanem fentartása és szaporítása.

A tölgy két válfaja közül a kocsányos tölgy a lapályi és előhegységi erdőkben átlag kétszáz méter tengerszint fölötti magasságig terjed. A kocsánytalan tölgy a középhegységek faneme, hol tiszta állabokat a déli, délkeleti és délnyugati oldalakon alkot, míg ellenben az északi, északkeleti és északnyugati oldalakon csak kis mértékben fordul elő, a bükk közé keverve.

Tenyészetének felső határául hatszáz méter tengerszint feletti magasságot lehet tekinteni és zárt állabokban, északra, egész az északi szélesség 49°10'-ig található, de egyes példányokban és csoportokban, a völgyek alján és a déli oldalakon egészen új nevét Driensáig, azaz az északi szélesség 49°20'-ig, található.

Az elszórta a bükk között mindenütt előforduló tölgycsoportokból és egyes példányokból látszik, hogy a tölgy régebben, a négy felső járásban is, sokkal nagyobb mértékben fordult elő és összefüggőbb erdőségeket alkotott, de a folytonos irtás, legeltetés s a felújítással és erdőápolással való nemtörődés következtében, állandóan apadt s a tenyésztésére legalkalmasabb talajokat is lassanként a sokkal szívósabb, igénytelenebb, a viszontagságoknak s különösen a legeltetésnek inkább ellenálló bükk és gyertyán foglalta el.

A bükk, az előhegységektől kezdve, a legmagasabb hegycsúcsokig, mindenütt előfordul s hatszáz méteren alól inkább csak az északi, északkeleti és északnyugati oldalakon uralkodó, míg ellenben hatszáz méteren felül, a magas hegységerdőkben egyedüli uralkodó fanem.

A többi fanemek csak alárendelt mennyiségben s leginkább a tölgy és bükk között elszórva és egyes foltokban fordulnak elő s nagyobb kiterjedésű, összefüggő erdőségeket sehol sem alkotnak. Közülök a fűzek és nyárok, a lapályi erdőkben; a kőris, juhar, szil a lapályi erdőtől, kilencszáz méter magasságig, a déli melegebb oldalakon; az éger a talajvizes, savanyú humusban gazdag lapályokon és hegyoldalokon; a nyír, rezgőnyár és kecskefűz a szárazabb fekvésű s a legeltetéssel tönkretett fiatalosokban; az ákác a kopár vízmosásokban; a fenyők pedig nagyobbbrészt ott, a hol talajjavítás vagy állabátalakítás céljából megtelepítése szükségesnek mutatkozik.

Természetes úton a jegenyefenyő a Simonka hegységnek Opálhegy (azelőtt Zamutó) község határába eső részén a „Rosztoka” völgyben, a „Jedle” patak két partján elterülő hegységeiben 400—900 m magasságban fordul elő; az erdei fenyő pedig Homonnától kezdődőleg Felsőkrucsóig terjedő összefüggő vonalban Mislye, Topolóka, Mogyorósfalu, Istvántelek, Kárna, Gerlefalva,

Az egyes fanemek.

Várjeszenő, Holesik, Giglócz, Nagydomása, Kelese, Kisterebes, Valkó, Bodzás és Lomna községek határain fordul elő nagyobb mennyiségben, ezenkívül még kisebb-nagyobb foltokban a vármegye négy felső járásának legtöbb községében található s minthogy könnyű magját a madarak és a szél nagy területeken széthordják, ma már a négy felső járásban alig van község, melynek határain erdei fenyőt ne lehetne találni.

Az erdősítéseknel, különösen a négy felső járásban, újabban igen sok fenyőt ültetnek ki. A különféle fenyő-fajoknak nagyobb mennyiségben való megtelepítése részben a csekélyebb értékű bükkösök, nyiresek és égereknek értékesebb fanemekkel való kicserélése, azaz állab-átalakítás, részben pedig a rendetlen rabló-gazdasággal s a fiatalosok folytonos legeltetésével teljesen kiszorított és elsoványodott, eredetileg tölgytalajok megjavítása s a tölgy-tenyésztésre ismét alkalmassá tétele czéljából történik. A fenyők ugyanis azon tulajdonságaiknál fogva, hogy tűiket bőven hullatják és tuskóik nem sarjadznak, talajjavítás és átmeneti fanem gyanánt legalkalmasabbak.

Fakészlet és hozam.

Az állami kezelés alatt álló erdőbirtokok összes fakészletét és jelenlegi évi fahozamát, továbbá az üzemtervekben tervezett szabályos állapotnak megfelelő szabályos fakészletét és szabályos évi fahozamát s az állami kezelés alatt álló erdők birtokosainak évi faszükségletét s az évi szükséglet fedezésénél mutatkozó hiányt az alábbi táblázat tünteti fel. A táblázat az erdőgondnokságok új területfelmérései és becslései alapján összeállított s miniszterileg jóváhagyott rendszeres gazdasági üzemtervek adatai alapján van szerkesztve, de a szabályos készlet számításánál a jelenlegi fanemeknek, ezidőszertinti eloszlása mellett elérhető fahozama és készlete van feltüntetve s az üzemtervekben tervezett állab-átalakítások figyelmen kívül maradtak.

Fanem	Az állami kezelés alatt álló erdők					Az erdőbirtokosok évi összes		
	kiterjedése	jelenlegi		szabályos		évi faszükséglete	az évi szükséglet és hozam közt mutatkozik	
		fakészlet	évi fahozam	fakészlet	évi fahozam		fölösleg	hiány
	kat. hold	köbméter		köbméter		k ö b m é t e r		
I. Szálerdő üzemmód.								
Tölgyerdő	8,844	378,243	8,870	745,695	17,777	37,948	—	29,078
Bükk- és egyéb lomberdő	25,463	1.406,905	17,303	1.834,315	50,256	135,264	—	117,961
Fenyőerdő	55	3,570	114	5,417	149	700	—	586
Összesen ...	34,362	1.788,718	26,287	2.585,429	68,182	173,912	—	147,625
II. Sarjerdő üzemmód.								
Tölgyerdő	4,780	113,606	16,327	130,857	8,303	20,714	—	4,387
Bükk- és egyéb lomberdő	2,723	125,465	3,384	125,346	4,373	16,370	—	12,986
Akáczerdő	65	—	—	5,382	273	1,488	—	1,488
Összesen ...	7,568	239,071	19,711	261,585	12,949	38,572	—	18,861
Összesítés.								
I. Szálerdő üzemmód	34,362	1.788,718	26,287	2.585,429	68,182	173,912	—	147,625
II. Sarjerdő üzemmód	7,568	239,071	19,711	261,585	12,949	38,572	—	18,861
Főösszeg ...	41,930	2.027,789	45,998	2.847,014	81,131	212,484	—	166,486

Mint a táblázatból látható, az állami kezelés alatt álló erdők jelenlegi évi fahozama, a tulajdonosok évi 212,484 m³ faszükségletéből csakis 45,998 m³-t—21%-ot fedez s a birtokosok, az évi szükségletükből hiányzó 166,486 m³ fát más erdőbirtokosoktól kénytelenek beszerezni s mint a táblázat mutatja, még ha a rendszeres kezelés mellett sikerül is az évi fahozamot, a szabályos évi fahozamnak megfelelően, a jelenlegi fahozam kétszeresére emelni, még akkor is, a birtokosok évi szükségletével szemben, körülbelül 60% hiány mutatkozik az évi fahozamban.

Minthogy az állami kezelés alatt álló erdők kiterjedése mellett, a legbelterjesebb és okszerűbb gazdálkodással sem lehet elérni azt, hogy a tulaj-

donosok fatömegben évi szükségleteiket fedezhessék, az erdőgondnokságok hivatása: oly értékes fanemek és faválasztékok előállítására, amelyek évi hozamának értékesítéséből befolyó pénzzel, a tulajdonosok, a szomszédos birtokosoktól, összes faszükségletüket beszerezhessék.

A fenti faszükséglet megállapításánál a vármegyei lakosság több mint $\frac{2}{3}$ -adának szükséglete vétetett számításba, mert az állami kezelés alatt álló erdőkben jogosult urbéresek, zsellérek stb. a vármegye lakosságának $\frac{2}{3}$ -ánál nagyobb részét teszik.

Az alábbi táblázat, az alkalmazott üzemmódok szerint elkülönítve, a vármegye területén levő összes erdők jelenlegi fakészletét, jelenlegi évi fahozamát, szabályos fakészletét, szabályos évi fahozamát, az összes lakosság évi faszükségletét — lélekszám szerint átlag 1 m^3 faszükségletet számítva — és a fahozamban mutatkozó többletet és hiányt tünteti fel.

Fanem	A vármegye területén levő összes erdők					Az összes lakosság		
	kiterjedése	jelenlegi		szabályos		évi faszükséglete	az évi növedék és szükséglet közt mutatkozó	
		fakészlet	évi növedék	fakészlet	évi növedék		fölösleg	hiány
	kat. hold	köbméter		köbméter		k ö b m é t e r		
I. Szálerdő üzemmód.								
Tölgyerdő	31,066	1.304.772	56.229	2.392.082	71.442	50,000	6,229	—
Bükk-, gyertyánerdő	214,576	11.801,680	364,779	18.238,960	557,898	190,000	174,779	—
Kőris-, juhar-, szálerdő	986	39,412	1,972	75,922	23,678	5,000	—	3,028
Fenyőerdő	2,658	166,470	6,919	366,584	10,151	20,000	—	13,084
Összesen ...	249,286	13.312,334	429,896	21.073,548	663,169	265,000	181,008	16,112
II. Sarjerdő üzemmód.								
Tölgyerdő	45,100	1.082,400	55,745	1.668,700	112,750	30,000	25,745	—
Bükkerdő	9,427	282,810	12,595	471,350	23,567	20,000	—	7,405
Nyírerdő	5,611	224,440	14,454	342,271	16,833	13,000	11,814	—
Fűz- és nyárerdő ...	2,180	87,200	6,278	132,980	6,540			
Égererdő	1,316	52,640	3,390	80,270	3,938			
Kőris-, juhar-, szálerdő	206	4,944	336	10,300	515			
Ákáczerdő	252	7,560	326	12,600	630			
Összesen ...	64,092	1.741,994	93,154	2.118,471	164,773	63,000	37,559	7,405
Összesítés.								
I. Szálerdő üzemmód	249,286	13.312,334	429,896	21.073,548	663,169	265,000	181,008	16.112
II. Sarjerdő üzemmód	64,092	1.741,994	93,154	2.118,471	164,773	63,000	37,559	7,405
Főösszeg ...	313.378	15.054,328	523,050	23.192,019	827,942	328,000	218,567	23,517

Az e fejezet megírásához szükséges szakbavágó adatok megszerzésénél Bodor Gábor m. kir. főerdész is segédkezett.

VADÁSZAT.

Zemplén vármegye vadállománya igen gazdag s a Magyarország egész területén előforduló lényegesebb vadak közül, a vármegye területén csakis zerge és fajt nem található. A főbb vadak nagyjában következőképpen oszlanak meg a vármegye területén.

Főbb vadak.

1. *Szarvas*, állandó vadként, a szinnai és homonnai járásokban, a Vihorlát hegységben és a Beszkidekben, kisebb mennyiségben a varannai járásban a Simonka hegységben, váltó vadként pedig a sztropkói, varannai és gálszécsi járások nagy részében fordul elő.

2. *Őz*, a vármegye egész területén. Az erdőben szegény vidékeken csak szórványosan, de erdőben gazdagabb és a pusztítástól védettebb területeken nagyobb mennyiségben; legtöbb van jelenleg a Bodroglközön.

3. *Nyúl*, a vármegye egész területén, a lapályon és előhegységekben nagyobb mennyiségben, a magas hegységekben és összefüggő nagyobb erdőségekben csak szórványosan.

4. *Vadliszno*, a vármegye hegyes, erdős területein mindenütt, de különösen a négy felső járásban; a mezőgazdasági területeken nagy károkat is okoz.

5. *Császármadár* a vármegye hegyes területén levő összes erdőségekben.

6. *Vízi madarak* u. m. vadlúd, vadkacsa, tuzok stb. a tavas, mocsaras vidékeken és a nagyobb folyók mentén mindenütt. A vízi madarak azonban a folyók szabályozása, tavak és mocsarak lecsapolása következtében mind kisebb területre szorulnak s ma már nagyobb mennyiségben csak a Bodrog és a Tisza mentén fordulnak elő.

7. *Fogoly* és *fürj* szintén mindenütt található, nagyobb mennyiségben azonban csak a lapályokon.

8. Az *erdei szalonka* csak átvonuló vadként fordul elő s vadászatai, a vármegye területén, ezidőszerint leghíresebbek Gálszécs, Szécsmező, Szécs-polyánka, Perbenyik és Bottyán községek határain.

9. A kártékony vadak közül legnagyobb mennyiségben és általánosan a *róka* fordul elő; de utóbbi időben, a mérgezés és állandó pusztítás következtében, nagyon megapadt s ez idő szerint legnagyobb mennyiségben Parnó és Vécse környékén fordul elő, hol a farkavadászatok kedvéért védelemben részesül.

10. *Medve* csak a szinnai járásban. Kelen és Utczás községek határain fordul elő.

10. *Farkas, hiúz, vadmacska* csak szórványosan és igen kis mértékben található.

Tíz év alatt elejtett vadak.

Az 1885–1894. évi tíz év alatt elejtett vadak évi átlagát, a földművelésügyi m. kir. miniszterium adatai alapján, az alábbi táblázatok tüntetik fel:

Terület kat. hold	H a s z n o s v a d																				
	szarvas	dímvad	őz	vadliszno	mezei nyúl	különtéle emlős	császár madár	fácán	fogoly	fürj	hatis	vadlúd	vadkacsa	szárcsa	tuzok	erdei szalonka	mocsári szalonka	vadgalamb	rigók	különtéle szarvas	Összesen
1.089,436	6	8	104	111	2717	1	84	142	368	643	106	7	511	67	3	284	41	73	151	141	5568

Terület kat. hold	K á r t é k o n y v a d																	
	medve	borz	vidra	hiúz	farkas	vadmacska	róka	nyest	görény	menyet	különféle emlős	sas és keselyű	sólyom, kánya, ülyv, veréscse	bagoly	varjú, szarka	különféle szárnyas	kóbor eb és macska	Összesen
	d a r a b																	
1.089,436	1	15	8	1	7	13	378	30	54	58	39	139	452	98	1368	137	549	3347

A hasznos és kártékony vadakból tehát átlag 8915 darab.

Fenti táblázatok adatai azonban, tekintve azt, hogy rendes löjegyzetek nem minden vadász vezet s így az ilyen vadászoktól és a vadászoktól elejtett vadak vagy egyáltalán nem, vagy csak a valószínűség alapján vannak kimutatva, inkább csak tájékoztatást nyújtanak, de számszerűleg is teljesen pontos adatokat nem.

A vadászterületek vadászati értéke és vadállománya, a kis- és nagybirtokok szerint, nagyon különbözők. Míg ugyanis az 1883. évi XX. t.-cz. értelmében, kétszáz kat. holdnál kisebb kiterjedésű, önálló vadászterületet nem alkotó s így a községi határral együtt bérbeadandó vadászterületek túlnyomó nagy részének vadászati értéke és vadállománya igen csekély s a vármegye területén, az idézett törvény értelmében a bérbeadott összes vadászterületek bérösszegének évi átlaga kat. holdanként csak három fillér, addig a nagyobb kiterjedésű, önálló vadászterületek nagy részén igen szép vadállomány van, s bérbeadások esetén kat. holdanként egy—két korona, sőt nagyobb évi bérösszeg érhető el; a szarvas-területek átlagos egységára pedig évente és kat. holdanként két korona. E nagy eltérés magyarázata az, hogy az önálló vadászterületet nem alkotó kisebb területeken a mezsei munkások, legelőmarha, pásztorok, kóbor ebek stb. állandóan zavarják és pusztítják a vadat, míg ellenben az önálló vadászterületeken a hasznos vad nemcsak oltalomban részesül, hanem megélhetésük és szaporodásuk szócokkal és téli takarmányokkal is tetemesen elősegítetik. A vármegye egész területén az 1883. évi XX. t.-cz. értelmében bérbeadásra kötelezett és önálló vadászterületek kiterjedését s a bérbeadásra kötelezett birtokok után befolyó évi bérek összegét, a földművelésügyi m. kir. miniszterium 1901. évi hivatalos adatai alapján, az alábbi táblázat tünteti fel:

Vadászterületek értéke és vadállománya.

Vadászterületek bérleti kimutatása.

A községek száma, melyekben		A községek egész határára kiterjedése		Az önálló vadászati jogosultsággal bíró területek kiterjedése		Az 1883. évi XX. t.-cz. 2. §. értelmében tényleg bérbeadott területek kiterjedése		Azon bérbeadásra kötelezett területek, melyek bérbe adhatók nem voltak		Azon területek kiterjedése, melyek vadászterületet nem képeznek		A bérbeadott területek után befolyó bérjövdelem			
bérbeadásra kötelezett területek micsenek	a bérbeadásra kötelezett területek		kat. hold	0/0	kat. hold	0/0	kat. hold	0/0	kat. hold	0/0	korona	fillér	1899. évben összesen		
	6 évre bérbe adattak	bérbe adhatók nem voltak											korona	fillér	
5	345	103	1.089,436	520,697	48	417398	38	64,043	6	87,298	8	13,395	3.2	9,946	2.4

Mint a táblázatból látható, a bérbeadásra kötelezett területek évi bérének kat. holdanként vett átlaga igen csekély, de e bérösszegeknél a táblázat szerint is tetemes emelkedés mutatkozik az előző évekkel szemben s ez az emelkedés legújabbban rohamosan nagyobbodott.

Az önálló nagyobb vadászterületeket a birtokosok régebben csaknem kizárólag a maguk számára tartották fenn és számottevő nagyobb vadászati bérletek, a vármegye területén, csakis újabb időben, a szarvasok elszaporodása óta, köttetnek; s mivel külföldi pénzemberek eddig sohasem remélt, magas bérösszegeket fizetnek: legújabbban mind gyakoribb a bérbeadás.

Ez idő szerint, a vármegye területén, külföldieknek a következő nagyobb vadászbérleteik vannak: 1. A gróf Hadik-Barkóczy-féle hitbizomány keleni birtoka. Kiterjedése mintegy 4000 kat. hold, évi bér 6000 korona; bérli egy porosz gróf. 2. Gróf Andrassy Géza nagykemencei uradalma. Kiterjedése

mintegy 20000 kat. hold, évi bér 30,000 korona; bérlő egy francia. 3. Gróf Andrássy Géza topolyáni birtoka. Kiterjedése mintegy 3000 kat. hold, évi bér 6000 korona; bérlő egy porosz gróf. 4. A gróf Sztáray-féle nagymihályi uradalom, melynek nagy része Ung vármegyében terül el, évi bére 32,000 korona; bérlő egy porosz. 5. A gróf Forgách-féle birtok Dargón, nagy része a bérletnek Abauj-Torna vármegyében terül el, évi bér kat. holdanként két korona; bérlő egy orosz gyáros.

Ezekon kívül egyes szarvas-bikák lelovására is történtek szerződések, így például a gróf Hadik-Barkóczy-féle hitbizomány viravai vadászterületén egy porosz gróf. — Wokllmann Kázmér Krasznibród mellett levő birtokain pedig angolok kötöttek szerződést s minden lelőtt szarvasbika ára kétezer koronában volt szerződésileg biztosítva. A külföldiekkel kötött bérletek a hazai bérlők bérletein is, az évi bérösszegekre nézve tetemes befolyást gyakoroltak s a szinnai és homonnai járásban több hazai vadászbérlőnek 2000—5000 koronás bérlete van.

Vadaskertek.

A vármegye területén nagyobb kiterjedésű vadaskertek a következők: 1. A gróf Hadik-Barkóczy-féle hitbizományé, Ujszomotoron és Istvántelkén kiterjedése 2500 kat. hold, tenyésztett vadak: szarvas és muflon. — 2. A gróf Hadik-Barkóczy-féle hitbizományé, Tavarnán; kiterjedése 400 kat. hold, tenyésztett vad: dánvad. — 3. Gróf Andrássy Sándoré, Homonnán; kiterjedése mintegy 600 kat. hold, tenyésztett vad: szarvas. — 4. Gróf Andrássy Gézáé, Nagykemenczén, tenyésztett vadak: szarvas, muflon és dánvad. — 5. Néhai gróf Andrássy Tivadaré, Töketerében, kiterjedése mintegy száz kat. hold, tenyésztett vad: dánvad. — 6. Gróf Andrássy Gyuláé és Tivadaré, Tiszaluzcon, tenyésztett vad: fácán és őz. — 7. Báró Waldbott Frigyesé, Tolcsván és Háromhután kiterjedése 500 kat. hold, tenyésztett vad: dánvad. — 8. Herczeg Windischgrätzé, Makkoshogykán, tenyésztett vad: vaddisznó és őz. — 9. Gróf Mailáth Józsefé, Perbenyikén, tenyésztett vad: dánvad és fácán.

A vadászat
nemei.

A vadászat különféle nemei közül, a vármegye területén, a következők vannak gyakorlatban: Pásztás u. n. stráfvadászatok, körvadászatok, hajtó vadászatok, agarászás, hopozás, taeskökkel való vadászat és szárnyas vadakra, vizslával való vadászat. A Bodroghközön a nyolczvanas évek közepétől gróf Mailáth József az u. n. pásztás vagy stráfvadászatokat honosította meg, példáját a báró Sennyeyek is követték. A perbenyiki, bélyi, karádi és erzsébeti nyúlstráfok híresek; sokszor előfordul, hogy egy-egy napon aránylag kevés puskással, ezer nyúl, vagy még ennél is több esik. A körvadászatok csakis a síkságon, leginkább a bodroghközi és szerencsi járásokban vannak gyakorlatban s leghíresebbek a gróf Andrássyak tiszaluzci és tiszadobi körvadászatai.

Az elő- és magas hegységekben leggyakoribbak a hajtókkal és kutyákkal való vadászatok; ez utóbbiakat azonban az előbbiek kezdik kiszorítani. Az agarászatot csak kevesen gyakorolják ugyan, de azért a gálszécsi agarász-versenyek még mindig híresek, igen látogatottak s még a szomszédos vármegyék társaságai is igen szívesen és nagy számban keresik fel.

A cserkészés leginkább csak a szarvasvadászatokon divatos, s régebben híresek voltak a nagykemencei, viravai és keleni szarvas vadászatok. Néhány év mulva a báró Waldbott Frigyes erdeiben elszaporodó szarvasok jó sportot fognak adni, ma azonban ezek romantikus és patriarkális jellege a bérletekkel megszűnt. A kilenczvenes évek óta gróf Mailáth József perbenyiki őzcserkészetei (kocsival) kezdenek híressé lenni; tavasszal április és május havában húsz—huszonöt darab hatos őzbikát lőnek golyóval kocsiról cserkészve.

Falkát gróf Andrássy Géza tart Vécsén. Azok a falkavadászatok, melyeket Parnó, Vécese, Velejte és Terebes környékén szoktak rendezni, igen látogatottak. A Bodroghközön a Sennyey testvérek is tartanak kisebb falkát és a Bélatanyán (gróf Széchenyi Ernőné tulajdona), a rendes őszi idény Hubertus napja előtt, a bélatanyai és páczini határokon úzi a falka a nyulat.

VÍZSZABÁLYOZÁS.

FOLYÓ-SZABÁLYOZÁS, ÁRMENTESÍTÉS, BELVÍZ-RENDEZÉS.

Zemplén vármegye fejlődésének történetében jelentős rész jut azoknak a már századok előtt megkezdett harcoknak, a melyeket, a gazdasági érdekek szolgálatában, a vizek ellen folytatott. A zempléni síkokon kanyargó *Tisza*, *Bodrog*, *Latorcza*, *Laborecz*, *Ondava* és *Tapoly*, tavaszi hóolvadás idején, tengerré változtatták át a vármegye sík területét s az árvíz elvonulása után a mélyedésekben fenmaradt óriás tavak jelezték az átvonult veszedelmet.

Történeti
visszapillantás.

A Tisza szabályozása érdekében e vármegyében az első lépést *Rákóczy* György tette meg 1646-ban. Velencei és belga mérnökökkel oly tervet készített, mely szerint Tárkánynál a Tiszából a Karcsa medrébe vezetve, ezt az eret használja fel hajózó úttal, melyen a söt kevesebb veszélylyel lehessen Tokajig szállítani, mint a kanyargós medrű Tiszán. Már az 1722-iki országgyűlés kezdett a Tisza-szabályozás kérdésével foglalkozni, mely kérdés azonban több, mint egy századon át, nem haladt előre, mígnem gróf *Széchenyi* István vette kezébe a szabályozás ügyét. 1846-ban utazta be gróf *Széchenyi* István a Tisza-völgy nagyobb részét, az egyes társulatok megalakítása céljából s ez alkalommal alakította meg a gróf *Mailáth* Antal, akkori főkanzellár közbejöttével Leleszen megtartott ülésen a „Bodrogi Tiszaszabályozó Társulat”-ot s olvasztotta be a központi tiszavölgyi társulat keretébe a már előbb megalakult „Ondava-tapolyi egyesület”-et, melyből a mai „Felső Bodrogi Vízszabályozó Társulat” fejlődött.

A Zemplén vármegye területére eső Tisza-szakasz szabályozási munkálatát 1851-től 1857-ig a Tokaj székhellyel felállított „Tiszaszabályozási alsó szabolcsi járási mérnöki hivatal” intézte. 1857 augusztus elsején folyam-mérnöki hivatalok szerveztettek, melyek közül e vármegye területére kettő esett, és pedig: 1. a tiszai II. folyamosztály m. kir. mérnöki hivatala, Nagytárkány székhellyel és 2. a tiszai III. folyamosztály m. kir. mérnöki hivatala Tokajban.

Tisza-
szabályozás.

1869-ben a nagytárkányi hivatalt Sárospatakra helyezték át, melylyel 1871-ben a tokajit is egyesítették. Az egyesített hivatalok együtt maradtak Sárospatakon 1878-ig, a mikor Tokajba helyeztettek át s még ez évben e hivatal a „Tokaji m. kir. folyammérnöki hivatal” címet nyerte.

E hivatalok hajtották végre a Tisza folyónak e vármegyén végigvonuló szakaszára eső 36 átvágást, melyeknek összes hossza 25,268 méter, míg az így mellőzött kanyarulatok hossza 114,955 m. lévén, az átvágások mentén, a jelzett tiszai szakasz 89,687 méterrel rövidült meg, s minthogy e folyószakasz mai hossza 100,500 m., eredeti hosszának csaknem felére rövidült meg. A fent jelzett átvágások 1,883,130 korona 50 fillérbe kerültek.

A mederszabályozásokhoz sorozandók az 1880 óta a partok megkötése s a partszaggatások megakadályozása céljából alkotott védőművek, és pedig: a Csap körül történt mederrendezés, — a Csap alatt emelt farakatos partvédőmű, — a Leányvár fölött emelt farakatos partvédőmű, a csermelyi, karádi, vencesellői, balsai, kenézlői és tokaji partvédőművek.

Ezek közül a csapi mederrendezés, a karádi és tokaji védőműveket az államkinestár költségén a Tokajból 1893-ban Sátoraljaújhelybe helyezett m. kir.

folyammérnöki hivatal, a csapi, leányvári és kenézlii védőműveket saját költségén, a csermelyieket, venesellőieket és balsaiakat pedig, állami hozzájárulás mellett, a bodrogi közti Tisza-szabályozó társulat építette ki. Mindezek összesen mintegy 350,000 koronába kerültek.

Bodrog-szabályozás.

A Bodrog folyó szabályozására az örök emlékezetű *Vásárhelyi* Pál készített terveket, melyeknek nagy része azonban a tervezés s a kiépítés közötti idő alatt, a vízfolyásban beállott változások következtében, nagyban módosult.

Az 1863—65. években négy, az 1873—74. években hét átvágást végzett a sárospataki s később tokaji folyammérnöki hivatal. Ezután tíz évig szünetelt a Bodrog szabályozási munkálata s 1885-ben az eddig kiásott átvágásoknak nagyobb méretekben való kiépítésével vette ismét kezdetét, mert a régi kiásás méretei nem voltak megfelelők. Majd 1887-ben a szőlőskei átvágást ásták ki. Később azután, 1894-től 1898-ig, a Bodrognak Imregtől a torkolatig terjedő szakaszára tervezett összes tizenöt átvágást kiásták és a régi átvágásokat lemélyítették. Az átvágásokkal a Bodrog folyó 125·6 km. hosszúságából csak 71 kilométer maradt meg s így a folyó 54·6 kilométerrel rövidebb lett.

A kiépített átvágások összes hossza 16,041 méter és a reájuk fordított összes költség 2,455,489 kor. 30 fillér. Ezzel a legszükségesebb Bodrog-szabályozási munkák befejezést nyertek. Az 1900. év óta folyó további munkálatok csak a szabályozott vonal elfajulásának meggátlását s a partszakadások megszüntetését, illetőleg megelőzését célozzák. Az ezekre fordított kiadás eddig 67,156 kor. 51 fillérre rug.

Latorcza-szabályozás.

A Latorcza kanyargós medrének átvágásokkal leendő szabályozására szintén még *Vásárhelyi* készített tervezetet, mely azonban a mai viszonyoknak már nem felel meg, az újhelyi m. kir. folyammérnöki hivatalban az újabb időben történt felvételek alapján készült el a folyó szabályozására vonatkozó terv. Ez ideig a tervezett átvágásokból a folyónak a Bodrogra való beömlését szabályozó átvágások ástak ki.

Laborcz-, Ondava- és Tapoly-szabályozás.

A Laborcz folyó rendezésére vonatkozó terveket az újhelyi m. kir. folyammérnöki hivatal már elkészítette.

Az Ondava és Tapoly szabályozását a „Felsőbodrogi Vízzabályozó Társulat” hajtván végre, arról a nevezett társulat működésének részletesebb méltatásánál fogunk megemlékezni.

A leírt folyószabályozások ismertetése nem volna teljes, ha meg nem említenénk azoknak végrehajtóiról. A II. folyamosztály mérnöki hivatalából *Barta* Soma és *Horváth* László osztálymérnököknek, mint az átvágási részlettervek készítőinek s kiépítőinek, míg a III. folyamosztályból csak *Egert* József osztálymérnöknek neve maradt fenn. A többi szabályozási munkák végrehajtása körül *Wallandt* Ernő, *Münzberger* Ferencz és *Szokolay* Emil szerettek érdemeket. Az utóbbi, mint műszaki tanácsos, ma is az újhelyi m. kir. folyammérnöki hivatal főnöke, mely hivatalnak tagjai ez idő szerint: *Zettin* Ignác és *Palasorszky* Sándor kir. mérnökök.

* * *

Az árvizek ellen való küzdelem e vármegye területén korán egyesítette az érdekelt birtokosságot. Így keletkeztek a ma is autonom szervezet mellett működő s a vármegye legtevékenyebb gazdasági erőit egyesítő vízszabályozó társulatok.

A Felsőbodrogi Vízzabályozó Társulat.

Mint már jeleztük, a „Felsőbodrogi Vízzabályozó Társulat” abból az egyesületből keletkezett, melyet az Ondava és a Tapoly folyók völgyének vízmentesítésére az érdekelt birtokosság alakított s mely egyesület a szabályozási terv elkészítésével *Beszédes* József mérnököt bízta meg. Ezt megelőzőleg azonban már 1827-ben gróf *Vay* Adám elnöklelte alatt királyi bizottság kezdette meg a szabályozási munkálatokat, s a vizeknek a Bodrogra való gyorsabb levezetésére 4500 öl hosszú csatornát ásattak a garanyi határtól Szürnyegig.

Ez a — noha helyes irányban vezetett — csatorna azonban a szükségletnek meg nem felel, megalakult az említett egyesület, mely éppen *Beszédes* tervezete alapján volt működését megkezdendő, mikor gróf *Széchenyi* István Zemplén vármegyében is megjelenvén, reá birta az érdekeltségeket, hogy az egyesület a Tiszaszabályozó társulatba lépve, az „Ondava-tapolyi egyesü-

let", mint a Tiszaszabályozás egyik szerkezete, kezdte meg a szabályozás munkálatainak végrehajtását, *Boronkay* Albert és *Fundanic* megyei mérnök vezetése alatt, az úgynevezett „Hoóri csatorna” kiásásával, *Paleocappa* híres olasz mérnök ama véleménye alapján, hogy a két folyó egyesítve, 100 öl távolságú két gát közé fogassék. A munkálatok költségeit a kormány előlegezte mindaddig, míg az ártérfejlesztés foganatosítottván s *Draveczky* Alajos zemplénmegyei táblabíró, kinevezett nádori bírósági tagtól s *Golanics* nádori bírósági mérnöktől megállapítottván, a még ma is érvényben levő 53,870 674/1200 magyar holdnyi ártérre holdanként való kivetések történtek. Az egyesület a tiszai társulattól is segélyben részesült s jelentékeny közmunka-hozzájárulást is nyert.

Az egyesület működése azonban, a szabadságharc s anyagi okok miatt is, eredménytelen volt. Csak 1859-ben léptek az érdemleges működés terére, a mikor új alakuló gyűlést tartottak, melyen elnökké gróf *Andrássy* Gyulát s a választmány tagjaivá: gróf *Barkóczy* Jánost, *Szentiványi* Vinczét, gróf *Andrássy* Aladárt, gróf *Andrássy* Manót, *Kazinezy* Andrást és *Reiczky* Györgyöt választották meg 1860-ban kimondatott az érdekeltségre a hozzájárulás kötelezettsége s a részletes szabályozási terv elkészítésére *Herich* Károly cs. kir. felügyelő mérnök, *Hevessy* Károly és *Meczner* Antal mérnökök kérettek fel. A részletes terveket azonban *Klasz* Márton mérnök készítette el s a munkálat végrehajtását, a zemplénmegyei építészeti hivatal ellenőrzése mellett, *Lechner* Lajos mérnök kezdette meg; az 1871-ben helyére kinevezett *Walland* Ernő társulati mérnök a terveket átdolgozta, de mikor 1875-ben a miniszteriumba behívták, hátrahagyott jelentésében terveinek kivitelét nem ajánlotta. A társulat mérnökévé *Tárczay* Dánielt választották meg. A szabályozási terveket *Mokry* Endre kir. főmérnök helyesnek találván, azokat elfogadták; mivel azonban a tervezet még mindig nem ölelte fel az érdekeltség összes igényeit, a társulat kebelében nagy volt az elégedetlenség, minek következtében 1876-ban a társulat vezetésére *Meczner* Gyula küldetett ki kormánybiztosul, ki a társulat munkálataira addig fordított összeget (757,099 frt) 1.514,198 koronában mutatta ki s a társulat műveinek, *Boros* Frigyes műszaki tanácsostól történt megvizsgálása után, a kormánytól új tervek készítését kérelmezte s ezeket a tokaji m. kir. folyammérnöki hivatal el is készítette. Közben a társulat mérnökévé a kormánybiztos *Hrozdocics* Antalt nevezte ki. *Meczner* Gyula lemondása után az ügyek élére ideiglenesen gróf *Andrássy* Manó került, a ki 1882. márczius 2-ra szervezkedő gyűlést hívott össze, melyen most már, „Felsőbodrogi Vízzabályozó Társulat” címmel, az autonómiáját visszanyert társulat elnökévé gróf *Andrássy* Gyulát s igazgatójává *Malonyay* Ferenczet választotta meg s a tokaji folyammérnöki hivataltól készített szabályozási tervet, némi pótlással, elfogadta. E tervek a miniszterium részéről is jóváhagyatván s a megüresedett mérnöki állásra *Szladek* Károly megválasztatván, végre a kivitelre került a sor. Előbb a költségekről kellett gondoskodni, a melyekre s a régi tartozások fedezésére, a közgyűlés egyhangúlag egy millió forint kölcsön felvételét határozta el. A szabályozási munka három éven át vállalati úton folyt s házi kezelésben fejeztetett be.

Az 1888 tavaszán előállott nagy áradás az árterület nagy részét, tizenegy gátszakadáson át, elborította. A gátszakadások oka a töltések anyagában és abban lévén keresendő, hogy nem ülepedtek meg kellő módon, azok tömörítésére kellett a fősúlyt helyezni. Ezenkívül állandó gondot fordít a társulat az egyesített Ondava-Tapoly (felső Bodrog) medrének az elfajulás ellen való megvédésére.

1889-ben *Malonyay* társ. igazgató állásáról leköszönvén, helyébe *Nemthy* Ödönt választották meg igazgatóvá. 1890-ben pedig súlyos veszteség érte a társulatot, halhatatlan emlékü elnökének s újjáteremtőjének: gróf *Andrássy* Gyulának a halálával. Helyébe gróf *Andrássy* Aladárt választották meg elnökül. 1892-ben *Nemthy* Ödön hirtelen elhúnyván, az ügyek vezetéséül *Szladek* Károlyt bízták meg, ki 1904-ben igazgató-főmérnöki címet nyert s ma is közmegelegedésre vezeti a társulat adminisztratív és műszaki ügyeit.

1893-ban a társulat összes terheinek fedezésére s a még végrehajtandó munkálatokra a földhitelintézettől, konverzió útján, 1.273,000 forint új kölcsönt szerzett, 4.75%-os ötven évi törlesztésre.

Ez évben kezdte meg a társulat Szladek Károly tervei szerint a töltéseknek betonfal beépítése útján való tömörítését. Ilyen betonfalat épített 1894-ben 10,800 méter s 1903—1904-ben 16,400 méter hosszúságban.

1898-ban a társulat felszámolta eddigi alapbefektetéseit, a mely alkalmalmmal kitűnt, hogy a társulat a maximális megterhelhetetést már elérte, minek következtében a már eddig túlfizetett összeget a társulatnak megterítették.

1903-ban a társulat érdemes elnöke, gróf Andrássy Aladár elhunyt. Helyébe elnökül gróf Andrássy Gézátt választották meg.

A társulat művei közül első sorban említendő az a főcsatorna, melyet az Ondava és Tapoly folyók egyesülésétől, részben a régi medrek felhasználásával, a két folyó egyesített víztömegének levezetésére alkalmas méretben, azoknak a Bodrogba való betorkolásáig alkotott s állandóan gondoz. E csatornát, mely ma már Felső-Bodrog néven közismert, eredetileg 16 méter széles fenékkal építették ki. Az idők folyamán azonban a viszonylag nagy eséssel folyó víz a csatorna szelvényét annyira kibővítette, hogy annak átlagos felső szélessége ma már a hetven métert is meghaladja s így a meder épségben tartására s a szelvény elfajulásának megakadályozására a társulat állandó gondot fordít.

A felső Bodrog mindkét partján, egymással párhuzamos és állandóan kétszáz méter távolságban vezetett, három—négy méter széles koronájú és a víz felől 1:3, a mentett oldalon 1:2 hajtó lejtőjű gát húzódik végig az Ondava bal partján s a Tapoly jobb partján, az egyesüléstől szétágazó és a hasonló oldallejtők mellett két—három méter-korona szélességű s a magaslatokig kiépített töltésekhez csatlakozva.

Az egyesült Ondava-Tapoly töltései, mintegy öt kilométer hosszban, belső kőburkolattal, 19,100 méter hosszban pedig betonfallal vannak tömörítve.

A Ternava-csatorna a Bacsó és Ternava patakok vizének elvezetésére épített 6·5 méter széles fenékkal s az ártér felőli (bal) partján két méter széles koronájú töltéssel ellátott csatorna. Egész hossza 22,180 méter s szelvénye 48·12 m² vizet tud elvezetni. Jobbparti töltésébe a magaslatokról lefutó vizeket befogadó hat darab beton-zsilip és öt darab vascső-zsilip van beépítve. Balparti töltése, nehogy esetleges jégtorlódás alkalmával a csatornából a víz az árterületre juthasson, a jobbparti töltésnél magasabbra van emelve.

E nevezetesebb műveken kívül említést érdemelnek a Helmecke és Csicsóka jobbparti belvízcsatorna, a rákócz-vásárhelyi csatorna stb.

A társulat összes töltéseinek hossza 123,049 méter, összes csatornáinak hossza pedig 61,450 méter.

A társulat fontosabb műtárgyai: a Ternava-torkolati zsilip, mely három darab egyenként három méter nyílású tölgyfakapuval ellátott 3,474 méter magas vízoszlopot tartó, tisztán betonfalú zsilip, az Ondava-Tapoly (Felső-Bodrog) jobbparti töltésébe beépítve. E zsilip ezéjja, hogy az Ondava-Tapoly árvizeit a Ternava-csatornából kizárja.

A Ternava-csatorna és az Ondava-Tapoly meder között összegyűlő, úgynevezett jobbparti vizeket levezető belvízcsatorna torkolatánál, Garany alatt, a Ternava balparti töltésébe, három méter nyílású boltozott beton-zsilip van beépítve. Hasonló méretű zsilip szolgál a rákócz-vásárhelyi csatorna vizének az Ondava-Tapoly töltésén való átvezetésére is, valamint az úgynevezett balparti belvizeknek a Latorczába való bevezetésére, a nézpesti kikötő-töltésbe építve. Ezekon kívül van még több oldalbeeresztő csőzsilip.

Nem szólva a védelem s fentartás érdekében az árterületen, illetve a védővonalakon emelt felügyelő-lakokról és őrházakról, ki kell emelni a tőketerelési társulati székházat s a köréje csoportosuló tisztviselői lakokat. A társulat összes hivatalos épületei, a védműveken végigvezető, 66,752 méter hosszú telefonvonallal vannak összekötve.

A társulat alakulása óta befektetett építkezési tőke ezideig 4.214,467 korona 78 fillér, a miből egy magyar holdra (1200 □-öl) 80 korona nyolcz fillér esik. A társulat évi kivetése 1904. évben a következő volt: a nagy ártérre kat. holdanként két korona 30 fillér; a Szigetközre (az Ondava és Tapoly-folyók közötti ártér) kat. holdanként egy korona 0·813 fillér.

A társulat jelenlegi vezetői a következők: Elnök: Gróf *Andrássy Géza*. Alelnök: Gróf *Andrássy Sándor*. A választmány tagjai: Gróf *Andrássy Tivadar*, *Bernáth Győző*, gróf *Hadik-Barkóczy Endre*, *Ganzaug Miklós*, *Hiszem Kálmán*, *Kapossy Menyhért*, *Kazinczy Artur*, *Malonyay Ferencz*, *Mauks Arpád*, *Péchy Adám*, *Sulyorszky István*, *Szent-Ivány László*, *Bessenyei István*, *Stéphan Aladár*, gróf *Wengerszky Viktor* és *Moskovitz Géza*. Tisztikar: Igazgató-főmérnök: *Szladek Károly*; pénztárnok: *Sebeczky Győző*; irodatiszt: *Wellisz Ödön*.

Bodrogközi
Tízszabályozó
Társulat.

A „Bodrogközi Tízszabályozó Társulat” 1846-ban alakult meg Leleszen, gróf *Széchenyi István* és gróf *Mailáth Antal* akkori főkanczellár személyes közbenjöttével. A társulat céljául tűzte ki a Tisza, Bodrog és Latorcza folyóktól határolt s mintegy 171,800 kat. hold kiterjedésű Bodrogköz ármentesítését. Első elnöke *Szőgyényi Imre* bodrogszögi birtokos volt. Műszaki teendőit a Nagytárkányban felállított tiszai II. folyamosztály m. kir. mérnöki hivatala látta el. E mérnöki hivatal tervezte a tiszai átmetszéseket és védtöltéseket, mely utóbbiaknak felépítése a társulat feladata lett. A rendelkezésre álló anyagi eszközök csekélyeége miatt azonban 1848-ig csak Nagytárkány, Agárd és Leányvár községek határában készülhettek el a védtöltések. Az 1848—1849. évi időszakban a munkálatok szüneteltek s a társulat csak az 1885. évtől kezdve fejtett ki nagyobb tevékenységet, a midőn újból szervezkedett és elnökéül báró *Sennyey Pált* választotta meg, ki az egész Tízszabályozó, de különösen a bodrogközi társulat körül halhatatlan érdemeket szerzett.

Báró *Sennyey Pál* legfontosabbnak tartotta a tiszai és bodrogi töltéseknek minél rövidebb idő alatt való kiépítését. Kezdetben azonban sok nehézséggel kellett megküzdenie az érdekeltség közönye miatt és azért, mert sokan helyeselték *Paleocappa* olasz mérnöknek azt a javaslatát, hogy a tiszai töltések egyelőre csak Czigándig építtessenek ki s innen kezdve a magaslatokat, mint védvonalat felhasználva és a bodrogi töltésekhez bekapcsolva, — a Bodrogköz alsó része nyílt ártérben hagyassék. Csak ismételt felszólalásokra, tanácskozásokra és a középponti felügyelőség serkentésére határozta el a társulat 1857-ben az általános töltésezést. Az 1857—1859. években úgy a tiszai, mint a bodrogi töltések egészen Tokajig elkészültek. 1859-ig évenként kivetés útján fedezte a társulat pénzbeli szükségletét, 1859-ben azonban a cs. kir. osztrák nemzeti banktól 1.600,000 forintos kölcsönt vett fel záloglevelekben 7%-os törlesztéssel. Ez évben szervezte a tisztviselői kart is, kinevezvén egy felügyelő-mérnököt, egy számvevőt, egy pénztárost és egy irattárnokot. Az 1860. évi január 16-án tartott közgyűlés megállapította az ártéri alapszabályokat, elrendelte az új osztályozást és az ártéri telekkönyv szerkesztését.

A mentesített árterület kiszámításánál az adókataszteri telekkönyv vétetett alapul, mivel a műszaki ártérfejlesztés sokba került volna és a különben is jelentéktelen kiterjedésű árvízmentes területek, közlekedési szempontból, szintén értékesebbekké váltak a szabályozással.

Az 1860-ik évi, az addigiaknál kissé jelentékenyebb árvíz átszakította a bodrogi töltést a körtvélyesi libellánál és a Halász szögnél, s az árvíz ismét előntötte a Bodrogköz alsó határait. Növelte a Bodrog árvízének magasságát az is, hogy Csap község fölött a beregmegyei töltéseket a Tisza átszakítván, annak árvize is átömlött a Latorczába, illetőleg a Bodrogba.

Az 1860. május hó 10-én tartott választmányi ülésben panaszt emeltek a kormánynál a szabályozás szervezete ellen, hibásnak és összefüggés nélkülinek jelezve azt. Elodázhatatlannak tartották a bodrogi és a beregmegyei tiszai töltések megerősítését, valamint a sárospataki és tokaji meder-szorulatok kibővítését és a még hiányzó tiszai átmetszések kiátását Czigándtól lefelé. A kormány kiküldötteivel tanácskoztak a Latorczának a Tiszába való bevezetéséről Csap fölött, a mely eszmét azonban a nagy költségek és egyéb okok miatt elejtették. A társulat működése csak kísérletezés volt, mert, a midőn a bajokat majdnem kizárólag a bodrogi oldalon kereste, a következő 1861. évben a tiszai oldalról tört be az árvíz a kis- és nagyczigándi, ricsei és karádi határokon és a Bodrogköznek több, mint felét, elárasztotta.

Az árvizek lebocsátása után ismét a töltések magasabbra emelését és megerősítését határozták el. A Zalkod — Tokaj — Viss közötti védvonal elhagyatván, helyette a vissi keresztöltés építtetett ki, mely intézkedés következtében Liszka, Kisfalud, Keresztúr, Zalkod és Timár községek további védelemben nem részesülvén, a társulat kötelékéből kibocsáttattak. Ekkor kezdett a társulat a csatornázás kérdésével is foglalkozni, hogy a töltésszakadások alkalmával beözönlött árvíz biztosan levezethető legyen.

Hegedüs Pál mérnök készítette az első lecsapolási tervet, és *Hauzer Károly* felügyelő-mérnök tervezte a két első faszilipet a Füzesérnél és a Törökérnél. Az 1862-iki közepes árvíz azonban mindkét zsilipet elsodorta és a betörő víz ismét sok kárt okozott.

Következett az 1863. évi országos aszály, a mely még inkább megbénította a társulat életerejét. A bajok enyhítésére a kormány 200,000 frtot ajánlott fel segítségül, azonban ez összegnek is majdnem felerészét csak az 1865. évben folyósították.

Nyilvánvaló, hogy ily — egészben véve jelentéktelen — intézkedések és munkálatok nem sokat változtattak a Bodroglók vízviszonyain és az 1865-iki téli árvíz, könnyen legyőzve az ellene emelt gátakat, ismét elárasztotta a Bodroglókat, Czigándtól Vissig. A töltés-szakadásokat ez alkalommal a Karád fölötti jégtorlódások okozták.

A helyzet tarthatatlanságát fokozta még a beszorult vizek lebocsátására tett intézkedések sikertelensége.

A társulat mintegy másfél millió forintnyi befektetését elveszettnek látván, bizalma csökkent és a lemondás érzetével határozta el egy felségfolyamodvány felterjesztését.

A felségfolyamodvány következtében kiküldött bizottság vezetője, *Wallandt Henrik* építészeti felügyelő, javaslatba hozta a Csap melletti töltések megerősítését, a tiszai töltéseknek padkakkal való ellátását és minden ezen munkálatokhoz a közmunkaerő felhasználását.

Lényegesebb javulás azonban még ezeket az intézkedéseket sem követte. Az állam első tényleges beavatkozása a társulatok ügyeibe abban nyert kifejezést, hogy 1866 február 26-án *Ürményi József* neveztetett ki a Tiszaszabályozás kormánybiztosává. Az ugyanazon év november 6-án tartott közgyűlés a leköszönt báró *Sennyey Pál* helyébe báró *Sennyey Lajost* választotta meg elnöknek s melléje 7 rendes és 7 rendkívüli tagból álló választmányt szervezett, élén *Évva András* választmányi elnökkel. Ez időszakra esik a szabályozás után hasznavehetővé vált területek tizenöt évi adómentességének engedélyezése. Az állam a társulatot az inséges alap maradványából 138,926 frt segélyben részesíté és a sárospataki töltésnek 40,000 frtnyi költségét elengedte.

Semtzer Sándor nagytárkányi osztálymérnök a szabályozás megoldására új terveket készített. Bekövetkezett azonban az 1867. évi árvíz, mely a tiszai töltéseket Leányvárnál és Czigándnál átszakította és a társulat tevékenységét új irányba terelte. A társulat ismét a kormányhoz fordult támogatásért. A gróf *Mikó Imre* akkori közmunka és közlekedésügyi minisztertől kiküldött szakközegek ismét új terveket készítettek, melyek szerint a töltés-emelési munkák költsége 1.048,900 frtra és a még szükséges partvédműveké és átmetszéseké 846,000 frtra irányoztatott elő; az országgyűlés azonban a társulatok részére csak 300,000 frtot állapított meg, melynek fele része a Bodroglóknek jutott.

A társulat ily mostoha körülmények mellett sem csüggedvén el, folytatta pénzügyeinek rendezését. Az osztrák banknál lekötött záloglevelek egy részének értékesítésével nyert 578,868 frt összeget az adósságok és hátralékok kifizetésére fordította és az egyes birtokosoknál levő 378,117 frtnyi követelésből tartalékalapot teremtett.

Az 1869. évi árvizek ismét kiszakították a töltéseket a kis- és nagy-czigándi, agárdi és leányvári határban. Tagadhatatlan, hogy e bajokat a védekezés hiányos berendezése nagyban elősegítette. A kormány végre meggyőződött arról, hogy a társulatok működésének sikertelensége csak a hiányos berendezés következménye lehetett, mely egyszersmind az államot is megfosztá jövedelmi forrásaitól. Ennek következtében az országgyűléstől a

társulatok részére megszavazott 1.600,000 frtból ismét 722,367 frtot utalványozott a bodrogközi építkezésekre, melyeknek végrehajtása, állami vezetés alatt, vállalkozókra bízott s a társulat e közben belügyeinek javításán dolgozhatott. Ekkor épült, az 1871—1874. években, Viss község közelében, az úgynevezett törökéri zsilip, faragott és terméskőből beton-alapra.

Az 1872. évi január 6-án tartott közgyűlésen az eddigi társulati és választmányi elnökök helyébe gróf *Bombelles* Lajos és *Bessenyei* Gábor választattak meg, tizenkilencz tagú választmányival.

Az 1876. év rendkívül magas árvizet hozott, mely különösen a Bodrognál több helyen elérte a töltés koronáját és a nagy viharok idejében erősen ostromolta a védőműveket. Ez évben tudott csak a társulat először — habár nagy áldozatokkal — a jelentékenyebb árvízzel megküzdeni. Az árvizek levonulása után kijavította megrongált töltéseit az államtól kapott ötvenezer frt kölcsönből és a társulati tagokra kivetett negyvenezer frtnyi összegből.

1878. év december havában az árvíz ismét átszakította a töltéseket Agárdnál s a Bodrogköz legnagyobb részét ismét mocsarakká alakította, mert az ártérbe szorult vizek a visszi keresztöltésnél levő átvágáson és a törökéri zsilipen csak részben voltak lebocsáthatók.

Az 1879. évi közgyűlésekben a társulat tizenöt évi adómentességet kérelmezett a kormánytól a hasznavehetetlenné vált területekre. A legsürgősebb intézkedések megtétele céljából végrehajtó-bizottságot szervezett és 200,000 frt kölcsön-előleget szavazott meg.

Az 1880. évi január havi közgyűlés ismét báró *Sennyey* Pált választotta meg elnöknek, befolyásától és tevékenységétől várva a nagyobbszabású alkotásokat. Aelnök *Diószeghy* János lett. A választmányi tagok számát huszonnégyre emelték fel.

Rendszeres tervezetek készültek a töltéseknek az eddig ismert legnagyobb árvíz színénél egy méterrel magasabbra való felemelésére és szabványoszerű kiépítésére, a megrongált törökéri zsilip kijavítására és a belvizek levezetésére. Megkezdték a sárospataki határon átvonuló és a Törökérhez csatlakozó csatorna kiásatását és a tiszai töltések Csap — Czigánd közötti szakaszának felemelését. Az 1880. évi október havi választmányi és közgyűlés 2.400,000 frtos kölcsönt szavazott meg, mely összegből, az inséges kölcsön kivételével, az összes tartozásokat kifizették, és a hátralékokból 192,175 frt 69 krnyi tartaléktőkét alapítottak. Ezúttal leszállították a latorczamenti községeknek az ártéri terhekhez való hozzájárulását.

Az 1881. évi árvíz immár nem találta a társulatot készületlenül. Fegyelmzett és jól begyakorolt erő állott vele szemben, ellátva a kellő védőanyaggal. Elvonult tehát a nélkül, hogy kárt okozott volna.

A műszaki teendők vezetésére *Révay* Géza Viktort választották meg főmérnöknek, a ki szakértelemmel és erélylyel fogott hozzá a társulat műveinek fejlesztéséhez. Az 1882-ben védőműveibe befektetett alaptőke és az átlagos évi fentartási kiadások után a társulat évenként 69,753 frt 94 kr. adóvisszatérítésben részesült. E közben a társulat figyelmét mindinkább a belvizek rendezésére irányozta. Nem volt töltésszakadás és mégis több mint 70,000 hold terület állott víz alatt a sok esőzéstől, hóolvadástól és a talajvizektől.

1883. évben elkészült a Karád alatti nagy tiszai zsilip, beton-alapon, faragott és terméskőből.

Az 1884. évi február havi választmányi és közgyűlés az építkezéseknél még szükséges kiadások fedezésére 600,000 frt újabb kölcsönt szavazott meg. Kiegészített a társulat a latorczamenti községekkel, felmentvén őket a csatornaköltségek viselése alól mindaddig, míg csatornákkal ellátva nem lesznek. A csatorna- és töltésepítések az 1884. évben befejeztetvén, az újból befektetett alaptőke után az adóvisszatérítés 18,565 frtban alapított meg, s e czímen a társulat évi bevétele 88,319 frt 85 kr-ra emelkedett.

Az 1886. évi június hó 7-én tartott közgyűlés a főrendiházi elnökké és országbíróvá kinevezett és ezért visszalépő báró *Sennyey* Pál helyébe gróf *Mailáth* Józsefet választotta elnökül, a ki ez állásban mai napig is szellemi vezére a társulatnak.

1888-ban a több mint húsz mérföld hosszú töltésekkel védett Bodroγκözt ostromló hullámok vették körül. Az árvíz helyenként egy méterrel meghaladta az előző évek legmagasabb árvíz-színét. A legváltóságosabb helyzetbe a Ticze és Latoreza mentén fekvő községek jutottak, a melyeket a felső vizek szabályozását megelőző időszakban oly ritkán fenyegetett árvízveszély, hogy még a régi megyei töltések gondozásával is felhagytak. Az 1888-iki árvíz Bolyban és Zétényben egy méterrel volt magasabb a megyei töltések koronájánál. Rad teljesen körül volt zárva, hasonlóképen Szentmária, a hol az épületek összeomlottak. Zétényt is csak ladikon lehetett megközelíteni és az árvíz még a község magasabb részén épült gróf Klobusiczky-féle kastélyba is ellátogatott.

A rendkívül magasra felduzzadt árvíz, az addig teljesen biztos víz-választó magaslatok koronáját megközelítve, majd meghaladva, igyekezett az egész Bodroγκözt hatalmába ejteni; de a bodroγκözi érdekeltség, élén a társulati elnökkel, a ki fáradságot nem ismerve, éjjel-nappal a vész helyén tartózkodott, önnegtágadással munkálkodott a közveszély elhárításán mindaddig, míg az árvíz el nem vonult.

Az árvíz levonulása után a társulatnak első gondja volt az alacsony töltések felemelése és a védő vonalul szolgáló természetes magaslatoknak rendes töltésekkel való összekapcsolása, megkezdte a töltéseknek 0.5 m. magas fejelését és a csapi kapocs-töltés belebbezését.

Az 1889. évi október hó 10-én tartott közgyűlés a még be nem töltött alelnöki állásra egyhangúlag báró *Sennyey* Miklóst választotta meg, a ki ügyszeretetével és tevékenységével e bizalmat teljes mértékben kiérdemelte.

1890-ben a társulat pénzügyi helyzete mindinkább rosszabbodott. Vagyona 63,000 forintra apadt, a hátralékok ellenben 274,000 forintra szaporodtak. Miután ez időben a társulat kölcsöneinek konvertálása nem lett volna célszerűen végrehajtható, a társulat kérelmére megengedte a földművelésügyi miniszterium, hogy a már elrendelt töltésemelési munkálatok egy időre elhalasztassanak.

Az 1891. évi márczius havi közgyűlés fogadta el, a társulati elnök javaslatára, a telefon bevezetését. E berendezés az átalakulásnak egyik jelentékeny tényezője volt, különösen a Bodroγκözön, a hol az örök és felügyelők lakásai a legtöbb helyen a községektől távol esnek és postai összeköttetés hiányában, a legsürgősebb ügy is csak későn volt elintézhető. Ma a társulatnak 205 kilométer hosszú telefonhálózata van, huszonegy állomással.

Az 1893. évi február havi közgyűlés végre módot nyújtott a társulatnak arra, hogy pénzügyi viszonyait rendezhesse. A társulat elnöke, figyelemmel kísérve a pénzpiacz árhullámzásait s megragadva az értékek hirtelen felszökkenése által kínálkozó kedvező alkalmat, javaslatba hozta és a közgyűlés elhatározta állami kölcsöneinek konvertálását, illetőleg a védtöltések emelése céljából szükséges költségek fedezésére új kölcsön felvételét, azon az alapon, hogy az összerdekeltségre nézve, az eddigi 180,000 forintnyi évi annuitáson felül, egyéni kivetés útján magasabb teher ne háruljon. A kölcsön a földhitelintézettel kötött meg, 96%-os árfolyamú záloglevelekben, 4.75% ot számítva kamatra és tőketörlesztésre. E konverzió a 413,700 forintra rúgó tartalékalap meghagyásával és az összes adósságok kifizetése után, a társulatnak 743,096 forintot eredményezett, melyhez hozzászámítva készpénzét, a kint levő hátralékokat és egyéb követeléseit, összes vagyona 1,108,466 forintra emelkedett. A 4,137,800 forint kölcsönösszeg egy évi annuitása 196,545 forint 50 krajczárra rúgott. Erre az ötven év alatt félévenként való utólagos részletekben visszafizetendő összegre, egyéni kivetés útján, 180,000 forint folyt be; az ezen felül maradt 16,545 forint 50 krajczárt pedig a társulat az adóvisszatérítésből, illetőleg a tartalékalap kamatszélvényeiből fedezi.

Az 1893. év október havában tartott közgyűlés elhatározta, hogy a társulat székhelyét Sátoraljaújhelyből Királyhelmezcze teszi át. A magyar királyi államvasutak hozzájárulása ügyében, nyolcz évi tárgyalás után, az egyezség megkötött és a vasút évi hozzájárulását a társulat árvédelmi költségeihez évi 7500 forintban állapították meg.

A társulat e közben megkezdte töltéseinek az 1888-iki nagy víz színe fölé egy méterrel való felemelését; felépítette a még hiányzó felügyelői laká-

A keelsei fahid.

Az udvai fahid.

A homonnai közúti vashíd.

A tokaji közúti vashíd.

sokat és őrházakat; a fontosabb fatiltókat betontiltókkal cserélte ki; vas-víz-mérezéket állított fel; fejlesztette belvízlevezető csatornáinak hálózatát s felépítette királyhelmecezi székházát. Tekintettel továbbá a minden irányban megkezdett építkezésekre, négytagú építési bizottságot szervezett. Az 1895 márczius hó 2-án tartott választmányi ülés a megüresedett igazgatói állást betöltetlenül hagyta, mert az intézkedések összes számai különben is az elnök kezében vannak összpontosítva.

E közben beköszöntött az 1895-iki árvíz, a mely — noha nem volt oly veszélyes, mint az 1888-ik évi — mégis komoly munkát és sok kiadást okozott, de egyúttal szokatlan jelenségeivel tanulságos volt és nem remélt gyorsasággal segítette elő a Bodrogtörz további fejlődését.

Az áradás márczius hó 7-én vette kezdetét, a mikor a zsilipek kapui lezárattak; azután lassan emelkedve, április hó 8-án érte el legmagasabb állását és csak május hó 2-án apadt le annyira, hogy a zsilipeket felnyithatták. A belvizekre ható tényezők kedvezőtlenek voltak. A csatornák hóval és jéggel borítva, csak nehezen működhettek; a föld árja is jelentkezett és a hosszú ideig zárva tartott zsilipek miatt a tavakban és mélyedésekben felraktározott víz sokáig vesztegelt a Bodrogtörzön. A víztartó medenczéül szolgáló Karesa-érben, a rendszeresen még nem csatornázott felső vidékről lehúzódó víztömeg, a mely az örösi, géresi és páczini határokon nagy területet foglalt el, el nem férvén, az alsóbb fekvésű határokon kezdett elterülni és kiöntése csak erélyes beavatkozás és védekezés mellett volt meggátolható.

A csatornázás megállapításánál elfogadott rendszer, mely szerint a zsilipek zárása idejében a vizek a tavakba és mélyedésekbe raktározatnak, immár nem elégitette ki az érdekeltséget, a mely — megfélekedve és elszokva a multaktól, a mikor hatvan-hetven ezer holdnyi mocsarait csak halászatra és vadászatra használhatta — a mély fekvésű területeket is szántani kezdte.

A birtok értékének emelkedése, a fejlődő gazdálkodás, mely a Bodrogtörz minden talpalatnyi részét kihasználni és jövedelmezővé tenni igyekezett, nem alkalmazkodhatott többé a belvizektől előírt módokhoz; a társulat tehát elérkezettnek látván az időt, megtette belvizeinek rendezése érdekében a második fontos lépést.

Az 1895. évi július hó 5-én tartott közgyűlés báró Sennyey Miklós alelnök indítványára elhatározta a szükséges szivattyú-telepek felállítását, elrendelvén egyúttal a karsa—felsőberezcki főcsatornának a hozzá tartozó szivattyú-teleppel és zsilippel való mielőbbi kiépítését, hogy a Bodrogtörz felsőbb határainak belvizei az alsóbb vidékektől elkülönítve nyerjenek állandó levezetést a Bodrogtörzbe. A felsőberezcki csatorna és szivattyútelep 1897. év tavaszán volt először működésben. A következő év tavaszán elkészült a karádi és törökéri szivattyútelep is.

A társulat e közben más irányban is nagy tevékenységet fejtett ki. Befejezte védtöltéseinek felemelését és szabványos méreteken való megerősítését, úgy hogy ma már — a bodrogi töltés némely jelentéktelenül rövid szakaszainak kivételével — mindenütt egy méterrel magasabb a töltés koronája, az eddig ismert legmagasabb (1888) árvíz szintjénél. Lemélyítette a bély—karádi főcsatorna alsó, harminczkét kilométer hosszú szakaszát, mintegy 60 centiméterrel. Belépett a „Tiszai Armentesítő Társulatok Közös Nyugdíj-intézete” kötelékébe s tevékeny részt vett az 1896. évi ezredéves kiállításon.

Az 1897. évi október 27-én tartott közgyűlés az igazgatói és főmérnöki állásokat egyesítette s az igazgató-főmérnöki állásra Révy Géza Viktort választotta meg.

1903. évi szeptember 8-án nagy veszteség érte a társulatot Révy Géza Viktornak, a társulat igazgató-főmérnökének halálával, a ki a társulat munkásai élén töltött huszonhárom év alatt, a társulati elnöknek az 1903. évi október 24-iki közgyűlésen tartott emlékbeszéde szerint: „maga volt a megtestesült munka és tevékenység; s hosszú működési idejéhez a társulat ezéljait szolgáló létesítmények oly láncolata fűződik, mely a társulat életében a legjelentékenyebb korszakot jelenti. . . s hogy minden habozás nélkül elmondhatjuk, hogy a Bodrogtörz kulturális és biztonsági átalakulásai nagyobb részben neki köszönhetők”. Erdemeit még életében elismerve, 1902-ben 20,000 korona

tiszteleddíjjal jutalmazta meg Révyt a társulat, halála után pedig, kegyeletes elismerése jeléül, sírján díszes emléket állíttatott.

A megüresedett igazgató-főmérnöki állásra, az 1903. évi december 31-én tartott választmányi ülés, *Toth Sándor* királyi mérnököt választotta meg egyhangúlag.

A társulat művei a következők: a tiszai töltések összes hossza a közbeeső magaslatokkal együtt 85,972 m., a magaslatok nélkül 79,241 m. A bodrogi és tieze-latorezai töltések hossza a közbeeső magaslatokkal együtt 79,225 m., a magaslatok nélkül 75,975 m. Ugy a tiszai, mint a bodrog-tiorezai töltések egy méterrel magasabbak az 1888-iki nagyvíz szintjénél; koronájuk négy méter széles; a víz felőli oldalrézsű aránya 1:3, a mentett oldali rézsűé pedig 1:2. A töltések négy méter széles koronájú s a korona alatt két méter magasságban maradó mentett oldali padkakkal vannak megerősítve.

A társulat belvízvezetését a következő főcsatornák bonyolítják le: a bély—karádi főcsatorna, a karesai, a kis- és nagyrozvágyi, a dobra—semjéni, a perbenyiki, az agárdi mellékesatornákkal és a darvasi elágazással. A törökérszerdahelyi főcsatorna a kollótói, vajdácskai, füzesei, sárospataki és alsótói mellékesatornákkal. A karesa—felsőberezki főcsatorna, a szabályozott Karesa-érrel, a nagygéresi, rad—szomotori, szentesi, örösi és királyhelmecezi mellékesatornákkal. A kenézlői csatorna, mely az úgynevezett kenézlői csőzilipen át Kenézlő és Zalkod határának feles belvizeit vezeti a Tiszába. E csatornák összes hossza 183,400 m. a vízvezető erekkel együtt; a fenék szélessége egy—hat méter között változik; oldallejtői pedig 1:1 $\frac{1}{2}$ viszonyúak. A csatornákon a közlekedést harmincznyolcz drb. fahíd, tizenhét kőhíd és negyven betoneső-áteresz tartja fenn.

A Tisza mentén társulati költségen és kezelésben épült partvédezetekről a Tisza-szabályozás leírásánál emlékeztünk meg. A Bodrog mentén 8 helyen védte meg a társulat a partot rözseművel és kőburkolással, úgymint a szinyéri, a radi, a körtvélyesi, a kisújlaki, a szomotori, a szerdahelyi, a felső- és alsőberezki határookban.

Legfontosabb zsilipei a társulatnak a karádi zsilip, mely hét méter össznyílással a bélykarádi főcsatorna vizeit engedi a Tiszába; továbbá a törökéri, a mely 4·8 m. össznyílással a törökérszerdahelyi főcsatorna bodrogi betorkolásánál épült és a felsőberezki két méter nyílású betonzsilip, a melyen át a karesa—felsőberezki csatorna vize ömlik a Bodrogba. A már említett s a tiszai töltésben levő kenézlői csőzilipen kívül épített még a társulat a tieze-, illetőleg latorezamenti töltésekben egy-egy kisebb, 0·5—1·0 m. nyílású betonzsilipet a bolyi, a királyhelmecezi (fejszési), a bacsikai és a battyáni határban és két betonesőzilipet a salamoni határban. Ezekon kívül még betonból és fából készült számos tartánytiltója van a csatornáknak.

Szivattyúművei: a karádi zsilip közelében elhelyezett s gróf Széchenyi István nevét viselő szivattyútelep, a melynek gépei és centrifugális szivattyúi 640 indikált lőerővel 6000 liter vizet nyomnak át négy méter vízszínkülönbözet mellett a Tiszába. A törökéri zsilip közelében épített s báró Sennyey Pál nevét viselő szivattyútelep, melynek 110 ind. lőerőjű gépe másodpercenként ezer liter vizet távolít el négy m. vízszínkülönbözet mellett, és végül: a felsőberezki zsilip mellett felállított s gróf Mailáth József nevét viselő szivattyútelep, melynek 232 ind. lőerővel hajtott gépei, 3·5 m. vízszínkülönbözet mellett, 2500 liter vizet nyomnak át a Bodrogba. A három szivattyútelep összes költsége az újonnan épült felügyelői, gépész- és őrlakok, szertárak, istállók, szénraktárak, nyílt csatornák, kőburkolatok, szerszámbeszerzések, kisajátítások és a felügyelet költségével együtt mintegy 740,000 koronára rúg.

A Királyhelmecezen 1894—1895. évben épült középponti irodán és tisztviselői lakásokon, valamint a szivattyútelepeken épült gépházakon, szertárakon és szénraktárakon kívül, a társulatnak nyolcz felügyelői és két gépészlakása, 23 töltés-órháza és tíz csatorna-órháza van. A társulati épületeket s műveket összekötő telefonhálózat összes hossza 205 kilométer, 21 állonással.

A társulat alakulásától 1904. év végéig befektetett építési tőke 11.194,746 korona 84 fill., a melyből a 208,061 magyar holdnyi ártér egy holdjára átlag

53 korona 85 fillér esik. Az évi kivetés 360,000 korona, melyből egy magyar holdra átlag egy korona 68 fillér jut.

Ez idő szerint a társulat vezetése a következőkre van bízva.

Elnök: gróf *Mailáth József*. Alelnök: báró *'Sennyey Miklós*. Választmányi tagok: *Ambrózy Nándor*, *Boronkay Farkas*, *Dókus Gyula*, *Gruska Lajos*, *Kossuth János dr.*, *Kossuth Lajos*, *Lahoensky Adolf*, *Láczay László dr.*, *Meczner Béla*, *Meczner Gyula*, *Miklós Béla*, *Ölbey János*, báró *'Sennyey Béla*, báró *'Sennyey István*, *Szekerés Ödön*, gróf *Szirmay György*, *Szmrecsányi János*, báró *Vécsey Béla*. Tisztikar: igazgató-főmérnök: *Tóth Sándor*; szakaszmérnökök: *Szilágyi Bertalan* és *Riszdorfer József*; pénztáros: *Szeghy Agoston*; ellenőr: *Mitrovich Endre*; mérnöksegéd: *Oláh Ignác*; irodatiszt: *Knoblauch Richárd*; irnok: *Tüchler Vilmos*.

A társulatok munkálatainak közgazdasági eredményei két irányban mutatkoznak. Az első irány a közvetlen czélul tűzött eredmény teljes elérésében nyilvánul. A vizek miatt ugyanis éppen nem, vagy csak nagy kockázattal művelhető földek megművelhetőkké válván, a befektetett anyagi áldozatot sokszorosan fizetik vissza a birtokosságnak. A másik eredménye a birtokok árának, értékükhöz képest, rohamos emelkedése s így a közvagyron szaporodása. Mindkét irányú közgazdasági eredmény megvan a felső-bodrogi és a bodrogi közti társulat területén egyaránt; de az utóbbinál az eredmény annyiban szembeötlőbb, mert a társulati ártér négyszer akkora, mint a másik társulaté és különösen a régen állandóan vízzel borított s most már gazdasági művelés alá jutott földek területe tízszer nagyobb.

* * *

A vármegye köz- és mezőgazdaságának fejlődésére tagadhatatlanul jelentős befolyást gyakorolt a talajjavítás mely addig teljesen értéktelen területeket nyert meg a gazdálkodásnak és a csak feltételelesen használható s így értékeőbb kihasználásra nem alkalmas területeket az időjárás s egyéb kedvezőtlen viszonyoktól függetlenül, lendületet adott az intenzívebb gazdálkodásnak.

Talajjavítás.

A fentiekben már megemlékeztünk az ármentesítő és belvízszabályozó társulatoknak tágabb értelemben szintén a talajjavítás körébe tartozó működéséről; de hátra vannak még a szoros értelemben vett talajjavítási munkák (lecsapolás, alagesövezés és öntözés), melyeket a földművelésügyi m. kir. miniszterium kebelében 1877-ben szervezett kulturmérnöki intézménynek a vármegye székhelyére 1880-ban letelepített újhelyi m. kir. kulturmérnöki hivatala hajtott végre.

A nevezett hivatal talajjavító munkálatai a lefolyt huszonnégy év alatt, 478 helyen, 113,362·68 kataszteri holdra terjedtek ki, mely területből 49,102·93 kat. holdat lecsapolás, 722·42 kat. holdat alagesövezés, 451·10 kat. holdat öntözés útján javítottak meg, míg 60,908·51 kat. holdnál a lecsapolás, 1129·63 kat. holdnál az alagesövezés és 1.048·09 kat. holdnál az öntözés tervezete még végrehajtásra vár.

Mint e számadatok is mutatják, e munkálatoknál és a tervezésekben a lecsapoló munkálat dominál, a minnek az a természetes magyarázata, hogy e munkálatok révén kevés költséggel gyors és megbecsülhetetlen eredményeket értek el, míg a talajjavítás másik két módozata nagyobb befektetést követel, bár tagadhatatlanul arányosabb eredménynyel jár. Az öntözés útján való talajjavítás, a fenti adatok tanúsága szerint is, nagyon kicsi területre szorítkozik s a már elkészült öntözési művek is nagyjából kihasználatlanul hevernek; előrelátható azonban, hogy az 1904 évihez hasonló aszályok az öntözés útján való talajjavítás iránt is felkeltik a nagyobb érdeklődést.

A nagyobb lecsapolások közül említést érdemel a részben Szabolcs vármegyére is átterjedő Taktaköz belvízrendezése 1,548.883 korona 84 fillér előirányzott költséggel, továbbá az Ondava jobbparti árterület belvízrendezése, mely 20,000 kat. holdra terjed ki s 1900. évben hajtott végre, 88,590 korona költséggel.

Az alagesövezések közül kiemelendők a báró *Harkányi Frigyes* újvilági, *Vladár Emil* klazányi és majorosi, néhai gróf *Sztáray Antal* nagymihályi és gróf *Andrássy Géza* nagykemencei uradalmában végrehajtott munkála-

tok, de ezeken kívül érdekes a nedves falak kiszárítása ezéjából végrehajtott harmincezügy épületalagesővezés is.

Igen érdekes működési tér jutott a talajjavítás végrehajtóinak az elpusztult szőlők felújítása alkalmával a Hegyalján, hol 42 szőlőben 780·20 kat. holdra készült vízrendezési tervezet, melyekből 382·18 kat. hold vízrendezését már végre is hajtották, továbbá a 79 szőlőben 262·03 kat. holdon tervezett alagesővezés is 143·44 kat. holdon már elkészült. A már kész szőlővízrendezési munkálatok összes költsége mintegy 85,124 korona 66 fillér, míg a szőlő alagesővezése 38,760 korona 36 fillér.

Itt kell megemlítenünk, hogy a kulturmérnöki hivatal körébe tartoznak — a talajjavítási munkálatokon kívül — a patakmederrendezések és partbiztosítások. Az ez irányban végrehajtott nagyobb munkálatok közül említésre méltó a Dusa patak meder-tisztítása negyvenöt km. hosszban, 82,341 korona költséggel, továbbá a Ronyva, Bozsva stb. patakok rendezése és medertisztítása, nemkülönb az Ondava és Tapoly folyók völgyében tervezett s részben végrehajtott vízmosás-megkötési munkálatok.

A talajjavítás munkálatait, az újhelyi m. kir. kulturmérnöki hivatal tervezi és hajtja végre. A hivatal jelenlegi főnöke: *Dános Miklós* kir. főmérnök; beosztva: *Veszprémy József*, *Kérészy Gyula*, *Chotvács Herényi József* kir. mérnökök.

* * *

Letárgyalva a vízszabályozás, ármentesítés és talajjavítás érdekében eddig végrehajtott vízi munkálatokat, lehetetlen elzárkózni a zempléni folyókban rejlő természetes előnyök kihasználása érdekében még végrehajtásra váró feladatok felemlítése elől.

A zempléni területre eső Tisza-szakasz s a Bodrog hajózhatóvá tétele útján alkotandó vízi út, óriási gazdasági előnyöket biztosítana a szállítás olcsóbbá tétele révén; ennek azonban természetes, elengedhetetlen előfeltétele a Tiszát és Dunát összekötő csatorna megteremtése.

A Latorcza, Laborcz, Ondava-Tapoly és a kisebb patakok a könnyen kiaknázható, olcsó motorikus erő szolgáltatásával lehetnének hatalmas rugóivá az ipari gazdaság fejlődésének.

KÖZOKTATÁSÜGY.

Mielőtt Zemplén vármegye népoktatásügyét részletesen tárgyalnók, át kell tekintenünk e nagy vármegye néprajzi viszonyait is, mert olyan eltérések és különféleségek ez országnak kevés vármegyéjében fordulnak elő, mint itt. Zemplén vármegye alsó része a magyar Alföldre nyúlik le s népe a magyar nyelvet az országban a legszebb kiejtéssel beszéli; a felső rész azonban, Sátoraljaújhelyen felül, egész hazánk határáig, tisztán tót, vagy helyenként magyarul is beszélő tót és ruthén. A keletnek nyúló Bodrogköz lakossága is tisztán magyar, de már nem beszél oly szép kiejtéssel, mint a szerencsi és tokaji járás egy részének népe. Ebből szinte önként következik, hogy a nyelvi és faji megoszlás és különféleség szerint különféle állapotban van a népoktatásügy is. Az iskolák szellemi színvonala annál magasabb, mennél tisztább magyarajkú lakosságból áll azok növendék-serege.

Nyelvi meg-
oszlás.

Mint oázisok a sivatagon, olyan kulturpontokat alkotnak a vármegye felső részén az állami iskolák, a melyek úgy a magyarságnak, mint a közművelődésnek megannyi erős várai, s ha számuk szaporodik, a vármegye magyarosodása rohamosan fog terjedni.

Az 1901. évi népszámlálás szerint Zemplén vármegye lakossága 53·1%-ban magyar, 2·5%-ban német, 32·4%-ban tót, 10·6%-ban ruthén és 1·4%-ban egyéb nemzetiségű. Az átmenet e népfajok között földrajzi tekintetben alig észrevehető. Egyedül a ruthén faj válik el élesen, mert míg pl. tót és magyar nyelven egész járások területének lakosai beszélnek, addig a ruthén csak a szinnai járás keleti és északkeleti, úgyszintén a homonnai járás északi és a sztrókói járás északkeleti részére szorítkozik s a határvonal mindenütt oly éles, hogy átmenet vagy nyelvi vegyület egyáltalán nincs. Vannak történeti adataink arra nézve, hogy Zemplén vármegye egyes ruthén községei valamikor magyarok voltak és e mellett bizonyít az is, hogy ma is vannak községek, melyeknek lakosai nagyrészt most is magyar nevéek.

A mit azonban apáink a népnevelés, különösen pedig a magyarosítás hátrányára megtenni elmulasztottak, azt az ifjú nemzedék lázas gyorsasággal igyekszik pótolni mindenütt. Különösen nagy érdemei vannak a magyarosítás terén a vármegye törvényhatóságának, mely 1882 december 6-án tartott gyűlésében oly egyesület alapítását határozta el, mely e vármegye nem magyarajkú lakosainak segédkezet és módot nyújt arra, hogy a magyar állam hivatalos nyelvét, mint a biztosabb megélhetés és e hazában való boldogulás egyik nélkülözhetetlen eszközét, könnyű szerrel elsajátíthassák s így a magyarsággal nyelvben és érzelemben, anyanyelvük megőrzése mellett is, egyesülhessenek.

Magyarosodás.

Ez egyesület czíme: „Magyar nyelvet és népnevelést Zemplén vármegyében terjesztő egyesület“. Célját akkép óhajtja elérni, hogy a vármegye ruthén és tót vidékein iskolákat segélyez, a magyarosítás terén sikerrel működő tanítóknak jutalmakat osztogat, a magyarosodni vágyó községekben kisdedóvokat szervez, a magyar szó elsajátításában legszebb sikert felmutatni tudó gyermekek között jutalomkönyveket oszt szét és erkölcsi

befolyásának egész súlyát felhasználja, hogy a magyar nyelv a társadalom minden rétegében elterjedjen és meghonosodjék.

Hogy azonban ez egyesület nagy feladatának megoldásához kellő anyagi erővel is rendelkezzen, a vármegye törvényhatósági bizottsága 1886 szeptember 14-én tartott gyűlésében, *Fejes* István sátoraljaújhelyi ev. ref. lelkész indítványára, kimondotta, hogy a magyar nemzeti kultúra czéljaira egy 1/100 pótadót szavaz meg. E pótadót a vármegye a jelzett idő óta állandóan meg is szavazta egész a mai napig. Az egyesület néhai gróf *Andrássy* Tivadar elnöklete alatt, továbbá *Fejes* István és *Katinszky* Géza alelnöklete, illetőleg vezetése mellett, eddig 11 kisdedővodát tart fenn s ezenkívül évi nyolcezzszáz korona jutalmat oszt ki oly tanítók között, kik a magyar nyelvet iskoláikban a legjobb sikerrel tanítják. Ezeken kívül kétszáz koronát fordít évenként jutalomkönyvekre s e könyveket, a vármegyei kir. tanfelügyelő javaslatára, a tót és ruthén vidéken működő iskolák növendékei között, rendszerint az évváró vizsgálatok alkalmával osztatja szét. Az egyesület részére a közművelődési pótadóból fel nem használt évi 8000—10,000 koronát pedig a segélyre szorult hitfelekezeti iskolák között osztják szét felszerelési költségekre, vagy az iskolai épületek tatarozására.

Óvodák.

A magyarosító egyesület által fentartott kisdedővók közül a kelecsenyi óvó épületét 1885-ben *Molnár* István, Kelecseny község földesura és a vármegyének akkori főispánja ajándékából bírja az egyesület. Ez épületben van elhelyezve az egy tanerejű állami iskola is.

A nagyruszkai óvoda alapját a tótajkú, de szívben, lélekben teljesen magyar földműves: *Czap* György vetette meg, ki jó karban levő házát husz évre átengedte a magyarosító egyesületnek óvodai használatra s azt a saját költségén be is bútoroztatta.

A tóketerebesi óvó épületét a község ajánlotta fel, de az épület nem lévén megfelelő, néhai gróf *Andrássy* Gyula azt a saját költségén átalakította és bebútorozva engedte át a magyarosító egyesületnek.

A parnói óvodát 1886-ban gróf *Andrássy* Gézáné előbb ideiglenes helyiségben nyitatta meg, 1893-ban azonban igen szép és minden tekintetben megfelelő épületet emeltetett és annak minden szükségletéről gondoskodik, karácsonykor pedig az intézet összes növendékeit ruházzal látja el.

A gálszécsi községi jellegű óvót néhai *Molnár* Józsefné és ugyancsak gróf *Andrássy* Gézáné, továbbá gróf *Andrássy* Tivadar, *Molnár* Béla és neje, *Móricz* Anna s több más lelkes gyermekbarát buzgólkodása teremtette meg 1886-ban, szintén ideiglenes helyiségben, később azonban ez is díszes otthont kapott. 1893 január haváig itt is a magyar nyelvet terjesztő egyesület fedezte az összes személyi és dologi kiadásokat, ez időtől fogva azonban a község vette át az egyesülettől ez intézet vezetését.

A varannói egyesületi óvó alapját *Pereszlényni* István, *Balassa* István és *Vladár* Emil kezdeményezésére, a helybeli lakosság áldozatkészsége vetette meg. És noha 1884-ben kezdtek csak a gyűjtést ez alap javára, már 1888-ban egy bérházban megnyílt az óvoda s ma 22,000 korona értékű épületben működik,

A czirókamezei óvó elhelyezésére szükséges épületet a község lakosai engedték át a magyarosító egyesületnek, a hol 1889 augusztus havában a kisdedővót megnyitották. Az 1894-ik évben azonban néhai *Szentkirályi* Albert az óvó czéljaira teljesen megfelelő épületet hagyományozott s ez idő óta ebben működik az intézet.

A nagytoronyai óvó épületét gróf *Széchenyi* Sándor adományozta. A kisdedővó 1889-ben nyílt meg.

A nagymihályi óvó gróf *Sztáray* Antal és neje, gróf *Batthyány* Francziska hozzájárulásával 1890-ben kezdte meg működését. Ez intézet alapítására még *Sulyovszky* István, néhai *Kazinczy* János és gróf *Sztáray*, továbbá a magyarosító egyesület, adományoztak jelentős összegeket s az alap gyarapodásával felépítették a 28,000 korona értékű mai épületet. Az intézetet 1895 óta az állam vette kezelésbe.

A sátoraljaújhelyi óvó alapját néhai *Kazinczy* Gábor tette le, ki a negyvenes években általa rendezett úgynevezett „Szeptemberi bálók” tiszta jövedelmét ezer pengő forintra egészítvén ki, mindaddig kamatoztatni határozta el, míg

abból egy Sátoraljaújhelyen felállítandó óvó fentartási költségei fedezhetők nem lesznek. A jelzett összeget egész az 1890. évig takarékpénztár kezelte. Ekkor a város és a magyarosító egyesület útján a közművelődési alap hozzájárulásával fölépült a Kazinczytól tervezett óvó, melyet ma a város kezel.

A szinnai óvó a magyarosító egyesület kezdeményezésére nyílt meg 1890-ben. Kisdedóvót tart még fenn a magyarosító egyesület Sztropkó községben is 1891 óta, továbbá Szőlőske és Zemplén községekben gróf *Andrássy* Tivadar áldozatkészségéből.

A magyarosító egyesület és a vármegye vezető egyéniségeinek működésén kívül, van a vármegyének több oly kitűnő fia, kik a magyar népoktatás terén szintén kiváló érdemeket szereztek. Ezek között első helyen áll gróf *Andrássy* Dénes, a ki Dénesfalva és Lazony községek részére saját költségén emelt iskolát s ezeken kívül több felekezeti iskola czéljaira mintegy 100,000 koronát adományozott. E nemesszívű főúr mellett látjuk gróf *Hadik-Barkóczy* Endrét, ki a tavarnai iskolát szintén a sajátjából építtette, a Szedliszéken épült díszes állami iskolához pedig 12,000 korona értékű adományokkal járult. A magyarosodás és népnevelés terén sok érdemet szerzett a homonnai járás főszolgabírája, *Haraszthy* Miklós is, a ki a járás tót- és ruthénajkú lakosainak magyarosodása érdekében fáradhatatlanul működik. A lelkészi karból a magyarosodás apostolaként említhetjük *Lehoczky* Endre szinnai r. kath., továbbá *Szabados* Mihály vécei és *Mihalovics* Jenő topolyáni gör. kath. lelkészeket.

Nem hagyhatjuk itt említés nélkül gróf *Hadik* Béla volt főispán működését, a ki nagyszabású kulturpolitikájának programjában, a vármegye egyéb ügyei között első helyre juttatta a nemzeti irányú népoktatást és e politikai állásfoglalásának köszönhető az, hogy a vármegye területén a népnevelés és a magyar szellem térfiglalása, főispánságának ideje alatt olyan hatalmas arányokat öltött, hogy az előmenetel, a múlthoz képest, tizenöt évi haladásnak felel meg.

Az iskolák közül nagy missziót teljesít és a polgári, valamint az iparososztály nemzeti irányú művelődésének előmozdítója: a homonnai felső kereskedelmi és polgári, úgyszintén az ottani műfaragó- és iparostanoncz iskolák. Ezeken kívül jelentékeny része van Homonna városa és vidéke megmagyarosításában az ottani róm. kath. elemi és az ezzel kapcsolatos felsőbb leányiskolának is. Ez intézet gróf *Andrássy* Aladárné áldozatkészsége következtében 1887-ben keletkezett és szerzetesnők vezetik.

Mint örvendetes jelenséget kell itt megemlítenünk, hogy a magyar nemzeti kultúra fejlesztésében a vármegye zsidóságának is igen jelentékeny része van, mert az izr. iskolák a legtótább vidéken is mind magyar tan nyelvűek és többen közülök a Gácsországból bevándorolt zsidóság gyermekeit a legfényesebb eredménnyel magyarosítják. Ez iskolák közül, mint legkiválóbbat, megemlítjük itt a homonnait, hol *Leγγελ* Soma igazgató-tanító és a tantestület a magyar nemzeti népoktatásügynek valóban elsőrendű munkásai.

Találkozunk azonban a vármegye felső részében helylyel-közzel elszomorító jelenségekkel is, a mennyiben a homonnai járás gör. kath. papjai között akadnak olyanok, kik elfogultságukban a magyar nyelvnek s vele az általános művelődésnek terjesztését, egyházi szempontból, veszedelmesnek tartják, sőt úgy vélik, hogy a nép felvilágosodottsága és értelmi fejlődése a vallásosság és az erkölcsi élet meglazulását vonja maga után. Ezek azonban elenyésző kisebbségben maradnak azok mellett a hazafias gondolkozású gör. kath. papok mellett, kik maguk is örömmel látják azt, ha a vezetésükre bízott ruthén és tót nép anyanyelvén kívül a magyar állam nyelvét is elsajátítja.

A német elemről kell még valamit megjegyezni, mely statisztikánkban 2.5%-al szerepel, a valóságban azonban e csekély számarány sem állhat fenn. Három község van: Ráska, Herczegfalva és Károlyfalva, melyek sváb telepítvények, de ma már teljesen magyarok. A számszerűleg szereplő németiség tehát nem is ezekből kerül ki, hanem a Gács- és Oroszországból bevándorolt zsidóságból, mely nem vallhat be anyanyelvül mást, mint a németet, mert magyarul egyáltalán nem beszél, sőt nagyobb részük tótul sem tud.

Szerzetesi iskolák.

Zemplén vármegyében a kultúra kezdeményezői, mint az ország sok más részében is, a szerzetesek voltak. A pálosok és a kegyesrendiek számos kolostorukban foglalkoztak a népneveléssel. A szerzetes rendek közül ma csak a kegyesrendiek tartanak fenn nyolcz osztályú gimnáziumot Újhelyben és a ferenczrendi barátok elemi iskolát Imregben.

A nőnevelés azonban itt is, miként az országban csaknem mindenütt, ezelőtt a legkezdetlegesebb volt, mert az elemi iskolákban a leányokat legfeljebb csak olvasásra tanították. Az írás és számolás ismereteibe csak a fiúkat avatták.

A leányok rendszeres és magasabb oktatása céljából a vármegyében Sárospatakon nyílt legelőbb iskola, melynek 1866-ban *Fábry Ignác* akkori kassai róm. kath. püspök és *Danilovics Mihály* sárospataki plébános vetették meg az alapját. *Danilovics* ugyanis az intézet elhelyezésére szükséges épületet vette meg, *Fábry* püspök pedig az apácák eltartására — kiknek vezetésére az iskola bízott — 12,428 frt alapítványt tett le. Az apácák eltartása azonban a most jelzett alapítványi összeggel kellőképpen nem lévén biztosítva, *Bretzenheim Karolina* hercegnő, mint sárospataki nagybirtokos, ez alapot 1876-ban 6000, majd 1879-ben 4000 forinttal, vagyis összesen 10.000 frttal növelte. Később *Perger* püspök az elődje alapítványát ezer forinttal emelte. E nagyvidékű leánynevelő intézet oly rohamosan fejlődött, hogy néhány év után szűknek bizonyult. A bajon *Dessseffy Sándor* sárospataki plébános, jelenleg esanádi püspök segített, ki 8000 frt költséggel megnagyobbitotta az épületet. Az intézetnek internátusa is van s a paulai szt. Vinczéről nevezett irgalmas nővérek vezetése mellett, a hozzá kötött várokozásnak teljesen megfelel.

Ugyanezen szerzetesrend tagjai tartanak még fenn Sátoraljaújhelyben is elemi és polgári leányiskolát. Ez intézet 1867-ben ugyancsak *Fábry Ignác* kassai róm. kath. püspök kezdeményezésére alakult. A püspök e célra négyezer forintos alapítványt tett. Az intézet épületét a király, a királyné és több zemplén-megyei főúri család hozzájárulásával, *Bretzenheim Karolina* hercegnő építtette s ő róla nevezték el „Carolineum“-nak. Az irgalmas nővérek ez intézet vezetését 1873-ban vették át és kezdetben csak négy elemi osztályuk volt, de később hat osztályúra emelték, majd az úri osztály részére külön négy osztályú elemi iskolát szerveztek az intézetben. 1897-ben közadakozásból, de főképpen gróf *Wallis Gyuláné* nagylelkű adományából az intézetet új szárnyépülettel toldották meg s ebben nyílt meg a négyosztályú polgári iskola. Az intézetnek szintén van internátusa. (Szokolszky Bertalan: „A százéves kassai püspökség“).

A felsorolt leánynevelő intézeteken kívül van még Sátoraljaújhelyen is egy négy osztályú polgári leányiskola, de ezt csak 1899-ben állította fel a város községi jelleggel. A fentartással járó költségeket azonban a város pénztára fedezni nem bírván, ez iskolát már 1900 év szeptember havában az állam vette át.

A polgári leányiskolákon kívül van a vármegyében két polgári fiúiskola is és pedig Homonna és Tokaj községekben.

Homonnai és tokaji iskolák.

Homonna város és vidékének értelmisége már a 70-es évek elején általános mozgalmat indított, hogy e nemzetiségi vidéken fiainak magasabb kiképeztetése céljából egy felsőbb tanintézetet alkosson, mert Zemplén vármegye északi nagyobb felének egyetlen ilyen tanintézete sem volt. Közadakozásból összegyűlt 14,000 forint és a város áldozatkészségéből még 8000 frt, így azután miniszteri segítséggel 1876-ban megnyílt a polgári iskola, melyet 1890-ben kereskedelmi iskolával is bővítettek és *Kovács József* közös igazgató vezetése alatt az intézet ezen a nemzetiségi vidéken valóban érdemes munkát végez. Az intézetet 1902-ben az állam vette át.

A tokaji állami fiúiskola szervezését a város képviselőtestülete 1901-ben határozta el. E határozat alapján a város az iskola építési céljaira az államnak teljesen alkalmas telket ajánlott fel s e telken az iskola építését 71.542 kor. költséggel szintén magára vállalta. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium a város ajánlatát elfogadván, ugyanez év szeptember havában a polgári iskola első osztályát meg is nyitotta, de egyelőre csak ideiglenes helyiségben, mert több formai ok miatt az iskola újjáépítését az 1905. évre halasztották.

A sárospataki állami tanítóképző intézet 1857-ben az ottani ev. ref. főiskola kebelében felekezeti alapon keletkezett s néhai *Árray* József nagynevű pedagógus igazgatása alatt nyílt meg. Legelső hallgatói voltak a már pályavégzett, de még a főiskolában tartózkodó ev. ref. theologusok, szám szerint tizen. Ezek közül kerültek ki az intézet legelső segédtanárai, név szerint *Nemes* Ferencz, *Gubás* Ferencz és *Kőrösy* György. A szükséges tanerők meglévén, az első év befejeztével kimondták, hogy a következő tanévben már három évi tanfolyammal nyitják meg az intézetet. Az ev. ref. egyházkerület 1859-iki gyűlésen *Árvay* József intézeti igazgató azt az előterjesztést tette, hogy a képezdei tanfolyam hallgatására ne csak a III. és IV-edéves theologusok, hanem a filozofusok is köteleztessenek, indokolván ez előterjesztését azzal, hogy különben sok olyan theologus fog kimenni a protestánsoknál akkor még szokásban levő három éves rektóriára, a ki még képezdei tanfolyamot nem hallgatott.

A közgyűlés erre kimondotta, hogy a theologiai akadémia ifjúsága a képezdében hetenként 4 órán át a módszertant és neveléstudományt is köteles hallgatni. Ezenkívül alkalmat nyújtottak nekik arra is, hogy a képzőintézet gyakorló iskolájában a tanítás menetét is figyelemmel kísérjék. E theologus ifjakkból és a képezde rendes hallgatóiból telt ki ebben az időben a tiszánimeni ev. ref. egyházkerület tanítóinak kara. A rendes hallgatókra nézve 1860-ban kimondták, hogy az első évi tanfolyamra oly egyének vétetnek fel, a kik a 17 éves kort betöltötték és a népiskolai tantárgyakban elegendő jártasságuk van. Ennek igazolására felvételi vizsgát kellett tenniök. Ebben az időben már 50 tanítványa volt az intézetnek. A képezdének az első években sok nehézséggel és előítélettel kellett megküzdenie. Rendes hallgatói úgy a főiskolai ifjúság, valamint a közönségnek gúnytárgyai voltak. Izgattak az új intézmény ellen és rossz színben igyekeztek azt a nyilvánosság elé állítani azon ósdi felfogású és rossz módszerrel dolgozó öregebb tanítók is, kik iszonyattal gondoltak arra az eshetőségre, hogy a neveléstudomány újabb vívmányainak elsajátítása reájuk nézve is kötelező lesz.

A kortól elmaradott régi szabású iskolamesterek áskálódása és gúnyolódása azonban nem tartott soká s a hivatásuk magaslatán álló tanítók maguk kérték az egyházkerületet, hogy nyújtson nekik módot arra, hogy a képezdében előadott tanítási módszerekkel ők is megismerkedhessenek és azokat elsajátíthassák. Az egyházkerület 1862-ben ki is mondta, hogy szeptember 1-től kezdődőleg három heti tanfolyamot nyit a sárospataki képzőben azon jobb tanítók számára, a kik képezdei oktatásban még nem részesültek. Az ezen való megjelenést kötelezővé is tette és egyúttal gondoskodott arról is, hogy a tanfolyamon megjelenő tanítók olesó ellátást kapjanak. Ugyanezen évben mondta ki az egyházkerület azt is, hogy a képzőintézeti növendékek közül önálló tanítói állást addig senki sem foglalhat el, míg a három évi tanfolyamot el nem végezte.

A népoktatásügy rendezéséről szóló 1868. évi 38. t.-cz. meghozatala után azonban a sárospataki ev. ref. képzőintézet is forduló ponthoz jutott, mert e törvény a felekezetektől fentartott tanítóképző-intézetek további fennmaradását oly feltételekhez kötötte, melyek a fentartókra újabb és nagyobb terheket rónak. Az iskolafentartó egyházi hatóság a törvényben követelt újabb áldozatokat anyagi erő hiányában már nem hozhatta meg, azért 1869-ben az állam vette át az intézetet és első igazgatója *Kiss* József lett, a kit több évi működése után *Dóczy* Gedeon s ez 1875-ben *Dezso* Lajos követett, a ki 29 évig állott az intézet élén. Az intézetnek 5000 kötetből álló könyvtára van.

A vármegyei elemi iskolák között, szellemi tekintetben, első helyen állanak az izr. iskolák s ezek után következnek az államiak, községiak, ev. ref., róm. kath., ág. h. ev. és végre a gör. kath. iskolák.

Rohamosan haladt előre a népoktatásügy Zemplénmegyében a legutóbbi évtized, különösbbe pedig az utóbbi öt év alatt. A gör. kath. lakosságú ruthén és tót falvakban egész sora épült az iskoláknak. A róm. kath., ev. ref. és izr. iskolák számos helyen bővítve s több tanerővel vannak ellátva.

A vármegyében az első állami iskolát 1872-ben Kazsu községben szervezték. Ezt követte még ugyanabban az évben a Mádon épült állami iskola. Ezt azonban a már meglévő felekezeti iskolák mellett állították fel, hogy az

A sárospataki
áll. tanítóképző.

Állami iskolák.

azokból kiszorult tanköteleseket befogadhatta. Az 1900. év nyaráig még 26 állami iskolát szerveztek s így azon év végén összesen 28 iskola volt. 1903-ban az állami iskolák száma már 32-re emelkedett. 1904 december végén pedig már 53-ra, vagyis az utóbbi öt év alatt csaknem kétszeresre. Az állami iskolák 75%-ban oly községekben vannak, hol azelőtt egyáltalán nem volt iskola.

Tanügyi statisztika.

Hogy azonban a vármegye összes népoktatási viszonyai a népoktatási törvény életbelépte után, vagyis 1869-től egész a mai napig áttekinthetők legyenek, álljanak itt az alább csoportosított adatok:

1869-ben a vármegyének 292,711 lakosa volt. Ezek között 6—12 éves tanköteles gyermek 36,618, 12—15 éves 11,445, vagyis összesen 48,063 volt. Ezek között vallásra nézve volt 17,853 rom. kath., 15,413 gör. kath., 22 gör. keleti, 9678 ev. ref., 1001 ág. h. ev., 4096 izraelita. Nyelvre nézve magyar volt 21,653, tót 15,340, ruthén 9635, német 1435. A 48,063 tanköteles közül tényleg iskolába járt 21,894. Ezek között vallásra nézve volt róm. kath. 8464, gör.kath. 7436, ev. ref. 4419, ág. h. ev. 603, izr. 655. A nyelvre nézve magyar 9250, német 291, tót 7201, ruthén 5152. Százalék szerint a tankötelesek összes számából iskolába járt 45·61%.

Népiskola volt a vármegyében 417. Ebből 1 fiú-, 1 leány-, a többi vegyes iskola. Tannyelvre nézve volt magyar 161, tót 86, ruthén 97, magyar-német 5, magyar-tót 53, magyar-orosz 15.

Tanító volt összesen 439. Ebből rendes 408, segéd 31. Férfi 436, nő 3. A 439 tanító közül képesített volt 137, nem képesített 302. Magyarul folyékonyan beszélt 205, keveset 64, semmit sem beszélt 170 egyén. A 439 tanító évi fizetésére fordítottatott összesen 55,066 frt. Átlagos számítással tehát volt egy-egy tanító évi fizetése 127 frt 71 kr.

A vármegye 447 községe közül 91 községben nem volt iskola.

Az 1868. évi 38. t.-cz. életbe lépte után 10 évvel, vagyis 1879-ben, a vármegye lakosainak száma 292,871. Tankötelesek száma: 6—12 évig 41,541, 12—15 évig 13,621, vagyis összesen 55,162. Ezek közül iskolába járt 33,594. A tényleg iskolába járók közül vallásra nézve volt 12,178 róm. kath., 11,223 gör.kath., 5397 ev. ref., 785 ág. h. ev., 4011 izr. Nyelvre nézve volt magyar 12,551, német 1316, tót 12,943, ruthén 6790. Százalék szerint a tankötelesek összes számából járt 60·82%.

Népiskola volt a vármegyében 451. Tannyelvre nézve e 451 iskola következőleg oszlott meg: magyar 203, tót 85, ruthén 63, magyar-német 3, tót-magyar 50, ruthén-magyar 47.

Tanító volt összesen 484. Ebből képesített: 229, nem képesített 255. Rendes 462, segéd 22. Ezek közül magyarul folyékonyan beszélt 337, keveset 54, semmit 93 egyén. A 484 tanító évi fizetésére fordítottatott összesen 129,992 frt. Egy-egy tanító átlagos fizetése volt tehát 268 frt 57 kr.

A vármegye 447 községe közül 83 községben nem volt iskola.

Húsz évvel később, vagyis 1899-ben Zemplén vármegye népoktatása a következő képet mutatja:

A vármegyének volt 451 községe. Lakosainak száma: 327,604. A tankötelesek száma: 6—12 évig 43,835, 12—15 évig 15,927, vagyis összesen 59,762. Ezek közül iskolába járt összesen 46,270, kik vallásra nézve következőleg oszlottak meg: Róm. kath. volt 15,994, gör. kath. 16,870, ev. ref. 8274, ág. ev. 1142, izr. 3990. Nyelvre nézve magyar volt 21,920, német 734, tót 15,628, ruthén 7931, egyéb 57. Százalék szerint a tankötelesek összes számából tényleg iskolába járt 76%.

Iskola volt a vármegyében 457. Ebből tannyelvre nézve magyar 277, tót 28, ruthén 20, tót-magyar 91, ruthén-magyar 41.

Tanító volt e vármegyében 528. Ebből képesített 439, nem képesített 89. Rendes 522. Segéd 6. Nyelvre nézve tiszta magyar 404, hibásan beszél magyarul 91, keveset 19, semmit 14. Az 528 tanító fizetésére fordítottatott összesen 421,152 kor. Egy-egy tanító átlagos fizetése volt tehát 797 kor. Hogy a törvényes minimumot a tanítók átlagos fizetése még mindig nem éri el, ez azért van, mert az oklevéllel nem bíró tanítók fizetése államszegéllyel kiegészítve nincs.

A vármegye 451 községe közül az 1899. évben 77 község tankötelesei iskola hiánya miatt nem részesültek rendszeres oktatásban.

Öt évvel később, vagyis 1904 december 31-én a népoktatás a következő fejlődést mutatja: Van a vármegyében 6—12 éves tanköteles 47,258, 12—15 éves 17,850, vagyis összesen 65,108. Ezek közül tényleg iskolába járt 55,180, vagyis 85° o. Magyar volt 28,220, német 734, tót 17,328, ruthén 8,898.

Elemi iskola volt a vármegyében 473. Ezek között tannyelvre nézve magyar 329, tót 9, ruthén 13, tót-magyar 90, ruthén-magyar 32.

Tanító volt a vármegyében 602. Ebből nyelvre nézve magyar volt 589. Keveset beszél magyarul 10, semmit sem 3. Képesített volt 578, nem képesített 24. Egy-egy tanító átlagos fizetése volt 1078 korona.

Van még a vármegyében 64 olyan nagyobb részt igen kis község, melynek tanköteles gyermekei, iskola híján, oktatásban nem részesülnek.

A vármegyében levő 473 elemi iskola közül jellegre nézve volt állami 53, községi 5, róm. kath. 121, gör. kath. 158, ev. ref. 95, ág. h. ev. 12, izr. 22, magán 7. Összesen 473.

A vármegyében működő 473 elemi iskola közül egy-tanítós volt 400, két-tanítós 43, három-tanítós 12, négy-tanítós 5, öt-tanítós 6, hat-tanítós 1, hét-tanítós 1, nyolcz-tanítós 2, kilencz-tanítós 1, tizenöt-tanítós 1, tizenhat-tanítós 1. Vagyis volt a vármegyében összesen 73 osztott elemi iskola. A két-tanítós iskolák száma az utóbbi öt év alatt nyolczszal, a három-tanítósok száma hárommal, a négy-tanítósok száma egygyel, az öt-tanítósok száma hárommal, a hét-tanítósok száma egygyel, a nyolcz-tanítósok száma egygyel, a kilencz-tanítósok száma egygyel, a tizenöt-tanítósok száma egygyel emelkedett. A két-tanítós iskolák száma már ez évben 10—12-vel ismét szaporodni fog.

A már előbb említett egy állami tanító-képző intézeten, két polgári leány-, két polgári fiú-, egy felsőbb leány-népiskolán és 473 elemi iskolán kívül, van még a vármegyében nyolcz iparos tanonc-, egy kereskedő tanonc-, 1 czukorgyári munkásképző- és 31 gazdasági ismétlő iskola és végre 31 kised-
ővő intézet.

A vármegyében levő összes népoktatási intézetekben működő tanárok, tanítók, tanítónők, óvónők és óraadók száma összesen: 726. Ezeken kívül van még a vármegyében több kulturális egyesület is, melyek között első helyen kell megemlítenünk a gróf *Mailáth* Józsefné szül. gróf Széchenyi Mária elnöklete alatt működő „Bodrogközi Nőegyesület”-et, melynek czélja szegény iskolásgyermekeknek felekezeti különbség nélkül való felruházása, tankönyvekkel való ellátása, jó tanítók megjutalmazása és a szerény anyagi viszonyok között levő felekezeti és községi iskoláknak taneszközökkel való ellátása, nyári menedékházak szervezése stb. Áldásos működésének eredményét röviden a következőkben összegezzük: Hatévi fennállása óta népiskolai tankönyvekre s egyéb felszerelésekre kiadott 2541 kor. 79 fillért, zárvizsgák alkalmával jó tanulók jutalmazására 1511 kor. 40 fillért, iskolai épületek rendbehozására 2493 kor. 58 fillért, vagyis összesen 6546 korona 77 fillért. Öt-hat községben évenként saját költségén nyári menedékházakat tart fenn s ezekre kiadott eddig 2172 kor. 14 fillért. Ezeken kívül a nép szellemi fejlesztése czéljából több községben népkönyvtárakat szervezett s jó irányú néplapokat járat s erre eddig 3958 korona 98 fillért fordított. A téli hónapokban több községben kézimunka- és szabászati tanfolyamokat rendez és e tanfolyamoknak összes személyi és dologi kiadásait fedezi, csupán a munkák anyagáról kell a tanítványoknak gondoskodniok. Ha már most összevetjük a nőegyesületnek aránylag igen rövid idő alatt kifejtett tevékenységét, kitűnik, hogy összesen 12,677 kor. 59 fillért költött erre a czélra.

Van a vármegyében két tanítóegyesület is; ezek egyike „Zemplénavármegyei Általános Tanítóegyesület” czim alatt az állami, községi és felekezeti tanítókkal együttesen mintegy 300 tagot számlál és *Hódossy* Béla sárospataki állami tanítóképzőintézeti tanár vezetése mellett a magyar nemzeti népnevelés fejlesztésére és a vármegye idegenajkú vidékein működő felekezeti tanítóknak a magyar szellem ébrentartására nagyon áldásos befolyást gyakorol.

Az ev. ref. tanítóegyesület szellemi működése szintén kifogástalan és a tanítók önképzését jelentékenyen előmozdítja.

A »Bodrogközi Nőegyesület« és az iskolák.

Tanító-egyesü-
letek.

A római kath., ág. ev. és izr. tanítóknak külön szervezett egyesületük nincs s azért nagy részben a vármegyei általános tanítóegyesületnek tagjai. Különleges érdekeik megvitatása ezélejtől egyházi hatóságok s esperesek elnökei alatt tanácskoznak. A tanítóság hazafias érzése — noha a határ-széli ruthén községekben több helyütt erős kísértéseknek van kitéve, kifogás alá nem esik; általános és szakműveltségök azonban a nem magyar ajkú vidékeken és iskolákban működő gör. kath. tanítóknak már nem elég megfelelő s ennek oka részben abban keresendő, mert a gör. kath. felekezeti képzőintézetekbe felvett tanítójelöltek előképzettsége a törvényszabta minimumnál legtöbb esetben jóval alól marad; pedagógiai kiképezetéseket pedig nem szakképzett, hanem, lehet mondani, majdnem kivétel nélkül theológiát végzett egyénektől nyerik, s ez oknál fogva képzettségök ebben sem üti meg a kellő mértéket. Másik oka az elmaradottságnak az, hogy e tanítóknál az önképzésről szó sem lehet, mert a tanítási idő után fenmaradt idejüket gazdálkodásra kell felhasználniok, mert különben megélhetésök biztosítva nincs.

Iskola épületek.

Szólanunk kell még itt az iskolák elhelyezéséről, épületeiről. E tekintetben még sok a kívánni való, de ha a most uralgó áramlat nem csökken, rövid idő alatt a vármegye minden iskolája törvényszerű épületben lesz elhelyezve. A legutóbbi öt év alatt 101 iskola nyert új otthont s az intéző körök minden törekvése oda irányul, hogy a kifogás alá eső iskolai épületeket szintén mielőbb újakkal cseréljék fel.

A vármegye székhelyének, Sátoraljaújhelynek népoktatási viszonyairól szólva, bátran elmondhatjuk, hogy öt-hat év alatt e város évtizedek mulasztásait pótolta helyre, mert új iskolai épületek emelésére aránylag igen rövid idő alatt több mint 200,000 koronát áldozott s ez összegből építette fel 16 tanteremmel ellátott, palotaszzerű állami elemi és 4 osztályú áll. polgári leányiskoláját. A római és görög katolikus hitfelekezetek is gondoskodtak törvényszerű iskolaépületekről. Csupán az orth. izr. hitfelekezet iskolai épülete nem felel még meg a törvény követelményeinek, de már itt is megtettek minden előkészületet arra, hogy a szellemi tekintetben különben kitűnő iskola, szintén új épületet nyerjen. Az ev. ref. hitfelekezet itt ma már nem tart fenn iskolát, mert az 6 évvel ezelőtt az akkor szervezett állami iskolába olvadt.

A SÁROSPATAKI EV. REF. FŐISKOLA.

A főiskola elődjei.

Sárospatak már a középkorban is jelentékeny művelődési középpontja volt az országnak. Ha az akkori városi életnek eleven mozgalmait, a daliás idők emlékeit homály fedi is előttünk, annyi bizonyos, hogy régi vára egész Zsigmond királyunk idejéig a királyok vagy királynék birtoka volt, melyet, különösen az árpádházi királyok, választottak tartózkodási helyül. Köz művelődési jelentőségét igazolja az is, hogy hat zárdájának maradt fenn az emlékezete, melyek bizonyára nemcsak kegyességi gyakorlatokat végeztek, hanem rendjük szabályai szerint és a keresztyenség szellemében a közjótékonyosság, a nevelés és oktatás terén is fő-fő szerepet vittek. A hat zárda közül négy benn a városban, kettő a város határában volt. Benn a városban voltak: 1. a ferencziek boldogságos szűzről nevezett zárdája, melynek romjai és alépítményei még ma is láthatók a ref. főiskola keleti udvarával átellenben; 2. a ferenczrendi apácáké (sorores tertiae regulae), a Szentlélekről nevezve, szemben az előbbivel, a főiskolai udvar keleti oldalán, hol az 50-es években lerombolt Fazekas-Trója és Hutasor nevű iskolai épületek állottak; 3. a Klára szűzek Szent Annáról nevezett zárdája, melynek nagyobbszabású romjai a Héceze nevű városrészben, az úgynevezett Széldombon, még jelenleg is láthatók; 4. az Agoston rendűek zárdája a hécezei feljáró mellett levő koresma helyén, melynek faragott kövekkel kirakott kútja és pinczéje egykori magasabb rendeltetésére emlékeztetnek. E zárda lakói itt a középkorban híres középiskolát tartottak fenn, a mit bizonyít az, hogy akkor tanult itt *Kiscárdy* János mester vezetése alatt, 1489 táján, *Szalkay* László, a későbbi esztergomi érsek, kinek itt írott iskolai kézikönyveit az esztergomi székesegyház könyvtárában őrzik. Künn a város határában volt: 1. a szent Vinczéről nevezett dömések zárdája, a ma is róla nevezett Szemincze nevű

hegyen; a Boldogasszonyról nevezett darnói premontrei prépostság, melynek emlékezetét mai napig a róla nevezett Darnó nevű hegy tartja fenn.

Az elősorolt zárdák a mohácsi vész után, a reformáció térfoglalásai miatt is. elpusztultak. A művelődés új irányt vett itt, a ma is virágzó főiskola alapításával, a mely *Perényi* Péter nevéhez fűződik. E hatalmas főúr, egyike lévén azoknak, kik a vallásújításhoz legelőször csatlakoztak hazánkban, nagy kiterjedésű birtokaihoz, ősi jogon, a sárospataki uradalmat is hozzá foglalta, mely azelőtt *Palóczy* Antalé volt, a ki, mint nemzetségének utolsó sarja, a mohácsi téren lelte sirját. A foglalás hírére a még meglevő zárdák lakói megriadva szétfutottak, vagy az új hitre tértek át. Ezek közül való volt *Köpácsy* István, a ferenczrendűek gvardiánja, és rendtársa, *Sztáray* Mihály, kiket a sárospataki főiskola szellemi alapítóinak tekinthetünk. Ők voltak azok, kik a sárospataki egyházat 1530-ban megalapították. Ezt 1531-ben a jelenlegi iskola megnyitása követte azon a helyen, hol a ferenczrendű apácák laktak volt.

Az új iskola eleinte csak alsóbbrendű, úgynevezett triviális intézet volt, de ilyen alakjában is, a hitbuzgó főúr pártfogása alatt, oly hírnévnek örvendett, hogy 1543-ban már messze vidékről is felkeresték a tanulók, mit bizonyít *Kapy* Miklós lőcsei tanulónak a nevezett év szept. 6-ról kelt levele, melyben ezt írja bátyjának: „*talán jobb volna, hogy Sárospatakra mennék tanulni, csak attól félek, hogy valamit a német szövegben kaptam, mind elfelejtém*“.

Perényi Péter halála után (1548) fia, *Gábor*, vette pártfogása alá ez iskolát, ki még többet tett annak fejlesztésére és biztosítására. E végből az iskolának ajándékozott Erdőbényén egy szabad telket bor- és húsmérési joggal, továbbá négy szőlőt, és a szomszéd ardói malom szombati jövedelmét. A tanárok tisztességes fizetéséről gondoskodott; maga is tudós és vallásos ember lévén, azokat mindenekfelett becsülte. *Köpácsy* Istvánt, kinek meghallgatása nélkül egyházi és iskolai ügyekben nem intézkedett, egy nemesi udvarházzal, a hozzá való szántóföldekkel, szőlővel és rétekkel ajándékozta meg. *Balsarati* V. Jánost külföldön saját költségén taníttatta és *Miksa* királylyal magyar nemességre emeltette, *Sziksza* *Kovács* Baláznak pedig Erdőbényén egy telket adományozott. Alatta 1550-ben már főiskolai rangra emelkedett ez intézet, melyben a theologiai és bölcsészeti tudományokat, a héber és görög nyelvet is tanították. Seregestől jöttek ide tanulni nemesek Magyar-, hanem Erdélyországból is. Egy egykorú író (*Sziksza* *Kovács* Balázs) tanúsága szerint, „*mint a trójai lóból, mentek ki innen a kegyes és tudós emberek, kik most az iskolákban és egyházakban nagy hírrel és dicsőséggel szolgálnak*“.

Perényi *Gábor* halála után (1567), ki családjának utolsó sarja volt, a koronára szállott a sárospataki vár, a hozzátartozó uradalmakkal együtt. Az iskola *Miksa* királyban is kegyes pártfogójára talált. A tanuló ifjúság hozzá intézett folyamodására 1569 okt. 29-én kelt rendeletében, nemesak *Perényi* *Gábor* adományait erősíti meg, hanem azt is elrendelte, hogy az ifjúság élelmezésére negyedévenként 40 köböl búzát, négy hordó bort és négy oldal szalonnát szolgáltatassanak ki a várból.

A királyi kamara kezéről a *Dobó* családra ment át a sárospataki uradalom. A miért *Dobó* István, az egri hős, oly sokáig perlekedett a hatalmas *Perényi*ekkel és az ezeknek örökébe lépett kir. kamarával: megnyerte azt végre a fia, *Ferencz*, 1575-ben 180,000 frt lefizetése mellett. *Dobó* *Ferencz* pártfogása alatt újabb gyarapodást vett a főiskola. Még életében bor- és húsmérési joggal ajándékozta meg s ezenfelül a tatárok által 1566-ban felégett iskolát felépítette s udvarát észak felől egy új telekkel bővítette. Végrendeletében (1602. jan. 28), melyet *Rudolf* király is megerősített (1604. évi nov. 12-én) egy hitbuzgó ref. főúr egyházfentartó gondossága és hűsége nyilatkozik. Meghagyta, hivatkozva *Miksa* királynak Sárospatak részére 1572-ben adott szabadalomlevelére, hogy a sárospataki főiskolának régibb alapítványai, javadalmi biztosítottassanak, a tanárok és az ifjúság megszabott évi járandóságai az örökösök és ezek utódaitól, mint eddig, úgy ezentul is kiszolgáltatassanak.

Dobó *Ferencz* 1602 szept. 15-én magtalanul halván el, roppant kiterjedésű uradalmait végrendelete szerint (miután *Balassa* *János*, *Bálint*nak, a költőnek a fia meghalt) felerészben nagybátyja (*Domokos*) *Anna* nevű

leányának Perényi Istvántól született leánya, Perényi Zsófia, illetőleg ennek első férjétől, Kevendi Székely Györgytől született Jakab nevű fia örökölte, fele részben pedig nagynéjének (Anna) Zeleméri Kamarás Jánostól származott ivadékaire hagyta. Perényi Zsófia 1606-ban és fia, Kevendi Székely Jakab 1607-ben elhalván, a másik ágra szállt az egész örökség. 1610 november 10-én kelt a szépesi kamarával kötött egyezség, mely Zeleméri Kamarás Borbálát (Miklósnak, a János fiának leányát), Lorántffy Mihály feleségét jutatta Sárospatak, Szerednye és Lednicze birtokába 100,000 frtéért.

Lorántffy Mihály, haláláig (1614 okt. 6), hűséges gondviselője volt a sárospataki iskolának. Nincs ugyan róla feljegyzésünk, hogy újabb adományokkal gazdagította volna, de azt tudjuk róla, hogy vallásos és egyházi szellemű ember letére, az elődei által megszabott jövedelmeket kiszolgáltatta. Medgyesi Pál azt írja róla, hogy „*üdrözült Lorántffy Mihály hazaszertetének és az isteni igaz tisztelőben való jóvoltának boldog emlékezetében ma is él az istenfélők közt*”. Két leánya maradt: Zsuzsánna és Mária. Zsuzsánnát 1616. évi ápr. 18-án I. Rákóczy György, Máriát pedig Zsigmond, a testvére vette el 1620. ápr. 27-én. A két testvér boldogan élt együtt a sárospataki várban, de csak rövid ideig, mert Zsigmond, menyegzője után, nemsokára súlyos betegségbe esvén, még az év decz. 26-án jobblétre szenderült s utána kevés idő múlva a felesége is követte a sírba. Így a gazdag Dobó-Zeleméri-Lorántffy örökség, felesége után, egymagára I. Rákóczy Györgyre maradt.

I. Rákóczy
György.

I. Rákóczy György a sárospataki főiskola szellemi és anyagi jóllétét oly mértékben mozdította elő, hogy az egykorúak méltán nevezhették azt az ő nevére a Rákóczyak iskolájának. Az iskola régi épületeit kijavíttatta, új épületeket emelt (Czigánysor), tantermeket s a tanulóifjúság számára lakóhelyeket építtetett, tápintézetet tartott fenn. A nemes ifjak számára pedagógiumot állított. Az általa emelt épület egyik szobájában lakott a két fia: György és Zsigmond, a nevelőjökkel, Prónay Mátyással. A fejedelem példája vonzotta ide nemesak a közép-, hanem a főnemességet is, a miről az akkori anyakönyv fényesen tanúskodik. Az ő idejében, nem említve a gimnáziumi osztályok tanítóit, mindig 3—4 tanára volt az iskolának, kiket mind maga látott el tisztességes fizetéssel, egynek-egynek adván évenként. szálláson kívül, 250—300 forintot, 18 köböl búzát, 5—7 hordó bort, három oldal szalonnát, mely fizetés értékét az élelmi szerek akkori értéke szerint ítélnéljük meg, midőn egy font hús 2 denár, nem egészen mai 2 fillér volt. A tanulók ellátásáról és élelmezéséről is bőkezűen gondoskodott; nemesak a régi 40 köböl búzát, négy hordó bort és négy oldal szalonnát szolgáltatatta ki részökre évnegyedenként, hanem mindazt, a mi 40—100 ifjú számára a rendes jövedelemből ki nem telt. Ezenkívül több nemesi család tartott fenn egy, két vagy három ifjút.

Az iskola szellemi életére is nagyfontosságú intézkedése volt az, hogy 1621-ben a régi iskolai törvényeket átnézte s ez által az iskola szervezetét, tanulmányi és fegyelmi rendszabályait hosszú időre meghatározta, melyek 1629-ben és 1648-ban mentek át némi változáson. Érdekes az 1648-iki tanulmányi rendszabály, melyet a zempléni, borsodi, abaúji és ungi egyházmegyékből alakított zsinat szentesített. Ebben a kebelbeli iskolák hat csoportra osztvák. Voltak: 1. falusi, 2. kisvárosi, 3. városi, 4. nagyobb városi, 5. partikuláris iskolák, melyekből a sárospataki akadémiára mentek az ifjak, 6. a sárospataki főiskola. Hogy az iskolák a részükre kijelölt határokat át ne léphessék, mindegyik fajta iskola számára megjelölvék a tantárgyak és tankönyvek. Ennek ellenőrzése végett mindegyik egyházmegyébe egy tanfelügyelő rendeltetett.

Lorántffy Zsu-
zsánna.

Rákóczy György halála után (1648 okt. 10) felesége, a művelt lelkű Lorántffy Zsuzsánna vette az iskolát édesanyai pártfogása alá. Fiával, Zsigmonddal Sárospatakot választván állandó lakásul, özvegysege napjaiban legfőbb vigasztalását abban találta, hogy ez iskolát felvirágoztassa, hogy abban a muzsafiak kényelmesen és boldogan lakozhassanak. Számos intézkedései tanúskodnak erről. Comeniust, a nagy morva tudóst, a ki egészen új oktatási és nevelési rendszerével európai híre tett szert, nagy költséggel idehozatta és állásához, tekintélyéhez mért fizetéssel látta el. A férje által megállapított tanári fizetéseket és a tanulótság részére a várból járó évi jövedelmeket pontosan kiszolgáltatta. A Comeniustól felállított négy gimn.

Comenius.

osztály számára külön-külön tantermeket építtetett. A tanítás sikerének biztosítása és az iskolai tudományos élet fellendítése ezéjából, Sárospatakon 1650-ben nyomdát állított, hol Comenius korszakalkotó tankönyvei s kiválóbb ref. tudósok művei jobbra az ő költségén láttak napvilágot. Hogy jóra-
való tanárokból fogvatkozást ne szenvedjen az iskola, férje példáját követve, évenként több jöreménységű ifjút külföldön neveltetett. Az iskola akkori 12 szőlejét az ifjúság kérésére 1659-ben a dézma és mindenféle terhek alól felmentette. Végrendeletében (1659 okt. 30) a királyhalmeczi és dobóruszkai uradalmakat, fiának és mindkét ágon levő utódainak kihalása esetére, a sárospataki iskolára hagyja. Kiköti, hogy ezen jószágokat sem eladni, sem elzálogosítani nem szabad, mert különben azok az iskola számára azonnal lefoglalandók. Meghagyja, hogy a sárospataki iskolában mindenkor annyi akadémiai és gimn. tanár legyen, a mennyit a szükség kíván és az előjáróság rendel. Szívére köti fiának és maradékainak, hogy évenként mindig két ifjút tartanak a külföldi akadémiaikon. E felekölt gondolkozású nő jellemét híven visszatükrözik azok a szavak, melyeket kevéssel halála előtt a lázongó diákokra mondott: „*Idrezült irammal ifjúságomtól fogva istenesen éltem, de sem ennek, sem édes kedves fiannak halálán annyit nem sírtam, nem keseregtem, mint az ifjúságnak ez rajtam esett eszekeletén. Te látod isten, mint az édes anya magzatit, a dajka az ő kiesingdedét, úgy igyekeztem nevelni istennek és szegény hazánknek szolgálatjára, de sok dajkálkodásimat im mivel fizetik*“.

Báthory Zsófia.

A kegyes fejedelemasszony 1660 ápr. 18-án és fia, II. György, ugyanazon év június 7-én meghalván, gyászos napok következtek a sárospataki főiskolára. Báthory Zsófia, II. György felesége, fiával, I. Ferenczezel együtt, mindjárt 1661-ben visszatért a kath. vallásra és megvonta a főiskolától mindazon jövedelmeket és járandóságokat, melyeket Miksa király adománylevelében, Dobó Ferencz és Lorántffy Zsuzsánna végrendeletében biztosítottak a számára. A főiskola pártfogói, élükön Boeskay István zemplénmegyei főispánnal, mint az iskola főgondnokával, mindent elkövettek a lefoglalt jövedelmek visszaszerzése végett. Miután a vakbuzgó és szívtelen asszony, a ki egészen a jezsuiták befolyása alá került, ismételt kérésökre is hajthatatlan maradt, sőt kigúnyolta őket: panaszukat felvitték az 1662-iki országgyűlésre, majd a király elé, de mind hiába volt. A lefoglalt jövedelmek ügyében kir. bizottság is ült össze Sárospatakon 1664 aug. 10-én, de a Wesselényi Ferencz nádor őszinte törekvésének sem lett semmi eredménye, a bizottságban levő kath. főpapok (Pálffy Tamás, Bársony György stb.), rideg felfogása miatt. Utoljára is az 1647. t. 14. §-a alapján perre került az ügy. A reformátusok meg is nyerték a pert, de a végrehajtást kir. letiltó parancs gátolta meg. Végre I. Rákóczy Ferencz apósának, Zrínyi Péternek közbenjárására, hihetőleg politikai czéljaira való tekintetből 1669 ápr. 26-án egyezsége lépett az iskolával és a birtokabeli protestánsokkal, de az egyezségi szerződés, melyet Zrínyi Péter is mint egyik tanú aláírt, a Wesselényi-féle összeesküvés felfedezése következtében felbomlott.

Most Báthory Zsófia elérkezettnek látta az időt arra, hogy a sárospataki főiskolát megsemmisítse. A politikai helyzetet felhasználva, a jezsuiták ösztönzésére, kiket még 1662-ben letelepített a várba és hogy az összeesküvésbe keveredett fiának a kormánynál és a kormányt vezető klerusnál mennél több pártfogót szerezzen: 1671 őszén a várbeli templomot, melyet Perényi Gábor épített és I. Rákóczy György 1620-ban a keleti oldalán kibővített, az iskolával együtt karhatalommal elfoglalta, az iskola épületeit és minden ingatlan vagyonát: házait, földjeit, szőlőit, mészárszékét és koresmáját a jezsuitáknak adta, a tanárokat és tanulókat pedig lelketlenül elűzte a várból.

A főiskola a jezsuiták kezében

Ekkor a kisebb tanulók szüleikhez mentek, a nagyobbak pedig Pósa-lázy János és Buzinkay Mihály tanáraikkal Debreczenbe menekültek, magukkal vivén a könyvtárnak és a nyomdának megmenthető részét. Innen 1672 febr. havában Erdélyországba vándoroltak, hol Apaffy Mihály fejedelem a gyulafehérvári Bethlen-kollégium helyén telepítette le őket. Ettől fogva 1682 decz. 22-ig nem volt iskola Sárospatakon. Ekkor a Thököly Imre felkelésének hírére, ki Sárospatakot is hatalmába kerítette, a diákság egy része *allai* Pál szenior vezetése alatt visszazállingózott az ősi fészekbe. Eleinte

Csécsy János.

nem volt tanáruk, de azért fentartották magukat, vezették a gazdálkodást, árultak a korcsmán, műveltették a szőlőket. A tanulás sem maradt abban; a nagyobbak egymástól, a kisebbek a nagyobbaktól tanultak. Így éltek 1689 febr. 9-ig, midőn az előjáróság a derék Csécsy Jánost választotta meg tanárrá, szerencséjére az iskolának, mert Thököly felkelésének leveretése után mintegy 17 évig ismét bujdosnia kellett és Csécsy volt az, a ki tántoríthatatlan hűségével, szívós kitartásával a legnehezebb viszonyok közt is megmentette az iskolát. Ugyanis, midőn egy zemplénmegyei küldöttség Klobusitzky Ferencz alispán vezetése alatt, az 1681-iki törvényre támaszkodva, 1687 ápr. 27-én újra elfoglalta és minden vagyonával együtt a jezsuitáknak adta az iskolát, Csécsy volt az, a ki a tanulókat elszéledni nem engedte és folytonos üldözések között az iskolát különböző helyeken fentartotta. Most a második ízben elűzött iskola 1687 június 12-én Gönczön telepedett le, hol Csécsy csaknem 8 évig békésen tanított. Ámde a jezsuiták itt is szemmel tartották a hírre kapott iskolát és addig mesterkedtek, míg Göncz város földesúri jogát meg nem szerezték. Ilyen jogon 1695 márczius 25-én kiűzték onnan a tanulókat, mely a 42. és 84. zsoltárok éneklése közben, istenbe vetett erős hittel vonult ki a városból. Innen pártfogóik tanácsára ugyanazon év május 20-án Kassán telepedtek le, hol, mint artikuláris helyen, egyházuk és iskolájuk volt a reformátusoknak. De a belvárosban még egy évig sem maradhattak, s 1696 márczius 27-én, az 1681-iki törvény értelmében, a külvárosba szorítottak, hol Csécsy még azon év nyarán, a pártfogók segítségével, fából egészen új iskolai épületet emeltetett. Itt húzták meg magukat hét esztendeig s már biztonságban érezték magukat, annyival inkább, mert az angol király és a szövetséges belga rendek közbenjártak értök I. Lipótnál: midőn I. Rákóczy Ferencz felkelése minden számításaikból kizavarta őket. Kassa 1703-ban az I. Rákóczy Ferencz ostroma alá kerülvén, a külvárosi tanulók egy része haza menekült, vagy katonának állt, a kisebbik rész Csécsyvel együtt bekérezett a városba, hogy ott az ostrom minden viszontagságát átélje. Csécsy ezen tettével az uralkodóház iránti hűségét bizonyította be Nigrelli főhadparancsnok előtt, a minek később nagy hasznát vette az iskola.

A főiskola visszaállítására.

Ezalatt a győztes Rákóczy Ferencz egyik tábornoka, Orosz Pál, Sárospatakot megszállván, a tótoknak és ruthéneknek bérbbe adott iskolát 1703 aug. 25-én átadta a reformátusoknak. E hírre a vidéken tartózkodó diákok a Kassáról eljött szeniorral, *Tornallyai* Györggyel együtt 1703 december 13-án megszállják és helyre állítják a régi fészket és miután számuk napról-napra szaporodott, izennek Csécsynek is, hogy jöjjön vissza. De Csécsy, félvén a dolgok változásától, csak 1705 május 14-én érkezik Sárospatakra, akkor is még családját Kassán hagyja. Hogy az iskola sorsát teljesen biztosítsa, 1705 szept. havában, mint a zempléni reformátusok követe, a szécsényi országgyűlésre utazik és miután az itteni megállapodások szerint a megyénként kinevezett vegyes bizottság 1706 jan. 26-án az iskolát minden vagyonával együtt visszaadta a reformátusoknak: ő maga is, családjával együtt, ugyanazon év márczius 4-én, a tanulás nagy öröme, Sárospatakra költözött.

Ez időtől fogva nem volt többé kénytelen vándorolni az iskola, de az 1790—91-iki vallásügyi törvény meghozataláig még sokféle háborgatásnak és zaklatásnak volt kitéve. A Rákóczy-féle szabadságharc lezajlása után a jezsuiták ismét vérszemet kapván, minden követ megmozdítottak, hogy az iskolának nem annyira épületeit, mint inkább a fejedelmektől adott fekvő javait az országos törvények ellenére eltulajdonítsák. A politikai helyzet a szatmári béke előtt és után igen kedvező kilátást nyújtott nekik erre, mert a sokféleképpen magyarázható kir. rendeletek akkorában egymást érték; a hazafias érzelmű polgárok pedig megfélemlítve, meghunyászkodva, szomorúan várták az események fejlődését. Egymás után jöttek I. József 1709 decz. 12-iki, 1710 nov. 10-iki, továbbá Eleonóra özvegy császárné 1711 szept. 28-iki és a III. Károly 1714 ápr. 28-iki nyílt parancsai, melyek egyházi és iskolai ügyeinket a szabadságharc (1703) előtti állapotra rendelték visszaállítani.

A jezsuiták törekvései a főiskola megszerzése iránt.

E nyílt parancsok alapján 1711-től 1714-ig négy ízben járt megyei bizottság egy-egy jezsuita kíséretében Sárospatakon, követelve még karhatalommal is, hogy az iskolai javak a jezsuitáknak adassanak. Első ízben báró

Maixner Ferencz kir. kamarai főbiztos és tanácsos jelent meg *Görgei* Imre jezsuita társaságában, és hivatkozva az I. József 1710 nov. 10-iki rendeletére, követelte, hogy az iskola minden javaival adassék át a jezsuitáknak, a kiké az a háború előtt is volt. *Füleky* András, az akkori igazgató-tanár, a maga és a tanuló ifjúság nevében erélyesen megvédelmezte az iskolát. Előadta, hogy ők nem adhatják át az iskolát, mert az nem az övék, a rendelkezésre jogosított gondnokok és kegyurak pedig távol az ország különböző vidékein laknak. Kifejtette, hogy az iskola forradalomelőtti állapota az volt, hogy Kassán a kül- és belvárosban húzódott meg, de oda most a felség iránti hűség megsértése nélkül, vissza nem mehetnek. Kijelentette, hogy az erőszaknak, a mivel fenyegetődzik a bizottság, csak abban az esetben engednek, ha különös kir. rendeletet mutat elő.

Az iskola jövőjéért aggódó *Füleky*, hogy a jezsuiták aknamunkáját ellensúlyozza a bécsi udvarnál, azonnal arra határozta magát, hogy királyi oltalomért folyamodik. Ily ezéلبől a bécsi ágens számára utasítást készít és felkéri, hogy annak szellemében folyamodást szerkesztszen. A folyamodást sikerült ő felségéhez juttatni, a mit a hollandi követ és herezeg *Trautson* közbenjárásával *Savoyai Jenő* eszközölt ki. Az iskola sorsa meghatotta a királyt és a folyamodókat kegyelmébe vette. 1711 márcz. 21-én, már *József* halála után, a főhaditanács útján rendelet érkezett gróf *Pálffy* János főhadtestparancsnokhoz, melyben utasítatik, hogy az iskolai társaságot megvédelmezze és senki által háborgatni ne engedje s nagyobb biztosíték okáért szeptember 24-én maga *Pálffy* is védőlevelet adott az iskola számára.

Királyi oltalom alatt és *Pálffy* János védőlevelével néhány hónapig biztonságban volt az iskola, annyival is inkább, mert az időközben (május 1) megkötött szatmári béke III. pontja szerint a király „*vallás dolgában az országnak törvényes szabadságait*” megvédeni ígérte, sőt mint *Ráday* Pál a sárospataki iskola előljáróságához intézett levelében írja, a békepontok tárgyalásánál „*specialis reflexio volt ezen collegium felől és assecuratio i* . . . *dodott, kit mélt. generalis Pálffy uram meg is vallhat*”. Azonban a pataki jezsuiták az özvegy királyné 1711 szept. 28-án kiadott rendeletét újra felhasználták arra, hogy a régóta zaklatott iskola ellen újabb támadást intézzenek. Az özvegy királyné rendelete nem volt ugyan más, mint *József* 1710 nov. 10-iki nyílt parancsának megújítása, de a jezsuiták felfogása azt magyarázta abból, hogy az, mint későbbi rendelet, megsemmisíti a korábbiakat. Ilyen alapon kért *Rajesányi* János sárospataki jezsuita házfőnök a varannai megyei közgyűlésen, 1711 decz. 10-én biztosokat a sárospataki iskola elfoglalására. Az iskola követői hiába mutatták fel az őket biztosító különös királyi rendeletet és *Pálffy* János védőlevelét. A megpuhított és régi szelleméből kivetkőzött *Zemplén* megye készséggel osztozott a jezsuita felfogásban és kinevezte a bizottságot. Ez december 18-án a helyszínén megjelenvén, felhívta az iskolai társaságot, hogy a rendelet értelmében adják át az iskolát minden javaival a sárospataki jezsuitáknak. Az iskolai társaság írásbeli előterjesztést nyújtott a bizottság elé, melyben kifejtette, hogy I. *József* 1711 május 21-iki rendelete és *Pálffy* védőlevele alapján biztosítva érzik magukat és az iskolát át nem adják mindaddig, míg ő felsége irányukban kimutatott különös kegyelmét egy másik különös rendeletben meg nem vonja tőlök és kéri írásba foglalt válaszuknak a megyére és onnan a király elé való terjesztését.

1712 január 14-én újabb megyei végrehajtó bizottsággal jelent meg *Rajesányi* János Sárospatakon. E bizottság az iskolába akart menni, de az ifjúság elzárta előtte az ajtót és így csak künn, a bezárt kapu előtt, folyt a párbeszéd. Az iskolai társaság most is csak a *József*-féle 1711 május 21-iki rendeletre támaszkodva, megtagadta az átadást. A jezsuiták hiába érveltek azzal, hogy a *József*-féle rendeletet hatályon kívül helyezi az özvegy királyné későbbi rendelete, az iskolai társaság azt felelte, hogy az előbbi, általánosan szóló rendeleteket eltörlik a későbbi szintén általános rendeletek, de a korábbi különös rendeletek csak akkor vesztek el érvényüket a későbbi általános rendeletek által, ha ezekben amazokra hivatkozás van. Hosszas vitatkozás után ez a bizottság is eredmény nélkül távozott, magával vivén az iskolai társaság erélyes nyilatkozatát, melynek jegyzőkönyvbe vezetését és ő felsége elé terjesztését kérelmezte.

E bizottság eredménytelen eljárása bosszantotta a jezsuitákat és azért két hét mulva, 1712 január 27-én magát a főispánt, gróf Gersei *Pethő* Mihályt hívták ki, úgy gondolkozván, hogy a bécsi kormány hű szolgája hivatalos tekintélyével majd elvégzi azt, a mit a bizottságok nem tudtak megtenni. De csalódtak, mert a velök szembesített iskolai képviselők a főispán előtt sem hunyáskodtak meg, kinek szégyenszemre szintén eredmény nélkül kellett távoznia.

Sokkal nagyobb veszély fenyegette a sárospataki iskolát a III. Károly 1714 április 28-án a katolikus főpapság ösztönzésére kiadott rendelete következtében. Nem volt ugyan ez sem egyéb, mint az I. József- és az Eleonóra-féle nyílt parancsok ismétlése és magyarázata; nem érintette ugyan a sárospataki iskolát, mely különös kir. kegyelem oltalma alatt állott: mindamellett az iskolai társaság megdöbbenéssel fogadta azt, mert a várbeli jezsuiták eddigi viselkedése és kapzsisága következtében meg volt győződve arról, hogy ismét hajszát fognak kezdeni az iskola ellen. Csakugyan, a Gálszécsen 1712 június 15-én tartott közgyűlésen kiereszkolták a jezsuiták, hogy végrehajtó bizottság menjen Sárospatakra, melynek vezetésével Kossovics Márton másodalispán bízott meg. Kossovics június 22-én érkezett Sárospatakra a jezsuitákhoz, a hol Zorger György egri kanonok az újhelyi és mádi plébánosok s többek társaságában várta őt a jól kifőzött tervvel. Abban állapodtak meg, hogy az iskolát erőszakkal foglalják el. E végből *Lehner* Ferencz udvarbírónak a vár hajdúival s a helyben állomásozó kapitánynak összes legénységével közre kellett működniök. Másnap, június 23-án Kossovics Márton maga elé idézi az iskola előljáróit, de ezek visszaizennek, hogy mindaddig meg nem jelennek előtte, míg a katonaságot el nem küldi, mert úgy tudják, hogy sem királyi rendelet, sem a megye nem hatalmazta fel, hogy katonaságot használjon, mi ellen tiltakoznak is. Végre, miután biztosítást nyertek a felől, hogy sem a katonaság, sem a kíséret részéről nem lesz semmi bántódásuk, megjelennek előtte. Most Kossovics a rendeletet felolvassa és kijelenti, hogy annak értelmében az iskola minden javaival együtt a jezsuitáknak adatik át. Erre az iskolai társaság képviselői, a tanárok és néhány főbb diák kijelentik, hogy ők most is, mint a közelebbi foglalások alkalmával, a József-féle különös kegyelmes rendeletre támaszkodnak, melynek hatályát a mostani általános rendelet sem rontja le és kívánják tiltakozásuknak jegyzőkönyvbe vételét s annak alapján ügyöknek a megyére s onnan a király elé terjesztését. Kossovics ezt megígérte, de a foglalástól el nem állott.

Most a megyei küldöttség, jezsuiták, papok, *Lehner* a hajdúival, katonai fedezet alatt, trombitaharsogás és dobszó mellett, az iskola kelet felőli kapuja felé indul, melyet az ifjúság, hogy a veszélyessé válhat összeütközést kikerülje, már jó előre elzárt és eltorlaszolt: Csak mintegy 16 diák állott kúnn a kapu előtt, hogy tiltakozzék az erőszak ellen, melyre sem Kossovicsnak a megyétől, sem *Lehner*nek herczeg *Trautson*tól, sem a katonaságnak a felsőbbségétől, nem volt felhatalmazása. Hiába volt a tiltakozás. Kossovics hajthatatlan maradt. A kapitány legénységét az iskola kapuja előtt sorba állítja, *Lehner* hajdúinak parancsot ad, hogy törjék-vágják a kaput. Ez azonban nem ment olyan könnyen s így, a papok és jezsuiták ösztönzésére odarendeli a kerülőket és molnárokat a Bodrog partjáról, a kik fejszéssel, bárdokkal mennek neki a kapunak. Erre nagy lárma kerekedik, az iskola sorsáért aggódó közönség szitkozódik, átkozódik. Végre a nagy számmal összecsesődült asszonyok nem tűrhetvén a méltatlanságot, megrohanták a hajdúkat, de látván, hogy pusztá kézzel nem boldogulhatnak, a szomszéd házakba szaladnak és hamarosan a mit felkaphattak, szénvonóval, lapáttal, piszkafával felfegyverkezve térnek vissza és közáport szórva maguk előtt, oly erővel támadják meg a kaput döngető molnárokat és hajdúkat, hogy azok az ostromot kénytelenek voltak abbahagyni s maga a küldöttség is jobbnak látta odébb állani.

Az iskolai előljáróság megörült ugyan annak, hogy a nagy veszélyt elhárították magukról, de másrésről bántotta őket az a gondolat, hogy a történeteket felsőbb helyen nyílt ellenszegülésnek fogják tekinteni s a király iránti hűségtelenségre magyarázzák. Nem bíztak a Kossovics jelentésének tárgyilagosságában, féltek különösen a jezsuitáktól, hogy a bécsi

ndvart ellenük fogják ingerehni. Ezért *Füleky*, az iskola igazgatója nyilatkozatot terjeszt a megye elé, melyben a Kossovics eljárását híven előadván, tiltakozik az erőszakos eljárás ellen, melyre felhatalmazása nem volt. Ezenkívül gondoskodott arról is, hogy a bécsi udvart a történekről és az iskola helyzetéről felvilágosítsa. Sikerült megnyernie Monaky István tekintélyes úri embert, hogy a herczeg Trautsonhoz és a királyhoz írt folyamodást személyesen vigye fel Bécsbe. Bécsben már tudták a sárospataki esetet és a kancczellár dorgálódzott is miatta, de a derék Monaky addig járt s kelt herczeg Trautsonhoz és a befolyásos udvari emberekhez, hogy utoljára is sikerült neki a döntő köröket kedvezőbbben hangolni. Bizonyára nem történt volna ez, ha most is I. György angol király, Frigyes Vilmos porosz király és a szövetséges belga rendek, a svájcei köztársaság megkeresésére, közben nem jártak volna. Így történhetett meg, hogy III. Károly személyesen fogadta Monakyt és átvette tőle azt az emlékiratot, melyben a tanárok és tanulók, híven előadván a rajtok évek óta elkövetett erőszakosságokat, királyi oltalomért esedeznek. A király csakugyan kegyelmébe fogadta őket és 1714 augusztus 1-én kiadott rendeletében meghagyja és parancsolja Zemplénmegyének, hogy Sárospatak törvényes helynek tekintessék, hogy a sárospataki tanárokat és tanulókat templomuknak, iskolájuknak használatában s vallásuk szabad gyakorlatában ne háborgassák.

E kir. rendelet végét vetette ugyan az embertelen üldözéseknek, de ezután meg, mintegy 20 évig, belviszály dúlt az iskola kebelében, melynek rossz híre egész a trón zsámolyáig felhatott. Ennek okozója a különben nagytudományú, fáradhatatlan buzgóságú, országos hírű ifj. *Csécsy János* tanár volt, a ki hatalmaskodó természeténél fogva egyik tisztársával sem tudott megférni. Alig foglalta el tanári állását (1713), azonnal összetűzött *Füleky* Andrásal. Az egymással versengő tanárok példája után az ifjúság is pártokra szakadt s rakoncátlan magaviseletével annyira vitte a dolgot, hogy az előjáróság kénytelen volt *Füleky* András 1717 február 15-én hivatalától megfosztani. De ez sem hozta meg az óhajtott békét, mert *Csécsy* az új tanárral, *Nagymihályi Szomoló* Gergelyvel sem tudott megférni s a pártszellem annyira bevette magát az ifjúság közé, hogy véres verekedések is fordultak elő és a *Csécsy*-pártiak a *Nagymihályi*-pártiakat 1722 december 11-én tanárjukkal együtt kiűzték az iskolából. E botrányos ügy megvizsgálása és elintézése végett báró *Szentiványi* János elnöklete alatt kir. bizottság jött Sárospatakra (1724 és 1725), mely látszólag helyreállította ugyan a rendet, de alig hogy eltávozott, a parázs alatt lappangó tűz azonnal ismét lángra lobbant. Végre is az évek óta dúló viszálynak, mely a főiskolára nézve könnyen végzetessé válhatott volna, akkor lett vége, a mikor egy, 1734 április 6-ikáról kelt királyi rendelettel mind a két tanárt megfosztották a hivatalától.

A belviszály elmúltával, a század folyamán, még sokáig külső háborgatások és zaklatások gátolták az iskola fejlődését. E háborgatások és zaklatások a helytartó tanácsból indultak ki, mely a kath. klérus érdekeit szolgálva, arra törekedett, hogy a sárospataki főiskolát is, mely már 1560-ban akadémiává lett, pusztán csak a grammatikai osztályokra szorítsa vissza. Az iskola ellenségei feljelentéseket küldtek hozzá az iskola újabb építkezéseiről, a tanárok és tanulók folyvást való gyarapodásáról. Ezért a *Carolina* resolutiora támaszkodva, 1759—1775-ig hat ízben rendelt el nyomozást és vizsgálatot az iskola ellen, kérdezve: mióta áll fenn? miből tartja fenn magát? hány tanára és tanulója van? mennyi a fizetésök? stb. Bármily érdekes és tanulságos lenne is e kicsinyes, bosszantó s igazán nemzetölő nyomozások leírása, a helyszűke miatt mellőznünk kell. Annyi bizonyos, ezek a zaklatások, minden kíméletlenségök mellett is, nagyobb veszélylyel nem jártak és a sok zivatart látott főiskola szerencsésen átéltte ezeket is, mint a többieket, míg végre az 1790 91 törvényhozás megnyitotta előtte a nemzeti irányú békés fejlődés útját.

Kemény megpróbáltatásai közt megedződve, szép multjának drága emlékeivel és híven megőrzött hagyományaival gazdagodva, oktatási és nevelési rendszerét a haladó kor igényei szerint folyvást alakítja, intézményeit fejleszti. Mindezt a fejedelmi korszak letűntével az összes ref. közönség

Belviszályok

A helytartó tanács zaklatásai.

A békés fejlődés kora.

évről-évre nyilvánuló pártfogása, sőt olykor-olykor a más vallásúak nemes érdeklődése is teszi lehetővé. Alig van ev. ref. vallású nemes család széles e hazában, melynek ősei ez intézet fenntartásához kisebb, vagy nagyobb mértékben hozzá nem járultak volna. Egyik az iskola közszükségeire áldozott, vagy újabb tanszékek felállításához járult: másik szegénysorsú jó tanulók számára tett kegyes alapítványokkal örököltette meg a nevét. E kegyes alapítványok, melyek között legnagyobb a Vay, Mocsáry-, a Horváth Simon-Mária- és a Mudrány András-féle, főtenyezői annak, hogy a sárospataki főiskola gimnáziumával, theologiai és jogi akadémiájával, ma is előkelő helyet foglal el a hazai testvérintézetek közt.

* * *

A főiskola szervezete.

A sárospataki főiskola felügyelői, az I. Rákóczy Györgytől szentesített törvények szerint, a zempléni esperesek voltak, kik tanfegyelmi ügyekben legfőbb hatósági joggal bírtak. A fontosabb ügyeket azonban, ha jónak látták, az egyházmegyei gyűlés elé, később a négy egyházmegye (Abaúj, Borsod, Ung, Zemplén) közszinata elé terjesztették. Jelenleg a tiszáninneri egyházkerület kormányzó hatósága alatt áll, mely a felügyeletet közgyűlése s ennek elnökei (a püspök és világi főgondnok) és az igazgató-tanács s ennek elnökei (az egyházi és világi aligondnok) gyakorolják. Az igazgató-tanács tagjait (hat egyházi és hat világi egyént) az egyházkerület választja hat évre; elnökeit pedig az egyházkerületben levő hitközségek presbiteriumai választják élethossziglan, titkos szavazattal, általános szótöbbséggel. A jelenlegi egyházi főgondnok *Kun* Bertalan püspök, világi főgondnok báró *Vay* Béla v. b. titkos tanácsos. Az igazgató tanács elnökei: *Fejes* István sátoraljaújhelyi lelkész és *Dókus* Gyula cs. és kir. kamarás, zemplénmegyei alispán. Tagjai egyházi részről: *Nagy* Pál tornallyai lelkész, gömöri esperes, *Kérészy* Barna tiszánánai lelkész, *Szabó* Endre csicséri lelkész, ungi esperes, *Bálint* Dezső sárospataki lelkész, *Vadászi* Pál szentpéteri lelkész, f.-borsodi esperes, *Révész* Kálmán kassai lelkész, abaúji esperes; világi részről: *Dókus* Ernő cs. és kir. kamarás, országgy. képviselő, *Meczner* Béla földbirtokos, egyházmegyei gondnok, *Bernáth* Zoltán földbirtokos, *Ragályi* Béla egyházmegyei gondnok, országgyűlési képviselő, *Csoma* József földbirtokos, a M. T. Akadémia tagja, *Szentimrey* Gyula földbirtokos, egyházkerületi tanácsbíró.

A *beligazgatás szervei*. 1. A *gimnáziumi szék*, mely tanfegyelmi ügyekben a „kormányzati rendszabályokban” megszabott hatáskörben működik. Tanárválasztás alkalmával az egyházkerületnek, az igazgató-tanács útján, alkalmas egyént vagy egyéneket ajánl. Tagjai az igazgató elnöklete alatt az összes gimnáziumi rendes, helyettes és segédtanárok. Az igazgatót, a gimn. tanárok hármas jelölése alapján, az igazgató tanács választja hat évre s mint ilyen az igazgató-tanácsnak és az egyházkerületi közgyűlésnek rendes tagja. Jelenlegi gimn. tanárok: dr. *Rácz* Lajos igazgató, *Buzsá* János, *Zsoldos* Benő, *Kovácsy* Sándor, *Kiss* Elek, *Ellend* József, *Csontos* József, *Domby* László, *Zelles* Lajos, *Deák* Géza, *Nórák* Sándor, *Szilágyi* Benő, *Harsányi* István, *Nagy* Lajos, *H. Bathó* János, *Elek* Imre, *Müller* János.

A sárospataki gimnáziumban, több mint két századon át, nem voltak állandó tanárok. Ezek helyett egy, vagy két évenként változó, theologiat és bölcsészetet végzett ifjakat alkalmaztak, szigorú pályázati vizsga letétele után, kik az akadémiai tanárok felügyelete és ellenőrzése alatt állottak. Legelőször 1797-ben választottak négy rendes tanárt a felső négy osztályba, de ezek fölött is az akad. tanárok gyakorolták a felügyeletet egész 1848-ig. Csak 1850-ben lett a gimnázium önállóvá, midőn kénytelen-kelletlen az Organisations-Entwurf szerint kellett szervezkednie. Nyilvánossági jogot azonban nem nyert, mert az Entwurf németesítő irányának ellenszegült.

2. Az *akadémiai szék* jog- és hatáskörét szintén a „kormányzati rendszabályok” írják körül. Akadémiai tanárválasztás alkalmával az illető karok előterjesztésére, az igazgató-tanács útján az egyházkerületi közgyűlésnek alkalmas egyént vagy egyéneket ajánl. Tagjai, az akad. igazgató elnöklete alatt, az összes akad. tanárok. Az akadémiai igazgatót az akad. tanárok közül maga az akad. szék választja egy évre s hivatalában az igazgató-

tanács erősíti meg s mint ilyen, az igazgató-tanácsnak és az egyházkerületnek rendes tagja.

Jelenlegi tanárok: dr. *Székely* György igazgató, *Radácsi* György, dr. *Tüdös* István, *Norák* Lajos, *Rohoska* József, *Zocányi* Jenő, dr. *Horráth* Czryrill, *Sinka* Gyula (s.-tanár) a vallás- és egyháztudományi szakban; dr. *Szándhó* Gyula, dr. *Finkey* József, dr. *Zsindely* István, dr. *Finkey* Ferencz, dr. *Meczner* Sándor, dr. *Illyefalvi Vitéz* Géza, dr. *Szabó* Sándor, dr. *Ferenczy* Zoltán, dr. *Kun* Zoltán (rendk. tanár) a jog- és államtudományi szakban.

A hit- és bölcsészeti tudományok 1560 óta adatnak elő s azoknak már a Rákóczy-korban egyszerre 3—4 tanárunk volt. A tulajdonképeni jogi tanítás csak 1793-ban kezdődik, midőn a politikai, társadalmi és irodalmi újjászületés korában, a hazai jog tanszékére az országos hírűvé vált *Köcy* Sándort hívta meg az előljáróság. Az önkényes uralom nyomása alatt, 1853-ban megszűnt a jogakadémia s helyette 1857-ben a tanítóképző nyílt meg, melyet 1869-ben az államnak adott át az előljáróság. E közben a jogakadémiát 1861-ben újra felállították, a mit az az országos részvét tett lehetővé, mely a sárospataki főiskola iránt 1860 június 8-án megtartott háromszázados ünnepélyének alkalmával nyilvánult, midőn báró *Vay* Miklós felhívására a magyar társadalom minden osztálya, vallás- és felekezeti különbség nélkül, tetemes összeggel járult a főiskola alapjának gyarapításához.

3. *A köziskolai szék.* Tanácskozási és szavazati joggal bíró tagjai az összes akadémiai és gimnáziumi tanárok. Az egész tanári kart és az összes ifjúságot érdeklő ügyekben tanácskozik, határozatokat hoz, vagy tervezeteket készít. Az összes ifjúság felett közérkölcseiségi és közegészségi szempontból felügyeletet gyakorol. Az egyházkerületi tisztviselőkre szavazatot ad, mint akármelyik egyházközség. Az igazgató-tanácsba két képviselőt (egy akadémiai és egy gimnáziumi tanárt), a gazdasági választmányba pedig három tagot választ titkos szavazással, általános szótöbbséggel. Elnöke az akadémiai igazgató, a ki ebben a minőségében, mint közigazgató, az egész tanári kart képviseli a közönséggel, valamint a kormányzó és felügyelő hatóságokkal szemben.

4. *A gazdasági választmány.* A főiskola mindennemű gazdasági ügyeit intézi. A tőkepenzéket részint pénzüzeteknél, részint jelzálogi biztosíték mellett elhelyezi, ingatlanok vásárlását vagy eladását előkészíti, a meglevő ingatlan javakat jövedelmeztesíti s az egyházkerületi közgyűlés jóváhagyásának feltétele mellett bérbe adja. Elnöke, kit az egyházkerületi közgyűlés választ, a főiskolát anyagi és jogi ügyekben képviseli, mind az egyházkerületen, mind az igazgató-tanácsban s a közönséggel szemben. Az igazgató-tanácsnak és az egyházkerületi közgyűlésnek tagja. Az elnökön kívül hat rendes tagja van, kik közül hármat az egyházkerületi közgyűlés a helybeli polgárok közül, hármat pedig a köziskolai szék választ a maga kebeléből hatévenként. Tanácskozó tagjai: a jogigazgató, a pénztárnok, ellenőr, tápintézeti felügyelő és az irodalmi kör egy megbízott képviselője. Jelenlegi rendes tagjai a helybeli polgárok közül: *Radácsi* György elnök, dr. *Láczay* László, *Katona* György, *Szeremley* Gábor, és a tanárok közül: *Buza* János, *Köss* Elek, dr. *Szabó* Sándor. Tanácskozási joggal bíró tagjai: *Debreczeni* Bertalan jogigazgató, *Szinyei* Gerzson pénztárnok, *Szivós* Mihály ellenőr, *Csontos* József tápintézeti felügyelő, *Maklári* P. Miklós könyvraktári felügyelő.

A jelenlegi gazdasági választmány 1850-ben alakult s többrendbeli változás után, melyek 1867-ben és 1876-ban mentek végbe, 1883-ban nyerte mostani szervezetét. Azelőtt a gazdasági ügyeket kezdettől fogva, a fejedelmi korszaktól a *senior* vitte, kit évenként maga az ifjúság választott a 12 tagból álló fődiák (primarii) közül. Ő ügyelt fel az iskola javaira, ő miveltette a szőlőket, ő hozzá folytak be a tőkék kamatai, ő fizette a tanárokat, a diákhivatalnokokat, eselédeket. Ellenőre volt egy másik fődiák (*contra-scriba*). Segédei voltak az inasok gondnoka, az egyházfi, a boráruló (*vini praebitor*), czipóosztó (*libi praebitor*), pinczér (*cellista*), magtárnok (*frumentii praebitor*), mindannyian a diákok közül választva. A senior hatásköre 1708-ban nagy változáson ment át. Ekkor választottak tisztartót, ki a külső gazdaságra ügyelt. 1828-ban a gondnokságra bizták a gazdasági főfelügyeletet, mely hatáskörét egész 1852-ig fentartotta. 1815-ben a tisztartó helyett

parasztgazdát alkalmaztak és minthogy az algondnok nem helyben lakott, helyette a felügyeletet és ellenőrzést a közigazgató végezte.

A főiskola intézményei.

A főiskola intézményei. 1. A nyomda és az irodalmi kör. Legelőször *Lorántffy Zsuzsánna* és fia, III. *Rákóczy Zsigmond* állítottak itt nyomdát 1650-ben, az általok ide hívott *Comenius* János sürgetésére. Ez a nyomda 1671-ben az iskola elűzetése alkalmával, megszűnt. (Ezzel az irodalom és tudomány című ezikkünkben foglalkozunk bővebben.) A mostani nyomda 1805 óta áll fenn. Eleinte magántulajdon volt, de nemsokára zálogjogon, később vétel útján, az iskola birtokába került.

A nyomda eleitől fogva ébresztője s támogatója volt a tanári kar írói munkásságának és egyúttal szellemi és anyagi erőforrása a főiskolának. Nyomában eleven és mozgalmas irodalmi élet keletkezett, mely különösen arra irányult mindenha, hogy a főiskola kiadásában, a gimnázium és az egyházkerület népiskolái számára, alkalmas kézikönyvek jelenjenek meg. E tankönyvek, különösen az 50-es évek óta, széles körben kelendők voltak és a főiskola eleinte házilag, majd 1864 óta egy helybeli könyvkereskedő, mint főbizományos által árultatja azokat. Az alkotmányos korszak megnyitása, számbavehető versenytárs nélkül állott e téren a főiskola, de a népiskolai, majd a gimnáziumi törvény meghozatala után hatalmas versenytársra talált az összpontosításra törekvő államban. Hogy a főiskola az így támadt versenyben, szép múltjához híven, habár szűkebb körben is, megállhasson, 1873-ban a tanári kar „Irodalmi Kör” alakított, mely az írói erőket a cél, eszközök és módok határozott megjelölésével, szabályszerű együttműködésben tartja. Jelenleg az Irodalmi Körnek 26 gimnáziumi és 19 népiskolai könyve van forgalomban. Elnöke *Fejes István* főisk. algondnok, alelnöke dr. *Horváth Czirill* akadémiai tanár.

2. *Tápiintézet.* A szegény tanulók gyámolítása és ellátása régi szokás; egyidejű a főiskola alapításával. A Perényiek idejében, az egész fejedelmi korszakon át, különösen a Rákóczyak alatt, sőt még a XVIII. században is, fennállott itt 40—100 ifjú számára a közétkezés intézménye, mely utoljára csak czipóosztásból állott. A mai tápiintézet 1859 szeptember 4-én nyílt meg és azóta, kegyes alapítványok segélyével, oly fejlődésre jutott, hogy jelenleg 400 ifjú élvezi évenként annak jótékonyágát, még pedig a szegény és jó tanulók ingyen, mások évi 40, 80, legfeljebb 140 koronáért. Jelenlegi felügyelője *Csontos József* gimnáziumi tanár.

3. *Főiskolai kórház és betegsegélyező egylet.* Az iskola már 1793 óta rendes orvost tart. A jelenleg fennálló állandó kórházat dr. *Raisz Gedeon* főiskolai orvos alapította 1863-ban (ez volt az első iskolai kórház hazánkban) és dr. *Kun Zoltán* főiskolai orvos fáradhatatlan buzgólkodása következtében, mintaszerű berendezésével, méltó díszre és különlegessége a főiskolának. Csinos vasbútorzatú szobái a legkényesebb igényeket is kielégíthetik. Van vízvezetéke, fürdője, telefonhálózata, mely a főiskolai orvossal és a gyógyszerházzal összeköti. A betegek gondozását vöröskeresztes ápolónő teljesíti.

E mintaszerű berendezést a *Betegsegélyező egylet* tette lehetővé, melyet szintén dr. *Raisz Gedeon* főiskolai orvos alapított 1864-ben. Alapszabályai szerint minden tanuló hat koronát fizet az egylet céljaira, melyért betegség esetén gyógyszer, a szegény tanulók pedig kórházi étellemezést is ingyen kapnak.

4. *Tornacsarnok.* A testi nevelés sohasem volt elhanyagolva a főiskolában. Már az I. Rákóczy Györgytől 1621-ben megerősített iskolai törvényekben külön intézkedést találunk a kiszabott időben való játszásra. Később, *Comenius* idejében, fontosnak tekintették a testedző játékokat. A rendszeres torna gyakorlat 1858-ban kezdődik, midőn erre a célra szolgáló helyiséget szereltetett fel az előljáróság. A mai tornacsarnok, a főiskola 12 holdas kertje közepén, 1878-ban épült. Előtte tágas játszótér van, hol az évi tornavizsgákat és versenyeket nagy közönség részvétele mellett szokták megtartatni. Tornatanár: *Kiss Elek*.

A főiskola gyűjteményei.

A főiskola gyűjteményei. 1. *A főiskolai könyvtár.* Keletkezése egész a XVI. századig felvihető. Ezt bizonyítja a XVI. századbeli eredetű „*Leges Scholae*” című törvénykönyv, melyet I. Rákóczy György 1621-ben újra átnézetetett és megerősített. Ebben a könyvtárnak kötelességei vannak elő-

írva és ugyanebből az időből felmutathatók a könyvtár használatára és kezelésére készült rendszabályok is. E régi könyvtárnak az 1671-iki elüzetés után csak kis része maradt meg. A jelenlegi könyvtár mintegy 54,000 kötetet foglal magába, nagybecsű régi magyar könyvekkel s egyetlen példányokkal. A könyvtár helyisége két olvasó szobával függ össze s ezek egyike bel- és külföldi folyóiratokkal gazdagon el van látva. Főkönyvtárnok: dr. *Horváth Czirill*, akadémiai tanár.

2. *Levél-tár*. Beeses gyűjteménye a főiskola és az egyházkerület történetére vonatkozó okmányoknak. Öre: *Zsollos Benő*, gimnáziumi tanár.

3. *A szépészeti és régészeti múzeum*. 1871-ben alapították. Műipari, régészeti és művészeti tárgyak őrzésének benne. A tárgyak száma jelenleg már meghaladja a kilenczezret. Öre: dr. *Székely György*, akadémiai tanár.

4. *Éremgyűjtemény*. XVIII. századbéli eredetű. Egész 1888-ig a nagy könyvtárban volt elhelyezve. Ekkor a szépészeti és régészeti múzeum egyik része volt. Jelenleg külön helyiségben őrzetik. Öre: *Csontos József*, gimn. tanár.

5. *Természettudományi múzeum*. 1873-ban alapították. Jelenleg mintegy 7000 darab tárgy van benne. Öre: *Buza János*, gimnáziumi tanár.

6. *Természettudományi múzeum*. Alapítója *Simándy István* tanár 1709-ben, a ki a kísérleti természettant legelőször tanította itt; ezért tartották róla, mint később *Hatrani István* debreczeni tanárról, hogy ördögökkel czimborál és Mágus könyve láncrezra kötve áll szobájában. Jelenleg mintegy 1200 darab fizikai és vegytani eszköz és készülék van benne. Öre: *Ellend József*, gimnáziumi tanár.

* * *

Bármily érdekes színben lehetne is feltüntetni a sárospataki tanuló ifjúság életét a multban: arról e helyen le kell mondanunk. Jelenleg az ifjúsági élet az általa alakított egyletekben nyilvánul; ezek a következők:

1. *A főiskolai ifjúsági egyesület*. Az összes ifjúságot képviseli. Az iskolai ünnepélyeket (p. o. márczius 15, október 6 és október 31) rendezi. „*Sárospataki Ifjúsági Közlöny*” czímen lapot ad ki. Ügyeit az egyes osztályok egy-egy képviselőiből alakult választmány intézi. Elnöke a *senior*.

2. *A főiskolai ének-kar*. Legrégibb ifjúsági egyesület, mely 1782 óta áll fenn. Saját maga által választott bizottsága és elnöke van, kit a köziskolai szék erősít meg. Vezetője a zenetanár, a ki jelenleg *H. Bathó János*.

3. *Magyar irodalmi önképző-társulat*. E szép multú egyesület 1832-ben alakult. Munkálatai eddigelé I—V. kötetben jelentek meg. 1888 óta „*Sárospataki Ifjúsági Közlöny*” czímen lapot ad ki, melyet néhány év óta a főiskolai ifjúsági egyesület ad ki. Tisztikarát saját kebeléből választja és tanárelnökét is, a ki jelenleg dr. *Tüdös István*.

4. *Az akadémiai ifjúsági olvasó-egyesület*. Olvasó-szobáiban lapok és folyóiratok mellett billiard- és sakkasztalok vannak, hogy az ifjúság üres óráiban nemes szórakozást találhasson. Könyvtára 7000 kötetből áll. Tisztikarát, bizottsági tagjait évenként maga választja. Tanárelnöke: *Rudácsi György*, akadémiai tanár.

5. *A főiskolai jogászegyesület*. A joghallgatók önképzése és a szegény jogászok segélyezése végett áll fenn. Szakkönyvtára van. Felolvasásokat és vitakozásokat tart, pályakérdésekert tűz ki. Tisztikarát és bizottsági tagjait saját kebeléből maga választja. Tanárelnöke a jogi kar dékánja.

6. *Ifjúsági zenegyesület*. A zeneművészet pártfogása, különösen 1829 óta, talált hívekre a főiskolai ifjúság körében, midőn az előljáróság legelőször választott rendes ének- és zenetanárt. A jóra és szépre fogékony ifjúság között azóta folyvást akadt több vagy kevesebb műkedvelő, kik saját gyönyörűségökre s a szokásos iskolai ünnepélyek díszének emelésére úgynevezett „bandát” alkottak. Tisztikarát saját kebeléből maga választja. Elnöke rendszeren a főiskolai ének- és zenetanár.

7. *Akadémiai torna- és vívó-egyesület*. 1874 óta áll fenn. Évenként egyszer versenyt rendez, rendszeren nagy részvét mellett. Tisztikarát saját kebeléből maga választja. Tanárelnöke is van.

8. *Erdélyi önképző-kör*. Gimnáziumi ifjak alkották 1863-ban. Eleinte Petőfi-társulat nevet viselt. 1869-ben vette fel jelenlegi nevét, Erdélyi János egykori tanár emlékére. Olvasó-egyesülete és könyvtára van. Tanári vezetés alatt áll.

Ifjúsági
élet.

A SÁTORALJAÚJHELYI RÓM. KATH. FŐGIMNÁZIUM.

A pálos-rend.

A sátoraljaújhelyi római katolikus főgimnázium története visszanyúlik a XIII. század második felébe, amikor még a pálos-szerzet birtokában volt az a kolostor, ahol ma a kegyesrendi tanárok laknak.

A pálos rend a XIII. század elején keletkezett. Első zárdája 1215-ben épült. 1258-ban építtette IV. Béla király a pálosok sátoraljaújhelyi kolostorát, amelyben a pálos atyák tanítással is foglalkoztak. IV. Béla adományait, István, III. Endre, I. Károly és Nagy Lajos királyaink még újabbakkal gyarapították.

A pálos-szerzetesek kezdetben csak az elemi oktatással foglalkoztak. (Későbbi feljegyzések szerint theologiai intézetük is volt Újhelyben.) Az oktatás eleinte zavartalanul folyt, de már 1530-ban megszűnik a békés együttlét és zavartalan munkásság. *Perényi* Péter kiűzi a szerzeteseket kolostorukból, *Drágffy* Gáspár pedig toronyai szőleikből. 1603-ban a *Boeskey-párt* hívei újból kiűzik őket és birtokukat a honvédelem javára foglalják le.

Az 1606-ban kötött bécsi béke véget vetett a belharcoknak, melyeknek lezajlása után, 1610-ben, visszanyerték a pálos atyák kolostorukat és javaikat. A csendes munkásság újból megindult, de a béke nem tartott sokáig. A tanítást 1679-ben a *Thököly-párti* felkelők akasztották meg. Most csaknem egy századon át újból nemes hivatásuknak élhettek a derék szerzetesek, míg II. József 1786. március 26-án kelt rendeletével el nem törölte a rendüket.

A piaristák.

Berenes Keresztély.

1789 július 2-án *Török* Lajos, a kassai tankerület királyi főigazgatója Tokajban járván, hol a piaristáknak 1721 óta házuk, 1737 óta pedig gimnáziumuk volt, tudatja a tokaji házfőnökkel, *Berenes* Keresztélyvel, hogy II. József parancsából Újhelybe, az eltörölt pálosok házába fognak költözni és átveszik azok iskoláját is. És ettől az időtől kezdve új korszak nyílik a sátoraljaújhelyi iskola történetében. Mindez ideig ugyanis csak elemi oktatásban részesülhetett az ifjúság ebben az intézetben, a piaristák pedig már az 1789/90-iki tanévben megnyitják ötosztályú gimnáziumukat.

A piarista atyáknak, különösen pedig *Berenes* igazgatónak, sok és nagy nehézséggel kellett itt megküzdenie, mert sem az iskola részére megfelelő helyiségeket, sem a tanárok részére tűrhető lakást nem talált. Ehhez járult, hogy a piaristák tokaji alapítványa csak három grammatikai osztályra szólott, holott II. József áthelyezési parancsa öt osztályú gimnázium megnyitását rendeli el, még pedig ugyanabból az alapból, amelyből előbb a háromosztályú iskolát Tokajban fentartották; ebből azonban az új iskolát és a tanárokat fentartani nem lehetett. A pálosok tanították ugyan a negyedik és ötödik osztály anyagát, de csak, mint ők kifejezik: *circumstantiis temporum ita exigentibus*, vagyis, ha a körülmények úgy követelték; így tehát a negyedik és ötödik osztály teljes szervezése és berendezése szintén a kegyesrendiekre várt. Igaz ugyan, hogy erre nézve jött még 1789-ben Budáról egy leirat, mely megengedi, hogy az említett osztályok teljes berendezése a tanulmányi alap terhére történhetik. A leirat megvolt, de a pénz csak nem érkezett. Növelte a zavart az a körülmény is, hogy a két felső osztály tanárainak ellátásáról és fizetéséről egy szó sem volt a leiratban. Ez okból *Sivulsky* József, kit *Berenes* maga helyett ide küldött, sürgős felíratot intézett a helytartó tanácsához az épület rendbehozása végett. Első sorban sürgette az iskolák számára kijelölt helyiségek elkészítését és a tanári lakások rendbehozását, hogy a tanévet annak idején meg lehessen kezdeni.

Az átalakítási munkálatokat a vallásalap számvevője csakhamar megkezdeti és a piaristák még ez év augusztus havában Tokajból Újhelybe érkeznek, hol szeptember elsején megtartották az első ünnepélyes *Veni Sancti* és 4-én megkezdették az előadásokat.

De ekkor még nem volt megoldva a kérdés. A kormány elfelejtette a létfenntartásra szükséges segély kiutalását. Végre is *Berenes* Keresztély igazgató Zemplén vármegye nagylelkűségéhez fordult; de jó szónál, ígéretnél itt sem kapott többet. Egyelőre tehát úgy kellett a kérdést megoldani, hogy a kegyesrend tartományi főnöke a két tanár ellátására évi kétszáz forintot utalványozott.

1790 április 20-án Berenes Keresztélyt a nagykárolyi piaristák házfőnökké választották. Utódja az újhelyi ház vezetésében *Sivulszky József* Sivulszky József. lett. Sivulszky ez év augusztusában veszi át a ház vezetését, melynek úgy kül-, mint belállapota, Berenes dícséretes buzgólkodása mellett is, szármalmas volt. Sivulszky csakhamar megismerkedik a ház és gimnázium nyomorúságos helyzetével, s miután ismételt kérelmével a magas kormánytól az újonnan felállított két osztály tanárai számára semmit sem tudott kieszközölni, kénytelen volt néhány bennlakó növendéket felfogadni, hogy a ház megélhetési módját valahogyan biztosítsa.

E nyomasztó helyzet mellett is a tanuló ifjúság száma évről-évre szaporodik, úgy hogy a tantermek szűkeknek bizonyultak a tanuló ifjúság befogadására. Az iskolai épületet tehát ki is kellett bővíteni; Sivulszky József buzgó utánjárásának köszönhető, hogy a gimnázium alkalmas épületbe költözhetett, s hogy a tanárok megfelelő fizetést kaptak. Áldozatkészségével is előmozdította a nemes ügyet. A gimnáziumi épület rendbehozására kapott összeg felhasználása után fölmerült kétezer forintnyi hiányt, gazdag kassai iparos gyermeke lévén, a sajátjából fedezte. Méltán nevezik őt az intézet második alapítójának.

Az 1806-ik év nevezetes változásokat idézett elő a tanügy terén. 1777-ben ugyanis *Ürményi József* és *Trestyánszky Dániel* jezsuita nyomon haladó *Ratio educationis*ában öt osztályt állapít meg. E beosztás alapján halad a tanügy 1806-ig, midőn a második *Ratio educationis* az elemi iskola harmadik osztályát a gimnáziummal egyesítette és a gimnázium első osztályává tette, minek következtében a régi ötosztályú gimnázium hat osztályúvá lett.

A gimnáziumnak ily módon hatosztályúvá való kiegészítése Sátoralja-Újhelyben is megtörtént, a mi elodázhatatlanná tette egy új gimnázium-épület emelését. Sivulszky igazgató ügybuzgó fáradozásának és utánjárásának köszönhető, hogy az új épület építkezési munkálatai néhány év múlva megkezdődtek. De a munkálatok nem nyertek egyhamar befejezést. Az építkezés, a pénz hiánya miatt, több éven át szünetelt. Hiába kértek, könyörögtek Sivulszky utódai, míg végre *Sümegh Márton* igazgató megérhette, hogy 1817-ben a pénzt kiszolgáltatták s így az épület 1820-ban elkészült és ugyanabban az évben át is adatott a használatnak.

Az 1850-ik esztendőben nevezetes fordulat áll be az intézet történetében; az eddigi hatosztályú gimnáziumot a *Thün*-rendszer értelmében ismét négyosztályúvá szállítják le, a mi az ifjúság számát 60 százalékkal csökkenti.

Ez időtől kezdve több éven át sem szigorú osztály-, sem szigorú szaktanítást nem végeztek az intézetben, hanem három tanár, lehetőség szerint a rokonszakokon megosztozva, vezette az első és második osztályt és ugyancsak három tanár tanított a harmadik és negyedik osztályban.

1867-ben mind a kegyesrend, mind maga a város értelmisége, lépéseket tett az iránt, hogy a kis gimnázium ismét hatosztályúvá alakíttassék át. A nemes fáradozás csakhamar sikerrel is járt. Gróf *Andrássy Gyula* miniszterelnök, ki valaha szintén növendéke volt az intézetnek, érvényesítette a befolyását és a gimnázium az 1868-69-iki iskolai évben ismét hat osztálylyal nyílt meg.

A tanítás az 1820-ban felállított épületben 1893-ig folyt. Rövid idővel 1893 előtt mozgalom indult meg a városban az iránt, hogy a gimnázium nyolc-osztályúvá fejlesztessék. A kívánság teljesedését elősegítette a polgárság áldozatkészsége, mely rövid idő alatt tekintélyes összeget juttatott a nemes célra. Az illetékes helyeken tett lépések is eredménynyel jártak. A régi gimnáziumi épület legnagyobb részének helyén, a mai kor követelményeinek megfelelő új épületet emeltek. A nyolcosztályúvá fejlesztett intézet 1893-ban ebben az épületben nyert elhelyezést — két osztálynak, a rajzteremnek, a természettani, természetrajzi szertáraknak és előadó-teremnek, meg az ifjúsági könyvtárnak a kivételével, melyeket még a régi meghagyott épületszárnyban helyeztek el.

A régi épületszárny azonban 1903-ban már oly rossz karba jutott (gerendái elkorhadtak), hogy a városi tanács hatóságilag bezáratta. Az államépítészeti hivatal megvizsgálta a rozoga épületrészt és ideiglenesen alátámasztásokkal

A gimnázium nyolc-osztályúvá fejlesztése.

segített rajta. Ámde így sem felelt meg többé rendeltésének. *Berzeviczy* Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter, a vett jelentések alapján, végre elhatározta, hogy a régi épület helyén, az 1893-ban befejezett újabb épület folytatásaképpen, új szárnyat építtet. A tervek már elkészültek. A miniszter a költségek fedezésére 150,000 koronát vett a költségvetésbe. Mihelyt az országgyűlés a költségvetést megszavazza, rögtön belefognak az új épület fölállításába. Addig is a gimnázium két osztálya a Kossuth-utczában levő bérelt házban kapott helyet.

A sátoraljaújhelyi főgimnázium az ország népesebb intézetei közé tartozik. Tanulóinak száma jelenleg megközelíti az ötszázat. Gyűjteményei között a könyvtár és a természetrajz-tár híresek; az utóbbiban Chyzer Kornél halgyűjteménye megfigyelésre méltó.

A főgimnázium nevesebb növendékei közül fölemlítjük a következőket: gróf *Andrássy Gyula* miniszterelnök, gróf *Andrássy Manó*, báró *Barkóczy Alajos*, Antal, *Zsigmond*, *Mihály* és *Pál*, továbbá *Borúth Elemér* költő, *Berzeviczy Károly* és *Ferencz*, *Bessenyei Gábor*, *Beőthy Imre*, *Dókus József* főispán, *Fábry Ignác* kassai püspök, báró *Fidler Ferencz*, báró *Gaizler Emánuel*, *Görgey Szilárd*, báró *Haller Károly*, gróf *Hoyos József*, *Kállay György*, *Kállay Ignác*, *Klobusiczky Andor*, *Kossuth András*, Antal, *Mihály*, *Pál*, *Vincze* és *Kossuth Lajos*, gróf *Kulmen László*, *Lévay Sándor* czimz. püspök, báró *Luzsénszky Károly*, gróf *Mailáth József* és Antal, *Matolay Etele*, gróf *Pálffy József*, *Paukovics István* gör. kath püspök, gróf *Revitzky Adám*, báró *Sennyey József*, báró *Splényi Henrik*, *Szinnyey László*, *Szinnyey Ferencz*, *Szinnyey József*, gróf *Török Samu*, *Trefort Agoston* vallás- és közoktatásügyi miniszter, báró *Vay Imre* és *László*, báró *Vécsey Antal*.

TÖRVÉNYKEZÉS.

Zemplén vármegye törvénykezési viszonyai az ország királyi bíróságainál követett joggyakorlattal minden tekintetben összhangzásban állnak.

Az 1872. évi október hó 8-án 31,720 sz. alatt kibocsátott igazságügy-miniszteri rendelet tudvalevőleg ebben a vármegyében is azt a törvényjavaslatot jelölte meg követendő jogforrásul, a melyet 1872. évi márczius 6-án az akkori igazságügyminiszter a törvényszékek illetőségéhez tartozó bűnvádi eljárásnak ideiglenes szabályozása tárgyában a képviselőház elé terjesztett. Ezt a javaslatot — bűnvádi ügyekben — több bíróság kezdetben nem akarta respektálni, de a 70-es évek végén már a bíróságok legnagyobb része, köztük az itteni bíróságok is, az említett javaslat szerint jártak el a bűnvádi perekben. Ez idő szerint tudvalevőleg a bűnvádi perrendtartás (1896. évi 33. t.-cz.) szabályozza a büntető eljárást.

A polgári (közpolgári, váltó-, csőd-) és telekkönyvi ügyekben Zemplén vármegye bíróságai hasonlóképen lépést tartanak a többi hazai bíróságokkal.

Az 1890. évi XXIX. t.-cz. szerint Zemplén vármegye törvénykezési tekintetben a kassai királyi ítélő-tábla területéhez tartozik és a következő bíróságokkal rendelkezik: A királyi törvényszék és a mellette működő királyi ügyészség, székhelye Sátoraljaújhely. Járásbíróságok: a középponti (Sátoraljaújhely), továbbá a gálszécsi, a homonnai, a királyhelmecezi, a nagymihályi, a szerencsi, a sztropkói, a tokaji és a varannai, összesen 9 járásbíróság. Ezek közül telekkönyvi hatóság van a gálszécsi, a homonnai, a királyhelmecezi, a nagymihályi, a szerencsi és a tokaji járásbíróság mellett.

A mi a bíróságok személyi viszonyait illeti, az a következő. A sátoraljaújhelyi királyi törvényszék elnöke: *Fornszek Béla*; a törvényszék bírái pedig: *Keresztessy Lajos*, *Mauks Elemér*, *Chanát Miklós*, *Wieland Lajos*, *Hellner Károly*, *Kún József*, *Mikita Emil*, *Ferenczy Sándor*, *Görömbey Balázs*, *Oláh István dr.* törvényszéki bírák és *Gál Lajos* törvényszéki albíró. A központi járásbíróság vezetője *Görgey Gyula* járásbíró.

A királyi ügyészség főnöke *Somossy András dr.* királyi ügyész, melléje *Sárospataki József* és *Olechwary Dezső* alügyészek vannak beosztva. Fogház-felügyelő: *Schweitzer János*.

A királyi törvényszék jelenlegi ügybeosztása szerint a vádtanács elnöke a királyi törvényszék elnöke. Elnök-helyettes *Hellner Károly* királyi törvényszéki bíró. Rendes tagjai: *Kún József* és *Mauks Elemér*. Helyettes tagjai: *Ferenczy Sándor* és *Görömbey Balázs*.

A főtárgyalási tanácsban elnök: a királyi törvényszék elnöke. Tagjai: *Mauks Elemér* és *Gál Lajos*. Helyettes elnök: *Keresztessy Lajos*.

A büntető felelbiteli tanácsban elnök: a királyi törvényszék elnöke, tagjai: *Wieland Lajos*, *Mauks Elemér* és *Kún József*.

Esküdtbíróság. Rendes bírák: *Chanát Miklós* és *Ferenczy Sándor*. Helyettes bírák: *Hellner Károly* és *Görömbey Balázs*.

Polgári felelbiteli tanács tagjai: *Chanát Miklós*, *Kellner Károly* és *Oláh István dr.*

Rendes polgári bírák: *Görömbey Balázs*, *Oláh István dr.*, *Ferenczy Sándor*, *Wieland Lajos*, *Mikita Emil*.

Az 1872. okt.
8-iki rendelet.

A bíróságok
személyi viszo-
nyai.

Úrbéri referens *Mikita Emil*. A váltó- és kereskedelmi ügyek előadója: *Kün József*. Az elsőfolyamodású összes bűnvádi ügyek előadója: *Gál Lajos*. A telekkönyvi előadó: *Widland Lajos*.

Vizsgálóbíró: *Keresztessy Lajos*.

Ügyforgalom.

Már a felsorolt ügybeosztásból is kitűnik, hogy a sátoraljaújhelyi királyi törvényszék egyike a legforgalmasabb és legjobban elfoglalt bíróságoknak, de ez a körülmény még nyilvánvalóbbá válik, ha néhány évről a tevékenységi kimutatás adatait vizsgáljuk: 1901. évben befejezett a törvényszék 1663 elsőfolyamodású polgári pert, 1902. évben 1847, ez utóbbiak közül 620 pert ítélettel fejezett be. 1902. évben 204 birtokrendezési per nyert befejezést. 1901-ben a bizonyítás alatt álló perek száma 305 és 1902-ben 98 volt. Az 1901. évben érkezett telekkönyvi ügyek száma 9014, 1902. évben 11.702. Sommás felebbviteli ügy érkezett 1901. évben 304, 1902. évben 380. Az 1903. évben érkezett 1799 polgári per; ítélettel befejeztetett 583. A bizonyítás alatt álló perek száma 93 volt. Birtokrendezési per 141 érkezett és csak hét maradt folyamatban. Sommás felebbviteli ügy érkezett 416. Elsőfokú bűnvádi per ítélettel befejeztetett 449, másodfokban 560. Az 1904. évben 588 polgári ítélet készült, sommás felebbviteli ügyekben 480 érdemleges ítélet hozatott, büntetőben 491 ítélet készült.

A kir. ügyészség tevékenység kimutatásából közöljük a következő érdekesebb adatokat: Az 1902. évben készült 530 vádirat, 15 közvetlen idézés, 73 vádelejtés, 479 megszüntetés; volt 142 vádképviselő megtagadása, 141 áttétel, 24 újrafelvételi kérvény elintézése; tárgyalási napok száma 245.

Letárgyalt ügyek száma: *a)* vádtaács előtt 98, *b)* törvényszék előtt 584, *c)* esküdtbíróság előtt 11, *d)* felebbviteli bíróság előtt 260, *e)* fegyelmi ügyekben 9, *f)* járásbírósnál ügyészségi megbízott helyett 43, *g)* egyéb alkalomkor 62. Indokolt perorvoslatok száma 18, felsőbb hatóságokhoz tett jelentések és felterjesztések 762.

Az 1903. évben: vádirat 654, közvetlen idézés 26, vádelejtés 84, megszüntetés 486, vádképviselő megtagadása 247, áttétel 266, újrafelvételi kérvény elintézése 21, tárgyalási napok száma 251.

Letárgyalt ügyek száma: *a)* vádtaács előtt 113, *b)* törvényszék előtt 763, *c)* esküdtbíróság előtt 13, *d)* felebbviteli bíróság előtt 310, *e)* fegyelmi ügyekben 6, *f)* járásbírósnál ügyészségi megbízott helyett 17, *g)* egyéb alkalomkor 59. Indokolt perorvoslatok száma 25, felsőbb hatóságokhoz tett jelentések és felterjesztések 646.

A fogházi létszám az 1902. évben:

Év kezdetén 270, járásbírószákkal 296. Év közben szaporodott 1024 és 2648. Év közben fogyott 1012 és 2603. Év végén 286 és 343. Ezek között jogerősen elítelt 268 és 322. Még el nem ítélt 18 és 21.

1903. évben: Év kezdetén 286, járásbírószákkal 327. Év közben szaporodott 1257 és 2600. Év közben fogyott 1293 és 2631. Év végén 250 és 296. Ezek között jogerősen elítelt 235 és 275. Még el nem ítélt 15 és 21.

Rabmunka.

Helyén valónak találjuk itt, hogy a sátoraljaújhelyi királyi ügyészség fogházában meghonosított s az országban egyedül álló speciális rab-szőlőmunkára kitérjünk. A sátoraljaújhelyi, megbecsülhetetlen kincseket érő szőlőhegyeket, a filoxera tudvalevőleg néhány évvel ezelőtt majdnem egészen kipusztította és a félig-meddig tönkrement szőlőbirtokosok csak nagy fáradsággal és emberfölötti munkával tudták az újraültetést eszközölni. A mikor azonban az amerikai oltványok meghonosítása már-már sikerült, újra nagy veszedelem fenyegette a szőlőket. Ez a veszedelem a Zemplén vármegyében közismert munkáshiány, a mi onnan származik, hogy a férfi munkások legnagyobb része Amerikába vándorolt ki. Ekkor jutott a kir. ügyészség vezetője arra az új és igazán eléggé nem méltányolható ötletre, hogy a foglyokkal helyettesítse a szőlőmunkásokat. Ezen a téren igaz, hogy a kezdeményezés érdeme *Hlavati József* volt kir. főügyészi helyettest illeti, a kinek munkatársa *Schweitzer János* fogház-felügyelő volt; de a rab-szőlőmunka fejlesztése és teljes meghonosítása *Somossy András* dr. kir. ügyész nevéhez fűződik, a ki fáradságot nem ismerő hévvel és buzgalommal kezeli a nemzetgazdasági és különösen börtönügyi szempontból rendkívüli fontosságú ügyet.

Somossy András dr. kir. ügyész érdemeit olyan kiváló büntető jogász, mint dr. Nagyiványi Fekete Gyula is kiemelte, a ki a „Congrès Pénitentiaire International de Budapest 1905, — Travaux Préparatoires“ című munkájában többek között ezeket írja: „Most térjünk át a sátoraljaújhelyi fogházra, a hol jelenleg dr. Somossy András kir. ügyész vezetése alatt egy nagy eredménnyel űzött munka folyik. A sátoraljaújhelyi szőlőhegyek folytatásai azon szőlőhegyeknek, a melyek a „Hegyalja“ neve alatt ismeretesek, s a melyek a filloxera által elpusztítottak. Ott vált szükségessé egy igazi és új uemzeti munkaerő.“

Hogy miben nyilvánul a sátoraljaújhelyi rabok szőlőmunkájának rendkívüli fontossága, erre nézve elégséges néhány adatot közölni a dr. Somossy András kir. ügyész nagybecsű tanulmányából, a melyet a nevezett kir. ügyész az 1905. évi nemzetközi börtönügyi kongresszus számára dr. Nagyiványi Fekete Gyulának a felhívására dolgozott ki.

E jeles tanulmányból tudjuk, hogy az elítéltek egy-egy szőlősgazdához csoportonként rendeltetnek. Egy csoport 8—12 emberből áll. A csoport nagysága a megművelendő szőlő terjedelmétől függ, valamint attól is, hogy azt reggeltől estig, hány ember, hány teljes nap alatt művelheti meg. A fogház-felügyelő már ismeri a sátoraljaújhelyi szőlősgazdák szőleit s azokhoz mérten állítja össze a munkás-csoportokat, a mely összeállításnál mindig különös gondot fordít arra is, hogy egy csoport olyan legyen, a mely fölött a felügyeletet egy fegyveres őr nehézség nélkül láthassa el. A munkások napszámja rendeletileg van megállapítva. Az örök díja egy közös pénztárban helyeztetik el és minden hónapban egyenlő arányban osztatik fel és pedig a szőlőkben nem foglalkozó örök között is azért, mert ezek a fogházban a szőlőkbe kivezényelt társaiknál nehezebb munkát, illetőleg szolgálatot teljesítenek. Az így hónaponként befolyt összeg, egy-egy örré, erős munkahónapban 30 koronát, máskor 8—10 koronát tesz.

A szőlőkben a rabok sem szeszes italt nem élvezhetnek, sem nem dohányozhatnak. Az élelmezést a rab a saját jövedelmének feléből javíthatja 10 fillérrel. Egyébként egy rab kap tíz deka szalonnát, 16 deka túrót és 1 kilogr. kenyeret, este pedig rendes meleg vacsora várja a fogházban. Vasárnap munkaszünet. Rabok és foglyok egyformán kirendelhetők szőlőmunkára, tekintet nélkül szabadságvesztés-büntetésük tartamára. Csak a nagyon hosszú időre elítéltek alkotnak kivételt, a kik már ez okból is könnyebben szánhatják rá magukat a szökésre, s ezért megbízhatatlanok. A szőlőmunka csakis Sátoraljaújhely város határára terjed ki azért, hogy a rabok a fogháztól messzire ne távozzanak és estére mindig haza érjenek. Az újhelyi határon a kipusztult szőlők újjáépítése jórészt a rabmunkáltatás eredményének tekinthető. 1904. évi április hó 19-én például 25 ór felügyelete alatt 25 csoportban 229 rab dolgozott a szőlőkben. A fogház összes létszáma 306 volt, ebből 284 volt jogerősen elítélve, a többi előzetesen letartóztatott, vagy vizsgálati fogoly. Szőlőmunkát csakis elítélt teljesíthet. Nőket ilyen munkára nem rendelnek ki.

Az erősebb férfi-elítélteket Sátoraljaújhelybe, Beregszász, Eperjes, Lőcse, Miskolcz és Rimaszombatba küldik. Ha azonban a szükséges létszám a kassai kir. főügyészség területéről ki nem telik, más helyről is szállítanak ide rabokat. A midőn a szőlőmunka a raboknak engedélyeztetett, Zemplén vármegye gazdasági egyesülete az öröket a gazdasági titkárral vinczelléri ismeretekre taníttatta, s ezek egy erre rendelt bizottság előtt a megtanult ismeretekből le is vizsgáztak. Az azóta szolgálatba lépő fogházörök gyakorlat útján sajátítják el a szükséges tudnivalókat. Az őr töltött fegyverrel kíséri a rabokat. Figyel; puskája kéznél van, bár le is teheti, de úgy, hogy a rab hozzá ne férhessen. Mindegyik rab egy külön szőlősorton megy. Csak ügyesebb, tapasztaltabb örök használtatnak. Az örök is kedvelik ezt a munkát. A felügyelet és fegyelem példás. Régebbi időben többen megszöktek. Somossy András dr. királyi ügyész azonban úgy intézkedett, hogy ebben az irányban minden csoport tagjait egymásért tette felelőssé. Az a csoport, a melyből valaki elszökik, többé a szőlőbe nem megy. Így tehát mindegyik rab egyúttal őrködik is a másikra; s ez a módszer bevált, mert a szökések megszűntek. A rabok ugyanis rendkívüli kedvet tanúsítanak a szőlőmunka iránt. Nemesak kedélyükre hat kellemesen a szabadban folytatott munka, hanem gondolkozásukat

is jobbá, nemesebbé teszi. Minden rab húsz fillért keres naponta, a mely pénz részükre a postatakarékpénztárban kamatozik a szabadulásig, a mikor aztán a szegény rabnak egy kis tőkéje van, melylyel rendesen folytathatja a becsületes munkálkodást.

Morálstatisztika.

Az államnak is igen szépen jövedelmez a szőlőmunka: 1903. évben pl. 15,332 korona 34 fillér tiszta jövedelem volt minden befektetés nélkül. A rabokat egyébként az ügyész és fogházfelügyelő ellenőrzi. A fogház-felügyelő 5% jutalékot is kap s 7 korona napidíjat, az ügyész csak 8 korona napidíjat. A szőlőmunka februártól novemberig tart. Téli időben a fogházban szőlőszállító és másfajta kosarakat készítenek a rabok. A sátoraljaújhelyi szőlőmunkára vonatkozó 1783/1897., 25,317/1897. és 936/1903. sz. igazságügy-miniszteri rendeletekben egyébként bő adatok találhatók.

A morálstatisztikai adatok feljegyzése szorosan összefügg a törvénykezéssel. A büntettek pontos feltüntetése ugyan tudvalevőleg igen nagy nehézségekbe ütközik, mert a büntett minősítése még az új, tökéletesebben formulázott büntető-törvény mellett is gyakran nagy probléma. Mindazonáltal szorgos kutatás és közvetlen észlelet alapján sikerült néhány érdekes adatot összegyűjteni, a sátoraljaújhelyi bíróság (büntető törvényszék) előtt lefolytatott bűnügyekből, a mely adatok természetesen az egész vármegye törvénykezésének képét is alkotják. Ezek szerint általános tapasztalat, hogy Zemplénmegyében a bonyolódott, úgynevezett szenzációs bűnperek száma vajmi kevés. Legtöbbször egyszerű ügyekben, leginkább testi sértés, hatóság elleni erőszak és lopás miatt folyik az eljárás. Szemérem elleni büntettek gyéren fordulnak elő. Az uzsora, csalás igen ritka. A vagyon elleni deliktumokat leginkább tót nemzetiségiek követik el. A magyarság többször verekszik. Vallásra egyenlő arányban szerepelnek a vádlottak. Másrésztől feltűnő jelenség, hogy a férfibűnösök száma jóval több, mint a női, noha a vármegyében — az általános statisztikai adatoknak megfelelően — több a nő, mint a férfi. Erre nézve az 1902. évi büntető gyakorlatból igen érdekes kimutatás szolgál, a mit a következőkben közlünk:

Az 1902. évben a sátoraljaújhelyi kir. törvényszék, mint büntető bíróság, előtt összesen 55 bűnügyben szerepeltek nők, vádlottakként. Ebben az 55 ügyben 64 vádlott volt, kik a következő bűncselekmények miatt állottak vád alatt: Hatóság elleni erőszak 5, lopás 27, gyermekölés 3, megvesztegetés egy, magánlaksértés egy, súlyos testi sértés 7, hamis vád 2, gyermekrablás egy, gondatlanságból okozott emberölés vétsége 6, hamis tanúzás egy, orgazdaság 4, csalás egy, gondatlanságból okozott súlyos testi sértés vétsége 2, életveszélyes szer beadása (btkv. 309. §-a) egy, rágalmazás 2. Valamennyi vádlott ügyét főtárgyaláson bírálták el. A főtárgyaláson az eljárást megszüntették 13 vádlott ellen, felmentettek 16 vádlottat, elítéltek 35 vádlottat.

A lopás miatt vádlottak többször eselések voltak. Némelyek éhség miatt élelmiszert loptak. A gyermekölés büntettét szerencsétlen leányok követték el, kivéve egy esetet, a mikor egy lengyel származású paraszt-asszony, vadállati kegyetlenséggel pusztította el a gyermekét. Ezt sújtotta a törvényszék a legnagyobb büntetéssel az összes vádlottak között: kétévi börtönt kapott. A többi vádlott mind kevesebbet érdemelt.

A nő-vádlottak 98 százalékból kerültek ki. Csak elenyésző számban tartoztak az intelligens osztályhoz. Vallásra nézve sajátságos aránytalanságot mutattak (ellentétben a férfi-vádlottakkal). Volt közöttük: 3 zsidó, 8 ev. ref., 2 ág. ev., 12 gör. kel., 13 gör. kath. és 26 róm. kath. Családi állásra nézve volt 27 férjes asszony, 5 özvegy és 32 leány. Korra nézve volt négy 16 éves, hét 17 éves, két 18 éves, hat 20 éves, öt 21 éves, öt 27 éves, tizenkét 28 éves, öt 29 éves, két 32 éves, egy 36 éves, hat 38 éves, három 40 éves, öt 43 éves és egy 45 éves.

Ha már most ezeket az adatokat csak úgy általánosságban összevetjük a férfi-vádlottakra vonatkozó adatokkal, s ha figyelembe vesszük, hogy 55 bűnüggyel szemben majdnem 400 olyan bűnügyet tárgyaltak le, a melyben mind férfi volt a vádlott, s hogy a férfi-vádlottak száma az ötszázat is meghaladta, nyilvánvaló, hogy a női vádlottak csak kis részét szolgáltatták a bűnösöknek.

Az eljárást — mind a büntető, mind más ügyszakokban is — igen megnehezíti az a körülmény, hogy az Amerikába való kivándorlás miatt sok pört a büntetőben teljesen befejezni nem lehet s így aránytalanul nagy számmal bocsáttatnak ki a B. F. 470. §-a alapján a nyomozó-levelek.

A zemplénavármegyei kir. bíróságok nemcsak kvantitatively, hanem kvalitatíve is, a kassai kir. ítélő-tábla területén, a legjobb hírnek örvendenek, úgy hogy az összes bíróságok teljes kurrencziában vannak. A helybenhagyó ítéletek pedig jóval meghaladják a 60—70%-ot.

Mint érdekes adatot említjük itt fel, hogy a vasúti sztrájkból folyó bűnügyekben a sátoraljaújhelyi kir. törvényszék hozta az első ítéletet, a mely szerint a m. kir. államvasúti alkalmazottat köztisztviselőnek minősítette. Ez a kérdés nagy jogi viták után akként dőlt el, hogy a m. kir. Curia is kimondotta a vasúti köztisztviselői jellegét.

A sátoraljaújhelyi kir. törvényszék már régi időben is feladatának magaslatán állott, melynek bizonyítására felemlítünk egy 1871. évi bűnpert, a mely bűnperben hozott ítélet indokolása nemcsak a tiszta iudicium, de a bírói bölcsesség igazi példányképe.

A hamis tanúzás és csalás büntette miatt vádolt A. E. és társai ellen lefolytatott bűnügyben 1871. évi márczius 6-án hozott ítélet indokolása a következőleg kezdődik: „Egy, a közhitelt erősen megrendítő s erkölcsi s ez által anyagi hatásában is a közforgalomra kártékonyan ható hamis bukás és csalási bűnügy fekszik előttünk. Az ipar és kereskedelem felvirágzásának és ezzel kapcsolatban az anyagi jólétben gyökerező szellemi fejlődésnek közvetítésére szolgáló eszköz, a pénz aljas kezelése s különféle címek alatti behálózással egész családok buktatása — szomorú képleteiben naponta merül fel közéletünkben. A nemesebb erkölcsi tekinteteket mind nagyobb mérvben elhomályosító meggazdagodás utáni törekvés — nem válogatva módzatait — mind nagyobb terjedelmet kezd nyerni nemzetünk jellemében...”

A bölcs bíró indokolásának eme bevezetése igen kevés változással a mai viszonyokat is híven festi. És most is igaz az, hogy: „Legyen a bűn bármily szövevényesen alakult, nem lehet annak kezdő szálait oly mélyen rejteni, hogy azokat vagy a véletlen, vagy a kedvező körülmények az igazságszolgáltatás sujtó kezébe ne jászzák!”

IRODALOM, TUDOMÁNY.

Nemzetek helyét a művelődésben kettőből lehet megállapítani: a mit saját határait között, a milliók csöndes, zajtalan szorgoskodásával végeztek és a mit világgraszoló lánglelkekben produkálnak. Vajjon mily szempontból jelölhetjük ki egy vármegye helyét a nemzet szellemi haladásában, ha nem abból: mit termelt a saját területének korlátai között és mit adott valódi nagyokban a haladás közös, országos munkájára?

Vannak vidékek, hol e két dolognak egyike vagy másika többé-kevésbé hiányzik s különösen a szellemi életnek ama szerényebb, helyi ága alig számbavehető. Az ily vidékek szerepe a haladás történetében jóformán a semmivel egyenlő. Lehetnek kiváló szülötteik, de ezeknek a tehetségeknek másutt kellett megizmosodniok és szülőföldjükhöz alig köti őket egyéb annál a véletlennél, hogy ott s nem másutt születtek, s jól meggondolván a dolgot, nagyságuk fénye mellett csak annál jobban látszik szülőföldjüknek hátramaradott állapota; míg, ellenkezőleg, a helyi pezsgő élet, noha szerényebb keretekben mozog, soha sem marad eredmények és hatások hijával. Nagy haladáshoz nagy erők kellene; de a haladáshoz általában a közepszerűségek hangyamunkája szükséges és pezsgő helyi életműködések nélkül nincsen valódi országos haladás.

Zemplénnek voltak országos, sőt európai nevezetességű fiai; de régtől fogva volt és van többé-kevésbé jelentékeny helyi munkássága is. A XIX. század, de különösen az alkotmányos éra beköszöntése óta Ujhelyben érezhető az a törekvés, hogy politikai középpont mellett szellemi középpont is legyen, míg a multban sokáig Sárospatak volt nemcsak a vármegye, hanem az egész felső vidék szellemi centruma.

I.

Sárospatak
irodalmi és tudományos
élete.

Sárospatak műveltsége igen régi keletű. Maga a község korán lett királyi várossá, a hol az udvar is gyakorta megfordult; szülőföldje a magyar legendárium legköltőibb, legbájosabb alakjának: Szent Erzsébetnek; megyei székhely, a melynek fejlődésére olasz települések hatnak, virágzó iparral, és a mi fő, valóságos klostromok városa: dominikánusok, prémontreiek, augusztiniánusok, francziskánusok, Klarissza-szűzek házaival.

A szerzetes
rendek hatása.

A középkorban tudvalevőleg a klostromok a tudomány, a művelődés, az irodalom fő-fő menedékei, sőt góczpontjai. Vajjon minő életet éltek ezekben a pataki klostromokban? Az ágostoniak iskolájából maradt egy fontos emlék: *Mátészalkai Zalka* László jegyzete, abból látni lehet, mit tanítottak és tanultak itt négyszáz esztendővel ezelőtt; a többiről nem öröklődött semmi, de Patakon sem lehetett a dominikánus más, mint a mi volt az egész világon: tudós és tanító. A pataki klarisszának csak úgy szeretnie kell a magyar kódexet, mint egyéb, szerencsésebb helyeken élő társai szeretik; és a pataki minorita fráterek épp úgy rá vannak utalva, hogy „húgaik“, a „sororok“ részére imádságot, elmélkedést, himnuszt, zsoltárt fordítsanak, szerezzenek, mint a többiek, kik női szerzetház közelében töltik napjaikat. Hogy soraikból egy *Kopácsi*, egy *Sztárai* kerül, mutatja, hogy aránylag eleget haladtak: vannak tudósaik és akad közöttük, a ki az íróvesszőt, ha kell, magyarul is forgatja.

Mátészalkai
Zalka László.

Fáy András.
(Az Orsz. Képtárból).

Annyi bizonyos, hogy Patak nem barbár földből lesz a XVI. században híres-neves iskolás várossá és nem is a szerzeteseknek közvetlen hatása nélkül. A sárospataki református kollégiumnak 1530 körül *Kopácsi*, a lutheránussá lett francziskánus barát veti meg alapját és ő ennek az első felvirágoztatója. A közönség megszokta volt már, hogy Patakon iskola legyen, s a reformátor helyes tapintattal felhasználja a hagyomány erejét, hogy az új szellem számára középpontot teremtsen, hol nemcsak tanulni, tanítani és nevelni fognak, de a renaissance — vagy mondjuk: reformáció — egyéb eszközeit is felhasználják, a sajtót és az irodalmat. Sárospatak sajtója, sőt tudományos és irodalmi életének csaknem teljes egésze azóta a református kollégiummal és a belőle kiindult tanítóképző iskolával van szoros kapcsolatban. A nyomtató: a kollégium embere, az író: majdnem mindig tanár és csak ritkábban lelkész, tanuló, vagy a helyi intelligenciának egyéb tagja. Ezek a tanítók nem zárkóznak el a világtól, osztoznak koruk szellemi munkájában, sőt beavatkoznak nyilvános küzdelmeibe; tehát a pataki helyi irodalom sem válik helyi különlegessé, hanem beleilleszkedik a nagy áramlatokba, melyeknek termékei között egyik-másik alkotása kiváló helyet érdemel.

A XVI. században, mikor e városban az irodalmi tevékenység megkezdődik, Európa-szerte virágzott a dicsőítő és alkalmi versek divata — az iskolai és tudós poézis. A tanulók magasztaló verseket írnak tanítóik művei elé, többnyire deákul, néha görögül, a tudósok hasonlóképpen versekben bókólnak egymásnak hasonló alkalmakkor s bőven tenyészik a mindenféle patrónusok és jóbarátok tiszteletét zengő alkalmi költészet. Világos, a pataki iskola, melynek mesterei rendszerint külföldi egyetemeken jártak és a külföld szelleméből táplálkoztak, szintén nem fogja nélkülözni az idők divatos termékeit. A legelső reformátorok közül, a kik Patakon éltek, *Sztárai, Dévai Mátyás* és *Dobai András* magyar poéták voltak; amaz zsoltárokat fordított, himnuszokat írt, iskolai drámákat szerzett, ez énekeket hagyott hátra, csak azt nem tudjuk, hogy Patakon készítették-e valamit; Dobairól azonban bizonyos, hogy az utolsó ítéletről való szép, erőteljes költeményét „*szerzék az nemes föl-földön, Patak városában az Bodrog mentében, Mikor írnak vala ennyi esztendőben. Ezer-öttszáz után negyven esztendőben*“. Mindezek, különösen Sztárai és Dobai a népet tartották szem előtt és műveik, melyek a korszak java alkotásaihoz sorozandók, századokon át éltek a magyar protestáns énekesekben és a református közönség ajakán. Sajnos, a későbbi pataki költők nem tartották utánzásra méltónak Dobai hatásos és nemzeti irányát. *Balsarati Vitus* János, ki a kollégiumnak időrendben második rektora volt és azután pataki prédikátor lett, de mint ilyen is tanított (1560—1575), egyéb művei mellett már deák versek írásával foglalatoskodik; *Szikszai Kovács* (Fabricius) Balázs, az 1561—1576 közt szereplő rektor görögül és deákul versel és mint ilyen elegiát szerez B. Vitus J. és Hellopeus Bálint halálára, síriratot patrónusa, Perényi Gáborról és Ország Ilonáról, lakodalmi verseket a kolozsvári lelkipásztor menyegzőjére. Egyidejűleg *Monos Tamástól*, ki 1568 május 22-én iratkozott be Wittembergába, olvasunk görög distichonokat Fabricius egyik munkájában s nemsokára egy másik versezetet Vetésius Jánoshoz intézve. *Beregszászi Péter* konrektor 1575-ben Vitus Jánost parentálja elegánsan, majd 1571-ben *Károlyi Péter* könyvét magasztalja, a „*Perspicua Explicatio Orthodoxae fidei*“-t, mely az unitarizmus ellen van írva, deákul és görögül. Viszont *Kassai Császár György*, ki Wittembergából hazatérve, 1577—1578 körül lett pataki rektorra és mint pataki lelkipásztor halt meg 1586-ban, *Balsarati* parentálójára, Fabricius Balázusra ír dicséző verseket, a melyek egyéb költői alkotásaival együtt csinos deák nyelvökkel válnak ki, a század utolsó tizedéből pedig *Tolnai Fabricius* Tamás pap említetik, mint tehetséges verselő, és *Bod Péter* közül is néhány sort egyik munkájából, mely a leányát sirató Siderius János vigasztalására volt szánva.

A XVII. századból *Filiczki János* rektortól (1617—1622) marad reánk az első versezet, a „poeta laureatus caesareus“-tól, ki latin, görög és magyar nyelven írta poétai munkáit, melyek „ragyogó igékben nagy dolgokat szóltak“ és *Fűsüs Jánost*, a „*Királyok Tüköré*“-nek szerzőjét annyira elragadták, hogy írójukban „mi időnkben lévő második Ovidius Poétát“ látott. A poema

A XVI. század.

Kopácsi.

Sztárai Dévai
Mátyás.
Dobai András.Balsarati Vitus
János.Szikszai Kovács
Balázs.

Monos Tamás.

Beregszászi
Péter.
Károlyi Péter.Kassai Császár
György.Tolnai Fabricius
Tamás
Bod Péter.A XVII. század.
Filiczki János.

Fűsüs János.

azonban az író hattyúdala volt már, Filiczki a Bethlen Gábor feleségét, Károlyi Zsuzsánnát siratta benne és a vers együtt jelent meg a pataki kollégiumiak *Actus* című verseivel, melyek szintén a fejedelemszöveg halálára készültek. Íme a végső sorai:

Si regina cado, si principis incluta conjunx,
Unde tumes? fumus. pulvis et umbra sumus.
Sola manet pietas animi, post funera solam,
Dum sapis et vivis, vir, mulierque cole.
Quicquid habet vitam, manet et mors, ibitis omnes:
Ibitis; ad coelum, qui pius ibit, adit.

Muraközi Dús
Márton.
Komjáti Dávid.
Simándi János.
Zempléni
György.

A gárda többi tagjai voltak: a másodrektor: *Muraközi Dús* Márton, *Komjáti* Dávid Mátyás tanító, *Simándi* János szénior és *Zempléni* György, ugyanaz, ki öt év múlva Salánki Györgyöt, Erazmus „Enchiridion Militis Christiani“-jának fordítóját magyar versekkel üdvözölte.

Mert a magyar versek kora szintén beköszöntött. Régebben még a magyar könyvek elé is rendszerint deák tisztelgő verseket iktattak; most *Pósházi* János deákul köszönti Buzinkai Rhetorikáját és Eszéki István *Diarium Theologicumát* (1675), de magyarul zeng a Debreczeni C(ampensis?) Jánostól is megénekelt Somosi Petkő János tisztességére, ki az „Igaz és tökéletes boldogságra vezérlő út“-at magyarra fordította (Sárospatak 1656—1658)

(Kő-sziklás helyeken zöld Myrtust a ki keresni
Elméd fárasztod, ösvenyed arra viszen.
E könyvben Virtust mint Myrtust illatozással
A ki keressz, láthacz: Vtad is arra lehet)

és magyar verset ad Czeglédi István posthumus magyar munkájához, melynek czíme: „Már minden épületel s — fegyveres Házaival edgyütt, el-készült, Sion-Vára.“ (Sárospatak—Kolozsvár, 1675.)

A XVIII.
század.
Id. Csécsi János.

Erdekes, hogy még öreg *Csécsi* János is felcsap „poétának“. 1705-ben, ugyanabban az esztendőben, mikor végleg elhagyja Kassát, hol az iskolával 1695 óta ette a számkivetés kenyerét, és mint a zempléni ekklézsiák követe, Patakról Szécsénybe, a kuruczok gyűlésébe utazik, megszállja vén fejét az „ihlet“ és versbe foglalja a Pataktól Szécsényig útba eső községeket.

1. Patak, Petrahóra, Olaszi, Zadányra,
Viszen út Liskárúl Bodrog-Keresztúrra,
Tarczalnál Mád mellett Zombori Pusztára,
Szerencsrúl el Bekecs pusztá falujára.

11. Ellenben Szécsényvel Hegyek közt Hollókő
Építettett szép vár: Ipoly mellett Pető.
Mező végén penig vagyon falu Szecső.
És így mind ezeket végezi el az ő. Finis.

(Az Acta Conventus Szecsenyiani című munka végén és Szombathynál: Biogr. Prof. Coll. Sp. pag. 376—8.)

Szombathy János szemelvényül közli ezt az egész versezetet, hadd lássék, hányadán állott a magyar poézis a XVIII. század elején a pataki iskolában. A költészet műzsája tiltakozik ellene, hogy efféle dolgokat neki tulajdonítsanak, de abban az időben a legtöbben poézisnek tartják a pusztá verselést, poétának a versifikátort és az öreg rektor poétai merénylete után ítélve, azt kell hinni, hogy a magyar verselés az exiliumból hazavergődő iskolában elég kedvezőtlenül állhatott. Ezek a darabos, döcögő sorok valóságos anakronizmusok a XVIII. század elején, mikor a Gyöngyösi zengő, pompás ősi tizenkettősei már bejárták az országot és a népköltés üde, szép alkotásai, a „Most jöttem Erdélyből“ és a többi, ott élnek az egész világ ajkán. Valószínű, hogy Szombathy hibázott, mikor a vén, a multhoz tartozó, nemsokára oda is távozó mester iromba próbáját állította oda mutatványul. A pataki iskolai magyar „poézis“-nek csak iránya testesült meg benne és aligha fejlettsége is egyszersmind. Tényleg Patakon szerették Gyöngyösit és csaknem egy hosszú századon át lelkesedtek érte. Ha nem írná is

Szombathy a század végén, hogy Gyöngyösi a magyarok legnagyobb költője, a mit különben országszerte a nagyobb rész vitatott, népszerűségéről akkor is tanúságot tennének az ifjúság alkalmi kísérletei, melyek nem sokkal későbből kezdve a XIX. század elejéig össze vannak gyűjtve az iskola kéziratárában: annyira uralkodó vonásuk a Gyöngyösi verselésének utánzása. (V. ö. Kazinczy Ferencz ifjúkori versét a Sárospataki Füzetek 1904. 1. számában.) Sőt tovább mennek: akárhányszor előveszik az énekeskönyv vagy az élő népköltés egyéb nemzeti sémáit s nem egyszer kiváló ügyességet fejtenek ki pompásan pattogó és rímelő verseik, rendszerint köszöntők és búcsúztatók írásában. Ezek a ritmusok azonban, mint a N. szűz Dobai Zsuzsánna teste feletti, *Ákáb* Istvántól († 1786), ki egyéb költeményes maradványokat, többek közt „Énéas és Dídó szerelmes történetjek“ című „személyes játék“-ot is hagyott hátra: csupán elvétve kerülnek sajtó alá, íróik rendszerint megelégednek azzal, hogy elmondják vagy rajzokkal ékesítve koszorú helyett a koporsóra tűzik őket, hogy beírják a coetus halottas emlékeit őrző közös albumba, vagy szépen lemásolva odaadják emlékül azoknak, kiket legjobban megilletnek: a megholtak családjainak. Nyomatott gyűjteményt pedig effélékből csupán a XIX. század elején bocsát közre *Lácza* Szabó József, pataki fi, 1791-től pápai tanár, 1805-től lepsényi, 1808-tól sárospataki lelkész és theologiai tanító, a nyelvújításnak és ízlésnek nagy ellen-sége, különben hasznos író és szorgalmas, nem is egy, hanem két — utóljára mesékkel megtöltött — kiadásban. (A halhatatlanság oszlopa, vagyis némely halotti versek. Vác, 1807. Sárospatak, 1813.)

Ákáb István.

Lácza Szabó József.

Természetes, hogy közben a deák nyelv aranykora bőven termi tovább a deák verset, különösen a hexameter dactylicust és a distichont. Valaki még a huszas években csúnya pasquillust írt ifjabb Csécsi János tanár, a nagy marakodó ellen és ezt az otromba verszetet föntartották a Csécsi-féle pör iratai (a pataki könyvtárban és levéltárban), de későbből, a halotti versek kézírataiban is számos deáknyelvű alkotásra találunk. Sok deák verset írtak a *Szatmári* testvérek, az ifjabb Mihály és Pál, mindketten profesz-

Szatmári Mihály és Pál. Szatmári Sámuel.

Parvulus e gremio *Sophiae* Szathmarius exit
Paulus, et in *Sophiae* mox erit ille sinu.
Coetera cum nobis soboles Szathmaria perdet:
Mens magna in parvo corpore Paulus erit.

Sámuel azonban alkalmi versnél egyebet is írt s munkái között 1772—73-ból két iskolai dráma van, melyek közül az egyiket magyarul is kidolgozta. (L. a Kazinczy-féle gyűjteményben.) Patakon régóta ismeretes volt már akkor az iskolai színjáték. Comenius Schola Ludusából, mely itt és egyenesen a Rákóczy-iskola részére készült, tudjuk, hogy Macer „Janualis“ párbeszédei általános tetszést arattak. Később a Báthory Zsófiától meghonosított jézus-társasági atyák rendeztek fényes előadásokat, melyeken a közönség, vallás-különbség nélkül, jól mulatott. A ref. kollégiumban azonban a XVIII. század folyamán Szatmári Sámuel újítja föl az ősi hagyományt. Latin darabjában Apollo és a kilencz múzsa pártfogásába veszi Philomusust és mindegyik megajándékozta azzal, a mit ő a mithológiában képvisel; ellenben Bacchus követői megcsalatkoznak. A cselekvénytelen, nehézkesen írt darab, mint látszik, a deákok pipás és részeges hajlamai ellen volt intézve. A másik, melynek bővített és gondosabb magyar kidolgozása jórészt Zrínyi-strófákban ömledez, három részből áll. Az elsőben Jupiter elküldi Pandorát Prometheus megbüntetésére, mert az sárból embert formált és a naptól lopott szikrával életre keltette; utóbb pedig könyörületből a géniusokat bocsátja Astreával és Themissel a nyomorgók meggyógyítására. A második részben, mely

drámái eleve ségével és pajkos, bohókás szellemével válik ki, egymás után lépnek Aesculapiusék elé a különféle betegek: a Bolond, Kevély, Részeges, Szerelembetege, Siket, Loecsfocs Ember, Félsemű, Himlőhelyes Ember, Egy jó mellyes Leány, Asszony, kinek a fia megholt, és mindnyájan megfelelő reczipét kapnak. Végre a harmadik részben a Vad Múza énekel, két kofa tereferél s bohóc mulattatja a közönséget. A Philomususról bizonyos, hogy előadták 1772 márczius 20-án, ennek még az előadó személyzetét is ismerjük; Pandora elküldésének a deákja viszont 1773 február 11-ére, magyarja márczius 8-ára, a második rész deákja márczius 4-ére volt szánva, és ha előadásra került, bizonyoságot tett róla, hogy mosdatlan száj dolgában a pataki múza sem állott a többi iskolaké mögött, de sőt a nemi dolgok rajzaiban még felül is múlta őket, mint minden másban, ebben a részben is alkalmazkodva a századvéghez, melynek ízlése az effélékben gyönyörködött.

A deák poézis kora azonban nem tűnt el a nagy forradalom századával; mi több, Patakon épp a XIX. század elején találja leghíresebb művelőit: *Vályi Nagy Ferencz* (1798—1820) és *Kézy Mózés* (1813—31) tanárokat. *Vályi* latin versei csak halála után, 1820-ban jutottak közkézre (Carmina Latina. Spatak, 1820., a Polyhymniával együtt), *Kézy* 1822-ben ad ki egy vékony kötetet részben már megjelent, részben újabb műveiből (Mosis Kézy Opuscula Poetica. Accedunt orationes quaedam. Spatak, 1822). Am egyik sem volt igazi költői tehetség, bár mindkettőt eléggé magasztalták. Meg kell vallani, a Carmina Latina és az Opuscula quaedam poetica egyaránt kevés eredetiségről tanúskodnak; mind *Kézy*, mind *Nagy Ferencz* jórészt utánzó és gondolatait alig egyebek közhelyeknél. *Kézy* bizonyára melegebb, tüze- sebb, de mesterkétebb is és nyelve tarkállik a Vergiliusból vett szólamoktól; *Vályi* önállóbb, de rendszerint túlságosan józan, sőt hideg és csak ott lángol fel, hol a bibliai poézis, az Ézsaiás, Habakuk költői nagyságát hirdeti, a 19. és 20. lapon kezdődő két ódában, vagy az 1797-iki nemesi fölkeléshez írt költeményben, mely a francziák ellen hirdet háborút. Különben csendes ember volt, szerette és magasztalta a békét, átoknak hirdette a kardot, mely az igazság és szeretet elnyomására szolgál; példákban sorolta fel a pénz ártalmasságát, megvetette a dicsőséget, mely csak irigységet szít és rendesen akkor a részünk, a mikor már mit sem használ; figyelmeztetett arra, hogy a bajoktól nem kell megijednünk, mivel bátrakkal a szerenese; szívesen tért a magányba, nézte az ébredő tavaszt, mely hálaadásra készíti Isten iránt; verset írt a szegény penészről, mivel annak életében is Isten kezét látta; nem egyszer beszélt a fajtalanság káros következményeiről és horácziusi ízzel az emberi merészségről, mely megvetve Isten bölcs rendelkezését, hajót, léggömböt feltalál és azzal csak bajt szerez magának. Mi több, itt-ott a szerelem húrját is megérintette, noha saját vallomása szerint nem tartotta elég komolynak és magához illendőnek; érezte, hogy inkább a józan, a hideg bölcsesség tanítására született. Epigrammákat is írt, noha hiányzott belőle az epigrammaírók eleve sége. Tény azonban, hogy sem ő, sem *Kézy* nem becsülték sokra deák verseiket; emez egyszerűen hiábavalóságnak nevezi azokat (Equidem neutiquam is sum, qui meas has nugas aliquid esse putem. Opusc. Poët. Praef.) s nem is egyébért adja ki, hanem hogy a tanuló ifjúságot hasonló versek írására ösztökélje, minek is „a klasszikus poéták szorgalmas olvasgatásával bárki módját ejtheti“. *Vályi Nagyról* viszont emlékezetben maradt, hogy a mi verset kiadásra szánt, azt magyar nyelven írta. (U. o. pag. 117. Carmina quae publici juris esse voluit, patrio sermone composuit.) Különben mind *Vályi*, mind *Kézy*, *Kazinczy* barátai és hívei voltak és tagjai ama lelkes csoportnak, mely a honi nyelv „pallérozását“ tűzte zászlajára s „égi muzsáknak nyomokom kereste a nemesebb ízlést“. Különösen *Vályi* latinul és görögül úgy beszélt és írt, mint magyarul, és klasszikus irányú képzettsége mintegy önként sorakoztatta őt a klasszikus iskola zászlója alá. 1799-ben jelent volt meg egy munkája, a Pártos Jeruzsálem, IX énekben; aztán jöttek: az Ódák Horácz mértékein (Kassa, 1807), Homér Batrachomyomachiája (Patak, 1809), Bion és Moschus Idylliumai (Patak, 1811) s 1813 augusztus 22-én — *Kenderesy Mihály*, *Kanyó László* és *Döbrentey Gábor* biztatására — hozzáfogott az Iliász fordításához, ezt nem egészen négy év alatt, 1817 április 6-ig, elkészítette és három évre rá meg-

A XIX. század.

Vályi Nagy
Ferencz.
Kézy Mózés.

halt, Iliászával együtt kéziratban hagyva összegyűjtött verseit (Polyhymnia), a melyeket utóbb Kazinczy rendezett sajtó alá.

Vályi versei kétségkívül nagyrészt Virág Benedek hatása alatt íródtak, a ki, mint Kazinczy beszéli, Nagynak nemcsak mestere, hanem lélekben rokona és arcban teljes mása volt. Virág nyomdokait követte Vályi a költészetben és a klasszikusok fordításában. A *Batrachomyomachia* még gyöngé munka volt és nyelve sokszor erőltetett; az Iliász azonban a korhoz képest és mint első kísérlet, tiszteletre méltó mű, mely méltán nyerte meg a Marczibányi-féle jutalmat és szerzőjének jó nevet biztosít az irodalomban. Vályi különben is a forma embere. A Polyhymniában kevés darab található, mely tartalmánál fogva érdemel figyelmet (A ranghoz, A szerencséhez, Óda a békességről, Egy vár omladékához, A rothadt víz-csepphez, Óda a valláshoz, Mátyás király árnyékához. Ide számítandók még az 1808-ban megújított ref. Énekeskönyv 175., 195., 210. és 211. sz. énekei.), nyelve azonban sokszor szép s verseinek technikája és változatossága meglepő. Vályi egyaránt használja az antik, a modern, úgynevezett „mértékes-rímes” és a hagyományos nemzeti formákat, — helybeli hatása is főképp ebben a részben nyilatkozik meg. Patakon eladdig magyar versben az ősi kádenciás, rímes szabás volt az uralkodó; ám az ő ajánlására a rímtelen görög-római verselés is meghonosul és divatosá válik.

A deák verselgetés azonban már ekkor közeleg a haldoklásához. Hiába a Kézyc, sőt a szintén izgató Kövyk lelkesedése: a rohamosan fejlődő irodalmi élet szelleme, az iskolák megmagyarosodása széttöri a régi divat és szokás bilincseit. A tanárok közül még *Majoros* András, 1819-től a poétika, utóbb Majoros András. logika és magyar irodalom tanára ismeretes mint deák verselő, az ifjúságból *Fogarasi* János, a későbbi nyelvész, ad ki két deák alkalmi verszetet Fogarasi János (*Threnodia . . . in obitum viri incliti Josephi Rozgonyi, Spatak, 1823. Salutatio ill. dni comitis Jos. Teleki de Szék etc. Patak, 1825.*) Annál erősebb és tartósabb az eleven népköltészet hatása. Az iskolában már korábban is kelete volt a népdalnak. Az 1669-iki pataki generalis synodusnak számos, az iskolai fegyelemnek fölbomlását panaszoló észrevételei között a következő is olvasható: „Tooth István Uram bizonyoságot tött, hogy a Scholában Szerelem Eneket énekeltek, kiáltoznak, szitkozódznak” (*Matricula Ven. Tractus Zempleniensis. Ad Ann. 1669. Kézirat a pataki könyvtárban*), sőt *Földváry* László az Irodalomtörténeti Közlemények 1903-iki évfolyamában a budapesti egyet. könyvtár Pray-collectiójából egy jókedvű dalt közöl, melyet állítólag 1674-ben valamelyik sárospataki deák készített.

Egészséggel János pap,
Kezünkön van most a csap,
Hát ne szomorkodjál.
Minden bánatod hadd el,
Régi kedvedet vedd fel,
Velünk vígan lakjál.

Isten hozzád János pap,
Óda kezünkől a csap,
Siess, takarodjál.
A tógádat bár vedd fel,
Oly levél érkezett el,
Ki Pozsonyba czítál.

A XIX. század elejéről fenmaradt kéziratok, nótáskönyvek pedig telvék népdalokkal és népdal-mintára készült, deákoktól származó, majd komoly, majd pajkos, sőt obszcén, de tősgyökeres és népies zamatú és technikájú versekkel.

A másik tényező, mely szintén érezhető hatást gyakorolt: az irodalom, még pedig az Auróranak és Athenaeumnak iránya. Az ifjúság *Szemere* Bertalan biztatására még a harminczas évek elején (1832) kis könyvtárt alapított „a naponként szaporodó magyar elme-szülemények könnyebb olvashatása, s általjában a honnyelv és ízlés gyarapítása tekintetéből” (*Parthenon. Zsebkönyv, I. 1834, 9. l.*) s az olvasó társaság csakhamar „Magyar-nyelv-mívi Társaság”-gá alakult, mely „Parthenon” című zsebkönyvet bocsátott közre.

A Sárospataki Parthenon. Ez a zsebkönyv, melynek munkatársai között *Erdélyi János*, *Gondol*, *Kazinczy Gábor*, *Pap Endre*, *Kis Aron*, *Ormós László* stb. nevei fordulnak elő, teljesen az uralkodó ízlés hatását mutatja. Írnak dalt, balladát, románczot, hőskölte-ményt, sőt színművet, helyi tárgyú rémes „regény“-t és novellát *Vörösmarty*, *Garay* szellemében, néha, mint *Erdélyi János* „Dezse“ cz. első kísérlete, *Kisfaludy Sándor* regéinek modorát követve és megpendítve a népdalt *Kisfaludy Károly* módjára. A valóban tehetséges körnek *Ormós László* (1814—44) volt a legszorgalmasabb és legtermékenyebb tagja, ugyanaz, ki a Parthenon 2-ik kötetét szerkesztette is. Komoly, jó tollú, szülőföldre, Patak történetét ismerő fiatal ember volt, később pataki ügyvéd, a kit azonban örökös betegeskedése zárkóztató tette, noha *Kölcsey*vel és egykori jeles társaival folyton levelezésben állott és a lapokban több cikket és verset közölt.

Erthető, hogy *Tompa* szintén ebben a Parthenonban uralkodó irányban kezdette munkálkodását. Valóban a „Mohos váromladékon“ románczában még ott van a *Vörösmarty* ünneplő szónokiassága és a külalak még egészen modern; azonban a lelkes tógátus már gyűjtögeti a népköltés „adatait“ s a Népregék és Mondák előfizetési felhívása a pataki kollégiumból röpi világgá. Utóbb, az ötvenes évek kezdetétől fogva *Erdélyi János* forog ezen a téren, bár inkább tudományos működésében, mint költői pályájában, melynek javarésze a megelőző évekre esett: a Magyar népmesék (Pest, 1855) és a Válogatott magyar népdalok (Pest, 1857) képes, a Népdalok, népmesék és közmondások háromkötetes kiadásával (Pest, 1869).

Am nemcsak az iskola körében foglalkoztak verseléssel: a kívülállókat szintén sarkalja a költészet szeretete. *Korponai József* lelkész 1844—45-ben a *Bányász* Odön. Pesti Divatlapba írt költeményeket. *Bányász* Odön r. kath. káplán a hetvenes évek elején adott ki „Csipkerózsák“ czímmel egy füzet költeményt s a poézis kötetlen fajtáinak szintén akad ápolója *Nagy Hajdú Lajos* gimn. tanárban, ki a 60-as évek folyóirataiban jelenik meg szépirodalmi és ismeretterjesztő dolgozatokkal. A fordítók közül Patakon működött ama „névtelen“, ki a XVI. század végén a Gombos-hegyen *Enea Sylvio* „Euryalus és Lucretiá“-ját önti magyar versekbe; *Óri Fülep* Gábor, az Uzung napkeleti történetének átültetője (Pozsony, 1792), ezzel egyidőben *Aszalai* (*Szabó János*) ludi magister, a termékeny vígjátékfordító, s a ki minden újabbnál kiválóbb, értékesebb: *Finkey* József gimn. tanár (1848—72), ki az irodalmi ízlés hanyatlása korában *Sophokles* színműveit ültette át, hogy részben mint *Ajast*, *Philoktetest*, a *Trachisi* hölgyeket, *Elektrát*, *Oidipus* királyt közre bocsássa (Spatak, 1858—59, 1866), részben — *Lucanus* *Pharsaliájával* együtt — kéziratban hagyja utódaira.

A protestantizmusnak, kezdettől fogva fontos és kedvelt műfaja volt a szónoki beszéd. A XVI. és XVII. századbéli protestáns irodalom a prédikációk egész árját veti fölszínre s a jelesebb protestáns írók között alig egy-kettő akad, ki egyéb művei mellett prédikációkat is ne nyomtatott volna. Nem csoda, hogy Patakon szintén csakhamar virágzásnak indul a szentbeszéd-irodalom, különösen annak alkalmi formája. Már *Szikszai* *Fabriceus* Balázs, az iskolának harmadik rectora (1562—1576) kitűnő szónok volt, ki fényes beszédével, mint praeceptor, bámulatba ejtette a tarczali zsinat közön-ségét (1561). Utóbb temetési szónoklatban ünnepelte patronusát, *Perényi* Gábort, ennek feleségét, *Ország* *Ilonát* s egyebek között rektor-elődjét, *Balsarati* *Vitus* Jánost; s ezek a beszédek nemcsak mint történeti források, de szép latin stíljüknél fogva is értékesek.

Fabriceus emlékét tanítványa, *Kassai Császár* *György* pataki deák, utóbb rektor, koszorúzta meg *Wittemberg*ában, az ott levő magyarok körében, hasonlóképp ragyogó és történelmileg becses szónoklatban, a hogy ama férfiúhoz illett, ki „a magyarok között tisztább latinságot akart terjeszteni“. (Megj. *Wittemberg*, 1577.)

Csulyak *Dobrai* *István*. *Csulyak* *Dobrai* *István* (vagy mint maga szokta írni: *Stephanus P. Miskólezi*) *liskai* pap, 1629-től a zempléni tractus seniora, mint kollégiumi kurátor mondott elegáns latin beszédeket, melyek a tőle megkezdett egyházkerületi jegyzőkönyvekben olvashatók. (A pataki kollégium könyvtárában.) A XVII. század közepén, *I. Rákóczy* *György* halála után *Medgyesi* *Pál* udvari pap fejt ki fölöttébb szapora szónok-írói munkásságot. Mint igehirdető a szószékről sok zavarnak

volt okozója, mivel a Tolnai Dáli János rektortól is ápolt prezsbiteri elveket terjesztette és prezsbiterium megalakításán fáradozott; azonban a pataki írók között első volt, a ki magyar alkalmi beszédet bocsátott közre. Először — 1653-ban, még Váradon — „Erdel” s egész Mag'arnep eg'más után, tsak hamar érkezett Hármás Jajjá“-t nyomatta ki, összesen három „jaj“-t, melyek közül a középső Rákóczy Zsigmond halálát siratja. Azután 1657-ben s immár Patakon megjelent az „Igaz Magyar-Nep Negyedik Jajja“. II. Rákóczy György berontott Podóliába, viszont a lengyelek boszúból Munkács és Patak környékét pusztították. És az „igen ritka elmés és nagy practicus Concionator“ valóban praktikus, erőteljes és szívreható beszédben inté a patakiakat, hogy „legyenek férfiak és istenesen tegyék meg kötelességöket“. Ugyanebben az évben jelenik meg s ugyancsak Patakon az „Igazak Sorsa e' világon“, melyet Medgyesi 1656 november 12-én Szerdahelyen mondott Lónyay Zsuzsánna, Bocskay István uram szerelmes hűtös-társának végtisztességére, majd 1658-ban az „Ötödik Jaj És Siralom“, ama minapi romlásán, „midőn az egész Erdelyi Tabor az Urakkal es Németséggel, 1657-ben, Podoliában, a' szines békeségő Szomszédoknac álnokságoc miat, a' teméntelen sok csunya, praedával élő tolvai Tatarsagtól véletlenül meg-üttetven, nyáj s' esorda modjara hajtatott el a' kegyetlen rabságra“. Végül Sárospatakon 1659. az Ibrányi Ferencz fölött elmondott „Joseph Romlása“ és sok más egyéb prédikáció s beszédgyűjtemény, minő a „Magyarok hatodik Jajja,“ Spatak, 1660., melyek, Bod Péterrel szólva, bizonyos alkalmatosságokkal mondattak, de mégsem mind és nem teljességgel alkalmiak többé. Am híres szónok volt Verécsi Ferencz is, a ki 1628-tól mint togátus-deák élt Patakon, 1631-ben szenior, majd kereszturi rektor lett. 1634 körül Belgiumba ment, de már 1636 végén pataki rektorrá tették és az iskolát mintegy két éven át igazgatta. Akkor tályjai pappá választották, de 1644-től ismét Patakon szolgál mint „főpap“, azután 1654-től Ujhelyben s ott 1660-ban meghalt. Egyetlen alkalmi beszédének czíme: Unum necessarium. Az az: olly Halotti rövid Praedikáció . . . Mellyet . . . Groff Bethlen Péter . . . felett . . . tött . . . Nyir-Báthorban . . . 1646-ban. Szónoki tehetségét bizonyítja Comáromi Cs. György is, a ki 1646—49-ben pataki deák volt és halotti beszédeinek II. centuriája előszavában — Debreczen, 1665. — panaszkodik némely zoilusok ellen, kik azt rebesgették, hogy prédikációi közül némelyek Verécsi Ferencz élő beszédei után volnának leírva.

Verécsi Ferencz.

Comáromi
Cs. György.

A sokat emlegetett Pósházi János szintén keveset hagyott hátra mint beszédíró. 1657-ben, a mikor pataki tanárrá lett, beköszöntőt mondott „de recta eruditionis comparandae ratione“ (Sp. 1757), azután ismét 1669-ben nyomtatott ki Czeglédi Istvánnak gróf Rédey Ferencz felett tartott halotti magyar beszéde mellékletül egy „Sermo panegyricus“-t, mely szintén Rédei halálára készült. De különösen híres és sokat emlegetett volt az a prédikációja, melyet 1672-ben, a mikor az elüztött kollégiummal Gyulafehérvárra bevonult, a legelső vasárnapon Apaffy előtt mondott. (Spat. Füz. 1905. 1.)

Pósházinak kortársa volt Szepsi W. András, 1658-tól pataki lelkész, s bizonyos tekintetben sorsában is osztozott. Mint amaszt, ezt is elűzte Báthori Zsófia (1671); ő is Erdélyben végezte földi pályáját (1680) és nyomtatásban szintén nem hagyott hátra többet két alkalmi beszédnél, melyek névalírásának kezdőbetűivel (S. W. A. S. P. E. P. A = Szepsi W. András Sáros-Pataki Ev. Ekl. Pásztorá által láttak napvilágot. (Dög halál ellen való orvosság. Az az: A Pestises időkben s helyekben való Szent Elmélkedes. Spatak, 1662. Serkengető Szózat, avagy Dalmádi Susánna felett 1668-ban S.-Patakon mondatott Halotti Praed. Patak, 1668.)

Szepsi W.
András.

Aztán következtek a XVIII. század alkalmi beszéd-írói, köztük Csécsi János, az ifjabb, kinek szónoklatai közül szintén kettő jelent meg nyomtatásban: az Oratio de calumnia 1718-ból (Lőcse, 1719) és az Oratio seculo altero reformationis jubilaeo (1717.) habita, Tiguri, 1720., míg többi beszéde, számszerint nyolcz: köztük 1713-ban mondott tanári beköszöntője, „De sapientum felicitate“, és vizsgálati oratiói: De scholarum origine, antiquitate, utilitate et necessitate (1720), De occultis persecutoribus (1723), De afflictis et miseranda sorte Literarum in Hungaria, et ejus causis (1724), De duplici, id est, laeto et tristi Ecclesiae hoc tempore statu, et facie (1726), De perpetua adhuc

Az alkalmi
beszéd-írók.
Ifj. Csécsi János.

obscritate Illustris hujus Scholae Patakiensis (1729), De ingratitude (1732), De anima humana, ejusque nonnullis mirabilibus (1733), kéziratban maradtak és nagyrészt elkallódtak, bár nem egy közülök koráról érdekes adatokat szolgáltatott volna.

Váradi (Tzelek) Samuel.

Váradi (Tzelek) Sámuel ugyanez időben pataki pap (1725—35) ifj. Csécsi Jánosné Ubrisi Mária végtisztességére mondott két beszédet, melyek az ez alkalomra kiadott „Tisztességnek Koronája“ című gyűjteményben nyomtatásban is megjelentek (Kolozsvár, 1731), míg *Szathmári Paksi Mihály*tól, a kollégium rektorától (1734—44) nem sokkal utóbb a Gileádi Balsamum című munka (Fraueker, 1741) közöl két imádságot, „mellyekkel az 1739.

Szathmári Paksi Mihály.

és követk. Eszt. az Árva S.-Pataki Oskolában benn maradtott Ifjúság, a Dög Halálnak megszűnéseért esedezett.“ Szathmári Paksi fölött *Dioszegi* János pataki pap (1735—52) és utóbb *Bányai* István tartott gyászbeszédet (Supremum pietatis munus. Kolozsvár, 1748), ugyanaz, ki 1744-ben mint a szónoklat és történelem tanára „De libertate artium humaniorum nutrice“ címmel mondott székfoglalót. Azután *Szentgyörgyi* István (Temetési lakodalm: Báji Patay Józsefné Darvasi Borbála felett, 1769; Vay Ábrahámné felett), *Óri Fülöp* Gábor (Halotti elmélkedés néhai Szemere László felett, Kassa, 1787), *Szombathy* János (A legfőbb jóról való beszélgetés, Szemere László felett, Kassa, 1787; A léleknek halhatatlanságáról való rövid beszéd, Szentpéteri Éva asszony felett, 1785; A világi halhatatlanságról való rövid beszéd, Hunyady Ferencz felett, 1795 stb.), *Vályi Nagy* Ferencz (Mennyei polgár, Szentgyörgyi István felett, Kassa, 1800; Nietsch Dániel felett, Patak, 1809; Halotti tanítás, Szemere László felett, Spatak, 1813; u. a. Boronkay László és hitvese, Görgey Mária felett, Patak, 1816), *Kezy* Mózes (V. Nagy Ferenczről, az Opusc. Poeticá-ban), *Majoros* József (A megélemedett tanító érdeme, Szombathi Jánosról, Spatak, 1824), *Láczai Szabó* József adnak ki több alkalmi beszédet, különösen halotti prédikációt, melyek néha a tárgyuknál fogva is értékesek. Ha a régi Patak híven folytatja Szikszói Fabricius hagyományát, ki előde emlékezetét a nyomtatott betű szárnyára bízta, és még inkább, ha a tanítói hivatal nem szolgál rendszerint átmenetül a nyugalmasabb, jövedelmezőbb papsághoz: ez alkalmi beszédekben a művelődéstörténet kincsesbányát örökölt volna. De a kollégiumban szinte folytonos a tanárvaltozás; a tanító legtöbbször nébány évi szolgálat után elbagyja székét s az utód csak ritkán jut abba a helyzetbe, hogy elődjének koporsójára koszorút helyezhet. Hosszú idők múlnak el, míg ez az állapot megváltozik, jóformán a legújabb korszakban, mely a papi képzettséget a tanárítól élesen elválasztja. Most már gyakrabban beszélnek a „régiekről“ és, a mi fő, a beszédeken meglátszik az idők bélyege. A szónok kevesebbet prédikál, de annál többet „emlékezik“, s a halotti prédikáció helyét egy modern műfaj foglalja el: az emlékbeszéd, mely többször valóságos essay-vé izmosodik. Az alkalmi beszédnek ezzel a virágzásával szemben meglepő, mily kevesen nyomattak Patakon nem szorosán alkalmi prédikációt és prédikációs könyveket. Az egyházi szónoklat fontos tárgy volt, sőt *Tolnai Dáli* Jánosnak, ki a theologia practicát Magyarországon először virágoztatta fel a XVII. század közepén, nem csekély érdeme, hogy angol mintára új és a réginél jobb módszert honosított meg az egyházi szónoklás tanításában; minde mellett pataki embertől csak 1621-ben lát napvilágot az első prédikációs könyv: *Kecskeméti Elekes* János munkája (Az Dániel Propheta könyvének magyarazattya, Debreczen, 1621). Elekes, vagy Alexis János 1595-ben ment Wittembergába, majd 1598-ban Heidelbergbe. Hazatérve, 1608 körül pataki rektorra lett, 1608-ban pataki pásztorra, s mint a zempléni tractus seniora 1620-ban végezte életét, úgy hogy munkáját *Margitai* Péter kállói pap nyomatta ki, I. Rákóczy Györgynek ajánlva. Mint szónok, gyakorlatias irányú volt és beszédeiben számos adatot szolgáltat korának művelődési viszonyairól. Irt egy prédikációs kommentárt Szt. János Jelenéseiről is, melyet utóbb Sz. Molnár Albert akart kinyomatni (l. a Heidelbergában 1621-ben kiadott imádságos könyvecske ajánlását), de csak akart, mert utóbb, úgy látszik, elállott szándékától.

Dioszegi János.

Szentgyörgyi István.

Szombathy János.

Majoros József.
Láczai Szabó József.

Tolnai Dáli János.

Kecskeméti Elekes János.

Vályi Nagy Ferencz.

Vályi Nagy Ferencz a XIX. század elején adott ki egy esomó könyörgést (Kassa, 1805), míg a tulajdonképen való prédikációs irodalomuk

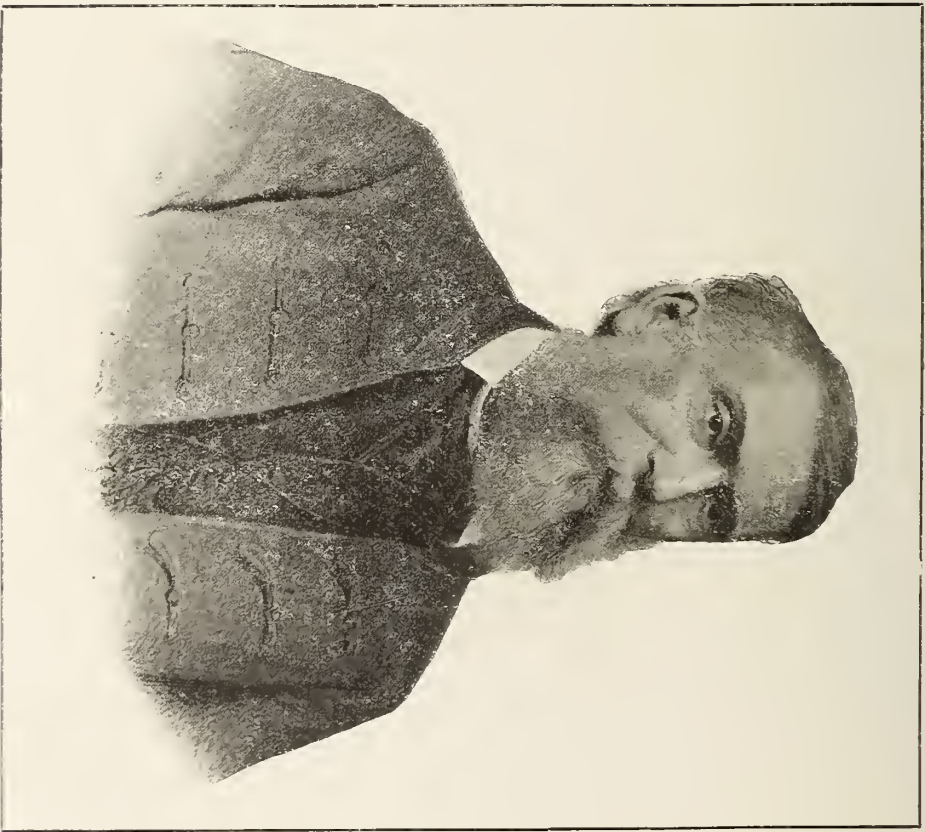
Kazinczy Gábor.
(Az Országos Képtárból.)

Kazinczy Ferencz.
(Az Országos Képtárból.)

Szemere Miklós.

Trefort Ágoston.
(Az Országos Képtárból.)

Lácza (Szabó) Józsefben akadt művelője. Lácza már lepsényi pap korában Fábián József veszprémi esperessel együtt szerkesztette a Prédikatori Tárház című gyűjteményt, melyben három munkája látott napvilágot és utóbb mint pataki pap és tanár egymás után bocsátja ki Prédikációinak második (Patak, 1814), harmadik (u. o. 1819), negyedik (u. o. 1820) darabját s a Templombeli Köznapi Könyörgéseket (u. o. 1827), a melyek mind kiválóan eszes és tanult főre vallanak. Azonban, sajnos, ez a fő nem tud fölhevülni, alkotásai korukhoz képest sem ismerik a hathatós rövidséget, a nyelv színességét és változatosságát. Lácza az iskolában önhittséggel vádolja Kazinczyt és táborát; a gyakorlatban, az íróasztalnál is, óvakodik szellemöktől. Pedig erre a szellemre szükség van és a „nyelvújítás“ a Láczaiak ellenére is érezteti befolyását a szónoklatban, mi több: néhány évtized múlva a protestáns prédikációs irodalom nagyjai sem óvakodnak a modern szónoklat szépítő eszközeitől. Nemcsak a theológiában, az egyházi szószéken is érezhető az új áramlatok ereje alakban, tartalomban egyaránt. A szónok mind jobban emancipálja magát a mult idők dogmáitól, mind „szabadelvübbé“ válik és mind több súlyt vet a formák, a kifejezés művészetére. Patak ebben a változásban sem marad hátra, sőt, ellenkezőleg, Magyarországnak egyik legelső helye, a hol kitűzik a reformok zászlóját. A vezér: *Mitrovics* Gyula akadémiai tanár, a gyakorlati theologia fényes tehetségű előadója, Sátoraljaújhelyben 1841-ben született s 1903-ban halt meg. Már igen fiatalon írt ismeretterjesztő és történelmi dolgokat, utóbb elbeszéléseket, történelmi adalékokat és 1881-ben megindította a Sárospataki Lapokat, melynek öt éven át volt a szerkesztője. Sokat és sokfélét írt; legkedvesebb tárgya azonban az egyházi szónoklat volt, melyet gyakorlatilag, elméletileg ápolt. „Egyházi szónoklattan“-ával (Spatak, 1878) eredeti gondolatok, stílus-szépség dolgában felülmúlt minden megelőzőt, de mint gyakorló szónok is kiváló hatást keltett beszédeivel, melyeknek a szép, festői stílré való törekvése kívül, az új, az u. n. „szabadelví“ theologiai gondolkodás a fő jellemvonása. Idevágó művei: Egyházi és szertartási beszédek; Spatak, 1872; Lang Henrik vál. vallásos beszédei; u. o., 1877. Az én lelkipásztori hitvallásom, Debreczen, 1896; Magyarország ezredéves fennállása emlékére, u. o. 1896. A mit az életből és bibliából tanultam, u. o. 1902; Hétköznapi, bűnbánati és alkalmi imák. Sárospatak, 1886.

Aznak a korszaknak, melyben a pataki irodalom kezdi bontogatni szárnyát, sajátos, különös jellemvonása a *vallási vitatkozás*. A protestánsok küzdenek a katolikus egyház ellen, de viszont a reformáció kebelében is történik továbbfejlődés, melynek hívei megint a protestáns orthodoxia híveivel találják magukat szemben. Patakot e részben — kálvinizmusát leszámítva — inkább konzervatív, semmint forradalmi hajlamok jellemzik. *Szikszai Kovács* Balázsról föl van jegyezve, hogy miután 1561-ben tanítani kezdett volt. 1564 körül a kolozsvári gimnáziumhoz távozott, Dávid Ferencz asztalánál étkezett és (nem mint eddig hittük: Károli) ő vette először észre és leplezte le Dávid unitarizmusát. A leplezésből zavarok támadtak, Kovács 1566-ban Patakra menekült vissza, de mint idevaló rektor ismét harcol az új áramlat ellen; így 1568-ban a kassai zsinaton disputációba ereszkedik és megírja Egri Lukács tételeinek czáfolatát.

Mintegy tíz esztendővel utóbb *Thoraconymus* (Kabátos?) Mátyás folytat élénk vallási vitatkozást, ki előbb Késmárkon viselt mesteri hivatalt, de úrvacsorai nézetei miatt menekülnie kellett és 1578—86 között már a pataki iskolát igazgatja. Mint ilyen harcol Eberhard Mátyás selmeczi pap ellen, ki „Kabateus“-ról verset bocsátott közre, szemére hányván, hogy Krisztusnak az úrvacsorában való testi jelenlétét tagadja. Thoraconymus a következő című dolgozattal felelt: *Spongia elegiaca . . . qua abstergit labem sibi aspersam* (1579), de egyéb műveket is adott ki (*Tractatulus de hypostatica unione duarum naturarum in Christo etc.*, 1585-ből; *Sternae, Examinatoribus propositionum de Coena Dni a Caspare Pileio pastore eccl. Saroniensis editarum, missae*, 1586-ből, görög versekkel; *Discussio septem Paralogismorum, pro asserenda orali ipsiusmet nativi corporis et sanguinis perceptione confictorum*, 1586). sőt az akkori kalendárium-vitába is beleszólt, mely Szántó István és Beregszászi Péter között támadt (*Ventilatio scripti illius, quod inscriptum est: Adversus auctores Juliani Pseudocalendarii. Defensio*

Lácza (Szabó) József.

Mitrovics Gyula

Vallási vitatkozók Sárospatakon.

Thoraconymus Mátyás.

Ventilationis adversus Stephanum Aratorem. Megjelentek Beregszászi Péter irataival együtt: „De controversiis Religionis hoc seculo motis, Adversaria quaedam scripta“ etc. Basileae 1587).

Tolnai Fabricius
Tamás.

Szóval, az akkori kérdések Patakot is foglalkoztatták. *Tolnai* Fabricius Tamás pataki pap (1597—99) Horváth György ellen ad ki vitázó iratot: „Exarmatio Scuti Laniani, quod Gregorius Horváth gladio verbi divini, imagines a sincera religione resecauti, temere opposuit.“ Patak, Debreczen, 1597.

Újfalvy Katona
Imre.

Újfalvy Katona Imre pataki rektor, majd Rákóczi Zsigmond udvari papja, utóbb szepesi, 1606-ban göncei, 1610-ben bodrogkeresztúri pap, Sárosi András újhelyi pap ellen vitáz a szabad akaratról. *Herczegszőlősi* János tanár (1647—54), utóbb tolecsvai pap, 1651-ben Horváth András kassai luth. rektornak válaszol, ki „de omnipraesentia carnis in persona τοῦ ἰσχύου“ írt volt disputációját.

Herczegszőlősi
János.

Tolnai Dáni
János.

Még fontosabb *Tolnai Dáni* János mozgolódása. Tolnai két ízben is rektorodott Patakon, 1639—42. és 1649—56-ban. Tanult és buzgó lélek volt, a kit azonban tapintatlansága és türelmetlensége, melylyel az iskola régi kézikönyveit kihányja, hogy helyettük modernebbeket alkalmazzon, és az episcopalis rendszer ellen, a prezbiteri mellett való harca, minduntalan összeütközésbe hoz tanító társaival, a deákokkal és a papsággal, míg végre kifárad és meghajol. Egyetlen nyomtatott vitairatot hagyott hátra, azt is Váczi András, egyik, vele nem egyező volt tanártársa (1648—49) ellen intézte. Váczi — *Dáneus Rácai* álnévvel — 1653-ban Kassán egy fordított könyvet adott ki a Miatyánkról s Tolnai ez ellen intéz támadást következő kis munkájában: *Dáneus Ráca J.* Azaz: A Miatyánk felől igaz értelmű tanítóknak magok mentsége Váczi Andrásnak usorás vádja és szidalma ellen. Spatak, 1654. A támadás azonban, mint mondják, elég gyenge volt és Váczinak nem okozott nagyobb fáradságot.

Váczi András.

Lippai Sámuel.

Ugyanabban az esztendőben, a melyben Tolnai könyvecskéje, látott napvilágot Patakon *Lippai* Sámuel pap vitairata, a *Dissertatio de prima elevatione Panis et Vini in Coena Domini*, melyben ama szokást hibáztatta, hogy némely egyházakban úrvacsora előtt a kenyeret és bort fölemelték. A könyvecskére egy névtelen kath. felelt (*Lima Dissertationis Patakianae*), mire Lippai a következő esztendőben „*Desperata causa Prioris Elevationis Panis et Vini in sacra Coena . . . a quodam Anonymo Pontificio frustra defensae*“ című iratában igyekezett álláspontját megvédeni (Sárospatak, 1655).

Pika Menyhért.

Zombori Hasznos
Péter.

A XVII. század második fele egyébként is lázas és mozgalmas ideje Pataknak. Lorántffy Zsuzsanna 1660-ban meghalt; fia, II. György már a következő év tavaszán szintén őseihez költözött s Patakot feleségére, Báthory Zsófiára és fiára, I. Ferenczre hagyta. A szigorú kálvinista udvart katolikus váltotta fel, mely épp oly ellensége lett a kollégiumnak, mint a minő lelkes „dajkája“ volt az eddigi. Báthory Zsófia, kit a Rákóczyak erőszakkal térítettek át a protestántizmusra, a protestántizmus legelszántabb ostromlói-ból állított őrséget a pataki várba: jezsuitákat telepített beléje (1663). A felocsúdott, új erőre kapott katolizmus mindenfelől támadott és lehetőleg vissza akarta hódítani az elvesztett hadállásokat: nem csoda, hogy Patakon is hallatszott a panasz. Ötven-hatvan évvel előbb a protestáns ígehirdető volt a támadó fél; most mindenfelé megfordult a koczka: vizsgálatokon, utczán, magánérintkezésekben a katolikus, a jezsuita köt belé a kálvinista papba és tanítóba, hogy vitára, theologiai párbajra ingerelje. 1665 táján *Pika* Menyhért és *Zombori Hasznos* Péter — amaz kath., ez ref. udvari ember — arról vitatkoztak, hogy „volté valaha, valaholott, valakinél Calvinus János előtt a' mostani Calvinisták vallása?“ oly feltétellel, hogy a legyőzött köteles lesz a győztes fél vallására térni. Kis Imre jezsuita meghallotta az esetet, magához hivatva Zomborit és fölszólította, hogy a megállapodásnak tegyen eleget. Zombori a pataki pásztorhoz fordult segítségért, de Szerencsi Péter uram vonakodott a vitától, azt mondotta, sok a dolga, és csak pár szóval felelt, mire Zombori *Pósházi* Jánostól kért utbaigazítást. *Pósházi* egy írásoeskát adott neki: „Rövid oktatás, melyben megmutattatik a Calvinista vallásnak isteni régisége“. Azonban Kis az írásra írással felelt. Most már *Pósházi* sem hagyta a dolgot és még azon évben könyvet nyomtatott a pataki nyomtatóval: *Pósházi* Jánosnak Kis Imre nevű Jesuita Paterrel való vetélkedése im ez kérdésről, volté valaha, valaholott valakinél Calvinus János előtt a

mostani Calvinisták vallása? 1666. Ebből újabb vetélkedés támadt, melybe mások is belekeveredtek. Pósházi „Tromf-ki, tromf” című iratot közölt, Kis Inre pedig „Tök, mak, zöld tromfjára Pósházinak” ugyanazon évi május 30-án a maga „Veres Tromf”-ját vágja ki, ugyanazt, melyért Czeglédi Istvántól „meg-piricskeltetik”. Pósházi még a nyár folyamán, de legalább is szeptember végéig a „Ben Sült Veres Kolop. Avagy: Kis Paternek Veszett Peri” című könyvvel ütött vissza; de erre is csakhamar, még 1667 január 8-án készen volt a nyomatott felelet: „Pósházinak egy Ben-Sült Veres Kolop Titulusú Feleleti megmutattatik semmire kellőnek lenni, avagy hogy Pater Kisnek Pöri el nem veszett”.

Különben nemesak Kissel folyt a vitatkozás. A jezsuitáknak volt rá gondjuk, hogy egyik legbuzgóbb, legtehetségesebb és legerélyesebb vitakozójuk álljon a folyton veszélyeztetett őrlhelyen: Sámbar Mátyás, a kiről Sámbar Mátyás. feljegyezték, hogy 30 év alatt 12,000 lelket vezérelt vissza a kath. egyházba. Sámbar Czeglédi István ellen írta ismert első vitakozó könyveit, a „Vén Bial orrára való Kariká”-t és az „Orvosló Ispitály”-t (1664); aztán, úgy látszik, már mint pataki lakos, másodszor is kiadta „Három idvösséges kérdés” című munkáját, mely először Nagyszombatban 1661-ben látott napvilágot és nem kevesebb mint négy kiadást ért. A népszerűkönyvet — kihívásul — maga küldötte meg Matkó Istvánnak és — bizonyára — a kollégium tanárainak, mire két oldalról is kemény támadásokban részesült. Matkó a „Fövenyen épített Ház romlásá”-ban fordította vissza tételeit. Pósházi „Sommás választétel”, vagy, mint Sándor István írja, „Sámbarnak az három kérdéseire való felelet” (1666) című irattal válaszolt. Viszont Sámbar is sietett Pósházit visszaverni egy ma már teljesen ismeretlen írással (megj. 1666), de Pósházi sem volt rest és egy 309 lapos kis munkában keményen „meg-rázogatta” az ellenfél feleletét (A három kérdésre való sommás választételnek . . . Megezősödése stb.).

Azután a pörbe mind a hárman beleszólnak még egyszer: Sámbar „A három idvösséges kérdésre, a Luther és Calvinista tanítók mint felelnek?” című vaskos könyvecskével (Kassa, 1667), melyben együtt adatik „Matkó hazugságinak megtorkollása és Pósházi mocskainak megtapodása”; Matkó az „X ut Tök könyvnek eltépése” által, Pósházi a „Görcsös bot amaz déczege fekete Bonasusnak a hátára” című dolgozatában (Sárospatak, 1668), és a vita bezárul, a nélkül, hogy bármelyik legyőzöttnek hinné magát. Az eszméket nem igen vitték előbbre, azonban annál rútabbul mocskolták egymást és — természetesen — önmagukat és ez a pataki vitatkozás a magyar irodalom történetében a durvaságnak páratlanul álló nyilatkozása.

A nagy vitázók közül nem is maradt meg vitázó-írónak, csupán Pósházi János és ő sem a megkezdett csapáson. Az „Igazság Istápjá”-ban, melyet a következő évben nyomtattak Patakon, Pázmány műve, „a nagy Kalauzos könyv” ellen oltalmazza vallása tételeit, de sokkal több mérséklettel, és a nagy katekizmus valóban megérdemelte azt a becsülést, melyben a közönség sokáig részesítette.

A kollégium pataki napjai azonban már meg voltak számlálva. Rákóczy Ferencz 1668-ban még a vizsgálaton is megjelent, sőt 1669-ben egyezséget kötött az iskolával, csakhogy a jövő már nem tőle függött. A Zrinyi-féle összeesküvés szomorú vége ismét az 1667-ben Munkácsra távozott Báthory Zsófia és a német kezébe adja a hatalmat. Patakot német őrség szállja meg, Lipót megkezdi a „rendesinálást” és 1671 október 20-án az amúgy is zavarokba, féktelenségbe sülyedt deákságot a tanárokkal és papokkal együtt világgá úzik. A tipográfiát, a könyvtár nagy részét szekereken vitték magukkal. Pósházi János és Buzinkai Mihály vezette őket Debreczenbe, Gyulafehérvárra, és folytatják a munkát ott, a hol abbahagyták. Pósházi még 1673-ban kiadja Sibelius Gáspár imádságainak fordítását; sőt beleszól az akkori idők nagy egyházpolitikai vetekedésébe. Bethlen Miklós említi Onéletírása VI. részében, hogy Heidelbergába Joachim Camerarius és több, az elector körül levő uraknak és praeceptorinak, a professzoroknak levelet írt a vallásüldözések tárgyában, „adjungálván az akkor Bársony Püspöktől Magyar Országban ki botsáttatott Veritas toti mundo declarata nevű könyvetskét cum Reform. Joannis Posaházi sub Titulo, Falsitas toti mundo detecta”,

mely mű 1672-ben Kolozsvárt látott napvilágot és Bársony György „Veritas”-ának hirhedt hármias okoskodását ezáfolta, hogy a király egyáltalában nincs kötelezve a protestáns felekezetek tűrésére. Azonban erről a tettéről jóformán megfélekedezett az irodalom (Bod egy más, hasonló című röpirattal téveszti össze munkáját, Szabó Károly másnak, Bethlennek tulajdonítja), ellenben annál több szó esik a cocejánusok ellen vívott harcáról. Valóban, Pósházi rideg, orthodox kálvinista volt, Voëtius tanítványa és skolasztikus theologus; gyűlölte az újítást és üldözte a más nézetűeket. Pedig a haladás szelleme mindenféle érezhetően csap feléje. Erdélyben Dézsi Márton, Csernátoni Pál enyedi, Pataki István kolozsvári tanárok, Hunyadi Pál enyedi lelkész sült kartéziánusok és cocejánusok és ilyen értelemben tanítanak. Az orthodoxia máglyára kívánta őket és a radnóti zsinat keményen elbánik velük, ha nagyúri pártfogóik ki nem ragadják valamennyit a haragos papok markából, kiknek élén Tofeus püspök — egykor szintén pataki tanár — és Pósházi szórják anathémáikat. Mi több, Pósházi Dézsinek cocejánus és kartéziánus állításait 76 tételből álló „Syllabus”-ba foglalja és kárhoztatja. (Kolozsvár, 1685.) Ezzel a dics-telen vállalattal lépett le a vallási vitatkozás sivár mezejéről, a melyen annyit forgolódott, s a melynek ő utána Patakon nem is akad egynél több szántója-vetője. *Szathmári Paksi Mihály*, ki mint rektor (1734—1744) az iskola körül sok érdemet szerzett, az „Uri Vatsora felett meg-gyűjtött szövegetnek” (Utrecht, 1740) című elegendő kis munka szerzője támad rá még egyszer Bernád Pál francziskánusnak a miséről írt könyvére s a cenzura és a filozófia szelleme véget vet a vallásos vetekedések áldatlan lármájának, mely az igazságot ritkán, és csaknem mindig az egyéni „virtus”-t juttatta érvényre. Mint mindenütt, Patakon is érezhető az új szellem, a mely a csöndes munkában találja a jövő biztosítékát és a másénak rombolása vagy csak gáncsolása helyett a sajátjának szorgos építésében.

Egyéb tudomány-
ágak képviselői
Sárospatakon.

És csöndes, zaj nélkül való, de annál értékesebb és áldásosabb munkálkodásnak különben már a múltban is volt néhány hőse. *Balsarati Vítus* János, az orvos-theologus, protestáns léttére is a királynak becézett embere, „A ker-vallásnak minden ágazati” című könyvén (h. n. 1571) kívül magyar chirurgiát írt és 1564-ből „De remediis pestis porphyacticis” című orvosi értekezést hagyott hátra. Azután — még ugyancsak a XVI. században — *Fegyverneki Izsák* tanító bocsát közre egy hasznavehető és sokáig keresett munkát: „Enc-hiridion locorum communium Theologicorum” (Basileae, 1586), mely a dolgokat az ABC rendje szerint magyarázza.

Fegyverneki
Izsák.

Galgóczy István.

Galgóczy István deák, később újhelyi rektor, Bethlen Gáborné Károly Zsuzsánna temetésének is egyik lantpengetője, Bethlen Gábor szakácsának magyar szakácskönyvét másolja le (1622) s tudtán kívül beces forrással szagál a későbbi régiségkutatók számára. *Fűsüs János*, 1622-ben ungvári, 1624 táján pataki s 1629 körül szatmári lelkész, pataki fi, a ki Marburgban két deák disputatiót adott ki, egy nagyon kedveltté vált, sokaktól leírt és nagy szorgalommal összeszedetetett könyvvel lép fel, a „Királyoknak tüköré”-vel (Bártfa, 1626), „melyben ábrázatyuk szépen ragyog és tündöklük”: a fejedelmi személyek erkölcsi kötelességeiről. *Bakai Benedek* 1630-ban rektori székét ily című deák fejtegetéssel foglalja el: „De causis, cur falsitas veritatisu papatus orthodoxiae praedominetur in mundo?” *Tolnai Pap István* „Az Wittembergai Academianak az Evangelica Religióért szám kivetést szenvedő Csehökhez és Morvajakhoz küldet vigasztalásá”-t nyomatja ki Fejérvárt, 1632-ben.

Bakai Benedek.

Tolnai Pap
István.

Szilágyi Benj.
István.

Azonban valamennyit fölülmulja *Szilágyi Benjamin István*, ki 1645—1647-ben volt a kollégium tanára, azután toicsvai, 1651-ben újhelyi pap lett és 1652-ben vagy a következő év elején halt meg. „Benjamin úr”-nak 1646-ból (a Temetési Pompában) maradt egy alkalmi prédikációja; de hirnevét tulajdonképpen mint történetnyomozó örökítette meg. Mint pataki tanár ott volt a szatmárnémeti zsinaton, mely Tolnai Dáli Jánost kárhoztatta, és terjedelmes emlékiratot készített róla, az Acta Synodi Nationalis Hungaricae-t, a melyet kétszáz esztendő mulva közöltek magyar fordításban a Spataki Füzetek I. évfolyamában. Már ez az emlékirat tele van nagyértékű adatokkal; de „Benjamin úr” még nagyobb célért hevült. Kora ifjúságától fogva szándéka volt, hogy a magyar protestáns egyház történetét föl kutatja s megírja; és a nagy műhöz húsz év óta gyűjtögette az adatokat. 1647-ben

végre készen volt az események vázlatos előadásával (*Series et dispositio Ecclesiasticae Historiae Hungarorum*), mely e szerint első kísérlet a maga nemében és tizedekkel megelőzi Pápai Páriz „*Rudus redivivum*“-át. Csak-hogy az alapvető dolgozat soha sem került sajtó alá. Adatait felhasználja Ember Pál, de a többi, a részleges kidolgozás megmaradt a jövődő fel-
adatának.

Irodalmi szempontból még emlékezetesebb, még nyomósabb *Comenius* Comenius Ámos Ámos János pataki szereplése. A „nagy kóborló“ mindössze négy évig (1650-től 1654-ig) tartózkodott a városban; de mennyit végzett ez alatt a négy esztendő alatt! A könyvsajtót meghonosította, vagy legalább is jobb karba helyezte és ezzel is ösztönt adott a helybelieknek a toll forgatására. Azután valóságos tankönyvíró társaságot toboroz össze az erre hivatottakból; s a mi fő, ez idő alatt írja és bocsátja közre néhány nevezetes munkáját. Így jelennek meg: a *Scholae Pansophicae Delineatio* (1651), melyben a fölállítandó nagy iskola tervét rajzolja meg, hol az ifjúság a keresztény embernek szükséges összes ismereteket megszerezheti; a nagyobbára beszédeket tartalmazó *Primitiae Laborum Scholasticorum* in illustri Patakino Gymnasio Annis 1650. et 1651. (Spatak, 1652), a *Leges bene ordinatae scholae* és az, a mit pataki alkotásai között maga is legtöbbször becsült, a „*Schola Ludus*“ (1656), mely az iskolai anyagot párbeszédés alakba foglalva nemcsak az akkori iskolai életéről és oktatásról nyújt eleven képet, hanem emlékét őrzi egy sajtószerű iskolai színjátéknak is, mely a XVII. század közepén Patakon deákot és közönséget egyaránt gyönyörűséggel töltött el s innen indult külföldi útjára.

A nagy kóborlóval, kinek Magyarország javai közül a kenyér, bor és peccsenye tetszett legjobban, csaknem egyidejűleg érkezett a városba *Medgyesi* Pál, épp ez időt bocsátva ki leghatásosabb munkáit, a *Dialogus Politico-Ecclesiasticus*-t (Bártfa, 1650), a presbiteriumról való Rövid Tanítás-t (Patak, 1653), rhetori elveinek gyűjteményét, a *Doce nos orare, quin et praedicare* című dolgozatot (Bártfa, 1650) s részt véve — Tolnai Dáli Jánossal, Veréczi-vel — a *Liturgia Sacrae Coenae* (Patak, 1658) szerkesztésében, melyhez ő írja az előszót.

Azután említhető még pár disputáció a filozofia köréből, melynek úgy látszik, Pósházi, az új tanár, nagyobb lendületet kölcsönzött: Gyöngyösi B. András (*De territorio philosophandi*) és Körmenyi Péter (*De principio philosophandi*) deákok dolgozatai.

A mi ezeken kívül még latba esik, ha ugyan a sorozatot teljesnek lehetne mondani, vagy tankönyv, vagy a következő éra terméke, a XVIII. századé, mely a bujdosó iskolát visszatelepíti elhagyott fészkebe. Valóban, a ki-állott izgalmak, hanyódások nem törték meg a kollégium erejét, sőt ellenkezőleg, öntudatának emelésére szolgáltak. A régmúlt fénye, a mult hősi állhatatossága, nyomorúsága és szenvedései glóriát vonnak a vén, roskatag épületek fölé s büszke önérzettel töltik el azokat, kikre őseik ily fényes erkölcsi örökséget hagytak. Nem csoda, hogy Patakon jobban érdeklődnek a helyi mult iránt, mint a legtöbb iskolában, és az iskola-történet művelése úgyszólván nemzedékről—nemzedékre öröklődő hagyomány. A XVIII. század különben is a történetírás ideje Magyarországon. A lezajlott török és kurucz világ küzdelmeiben a nemzet is a pusztulás, a sanyarúságok rettenetes, de dicsőséggel kijárt iskoláján esett keresztül, s a mi szintén fontos, mint a pataki iskola, múltjában keresi jogainak bizonyítékait, hogy azokat a hatalommal szemben érvényesítse. A történelem tanú és az önérzet forrása egyszermind.

Már öreg Csécsi János, az iskolának tulajdonképpen való fentartója, összeírta kollégiumának viselt dolgait *Ember Pál* használatára, kinek egyház-történetét épp oly barátilag és tudós szemekkel nézte át és javítgatta, mint *Pápai Páriz* Lexiconát. Azután utódjától, *Füleki* András rektortól (1711—17) marad hátra egy kisebb kézirat: a pataki iskolának rövid története. Mind a kettőt messze túlszárnyalja azonban *ifj. Csécsi* János, ki 1712-től 1735-ig Ifj. Csécsi János. működött mint az intézet első tanára, míg végre hivatalától megfosztva, künn a tanyákon tengődve, fejezte be zivataros életét (1769). A makacs, korlátot és felsőbbiséget nem tűrő ember már zsenge korában írt egy hóna-

Medgyesi Pál.

Ember Pál.

Füleki András.

Ifj. Csécsi János.

pok szerint haladó krónikát a körötte folyó kurucz háborúról (1703—1709), mely mint értékes forrás nyomtatásban is megjelent (Mon. Hung. Hist. II. oszt. I. kötet, 27. kötet.), majd 1708 körül atyjának, öreg Csécsi Jánosnak életrajzát állította össze (Biogr. Johannis Tseetsi Senioris), mely máig kéziratban ismeretes. Még később Sárospatak városáról és váráról készített rövid történelmi jegyzéket, melyről ma már csupán Kaprinaiból van tudomásunk (Hung. Dipl. temp. Matthiae Regis Hung. Pars II., pag. 204), s végül „Regestrum historicum de schola Patakina conscriptum” címmel összefoglalta a sárospataki kollégium történetének fő adatait. Mint az iskola történetírója, nem volt pártatlan: különösen a saját korát teljesen a saját szenvedélyének szempontjából mutatja be; a multa nézve azonban ritka szorgalommal használta fel a régi okiratokat és műve, bár sematikus természetű, igen sok becses adatot őrzött meg a további kutatás számára.

Szathmári Király
György.

Szombathy
János.

Csécsi után Szathmári Király György kurátor (1763—75) gondoskodott a „Schola illustris” történetének megírásáról 1770-ig; de a feladatot tulajdonképp csak Szombathy János tanár (1783—1823) és könyvtárnok oldja meg. A szerény és félénk természetű ember írt néhány alkalmi beszédet és tankönyvet; azonban alapjában mint történetnyomozó érdemelt különös tiszteletet. Szombathy még tanári pályájának megkezdése előtt hasznos könyvszerzési munkát készít a theologiai és a magyar dolgokról szóló irodalmi művekről; azután a magyar biblia-kiadásokról, melyek közül az 1607-iki bárftai editio fenmaradt töredékeinek ő volt a felfedezője. (V. ö. a Petheféle magy. biblia elején. Utrecht, 1794.) Utóbb jeles értekezést szerzett a jobbagyságról és a „jobbágy” szó eredetéről, mely azonban kéziratban maradt, és kitűnő tanulmányban vitatta, hogy a magyar szent korona felső része a Szilveszter-féle koronával azonos (Tud. Gyűjt. 1821, 12). Kazinczy, a kivel több levelet váltott, a magyar régiségek elsőrangú ismerőjének tartotta és gyakran fordult hozzá útbaigazításért irodalomtörténeti kérdésekben, minők: a Krakói ABC eredete; Szilveszter és biblia-fordítása; Anonymus Gesta Hungarorum, a Bocskay életéről szóló irodalom, vagy az antik szabású régi magyar versek, minőknek egész addig ismeretlen sorozatát állította össze a Minden Gyűjteményben. Valóban Szombathy ismerte a XVI. és XVII. század magyar irodalmát, melynek termékeit ritka szorgalommal gyűjtötte, és számos kérdésben (Pelbárt-Osvát, Erdősi stb.) meglepő alapos ítéletet mondott. De legtöbbet kétségkívül mint helyi író cselekszik. Már Sárospatak történetéről sok becses anyagot hordott össze, a melynek különösen kiváló része a „Series Pastorum” cz. életrajz-sorozat; az a két testes kéziratot pedig, melyben a pataki kollégium történetét hagyja hátra, Erdélyi János szavaival szólva: egyetlen a maga nemében. Szombathy mind a két részben — Historia Scholae seu Collegii és Biographia Professorum Collegii — a XVIII. század deák történetírásának színvonalán áll, mind anyagának bámulatos gazdagságát, mind feldolgozását tekintve. Korának az embere volt, a ki nem látja a dolgok belső fejlődését, az eszméknek egymásra való hatását, a szellemi érlelődés menetét; figyelmét inkább a külső köti le, de ebben valóban meglepők az ismeretei, éles és pontos a kritikája és az iskola- és egyháztörténet számtalan, már elfogadott nézetét dönti meg s pótolja újjal és helyessel. Azonban az országszerte tisztelt és valóban kitűnő tudós hiába keres kiadót nagy munkájának; csak 1860-ban jelenik meg — Erdélyi előszavával — és akkor is csupán egy kötete, a Hist. Collegii, míg a Biographia Professorum ma is kéziratban van a sárospataki könyvtárban. A világ ma sem látja a szellemi alakját; de utódai sokat kiaknáltak föliánsaiból; maga Erdélyi mintegy félszáz életrajz-kivonatot közölt a Biographia Professorumból, többet fordításban a régi Sárospataki Füzetek jutattak közkézre s így munkálkodása hatással volt az irodalom- és művelődéstörténet gyarapítására. Szombathy a XIX. század elejéig követte a kollégium élete folyamát; utolsó, töredékes jegyzetei azonban alig árulnak el valamit a deákság akkori életéből. E szép idők képét egy érdekes és becses napló tárja föl, melyet 1828-tól kezdve Jászay Pál ír, akkor pataki deák. Csengery József historiarum professornak lelkes tanítványa, később a legjobb magyar történetírók egyike. A negyvenes évek folyamán Orbán József pataki deák, 1861-től 1895-ig a kollégium akadémiajának tanára küld egy dolgo-

Jászay Pál.

Orbán József.

zatot, Sárospatak történetét, a Vahot Imre-féle „Magyar Föld és Népei” című vállalatba s ír időfolytával több becses történeti adalékot.

Azonban nem csak a helyi történelemnek akadtak művelői. *Csengery* Csengery József. József tanár (1825—50) a Felsőmagyarországi Minervában Báthory Zsófiáról emlékezett meg (1831), *Pálkövy* (Palkovics) Antal kollégiumi tanár (1843—62), Pálkövy Antal. Petőfinek személyes barátja, számos történelmi dolgozaton kívül, melyeket a lapokban és folyóiratokban (Bpesti Híradó, 1847; Sp. Füzetek, 1857—62; Házi Kincstár, 1862) közölt, vagy terjedelmes kéziratokban hátrahagyott, „Az emberi elme kifejlésének vázlata, Sárospatak, 1844” című fejtegetéssel foglalta el tanszékét s Magyarország történetét 3 kötetes munkában írta meg a nagyközönség számára (Sp. 1852, 1854, 1857). *Heiszler* József tudós Heiszler József. ex-piarista professzor (1860—69) a folyóiratokban közölt számos cikke és theologiai iratai mellett „A keresztyénség és a ker. egyház történelme. I. köt. A niceai zsinatig. Spatak, 1861” cz. munkájával nyújt figyelemre méltó kísérletet; végre a 80-as években *Warga* Lajos, Heiszler utóda, lép föl, szépen, simán megírt háromkötetes „Ker. egyháztörténelmé”-vel. Meg kell vallani, hogy e historiai művekben jobbra hiányzik az, a mi Szombathi munkálkodását korszakossá tette: a föltétlen eredetiség. De kellő segédeszközök híján, a világtól távoleső kis városba szegezve, bajos is volt valóban eredeti alkotásokat teremteni s a minden törekvésnek szárnyát szegő akadályokon csupán a XIX. század utolsó tizedében tör át egy kiváló egyéniség, a pataki modern történetíró gárdának legnagyobb alakja *Ballagi* Géza. „A nemzeti államalkotás kora, 1815—1847” című munkája, mely a Szilágyi-féle milleniumi nagy történelemnek IX. kötetét alkotja és mint közvetetlen forrástanulmányokon, levéltári kutatáson alapuló s művészen megírt alkotás, az újabb magyar politikai történetírásnak egyik legértékesebb terméke. Történetírói munkásságát gazdagította még néhány kisebb dolgozatával (Az 1839—40. országgyűlés viszhangja az irodalomban, Budapest, 1800; A prot. pátens és a sajtó, u. o., 1892; Emlékbeszéd Szűcs István felett, u. o., 1903, de különösen „A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig” (u. o. 1888) című úttörő nagy munkájával.

Ismeretes, mily hatást gyakorolt Patakon a nyelvújítás, de inkább csak egyoldalúlag. Az irodalomtörténet megszokta, hogy ezt a kis várost a maradiság egyik fészkeként tekintse, a hol Beregszászi, Lácza Szabó, Kövy Sándor, Rozgonyi József hurrogják le az újítók táborát és a bodrogkeresztúri születésű Barczafalvi Szabó Dávidot, volt pataki deákot, midőn a Magyar Hirmondó szerkesztése (1784—86) és hosszabb belgiumi s németországi tanulmányozás után 1792-ben a fizikából és mennyiségtanból magyarul kezdette leczkét, jónak látták figyelmeztetni, hogy „a tanár ne neologizáljon”. Azonban Barczafalvi mégis csak Patakon maradt haláláig (1828), magyarul tanított és sürgette a tudományoknak magyar nyelvű művelését. Viszont a Mondolat pártbíveinek tapsait bőven ellensúlyozza *Vályi* Nagy Ferencz, a lángeszű, mély tudású bölcselelő, *Sipos* Pál, *Kézy* Mózes, *Majoros* András tanárok s a mi fő: az ifjúság lelkesedése. A „humanista” vén papok, táblabírák és idősebb professzorok ismételt merényleteit a magyar nyelven való tanítás ellen legyőzték Vay József és modern szellemű társai, de legjobban az idők szelleme; a nyelvújítás ellen is hiábavaló volt a gúny, rágalom és nagyképűsködés. Az ifjúság szívesen olvassa az újítók költészetét, kísérletei telvék a neologia helyes és helytelen alkotásaival s vezérévé Kazinczy lelkes hívét, *Majoros* András tanárt (1719—1854) választja, ki Patakon először ír valamire való magyar grammatikát, hirdelve, hogy nyelvünket gazdagítanunk kell „idegen nyelvek virágaival” és (1829) önként s először vállalkozik a magyar irodalomtörténet előadására. Majorosnak, ki a tanári pályája elején Szombathy emlékét lelkes beszédben ünnepelte, magyar irodalomtörténet készítését tervezte, azonban a terv csak terv maradt. A magyar irodalomtörténetnek Patakon csupán az ötvenes években akad nyomósabb művelője *Erdélyi* Jánosban, kit 1851-ben az akadémia filozófiai tanárrá választottak és utóbb, 1863-ban, a magyar irodalomtörténet tanításával bíztak meg. Sőt tulajdonképp Erdélyi sem írt magyar irodalomtörténetet, inkább bölcselelő volt és kritikus; de művei telvék irodalomtörténeti elemzésekkel és a különböző áramlatok vizsgálatával. Midőn Patakra jött, már túl volt ifjúságán és befejezte költői

A nyelvújítók
Sárospatakon.

pályáját, sőt első népköltési gyűjteményei és fejtegetései is napvilágot láttak. Azonban még mindig ad ki gyűjtéseket, ismételten megragadja az alkalmat, hogy a népszellem fontosságát és tulajdonságait fejtegesse és kutassa nyomait és hatását az irodalomban. Mi több, akárhány kritikája egy-egy pompás, kész fejezet az irodalomtörténet számára; kisebb prózái (Pest, 1863) pedig, a Pályák és Pálmák s a később ezzel egy kötetben kiadott ez időbeli dolgozatok, „Tanulmányok“ közös címe alá foglalt kritikák, valóságos kincseshányái az irodalomtörténeti tudásnak. Még a magyar bölcsészetről írt munkáiban is igyekszik bepillantani a magyarság lelki világának fejlődésébe, sőt vizsgálatai körébe vonja a világirodalmat és megkezdí egy „Egyetemes irodalomtörténet“ írását, melynek befejezésében azonban meggátolja a halál. Mint helyi írónak azonban szintén korszakos volt a jelentősége, különösen a Sárospataki Füzetekkel, melyet 1857-ben alapított s azon év júliusától 1859 végéig, azután 1864-ben és 1866-ban szerkesztett és számos közleménynyel gyarapított. E vállalat valóságos középponttá lett, a mely körül az akkori magyar protestáns világ legkiválóbb szellemei csoportosulnak, és a helybeliek irodalmi munkálkodásának hatalmas fokozója. Theologia és bölcsélet, pedagogia és történelem, jog és gyakorlati kérdések magvas tárgyalásai, irodalom- és művelődéstörténeti adalékok járultak e szerény külsejű füzetek kiváló értékéhez, bár a folyóirat anyagilag inkább tengett, mint élt, s írói maguk voltak vállalatuknak meczenásai. Viszont, sajnos, Erdélyi szelleme Patakon nem igen talált követőkre. Az ifjúság inkább bámulta, semmint értette magasan járó bölcséleti előadásait; mint esztetikus és kritikus, mint közvetve vagy közvetlenül az irodalomtörténet munkása, nem nevelt utódokat. Az akadémián lelkesen tervezett bölcséleti kar nem fejlődött ki s noha a magyar irodalomtörténet tanszéke megvan, a fontos studium folyton mellékes tárgy marad és a kenyeret adó theológiának csak függeléke. Nem csoda, hogy művelése szűkkörű és alig terjed túl egy-két szakember munkásságán, melyhez — a többiek részéről — kivált az elég gyakori emlékbeszédek némely része csatlakozik. Erdélyről hárman is írnak emlékbeszédet: először *Emödy* Dániel akadémiai tanár (1863—91), majd *Kún* Pál gimnáziumi tanár, a ki az „Egyetemes irodalomtörténet“ megjelent részét befejezte és közrebocsátotta, s végre *Szinyei* Gerzson 1894-ben a Sárospataki Lapok hasábjain. A többiek közül ott van idősb *Mitrovics* Gyula visszaemlékezése Szeremlei Gáborról (Egyh. és szert. beszédek, 1872), *Szinyei* Gerzsoné a két *Finkey* testvérrel (1874), *Orbán* József Molnár Istvánról (1875), *Buza* János Soltész Jánosról (1880) és *Tarnóczy* Tivadarról (1895), *Emödy* Dániel Hegedűs Lászlóról (1884), *Kún* Pál Ivánka Sámuelről (1887), *Finkey* József Kún Pálról (1892) és *Kún* Béláról (1897), *Nemes* Ferencz *Emödy* Dánielről (1892), *Finkey* Ferencz *Orbán* Józsefről (1897) és *Nemes* Ferenczről (1899), *Radácsi* György *Wargha* Lajosról (1901) és *Arvay* Józsefről (1903), *Novák* Lajos *Peremartoni* Nagy Gusztávról (1902), melyek többé-kevésbé író embekekről szólván, irodalomtörténeti szempontból is számbavehetők.

Szinyei Gerzson.

Szinyei Gerzsonnak, Erdélyi közvetlen utódjának munkássága kiválóbb figyelmet érdemel. *Szinyei* 1862-től gimnáziumi, 1868-tól 1902-ig akadémiai tanár, könyvtáros és mint ilyen, Erdélyi és Szombathy közös utódja. *Szinyei* 1836-ban Lukán született; tanulmányainak befejeztével gróf Degenfeld Pállal, a kinek nevelője lett, két évig a külföldet tanulmányozta, a honnan visszatérvén, a sárospataki gimnázium tanárává választották s mint a kollégium történetének művelője, Szombathy nyomain kezdte meg a munkásságát. Egész sereg önálló dolgozata jelent meg, mint: A sárospataki ev. ref. egyház templomai, 1896, A spataki főisk. könyvtár története, 1884, az iskolai élet alakulásaiban fölmutatva a koreszmké hatását. Számos tanulmányvet is írt, nevezetesen latin nyelvtant és szótárt. Számos czikken kívül tartalmaz és nemesstíliú értekezésekkel (A classicismus és romanticismus a magyar költészetben; Komáromi Cs. György életéhez; A. Farkas Jakab stb.) tűnt ki. Ifj. *Mitrovics* Gyula nyújtott Enea Silvio „Eurialus és Lucretia“ cz. regényes történetéről rövid értekezést (Spatak, 1899), mely egyszersmind székfoglalóul szolgált.

Ifj. *Mitrovics*
Gyula.

Mint theologus, elsőnek *Szathmári* Paksi Mihály tűnt fel a XVIII. sz. *Sárkány* Dávid. első felében néhány gyöngé deák munkával. *Sárkány* Dávid, a filozofia, his-

Kazinczy Ferencz szülőháza Széphalmon. (Az orsz. képtárban levő egykoru kőnyomat után).

A sárospataki kollégium régi képe. (A pataki főiskolában őrzött régi rajz után).

A sárospataki főiskola.

tória és görög nyelv tanára, 1734-ben „De profanae eruditionis eximia utilitate in sacris” czímen tartott székfoglalót s 1757-ben szent János I. leveléről adott ki magyarázatot (Exegesis analytica Imae Epist. S. Joh. Tiguri, 1757). *Szathmári Paksi Dániel* 1815-ben megírta a Keresztény hittudomány czímű művét két kötetben, továbbá: *Compendium juris Mosaici adductum J. D. Michaelis concinnatum* 1818. *Somossy János* 1835-ben a bibliát bocsátja közre nagy tudásának esalhatatlan jeleivel, de sok helyütt rossz magyarsággal, és a következő években rendszeres hittant nyomat (Ker. hittudomány, két köt., Sárospatak, 1836—38), mely tudományos értékre nézve az időszaknak egyik kimagasló alkotása. *Somossy* az ötvenes évek végétől *Szeremlei Gábor* hírneves theologiai-doktor, egy ideig a bécsi prot. theologiai intézetnek is tanára, kívánta elfeledtetni „Ker. vallástudományá”-val (1859—62), csakhogy rendszertelen gondolkozása és stílbeli nagy fogyatkozásai méltán idézték föl ellene a kritika támadásait. A hatvanas évek folyamán *Heiszler József* adott ki több írásmagyarázatot és „Dogmatikai fölolvasások” czímmel egy kötet magas színvonalú akadémiai előadást, a nélkül, hogy a nagyközönség figyelmét fölébreszthette volna; s végre a hetvenes években és a 80-asok elején *Nagy Gusztávtól* jelenik meg néhány dolgozat (A korinthusi levél, eredeti alakjában; Jézus imája; A feltámadásról), melyeknek új, merész, forradalmi eszméi nagy zsidongást keltettek a magyar theologiai világban.

Többen foglalkoztak a filozofia művelésével. *Szentgyörgyi István* tanár (1767—1797), *Kazinczy* barátja, „De variis philosophorum veterum cosmogoniis” czímen mond székfoglaló beszédet; *Rozgonyi József*, ki 1756-ban Tolcsván született és korán árvaságra jutva, nagyatyja, ifj. Csécsi János mellett töltötte gyermekéveit, majd Patakon, azután különösen Bécsben, Utrechtben, néhány hónapig Oxfordban, utóbb ismét huzamosabban Göttingában tanult s 1791-ben a losonezi liceum, 1798-ban pedig a pataki kollégium tanára lett: Kant filozofiájának nagy ellenségeként válik ismeretessé három munkájával: *Dubia de initiis transcendentalis idealismi Kantiani*, Pest, 1792; *Eszrevételek a Kant ízlése szerint készült munkára nézve*, melynek neve „Erkölessi tudomány megrostálása”, Pest, 1813; *A pap és doktor a sínlődő Kant körül*, Pest, 1819.

Rozgonyit a filozofia tanszékén 1824-ben a Schelling nyomain járó *Nyíri István* követte, ugyanaz, a ki róla „A halál philosophiája” (Patak, 1823) czímű beszédet mondotta. *Nyíri* szintén kiváló szellem volt, tagja a M. T. Akadémiának és sokoldalú író, ki 1797-től kezdve az iskolában csaknem mindenféle tudomány tanításával megpróbálkozott s 1829—31 között három kötetben „A tudományok összesége” czímű rendszeres enciklopedikus munkát bocsátott közre. Mint filozofustól az Akad. Évkönyveiben és különösen a Tudománytárban jelentek meg tőle dolgozatok, de méltán keltett figyelmet „*Conspectus philosophiae empiricae Lockii etc. ad suas categorias relati Patak, 1824*” czímű önálló művével is, mely kiváló rendszerető elmének alkotása.

A 40-es években Hegel hatása érzik majdnem egész Magyarországon és az 50-es években, sőt a 60-as évek elején is, Patakon Erdélyi hegelizmusa az uralkodó. E korszaknak „A bölesészet Magyarországon” czímű munka volt, mint a magyar bölesélet történetének egyetlen számot tevő kísérlete, a filozofiával való helybeli foglalkozás legértékesebb gyümölcse, bár tárgyát nem merítette ki teljesen és nem haladt tovább a XVII. századnál. Utóbb, 1879-ben, *Bihari Imrétől* jelenik meg (Pest, 1879) egy derék s magasabb igényeknek is megfelelő jogbölesészet, majd a nyolczvanas évek közepe táján *Bokor József* tanár fejt ki szaporább munkásságot mint a Magyar Philos. Szemle írója és szerkesztője s a kilenczvenes években *Mitrovics Gyula* pataki gimn. tanár (1893—1903) ír „A valóságokról” (Bpest, 1893) sikerült eszthetikai értekezést.

Mint jogi író és jogtanár (1793—1829) országos híre kapott *Kövy Sándor*, az ékes latinság s deák poézis nagy barátja és a nyelvújításnak ellensége. Korábban a jogtanulás jobbadán a kész törvények magolására szorítkozott, *Kövy*nél a tárgy lényegének megértése a fő szempont; a jogi képzettség és nem csupán a meglevő törvények tudása; az egyes törvények

Somossy János.

Szeremlei Gábor.

Nagy Gusztáv.

Szentgyörgyi István.

Rozgonyi József.

Nyíri István.

Bihari Imre

Bokor József.

Kövy Sándor.

tárgyalásánál szóba kerül azoknak eredete, más idegen törvényekkel való rokonsága, sőt az „így van“ mellett az „így lehetne“, az „így kellene“ is megfontolásnak tárgyává válik. Mint író nem sokat törődött a felosztások logikai pontosságával, sőt akárhányszor pongyolaságot lehetett szemére vetni; de munkái: az „Elementa jurisprudentiae Hungaricae“ (Kassa, 1800), melyet utóbb (Pest, 1839) *Fogarasi* János megjobbítva, magyarul is megszólaltatott, a „Summarium elementorum jurisprudentiae Hungaricae“ (Sárospatak, 1822) kitűnő könyvek voltak és a „Magyar polgári törvény“, mint addig legjelesebb magyar jogtudományi mű, a Marczibányi-jutalomban részesült. 1817-ben bírálatot írt Kelemennek *Institutiones juris privati Hung.* (Pest, 1814) ez. nagy munkájáról (*Ratio jurisprudentiae Hung. cum quibusdam locis ejus obscuris ad ductum Institutionum Kelemenianorum propositis*, Bécs, 1817), mely élénk vitát támasztott. Szlemenics Pál és Grusz Antal Kelemen védelmére keltek; viszont Kövy „Rationes Rationis jurisprudentiae Hungaricae“ (Patak, 1819) című irattal felelt, bebizonyítva, hogy több megjegyzését maga Kelemen is elfogadta és felhasználta munkájának 1818-iki II. kiadásában. Aztán a huszas évek második felében néhány cikket írt a Felsőmagyarországi Minervába (Magyar törvényt illető régiségek és ujságok töredékei; VI. Károly császár. . . diák versei s némely visszaemlékezések a poesisről, vagy csak versírásról, s annak becsülete stb.). Utódai közül önálló tudományos munkával lépett föl *Antalfi* János, a ki 1828-ban, Pelsőözön született, 1858-ban lett Patakon az osztrák magánjog tanára és 1885-ben halt meg (Magyar váltó- és keresk. törvény, Spatak, 1863); azután *Emőd*y Dániel, a ki Tisza Kálmánnak volt a nevelője és Kossuth, Jókai, Petőfi, Vörösmarty bizalmas barátja, jelentős szerepet vitt, mint hírlapíró. 1863-ban a sárospataki jogakadémia tanára lett. „A magyar magánjog tankönyve“ című két kötetes munkája a halála után jelent meg Sárospatakon, 1892-ben. *Bartha* Béla tanár (1891—95), Laveleye Emil egyházpolitikai tanulmányainak is fordítója (Polgári házasság és házassági bíráskodás, Bpest, 1892) és a theologiai tanárok sorából bizonyos részben *Mitrovics* Gyula, kinek műve: A polg. házasság törvényei, párhuzamban az eddigi házassági joggal, 1895-ben látott napvilágot.

Több mint természetes, hogy a tudós munkák e csoportjai nem fogják kimeríteni a helyi munkásságot; ellenkezőleg, a különféle szakokba tartozó íróknak egész sora vonja még magára a figyelmet. Sárospataknak van néhány orvos-írója, mint *Tóth-Pápai* Mihály paedagogiarcha és tanító, *Felső-őri Fülep* Sámuel orvosdoktor, *Soltész* János orvosdoktor, 1834-től a kollégium tanítója és orvosa, 1853—72-ig a gimnázium tanára, és *Lengyel* Endre, ki 1821-ben Patakon született és 1850-ben Patakon települve le, mintegy 12 éven át működött a kollégiumban, majd Zemplénmegye tb. főorvosa lett, mint ilyen Raisz Gedeonnal együtt a Zemplénmegyei Orvos-Gyógyszerész-Egyesületet alapította és 1903-ban végezte életét. Az irodalomban a Regélő hasábjain (1844) mint verselő lépett föl, azután számos szakcikket írt szaklapokba s évtizedeken át dolgozott egy orvosi polyglott szótáron és Orvosi történelem ez. munkáján. Mások a természettudományok különféle ágaiban és a matematikában tettek kísérleteket. *Nyíry* István a M. Tud. Akad. Évkönyveiben, a Tudománytárban közöl néhány dolgozatot; *Sipos* Pál a berlini tud. társaság előtt matematikai értekezéssel nyer aranyérmet; *Soltész* János „A fűvészet alapvonalai“ (Bpest, 1873) című munkájával szerez akadémiai koszorút. *Köss* József tanítóképző tanár az állattan irodalmának történetét írja meg (1864—65); *Buza* János gimn. tanár, „Kultivált növényeink betegségei“ című munkáját a természettudományi társulat pályadíjjal jutalmazta és kinyomatta 1879-ben; viszont *Kun* Pál gimn., majd akad. tanár (1867—91) a Sárospataki Füzeteket nyelvészeti, a M. Philos. Szemlét nyelvbölcseleti cikkekkel gazdagítja. *Ivánka* Sámuel kántor, ének- és zene-tanár (1860—86) gazdag ének- és zeneügyi és zeneirodalmi munkásságával érdemelt elismerést. *Warga* Lajos „Képes játékkönyv“-et bocsátott közre (Spatak, 1869), *Krúzselyi* Bálint jogtanár (1877—90) „Mire visz a pálinka?“ (Sp. 1883) és „A savókúra“ (Sátoraljaiújhely, 1888) című apróságokat; *Antalfi* János 1859—62 között a Sárospataki Naptárnak volt szerkesztője.

Fogarasi János.

Antalfi János.

Emőd Dániel.

Bartha Béla.

Egyéb Sárospataki szakírók.

Tóth Pápai
Mihály.
Felsőőri Fülep
Sámuel.
Soltész János.
Lengyel Endre.

Nyíry István

Sipos Pál.

Soltész János.

Köss József.

Buza János.

Kun Pál

Ivánka Sámuel

Warga Lajos.

Krúzselyi Bálint.

Antalfi János.

Ismét mások mint fordítók, átdolgozók működtek. *Diószegi* János „Hugo Grotziusnak a ker. vallás igazságáról írott könyveit“ adja ki (Marburg, 1832), legalább a sárospataki koll. könyvtárában levő példányra sajátkezűleg följegyezte, hogy: „Ill. Collegio Sp. offert Johannes Diószegi Interpres et ex parte auctor“. *Öri Fülep* Gábornak — Szemere László felett tartott Halotti Elmélkedését s „A tokaji bornak természetéről és szűréséről“ írt és Kassán megjelent dolgozatát kivéve — összes írói munkássága fordítás és átdolgozás. Egymás után jelennek meg tőle: *Pietet* francezia eredetije után a Keresztyén Erköltsi Tudomány (Pozsony, 1788); *Piktét* Benedeknek három apróbb *Munkátskái* (u. o., 1791); *Codex Legum Ecclesiasticarum. . . e lingua Germ.* (u. o., 1791); *Mason* János, a Magunk megismeréséről (u. o. 1792); *Zimmermann* J. György, a Nemzeti Büszkeségről (U. o. 1792); a már említett „Uzong“; *Baurand* Kegyesség segítő Erköltsi Elmélkedései (u. o., 1795); *Hallernek* Voltaire ellen írott levelei (u. o., 1795); ugyanannak könyve „A hitetlenkedésnek okairól“ (Kassa, 1799), s még kézirati hagyatékát is fordítás alkotja: *A jezsuiták története* Wolff után, két kötetben. *Szilágyi* Márton 1773—1787-ig a fizika, mennyiségtan és természetrajz s 1787—90-ig a német nyelv tanára, a „Cziropediá“-t ültette át görögből (Nagykároly, 1784) és *Haller* Albertnak a Szent Írásban levő legfontosabb igazságokról írott Leveleit bocsatotta ki (Pozsony és Kassa, 1785); *Szombathi* János Raff György „Asia, Afrika, Amerika és Déli India Geographiája“ cz. könyvét dolgozta át *Gromann* György német kiadása után. *Tóth-Pápai* Mihály Less Gotfried Erköltstudományát (Kassa, 1788) és *Pankl* „Mezei gazdaság“-át adja ki magyarul (u. o., 1801), *Soltész* János Hartmann után „Az ember szellemé“-t (Spatak, 1847), *Kálniczky* Benedek Schröck János lipcei tanár történeti munkáját (Köz. ker. egyháztörténet, 1848) honosítja meg. *Halmgy* Gyula gimn. tanár (1864—66) Ciceróból fordított és *Szombathi* Biogr. Professorumának egy részét közölte; *ifj. Mitrovics* Gyula Schwegler filozofia-történetét tolmácsolta és toldotta meg a magyar böleselet történetének vázlatával (Budapest, 1904).

Mű ordítók
és átdolgozók.
Diószegi János.

Öri Fülep Gábor.

Szilágyi Marton.

Kálniczky
Benedek.Folyóiratok és
hírlapirodalom.

Különösen fontos az a szerep, a melyet az irodalom fejlődésében a XVIII. század végétől fogva a folyóiratok, az ujságok mint a fölmerült eszmék közvetlen és gyors terjesztői játszanak. Előbb az írónak, ha anyagi tehetség híjával volt, gyakran évekig kellett várakoznia, míg Maecenást talált és gondolatait a nyomtatott betű szárnyára bocsáthatta; most, az időszaki sajtó kifejlődésétől fogva, legalább a kisebb terjedelmű munkák, mind könnyebben, sőt végre jóformán fáradság nélkül találnak kiadót és juthatnak el a nagy közönség kezébe. Nem esoda, ha az írók úgyszólván tömegesen kapva-kapnak a kínálkozó alkalmon. Már a tárgyalt szakmunkások legnagyobb része élt az időszaki sajtó jóvoltával; *Szombathy* János a Mindenest Gyűjteménybe, a Tudományos Gyűjteménybe, a Kurirba, *Köcy* a Minervába, *Nyírny* a Tud. Gyűjteménybe és Tudománytárba írogatott, *Rozgonyi* a Tud. Gyűjteménybe, *Pálkövi* a Budapesti Híradóba, *Házi* Kincstárba, *Antalfi* a Vasárnapi Ujságba, Magyar Sajtóba, *Bihari* a Figyelmezőbe, Prot. Egyh. és Isk. Lapba. *Bokor* József a Figyelmezőbe (Kámori S. bibliafordításáról) stb. Mi több, vannak, kik maguk is érzik a szükségét, hogy lapot, folyóiratot alapítsanak, szerkeszsenek, mint *Erdélyi* és társai: *Antalfi*, *Arrai*, *Heiszler*. *Bihari* Imre. *SzereMLEI* Gábor és *Hegelüs* László, a Sárospataki Füzetek megindítói és szerkesztői vagy *Mitrovics* Gyula, a Sárospataki Lapok alapítója, szerkesztő-utódaival: *Radácsi* Györggyel és *Tudós* Istvánnal, mint *Bartha* Béla, ki 1894-ben „Órálló“ című prot. politikai lappal tett kísérletet, a „Sárospataki Ifjúsági Közlöny“, a „Sátoralja“, „Sárospatak“, „Zemplénmegye“ alapítói és szerkesztői. A pataki írógárda felhasználta ezeket a helyi lapokat épp úgy, mint sok mást, az iskolák értesítőit, szépirodalmi és tudományos munkák közlésére, politikai, társadalmi, egyházi és iskolai kérdések fejtegetésére. Vannak publiczistáik is: első sorban a korán elhunyt *Kún* Béla jogtanár (1885—96), ki mint alkalmi szónok is kitűnt, ez időből „A bécsi kapituláció. Bpest, 1888“ című önállóan megjelent dolgozat szerzője; még előbből *Kún* Pál, a Honba, Ellenőrbe, Baloldalba, Magyar Ujságba, Egyetértésbe írt czikkeivel; *Orbán* József Autonomia és államségély cz. munkájával (1884); *Mitrovics* Gyula, temperamentumos ezikkein

felül „Egyháziatlanság és üres templomok“ című, 1876-ban megjelent füzetével: *Ballagi Géza* és mások. Viszont természetes, hogy az írók, a mennyiben az ujságot felhasználják, legtöbbször egyházi és tanügyi kérdésekkel, pedagógiai tárgyakkal foglalkoznak. Patak iskolavárosa volt a múltban és az maradt mindvégig; a százados iskolai élet mellett nem fejlődött benne társadalmi tevékenység, a szellemi források, melyek az ős kollégium falain belül buzogtak, nem támasztottak igényeket a falakon kívül; az emberek „jobb fele“ úgyszólván elzárkózik az igazságok keresésének s közlésének régióiba és nem akar tudni egyébről. Nem annyit tesz ez, hogy: „a pedagogia, a didaktika rendszeres, elméleti művelése“, annál kevésbé, hogy: efféle könyvek írásában való szorgoskodás; hanem sokkal inkább: a pataki iskola föl-fölmerülő szükségleteinek gondos fedezése. Az első, előttünk ismeretes dolgozatot a nevelésről a XVIII. században *Tóth-Pápai Mihály* írja (Gyermeknevelésre vezető útmutató, Kassa, 1797). Aztán *Rozgonyi József*től marad egy idevonható mű: a „Jó gymnasium“ (Pest, 1791). A XIX. század 60-as éveit elején *Orbán József* lép föl egy „Gymnasiumi tanterv“-vel; 1873-ban *Kún Pál* (Néhány őszinte szó, Sp. 1873) és *Szinyei Gerzson* nyilvánítanak véleményt a gimn. szervezkedés ügyében; 1876-ban *Tarnóczy Tivadar*tól jelenik meg egy figyelemre méltó cikk a magyar irodalomtörténeti oktatásról (isk. Ert.); 1891-ben *Bartha Béla* a jogi szakoktatás reformjához szól (Pár szó, Bpest); 1897-ben *Maklári Pap Miklós*, *Mitrovics Gyula* és *Rácz Lajos* együttesen a középisk. tanterv revíziójáról mondják el, „szavazat“-ukat.

Mint sajátlag pedagógus író, *Árva József*et szokták emlegetni. *Árva* 1823-ban *Kisráskán* született, Patakon tanult és a papi pályára lépett. Azonban már 1851-ben gimn. tanárságot vállalt Patakon és 1857-ben a kollégium keretében állított tanítóképző igazgatója lesz, majd 1869-től királyi tanácsos és Zemplén tanfelügyelője. Meghalt 1879-ben, elsötétült elmével, de nemes és a népnevelés szolgálatában töltött hasznos és eredményes pályafutás után. Mint író, sokat dolgozott a Prot. Népisk. Közlönybe, a Néptanítók Lapjába (1868), a Sárospataki Füzetekbe („Népiszkolai tervezet“), a melynek egy ideig (1859–60) szerkesztője is volt; önálló művei közül igen sikerült és becses alkotás a „Népiszk. tanterv a tiszáninneni h. h. egyházkerületben“ című (Sárospatak, 1858). Azonban legnagyobb sikereit számos tan- és vezérlőkönyvével, különösen számtaniakkal aratta, melyek oszágossá tették nevét s a 60-as években és a 70-es évek elején a maguk nemében elsőrangú alkotások. A későbbiek közül *Bokor József* (Egy középiskola, Sárospatak, 1882), azután *Dezső Lajos*, a pataki tanítóképző igazgatója (1875–1904) szerepel mint pedag. író, bár emez a lapokban közölt cikkein kívül terjedelmesebb dolgozataiban (*Árva József* életrajza, Pozsony, 1887; *Comenius Á. J.* Magyarországon, Sárospatak, 1883) inkább a művelődéstörténetet szolgálja.

Patakon igen korán észrevették a tankönyv-kérdés fontosságát és árguszemekkel örködtek, hogy a tanítás a bevett kipróbált auctorok szerint történjék. *Tolnai Dáni* Jánosról tudjuk, hogy sokkal többet szenvedett az addig használt *Keckermann-féle* logika kiküszöbölése, mint minden puritán és prezbiteri érzelme és ujtásai miatt. De viszont a hiányokra is többször kiterjesztették figyelmüket és igyekeztek hasznos eszközöket adni az ifjúság kezébe. A legelső iskolai segédkönyv, *Sziksai Fabricius Balázs* „Nomenclatura, seu Dictionarium Latino-Vngaricum“-a még 1574-ben készül és a szerző halála után, *Pesti Gáspár* pataki tanító jóvoltából, 1590-ben, Debreczenben lát napvilágot. Aztán (ifj. Csécsi szerint) *Kabátus* áll elő valami „jeles orthographiával“. („Habet editam insignem Orthographiam.“) Majd *Tolnai Dáni* Jánostól marad egy, a kollégiumban előadott „Theologia“ kézírata, melyet *Szombathi János* még olvasott („quam me olim vidisse, legisse, probe meminim.“. Biogr. Prof. pag. 206).

Különös lendületet nyert a tankönyvírás *Comenius* hatása alatt. Az iskola részére még 1652-ben megjelenik az „Eruditio Scholastica“ három kötete: a Vestibulum: *Tolnai* Jánoshoz, az új első osztály vezetőjéhez, a Janua: *Kaposi* Pálhoz, a második osztály praceptorához és az Atrium: *Ecsedi* Jánoshoz, a harmadik osztály moderatorához intézett ajánlással, illetve utasítással s már néhány év múlva következnek *Buzinkai* Mihály és *Pósaházi* János tankönyvei, amattól az Institutionum Rhetoricarum libri duo (Sp., 1658), az Institutiones

Oratoriae (Patak, 1659), az Institutionum Dialecticarum libri duo (u. o., 1659), a Compendii Logici libri duo (u. o., 1661), *Pósa házitól*: az Ars Catholica, vulgo Methaphysica (Pat., 1662), a Pneumatologia (u. o., 1662), Philosophia naturalis (u. o., 1667), míg későbbi iskolai előadásai: „A Heidelbergai Katekésisnek Magyarázata” (Gyfejtérvár, 1682) kéziratban maradt. Közben *Debreczeni* C(ampensis) János deák és praeceptor *Molnár* Albert latin grammatikáját javította meg és adta ki, mint látszik, Patakon, 1661-ben. Majd *Óreg Csécsy* János, Buzinkai magyarázója (Elucidatio Compendii logici Mich. Buzinkai) 1706. ír — ha igaz — egy magyar grammatikát a Gönczön bujdosó iskola számára, utóbb pedig régebben szerzett tanítványainak többször előadott Orthographia Hungaricá-ját látja el rövid előszóval kiadás czéljából. Azonban meghalt, mielőtt szándékát véghezvihette volna és a kézirat elhányt ezéduálából fia, ifj. Csécsi János szedte össze a nagybecsű munkát, mely ily módon végre 1708-ban mint a Pápai Párizs Lexikonának függeléke „De recta hungarice scribendi et loquendi ratione” cz. alatt napvilágot látott. *Ifjabb Csécsi* János különben maga is megpróbálkozott a tankönyvírással és nyomtatásban is kibocsátott egy vékony héber régiség-tudományt (Aphorismi quibus antiquitates veterum Hebraeorum brevissimae exhibentur, Bernae, 1726). E mellett fiatal korában, még mint egyetemi hallgató, előadásokat tartott társainak a földrajzból, mely később is kedvelt tárgya maradt. Csécsi a pataki iskolában is tanított földrajzot s ebbeli munkásságának emléke fönmaradt néhány diktátumban (Geographia totius orbis), mi több, előadásainak egy részét *Vetsei Pap* István a szerző tudta nélkül magyarra fordította és a Magyarországról szóló rész kihagyásával saját eredeti munkájaként nyomatta ki Nagykarolyban, 1757-ben.

Debreczeni
János.
Molnár Albert.

Vetsei Pap
István.

Nem sokkal később, a XVIII. század közepe tájáról *Sárkány* Dávid, a Sárkány Dávid. bölcselet, történelem és görög nyelv tanára hagyott hátra egy kéziratot theologia practicát, egy metafizikát és egy geografiát, egytől-egyig latinul. Az iskolák, s köztük a pataki, még mindig deákul beszéltek és csak szórványosan, itt-ott hangzott el egy-egy nyilatkozat a nemzeti nyelv művelésének fontosságáról, különösen az oktatás ügyét tekintve. Azonban a század méhében volt egy pár nagyfontosságú eszme, az emberek az idegen áramlat hatása alatt megszerették a műveltség előnyeit s Bessenyeiek a 70-es évek elején épp a közművelődés, a nemzeti, az egyetemes műveltség jelszavával törnek lándzsát a nemzeti nyelv érdekei mellett. Nem esoda, hogy mind többen és többen írnak magyarul. A tankönyvírodalom szintén nagyot lendül: sokat ternel és részben megpendíti a magyar nyelvet. Barczafalvi Szabó Dávid, Dugonics András megmutatják, hogy nemzeti nyelven is lehet művelni a tudományokat, sőt a tudományok tudományát: a mathesist, és a „pedagogus” tábor két részre szakad. Amott vén táblabírák, rozsdás, ócska professzorok, régiségben megrögzött papok a „humanitás” nevében fegyverkeznek és kiáltoznak a nemzeti génus ellen: mi lesz a világból, ha az emberek megszűnnek deákul beszélni! — itt a realisták ifjú szellemű sorai fejlenek ki. Magyarország elmaradt, mivel — többek között — idegen nyelv jármába görnyedt. Az ismeretektől elzárták az embereket; a bölcsek kövét, mint valami múmiát, beburkolták a deák nyelv szájrétű rongyaiba, hogy átlag igen kevesen juthattak hozzá. Mi több, a deák beszéd jóformán ezéllá lett, legalább a legtöbb ember szemében, a helyett, hogy eszközül szolgált volna magasabb lelki javak elérésére. Magyarországnak ki kell emelkednie ebből az állapotból. A czél: az ismeret; az ismeretszerzésnek főeszköze: a nemzeti nyelv; a latin csak annyiban művelendő, a mennyiben bizonyos ismeretek megszerzésére szükséges. Ime a jelszavak.

Patakon szintén ez a két tábor küzd egymással évtizedeken át, szinte a XIX. század harminczas éveig. Hol a realisták, hol a humanisták győznek és foglalnak le több-kevesebb tárgyat, azok a magyar, ezek a deák nyelven való előadásra: nem esoda, hogy a tankönyvek nyelve változó és a szerzők legnagyobb része mind a két idiómát egyaránt használja.

Ime az ez időből való tankönyvírók: 1. *Szentgyörgyi* István (Theologia naturalis. Posonii et Cassoviae, 1784. — Philosophia instrumentalis. Pest, 1793. — Artis Poëticae Elementa. Posonii, 1797. — Kised magyar Grammatica. Pozsony, 1797. — Deák Grammatika magyarul. Pozsony, 1797. E két utóbbira nézve l. Szombathi, Biogr. Prof. pag. 445). — 2. *Szilágyi* Márton (Mathesis, Physica, kéziratban.) — 3. *Szöke* Ferencz (A mechanikának rövid summája.

Szentgyörgyi
István.

Szilágyi Márton.

- Pozsony, 1798). — 4. *Szombathi* János (ABC könyvecske. Pozsony, 1797. — Az Orbis Pictus magyarul — Historia regni Hungariae. Sárospatak, 1817. — Kéziratban: Fundamenta Historiae universalis. Compendium Jurisprudentiae Naturalis. Statistica Europae generalis et specialis. Historia literaria). — 5. *Kövy* Sándor (Magyar törvények rövid summája. Pozsony, 1798. — Elementa. Summarium). — 6. *Emödy* István (Természeti história. I. Állatok országa. Sárospatak, 1809). — 7. *Vadnay* József (Term. hist. II. A plánták országa. Spatak, 1811). — 8. *Gelei* József (Term. hist. III. Az ásványok országa. Spatak, 1811). — 9. *Láczai* Sz. József (Vallásra való bevezetés. Spatak, 1813. — Útmutatás a ker. vallás igazságaira. Stapfer után. Sp., 1808. — Rövid ker. erkölestudomány. Spatak, 1824. — Erkölcsi olvasókönyvecske. U. o., 1824. — A kijelentett vallás históriája. Seiler után. U. o., 1809., 1850-ben. Kálniczky Benedektől, majd Soltész János átdolgozásában). — 10. *Szathmáry* Dániel (Keresztény hittudomány. Spatak, 1815). — 11. *Kézy* Mózes (Elementa Physicae, Spatak, 1818. — A deák grammatikának rövid summája. U. o., 1824. — Elementa grammaticae Latinae. U. o., 1829. — Elementa algebrae. U. o., 1833). — Phaedri . . . fabulae Aesopicae. U. o., 1831. — Elem. geometriae purae. U. o., 1831). — 12. *Nyíry* István (Prima elementa matheseos intensorum. Cassovia, 1821. — A számvetés tudományának kezdete. Sp., 1822. — A sz. históriának rövid summája. Hozzája adatott Magyarország földje vármegyékre osztva. U. o., 1825). — 13. *Rozgonyi* József (Rövid kis logica. Sp., 1825). — 14. *Majoros* András (A régi geographia rövid rajzolatja. D'Anoille és Clusius után. Sp., 1825. — Rövid magyar nyelvtudomány. U. o., 1839. — A magyar nyelvtan elemei. Népisk. számára. U. o., 1844. — A gondolkodástan elemei. U. o., 1847. — Magyar nyelvtan. U. o., 1848). — 15. *Somossy* János (A dogmatica theologia első vonásai. Spatak, 1827. — A zsidó nyelv kezdetei. Buda. 1832—33. [Nyelvtan és olvasók.). — 16. *Soltész* János (Egészségtudomány. Spatak, 1839. — A természet három országának ált. áttekintése. U. o., 1839. — Általános természetrajz. U. o., 1842. Gazd. term.-rajz. U. o., 1841. — Mítudományi természethistória. U. o., 1841. — Term.-rajz. U. o., 1841. — Természetrajz. U. o., 1842. — Bakó Dániellel együtt: Latin-magyar szótár isk. haszn. U. o., 1845). — 17. *Molnár* István (Rövid természettan. I. rész. A testek tudománya. Spatak, 1840. II. rész. Rövid erőtan. U. o., 1841. I. rész. — Kis természettan. U. o., 1843. — Kéziratban: Természettan felgyimn. számára). — 18. *Sztrémley* Gábor (A földrajz rövid vázlata. Spatak, 1845. — Geographiai kézikönyv. Sp., 1845. — Politika. U. o., 1844. — Neveléstan. U. o., 1845. — Jogbölcészlet. U. o., 1849). — 19. *Csoma* Mihály (A római literatura történetének alaprajza. Baehr rendszere nyomán. Két füzet. Sp., 1839—41). — 20. *Zsarnay* Lajos (Ker. erkölestudomány. Sp., 1836. — Paptan. U. o., 1847. — Fordítási gyakorlatok. Spatak, 1847. — Ker. egyháztörténet. U. o., 1852. — Ker. erkölestudomány. U. o., 1853. — Apologetika. U. o., 1857. — Bibliai bevezetés U. o., 1857). — 21. *Csengery* József (Diplomatica, latinul, magyarra fordította 1832-ben Ormós László. — Fordítási gyakorlatok. II. rész. Patak, 1840. — Egyetemes történettudomány vázlata. U. o., 1843). — 22. *Palkóvy* Antal (Az emberi művelődés története. I. rész. (Hajdankor.) Sárospatak, 1845. (V. ö. Szinyei Gerzson: A sp. főisk. Ért. 1895., 22. és k. l.) — 23. *Kálniczky* Benedek (Köz. ker. egyháztörténet. I., II. köt. Spatak, 1848).
- A szabadságharcz után Zsarnay Lajoson kívül *Finkey* József, *Soltész* Ferencz, *Hegedüs* László (szül. 1814. Sárospatakon, meghalt 1884. Bpsten), *Somosi* István (szül. 1816. Bodrog-Olasziban, meghalt 1861. Patakon), *Finkey* Pál, *Zsindely* István, *Heiszler* József, *Ivánka* Sámuel, *Orbán* József, *Kérészy* István, *Emödy* Dániel, *Kún* Pál, a két *Szinyei*: Endre és Gerzson, *Szivos* Mihály, *Molnár* Lajos, *Krüzszelyi* Bálint, a már említett *Arvay* és *Dezső* Lajos, *Tarnóczy* Tivadar, a két *Mitrovics*, *Pásztor* Sámuel, *Sz. Nagy* József képezdei zenetanár voltak Sárospatakon a tankönyvirás munkásai.

Különösen a 60-as években pezsgett a munka; ekkor indul meg a „Népiskolai könyvtár“ című vállalat; mi több, Patak, mint tankönyvkiadó középpont, jóformán versenytárs nélkül áll az egész országban. Utóbb, az alkotmányos éra idején azonban elveszti ebbeli jelentőségét, s noha írói 1873-ban sietnek „Irodalmi Körré“ alakulni, mely azóta számos tankönyvet termelt nem versenyezhet a főváros hatalmas anyagi és szellemi tőkéjével.

A mai Patak tudományos és irodalmi életének fő organumai: ez az „Irodalmi Kör“, mely tankönyvein kívül egyháztársadalmi hetilapjával, a Sárospataki Lapokkal és tudományos folyóiratával, a Sárospataki Füzetekkel nagyfontosságú működést fejtett ki.

Patakon már a XVI. században volt bibliotéka, mely a XVII. század közepe táján az ország elsőrangú gyűjteményévé emelkedett. Az iskolának elűzése hamarosan (1671) véget vet ugyan ennek a virágzó állapotnak; a könyvek egy része a német katonaság s a jezsuiták kezébe jut, más részét a menekülő deákság viszi magával, úgy hogy a XVIII. század elején, a kollégium restaurációjakor, a régi kincsekből csak igen kevés kerül vissza; de a közönség adakozó kedve ismét rohamosan fölgyarapítja a gyűjteményt, mely a XIX. század elején már mintegy 10,000 kötetből áll, míg ma a 38,000-et is meghaladja.

Az első nyomtató műhelyt 1650-ben állították fel Patakon, különösen *Medgyesi* Pálnak és főképpen *Comenius*nak sürgetésére, kinek „Primitiae Labo-

Kövy Sándor.
Emödy István.
Vadnay József.
Gelei József.

Szathmáry
Dániel.

Csoma Mihály.
Zsarnay Lajos.

Csengery József.

Palkóvy Antal

Kálniczky
Benedek.

Hegedüs László.

Finkey József
és Pál.

Somosi János.

Zsindely István.

Kérészy István.

Tarnóczy
Tivadar.

Pásztor Sámuel

Irodalmi kör

A pataki
könyvtár.

A pataki
nyomda.
Medgyesi Pál.

rum"-a a pataki sajtónak legelső terméke. Az elűzés azonban ezt a vállalatot is megszüntette. *Rosnyai* János, a nyomtató, Debreczenbe költözött a deák-sággal együtt, mely a betűket magával vitte; azonban csakhamar elhagyta őket, Kolozsvárra ment, ott folytatta működését *Czegledi* Istvánnak Patakon megkezdett „Sion vára” befejezésével, — a betűket pedig 1706-ban, Debreczenben, elpusztította a német katonaság. A XVIII. században nem volt nyomtató műhely Patakon, hiába sürgetik felállítását ifj. Csécsi János és mások; csak a következő század elején, 1805-ben, létesít egyet *Szentes* József kapitány és ez a magánvállalat megy át, 1810-ben ideiglenesen, 1817-ben pedig végkép a kollégium birtokába, hogy a ma is meglevő műhelynek alapjául szolgáljon.

Maga az irodalmi és tudományos élet, mint a múltban, a jelenben is nagyrészt a kollégiummal áll kapcsolatban. Ez az élet azonban nem a régi többé, a mai pataki irodalom az ország irodalmában korántsem foglal el olyan tekintélyes helyet, mint a XVII. századbeli.

A XIX. század Magyarországon általán a cenzuralizáció kora volt, de különösen az az irodalomban és tudományos életben. Mindent az ország szívébe igyekeztünk összehalmozni, a mivel természetszerűleg együtt járt a vidéki cenzurumok elhanyagolása, sőt erőtlenítése, főképp pedig az a körülmény, hogy a vidék a középponti élet roppant arányú előhaladásával nem tud lépést tartani. Egyes kiváló szellemek, mint *Erdélyi* János, különösen oly időkben, mint a reakció kora, a midőn az idegen hatalom nyomása a középponti élet teljes kifejlődését lehetetlenné tette, idézhetnek elő ideig-óráig tartó föllendülést; de tartós virágzást csupán a szükséges és már is sokaktól emlegetett decentralizálás szelleme támaszthat.

Jelenleg Sárospatakon a következők foglalkoznak leginkább tudományos irodalommal:

Buza János, 1872 óta gimn. tanár. Számos czikket írt szaklapokba és a Sárospataki Lapokba, melynek egy ideig a szerkesztésében is osztozott; több természetrajzi tankönyvet szerzett nép- és középiskolai használatra. Egyéb művei: Kultivált növényeink betegségei, Bpest, 1879; Emlékbeszéd Soltész János (1880) és Tarnóczy Tivadar felett (1895); Négy év a spataki ref. egyház történetéből, Szerencs, 1903. Ő írta e kötet számára a vármegye természeti viszonyait tárgyaló részt is.

Csontos József, 1892 óta gimn. tanár, a Sárospataki Lapoknak volt munkatársa; értekezései: Városaink Mátyás korában (1893); Magyarország története (1894); Historiai vonatkozású érmeek Hadrianus korából, (1896).

Dobby László, 1898 óta gimn. tanár, nyelvész. Önálló értekezése: Q. Horatius Flaccus Carmen Saeculare-ja (Sárospatak, 1900).

Ellend József, 1891 óta főgimn. tanár. Terjedelmesebb értekezései: Az inductio tünetnényei vonalas vezetőkben; Az áramgerjesztés tünetnénye és főbb kísérleti törvényei; A sárospataki főiskola két százados fizikai múzeuma; Descartes mechanikai alaptételei.

Ferenczy Árpád, 1902 óta akad. tanár. Művei: A semlegesség elmélete. A politikai rendszer, Budapest, 1905.

Finkey Ferencz akad. tanár, szakfolyóiratokban kifejtett nagyterjedelmű munkásságán kívül, következő önálló munkákat bocsátott közre: Az egység és többség tana a büntetőjogban, Spatak, 1895; A büntetőjog alapja, u. o., 1896; A magyar büntető eljárás tankönyve, u. o., 1899; A szándék fogalma és ismérvei a büntetőjogban, u. o., 1899; Bűnügyi esetek, vitatkozási tételek és feladatok, u. o., 1900; Az esküdtszék a magyar bűnvádi eljárásban, u. o., 1900; Az új magyar esküdtszék és az új bűnvádi eljárás, Ujhely, 1900; A magyar büntetőjog tankönyve, Bpest, 1902; A motivumok tana a büntetőjogban, u. o., 1903; A börtönügy jelen állása és reformkérdései, u. o., 1904.

Finkey József akad. tanár (1885—) több emlékbeszédet írt. Szakdolgozata: Az örökösödési jog jogbölcészeti alapja (Sárospatak, 1887).

Fodor Jenő, 1891 óta városi főjegyző, szaklapokba és a megyebeli lapokba számos czikket írt s mint a város levéltárának rendezője és his-

Rosnyai János.

Czegledi István.

Szentes József.

A jelenlegi sárospataki írók.

Buza János.

Csontos József.

Dobby László.

Ellend József.

Ferenczy Árpád.

Finkey Ferencz.

Finkey József.

Fodor Jenő.

- torikus, az újhelyi „Adalékok Zemplénvármegye Történetéhez” című folyóiratnak dolgozótársa.
- Gérecz Karoly. *Gérecz Károly*, 1868 óta ref. tanító, számos czikket, verset és népiskolai tankönyvet írt. Önálló munkái: Gyászdalok és búcsúhangok, Sárospatak, 1873; Népiskolai tanterv, u. o., 1877.
- Hodossy Béla. *Hodossy Béla* tanítóképző-intézeti igazgató, az újhelyi „Közművelődés” szerkesztője, zenészi író. Önálló művei: „Ötven templomi Ének” orgonára; Budapest 1900. „Hegedű Iskola”, u. o. 1900; „Énekek, Dalok” u. o. 1901 Magyar Énekiskola”, u. o. 1902. (Sarudy Ottóval). „Tárogató” dalgyűjtemény, u. o. 1903.
- Illyefalvi Vitéz Géza. *Illyefalvi Vitéz Géza*, 1896 óta akad. tanár. Művei: A rendőrség államosításának kérdéséhez, Spatak, 1898; Szerves társadalom és államszervezet, Budapest, 1902; Társadalmi fejlődés s a rendőrség mint önálló államszerv, u. o. 1903; Magyarország statisztikája, Pozitív társadalomtan elméletek és a valódi pozitívizmus, u. o. 1904. Társadalom, állam. jog. 1904.
- Kovácsy Sándor. *Kovácsy Sándor* 1876 óta gim. tanár. Czikkeket és vallástani könyveket írt a gimn. alsóbb osztályai számára.
- Kún Dániel. *Kún Dániel* földbirtokos, a „Zemplénmegye” ez. hetilapnak volt a szerkesztője (Patak, 1902—1903).
- Kún Zoltán. *Kún Zoltán* orvosdoktor, 1873 óta akad. tanár. Művei: Népszerű közlemény a fülbántalmak következményeiről s befolyásáról a beteg foglalkozására és szellemi fejlődésére, Ujhely, 1877; Ertekezés a pneumatikus gyógykezelésről a légzőszervek bántalmainál, Sárospatak, 1877. Ertekezés a fülbetegségeknél alkalmazható vizsg. módszerekről, u. o., 1878; Az orr- és garathabarczokról s ezeknek műleges eltávolításáról, Bpest, 1880; Az orr-tükrészetről, u. o., 1880; A gégetükrészetről s annak ellenőrzése mellett a heveny és idült gégelob és szövődményeinek gyógykezeléséről. Sárospatak, 1887; Ertekezés a villamosság hatásáról és alkalmazásáról a gyógyászat terén, u. o., 1893; Erdőbénye klimatikai gyógyértékéről, Ujhely, 1892; Erdőbénye ismeretése, Spatak, 1900; Népszerű értekezések stb. Szerenes, 1902. A kórnemző baktériumok életműködéséről, Jászpatak, 1902. Rövid utasítás nem orvos részére, az életmentési eljárásokkal bővítve. u. o. 1905.
- Maklári Pap Miklós. *Maklári Pap Miklós* gimn. tanár (1874—1903). Czikkeket írt szakfolyóiratokba és tankönyveket szerzett Magyar: nyelvtan, Magyarország története, Magyar olvasókönyv, Közéleti írásművek stb. czímmel. A Középközlőink reformja, szavazat a tanterv-revizio ügyében, Mitrovics Gyulával és Rác Lajossal együtt írt munkája (Spatak, 1897.) feltűnést keltett.
- Meczner Sándor. *Meczner Sándor*, 1895 óta akad. tanár, több szaklap dolgozótársa. Művei: Az életbiztosításról, Sárospatak, 1897; A tévedésekből alkotott jogügyletek, u. o., 1901. A műkedvelő fényképezés kézikönyve.
- Novák Lajos. *Novák Lajos*, 1896 óta akad. tanár. A „Herczegszőlősi Kánonok” című munkában kiadta Kanizsai Pálfi János pápai artikuluszait. Egyéb művei: A gyakorlati theologia mai munkaköre. Sárospatak, 1898. Népszabadság, u. o., 1898; Református temetési énektár, u. o., 1900; Peremartoni Nagy Gusztáv, 1844—1900, u. o., 1902.
- Novák Sándor. *Novák Sándor*, 1900 óta gimn. tanár. Tárcaakat, verseket írt különféle lapokba. Önálló munkája: Karácsenyéj, Sárospatak, 1902; Szász Károly élete és művei, 1904.
- Radácsi György. *Radácsi György*, 1871 óta akad. tanár. Mint átdolgozó működött a népisk. tankönyvirodalom terén; írt több protestáns folyóiratba és a Sárospataki Lapoknak 1882—96 között szerkesztője volt. Szerkesztett több alkalmi emlékkönyvet és tevékeny részt vett az új bibliarevizio munkájában. (V. ö. Venetianer S., Az új Ö-szövetség. Szeged, 1900.) Egyéb művei: emlékbeszédek: Vay Miklósról (1886), Mudrány Andrásról (1900), Warga Lajosról (1901), Arvay Józsefről (1904).
- Racz Lajos. *Racz Lajos*, 1889 óta gimn. tanár. Szerkesztője volt a Sárospataki ifjúsági Közlönynek, írt több tudományos folyóiratba, többnyire könyvismertetésekkel. Egyéb művei: Descartes emlékezete, Thomasut után (Olesó Könyvtár); Melancthon emlékezete (beszéd), Debreezen, 1897; A lélektan alapvonalai, Wundt után, Budapest, 1898; Wundt jelentősége a filozófiában, u. o. 1903; Renan emlékbeszéde Spinóza felett, ford., megjelent az Olesó Könyvtárban.

Rohoska József, 1901 óta akad. tanár. A Sárospataki Lapoknak 1905 óta szerkesztője. Önálló munkái: *Erazmus és a reformáció Luther előtt*, Patak, 1901; *Wirth Egyházi Beszédei*, ford., 1904; A héberekekhez írt levél eredetének főbb problémáiról, Spatak, 1903. Rohoska József.

Szabó Sándor, 1896 óta akad. tanár. Önálló munkái: *Pénzügyi Kódex* (eddig két kötetben), Bpest, 1899—1900. Utasítás a szövetkezetek részére, u. o. 1904. Szabó Sándor.

Székely György 1892 óta akad. tanár. Önálló művei: A legújabb bölesészeti irányok Németországban, u. o., 1893; A kvalitatív érzelmek pszichológiája, u. o., 1896; *Emlékeim*, Sárospatak, 1897; *Művészet és erkölcs*, Bpest, 1903. Székely György.

Tüdös István, 1895 óta akad. tanár. Szerkesztője volt a Sárospataki Lapoknak (1897—1904) és a Theologiai Szaklapnak. Önálló munkái: *Zwingli*, mint dogmatikus, Sárospatak, 1892; *Mirandulai Pieus János élete és bölesészete*, Kolozsvár, 1892; *Kossuth Lajos emlékezete*, Miskolcz, 1894. Ünnepi beszéd, Sárospatak, 1896. A dogmák jelentősége napjainkban, Sárospatak, 1896; *Dolgozatok a gyakorlati lelkészet köréből*, Miskolcz, 1897; *Levelek a jezsuiták erkölcsanáról*, Budapest, 1901; *Tanulmányok Augustinus tanrend-szeréből*, Pozsony, 1903; *Pásztor Sámuel emlékezete*, u. o., 1904. (Munkatársa volt a Zoványi-féle Theol. Ismeretek Tárának.) Tüdös István

Zorányi Jenő 1901 óta akad. tanár. Szerkesztője volt a Sárospataki Ifjusági Közölnynek; dolgozott több hazai és a hágai „Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis” című folyóiratba, továbbá a Sárospataki Lapokba, mely utóbbinak társ-szerkesztője volt (1904). Önálló művei: *Tanulmányok a magyar prot. egyház és irod. történetéből*, Sárospatak, 1887; *Kossuth és Rákóczy*, u. o. 1903; *Egyetemes főgondnok és főconsistorium a magyarországi ref. egyházban*, Budapest, 1903. Zorányi Jenő.

Zsindely István, 1891 óta akad. tanár. Lapokba és folyóiratokba írt. Önálló művei: A lovagi intézmény, Bpest, 1893; A magyar alkotmány az Anjonk alatt, Sárospatak, 1899; *Legrégibb formulagyűjteményünk*, tekintettel a középkori magyar jogi műveltségre, Újhely, 1904. Zsindely István.

Zsoldos Benő, 1873 óta gimn. tanár, 1882—84-ben a Sárospataki Lapok társ-szerkesztője; írt számos tudományos folyóiratba és a Pecz-féle Ókori lexikonba. Önálló munkái: *Thukydides*, Bpest, 1887—88 (3 köt.) és középkisk. tankönyvek. Zsoldos Benő.

Mindezekon kívül *Balogh* Kálmán, *Kiss* Elek, *Nagy* Lajos, *Zelles* Lajos, *Harsányi* István, *Szilágyi* Benő, *Fővenyessy* Bertalan, *Molnár* János, *Steinfeld* Jenő, *Cserniczky* István és *Vörös* Ferencz fejtettek ki több-kevesebb munkásságot s alkotják a jelenlegi sárospataki irodalom gárdáját.

II.

Sátoraljaújhely a legújabb korban lépett némileg az irodalmi városok sorába s régebről csupán nagyon szórványos adatokat tud felmutatni. *Siklós* Mihályról, a kit több tekintélyes régi forrás a város reformátorának nevez, nem tudjuk, vajjon írt-e tőzbet is annál az egyetlen éneknél, a melyet az 53. zsoltár motívumaiból szerzett; valamint az sem vitatható, hogy ezt az egyetlen ismert munkáját éppen itt készítette volna. A legrégibb magyar író, a kiről föltehető, hogy Újhelyben működött, egy lánglelkű nő, *Losárdi* Zsuzsanna volt, a ki 1681-ben helybeli családból született. Bátyja, Miklós, zászlótartó volt II. Rákóczi Ferencz táborában. Zsuzsanna vele ment, a vitézeket saját szerzésű dalokkal lelkesítette és sebesülteket ápolt. A zsidói vereség (1705 november 11) után a németek elfogták, Marosvásárhelyre vitték, s mivel a vád szerint verseivel a népet lázította, halálra ítélték. 1706 május 29-én sikerült azonban megszöknie és Törökországba menekült, a hol végképp nyoma veszett. II. Rákóczi Ferencz erdélyi fejedelemmé választására írt egy verset Erdély rendeihez, a mely Gyulafehérváron nyomtatásban is megjelent, de ma már teljességgel ismeretlen; többi műveiről nem tudunk semmit; csak 1706 május 12-én egyik pártfogójához, Budakyhoz, kiszabadulása ügyében írt levele ismeretes, de ebben a kevésben is néhány igen jellemző vonás van. A levél eleje:

A magyarok istene adjon minden jót!
A mint hajdan jó hazámban volt,
Ezt szívéből kívánja
Szegény hazánk rab leánya.

Szépen mondja: „Nem azért énekelem énekeimet, hogy német uramékat kiirtsam, hanem hogy hazámat hazámban megsirassam.“ „Nem hiszem, hogy német esászár ő felsége katonáit azért küldötte légyen áldott földünkre, hogy asszonyokat fogasson velek, mert bizony nagy gyávaság lenne a magyar szívet csak magyar asszonyokban keresni.“

Molnár Borbála.

Egészen másfajta lélek volt a másik költőnő, *Molnár Borbála*, a ki szintén Újhelyben, 1760-ban született. Korán, 17 éves korában és szíve ellenére ment férjhez; tizennégy évi gyűlölt házassága alatt a költészetben talált vigasztalást. 1791-ben özvegygyé lett s néhány évre Vácra költözött: onnan Mikes Anna grófné Erdélybe hívta társalkodónőnek. Rendszerint Egeresen töltötték a nyarat, a telet pedig Kolozsvárott, a hol Borbála asszony a legelőkelőbb körökkel jutott érintkezésbe s Újfalvy Krisztinával is megismerkedett. 1817-ben meghalt a grófné, mire Molnár is elhagyta Erdélyt, hazajött, Hajdúbagosra, jegyző-fióhoz telepedett és ott halt meg 1825-ben. Korának kedvelt írója volt és első gyűjteményét (*Molnár Borbála Munkái*, Kassa, 1793, 1—4 db.) egy év alatt elkapkodták, úgy hogy már a következő esztendőben új kiadása látott napvilágot (Pozsony és Pest, 1794—95). Többi munkái: Egy nemes cselekedet leírása, Pest 1797; majd költői levelezései Csizi strázsamesterrel (Pozsony, 1797), Újfalvy Krisztinával (Kolozsvár, 1804), melyek közül azonban csupán az utóbbi érdekesebb mint az egyaránt szép, szellemes és boldogtalan költőknek a férfiakról való eszmecsereje, s végül „Szerencsétlen indulat, vagy Sarolta és Sándor“ (Kolozsvár, 1804) s a kéziratban elveszett „Szerencsétlen szerelem“ című munkája.

Abból az időből, melyben Molnár Borbála még boldog gyermekkorát élte, öt paulinus iskolai dráma ismeretes, melyek közül négyet 1765-ben az újhelyi gimnáziumban előadtak, az ötödik pedig teljes bizonyossággal Újhelyben készült. E darabok: I. „Pál, Szomorú Játék“, melyet *Péntek István* hozott magával Pápáról; II. „Omnia vincit amor. Polydorus et Cassandra“, deákul, Bors Dániel igazgatásával került színre; III. egy „Intermedium“, közjáték, melynek egy-egy aktusát az előbbinek 2—3., 3—4. felvonása között és 4. felvonása után adták elő; IV. „Bakhus“; V. „József“ (József és Putifárné tört.), versekben. Az utolsót 1765-ben *Táncz Menyhért* pálos theologus írta; a második és harmadik számú két sikerült bohózat minden valószínűség szerint *Billisits Márton* újhelyi tanárnak (1764) sok helyt a kor ízléséhez illően durva, de komikai érre valló és népies zamatú alkotása.

Kulcsár János.

Valamivel később *Kulcsár János* paulinus bocátoitta közre Újhelyben a Szentháromságról címzett kápolnában mondott beszédét (Sátoraljaiújhely mezővárosának döghalál ellen választott oltalma és orvosa a megoszolhatatlan teljes Szentháromság egy Isten, Eger, 1771); azután a XIX. századnak első tizedeiben *Major József* ref. lelkésztől (1816—30) jelenik meg néhány figyelemre méltóbb írás: „A s.-újhelyi, Magyarországon legrégebb ev. helv. vall. ecclesiának örömnépe“ (Sárospatak, 1816), mely a szerző beiktatására készült és az újhelyi ref. egyház történetére vonatkozó egyéb adalékokon kívül az 1522-től itt működött pásztorok névsorát tartalmazza; „Hübner bibliai históriája“ (u. o., 1825); néhány alkalmi beszéd s egy jó későn, 1866-ban, a Sárospataki Füzetekben megjelent „Indítvány“ a prot. egyházi irodalom pártolása ügyében.

Katona Dénes.

Katona Dénes nyugalmazott kegyesrendi tanár, néhány évtizeddel Major után (1843—74) lép fel több dolgozattal. Kedves eszméje volt: idegen éghajlatok növényeinek meghonosítása, e végből kávéval, cukornáddal, indigóval s több effélével kísérletezett és számos idevágó kertészeti és gazdasági dolgozatot közölt szaklapokban. Önálló munkái: Ertekezések a szelíd gesztenyefáról, a borok királyáról, magyar theáról és indigóról, Pest, 1850; Gyümölcsfák nemesítése, u. o., 1853; Növényhonosítás, u. o., 1854; A dinnyészet, u. o., 1860; Európai indigó netovábbja, Újhely, 1864; A kávéfának tökéletes megismertetése, u. o., 1868. stb. Ezekon kívül még versírással is foglalkozott; nyomatásban megjelent egy epepeája XII. énekben. — 1855-ben a ref. káplánból később kath. lelkész lett *Zsadányi Dul Benjamin* adott ki Újhelyben egy munkát: „Pálmavirágok a német szent költészetből“.

Zsadányi Dul Benjamin.

A fellendülés azonban csupán a század hatvanas éveivel kezdődik. E korszak munkásságára különösen két tényező volt hatással: a Zemplénmegyei

Orvos-Gyógyszerész Egyesület és a helyi hírlapirodalom; emez mint buzdító és kiadó, amaz felolvasó-estéivel és kiadványaival, de mind a kettő mint eszmék terjesztője.

Újhelyben különben már a húszas évektől kezdve időről-időre akadnak orvos- vagy gyógyszerész-írók, kik egy-egy értekezéssel szerepelnek; mint *Breznay István*, gálszécsi születésű megyei kórházi orvos (Dissertatio inaug. de chlorosi, Pest, 1820); *Gergelyi József* gyógyszerész (A tiszta tömény eezetsavról, Pest, 1835); *Mráz Lajos dr.*, a zemplénmegyei kórház másodorvosa (Gyógygyakorlati kalászok a zemplénmegyei kórház nevezetes eseteiből, Buda, 1843); *Koczourek Ferencz*, 1869-től megyei központi állatorvos, 1884-től főállatorvos, ki a lótenyésztésről és a lovaknak némely betegségeiről a lapokba írt cikkein kívül értekezést közölt a háziállatokkal való helyes bánásmódról (Újhely, 1889) s német munkát írt a lóbetegségekről, melyet *Hodoly Elek* megyei középponti állatorvos fordított magyarra (Újhely, 1875). *Gallik Géza* gyógyszerész (1873—82) helyi és szaklapokba írt sokat; de önálló munkái is vannak (Az ivóvizekről általában és a sátoraljaújhelyi ivóvizekről, Újhely, 1877; Útmutatás a tápszerek stb. orvos-rendőri vizsgálatára, u. o., 1879; A rothadási baktériák összetétele, u. o., 1880; A bor vizsgálatáról, u. o., 1881). *Hornnyay Béla* orvosdoktor felolvasásokat tartott, melyek nyomtatásban is megjelentek (Szemünk szerkezetéről; Az étkezéstről és táplálkozásról stb.).

Valamennyi közül azonban csak *Chyzer Kornél* megyei főorvos (1869—92) emelkedik országos hírűvé kitűnő megyei monografiáival, melyeket lapokban és folyóiratokban közölt. (Adatok Zemplénmegye természetrajzi ismeretéhez. I. Halai: M. Kárpát-Egyesület Evk. 9. k. Ásványai: Math. és Természettud. Közl. 13. és 18. k. Újabb adatok bogárfaunájához: Rovartani Lapok, 1885; méhféléi: M. orvosok és term. vándorgyűlése. Munk. 22. k. stb.); beces ethnografiai adatokat tartalmazó uti rajzaival (Északon, Bpest, 1875; Nyugaton, Újhely 1878); kiváló balneologiai tevékenységével (Az erdőbényei fürdő ismeretése, Sárospatak, 1877. A czigelkai Lajos-forrás, Újhely, 1882; A szobráncai fürdő. u. o., 1882; Magyarország gyógyhelyei és ásványvizei, u. o., 1885; A magyar fürdőkről, Bpest, 1886) és egyéb irataival, minők: Emlékirat a megyei közegészségügyi szervezet főtartása ügyében, Bpest, 1871; Zemplénmegye közegészségi viszonyai, Patak, 1872; Népszerű oktatás a choléráról, Bpest, 1874; Jelentés Zemplénmegye közegészségi viszonyairól 1879-ben, Újhely, 1880; Zárjelentés a phylloxera-kutatásról, u. o., 1880; Reliquiae Petényianae, Bpest, 1881—82; Emlékirat az 1876. XIV. t.-cz. ért. rendszerezített járásorvosi és körorvosi intézmény tárgyában, Újhely, 1882; Adatok Zemplénmegye természetani ismeretéhez, u. o., 1883; Közegészségi bajaink, u. o., 1886; Az önfentatásról, u. o., 1888; stb.

Az első újhelyi lap, a Zemplénmegyei Híradó (utóbb, 1864-től csak Zempléni Híradó) 1862-ben indult meg. A vállalatnak id *Bajusz József*, *Fejes István*, *Karsa Ferencz*, *Knopfler Sándor*, *Matolai Etele*, *Payzsoss Andor*, *Krúzselyi Bálint*, *Zombori Gedő* stb. voltak főbb dolgozótársai és kezdetben *Forster Rezső* s *Weisz Mór* nyomtató, majd *Fischer* (jelenleg *Halász*) *Náthán* tanító, 1865—1866-ban *Zámbó János* kegyesrendi, utóbb ev. ref. tanár s végre 1866—1870-ben *Karossa Endre* szerkesztette.

Karossa Abaújából származott Zemplénbe, hol mint tiszti ügyész kezdte pályáját. A szabadságharcban a zempléni nemzetőrség tagja volt, Világos után Tokajba internálták s 1867-ben megyei tiszti főügyész lett. Tüzes, szabadelvű lélek volt és tehetséges zeneíró, ki Liszt ellen védte a magyar zene eredeti magyarságát és néhány dalt szerzett, melyek — köztük a „Jegenyefa tetejében” — átmentek a nép ajakára.

Boruth Elemér (*Steiger* Alajos) ragadja kezébe *Karossa* halála után (1870) a sátoraljaújhelyi hírlapirodalom zászlóját. *Boruth* mádi születésű (1833) volt és egyideig Nyiregyházán viselt hivatalt; de a provizórium beköszöntésekor otthagya állását és hazatért szólót művelni. Mint gazdának akadt ideje, hogy az irodalommal foglalkozzék, s 1854-től kezdve, számos költeménye jelent meg a pesti lapokban, sőt 1859-ben önálló kötetet is föllépett. 1870-ben átköltözött Újhelybe; itt nyomatta ki újabb költeményeit (Nyárfalevelek, 1878) s itt is halt meg 1886-ban, két kötetre rugó munkát hagyva

Breznay István.
Gergelyi József.

Koczourek
Ferencz.

Hodoly Elek.
Gallik Géza.

Hornnyay Béla.

Chyzer Kornél

Az újhelyi sajtó.
Id Bajusz
József.
Fejes István.
Karsa Ferencz.
Knopfler
Sándor.
Matolai Etele.
Payzsoss Andor.
Krúzselyi
Bálint.
Zombori Gedő.
Zámbó János
Karossa Endre.

Boruth Elemér.

hátra, melyeket Szana Tamás adott ki a következő esztendőben (Bpest, 1887). Boruth költészete Petőfi hatása alatt állott; igaz és őszinte hangjában mély érzés, eleven képzelet nyilatkozott meg s népies és kedves humorú elbeszélő költeményei mellett a közönség szívesen fogadta dalait, melyek közül a „Szomorúfűz ága hajlik a virágra“, „Tele van a rózsabokor virággal“ „Két lánya volt a falunak“ s még sok más ma is a nép száján forog. A Petőfi-Társaság a tagjai sorába választotta és Jókai Mór meghívta, hogy a lapjához szegődjék s a fővárosba költözzék, de Boruth nem akarta szülőföldjét elhagyni s onnan tette költői nevét országos hírvé. Mint hírlapíró 1870-ben indította meg lapját, a „Hegyaljá“-t, melynek címét még abban az esztendőben „Zemplén“-re, 1878 végén „Zempléni Lapok“-ra, 1880-ban ismét „Zemplén“-re változtatta. A vállalat, melynek szerkesztésében *Farkas Bertalan*, *Hornyay Kálmán*, *Knopfler Sándor* és mások segédkeztek, jól fejlődött és túlélte alapítóját. 1886-ban a szerkesztés mint főmunkatársra *Dongó Gyárfás Géza*ra szállott, ellenben a felelősséget *Payzsoz Andor* és *Horváth József*, 1889—1891-ben *Dókus Gyula* viselte, míg végre 1891-től 1902-ig a felelősség is Dongóra nehezült. Időközben *Bíró Pál* indított egy hetenként kétszer megjelenő politikai lapot (Zempléni Újság); ez is csakhamar beleolvadt a régi „Zemplén“-be és ennek megerősítésére szolgált. Ma Újhelynek, a vármegye hivatalos lapján kívül, összesen négy lapja és egy tudományos folyóirata, továbbá egy naptárvállalata (a „Zemplén“ képes naptára, alapította Boruth E. 1883-ban) van: a *Meczner Gyulától* és *Molnár Jánostól* szerkesztett „Zemplén“, az 1892-ben *Jurcsó Ágostontól* alapított „Közérdek“ folytatásul megjelenő „Zempléni Hírlap“ (szerk. *Pataky Miklós*); *Buza Barna* függetlenségi újságja, a „Felsőmagyarországi Hírlap“, melyet 1898-ban *Kossuth János* indított; a zempléni megyei ált. tanítóegyesülettől 1904-ben alapított „Közművelődés“, melynek *Hodossy Béla* sárospataki áll. tanítóképző-intézeti tanár volt a szerkesztője, aztán az „Adalékok Zemplénvármegye Történetéhez“ című gyűjteményes havi vállalat, melynek megindulásától (1895 okt. 1.) maig *Dongó Gyárfás Géza* áll az élén. Főmunkatársai *Dókus Gyula* és *Matolai Etele*. Továbbá Dongót bízta meg Sátoraljaújhely város képviselőtestülete Újhely történetének megírásával és ugyancsak folytatta a Boruth szerkesztésében megindult képes naptárt, melyből tizenöt évfolyamot szerkesztett.

Az alkotmányos éra óta Újhelynek alig van valamire való író-embere, ki e vállalatok egyikével-másikkal nem állana szellemi kapcsolatban. A sorozatból mindössze *Singer Izrael* tanító (1860—1875) tesz kivételt, ki német felekezeti lapokban és magyar politikai napilapokban közölt pedagógiai cikkeket és iskolai könyveken kívül két önálló neveléstani munkával (Erziehungslehre für isr. Eltern, 1882; Pflichten für Schulmänner I—III. rész, 1891—1900) vívta ki a szakkörök dícséretét. Maguk a kegyesrendi atyák, kiknek iskolai Értesítője a hetvenes évektől fogva közöl pedagógiai és tudományos értekezéseket (V. ö. *Cserépy Józseftől*, ki 1883-ban Újhelyen adja ki Sallustius történetírásáról szóló értekezését; Vergil alvilága 1887, Cicero egy vitás helyéről 1891; *Cserhalmy József*: Európa és Ázsia összehasonlító vízrajza, 1879; *Félegyházy Béla*: A mennyiségtan tanításáról, 1884; *Friml Aladár*: M. Fabius Quintilianus a tropusok- és figurákról, 1888; *Ormándy Miklós*: A mai modern nevelésről, 1891; A szőlő, 1892; A dohány, 1895; önállóan: A kender természetrajza, 1889 stb.) szívesen használják föl a helyi újságokat eszméik terjesztésére. A gárda nem nagy és nem gazdag kiváló írókban; de bizonyos tekintetben ütegyengető munkát végez és mint ilyen figyelemre méltó. *Biernatek Ede* (A szeszadó tankönyve, Budapest, 1885; A fogyasztási adók tankönyve, u. o., 1886; A jövedékek tankönyve, u. o., 1887), *Czagány Ferencz* (Víg órák, Újhely, 1904; Zemplénvármegyei helységnevtár és kalauz, u. o., 1904), *Dókus Gyula*, *Dongó Gyárfás Géza* (Lapok a tudományok könyveiből, Nagykaroly 1877, Képek az ősmagyar életből, u. o. 1877. Óskeletalú temetési hagyományok, Újhely, 1878. A boszorkányokról, u. o. 1878), *Eördögh Dániel* (Népiskolai reform. Őszi virágok, Újhely, 1857; Tündérsíp, u. o., 1892), *Erényi Jakab* (Elmélkedések a zsidókról és a zsidókérdésről, Bpest, 1883.), *Farkas Bertalan* (Fehér sátán, színmű; Beszélyek, Bpest, 1878), *Hám Sándor* (Költemények), *Kapás Lajos Aurél*, *Karsa Ferencz*, *Knopfler Sándor* (A sátoraljaújhelyi statusquo izr. anya-hitközség népiskolá-

jának története, Újhely, 1886; röpiratok; tankönyvek), Kovács Ev. János (A testgyakorlat mint nevelési eszköz, Újhely, 1876; Netti a magyar zsidónő, u. o., 1888), Kossuth János, Matolai Etele (Visszaemlékezéseim honvédeletemre, függelékül Lázár Vilmos várfogságban írt emlékiratai, Újhely, 1883), Mock Ferenczné, Németh Bertalan, Pataky Miklós (A közs. pótadó kulcsai tizedes rendszerben, Újhely, 1883; Sátoraljaújhely város szabályrendeletei, Bpest, 1892; A villamos berendezések engedélyezésére vonatkozó törvények és szabályok, Újhely, 1896; A katonai beszállásolás kézikönyve stb.), Székely Albert a „Sümege és Vidéke” megalapítója és a Felsőmagyarországi Hirlap szerkesztője, Szirmay István és még néhányan írtak sok érdekes és értékes dolgot.

Kovács Ev.
János.

Lázár Vilmos.
Mock Ferenczné.
Németh Bertalan.
Pataky Miklós.

Székely Albert.

Szirmay István.

Kóty Sándor.
Péchy Jenő

Gaál Lajos.
Németh Pál.
Buza Barna.

Ambrózy
Agoston.
Farkas Alajos.
Gombos
Bertalan.
Perényi József.

Érdekes alakjai ennek a tollforgató körnek Kóty Sándor és Péchy Jenő; amaz eszmiadamester, ez „úri fodrász”, kik mindketten költészettel is foglalkoznak. Péchy, Bodnár Vilmostal együtt adott ki egy kötetet (A szerelem emlékei, Újhely, 1903), míg Kóty, kinek első gyengébb kísérletei „Vadvirágok” címmel láttak napvilágot, a lapokat keresi fel munkáival, melyeknek költői nyelve, pompás verselése sokszor valódi költői tartalommal párosul s mindenestre figyelmet érdemel. Azután Farkas Andortól (Szabadság, szerelem, Újhely, 1900), Gaál Lajostól, Németh Páltól (Lombok), Whis Bélától (Modern gyerek), jelentek meg költői kísérletek. Buza Barna, az eleven tollú politikai vezérezikliró és orsz. képviselő, a ki régebben szintén adott ki egy kötet költeményt, közül gyakran egy-egy erőteljes hazafias ódát vagy politikai versezetet. A legfiatalabb nemzedékből Ambrózy Agoston, Farkas Alajos, Gombos Bertalan működnek a helyi hirlapírás terén s a legújabb időkben különösen számottevő irodalmi munkássága van Perényi József kegyesrendi tanárnak (1896–97, 1902), ki részben mint a Zemplén munkatársa, zene- és irodalomtörténeti dolgozatokat és adalékokat bocsátott közre (Katona Dénes élete és munkássága, Újhely, 1896; Rosnyai Dávid, u. o., 1896; Szemerei Szemere Miklós életrajza, u. o., 1897; Dugonics András színművei, u. o., 1903; Endrődy eudaemonistikus bölcsesete, u. o., 1903; Szász Béla élete és költészete, Kolozsvár, 1903; Magyar Zene, Újhely, 1903; Szemere Miklós irodalomtörténeti hagyatéka, u. o., 1903; Dugonics A. Tudákossága, 1904; Borúth Elemér 1905; Kiadatlan Kazinczy-kéziratok 1905; iskolai könyvek), míg a kis csoportnak egy másik régibb tagja, Fejes István ref. lelkész mint költő a Kisfaludy-Társaság koszorúját, mint szónok-író a legkiválóbb bírálók dicséretét vívta ki.

Fejes István, a legjelentékenyebb tollforgató, Chyzer mellett, Újhely városának korra nézve is a legelsőeknek egyike. Tíz évvel született a szabadságharc előtt és a legjobb iskolába került: mint pataki deákot Erdélyi pártolta és ösztönözte, mint pesti hittanhallgató olyan társakkal dicsekedhetett, mint Győry Vilmos és Thaly Kálmán. Azután tanár lett, a mi ismét jótékony hatással volt szellemi fejlődésére. Tanult és írt, különösen verset, úgy hogy már 1861-ben napvilágot látott egy kötete (Szeged, 1861) s munkatársa lett Arany Koszorújának és más elsőrangú folyóiratoknak. Így éri 1865-ben az újhelyi ref. egyház választása, melyet csakhamar egyéb egyházi kiténtetések követnek. Fejes haladott és dolgozott tovább; a Kisfaludy-Társaság Shakespeare-kiadása számára lefordította Troilus és Kressidát (Pest, 1870), „Egy szép asszony” című verses novellájával (Újhely, 1876) győzelmesen vett részt a Kisfaludy-Társaság pályázatán; „Lucius Junius Brutus” című tragédiát írt, mely az Akadémia bírálóinak méltánylásával találkozott s egymás után bocsátotta közre szépen felszaporodott költeményeit (1881, 1894). Közben (Kerényi Ede álnéven, 1876) két történelmi kézikönyvet szerzett; papi hivatala révén becses monografiát készített az újhelyi ref. egyház multjáról (Újhely, 1889); még előbb előkelő, szabad szellemű prédikációkat bocsátott közre (Egyházi beszédek, két köt; Újhely, 1874–76. Temetési beszédek, u. o., 1876) és 1890-ben Patakon kiadta „A magyarországi ref. egyház énekes könyve megújításának programja”-t, melyet az ugyanezen tárgyban készült előmunkálatok követtek s végül maga az új énekes gyűjtemény, mely a magyar protestáns egyházi irodalom nagy reformalkotásai közé fog tartozni.

Fejes István.

Legújabbban, 1902-ben Újhelyben Ferenczy Elek dr. buzgólkodására „Kazinczy-Kör” névvel tudomány-, irodalom- és művészetpártoló s fejlesztő

Ferenczy Elek.
Kazinczy kör.

egyesület alakult és kezdette meg munkásságát, mely felolvasásokon kívül irodalmi pályázatok kitűzésében s részben irodalmi és tudományos tartalmú évkönyvek közrebocsátásában állva, szintén hivatva lesz az írók buzdítására és egyesítésére s általában pezsgő szellemi munkásság ébresztésére, a melynek őt helybeli nyomtató intézet áll szolgálatában.

III.

Irodalmi és tudományos élet a varmegye községeiben.

Künn, a „diasporá“-ban szintén a reformációval indult meg a zempléni megyei ösmert irodalom. Az első író, kinek munkájáról tudomásunk van, *Gálszécsi István* 1524-ben iratkozott be a wittenbergai egyetemre. 1526-tól Krakkóban tanult és 1528-ban elnyervén a baccalaureátust, valószínűleg Kassán ludimagisterkedett. 1532-ben azonban ismét Wittenbergben találkozunk vele, azután végre a „galzeczy scholaban“, legalább 1536-ban, szent Ambrus napján, innen indítja világgá Énekeskönyvét, melyből az ajánlason kívül nem maradt fenn több két éneknél. „A keresztyéni tudományról való rövid könyvecske“ (Krakkó, 1538) már teljesen ismeretlen.

Gálszécsi István.

Gálszécsit tanítványa, *Batízi András* követi nyomon, kinek zempléni szerepléséről elég hagyomány kering, adat azonban annál kevesebb. Annyi bizonyos, hogy 1545-ben az erdői zsinaton mint tokaji pap vett részt, s nem lehetetlen, hogy a következő esztendő folyamán még Zemplénben irt egy-két bibliai elbeszélő versezetet, melyeknek divatját ő alapította meg a magyar reformáció irodalmában.

Szkárosi Horvát András.

Batízival egyidejűleg (1542—49) Tállyán *Szkárosi Horvát András* harsogtatja csúfolódó, feddő, de rendszerint jól perdülő és erővel teljes verseit „Az Antikrisztus országa ellen“, „Az fejedelemségről“, „Kétféle hitről“, „Az fősvénységről“, „Az Istennek irgalmasságáról“, „Az átokról“, „Emberi szerzésről“, „Pál érsek levelére“; 1552-ben *Ráskai Gáspár* írja csinos verses széphistóriáját „Az vitéz Franciscóruul és az ő feleségéről“, s a század végén *Gyarmathi Bíró Miklós* királyhelmecezi lelkész, zempléni esperes szól bele a keményen induló katolikus-protestáns hitvitába (Keresztyéni felelet Monoszlói András veszprémi püspök és pozsonyi prépost könyve ellen, Debreczen, 1598).

Gyarmathi Bíró Miklós.

Manlius János. Farkas Imre.

Szirmay szerint Bodrogkereszturon már nyomtató műhely is van ebben az időben s egy könyvet 1598-ban *Manlius János*, egy másikat 1617-ben *Farkas Imre* Bodrogkereszturon nyomtatott (Not. hist., polit., oecon. Montium et loc. viniferorum Comit. Zempl., Cassoviae, 1798, pag. 112); csak az a baj, hogy mind a két adat hamis, a mennyiben az 1598-diki Concordiás-könyv, melynek kolofonja csupán „Keresztur“-t ír, tartalmával, előbeszédével, ajánlásával egyaránt a soproni Németkereszturra vall, az 1617-iki mű címlapja pedig Sopront meg is említi. (V. ö. Szabó Károlynál: I 304; II 373).

Drugeth Bálint.

A XVII. század elejéről *Drugeth Bálint*, 1603-tól megyei főispán, hagy hátra értékes történeti naplót a Boeckay-fölkelésről. 1610-ből a Bodrogközből, *Gyöngyösi Jánostól* marad egy „Cursus sive Convocatoria“ című magyar versezet, mely a lakodalomra megjelent vendégeket csúfolja. *Sepsi Laczkó Máté* erdőbényei ref. pap (1614) krónikát írt, a melyben az 1521—1624 között esett dolgok vannak följegyezve. 1613-ban *Ketskeméti* (Claudus? Sánta?) János, akkor tokaji „kis“ pap (a „nagy pap“ vagy „főúr“ hivatalát Szinyérvárallyai Mihály vitte) fejezte be Donatus Visardus munkájának, a „Fides Jesu et Jesuitarum“-nak fordítását, mely hat esztendő múlva Bártfán nyomtatásban is megjelent. *Szepesi Korotz György* volt pataki rektor, később mint ugyancsak tokaji pap pedig ilyenféle verseket irogatott:

Gyöngyösi János. Laczkó Máté.

Ketskeméti C. János.

Szepesi Korotz György.

Az dicsiret vitésség, és a szép Deákság
Hol bővön találtatik, ott boldog az Ország,
Melly kettőírt régen reád Magyar Ország
Szállot szép Nemesség, hír, név, fényes jószág., (1620.)

Sennyey István püspök.

Báró *Sennyey István*, váczai püspök, kancellár, a kiről, mikor Ingolstadtban tanult a jezsuitáknál (1606), így írt a „pater rector“ szép levélben:

„mind elmeyeben, nemet szovaban, diligentiaiban zeretteti magat.“ Bély helységben írta meg klasszikus latin nyelven „örök emlékezetre“ életrajzát, 1615 július 20-án. Kézirata, mely kortörténeti tekintetben is sok becseset tartalmaz, a 'Sennyeyeknek most a Bottyán helységben lévő családi levéltárában van meg. (Adalékok: VII. évf. 298. és VIII. évf. 44. l.)

A másik báró 'Sennyey István, II. Rákóczi Ferencz fejedelemnek vezérő tábornoka (1703—1711), majd kancellárja és egyik „senatora“ is, naplót írt „Az magyar országi békesség Tractájának Folyásáról, melly in annis 1705. és 1706. tractaltatott.“ A békesség tárgyalásán Nagyszombatban 'Sennyey, mint a fejedelemnek egyik meghatalmazottja, vett részt. Naplója, mely kéziratban van meg és a zempléni „Adalékok“ hasábjain jelent meg, azért becses mű a maga nemében, mert szertelen gyűlölség nélkül „igazán iratott le“ és elejétől végig igen szép, zamatos magyarsággal a magyar nemzeti diplomáciai, finom fogalmazású iratoknak valóban becses ereklyéje. Még az „uralkodás“ szó helyett is a „királykodás“-t használja mindenütt.

'Sennyey István
tábornok.

Iratosi T. János, ki a század első felében ismételtén Toronyán paposkodott és háromszor volt újhelyi lelkész, 1624-ben Bártfán halottas prédikációt adott ki, melyet Nyáry Ferencz temetésére mondott el. Majd 1637-ben, ugyancsak Bártfán, kinyomatta Wilhelmus Perkinsus angol theologiaus könyvének fordítását: „Az ember életének boldogul való igazgatásának módgyáról“, melynek ajánló levelét rendkívül becsessé teszi a magyar reformáció múltjáról beléfoglalt számos adat; és egyuttal ugyanazon szerzőtől a „Patika szerszámos Bolt. Az az sok-féle haláloknak természetekről“ cz. munkát.

Iratosi T. János.

Láni Szepsi Mihály, 1623-tól tarczali pap, ki 1625 január 1-én a bekecsi új templom megáldásán mint elnök vett részt, adott ki Kassán egy vegyes tartalmú kötetet (Consecratio Templi Novi. Azaz az Vyonna feléppítetett Bekecsi Templomnac Dedicálása és megszentelésekor... tétetött Praedicationok).

Láni Szepsi
Mihály.

Prágai András 1628-ban a szerencsi pap, bocsátott közre egy kapós és derék munkát: Guevara művét M. Aurelius császár életéről „Fejedelmeknek Serkentő Oraia“ czímmel (Bártfa).

Prágai András.

Kácsándy Mihálynak, a megye soproni és pozsonyi országgyűlési követének diariuma érdemel említést 1634—35-ből és 1642-ből.

Kácsándy
Mihály.

Aztán a század második felétől kezdve egymás után lépnek a sorompóba: Somosi Petkó János szikszói, majd tarczali s megyaszói pap, zempléni esperes, 1683-tól mádi lelkész: Igaz és tökéletes Bódogságra vezérő út (Sárospatak, 1656) és Mennysország dicsősége, pokol rettenetessége (Kassa, 1683) czímű fordításaival;

Somosi Petkó
János.

Drégely-Palánki János tállyai pap deák czímű magyar könyveivel (Conciones in Catechesim Palatinatam, secundum explicationes Zachariae Ursini; quibus adjuncta sunt Authorum Theologorum Bucani, Wendelini, Wollebii, Amesii, Thomae Félegyházi opera theologica, Kassa, 1667; Speculum Mysticum, Debreczen, 1682; Praxis Pietatis Contracta, u. o., 1692; Sacra Medicina, Kassa, 1668);

Drégely
Palánki János.

Babócsay Izsák, Tarczal városának jegyzője, a „Fata Tarczaliensia“ (1670—1700) írója;

Babócsay Izsák.

Kazinczy András, Ferencz dédapja, Ung és Zemplén követe a szécsényi és ónodi gyűlésen, II. Rákóczi Ferencz idejében a zempléni és ungmegyei fölkelt nemesség kapitánya, 1683-tól kezdődő naplójával s verses leveleivel (1685);

Kazinczy
András.

Érsekújvári K. Orbán tokaji lelkész prédikációival (Győző Hitnek Lakozása, Debreczen, 1686. Hogy az Hit Isten munkája stb., u. o., 1686);

Érsekújvári
K. Orbán.

Debreczeni Ember Pál lizskai pap (1705—1710) 1707-ben írja meg örök emlékezetű nagy munkáját, a magyar ref. egyház történetét, mely azonban külföldre vándorolt, hol 1728-ban Lampe utrechtli tanár adta ki, előszavától megfosztva, megváltoztatva és különösen a magyar szók és nevek kiírásában számos hibával.

Debreczeni
Ember Pál.

Egyéb XVIII. századbeli írók: Francz Mátyás tállyai r. k. esperes, vita-iratával, melynek czime: Soproni piros tyúkmony, Kassa, 1719 (Bod szerint: „Valami jubiléusra írott magyar versek ellen tojták ezt a piros tojtást, hihető a nagy erőltetésben veresedett meg“). Greskovics András pazdicsi luth. pap

Francz Mátyás.

Greskovics
András.

(Agenda, 1729. tót nyelven, a Nemzeti Múzeum kézíratai között). *Spátzai* András mglécezi, utóbb málecezi, bánócezi s végre füzeséri ref. lelkész, ki a század közepe táján a Margitay-féle (Debreczen, 1736) ref. énekest és Zoványi György püspök Agendáját fordította tót nyelvre. *Bárczay* Klára, ki 16 éves korában, Göncz-Ruszkán, „Jó illatú füst“ című imádságos könyvet fordított és becsátott közre (Kassa, 1763). *Palóczy* György, lisszakai ref. pap és esperes (Lakodalmi köntös, Pozsony és Kassa, 1777; Allandó élet tüköre, Pozsony, 1779). *Dely* László, legényei ref. pap (Magyarországi kapitányoknak és királyoknak történelmi, 1779, Nemzeti Múzeum kézír.). *Nádaskai* András, tokaji ref. pap (Fridrik Elisiumban, Pozsony, 1788). *Szilassy* János, „egynéhány esztendeig Tokaj városának notáriusa“, ki a tokaji ref. eklézsia papjainak sorozatát s életét írta össze 1792-ben (Kézirat, Spatak). *Kőczy* Dávid, 1775—1803-ig mádi ref. lelkész (Húsz farsangi avagy lakodalmi prédikációk, németből, Kassa, 1793; A palatinatusi catechesisre irattatott magyarázat, u. o. 1802).

A XIX. század elején Zemplén irodalmi szereplésében elsőrangú fontossággal bír *Kazinczy* Ferencnek széplalmi (bányácskai) letelepülése. A nyelvújítás nagymestere akkor már eleget forgott a vármegye területén s többek között 1769-től 1779-ig a pataki kollégiumnak volt növendéke. Már ez az idő rendkívül fontos volt fejlődésében, itt kezdett verselni, lefordítva Kaestnernek epigrammját Brutusról és az iskola akkori gondnokának halálát siratva (Sárospataki Füzetek, 1904. 1. füzet); itt tanult először görögül s írta első munkáit, a „Magyarország geographika . . . Lerajzolását“ (Nyomt. Kassa, 1775), az „Amerikai Podocz“-ot (Kassa, 1776) és a mi fő, Patakon ismerkedett meg Báróczy irataival és Baróti Szabó Dávid verseivel, a melyek nagyban hozzájárultak fejlődésének ismert irányához. Később, raboskodása után, Török Zsófiát feleségül vévén (1804), ismét Zemplénbe települt át a kies fekvésű bányácskai birtokra, melyet ő keresztelt el Széphalomnak. Azóta két évtizeden át ez a kis falu a magyar irodalomnak középpontja. Kazinczy innen járogat be Újhelyre, hogy részt vegyen a megyei életben, innen Patakra barátaihoz, Vályi Nagyhoz, Sipos Pálhoz és Kézy Mózeshez; innen küldi leveleit, melyekkel kapcsolatot teremt az ország összes valamire való írói között; itt keresik fel őt viszont barátai leveleikkel és személyesen; végül innen dirigálja a nagy reformot, melynek célja: európai izlés terjesztése és gazdag, változatos, finoman árnyaló, a műfajok természetéhez igazodó, festői és érzelmes írói stílusnak teremtése. E roppant reform, mely lánggra lobbantotta egész Magyarországot és előkészítette az alkotmány reformjára és Széchenyi szellemének befogadására, örök nevet biztosít Széphalomnak a magyarság történetében, s olyan fontosságot, a minővel akkoriban egyetlen más magyar helység sem dicsekedhetik.

Kazinczynek reformátori működése szoros kapcsolatban állott irodalmi munkásságával. Levelezése megbecsülhetetlen az irodalom- és művelődéstörténet szempontjából, de levelei mint irodalmi alkotások is nagyon értékesek. Viszont egyéb dolgozatai sem esupán mint irodalmi munkák jönnek számba; ellenkezőleg, azokon kívül, melyek egyenesen a nyelvújítással foglalkoznak, a többi is nagyrészt új elvek tükrözője s reformok példája. E dolgozatok valamennyien a „nyelvújítást“ hirdetik; a fordításokban az az elv valósul meg, hogy stílusunk és izlésünk idegen példák követésével fejleszthető; a költeményekben ott lüktet az idegen, különösen a német új-klasszicizmus szelleme, kiválóan gondos előadásával; és a szentimentalizmus, mely a természethez való vonzódással egybekötve, különösen a német irodalomnak jellemző tulajdonsága; az eredeti prózáokban ott ragyog a megújított nyelv és a modern izlés, mely nekik, az egykorúak műveihez képest, sajátos báj, különös színt és hajlékonyságot kölcsönöz. Ez időben aránylag sehol sem írtak többet és többfélét, mint Széphalmon. 1808-tól kezdve egymást érik Kazinczy Ferenc újabb, meg újabb alkotásai s még mindig egész tömeg marad kiadatlanul, kéziratban. Ma már mindezeket szelvében méltatja, emlegeti az irodalomtörténet, ismeri többé-kevésbé minden művelt magyar ember, úgy hogy felsorolásuk merőben fölösleges. Annyi bizonyos, hogy Magyarországnak szüksége volt Kazinczyra mint czélok kitzűzőjére, eszmék hirdetőjére; de az álmatag, lethargiába merült, jövője fölött kétségbeesett korban

Kohány. — Fáy András szülőháza.

Lasztócz. — Szemere Miklós szülőháza.

Kazinczy Ferencz emléke Széphalmon.

Kossuth Lajos szülőháza Monokon.

mint igazgatóra is, a ki rendületlen bizalmával, örökös reménykedésével hivatva van arra, hogy a csüggedőket bátorítsa, a jövő diadalát hirdesse, munkára ösztökéljen és a kibontott zászlót ne engedje sárba hanyatlani. És a legyőzött, elnyomott Magyarország, midőn 1859-ben, Kazinczy születésének százados évfordulóján elzarándokolt Széphalomra, jól érezte, hogy Kazinczy örök bizalmának forrásából még mindig erőt meríthetünk a jövő számára.

Minden tekintetben zempléni író volt Nagy József ungvári, utóbb cigándi ref. lelkész, petralói fi (1788—1864), prédikáció-szerző, kinek önálló művei: Poetai gyűjtemény. Sárospatak, 1813. (Két kötet saját és tanuló-társai zsengeiből.) Nagy József eredeti munkái és szabad fordításai erkölesi és ünnepi tanításokban. U. o., 1823. Erkölesi és ünnepi tanítások. U. o., 1825. Halotti szónoklatok. U. o., 1847.

Nagy József.

Palóczy Pál, tállyai ref lelkész verseket adott ki „Palóczy Pál elmés versei” cízzel, Sárospatak, 1814.

Palóczy Pál.

Kassai József r. kath. plébános, akadémiai tag, a nyelvészet terén végzett érdemes munkát. Bodrogkisfaludon született (1767) és a hittudományokat Egerben végezte. Itt ébreszti föl figyelmét az a jelenség, hogy az ország különböző vidékei más-más magyarsággal élnek, és szorgalmasan jegyezgetni kezd. 1794-ben felszentelték, erre egy ideig Tarczalon káplánkodott (1791—4), azután Szerencsen volt plébános 1824-ig s közben „Magyar nyelvtanító könyvet” bocsátott közre (Spatak, 1817). 1824-ben nyugalomba lépett s három évet Noszván töltött; majd Pécsre távozott Szepessy Ignác püspökhöz, ki grammatikáját is kinyomatta, és sajtó alá adta fő művét, a „Származtató s gyökerésző magyar-diák szókönyv”-et (Pest, 1883, 1—5. csomó), mely mint első magyar etimologikus és kritikai szótár s népryelvi adatok gazdag tárháza igen becses munka, de csak részben (a T betűig) jelent meg, míg a 6. kötet és a latin-magyar sorozat kéziratban maradt.

Kassai József.

Szirmay Antal is hangyaszorgalmú és országos nevű író volt, a ki Sárospól származott Zemplénbe, hol 1773-tól mint megyei aljegyző, 1777-től mint főjegyző szolgált. 1785-ben a kir. táblához nevezték ki Budára; 1787-ben udvari tanácsos és az eperjesi distr. tábla elnöke lett, az 1790-iki és 1796-iki országgyűlésen pedig Zemplénmegyét képviselte, míg életének végső esztendőit Vékén, majd Szinyéren töltötte, a hol 1812-ben, 65 éves korában meghalt. Mint író, rengeteg adatot hordott össze és jegyzett föl munkáiban, melyeknek azonban csupán egy része: a Zemplénről szóló három „Notitia” (Kassa, 1798, Buda, 1803 és 1804), Ugoesamegyének latinul írt politikai, históriai és helyrajzi ismertetése (Notitia I. Comitatus Ugochiensis, Pest, 1805), „Szatmár Vármegye fekvése, történeti és polgári esmérete” (Buda, 1809), „A to-kaji vagyis hegyaljai szőlő ültetéséről, jó neveléséről, a szüretelésről, a boroknak csinálásáról” stb. szóló kis mű, „Magyarázattya azon szóknak, mellyek a magyar országi, polgári s törvényes dolgokban előfordulnak” (Kassa, 1806), a „II. József az Elizion mezején” (Pest, 1790) és a valamennyinél becsesebb „Hungaria in Parabolis, sive Commentarii in adagia et dicteria Hungarorum” (Buda, 1804) látott nyomtatásban napvilágot, míg egyebek (Fragmenta Historiae Secretae temporis mei; A' Szirmay Nemzetségnek történetei; Historia Jacobinorum in Hungaria stb.) kéziratban maradtak. A Not. Hist. és Not. Topografica, amaz kezdve Kapás L. Aurél, folytatva és befejezve Dongó Gy. Géza fordításában, emez Matolai Etelétől fordítva, magyarul is megjelentek a Zempléni Adalékok cz. folyóiratban. A harmadik Notitiát Lojda József fordítja és közli szintén az Adalékokban. Szirmay Antal önélet-írása, mely latin nyelven szól, ifj. Kemény Lajos, Kassa város levéltárosának a birtokában van. Szirmay elhalt 1812. szept. 12-én. Eltemették Vékén. Sírverséből, melyet Dongó Gy. G. mostanában fedezett föl, és amely sírversnek Kazinczy Ferencz lehet a szerzője, idézzük a befejező két sort:

Szirmay Antal.

Fu. ventura actas, timore, livore soluta:
Imponas cineri Myrthea sacra pio!

Liskay Sámuel (szül. Magyarizséken, 1762., megh. 1831.) ref. lelkész (utoljára abarai) és a felsőzemplén-ungi egyházmegye esperese és jegyzője, alkalmi beszédeken és a reformátusok 1808-ban megújított énekeskönyvébe írt két éneken (224. és 232. sz.) kívül 1824-ben Sárospatakon tót énekes-

Liskay Sámuel.

könyvet adott ki s egyéb kéziratok között a felsőzeplén-ungi egyházmegye eklézsiái (1805—1809) és Abara történetét hagyta hátra.

Balázsházy
János.

Igen hasznos és kiváló működést fejtett ki a következő nemzedékből *Balázsházy* János gazdasági író, akadémikus, a ki 1797-ben, Újhelyben született; Patakon, Lőcsén, Kassán jogot, Keszthelyen gazdálkodást végzett és 1820-ban Pestre települve ügyvédkedni kezdett. 1824-ben Zemplénmegye táblabíróvá, 1827-ben szolgabíróvá emelte; azonban 1836-ban Debreczenbe távozott s elvonulva élt haláláig (1857). Mint író a XIX. század huszas éveiben lépett föl; irogatott a Felsőmagyarországi Minervába, a Mezei Gazdák Barátjába, később az Athenaeumba, az Akad. Evkönyveibe és számos önálló munkában tett bizonyosságot hivatott voltáról, melyek közül egy a Marczibányi-jutalomban, egy a Dercsényi-féle díjban, egy az akadémiai nagyjutalomban részesült. (Gyűjtemény a juhtenyésztésről, Kassa, 1827; Tanácslatok a magyarországi mezei gazdák számára, Sárospatak, 1829; Eszrevételek a honi gazdaságbeli szorgalomnak akadályairól stb., Pest, 1831; Az okos gazda, Pest, 1830; Az adó és még valami, u. o., 1830; Az 1831-dik esztendei felsőmagyarországi zendülésnek tört. leírása, u. o., 1832; Újabb tapasztalások a juhtenyésztés tárgyában. Patak, 1833; A háztartás és mezei gazdaság tudománya, Debreczen, 1838—39; Elárult pályairat, A tagosztály stb., u. o., 1841; Debreczen a mint van s jövődjöje, u. o., 1844; Politikai és status-gazdasági nézetek, u. o., 1847; A pinczegazdaságról és borkereskedésről, Pest, 1856; A tagosztályban való zavarok tisztába hozataláról.)

Buchbinder
Izrael.

Buchbinder Izrael, tállyai gazda, 1828-ban Kassán nyomtatott egy kis munkát: „Új találmány, mely szerint juh és tehén friss tejből egy minden kellemtelen szag és ártalom nélkül való turót és sajtot készíthetni“.

Gróf Sztáray
Albert.

Gróf *Sztáray* Albert (1785—1843), 1825., 1836. és 1840. évi országgyűlési követ, mint a konzervatív irány harszósa, a „Világ“ hasábjain „Nagy-mihályi levelek“ cz. cikksorozatában ismertette elveit s a Hírnök melléklapjában, a Századunkban, szöveget bocsátott közre a nemesség megadóztatásának igazságos voltáról.

Kosztjyk
Sándor.

Kosztjyk Sándor prémontrei tag, újhelyi fi, királyhalmeczi plébános, „Manuale pii studiosi“ cz. könyvet adott ki (Lőcse, 1835).

Kazinczy
István.

Kazinczy István, a nagymihályi kerület orsz.-gyűlési képviselője (1865—72), az Athenaeum 1839—40-iki évfolyamába fordított két német novellát.

Szemere
Miklós.

Szemere Miklós, a zempléni költők kis csoportjának legkimagaslóbb alakja, a negyvenes évek legelején lépett föl a nyilvánosság előtt. Lasztócson, 1804-ben született; Patakon, Eperjesen, Lőcsén, majd újra Patakon tanult s végezte be iskolai pályáját. A joggyakorlatot Szerenésy István, akkor ungi főjegyző mellett töltötte, azután Szemere István zempléni országgyűlési követnél Pozsonyban irnokoskodott. Rajongott a művészetekért s évekig látogatta Bécs műgyűjteményeit s művészársaságait (1832—35), sőt Felsőolaszország műemlékeit is fölkereste. 1836-ban végre megházasodott, elfoglalta az ősi házat, a gazdaságot feleségére bízta, maga pedig az erdőket, hegyeket barangolta, élvezve a vadat, örülve a természetnek, vagy barátaival mulatott és megyegyűlésekre járt, melyekben nyakas kuruczkodásáról volt ismeretes. A szabadságharcban szintén részt vett, de a katonai fegyelmet épp úgy, mint Petőfi, nem tűrhette s a miatt összezőrdült felebvalójával, Sztáray Nándorral; a szabadságharc bukása után pedig elsötétült lélekkel, elkeseredve vonult lasztócezi házába. Azután Chyzer Kornéllal együtt útra kelt; megfordultak Török-, Görög- és Olaszországban, sőt az utóbbit 1874-ben ismét meglátogatta, három hétig időzve ifjúkori barátja, Kossuth társaságában; az ismét nekilendült politikai életben szintén részt vett, nem tanulva, nem feledve, kuruczságából mit sem engedve és gyűlölve a politika új, alkalmazkodó irányát, míg 1881-ben meghalt. Mint ember érdekes, erős egyéniség volt, a maga útján járt, makacs, büszke lélek, a ki megvetett mindent, a mi közönséges: és ilyen volt költészetében is, mely lelkének hú képe. Szemere költészetének semmi köze a negyvenes évek satnya, sóhajtozó, pityergő, finomkodó, utánzó szentimentalizmusához; a formát rendszerint elhanyagolja a tartalom kedvéért, a sóhajtozókkal szemben az élet örömeit zengi, telve férfiasággal, szeszélylyel, képpel, ötlettel, utóbb keserű gúnyolódással, sőt nyers, szilaj gyűlölettel. Meg kell vallanunk, hogy ebben a köl-

tészetben kevés az összhang s a művészi befejezettség; de sok szép darabja akad, sőt van néhány, mint a fordítások közül a Mignon dala. Az ibolya, az eredetiek sorában: a Kedvteléseim, Vigan e rövid életben, Bölesódal, Beh rövid az ember élte, Puszta házban stb., melyek a legjobb költőknek is beesületére válnának. Mindemellett Szemere alig hatott korára; az Akadémia, a Kisfaludy-Társaság tagjává választotta, de a közönség részéről alig részesült elismerésben, minek egyik oka mindenesetre az, hogy művei csak későn, halála után jelentek meg összegyűjtve (kiadták: veje, Payzsos Andor és barátja, Boruth Elemér). Szemere csaknem minden kiváló kortársával ismeretségben, sőt barátságban állott; de voltak összekoczezanásai is, melyek közül kettő irodalmi nyomot hagyott. Petőfivel jóformán semmiségen különbözött össze s haragjának Zöld Marezi cz. gúnyverse és több nyilatkozata őrzi emlékét; Aranynyal, Brassával viszont 1860-ban Brassainak „Nincs már ismerettyű” cz. dolgozata keverte surlódásba, a melyre Szemere egy, Sárospatakon nyomtatott fűzetben válaszolt. A 30-as években országos hírre emelkedett „Mixtura” cz. gúnyversnek is ő a szerzője (közölte az Adalékok X. évfolyama). A Mixtura másik nevén „Breszce Hlapei” (Ugassatok fiúk) Zemplén aulikus érzelmű politikusait állítja pellengérré.

Miskolczi Pál ref. lelkész Szemerének kortársa volt (szül. Sárospatakon 1820., meghalt 1889.), a ki Berzéken, Nagygeresden, Tokajban s végül Czigándon működött és a 40-es, 50-es évek lapjaiban szintén mint verselő szerepel, utóbb pedig a megyei lapoknak szorgalmas munkása.

Vadnay György, (szül. Sárospatakon) 1848-ban a pataki járás szolgabírája és a „középponti választmány” tagja, a német világban megye-főnöki titkár, majd számvevő. Emlékezéseit „Zemplén a forradalom alatt” című kéziratában hagyta hátra, mely naplója érdekes korrajzot s nem egy kulisszatitkot foglal magában. Most a Dongó Gy. Géza történetíró birtokában van a napló, mely jelen munkának is egyik becses forrásműve.

Horváth Imre szerencsi fi s később ugyanott plébános, tiszteletbeli kanonok, 1849-ben. a függetlenségi nyilatkozat alkalmából adott ki egy tüzes, hazafias beszédet Szerencs város költségén.

Kazinczy Bálint, Ferencz fia, zempléni megyei esküdt, 48-as főhadnagy, naplójegyzeteket készített, melyekből a fehértemplomi ütközetről szóló részt Vahot Imre 1861-ben a „Honvédek Könyvé”-ben közölte.

Füzesséry Sándor (1825—1880) bolyi, majd újhelyi plébános, utóbb apát és a királyhelmecezi választókerület képviselője három egyházi beszédet bocsátott közre (Sárospatak, 1861. u. o., 1874 és 1875).

Császár Pál gálszécsi fi és ugyanott ref. lelkész (1847—77) tót nyelvű ref. énekeskönyvet adott sajtó alá (Sárospatak, 1864).

Albert Pál (szül. Gereselyen 1816., megh. 1879.) szolgabíró, a szabadságharcban honvédhadnagy, azután a pataki hercegi uradalom intézője, 1861—72 közt törvényszéki, majd árvászéki ülnök, helyettes elnök, a jogi irodalom terén működik (Kisegítő kézikönyv peres ügyeken kívül s ezekkel rokon, némi részben pedig a közigazgatás köréhez tartozó ügyeknél eljárásokban. Sárospatak, 1864; Kézikönyv az 1877. évi XX. t.-cz.-ben foglalt gyámsági gondnoksági ügyekről, u. o., 1878—79).

Nyericzky Kristóf ügyvéd cikkekkel írt fővárosi hírlapokba és könyvet adott ki a magyar birtokviszonyokról (Tarlózatok, Sátoraljaújhely, 1868).

Paszlarszky Sándor volt újhelyi hitoktató, majd szerencsi plébános (szül. Deregnőn 1850., megh. Pesten 1899.) budapesti napilapokba, Abafi Figyelőjébe és D. Gyárfás Géza Adalékaiba irogatott s néhány versezeten (Hymnus Aranyszájú Sz. Jánoshoz. Kassa, 1871 stb.) kívül apróbb dolgozatokat bocsátott közre (Gyermekei bizalom. Schrobenhausen, 1885; Nogáll János és az erővel teljes magyar nyelv, Pest, 1882; A kath. főpapok és főuraknak a középisk. törvényjavaslatnak fels. tárgyalása alkalmával mondott beszédei, u. o., 1885; A hol a pálinka járja, elb., u. o., 1889).

Szokolcsky Bertalan, egyházi író, szül. Kassán, 1868. aug. 24. Tanulmányait Kiszzebenben, Eperjesen és Kassán végezte. 1885-ben kispappá lett. Miután több helyütt káplánkodott, jelenleg Szilvásújfalu plébánosa és szentszéki tanácsos. Az utolsó választás alkalmával a kisszebeni kerületben képviselőnek léptették föl Hodossyval szemben, de kisebbségben maradt.

Miskolczi Pál.

Vadnay György.

Horváth Imre.

Kazinczy
Bálint.Füzesséry
Sándor.

Császár Pál.

Albert Pál.

Nyericzky
Kristóf.Paszlarszky
Sándor.Szokolcsky
Bertalan.

Több lapba írt költeményeket és tárczacikket. Önálló művei: 1. Szent László magyar király élete. Pályadíjnyertes mű. 2. A bártfai szt.-Egyed-templom története és leírása. 3. Tarisatok Bűnbánatot ez. imádságos könyv. 4. A százéves kassai püspökség története. Pályanyertes mű. 5. Lefordította továbbá Segneri Pál, híres olasz szónok nagybőjti beszédeit két kötetben.

Nagy Gabor.

Nagy Gábor tokaji ref. pap 1873-ban „Költemények”-et adott ki Pesten; *Heyduk* Ambrus tokaji hitelszövetkezeti titkártól pedig ugyanazon évben Patakon „Az orsz. iparos-szövetség tokaj-hegyaljai ker. iparos-egyesület évkönyve” látott napvilágot.

Nagy József.

Nagy József szomatori, azután karcsi ref. lelkész (1811—1876) a Sárospataki Füzetekbe írt — többnyire egyháztörténeti tárgyú — dolgozatokat.

Melles Emil.

Melles Emil szatmárnémeti gör. kath. lelkész (1882—1899) többnyire ájtatossági és liturgikus munkákat közölt (A dieséret áldozata, Eger, 1883; Nagy Bazil atya liturgiája, Hajdúdorog, 1890; Görög szertartású kath. liturgika, Ungvár, 1891; Vasárnapi és ünnepnap epistolák és evangéliumok, Eger, 1892; Szent Kereszt naptára, Ungvár, 1893 óta; A „Szent Carit-Társulat” és annak irodalmi iránya, u. o., 1896; Jertek, imádjuk Krisztust! u. o., 1896). Állandó munkatársa a zempléni Adalékoknak.

Mezőssy
László.

Mezőssy László tolcsvai birtokos († 1893) borászati, szőlőművelési cikkeit írt szaklapokba és folyóiratokba. Önálló művei: Nyírvízszabályozó. Tragico-sarcastico-humoristicus korrajz, Sárospatak, 1883; A nyíregyházi háromszoros választás, Nyíregyháza, 1884; Ne bánts a zsidót, u. o., 1884. Egy öreg táblalábíró eszméi a felelős kormány és az autonomikus megyékről, u. o., 1889.

Füzesséry
Bertalan.

Füzesséry Bertalan ügyvéd és birtokos a drámai irodalom terén tett kísérleteket (Johanna, tört. dráma, Kassa, 1884; Erzsébet, tört. dráma, u. o., 1885; A nagy francia forradalom, tört. tragédia, u. o., 1886).

Füredi Ármin.

Füredi Armin előbb királyhelmecezi, most kisvárdai izr. tanító számtani kézikönyvet és magyar nyelvtant, továbbá számos apróbb, és pályadíjjal jutalmazott tanügyi munkát írt. Ezekon kívül történelmi, szépirodalmi és közgazdasági műveket adott ki. (A fanfárok. Jechi el Seraga. Sátorhalma. Kettő egy csapásra. A Gibraltár regéje. Az aratás. A kivándorlásról.)

Gróf Mailáth
József.

Gróf *Mailáth* József, Zemplén vármegye tiszteletbeli főjegyzője, különösen a Tisza-szabályozásra vonatkozó és szociológiai dolgozatokkal ébresztett figyelmet (A bodrogközi Tisza-szabályozás rövid ismertetése, Kassa, 1886; A tiszai törvényjavaslatok, Sátoraljaújhely, 1889; Die Monographie der Bodrogközter Teissregulirungs-Genossenschaft 1846—96, Bpest, 1897; Társadalmi program, u. o., 1898; A városba özönlés és a falusi tűzhely védelme, Sátoraljaújhely, 1899; A szociális kérdés és a falusi jólét emelése, U. o. 1899; A szocializmus multja és jelene, 1901). Ő írta e kötet számára a mezőgazdasági és azzal összefüggő részeket; gróf *Sztáray* Antal viszont *Nagy* Gyula szerkesztésével „A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára” kiadását kezdte meg 1887-ben.

Gróf Sztáray
Antal.
Nagy Gyula.

Mathiasz József.

Mathiasz József nagymihályi igazgatótanító a Borászati Lapokba továbbá a New-Yorkban megjelenő „American Agriculturist” című szaklapba dolgozott és kisebb műveket adott ki a természet és gazdasági élet köréből (A nap-sugár, mint munkás, Újhely, 1888; A szőlők rohamos pusztulásának okai s az amerikai szőlők jövője Tokaj-Hegyalján, u. o., 1892, stb.). A szőlő és gyümölcs fajták javítása s újabb fajták előállítása terén Magyarország első hybridörje és sportmestere. Ezen a téren mintegy két évtizeden munkálkodva számos kiváló újabb csemege s borfajta szőlőt —, a penészgombák iránt érzéketlen —, a meszes talajoknak és az affinitásnak megfelelő alany-szőlőhybridet létesített nagymihályi kísérleti szőlőtelepén.

Mezőssy Béla.
Kárpáti Péter.
Lajda József.
Kocz Pál.
Kozma János.

Mezőssy Béla jogi doktor, képviselő, *Kárpáti* Péter tanító, *Lajda* József bottyáni róm. kath. plébános, *Kocz* Pál felsőszolczeni r. k. lelkész a vidéki és fővárosi lapokban fejtettek ki többé kevésbé termékeny munkásságot. *Kozma* János tolcsvai születésű r. k. alesperes, szentistváni plébános cikkein kívül

Marikovszky Pál.

latin ódákat írt és több breváriumi himnusz fordított magyarra. *Marikovszky* Pál tóketerebesi gyakorló orvos 1889-ben Újhelyben a testmozgásról bocsátott ki egy népszerű előadást. *Horváth* Sándor 1893-ban a Zemplén-Hegyalja című lapot segítette megindítani s mind ebbe, mind folytatásába, a „Tokaj-

Horváth Sándor.

Hegyalja"-ba, melynek 1895-től szerkesztője is volt, számos költeményt, társadalmi és vezérezikket írt. — *Hézszer* Emil tállyai ref. lelkész imádságos könyvet (Imádságok a protestáns nép számára, Szerenes, 1893) és két helyi monografiát bocsátott közre (Eine kurze Monographie der Tokaj-Hegyaljaer Weingegend, Budapest, 1897; A tállyai ev. ref. egyház története 1540—1900. u. o., 1900).

Hézszer Emil.

Rozsnáky Gyula nagymihályi posta- és távirósegédtiszt tanfolyami tanár, jelenleg az újhelyi posta- és táviróhivatal feje (szül. 1851. Nagykenenczén) "Postaüzleti Szabályok" című terjedelmes munkát készített (Újhely, 1894), mely azóta három kiadást ért s a magyar postásoknak egyedüli tankönyve. Az Adalékok szakmunkatársa.

Rozsnáky Gyula.

Krőczér László tokaji orvosdoktor, a Tokaj-Hegyalja munkatársa, szőlőművelő, szaklapokba írt cikkeket a tőle feltalált „egyszerű párosításról“ (1896).

Krőczér László.

Ungváry Ede sztropkói m. kir. postamester hat elbeszélésből álló novellagyűjteményen (Nehéz az élet) kívül 1897-től az Adalékok Zemplén vármegye Történetéhez című folyóiratban, napi- és szaklapokban közölt hosszabb-rövidebb történelmi dolgozatokat (Adatok Sztropkó mezőváros és várának történetéhez; A bukóczhegyi monostor története, Rafajócz község vázlatos története; Serédyek Zemplén vármegyében; Perényi Péter és fia; Egy éj a krasznibrodai monostorban).

Ungváry Ede

Réz László (szül. Újhelyben 1867.) homonnai, majd rozsnyói ref. lelkész „A Drugethek és Homonna reformációja“ című monografiát bocsátotta közre 1899-ben Újhelyben; azonkívül mint sárospataki káplán a „Sátoralja“-nak volt szerkesztője (1896) és számos cikket írt a prot. szellemű vállalatokba. Az Adalékok munkatársa s mint ilyen, a Rákóczy-kultusz terjesztője.

Réz László.

Persenszky Károly szerencsi ref. tanítótól „Gazdasági előadások“ jelentek meg a földművelő nép számára, Szerenes, 1899. *Berecz* Károly néptanító népies verseket adott ki, melyek különösen az Amerikába való kivándorlás ellen szólnak (Bodrog-özi rigólatta kalács, Újhely, 1901). Fiával, a szintén tanító ifj. Berecz Károlyval egyetemben, régészeti közleményeket is írt az Adalékokba. *Péter* Mihály (szül. Deregnyőn, 1867.) előbb kisazari, 1895-től gálszécsi ref. lelkész, helyi s fővárosi lapok és az újhelyi „Adalékok“ dolgozó-társa, két történelmi dolgozatot (Lónyay Zsigmond 1593—1653, Újhely, 1902; Adatok a gálszécsi ev. ref. egyház történetéhez, u. o., 1903) bocsátott közre.

Persenszky Károly.
Berecz Károly.

Péter Mihály.

IV.

Azokon kívül, kik a tudományt és irodalmat Zemplénmegye területén szolgálták, tehát a szorosan helyi munkásság kereteiben mozogtak, különös figyelmet érdemel a zempléni származású, de másutt működött és működő írók és tudósok gárdája. Zemplén főképp a XIX. században sok nagytehetségű munkással gazdagította a magyar köz- és szellemi életet, míg ez a produkció a korábbi időkre nézve eléggé szerénynek, sőt aránylag csekélynek mondható.

Zemplénmegyei születésű, de másutt működő írók és tudósok.

Ráskay Leáról, ki a XVI. század első évtizedeiben a margitszigeti dömés apáczák klastromában Boldog Margit Életét, a Példák Könyvének egy részét s még egy pár kódex másolatát írja, nem lehet bizonyosra venni, hogy a zempléni Ráskay családból származott, noha odatartozandósága sem tagadható; *Sztárai* Mihályt nemcsak Zemplén, de a Dunántúl is magának követeli; s kívülök a századnak mindössze két tollforgatója: a laski származású *Chiabai* (*Csabai*) Mátyás és *Szilvás-Ujfalvi* Imre vonható több bizonyossággal a sorozatba. *Csabai* 1555-ben iratkozott a wittenbergai egyetemre; 1557—61. Kassán tanárkodott s mint ilyen, tudományával jelentékeny hírnévre tett szert. Műve, az „Encomium arcis Agriae mirabiliter ac vere divinitus servatae A. D. 1552.“ 1556-ban, Wittenbergában látott napvilágot. *Ujfalvi* Imre viszont váradi lelkész volt és a bihari kerület szeniora, de nagyravágyó és izgága ember, kit ellenfelei börtönbe zártak és végre száműztek, azonban kiváló író is, kinek munkája (Halot temeteskorra való Enekek, Debreczen, 1598) több kiadást ért s a régi protestáns énekeskönyvekre vonatkozólag becses adatokat tartalmaz.

Ráskay Leáról.

Chiabai (Csabai)
Mátyás.
Szilvás-Ujfalvi
Imre.

- Nagy Benedek. A XVII. századból említeni lehet a tályjai születésű *Nagy Benedek* kőszegi tanítót, Pázmány és a katolikusok tehetséges ellenfelét, kinek művei: *Naeniae in obitum Sp. Dni C. Francisci de Nádasd (Keresztúr, 1604)* és a *Zronaríth* Imrével együtt írt „Pazman Peter Píronsági“ (u. o., 1615); továbbá *Jursa* Jakab jezsuitát (ki 1648-ban Helmeckén született és 1688-ban halt meg) *Petra Athenaei Tyrnaviensis* cz. munkájával (Tyrnaviae, 1675).
- Helmecei István. Végül a XVIII. század folyamán lépnek fel: *Helmecei István* theologus, a ki 1670-ben, Királyhelmecken született, Debreczenben, majd pedig három évi győri rektorság után 1697—1700 között Odera-Frankfurtban és Franekerben tanult s hazatérve Hadházon, Nagykállóban, Szatmárnémetiben, Nagykőrösön lelkészkedett, sőt 1740-től a dunamelléki reformátusoknak volt püspöke. Művei: *Disputatio theologica de miraculis Christi etc.* Franecu., 1700; *Igasság paisa* (hitvitázó mű az úrvacsoráról a katolikusok ellen, Edm. Albertinus után), Miaburg (Utrecht), 1741. Kéziratok a nagykőrösi református gimnázium könyvtárában.
- II. Rákóczi Ferencz. II. *Rákóczi Ferencz* fejedelem emlékiratokat írt magyarul, melyeknek kézirata elveszett, azután francziául (megj. a *Histoire des révolutions de Hongrie* cz. gyűjteményben, La Haye, 1739., az V—VI., illetve a II. kötetben. Magyar fordítása: Győr, 1861. és Thalytól Pest, 1866, 1868, 1872) s önéletrajzot és elmélkedéseket hagyott hátra (*Confessio peccatoris*; *Meditationes in forma soliloquiorum*; *Aspirationes principis Christiani*; *Reflexions sur les principes de la vie civile et de politesse d'un chrétien*). Ezekon kívül Thaly neki tulajdonítja az „*Officium Rákóczianum*“ című híres imádságos könyvet, mely latinul először Nagyszombatban, 1726., magyarul Budán, 1746-ban jelent meg s azóta mindkét nyelven igen sokszor került sajtó alá: s végre minden valószínűség szerint az övé az a politikai végrendelet, a mely „*Testament politique et moral du Prince Rakoczi*“ névvel 1751-ben látott napvilágot (La Haye, 2 kötetben).
- Fodor János. *Fodor János* ref. lelkész (szül. Szerencsen, 1693), egy hányatott életű ember pályáját írta le terjedelmesen; *Fiala* Jakab piarista (szül. Rákoson 1696., megh. 1733.), a ki Privigyén, majd Nyitrán, Pesten, Szegeden tanárkodott s utóbb korponai és végül breznóbányai házfőnök volt, 1722-ben Nyitrán két iskolai drámát adott színre („*Korvin János*“ és „*István moldvai vajda*“), míg több költeményét Koháry István készült kiadni. Műve: „*Szegedinos*“. Buda, 1735.
- Gróf Barkóczy Ferencz. Gróf *Barkóczy Ferencz*, primás, 1710-ben, Csicsván született; gyorsan lett egri kanonokká, szepesi préposttá; 1745-ben már egri püspök, 1761-ben esztergomi érsek és a magyar iskolák felügyelője. Meghalt 1765-ben. Irodalompártoló ember volt, Egerben 1756-ban könyvsajtót állított fel, melyet később, 1762-ben magával vitt Esztergomba, sőt számos beszédén és pásztorlevelein kívül önálló művekkel is gazdagította korának latin irodalmát (*Nova dispositio n. Scripturae in ordinem ita redactae, ut quolibet anno commode et cum fructu legi possit. Agriae, 1756*; *Catechismus ex decreto ss. concilii Trid. ad parochos. Tyrnaviae, 1762*).
- Domby Sámuel. *Domby Sámuel*, bényei születés, Borsodmegye rendes orvosa nem kevesebb, mint öt, részben eredeti, részben fordított munkát bocsátott közre (*Dissertatio inauguralis physico-chemico-medica de vino Tokajensi. Traj. ad Rhen. 1758. Relatio de mineralibus incl. comitatus Borsodiensis aquis. Windobonae, 1766*; *Bába mesterség . . . a t. ns. Borsód vármegyei bábáknak hasznokra. Pozsony, 1772. Orvosi tanítás a gyermekek nyavalyáiknak megismerésekről és orvoslásokról, melyet svéciai nyelven írt Rosensteini Rosen Miklós, most pedig magyar nyelvre fordított az 1781. göttingai 4. német kiadás szerint. Pest, 1794. Fontos kérdés, miképpen kelljen a gyermekeket természet szerint úgy nevelni, hogy egészségesek, nagyok, erősek és hosszú életűek lehessenek? stb. Balaxseid után. Pest, 1807*).
- Fabricius Andras. *Fabricius Andras* (szül. 1751-ben Pazdicson, megh. 1830-ban Poprádon) nagylomníci, 1789-től poprádi lelkész, 1810—1813-ig a XIII szepesi város al-, 1813—25-ig főesperese és történetírója német prédikációkon s énekeken kívül a következő munkákat hagyta hátra: *Catechismus Dr. Martini Lutheri. Lőese, 1795*; *Gradus Consanguinitatis et affinitatis aug. et helv. confessionis addictis in Hung. prohibiti, Kassa, 1814*; *Coordinatio rei religionalis eccle-*

siasticae aug. conf. evangelicae Tibiscanae secundum leges religiosas, canones synodales etc. Lőcse, 1815. Kéziratban: Supplementa ad historiam executionis Eperiesiensis anno 1687. Annotationes ad theatrum Eperiesiense anni 1687.

Keresztury József Alajos, ki 1755-ben, Keresztúron, zsidó szüléktől származott, azután keresztény hitre tért s 1788—1810-ig a váradi királyi akadémia, 1810-től pedig a budapesti egyetem történettanára volt, a történeti művelte nagy termékenységgel. Munkái közül főbbek a következők: *Lineamenta historiae prag. Hungariae, Pest, 1796*; *Compendiaria descriptio fundationis ac vicissitudinum episcopatus et capituli M. Varadinensis, u. o., 1806* (I., II. köt.); *Dissertationes historico-criticae, occasione tentaminum publicorum vulgatae, u. o., 1814.* (Anonymus koráról, a magyarok eredetéről, őshazájáról, költőzködéseiről szóló 3 értekezés). *Compendium historiae universalis systematice deductum, u. o., 1817—1823* (I—III. rész); *Compendium historiae universalis, 3* kötetben (kézirat).

Keresztury
József Alajos.

Végre a bodzásujfalvi születésű *Barna* Mihály, varsói szemináriumi aligazgató, a XVIII. század végén s a XIX. elején, továbbá a kistornyai (1752) *Marschalkó* Konstantin Antal eziszterczita-rendi egri tanár (1787—1806), majd ugyanott perjel és igazgató (1806—1816), amaz deák alkalmi beszédek és versek, emez deák alkalmi versek írásával, tették nevüket ismeretessé.

Barna Mihály.

Marschalkó
Konstantin
Antal

Annál fontosabb az eredmény a XIX. században. Zemplén ettől az időtől kezdve nemcsak sok író és tudóst, de különösen sok szellemi nagyságot ad az országnak, kik nagy hatást gyakorolnak szellemi és anyagi, politikai és irodalmi átalakulásunkra és fejlődésünkre. *Kossuth* Lajos, *Dessouffy* Aurél, *Fáy* András, *Trefort* Agoston, *Andrássy* Gyula Zemplénből indulnak ismeretes, országos fontosságú pályájukra s előttük és utánuk a kisebb-nagyobb tehetségeknek olyan fényes raja száll ki szülőmegyéje határából, hogy erejét más vidékeken vagy éppen a központban, az országos mozgalmakban érvényesítse, a mely szinte bámulatos. Ebben a seregben csaknem minden szak jeles, sőt elsőrangú munkásokat talál: egyházi és világi irodalom, jog- és állam-, orvos- és természettudomány, történetírás, filológia és nyelvészet, nevelés és közoktatás, újságírás és publicisztika, katonai tudomány, gyorsírás, tornászat, műfordítás és szépirodalom.

Az egyházi irodalmat művelték:

Ballagi Mór, a budapesti ref. theol. akadémia tanára, akadémiai r. tag, 1815-ben Inóczon született. Nélkülözéssel küzdve végezte tanulmányait Váradon, majd Pápán, utóbb a pesti egyetemen és Párizsban s már egyetemi hallgató korában figyelmet ébresztett a Hasznos Mulatságokban és a Pesther Tageblattban megjelent czikkeivel. 1840-ben, midőn a zsidó-emancipáció az országgyűlésen szóba került, Eötvös József és mások felszólítására megírja (még Párizsban) röpiratát „A zsidókról“, sőt hazajön, hogy a mozgalmat, különösen a zsidók magyarosításának ügyét szolgálja, s közrebocsátja Mózes 5 könyvének rabbinikus és talmudi magyarázatokkal ellátott magyar fordítását, melyért az Akadémia őt sietve a tagjai közé iktatta. Zsidó törekvései azonban megtörték hitfeleinek érzéketlenségén. Ballagi csalódottan Tübingába ment theológiát hallgatni s 1843-ban a protestáns egyházba tért át. Hazakerkezve a szarvasi liceum tanára lett. A szabadságharcz után (1851) a kecskeméti, majd (1855) a pesti ref. theol. akadémián nyer tanszéket, mely utóbbin 1877-ig működött. Szorgalmas, kitűnő oktató volt, de mint író is bámulatos termékeny munkásságot fejtett ki. 1855-ben indított vállalat, a Protestáns Naptár körül a legjobb erők egyesültek; a tőle 31 éven át szerkesztett „Protestáns Egyházi és Iskolai Lap“-pal pedig rendkívüli hatást gyakorolt a protestáns egyházi élet fejlődésére. Közben folyton foglalkozott a nyelvészettel. Már a Tudományos Akadémiában „Nyelvészeti nyomozások“-kal foglalta el székét; a negyvenes évek elején magyar szótárt és olvasókönyvet készített németek számára; most szótáríró munkásságát még jobban fokozta s bár kemény neologus és szóalkotó volt, négy évtizedes működésével magyar-német szótáraiban és „A magyar nyelv teljes szótárában“ kiváló értékű anyagot hordott össze. Mint elméleti nyelvtudós, székfoglalóján kívül, mindössze egy összehasonlító művet írt (A magyar szónyomozás és az összehasonlító nyelvészet); de midőn új szavait a Nyelvőr megtámadta, több

A XIX. század
egyházi írói.
Ballagi Mór.

értekezést írt a neologia védelmére (Brassai s a nyelvújítás. Nyelvünk újabb fejlődése. 1881. A nyelvfejlődés történelmi fontossága és a Nyelvőr. 1884. Szókészületünk orthológ szabályozása és az iskola. 1890). Legtöbbet és legnagyobb állandósággal forgott mégis a protestáns egyházirodalom mezején. Folyóiratokat szerkesztett (Házi Kincstár, 1861—1864; Család Lapja 1866; Protestáns Tudományos Szemle, 1869—1872). Kéziratban hátrahagyta a biblia nagyrészének fordítását és egész sorát bocsátotta közre theologiai vagy a theológiával kapcsolatos egyházpolitikai és egyháztársadalmi munkáknak (Tájékozás a theologia mezején, Pest, 1862; Renaniána, u. o. 1864. A biblia, u. o., 1864. Bibliai tanulmányok, 1—2. rész. Pest, 1865—1868. Az újszövetségi iratok keletkezése. Mésa Moáb királynak diadaloszlopa, u. o., 1872. A protestantizmus harca az ultramontanizmus ellen, u. o., 1867; A népiskolai törvényjavaslatról, Pest, 1868 stb.). Meghalt 1891 szeptember 1-én.

Baludjansky
Endre.

Baludjansky Endre ungvári görög katolikus kanonok (szül. Zemplénben 1800-ban, megh. 1854-ben); munkája: Egyházi történetirat, Eperjes, 1846.

Barkóczy
László.

Barkóczy László, székesfehérvári püspök (szül. Imregen 1791-ben, megh. 1847-ben). Művei: Beszédek; — Nőnevelés, Fenelon után. Pest, 1842.

Breznay Pál.

Breznay Pál, máramarosszigeti tanár (szül. Gálszécsen 1797-ben). Műve: A keresztény eklézsiának története. Kolozsvár, 1836.

Bunyitay
Vincze.

Bunyitay Vincze, történetíró, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (szül. 1837-ben Újhelyben) 1860-tól nagyváradi misés pap, 1863—1875-ig szentjobbi, 1875—80-ig bélfenyéri lelkész, aztán püspöki könyvtáros, kanonok. Kezdetben verseket írt, a hetvenes évek elejétől azonban teljesen a történetírásnak szentelte magát. Azóta számos kitűnő dolgozata jelent meg különféle lapokban és folyóiratokban s egész sorát írta a jelesebbnél jelesebb munkáknak. Önálló művei: Ifjúsági olvasmányok, Pest, 1863—1865, I., II.; Boldogasszony követése, u. o., 1867; Régi képek, u. o., 1868—1869, I., II.; Ismeretlen apátságok, Esztergom, 1880; Az egyedi apátság története. Nagyvárad, 1880. A váradi és székesegyház, Budapest, 1880; A váradi püspökség története, Nagyvárad, 1883—1884, I., II., III.; A mai Nagyvárad megalapítása, Budapest, 1885; A váradi káptalan legrégebbi statutumai, Nagyvárad, 1886; Szilágymege középkori műemlékei, Budapest, 1887; A római Szentlélek-társulat anyakönyve 1446—1523, u. o., 1889; Magyar királyok Váradon, u. o., 1890 stb.; Bihar vármegye oláhjai és a vallásunio, u. o., 1892; A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei s egy magyar humanista, u. o., 1893 stb.

Duricsák János.

Duricsák János (szül. Felsőósván 1771.) egri egyházmegyei pap, 1794-ben tállyai káplán, majd még azon esztendőben egri szeminárium prefektus, theol. tanár, 1812-ben kanokok. Megh. 1837. Műve: Compendium regilionis Christianae, Agrariae, 1823.

Faigel Pál.

Faigel Pál, szül. 1802-ben Szécskeresztúron; 1829-ben gyöngyösi káplán, 1838. boczonádi lelkész, 1857. cz. kanokok, 1862. kápolnai plébános († 1871): mint gyöngyösi káplán először pendítette meg a „jó s olesó könyvkiadó társulat“ eszméjét. Művei: énekes és imádságos könyvek.

Fábry Ignác.

Fábry Ignác kassai püspök (szül. Újhelyen 1792.) számos egyházi beszédet hagyott hátra kéziratban és 1859-ben a bécsi „Mittheilungen der k. k. Centralcommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale“-ban tudományos dolgot közölt a kassai dóm restaurálásáról (Die Restauration des Elisabeth-Domes zu Kaschau).

Fábry István.

Fábry István, sztrárai születés (szül. 1856.), egri egyházmegyei plébános katolikus folyóiratokba dolgozott.

Fesztóry József.

Fesztóry József gör. kath. lelkész (szül. Czékén 1831.) a lapokban közölt néhány cikket s 1889-ben, Ungvárt, kiadta Medici Pál munkáját: „A zsidók szertartásai és szokásai“-t (latinul: Rosty Zsigmondtól, Nagyszombat, 1758).

Filep Endre.

Filep Endre ev. ref. tanító (szül. Sárospatakon, 1840.) sok cikket, éneket, halottas beszédet bocsátott közre a lapokban és a Stiglitz-féle Prot. Temetési Énektárban (Nagybánya, 1884). Műve: Temetési Énekek, Miskolcz, 1876.

Báró
Fischer István.

Báró *Fischer* István (szül. Bacskón, 1754.) kitűnő szónok volt, kinek számos országgyűlési, megyei s ünnepi beszéde látott napvilágot. Az egri klerushoz írt pástori és körlevelei (1808—1822) összegyűjtve megjelentek Egerben, 1823-ban („Collectio pastoralium et circularium litterarum“ etc.).

Egyéb művei: Intés Eger városához a tűzoltás iránt, Eger, 1811; Dictio... occasione installationis s. pr. r. Caroli Ambrosii archieppi Strigoniensis... habita, Pozsony, 1808; Elő- és befejező beszéd... Heves- és Külső-Szolnok vármegyének 1811. esztendőben Szt.-György hav. 30. napján Egerben tartott építészke alkalmával, Eger, 1812; Casus in dioecesi archieppo reservati, Buda, 1812. Statuta generalia et particularia almae archidioec. Agriensis, u. o., 1813; Rituale Agriense, Buda, 1815 etc.

Fodor István (szül. Tarczalon, 1768., megh. 1837.) pálfai ref. lelkész „Keresztyén ember lantja” cz. énekes gyűjteményt adott ki Győrött, 1804-ben.

Fodor István.

Friedlieber Ignác újhelyi születésű (1847), hittanár a pesti izr. hitközségnél, számos magyar, német és zsidó nyelven írott cikket közölt. Munkái: Worte des Friedens, Prag, 1868; Photographien aus dem ung. isr. Congresse, Wien, 1869; Dr. Jellinek Ad. néhány korszerű szónoklata (ford.). Die Grundpfeiler des Weltalls, oder die Prämissen unserer Existenz, Pest, 1869; Der moderne Tempel, eine Säule des Judenthums, Czernowitz, 1877; Des Volkes Liebe der Kronen Schönste, 1881, u. o.; Seelenfeier, zum Gebrauche im Tempel zu Czernowitz, u. o. é. n.; Két ünnepi szónoklat, Ungvár, 1885; Die Symbole des Sukkothfestes und die isr. Allianz, u. o., 1886; Két harcziás szónoklat, Szolnok, 1888; Mózes halála és a Chewra Kadischa. Budapest, 1888; Leo da Modena és viszonya a Talmudhoz és a Kabalához, u. o., 1890. Munkatársa az Adalékoknak.

Friedlieber
Ignác.

Friedmann Mór (szül. Hrabóczon 1827., megh. 1891.) néptanító, 1848-tól a soproni, 1857-től a pesti zsidó hitközség kántora és a budapesti rabbiképző tanára, zsidó szaklapokba dolgozott. Önálló művei: Israelita vallásos énekek. Magyarra ford. Tatai András, Pest, 1861; Gyászének b. Eötvös József emlékére, u. o., 1871; Kéziratban: 70 vallásos ének.

Friedmann
Mór.

Geőcze Aladár egri egyházm. áldozópap (szül. Újhelyen, 1840.) egy beszédet adott ki Telekessy István egri püspök, mint az egri papnevelő alapítója emlékére (Eger, 1861).

Geőcze Aladár.

Jóseffi Vilmos, sárospataki születésű (1825) volt bécsi rabbi, jeles héber biblikus író. Művei: Moria, Haus- und Familientempel für denkende Bibelfreunde, Leipzig, 1872; Schir-haschirim, Basel, 1877; Tabernacle. Erste bibl. Kultusstätte. London, 1878—79; Gott und Götter. Kreislauf der Regilionsideen und Mythen bei allen Völker stb. Ezenkívül több nagyfontosságú külföldi biblikus vállalatban vett részt a sinai és vatikáni kódexek londoni kiadásai az ő olvasásával jelentek meg.

Jóseffi Vilmos.

Konrády Lajos r. k. hittanár (szül. Szilvásújfalun 1859.) Egyházi énekes-könyvet adott ki az ifjúság számára (Kassa, 1886).

Konrády
Lajos.

Kósa István, hasonlóképen újfalusi fi (szül. 1810-ben, megh. 1873-ban), aszalai r. k. plébános, a Regilióba dolgozott és Hirscher János homiliáit fordította magyarra.

Kósa István.

Kováts István kassai ref. lelkész (szül. Mihályiban 1755., megh. Kassán 1826.) négy rendbeli alkalmi beszédet bocsátott közre.

Kováts István.

Kovács (Pásztélyi) János gör. kath. püspök, szül. Velejtén 1826., Szathmárt, Kassán, Munkácson tanult és 1849-ben pappá szentelve, Técsőn, Huszton lelkészkedett; 1853-ban kerületi al-, 1867-ben főesperes, 1869-ben a huszti kerület orsz. képviselője. 1870-ben végre máramarosszigeti lelkészszé nevezik ki s nemsokára rá munkácsi püspökké. Mint ilyen halt meg Ungvárt, 1891-ben. Fontos műve: a szláv liturgiának magyarra fordítása.

Kovács János.

Lapsinszky János pélyi, majd novaji r. k. plébános (szül. Tallyán, 1817., megh. Novajban, 1891.) számos cikket írt iskolai ügyekről, a zsidók bevándorlása ellen, a polg. házasságról, sikkasztásokról. Önálló művei: Mezei csillag, imádságoskönyv, Eger, 1858; Az anyátlanok életharczai, tört. reg., u. o., 1862; Nagy rózsáskert, imádságoskönyv, Buda és Winterberg, 1880.

Lapsinszky
János.

Lenner Gyula prémontrei r. tanár (szül. Olaszliszván, 1843.) az Orsz. Tanáregylet Közlönyébe írt könyvismertetésein és isk. német mondattanán kívül a jászói s a vele egyesült prépostságok történetének vázlatát közölte (Brunner, Ein Chorherrenbuch, Würzburg, 1883, 144—199. l.).

Lenner Gyula.

Mandl Armin (szül. Vásárhelyen, 1865.) 1893—94-ig csongrád-mindszenti, 1894—98; vágújhelyi, majd szigetvári rabbi. Művei: Die Peschittha zu Hiob etc., Bpest, 1892; Bibliai történet, Vágújhely, 1896; A zsidók története a

Mandl Armin.

- babiloni fogságtól a Talmud befejezéséig, u. o., 1897 (isk. kk.); A zsidók története a Talmud befejezésétől (500) a mai napig, u. o., 1898 (isk. kk.).
- Mátyus István. *Mátyus* István r. k. lelkész (szül. Kakon, 1852.) az Egri Egyházmegyei Közlönynek, a gyöngyösi helyi lapoknak és a Havi Szónoknak volt munkatársa.
- Natafalussy Kornél. *Natafalussy* Kornél prémontrei rendi áldozópap, 1892-től tankerületi főigazgató, 1841-ben, Leleszen született, Újhelyben, Eperjesen és Ungvárt tanult s mint tanár és igazgató Kassán, Rozsnyón működött, egyidejűleg irodalmilag is termékeny és becses munkásságot fejtve ki lapokban, folyóiratokban és iskolai értesítőkből (A kassai főgimn. története; A kassai székesegyház s jászóvári prépostság régi szerkönyveiről; A leleszi. orsz. levéltár tört. s ismertetése; A rozsnyói k. főgimn. története stb.). Önálló művei: A szent István első vértanúról nevezett nagyváradi-hegyfoki prépostság története, Kassa, 1872; Adalékok a rozsnyói közélet tanodák keletkezésének történetéhez, Rozsnyó, 1876; Jászó und die mit ihr vereinigten Probsteien, Würzburg u. Wien, 1882; A Ker. Sz. Jánosról nevezett jászóvári egyház prépostjai 1240—1552, Kassa, 1883.
- Nemes József. *Nemes* József r. k. plebános (szül. Töketerében 1835., megh. Török-szentmiklóson 1891.) többnyire történelmi dolgozatokat írt. Egyéb munkái: Az irgalmas néne, beszély, francziából, Eger; Rothschild Jakab, élet- és jellemrajz, francziából, u. o.; Szibéria, beszély, francziából, u. o.; — A sakkjátészó önmozdony, u. o.
- Novák Antal. *Novák* Antal szatmári nagyprépost (szül. Sztropkón, 1824.), mint a szatmári gimnázium tanára és 1863-tól igazgatója, programm-értekezéseket írt iskolája Értesítőjébe az életre való nevelésről, a szatmári gimn. multjáról s a klasszikus iskoláról. Önálló műve: Egyházi beszéd, melyet Sz. István ünnepén Bécsben 1871-ben mondott, Bécs, 1871.
- Palásthy Pál. *Palásthy* Pál bpesti egyet. tanár, esztergomi kanonok (szül. Magyarizséken 1825., megh. Esztergomban 1899.) különféle katolikus és irodalmi vállalatoknak dolgozott és 1864—68. a Religiót szerkesztette. Egyéb munkái: Theologia morum catholica, Regensburg, 1861. Gyászbeszéd Fábry István kassai püspök temetése alkalmából, Pest, 1867; A polgári házasság, Esztergom, 1868; A Palásthyak, Bpest, 1890—91 (3 köt.).
- Pánthy Endre. *Pánthy* Endre egri nagyprépost (szül. Tállyán, 1820-ban) vegyes tárgyú dolgokat írt (Hét szentbeszéd, Eger, 1856; Szózat Eger város összes lakóihoz, u. o., 1856; Pap a világban, francziából, u. o., 1878; A dinnyész munkaköre, u. o., 1880).
- Roskovics Ignác. *Roskovics* Ignác gör. kath. nagyprépost Ungvárt (szül. Tokajban, 1822., megh. Ungvárt, 1895.); a Tanügyi Lapokba és a Svit-be irogatott. Művei: Magyarország földrajza versekben, Debr., 1863; Kis Katekizmus, Bpest, 1883; Ohítú imakönyv, Debr., 1862; Moralis, Ungvár, 1878; Zbornik (egyh. szláv énekeskönyv), Ungvár, 1887.
- Singer Bernát. *Singer* Bernát, előbb tapolczai, majd szabadkai főrabbi (szül. Újhelyben, 1870.) két önálló munkát boesátott közre (Náhum próféta; Egyházi beszédek) és a felekezeti, helyi és fővárosi lapokban közölt nagyszámú tanulmányt.
- Szépirodalom művelői. *Barthos* János. A világi irodalmat s jelesül annak *szépirodalmi részét* ápolta: *Barthos* János (szül. Újhelyben, 1821.), álnéven *Márk*, a mult század szép-reményű novellistája, ki az Athenaeumba, Honderübe, Regélőbe, Életképekbe és az Órangyalba irogatott;
- Bodrogi Gyula. *Bodrogi (Tulesik)* Gyula tanár (szül. Újhelyben 1853.), kinek műve: Beszélycsokor, Máramarossziget, 1879;
- Ernszt Ernő. *Ernszt* Ernő János kegyesrendi tanár és igazgató (szül. Tokajban, 1759., megh. Kolozsvárt, 1811.), kinek munkája: Kesergő versek, Kolozsvár, 1803 (Jósika Antal báró halálára).
- Fáy András. *Fáy* András Kohányon, 1786-ban, született. Sárospatakon és Pozsonyban járt iskolába s ügyvédnek készült, de sohasem ügyvédkedett, inkább olvasott és az írókkal barátkozott, kikkel Szemere Pál révén ismerkedett meg. Egy ideig szolgabíró volt a pesti, majd a váci járásban; de 1818-ban visszavonult birtokára, Gombára. 1823-ban Pestre költözött s a lakása valóságos gyülekező helye lett az íróknak. Kisfaludy Károly és Vörösmarty, Vitkovics és Szemere Pál csaknem mindennapos vendégei voltak és számos kezdemé-

nyezés ebből a körből indult ki. Fáy testestül-lelkestül a reformok embere volt, Széchenyinek jobbkeze, sok jeles intézménynek indítványozója, részben megvalósítója; de mint író, szintén a legérdemesebbek egyike. Műveinek szinte közös jellemvonása, hogy tanítanak, balítéleteket, gyarlóságokat irtanak, üdvös reformokat hirdetnek; de épp oly mértékben tulajdonságuk az egészséges, józan, tősgyökeres magyar szellem és magyaros előadás. A magyar életből vett víg elbeszélés (Különös testamentum, 1818) és vígjáték (A régi pénzek, 1824) terén Fáy megelőzte Kisfaludy Károlyt. „A Bélteky-ház” (Pest, 1832) az első társadalmi regény volt, melyet a magyar irodalom felmutathat; a mesék és aforizmák (Fáy András meséi és aforizmái, 1820; Újabb eredeti meséi és aforizmái, 1828) pedig, melyeket németre, angolra is lefordítottak, szerzőjöknek e nemből a legkiválóbb írók között biztosítanak helyet. Egyéb szépirodalmi művei: Bokréta (dalok, mesék, epigrammok), Pest, 1807; Friss bokréta, u. o. 1818; Kedvsapongások, 2 köt., Pest, 1824; A két Báthory, tört. dráma, u. o. 1827; Búzavirágok és kalászok, 2 köt., u. o., 1853; Jávor orvos és szolgálója, regény, u. o. 1855; A szunyogfalviak, reg., A Halmay család, u. o., 1858; Hulló virágok (3 vígj. és 3 elb.). Összes kiadás: Fáy András szépirodalmi összes munkái, 1843—44, 8 kötetben. Egyéb művek: Próbatétel a mai nevelés két nevezetes hibáiról, Pest, 1816; Hasznos házi jegyzetek, 1828; Jutalmazott felelet (a színészet ügyében), Buda 1834; A legegyszerűbb . . . nevelési rendszer, Pest, 1835; Terve a pestmegyei takarékpénztárnak, 1839; A Pesti hazai első Takarékpénztár szabályai, Pest, 1840; Javaslat egy Pesten állítandó ref. főiskola tárgyában, 1840; Nőnevelés, 1841; Óramutató, jóakaró hitfeleinek, 1842; Kelet népe nyugaton, Buda, 1842; Jelenkorban megjelent összeállítások a hon legközelebbi teendőiről, 1846; Az életbiztosító intézet terve, Pest, 1848; Adatok Magyarország bővebb ismertetésére, 1854; Az elszegényedések, 1862. Számos cikk az egykorú lapokban és folyóiratokban. Restoráció című ismeretlen verses satiráját közölte az Adalékok VII. évfolyama.

Guthi Soma budapesti ügyvéd (szül. Tállyán 1865.) jogi cikkeket írt, de különösen humoros törvénytudományi karczolataival ébresztett közfigyelmet. Művei: Kaczagó Themis, humoros karczolatok a törvénytudományi teremből, Bpest, 1888 (Füredi Mórral együtt); A vádlottak padján, u. o., 1894; Egy könnyelmű leány története, regény, u. o., 1894. Legtöbb sikert arattak színművei és vígjátékai: Zsadányi boszorkány, Egy nap a paradicsomban, Doktor Szeleburdi, Napoleon öcsém, Tartalékos férj, Képviselő úr, A Sasok, A brezováci hős, Jupiter és társai, Házasodjunk, A szaharai konzul, Smolen Tóni.

Guthi Soma.

Kemechey Jenő, az újabb magyar szépírók egyik jelese, 1862-ben született Királyhelmecen, a hol atyja a város főjegyzője volt. Újhelyben és Egerben tanult, majd hírlapíró, az Eger és Vidéke szerkesztője lett, azután a Szegedi Híradóhoz szegődött s végre felköltözve a fővárosba, mint a Budapesti Hírlap szépírója és politikai munkatársa általános elismerést aratott. Kiváló újságíró volt: éles látás, finom nyelv és tartalmasság jellemezte s mint elbeszélő nemes, magyaros irányával az újabb nemzedék legjobbjai közé tartozott. Önálló művei: „Két év a szemináriumban“, „Magyar dzsentri-történetek“, „Mara rózsái“, „Utolsó mohikánok“, „Lobogó szerelmek“. Emlékezetes sikert aratott a Nemzeti Színházban „A föld“ cz. színművével, a melyet Malonyay Dezsővel írt együtt, majd később „Az emigráns“ cz. történeti drámájával. Sajnos, korán hunyt el, még úgyszólván sikerei kezdetén: 1905. év első napjaiban temették el országos részvétellel.

Kemechey Jenő.

Kiss Endre sárospataki születésű néptanító, majd 1885-től adóhivatalnok, a lapokba írt dolgozatain s egyéb irányú művein (Kis arany ABC, Debreczen, 1873; A hazai ipar, Nyíregyháza, 1880) kívül több szépirodalmi munkát is bocsátott közre (A kik a hazáért haltak meg, Spatak, 1870; Csóka Péter története, Zombor, 1885; Lytton, egy komédiás fiú története, Kisvárd, 1890).

Kiss Endre.

Lengyel Konstantin Mihály gör. kath. lelkész, (szül. Újhelyen, 1858); munkája: Ruthénekről. Monografikus karczolat, Ungvár, 1899.

Lengyel Konstantin Mihály.

Marikovszky Gábor tanító (szül. Szerencsen, 1835, megh. Bpsten, 1872); Patakon tanult, azután Dorogon, Kúnszentmiklóson, Dömsödön működött. 1868-ban Máramarosszigetre került, de felebbvalói — hírlapi cikkei miatt — hamarosan megfosztották hivatalától s ő egyideig Pesten nyomorgott, míg

Marikovszky Gábor.

végre egyik polgári iskolában sikerült kenyeret találnia. Művei: Száz költemény. Spatak. 1856; Költeményfüzér, Kecskemét, 1859; Prot. halotti búcsúztatók, Budapest, 1861, 1872 (két köt.); Attila hősei, hősköltemény tizenkét énekben, Máramarosziget, 1870.

Nehrebeczky
György.

Nehrebeczky György ügyvéd, ungmegyei főjegyző (szül. Tolesván, 1830., megh. Ungvárt, 1889.), 1871-ben Ungvárt „Ahitat gyöngyei“ című költői anthológiát bocsátott közre.

Szabó Endre.

Szabó Endre, költő és műfordító, szül. 1849-ben Nagytoronján. Korán árvaságra jutott és atyjának barátai gondoskodtak róla. Késmárkon, Patakon tanult, azután Gálszécsen volt joggyakornok és 1875-ben került a fővárosba, hol Szemere Miklós ajánlása, de különösen költeményei csakhamar népszerű íróvá tették, mire Szabó búcsút mondott a jogi pályának és az Üstökshöz szegődött. 1876-ban megjelent első verskötete még jobban fokozta népszerűségét; a Petőfi-társaság tagjává választotta, Jókai az Üstökös szerkesztésével bízta meg. Azóta egyre-másra jelentek meg költeményei, s különösen nem közönséges érdemeket szerzett jeles orosz írók műveinek átültetésével. Munkái: Három szatira, Spatak, 1872; Költemények, Bpest, 1876; Újabb költemények, u. o., 1879; Kardos menyecske, regény, u. o., 1885; Hét szilvafa, regény, u. o., 1887; A szusz, humorisztikus regény, u. o., 1888; Bűn és bűnhődés (Dosztojevszkij regénye), u. o., 1888; Orosz költőkből, u. o. 1889; Girigáré (humoreszkek), u. o., 1889; Sírva vigadók (szatirikus regény), u. o., 1890; Dalok, u. o., 1892; Orosz költők (műfordítások), u. o., 1892; A párbaj (Csehov regénye), u. o., 1896; Mujkosék kalandjai, két kötetben, u. o., 1890 és 1897; Elkésett ember, szatirikus regény 1898; Népies elbeszélések (Tolsztoj Leótól), u. o., 1899; Négy orosz költő, u. o., 1900. Zápor (újabb költemények) u. o. 1902.

Szalay Károly.

Szalay Károly, költő, szül. 1859-ben Sárospatakon. Iskoláit Beregszászon és Patakon végezte, majd két éven át az utrechti és leideni egyetemen folytatta bölcsészeti tanulmányait. 1886 óta a budapesti ref. főgimnázium tanára. Számos tárczaszerű közleményt s költeményt írt napilapokba és folyóiratokba, Önálló művei: Kuenen A.: „A Mózes öt könyve“, ford. hollandból, Bpest, 1884; Csanád, tört. színmű, Bpest, 1896; Komoly tréfa, költ. elbeszélés, Bpest, 1900; A magam útján, költemények, u. o., 1901; Tanügyi reformeszmék, u. o., 1904. E műve volt megindítója a Társadalomtudományi Társaságtól rendezett nagy vitának a középiskolai oktatás reformjáról. Nagy része van Bod. P. „Historia Hungarorum Ecclesiastica“ című három kötetes nagy munkájának 1888–90. lejdéni kiadásában is, melynek ő volt egyik sajtó alá rendezője s az elveszettnek hitt eredeti kézirat felfedezője Leidenben.

Ungvárnémeti
Tóth László.

Ungvárnémeti Tóth László, költő, szül. Kistokajon, 1788., meghalt Bécsben 1820. Miskolcson kezdett tanulni, azután Patakon theológiát hallgatott s 1810-ben növendékeivel együtt Eperjesre ment. Itt ismerkedett meg Kazinczyval, ki barátságára méltatta. 1814-ben Pestre költözött orvosnövendéknek, de a költészettel is folyton foglalkozott s 1816-ban jelentek meg „Versei“, melyek közt ódák, dalok, epigrammok, románczok, mesék és „Nárczissz“ tragédiája voltak. Ezeket követték két évvel utóbb „Görög versei“ görög és magyar szöveggel. Ugyanez évben (1816) kath. hitre tért; 1818-ban pedig Bécsbe indult, hogy tanulmányait befejezhesse, de meghalt, mielőtt célját érte volna.

Zempléni
Árpád.

Zempléni Árpád (családi nevén: *Imrey*), szül. Tállyán, 1865-ben. Patakon járt iskolába és mint derakas novellaíró s lírikus vonta magára a közfigyelmet. Művei: Költemények (1891); Új versek (1897); Válogatott versek (1897); Kis emberek (elbeszélések, 1899).

Gróf Zichy
Géza.

Gróf *Zichy* Géza aranykulcsos kamarás, v. b. t. t., a Nemzeti Zenede elnöke, zongoraművész, költő és zeneíró 1849-ben, Sztárán született. A gimnáziumot és a jogot Pozsonyban végezte s a zenében Mayrberger, majd Volkmann Róbert és Liszt voltak mesterei. Tizennégy éves korában egy vadászon elvesztette jobb kezét, de ez nem gátolta abban, hogy elsőrangú zongoravirtuozzá ne emelkedjék. Jótékonyezélú hangversenyeivel beutazta egész Európát s fél millió koronát meghaladó összeget zongorázott össze különféle szegényalap javára. Mint zeneíró a zongorairodalomban egészen új („balkezes“) irányt teremtett. Zenealkotásainak száma nagy; kitűnő átiratain kívül eredeti dalai, férfi- és vegyes karai, instrumentális szerze-

ményei csaknem minden fajból, föl egészen az operáig: (Dolores; A zene; Egy vár története; Szerenád; Liszt-induló; Alár (opera, 1896); Roland mester (op., 1899), Gemma, mely műveit a külföld csaknem minden nagyobb színházában előadták, miután Budapesten nagy sikert arattak. Énekes műveihez a zeneköltő maga írta a szöveget. Am önálló költeményekkel is nem egyszer próbálkozott; egy kötet munkáját már 1877-ben bocsátott közre a Petőfi-társaság; utóbb pedig kiadta a „Boldogság útja“, „A leányvári boszorkány“, „Az álom regénye“ czímű nagyobb elbeszélő munkáit, melyeket 1892-ben ismét lírai versei és 1898-ban a „Tíz parancsolat“ czímű vígjátéka követett. A Kisfaludy- és a Petőfi-társaság körében, melyek tagjokká választották, értékes felolvasásokat és esztetikai tanulmányokat produkált s végül 1891-től mint a m. kir. Opera és a Nemzeti Színház intendánsa szerzett érdemeket. A Nemzeti színházban került színre két drámai műve: A „phrenolog“ és „A szerelem harcza“.

Mint *történetírók, filológusok, nyelvészek* működtek:

Csertő (Csubák) Antal k.-r. tanár (szül. Újhelyben 1856., megh. Szegeden 1886.); *Dobos Kálmán* honvédőrnagy (szül. Újhelyben, 1840.), ki önálló munkát írt a Dobos családról, valamint saját koráról s életéről. *Feöldi Doby Antal* homonnai tisztviselő, ki mint a genealogia és heraldika jeles művelője, szerzett magának nevet. Művei nagyrészt a szakfolyóiratokban jelentek meg, de önállóan is fellépett a Podmaniczky és a Lónyay családokról s az ugcsoi családok történetéről írott művekkel. *Dóczy Imre*, debreczeni gimn. igazgató, Vilyben, 1849 született; sok cikket írt, különösen a tanügy, a pedagogia és filológia köréből; önálló művei: *Görög nyelvtan*, Bpest. 1887; *Csokonai. Elek Lajos* debreczeni tanárnak (szül. 1845. Királyhelmecezen) dolgozata: *A magyar óda, különös tekintettel Berzsenyi műveire. Erdélyi Pál* kolozsvári egyet. könyvtárigazgató, (szül. 1864-ben Sárospatakon.) a jelen évtized elejéig a Nemzeti Múzeumnak volt tisztviselője. Mint író számos irodalomtörténeti és könyvészeti dolgozatot közölt a szakfolyóiratokban; önálló művei: *A XVI—XVII. századi históriás énekek*, Bpest, 1886; *Énekes könyveink a XVI. és XVII. században*, u. o., 1899; *Balassa Bálint* élete, u. o., 1899; *Fáy András* élete és művei, u. o., 1890. *Fesztőry Lajos* jászberényi, utóbb nagyszombati tanár (szül. Póssán. 1847.); *Széchenyivel* foglalkozott: *Graf Stefan Széchenyi*, Szeben, 1882.); *Galgóczy Gábor* uradalmi ügyész (szül. Tállyán 1821.), művei: *Tévedések a nyelv körül*, az egész magyar irodalomban, Pest, 1846; *Magyar nyelvtan*, Pest, 1848.

Hodinka Antal Dr. történetbúvár, szül. Lodoméron, 1864. Előbb a Magyar Nemzeti Múzeumba, innen Bécsbe került és először a közös pénzügyminiszterium levéltárának, utóbb a cs. és kir. családi hitbizományi könyvtárnak lett tisztviselője. Működését igen fontossá teszik nagyszámú levéltári közlései, de különösen a déli szlávok története körül végzett kutatásai. Kiválóbb munkái: *A szerb fejedelemség viszonya Magyarországhoz* (Tört. Tár., 1889); *Thomasi Péter* velencei követ jelentései Magyarországról (M. Könyvszemle, 14 köt.); *Giustiniani* velencei köv. jelentéseiből (u. o.); *Magyarországra vonatkozó oklevelek olasz levéltárakból* (u. o.); *A szerb történelem forrásai és első kora* (Tört. Tár., 1891—92) stb. Állandó munkatársa az Adalékoknak.

Ihnátkó György nyelvész, filologus (szül. Nagymihályon 1840., megh. Losonczen 1885.). önálló munkái: *Görög költészeti tanulmány*, Lőcse, 1875; *Czigány nyelvtan*, Losonc, 1877.

Kazinczy Gábor, képviselő, az Akadémia és Kisfaludy-társaság tagja, született Berettőn, 1818-ban. Iskolába Késmárkon, Eperjesen és Patakon járt s eszményképe már kora ifjúságában nagybátyja, Kazinczy Ferencz. Már ekkor lelkesedik az irodalomért s tagja és titkárja a pataki ifjak magyar társaságának. 1838-ban bevégezte tanulmányait és Pestre ment, majd Pozsonyba az országgyűlésre, hol az ifúságnak egyik vezére volt s megnyerte Wesselényi Miklós barátságát. 1836—38-ban ismét Pesten tartózkodik, rokonai, Szemere Pál, Fáy András oldalánál barátságot köt az íróvilág jeleseivel, Vörösmartyval és Toldyval s munkatársa lesz az Athenaeumnak. 1839-ben már a „Népbarát“ czímű vállalat kiadására készül, de ez abba a gyanúba keveredik, hogy az „ifjú Magyarország“ organuma készül lenni;

Történetírók,
filológusok, nyelvészek.
Csertő Antal.
Dobos Kálmán.
Feöldi Doby Antal.

Dóczy Imre.

Elek Lajos.

Erdélyi Pál.

Fesztőry Lajos.

Galgóczy Gábor.

Hodinka Antal.

Ihnátkó György.

Kazinczy
Gábor.

kancelláriai parancsesal összes iratait felkövetelik és elsikkasztják, mire elkeseredve búcsút mond a fővárosnak, hazatér, belevegyül a megyei életbe s fényes szónoklataival diadalt diadal után arat. 1848-ban az országgyűlésen már ő volt a megye képviselője s mint ilyen elment Debreczenbe is, noha nem volt forradalmi szellem és ellenezte az április 14-diki nyilatkozatot. Mindemellett Világos után elítélték, de kegyelmet kapott s rövid pesti tartózkodás után bánfalvi kastélyában keresett honfíjdalmában vigasztalást. Irodalmi működésének ekkor nyílt meg második és komoly korszaka; magányát ritkán hagyta el, de annál többet dolgozott és irodalmi összeköttetésben állott Toldyval és Szemere Pállal, részt vett az „Újabb Nemzeti Könyvtár“ szerkesztésében, becses történelmi dolgozatokat, forrásadalekokat bocsátott közre s az irodalmat számos jeles fordítással gazdagította. Azután 1861-ben még egyszer megjelent az országgyűlésen, fényes beszédet mondott az ország jogainak védelmére; de az országgyűlés feloszlata újra elvette kedvét; hazament, újra elrejtőzött munkás magányába és 1864-ben meghalt. Mint író először a sárospataki „Parthenon“-ban és a Felsőmagyarországi Minervában lépett föl s csakhamar honossá lett a legtöbb lapban és folyóiratban; de maradandó becsű munkái az elnyomatás korában keletkeztek és láttak napvilágot. Ilyenek: Mátyás király, kortársai tanúsága szerint (Galeot, Carbo), Bpest, 1863; Zrínyi Miklós összes munkái (Új Nemzeti Könyvtár, Toldyval); Cserey Mihály históriája (u. o., 1852); A Magyar Történelmi Emlékek 7-ik és 11. kötete. Kazinczy Ferencz Versei, 1858; Kazinczy levelezése Kisfaludy Károlylyal, ennek körével és Berzsenyivel („Széphalom“, 2 köt. 1859—60); Dessewffy József irodalmi hagyományai (3 köt., 1860) stb. (v. ö. az Új. M. Múzeum, 1859—60); irodalomtört. dolgozatok: Jászay Pál (Szépirod. Lapok, 1853); Szemere Pál emlékezete (Bpesti Szemle, 1864); Magyar emlékirókról (Szilágyi Virgil Értesítője, 1852), stb.; Tartuffe, Fösvény (Molière, 1863); Goethe: Torquato Tasso stb. (v. ö. Új Magy. Múz. 1850—60.)

Kopcsay János.

Korchma Pál.

Lasztóky
László.

Lónyay Jánosné.

Pácz Sándor

Palugyay
Imre.Walther
László Imre.

Kopcsay János gimn. igazgató (szül. Viraván 1845.) műve: Programm-értekezés az attikaiak családi jogintézményeiről. *Korchma* Pál r. k. plébános (szül. Agárdon, 1855.); Nyírbakta multját és jelenét ismertette. *Lasztóky* László eperjesi főgimn. tanár (szül. Nagymihályon, 1840., megh. 1887.) Eperjes multját kutatta s dolgozatait részben a Nemzeti Múzeum kéziratárában őrzik. *Lónyay* Jánosné, szül. Lónyay Florentina (szül. Deregnőn 1802., megh. Bpsten 1885.); munkája: Töredékek . . . emlékirataiból, Bpest, 1891. (négy kötet, németből fordította és kiadta leánya, Lónyay Etelka). *Pácz* Sándor prémontrei tanár (szül. Leleszen 1863.); A régi görögök családi életéről (Várad, 1819.) dolgozott.

Palugyay Imre akadémiai tag, császári tanácsos, szül. Mádton, 1818-ban. Újhelyben, Rozsnyón, Kassán tanult; Zemplénben, Borsodban patvaristászkodott s 1840-ben ügyvéddé avatták. Ettől fogva hivatalt viselt (különösen: 1849 februárja óta osztrák szolgálatban) és 1858-ban „császári tanácsos“ címet kapott. Önálló művei: Ügyvédek, korszerű tervezet ezeknek ügyében, Buda, 1841; Werbőczy István életrajza, u. o., 1842; Megyerendszer hajdan és most, Pest, 1844—48 (négy kötet); Túrmező . . . jogtört. . . ismeretése, u. o., 1848; Történeti vázlatok (akad. székfoglaló), u. o., 1852; Magyarország leírása, u. o., 1852—55 (négy kötet); A kapcsolt részek tört. s jogviszonyai Magyarországhoz, Pozsony, 1863; A magyar tengerpart, u. o., 1864. Kéziratban: Mátkaság és házasság, vígjáték Römer után.

Walther László Imre, akadémiai tag, szül. Tarczalon, 1788-ban. Szülővárosában, Tokajban, Nagykárolyban, Szegeden, Kassán tanult és 1811 óta a Károlyiaknál szolgált mint írnok, titkár, majd a tótmegyeri uradalom kormányzója, míg végre a húszas évek közepe táján Tarczalra nyugalomba vonult. Mint tudós, történelemmel, különösen diplomatikával foglalkozott és dolgozatai a Tud. Gyűjteményben, a Hasznos Mulságok. Tud.-Tár, az Athenaeum és Religio hasábjain láttak napvilágot.

Jog- és államtudományi s közgazdasági írók:

Jog- és állam-
tudományi s köz-
gazdasági írók.
Gróf Andrássy
Gyula.

Gróf *Andrássy* Gyula, a kiegyezés egyik megteremtőjének, a második független, felelős magyar miniszterium első elnökének, gróf *Andrássy* Gyulának és *Kendeffy* Katinka grófnőnek legifjabb gyermeke 1860. július 30-án született a zemplénmegyei Töketerében. Kezdetben a diplomáciai pályára

készült és attaché volt a konstantinápolyi s a berlini nagykövetségeknél. Katonakötelezettségének a negyedik huszárezred kötelékében tett eleget s az önkéntes év lejártával kinevezték tartalékos huszár-hadnagynak. A midőn politikai pályára lépett, alig volt még huszonnégy éves. 1884-től 1892-ig a csikszentmártoni kerületet képviselte az országgházban. Azután a főváros hatodik kerületének volt a képviselője egy országgyűlési cikluson. Hieronymi Károly belügyminiszter mellett volt politikai államtitkár, azután Tisza Lajos gróf halálával miniszter a király személye körül. Az egyházpolitikai reformok életbeléptetéséért vívott harcokban nagy és előkelő szerepet játszott a reformok mellett. 1896-ban az általános választáson nem kapott mandátumot és csak akkor jutott be a képviselőházba, a midőn gróf Andrassy Géza lemondott a pozsonyi kerület mandátumáról. Az 1901. évi cikluson a losonezi kerületet képviselte; a most folyó ciklusra pedig az olaszliszka kerületet küldte a parlamentbe.

Gróf Andrassy Gyula, a mióta csak tagja a képviselőháznak, mindig parlamentünk czelebritásai közé tartozott. Az utolsó húsz esztendő alatt nem vetődhetett föl törvényhozásunkban olyan fontosabb kérdés, a mihez Andrassy Gyula igen alaposan, nem ritkán döntő módon hozzá ne szólott volna. A Szápáry-éra alatt a közigazgatás államosításáért exponálta magát. Beszéde, a melyet a közigazgatás államosítása mellett mondott, arról tanuszkodik, hogy alaposan ismeri az adminisztrálás minden részletét. Testalkatban, arcban meglehetősen ráütött az apjára, a kiegyezés providenciális Andrassy Gyulájára, arra a vérbeli diplomatára, a kinek talentumáról Bismarck is sokat tartott és a ki döntő módon folyt be az 1870. évi francia-német háború viszonyainak alakulására azzal, hogy az ellenkező hatalmas áramlat ellenére is keresztül hajtotta a magyar-osztrák monarchia semlegességét. Talentumban is rokontehetség az apjával, sőt annál mélyebb és tanultabb. Mint szónok, nem keresi a hatást; nem sokat ad a hirtelen támadó és hamar kilobbanó lelkesedésre: ő meggyőzni, nem magával ragadni akar. Sok és nagyon alapos tanulmány és újságcikk mellett eddig két nagyobb szabású munkát írt. Első nagyobb munkájának: *Az 1867-iki kiegyezésről* a címe s a millennium esztendejében jelent meg. Ezzel a munkájával megnyervén a Bródy-féle hatezer koronás jutalmat, a pályadíjat megtoldotta kétezer koronával és visszaadta az Akadémiának, hogy irassa meg pályázat útján Deák Ferencz élet- és jellemrajzát. *A magyar állam fönmaradásának, alkotmányos szabadságának okai* című munkájából eddig két vaskos kötet jelent meg. Az első kötetben a magyar politikai viszonyok alakulását a nemzeti királyok alatt, teszi vizsgálódása tárgyává. A második kötetben az első Habsburgkirályok politikáját bonczolja a mohácsi veszedelemtől a harminczéves háború kitöréséig. Andrassy Gyula e két munkája a szó legnemesebb értelmében vett politikai tanulmány. Neki a história valóban magister citae s a magyar politika fordulatait, intézményeink fejlődését a faji sajátosságok s a körülmények egymásra való hatásából magyarázza. Már a Bánffy-éra alatt Andrassy Gyula és a szabadelvű párt között lazulni kezdett a kapocs. Akkor még csak a tiszta választásokért szállott síkra és ebben nem távolodott el a szabadelvű párttól annyira, hogy vele szakítania kellett volna. A szakítás a szabadelvű parttal az 1904. év őszén következett be Tisza István kormányelnöksége alatt. Andrassy Gyula ekkor politikai programját megbővítette a nemzeti aspirációk elfogadásával. Az 1905. évi téli választásokon a szabadelvű párt az ellenzéki pártármalattal szemben nagy kisebbségben maradt. Az ellenzéki pártok a nemzeti óhajok megvalósítása céljából kezdet fogtak egymással és annak a szövötteknek, mely a választásokból többségben került ki, első sorban Andrassy Gyula volt a miniszterelnök-jelöltje. A korona is őt bírta meg, hogy az ellenzékkel, főként a katonai vezényszó kérdésében, megállapodásra jusson és elhárítsa a fenyegető alkotmány-krizist.

Báró *Dercsényi* János Lajos, a legkiválóbb magyar tudósok egyike, szül. 1802-ben, Tokajban. Kassán és Patakon tanult jogot, azután Pesten mint gyakornok, a caesarum regalum directoratusnál hivatali pályára lépett. Gyorsan haladt előre: 1830-ban már a bécsi udvari kamara titkára, 1834-ben valóságos udvari tanácsos, 1836-ban a temesi kamarai igazgatóság elnöke, 1838-ban a birodalmi kincstár tanácsosa, 1839-ben örökös báró és magyar

Báró Dercsényi
János Lajos.

mágnás. A szabadságharc kezdetén nyugalomba vonult és 1863-ban, Bécsben halt meg. Sok bölcséleti, neveléstani értekezést írt, de különösen szociális és közgazdasági munkái tették híressé, s mint ilyet a florenczi „Academia dei Georgofili” s a párisi „Société Royal et Centrale d’Agricultur” is tagjává választotta, egyik munkájáért pedig a belga király a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntette ki. Főbb művei: D. J. rövid előterjesztése a bécsi cs. k. mezőgazdasági társasághoz, 1832—33-ban dél- és nyugati Európán tett útja tapasztalatairól (megj. a Társalkodó mellékleteként 1834., de angolul, francziául is). Tanulmányok a kommunizmusnak egy humanus ellenszeréről. Pest, 1846 (németül, angolul is); Tanulmányok korunk két legfontosabb kérdései fölött, Buda, 1849; Az én nevelési rendszeremnek alapvonalai Pest, 1851 (a francia eredetiből Kereszturi Józseftől).

Báró Deresényi Pál.
Enyiczkei Gábor.

Báró *Deresényi* Pál (János Lajos testvére) közgazdasági cikkeket írt és egy beszédet bocsátott közre (Pest, 1824). *Enyiczkei* (Kis) Gábor budapesti, majd újhelyi ügyvéd (szül. Tállyán 1851.) önálló műve: Örökösödési jogunk áttekintése a jogfejlődés szempontjából, Bpest, 1878.

Fodor Ármin

Fodor Ármin jogtudományi író (szül. Nagymihályon 1862.) cikkeket írt szaklapokba, 1892-ben megokolást Plósz Sándornak a magyar polg. perrendtartásról szóló előadói tervezetéhez (megj. 1893.) és társ-szerkesztője a „Magyar Magánjog” cz. gyűjteményes vállalatnak. Önálló művei: A fizetés-képtelen adós jogcselekvényeinek megtámadása a csődben, Bpest, 1889; A polg. törvénykezési rendtartás kézikönyve u. o., 1894—97; Az új osztrák perrendtartás, u. o., 1894—96; Sommás eljárás, u. o., 1894; Rendeletek az örökösödési eljárásról szóló 1894. XVI. t.-cikkhez, u. o., 1896. stb.

Gegus Dániel.

Gegus Dániel sárospataki születésű ügyvéd munkái: A magyarhoni váltó-foglalkozás tudományának vezérelvei, Pest, 1846; Magyar országgyűlési törvénykönyv, u. o., 1866; Honfi-bú Budapesten, u. o., 1871.

Jancsó György.

Jancsó György kolozsvári egyet. tanár (szül. Tállyán, 1853.) számos cikket és értekezést közölt a szaklapokban. Művei: A közszerzeményi jog, Bpest, 1882; A magyar váltótörvény, u. o., 1883, II. kiad. 1887; A magyar kereskedelmi törvény, u. o., 1885; A magyar házassági vagyoni jog, u. o., 1888, II. kiad. 1890; Magyar özvegyi jog, u. o., 1894; A magyar házassági jog, u. o., 1896 és főműve: A magyar házassági és házastársi öröklési jog, 1027 l. u. o. 1901.

Kacziány Nándor.

Kacziány Nándor (szül. 1822-ben Mernyiken) jurátus, majd papjelölt; 1847-ben németnyelv-tanár Enyeden, utóbb törvényszéki bíró; az 50-es évek elejétől számos gazdasági, kertészeti és jogi cikket közölt, a 60-as évektől kezdve pedig néhány kertészeti, politikai s különösen pénzügyi munkát s röpiratot bocsátott közre.

Kiss János.

Kiss János m. kir. államvasuti főfelügyelő (szül. Monokon, 1846.) a 70-es években nemzetgazd. munkákkal lépett föl.

Kormos Alfréd.

Kormos Alfréd (szül. Sátoraljaújhely, 1853). Hasznos tevékenységet fejtett ki a közgazdasági irodalom terén. 1881-ben, tehát a mikor a pénzügyi körök még a németiség melegágyai voltak és német szaklapokat támogattak, indította meg „Magyar Pénzügy” czímen, az első uttörő magyarnyelvű közgazdasági szaklapot és vette át az ugyanakkor megindult, de pártolás hiányában szenvedő „Magyar Kereskedők Lapja” czímű ugyancsak első magyar kereskedelmi szaklapot. Szívós kitartással és szorgalommal sikerült neki mind a két lapot oly magas színvonalra emelni, hogy ma már az egész ország pénzügyi és kereskedelmi köreinek kedvelt és irányadó szaklapjai. Közben megindította a „Pénzügyi Compas” czímű évkönyvet (jelenleg 15 évfolyam) és számos kiváló szakmunkát írt, melyek közül az „Igazgatósági tagok jogai és kötelességei”, „A felügyelő bizottsági tagok jogai és kötelességei”, továbbá a „Nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adója” és az „Ellenőrzés a pénzügyintézetekben” a szakkörökben általános figyelmet keltettek. Erdemei elismerésül számos kereskedelmi és iparkamara levelező tagjává választotta.

Kormos Pál.

Kormos Pál, (szül. 1874-ben, Sátoraljaújhelyen), miután elvégezte a fiumei kereskedelmi és tengerészeti akadémiát, majd pedig Budapesten a jogegyetemet, a bírói pályára lépett s a m. kir. Curia váltótanácsának jegyzője volt több évig. Ezután hírlapíró lett s mint a „Magyar Pénzügy” és „Magyar Kereskedők Lapja” helyettes szerkesztője, e lapok irányításában élénk részt vesz. Jogi, kereskedelem- és gazdaságpolitikai cikkeket és tanulmányokat írt.

- Lukács* Adolf kolozsvári egyet. tanár (szül. Felsőolsván, 1848-ban) hírlapokba és szaklapokba dolgozott. Lukács Adolf.
- Magzsar* Károly kir. ítélőtáblai bíró (szül. Újhelyben, 1855.) tárczaíró. Önálló műve: Útmutató a sommás egységi és fizetési meghagyás eljárásban stb., Temesvár, 1895. Madzsar Károly.
- Miskolczy* László m. kir. áll. rendőrségi tisztviselő (szül. Berzéken 1855.) büntetőjogi és közigazgatási dolgozatokat írt a szaklapokba. Munkája: Előzetes eljárás bűnügyekben, Bpest, 1902. Miskolczy László.
- Németh* József földművelésügyi miniszteri titkár szül. Nagymihályban 1866. A földművelésügyi miniszteriumba lépve, állami támogatással számos tanulmányi utat tett itthon és a külföldön. 1888-tól kezdve munkatársa a Magyar Közigazgatásnak, e mellett számos közgazdasági és politikai dolgozatot közölt a Nemzetben, Wiener Landwirtschaftliche Zeitungban, Pester Lloydban, Magyar Ujságban, Magyar Gazdák Szemléjében, a Magyar pénzügyben, a Szövetkezésben, Budapesti Hírlapban és Budapesti Szemlében; önálló művei: Földművelésügyi útmutató, Bpest, 1894, 1896, 1898. A mezőgazdasági törvény végrehajtása a községekben, u. o., 1900. A magyar községi gazdasági igazgatás, u. o., 1902. Agrár kérdések és mozgalmak, u. o. 1902. A helyi közigazgatás Angliában, u. o. 1903. Tagja a Magyarország Vármegyéi és Városai középponti szerkesztő bizottságának. Németh József.
- Nyeviczkey* Antal kir. ítélőtáblai bíró (szül. Újhelyben, 1857.) szakcikkeket írt. Önálló munkája: A budapesti kir. ítélőtábla története 1861—91., Budapest, 1891. Nyeviczkey Antal.
- Trefort* Ágoston miniszter, politikai és közgazdasági író, 1817 febr. 7-én Homonnán született s a Csákyak pártfogása alatt kitűnő nevelésben részesült. Iskolai tanulmányait a pesti egyetemen végezte s már kora ifjúságában több utazást tett Angol-, Német-, Orosz- és Franciaországban, Svájcban és Dániában. Kezdetben államhivatalnoknak, ügyvédnek készült, de hajlamai csakhamar a politikai és irodalmi életre tereltek s tagja lett Eötvös József és társai ama kisedő körének, mely a centralizálást tűzte zászlajára. Mint ilyen, nagy tevékenységet fejtett ki a 40-es évek küzdelmeiben s különösen nemzetgazdasági dolgozataival és a szabad királyi városok ügyének felkarolásával ébresztett közfigyelmet. Az Akadémiába Smith Ádám, Say és List rendszereinek ismertetésével köszöntött be; foglalkozott a vámkérdéssel, tárgyalta a bankügyet (Bankügy, 1842), a Budapesti Szemlébe tanulmányt írt a vaustakról. A szabadságharcz elől barátjával, Eötvössel, külföldre vándorolt; de a 60-as évek elején már Békés vármegye alispánja és újra tevékeny részt vett a közéletben, az alföld—fiumei vasút építését sürgetve; az abszolút kormánytól megszüntetett iparegységet felélesztését indítványozta és eszméi terjesztése végett Eötvössel megalapította a Politikai Hetilapot. Az 1865-iki országgyűlésen Orosházát képviselte s mint a Deák-párt tagja, tevékenyen osztozott az időszak nagy alkotásaiban, míg végre 1872-ben Pauler után átvette Eötvös örökségét: a kultuszminisztérium vezetését. Miniszterségének hosszú, haláláig (1888) tartó ideje fontos intézkedésekben gazdag, de irodalmilag sem meddő. Trefort essayket írt (Néhány szó a középiskolákról stb.), az Akadémiában, mely 1885-ben elnökévé választotta, felolvasásokat tartott, emlékbeszédekkel mondott jeles külföldi írókról (Thiers, Mignet, Guizot stb.), melyek részben francziául is megjelentek (Éloges, 1885), s a hazaiak közül Lónyay Menyhértől és Lukács Móriczról. Munkái négy kötetben jelentek meg: Emlékbeszédek s tanulmányok, Budapest, 1881; Kisebbségek dolgozatok az irodalom, közgazdaság és politika köréből, u. o., 1882; Újabb emlékbeszédek és tanulmányok, u. o., 1887; Beszédek és levelek, u. o., 1888.
- Orvosi, természettudományi és földrajzi írók:*
- Baronyai* József, pataki születés, beregszászi főorvos; munkája: Általános elvei a köznevelési orvostudománynak, Pest, 1834. Orvosi, természettudományi és földrajzi írók. Baronyai József.
- Feleki* Mór, gyakorló orvos (szül. Patakon 1834-ben). Munkái: Emlékirat a magyar zsidók egyenjogúsításáról, Pest, 1868; Az élet és egészség rendszabályai, Beregszász, 1879; A pálinkaival kártékonyasága; u. o., 1883. Feleki Mór.
- Fortmayer* József, szepesmegyei főorvos (szül. Tólesván 1806-ban, megh. 1863-ban). Egyetlen latinnyelvű értekezést hagyott hátra (Dissert. inaug. chem.-med. de jodio, Buda, 1827). Fortmayer József.

- Kiss Antal. *Kiss Antal*, orvosdoktor, Rozsnyó főorvosa (szül. Újhelyben 1813-ban, megh. 1883-ban), szakezikkeket, geologiai és néprajzi dolgozatokat írt. Önálló műve: *Nocivus influxus aëris atmosphaerici in sanitatem humanam etc.*, Vindobonae, 1838.
- Marschalkó Tamás. *Marschalkó Tamás*, kolozsvári egyetemi tanár (szül. Tokajban 1862-ben); szakezikkeket írt. Önálló műve: *Lipik gyógyfürdő Szlavoniában*, Budapest, 1895.
- Novák Antal. *Novák Antal* vitézvágási származású honvéd főtörzsorvos (megh. Budapesten, 1879). Műve: *A topláb nemeiről és az állzmeredésről*, Pest, 1844.
- Rätz István. *Rätz István* orvostudor, az állatorvosi főiskola nyilvános rendes tanára, a Magyar Tudományos Akadémia és az orsz. közegészségügyi tanács tagja, az „*Állatorvosi Lapok*” és a „*Közlemények az összehasonlító élet és kórtan köréből*” című folyóiratok szerkesztője (szül. Újhelyen 1860.) Irodalmi munkásságát 1878-ban kezdte s a Fővárosi Lapokban, a Zemplénben stb. nagyszámú szépirodalmi közleménye jelent meg. 1888 óta a tudományos irodalom terén működik s igen sok, önálló búvárlaton alapuló munkája jelent meg a bakteriologia, állatorvosi kórtan s főleg az orvosi állattan (parasitologia) köréből, a melyek részint hazai, részint német és francia folyóiratokban közöltek. Munkáinak teljes jegyzéke megjelent a Magyar Tudományos Akadémiai Almanach 1904. évi folyamában.
- Frivaldszky Imre. *Frivaldszky Imre*, természettudós, szül. Bacsón, 1799-ben. 1823-ban orvosdoktorrá avatták, de gyógyítással soha sem foglalkozott, hanem régi hajlamihoz híven minden erejét a természettudományok művelésére fordította. Tíz évig foglalkozott növénytanal és növénygyűjtéssel; majd, mivel látta, hogy ezt az ágat más magyarok is művelik, az állattanhoz fordult. Az egész országot bejárta állatgyűjtés végett és számtalan ismeretlen fajt fedezett föl. Azután a Balkánra, a Kaukázusba küldött hasonló célú expedíciókat, mi több, két alkalommal saját maga is elment s másodszer Szcizilián és Olaszországon át tért vissza. A 40-es évek végétől különösen Magyarország szárazföldi és édesvízi puhatestű és a magyarországi barlangok rejtélyes állatait kutatta. Az Akadémia, a külföldi tud. társulatok egymás után tagjukká választották; a Nemzeti Múzeum 1837-ben helyettes, 1850-ben rendes őrül alkalmazta. Számos kisebb-nagyobb dolgozata jelent meg a magyar és német tudományos és szakfolyóiratokban; önálló munkái a következők: *Dissert. inaug. med. Sistens monographiam serpentum Hungariae*, Pest, 1823; *Catalogus insectorum Emerici Frivaldszky, u. o.*, 1834; *Javaslat a természettudományok hazánkban felvirágoztatása ügyében, u. o.*, 1844; *Értekezés a vándorsáskáróról*, Buda, 1848; *Jellemző adatok Magyarország faunájához*, Pest, 1866; kéziratban: *A Balkán-vidéken tett természettud. utazás, Succincta diagnosis specierum novarum Europaeo-Turcicarum (plantarum)*.
- György József. *György József*, Máramarosmegye főorvosa (szül. Újhelyben, 1813.), különösen Máramaros ásványvizeivel és növényeivel foglalkozott és egyike volt a máramarosszigeti múzeum-egylet alapítóinak. Megh. 1862-ben. Munkája: *Orvostudori értekezés a természeti testeknek lépcsőnkénti kifejlődéséről*, Pest, 1836.
- Kalecsinszky Sándor. *Kalecsinszky Sándor*, a M. Tud. Akadémia tagja, a m. kir. földtani intézet fővegyésze és tanár, született Újhelyben, 1857-ben. Sokat dolgozott a szakfolyóiratokba. Önálló művei: *A durranólég sűrűségének meghatározása*, Bpest, 1880; *A magyar korona országainak megvizsgált agyagai*, u. o., 1893; *Naptól fölmelegedő sóstavak*, 1904; *A magy. kor. országainak megvizsgált tüzálló agyagjai*, u. o., 1896. stb. Nagy érdeklődést keltett a „*Szovátai meleg és forró konyhasós tavak, mint természetes hőaccumulátorok*” című tudományos jelentésével, a mely Szováta sósfürdőt egyszerre híressé tette.
- Méhely Lajos. *Kisapsai Méhely Lajos* tanár, a Magy. Tud. Akadémia levelező tagja, szül. Kisfaludszögiben. Már mint budapesti egyet. hallgató foglalkozott a méhek természetrajzával és aztán is számos cikket írt erről a tárgyról. Utóbb mint brassói reálisk. tanár, a Kolozsvári Orvos-Természettud. Értesítőben (1889—95) s a M. Tud. Akadémia folyóirataiban közölte tanulmányait. Még később a hazai és külföldi csúszómászók tanulmányozását tűzte feladatává. 1896-ban a Nemzeti Múzeumhoz osztották be szolgálattételre, mely intézetnek 1902. óta igazgató-őre. Azóta főfoglalkozása: a hazai emlős-fauna feldolgozása.

Mindezekről a tárgyról roppant sokat írt a hazai és külföldi természettud. folyóiratokba s közben arra is ráért, hogy, mint tanár, a természetrajzi oktatás egyes kérdéseit fejtegesse, vagy éppen könyvbírálással foglalkozzék. (V. ö. Hivatalos Közlöny, 1900; Búza János Allattana; Válasz Búza J. észrevételeire.) Önálló munkái: A Berezaság herpetologiai viszonyai, Brassó, 1892; Brassóvármegyei turista-kalauz, Brassó, 1895; Herpetologia Hungarica, 1897-ben az Akadémiától Bézsán-féle díjjal kitüntetve; Magyarország denevéreinek monografiája, Bpest, 1900; Az állatok világa (Brehm Thierleben-jének magyar átdolgozása), u. o. 1900—.

Paszlavszyk József, állami főreálisk. igazgató, az Akad. levelező tagja, szül. Deregnyőn, 1846-ban. 1874-ben a budapesti II. ker. főreáliskola tanára lett. Irodalmi működését szépirodalmi és ismeretterjesztő dolgozatokkal kezdte a Regélőben (1865—67). Önálló művei: Az ember testének szerkezete és élete. Thomé után ford. Bpest, 1874. Az állatok rokonságáról, u. o., 1878; Az ausztráliai szigetvilág életéről, u. o., 1882. Életképek az állatvilágból, u. o., 1884; Tizenöt nap a Dunán, Rudolf trónörökös u. ford., u. o., 1890; Az északi sarktól az egyenlítőig, írta Brehm A., ford., u. o., 1892; középisk. természetrajzi és földr. tankönyvek. A Természettud. Társulat kiadványainak és a „Fauna Regni Hungariae“ cz. munkának (1899—1900) szerkesztője.

Paszlavszyk
József.

Szabó Kálmán fővárosi tanító (szül. Abarán 1853.). Művei: czikkek a természettani földrajz köréből, 1883. Tarka világ, 1886. Az „Egyetértés“, a „Magyar Nemzet“, a „Zemplén“ és a „Köztanítók Lapjának“ hasábjain jelentek meg czikkei. 1905-ben a Röck Szilárd-féle alap díjával tüntették ki.

Szabó Kálmán.

A tanügy, nevelés, gyermekirodalom művelői:

A tanügy,
nevelés és gyer-
mekirodalom
művelői.

Blánár Odön mihályi születésű tanár.

Blánár Odön.
Csernyei Gyula.

Csernyei Gyula (szül. Varannón, 1834.) néptanító, majd aradmegyei tisztviselő; önálló művei: A középpont, Bpest, 1885 (a kézimunka-tanításról); Bellamy Edward: Visszapillantás, angolból, u. o. 1892.

Füredi Ignác (szül. Ladmócson, 1837.), 1862-ben újhelyi izr. népisk. tanító, 1872-től a budapesti orsz. izr. tanítóképző tanára. Mintegy 30 önálló munkát adott ki, többnyire népisk. tankönyveket; továbbá: Rousseau Emil-jének fordítását (Pest, 1875.), „Magyartalanságok“-at (u. o., 1880—82), magyar és héber-magyar Machzört (1883, 1889) és magyar-német szótárakat.

Füredi Ignác.

Horkai Antal (szül. Kakon, 1821., meghalt Bpsten, 1874.), mint elemi tanító működött a vidéken és a fővárosban s 1847-ben Tiszafüreden, Józsa György segítségével, az első magyar szeretetházat létesítette. A szabadságharcban élelmező biztos volt, utána börtönt szenvedett s kiszabadulva (1852) Máramarosszigeten tartózkodott 1873-ig, mikor végre mint „árvaatya“ a budapesti prot. árvaházba került. Mint író a magyar gyermekirodalom úttörőjének nevezhető; munkásságának könyvei, melyek rendszerint elterjedt népdalok áriájára írt vers-szövegeket tartalmaznak, csaknem kivétel nélkül a gyermekvilág részére készültek.

Horkai Antal.

Kállay István tanító (szül. Sárospatakon, 1833.) az ötvenes évektől kezdve népiskolai tankönyveket és ifjúsági íratokat szerzett.

Kállay István.

Kohányi Sámuel óvótanító Budapesten, majd az orsz. kiseddóvó-képző tanára (szül. Czabócson, 1824.), hasonlóképp a gyermekirodalomnak volt hivatott munkása. Művei különösen magyar és német verseskönyvek.

Kohányi
Sámuel.

Költő László nagygyéresi születésű ref. tanító a múlt század hatvanas éveiben közölt számos cikket pedagógiai szaklapokban.

Költő László.

Krausz Godefrid László prémontrei szerzetes és tankerületi főigazgató (szül. Kisdobszán 1805., megh. Nagyváradon 1881.) értekezéseket és alkalmi verseket írt.

Krausz
Godefrid
László.

Madzsar János dévai tanítóképző-intézeti igazgató, majd főgimn. tanár Fehértemplom városában (szül. Újhelyben, 1839.), a tanügy terén nagy tevékenységet fejtett ki és számos cikket írt. Művei: népisk. tankönyvek; Az őrmester (beszély, Zschokke H. után), Esztergom, 1881.

Madzsar János.

Majoros József kegyesrendi, majd békéscsabai ág. ev. tanár (szül. Újhelyben, 1857.) cikkeket és értekezéseket írt.

Majoros József.

Nagy Lajos, nagymihályi születésű (1867) tanár művei: Mi módon lehetne az iskolai nyelvromláson segíteni? Szeged, 1899; A XX. század ipari népnevelői, u. o., 1902.

Nagy Lajos.

Peregriny Elek.

Peregriny Elek, az Akadémia tagja, szül. 1812-ben, Gálszécsen. Szigeten, Kecskeméten, Pesten, Pozsonyban tanult és mint nevelő beutazta Nyugat-Európát. 1844-ben cenzorrá nevezték; 1848-ban elvesztve hivatalát, Csejteré (Nyitram.) vonult; 1857-ben Pesten finevelő-intézetet nyitott, melyet 1861-ben Budára tett át, s 1866-ban az egyetemen is működni kezdett mint a neveléstan magántanára. Meghalt 1885-ben, Budapesten. Hasznos cikkeket írt a Hírnökbe, Athenaeumba, Tudománytárba, Szépirodalmi Szemlébe és Egyet. Magy. Encyclopaediába; önálló munkái: Campe, Amerika fölfedezése, Pest, 1836; Eletből szedett képek csarnoka, Pozsony, 1837; A magyarok története, az ifjúság használatára, Buda, 1838; Bánya az ifj. képzésére, Buda és Pest, 1840; Természettörténet a tanuló ifjúság használatára, Buda, 1842; János gazda, vagy a falu barátja, Pest, 1843; Új ABC, vagy ki akar magyarul és németül olvasni? u. o., 1844; Mythologia, a két nembeli ifj. használatára, u. o., 1845; számos tankönyv és: A budai m. kir. áll. tanítóképezdék négy évi történetének vázlatja, Bpest, 1874.

Szabó János.

Szabó János (szül. Újfalu, 1783., megh. 1864.) pataki deák, 1811—24-ig a Vay-fiúk nevelője, 1830-tól debreczeni salétromgyári felügyelő. Jeles pedagógus volt s Pestalozzi módszeréről cikkeket írt. Önálló munkái: Descriptio Persici imperii, Heidelberg, 1810; A hazabeli kisebb iskoláknak jobb lábra állításáról, Pest, 1817.

Széchy Imre
Agoston.

Széchy Imre Agoston akadémiai tag, kegyesrendi tanár, szül. 1778-ban, Patakon. 1807—32-ig a bécsújhelyi katonai akadémiában a magyar nyelvet tanította, akkor nyugalomba vonult, Pestre költözött s az Akadémia tagjai sorába emelkedett (1840). Művei: Elemi magyar nyelvtan, Pest, 1840; Nevelés-és oktatástan vázlatja, I., Pest, 1845. Ezenkívül értekezéseket írt a Tud. Gyűjteménybe (1839), a Nemzeti Újságba (1843) a magyar nyelvnek iskolai tanításáról és használatáról, a német nyelvtannak az iskolákba való behozásáról; a Tudománytárba (2842) a történelem tanításáról, s még a harminczas években hittani tankönyveket fordított a középiskolák részére.

Egyéb tudomá-
nyok, disciplinák
írói.Ruzsicska
Kálmán.

Egyéb tudományok: disciplinák művelői:

Ruzsicska Kálmán, kir. tanfelügyelő, született Sátoraljaúj helyben, 1849-ben. Tizenkét éven át nevelője volt a gróf Széchenyi Pál és báró Sennyey Pál gyermekeinek. 1883-ban Zemplénavármegye segédtanfelügyelője volt, azontúl Zalavármegye kir. tanfelügyelője. Eszthetikai is filozofiai tanulmányokat írt: A XIX. századbeli franczia spiritualizmus eszth. munkásságáról; Schopenhauer Eszthetikájáról; Shakspeare Juliájáról és Hartmannról, Cabanisról, Bichatról, Schopenhaueréről. Ezek a tanulmányok a M. Tud. Akadémia és a Kisfaludy társaság kiadásában, valamint a Budapesti Szemlében láttak napvilágot. 1900-ban „Beszéd a tanügy és társadalom köréből” című munkája első kötetét adta ki.

Gonda Béla.

Gonda Béla, miniszteri tanácsos, szül. Szőlőskén, 1851-ben. A középiskolát Patakon, a műegyetemet Budapesten végezte 1869—75-ig, azután Magyaróvárra ment gazdasági tanulmányokra. 1876 őszén a kormány megbízásából beutazta Magyarországot, hogy a talajjavítás munkája körül vizsgálódjék, s tapasztalatairól a gazdasági és napilapokban számolt be. Ugyanez alkalomból ismertette a régi magyar rizstermelést s a földmívelési miniszter figyelmét eme fontos gazdasági ágra fordította. 1877-ben már lapot indított: a „Gazdasági Mérnök”-öt, s mind ebben, mind társadalmi téren buzgó munkásságot fejtett ki a Tisza-szabályozás ügyében. 1878-ban a műegyetemre a mezőgazdasági vízműtan magán tanárává nevezték; 1880—1882 években az „Ellenőr” cz. napilap közgazdasági rovatának szerkesztője volt. Ez időben élénk részt vett a hírlapírói nyugdíjintézet alapításában. 1882-ben főmérnök lett a közmunka és közlekedésügyi miniszterium műszaki tanácsában s mint ilyenek nagy része volt az 1885. évi bpesti orsz. kiállítás rendezésében, melyet „Kiállítási Ertesítő” cz. lapjával is szolgált. 1887-ben műszaki tanácsos: 1889-ben a Vaskapu-szabályozási és kikötőépítési ügyek vezetését bízták rá; 1892-ben a Ferencz-csatorna-társulat igazgatóságának lett tagjává s ugyanebben az évben az alduinai Vaskapu szabályozásáról írt műve a Párisban tartott V. nemzetközi hajózási kongresszuson köztetszést aratott. 1893-ban Francia-és Németországban a mesterséges hajóvontatást tanulmányozta; 1894-ben miniszt. osztálytanácsosi címmel és jelleggel ruházták fel; 1895-ben valóságos osztálytanácsos lett. 1896-ban ismét a külföldi kikötők tanulmányozására

küldték s egyszersmind a Budapesten létesítendő nagy keresk. kikötő tervezésével is megbízták. 1901-ben a keresedelmi miniszteriumban a tengerészeti és folyamhajózási szakosztály főnökévé, 1905-ben miniszteri tanácsossá nevezték ki. A Vaskapuszabályozás terén szerzett érdemei elismeréséül számos kitüntetésben volt része. Az irodalomban műegyet. hallgató korában lépett föl és 1871 óta számtalan cikket írt a hazai és külföldi lapokba, különösen a Gazdasági Mérnökbe, Vízügyi Közlönybe, Magyar Hajózásba, melyeknek egész 1901-ig szerkesztője volt, míg másfelől önálló műveinek száma is tekintélyes (Építési Tanácsadó, Bpest, 1878; Az aldunai Vaskapu és az ottani többi zuhatag szabályozása, u. o., 1892 (francziául: Páris, 1892); Ugyanez egészen átdolgozva és bővítve magyar, francia, német nyelven 1896-ban. Vásárhelyi Pál élete és művei, u. o., 1894; A magyar hajózás, u. o., 1899). Tagja e munka szerkesztő-bizottságának.

Pap Pál, műegyet. tanársegéd (szül. Sárospatakon 1876., megh. 1898.) cikkekét írt s hátrahagyott egy dolgozatot „A quaterniók”-ról.

Pap Pál.

Löherer Andor, nemzetgazda, szül. 1846. Sátoraljaújhelyben. A kassai és a haimburgi katonai iskolát, majd a budapesti műegyetemet hallgatta; azután gazdász lett és gazdasági kérdések érdekes vitatója, 1881—83-ban a Bodroghközi Tiszaszabályozó társulat igazgató-főfelügyelője volt. 1891-ben a fővárosba költözött s a „Magyar Föld” cz. napilapot szerkesztette. Önálló munkái: Gazdasági válság, Budapest, 1896., Országos nemzeti szövetség, u. o. 1897., Budapest főváros élelmezésének rendezése, u. o. 1898., A második Königrätz, u. o. 1905.

Löherer Andor.

Lónyay Gábor (szül. 1805-ben Deregnyőn, megh. 1885.), tanulmányait Pozsonyban, Késmárkon, Patakon végezve, a megyénél mint aljegyző, szolgabíró működött, azután mint az 1835—36., 1844., 1847—48. évi országgyűlésnek és 1875-ig a későbbieknek is folyton tagja, szolgált a közügyeket. Mint az ellenzék hive Kossuthot ő vezette be a legelőkelőbb társaságokba; mint író sokat dolgozott a Pesti Hírlapba, a Gazdasági Lapokba, Erdészeti Lapokba, később a Pesti Naplóba (1880, 159: Kossuth elfelejtett leveleiről és az Országgyűlési Tudósítások keletkezéséről) és a Hazánkba (1888: Naplója 1836—37-ből). Önálló művei: A mezőgazdaság tankönyve, Pabst Henrik V. után Pest, 1852—54 (négy kötet); Jóságrendezésről (levelek Korizmics Lászlóhoz), Pest, 1884.

Lónyay Gábor.

Göcze István, a magyar katonai irodalomnak egyik alapvető munkása, szül. Bacsán, 1836-ban. Az 1860-iki háborúban Olaszország felszabadulásáért harczolt s előbb Garibaldi tiszti testőrségében hadnagy, aztán főhadnagy és az I. zuáv-zászlóaljban századparancsnok lett. 1864—66-ban beutazta Braziliát; 1867-ben magyar miniszterelnökségi fogalmazó lett; 1870-ben mint főhadnagy belépett a m. kir. honvédségbe és 1873-tól a Ludovikában tanított. 1876-ban századosá léptették elő és 1884-ben vonult nyugalomba. Mint író nagyon sokat dolgozott a lapokba, és a Ludovika Akadémia Közlönyének 1873—79-ben szerkesztője is volt. Önálló munkái: Utazás Braziliába és vissza, Pest, 1869; Hadmozdulati utasítás kivonatban a m. k. honvédség számára, u. o., 1870; Az Osztrák-magyar monarchia haderőinek szervezete, Bpest, 1873; A tisztek gyakorlati kiképzése az orosz hadseregben (olaszból) u. o., 1873; Népszerű utasítás a tervrajz- és térképolfasáshoz (németből), u. o., 1873; Fegyvertan (németből), u. o., 1879; Gyakorlati szabályzat a m. k. honvédség számára (németből), u. o., 1881; Lőutasítás a m. k. honvédség számára (németből), u. o., 1882; A vizekről (spanyolból), u. o., 1883; A tisztek gyakorlati kiképzése és a harczerű céllovés az orosz hadseregben (olaszból), u. o., 1890.

Göcze István.

Pacor Albert altábornagy (szül. Újhelyben 1834., megh. Bécsben 1885.). Műve: A védtörvény revíziója, Bpest. 1878.

Pacor Albert.

Balogh Andor ügyvéd, országgyűlési gyorsíró (szül. Sókúton 1846., megh. Bpsten 1887.); műve: A magyar gyorsírás rendszere, Bpest, 1875.

Balogh Andor.

Nagy Béla joghallgató és postatiszt (szül. Patakon 1857., megh. 1883.) a „Kezdő Gyorsíró”-nak volt szerkesztője (1877—78).

Nagy Béla.

Nagy Sándor műegyetemi könyvtárőr, a bpesti ref. főgimn. tanára (szül. Sárospatakon 1844-ben) a gyorsírás terén fejtett ki több évtizedre terjedő jelentős munkásságot. Terve volt, hogy a gyorsírást a nép között is el kell

Nagy Sándor.

terjesztteni, s e végből a meglevők alapján könnyen megtanulható, népszerű gyorsíró-rendszert alkotott. Szerkesztette és írta a Népszerű Gyorsírót, a Népszerű Gyakorló Gyorsírót s a Szépirás cz. szaklapot. Önálló munkái: Gyorsírás olvasmány, Bpest, 1874; A gyorsírás történetének rövid vázlata, u. o., 1874; Gyorsírásati könyvtár, Bpest, 1874/5 (négy köt.); Az összes levelezési jelvények és monogrammok gyorsírásai és közönséges írásai betűrendben. Bpest, 1874; Gyorsírásati rövid tankönyv, u. o., 1875; Vitairás jelvények és rövidítések, u. o., 1875; Népszerű gyorsírás Nagy S. rendszere szerint, u. o., 1876; Iskolai gyorsírás tankönyve, u. o., 1878; s azóta tizenkét kiadást ért el. Az isk. gyorsírásban előforduló rövidítéseknek táblázata, u. o., 1879; Szépirás minták, u. o., 1883; Rondírás, u. o., 1883; Neueste methodische Schreibschule für die deutsche Schrift, u. o., 1884; Parlamenti írás, u. o., 1899.

- Matolay Elek. *Matolay* Elek fővárosi ügyvéd (szül. Újhelyben 1836., megh. 1883.) a tornázással foglalkozott. Művei: Tornazsebkönyv, a tornászat német-magyar szótárával, Budapest, 1869; A tornázás története, u. o. 1876.
- Fekete János. *Fekete* János (szül. Tolcsván 1810.). Munkái: Pénznem- és kamattáblák használata, Sárospatak, 1865; Földadó-kules, Szatmár, 1885.
- Matolay Viktor. *Matolay* Viktor, 48-iki honvédszázados, homonnai ügyvéd (született Újhelyben 1823-ban, meghalt 1877-ben) irodalmi, társadalmi, vadászati cikkekkel írt. Önálló művei: Nézetek a nemzetiségi kérdés felett, Pest, 1868; Kazinczy Ferencz emléke (zenemű). Pest, 1860.
- Műfordítók. Nagyrészt a fordítás terén munkálkodott két kiváló író: *Geőcze* Sarolta és *Paulay* Ede.
- Geőcze Sarolta. *Geőcze* Sarolta leányiskolai igazgató, 1862-ben, Bacsán született. Igen sok szépirodalmi és szakcikket közölt a lapokban; de önálló művei szintén jelentékeny számmal vannak. Nagyobb munkái: A hegyek története (Elysée Reclus u. ford.), Budapest, 1892; Brehm: Az északi sarktól az egyenlítőig, Budapest, 1892; Cherbuliez: Művészet és természet, u. o., 1893; Számítási ismeretek a nőnevelés szolgálatában, u. o., 1893; Tanulmányok a magyar társadalom életéből, u. o., 1896; Igaz történetek, rajzok, képek, u. o., 1896; Ruskin: Velence kövei, Budapest, 1897—1898; Külföldi tapasztalatok, u. o., 1899; Társadalmi program, u. o., 1899.
- Paulay Ede. *Paulay* Ede, a Kisfaludy-társaság tagja, a Nemzeti Színház főigazgatója, született Tokajban, 1836-ban, meghalt Budapesten, 1894-ben. Újhelyben, Budán, Kassán tanult és premontrei szerzetesnek készült; de e helyett 1851-ben Kassán színésznek állott és 1860-ig a vidéken s 1860—1863-ig Kolozsvárt az állandó színházban működött. 1863-ban Budapestre, a Nemzeti Színházhoz szerződtek. Csakhamar főrendező, majd Szigligeti halála után drámai igazgató, utóbb főigazgató lett s főérdeme volt a régebbi magyar drámairodalomnak színpadi felelevenítése. Mint író cikkekkel közölt a lapokban; önálló művei: A színészet elmélete, Pest, 1871; Visszapillantás a színészeti tanoda tíz évi működésére, u. o., 1874; Csongor és Tünde, Vörösmarty után színre alkalmazta, u. o., 1881, és számos színdarab fordítása (Augier: Forestier Pál; Feuillet: Julia; Mosing: Laury kisasszony; Racine: Bajazet; Ponsard: Galilei; Weilen: Dolores; Sandeau: Marcel; Beaumarchais: Figaro házassága; Molière: A szeleburdi; Parodi: A legyőzött Róma, stb. stb.).
- Hírlapírók és publicisták.
Bánóczy Ferencz. *Hírlapírók és publicisták:*
Bánóczy Ferencz, szül. Újhelyben 1829-ben, a hatvanas évek elején ungmegyei tisztviselő volt. 1863-ban Ungvárt Felvidék cz. hetilapot indított, melyet később (1865—1866) Kassán szerkesztett; 1867-ben pedig ugyancsak Ungvárt az Ung cz. politikai és vegyestartalmú lapot alapította meg, a melynek 1876 közepéig volt szerkesztője.
- Csomár István. *Csomár* István tanító, a munkácsi gimnáziumnak első szervezője (szül. Ladmóczon 1839-ben), nyelvészeti és irodalomtörténeti dolgozatokat közölt iskolája értesítőjében; egyszersmind 1889-ben a „Kárpátalja“, 1885-ben a „Munkács“ cz. helyi lapot szerkesztette.
- Gróf Desselwffy Aurél. Gróf *Desselwffy* Aurél, az Akadémia és Kisfaludy-Társaság tagja, jeles szónok és publicista, szül. 1808-ban, Nagymihályon. Jogot Kassán tanult, azután fogalmazó-gyakornok lett a m. kir. udvari kancellárián, utóbb (1832) helytartósági titkár Budán, s ettől fogva a közéletnek fényes tehetségű szereplője. Az irodalommal igen korán kezdett foglalkozni s első kísérletei a

Felsőmagyarországi Minervában láttak napvilágot. Később azonban hovatovább gyakorlati irányban fejlődött. Mint szónok, már a 30-as évek elején feltűnt a zempléni megyegyűléseken, azután az 1832—36-iki országgyűlésben. és az 1840-iki pozsonyi diétán már, mint a konzervatívek „fontolva haladó” töredékének főrendiházi vezére, juttatja diadalra nézeteit. Azonban nemcsak szóval harczolt; Kossuth népszerű lapjának, a Pesti Hirlapnak ellensúlyozására, egész sor szellemes czikket írt a Világ cz. lapba, melyek több X. Y. Z. címmel egybegyűjtve is megjelentek. Egyéb művei és kiadásai: A magyar nyelv s előkelőink nevelési rendszeréről, Budapesti Arvízkönyv, Pest, 1839; Néhány nevezetesebb darab gróf Dessewffy Aurélnak hátrahagyott munkáiból, Pest, 1843; Koszorú gróf Dessewffy Aurél emlékének, Pest, 1857, míg összes műveit 1887-ben Ferenczy József bocsátotta közre. — Meghalt 34 éves korában.

Füredi Mór. ügyvéd, hírlapíró, számos szépirodalmi és jogi czikken kívül a Kaczagó Themis cz. törvényszéki karczolatgyűjtemény egyik szerzője. Füredi Mór.

Golenich Károly, tanár (szül. Patakon 1851-ben, megh. 1889-ben) a „Jászkúnság”, „Temesi Lapok”, „Jászberény és Vidéke” cz. helyi vállalatokat szerkesztette. Munkája: Pártjaink és a közérdek, Pest, 1873. Golenich Károly.

Gonda László, országgyűlési képviselő, volt debreczeni theologus, református segédlelkész és gimnáziumi tanár (szül. Olaszliszván 1831-ben, megh. Pesten 1872-ben) számos tan- és vallásügyi czikket írt, több publicisztikai dolgozatot a 48-as újságokba, és szerkesztője volt az Évnegyedi Szemlének, az Új Korszaknak, Irodalmi Szemlének és Haladásnak. Munkái közül több kéziratban maradt; ellenben nyomtatásban is megjelentek a következők: Kalászok az ó-szövetségi sz. költészet mezőin, Herder szerint, Pest, 1861; Kéretlen szavazat a békési papválasztáshoz, u. o., 1866; Iskola és egyház, Tanító és pap levelei, I. füz.; u. o., 1868; Egy baj a sok közül, u. o., 1866; Gróf Széchenyi István napjaink történetében, Pest, 1868; Hazai közművelődésünk ügye, u. o., 1870; Mi köze van a mezei gazdasátnak a műveltséghez? u. o., 1871; Rák-könyvecske, az okossággal ellenkező gyermeknevelésnek példái, stb., Budapest, 1873. Gonda László.

Gracza György (szül. Vehéczen 1856-ban), 1883—1904-ig a „Budapest” szerkesztője volt; most hontmegyei birtokán a történelmi tanulmányoknak él. Művei: A Corvinák, Budapest, 1875; A halál örültjei, regény, u. o., 1886; A nevető Magyarország, u. o., 1887; Kossuth Lajos élete és működése, u. o., 1893; Az 1848—1849-iki magyar szabadságharc története, öt kötet, u. o., 1897—1898; 1848 márczius 15, u. o., 1898. Talpra magyar című ifjúsági könyv, u. o. 1905. Gracza György.

Helmeucz előbb: Serfőző, (családi nevén *Bierbrauer*) Mihály, az Akadémia tagja, szül. 1788-ban, megh. 1852-ben Újhelyben. Pesten tanult, aztán a kegyesrendbe lépett s mint ilyen, Tatán, Veszprémben tanított. 1809-ben elhagyta a szerzetet, Pesten az egyetemre járt s 1811-ben bölcsletdoktori, 1817-ben ügyvédi oklevelet szerzett. Mint nevelő külföldre utazott, azután hazatérve Pesten ügyvédkedett. 1815-ben ismerkedett meg Kazinczyval, kinek Dayka. Báróczy műveinek kiadásában segítségére volt. 1816-ban Berzsenyi verseinek 2. kiadását látta el egy hosszú értekezéssel a nyelvújításról: 1832-ben pedig megindította a „Jelenkor és Társalkodó”-t, mely 1840-ig egyetlen nagyobb politikai lapunk volt, és folytatta 1848 április 18-ig. E mellett eredeti és fordított verseket írt az Aurorába, czikkeket a Tud. Gyűjteménybe, és kíméletlenül újított. Önálló alkotása azonban alig jelent meg egy-kettő, azok is csaknem kivétel nélkül alkalmiak és csekély értékűek. Helmeucz Mihály.

Hrabovszky Lajos (szül. Újhelyben, 1875-ben) az aradmegyei és nagyvárad helyi sajtóban működött és több kötet verset, tárczát bocsátott közre (Tempi passati; Hétköznapi emberek stb.). Hrabovszky Lajos.

Igaz Sámuel, Zemplénm. táblabírája, szül. 1786-ban Erdőbényén, megh. 1826-ban Bécsben. Miskolczon (atyjától), Debreczenben tanult, majd a Tiszacsaládnál nevelősködött. Mint ilyen a külföldön is járt s Bécsben megismerkedett Márton Józseffel, az egyetem magyarnyelv-tanárával, kinek Lexiconja kidolgozásában segített, s Pántzél Dániellel, a M. Kurir szerkesztő-kiadójával, ki társ-szerkesztőül fogadta (1824). Igaznak azonban már egyéb vállalata is volt: még 1822-ben adott ki egy zsebkönyvet, a melyet Hébe címmel Igaz Sámuel.

folytatott 1826-ig, a mikor meghalt. Önálló műve: Kis biblia, Stevenson Vilmos után, Bécs, 1820—1821.

Illucz János.

Illucz János, kir. táblai bíró (szül. Tokajban 1817., megh. Pesten 1875.), politikai hírlapíró, 1842-ben a Garay Regélőjében lépett fel, azután Olivér álnév alatt a Nemzeti Újságba dolgozott, melynek utóbb, 1845-től 1848 végéig, szerkesztését is végezte.

Kossuth Lajos.

Mint író, *Kossuth* Lajos szintén ebbe a rovatba tartozik. Történelmünk e hatalmas alakja Monokon, 1802 szept. 19-én született, Sátoraljaúj helyben, Eperjesen és Patakon járt iskolába, itt fejezte be jogi tanulmányait is, majd Újhelyben kezdte el ügyvédi pályáját. Már kora ifjúságában érezte a lánglelkének erejét s tollának éle hamar nevet szerzett a fiatal fiskálisnak. Mikor az 1832—1835. években az országgyűlésen, mint „távollevők követe”, vett részt, politikai szerepet még nem játszhatott, de szorgalmasan eljárógatott az ülésekre s Országgyűlési Tudósítások címmel *írott* lapot indított, mely szűk körben mozgott ugyan, de mégis nagy figyelmet keltett. Az országgyűlés után a vállalat. Törvényhatósági Tudósítások címmel folyt tovább s hatása oly nagy volt, hogy a kormány 1837 májusában Kossuthot elfogatta és három évi fogságra vetette. Ez az ítélet nagy fölháborodást támasztott. Az ügy az 1840. országgyűlésen heves vitákra adott alkalmat, míg végre az év április havában Kossuth visszanyerte szabadságát és 1842 jan. 2-án átvette a Pesti Hírlap szerkesztését, a melyet csakhamar országos hírűvé tett vezércikkeivel. E cikkek hozzászólnak az akkori időknek majdnem minden kérdéséhez, s míg a közönségre gyűjtő hatással vannak, Széchenyiben a legmélyebb aggodalmakat ébresztik. A „legnagyobb magyar” a Kelet Népében visszavonulásra kéri Kossuthot; ez viszont a *Felelet*-ben védi eljárását. Azonban másfelől a kormány is résen állott: szerették volna megnyerni, de a mikor irányától eltéríteni nem lehetett, kiadójával a hírlap szerkesztését másra ruháztatták. Kossuth hiába kért új lapra engedélyt; munkásságának eredeti teréről leszorítva, a gazdasági élet, az ipar ápolására fordítja figyelmét s a Hetilapnak szenteli egész munkásságát. Hírlapírói működését azonban csakhamar abba hagyja, hogy a politikai szónoklat terére lépjen; mint szónok, bámulatos sikereket arat és egy csapásra valósítja meg, a mit mások még évtizedek munkájának hittek: Magyarország átalakítását. Beszédei mámorba ejtik a nemzetet, a lelkesedés lángjait lobogtatják fel a tömegekben, hogy a szabadságharcz tüzeben becsülettel megállhassunk, úgy hogy akárhány szónoklata egyszersmind valóságos történelmi esemény. Sőt a bukás után sem szűnik meg hirdetni Magyarország jussait külföldi beszédeiben, melyeknek szépségei bámulattal töltik el Európa és Amerika népeit, felolvasásban és írásban, melyek a történelmi adatoknak valódi kincsesházai s még exiliumból is fölkeresi népét tanácsaival: leveleiben. Mint szónokot, mint a Kölcsey-féle iskola emberét, általában páthosz, ragyogó és zengzetes előadás jellemezte, noha nyelve nem volt mindig magyaros és elég természetes; azonban ezek a hibák részben a kortól eredtek és nem vonnak le annyit értékéből, hogy ne lehetne a világ legnagyobb szónokai egyikének tartani. Különösen ama beszédei, a melyeket angol, olasz nyelven tartott, s a melyek magyar beszédeivel együtt részben nyomtatásban is megjelentek, örökbecsű szónoki remek. Országgyűlési beszédei Pesten, 1867-ben jelentek meg összegyűjtve, levelezéseiből több gyűjtemény forog közkezen (A szabadságharcz vezéreihez 1848—49: Ungvár, 1862; Bemhez 1846: Pest, 1870; A cseh váltságról, Pest, 1871; Felelet sokaknak, u. o. 1869); viszont az 1867 után való levelek legtöbbje napilapokban van közreadva. Önálló művek: *Felelet* gróf Széchenyi Istvánnak a Kelet népére (Pest, 1841) és *Irataim* az Emigrációból, öt k., Budapest 1880—1892. Összes kiadás: Kossuth Lajos iratai (eddig) tíz kötetben.

Mezei Ernő.

Mezei Ernő, országgyűlési képviselő, született 1851-ben, Újhelyben; ott, Kassán és Budapesten tanult s 1871-ben mint vezércikk-író az *Ellenőr*höz csatlakozott. 1873-ban, látva, hogy a balközép elvei megváltoztatásával kormányra akar lépni, Csávolszky Lajossal együtt odahagyta az *Ellenőrt* s a Baloldalhoz és az ebből fejlődött Egyetértéshez szegődött. 1878-ban a gyomai kerületben a függetlenségi párt jelöltjeként szerepelt, 1881-ben a miskolci déli kerület képviselőjévé választotta. Mint képviselő, különösen az önálló

magyar hadsereg és az általános népoktatás ügyében mondott felszólalásaival tűnt ki s erős ellensúlyozója volt az eszlári per alkalmával megindult antiszemita áramlatnak. E mellett, politikai czikkein kívül, számos értékes dolgozata jelent meg a lapokban (Emlékezés Darmay Viktorra, Eötvös József emlékezete, Rudnyánszky Gyula stb.), írt számos sikerült költeményt, melyek idáig összegyűjtve nem jelentek meg; továbbá „Bolyongások az olasz ég alatt“ czímmel (Bpest, 1877) egy kötet útirajzot és van néhány röpirata (Tisza Kálmán a miniszterelnök, u. o. 1875; A polgári házasság, u. o., 1876; Tisza Kálmán 1877-ben, u. o., 1877).

Mezei Mór ügyvéd, volt orsz. képviselő, szül. Újhelyben, 1836-ban. Újhelyben, Bpsten tanult s 1861-ben, az alkotmányos mozgalmak megindulásakor, tevékeny részt vett az orsz. izr. magyar egyesület megalapításában, sőt nemsokára a „Magyar Izraelita“ szerkesztését is átvette. Hírlapírói működése azonban csakhamar összeütközésbe juttatta az elnyomó hatalommal és a lapszerkesztésről le kellett mondania; de az alkotmányos élet helyreállítása után csak annál hatalmasabb publicisztikai tevékenységet fejtett ki a zsidók emancipációja érdekében. A mozgalom célját érte és Mezei 1868-ban egyik vezéralakja volt az Eötvös Józseftől egybehívott zsidó kongresszusnak. Ekkor egyidőre félre vonult; de 1892-ben, a választásokat megelőzőleg, a zsidó vallás recepcziója érdekében újra sorompóba lépett s az e célból alakult zsidó nagybizottság elnökévé választotta. 1893-ban a pesti Lipótváros képviselője lett s ugyanez a kerület 1896-ban is kitüntette bizalmával. Műve: Az izr. országos iskolai pénzalap (czikksorozat), Pest, 1862.

Mezei Mór.

Nádaskay Lajos sz. Külső-Böcsön 1816-ban, Patakon tanult, Pesten orvostudományt hallgatott és 1843-ban Petrichevich Horváth Lázárral megalapította a „Honderű“-t, melynek már a következő évben szerkesztője, szín- és szépirodalmi bírálója. 1848-ban Zerffi Gusztávval egyesült a „Reform“ megindítására; 1849 végétől pedig a Magyar Hírlapnál (később: Budapesti Hírlap) működött mint segédszerkesztő, vezércikkíró, végre 1856-tól mint szerkesztő s az Egyetemes Magyar Encyclopaediába is dolgozott. Önálló művei: Egy szó a szegény emberhez, Pest, 1848; a Hugonották (u. o., 1852), a Troubadour (u. o., 1854), a Rigoletto (u. o., 1856) ez. operák fordítása; A magyar helyesírás és szóragasztás szabályai, u. o., 1855. Kéziratban: a Haramják és a Tell Vilmos ez. operák fordítása.

Nádaskay Lajos.

Szemere Miklós, orsz. képviselő (szül. Kisazaron 1856-ban), mint író, a kilenczvenes években néhány eredeti felfogású röpiratával (Fair Play, Ideal, Fialat véreim stb.) tette nevét országos hírűvé.

Szemere Miklós.

Urházy György (szül. 1823-ban Tokajban) 1848-ban „Unio“ ez. zsebkönyvet adott ki Kolozsvárt; 1850-ben Császár Ferencz Pestí Naplójához szegődött s mint ilyen 1854-ben haditudósító volt a török táborban. Művei: III. Napoleon, Pest, 1853; Keleti képek, u. o., 1854. Egyidőben a Magyar Posta ez. politikai lapot szerkesztette.

Urházy György.

Verhovay Gyula, szül. Újhelyben, 1848-ban. Budapesten jogászokodott, azután a honvédelmi miniszteriumban lett szerény hivatalnok. 1875-ig az Ellenőrbe dolgozott, 1875-től az Egyetértésnek volt munkatársa s lendületes vezércikkeit lelkesedéssel olvasták mindenfelé. 1878—87-ben már Czegléd országgyűlési követe s mint ilyen 1879-ben megindítja a Függetlenség című napilapot, mely a tiszzaeszlári per idején erős antiszemita irányával tűnt fel. Szerkesztője ellen azt a vádat emelték ellenségei, hogy a csángók részére hozzá gyűlt pénzt hűtlenül kezelte. Ez a gyanúsítás teljesen megingatta Verhovay hitelét: a közönség elfordult tőle s a tehetséges ember végkép elvonult az irodalom teréről.

Verhovay Gyula.

Zempléni P. Gyula (szül. Tállyán, 1856-ban), a modern ujságírás egyik erős munkása, a ki főleg nagy szorgalommal végzett számos műfordításával szerzett országosan ismert nevet. Mint ifjúsági író, szintén több könyvvel gyarapította a magyar könyv-piacot. Zempléni P. Gyula hírlapi működését Kassán kezdte el, jogász-korában, a Felvidéki Közlöny hasábjain, de 1878-ban már a fővárosi sajtó tagja lett. Elete delén halt meg (1902) s irodalmi örökségét folytatja *özvegye*, a ki az ujságírásnak szintén tevékeny művelője.

Zempléni P. Gyula.

AZ EGYHÁZAK SZERVEZETE ÉS KÖZIGAZGATÁSA.

A RÓMAI KATHOLIKUS EGYHÁZ.

Zemplén vármegye római katolikus vallású lakói az 1804-ben felállított kassai püspökség joghatósága alá tartoznak. Az egész vármegye hét alesperesi kerületre oszlik, melyek élén a zempléni főesperes áll. Régen, a XII. század végeig, midőn a mai Zemplén vármegye területe két politikai megyét foglalt magában, két főesperessége volt: a *zempléni* és a *zombori*.

A zempléni róm. katolikus egyház történetével behatóbban foglalkozunk a „Zemplén vármegye története“ című fejezetben. Itt tehát az egyháztörténeti részt mellőzve, tisztán csak a szervezetre és közigazgatásra szorítkozunk.

Zempléni főesperesség.

A zempléni főesperességet *Rozgonyi* Péter egri püspök 1430-ban a B.-Szűz-Máriáról címzett *egervári* prépostsággal kötötte össze. Minthogy pedig az egervári prépost mindig egyttal egri kanonok, a főesperesi hivatalt mindig egy egri kanonok viselte. A kassai püspökség kiharítása óta egy-egy zemplénmegyei plebánossal töltik be. Eddig legtöbbször a *sátoraljaújhelyi* plebános volt a megye főesperese. A jelenlegi főesperes: *Katina* és *Piele*si *Katinszky* Geyza, felnémeti ez. apát, szentszéki tanácsos, sátoraljaújhelyi plebános.

Alesperesi kerületek.
A bodrogközi kerület.

Az *alesperesi* kerületek s az azokat alkotó *plebániák* a következők: I. A *bodrogközi* kerület. Esperes: *Szepessy* Ede ez. prépost, bolyi plebános. Alesperes: *Lahocsinszky* Adolf, nagytárkányi plebános. Plebániák: 1. *Boly*. Eredetileg Zétényben alapították. 1806-ban helyezték át Bolyba. Templomának védőszentje szt. Miklós. Három leányegyháza közül *Vékének* van temploma, mely a XIV. században már fennállott. Alatta nyugosznak I. Ferdinánd király ama párthívei, kik a Szapolyay-pártiak ellen vívott harcban 1558-ban Zétény mellett elesetek. Kegyúr: gróf *Szirmay* György. Lelkész: *Szepessy* Ede ez. prépost, esperes. Segédlelkész: *Szepesi* Gyula. Lélekszám: 1158. — 2. *Bottyán* (Battyán). Alap.: 1332 körül. Temploma 1659-ben épült. Négy leányegyháza van. Ezek közül *Bacsának* van temploma (szt. Imre). Úgy ez, mint egy másik leányegyháza, *Kaponya*, hajdan plebániák voltak. Kegyura nincs. Lelkésze: *Lojda* József. Lélekszám: 1031. — 3. *Királyhelme*cz. 1330-ban már virágzott. Temploma (Szentlélek) régi. Egy időben a reformátusoké is volt. Öt leányegyháza van. Kegyúr: a *leleszi* prépostság. A plebániát a jászóvári prémontrei kanonokrend gondozza. Lelkész: *Farkas* Róbert István dr. prémontrei r. kanonok, a leleszi orsz. levelestár hites tagja. Lélekszám: 1258. — 4. *Lelesz*. Alap.: 1142 körül. Temploma (szt. Kereszt) a XIV. század derekán épült. Sirboltjában van elhelyezve II. Endre király feleségének, *Gertrudnak* a szíve, sok más nagynevű férfiú tetemével együtt. Egy leányegyház tartozik hozzá. Kegyúr: a *jászóvári* prépostság. A plebániát a jászóvári prémontrei kanonokrend látja el. Lelkész: *Heffler* Konrád prémontrei r. kanonok. Lélekszám: 1411. Leleszen van a rendnek híres konventje, melyet Boleszló váci püspök 1140-ben alapított azon a birtokán, melyet keresztatyjától, II. Béla királytól ajándékba kapott. Hajdan önálló prépostság volt. Ma a jászóvárival van

egyesítve. Czimét a jászóvári prépost viseli. 1875 előtt a hiteles hely kiváltságával bírt a konvent. Levelestárában sok ezerre menő nagyfontosságú oklevelet őriznek. A konvent kápolnája 1142-ből való. — 5. *Nagykövesd*. Alapítási éve ismeretlen. A hitújítás korában a reformátusok kezére került. Visszaállították 1763-ban. Mai templomát, mely védőszentjéül szt. Józsefet tiszteli, a nagykövesdi vár romjaiból 1801—1814 között építették. Tizenegy leányegyháza közül kettőben van templom: *Bodrogszerdahelyen* (szt. István) és *Bodrogszögben* (szt. Antal). *Páczinban* és *Erzsébettanyán* kápolna áll. Kegyura nincsen. Lelkésze: *Bányász* Ödön. Segédlelkésze *Schopp* Márton, mint kihelyezett káplán, állandóan Bodrogszerdahelyen lakik. Lélekszám: 2044. 6. *Nagy-tárkány*. A XIV. század elején már virágzott. A hitújításkor megszűnt. 1718-ban visszaállították. Templomát a b. Szűz tiszteletére 1724-ben emelték. Tizenegy leányegyháza van. *Agárdon* a hívek a görög katolikusokkal közös templomot látogatnak. *Bélyben* és *Perbenyiken* nyilvános kápolna áll. Kegyúr: gróf *Mailáth* József. Lelkész: *Lahocsinszky* Adolf alesperes. Segédlelkésze, mint kihelyezett káplán, állandóan *Perbenyikben* lakik: *Moraretz* István. Lélekszám: 2387. A községben hajdan karthauzi-zárda állott. — 7. *Rad*. Eredetileg a minoriták vezették, kik itt *Melith* György áldozatkészségéből 1636-ban társházat alapítottak. A szerzetesek 1810-ben Imregre költöztek, de a plebániát 1818-ig továbbra is gondozták. Mai temploma (Szentháromság) 1822-ben épült. 5 leányegyháza van. *Kisújlakon* és *Szentmárián* templom van. Mária tiszteletét hirdetik. Kegyura nincsen. Lelkésze: *Wischián* József szentszéki tanácsos, aránymiséés. Lélekszám: 1108.

II. A *gálszécsi kerület*. Esperes: *Hiszem* Kálmán ez. apát, tőketerebesi plebános. Alesperes: *Czifrák* Valér baraneci plebános. Plebániák: 1. *Baranacs*. A XIV. században már fennállott. A hitújítás idejében megszűnt. Újjászervezték: 1755-ben. Temploma, melynek szt. Péter és szt. Pál a védőszentje, 1764-ből való. Hét leányegyháza közül *Garanyinak* temploma (szt. Kereszt) és *Kisztének* kápolnája (szt. István) van. Kegyura nincsen. Lelkésze: *Czifrák* Valér alesperes. Lélekszám: 1300. — 2. *Czéke*. Alapítási éve ismeretlen. Régi temploma használhatatlan. Újat építenek. Hét leányegyház tartozik hozzá, melyek közül templommal csak *Kásó* dicsekedhetik (Nep. szt. János). Kegyura nincs. Lelkésze: *Hlebik* János. Lélekszám: 1319. *Zemplén* nevű leányegyháza közelében hajdan johannita-kolostor állott. — 3. *Gálszécs*. 1337-ben már fennállott. Mária-temploma 1494-ből való. Hat leányegyháza közül csak *Bacsónak* van temploma (Pád. szt. Antal). Kegyurai: báró *Fischer* Ferencz és Antal, továbbá gróf *Forgách* Kálmán örökösei. Lelkésze ideiglenesen: *Moys* Jakab. Lélekszám: 2424. — 4. *Imreg*. Alapították 1753-ban. Az 1752-ben ide telepedett minoriták vezetik. Temploma (szt. Antal) ugyanebből az időből való. Egy leányegyháza van. Kegyura nincsen. Lelkész: *Schmiedmayer* Antal minorita-házfő. Lélekszám: 204. — 5. *Lasztócz*. Igen régi plebánia. Eredeti temploma 1342-ben épült. Mai szt. Mihály-egyházát 1860-ban emelték. A protestáns mozgalom idején a reformátusok kezébe került. Hat leányegyháza van. Templom emelkedik *Csörgön* a b.-Szűz, *Magyarizséken* a szt.-kereszt, *Alsómihályiban* a Szentháromság és *Velejtén* Mária tiszteletére. *Legenyén* kápolna van (Urunk színeváltozása). Kegyura nincsen. Lelkésze: *Iványi* B. Károly. Segédlelkész: *Kerekes* Rezső. Lélekszám: 1632. — 6. *Nagyazar*. Alapították 1718-ban. Temploma (Mária tiszteletére) a réginek helyén 1890-beu épült. Három leányegyháza közül kettőnek van temploma: *Kisazarinak* (Mária Magdolna), mely a XV. századból való és *Szécskeresztornak* (Ker. szt. János). A templomokat hosszabb ideig a protestánsok is bírták. Kegyura nincsen. Lelkésze: *Dörner* Károly kiérd. esperes. Lélekszám: 1357. — 7. *Nagykázmér*. Alap.: 1718-ban. Szt. István tiszteletére emelt temploma 1768-ból való. Kilencz leányegyház tartozik hozzá. Templom *Vitányban* van (szt. Anna). Kegyura nincsen. Lelkésze *Holub* Nándor. Lélekszám: 1533. A községben ismeretlen szerzet zárdájának romjai láthatók. 8. *Parnó*. A XIV. század elején már fennállott. Régi temploma, melynek helyén Szt. István király tiszteletére 1900-ban újat építettek, ugyanebből az időből származott. Egy ideig a protestánsoké is volt. Hat leányegyháza közül csak *Szécsmezőnek* van temploma (Szentháromság). Kegyura: gróf *Andrássy* Géza. Lelkésze: *Derfinyák* Béla. Lélekszám: 2717. — 9. *Pelejte*. 1333-ban már virágzott. Temploma

Gálszécsi
kerület.

(Szentháromság) is állott már akkor. Hosszabb ideig a reformátusoké is volt. A plebániát 1723—1760 között pálosok vezették. Négy leányegyház tartozik hozzá. Templom *Cselejben* van (szent. Anna). Kegyura nincsen. Lelkésze: *Géczy* István szentszéki tanácsos. Lélekszám: 762. — 10. *Szacsur*. Alapították 1769-ben, temploma (szent. Miklós) is ekkor épült. Öt leányegyháza van. Kegyúr: a helyi közbirtokosság. Lelkés: *Sefcsik* Gyula. Lélekszám: 1049. 11. *Szilvásújfalu*. Alapítási éve ismeretlen. Sokáig volt a protestánsok kezében. Újjászervezték 1744-ben. Szt. Józsefnek felajánlott temploma a réginek helyén 1747-ben épült. Két fiókegyháza van. Ezek egyike, *Kozma*, a régi időben anyaegyház volt. 1796-ban összeomlott temploma helyén 1905-ben új templom (Jézus szíve) épült. Kegyurak: *Vécsey* sz. *Van-Dernáth* Paulina grófnő és báró *Vécsey* Alajos örökösei. Lelkés: *Szokolszky* Bertalan szentszéki tanácsos. Lélekszám: 856. — 12. *Töketerebes*. Alapították 1333 körül. 1714—1786 közt a pálosok vezetése alatt állott, kiket Perényi Imre nádor 1504-ben telepített ide. Mária-temploma 1400-ból való. Három leányegyház tartozik hozzá. Kegyúr: gróf *Andrássy* Gyula. Lelkés: *Hizem* Kálmán cz. apát, esperes. Segédlelkész: *Kristóf* Lajos. Lélekszám: 2254. — 13. *Vehéz*. Alapították: 1810-ben. Azelőtt helyi káplánság volt. Nep. szent. János tiszteletére emelt templomát 1820-ban építették. Két leányegyház egészíti ki. *Varannócsmerenyén* templom van (szent. Anna). Kegyura: a *vallásalap*. Lelkés: *Szkiba* Vincze. Lélekszám: 1272.

Homonnai
kerület.

III. A homonnai kerület. Esperes: *Lehoczky* Endre cz. kanonok, szinuai plebános. Plebániák: 1. *Czirókahosszúmező*. 1333-ban már virágzott. Templomának építési ideje ismeretlen. Három leányegyháza közül *Nagykemenczének* és *Modrának* van temploma. Amaz szent. István vértanú, ez Szt. István magyar király tiszteletére épült. Kegyura nincsen. Lelkésze: *Hornják* Ágoston. Lélekszám: 2846. — 2. *Felsőkörtvélyes*. Eredetileg helyi káplánság. 1810 óta önálló plebánia. Temploma 1756-ban egy vak koldús összekuporgatott pénzén szent. Péter és Pál apostolok tiszteletére épült. Három leányegyháza közül csak egyben, *Zemplénrónán* van templom, melynek a bold. Szűz a védőszentje. Kegyúr: gróf *Andrássy* Géza. Lelkés: *Fagulya* Lajos. Lélekszám: 746. — 3. *Göröginye*. Alapítási éve ismeretlen. Temploma, mely a bold. Szűz oltalma alatt áll, 1774-ben épült. Leányegyházainak száma: hét. Temploma kettőnek van, ú. m. *Kárnának* és *Turczócznak*. Ez is, az is Mária tiszteletére épült. Kegyurak: gróf *Csáky* László püspök örökösei. Lelkés: *Blanár* József. Lélekszám: 1709. — 4. *Homonna*. A XIII. század elején már virágzott. Temploma, mely hajdan a ferenczeseké volt, a XV. században épült (Mindenszentek). Hat leányegyház tartozik hozzá. Háromban van templom, ú. m. *Jeszenőn* (szent. Márton püspök), *Felsőkohányon* (szent. János) és *Kisgézsenyben* (szent. Erzsébet). Ez utóbbit a görögkatholikusokkal közösen használják. Kegyurak: gróf *Andrássy* Sándor és gróf *Van-Dernáth* Henrik örökösei. Lelkés: *Szkurkay* Ágoston cz. apát, szentszéki tanácsos, aranymisés. Segédlelkészek: *Gallé* Marczel és *Cselényi* István. Lélekszám: 4277. A régi időben 1529-ig ferenczrendű szerzetesek is működtek itt, kiket a Drugeth család telepített le. Társházukat 1613-ban a jezsuiták foglalták el, kik azonban két év múlva eltávoztak. 1663-tól 1786-ig ismét a ferenczesek laktak benne. Jelenleg a páli szent. Vinczéről nevezett irgalmas nővérek működnek itt a leányiskolában és a városi kórházban. — 5. *Laborczmező*. 1786-tól 1807-ig helyi káplánság. Plebániává alakították: 1864-ben. Temploma, mely Szt. István király tiszteletére van felszentelve, 1837-ben épült. 21 leányegyháza közül kettőnek van temploma, még pedig *Görbénynek* (szent. Anna) és *Mezőlaborcznak* (Mária). Kegyurak: gróf *Dessewffy* Dénes, Alajos és Béla. Lelkés: *Bélafi* Bálint. Lélekszám: 1450. — 6. *Mogyorósfalu*. Alapították 1730-ban. Az Úr Testének tiszteletére emelt templomát 1798-ban építették. Négy leányegyház tartozik hozzá. Templom van *Mislyén* (szent. Kereszt), *Topolókán* (szent. Kozma és Dömjén) és *Zavadkán* (Mária). Kegyura nincsen. Lelkésze: *Király* János. Lélekszám: 1289. — 7. *Szerelmes*. Alap. 1786-ban. Temploma, melynek szent. Mihály a védőszentje, 1771-ből való. Hat leányegyháza van. Kettőben van templom, ú. m. *Alsólászlófalván* (Órzsangyalok) és *Koskőcson* (Szentlélek). Kegyúr: gróf *Andrássy* Gyula. Lelkés: *Kálmán* Nándor. Lélekszám: 1906. — 8. *Úrmező*. 1690 körül keletkezett. Temploma (Menybenetel) 1808-ban épült. Négy leányegyháza közül *Barkónak* (szent. Mihály) és

Nátafalvának (Mindenszentek) van temploma. Kegyúr: gróf *Széchenyi* Imréné szül. *Sztáray-Szirmay* Alexandra grófnő. Lelkész: *Telleyesniezky* László. Segédlelkész: *Hrcha* Mihály. Lélekszám: 1813. — 9. *Papháza*. Alapított 1740-ben. Temploma, melyet a Nagyboldogasszony tiszteletére szenteltek fel, 1756-ben nyerte alapjait. Leányegyházainak száma: tizenhat. Kegyura: *Dániel* Gábor. Lelkész: *Közsár* Bálint. Lélekszám: 911. — 10. *Petisce*. 1802—1810-ig helyi káplánság; azontúl önálló plebánia. Temploma a bold. Szűzet vallja védőszentjéül. Három leányegyháza közül kettőben építettek templomot: *Helmeckén*, melynek Mária Magdolna, és *Kiskemenecén*, melynek Nep. szt. János a védőszentje. Kegyúr: gróf *Andrássy* Géza. Lelkész: *Sztranyarszky* József. Lélekszám: 1433. — 11. *Szinna*. Alapítási éve: 1782. Temploma 1736-ból való. A szt. Kereszt tiszteletére van felszentelve. Harminczhat leányegyház tartozik hozzá. Kegyúr: *Benyovszky* Lajosné szül. *Ocskay* Erzsébet. Lelkész: *Lehoczky* Endre cz. kanonok, esperes. Segédlelkész: *Major* Dezső. Lélekszám: 3677. — 12. *Udra*. Alapítási éve ismeretlen. A Szentháromság oltalma alá helyezett temploma 1701-ben épült. Egy leányegyháza van: *Szélesmezőn*, melyet Sárlos Boldogasszony tiszteletére szenteltek fel. Kegyúr: *Szirmay* Pál. Lelkész: *Madarassy* Béla. Lélekszám: 843.

Nagymihályi kerület.

IV. *A nagymihályi kerület*. Esperes: *Kapossy* Menyhért vásárhelyi plebános. Alesperes: *Szkurkay* Lénárd sztárai plebános. Plebániák: 1. *Alsőkörtvélycs*. Alapítási évét homály fedi. Temploma (szt. Fülöp és Jakab) a XIV. századból való. Nyolcz leányegyház tartozik hozzá. Ezek közül *Alsóhrabócnak* (szt. István), *Kolesmezőnek* (Szentháromság) és *Kuesinnak* (Sárlos Boldogasszony) van temploma. Kegyura nincsen. Lelkésze: dr. *Norák* József. Segédlelkésze jelenleg nincsen. Lélekszám: 2910. — 2. *Butka*. Alapított 1612-ben. Temploma (Szentháromság) szintén ekkor épült. Rövid ideig a reformátusoké is volt. Mint leányegyház, két község tartozik hozzá. Kegyúr: hg. *Lobkowitz* Rudolf. Lelkész: *Gerich* Gyula. Segédlelkésze ez idő szerint nincsen. Lélekszám: 1435. — 3. *Hegyi*. 1795-től helyi káplánság. 1810-ben plebániává lett. A bold. Szűz menybemenetelének tiszteletére emelt temploma 1795-ben épült. Leányegyháza öt van. Kegyúr: a *vallásalap*. Lelkész: *Lipták* József. Lélekszám: 812. — 4. *Málca*. 1788-tól helyi káplánság, 1810-től plebánia. Temploma (Szt. István) 1848-ból való. Öt leányegyháza van. Kegyúr: a *vallásalap*. Lelkész: *Magyar* János. Lélekszám: 1373. — 5. *Nagycsebb*. 1788-tól helyi káplánság, 1810-től plebánia. Templomát 1843-ban építették. Szt. Anna a védőszentje. Három leányegyháza közül *Füzesérnek* van temploma (Mária nevének tiszteletére). Kegyúr: a *vallásalap*. Lelkész: *Miladinovics* Bertalan. Lélekszám: 1076. — 6. *Nagymihály*. Igen régi plebánia. A b. Szűz magasztalására emelt temploma is ősrégi. A hitújítás idején a reformátusoké is volt. Említést érdemel a *Györkehegyen* 1893—1898 között épült kápolna, mely a nagy nevezetességű kassai szt. Mihály-kápolna hasonmása. A Sztáray-család sírboltja van alatta. Hat leányegyház tartozik hozzá. Kegyúr: gróf *Sztáray* Sándor. Lelkész: *Oppitz* Sándor sz.-széki tanácsos. Segédlelkész: *Gyagyorszky* Ede. Lélekszám: 3882. — 7. *Sztára*. Régi plebánia. A reformáció idejében rövid ideig a protestánsok kezében is volt. Temploma (Mária) 1842-ből való. Két leányegyháza közül egynek, *Ordasfalvának*, van temploma (szt. József). Kegyúr: a *közbírtokosság*. Lelkész: *Szkurkay* Lénárd alesperes. Segédlelkészi állomás betöltetlen. Lélekszám: 1110. — 8. *Vásárhely*. Régi plebánia. Temploma 1757-ben épült. Ker szt. János a védőszentje. Nyolcz leányegyháza van. Ezek egyikében, *Pazdicsón*, a régi időben plebánia is volt. A Bocskay-féle fölkelés idejében a lutheránusok bírtokába ment át. Templom van: *Lazonyban* (szt. Péter és Pál) és *Morván* (szt. István). Kegyúr: gróf *Andrássy* Géza. Lelkész: *Kapossy* Menyhért esperes, aranymisés, az egyházmegye nesztora. Segédlelkész: *Sznak* József. Lélekszám: 2783.

Sztropkói kerület.

V. *A sztropkói kerület*. Esperes: *Schütz* Nándor dr., cz. kanonok, sókúti plebános. Alesperes: *Strasser* Antal varannai plebános. Plebániák: 1. *Rubó*. 1785-től helyi káplánság, 1810-től plebánia. A templom szt. Péter és Pál tiszteletére 1780-ban épült. Leányegyházainak száma hat. Kegyúr: a *vallásalap*. Lelkész: *Kapalla* József. Lélekszám: 585. — 2. *Jánosölggye*. Alap. 1735-ben. Templomát az oltári szentség tiszteletére 1770-ben emelték. Tizenegy leányegyház tartozik hozzá. Templom van: *Alsóvirányos* (Mária neve), *Felsővirányos*

(Rózsafüzér királynéja), *Gyapalócz* (Ker. szt. János), *Kosárvágása* (Szentháromság) és *Lukács* (Urunk színeváltozása) leányegyházban. Kegyúr: *Lukács* Géza. Lelkész: *Matuscsák* János. Lélekszám: 1698. — 3. *Matyasócz* (Mátyásvágás). Alap. 1744-ben. Temploma (szt. Miklós) 1771-ben épült. Őt leányegyház tartozik hozzá, melyek közül *Benkőczon* (szt. Imre), *Csicsván* (szt. kereszt) és *Tavarnán* (szt. József) van templom. Kegyúr gróf *Hadik-Barkóczy* Endre. Lelkész: *Thain* István. Lélekszám: 1759. — 4. *Mogyoróska*, alap. 1739-ben. A bold. Szűz tiszteletére emelt temploma 1753-ból való. Őt leányegyháza közül *Feketepataknak* (Mária), *Felsőmihályinak* (Mária) és *Tapolyizsápnak* (Mária) van temploma. Kegyura nincsen. Lelkész jelenleg nincsen. Lélekszám: 597. — 5. *Nagydobra*. Ősrégi plebánia. Temploma is régi (szt. Ferencz). Hat leányegyháza közül *Nagykőpataknak* (Szentlélek) és *Tólkányának* (Szentháromság) van temploma. Kegyúr: *Förner* Flóra. Lelkész: *Hudák* Adám. Lélekszám: 1182. — 6. *Nagydomása*. Alapították: 1788-ban. Mária-temploma 1851-ben épült. Három leányegyháza közül *Kécsécsnek* van temploma. Védőszentje: Szt. István király. Kegyúr: a *vallásalap*. Lelkész: *Tutkócs* József. Lélekszám: 954. — 7. *Sökút*, alap. 1600-ban. Temploma (szt. Miklós) a XVII. századból való. Leányegyházainak száma: hét. Négyben van templom, ú. m. *Agyagoson* (Szt. István), *Csákyón* (Nagyboldogasszony), *Komaróczon* (szt. Mihály) és *Tapolybányán* (Szentháromság). Kegyura nincsen. Lelkész: *Schütz* Nándor dr. ez. kanonok, esperes. Lélekszám: 1436. — 8. *Sztropkó*. Régi plebánia. Temploma (Úrvacsora) 1675-ből való. Harminczhat leányegyháza közül *Hocsán* (1639-ből való fatemplom) és *Nagyberezsnyén* van templom. Az a Mindenszentek, ez szt. József tiszteletét hirdeti. Kegyúr: gróf *Pethő* Zsigmond örökösei. Lelkész: *Virágh* Pál dr. Lélekszám: 1831. A községben a ferenczrendieknek zárdájuk van, mely 1673-ban épült. E zárdá helyén állott ezelőtt a minoriták klostora. — 9. *Varannó*. A XIV. században már állott. Hosszabb ideig a pálosok is vezették. A bold. Szűz tiszteletére emelt templomát 1580-ban építették. Hat leányegyháza közül háromnak van temploma, ú. m. *Henczfalvának* (szt. László), *Magyarkrucsónak* (Urunk színeváltozása) és *Telekházának* (Ker. szt. János). Kegyúr: a *vallásalap*. Lelkész: *Strasser* Antal alesperes. Segédlelkész: *Kubik* József. Lélekszám: 2348. Voltak itt hajdan minoriták és ezek eltávozása után pálosok. — 10. *Zemplén-turány*. 1801-től helyi káplánság, 1810-től plebánia. Temploma (szt. Anna) 1838-ból való. Kilencz község tartozik hozzá. Templom csak *Alsóolsrán* van. Védőszentje: a bold. Szűz. Kegyúr: a *vallásalap*. Lelkész: *Knapik* József. Lélekszám: 531. — 11. *Zsalobina*. 1788-tól helyi káplánság, 1810-től plebánia. Temploma szeráfi szt. Ferencz tiszteletére 1765-ben épült. Két leányegyháza van. Mindkettőben van templom. *Jeszenőn* szt. Mihály és *Kisdomásán* Nagyboldogasszony tiszteletére. Kegyúr: a *vallásalap*. Lelkész: *Széman* János. Lélekszám: 1076.

Tokaji kerület.

VI. *A tokaji kerület*. Esperes: *Bessenyei* István monoki plebános. Plebániák: 1. *Gesztely*. 1735—1769-ig plebánia. Ez utóbbi évben megszűnt. 1848-tól ismét plebánia. Temploma, melynek Nagyboldogasszony a védőszentje, 1806-ban épült. Négy leányegyház tartozik hozzá. Kegyúr: *Orosz* Lajosné szül. *Szányi* Hermin. Lelkész: *Csicséri* Ferencz. Lélekszám: 1468. — 2. *Girincs*, alap. 1737-ben. Temploma (bold. Szűz) 1739-ből való. Őt leányegyháza van, melyek közül *Körömnak* (b. Szűz) van temploma. *Berzéken* és *Kisecsésen* nyilvános kápolnát emeltek. Kegyúr: *Tüköry* József, Mária és Magdolna. Lelkész: *Hankó* Gyula. Segédlelkész jelenleg nincsen. Lélekszám: 1837. Körömben hajdan pálosok voltak. — 3. *Hernádnémeti*. A XV. század elején már állott. A hitvillongások idejében megszűnt. 1769-ben ismét feléledt. Mai temploma (szt. Joachim) 1768-ban épült. Leányegyházainak száma négy. *Siska* tanyának temploma van (Immaculata). Kegyúr: gróf *Zichy-Meskó* Jakab. Lelkész: *Benkő* János. Segédlelkész: *Fercsák* József. Lélekszám: 2295. — 4. *Mád*. A XIV. században már fennállott. A reformátusoké is volt. Temploma, mely a Szentháromság tiszteletét hirdeti, 1651-ben épült. Kegyura nincsen. Lelkésze: *Oscáth* Mátyás kiérd. esperes. Segédlelkész: *Petsár* Béla. Lélekszám: 1940. — 5. *Mezőzombor*. Régi plebánia. Idő folytán megszűnt, 1808-ban feléledt. Temploma, melynek szt. Mihály főangyal a védőszentje, az ősrégi egyház romjain 1774-ben épült fel. Kegyura nincsen. Lelkésze: *Sándor* János. Lélekszám: 1216. — 6. *Monok*. Régi plebánia. A litújiás idejében a reformátusok elfoglal-

ták és hosszabb ideig birták. Temploma (Mária) a réginek helyén 1814-ben épült fel. Az Andrassy-kastélyban kápolna van, melyben szt. Orbán vértanú ereklyéit őrzik. Két leányegyháza közül *Golopnak* van kápolnája (Mária). Kegyúr: gróf *Andrassy* Dénes. Lelkész: *Bessenycy* István esperes. Segédlelkész: *Szedlák* Ede. Lélekszám: 3318. — 7. *Rátka*, alap. 1855-ben. Szt. Anna-temploma 1807-ben épült. Kegyura nincsen. Lelkésze: *Vay* Mátyás. Lélekszám: 914. — 8. *Szerenes*. A XIV. század elején már virágzott. Ósrégi temploma a protestánsok kezébe került s ma is azoké. Mostani egyháza (Mária születése) 1759-ben épült. Három leányegyháza közül kettőnek van temploma, ú. m. *Bekecsnek* (Nagyboldogasszony) és *Legyesbényének* (Jézus szive). Ez utóbbiban, 1904-ben, helyi káplánságot szerveztek. Helyi káplán: *Molnár* János. Kegyura nincsen. Lelkésze: *Szkeresi* János. Segédlelkész: *Kocarez* Károly. Lélekszám: 4931. Szerencsen hajdan Benedek-rendi apátság volt. — 9. *Taktaszuda*. Alap. 1866-ban. Temploma (Szt. István király) ugyanabból az évből való. Két község tartozik hozzá. Kegyura nincsen. Lelkésze: *Szabó* Bálint. Lélekszám: 1768. — 10. *Tállya* A XIV. század elején már virágzott. A hitújítás idejében megszűnt. 1688-ban visszaállították. Templomának védőszentje szt. László. Kegyura: báró *Maillot* György. Lelkésze: *Köhler* Jakab. A segédlelkései hely betöltetlen. Lélekszám: 2744. — 11. *Tarcsal*. Régi plebánia A hitújítás idejében megszűnt. Helyreállították: 1699-ben. Mai templomát (Mennybemenetel) 1766-ban építették. Kegyúr: a m. kir. pénzügy-miniszterium. Lelkész: *Plent* Nándor szentszéki tanácsos. Segédlelkész: *Szignarovich* János. Lélekszám: 1450. — 12. *Tokaj*. Régi plebánia. A hitújítás korában a protestánsok elfoglalták. Visszaállították 1705 táján. Kegyúr: a m. kir. földművelésügyi miniszterium. Lelkész: *Karniss* István. Segédlelkész: *Tarsovits* Lajos. Lélekszám: 1986. Tokajban 1470—1537-ig pálosok is működtek. Volt a városban továbbá kapuczinus-zárda (1711—1787) és piarista-ház (1723—1789).

VII. *A sátoraljaiújhegyi kerület*. Esperes: *Breth* Gyula bodrogkeresztúri plebános. Plebániák: 1. *Bodrogkeresztúr*. A XIII. század elején már virágzott. A hitvillongások alatt protestáns kézbe került. Helyreállították 1714-ben. Ósrégi temploma a szt. Kereszt tiszteletére épült. Egy leányegyháza van: *Kisfalud*, melynek szt. Anna templomát 1810-ben építették. Kegyura: gróf *Wolkenstein* Oszvald. Lelkész: *Breth* Gyula esperes. Lélekszám: 1588. — 2. *Erdőbénye*. 1334-ben már virágzott. A reformátusoké is volt. Temploma (szt. György) a réginek összeomlása után 1807-ben épült. Két leányegyháza van. Az erdőbényei fürdőben 1877-ben kápolnát építettek (szt. Anna). Kegyura nincsen. Lelkész: *Violet* Gyula. Lélekszám: 1141. — 3. *Erdőhorvati*. Alap. 1773-ban. Temploma (szt. Kereszt) 1787-ben épült. Öt leányegyháza közül *Regéczközéplután* van templom (Szt. Anna). Kegyura: *Bassenheim Waldbott* Hedvig szül. *Brust* bárónő. Lelkész: *Somsák* Elek. Lélekszám: 1137. Hajdan a pálosoknak klostromuk volt e községben. — 4. *Olaszliska*. Régi plebánia. Temploma (Nagyboldogasszony) 1332-ben épült. A protestánsok annak idején elfoglalták és akkor megszűnt. Helyreállították 1711-ben. Egy leányegyház tartozik hozzá. Kegyúr: a *szepesti püspök és káptalan*. Lelkész: *Gecsei* Lajos. Lélekszám: 1331. — 5. *Sárospatak*. A XIII. században már fennállott. 1540 táján a protestánsok elfoglalták. Helyreállították 1666-ban. Temploma (Immaculata) a XIII. század elején már állott. A plebániát sokáig a jezsuiták vezették. Öt leányegyháza közül egynek, *Károlyfalvának*, van temploma (Nep. szt. János.) *Józseffalvának* nyilvános kápolnát adtak 1885-ben. Kegyúr: hg. *Windisch-Gratz* Lajos özvegye. Lelkész: *Gruska* Lajos pápai kamarás. Segédlelkészek: *Maličsky* József és *Aray* Nagy Bálint dr. Lélekszám: 3983. Sárospatakon hajdan több szerzetes rend működött, ú. m. a *domonkosok* zárdája 1255-ben virágzott; a *ferenczrendiek*, kik 1447-ben kerültek ide; a *jezsuiták* 1666—1773-ig; a *klarisszák* háza 1530-ban virágzott; a *minoriták*, kiket 1307 előtt telepítettek le; az *orsolyák* és a *trinitáriusok* (1695—1786-ig). A város közelében virágzott hajdan a premontreiek *darnói* prépostsága. Jelenleg a páli szt. Vinczéről nevezett szatmári *irgalmas nővérek* működnek a városban. — 6. *Sátoraljaiújhegy*. 1360-ban már virágzott. Régi temploma sok viszontagságon ment keresztül. Több ízben a reformátusok kezében volt. Mai egyháza (Szt. István) 1768—1792 közt épült. Van itt ezenkívül a kegyesrendieknek temp-

Sátoraljaiújhegyi kerület.

lomuk (Mária), mely eredetileg a pálosok használatára épült 1258-ban; továbbá az irgalmas nővéreknek nyilvános kápolnája (Jézus szíve) és egy fogadalmi kápolna (Szentháromság), mely 1710-ben épült, midőn a pestis szedte áldozatait. Hat leányegyháza van. Kegyúr: gróf *Wallis Gyuláné*, szül. *Somogyi Ilona* grófnő. Lelkész: *Katinszky Geyza*, ez. apát, főesperes, szentszéki tanácsos. Segédlelkészek: *Petsár Gyula*, *Szedlaesek Szilárd* és *Marczinkó József*. Lélekszám 7590. Működtek itt hajdan pálosok is, kiket V. István a XIII. század közepe táján a közelfekvő *Kistoronyjáról* telepített át ide. 1789-ben a kegyesrendiek foglalták el kolostorukat. Ezekon kívül a páli szent Vinczéről nevezett szatmári *irgalmas nővérek* működnek a városban. Tanítással foglalkoznak. — 7. *Tolcsva*. Alapították: 1437-ben. Két ízben is volt protestáns kézen. Visszaállították 1711-ben. Temploma (Mária születése) a XV. század derekáról való. Tornyát a hagyomány szerint Szent István korában építették. Eredetileg őrtorony volt. A templom Nep. sz. Jánosról nevezett kápolnájában 1806-ban egy nap és két éjjel őrizték a magyar szent koronát, a midőn azt visszaszállították Munkácsról, hová a franczia hadak elől vitték. Négy félegyháza közül egynek, *Bodrogolaszinak* (Szentháromság) van temploma. Bodrogolasziban *Stefánia* hercegnő, férjezett gróf Lónyay Eleménné, kezdeményezésére független helyi káplánságot szerveztek. Helyi káplán: *Varga János*. Kegyura az anyaegyháznak nincsen. Lelkésze: *Kolbay Gergely*. Segédlelkész: *Koredkó Ede*. Lélekszám: 2246. — 8. *Herzegkút* (Trauczonfalu) 1788-tól helyi káplánság. 1810-től plebánia. Templomát (Mária születése) 1845-ben építették. Kegyúr: báró *Waldbott Frigyes*. Lelkész: *Payer Ferenc*. Lélekszám: 1034.

A GÖRÖG KATHOLIKUS EGYHÁZ.

Zemplén vármegye görög szertartású kath. hívei a munkácsi és eperjesi püspökök joghatósága alá tartoznak. Számuk, az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 101.053; vagyis az összlakosságnak 30·84 százaléka. Számarányuknál fogva a vármegyében található egyházak, illetve vallásfelekezetek híveinek sorozatában a második helyet foglalják el. A hívek számából a munkácsi egyházmegyére 59.604, az eperjesire 41.419 hívő esik.

Munkácsi egyházmegye.

A *munkácsi egyházmegyéhez* tartozik: a bodrogközi járás egészben; a gálzécsei járás egészben; a homonnai járásból csupán Barkó község; a nagymihályi járás egészben; a sárospataki járás egészben; a sátoraljaújhelyi járás (Mikóháza, Mátyásháza, Alsóregmec, Felsőregmec, Vily és Vitány községek kivételével); a szerencsi járásból: Bekecs, Csalános, Kisdobsza, Legyesbénye, Mád, Megyaszó, Mezőzombor, Monok, Rátka, Sóctófalva, Szerencs, Taktaharkány, Taktaszada; a szinrai járásból: Berezőcz, Éralja, Kisgereblyés, Kistölgyes, Kálnarosztoka, Kelen, Kolbása, Kiskolon, Ladomér, Kismihály, Ujszék, Oroszsebes, Nagygereblyés, Oroszpatak, Oroszvolova, Juhászlak, Sugó, Topolya, Ugar, Utezás, Görbeszeg, Zboj. A tokaji járásból: Bodrogkeresztúr, Bodrogkisfalud, Bodrogolaszi, Bodrogsára, Bodrogzsadány, Olaszliszka, Szegilong, Tarczal, Tokaj, Tolcsva, Vámosújfalú. A varannói járásból: Alsógyertyán, Bányapataka, Dávidvágása, Kolcsmező, Kővágó, Kucsin, Pósa, Szacsúr.

Eperjesi egyházmegye.

Az *eperjesi egyházmegyéhez* tartozik: a homonnai járás, Barkó község kivételével; a sátoraljaújhelyi járásból: Alsóregmec, Felsőregmec, Mátyásháza, Mikóháza, Vily, Vitány; a szerencsi járásból: Berzék, Gesztely, Girincs, Golop, Hernádkak, Hernádnémeti, Kesznyéten, Kiscsés, Köröm, Sajóhidvég, Tállya, Tiszalucz. A szinrai járásból: Alsóalmád, Csukaháza, Czirókabéla, Czirókafalu, Czirókamező, Dara, Felsőalmád, Jármos, Juhos, Kispereszló, Méhesfalva, Nagypolány, Papháza, Pásztorhegy, Szedreske, Szinna, Szinna-mező, Takesány, Tüskés, Telepócz, Tölgyeshegy, Ujszomolnok, Vendégi, Zellő, Zemplénoroszi, Zuhatag; a *sztropkói járás* egészen. A *tokaji járásból*: Erdőbénye, Erdőhorváti, Komlóska, Háromhuta, a *varannói járásból*: Agyagospatak, Alsónyírjes, Aranyospatak, Benkőfalva, Csemernye, Csákló, Csi-esóka, Ércfalva, Feketepatak, Felsőkázmér, Felsőmihályi, Istvántelek, Jeszenőcz, Józsefvölgy, Kisdomása, Kisterebes, Klazány, Komarócz, Magyararkucsó,

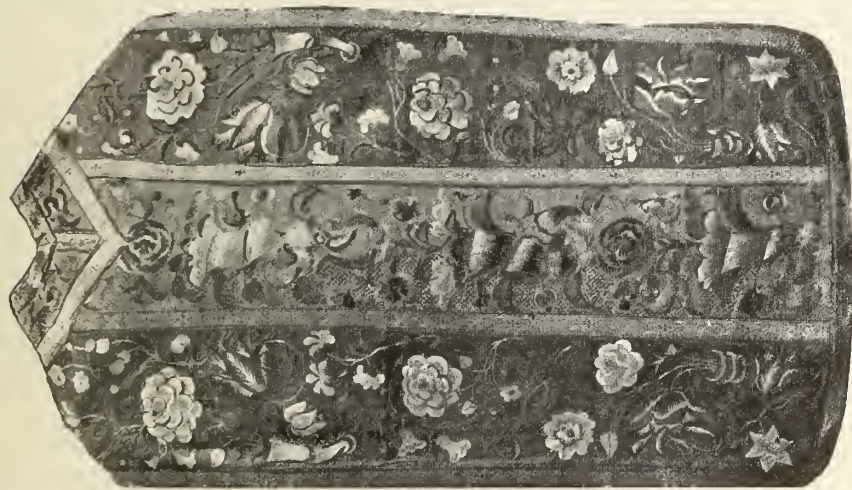

A leleszi prépostság temploma.

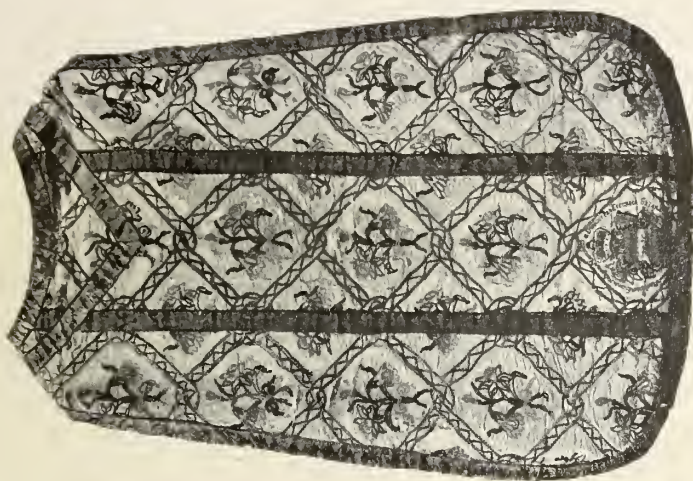

A töketerebesi r. kath. templom.

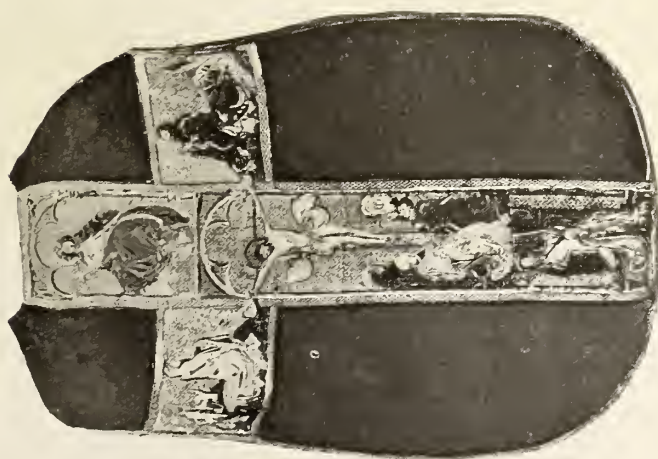
Casulák a XVII. és XVIII. századból.

Tarczal.

Sztára.

Sztropkó.

A székesfehérvári római katolikus templom.

Majoros, Merézipatak, Nagydobra, Nagykőpatak, Opálhegy, Petkes, Sókút, Tapolyhánya, Tapolyizsép, Tapolymogyorós, Tavarna, Tavarnaező, Telekháza, Ujszomotor, Varaunó, Varaunóező, Vehéz, Zemplénmátyás.

A munkácsi püspökség múltja, a történetírók szerint, a magyarok bejövetelét megelőző időkbe nyúlik vissza. Egyike ez, állítólag, ama hét pannoniai püspökségnek, a melyekről Piligrin passauai püspök VII. Benedek pápához írt levelében említést tesz, és a melyek fölött érseki joghatóságot, őseink bejövetele korában, Methodius szláv apostol-hittérítő gyakorolt. A püspökség multját illetőleg pozitív történelmi adatok a XV. század végétől állanak rendelkezésünkre. 1491-től fogva, csekély megszakítással, az összes püspökök névsora ismeretes.

Történelmi
visszapillantás.

A IX. század végén a Photius konstantinápolyi patriarchától kezdeményezett s a XI. században Cerulárius Mihály patriarchától befejezett egyházszakadás ezen egyházmegye nagyszámú híveit is magával sodorta. Visszatérésük a kath. egyház kebelébe 1646-ban történt. A visszatérés — Unio — eseménye nem csupán egyházi, hanem állampolitikai és közművelődési vonatkozásaiban is uvezetes fordulatot jelent a jobbra szláv ajkú munkács-egyházmegyei hívek történetében.

Ez új jogviszony természetes következménye az az üdvös hatás, melyet a kath. egyház fejlettebb hitélete, hierarchikus intézményei és szervezett közigazgatása a görög szertartású egyházra gyakorolt; míg másrésről a nemzetiségi jelleg, mely tapasztalás szerint a görög-keleti vallás hű kísézőjeként szokott jelentkezni, ezen egyházmegye híveinél annyira elmosódott az idők folyamán, hogy ezek vezetői, a papok és a tanítók, érzelemben és nyelvben már évtizedek óta a legkifogástalanabb magyarok. Ugyanezek családi és hivatalos nyelve kizárólag magyar.

A kánoni értelemben vett önállóságot 1771-ben érte el ez az egyházmegye, a mikor Mária Terézia újjászervezte, püspökét megfelelő dotációval látta el és részére káptalant alapított; XIV. Kelemen pápa pedig híveit és püspökét, kik ez ideig az egri püspök felügyelete alatt állottak, e sok súrlódást és keserőséget okozó felügyelet alól kivonta, főpásztorát a teljhatalmú püspökök jogaival felruházta és az esztergomi érsek suffraganeusává tette.

Az önállósítás.

Az eperjesi egyházmegye multja az imént előadottakkal 1815-ig mindenben azonos; a mikor I. Ferencz király a munkácsi egyházmegye nagy komplexumából ezt az egyházmegyét kiszakította s a püspök javadalmazását biztosította és részére székes káptalant alapított, ez, mint önálló egyházmegye, ugyancsak az esztergomi érseki tartományba osztatott be.

Az eperjesi egyházmegye multja.

A munkácsi püspök székhelyül Mária Terézia Ungvárt jelölte ki; míg az eperjesi püspök, I. Ferencz rendelkezése szerint, Eperjest nyerte székhelyül.

Mind a munkácsi, mind az eperjesi egyházmegyéhez tartozó hívek és papok egyházi vonatkozású pereiben, ideértve a házassági pereket is, első folyamodásilag a püspök székhelyén ülésező szentszék, második fokban az esztergomi érseki főszenzék, harmad folyamodásban a hercegprímási szentszék ítél. Mindkét egyházmegye püspökeinek és szentszékeinek levelezéseit a római szentszékkel a bécsi apostoli nunciatura közvetíti.

Egyházi közigazgatás tekintetében mind a munkácsi, mind az eperjesi egyházmegye azonos s a latin szertartású kath. egyházmegyékhez hasonló szervezetet mutat. Zemplénumegye a munkácsi s illetve eperjesi püspökségnek egy-egy főesperességét alkotja, ugy azonban, hogy a munkácsi püspök joghatósága alatt álló összes zempléni parochiák egy főesperes jogkörébe tartoznak; míg az eperjesi egyházmegye területéből, topografikus okok és a vármegye közbejött kikerekítése óta, három község, (Nagybukócz, Nagyderencs és Boksa), az eperjesi székesegyházi, kettő pedig (Mikóháza és Komlóska) az abauj-tornai főesperesség parochiáihoz csatlakoznak.

Egyházi közigazgatás.

A munkácsi egyházmegye Zempléni főesperessége nyolcz, az eperjesi pedig hét egyházkerületre van felosztva.

A munkácsi egyházmegye nyolcz kerülete összesen 66, az eperjesi egyházmegye hét kerülete összesen 55 parochiát foglal magában. Az eperjesi parochiák utóbbi számához azonban még hozzáadandó az idegen vármegyei

főesperességek, illetőleg egyházkerületek öt parochiája s így nyerjük az eperjes-egyházmegyei zempléni parochiák teljes számát, vagyis 60 parochiát. Minden egyházkerület élén egy-egy esperes (vicearchidiaconus) áll. A főesperest a püspök előterjesztésére a király nevezi ki.

A munkácsi egyházmegye területén a káptalanon kívül álló főesperességek lévén szervezve, a főesperest mindig a vármegye területén működő lelkészek közül nevezik ki.

Az eperjesi egyházmegyében nincsenek a káptalanon kívül álló főesperességek. Itt a főesperesi tiszt egy, vagy esetleg több, vármegyére kiterjedő jogkörrel egy-egy székesegyházi kanonokra van ruházva. A főesperesi tiszt inkább csak rangfokozat, dignitás, mint hivatal. Tulajdonképeni feladatuk a főespereseknek az egyházak és iskolák látogatása, főleg azokban a parochiákban, melyeknek kerületi esperes a parochusuk. Továbbá tartoznak a püspököt hivatalos útjában a főesperesség területén kíséreni és ennek, az adminisztrációval kapcsolatos, különleges megbízásait teljesíteni. A főespereseknek a tisztségükért javadalmazásuk nincsen. Csupán némi csekély úti általányt élveznek.

A szorosabban vett közigazgatási teendőkben a kerületi esperesek a püspökök kormányisztervei és a kerületekben azok helyettesei. Az esperesek ügyeknek fel a kerületükbe osztott parochiákra, mind lelki, mind vagyoni tekintetben; elsőfokúlag elintézik a lelkészek és a hívek között esetleg felmerülő ellentéteket; fontosabb ügyekben közvetítik a levelezést a lelkészetek és a püspöki kormány között. Az espereseket a püspök nevezi ki és tisztségek külső jelvénye a vörös öv. Külön hivatalos pecsétjük van. Ez az állás azonban csak bizalmi állás, melyért semminemű fizetést nem élveznek. Csupán a szokásos évi egyszeri egyházlátogatás alkalmával van joguk a meglátogatott egyházakkal szemben a hivatali állásuknak megfelelő napi és fuvarbért fölszámítani. Az esperesi hivatal helyhez kötve nincs, arra a kerület bármely papja, sőt a püspök tetszése szerint még idegen kerület lelkésze is kinevezhető.

A hitközségek papjait „lelkészek”-nek nevezik. Hivataluk lelkészi hivatal. A lelkészek vagy véglegesen kinevezett investitúrával (felruházvánnyal) ellátott parochusok, a kiket kánoni ok és per nélkül parochiájukból a püspök sem mozdíthat el; vagy adminisztrátorok (helyettes lelkészek), a kiket tekintet nélkül esetleges hosszabb idejű szolgálatukra, a püspök bármikor áthelyezhet; vagy ideiglenes (ideiglenesen helyettes) lelkészek, kiket a püspök valamely lelkészi hivatal vezetésére a parochus, vagy adminisztrátor elhalálása alkalmával, vagy olyankor rendel ki, a mikor a lelkészi hivatal bármely ok miatt véglegesen be nem tölthető. Végül vannak ú. n. segédlelkészek, kik nagyobb parochiákban a parochus mellé vannak beosztva egy-két évi segédkezésre.

A lelkész kinevezése a püspök korlátlan joga, mely jogát csakis a kegyúri jog szorítja korlátok közé, a mennyiben a püspök kinevezni tartozik a kegyúrtól valamely parochiára bemutatott, kánoni kifogás alá nem eső, áldozópapot. Minthogy pedig Zemplén vármegye 126 gör. kath. parochiájából 63 áll kegyuraság alatt, nyilvánvaló, hogy a vármegye főurai, nagyobb birtokosai és az egyes testületek, a lelkészek megválasztásával, a vallási és erkölcsi életre, valamint a hazafias irányú kultúrára a kegyúri jog révén is kiváló jótékony befolyást gyakorolhatnak.

A parochusok és adminisztrátorok javadalmaik összes jövedelmét élvezik. Az ideiglenes helyettes lelkészek jobbára osztozkodási viszonyban vannak elődjük törvényes örökösével — esetleg magával a volt javadalmassal — és a javadalomból csakis az a hányad illeti meg őket, a melyet részökre a püspök megállapít.

A lelkészi javadalmak rendszerint némi földbirtokból, párbér, stóla és kongrua illetményből állanak, mely illetményekhez a legtöbb parochiában az eddigelé végleg még meg nem állapított államsegély járul. A segédlelkészek a rendszeresített állomásokon a vallásalapból nyerik díjazásukat. Ellátásuk természetben — vagy esetleg egyenértékösítve — a parochusnál van.

A vármegye gör. kath. papjai legnagyobb részben nők. A nősülés joga a munkácsi és eperjesi papság részére az 1646-ban megkötött unióban van biztosítva. Nősülők azonban csupán egy ízben, a szent rendek felvétele előtt, szabad.

1. A *munkácsi egyházmegye* püspöke *Firczak Gyula*, v. b. t. t., római gróf, pápai trónálló, a pápa házi főpapja, Szent Péter és Pál apostolokról nevezett tapolczai javadalmas apát, a Lipótrend középkeresztese, főrendiházi tag. 1891-től fogva megyés püspök.

A munkácsi püspökség.

Főesperes legutóbb e vármegye munkácsi megyei területén, *Puzs Sándor*, lechnitzvölgyi cz. prépost, vármegyei egyházi főtanfelügyelő, aranymisés áldozópap volt, aki mint sárospataki lelkész, nyugalomba vonult 1904-ben. Jelenleg a főesperesi állás üresedésben van.

Főesperes

A vármegye területén, a munkácsi püspök joghatósága alatt álló lelkészek, mint már említettük, nyolcz egyházkerületbe vannak osztva. Ez a nyolcz kerület együttvéve hatvanhat parochiát foglal magában. Ezek a kerületek és parochiák a következők:

Bodrogközi kerület. *Esperes:* Mitrovics István kisdobrai lelkész. *Parochiák:* *Bodrogszerdahely.* Lelkész: Damjanovics Agoston, tiszt. esperes. Hívek száma 1870. — *Dámócz.* Lelkész: Sztankaninecz Emil. Hívek száma 460. — *Czéke.* Lelkész: Damjanovics Ödön. Hívek száma 924. — *Kisdobra.* Lelkész: Mitrovics István, ker. esperes. Hívek száma 1537. — *Bodrogmező* (Lelesz-polyán). *Kegyúr:* A szt.-keresztől nevezett prémontrei prépostság. Lelkész: Antalóczy Kornél. Hívek száma 1527. — *Zemplénagárd* (Agárd). Lelkész: Csopcy Antal. Hívek száma 1064.

Bodrogközi kerület.

2. *Gálszécsi kerület.* *Esperes:* Ihnátkó Emil, szentsz. ülnök, gálszécsi lelkész. *Parochiák:* *Bácskó.* *Kegyúr:* a báró Fischer család. Lelkész: Malcher Béla Agoston. Hívek száma 774. — *Bányapatak* (Bánszka). Lelkész: Petách Emil. Hívek száma 503. — *Csábócz.* *Kegyúr:* gróf Hadik-Barkóczy Endre. Lelkész: Stéfán János. Hívek száma 766. — *Dávidvágása.* *Kegyúr:* gróf Hadik-Barkóczy Endre. Lelkész: Seregély Sándor. Hívek száma 607. — *Gálszécs.* *Kegyúr:* a báró Fischer család. Lelkész: Ihnátkó Emil, ker. esperes. Hívek száma 1359. — *Szacsur.* *Kegyúr:* a helyi közbirtokosság. Lelkész: Szabó Sándor. Hívek száma 733. — *Sztankócz.* Lelkész: Pajkossy Gyula. Hívek száma 387. — *Szicsudrar* (Techna). *Kegyúr:* gróf Hadik-Barkóczy Endre. Hívek száma 663. — *Véce.* *Kegyúrtársak:* gróf Andrássy Géza és gróf Sermage Artúr. Lelkész: Szabados Mihály. Hívek száma 980. — *Zebegnyő.* Lelkész: Malczovszky János. Hívek száma 804.

Gálszécsi kerület.

3. *Hegyaljai kerület.* *Esperes:* Bányay János szentszéki ülnök, szerencsi lelkész. *Parochiák:* *Bodrogkeresztúr.* Lelkész: Kriesfalussy Viktor. Hívek száma 821. — *Bodrogolaszi.* *Kegyúr:* gróf Lónyay Elemér. Lelkész: Mitró György. Hívek száma 646. — *Mezőzombor.* Lelkész: Fodor István. Hívek száma 415. — *Szerencs.* Lelkész: Bányay János ker. esperes. Hívek száma 1700. — *Tokaj.* *Kegyúr:* A m. kir. kincstár. Lelkész: Grigássy Mihály tiszt. esperes. Hívek száma e vármegye területén 670. E hitközséghez részben szabolcsi községek tartoznak. Ezekkel együtt híveinek száma 1400. — *Tótesra.* *Kegyúr:* A vallásalap. Lelkész: Kiss Andor. Híveinek száma 688.

Hegyaljai kerület.

4. *Nagymihályi kerület.* *Esperes:* Dudits János, szentszéki ülnök, rákóczi lelkész. *Parochiák:* *Laboreczolya.* Lelkész: Sereghy János. Hívek száma: 1118. — *Márk-Csemernye.* *Kegyúr:* Sztáray-Szirmay Alexandra grófnő. Lelkész: Mitró Dezső. Hívek száma 674. — *Nagymihály.* *Kegyúr:* gróf Sztáray Sándor. Lelkész: Karezub Pál, cz. esperes. Hívek száma e vármegye területén 1200. (Az ungmegyében fekvő fiókegyházzal együtt 1900.) — *Örmező.* *Kegyúr:* Sztáray-Szirmay Alexandra grófnő. Lelkész: Lescsisin György. Hívek száma 508. — *Pósa.* Lelkész: Fesztóry Gyula. Hívek száma 982. — *Rákócz.* *Kegyúr:* A községi közbirtokosság. Lelkész: Dudits János ker. esperes. Hívek száma 1222. — *Topolyán.* *Kegyúr:* gróf Sztáray Sándor. Lelkész: Mihalovics Jenő. Hívek száma 900.

Nagymihályi kerület.

5. *Töketerebes kerület.* *Esperes:* Szaxun Izidor töketerebes lelkész. *Parochiák:* *Bodzásajlak.* Hívek száma: 1398. — *Cselej.* Lelkész: Manajló Tivadar. Hívek száma: 840. — *Hardicsa.* *Kegyúr:* gróf Andrássy Sándor. Lelkész:

Töketerebes kerület.

Juhász József. Hívek száma 629. — *Isztáncs*. Kegyúr: gróf Széchenyi Sándor. Lelkész: Fesztory János. Hívek száma 937. — *Kolbása*. Lelkész: Simsa Tivadar. Hívek száma 1150. — *Lasztóc*: Lelkész: Spiry Elek. Hívek száma 565. — *Magyarizsép*. Kegyúr: gróf Széchenyi Sándor. Lelkész: Karczub Viktor. Hívek száma 484. — *Nagygruszka*. Kegyúr: gróf Andrássy Gyula. Hívek száma: 709. — *Szécskeresztúr*. Kegyúr: Holländer Lajos uradalma. Lelkész: Fedák András. Hívek száma 636. — *Tótkerebes*. Kegyúr: gróf Andrássy Gyula. Lelkész Szaxun Izidor, ker. esperes. Hívek száma 2143.

Ujhelyi kerület.

6. *Újhelyi kerület*. *Esperes*: Miklósy István, pápai tiszt. káplán, szentszéki ülnök, sátoraljaújhelyi lelkész. *Parochiák*: *Czéke*. Lelkész: Bacskay Antal szentszéki ülnök. Hívek száma 938. — *Nagytoronya*. Lelkész: Berecz László. Hívek száma 797. — *Rudabányácska*. Lelkész: Kiss Pál. Hívek száma 697. — *Sárospatak*. Kegyúr: herceg Windisch-Graetz Lajos. Lelkész: Fenczik Győző. Hívek száma 1793. — *Végaradó*. Kegyúr: herceg Windisch-Graetz Lajos. Lelkész: Kiss Gyula. Hívek száma 580. — *Sátoraljaiújhely*. Kegyúr: gróf Somogyi Ilona, férj. gróf Wallis Gyuláné. Lelkész: Miklósy István, ker. esperes. Segédlelkész: Hadzsega Gyula. Hívek száma 3145. — *Velejte*: Kegyúr: gróf Andrássy Sándor. Lelkész: Matyaczko György. Hívek száma 815. — *Zemplén*. Kegyúr: gróf Andrássy Gyula. Lelkész: Harajda János. Hívek száma 599.

Vásárhelyi kerület

7. *Vásárhelyi kerület*. *Esperes*: Gorzó Bálint, sámgoyi lelkész. *Parochiák*: *Dubróka*. Kegyúr: herceg Lobkovitz Rudolf. Lelkész: Novák János. Hívek száma 1040. — *Falkus*. Kegyúr: a Kazinczy család. Lelkész: Csudáky Miklós. Hívek száma 953. — *Lask*. Lelkész: Karczub Pál. Hívek száma 651. — *Lasztómér*. Lelkész: Azary András. Hívek száma 429. — *Márk*. Hívek száma 384. — *Petrik*. Hívek száma 291. — *Sámogy*. Lelkész: Gorzo Bálint ker. esperes. Hívek száma 725. — *Szalók*. Lelkész: Csurgovics György. Hívek száma 381. — *Vásárhely*. Lelkész: Szluk János. Hívek száma 647.

Zanasztászi kerület.

8. *Zanasztászi kerület*. *Esperes*: Chira Agoston, utczási lelkész. *Parochiák*: *Kelen* (Klenova). Kegyúr: gróf Hadik-Barkóczy Endre. Lelkész: Legeza Irén. Hívek száma 1170. — *Kálnarosztoka*. Kegyúr: Beaufort Spontin Frigyes. Lelkész: Lyahovics Bazil. Hívek száma 534. — *Kiskoton* (Kolonicza). Kegyúr: herceg Lobkovitz Rudolf. Lelkész: Kontratovics Irén. Hívek száma 551. — *Ladomér*. Lelkész: Mók Endre. Hívek száma 746. — *Nagygeréblyés* (Oroszhrabócz). Lelkész: Kossey Sándor. Hívek száma 1175. — *Topolya*. Kegyúr: gróf Andrássy Géza. Hívek száma 724. — *Ugar* (Ublya). Kegyúr: herceg Lobkovitz Rudolf. Lelkész: Zlotzky Mihály. Hívek száma 1117. — *Utezás* (Ulics). Kegyúr: Beaufort Spontin Frigyes. Lelkész: Chira Agoston, ker. esperes. Hívek száma 1058. — *Görbeszeg* (Ulicskriwa). Kegyúr: Beaufort Spontin Frigyes. Hívek száma 725. — *Harezos* (Zboj). Kegyúr: herceg Lobkovitz Rudolf. Lelkész: Firczak Sándor. Hívek száma 1355.

Az eperjesi püspökség.

II. Az eperjesi egyházmegye püspöke: dr. *Vályi* János, v. b. t. t., római gróf, pápai trónálló, a pápa házi főpapja, a Lipótrend középkeresztese, főrendiházi tag. 1882-től fogva megyés püspök.

Főesperesek.

Az eperjesi egyházmegyéhez tartozó hatvan zempléni parochia három főesperességbe van beosztva és pedig: a zempléni, székesegyházi és abaújtornaiba, továbbá tizenegy esperesi kerületbe. A főesperesek székeskáptalani kanonokok, lakhelyük Eperjes. Az esperesi kerületek közül nyolcz ú. m. a homonnai, vendégi (hosztoviczai), laborezi, világi, sztrókói, varannai, lomnai, bukóczi, e vármegye községeiről van elnevezve. E kerületekből a bukóczi és a lomnai nagyobb részben Sáros vármegyére terjed ki; a vármegye területén a bukóczinak két, míg a lomnainak három parochiája van. Viszont három esperesi kerület, a melyek Sáros és Abaújtorna vármegyék községeiről vannak elnevezve, ú. m. a szvidniki, a kassai és a szántói kerület, e vármegye területére nyúlnak be s itt egy parochiával vannak képviselve. *Zempléni* főesperes: *Petriéskó* Miklós, éneklő kanonok, pápai praelatus, ötvenöt zempléni parochiára kiterjedő jogkörrel. *Székesegyházi* főesperes: *Mizsieskó* József kanonok, a zempléni parochiák közül a nagybukóczi, nagyderencsi és boksai jogkörrel. *Abaújtornai* főesperes: *Bacsinszky* Agoston kanonok, a zempléni parochiák körül a mikóházira és a komlóskaira kiterjedő jogkörrel.

A) *Zempléni főesperesség*: 1. *Homonnai kerület*. Esperes: Kutka István. Parochiák: — *Homonna*. Kegyúr: gróf Andrassy Sándor. Lelkész: Kutka István, ker. esperes. Hívek száma 1253. — *Maskócz*. Kegyúr: gróf Andrassy Gyula. Lelkész: Zapotóczy Gyula. Hívek száma 716. — *Szinmamező* (Nechvalpolyánka). Lelkész: Rojkovics Miklós. Hívek száma 444. — *Kisortovány* (Porubka). Kegyúr: gróf Andrassy Géza. Lelkész: Bihary Elek. Hívek száma 376. — *Istvántelek* (Stefanócz). Kegyúr: gróf Hadik-Barkóczy Endre. Hívek száma 700. — *Szopkócz*. Kegyúr: gróf Andrassy Sándor. Lelkész: Burik Miklós. Hívek száma 286. — *Pásztorhegy* (Valyaskócz). Kegyúrtársak: Benyovszky Ludovika és gróf Eberhard Lippe. Hívek száma 268. — *Tölgyeshegy* (Zubna). Kegyúr: gróf Desseffy Gyula örökösei. Lelkész: Ádámkovies Antal. Hívek száma 541.

Zempléni főesperesség.
Homonnai kerület.

2. *Vendégi kerület*. Esperes: Bihary Emánuel tiszt. kanonok, méhesfalvi lelkész. Parochiák: — *Csukaháza*. (Csukalócz). Lelkész: Mátyák Viktor. Hívek száma 816. — *Vendégi* (Hosztovicza). Hívek száma: 768. — *Felsőalmád*. (Felsőjablonka). Lelkész: Hodermarszky Nikon. Hívek száma 867. — *Tüskés*. (Pichnye). Lelkész: Podhajeczky Miklós. Hívek száma 528. — *Méhesfalva* (Pesolina). Lelkész: Bihary Emánuel ker. esperes. Hívek száma 900. — *Nagypolány*. Kegyúr: Flesch testvérek. Lelkész: Bajczura János. Hívek száma 635. — *Zemplénoroszi* (Oroszruszka). Kegyúr: Flesch testvérek. Lelkész: Petrássovics Miklós. Hívek száma 638. — *Takesány* (Sztakcsin). Lelkész: id. Petrássovics Elek. Hívek száma 1300. — *Czirókafalu* (Sztarina). Lelkész: Bogdányi Tivadar. Hívek száma: 1090. — *Telepócz*. Lelkész: Kovaliczky Irén. Hívek száma 620. — *Zellő* (Zuella). Lelkész: Gajdics János szentszéki ülnök. Hívek száma 920.

Vendégi kerület.

3. *Laborczi kerület*. Esperes: Gerbery Ede, laborczi lelkész. Parochiák: — *Boró*. Kegyúr: Reuss Henrik, uralkodó herceg. Lelkész: Deák Elek. Hívek száma 962. — *Felsőcsébény*. Lelkész: Mihalics György. Hívek száma 984. — *Nagycsertész*. Kegyúr: néhai Dobránszky Adolf özvegye, szül. Mylvius Elenora. Lelkész: Chanáth Irén. Hívek száma 962. — *Laborczfő* (Hábura). Kegyúr: néhai Dobránszky Adolf özvegye, szül. Mylvrus Elenora. Lelkész: Homócskó Pál. Hívek száma 1224. — *Laborcztér*. (Krasznibrod). Kegyúr: Reuss Henrik uralkodó herceg. Lelkész: Gerbely Ede ker. esperes. Hívek száma 748. Ezen parochia területén van a Szent Bazilról elnevezett görög szertartási katolikus szerzetesrendnek temploma és zárdaépülete. — *Mezőlaborcz*. Kegyúr: Gróf Andrassy Géza. Lelkész: Rojkovics Vladimir. Hívek száma 876. — *Szukó*. Kegyúr: Lányi Gizella, Wollmann Kázmérné. Lelkész: Gyulovics Viktor. Hívek száma 616. — *Vidrány*. Kegyúr: néhai Ehrenheim Ferencz örökösei. Hívek száma 790.

Laborczi kerület.

4. *Világghi kerület*. Esperes: Petrássovics Leó világghi lelkész. Parochiák: — *Izbugyabéla*. Lelkész: Molcsányi Elek. Hívek száma 734. — *Csabaháza*. Kegyúr: Gróf Hadik-Barkóczy Endre. Lelkész: Petrássovics Pál. Hívek száma 1077. — *Izbugyarádvány*. Lelkész: Tuskovics Bertalan. — *Homonnarokító*. Kegyúr: a késmárki takarékpénztár. Lelkész: Rokiczky István. Hívek száma 961. — *Virava*. Kegyúr: gróf Hadik-Barkóczy Endre. Hívek száma 753. — *Óbajna*. Hívek száma 404.

Világghi kerület.

5. *Sztropkói kerület*. Esperes: Zima György, havaji lelkész. Parochiák: — *Kisberezsnye*. Lelkész: Zsedényi Emil. Hívek száma 659. — *Borosnya*. Lelkész: Kapisinszky Emil. Hívek száma 532. — *Havaj*. Kegyúr: Reuss Henrik uralkodó herceg. Lelkész: Zima György, ker. esperes. — *Mikó*. Kegyúr: Reuss Henrik uralkodó herceg. Lelkész: Turkinnyák János. Hívek száma 697. — *Minyevágása*. Lelkész: Vajda Mihály. Hívek száma 742. — *Sztropkóolyka*. Lelkész: Viszlóczy Gábor. Hívek száma 746. — *Pakasztó*. Hívek száma 373. — *Oroszvágás*. Lelkész: Pankovics Antal. Hívek száma 831. — *Pusztaháza*. Hívek száma 284. — *Máriakút*. Lelkész: Kristóf András. Hívek száma 738. — *Repejő*. Lelkész: Hodobay Antal. Hívek száma 572.

Sztropkói kerület.

6. *Lomnai kerület*. Esperes: Rusznák Pál györgyösi lelkész. Parochiák: — *Lomna*. Lelkész: Vaskovics Antal. Hívek száma: 770. — *Felsőolva*. Lelkész: Csanda János. Hívek száma 530. — *Valkó*. Kegyúr: gróf Hadik-Barkóczy Endre. Lelkész: Szabol Mihály. Hívek száma 366. Ezen kerület többi parochiája Sáros vármegye területén fekszik.

Lomnai kerület.

Varannói
kerület.

7. *Varannói kerület.* Esperes: Brinszky Antal, rudlyói-lelkész. Parochiák: — *Agyagospatak*: Kegyúr: gróf Coudenhove Kalergi. Lelkész: Adámkovics István. Hívek száma 568. — *Varannócskeménye*. Lelkész: Viczlóczky Adolf. Hívek száma 1125. — *Csicsóka*. Lelkész: Neviczky Emil. Hívek száma 449. — *Oroszkázmér*. Hívek száma 336. — *Petkes*. Lelkész: Kokincsák János. Hívek száma 575. — *Erczfalva*. Kegyúr: gróf Coudenhove Kalergi. Lelkész: Brinszky Antal. Hívek száma 877. — *Újszék*. Lelkész: Lukács Mihály. Hívek száma 448.

Székesegyházi
főesperesség.

B) *Székesegyházi főesperesség*. 1. *Bukóczyi kerület*. Esperes: Sosztek János, sárosbukóczyi lelkész. Parochiák: *Nagybukócz*. Lelkész: Sosztek János, ker. esperes. Hívek száma 524. — *Nagyderencs*. Kegyúr: néhai Dobránszky Adolf örökösei. Lelkész: Maczkó József. Hívek száma 687. — 2. *Szvidnői kerület*. Esperes: Molesányi Antal, szentszéki ülnök. Parochia: *Boksa*. Lelkész: Arsim Antal. Hívek száma 595.

Abaujtornai fő-
esperesség.

C) *Abaujtornai főesperesség*. 1. *Kassai kerület*. Esperes: Habina Péter szentszéki ülnök, szigetbölzsei lelkész. Parochia: *Mikóháza*. Lelkész: Romonyák János, szentszéki ülnök. Hívek száma 1037. 2. *Szántói kerület*. Esperesi hivatalvezető: Zapotoczky Konstantin. Parochia: *Komlóska*. Kegyúr: báró Waldbott Frigyesné, szül. báró Beust Hedvig. Lelkész: Kerekes Antal. Hívek száma 965.

AZ ÁGOSTAI HITVALLÁSÚ EVANGELIKUS EGYHÁZ.

Az első
reformátorok.

A vallási és nemzeti megújodásnak a reformáció által világszerte irányelvül kitűzött eszméi, hatalmas főurak pártfogása mellett, igen korán lelkes igehirdetőkre találtak Zemplén vármegyében is. A vármegye első reformátora Sátoraljaújhely lelkésze, Siklósy Mihály volt, a kit a városnak és Sárospataknak kegyura, Pálóczy Antal főispán 1522-ben nevezett ki ide, s a ki a városban és annak környékén lelkesedéssel hirdette a hitjavítás tanait. Ugyanilyen szellemben működött a vármegye felső részén, az Ondava folyó mentén levő községekben Fischer András, a ki hitbuzgóságáért martirságot is szenvedett, mert Katzián János, I. Ferdinánd király felsőmagyarországi főkapitánya, 1527. körül a csicsvai vár börtönébe záratta s ott hosszabb ideig fogva tartotta. Egy-két évvel a mohácsi vész után még jobban fellendült a hitújítás, a midőn Sztáray Mihály és Kopácsi István sárospataki volt ferenczrendi szerzetesek, rendjükből kilépve, a reformáció buzgó apostolaivá lettek. Az általuk megindított szellemi mozgalomnak diadalra juttatásában legnagyobb érdemük a hitjavítást pártoló vármegyei hatalmas főuraknak, többek között Drágfy Gáspárnak, a Homonnai Drugetheknek, első sorban pedig a Perényieknek vala. Perényi Péter, a ki valószínűleg még II. Lajos király életében, Mária királyné udvarában ismerkedett meg a reformáció eszméivel, 1528 óta szívvel-lélekkel Luther követőihez csatlakozván, Zemplén vármegyében nemcsak családi birtokain, a melyekhez Pálóczy Antal halála után 1527-ben Sátoraljaújhelyt és Sárospatakot is megszerezte, hanem az egri püspökség területén is, mindenütt a reformáció tanait hirdető lelkészeket alkalmazott.

Hogy a vármegyei protestáns egyházak szervezésében, a reformáció elterjedése után, évtizedeken át a Luther által hirdetett tanok és elvek voltak az irányadók, kétséget kizáró tények bizonyítják. Az első szervezkedés az 1530-ban szimbolikus irattá vált ágostai hitvallás alapján történt; a Drágfy Gáspár oltalma alatt 1545-ben Erdődön és az Ecsedi Báthory György engedélyével 1554-ben Óváron, majd ismét 1555-ben Erdődön tartott zsinatokon megjelent lelkészek, közöttük a zempléniek is, az úrvacsorai tant s egyéb hittételeket a lutheri reformáció felfogása szerint állapították meg.

Tagadhatatlan, hogy különösen Dévai Bíró Mátyás és a Perényi Gábor kiskorúsága idejében 1550-ben Sátoraljaújhelyben is megfordult Kálmáncsehi Sánta Márton működése következtében, a kálvini irányú reformációnak is voltak hívei, de az csak a XVI. század második felében, a Perényiek halála után emelkedhetett túlsúlyra. Tudjuk, hogy Perényi Péter 1540-ben

az egyik sátoraljaiúj helyi prédikátort börtönbe vetteti és úgy igyekszik meggyőzni Dévai hittudományi rendszerének alaptalanságairól. Semmi túlzás sincs Klanicza Márton feljegyzésében, a ki azt állítja, hogy ebben az időben Zemplénben több, mint negyven községnek volt ágostai hitvallású evangélikus egyháza.

A XVI. század későbbi évtizedeinek eseményei már inkább a református vallás elterjedésének kedveztek. Az ágostai és helvét hitvallású lelkészek és egyházak Zemplénben is hosszú ideig egy testületben maradtak és egy egyházmegyét alkottak, a melynek élén, Sárosi Molnár András sátoraljaiúj helyi, majd varannai lelkész személyében, még 1609-ben is ágostai hitv. evang. esperes állott, kinek legnagyobb pártfogói Boeskey István és Miklós, valamint Homonnai Drugeth Bálint voltak.

A XVII. században az ellenreformáció küzdelmessé és viszontagságossá tette a protestáns egyházak helyzetét. A róm. kath. főpapság, az őket pártoló királyok segítségével, mindent megtett régi jogainak visszaszerzésére. Megkezdődtek az egyházak tervszerű zaklatásai a templomfoglalások és a lelkészek üldöztetésével Zemplénben is. A protestánsok erélyesen védekeztek az országgyűléseken, de a visszaélések nagyrésze orvosolatlanul maradt.

A XVII. század második felében a zempléni ágost. hitv. evangélikus egyházak szervezete is gyökeresen megváltozott. Már az 1608: 1. t.-cz. megengedte, hogy minden vallásnak saját felelővő, szuperintendensei legyenek, a minnek következtében a szomszédos öt szabad királyi városi és a szepes- és sárosvármegyei többi ágostai hitv. ev. egyházak az 1614-iki szepesváraljai zsinaton két szuperintendenciát szerveztek, a mely öt év után egybeolvadt. Az ekként keletkezett tiszai szuperintendencia területén alakult sárosi egyházmegye egyházai tözsomszedságban lévén Zemplén felső részével, az itteni ágostai hitv. ev. egyházak is annak fenhatósága alá kíváncskoztak s 1663-ban, miután ezt a zempléni helvét hitvallású másodszeniorok, Mikolay János varannai lelkésznek bejelentették, előbb az agyagosi, sókúti és varannói egyházak, majd 1666-ban az Olyka és Ondava folyók mentén levő többi ágost. hitv. evangélikus egyházak is, theologiai közös meggyőződésüktől indítva, vallások fraternitásához csatlakoztak és az egyházmegyei törvények sajátkezű aláírásával a Szentháromság egy Istennek vallásukban állhatatosságot, szolgálatukban serénységet s egész életük folyamán kegyességet fogadva és a sárosi szenioroknak és utódaiknak, valamint a másodszeniorok és asszeszoroknak engedelmességet, szeretet és tartozó tiszteletet ígérve, a sárosi ágost. hitv. ev. egyházmegye kebelébe felvették. Így keletkezett a sáros-zempléni egyházmegye, mely a zempléni egyházak ügyeinek ellátására külön másodszeniori állást szervezett és zempléni másodszeniorul, 1663-ban, Wiszliczenus János keczerepléni lelkészt választotta meg, utasításul adván neki, hogy Kaulides János varannai és Liborencus Mátyás sókúti lelkésztársaival, mint asszeszorokkal, Zemplénben az összes alája rendelt lelkészek felett felügyeletet gyakoroljon, azoknak és egyházaiknak ügyét megvizsgálja, kisebb perekben ítéletet hozzon és büntetést alkalmazzon, a nagyobb ügyeket pedig, minők az elválások, vallássérelmek, hivataltól való elmozdítások és az egyházból való kiközösítések, feljelentse, hogy ezek a szenior és az egész szent contubernium jelenlétében tárgyalassanak.

A zempléni egyházakkal megerősödött sárosi egyházmegye ebben az időben még a nagyrészt evangélikus nemességű vármegye oltalma alatt állott. Az 1614-ben alkotott egyházi törvényeket, a melyekben a fraternitas tagjai különösen az ágostai és az öt szabad királyi városi hitvallásra hivatkoznak, s a melyeket minden újonnan belépő lelkésznek alá kellett írni, a vármegye megerősítette.

Alig történt meg az új szervezkedés I. Lipót uralkodásának szomorú emlékezetű gyászévtizedében, (1670—1680) Zemplénben is siralmas sorsalón az evangélikus egyházaknak. Mivel Báthory Zsófiát hatalmas pártfogói, az erőszakoskodása miatt reá rótt büntetéstől megóvták, az ellenreformáció más hívei is vérszemet kaptak. Vármegyeszerte katonák segítségével szedték el a protestánsok templomait, s hogy támaszaiktól megfoszassák az egyházakat, a nemeseket és lelkészeket a pozsonyi rendkívüli törvényszék elé idézték, a

A sáros-zempléni egyházmegye keletkezése.

Az ellenreformáció.

mely könyörtelenül ítélkezett felettük: többek közt halálra ítélte és kivégeztette Tolesvai Bónis Ferenczet is, a kit kivégeztetése előtt a jezsuiták át akartak téríteni, de minden igyekezetük hiábavaló volt. A rendkívüli törvényesék, az egyházmegyében az ágostai hitv. evang. lelkészek közül, 1674-ben több társával Wiszliezenus János szeniort és Zemplénből Kaulides Márton nagydomásai, Moller György sókúti, Megyei György hrabóczy és a csákyói, nagymihályi, izségi és szacsuri lelkészeket idézte maga elé, a kik elbujdostak és csak úgy menekülhettek meg a gályarabságtól.

Alig volt egyház, a melyet ne zaklattak volna. Az 1681-ik évi országgyűlésen a protestánsok Zemplén vármegyében az 1662—1681-ik évekből 114 templom, paplak, iskola és azok jövedelmeinek erőszakos elvételét panaszozzák.

Az 1681-iki országgyűlés XXVI. törvényezikkének 12. §-a Zemplénre nézve is kimondja ugyan, hogy „a mennyiben jelenleg szintén minden ott levő templomaiknak valóságos használatában lennének az evangélikusok, valóságos birtokaiban meghagyatnak“, mégis tovább folyt az üldözés és templomfoglalás. A Thököly-féle felkelés is csak rövid időre szüntette meg a jogtalanságokat; azután ismét kegyetlen megtorlás következett. Pika Gáspár sátoraljaújhelyi ágost. hitv. ev. birtokos, mint a felvidéki tót felkelők vezére elfogatván, iszonyú kínzások között végeztetett ki. Érdekes adat e század végéről, hogy a még megmaradt, vagy időközben feléledt zempléni ágost. hitv. evangélikus egyházak lelkészei, hogy jobban védelemzessék ügyeiket és az elhódítás ellen megóvhassák eklézsiáikat, 1694-ben a sárosi frateritátsnak minden forma szerint búcsút mondtak és ünnepélyesen megírták, hogy a saját traktusukban Plorantius (Weinerus) Dániel pazdiesi lelkészt választották gyűlésükön szeniornak.

A XVIII. század biztató előjelekkel kezdődött. Az 1705-iki szécsényi országgyűlés „a haza szabadságáért szövetkezett magyarok vezénylő fejedelme“, II. Rákóczi Ferencz nevében, utasítással ellátva, Zemplén vármegyébe is bizottságot küldött ki, hogy rendet csináljanak „a három vallásbeli templomok és egyházi javak tulajdonjoga“ tekintetében. A Gundeefinger János róm. kath., Szakmáry János helv. hitv. és Breznay János ágost. hitv. ev. biztosokból álló bizottság orvosolni kezdé a sérelmeket. Ugyanezen időben a zempléni ágost. hitv. ev. egyházak újból visszatértek a sárosi egyházmegye kebelébe s annak élére főfelügyelőnek a zempléni nemesség egyik kiváló tagját, Szirmay Miklóst választották (1705—1725), a ki később, mint az 1714/5-iki országgyűléstől kiküldött országos vallásügyi bizottság tagja, az egytetemes egyház életében is kiváló érdemeket szerzett. Az új életre kelő egyházak egységes szervezésére és a szertartások egyöntetű megállapítására jó hatással volt az 1707-ben tartott rózsashegyi zsinat is, a melyen Zemplén vármegye evangélikus egyházait Szirmay Miklós, András és Péter, Róth Mihály és Breznay János képviselték. De a biztató remények nem váltak valóra. A lelkiismereti szabadság nyolcz évtizeden át minden módon elnyomatott. Az egyházak feldúlása után az úri nemesi házaknál gyakorolni szokott magán istentiszteletek betiltattak; az evangélikus lelkészeket illető stólat a róm. kath. plébánosoknak kellett megfizetni; az artikuláris egyházakban is a róm. kath. esperesek végezték a vizitációt. Az 1723-ban felállított helytartótanács, a melyhez a vallásügyeket utalták, igazi ostrom volt a protestánsoknak. E mellett a templomfoglalások is napirenden voltak. A Zemplén alsó részén fejlődésnek indult ágost. hitv. ev. egyházi élet, a melynek középpontja a monoki egyház volt, 1735 után, a midőn az ottani templomot elvették és a lelkészt elűzték, hosszú ideig szünetelni volt kénytelen. A vármegye felső részében is szűk körre volt szorítva a nyilvános vallásgyakorlat, úgy hogy 1713-ban a zempléni egyházak, minthogy a lelkészek száma az üldözésekkel igen megapadt, csak a szuperintendens kérésére hagyattak benn az egyházmegyében. A lelkipásztor nélkül maradt híveket sok helyen, a mint ezt 1718-ban Bukóczra, Volovára és Dobrára nézve gróf Erdődy egri püspök említi, a gör. kath. papok, más helyeken pedig, a mint ezt 1725-ben a római katolikus papok nevében Püspöki András panaszozza, a Sáros és Abaúj vármegyékből átjáró ágost. hitv. evang. lelkészek gondozták, a kik, a mint ezt Magyarizsépen, Kolbásán, Szilvásújfaluban és sok más helyen meg-

Sztropkó. — A ferencziek zárdája és temploma.

Tállya. — A r. kath. templom.

Sztropkó. — A r. kath. templom.

Imreg. — A minoriták kolostora.

Varannó.
A plébánia-templom belseje.

Bodrogkeresztúr.
A plébánia-templom szentélye.

Hoesa. — Róm. kath. fatemplom 1639-ből.

Kisazar. — Harangláb 1619-ből.

Gélszécs. — A róm. kath. templom.

A parnói r. kath. templom.

A sárosfalati r. kath. templom.

figyelték, titkon, leginkább éjjel tartottak istentiszteletet a különböző helyekről összesereglett hívekkel. Nyilvános vallásgyakorlattal bíró szervezett ágost. hitv. ev. egyház 1741-ben, a mikor a báró Calisius Keresztély elnöklete alatt tartott egyetemes értekezleten a közpénztárra az évi illetményeket az egyes egyházakra kirótták, már csak egy volt Zemplénben, az artikuláris jellegű pazdicsi egyház, a hol állandóan volt lelkész; de az egri püspök akadályozása miatt, a filiákban előbb egyik, vagy másik nemesnek, vagy más hitsorsosnak házában rendszeresen tartott istentiszteleteket, 1750-ben a pazdicsi lelkész is kénytelen volt beszüntetni. E mellett még a morvai egyház említhető, a hol 1746-ban ismét külön lelkész végezte a szolgálatot, de a nyilvános istentiszteletben ez is akadályoztatott.

Kedvező változás csak II. József uralkodása idejében az 1781. okt. 25-én kelt türelmi rendelet kibocsátása után következett. Zemplén vármegye ágostai hitv. evangélikus lakossága is szervezkedni kezdett. Engedélyt nyervén, a vármegye alsó részén a hegyaljai egyházmegyéhez csatlakozó Tokaj és Tállya, a felső részén pedig a sáros-zempléni egyházmegyéhez tartozó Mernyik és Sókút középponttal új anyaegyházak keletkeztek, illetőleg támadtak fel a halottaikból, hogy átvegyék a szomszédos községek gondozását is; ugyanakkor Pazdics nagy környéke megújította anyaegyházával a régi összeköttetést; a határszéli községek egy része pedig az abaujvármegyei felsőkemencei és a sáros-vármegyei hanusfalvi egyházhoz csatlakozott, úgy hogy 1786-ban, amidőn a még nem társult összes protestáns községek felhívták az affiliációra és a filiák gondozása nemcsak hogy megengedett, de a papoknak az oda- és vissza utazásra a hitsorsosoktól fuvar is rendeltetett, Szimay Péter összeírása szerint a fentemlített öt zempléni és két más vármegyebeli anyaegyházközséghez Zemplén vármegyében kilencvenkét fiók és leányegyház csatlakozott, vagyis annyi község evangélikus lakossága részesült lelkészi gondozásban. Kiváló papjaik is voltak. Így az 1791-iki pesti zsinaton a sáros-zempléni egyházmegyét Csernota Ezékiel pazdicsi lelkész képviselte.

A XIX. század a csendes fejlődés és erőgyűjtés időszaka volt. Némi villongást idézett elő ugyan az autonómiát veszélyeztető 1859-iki pátens, úgy, hogy annak elfogadása miatt a sáros-zempléni egyházmegye főesperesének is le kellett mondania és egyideig Sókút is ingadozott; de az egyházak vezető férfiainak az egyházi és nemzeti autonómiához egyaránt ragaszkodó hazafisága a régi rendet mihamar helyreállította. Ebben a században keletkezett a csanálói és szervezkedett újból önállóan a sátoraljaújhelyi anyaegyház, mindkettő a hegyaljai egyházmegye fenhatósága alatt; a felvidéken pedig a klazányi egyház önállósította magát a sáros-zempléni egyházmegye fenhatósága alatt.

Közigazgatásilag a vármegyebeli összes ágostai hitv. evangélikus egyházak 1663-ban, a mikor a sárosi ágost. hitv. ev. egyházmegyéhez csatlakoztak, az 1619-ben két szuperintendenciából és a később azokhoz csatlakozott vármegyéből alakult tiszáninneri szuperintendencia kormányzó hatósága alá kerültek, mely egyházkerület 1707-től 1734-ig a Gömör, Kishont, Torna, Heves és Szolnok vármegyékre kiterjedő szuperintendenciával együtt, 1734-től pedig azt is magába foglalva, mint tiszai egyházkerület az 1894-iki zsinati beosztás szerint egészben harminczegy és részben még négy más vármegye evangélikus lakosságára terjed ki.

Az egyházkerület mostani kormányzói: püspök 1890-től *Zelenka Pál* miskolci lelkész; felügyelő 1898-tól *Szentivány Árpád* orsz. képviselő.

Az egykori sáros-zempléni egyházmegye 1663-tól 1897-ig tartott fennállása alatt a zempléni egyházak gondozására időnként külön konszeniorokat (alespereseket) és asszessorokat rendelt. Zempléni konszeniorok voltak a XVII. században: Wiszliczenus János keczerpekléni lelkész 1663—1665; Fabiani János karácsonymezei lelkész 1665-től, Chlevanszky Márton hanusfalvi lelkész 1683-tól 1700-ig; a XVIII. században Habermann Tóbiás (1713). Az új szervezkedés után zempléni konszeniorokul kizárólag megyebeli lelkészek választottak, még pedig a következők: Csernota Ezékiel pazdicsi, 1788—1793; Kaczián Márton mernyiki, 1793—1812; Greskovits Sámuel pazdicsi, 1814—1829; Rojkó Mátyás sókúti, 1830—1842; Lindtner János pazdicsi, 1842—1864; Balogh András sókúti, 1864—1869; Kaczián Gusztáv sókúti lelkész 1871—1878.

A türelmi rendelet.

A közigazgatás szervezete.

Ugyancsak az egyházmegyei főfelügyelők mellé is választottak zempléni másodfelügyelők. Ilyen volt Szirmay András 1807—1814-ig, a ki azután 1832-ig mint főfelügyelő állott az egyházmegye élén; továbbá Tomka István 1832—1851; ezt megelőzőleg pedig a XVIII. században külön főfelügyelője is volt Zemplénnek. 1743-ban ugyanis a szuperintendens Zemplén vármegyének egy főinspektort látván szükségesnek, ez állásra Szirmay Menyhért, annak helyetteseül pedig Aisdorffer Sámuel választatott.

1897 óta a vármegyei ágost. hitv. ev. egyházak részben a hegyaljai, részben pedig az akkor keletkezett tiszavidéki egyházmegyékhez vannak beosztva. A *hegyaljai egyházmegyében* főesperes: Túróczy Pál ózdi lelkész; alesperes: Osztermann Pál ranki lelkész; felügyelő: Radvány István kir. tan., kereskedelmi és iparkamarai elnök Miskolczen.

A *tiszavidéki egyházmegyében* főesperes: Materny Lajos debreczeni lelkész; alesperes: Bortnyik György kölesei lelkész; felügyelő: dr. Meskó László ügyvéd, orsz. képviselő, Nyíregyházán.

Zemplén vármegye ágost. hitv. evangélikus lakosainak száma, az 1900. évi népszámlálás szerint, 6807 lélek, a kik nyolcz anyaegyházba vannak beosztva.

A nyolcz ágost. hitv. evangélikus anyaegyházközség a következők:

Ujcsanólos.

1. *Ujcsanólos.* Az egyház 1817-ben, a Pazdicsi Szirmay András által Gömörmegye Felső- és Alsó-Veszverés községéből a Hernád-folyó mellett fekvő birtokára telepített 58 ágost. hitv. evang. lelket számláló 14 családból alakult. Keletkezésekor mint leányegyház a borsodvármegyei sajnórnóti anyaegyházhoz csatlakozott; 1868-ban önállósította magát. A lakosok 1865-ben imaházzal új paplakot, nem sokkal később, 1872-ben pedig templomot építettek. Lelkészei a múltban: Henczély István 1855-től segéd, 1868-tól rendes, Vida Lajos, Friedrich Zsigmond, Fischl Tóbiás. Felügyelői: Kárász Imre 1855—1866. Haberényi György 1866—1869, Mudrony Sándor. Az egyház közigazgatásilag a hegyaljai egyházmegyéhez tartozik s helyi önkormányzati ügyeit az egyháztanács és közgyűlés intézi. Anyakönyvet 1855 óta vezet. Lélekszáma helyben 214, vidéken tizenegy politikai községben 182, összesen 396. Lelkész Wiczian Lajos. Felügyelő: Jamriska Gyula czukorgyári pénztáros Szerencsen.

Klazány.

2. *Klazány.* 1650-ben Kuesin filiája volt, 1670 körül pedig ezzel együtt Hrabóczhoz csatoltatott. 1740 körül új életre kelve, mint filia, Pazdicsfal egyesült, 1805-ben pedig anyaegyházzá alakult. Fejlődését és felvirágzását kezdettől fogva a nagycsepessényi és mutnai Vladár család nemeslelkű pártfogása és védelme biztosította, a kik között örökös volt az egyházfelügyelői tisztség. Lelkészei a múltban: Fábry Sámuel 1805—1826, Hlovich Ádám 1827—1831; Hlovich János 1832—1845, Kaczián Gusztáv 1845—1853; Szabó Mihály 1854—1889, Hoznek Lajos 1889—1894. Kiváló felügyelők valának a múltban: Vladár András 1805—1822, Vladár József 1824—1841, Vladár Kristóf 1841—1888. Temploma 1812-ben épült, 1845-ben megújították, a mikor is Kaczián Gusztáv lelkész az új oltárra oltárképet festett. Paplakát 1833-ban emelték s 1860-ban újították meg Vladár Kristóf és Tamás és más urak segítségével, a kik 1856-ban az új iskola felállításánál is áldozatkészséggel támogatták az egyházat. 1904-ben a 3 év előtt új orgonával felszerelt templomot gyökeresen renoválták és új parochiát építettek, 12.000 korona költséggel. Leányegyháza az 1838-ban Mernyiktől ide csatolt Varannómező (Varannó-Hosszúmező), a hol 1902-ben 3600 korona kiadással új tantermet építettek. Ide tartozott azelőtt Homonna is, a hol az ev. református és az ágostai hitv. evang. lakosok 1881-ben egyesült protestáns egyházat szerveztek. Az egyháznak közigazgatási felsőbb hatósága 1897-ig a sáros-zempléni egyházmegye volt, azóta pedig a tiszavidéki. Anyakönyvet 1805-től fogva vezet. Lélekszám helyben 288, Varannómezőn 261, vidéken (ide tartozik a homonnai járás mind a 74 községe és más járásokból 76 község) 150 politikai községben 350, összesen 899. Lelkész Goldperger János 1895-től. Felügyelő 1888-tól Vladár Emil.

Meréspatak.

3. *Meréspatak* (Mernyik). A sáros-zempléni egyházmegyében 1666-ban végzett esperesi látogatás jegyzőkönyvében már előfordul, mint Agyagos filiája. Az önálló egyházat 1784-ben Karomi és Szulyovi Szulyovszky Menyhért alapította, a ki előbb saját házában adott helyet az istentisztelet tartására, azután pedig azzal biztosítá az egyház fennállását, hogy templom, paplak, tanítói lak és iskola építésére telket és segítséget adott. Templomát 1863-ban renoválták, ugyanakkor szereztek az orgonát is. A parochiát 1899-ben alapjából újonnan építették: a régi iskolát új tanteremmel látták el s a tanítói lakást megújították. Érdekes ereklyéje egy ostyasütő, az egyik oldalon „Wolfgang Melinger“, a másik oldalon: „Lif. Got Allain Die Er MDX.“ felirattal. Lelkészei a múltban: Kaczián Márton 1784—1812, Kaczián József Ferencz, kit 1831-ben a kolerajárvány idejében saját fellázadt hívei gyilkoltak meg, Loykó Mátyás 1843-ig, Ehn Károly 1851-ig, Novák Mihály 1860-ig, Bodiczky Márk 1884-ig, Varga János 1899-ig. Felügyelői a múltban: Szulyovszky Menyhért, Boronkay Albert, Szeghy Ferencz, Czibur András, Vladár Tamás, Kéler Ede és Benczúr Aba. Régebben leányegyháza volt Varannómező, a mely 1815-től kezdődő sok luza-vona után 1838-ban végképp Klazányhoz és Tapolymogyorós, a mely 1666-ban anyaegyház volt, 1868-ban pedig mint filia a sárosvármegyei hanusfalvi egyházhoz csatoltatott. Emlékezetre méltó hely területén Nagydobra, a hol 1669-ben s 1706-ban is lelkész volt. Leányegyháza Tapolyiszép, mely a XVII. század első felében anyaegyház és Felsőmihályi, a mely roskadozó kőtemplommal 1666-ban Mogyoróska filiája volt; iskolája most is van mind a kettőnek. Hozzá tartozik Varannó is, hol a XVI. és XVII. században virágzó anyaegyház és 1570—1650 körül látogatott magasabb fokú ágost. hitv. evang. iskola volt. Az egyház közigazgatásilag egykor

a sáros-zempléni egyházmegyéhez volt beosztva; 1897-ben az újonnan alakult tiszavidéki egyházmegyébe bekebelezett. Önkormányzati ügyeit közgyűlésein tárgyalja. Lélekszám helyben 188, Tapolyzíszen 258, Felsőmihályban 149, a vidéken 26 politikai községben 266, összesen 861. Lelkész 1899-től Lőrincz János, a ki a zempléni körben dékán. Felügyelő Werner Gyula ügyvéd Varannón.

4. *Pazdics.* Nagyon régi egyház. A XVII. század közepéig református volt, de papjai az egyházat több ízben önként elhagyván, a hívek 1650 körül a földesuraknak, az ágostai hitvallású evangélikus Szirmayaknak vallására tértek át, mely család a romladozó állapotban levő templomot helyre hozta és adományaival kegyúri joggal az ágost hitv. ev. egyházat megalapította és azt minden megtámadások ellen megoltalmazta és fentartotta. Az egyház 1762 után újból épült, mert akkor minden egyházi épülete leégett. A templomot, a patronusok segítségével, 1772-ben alaposan renoválták; 1859-ben kijavították; 1903-ban a nép a maga erejéből a karzatokat újra építtette és 120 éves, szépkivitelű orgonáját 1500 korona költséggel kijavíttatta. A patronusok sírboltja egykor a templomban az oltár előtti rész alatt volt, késebb ez a hely megtelvé, a temetőben emeltek új sírboltot. Az oltár jobboldalú a falbau egy fekete márványkő-emlék áll, latin sírfelirattal, melynek ez a bekezdése: „Verba Ultima Splitis ac Grosi Dni Nicolai de Zyrma Inclutorum Comitatum Zemplén, Sáros et Unghvár Tabulae Judiciariae primarii Assessoris Anno 1720: die 16 Sept. Bartfae beate defuncti.“ Az oltár baloldalán a régi sírbolt zárkóvén, a vízirányosan fekvő veres márványkővön, ez olvasható: „Hic jacet Andreas de Szirma, Melchioris, Andreae, Adami, Ladislai, Emerici, Alexandri, Teresiae parens. Nat. Anno 1656, obiit 1723.“ Az oltár mögött ugyanoly emlékkő ezen felirattal: „Hic jacet Julianna Róth de Királyfalva, Andreae quondam de Szirma Consors. nata Anno 1670. obiit 1733.“ Az egyháznak érdekes ereklyetárgya egy ezüst ostyatartó: „Andreas de Szirma Ecclesiae Pazdics obtulit Anno 1692“ felirattal. 1784-ben nagy nyilvános könyvtár felállítását tervezték. Értékes munka a levéltárában a Greskovits Sámuel lelkésztől (1806—1829) összeirt: „Protocollum Articularis Ecclesiae Aug. Conf. Addict Pazdiciensis“, melyben a legrégebb idők története s az addig élt egyházi tisztviselők életrajza és az általános érdekű egyházi végzések vannak megörökítve. Az egyháznak lelkészei a múltban a következők voltak: 1. Caulidesz Márton 1654—1665. 2. Plorantius György 1665—1666. 3. Petry András 1666—1669. Az 1670-től 1690-ig tartott üldözések idejéből nincsenek adatok 4. Plorantius (Weinerus) Dániel 1690—1704. 1705—1707-ig a morvai és bosnyiczai egyházak lelkésze, Dunay Ádám gondozta. 5. Mixadt Mátyás 1707—1709. 6. Felicides János 1712—1716. 7. Greskovits András 1716—1746. 8. Fabriczius Dávid 1746 1772 9. Csernota Elizabeth 1712—1792. 10. Hecskó György 1792—1806. 11. Greskovits Sámuel 1806—1829. 12. Lindtner János 1829—1864. 13. Farbak József 1864—1873. 14. Simkovics Pál 1873—1898. Felügyelők: Szirmay Miklós 1705, Szirmay Menyhért 1743—1765, s vele mint helyettes Aisdorffer Sámuel, Kovásznay Zsigmond 1765—1769, Boronkay András 1769—1770. Szirmay Péter 1770—1774, Kovásznay Mihály 1774—1781, Szirmay Pál 1781—1822, az egyház jöltevéje; Szirmay Tamás 1822—1840, szintén az egyház jöltevéje és patronusa, Szirmay Hugó 1840—1853 a helyettese; Fejérváry Ferenczcel, jótékony-ságában két elődjéhez hasonló, Okolicsányi István 1853—1857, Boronkay László 1857—1874, Szirmay Tamás 1874—1879, Zsolnay D. Endre 1879—1881, Lám Gyula 1884—1889, Szirmay Ödön 1889—1899, Stépán Gábor 1899—1902. A pazdicsi egyház területéu nevezetesebb helyek: Ungvár, a hol a református templom használata 1783-tól szerződésileg van biztosítva, 1898-ig mint leányegyház ide volt bekebelezve és mint szervezés alatt álló missziói kör, ideigleuseu most is a helybeli lelkész gondozása alatt van; Gálszécs, egykor leányegyház volt s 1786 óta most is rendszeres gondozásban részesül, az evangélikusok itt a református templom elvesztése után, 1718—1792-ig, a Szemere család kastélyába és oratoriumába jártak, a hol időközönként a felsőkemenczei evangélikus, rendszeren pedig az ottani református lelkész tartott istentiszteletet, most pedig, minthogy az 1786-ban engedélykéréssel tervezett imaház építéséről lemondtak, egyezségileg a református templomot használják; Málca (Alaltsitz), a hol 1735-ben evangélikus rektor is volt s a reformátusokkal váltakozva közösen használták a templomot. 1827-ig Munkács is Pazdicshoz tartozott s istentiszteletek tartása végett oda is a helybeli lelkész járt ki. A pazdicsi egyház közigazgatásilag 1897 óta a tiszavidéki egyházmegyébe van bekebelezve, azelőtt a sáros-zempléni egyházmegyéhez tartozott. Anyakönyve 1747 óta van. Önkormányzati ügyeit az egyháztanács és a közgyűlés intézi. Lélekszám: helyben 489, Sámogyon 175, Berettőn 293, Karaszón 179, a vidéken (a uagymihályi és gálszécsi járásban és Ungmegyében 11 helyen) 94 politikai községben 1002, összesen 2138. Lelkész Kozlay József 1898-tól. Felügyelő-helyettes főgondnok Görgey Géza takarékpénztári pénztáros Nagymihályon.

5. *Sátoraljaújhely.* A magyarhoni hitjavitás kezdetén a legkiválóbb reformátorok, Sátoraljaújhely. kiváltképpen Siklósy Mihály által szervezett első eredeti egyház, mely virágzásának első időszakában, 1522-től, különösen Perényi Péter és fia Gábor életében, de még azután is egészen a XVI. század végéig a vármegyei ágostai hitvallású evangélikus hitéletnek középpontja volt. Sárosi Molnár András lelkésznek 1609-ben a varannai ágost. hitv. ev. egyházba történt átköltözése után a hívek többsége, úgy látszik, hogy a kálvini irány felé hajlott ugyan, de a hitéletnek és az egyházszervezetnek egységét a két irány hívei csak az egyházi javaknak 1711-ben történt végleges elvesztése után boutották fel. Az evangélikusok 1712—1784-ig önálló szervezet nélkül a református lelkészek szolgálatával éltek, 1784-ben pedig leányegyházat szerveztek és attól fogva, 1889-ig, a tokaji anyaegyházhoz tartoztak. Nevezetes a leányegyházban hazánk nagy fiának, Kossuth Lajosnak működése, a ki 1826—1832-ig Sátoraljaújhelyben, mint az egyház fiskálisa és jegyzője, egyházi tisztségét tényleg is gyakorolta, s mivel más egyház nem dicsekedhetik. Az ő idejében hozták és az ő fogalmazásában és írásában maradt meg emlékül az 1827 április 16-iki közgyűlés azon határozata, hogy „a Predikáció mindéig és egyedül magyar nyelven tartasson“. A múlt század végén Sátoraljaújhely 1889—1893-ig, mint missziói társegyház, Tokajjal szövetségben,

azzal együtt közösen tartott lelkészt, a ki hetenként a két egyházban felváltva végezte a szolgálatot; 1893-ban önálló missziói anyaegyházzá szervezkedett. Szegénysége miatt a berendezkedés és fenntartás költségeit a maga erejéből nem fedezhetvén, 1892-ben 13.000 koronáért gyűjtésekből és kölcsönvett pénzből szerzett papi házat és telket és 1893-ban szerény imaházat épített azon, a melyet nagyrészt a hívek áldozatkészségéből szerelt fel, úgy hogy az 1901-ben megszerzett orgona 1200 korona költségét is gyűjtésekből fedezte. Az egyház lelkészei a XVI. században: Siklósy Mihály 1522-től, Szilvásy Mihály, Batizi András 1543 körül, Érsek András, Tihaméri Máté, Sárosi Molnár András 1600—1609. Az újabb időkben a missziói társkegyházban a következő lelkészek működtek: Geduly Lajos 1889, Czékus Gyula János 1889—1890, Boór Jenő 1890—1891, Mikler Sándor 1891—1893. Az önálló missziói anyaegyházban: 1. Materny Imre 1893—1896. 2. Boór Jenő 1896—1900. Az egyházhoz Nagykázmér leányegyházon kívül a vármegyéből a bodrogközi és sátoraljaújhelyi járás összes és két más járás négy községével, továbbá az Abaúj vármegyéből idecsatolt tíz községgel együtt összesen százhat politikai község evangélikus lakossága tartozik. Területén nevezetesebb helyek: 1. Bottyán, a hol 1659-ben Tárkányi István ágost. hitv. evang. földesúr hitsorsosainak külön templomot épített s 1662-ben az egyház fenntartására hét telek-alapítványt tett és az azok felett való felügyelettel Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa és Szeben lutheránus előjáróit és lelképásztoraikat bízta meg; 1680-ban az egyházat templomától és vagyonától megfosztották; 1705-ben II. Rákóczi Ferencz a javakat visszaadatta ugyan, de 1709-ben újból elveszítették azokat s az egyház megsemmisült. 2. Nagykázmér, mint a XVIII. században szervezett leányegyház, 1897-ig Felsőkemenczéhez (Abaúj vármegyében) tartozott; templomukat és iskolájukat a hívek a földesúrtól, gróf Töröktől kapott telken 1795 körül építették; a templomot 1894-ben renoválták, az iskolát, miután szegénységük miatt rendes tanítót nem tarthattak, megszüntették. 3. Sárospatak, hol az egyház szintén a Perényiek alkotása, a várbeli templomot Perényi Gábor építtette; ugyanó az édes atyja által 1531-ben létesített iskolát 1551-ben kollégiummá emelte s nagy alapítványokkal ajándékozta meg és egyúttal annak szellemi felvirágzásáról is gondoskodott, Szatmármegyéből visszahíván ide a hitbúzó reformátort, Kopácsi Istvánt, a ki 1562-ig, és utána Czeglédi Ferencz, 1590-ig, az egyháznak első prédikátorai és a vármegyei traktusnak első esperesei voltak. Később az egyház és iskola kálvini irányú jellegűvé változott át. A sátoraljaújhelyi missziói anyaegyház közigazgatásilag 1897-ig a hegyaljai egyházmegyéhez volt beosztva, azóta az akkor keletkezett tiszavidéki egyházmegyéhez tartozik. Önkormányzati ügyeit az egyháztanácsülésekben és közgyűléseken intézi. Anyakönyvei 1889 óta vannak. Lélekszám helyben 302, a nagykázméri leányegyházban 47, a vidéken 107 politikai községben 144, összesen 493. Lelkész 1900-tól Korbély Géza. Felügyelő 1890-től Hönscs Dezső kir. főmérnök, műszaki tanácsos, Sátoraljaújhelyben.

Sökút.

6. *Sökút.* Az ágost. hitv. ev. egyház 1620-ban már a község közepén templommal, paplakkal és iskolával bírt s az 1666-iki esperesi látogatás jegyzőkönyvében mint mindennel ellátott egyházat említi; de I. Lipót uralkodása alatt, az üldözöttek szomorú évtizedében, mindenét elvesztette, sőt akkori papja, Moller György is elbujdosott, mert a pozsonyi rendkívüli törvényszék 1674-ben őt is megidézte. Az egyházat romjaiból II. József türelmi rendelete keltette új életre. Szulyovszky Menyhért, Szulyovszky László és Fejérváry Károly 1783-ban, a nyilvános vallásgyakorlatra, templomépítésre és lelkész alkalmazhatásra a szomszédos községek nevében is engedélyt kértek és miután kimutatták, hogy száznál több család kíván az egyházhoz csatlakozni, az engedélyt el is nyerték s 1786-ban már lelkészt választhattak. A templom alapkövét a gróf Forgách József róm. kath. főúr által ajándékozott telken 1793-ban tették le, de az építkezést csak 1801-ben végezhetők be; addig magánházakban tartották az istentiszteletet. Egykor népes egyház volt, ezernél több lélekkel, de az 1831. és 1847. évi kolera nagyon megapasztotta a hívek számát és sok bajt okozott, mert a félrevezetett nép a lelkésze és urai ellen támadt. Templomát új oltárral 1833-ban, orgonával pedig 1847-ben szerelte fel s a tornyot 1864-ben emeltette, melynek építésénél Benczúr József egyházfelügyelő szerzett érdemeket. A paplaktól 1843-ban, iskoláját pedig 8000 korona költséggel 1903-ban újból építette. Lelkészei a múltban: Fábry Jakab 1620, Arvay Márton 1646, Moller György 1663—1674, Kapitány Sámuel 1786-tól, Némethy Sámuel 1789-től, Roykó Mátyas 1791-től, Gyuro Pál és Páll Endre káplán 1832-től, Balogh András 1836-tól, Kaczián Gusztáv 1869-től, Plaesko István 1878-tól, Kovács Gyula 1886-tól. Felügyelői: Vladár József 1826-tól, Kossuth József 1836-tól, Csáky Károly 1839, Trsztyénszky Illés 1841, Benczúr József 1860, Benczúr Aba 1870, Labath Béla 1879. A sökúti egyházhoz tartozó községek között egyháztörténelmi szempontból nevezetesebbek: Agyagospatak és Szacsúr, a hol a XVII. században anyaegyházak valának. Leányegyházai: Csákylyó, mely a XVII. század közepén és a XVIII. század elején anyaegyház volt, külön lelkészszel és Opálhegy, mely 1620-ban már Sökút filiája volt s 1670-ben templommal, toronnyal és abban két haranggal. A sökúti egyházat közigazgatásilag, 1897-ben, az akkor alakult tiszavidéki egyházmegyéhez csatolták; előbb az addig fennálló sáros-templéni egyházmegyéhez tartozott. Anyakönyvet 1786 óta vezet. Lélekszám helyben 251, Csákylyón 291, Opálhegyen 146, vidéken 13 politikai községben 190, összesen 878. Lelkész 1903-tól Timkó György. Felügyelő Czibur Vilmos kir. műszaki tanácsos Ungvárt. Másodfelügyelő: Ureczky Béla műalmi intéző Csemernyén.

Tállya.

7. *Tállya.* Az itt lakó ágost. hitv. evangélikus hívek egykor Monokhoz tartoztak, a hol egészen 1735-ig virágzó evangélikus egyház állott fenn; majd anak elpusztulása után 1784-ig istentiszteletre az abaújvármegyei czekeházai „artikuláris“ evangélikus egyházba jártak. Az önálló egyház 1786-ban keletkezett, a midőn II. József türelmi rendelete következtében, a szomszédos községek csatlakozásával, kérésükre a nyilvános szabad vallásgyakorlatra engedélyt kaptak. A templom építését 1790-ben fejezték be, de ez 1810-ben s 1813-ban porrá égett. 1861-ben és 1884-ben ismét kigyulladt és csak nagy erőfeszítéssel menthették meg az összereseglett evang. hívek. A templomot, mint történelmi emlékü helyet, mert Kossuth Lajos

ebben kereszteltetett meg, közadakozásból 1892-ben renoválták. A nevezetes eseményt a templom jobboldalán, a falból kiemelkedő oszlopon, márványtábla örökíti meg e felirattal: „E templom, melyben 1802 szeptember havában Kossuth Lajos nagy hazánkfia megkereszteltetett, épült 1790-ben, megújítottat országos közadakozásból 1892-ben s újból felszenteltetett u. a. évi szept. 19-én, Kossuth Lajos 90-ik évi születésnapján.“ A paplak és az iskola 1885-ben épült újból. Az egyház lelkészei a múltban következők valának: 1. Draskóczy Krasznitz János 1784—1793. 2. Belánszky József 1793—1797. 3. Radnóthi Mayer Mátyás 1797—1834. 4. Psenyeczki Nagy Mihály 1834—1873. Felügyelők: Mazsáry József, Lehoczky András 1821-ig, Reviczky János 1821-től, Reviczky Elek 1845, Okolicsányi Lajos 1845—1856, Sóhalmi János 1856—1870. Kéler Imre 1872—1888, Szirmay István 1888—1890. Tállyához tartozik többek között Monok is. Közigazgatásilag az egyház keletkezése óta a hegyaljai egyházmegyéhez tartozik. Anyakönyve 1810 óta van. Ügyeit az egyháztanács és közgyűlés intézi. Lélekszám helyben 196, vidéken tíz politikai községben 399, összesen 535. Lelkész 1873-tól Hajász Pál. Felügyelő Dorosnyák Gyula földbirtokos, Tállyán.

8. Tokaj. Reformációkorabeli egyház; 1545-ben az ágost. hitv. ev. főúrnak, Drágyf Gáspárnak udvari papja, Batizi András, volt a lelkésze, de később az egyháztagok többsége Kálvin tanaihoz hajlott. A XVIII. század közepe táján ismét voltak ágost. hitv. ev. hívek is, a kik az abaújvármegyei czekeházai „artikuláris“ egyházhoz tartoztak. Önálló egyház alapítására, arra való hivatkozással, hogy Tokajban a nyilvános vallásgyakorlatra már az 1681. évi 26. t.-cz. szerint is joguk volt, a szomszédos városokkal együtt 1782-ben kértek engedélyt, a minék megnyerése után 1783-ban lelkészt választottak s 1785-ben imaházat rendeztek be. A mostani templomot 1890-ben építették. Az egyház 1889—1893-ig egykori leányegyházával, Sátoraljaújhelylyel társulva, azzal együtt közös lelkészt tartott, a ki hetenként felváltva végezte a két helyen a szolgálatot; 1893-ban ismét visszanyerte előbbi anyaegyházi jellegét. Lelkészei az újjáalakulás óta a következők valának: 1. Fábry Pál 1783—1786. 2. Molitorisz János 1787—1788. 3. Budaev György 1788—1821. 4. Komáromy József 1821—1834. 5. Lázáry Pál 1834—1863. 6. Honétzy Miksa 1863—1889. 7. Geduly Lajos 1889. 8. Czékus Gyula János 1889—1890. 9. Boór Jenő 1890 1891. 10. Mikler Sándor 1891—1893. Felügyelők: 1. Brankovics Mihály 1783—1784. 2. Pfannschmidt Dániel 1784—1790. 3. Lintzenmayer Mihály 1790—1797. 4. Oelschläger Ferdinánd 1797—1798. 5. Mayer Mátyás 1798—1802. 6. Mathesy István 1802—1826. 7. Mathesy Miklós 1826—1832. 8. Stépán Ferencz 1832—1838. 9. Radványi Miksa 1838—1847. 10. Oelschläger Mihály 1847—1851. 11. Lux Leopold 1851 1866. 12. Tichy Károly 1866—1869. 13. Fornét Kornél 1869—1870. 14. Krajnyák Mihály 1870—1873. 15. Lux András 1873—1876. 16. Radványi Gábor 1876—1882. 17. Burger András 1882—1884. A múlt század utolsó évtizedéig Sátoraljaújhelyen kívül Sárospatak is ide tartozott, az előbbi helyen évenként kétszer, az utóbbin egyszer tartott istentiszteletet úrvacsoraszóttal a lelkész. Fiókegyházai: 1. Tolcsva, 2. Erdőbénye. A tokaji anyaegyház közigazgatásilag 1897-ig a hegyaljai egyházmegyéhez volt beosztva, azóta pedig az újonnan alakított tiszavidéki egyházmegyéhez tartozik. Önkormányzati ügyeit az egyháztanács és közgyűlés intézi. Anyakönyvet 1783-tól vezet. Lélekszám helyben 119, a vidéken (a tokaji járásban 12, Szabolcsban 24) 36 politikai községben 333, összesen 452. Lelkész 1893-tól Varga Márton, a nyiregházi kőr dékánja, ugyan ő végzi a tanítást is. Felügyelő 1884-től Bolner Károly ügyvéd, Tokajban.

Tokaj.

AZ EV. REF. EGYHÁZMEGYE.

A Németországban támadt hitújítást Zemplén vármegye fogadta be legelőbb és innen áradt az szét egész Magyarországra. A reformáció első évtizedei inkább a esendes forrongások kora volt. Csak a mikor belátták — mind a külföldön, mind minálunk — hogy a tervezett reformok a római katolikus egyház kebelében keresztül nem vihetők, akkor gondoltak arra, hogy a reformációt, mint egyházat, hivatalosan is szervezzék. Ez a szervezkedés azonban, jó hosszú időn át, az egységes protestantizmus szervezkedése volt. A külön egyházzá való tömörülés, különböző vidékeken, különböző időkben történt. Így a tiszántúli egyházakban az 1561. évben készített debreczeni hitvallással, a felső megyékben pedig az 1562. évben tartott tarczali zsinaton, a hol először fogadták el saját hitvallásukul Beza Tódornak 1560-ban készült genfi vallástételét és először mondták ki a ref. egyház hivatalos megalakulását. Míg azonban másutt a két részre szakadt prot. egyház mereven állott egymással szemközt, holott egységesen is alig tudtak volna ellenállni a visszahódítás munkájába fogott római katolicizmusnak: Zemplénben a két testvérfelekezetet valamely jótékony szellem szorosabban tudta egybefonni.

Történeti visszapillantás.

A hivatalosan kiformalódott református egyháznak első dolga volt kánonkönyveket készíteni, a melyek nagy vonásokban magukba foglalták részint hittételeiket, részint azokat a dolgokat, melyek az egyház szervezete, a jó rendre, a közigazgatásra tartoztak. Ily kánonkönyvek rendszeren csak egy bizonyos egyházterületre nézve voltak érvényesek, ott, a hol az egyházakat akár a geográfiai helyzet, akár az egyházigazgatási szempont, akár

Kánonkönyvek.

más okok, szorosán összekapcsolták és ezen egyházak képviselői, zsinatot tartván, a hozott törvényeiket aláírták. Zemplén vármegye egyházai — noha a XVI. században megindult nemzeti mozgalmak, majd később a nemzeti fejedelmek idejében, több ponton és több szállal voltak összekötve a tiszántúli egyházakkal — az abaújtornai, sárosi, a borsod-gömöri, az ungi egyházmegyék kötelékébe voltak bekapcsolva. E négy egyházmegye ugyanis nem fogadta el a már másutt felállított püspöki hivatalt, melyet hierarchikus színezetűnek ítélt és esperesek igazgatása alatt állott. A szövetségben élt e négy egyházmegye legelső kánonos könyvei, a melyekből az egyház-szervezet és közigazgatás képe, habár halvány vonásokkal is, elének rajzolható: az 1566. évben készített gönczi, az 1595. évből való felsőmagyarországi és az ugyanezen időtájban keletkezett borsod-gömöri kishonti czikkek. Voltak ezenkívül zempléni czikkek név alatt ismert kánonok is (Sárospataki Füzetek, 5. k. 543 l.)

Szervezet és
közigazgatás.

A zempléni egyházak szervezete és közigazgatása a reformáció első századaiban lelkész-presbiteri zsinati volt. Az igazgatás legelső foka, illetőleg alapja, a presbitérium, de ez a presbitérium, vagy tanács, azonos a falusi vagy városi tanácsal, a mit ide vonatkozó összes emlékeink bizonyítanak. Ennek pedig az volt az oka, hogy a reformáció első századaiban a községek lakosainak többsége és színe-java reformátussá lett: így az egyházközség igazgatását könnyen és megnyugtatóan lehetett a politikai községi előljárók kezében összpontosítani. Ez a tanács intézte el azokat az ügyeket, a melyek az egyházközség beléletére tartoztak. Gyakorolta a lelkészszel egyetértőleg a fegyelmet, vezetőleg befolyt a lelkész és tanító választásába, felügyelt az egyház javaira stb. A mi első sorban is az egyházi fegyelmet illeti: az ebben a korban igen szigorú volt, „a tanács árgus-szemekkel ügyelt a hívek minden legkisebb ballépésére és azokat keményen büntette“.

Szomorúan érdekes oldala az egyházközségi életnek az, hogy a lelkész minden esztendőben tartozott leköszönni. Ez azért történt, „hogy hallgatóinak irányában való indulatát kitapogatóván, ha elbocsátási ok fenn nem forog, nagyobb tiszteséggel megmarasztathassék“. Az elbúcsúzásnak Zemplénben Gergely napja előtt két héttel kellett megtörténnie. Kétségtelen, hogy e törvényt magasabb szempont hozta létre, még pedig az, hogy csak a nép szeretetét élvező lelkész munkálhatja sikerrel az egyházközség előmenetelét és virágzását. De ez rendesen igen sok visszaélésre adott okot és sok keserűséget okozott a lelkészeknek. Ott, hol a lelkész a törvény szerint a szigorú fegyelmezésnek volt első őre, vagy más okok miatt is, elég volt egy—két ember haragját magára vonnia, ezek azután könnyen felizgathatták az egyházközséget és a búcsúzást igen sokszor nem követte a marasztalás. Igaz ugyan, hogy az ily felmondások felett felső fokon az egyházmegye határozott és arra szolgáló okot sokszor el sem fogadta, de ritkán történt meg, hogy ily bizalmatlansági szavazás után a belső hivatalnok tovább is szolgálni kívánta volna az egyházat, a miért a lelkészek ezidőbeli élete legtöbbször folytonos vándorlás volt egyik egyházból a másikba. E törvény tehát éppen ellenkező czélt szolgált, mint a mit elérni kívánt, mert alig fogott valamely lelkész nagyobb terveinek kiviteléhez, már meg kellett hátrálnia, sokszor bosszantóan kicsinyes okok miatt, az egyháza munkamezejéről.

Az egyházközségi előljárók rendjébe tartozott az egyházi, a kit a lelkész és a gyülekezet előkelő tagjai választottak; ennek a kötelessége volt az alamizsna-pénzeket átvenni, kezelni, a pap és tanító fizetését beszédni, átszolgáltatni, az egyházi építkezéseket vezetni, az épületek tisztaságára felügyelni, szóval, gondozója volt az egyház anyagi ügyeinek. A tanító, a ki kisebb községben már kívül esett az előljárók körén, tanítói hivatala mellett rendszeren a község pennája is és jellemző, hogy ellátása a lelkészeknek tétetett kötelességökké, miután a kánonok szerint „a lelkészek usztalának volt állandó vendége.“ Nagyobb és virágzóbb egyházakban nemesak két pap működött, hanem, minthogy iskolájuk is magasabb színvonalú volt, az ezekben működő tanítók is rendszeren theologiai képzettséggel bírtak és tanítói hivatalukból legtöbbször papi szolgálatra léptek át. Nagyobb községek a tanító mellett kántort is alkalmaztak.

Már érintettük, hogy a felsőmagyarországi négy egyházmegye, a püspökségtől való féltében, unióban volt egymással. Minden egyházmegyét esperes igazgatott, a kit az egyházmegye lelkészei választottak. Az esperes tiszte volt felügyelni a kebelbeli egyházakra, iskolákra, azok mindennemű anyagi javaira, kötelessége volt a szellemi és erkölcsi dolgok felett őrködni, a lelkészekre és tanítókra felvigyázni. Ezenkívül a zempléni esperes, a mióta ezt a jogot a sárospataki főiskola gondviselője, I. Rákóczy György, reá ruházta, a sárospataki főiskola felügyelője is volt. Egyházlátogatói kötelességének gyakorlása végett vagy maga, vagy a magához vett presbiter-papokkal minden évben meglátogatta az egyházakat; a mely egyházmegye, mint a zempléni is, nagy kiterjedésű volt, ott konszéniorit is választottak, a ki az esperesi teendőket végezte. Tartozott az esperes minden évben legalább kétszer zsinatot összehívni. S az ily zsinat intézett el minden felmerülő ügyet, a beterjesztett vizitációs jegyzőkönyvek szerint ítélte a tanítók, lelkészek felett; ítélte továbbá fegyelmi dolgokban mind a belhivatalnokok, mind pedig a hívek fölött; eldöntötte a házassági pereket, betöltötte a megürült lelkészi állomásokat s kibocsátotta a lelkészi hivatalra készülteket. A zsinatnak elnöke az esperes volt; midőn azonban az unióalt egyházmegyék valamely közös ügyben együtt ülészetek, az esperes volt az elnök és az ő területén tartották a gyűlést. Az egyházmegyei gyűléseknek csak a lelkészek és tanítók voltak jogos tagjai; a világi egyének, ha ott megjelentek is, csak passzív szerepet vittek, de a lelkészek és tanítók pénzbüntetés terhe alatt tartoztak a zsinatokon megjelenni.

Az esperes jogi állása.

Az egyházak vizitációja általában igen körülményesen és nagy szer-tartással ment végbe. Legelőször is a hallgatókat kérdezték ki a lelkészek és tanítók, majd viszont ezeket a hallgatók felől. Az ilyen töviről-hegyire való kérdezősködésekkel azután feltárták a belső emberek olyan hibáit is, a melyek nem voltak ugyan főbenjárók, de mégis szégyenpadra kellett miattok állni. Pl. Simándi újhelyi papot egyszer azzal vádolták, hogy a leányok tanítását elkezdte, azután abbahagyja, máskor pedig, hogy röviden prédikál. A mikor hosszú beszédet mondott, ezért jelentették fel. Egy másik lelkészt pedig azért, mert az ökröket maga hajtotta. Igaz, hogy voltak keményebb dolgok is; pl. a toronyai pap pünkösdi napján „nagy ivó volt”. A bodrogkeresztúri főpásztorról minden jót mondtak, de a társáról azt, hogy néha többet iszik. Viszont azután a hallgatók is bejutnak a fekete könyvbe. Itt a fizetések meg nem adása, az isteni tiszteletek elhanyagolása, amott „bizonyos házasságtörési ügyek” szerepelnek legtöbbit. De az egyházi élet minden körére kiterjesztették a látogatók a figyelmüket és meg kell vallani, hogy a panaszok nagyobb részét ott helyben intézték el, a mi a felső hatóságnak akkori széles jogköréből és nagy tekintélyéből önként következik. A mi a lelkészeket illeti, a bűnben találtak az egyházmegye vagy végleg megfosztotta hivataluktól, vagy pedig időlegesen felfüggesztette. Azon esetben pedig, a midőn a lelkészek kisebb hibát róttak fel, a zsinat vagy más helyre helyezte át, vagy helyben hagyta meg az illetőt. Viszont azonban engedetlen, rossz fizető egyházakat azzal is büntettek, hogy bizonyos időre lelkészt nem kaptak. Jókora munkát adott a zsinatnak a házassági perek elintézése. Ha a tárgyalásokat olvassuk, nem egyszer érezzük azt az igazságot, hogy a komolyt a nevetségstől csak vékony vonal választja el. Ide vágó példa: „Páczeni Szabó Mihály feleségétől, Szücs János leányától, el akar válni azért, mert romlott ember . . . mely a helmezi gyűlésben vizsgáltatott. R. Salamon és Szalka Gáspárné tud . . . gyógyítani. Az uraim közzül némelyek orvosságot is mondtak, hogy hasznos az varjú mogyorót enni, mikor az földből kiássák. Az Isten ümőjét meg kell száraztani, törni, égetett bort faolajjal misceálván kell innia, d. 40.” (B.-újlaki gyűlés 1632. év.)

Fontos tárgya volt a zsinatnak az ifjú papok felavatása, kibocsátása. Miután azoknak megvolt már a szolgálatuk éve és hűségöknek megfelelő bizonyosságát szolgáltatottak, a kibocsátásuk mindig nagy ünnepélyességgel ment végbe a zsinatot megelőzőleg, de mindenkor a templomban. A felavatandók vizsgájának elnöke és a vizsgálatnál összekötött disputa vezetője rendszeren az egyik tudósabb presbiter-pap, vagy valamelyik sárospataki professzor volt.

A ref. és luth.
egyházak uniója.

A midőn a két protestáns egyház e hazában mindenütt külön alapon kezdett szervezkedni, a zempléni református és lutheránus egyházak megmaradtak egy szervezeti egységben. Ezt bizonyítja az a körülmény, hogy a felvidéki lutheránus egyházak rendszeren a varannai ref. consenior felügyelete alatt állottak és a felavatandó lutheránus lelkipásztorok a zempléni református zsinatokon ordináltattak, így pl. az 1630. évben Újhelyben tartott zsinaton egyszerre szentelték fel a varannói ref. és lutheránus predikátorokat. Ugy látszik, hogy ezen uniót Somlyai Báthory István hatalmas szelme teremtette meg és ezzel azt a messze kiható ezélt akart szolgálni, hogy a protestantizmus itt a felvidéken sikeresebben ellenállhasson a nemzetiségek és az ellenséges államhatalom réstörő munkájának. Ez az 1597-ben létesült unio egészen 1712-ig állott fenn, a midőn végül egyesek izgatásának sikerült azt felbontani; de hogy az egyesülésben e téren is volt erő, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a protestantizmus csak addig tudott itt imponálóan működni az ellenséggel szemben, míg ezt az uniót megtartotta. Ez adott neki erőt ahhoz, hogy a magyar nyelvet e területen elbukni ne engedje. A felvidék protestáns egyházai a magyar nyelv szigetei voltak a szlávok nagy tengerében. A részekre bontott protestantizmussal könnyen elbánt az idegen törekvéseket pártoló, a nemzetiségi velleitásokat előtérbe toló szellem, mely később vagyon-elkobzással, börtönnel és bitóval dolgozott. A hajdan erős protestantizmus jókora töredéke felszívódott a többi vallásokba, a megmaradtak pedig az ellenáramlat közepett elfelejtették nyelvöket, ha magyar voltukat nem is, és a mire az előző korok még csak nem is gondoltak soha: 1744-ben a felvidék elszlávosodott reformátusai részére, hogy saját zsolttárukat és dicséreteiket énekelhessék, ez énekeknek szláv nyelven való kinyomatását kellett a tiszáninneni ref. egyházkerületnek megengedni.

Újítási
mozgalmak.

Az előzőekben festettük a zempléni ref. egyházak és egyházmegye szervezetét. Láttuk, hogy ez a szervezet lelkészpresbiteri zsinati alapon állott. De ez a szervezet a külföldi protestáns egyházak egyikéhez sem hasonlított, legkevésbé pedig azokhoz, a melyeket Calvin a genfi és a francia református egyházakban hozott gyakorlatba. Egy nagy elvi jelentőségű harcban a régi és az új rendszer hívei összeütközésbe jutottak egymással. Végre is sok huza-vona után, a mely különösen a legszélsőbb határig menő tolnai és a zempléni egyházmegye között folyt, megtartották az 1646. évi szatmárnémeti nemzeti zsinatot.

Az unió meg-
erősítése.

Közöltetvén a szatmárnémeti gyűlés végzése az unióban levő atyafiakkal, ezek előbb Újhelyben, április 4-én, majd augusztus 29-én Tolesván gyűltek össze, hogy határozzanak az új körülmények között és egyrésztől kifejtették az okokat, melyek miatt püspökségben nem egyesülhetnek. Érdekes, hogy ezt nem a püspökségtől való óvakodással indokolják, hanem geográfiai és helyikörülményekkel. Nagy a távolság a négy széniorság között, gyakorta árvizek vannak, egyik részen a török parancsol, másik részen a császár, félelmes eltávozni otthonról; de azért a fő ok mégis a püspöki intézménytől való félelem. Az egyházigazgatás és szervezet régi formája tehát az 1646. évi szatmárnémeti zsinat határozatának ellenére is megmaradt nálunk továbbra is.

Esperesek nevei.

Mint hogy az elmondottak az egyháznak körülbelül a XVIII. század elejéig terjedő időszakára illenek, fel kell vennünk sorrend szerint az ez idő alatt kormányzó zempléni espereseket is. Kopácsi István sárospataki professzor és pap, később 1562-ig esperes, Czeglédi István pataki lelkész 1590-ig esperes, Gyarmathy Biró Miklós 1606-ig helmeczi lelkész. Sárosi Molnár András sátoraljaujhelyi és később varannai lelkész 1606-ban. Szántai Pál liszikai lelkész 1610-ig. Keeskeméti Elek János sárospataki lelkész 1610—1617-ig. Tihaméri Máté 1617—1623-ig. Váczi Gergely gálszécsi lelkész 1623—1629-ig. Miskolczi Csula István liszikai predikátor 1629—1645-ig. Simándi János előbb sátoraljaujhelyi, majd liszikai pap 1645—1653. Tarczali Pál liszikai pap 1653—1669. Szentpéteri János előbb keresztúri, azután zempléni, majd vámosújfalusi pap 1669—1673. Az ezután következő gyásztiized alatt üresedésben volt az esperesi szék. Rozgonyi Mihály előbb tolesvai, majd zempléni lelkész 1682—1707-ig. Zádorfalvi Márton sátoraljaujhelyi lelkész 1707—1711-ig. Pósa-házi István tolesvai lelkész 1711—1729-ig.

Tolesva. — A r. kath. templom.

Olaszliszka. — A r. kath. templom.

Bacskó. — A gör. kath. templom.

Lomna. — A gör. kath. templom.

Laborezrév. — A bazilika-templom ikonostáza és a Mária-kápolna kegyképe.

Laborezrév. — A bazilika-kolostor és templom

Az egyházszervezet és közigazgatás megváltoztatására nem is gondoltak mindaddig, míg a szabadságharcok nagy alakjai biztosították a politikai egyház virágzását s az ő védelmök alatt a még hiányosabb szervezet mellett is boldogulni tudott az egyház: mássá lett azonban minden, a midőn a szatmári békekötés után egyszerre az osztrák lett feltétlen ura Magyarországnak. Azelőtt is sokat szenvedtek a protestánsok, de szenvedéseik tűzéből mindig megacézolva kerültek ki. A helyzetet uraló osztrák kormány látva azt, hogy csak a protestántizmus elnyomásával tudja az ellenállásnak még a gondolatát is leigázni, minden ponton a katolicizizmus szilárd, egységessé tételére törekedett. „Alig száradt meg a tinta a szatmári békekötésen, 1714 elején, királyi rendelet jelent meg, hogy a protestánsok ne a békekötésekhez, hanem az 1681-iki és 1687-iki törvényekben s az azokat bővebben magyarázó királyi explanatiokhoz tartsák magokat.“ Mozdásba hoztattak újból a térítésnek rég kipróbált eszközei. E kor eseményeiről más helyen különben bővebben szólunk.

Az 1791. év választóvonal a mult és azután következő idő között. A budai zsinat. Az 1791. évben Budán tartott nemzeti zsinaton emelkedik érvényre a tiszta presbiteri zsinati elv és ekkor alkotnak törvénykönyvet az egész egyházi igazgatás és szervezet számára. Őt szakaszba osztott 155 kánon, a paritás teljes figyelembe vételével, egybefoglalja azokat az ügyeket, melyek az egyházak presbiteriumait, az egyházmegyét, az egyházmegyei házassági törvényszékeket, az egyházkerületet, a zsinatot, az egyházi fegyelmet, az iskolákat, a házasságot illetik. Ezen első, rendszeres, az egyházi életnek minden részére kiterjedő, szabadelvű törvényt használta a magyarországi négy egyházkerület s az abban lefektetett irányelvek szolgáltak a későbbi zsinati alkotásoknak is alapjául.

De alig lépett a törvény gyakorlati alkalmazásba, a zempléni egyházmegye, mely századokon keresztül egységes igazgatás alatt állott, valószínűleg a nagy kiterjedésű megye igazgatásának nehézségei miatt, 1799-ben két részre vált; húsz anyaegyház ugyanis a hozzájuk tartozó filiákkal együtt elszakadt a többi zempléni egyházaktól és Felső-Zemplén néven Unghoz csatlakozott, ahhoz az Unghoz, mely Zemplénből néhány egyházat eddig is kebelében és igazgatása alatt tartott.

A zempléni egyházmegye kettéválása.

Érdekes a gálszécsi egyház anyakönyvében található egykori feljegyzés, mely így szól az elszakadásról: „Anno 1799. 25 Augusti tartatott itt Gálszécsbe a helvetica confessiot tartó zempléni egyházi társaságnak utolsó közgyűlése, melybe tökéletességre ment, a venerabilis szuperintendentiának az a végzése, mely szerint a boldog reformatiótól egy testet formált zempléni tractusnak húsz ecclesiai (itt felsorolatik a húsz anyaegyház) felsőzempléni tractus nevezet alatt a vármegyének alsó részeibe helyzetetett Reformata Ecclesiaktól elszakasztatván, egyesítettének az ungi tractussal. Meghivatattak erre mint búcsúzó gyűlésre mind a két zempléni tractusnak lekipásztoraik, kik is nyilvánosságos jeleit mutatták egymástól való külön szakasztatástól származott fájdalmaiknak, nemcsak az isteni tisztelet alatt hullatták könnyeiket az akkori gálszécsi predikátornak Csel. 21. 6. alkalmatosságával mondott búcsúzó beszédének hallgatása közben, hanem annak utánna is a gyűlésben meglágyula az ő szívek a T. T. Sárkány Pál és Bunyitay János búcsúzó beszédjeiken. Kiváltképen pedig meggyengültek néhai köresperesek T. T. Palóczy György úrnak befejező beszédjén, melyet ő sem végezhet be, reáfuvalván a beszéd közbe az Úrnak szele és így szomorúsága fájdalommal megtetszettetvén, csak elhallgata.“

Ugyanez évben megtörtént az Unggal való egyesülés és ugyancsak ekkor a zempléni egyházmegye elszakadt részei szervező gyűlést tartottak szept. 15-én Bodrogkeresztúrban, állván egyházmegyéjük az elszakadt húsz egyházon kívül a többiekből, azzal a különbséggel, hogy az ezelőtt Abaújhoz tartozott néhány zempléni egyház hozzájuk, viszont néhány Abaúj vármegyében fekvő egyház pedig az abaúji egyházmegyéhez osztatván be. Ez időben, az elszakadásig, a következők voltak az esperesek: Bogáti Balázs keresztúri, később sátoraljaúj helyi lelkész 1735-ben, Heczei Dániel erdőbényei lelkész 1735—1740-ig, Mihályi Kovács István előbb petrahói, majd toronyai, azután ismét petrahói lelkész 1740—1754-ig, Görgey András

sátoraljaújhelyi lelkész 1754—1758, Sziráky András sátoraljaújhelyi lelkész 1758—1764, Hollósi Kozma János olaszliszkai pap 1764—1765, Csuzi János sárospataki lelkész 1785—1792, Palóczy György bodrogkeresztúri, majd olaszliszkai lelkész 1792—1806.

Az egyesült ung-felső-zempléni egyházmegyéhez 67 anyaegyház tartozott, mely egyházak közigazgatási, illetőleg egyházlátogatási szempontból négy körbe voltak beosztva. Az egyesült egyházmegye élén egy esperes állott, mellette két gondnok lévén, egy az ungi, egy a zempléni részen, az assessorok választásánál is figyelemmel voltak arra, hogy számuk annyi legyen amott, mint itten. Azonban az egyesülés alig fél századig maradt fenn. Már 1831-ből ilyen feljegyzést találunk: „Midőn 1831 márcz. hava 10. napján Deregnýőben tartatott Part. consistorium alkalmatosságával a f.-zempléni és ungi egyesített tractusok egymástól való elválások iránt tett régi kérdés megújítottat volna, ezen kérdésnek a főtiszteletű által leendő végelhatározásaig a rendes esperesek megtétele függőben maradván.“ De az egyházkerület még akkor nem engedte meg, hogy az egyesült egyházmegyék ez uniója felbomoljék. Ez csak 1849-ben történt meg. Ugyanis június 12-én tartott közgyűlésében a következő határozatot hozta: „1849 június 12. s több napjain tartott egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve 49. pontja határozott a F.-Zemplén és Ung által beadott folyamodások felett oly módon, hogy ezek két önállású megyévé alakítandók, még pedig a kérdéses nyolcz egyház polgári megyénél fogva Zemplénhez csatoltatik. Az okok: mert már a természet különíti el folyamai által, mert a megyéknek kisebb körökre való felosztása, a választások szabaddabb gyakorlása, a közigazgatás gyorsabb és czélszerűbb elintézése, végrehajtása elvét nem sérti, sőt előmozdítja a két egyházmegyének egymástól elválása, mert a felsőbb rendeletek is csak úgy eszközölhetők gyorsabban, ha mindenik egyház polgármegyeileg megtartja állását.“ Ezen magasabb elv követelte osztozkodások eredménye im tehát az lett, hogy utoljára is a huszonnyolcz kis és szegény egyház magára maradt és felsőzempléni egyházmegye néven megalakult. Igaz, hogy közigazgatási szempontból előnyösebb, ha az egyházmegye kevesebb számú egyházból áll. De az egyházmegyét nemcsak ez oldalról kell elbírálni. A közigazgatás egyik kereke az anyag; a pénz; kevés számú, szegény egyház nem bírja a közigazgatás költségeit; kevés számú egyházak közpénztárai, fentartási alapjai csak üresek vagy fogyatékosak lehetnek, ennek hátrányait mindig érezte a huszonnyolcz egyházból álló egyházmegye; de érezte azt is, hogy most még nehezebben tarthatja magát az idegen valású és fajú területbe ékelten, mint azelőtt, midőn a nagyobb egyházak. impulzust adtak a kisebbeknek, és midőn a gyengébbre mindig biztató vala, hogy velük erős, népes egyházak állanak közösségben. De a lelkészek előmenetelére is csak hátrányos volt ez a szétosztás. Az egyházmegyékben ugyanis mindig megvolt helytelen, de hagyományos szokás, hogy a más egyházmegyék lelkészei előtők külföldiek voltak, a mit különösen a lelkészválasztásnál lehetett tapasztalni. Így a kis egyházmegye sok jeles, kiváló lelkésze oda volt szorítva a huszonnyolcz egyházból álló egyházmegye határai közé; jobb, népesebb egyházba, vagyis más egyházmegyébe alig juthatott, míg 1799-ig kilencvenöt, később hatvanhét anyaegyház állott előtte, hogy azok közül valamelyikbe, talán a legfényesebbe lőléphessen. A zempléni-ungyi egyházmegyék esperesei és gondnokai ezek voltak: Palóczy György 1810-ig, Liskay Sámuel abarai lelkész 1810—1831, Jászai Mihály 1831—1850. Gondnokok a felső-zempléni részről Szemerei Szemere Albert 1799., Szemerei Szemere István 1800—1814., Kazinczi Kazinczy István 1814—1827., Egerfarmosi Kandó Gábor 1828—1832., Vásárosnaményi és Nagylónyai Lónyay Gábor 1831. Gondnokok az ungi részen: Palóczy Horváth György 1827-ig, Palóczy Horváth Simon 1827-től még a szétválasztás után is.

1799-től tehát a Zemplénmegye területén levő egyházak két egyházmegyébe tartoztak, részint az alsózempléni, részint a felsőzempléni-ungiba, később a felsőzempléni. Külön háztartásban élve, a budai kánonok szerint kormányozták magukat, de ezen kánonoknak némely pontjait, vagy bővítvé. vagy azok helyett másokat használva, a szerint, a mint azt a felettök álló egyházkerület szabályrendelettel megállapította. Így pl. 1838-ban végképpen eltöröltetett a papmarasztás, mely pedig a budai kánonokba is be volt fog-

lalva. Átélték azután e kánonok alatt a későbbi időket, a szabadságharcot, majd az alkotmányt felfüggesztő nehéz napokat, de a budai kánonokban kifejezett azt a határozatot nem érhetvén meg, hogy tíz évenként országos zsinat tartassék; csak 1881. évben következett ez be, a mióta 1891-ig majd az akkor Pesten alkotott törvények szerint igazgatja magát mind a két egyházmege. A mindkét alkalommal alkotott törvény az 1791-iki budai kánonok alapján mozog, azzal a különbséggel, hogy az abban még befoglalt házassági kánonok ezekben már nem találhatók, és hogy most már az erdélyi kerület is be van keblezve a magyarországi egyetemes egyház testébe; végül, hogy 1881-ben megalakult az országos közalap, mely mind a két egyházmegevel nem egyszer érezte jótékony hatását; a paritás most már minden vonalon teljes; teljes a zsinat-presbiteri rendszer. Az egyházak népesége szerint presbiteriumot, gondnokot, lelkészt az egyházközség választ. A presbiterium örökdik az egyház anyagi és szellemi ügyei felett, ő választja a tanítót, a felsőbb egyházi hivatalnokokat, az esperest, az egyházmegei gondnokot, a tanácsbírákat, a jegyzői kart. Az esperes felügyel az egyházakra, azok hivatalnokaira, e végett évenként vagy maga, vagy másokkal (tanácsbírák) egyházlátogatást tart. Egyházmegei közgyűlés évenként kétszer, tavaszkor és őszi van, a hol az egyházak minden fenforgó ügyeit elbírálják. A vizitációt a felsőzempléni egyházmegejében előbb három, most négy körbe osztva ejtik meg, az alsózempléniben ötben. A tavaszi gyűlés mind a két egyházmegejében állandó, csak az őszi megy sorrend szerint; az előtt mindkét gyűlés más-más egyházban folyt le, de ennek hátrányait az egyházmege közönsége belátta, ezért a felsőzempléni tavaszi gyűléseit Sátoraljaújhelyre, az alsózempléni Sárospatakra koncentrált. Esperesek voltak a

Esperesek nevei.

Jelenleg a felsőzempléni egyházmege tisztikara a következőkből áll: A jelenlegi tisztikar.
 Esperes: Hutka József bánóci lelkész, gondnok: Bernáth Elemér kir. táblai elnök, tb. esperes: Fejes István sátoraljaújhelyi lelkész, papi főjegyző: Péter Mihály gálszécsi lelkész, világi főjegyző: Dókus László, Zemplén vármegye főszolgabírája, papi aljegyző: Sütő Kálmán miglécsi lelkész, világi aljegyző: Bernáth Aladár, Zemplén vármegye II. aljegyzője. Papi tanácsbírák: Kozma Antal magyarsasi, Szeghő Benő zempléni, Tudja Mihály deregnyői (egyszersmind pénztárnok), Kádár János legenyei és Virág József lasztoméri lelkészek. Világi tanácsbírák: Dókus Gyula Zemplénmege alispánja, Dókus Ernő országgyűl. képviselő, Nemes Lajos nyug. tanfelügyelő, Mándy István

1b. főszolgabíró, Bessenyei István földbirtokos. Ügyész: Izsépi Tihamér. Levéltárnok: Melkó István ladmőcei lelkész. Lelkészerőtekezleti elnök: Hutka József, jegyző Sütő Kálmán. Tanítóegyesületi papi elnök: Péter Mihály, világi elnök: Dókus László, tanítói alelnök: Várady Pál deregnyői tanító. Az alsózempléni egyházmegye esperese a különválás óta: Tóth Kálmán lizskai, majd megyaszói lelkész 1806—1828, Somossy István tállyai 1828—1843, Somossy János sárospataki theol. tanár 1844—1855, Hegedűs László 1855—1868, Kőrössy István harkányi lelkész 1868—1874, Kopré Ferencz 1880—1894, Keresztúri József 1895-től máig. Ez egyházmegye jelenleg a következő 61 anyaegyházból áll: Agárd, Alsóberezki (fil. Felsőberezki), Bacska, Báj, Berzék, Bodroghalász, Bodrogkeresztúr, Bodrogolaszi, Bodrogszentes, Czigánd, Csabaj, Erdőbénye, Erdőhorváti, Gesztely, Golop, Hernádkak, Hernádnémeti, Karád, Karcsa, Kenézlő, Királyhelmech, Kisdobsza, Kiszgés, Kiskövesd, Kistárkány (f. Nagytárkány), Lácza, Legyesbénye, Luka, Makkoshogyka, Mád, Megyaszó, Mezőzombor, Monok, Nagygés, Nagykövesd, Nagyrozvágy, Olaszliszka, Ond, Örös, Perbenyik, Pthrügy, Riese, Sajóhidvég, (f. Kesznyéten), Sárospatak, Semjén, Szerencs, Szomotor-Vécs, Taktaharkány, Taktaszada, Tarczal, Tállya, Tiszaladány, Tiszalucz, Tokaj, Tolesva, Vajdácaska, Vámosújfalu, Viss.

Esperes: Keresztúry József sátoraljaújhelyi lelkész, gondnok: Mecner Béla földbirtokos, papi főjegyző: Hézszer Emil tállyai lelkész, világi főjegyző: Vitányi Bertalan ügyvéd, papi aljegyzők: Ölbey János nagyrozvágyi és Zitás Bertalan pusztahrügyi lelkészek, világi aljegyzők: dr. Finkey Ferencz jogtanár és dr. Kovács Gábor ügyvéd: papi tanácsbírák: Zombori Gedő megyaszói, Gecsey Ferencz tarczali, Kónya András hernádnémeti, Bálint Dezső sárospataki, Páricsi József ezigándi lelkészek; világi t. bírák: báró Vay Sándor, Szinnyey Gerzson nyug. tanár, Koczán Miklós földbirtokos, Mecner András földbirtokos, Debreczeni Bertalan jogigazgató, Miklós Béla földbirtokos, ügyész: Vitányi Bertalan, levéltárnok: Szinyei Gerzson, pénztárnok: Kónya András, lelkészerőtekezleti elnök: Páricsi József.

AZ IZRAELITA HITKÖZSÉGEK.

Zsidó letelepülések.

A zsidóknak Zemplén vármegyében való megtelepüléséről és első szerepléséről semmiféle okirat, vagy más följegyzés, nem nyújt adatokat a történetírónak. *Sátoraljaújhely* város könyvében csak az 1664. évben találjuk azt az első adatot, hogy akkor Macskássy János és neje, Zsidó Katalin, szerződést kötnek. A legelső hivatalos adat arról, hogy zsidó ember ingatlant vásárol Újhelyben, 1761-ből való, a midőn Philep Izsák zsidó és felesége, Judovics Erzsébet, nagyságos Szegedy Johanna asszonytól a Palotás-utczában házat vásárolnak. Ennél egy emberöltővel régebb az a nem hivatalos adat, a melyet az 1860-ban elhunyt Teutsch Dávid újhelyi lakos mond el a végrendeletében, s a mely szerint a végrendelező nagyapja 1734-ben telepedett le Újhelyben, a hol akkor csak két zsidó család lakott. Később sűrűbben találkozunk azzal a különös körülménnyel, hogy zsidók ingatlanokat vásárolnak. Így a város könyvének tanúsága szerint, 1799. május 8-án Kozba Gábor és felesége eladja a Cserkő utczában lévő házat Dávid Rabbé zsidónak és Márkus Annának, a pinezével együtt. Másik adat van 1800. szeptember 12-éről, a mikor Rózsa Márkus görög kereskedő és felesége Marton Heléna eladja háromezer rénes forintért a Vilyókában lévő szőlejét.

Az első iskola.

Arra vonatkozólag, hogy Újhelyben zsidó iskola volt, legrégebb adatot az 1744-ben a regézi és pataki uradalmak teljhatalmu jószágkormányzójának parancsára készült összeírásban (Conscriptio Pratorum) találunk, a mely felemlíti, hogy a „Vigyázó a Fűszfánál“ nevű réten, mely a város birtokosságáé volt, „van egy rét-részecskéje a zsidó iskolának is“.

A zsidók birtokszerzési viszonyaira a XVIII. század közepén érdekes világot vetnek tehát a fenti adatok, mert ezekből kitűnik, hogy téves az a hit, mintha a zsidók nem szerezhettek s nem örökölhettek volna már a legrégebb időkben ingatlanokat. Lehetséges azonban, hogy Zemplén vármegye liberálisabb volt e tekintetben még az országos törvényeknél is és szokásjogilag az ellenkezőjét kultiválta és állapította meg. Ez állítás mellett bizonyít

az a hivatalos adat is, mely a zemplénmegyei es. kir. törvényszéktől, 1851. február 12-én 144-ik szám alatt, a politikai hatóságokhoz érkezett. De még érdekesebb zsidó kulturhistóriai szempontból az az adat, hogy a város közbirtokossága a saját rétvéből a zsidóiskola részére is kihatott egy darabot, hogy azt a szegény zsidó tanító használja. Újhely város örök-vallások-könyvének 54-ik lapján 1767. május 1. kelettel olvassuk, hogy maga a földesuraság, a mely itt Újhelyben a kir. kamara volt, Jónás Dávidnak egy ingatlant ad el, melynek éjszaki szomszédja Markovics zsidó volt.

A sátoraljaújhelyi szent-egylet, mint az izr. hitközségnél lévő adatok bizonyítják, 1772 évben alakult meg. Ebből is következik, hogy már akkor Újhelyben virágzó hitközségnek kellett lennie. Hogy mennyire megfelelt ez egylet hívatásának s a zsidók milyen érzékkel bírtak a közegészségügy iránt, az szintén a város örökvallások könyvének 189-ik lapja 1783-ik év szeptember 24 kelettel igazolja, hogy már akkor a zsidóknak kórházuk is volt.

Ebben az időben egy Ruben Izsák nevű zsidó ötvös is lakott már Újhelyben.

A legrégebb zsidó sírkő a régi zsidótemetőben az 1760-ik esztendőből való, de az elhunyt neve ki nem betűzhető.

A zsidó anyahitközségnél őrzik a fent említett szent-egyletnek könyveit és az elkallódott régi könyvek címlapját. Kulturhistóriai szempontból is érdekes ez a legrégebb emlék. Színes képekkel befestett két lap, oszlopokkal, növénydíszítésekkel körözve, magyarázza azt, hogy Hirsch Naftali vándorrabbi letelepedett Újhelyben és 1772-ben megalakította a szent-egyletet. Az első, díszes lap alsó részén ágyban fekszik egy haldokló zsidó, a kit hitrokonai imádkozva vesznek körül. A második lapon már üres az ágy s a halott, ősi szokás szerint, a földön fekszik; feje mellett égő gyertya, a mellett két gyermek ül; két oldalt pedig két hitrokon készül a halottat felemelni. Jobbról két másik zsidó férfi s azok mögött a koporsó deszkáját fűrészelő alak. A lap alján távlatban a zsidó temető látszik, kőfallal körülvéve; belül a sírásók dolgoznak. Négy zsidó a vállán viszi a fekete lepellel borított Szentmihálylovát, melyet a gyalog haladó gyászoló közönség követ. Érdekes az e képeken látható zsidók ruházata. Legtöbbje cipőben, magas, térdig érő harisnyában, térdén felül érő kabátban és rendes kalapban van. Az a rút jellegzetes viselet, a strámlis és kaftán, melylyel a lengyel zsidók most is dísztelenítik Újhely és felső Zemplénmegye utcait, ezen a képen nem láthatók.

A vármegye 1807 évi jegyzőkönyveiből kitűnik, hogy egy Lengyelországból idekerült rabbi miatt nagy kellemetlensége volt a zsidó hitközségnek s a rabbit ki is utasította a hatóság, sőt visszavittette Lengyelországba.

Hogy 1790 év előtt hol állott a zsidók temploma, azt nem tudjuk; alighanem csak valamilyen kis imaházuk lehetett. Az ismert régi templom a jelenleginek udvarán állott és falai a mostani városháza hátulsó falának támaszkodtak. A fundusa a báró Sennyey-féle nemesi birtokhoz tartozott és mielőtt templommá alakították, magtár volt. Egy fenmaradt, kőbevésett emlékből, mely az új templom falába van illesztve, tudjuk, hogy a régi templom 1790-ben épült. A templom építésének idejében tehát már virágzó hitközségi élet volt Újhelyben, mint azt a templom nagyságából és terjedelméből is következtethetjük. Ez a templom 1887-ig állott. Lerombolásánál hét—nyolcz földalatti czellának látszó helyiséget találtak, a mi arra enged következtetni, hogy valamikor régen a templom helyén börtönhelyiség, vagy talán kolostor állott.

A zsidó lakosság, illetőleg a családfők neveiről és számáról az 1817—18 s 1819 évből maradtak fenn adataink, az úgynevezett Lista Taxalis, vagy „tolerantialis taxa“, türelmi adó-kimutatásból. Ezt az adónemet tudvalevőleg Mária Terézia királynő hozta be 1749-ben és a zsidók ezt más adóikon felül is fizették. II. József pedig, ki kötelezte a zsidókat, hogy német neveket vegyenek fel, cameralis taxára változtatta ezt az adót és liberálisabb felfogásból indulva ki, a zsidóknak ezzel szemben kedvezményeket adott s főképpen önkormányzati jogkörükön tágitott.

Az újhelyi zsidó hitközség legrégebb jegyzőkönyve 1831 február 13-án kezdődik. Akkor választották jegyzőnek Grünfeld Heselt. Ugyanekkor a

Sátoraljaújhelyi hitközség.

Szentegylet.

Az első zsinagóga

A hitközség jegyzőkönyvei.

híres Teitelbaum Mózes volt a hitközség rabbija, kit csodatevőnek mond a hagyomány, s a kinek sírjához, Sátoraljaújhelyben, még ma is ezrével zarándokolnak messze vidékről a hívők.

A hitközség jegyzőkönyveit 1834-től fogva vezették magyarul. Ebből az első magyar jegyzőkönyvből kitűnik, hogy az 1828—29-ik évben kivetett úti munka és levéllírdás váltsága fejében a zsidók kétezer forintot fizettek. Az 1836. év február 15-én az újhelyi zsidók főbírójául Schön Móriczot választották meg, a tanács tagjaivá pedig Engel Ábrahámot, Bermann Izráelt, Thoman Mórt, Kremer Mojzest, Reiner Ábrahámot, Hartstein Pinkeszt, Ginszler Aront és Reichmann Sámuel.

Az újhelyi zsidóság első elkülönítésének nyomait már az 1842 márczius 4-én felvett jegyzőkönyvből látjuk, a midőn a zsidó hitközség panaszolja a közhatalomnak, hogy külön zsidó-társulat van alakulóban, melynek tagjai „elkülönözni kívánnak”; a kiküldött szolgabíró a társulat alakítását betiltotta.

Kesztenbaum
alapítványai.

Az új iskola.

A tulajdonképeni izr. népnevelés 1838-ban kezdődik, a mikor Kesztenbaum nagy hagyatékából egy Sátoraljaújhelyben felállítandó zsidó elemi népiskolára százezer forint jutott. Az iskola 1838-ban, a mostani Rákóczy-utczában épült s a homlokzatán veres márvány emléktábla ezzel a felirással: „*Kesztenbaum Márton* alapítványából Izraeliták Tanodája; megnyílt 1838. október 16.” Az iskola ünnepies megnyitásakor *Matolay* Gábor, az iskola főfelügyelője, mondta az ünnepi beszédet. Az iskola első felügyelője *Thoman Mór* (szül. 1792-ben, meghalt 1876-ban) *Thoman István* jeles zongoraművészünk nagyapja volt. Az iskolában a tanítási nyelv kezdettől fogva magyar volt. Egyike a legjelesebb főtanítóinak *Heilprin* Mihály volt, ki 1848-ban, mint honvéd, később pedig mint Szemere Bertalan belügyminiszter titkára, szolgálta a haza szabadságának s függetlenségének ügyét. 1852-ben a hitközség áldozatkészségéből alreáliskolával és leányiskolával bővítették az iskolát. 1856-ban a reáosztályokat kevés tanuló látogatta, miért is megszüntették azt és a helyett a leányiskolát bővítették ki négy osztályúvá. 1860-ban az iskola „királyi izr. elemi mintaiskolá”-vá emeltetett. 1872 óta, mint „hitközségi elemi népiskola” teljesíti vallási, kulturális és hazafias működését.

Az 1850. évben a zsidók száma Zemplén vármegyében 14,988 volt, mint ezt Fényes Elek statisztikai munkájából tudjuk.

1852-ben *Lőw* Jeremiást választották meg főrabbinak, a ki művelt lelkületű, nagy tudományú férfiú volt. Az ő idejében vált két részre a zsidó hitközség, mert a chasideusok külön községgé alakultak s elszakadtak az anyahitközségtől. *Lőw* talmudiskolát tartott fenn. 1874-ben történt halála után fiát, *Lőw* Lázárt, választották meg, a midőn újra szakadás történt a hitközség kebelében s az orthodoxok kiválván, új hitközséget alakítottak. Ezidőszertől tehát Sátoraljaújhelyben három izr. hitközség van, három külön szervezettel, három templommal s két hitközségi iskolával, a mennyiben az orthodoxok külön fiú-népiskolát tartanak fenn, szintén jeles magyar tanerőkkel. A felekezeti türelmességre említésre méltó példa, hogy az 1840-es években még más vallásuak is segélyben részesítették a hitközség szegény zsidait, így 1848 július havában az előljáróság köszönetet mond tekintetes *Spek* Úr homonnai gyógyszerésznek azon hatvan pengő frtos alapítványért, melyet a helybeli héber közönséghez küldött örökös alapítványul.

Hogy az újhelyi zsidók az 1848-iki szabadságharcban élénk részt vettek, azt bizonyítja az 1848-ban felvett jegyzőkönyv. Sokan mentek háborúba az újhelyi zsidók közül s nem egy vitte hadnagyi rangra is. Az 1850. évben felvett jegyzőkönyvből látni, hogy az újhelyi zsidó hitközségre is kivetették azt a büntetést, melyet Pozsony és Temesvár kivételével, az összes magyarországi zsidó hitközségekre szabtak a szabadságharcban való részvétel miatt.

Homonnai
hitközség.

A *homonnai* izr. hitközség helyi legrégebb történetének megírásához szükséges adatokat sem régi jegyzőkönyv, sem okmány, sem pedig hitelt érdemlő szájhagyomány nem nyújt; annyit azonban bizonyosan megállapíthatunk, hogy Homonnán és vidékén évszázadok óta laktak zsidók, ha csekély számban is. A kéznél levő iratok tanúsága szerint az 1780—90 években a homonnai zsidók száma annyira növekedett, hogy immár rendezett hitközséget alakíthattak, a mely azután betegsegélyző egyletet (*Chevre Kadisa*) alapított s rendes új zsinagógát emelt. Ez a zsinagóga az 1793. évi

tűzvészben elpusztult róm. kath. templom romjaiból épült, mely romok törmelékeit a zsidóság gróf Csáky István és gróf Van-Dernáth Henrik földesuraktól vásárolta meg, szekerenként két garasért. Ezt az adásvételt igazolják a ma is meglevő, német szövegű szerződések. Ez az itt épült zsinagóga szálmával földött volt; nemsokára szűknek is bizonyult s így újabbat, díszesebbet emeltek, melynek építését 1796-ban be is fejezték.

A homonnai hitközség szervezkedése, a legrégebb jegyzőkönyvek szerint, 1809 évi húsvét köznapiján veszi kezdetét, a mikor Propper Mór elnöklete alatt és Spira Jakab rabbi jelenlétében elhatározták, hogy e naptól kezdve minden gyűlésről jegyzőkönyvet vezetnek. Érdekes az 1821. évi húsvét köznapiján felvett jegyzőkönyv, mely szerint a Gabella (hús-krajczár) heti harminczhat váltó forintért bérbe adatott, de már néhány héttel később a bérlő bérléengedés iránt folyamodott. A hitközség belátta veszteségét és heti két váltó forintot engedett is a bérlőnek. Ennek a jegyzőkönyvnek a végén meg van az első öt heti Gabella jövedelemnek a számadása, melyből a hitközség szükséglete és fedezete is kitűnik. A számadás következő: A Gabella-bérlő fizetett két heti bérfejében hatvannyolcz váltó frtot. Ugyanezen szerződés szerint óvadék fejében, három heti bérösszeget, százkét frtot; az első két heti bértöbblet a bérléengedés előtt négy frt. Összesen százhetvennégy frt. E bevétel ellenében a kiadás: A rabbi két heti fizetése tizenkét frt, a kántor és a metsző két heti fizetése húsz frt, a rabbi helyettesnek négy frt, templomszolgának négy frt, a rabbi régibb követelés kiegyenlítésére hat frt, a kóser mészárszék bére tizennégy frt, a szegények segélyezésére kirendelt gondnoknak harminczkét frt, gróf Van-Dernáth követelése a templom belhely után 1822. évi december végéig negyvenöt frt, a tanácskozási helyiség bére tizenhat frt, a kántornak előlegül, mely összeg azonban megérkezése után heti fizetéséből heti két frtjával levonandó létszen, tizenöt frt; a rabbinak előleg a járandóságára hat frt. Összesen százhetvennégy frt. Ha tekintetbe vesszük, hogy Czirókamező volt földesurának, gróf Szirmaynak, százötven év előtti feljegyzései szerint, az akkori rabbi fizetése csak abból állott, hogy szabad volt a földesúr legelőjén egy tehenet legeltetnie, akkor bizonyára a homonnai rabbi hat váltó forintnyi heti fizetése már haladást jelent. Az utána következett rabbi, Fischel Horovitz, évi fizetése már negyvenhét váltó forint volt, de ezt a pénzt nem kapta rendesen, a mint a hitközséghez intézett folyamodványából látszik, melyben arra kéri a hitközséget, hogy a már lejárt negyvenhét forint évi járandóságát fizessék ki, mert már nem tudja kitől kérjen kölcsönt.

Az 1835. évtől fogva meg vannak türelmi adó és közmunka kivetésére vonatkozó jegyzőkönyvek és számadások, a melyeket a járási főszolgabíró felülvizsgált és hitelesített. E jegyzőkönyvek egyikében találjuk azt a tételt, hogy a zsidó hitközség kilencszázötven forintot fizetett tíz újoncz megváltásáért. Az 1881. évig héber és német nyelven vezették ezeket a jegyzőkönyveket; csak 1881. július 19-én folytatták magyar nyelven.

A homonnai izraeliták intézményei közt legrégebb a már említett Chevra Kadisa, a melyet 1787-ben alapítottak. Ez egyesületen kívül virágzó a Talmud Tóra egyesület, a melyet 1835-ben alapítottak szegénysorsú gyermekek taníttatása érdekében. Harmadik egyesülete az úgynevezett „Komasági-egylet” (Sandekoth), melynek az a célja, hogy szegénysorsú családoknak — abban az esetben, ha újszülöttjének komát nem kaphat, mivel az nagyobb költséggel jár — az egylet tagjai közül sorsolnak ki komát, kinek költségeit az egyesület viseli. Ennek az alapítása még az 1820. évre esik.

A szerenesi izr. hitközségre vonatkozó legrégebbi írott adat 1809-ből való. Ez az irat gyűjtőívnek látszik s imaház építésére vonatkozik. Ebből az ívből kitűnik, hogy a gyűjtés hat évig tartott és ezerhatvankilenc váltó forintot és nyolczvan krajczárt eredményezett. Szerenes abban az időben nem volt önálló hitközség, hanem csak a mádi rabbikerülethez tartozó fiókhitközség. Saját belügyeit azonban önállóan vezette, a mit egy 1815-ben készült, héber szövegű alapszabály is bizonyít. Ez alapszabályok alatt tizenegy aláírás látható, a mi annak a bizonyítéka, hogy a hitközség alig számlált ennél több tagot. A hitközséget egy gondnok (Gabai) és négy előljárósági tag kormányozta. 1846-ban a hitközség élére elnököt (Rós Hakóhol) választottak;

Egyesületek.

Szerenesi hitközség.

Iskola.

e tisztségre Engel Józsefet emelték, a ki a hitközség sorsát előmozdította. Hűséges segítő társa volt a hitközség kiépítésében a Billitzer család. 1854-ben a hitközségnek már rendes költségvetése is volt, mely 585 forinttal szemben 574 forint kiadást tüntet föl. 1860-ban a régi alapszabályokat kibővítették. Az 1873. évben a szerencsi zsidóság hithű aut. orth. hitközséggé szervezkedik és az 1871. évben a királytól szentesített magyar és erdélyhoni aut. orth. zsidóság alapszabályait elfogadta. Ekkor vált ki a mádi rabbikerületből és alkotja azóta az önálló szerencsi anyahitközséget. 1875-ben a hitközség iskolát alapított és pedig 1886-ig egy okleveles tanítóval, azóta pedig hittan-tanító alkalmazásával bővítve ki azt. Kezdetben az iskola bérházban volt elhelyezve és csak 1888-ban jutott külön épületbe.

A hitközségi tagok fölszaporodására nagy befolyással volt a Szerencsen 1891-ben épült ezukorgyár, melylyel a város ipara és kereskedelme emelkedett. Az 1895. évben a hitközség temploma már szűknek is bizonyult és így külön imaház épült, mely azonban nem tartozott a hitközség felügyelete alá és imarendje is a hitközség régi imarendjétől eltérő (szefárd) volt. 1900-ban a régi templomot a hatóság közveszélyesnek nyilvánította és bezáratta. Két éven át a hívek magánházakban tartották istentiszteleteiket, míg a hitközség deszkából ideiglenes templomot állíthatott föl. 1902-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter az orsz. tanítói nyugdíj-alapból ötven év alatt törlesztendő negyvenezer koronás kölcsönt juttatott a szerencsi hitközségnek új, díszes templom fölépítésére, mely 1903 augusztus 6-án meg is nyílt.

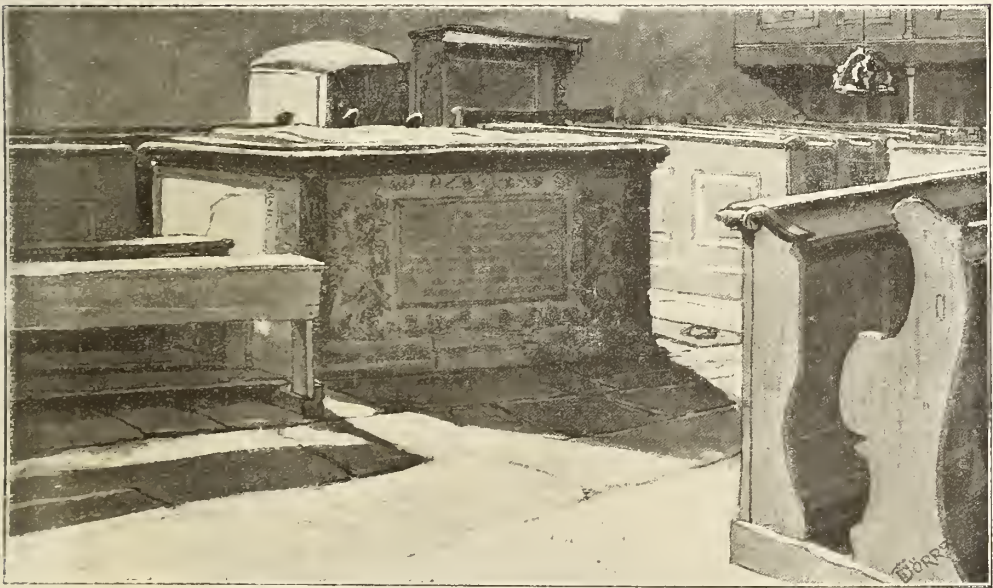
Varannai hitközség.

A *varannai* hitközségről csak szájhagyomány révén tudjuk, hogy mintegy két évszázad előtt fennállott. A jelenlegi izr. temetőben százötven éves sírkövek láthatók, a melyek szintén régiségről tanúskodnak. Varannón nagyhírű rabbik működtek, többek közt Lichtenstein Mózes és Spira Ábrahám, a ki negyven évig állott a hitközség élén; továbbá Schick Dávid, Spira Zakariás, Wechsler Soma. A hitközség egyesületei között legrégebb a Chevra Kadisa, melynek alapszabályai a XVII. századból valók. Második egyesülete a Bikur Cholim, melynek alapszabályait a hírneves Teitelbaum Mózes állította össze 85 évvel ezelőtt. E két egyesületen kívül van még a Koronaegylet.

A tanügy terén is régi munkásságot fejt ki a hitközség. Mielőtt a jelenlegi állami (ezelőtt községi) iskola létesült, rendes három osztályú, nyilvános jellegű izraelita iskola volt a róm. kath. hitközséggel közös épületben. Ez az épület eredetileg kórháznak volt szánva, de 1849-ben a város képviselőtestülete szükségesebbnek látta az épületet a róm. kath. és izr. hitfelekezeteknek iskola-helyiségül átengedni, a melyet később közösen, a czélnak megfelelő módon, átépítettek. Erről számol be a volt községi iskola 1878. évről szóló értesítője. Varannón jelenleg állami iskola lévén, az izraelita hitközség Talmud-Tóra iskolát tart fenn. Ennek költségei fedezésére szolgálnak Stareich Izrael és nejének 1888 január 20-án tett ötezer koronás alapítványa, továbbá a tandíjak és a hitközség hozzájárulása.

Szerencs. — Az árpádkori ev. ref. templom.

A Rákóczy-siremlék a szerencsi ev. ref. templomban

Régi magyar himzések.

(A felsők Lorántffy Zsuzsánna himzése a sáros-pataki ev. ref. egyház birtokában, az alsók Vladár Emilné birtokában, Klazányban).

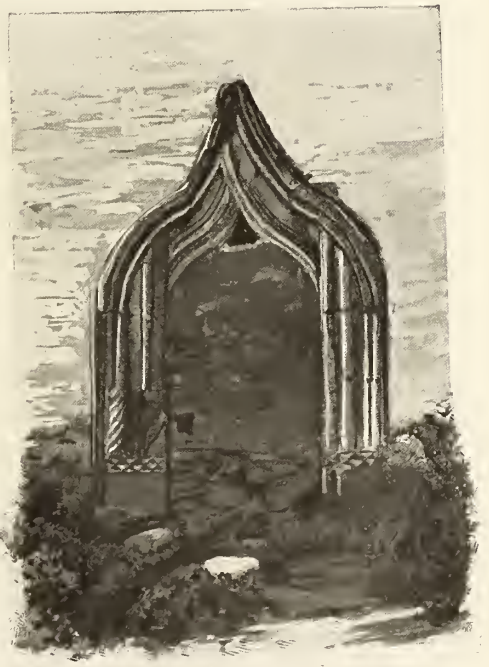
Bári Mihály padja 1615-ből a kisbári ev. ref. templomban.

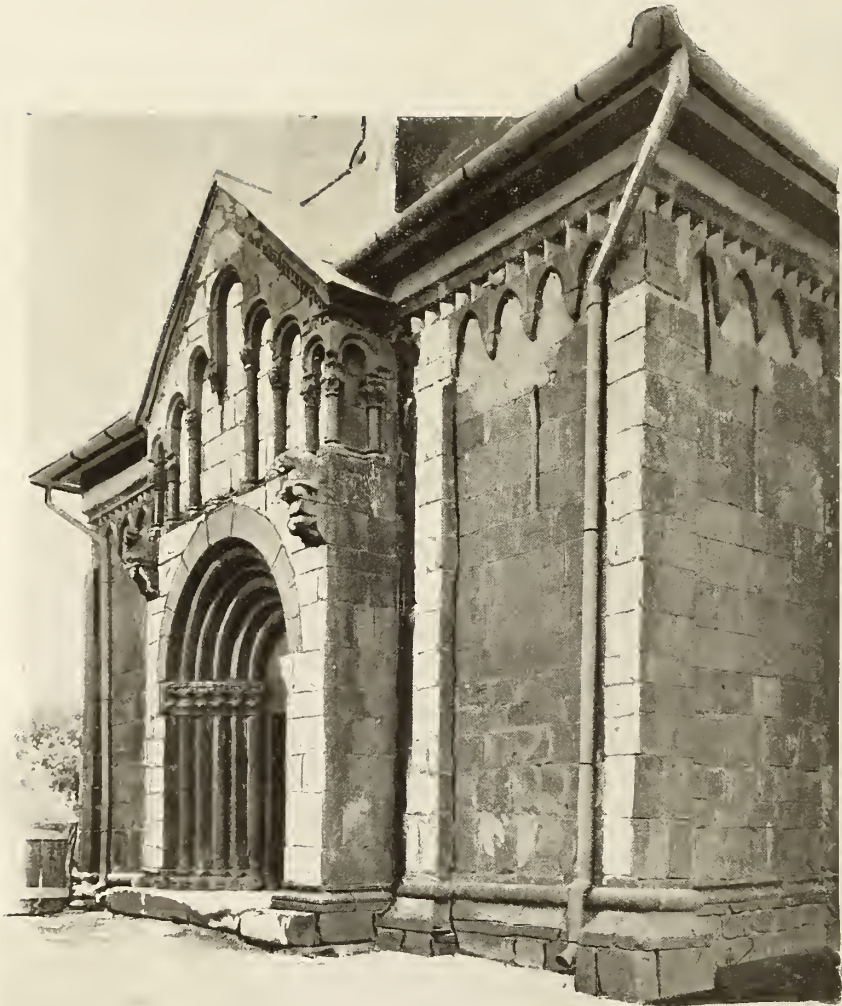
Bodrogszentés. — Az árpádkori templom.

A portálé.

Befalazott oldalportálé.

A karsai árpádkori templom homlokzati része.

ZEMPLÉN VÁRMEGYE TÖRTÉNETE.

I. RÉSZ. AZ ELSŐ TÖRTÉNETI NYOMOKTÓL A MOHÁCSI VÉSZIG.

I. Őskor, a néprándulás és a honfoglalás kora.

A mai Zemplén vármegye alsó részének területe évezredekkel a történelmi korszak előtt lakott volt, de földrajzi fekvése következtében nem lehetett mindenütt egyaránt alkalmas a földet birtokába vevő ősember befogadására. Míg a vármegye éjszaki és éjszaknyugati határán elvonuló hegyláncz földtani alakulása az ú. n. harmadkori képletet tünteti fel, tehát a földtani rétegek között a legrégebb, addig a Bodrogtörzs mély síkja, még a történelmi korszakban is, túlnyomólag vízenyős, tehát a letelepülésre alkalmatlan terület volt.

Őskor

A tokajhegyaljai hegyvidéken talált az ősember először otthonra. Ennek talaja a negyedkorban, tehát az óriási kőrödzők és a ma is élő emlősök megjelenésének korszakában is, oly szilárd volt, hogy azt az idevetődött ősember céljaira felhasználhatta. Efféle óriási kőrödzők csontmaradványai Tokaj mellett a Tisza folyó medréből, úgyszintén a szőlőtermő hegyek aljában lerakodott iszaprétegekből kerültek felszínre. Találtak ily maradványokat Tarczal határában is.

A legrégebb kőkorszakbeli leletek is túlnyomólag e vidékről származnak, mint például Alsómihályi község határának éjszaknyugati, Kázmér község irányában elterülő részében, melynek földje különösen kedves tartózkodási helye lehetett az ősembernek. A Dókus Gyula alispán régiséggyűjteményének kőkorszaki leletei között lévő kővésők és kőbalták legtöbbször a mihályi régiségmezőből került ki. Ősembernyomokra akadunk Kisazar, Szécskeresztúr, Zebegnyő és más községek határában. Herczegkút határában a Pogánykúttól nyugatra, a komlóskai gyalogút mellett levő vízmosás bal oldalán, őskori tüzelőhely nyomaira akadtak és e tájról Kiss Elek, sárospataki tanítóképző-intézeti tanár 23 darab őskori eszközt gyűjtött össze, magán régiségtárába.

Kőkorszak.

Őskori ember nyomaira akadunk a Nagyerdő-pusztán (a Bodrog és Latorcza összefolyásánál), hol a bronzkorszakban is laktak emberek, továbbá a zempléni hegyszigeten s a tokaj-eperjesi trachitvonalban, Vily és Radvány között. De bármily nagyszámúak ezek az őskori leletek, azt még sem tudjuk megállapítani, vajjon az azokat használt őslakók egy korszakban éltek-e, és hogy ez őslakókat hány évezred választja el tőlünk.

A kisazari obsidián-leletből azt következtethetjük, hogy még a régebb korszakból, a palaeolith-korból való, de ugyanott találtak számos oly ősedénycserepet, konyhahulladékot, kőbaltát, melyek már az újabb neolith kőkorszakba tartoznak, mert ebbe a korszakba esik az agyaggyártás felalálása.

E korszak népei már a czölöpépítészetben is jártasok voltak. A Bodrogtörzsnek bodrogmenti részében a czölöpépítészetnek határozott nyomai találhatók (Bodrogtörzs és Sárospatak határában), de hogy azok a svájcz czölöpépítmenyes őslakók kortársai voltak-e, azt nem lehet megállapítani.

A czölöpépítmenyben jártas ember már fejlettebb művelődési fokot mutat és átmenetül szolgál a bronzkorszakba, mely korszakból szintén tömördek lelet

maradt reánk; így a többi között a Bodrogkeresztúr, Erdőhorváti, Karád, Komlóska, Alsómihályi, Megyaszó, Nagymihály, Mészpest, Cselej, Ordasfalva, Regécz, Tokaj, Tolcsva, Utczás és Zombor községek határaiban talált leletek tanúskodnak itt az akkori korszak emberéről.

Bronzkorszak.

A bronzkorból a legérdekesebb leletek a bodrogkeresztúri, az erdőhorváti és a cseleji, Sátoraljaújhely alsó határában pedig a bibérez-homoki bronzkarikapézn-leletek, melyek már fejlettebb viszonyokra és ama korszakban űzött kereskedelemre engednek következtetni, sőt a Tiszaluczon talált zománcozott aranykapocsban még az ötvösművészet nyomaira is ráakadunk.

Vaskorszak.

A bronzkort követő vaskorszakban már némileg eloszlik a homály, mely hazánk őskori lakóit takarja.

A legrégebb történelmi adatok szerint Krisztus előtt 350 körül, vagyis macedoniai Fülöp korában, a kelták fészkeltek be magukat hazánkba, a kik valószínűleg a Hegyalján s a Bodrogközben is megfordultak. Tőlük kapta nevét a Tisza folyó. A kelták egész Kr. e. 50-ig lehettek hazánk területén, mikor a géták királya őket a Duna és Tisza vidékéről kiszorította.

A Tokajig terjedő duna-tiszaközi róna sohasem került római uralom alá; itt mindenkor barbárok laktak, habár kétségtelen, hogy a római légiók az itt lakott barbár népek ellen is hadakoztak (Dongó Gy. Géza: Sátoraljaújhely története. 28. l.), ide nem hatolt, gyökeret itt nem vert a római kultúra s ezért a kelták uralmának megszűntével beöznlő germán törzsek akadálytalanul települhettek le hazánk éjszakkéleti részeire s a Felső-Tisza vidékére.

Germánok.

Kr. előtt 175-től kezdve, mikor a germán bastarnák települnek le az éjszakkéleti Kárpátok vidékére, egész 870-ig Kr. u., mikor a gepidákról utoljára történik említés, egy sereg germán népfaj fordul meg Magyarország területén. (Borovszky Samu dr.: A Honfoglalás Története, 83. l.)

A germán fajhoz tartoztak a ligok, viktohálok és burok, a kik körülbelül a Hernád folyó és a Tisza forrásai között elterülő földön tanyáztak és a Krisztus utáni II. és a III. században szerepelnek.

A germán népfajok emlékét számos helynév őrzi Zemplén vármegye területén. Így a Hernád-folyó neve (Hornad, Chornad), az ófelnémet hornaht, ágasbogas szóból származik. Lasztócz község is, melynek a nevét még a XVII. évszázbeli okiratok is következetesen így említik: Lasztholz, germán eredetre vall, noha Nagy Gyula szerint, inkább a szláv Lasztovecz magyarosabb alakja (Laszth-ócz). Germán típusú fegyverzetek kerültek elő a Bodrogkeresztúr határához tartozó, a Bodrog-folyó balpartján elterült, most már lecsapolt és szénatermő rétséggé átformált Balota és Bogdány nevű tófenekéből.

A római uralom még fénykorában sem jutott el a mai Zemplén vármegye területére, de az itt lakó barbár népek és a rómaiak között bizonyos érintkezés állott fenn, a melyre nézve a Karos község határában, a Kenderész nevű dűlőben talált őskori halászati eszközök nyújtanak némi támasztékot, melyek mellett, egyesek, római korbéli bögrék és edények fordultak elő. (Dongó: Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. 1899. évf. 301.)

Népvándorlás.

A népvándorlás alig hagyott számbavehető emléket a vármegye területén. Lezajlása után, a VI. században, a longobárdok foglalták el hazánk éjszakkéleti részét s így a mai Zemplén vármegyére is kiterjeszkedtek.

A longobárdok szintén a germán fajhoz tartoztak. Eleinte a herulok fenhatósága alatt állottak, de Tato fejedelmük alatt (493—509) függetlenítették magukat. Wacho uralkodása alatt (509—539) a longobárd királyság tekintélye mindegyre növekedett, uralmát lassanként kiterjeszté a Morva-mezőtől egészen a Beszkidekig, de a mai Zemplén vármegyét nem uralták a longobárdok, mert már Audoin királysága alatt (546) a gazdátlan Pannoniát szállották meg. (Borovszky S., A longobárdok vándorlása. Századok 1885. évf.)

A longobárdokat az avarok követik; ezek szintén a VI. században telepednek le a Duna és a Tisza közére.

Az avarok uralmának súlypontja inkább a Tisza környékére esett, mert Pipin 796-ban átkelven a Tiszán, itt dűlta szét az avar fejedelmek székhelyét.

Pipin utóda, Nagy Károly császár, ugyan 803-ban az egész Avarország ura lett, de Nagy Károly szemei előtt is a római imperátorok példája lebeghetett, mert uralmát Pannonia határán túl nem terjesztette.

Noha az avarok uralma megtört, mindazáltal még a IX. században is találunk róluik feljegyzéseket. Így, midőn a magyarok beköltöztek, itt avarokat is kellett találniok. Ugynevezett „avar gyűrű” nyomai láthatók Magyarizsép határában. Ugyanott évekkel ezelőtt egy római sisakról való Minerva-fejet szántottak ki a földből. Ez a római emlék-lelet Kassán a Felső-magyarországi Múzeumnak egyik igen becses darabja. Avar körvár helyén fekszik Abara helység is, (Obora: körülkerített hely) a Latoreza folyó jobb partján.

A longobárdok elköltözése után szlávok kezdtek mind sűrűbben a mai Zemplén vármegye területére beszállingózni. a kik az avarok hatalmának fénykorában ezek szolgálatában állottak, sőt már a VII. század elején az avar khágán (fejedelem) szláv harezosokat küldött segítségül a longobárdoknak.

Az avar uralom megdőltével, noha Avarország szétfoslása után imitt-amott, egyes népszigetekskéken, a nagy népvándorlás áradatában, maradtak vissza Zemplén földén avar nemzetségek is, melyek közül egy a *vár*, más a *kün* ágazat volt, a mai Zemplén területén tanyázó szláv nép mégis némileg függetlenítette magát, a nélkül azonban, hogy a déli és éjszaki szomszédos hatalmak befolyásának, illetőleg uralmának sikeresen ellentállani tudott volna.

A honfoglaló magyarok tehát a mai Zemplén vármegye területén csak egyes szláv és pedig Thesszalonikából ide följazott néptörzsekre akadtak. Ezek között voltak a *chlimi* szlávok is. Ők alapították Helmecezt. Chelmetz azt jelenti, hogy Chelmből származott kis ember. (Dongó: id. m. 34. l.) A bodrogmenti Zsadány községgel kapcsolatban állott, idők folytán alámerült Arbonya helységet is thesszalonikai szlávok telepítették. A letelepült szlávok emlékét főleg a helynevek őrizték meg számukra. Maga a vármegye Zemplén földvárától vette nevét, mely kétségkívül a honfoglalást megelőzőleg, a szláv uralom idejében fennállott. A Zemplén név a szláv zem, zemlja = föld (helynév-képzővel: Zemlján) származik, jeléül annak, hogy a szláv őslakosok földműveléssel is foglalkoztak, mely körülményt a többi helynevek is igazolni látszanak, melyek az erdészettel állanak összefüggésben. Így trunu (tövis) szóból alakult Tarnóka; az erdő neve az ó-szláv nyelvben lesu, ebből alakult Leszna. Az egyes fanemektől vették nevüket: Topolya (topola = nyárfa), Brezovecz (bréza = nyírfa), Oreszka (orah = diófa), Lask és Liszka (laska, liska, leska = mogyorófa) Az erdei tisztás, mely a letelepedésre kiválóan alkalmas hely volt, szlávul annyit jelent: láz, és ily nevű községeket találunk Zemplén vármegye területén is.

Számos helynév vette eredetét az ásványoktól is; így kamenu szlávul annyi, mint kő. Kemenceze nevű helység csak határozott magyarosított alakja a szláv Kamenicze, Kamencz szavaknak. Szurok szlávul smol; innen származik Szmolnik. Só szlávul sol; innen származik Szolnoecska község neve, mely a XIV. században Szolnoknak hangzott.

Allatnevekből alakultak a következő helynevek: Turány (turu szlávul a. m. bölény) jeléül annak, hogy a szlávoknak itt bölénnyel is akadt dolguk. Varaunó (vran = holló) Vola, Volona (volu = ökör), Rákócz (rák), Vidrány (vidra), mindkettő eredetileg szláv szó. Már magasabb művelődési fokot mutat Terebes, (trebez = írtás). (Borovszky i. m. 81. l.) Kostelu szlávul annyi, mint templom; az ebből alakult Gesztely már magyaros kiejtésre vall.

A szlávok már ismerték a várépítésnek kezdetleges módját. Földből készült sánczokkal kerítették el az egyes emelkedettebb pontokat, a hol ők maguk és barmaik védelmet találtak.

A Felső-Tisza vidéke általában bővelkedik ily földvárakban, de mind-ezeket nem kizárólag a szlávok alkották, mert ők is már találtak itt sánczokat, melyeket elfoglaltak és felhasználtak.

Hogy a honfoglalás idejében lakott-e a szlávokon kívül más nép is Zemplén vármegye területén, ez a kérdés vita tárgya.

A tiszai bolgárokról megemlékeznek ugyan egyes források s valószínű is, hogy ezek az avar birodalom megdőlte után az aldumai bolgárokhoz csatlakoztak. Ebből Safarik Pál József, szláv ethnografiai művében azt értelmezi, hogy azok a csatlakozás következtében egészen a Kárpátokig terjeszkedtek. (Szlav. Alterth. II. 173). Safarik-nak ezt az állítását azonban mind

Hunfalvi, mind más ethnografusok megeczáfolják, (Hunfalvi Pál: Magyarország Ethnográfiája), mert a tiszai bolgárokat a biborban született Konstantin, a ki pedig a honfoglalás történetére nézve elsőrendű forrásunk, egy szóval sem említi. Különb is a mai Zemplén és Ung vármegyék felső részei, Sáros, Szepes, Liptó, Zólyom és Túróc vármegyékkel összefüggő erdőséget alkottak.

A honfoglalás.

Itt is lakhattak ugyan emberek, de nem törzsek. A honfoglalás idejében az aldunai részeken tényleg fennállott egy bolgár birodalom, de hogy az a Beszkidekig terjedt volna, mint Anonymus írja, erre nézve semmiféle adattal sem rendelkezünk. Mindezeket megelőzően azonban, vagyis Kr. u. az V. évszázadban, a vármegyének alsó része *Attila* hún király világbirodalmához tartozott.

Anonymus szerint, a honfoglalás idejében, a Duna és a Tisza közén, fel egészen a Beszkidekig, Szalán fejedelem uralkodott, kinek őse, Keán bolgár fejedelem foglalta el Ungvár vidékét, egészen a ruthén határig s az elfoglalt területre szlávokat telepített.

Csak hogy az Anonymustól említett Kean-nak sem a IX., sem X. században nyomát sem találjuk. Pauler Gyula művét véve irányadóul, (A Magyar Nemzet Tört. Szt. Istvánig, 34—35. l.), a honfoglaló magyarok 895 év végén szállottak le, Árpád vezérlete alatt, a vereczkei szoroson, Munkács és Ungvár vidékére. A magyarok mindenekelőtt a Felső-Tiszánál igyekeztek tért hódítani, majd lenyomultak a Sajóig. Tehát a mai Zemplén vármegye területe (t. i. az a része, a hova a lovasnép eljuthatott) még a 895 év végével a honfoglaló magyarok birtokába került.

De hogy a mai vármegye területének elfoglalása minő harcok árán ment végbe, arra nézve nincsenek adataink. Kétségtelen azonban, hogy a honfoglalás későbbi folyamán is, a Duna és a Tisza közén tanyázó s a morvákól függő népek, 896—897 között, csakhamar meghódoltak, az egyes földvárakban tanyázó bolgár őrség csekély ellentállást fejtett ki, a szlávokat pedig a honfoglalás közelebből nem érintette, mert ők csak urat cseréltek: bolgárok helyett magyarokat. (Marczali Henrik, Millem. Tört. I. 113.)

Közelebbi egykorú adatok hiányában csupán Anonymus előadására, továbbá a honfoglaláskori leletekre és a helynevekre vagyunk utalva. Közöljük első sorban Anonymust, a nélkül, hogy előadására nagyobb súlyt helyeznénk és azt feltétlenül hitelesnek elfogadnók.

Anonymus szerint a honfoglaló magyarok a Havas-erdőn át jöttek be Álmos vezérlete alatt, majd Munkácsnál megpihenvén, Ungvár alá szállottak, melynek parancsnoka: Laborcz vezér, az ostrom elől idejekorán Zemplén várába menekült; de a magyarok egyik csapata üldözőbe vette őt s egy folyóvíz mellett elfogta, mely róla Laborcznak neveztetik. Álmos négy napon át tartózkodott Ungvárt, mely idő alatt fiát, Árpádot, a magyarok vezérüknek választották.

Árpád akkor Ungvárról kivonulván, seregével a Bodrog-folyó balpartján, Zemplén várával szemben állapodott meg. Itt fogadta Szalán bolgár herczeg követeit, a kik urok nevében a további előnyomulást megtiltották neki, miután a Bodrogon túl már a bolgár herczeg birodalma következett.

Árpád e követek útján a Sajóig terjedő terület átengedését kérte Szalántól, maga pedig Tarczal nevű vitézét a vidék kikémlésére küldte, egyszerűen küldöttséget menesztett Szalánhoz, melynek tagjai között voltak Tarczal, Ketel és Und is, kiknek neveit Anonymus Zemplén vármegye helyneveivel hozza kapcsolatba. Szalán, Árpád kívánságát teljesítvén, követeit gazdagon megajándékozta. Anonymus előadása szerint tehát Zemplén területe harcok nélkül jutott a magyarok birtokába.

Mellőzve Anonymusnak a Szerencs és Tarczal helynevekhez fűzött meséit, még csak azt jegyezzük meg, hogy előadása az időrendben is téves, mert az ő elbeszélését követve, a magyarok a 44-ik napon jutottak a Bodrog balpartjára, Zemplén várával szemben, holott Anonymus 903-ra teszi azt az időt, mikor Árpád a Bodrog s a Tisza között megszállotta.

Sokkal becsebb adatokat szolgáltatnak a honfoglaláskori leletek, melyek kétségtelenül igazolják, hogy a mai Zemplén vármegye területe, a honfoglalás első időszakában került a magyarok birtokába.

Bodrogvécsi
sírlelet.

Az árpádkori sírleletek közül különösen érdekes a bodrogvécsi, Kozma Menyhért birtokáról, melyet Dókus Gyula, a vármegye nagyérdemű alispánja ismertetett az Archaeologiai Értesítőben. A talált kengyelvasakból következtetve, legalább nyolcz lovas sírnak kellett lenni; a talált kengyelvasak közül két pár úgy nagyságánál, mint különös alakjánál fogva azt igazolja, hogy lovasa az előkelőbb harczosok közé tartozott. Csikózáblját, összesen két eltört karikásat és négy eltört peczkeset találtak.

Az egyik nyeregkápának egy része ezüst lemezzel volt borítva és apró aklásszögekkel kiverve. A kardrészlet azonban szétporlott. A leletben talált sarkantyú tuskéban végződik, melynek a szártól mért hossza 4 cm. s négy oldalú, a száruk végei lyukasak, melyeknek átmérője $\frac{1}{2}$ cm. A lelet között még egy kard védővasának a részeit is megtalálták.

Az ékszerek között volt egy ezüst lemezes rossz karperecz, továbbá ezüst lemezek, melyek a szíjak végeinek befedésére szolgáltak; azután ezüst csattok, melyekhez hasonlókat a meriek sírjaiban Uvaroff fedezett fel 1851 — 54-ben. A három darab gyűrű egyikében zafirkó is volt; mind a három ezüst. Továbbá ezüst ruha és kantárdíszek, mindegyiknek alján két-három a felerősítéshez szükséges aklós szöggel. Végül kis, csörgő alakú díszek és kis aklás rossz ezüst-szögek, melyek a nyereg kiveretei voltak.

E lelethez tartozik még egy kard, mely épen került elő; csak a kézvédő volt letörve, de annak részlete is megkerült. Pengéjét fakorhadvány fedte s ezen itt-ott ezüst-lemez találtatott, mely azt igazolja, hogy a kardnak ezüsttel borított tokja volt. A kard csaknem ugyanolyan, mint a székesfehérvári demkóhegyi. Egy ázsiai szamanida pénz-dirhem, ugyanolyan, mint a minő a bodrogvécsi első leletből került elő.

A kard mellett egy vitéznek a csontváza is feküdt, melynek hozzávetőleges hossza 190 cm. volt.

A csontváz mellett talált lemezekéhez hasonló alakúakat Szolyván, Tarcalon és Bezdéden is találtak, de a bodrogvécsinek az ornamentikája az utóbbiakénál sokkal dízesebb. Anyaga ezüst s valószínűleg aranyozva volt. Dókus Gyula szerint, a lemezek alatt talált aczélból és tűzkőből következőleg, e lemezek a tarsoly külső részének fedésére szolgáltak, mely tűzszerszám-tartónak használtatott.

A karosi (eperjesszögi) lelet, a báró Sennyey Miklós birtokán levő Eperjesszög nevű tanyáról 1899. őszén került elő. Az ott talált tárgyakat Berecz Károly tanító gyűjtötte egybe s ezek most Dókus Gyula alispán birtokában vannak.

Eperjesszögi
sírlelet.

E leletből a következő tárgyak vannak meg: nyolcz ép s egy törött kengyelvas. Az egyik alighanem női kengyelvas volt. A kengyelek különféleségéből következtetve, legalább hat lovas-sírt dúltak fel. Akadt továbbá három zabola, az egyik ép karikával, egy ép és egy tört pálczás. Ruha és szíjdíszek ezüstből; egy pár csatt, mely valószínűleg a ruházat elején szíjjal volt összefűzve. Karperecz ezüstből, 25 cm. hosszú és $\frac{1}{2}$ cm. széles. Egy, a találóktól három részre tört karperecz, melynek hossza 25 cm., szélessége egy cm. Egy ezüst karperecz részlete. Két ezüst karika, melyeken két fél-gömb alakú s egymáshoz illő függő csüngött. Két kisebb, egy közép és egy nagyobb szíjvég boríték. A kisebbnek hossza 3 cm., szélessége $1\frac{1}{2}$ cm., a középsőnek hossza $4\frac{1}{2}$ cm., szélessége 2 cm., a legnagyobbak hossza $5\frac{1}{2}$ cm., szélessége $2\frac{1}{4}$ cm. Valamennyi szíj- és ruhadísz rossz ezüstből készült.

Az egész lelet legérdekesebb darabja egy teljesen ép kard, mely alakjára csaknem olyan, mint a régi díszkardok voltak, csak kevésbé hajlott; markolatvasa a kardpenge görbületével ellentétes irányban hajlított.

A nagykövesdi (szőlőshomoki) lelet, a kövesdi vár romjai alatt, herczeg Windischgrätz Lajos birtokáról való, s azt a talajnak szőlőültetés végett történt forgatása alkalmával találták, de ennek a leletnek legnagyobb része elkallódott; csak négy ép, egy tört kengyelvasat és két szaruvast sikerült Dókus Gyula alispánnak megmenteni, melyek jelenleg a gyűjteményben vannak.

A kisdobrai (liga-homoki) lelet szintén 1899 évben a báró Sennyei Béla birtokán levő Liga-homokdombból került felszínre. A Dókus Gyula

Kisdobrai
sírlelet.

felügyelete alatt végzett ásatások során három lovas vitéz sírját és azonkívül még négy más sírt tártak fel. Az első számú sírban talált emberi esontváz koponyájának fülüregéhez két rossz ezüst-karika tapadt, melyek nyilván fül-díszek voltak. A jobb kéz alatt öt darab vasból készült nyílhegyet találtak. A második sírban fekvő emberi esontváz mindkét karján, a kézfej csuklója felett, rossz ezüst karpereczet; a koponya mellett mindkét oldalon rossz ezüst karikát találtak.

A harmadik sírban lelt esontváz koponyájának jobb oldalán rossz ezüst karika, a jobb kéz alatt aczél, kovakő és négy nyílhegy feküdt. A negyedik sírban fekvő esontváz koponyájának mindkét oldalán használt ezüst-karikák a medenczeesonton három vas nyílhegy.

Az I. számú lovas sírban talált emberi esontváz bal oldalán volt a ló esontváza, a fej a lovas felé fordított tekintettel; a esontváz balkarja mellett volt elhelyezve a kard, melynek pengéjét fakorhadvány fedte, tehát hüvelyben volt. A kard és a lófej között, oly helyzetben, mintha a földbe belesújtották volna, egy fokost találtak. Ez a fokos nem házi eszköz, hanem a vitéz fegyverzetének kiegészítő része. A két kengyel némileg hasonló a bodrogvécsihez. A ló feje felett feküdt a pálezás esikőzabla.

A II. számú sírban talált esontváz mellett, a jobb kéz alatt, kissé görbített késformájú vasdarab.

Az eltemetett vitéz jobb oldalán feküdt a ló. A vitéz medenczeesontja és a balkéz között a pálezás zabla, melynek szájrésze vas, míg a peczek és a karika rossz ezüsből valók. A kengyelvasak, melyeket a vitéz fejének bal oldalán találtak, a szokásos formájú kengyelek közé tartoznak, de feltűnően kisebbek. A esontváz csigolyái felett a mellen, az áll alatt kezdődőleg, a felső lábszár közepéig, 9 darab szamanida dirhemet találtak. Ezt a dirhemérmet Ismail ben Ahmed emir (892—908 Kr. u.) verette, halála előtt két évvel, vagyis 906-ban, Balchban. A jobb és a bal karon 3 milliméter vastagságú rossz ezüst-karpereczet találtak. A koponya mellett fekvő karikán függő fül-dísz is hasonló rossz ezüsből való. (Adalékok: 1900 évf. 8—10 füz. és 1901. évf. 3 lap.)

A III. lovas-sírban talált esontváz körül ruhadísz és a esontváz bal oldalán ló esontváza feküdt. A ló lábai oly helyzetben voltak, mintha eredetileg össze lettek volna kötözve. A négy leletből Dókus Gyula gyűjteményében a következő tárgyak vannak meg: 27 darab ép, 7 darab tört kengyel, melyekből 8 páros, a többi páratlan, tehát 24-féle; 8 darab ép, 9 darab tört karikás és pálezás zabla, 2 ép és 2 tört kard, egy fokos, 2 kisebb ép, egy kisebb tört és, továbbá egy tört nagyobb vaskés, 8 ép és 4 tört karperecz, 5 gyűrű, 3 nyakkarika, egy tarsolydísz, 29 vasnyílhegy, 5 tűzverő vas, 131 rossz ezüsből készült különféle ruha-, bőr- és szerszándísz, 71 apró rossz ezüstszeg, 14 fülkarika, 6 fülönfüggő, 39 különféle vas és rossz ezüst törmeléktárgy. (Adalékok: 1900. 323.)

A tarzali lovasvitéz sírja, a tokaji és a bodrogvécsi (előhomoki) leletek, élénken megjelölik azt az utat Ungvártól a Bodrogvölgyén le a Tiszához, melyet a honfoglaló magyarok megtettek, s a melyet különben a hadi technika törvényei is igazolhatnak.

E leletek között főleg e bodrogvécsi köti le figyelmünket. Kisdobrán, a Bodrogeközben, 1898-ban fedeztek fel egy árpádkori temetőt, mely utóbbi lelet tökéletesen megegyezik az előbbivel. A koponyacsontrészek mellett, drágakővel ékesített ezüstveretű kard, továbbá kard- és késpengék, lózablák, kengyelek, a bodrogvécsinél pedig ezeken kívül égetett agyagból készült pohár találtatott. (Adalékok 1898., 200., 362. l.). A bodrogvécsi lelet között volt az Ismail ben Ahmed emirtől (892—907 közt) Balchban, úgyszintén a Nasir ben Ahmed emirtől (913—993 közt) Samarkandban veretett ázsiai szamanida ezüst pénzdarab, az az ún. dirhem, mely akkoriban világkereskedelmi czikk volt.

Szendrei János dr. e temető korát a honfoglalás kezdetétől mintegy három nemzedékre, tehát a vezérek korára helyezi (Adalékok 1898., 34. l.). Honfoglaláskori leletek még az Órös község határában a Szőlős-homokon, az Alsóbereczki és Karos községek között a tanya mellett talált sírok; ugyanez időből valók a Karos község határában, a Kenderszer nevű dűlőben talált halászlati eszközök is.

Általában véve a Bodrogrköz, a szomszédos Szaboles és Bereg vármegyék területe, bővelkedik honfoglaláskori leletekben. E három vármegye, miként azt Jósa András dr., Szaboles vármegye tudós főorvosa, a kiváló archaeologus kimutatta, mind a honfoglaláskori leletek száma, mind azoknak gazdagsága tekintetében, vetekedik az egész ország többi részeiben összesen talált leletekkel. E leletek között Bereg, Zemplén és Szaboles vármegyék-ből összesen 13 kardot ismerünk, míg az ország többi részeiből hetet; ken-gyelt e három vármegyéből 81-et őriznek a különféle gyűjteményekben, míg az ország többi részeiből csak 57-et. Ezek az adatok is kétségteljesen igazol-ják, hogy Zemplén területét a magyarok a honfoglalás első szakában szál-lották meg.

Végül becses adatokat szolgáltatnak a helynevek, ezek közül első sorban azok, a melyek kétségteljesen a honfoglaláskori magyarságtól veszik eredetüket. A régi magyar nyelv eredeti szava a folyóra: „jó” és „va”, így Sajó (sav-jó, sós folyó), továbbá Ronyva, Udva, Ondava (Ond folyója). A vár-megye helynevei közül a magyaroknak köszönik létüket Bodrogszög, Eperjes-szög.

Ósi helynevek.

Természeti helyzetet tüntetnek fel a következő helynevek: Kékmező (Sztropkó), Mezőzombor, Erdőbénye, Hosszúmező, Agyagos; gyümölcsfáktól veszik eredetüket: Egres, Körtvélyes, Megyaszó.

Különös figyelmet érdemelnek még a *vágás* végzetű helynevek, melyek már bizonyos művelődési fokozattal, az erdőirtással vannak kapcsolatban. Ilyen *vágás* végzetű helynevet még a XV. században 34-et találunk Zemplén vármegyében, ezek mind magyar eredetűek, ha a későbbi időből is származnak. Így Albertvágása, Baksavágása (most Boksa), Dávidvágása (Dávid-vágás ma is van), Ditríkvágása (ma Detrik), Gergelyvágás, Vörösvágás (a XV. században Nagymihály és Sztára között voltak), Gyapolyvágása (eddig Gyapalócz), Mátévágása (Matyasócz), Pétörvágása (Petkőcz).

Felmerül már most a kérdés, vajjon a honfoglaló magyarok közül, mely törzsek vették birtokukba a mai Zemplén vármegye területét? E tekintetben közvetlen adatok hiányában ismét csak Anonymus előadására vagyunk utalva.

Anonymus, a ki valószínűleg maga is kún származású volt, pazar kézzel osztogatta a hun (helyesebben kabar) vezéreknek a birtokokat. Anonymus szerint Edu (Ed, Edő) és Edumén (Edömér) a Takta vize mellett nyertek szállásokat. Ketel Sátorhalmától a Tolesva vizéig terjedő területet kapta összes lakóival együtt. Turzol (Tarezal) Árpád vezér kegyelméből, annak a hegynek a tövében, a hol a Bodrog a Tiszába szakad, nagy kiterjedésű földet szerzett, melyet Hymesudvarnak (Tokaj) neveztek. Okleveles adataink azonban Anonymus előadását nem támogatják. Közvetlen adatok hiányában csak a legrégebb, tehát a tatárjárás előtt való korszakból fennmaradt oklevelek vetnek némi világosságot Zemplén vármegye legrégebb birtokosaira. Mindenekelőtt előre kell bocsátanunk, hogy a beköltöző magyarok a mai Zemplén vármegyének aránylag csekély részét szállották meg; a magyar, mint általában lovas nép, a síkságot kedvelte leginkább. Legrégibb magyar telepek tehát a Bodrogrköz és általában a Tisza melléke; itt találhatók a legbecsesebb honfoglaláskori emlékek. Azután Zemplén várának vidéke, majd az Ondava és a Laborez völgyei, fel egészen Ormezőig. De az utóbbi területek nemzeti királyságunk első századában még nem voltak benépesülve, mert, mint alább látni fogjuk, e tájon jövevény külföldi nemzetségek nyertek birtokokat királyi adomány útján, tehát uratlan területen. A vármegye éjszaki és éjszakkéleti része jórészt lakatlan volt, mert még II. Endre király alatt is, a Tátrától egészen Máramaros széléig összefüggő erdőség terült el (Hunfalvi: Magyarország Ethnogr.), sőt a Szinnától éjszakra fekvő vidék még a XV. században is lakatlannak tűnik fel.

Az első megszállás.

Szent István király korában, midőn a magyar királyság megalapításával az ország határai kijelöltek, főleg a kultámadások ellen, az ország határára mesterséges akadályok, torlaszok készültek azért, hogy az országot lovas népek esetleges támadásától megvédelmezzék. Ezeket a határsáncokat — gyepük — egyes helyeken kapuknak nevezett nyílások szakították meg, így a külfölddel való közlekedés e kapukon át történhetett. (Karácsonyi

János : Századok, 1901. évf. 1040 l.) Idővel azonban, a mint a népesség száma gyarapodott, a lakosok átmentek a gyepün túl levő területre és lassanként ott le is telepedtek. Karácsonyi János szerint, a mai Zemplén vármegyében, az először megszállott terület határait nem szabad feljebb keresni a Purnstyán (Borostyán) vár tartozékainál (Gálszécs vidéke.) A Bogát-Radvány nemzetség is azért kapott az Ondava völgyében egymás mellett oly sok falut, mint Berettő, Lazony, Albágya, Bánócz, Bás, Bélték, Bikkes, Lucz stb., mert azok a határon — a gyepün — túl feküdtek. Karácsonyi szerint tehát az Ondava völgye Máleza és Garany között volt elrekeszelve a rabló-beesapások elől, míg a Laborez völgye, Deregnő és Pályin (Ung vármegye) között lehetett elzárva.

Összefoglalva tehát a rendelkezésünkre álló adatokat, a vármegyében a legelső megszállott terület éjszaki határát a Gálszécs, Tóketerebes, Máleza és Deregnő helységekben áthaladó vonal jelzi. A Zemplénnel szomszédos Ung vármegye éjszaknyugati, tehát a vármegyével határos része, még II. Géza király (1141—1161) idejében is, a ki itt rengeteg területet adott kedvelt hívének, Apa bánnak, jórészt lakatlan volt. (Gróf Sztáray oklt. 2. l.). A mint a népesség gyarapodott, a várjobbágyok lassanként a gyepün túl levő területre is letelepedtek, az így alakult várföldek a Laborez völgyében egész Órmezőig terjeszkedtek ki, mely, mint a neve is mutatja, a határőrök mezeje volt. Ez a település azonban csak a nemzeti királyság második századában mehetett végebe, mikor a gyepű is kitolódott. Az 1261. évi adománylevélben említés van a Gyepülne nevű várföldről, mely Órmező és Sztára között, az orosz határon feküdt, hol a gyepün kapu is volt. Gálszécestől keletre találunk a középkorban egy Ujór nevű falut, melyet, mint a neve mutatja, a határőrök laktak; ez már újabb település volt, Ó-örnek tehát lejjebb kellett feküdnie. (Csánki D., Magyarország Történeti Földrajza, I. 365.)

De a régi Zemplén vármegyének is csak elenyésző csekély részét szállhatták meg a honfoglaló nemzetségek, mert okleveles alapon kimutathatólag, mind a Hegyalján, mind a Bodrogközben, Gesztelytől, Berzéktől, illetve Monoktól egészen Leleszig, szinte egymást érik a várföldek, a zempléni királyi vár tartozékai. A legelső foglалók közé kell soroznunk a kabar törzsbeliakat, a kik általában a széleken telepedtek le. A kabarok még Lebediában (830) esatlakoztak a magyarokhoz, azóta azoknak előcsapatát alkották a vándorlás folyamán. Származásukra nézve kutrigrur hun maradékok, vagyis bolgár kúnok (Pauler i. m. 13—14. és 41. l.), de már a honfoglaláskor teljesen összeolvadtak a magyarsággal.

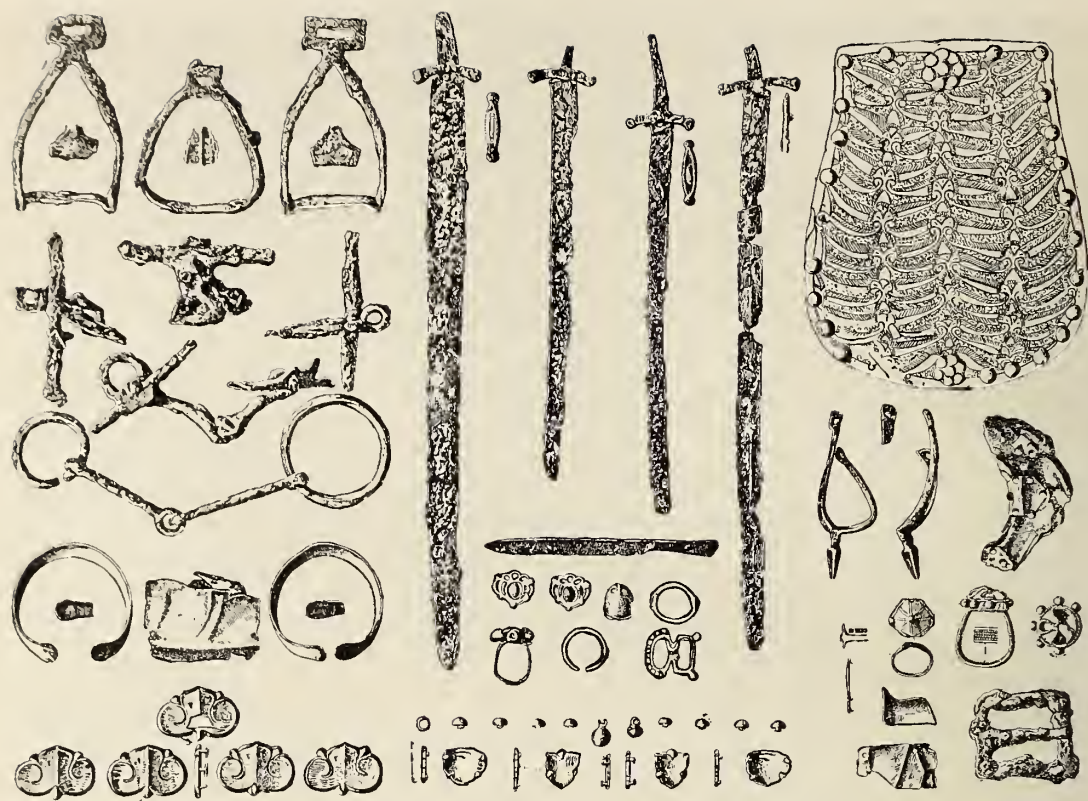
Aba nemzetség.

Okleveles adatokból következtetve, a vármegyében legrégebb birtokosnak az Aba nemzetséget tartjuk. Az *Aba* nemzetség történetére vonatkozólag, — noha e nemzetség Aba Sámuel királylyal hozható kapcsolatba — csak a XIII. század kezdetétől vannak okleveles adataink. Ha nem is kún származású, miként Anonymus állítja, mert a kúnok csak 1066-ban jelentek meg Európában, hanem valószínűleg a kabarok ivadéka; így könnyen megérthetjük Anonymus előadását, a ki e nemzetség őseinek Ed(u) és Eddmér kún vezéreket mondja.

E rendkívül szétágazott nemzetség, melynek főfészke Abaúj, Borsod és Heves vármegyék területe volt, a Takta mentén is szerzett birtokokat, miként azt Anonymus is említi; e birtokokat a XIII. században, tehát még Anonymus korában is, ősi javaknak tartották, a melyek az első foglalás jogán kerültek a nemzetség birtokába. Midőn ugyanis az Aba nemzetségbeli György fia Péter Csobajt (Szabolcs m.) és Rátkát 1252-ben, az Aba nemzetségbeli Debrei ág pedig 1254-ben Dadát és Rátkát eladja, a nemzetségbeli Bodrogkeresztúri és Apos ágak, továbbá Aszalai Machaed mindannyiszor beleegyezésüket adják, jeléül annak, hogy az ezen ősi birtokokra nézve a nemzetség összes tagjainak is beleszólási joguk van, mert különben, mint későbbi szerzeményre nézve, a nemzetség többi ágainak beleegyezése nem lett volna szükséges. A Taktaközben állott Pthrygymonostora, most Pthrygy, mely régi birtoka volt a Bodrogkeresztúri és a Debrei ágaknak, s mint a neve is mutatja, monostorral bírt, tehát a nemzetségi birtokok egyik főhelye volt. Ősi nemzetségi birtokok még, melyek mind e tájon csoportosulnak: Bodrogkeresztúr, Erdőbénye, Tállya és Szegi, ma pusztá. (Karácsonyi János: Magyar Nemzetségek I. 40. l.).

Kő-, cserép- és bronz-leletek Dókus Gyula régészeti gyűjteményében.

Részlet a bodrogvári sírleletről.

Részlet a ligabomoki sírleletről.

Részlet a kővesdi sírleletről.

Részlet a karosi sírleletről.

Zemplén vármegye egyik törzsökös nemzetsége a *Bogát-Radvány*, mely azonban Kézai krónikája szerint 1145—1181 között Csehországból származott. Ősi birtokai Zemplénben voltak; itt volt a nemzetség ősi szerencsi monostora és Lucz nevű birtoka, melyet azonban csak 1219 után szerezhettek s a mely mintegy beekelődt az Aba nemzetség birtokai és a várföldek közé; a többi birtokai pedig túlnyomólag már a gyepün túl feküdtek, mint Berettő és Lazony, melyeket az előbb említett Luczczal együtt, Bogát fia I. István. Csele fia Szécs és Pongrácz, Ipóth fia Albert, az ugyanezen nemzetségből származott Sándor fia Mognak engedték át, miután István fivére, Bogát fia Filk, Csépán fiától, Csiztól megöletett, az utóbbi istenítéleti párbajra íteltetett, de legyőzve, kénytelen volt e birtokokat Istvánnak átengedni. A többi Bogát-Radvány nembeliek azután e birtokokon 1227-ben megosztottak (Wenzel VI. 444.), mely alkalommal a fenti Mognak átengedték. Valószínűleg Sándor e fiától, Mogtól származik a Monoki és a Dobi ág, míg Csépán fia Csiz, a Rákóczi ág őse. A hatalmas kiterjedt nemzetség Zala vármegyében is szerzett birtokokat, valószínűleg itt is az első letelepülése alkalmával; de törzshelyének mégis Zemplént kell tekintenünk, mert birtokai az Ondava völgyében, egy csoportban terültek el.

Bogát-Radvány
nemzetség.

Másik törzsökös zempléni nemzetségről, a *Baksáról*, csak a tatárjárás után való korszakból vannak adataink. Ősi birtokai a Bodroghközben terültek el, de ezekről is csak 1217-től kezdve vannak adataink. A nemzetség szereplése szintén csak V. István király erdélyi fejedelemsége idejében kezdődik s úgy látszik, akkor küzdötte fel magát a nagy vagyonú főurak közé, valószínűleg a zempléni várkatónak sorából, a kik István királynak, még az ifjabb királysága idejéből, hűséges környezetét alkották.

Baksa
nemzetség.

A legrégebb birtokosok közé számíthatjuk a *Tolcsva* nemzetséget is, mely Tolcsva környékén volt birtokos. E nemzetség, melynek személynevei eredeti magyar származásra mutatnak, valószínűleg az első foglalás jogán telepedett le a Hernád mellékre és a Hegyaljára. Okleveles adataik azonban csak 1255-től kezdődőleg vannak e nemzetségről, melynek tagjai 1255 előtt örökölték a hernádmelléki Galadnának akkoriban Petri név alatt ismert részeit, melyet 1255-ben eladtak. (Karácsonyi i. m. III. 102.)

Tolcsva
nemzetség.

Végül még a tatárjárás előtti korszakban telepedett le a *Ratold* vagyis *Rátót* nemzetség, melynek ősei Olivér és Ratold, a krónikák előadása szerint Kálmán király idejében (1095—1114) jöttek hazánkba. Az írók egybehangzó adatai szerint, olasz származásuak s Casertába valók voltak. A hagyomány szerint Ratold még Kálmán királytól nyerte Ujhelyt (Sátoraljaújhely), mely tényleg a nemzetség birtokában volt, de okleveles adataink erre nézve csak a tatárjárás utáni időszakból vannak, a mikor már a Taktaközben is birtokos volt ez a nemzetség. (Fejér VI. 2., 290.)

Rátót
nemzetség.

A honfoglaló magyarokon és a meghódolt bennszülött szlávokon kívül még a következő nemzetiségek telepedtek le a mai Zemplén vármegye területén:

1. *Vallonok*. Ezek Németalföldről, hihetőleg még a XI. század közepén telepedtek Sárospatakra, melyet ők alapítottak, s a mely helység már a XIII. század elején városi kiváltságokkal bírt. Idővel teljesen megmagyarosodtak. Sárospatak a XIV. században már tiszta magyar város.

Vallonok.

2. *Németek*. A Zemplén vármegye területén letelepült németeket két osztályba sorozhatjuk: az elsőbe tartoznak a szász vendégek, a kik kisebb csoportokban települtek le a városokban az Árpád-házi királyok idejében. E német vendégek hozták magukkal a külföldi művelődést, a kézműipart s a kényelmet. A német telepek között első helyet foglalnak el a sárospataki és a sátoraljaújhelyi vendégek, a kik valószínűleg II. Géza király idejében vándoroltak be hozzánk, de idővel teljesen felszívódtak a magyarság közé. (Borovszky S. i. m. 149. l.). A sárospataki vendégek 1261-ben nyertek kiváltság-levélet Istvántól, az akkoriban még ifjabb királytól, mely kiváltságlevél szerint ugyanazon jogok élvezetébe lépnek, a melyeket a pataki vendégek bírtak. A sátoraljaújhelyi vendégeknek a város környékén egyéb birtokuk is volt, mint Borsi, Kovácsi, melyeket IV. László király 1284-ben visszaadott nekik. (Wenzel IX. 391.) Német telepéseknek látszanak a Helmece helységbeli ven-

Németek.

dégek; ezekről egy 1321. évben kelt oklevél emlékezik meg. A német telepek második csoportjába azokat soroljuk, melyek a szatmári békekötés után keletkeztek. E telepek közül Rátka eredetileg tőzsgyökeres magyar falu volt és a török világban pusztult el. Ebbe a faluba, valamint Károlyfalvára és a róla elnevezett Trauczonfalvára, herczeg Trautson 1754-ben kath. vallású svábokat telepített. (Hmfalvy: Magyarország Ethnogr. 441. l. — Fényes Elek: Magyarország Allapot. III. k.) Sőt a XIX. század ötvenes éveiben is találkozunk német telepítési kísérletekkel Zemplén vármegye területén. 1851-ben, Alsó-Ausztriából, Körtvélyes és Papina helységekbe Ehrenreich bécsi vállalkozó németeket telepített. De a vállalat balul ütött ki. A telepesek legnagyobb része nem tudott a föld mostohaságával megbirkózni s így már 1854-ben tömegesen elhagyták az ígért földjét (Orosz-Tokaj), hová az élelmes telepítő, Tokaj varázsával, csábította őket. A kik mégis ott maradtak, azok nagyrészt elpusztultak. (Adalékok 1901. évf. 87. l.)

Olaszok.

3. *Olaszok.* Az olaszok IV. Béla király uralkodása alatt a tatárjárás után, 1254-től kezdve, telepedtek Liszkára, Patakra, a hol, mint királyi vinczellérek, főleg a szőlőművelés terén fejtettek ki tevékenységet. Olasz telep Bodrogolaszi is, melyet még a tatárjárás előtti korszakban alapítottak. (Pauler Gyula: A Magyar Nemzet Története I. 342.), sőt valószínűleg olasz eredetű Bári helység is.

Ruthének.

4. *Ruthének,* vagy oroszok, Nagy Lajos király uralkodása alatt (1352—1354) telepedtek le hazánk északkeleti részeibe, Koriatovics Tódor vezérlete alatt, s Máramaros, Ugocsa, Ung, Bereg vármegyékből idővel átszármaznak Zemplénbe is. A XIV. században Zemplén vármegyében első ízben Koriatovics Tódor Sátoraljaújhely és Homonna környékére telepített oroszokat. Eleinte nem is voltak állandóan letelepülve, hanem hazánk északkeleti részeiben szerteszét esatapultak, sőt még a XVIII. századból is vannak adatok, a melyek kóborló életüket bizonyítják. Zemplén vármegyében leginkább a mai szinnai járás területén telepedtek le, mely még a XV. században is jórészt lakatlan terület volt; de azért tömegesen telepedtek le az Ondava, a Latorcza és a Laborecz völgyeiben is, úgy hogy e vidék még a XVII. században tiszta ruthén volt és csak a XVIII. század folyamán kezdtek mindegyre jobban beolvadni a szlávokba s kisebb mértékben a magyarságba is. Mint túlnyomólag a Rákóczy-féle uradalmak jobbágyai, különös ragaszkodással viseltettek e nagynevű fejedelmi család, főleg II. Rákóczy Ferencz iránt, a kinek a leghívebb katonái voltak a szabadságharcban, s a kinek emlékét kegyelettel őrzik századok óta. A szatmári béke után is éveken át élt köztük a hit, hogy II. Rákóczy Ferencz Lengyelországból ismét visszatér s újra kibontja a szabadságharc zászlait. Ezek a hírek 1720-ban a krasznibrodiaiak között oly mozgalmat keltettek, hogy a kamara a helység lakosait hosszabb időn át őrizet alá vette. A ruthének letelepedését számos helynév őrzi, mint Oreszka, Orosz-Bisztra, Orosz-Hrabócz, Orosz-Patak, Orosz-Ruszka, Orosz-Polena, Orosz-Kázmér, Orosz-Tokaj. Számuk a XIX. század első felében 88,918., a XIX. század közepén (1857-ben) 71,819, míg a legutolsó népszámlálás adatai szerint: 31,036 volt; tehát számuk fokozatosan apad s lassanként beolvadnak a magyarságba és a szlávokba. A XIX. század első felében a ruthének a magyarság és a szlávok között következőleg oszlottak meg: I. Magyarok és ruthének lakták a Bodrog és a Latorcza vidékén Szőlősvégardó, Bekecs, Zemplén, Bély, Dámócz, Dobra, Leleszpolyán, Bodrog-szerdahely és Czéke községeket. II. Oroszok és tótok lakták a következő helységeket: az Ondava és a Ronyva vidékén Gerenda, Kásó, Nagykázmér (ebben magyarok is voltak), Szécs-Keresztúr, Gálszécs, Tóketerebes, Bodzás-újlak, Barancs, (magyarok is), Baeskó, Cselej (magyarok is), Kohány, Kozma, Lasztócz (magyarok is), Szécs-polyánka. E vidéken helylyel-közzel magyar-ruthén falvak is voltak, mint: Hardicsa, Imreg, Magyar-Izsép, Rudabányácska, Gercsely, Kazsu, Kelecseny, Kiszte, Kolbása, Miglész, Mihályi; Egres községben magyarok, tótok és ruthének vegyesen laktak, míg ellenben Czábócz, Dargó, Isztáncs, Kereplye, Nagy-Ruszka, Sztankócz, Szécsstarnóka, Upor, Zebegnő tiszta ruthén falvak. III. Túlnyomólag ruthénektől lakott a Laborecz felső vidéke és a Cziróka völgye, valamint a Vihorlát hegylánc vidéke. Tiszta ruthén falvak voltak: Orosz-Bisztra, Brezovecz, Kis-Cseb,

Dara, Sztarina, Dubrava, Falkus, Orosz-Hrabócz, Inócz, Kálna, Klenova, Kolbaszó, Kolonicza, Ulics, Mihajló, Novosedlicza, Orosz-Patak, Polena, Priszlop, Hrabova-Rosztoka, Kálna-Rosztoka, Runyina, Orosz-Ruszká, Topolya, Orosz-Volova, Izbugya, Bresztó, Csertész, Jusztkó-Volya Orosz-Volya., stb.

Czigányok.

5. A *czigányok*, már meglehetősen késő jövevények. Az első czigányrajok 1417-ben vándoroltak be Magyarországra, s innen egész Európát elárasztották. Zemplén vármegyében első ízben olyan czigányrajokkal találkoztunk, melyek Oláhországból, Erdélyen, Bihar és Szaboles vármegyéken át, Kassa felé húzódtak. Eddig a czigányokkal hozták összeköttetésbe Nagy- és Kisczigánd helységeket, melyeknek lakosai, a hagyomány szerint, czigányok voltak, a kik a tárkányi várhoz tartoztak. A leleszi konvent levéltárában őrzött oklevelek szerint azonban Egyházas-Zigány nevű helység, hol, mint a neve mutatja, templom is állott, már 1377-ben, tehát az első czigányrajok megjelenése előtt mintegy 40 évvel ismeretes. Az 1373. és 1377. évi oklevelek egy Zigány nevű nemes családról is megemlékeznek, mely család, mint az oklevelek mutatják, már ekkor kiterjedt volt, tehát még a XIV. század előtt szállhatott meg hazánkban s nemességet nyervén, idővel Szaboles és Zemplén vármegyékben, az előbbiben Anareson (Orsz. lev. Dl. 6900) volt birtokos. (Lehóczky Tivadar: Századok 1894. év 826. lap.)

2. A várszerkezet. Zemplén vármegye alakulása és a vármegyei élet a mohácsi vészig.

A keresztény magyar királyság megalapításával nem csupán az ősi társadalmi viszonyok alakultak át, hanem az ország belszerkezete is. Az új királyság alakulásával első sorban annak védelméről, a kereszténység megszilárdításáról és az új intézmények fentartásáról kellett gondoskodni. Míg a kereszténység megszilárdítása az újonnan alapított püspökségek kezébe volt letéve, addig a belső rend biztosítása s a kultúradások ellen való védelem a várrendszer feladata lett. Szent-István király a már meglévő várakat királyiaknak jelentette ki s a körülöttük fekvő vidék középpontjává tette, de ezzel csak Európaszerte a Karolingok óta fennálló gyakorlatnak szerzett érvényt, miután az akkori felfogás szerint a várak a korona birtokai voltak. Ilyen vár volt a bodrogszparti Zemplén is, mely Anonymus szerint már a magyarok bejövetelkor állott, a mit különben a régészeti kutatások is igazolnak. A királyi várak védelme a várjobbágyok feladata lett. Szent István király a várakat környező földterületeket mindenütt kivette a törzsbeli kötelék alól s azokat a várszolgák között osztotta föl, a kik a nyert földterület fejében hadba indulni, valamint a királyi várhoz tartozó egyéb szolgálatokat teljesíteni tartoztak. A várrendszer alapja tehát a földesúri viszony volt, egyfelől a királyi vár, másfelől a szolgálmányosok között. A mai Zemplén vármegye területén a várrendszer megalkotása nagyobb akadályokba nem ütközött, mert a honfoglaló nemzetségek közül csupán a Hegyalján telepedhettek le az Abák ősei, a hol, Anonymus szerint, Edő és Edémér kaptak birtokokat. A Bodrogsz, a Laborecz, Ondava, a Ronyva völgye, valamint a Hegyalja jórésze tehát, *királyi uradalmi* területként Zemplén vár tartozéka volt.

Várrendszer.

Okleveles adataink fogyatékosága miatt csak hozzávetőleg állapíthatjuk meg a zempléni várterület kiterjedését, de figyelemmel kísérve a rendelkezésünkre álló adatokat, láthatjuk, hogy a várföldek a Hernádtól Leleszig s onnan fel, egész Órmezőig terültek el. A zempléni várrendszerre vonatkozólag a legrégebb adatok a Várad Regestrumban maradtak fenn, tehát még abból az időből valók, mikor a várszerkezet virágzott. A Regestrum adatai különben még eddig kiaknázatlan forrásai Zemplén vármegye történetének. A Karácsonyi Jánostól és Borovszky Samutól megállapított időrendet véve alapul, a zempléni várra vonatkozólag a legelső följegyzés 1219. évben kelt. Ebben az évben ugyanis Arnold, a sziráki (Nógrád vármegyei) János lovagok szerencsi prokurátora és Salamon Frater, Péter Mihály, Dugus (Degus) Chepan, Netha, Tumpa, Mocodinus, Mozu (Maza) és Hyscen várjobbágyokat, továbbá a Berzék, Geszthely, Vilmány, Taresa (Tocsa) és Harkály falubeli várnépeket a törvény elé idézte, miután a

János lovagok földjein (Tisza-Lucz) pusztítottak. Gyula kevei főispán és országbíró a vádlottakat Váradra küldte tüzesvas próbára, a hol azonban a kárt harmincz márka pénzzel kiegyenlítették. (Várad Reg. 87. §. 202. sz.) E följegyzés talán egyik legbecsesebb adat a zempléni várszerkezet történetére nézve. Az elősorolt várjobbágyok közül Maza később Ond helységet nyerte, kinek nevét Maza-Ondja őrizte meg, mely helység, a mai Ond, a XIII. és a XIV. században e néven szerepel az oklevelekben (Wenzel VII. 223.). A 1219. évből még egy följegyzésünk van, mely a zempléni várszerkezet történetére nézve adatul szolgál. A Fon faluba való Irgolin bübajossággal vagy varázslással vádolta a falubeli Cséka feleségét, a kit Gergely pataki ispán kihalgatván, Váradra küldött Habaj falubeli Tamás nevű pristaldus közvetítésével. A felek Váradra megérkezvén, láthatóvá lett, hogy az asszony élemedett koránál fogva nem bírja ki a tűzpróbát, a bíró őt a tűzpróba alól felmentvén, Mada nevű fiát rendelte tűzpróbára, a ki anyja helyett „hordozván a vasat, felmentődött”. (Várad Reg. 2. §. — 215). A következő évből (1220) ismét két följegyzést találunk: Cseleji Csépán lovát Vásárhelyi Péternél találván, keresetet indított ellene. Aladár zempléni udvarbíró kihalgatta a feleket s a Velejte nevű faluból való Kozma nevű pristaldus kíséretében Váradra küldte tüzesvas-próbára. (25. §. — 276). A másik, szintén 1220-ban kelt oklevél szerint, a zempléni várjobbágyok, névszerint: Szema hadnagy, Makod százados, Degus és Chépan várnagy, a Káta nembeli Absolontól, Ság nevű földjét és Tolnán (vagyis: Torna, azaz: Tornya, a mai Toronya), vagyis Kistoronya faluban négy eke földet követeltek oly czímen, hogy azok várföldek. A bíró tüzesvas próbával akarta az igazságot kideríteni, azonban a várjobbágyoktól Váradra küldött ember, kinek az istenítéletre kellett volna megjelennie, a tüzesvaspróba elől megszökött (24. §. — 275). 1221-ben az Izsép (Magyar-Izsép) falubeli János egy pataki asszonyt méregkeveréssel vádolt, mire Zuga (Szög) pataki udvarbíró, Péter pristaldus kíséretében, Váradra küldte az asszonyt tüzesvas-próbára, hol az asszony, hordozván a vasat, elmarasztaltatott. (371. §. — 320). Ugyanebben az évben (1221) a borsodmegyei Bikk falubeli Szurnye és Giva az egész Borsi helység lakosságát perbe fogták Farkas pataki ispán előtt (99. §. — 284), a ki a perlekedőket ismét Váradra utasította.

A várszerkezet
felbomlása.

II. Endre király zürzavaros uralkodása alatt a várföldek mindinkább idegen kézre kerültek. Maga a király is egyre-másra osztogatta a várbirtokokat s példáját követték a hatalmasok, a kik számos várbirtokot foglaltak el. De még a várjobbágyok is elidegenítették olykor a birtokaikat. Ezzel kezdetét vette a várszerkezet felbomlása, mely a tatárjárás után mind nagyobb arányokat öltött, mígnem végre a XIV. század elején a várrendszer utolsó nyomai is elenyésztek. Az oklevelek számos zempléni várföld elidegenítéséről emlékeznek meg. IV. Béla király 1247-ben Olaszi Tamás fiának, Egyednek, a két Ond helységet adományozta, melyek egyike a zempléni várhoz tartozott s ennek köteléke alól ez alkalommal felmentetett; a másik pedig a királyi kutyapeczéréké volt (caniferi regii), a kik örökösök nélkül haltak el. Földjükkel határos volt a Szerencs-folyó mentén a Vatha fia Mózsa birtoka, a ki e birtokát szintén Nagyolaszi Egyednek adta el. (Pesty Frigyes: A várspánságok).

IV. Béla király 1252-ben kelt oklevele szerint, melylyel a leleszi konvent felett való kegyuraságot Miklós bán fiára ruházza, Lelesz is várföld volt s valószínűleg II. Endre király uralkodása alatt vétetett ki a várbeli kötelék alól, midőn Bogyiszló váci püspök (1188—1212) a király engedelmével itt monostort alapított, melynek kegyuraságát IV. Béla királynak engedte át (Fejér IV. 2. 140. lap.)

IV. Béla király 1258-ban Ada, Igenet és Ambrus testvéreknek, Péter fiainak, a Rozvág és Géres nevű zempléni várföldeket adta esérébe Kolbach nevű öröklött birtokukért, melyeket a király tőlük elvévén, a szepesváraljai vendégeknek adományozott (Katona: Hist. Crit. VI. 276).

V. István király még pazarabb kézzel osztogatta a várjóságokat. Még mint ifjabb király, 1261-ben a Gepuelue (Gyepély) nevű zempléni várföldet mentette fel a várbeli kötelék alól s Péterfia Domonkos zempléni főispánnak adományozta. (Drugeth-Csáky levéltár, Homonna.) 1271-ben pedig

a Kengyeltelek nevű várföldet, mely a tatárjárás óta puszta és lakatlan volt, mosónépei főnökének (Comes liciscariorum nostrorum), Tamásnak adja. (Wenzel: VIII. 342.)

IV. László király uralkodása alatt a zempléni várföldek eladományozása a befejezés felé közeleg. 1273-ban a monoki várföld egy részét Simon comesnek és fiának (Wenzel IX. 37.), ugyanebben az évben szept. 1. előtt, Sztára és Perece várföldeket Jákó fiának, András ungi és Jákó zempléni főispánoknak adományozta. E várföldek közül azonban Perecsét már előbb a Csák nembeli Domokos bírta; tehát már előbb kellett a várkötelék alól feloldva lennie. (Gróf Sztáray családi oklt. I. 13—15). Domokost azután Erzsébet királynő még ugyanezen évben a valkóvármegyei Hagymás birtokával kárpótolta. (U. ott I. 12. l.) 1278-ban a király Rusdi Demeter comest erősítette meg Szuda zempléni várföld birtokában, melyet még V. István királytól nyert adományul. (Wenzel IX. 469.) 1279-ben pedig megerősíti az Andrást és Jákó főispánok részére tett adományát (Hazai okmt. VI. 245); végül egy kelet nélkül kibocsátott oklevelével Mortunusnak, Jochud fiának a lakatlan Galach zempléni várföldet adományozza. (Wenzel IX. 550. Hazai okmt. VII. 211.) Egybevetve a rendelkezésünkre álló adatokat, a zempléni vár területéhez a következő várbirtokok tartoztak: Borsi (1221), Berzék (1219), Fon falu (1219), Géres (1258), Galach (1278), Geszthely (1219), Harkány (1219), Habaj (1219), Izsép (1221 Magyarizsép), Kengyeltelek (1271), Lelesz 1252 (1205—1212 közt), Monok (1273), Ond (két Ond volt 1247), Perece (Prische sláv alakja 1273) Rozvány (1258), Ság (bizonytalan fekvésű 1220), Sztára (1273), Szuda (Taktaszada 1278), Szolnok (Zurmoh 1219), Tarsa (Torsa, Taktaharkány és Taktaszada közt 1219), Tolna (a mai Kistoronya) 1220), Vilmány (1219), Velejte (1220).

Végül a Torchol (1280—1290) és Lucz földeket, a királyi kutyapeczérek bírták, a melyeket László király Tamás comesnek, a Simon fiának adott. (Sóvári Sóós család lt. Nemzeti Múzeum.) A zempléni váron kívül még az Újvári (Abaújvári) várnak volt tartozéka a vármegye területén, még pedig a vármegye éjszak-nyugati szélén fekvő Golop, melyről egy 1296 márcz. 4-én kelt oklevél emlékezik meg. (Gróf Vay család lt.)

A várszerkezet feje volt az ispán (comes); ő vezette hadba a várnépet, ő bíraskodott, ítelt felettük, neki voltak alárendelve a szolgálmányosok is. Alatta működött az udvarbíró (comes curialis) is. A Várad Regestrum két zempléni udvarbíró emlékét őrizte meg számunkra, Aladárét (122) és Zugáét (1221), a ki pataki udvarbírónak iratik. Az ispán ítéleteit a prístaldusok hajtották végre, ők voltak tehát az első végrehajtó közegek.

A Regestrum, mint láttuk, több zempléni prístaldus nevét őrizte meg számunkra.

A zempléni királyi szolgálmányosok közül a kutyapeczérek és a királyi mosónépek nevét említik okleveleink. Az előbbieket a király vadászskutyáinak gondozására voltak hivatva, az utóbbiak a sárospataki királyi udvartartáshoz tartoztak, a hol különösen I. Endre és V. István királyok tartózkodtak, huzamos ideig. Patak, mint a király birtoka, nevezetes szerepet játszott az Árpád-korban a városok között. Ez utóbbi körülmény okozhatta, hogy az egyes oklevelekben a zempléni vár és várispán helyett Patak iratott. A Várad Regestrum egyik oklevele (1219) Gergely pataki ispánról s egy másik Farkasról (1221) tesz említést. Sőt a későbbi korszakban, még a XIV. század elején is, néha Zemplén helyett váltakozva Patakot találjuk az egyes oklevelekben feljegyezve. Ennek legérdekesebb példája I. Károly királynak 1323-ban az Ákos nembeli Mihály fia Miks mester részére kelt oklevele, mely adománylevél elején Miks mester „Comes de Sarus et de Zemlyn“ néven fordul elő, míg az oklevél végén a főméltóságok között (egyúttal a királyné tárnokmestere is volt) mint „Comes de Sarus et de Potok“ szerepel. (Századok, 1873., 621.)

Ezen az alapon történetíróink egy része Patak vármegye hajdani fennállását vitatta.

1217-től egész 1330-ig bezárólag ugyan 9 pataki ispán és főispán nevét említik okleveleink, de sem pataki főesperesség nincs, sem nem rendelkezünk oly helyrajzi adatokkal, melyekkel az egykori Patak vármegye hatá-

rait megállapíthatóak; ebből kétségtelen, hogy csupán névcserevel állunk szemközt, melynek okát és eredetét csak a középkori oklevélírók pontatlan-ságában kell keresnünk.

Zemplén vármegye területi tagoltsága folytán természetesen két önálló részre oszlik. A vármegye alsó része még a XVI. században is, mint districtus, Alsó-Zemplén vármegye néven szerepel okleveleinkben, mely elnevezés sokáig fennmaradt. Alsó-Zemplén a XIII. században különálló igazgatási terület volt s mint ilyen, Szerencs vármegye néven fordul elő az oklevelekben.

Szerencs
vármegye.

Szerencset első ízben egy 1217-ben kelt pápai bulla nevezi parochiának, mely akkoriban a comitatus (vármegye) szóval egy értelemben használtatott. Egy másik ide vonatkozó adat az 1317-ben kelt ítéletlevél, melyben az esztergomi érsek a szerencsmegyei tizedeket az egri káptalannak ítéli oda, mely ítéletlevél szerint Keresztúr, Kisfalud, Szegi, Bénye, Olaszi és Pütrüg, továbbá Sátoralja és Zsombon (Sumbun) Szerencs vármegyéhez tartozott. Midőn Miklós egri püspök 1356-ban az egri káptalannak némely jogtalanul elfoglalt tizedeit visszaboocsátotta, az erről szóló oklevélben elősorolt helységek, mint : Golop, Telegszege, Hernád-Németi, Kak, Alsó-Gesztely, Fel-Gesztely, a szerencsi kerülethez tartozóknak mondatnak. Tehát ekkor már csak kerületként és nem külön vármegyeként említetik. Arpád-házi királyaink alatt, az egyházi beosztás többnyire összeesett a vármegyei beosztással.

Így tehát felmerül a kérdés: volt-e szerencsi főesperesség? Ide vonatkozó adatokkal nem rendelkezünk; azonban kétségkívül volt egy sumbuni (zsomboni) főesperesség, a mely, mint láttuk, az 1317-ben kelt oklevél szerint Szerencs vármegyéhez számítatik, így tehát a zsomboni főesperességnek Szerencs vármegye, vagy helyesebben kerület, határával össze kellett esnie.

A mint azonban a XIV. században a Comitatus Szerencs eltűnik az oklevelekből, úgy a pápai tizedjegyzékekben is a zsomboni főesperesség neve helyett az alsózempléni főesperesség szerepel, mely elnevezés sokáig dívott. Összefoglalva a rendelkezésünkre álló adatokat, láthatjuk, hogy a XIII. század elején Zemplén vármegyéből, közigazgatásilag egy önálló terület, Szerencs megye vált ki, mely azonban a XIV. század első felében ismét beleolvadt az anyavármegyébe, a nélkül, hogy ez idő alatt politikai önállóságot nyert volna. (Nagy Gyula: *Eltűnt vármegyék. Zemplén, 1881. évfolyam.*) Egyetlen adatunk sincs, a mely Szerencs vármegye politikai szervezetére vonatkoznék, sem egyetlen főispánjának, vagy alispánjának a nevét nem őrizték meg az okleveleink, tehát azon idő alatt is, a míg területi igazgatás tekintetében különvált Zemplén vármegyétől, közigazgatási és bírósági tekintetben ahhoz tartozott és annak főtisztviselői igazgatták.

Zemplén
vármegye
kialakulása.

A vármegye csak lassan alakul ki, a XIII. század folyamán, a régi várszerkezet romjaiból. A vármegye tulajdonképeni alapját IV. Béla király rakta le. Az ő uralkodása kezdetén a vármegyei nemesség mindegyre jobban érezte annak a szükségét, hogy az elhatalmasodó főurak ellenében, testületté tömörülve, vegye fel a harezot. De a nemesség még mindegyre idegenkedett a főispán hatáskörétől s féltékenyen őrizte kiváltságait. IV. Béla király érdeme, hogy legyőzte a nemesség idegenkedését s egy testületbe egyesítette őket a várjobbágyokkal, a főispán elnöklése alatt. Ezzel megalakult a vármegye, mely elsősorban az igazságszolgáltatásra és a jogvédelemre volt hivatva. Az 1236. év folyamán már feltűnnek a vármegyékben a királyi bírák a főispán oldala mellett, a kik, a bűnperek kivételével, mindennemű birtokperben, ú. m. egyházi, nemesi, várjogi, udvarnoki és mindennemű peres jószágok fölött ítélkeznek. A tatárjárás után még szorosabbá fűződik e viszony, mely a királyi várjobbágyokat és a nemességet egybekapcsolta. 1267-ben már együtt vannak a bűnösök megfenyítése végett a nemesek, várjobbágyok, királyi udvarnokok és az ítéletet közösen hozzák. IV. László király alatt a vármegye már katonai szervezet és a király felhívására harezba gyülekezik, a mit eddig a várjobbágyok teljesítettek.

Az 1267 : VIII. t.-cz., mely már képviselői alapra akarja fektetni az országgyűlést, alkalmat ad a vármegyének arra, hogy közérdekű dolgokkal foglalkozzék.

A részleges országgyűlések szintén módot nyújtottak a vármegyéknek, hogy önállóságuk mindinkább kidomborodjék.

A tiszamelléki vármegyéknek 1271-ben tartott részleges országgyűlésén képviselve látjuk Zemplén vármegyét is, de sem Patak, sem Szerencs vármegye küldötteit nem találjuk a megjelentek között, jelélül annak, hogy nem volt vármegyei szervezetük. (Fejér IV. 3., 43.)

A XIII. század második felében már feltűnedeznek a köznemességnek, a király szolgáinak bírái, a szolgabírák. Az ő kezükben egyesül a vármegyei közigazgatás és az igazságszolgáltatás; ők az első választott tisztviselők a vármegye önkormányzatában. A XIII. század utolsó éveiben, 1299. évi május 11-én kelt oklevél (Fejér VI. 2. 215.), mely az akkori vármegyei tisztikar névsorát közli: András főispán, Jákó alispán, Albert, Csépán, István és Pál szolgabírák, élénk bizonyossága a zemplénvármegyei önkormányzat megalakulásának.

A XIV. század első évtizedeiben területileg is kialakul a vármegye. A mint a XIV. század első felében az oklevelekből eltűnik a pataki főispán neve, úgy még 1330 előtt Szerencs-megye, mint bizonyos tekintetben külön igazgatási terület, elveszti önállóságát, beolvadván az anyavármegyébe s megalakul a vármegyének máig is egységes területi kiterjedése is. A Beszki-dekből elágazó hegylánczok és völgyek, másfelől a Laborez, a Latoreza, a Tisza, a Sajó és a Hernád folyók oly természetes határokat alkotnak, a melyek a vármegye területi épségét és összetartozását évszázadokon át megőrizték.

Az Anjouk uralkodása alatt a vármegyei közigazgatás is új szervezetet nyert. Róbert Károly király alatt az ügyek elintézésénél megszűnt a szöbeliség, s ennek helyébe az írásbeliség lépett, a mely új tisztség, a vármegyei jegyzőség szervezését tette szükségessé. A vármegye főispánja az egész középkoron át a hadba induló nemesség vezére, de immár mindegyre jobban veszt katonai jellegéből és e helyett a közigazgatás és a bíráskodás feje, a Hunyadyak korában pedig mindegyre jobban a királyi hatalom képviselője lesz. E korszakban a vármegye főispánjai között gyakran találunk zászlós urakat, országos méltóságok viselőit és olyanokat is, a kik egyúttal más vármegyék élén állottak.

Debreczeni Dózsa, bár csak rövid ideig volt a vármegye főispánja (1321), e mellett Bihar, Szabolcs, Szatmár és Szolnok vármegyék főispáni méltóságát is betöltötte. Őt követte az Ákos nembeli Mihály fia Miks mester, a ki egyúttal Sáros vármegye főispánja és a királyné tárnokmestere volt. Drugeth János, a ki 1327—33 közt ült a főispáni székekben, egyúttal a nádori méltóságot s több vármegye főispánságát is betöltötte. Családja Nápolyból származott és az Anjoukkal együtt költözött hazánkba, s tagjai, mint a király bizalmasai, csakhamar nagy vagyonra tettek szert, melyet évszázadokon át megőriztek s országos méltóságokat viseltek. János, Fülöp nádor testvére, csak 1312 után jött be hazánkba, de csakhamar megnyerte a király kegyét, mert Fülöp halála után (1327) a nádori méltóságban találjuk, a melyet haláláig (1335) viselt. Tőle származik a vármegye történetében oly kiváló szerepet vitt Gerényi és Homonnai Drugeth család. A főispáni méltóságban követték őt fiai. Drugeth Vilmos, előbb szepesi és abaújtári főispán (1327—35), majd 1334-től Zemplén vármegye főispánja s atyja halála után (1335) nádor, mely két utóbbi állását haláláig (1342) töltötte be. Roppant vagyonáról némi fogalmat nyújt az, hogy 1330-ban nyolcz vára volt, ezek között Zemplénben: Terebes, Barkó és Jeszenő. Drugeth Miklós csupán egy ízben (1350.) említettik Zemplén vármegye főispánjaként, különben is csak nagyon rövid ideig viselhette e méltóságot, mert életének java részét a királyi udvarban töltötte; majd 1345-től ungi főispán volt. 1380-ban Nagy Lajos király oldalán a nápolyi hadjáratban vett részt, mely alkalommal Salerno parancsnokává neveztetett ki. A hadjáratból visszatérve, többé nem foglalta el a vármegye főispáni székét, mert a király országbíróvá s később turóczi főispánná nevezte ki. (Pór Antal: Nagy Lajos 12., 238—262. Századok 1881 210.). Közben és utána Terebesi Laczk fiai, Miklós és Pál viselték a vármegye főispáni méltóságát (1347—1369). Majd 1367-ben, 1369-ben csupán Miklóst említik okleveleink. László opuliai herezeg és nádor rövid ideig (1382) tartó főispánságát a *Perényi* család sarjai előzik meg s követik.

Főispánok
a XIV. és XV.
században.

A Drugethek.

A Perényiek.

A mohácsi vész előtti korszakban e családból Miklós (1380), Péter (1385—1414), János tárnokmester (1438, 1440, és 1452), István (1459 és 1472) töltötték be a főispáni méltóságot. Miklós csak rövid ideig ült a főispáni székbén, 1390—91-ben szörényi bán volt. 1390-ben fényes diadalt aratott a törökökön, mire jutalmul a sárospataki uradalmat nyerte a királytól. Péter, a zempléni főispánság mellett, (1385—1414) magas méltóságokat töltött be, macsói bán, majd a székelyek ispánja, 1415—23-ig pedig országbíró volt. Mint Zsigmond király rendíthetetlen híve, nemcsak urának életét mentette meg a havasalföldi hadjárat alatt, hanem a nápolyi László-féle felkelés (1403) alkalmával is ő térítette vissza hazánk éjszakkéleti részeit a király hűségére. János 1438-ban szerepel első ízben a vármegye főispánjainak sorában, 1439-ben már főtárnokmester, utóbb sárosi főispán. Istvánt 1459-ben találjuk első ízben a főispáni méltóságban, de féktelen hatalmaskodásai miatt a király elmozdította állásától s helyét Pálóczi Antal foglalta el; rövid idő múlva azonban sikerült ismét a király kegyeibe jutnia, mert 1461—64 közt újra a vármegye élén találjuk, sőt főasztalnoki méltóságra is emelkedett. 1464-ben azonban ismét elveszítvén méltóságait, duzzogva félrevonult s 1471-ben az elégtelenek közé lépve, ő is azok közé tartozott, a kik Kázmér lengyel királyt hívták a trónra. Mátyás király azonban tudvalevőleg ezúttal főleg kegyességével igyekezett az elégteleneket megnyerni; csakis így történhetett, hogy 1472-ben Perényi Istvánt ismét Zemplén vármegye főispáni székében találjuk. A Perényiek mellett a Pálóczi, a Ráskai és a Rozgonyi családok adtak a vármegyének főispánokat.

Pálócziak.

A *Pálócziak* közül: Máté egyúttal Abauj, Borsod és Szabolcs vármegyék főispánja, majd 1426—34-ig országbíró, később 1434—36-ig nádor volt. László a nádor testvére, a ki főleg országos méltóságokat töltött be, csupán 1447-ben szerepel Zemplén vármegye főispánjaként, ugyanekkor már országbíró is volt. Mint Zsigmond, Albert és Ulászló királyok bizalmasa, főleg a külföldi követségekkel bízott meg. Antal, a ki 1460-ban Perényi Istvánt váltotta fel a főispánságban, egyúttal Ung vármegyét is kormányozta. A Pálóczi családból származott főispánok sorát II. Antal zárja be, a ki már egy 1502-ben kelt oklevél szerint, a vármegye főispánja volt; ő alatta ekkor Ráskai György viselte az alispáni tiszteletet. Ulászló hű embekeként, csakhamar nagyobb tért nyert a tehetségei érvényesítésére; már előzőleg is nagy része volt az Ulászló és Albert között létrejött béke kieszközlésében. Másodízben 1518-tól kedve viselte a főispáni méltóságot és mint a zempléni nemesség vezére, a mohácsi esetasíkon hősileg küzdve, elesett.

Ráskaiak.

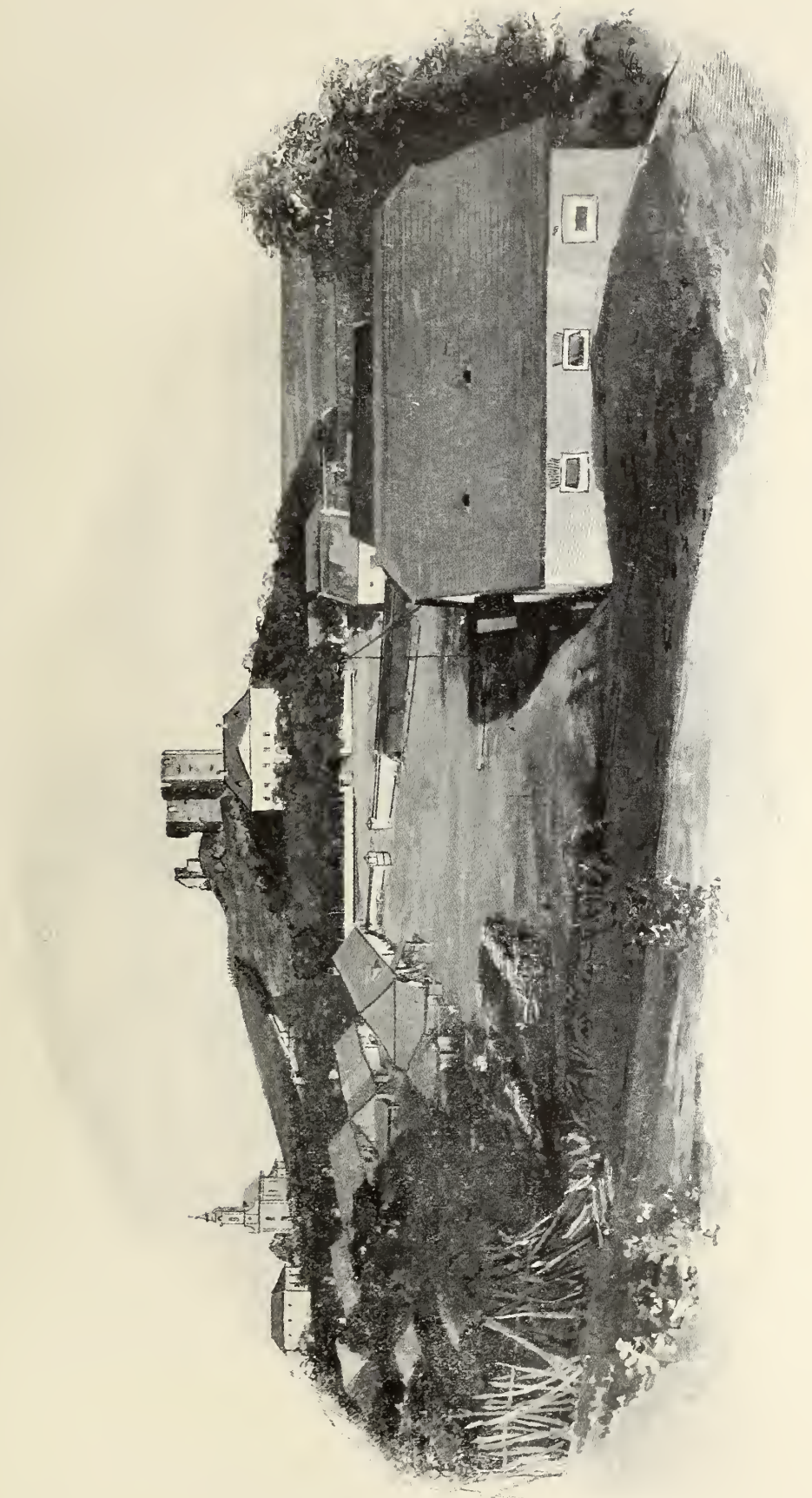
A *Ráskaiak* közül csupán Balázs viselte a főispáni méltóságot (1509—17), a ki Mátyás király uralkodása alatt kir. tárnokmester, a budai vár kapitánya és Fülek várának ura volt. Ő is azok közé tartozott, a kik Mátyásnak esküvel fogadták, hogy Corvin János trónigényeit támogatják, de Corvin János első kudarcainak hatása alatt, Ulászló pártjához szegődött, mely pártváltással a zempléni főispáni széket szerezte meg s ezt az 1517-ben bekövetkezett haláláig viselte.

Rozgonyiak.

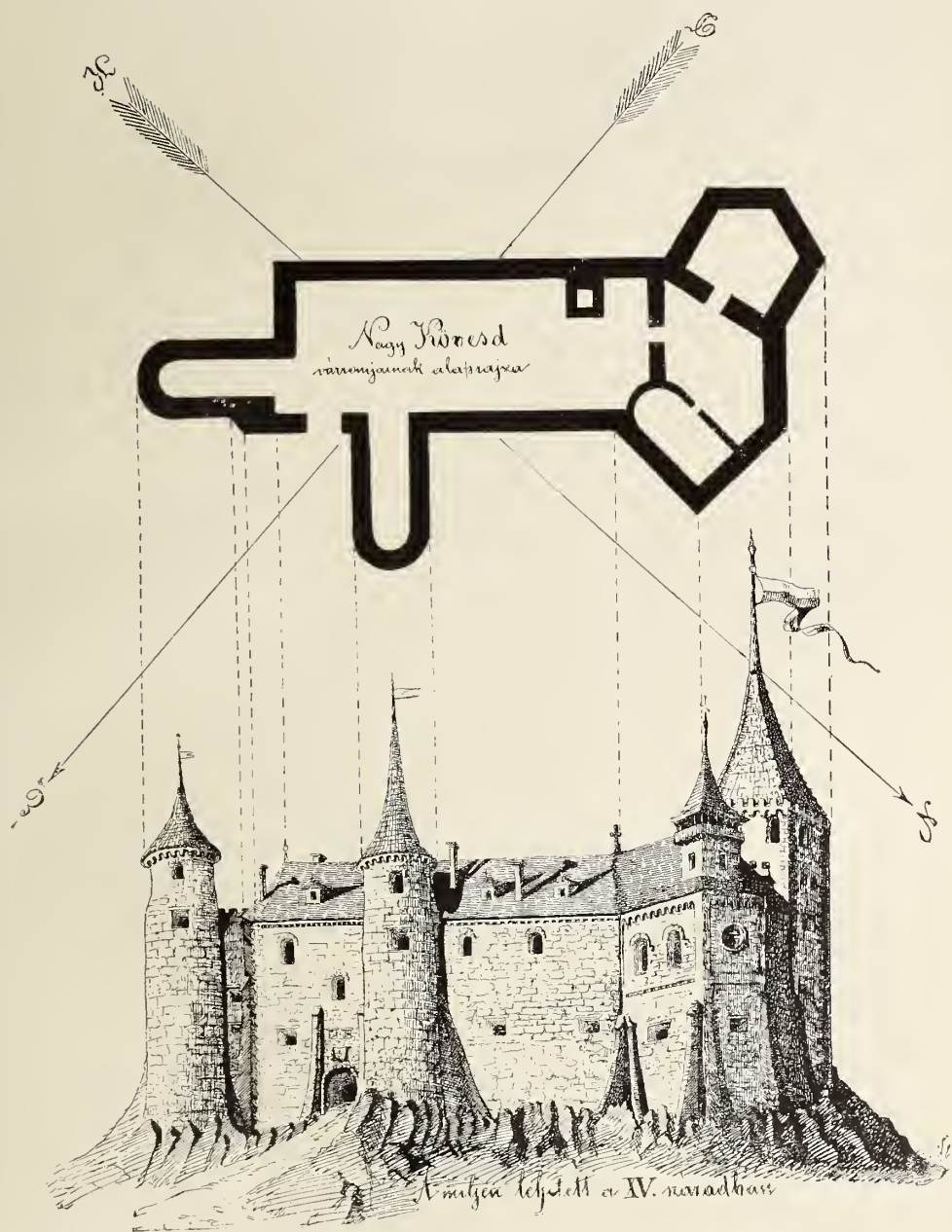
A *Rozgonyiak* főleg Hunyady Mátyás király uralkodása alatt jutottak előtérbe a vármegyében. Tagjaik közül Ozsvát, felsőmagyarországi főkapitány, 1452—55-ig, László és Rajnáld, az állásától megfosztott Perényi István helyét 1464-től 1460-ig, illetőleg 1466—69-ig viselték a főispáni méltóságot. Utóbb 1470-ben Rozgonyi Rajnáld, ekkor már mint tárnokmester, és László. 1476—82-ben, ismét a vármegye főispáni székében ülnek. Végül a Szapolyai családnak két tagját találjuk a vármegye főispánjai között. Imre, a ki pályáját mint Hunyady János titkára, majd uradalmainak felügyelője, kezdte meg, csupán egy ízben (1469) említetik a vármegye főispánjai között. Unokaöcsese, István nádor fia János (szül. 1487, † 1540) a későbbi magyar király, Zemplén vármegyében kezdte pályáját, a hol rövid ideig (1503—1508) tartó főispánsága alatt meg tudta nyerni a köznemesség bizalmát, a minek később ugyancsak hasznát vette.

Alispánok
a XIV. és XV.
záradban.

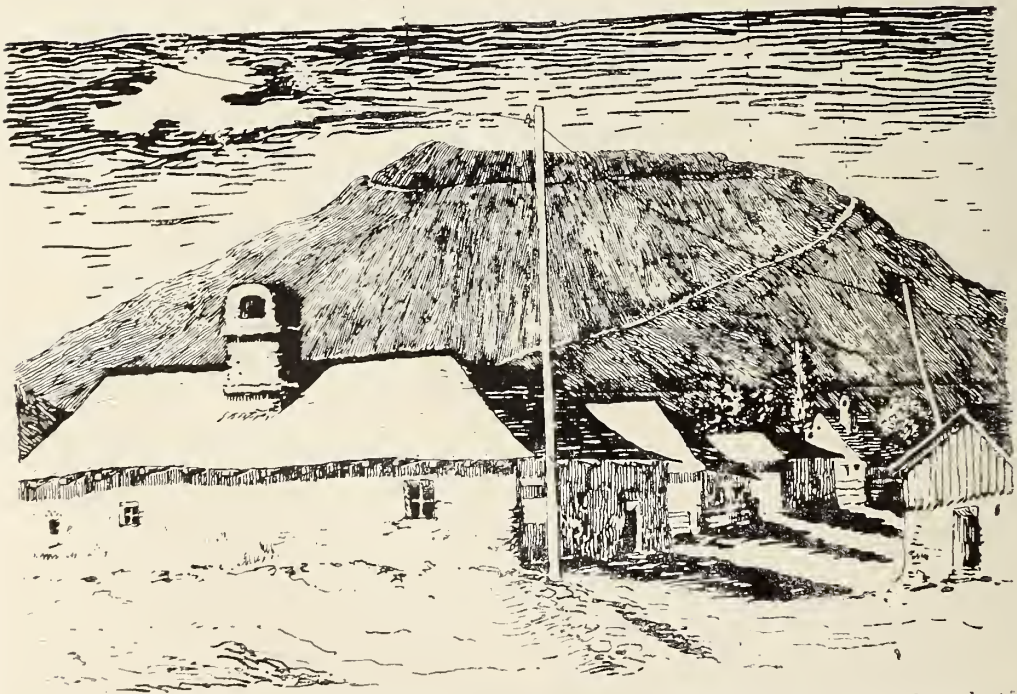
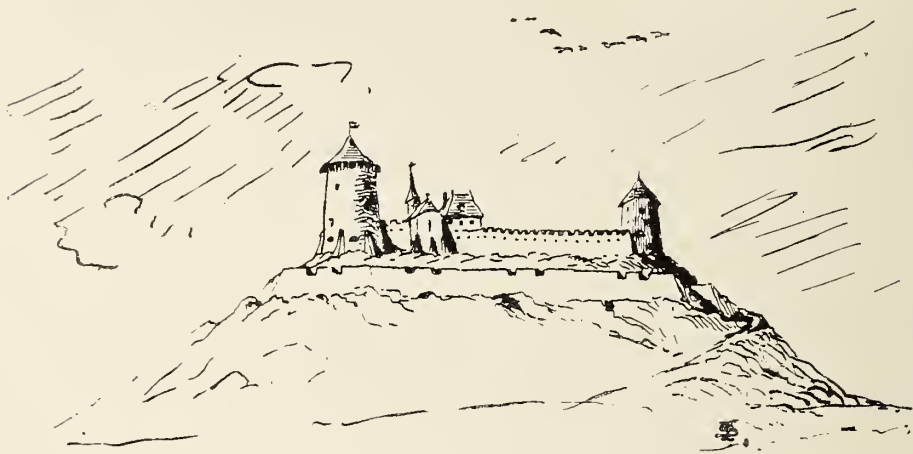
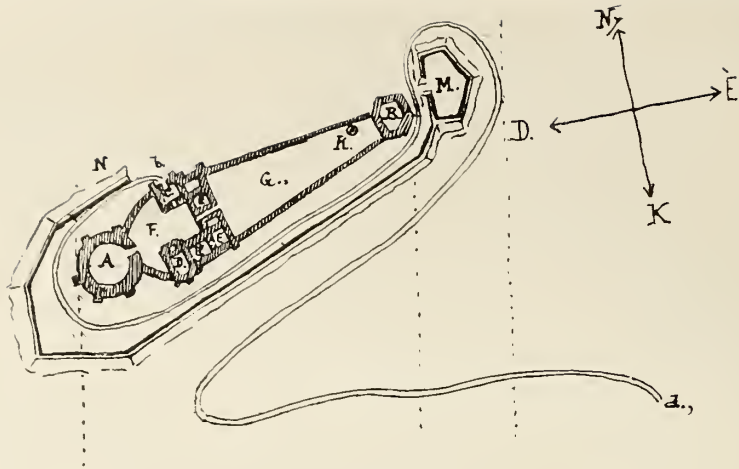
Az alispáni tisztség csak lassan fejlődik s a középkoron át még nem tud sem önállóságra jutni, sem pedig függetleníteni magát a főispán befolyása alól. Tulajdonképpen ezen korszakban, a biráskodást leszámítva, önálló hatásköre nincsen, csak a főispán helyetteseként intézi a közigazgatást.

Nagykövesd.

A nagykövesdi vár rekonstruált rajza. — Soós Elemér ny. honvédezedestől.

A satoraljaujhelyi várhegy és a vár rekonstruált rajza. — Soós Elemér ny. honvédezredestől.

Igy például, Gnd alispán következőleg állítja ki 1334-ben az ítélet-levelet: „Gnd vice domini Villermi palatini comitis de Zemplen.“ Itt két főispán állott a vármegye élén, mindegyiknek meg volt a maga helyettese, vagyis alispánja.

1337 és 1339-ben már két alispán szerepel, Péter és Mersa (Merth) mester; 1350-ben két testvér, a Frank fiai, Jakab és Mihály, viselik e tiszteket. Csak a XV. században találunk ismét két alispánt. 1420-ban Ruszkai Bertalan és Pazdiesi Mátyás; 1421-ben Ruszkai Bertalan és Semsei István; 1436-ban Cselei János és Sztáncsi Miklós; 1446-ban Kazmyri Masa Mihály és Kozmafalvai Gál; 1461-ben Azari János és Kozmafalvai Gál; 1471-ben Ráskai János és Hosszumezei Benedek; 1474-ben Dereski Péter és Nagymihályi György voltak alispánok. Az alispánok közül kiváló szerepet vittek: Nagymihályi Eödönfi János, a ki 1406-tól 1420-ig viselte az alispáni tiszteket; Kozmafalvi Gált is két ízben találjuk az alispáni tisztségben, 1445-ben és utóbb 1461—62-ben. A Ráskaiak közül János 1471—72-ben és György 1502-ben volt a vármegye alispánja, az utóbbi a mohácsi csatásokon esett el. Az alispánok a középkorban rendszerint Terebesen tartották törvényszéküket. Innen kelteztek az ítéletleveleket. 1469-ben Roskoványi Tamás alispán Gálszécsről keltezi ítéletlevelét; ettől kezdve mind sürűbben Gálszécsről bocsátják ki az alispánok a leveleiket. Palóczy Imre főispán alispánjai, Ráskai János (1474.) Hosszumezei Benedek és Kálnai Péter 1475-ben Gálszécsen ülnek széket. Ugyanott találjuk Lasztóczy Simont, Rozgonyi Rajnáld alispánját (1470), Lapispataki Miklóst (1476—77), Roskoványi Lászlót (1494) és Pálóczy Antal főispán alispánját, Ráskai Györgyöt is 1502-ben.

A vármegye legrégibb kiadványainak egyike a Tamás fia Lászlónak a Szalócs fia Mihály elleni ügyében 1299 január 26-án és jul. 6-án kiadott oklevele, mely a vármegye tisztikarát is feltünteti; mindkét oklevél Zemplén városában kelt. (Eredetije a Sóvári Sóós család levéltárában.) Zemplén városa tudvalevőleg az Árpádkorban a vármegye székhelye volt. Ez az oklevél azért is érdekes, mert azt mind András főispán, mind pedig Jakab alispán és a négy szolgabíró állították ki; míg a későbbi korszakban vagy az alispán, vagy a főispán ítélkezik bírótársaival, a szolgabírákkal. 1318-ban Miklós alispán, a Dénes fia András, István és Csébi Miklós fia Miklós állítanak ki oklevelet László zempléni főispánnak Jakab fiai, Benedek, Kozma és Jakab elleni perében; 1317 február 28-án ellenben csak a három szolgabíró tanuskodik László zempléni főispánnak Kudmenus Péter elleni perében.

A vármegyei önkormányzati élet legfőképpen a megyegyűlésekben nyert kifejezést. A megyegyűléseken egyszersmind törvényszékek is tartottak, melylyel a vármegye bíraskodási joga kiterjedt az összes jogszolgáltatásra; csak Zsigmond király uralkodása alatt szorítkozott a vármegye bíraskodási joga mindegyre szűkebb körre. A congregatiók az Árpád-korban a király, illetőleg helyettese, a nádor elnöklete alatt tartottak, rendszeren több vármegye közönségével együtt. A XV. században a nádor elnöklete alatt tartott közgyűlések megszűnnek, helyükbe a vármegyei közgyűlések (universitas nobilium) lépnek, hol egyúttal a megyei ítélőszék (sedes iudiciaria) is tartott.

Zemplén vármegye közgyűléseit a nádor rendszeren Ung vármegyével együtt tartotta, rendszeren valamely város, vagy helység mellett, szabad ég alatt; csak a XV. század vége felé vonultak be valamely városba, de a közgyűlést még ekkor is szabad ég alatt tartották. Nevezetesebb közgyűlések voltak: 1299-ben Omode nádor elnöklete alatt; 1317 augusztus 1-én Szalacson Debreczeni Dózsa nádor elnöklete alatt öt vármegye (Szabolcs, Szatmár, Bihar, Szolnok és Zemplén) gyűlésezett. 1343 szeptember 15-én, 1351-ben, 1354 október 25-én és 1356-ban Gilétfi Miklós nádor elnöklete alatt, 1364-ben és 1365 október 31-én Konth Miklós nádor elnöklete alatt Ung és Zemplén vármegyék Patak (Sárospatak) közelében 1367-ben, 1370-ben, augusztus havában és 1372-ben László opuliai herceg és nádor elnöklete alatt az előbbi két vármegye ugyancsak Patak közelében, 1381-ben és 1413-ban Garai Miklós nádor elnöklete alatt, Patak közelében, 1436-ban Pálóczy Mátyás nádor elnöklete alatt. Patakon tartott közgyűlést. Ez utóbbi közgyűlés azért is érdekes, mert a felmerült rendkívül sok panasz következtében 24 nap alatt sem ért véget. A közgyűlés 24-ik napján állította ki a nádor a csicséri nemeseknek a Perényi Miklós bán fiai, Miklós és László elleni több rendbeli

Vármegyei
önkormányzat.

hatalmaskodási ügyében az idéző levelet. Ugyanekkor Palágyi Barna és Csicseri Orosz Jakab s Zsigmond az olasz birtokuk elfoglalása miatt emelnek panaszt Perényi János és András ellen. A csicseri nemesek pedig Csomortelek puszta elfoglalása miatt perelnek ugyancsak a Perényiekkel. Kiszari János és Péter bizonyos verekedés következtében történt haláleset ügyében szólaltak fel Kiszari Mihály ellen. Végül Deregnyei Nagy Pál özvegye járult a nádor elé, előadván, hogy a néhai férje jussából mint túrták ki őt Bessenyő Demeter és érdektársai, a Gatályi Balázs fiai, mire a nádor az utóbbiakat, mivel eljárásukat nem tudták kellőleg igazolni, elmarasztalta.

Nádori
törvényszék.

A nádor elnöklete alatt tartott közgyűlések azonban a XV. század folyamán mindegyre jobban eltávolodtak a kitűzött céltól. Az egyes hatalmas urak tekintélyes kísérettel jelentek meg a pataki mezőn és gyakran a gyöngébbek rémítgetésével esikartak ki maguknak hamis esküt, vagy kedvező ítéleteket. A peres felek gyakran oly kifogásokkal éltek, hogy az ügy nem volt a nádori ítélőszéken eldönthető, hanem a nádor perhalasztó ítéletet hozott, vagy a feleket valamely hiteles hely előtt esküre kötelezte. A Mátyás király uralkodása alatt Zemplén vármegyében mindegyre gyakoribbá vált hatalmaskodások, Perényi István erőszakoskodásai, a cseh rablók féktelenségei, egyik-másik falusi nemesnek velük való czimboráskodása, rendkívül nagy terhet rótt az eljáró nádorra; hozzájárult mindezekhez még Kázmér trónkövetelő föllépése, kihez többen csatlakoztak a vármegye nemesei közül. Mátyás király azonban, egyrészt az elégtelenséget jóakarató s elnéző magatartásával igyekezett maga részére megnyerni, de másfelől némi subsidiumért (hadisegélyért) a központi hatalom is szívesen elengedte a nádori törvényszéket s azzal együtt a birságokat.

Midőn a vármegye nemesei neszt vették annak, hogy a nádor a szokott körújtára indul, felterjesztést intéztek a királyhoz, hogy a nádori törvényszék egyidőre elhalasztassék. Kérelmük, az akkori viszonyok mellett, teljesen indokolt volt, mert a lengyel csapatok éppen ezidőtájt törtek be a zempléni határokon, Homonnát, Sztropkót hatalmukba kerítették s egész Nagymihályig portyáztak. Háborús világban amúgy is bajos lett volna két vármegye nemességét összegyűjteni; így a király a fenti okoknál fogva annyival is inkább hajlott a kérésükre, mert ez által alkalma nyílt a nádori törvényszékek amúgy is elavult intézményének beszüntetését előkészíteni.

1473 február 9-én kelt leiratával a király Zemplén vármegyében a nádori törvényszékeket hét évre megszüntette, általános kegyelmet hirdetett s a nemességet egy évre a hadviseléstől és contributiótól fölmentette. A nádori törvényszékek ettől kezdve Zemplén vármegyében megszűntnek tekinthetők. Midőn Mátyás király ezt az intézkedését 1481-ben az egész országra kiterjesztette, egyszersmind meghagyta a rendeknek, hogy gondolkozzanak azokról a módozatokról, melyekkel a helyes igazságszolgáltatás az egész országban biztosítva legyen. Az 1486. I. törvényczikk azután a nádori törvényszékeket örök időre eltörölte. (Nagy Gyula: A nádori törvényszékek megszüntetése Zemplénben, Zemplén 1880. évf. 37—39.)

Alig néhány évvel a nádori törvényszékek felfüggesztése után (1475) Pálóczi Imre főispán alispánjának, Kálnai Péternek, elnöklete alatt Gálszécesen vármegyei törvényszék tartatott, melyen többi közt Nátafalvi Mihály fiai, János és Jeromos s anyjuk Agátha asszony, néhai Nátafalvi Pál megöletésében való ártatlanságuk bizonyítására az esküt le akarták tenni, de mivel a nádor levelét, melyben ez eskütétel nekik megadatik, előmutatni nem tudták, Csontos Radnót tiltakozása miatt azt nem teheték le.

A vármegye
kiadványai.

A vármegye kiadványait az alispán és bírótársai állították ki. Ezek a kiadványok, a vármegyei önkormányzat kifejlődésével, mindegyre nagyobb jelentőséget nyertek. A vármegye közönségének egyik határozata szerint — melyről Kozmay Pál alispánnak 1453-ban Terebesről kiállított okleveléből értesülünk — az alispán és négy szolgabíró pecsétjével ellátott oklevél vagy 36 márka lefizetése, vagy 36 nemes személy esküje erejével semmisíthető vagy másítható meg, oly formán, hogy minden bíróra 6—6, az alispánra 12 márka essék, vagy pedig minden bíró ellen 6—6, az alispán ellen 12 nemes tege le az esküt.

A királylyal, valamint a középponti hatalommal a vármegye nem csupán felterjesztések, hanem követségek útján is érintkezett. 1458-ban Zemplén és Ung vármegyék rendei Csicseri Zsigmondot és Sztrithei Miklóst küldték a királyhoz megyéik ügyében, mire az országbíró megengedte, hogy úti-költségül a Csicseri Zsigmond birtokaira (Csicsér, Vajdán, Szilvás-Tussa és Vámos-Ujfalu) a felső részek védelmére kivetett adót fordíthassa. A vármegyei önkormányzat kifejlődése mellett, a helyi igazgatás terén is jelentékeny mozgalmat észlelünk a középkorban. Már az árpádházi királyok idejében számos városi jellegű helységet találunk, mint Sátorhalma, Patak, Tolesva, Zemplén, Szerencs stb., később az Anjouk és a Hunyadyak korában a bőkezűen osztogatott kiváltságok, a kedvező kereskedelmi és forgalmi viszonyok következtében, számos helység nyert városi jelleget, egyúttal megfelelő helyi önkormányzatot is.

A vármegye egyik legnagyobb jelentőségű városa az Árpádok korában, kétségkívül *Patak* (Sárospatak) volt. Eredetileg királyi város, árpádházi királyaink idejében gyakran fejedelmi székhely, jelentékeny forgalmi hely a Lengyelországgal úzótt kereskedelem terén. I. Endre király és neje gyakran tartózkodtak Patakon. II. Endre király neje is huzamosabb időn át tartózkodott e városban; itt szülte 1207 táján Erzsébetet, a kit a katolikus egyház a szentek sorába iktatott. V. István ifjabb királysága idejében itt tartotta udvarát és neje, Kún Erzsébet, az apa és a fiú közti villongások idejében, itt szülte Lászlót, a kit IV. vagy Kún László néven ismer a történelem. Már a XIII. század elején Pataknak városi kiváltságai voltak, melyeket Imre királytól (1201) nyert, s a melyeket V. István király megerősített. I. Endre király, a ki főleg azért választotta Patakot családjá tartózkodási helyéül, hogy kültámadások esetén biztosságban legyen, jelentékenyen megerősítette. Vára a tatárjárás után újból felépült s az 1262-ben kiadott oklevél pataki várról (castrum) tesz említést. A vár élén az Árpádkorban comes castellanus állott; még egy 1297. augusztus 13-án kiadott oklevélben Belus comes pataki castellanusnak mondatik. IV. László király is megfordult Patakon; a vár alatt keltezi 1282. augusztus 5-én az ungi várjobbágyok részére kiadott oklevelét (gr. Sztaray család oklt. I. 28., 41., 165.). Kiváltságait I. Lajos király megerősítette. 1390-ben Zsigmond király Perényi Miklósnak adományozta a vámjával és a királyi várral együtt; 1427-ben pedig királyi városi jogokkal ruházta fel. Perényi Miklós halála után Zsigmond 1436-ban a várost a Pálócziaknak adományozta, de vára csak 1445 táján említetik a Pálócziak birtokában. A esehék garázdálkodásai Patak városát sem kímélték; 1440 táján várát elfoglalták, s onnan csak 1459-ben kergették ki őket Mátyás király vezérei. Mátyás király nagy gondot fordított a város felvirágoztatására. 1460-ban országos- és heti-vásárjogot nyert, majd 1461-ben a Pálócziaktól kapott értékes kiváltságokat. A Pálóczi család tagjai közül többen tartózkodtak Patakon. Pálóczi László országbíró 1465-ben engedélyt nyert a királytól, hogy a városban levő kúriáját kőfalakkal, tornyokkal és árkokkal megerősíthesse. Pálóczi László országbíró többnyire az év vége felé (október, november, december) tartózkodott Patakon, leveleit, rendeleteit itt keltezi; míg az év többi szakában többnyire Budán időzött. Okleveleink Patakot Civitas seu oppidumnak írják; a városi tanács szervezetéről még a XIV. század elejéről vannak adataink. 1303—1305 közt Vincze volt a város bírása, mellette esküdtek állottak. A városnak bíraskodási joga volt. 1356-ban Erney fia Vid, 1360-ban Pál fia János a bíró, a ki az esküdtekkal az összes vendégek nevében állított ki oklevelet. Kiváltságai tudatában a város elöljárói a vármegyei nemes urakkal nem egyszer viszályba keveredtek. Báli Balázs fia Tamás, 1388 augusztus 25-én, a király elé ment a panaszával, hogy Herman Miklós és Orros Pál pataki bírák s több pataki polgár őt, Patakon jártában, elfogták és börtönbe vetették. (Századok 1871 évf. 670. Csánki Dezső: Magyarország Történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. Gróf Zichy oklt. II. 4. 118. III. 650). A vár tartozékai között a Várad Regestrum Izsép, Fony és Borsi helységeket említi (99. és 371. §§).

A középkorban kiváló szerepet vitt másik város a mai *Sátoraljaújhely*. Sátoraljaújhely. Ennek eredeti neve az Árpádkorban Sátorelő, majd Újhely. Már 1261-ben

nyert kiváltságokat István ifjabb királytól, majd IV. Lászlótól; az utóbbiakat 1291-ben III. Endre király megerősítette. Vára eredetileg a királyé volt, s Zsigmond 1429-ben a Pálócziaknak adományozta. A XV. században a várost fele részben a Homonnai Drugeth család, majd a leleszi prépost és Baeska István bírták zálogban. A XV. században a Perényiek is birtokosai voltak, a vár azonban 1449-ben ismét a Pálócziaké. (Csánki D. i. m. I. k.) A XIV. században a vendégeknek még némi önálló szervezetük volt a városban. 1383-ban Péter, a Márton fia, újhelyi bíró, az esküdtekkal és az összes vendégek nevében bocsát ki oklevelet a Balázs fia Péter részére, valami szántó föld eladása ügyében; mind ezen, mind az 1354-ben kiállított oklevél hátlapján (Orsz. lev. Dl. 4329 és 4430) a városi peccsét maradványai észlelhetők (szívalakú paizsban, két vízszintes pólyát keresztező hid.)

1355-ben Dezső fia Bálint a bíró, 1362-ben Tivadar fia László, 1367-ben Zubol János, 1375-ben Beke fia Tamás, 1383—84-ben Dénes Jakab fia, a ki a praetor sive iudex de Újhely czímet használta. A város a középkorban legutóljára II. Ulászló királytól, úgy látszik Sárospatakkal egyetemben nyert kiváltság-levelet, melyet I. Ferdinánd király 1548 november 20-án megerősített (Királyi Könyvek II. 296).

Sárospatakon és Sátoraljaújhelyen kívül még a következő városi jellegű helységeket találjuk a középkorban:

- Abara.** *Abara* (Abara) Földesurai az Uporiak voltak, 1468-ban Upori László kérelmére heti és országos vásárjogot nyer.
- Helmeecz.** *Helmeecz* (Király-Helmeecz) földesurai a leleszi konvent és 1403-ban a Pálócziak voltak. Egy 1321 augusztus 6-án kelt oklevél a helmecezi vendégeknek László és Doncs elleni peréről tesz említést, mely ügyben I. Károly király Miesk főispánhoz leiratot intézett. Egy 1461-ben kelt oklevél oppidum-nak mondja.
- Homonna.** *Homonna.* Királyi harminczad hely. 1479 és 1484-ben kelt oklevelek szerint városi jellege (oppidum) volt. 1491-ben Bányász Péter és Czapfra Gergely bírák és esküdttársaik bizonyos adóssági ügyben állítanak ki oklevelet. Ez oklevél szerint a városi igazgatás élén két bíró, ülnökök (assessorok) és esküdtek állottak.
- Kövesd.** *Kövesd.* Egy 1479-ben kiadott oklevél oppidum-nak mondja. Ma Kis-és Nagykövesd.
- Lelesz.** *Lelesz.* 1369-ben még villa. 1431-ben kiadott oklevélben már oppidum. Országos vásárait még Nagy Lajos és Zsigmond királyoktól nyerte. Szegény-és kórháza is volt, melyeket a Csicseri család 1405 táján alapított.
- Liszka.** *Liszka* (Olaszi) ma Olaszliszka. Eredetileg a szepesi káptalan birtoka volt IV. Béla királynak 1248-ban kiállított adománylevele szerint, melyet 1423-ban Zsigmond király megerősített. Egy 1461-ben kelt oklevél szerint — oppidum — városi jellege volt. Határához nagy kiterjedésű szőlőhegyek tartoztak, a hol számos nemes embernek volt szőleje. Egy 1479-ből kelt oklevél, melyet Nagy Imre városi bíró és a városi előljáróság egy szőlőveteli ügyben adott ki, a városi igazgatásra is némi világot vet. A városi igazgatás élén a bíró állott, mellette két officialis, 4 esküdt és 20 képviselőtestületi tag (electi homines) intézte a város ügyeit.
- Nagymihály y.** *Nagymihály.* A Nagymihályi és a Sztáray családok ősi fészke. 1419-ben már oppidumnak iratik. 1419 és 1427-ben egyik városrésze — Sztranya — Ung vármegyéhez tartozott, s a mai Nagymihálylyal szemközt, a Laborecz túlsó partján feküdt. 1449-ben nyert jogot országos vásár tartására, Hunyadi János kormányzótól. Ugyanez évben osztoztak rajta a Nagymihályiak. A XV. században igen népes helység volt; az 1427-iki adólajstrom szerint Sztranya városrészben 10 jobbágyporta volt, 1449-ben Nagymihályon 150 jobbágyporta találtatott. 1449 nov. 29-én a Nagymihályiak és a Nagymihályi Eődönffiek megosztottnak rajta. (Adalékok 1899. 247). Vámszedő hely is volt. (Csánki D. i. m. I. k.)
- Gálszécs.** *Szécs* (Gálszécs). Legrégibb emlékek szerint a helység neve Rétszécs volt (1355). 1438 és 1448-ban kelt oklevél oppidumnak, egy 1466-ban kelt oklevél pedig civitasnak mondja. 1437-ben Zsigmond királytól a Szécsi család kérésére országos vásár tartására nyert jogot. 1470—90 közt a vármegye alispánjai itt tartották székhelyüket. A Szécsi, Szerdahelyi, Sóvári Soós,

Csapi, Sztrithei, Baesköi, Agóezi családok mint osztályos atyafiak, közösen bírták. Vámszedőhely is volt, melyről többször megemlékeznek az oklevelek.

Sztropkó. Már a XV. század elején (1408, 1410) városi jellege volt s oppidumnak, 1430-ban civitasnak írják az oklevelek. 1408-ban a Perényiek Zsigmond királytól adományul nyerték a vámszedés jogával együtt. Sztropkón királyi harminczadhivatal is volt. Várát 1408-ban a Perényiek nyerték adományul, mely ekkor castellum Toporo néven fordul elő az oklevélben. 1483-ban a király foglalja el, mint a hűtlen Perényi István birtokát; várát pedig Lábatlani András vette vissza a csehektől. 1490-ben Korvin János birtokában találjuk. 1492-ben ismét a Perényi család birtoka.

Tállya. 1498-ban említik az oklevelek első ízben oppidumnak. Részben Tokaj, részben Tállya várához tartozott.

Tarcal. A XV. század közepén (1434—35) kelt levelekből következtethetőleg városi jellege volt, de kiváltságait csak a XVI. század második felében nyerte. Tokaj városához tartozott.

Terebes. A XIV. század elejétől a XV. század közepéig szinte megszakítás nélkül locus sedis judicariae, a vármegyei alispánok székhelye, 1430-ban a Perényi család birtokában találjuk, 1439-ben oppidumnak mondják. Vámszedő hely is volt.

Tokaj. Rév, vám és királyi sókamara hivatali hely volt. 1476-ban kelt oklevélben találjuk oppidumnak írva s ekkor a Szapolyai család birtoka.

Tolesva. 1488-ban kelt oklevél szerint városi jellege volt. Ekkor a Csicseri Fodor, Debrői, Kéri, Toronyai, Upori, Csicseri Örmös, Pesti és Czéczei családoknak volt itten birtokuk.

Varannó. Már a XV. század elején városi jelegű. A Rozgonyiaké volt. (Civitas seu possessio principalis nobilium de Rozgon Varanyo apell.) Vámszedő hely is volt. Ez a város azt a kiváltságot élvezte, hogy a lengyelországi posztósoknak és más kereskedőknek itt le kellett rakniok áruikat (1461). 1472-ben Mátyás király Rozgonyi Rajnáld kérelmére megengedte, hogy házát Varannón várszerűleg megerősítse, ebben az évben említik az oklevelek a varannói castellumot.

Zemplén. Már az Árpád-házi királyok idejében városi jellege volt Vámját már egy 1261-ben kelt oklevél említi. 1426, 1460, 1479, 1484-ben kelt oklevelek oppidumnak nevezik. Földesurai a Homonnai Drugethek voltak. (Csánki Dezső i. m. I. 330 és következő lapok).

A tatárjárást követő korszakban, főleg IV. Béla és V. István királyok által osztogatott kiváltságok következtében, csakhamar számos erődítvény épült a vármegye területén, melyek a kultámadások ellen hatalmas bástyákul szolgáltak, de egyszersmind uraiknak az egész középkoron át ismétlődő belzavarok között alkalmas védelmet nyújtottak. A várurak azonban nem éltek vissza a nekik oly kedvező védelmi helyzettel. A zemplénvármegyei várak, a legzavarteljesebb korszakokban, a XIII. század végén és a XIV. század elején, nem a lázadók főfészkekül, hanem inkább a törvényes rend, a megbiztonság támaszaiul szolgáltak. Csak midőn a XV. század közepén egyik-másik vár a rabló csehek kezébe került, lettek valóságos rablótanyákká, mindaddig, a míg Mátyás király erélyes keze hatalmukat meg nem törte.

A vármegye területén a következő várak, várkastélyok és erődített helyek voltak a középkorban (Csánki Dezső i. műve nyomán):

Abara. Már 1270-ben fennállott, a XV. században az Uporiaké volt. Az 1471: XXIX. törvényezikk elrendelte a lebontását.

Barkó. A XIV. század elején a Homonnai Drugeth családé. 1486-ban a Szapolyaiak birtokában találjuk. 1488-ban Szapolyai István birja.

Borostyán. (Purustán) Gálszécs vidékén állott. 1321-ben a Petenye fia birtoka, kitől, mivel hűtlenségbe esett, I. Károly király elveszi és tartozékaival együtt a Baksa nemzetségnek adományozza. (Fejér VIII. 2. 292.) Tartozékai az 1321. évi adománylevél szerint: Szécs (Gálszécs), a két Boeskö (Baeskö), Kereplye, a három Vissnyó, Polyánka, (Szécspolyánka), Thena, Petrusfalva, Parnó (Pernou), Kohány (Koran), Gerenda, Zebegnyő, Albin, Torna és Kenesencsandrásfalva. A Baksa nemzetség 1329. évi osztálylevele szerint Borostyán várát, a Szécs, Visnyó, Parnó, Két-Bozza nevű birtokokkal együtt, a Tamás fia Dones és ennek fia László nyerik (Anjouk. okmányt.

Sztropkó.

Tállya.

Tarcal.

Terebes.

Tokaj

Varannó.

Zemplén.

Várak.

Abara.

Barkó.

Borostyán.

II. 452.). 1355-ben a vár a Baksa nemzetségből származott Somi (Gál) Szécsi család birtoka. (Gr. Zichy okmt. II. 617 és 643.)

Butka.

Butka. Már a XV. században fennállott, de idővel, valószínűleg a cseh túmadások alatt, elpusztult. 1489-ben a Butkai család engedélyt nyert a királytól, hogy elpusztult várát újból felépíthesse.

Csicsva.

Csicsva. Már 1350-ben fennállott. Egy oklevélben (Castrum Csicsva) említés tételik a csicsvai várról. (Fejér IX. 1. 769.) 1414-ben már kőből készült várfalakkal volt ellátva. A Rozgonyi család birtoka volt.

Czéke.

Czéke. Már 1407 előtt fennállott. Ebben az évben nyanyis Zsigmond király megengedte Sóvári Soós Péternek és Kelecsényi Mátyásnak, hogy a részükre adományozott várát újra felépíthessék. 1418-ban a Soós családon kívül a Pazdicsiak, 1423-ban pedig kívülök a Czékei, a Farkas és az Imregi családok birják. 1438-ban kelt oklevél szerint, romokban hevert, de csakhamar újra felépült, mert 1444-ben az előbbi négy család birja, az Imregiek kivételével. Az 1450-es években a Pálóczyiak a földesurai, a kik itten 1456-ban a Dobiaknak részeket zálogosítanak el. 1458-ban a Pazdicsi, 1462-ben a Czékei, 1471-ben és 1478-ban a Sóvári Soós család birtokában találjuk. Az 1471. évi országgyűlés a vár lebontását rendelte el, de ez aligha hajtatott végre, mert 1478-ban még fennállott. Tartozékai (1423—37): Czéke, Bükkös, Kiszte, Jesztreb, Szürnyeg, Mészpest, Imreg, Kisfalud, Bénye, Keresztúr, Egres, Rad, Szinyér, Körtvélyes és Nagy-Géres.

Felcseb.

Felcseb. 1457-ben a király megengedi a Felcsebieknek és az Abarai Baksáknak, hogy a cseh rablók ellen várát építsenek védelmül.

Homonna.

Homonna. A Homonnai Drugeth család birtoka. 1449-ben a husziták foglalták el. A város történetével más fejezetben bővebben foglalkozunk.

Jeszenő.

Jeszenő. Már a XIV. század elején fennállott. (Castrum, Castellanus de Jezenew. 1328, 1330 és 1442.) 1456-ban Nátafalvi Csontos János és fia Rhadnót, Jeszenő várában, több egyházi és világi személyiség előtt, ügyvédet vallanak.

Kékmező.

Kékmező. Az 1408-ban kiadott oklevél szerint csak fortalicium (erődítvény, várac). 1411-ben Zsigmond király Perényi Imrének megengedte, hogy Kékmező területén várát építhessen. Eredetileg a sztropkói várhoz tartozott. Mint várkastély, a Perényiek birtoka volt.

Kövesd.

Kövesd. (Nagy-Kövesd). A legrégibb adatok szerint, a Rátót nemzetség birtoka volt. Midőn 1283-ban a nemzetség tagjai megosztóznak, mely osztályt IV. László király megerősített, Roland bán fia Máté, Kövesdet nyeri (Wenzel XII. 382. Fejér VII. 2. 94.). Loránd nádor fia Mátyás, 1287 táján, Kövesdet a Baksa nembeli Simon fia Detre és meghalt testvére, Tamás fiainak előörökítette, de úgy látszik, rögtön nem vehették birtokukba, vagy talán elveszítették azt, mert IV. László király egy 1288-ban kelt oklevél szerint Kövesdet a Simon fiai Baksának és Tamásnak visszaadta. (Zichy oklt. I. 64.) Ekkor a vár létezéséről még nincsenek adataink. 1323-ban a Sóvári Soós és a Szerdahelyi családok birtokában találjuk. 1438-ban azonban kőből épült tornyával együtt romladozó állapotban volt. 1444—47-ben a Pálóczyiak tartották elfoglalva, 1450-ben, 1469-ben és 1479-ben azonban ismét a Soós és a Szerdahelyi családok birtokában találjuk. 1451-ben a cseh zsebrákok elfoglalták, de Mátyás király 1459-ben fegyverrel vette vissza. Tartozékai: Kis- és Nagykövesd. Romjai ma is láthatók.

Mogyorós.

Mogyorós. 1463-ban csak mint fortalicium, 1473-ban már castellum (várkastély, várac), 1473-ban azonban már rendes várnak (castrum) mondatik. 1485 és 1491-ben is fennállott. A Rozgonyi család birtoka volt. (Valószínűleg Mogyoróska értendő alatta.)

Patak. (Lásd Sárospatak várost).

Pazdics.

Pazdics. A XIV. században már fennállott. Eredetileg az Újváriak birtoka, ezeknek magvaszakadtával, 1403-ban, a Csebiek (Veres Miklós), a Kelecsényiek s az ő révükön a Liszkaiak és Németfalusiak kapják a királytól. 1421-ben Csebi Vörös Miklós már a Pazdicsi nevet viseli. Leánya révén a várát unokái, a Semseyek öröklik. Tartozékai: Pazdics, Ujfalu, Szalók, Sámogy, Kraszna, Mocvár és Szuha.

Ráska.

Ráska. Csak mint castellum említették 1485 táján a Ráscai család birtokában.

Sólymos. Már 1398-ban fennállott, de idővel elpusztult, mert 1404-ben kelt oklevél mint elpusztult várról emlékezik meg róla.

Szécs. (Gálszécs). Egy 1447-ben kelt oklevél fortaliciumnak (erődítvénynek) mondja. A csehek már 1439-ben elfoglalták a várost és csak 1451-ben hagyták el. Ugy látszik, ez időtájt épülhetett a vár. Idővel ismét a csehek kezébe került és csak 1459-ben szerezték vissza. (Lásd Gálszécs várost.)

Tállya. A XV. század elején már fennállott. Okleveles adataink 1409-ig nyúlnak vissza róla; ekkor a Debrői család birtoka, később, 1413-ban, már a Kapiaké. 1433-ban királyi adomány útján Brankovics György rác despotá birtokába jut, 1459-ben azonban a királyé. 1464-től kezdve valószínűleg zálogban, a Szapolyai család birja, a mely egy 1467 és később, 1498-ban kelt oklevél szerint is birtokosa. Közben 1471-ben a király birtoka.

Terebes. (Tőke-Terebes.) Zemplén vármegye középkori várai között a legnevezetesebb szerepet játsza. Legrégibb okleveles emléküink szerint 1330-ban már fennállott; akkor a Homonnai Drugeth család birtoka, a mely családból Drugeth Fülöp 1319-ben nyerte Terebest, s az ennek testvérétől, Jánostól származott Vilmos, a később nádor részére, 1327 december 10-én I. Károly király új megerősítő levelet állított ki. A vár a mai Tőketerebesnek Párics nevű részén épült; az 1330 évi oklevél a várat „Castrum Parys”-nak nevezi. Várszerű jellegét az egész középkoron át fentartotta. 1360—76-ban Terebesi Laczk fia Miklós és Pál zempléni főispánok birtokában találjuk. Ez időtől kezdve a vármegye alispánjai Terebesről kelteztek az ítéletleveleiket, körülbelül egy századon át. 1363-ban Péter fia János, 1367-ben Vörös Mátyás, 1380-ban és 1382-ben Somosi Péter fia János a várnagy, a ki ez időtájt egyúttal a vármegye alispánja is volt. 1387-ben Zsigmond király a Perényi családnak adományozta, e mely az egész középkoron át, kevés megszakítással, bírta. 1483-ban Mátyás király, a hűtlenségbe esett Perényi Istvántól ostrommal vette meg, de fia Imre később visszanyerte. Tartozékai: Terebes város, Vécse, Ruszka (1468-ban Nagyruszka), Vallyon, Hradisa, Párics és Vejte.

Tokaj. A XV. század elején szintén a Debrőiek birtoka, azután a királyé, később Lazarevits István nyerte adományul. 1433-ban Brankovics György rác despotá bírja. 1440-ben a csehek foglalták el, de tőlük Hunyady János 12,000 frtért megváltotta, 1451-ben a király 10,000 forint erejéig tartó követelése fejében Hunyady Jánosnak átengedte, a ki haláláig bírta. Hunyady halála után Brankovics István birtokába került, de 1459-ben a király őt a vár birtokától megfosztván, 12,000 frtért Szapolyai Imrének zálogosította el. 1471-ben azonban a királyé. Tartozékok: (1459) Tokaj város vámjával és a tiszai révvel, Tarzal, Rátka, Koldó, Tállya, Keresztúr, Kisfalud, Szegi, Vámosújfalú, Ladány, Mád, Öszöd, Csergő, Karacs, Páczin, Fejő, Bőd fele része és Zombor részei.

Újhely (lásd Sátoraljaújhely város.)

Zemplén. A hatalmas zempléni földvárát a honfoglaló magyarok birtokukba vevén, védelmi célokra felhasználták és megerősítették. Mint királyi vár, már Szent István király uralkodása alatt szerepet játszik. A földvár alatt pinczék és üregek nyomaira akadunk. Maga a földvár körülete, tetején vastag kőfallal volt ellátva, melynek nyomai még ma is észlelhetők. A földvár mintegy húsz hold kiterjedésű. Közepén egy őrtorony épült, mely századok viharáival dacolva, a XIX. század közepéig fennállott. 1872-ben összeomlván, köveit a református templom tornyának építésére használták fel. A tatárjárás után, 1258-ban, van említés a zempléni várról, hol IV. Béla király törvénynapokat tartott (Adkk. 1895. 29.) A XIII. század vége felé a Baksa nemzetség birtokába került; de 1321-ben I. Károly király Zemplént, több más birtokkal s a sárospataki várral együtt, elcserélte s a nemzetségnek a gálszécsi uradalmat adta kárpótlásul. (Fejér VIII. 2. 293—296.) Károly király később Zemplént a Homonnai Drugetheknek adományozta (1330.), mely család az egész középkoron át bírta. (E fejezethez forrásul szolgált Tasnádi Nagy Gyula oklevélmásolat-gyűjteménye: az Országos Levéltár diplomatikai osztályából, továbbá a Pazdiesy, a Sóvári Soós, Csicséri, gróf Drugeth-Csáky, Mokcsay, Nátafalusi, Keczer, Szerdahelyi, Pongrácz, Révay-családok levéltáraiból, végül a leleszi konvent, a sárospataki református kollégium és a deregnyei családi levéltárból.)

Sólymos.

Szécs.

Tállya.

Terebes.

Tokaj.

Zemplén.

3. Az egyház a mohácsi részig.

Az egri
püspökség.

A keresztény magyar királyság megalapításával az egyház is rendes szervezetet nyert. Az egri püspökség is azon 10 püspökség közé tartozik, a melyeket Szent István király alapított. E püspöki megye, a Középtisza mindkét partján, az ország éjszakkeleti részén terült el, éjszakra egész az ország határáig terjedt, a kárpátalji lakatlan földön pedig határai egybefolytak az erdélyivel, mely a Kraszna és a Szamos folyók mentén, egészen a Tiszáig terült el. A mai Zemplén vármegye területe tehát az egri püspökség megalapításától kezdve, az egész középkoron át, az egri püspökséghez tartozott.

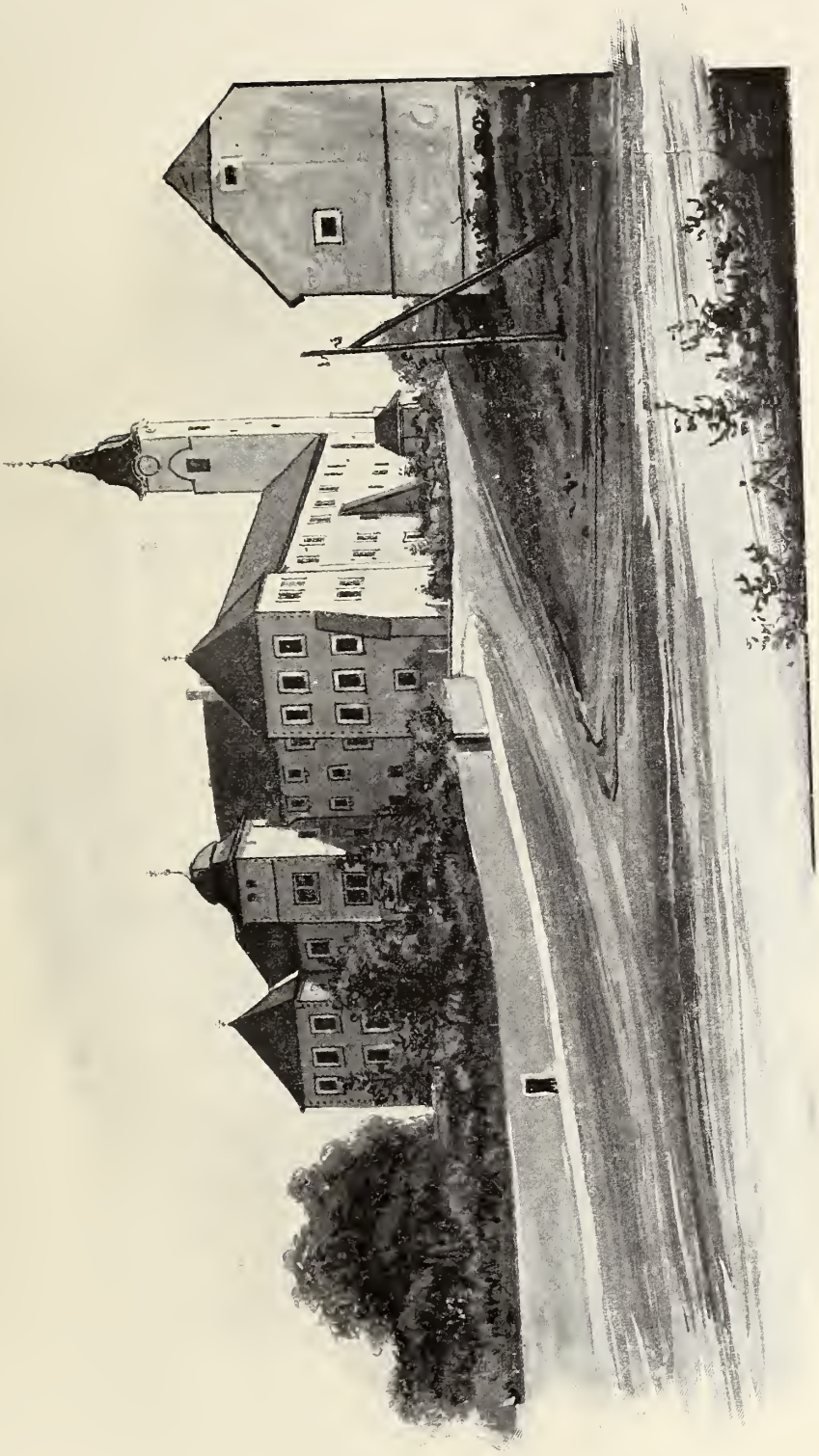
A püspökség eredetileg tíz vármegyére terjedt ki, ekként tíz főesperesi kerületre oszlott.

Zemplén vármegye területe eredetileg, mint a zempléni főesperesség, egyházilag is önálló területet alkotott. A zempléni főesperesség, noha a pápai tizedjegyzékekben többféle elnevezéssel fordul elő, de a különféle elnevezések alatt mindig ugyanazon plébániákat találjuk a tizedjegyzékekben: az alesperesi kerületekben pedig a plébániáknak egy része van megnevezve, melyek a zempléni főesperesség általános elnevezés alatti rovatban előfordulnak. A mint azonban a XIII. század elején Zemplén vármegye közigazgatási tekintetben két részre szakad, azonképpen az egyházi beosztás is változik. A XIII. század elején mindegyre sűrűbben találkozunk az oklevelekben oly kitételekkel, melyekből kitetszik, hogy a mai Zemplén vármegye területén akkoriban már két főesperesség alakult. E főesperességek egyike a zempléni, a másika a zomboni. (Sumbunt Balássy Ferencz Zombornak írja, de helytelenül, mert egy 1329-ben kelt oklevélben Péter Archidiaconus de Sombon fordul elő, melyet nem lehet Zombornak olvasni.)

A zomboni
főesperesség.

A pápai tizedjegyzékekben azonban a zomboni (somboni) főesperesség saját neve alatt nincsen megjelölve, de okleveleinkben, különösen az egri káptalan kiadványaiban, a XIV. században gyakran előfordul. Meddig állott fenn a zomboni főesperesség, azt határozottan nem állapíthatjuk meg, de ez az elnevezés csak a XIV. század végéig tartotta fenn magát. Nováky József szerint a zomboni főesperes a káptalani kiadványokban utoljára 1337-ben említették, de a Balássy Ferencztől idézett 1378 évi oklevélben (Fejér IX. 5. 283.) a káptalani kiadvány záradékában a zomboni főesperes még előfordul, megkülönböztetve a zemplénitől. Hogy a zomboni főesperesség merre terjedt ki, erre nézve többféle adat nyújt felvilágosítást. A pápai tizedjegyzékekben a zempléni főesperesség többféle elnevezés alatt található fel. Mint Archidiaconatus inferioris Zemlen, Archidiaconatus Zemlin inter Tize et Bodrog, Archidiaconatus de inferiori Zemlen et de superiori Zemlen; de ezek nem oklevél szerinti, hanem csupán földirati elnevezései a főesperességnek. Úgy látszik, hogy az Archidiaconatus inferioris Zemlen alatt rejlett a zomboni főesperesi kerület is, mert a nevezett rovat alatt található a Szerencs vidékén bejegyzett plébániák is. (Ortvay Tivadar: Magyarország egyházi földleírása I. 1. 135 l.) Nagy Gyula kutatásait véve alapul, a zomboni főesperesség területe egybeesett a régi Szerencs vármegye, mint önálló közigazgatási területtel, ekként, a mai középponti járás (sátoraljaújhelyi) felső végétől kezdve, magában foglalta az egész Hegyalját és a Bodrogköz egy részét, innen lenyúlt a vármegye legalsó csúcsáig, Sajókesznyétenig, s a mennyiben a szabócsvármegyei Pütrügy és Zalkod helységek is hozzája tartoztak, egész alsó hosszában a Tiszáig.

Az a vallásos buzgóság, mely a középkori magyar társadalmat jellemezte, számos egyházi intézmény alkotásában nyilvánult. Árpád-házi királyaink példáját, kiknek emlékét számos egyházi intézmény és alapítvány őrzi Zemplén vármegyében, csakhamar követték a nemzetségek és főuraink is. Talán alig van nemzetségi terület, vagy középkori uradalom, melynek főhelyén valamely egyházi intézmény ne keletkezett volna. A vármegye területén a középkorban alkotott egyházi intézmények közül, a szerencsi apátság, továbbá a leleszi, darnói és a turuli (toronyi) prépostságok emlékét őrizték meg az oklevelek.

Lelesz.

Tokaj. — A régi páloskolostor maradványai.

A nagykázmeri ősi templom romjai.

Monok — A Monokyak régi várkastélya. (Gróf Andrássy Dénesé).

Czéke. — A régi várkastély.

A Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére alapított *szerencsi benedekrendű apátság* a Bogát-Radvány nemzetség birtokain keletkezett. Ők alapították és ők voltak kegyurai is. Legrégibb okleveles adatok szerint a szerencsi monostor 1294-ben már fennállott (Fejér V. 1170.). 1294-ben az apátság is megvolt, melynek helyreállítása Donkos comesnek, Farkas fiának volt kötelessége.

A szerencsi egyház 1309-ben fordul elő első ízben, kegyurai ekkor a Bogát-Radvány nembeli Cselei Pongrácz mester és Jakab fia Mihály voltak. (Anjouk. okmt. I. 178. Wenzel XI. 283). 1321-ben az ugyane nemzetségből származó Monoki Sándor fia László, és az István fia István szerepelnek a monostor kegyuraiként. (Anj. I. 620.)

Hogy az apátság a XIV. század közepén már fennállott, erről a pápai tizedjegyzék nyújt tanúságot, melyben (pld. 1333-ban) a szerencsi apát az apátok névsorában többször felemlítetik. 1378-ban Egyed volt az apát, a ki Ujór birtok miatt Csicseri Jánossal hosszas pert folytatott, melyben Garai Miklós nádor vizsgálatot rendelt. Idővel azonban valószínűleg az apátság jövedelme megesappant, úgy hogy egy időre 1393-ban a Bogát-Radvány nemzetségből származó Monokiak új adományával Szerencs és Ujór éledt fel újra. Előzőleg a Monokiak hosszas küzdelmet folytattak a monostor kegyuraságáért. Az 1383-ban Patakon tartott nádori gyűlés alkalmával, a Monokiak élénken tiltakoztak az ellen, hogy az Izsépiek, Cseleiek és a Bánócziak velük atyafiságban lennének s a monostor kegyuraságából őket is rész illetné meg. (Nagy Gyula oklv. más. gyűjt.)

A XV. században alig értesülünk ez apátság sorsáról. 1502-ben Abrámi Mihály volt az apátság javainak haszonélvezője, de tékozló életmódja miatt megfosztatván az apátságtól, 1507-ben Szapolyai János — a kinek családja, úgy látszik, időközben az apátság kegyura lón — Szikszói Péternek adta az apátságot, de meghagyta, hogy a fekvő javakat ne merészelve eltékozolni, mint az e miatt egyházi méltóságától megfosztott előde (Rupp i. m. II. 323).

A Szent Keresztről nevezett *leleszi prémontrei prépostság* a középkorban sokkal kiválóbb szerepet vitt és, mint hiteles hely is, sokkal nagyobb jelentőségre emelkedett, sem hogy teljes képét adhatnók történeti fejlődésének. Csak vázlatosan ismertethetjük meg azt a kiváló szerepet, mely hazánk és a vármegye történetében osztályrészeül jutott. Lelesz maga eredetileg várföld volt, melyet Boleszló, a későbbi váci püspök, megkereszteltetése alkalmával nyert II. Béla királytól, a ki ez alkalommal a keresztapai tisztelet töltötte be. Alapítási évét 1180 tájára tehetjük, de már a XIII. század első éveiben is sok viszontagságot szenvedett. Boleszló püspök pártütése alkalmával (1199), a ki Endre herceg egyik bizalmasa volt, a király Leleszt elfoglalta, miként azt III. Inceze pápa panaszló levele említi. II. Endre, trónraléptekor, nem késett egyik kedvelt híve adományának helyreállításával. 1214-ben kelt megerősítő levelével nem csupán az eddigi javait adta vissza a prépostságnak, hanem újabb birtokokkal is megajándékozta. II. Endre különben is kimutatta a prépostság iránt érzett jóindulatát, a midőn meggyilkolt neje testének egy részét a leleszi templomban helyeztette nyugalomra; ez alkalommal a Nagyváradhoz közel eső Mikusa pusztának felét adta a monostornak azért, hogy lelki üdvéért két áldozópap mindörökre szent misét mondjon.

A tatárjárás előtti korszakban a kegyúri jogokat a király gyakorolta, de idővel Andrásra, a Miklós bán fiára, IV. László pedig 1290-ben kelt adománylevelével a Baksa nemzetség tagjaira ruházta. A rend leleszi templomát III. Péter prépost (1315--1366) építtette; a szentély szabályos csúcsíves ízlésben épült, de a templom hajója e stílusnak nem egészen felel meg.

A prépostság a maga birtokaiért, főleg a XIV. században, szüntelen harcokat vívott, úgy a szomszéd birtokosok, mint az egyes elhatalmasodó főurak ellen. 1302-ben a Lónyay család őseivel Szalóka miatt támadt pere; az agárdi nemesekkel, bizonyos földek elfoglalása miatt keletkezett pere pedig 1347-ben bajvívással nyert elintézését, melyben III. Balázs prépost peresztes maradt. Sokkal nagyobb bajt okoztak azonban a prépostságnak a csicseri nemesek, a kik, mint János prépost a László nádor elnöklete alatt 1370-ben Patakon tartott közgyűlésen panaszolja, Kaposon a konvent jobbagyait lovaikkal letaposták s az ottani templom kapuját, neki gurított kerekkel bedöntvén, a szent épületet kirabolták, sőt felgyújtással is fenyegetőztek.

Szerencsi apátság.

Leleszi prépostság.

A támadás annál indokolatlanabb lehetett, mert 1367-ben János prépost a Csicseri és Kapos között elfoglalt erdőrészt a csicseri nemeseknek visszaadta. 1403-ban azonban a Pálócziak részéről szenvedett a prépostság oly erőszakos támadást, mely az akkori durva erkölcsök mellett is feltűnést keltett. Pálóczi Mátyás és Inre, nagybátyjoknak, Domonkos leleszi prépostnak haláláról értesülvén, be sem várva a halott eltemetetését, éjnek idején megrohanták a leleszi monostort, minden kincseitől megfosztották s a védekező szerzeteseket embertelenül megkínózták, úgy hogy Pál kanonok sebeiben meghalt, János pedig megtévelyodott. Lelesz megrohanása után Királyhelmecezt kerítették kézre, 1406-ban pedig Nagymihályi Jakab fia János ellen emelt panaszt a leleszi konvent, a leleszi egyházhoz tartozó több birtok elfoglalása miatt. (Fejér X. 4. 512.)

A garázdálkodó cselhek is sok kárt okoztak a prépostságnak s 1442-ben kevésbe múlt, hogy egy portyázó had Szaniszló prépostot meg nem gyilkolta.

A prépostok közül a XIV. századtól kezdve számosan viseltek magas egyházi és világi méltóságokat, mint Pálóczi Domonkos († 1403), a ki drivasiai püspök és egyszersmind a magyarországi premontrei rend örökös kormányzója volt. Csicseri Olasz Miklós (1405—1441) királyi alkanczellár és tárnokmester, Göncz-Ruszkai Korniss Bencze váci kanonok (1502) egyúttal drivasiai sufraganeus püspök, Illés (1525) hipponi vál. püspök, királyi alkanczellár.

A prépostság legrégibb birtokai voltak: Lelesz, Királyhelmez, Nagykapos (Ung várm.), Kiskapos (Ung várm.), Polyán, (Leleszpolyán), Csernő (Agesernő), Sislócz, Lakarth, Trask, Vizsoka, Szalóka, Vajdácska és Kanyár (Szaboles várm.); végül Batt és Agárd helységekben nagyobb részjóságok. A XV. században a leleszi prépost Lelesz, Királyhelmez, Csernő, Szalók, Agárd, Kaponya és Polyán helységekben bírt földesúri joggal. 1448-ben Kis-Géresen is.

Végül itt közöljük a leleszi prépostok névsorát, a rendelkezésünkre állott okleveles adatokból egybeállítva: János 1250—70. I. Benedek 1271. Vigandus 1281. Benedek 1290. I. Miklós 1291. Domonkos 1302. Valter 1304—1307. Jakab 1311. I. Balázs 1315. István 1318. Péter 1318. Jakab 1318. II. János 1323. István 1325—26. I. Péter 1327—29. Balázs 1328. Jakab 1330. II. Balázs 1333—1334. Pál 1334. Róbert Károly király udvari káplánja, III. Balázs 1335—1344. Erzsébet királyné udvari papja. II. Péter, Nagy Lajos udvari káplánja 1344—1347. IV. Balázs 1347—55. Elias Illés 1355. Péter 1355—1366. Miklós 1365. II. János 1367—75. Pálóczi Domonkos drivasiai püspök, a prémontrei rend örökös kormányzója 1378—1403. III. István 1405. Csicseri Orosz II. Miklós 1405—1441. Szaniszló 1442—1451. Baksa nemzetségbeli Baeszkai, V. Buthkai Balázs 1451—1479. Dévai Osl. nb. Ostffi Miklós 1484—1493. Vemeri Zsigmond 1494—98. Göncz-Ruszkai Korniss Benedek 1506—1517. György 1484-ig. András 1520. II. Illés 1525. IV. Péchy János 1526—1547.

(Források: Nagy Gyula oklevélmásolatgyűjteménye. Rupp: Magyarország Helyr. Tört. II. 301. Perlsberg Ede czikke az Akk. 1896. évfolyamában. Századok: 1871. évf. a leleszi bizottság jelentése.)

A leleszi konvent levéltára — mint hiteles hely — talán egyik leg-gazdagabb tárháza középkori okleveles emlékeinknek. Hiteles helyi jogát a XIII. század második felében nyerhette, mert a Csicseri család levéltárának adatai szerint, 1271-ben, már e jog birtokában volt. Mint hiteles hely, rendkívül nagy tevékenységet fejtett ki s e tekintetben nagy tekintélyre jutott. Csupán egy ízben merült fel hiteles helyi működése ellen kifogás, a mikor (1347—55) III. Balázs prépostot az ország nádora előtt a pataki gyűlésen hamis levelek kiszolgáltatásával vádolták, de a nagyváradi káptalantól eszközölt vizsgálat a vádat alaptalannak találta. A midőn 1403-ban a Pálócziak, nagybátyjuknak halála után a monostort megrohanták, a levéltár is nagy veszteséget szenvedett; maga János levéltári ör is a levéltár védelme közben vesztette életét. A XV. század közbiztossági viszonyai mellett, nem esoda, ha Márton prépost, midőn 1453-ban Hunyady János kormányzó meghívására a török ellen táborba szállott, a levéltár nagy részét magával vitte, de a hadjárat alatt az oklevelek egy része odaveszett. A konvent pecsétje egy 1448-ban kiadott oklevélen látható, melyet az 1655: 103. t.-cz. megújított.

A premontrei rendnek a leleszin kívül még egy prépostsága volt: a *darnói*. Ezt a prépostságot némelyek a vácsi, mások az egri egyházmegye területén keresték. Szirmay Not. Topogr. Com. Zempl. című művében, noha hofekvését sejtí, még sem meri kimondani, hogy a Tolesva és Sárospatak közti Darnó szőlőhegy környékén a premontrei rend Nagyboldogasszonyról címzett darnói prépostsága emelkedett volna, hanem egy 1369 évi oklevélre támaszkodva, Darnót, Lelesz fiókjának tartja. Pedig a darnói prépostság monostorának romjai ma is láthatók a pataki határ mentén, báró Waldbott erdejében. A prépostság eredetét homály fedi; legrégebb emléke egy 1336-ban kelt határjárólevélben van, mely a darnói egyház fennállásáról tesz tanúbizonyságot. 1369-ben azonban már prépostság és egyszersmind hiteles hely is volt. Lőrincz prépost ebben az évben a királyi emberrel együtt hivatalosan bejárta Liszka birtok határait. 1436-ban Albert prépost, Imre pataki plébános ellen hosszadalmas pert folytatott, melynek eredményeképp Imre pataki plébános megvette a darnói prépost majorosát és három szolgáját. Ez oklevél szerint a prépostság Szőlőskét bírta, mely birtok Bodroghalász határában a Bodrog folyó mentén terül el s nagy félszigetet alkot, mely most már egy átmenetiséssel egész szigetté alakult. A Pálóczi család elhatalmasodása mind-egyre jobban fenyegette a prépostság birtokait. Ferencz prépostnak sok dolgot adott Szőlőske birtok megvédése; ez ügyben 1492-ben ugyan a prépost ünnepeles órást jelentett be a Pálócziak többrendbeli erőszakoskodásai ellen, de ez mitsem használt, mert 1495-ben Szőlőskét már a Pálócziak hatalmasul elfoglalták, sőt a II. Ulászló meghagyására határjáró királyi embereket; szolgálókkal a hivatalos eljárásban megakadályozták. Ily hatalmas ellenféllel szemben a prépostság mindegyre nagyobb tért veszített s a mohácsi vésszel megszűnt.

Darnói
prepostság.

A *Szent Agoston-rend* turuli (toronyai) prépostsága a XIII. század második felében keletkezett. Legrégibb emlékét IV. Béla király 1257-ben kelt adománylevelében találjuk, melyben a turuli szent Agoston-rendnek Patak és Olaszi falvak közt fekvő négy vinczellérházat adományozott. Hogy IV. László király uralkodása alatt már prépostság volt, kitűnik Detrik prépost 1278-ban kiadott határjáróleveléből, mely talán a prépostság hiteles helyi kiadványainak egyedüli emléke. Utoljára a pécsi káptalannak 1292 körül kiadott oklevele említi. Emléke 1878-ban felújítatván, azóta mint címzetes prépostság adományoztatik. (Források: Újlaki István cikke. Akk. 1896. évf. Adalékok 1895. 38. l. Nagy Gyula oklevélmásolat-gyűjteménye. Rupp. i. m.)

Toronyai
prepostság.

A szerencsi apátságon és a három prépostságon kívül, még a következő egyházi testületek voltak a vármegye területén birtokosok:

A *jeruzsálemi Szent János lovagrend* sziráki (Nógrád vármegye) rendháza bírta Lucz helységet, (ma Tiszalucz), melyről a Várad Regestrum 1219. évi oklevele emlékezik meg. Arnold, a sziráki János lovagok prokurátora, több zempléni várjobbágyot, a rend birtokai elpusztítása miatt Váradra idézett, hol azonban a várjobbágyok az okozott kárt pénzzel kiegyenlítették. (V. Reg. 202.) Luczon nem sokáig volt a lovagrend egymaga úr, mert ott 1227-ben már a Bogát-Radvány nemzetség is birtokos. (Wenzel VI. 444.) Valószínűleg Tiszaluczhoz tartozott a lovagok halastava, melyről II. Endre királynak 1217-ben kelt oklevele megemlékezik. (Akk. 1898. 192.) A János lovagok bírták még Karcsa egy részét is, Szerdahelytől délre, a Bodrogközben, melyet azonban a Baksa nemzetségbeli II. Tamásnak eladtak, a ki 1282-ben egy részletet fizetett a lovagoknak. (Fejér: V. 3. 132.) Tiszaluczi birtokukat 1373-ban adták el a lovagok Czudar Péter szlaven bálnak és rokonainak (Dl. 6151.)

Szent János
lovagrend.

A legmagyarabb szerzetes rendnek, a *pálosoknak*, Sátoraljaújhelyben, Tokajban, Terebesen, Homonnán és Varannón voltak monostoraik. Ezek közül kétségkívül a legrégebb a sátoraljaújhelyi volt, melyet II. Endre király Szent-Egyed tiszteletére 1221-ben alapított. Eredetileg a mai Sátoraljaújhely közelében, a Nagy- vagy Felsőtoronya helység helyén fennállott vadonban laktak, de 1258-ban e helyet odahagyva, Sátoraljaújhely közelében (Barátság) telepedtek le, mely új települést 1312-ben I. Károly és 1350-ben I. Lajos király jóváhagyta. IV. Béla király 1254-ben Petrahó helységet adományozta. 1506-ban Butkai Mihály Tolesván szőlőt, 1509-ben Toronyai Fáber Lőrincz

Pálosok.

szőlőt, 1510-ben Varjú Orsolya Kelecsény határában egy telket adományozott a rendnek. (Rupp: Magyarország helyrajzi története II. köt.)

Tokajban két pálos rendház fennállásáról vannak adataink. E két rendház idővel egybeolvad. 1411-ben már fennállott Tokajban egy Szent-Annához ezínezett pálos-monostor, melynek Rácz Demeter özvegye, ebben az évben néhai férjétől, a Mézes-Mál nevű szőlőhegyen nekik adományozott szőlőhegyet átadta. Ugyanezen évben Vizaknai Esztemér János 35 frtot hagyományozott a rendháznak. A másik, Boldogasszonyról ezínezett rendházat 1476-ban Szapolyai Imre alapította, melyet 1537-ben Serédy Gáspár szétrombolt. A rendházhoz tartozott Tardos, Ond, melyeket 1476-ban Szapolyai adományozott a rendnek, továbbá Golop, a tokaji és a tarczali szőlőhegyeken szőlők. 1519-ben szőlőhegyeiket Szapolyai István özvegye, Hedvig tesseni hercegnő, minden tized alól mentesítette. Terebesre 1500-ban telepítette Perényi Imre nádor a pálosokat. 1504-ben nekik adja Sáros, Olaszliszka és Vécse helységeket s a Bodrog-folyón egy malmot. Más adományok útján is gyarapították birtokaikat. Butkai Mihály két tolesvai szőlőt (Elő- és Várhegyen), 1509-ben Lenke Antal Terebes határában egy rétet, 1516-ben Zeeni György és Tamás Zsadányban birtokrészeket, ugyanezen évben Sztrithei Zsigmond, Zsadány fele részét adta a pálosoknak. Perényi adományát II. Ulászló király 1504-ben megerősítette.

Ferencz
rendűek.

A *Ferencz-rendűek* (minoriták) rendházairól csak a középkor második feléből vannak adataink. A Bold. Szűz tiszteletére emelt homonnai rendházról egy 1488-ban kelt oklevél emlékezik meg. Varannón még 1478 előtt volt rendházuk, melyet a törökök ebben az évben elpusztítottak; 1480-ban azonban új rendházat emeltek. A varannai templomuk részére Rákóczi Andrásról alapított Szent-Anna oltárnak, Rozgonyi István 1490-ben egy telket adott Varannón (Rupp III. 304.). A rend sárospataki rendházáról egy 1495-ben kelt oklevél emlékezik meg. E rendház a XVI. század elején mint a rendtartomány egyik főhelye szerepel, melyhez 1525-ben Szántó, Czéke, Sóvár és Homonna is tartozott, mely öt rendházban ekkor 98 szerzetes áldozó pap volt. (Csánki Dezső i. m. és Rupp. i. m.) A sátoraljaújhelyi Ferencz-rendűekről (minoritákról) 1261-ben és 1342-ben kelt oklevelek emlékeznek meg.

Domonkosok.

A *Szent Domonkos*, vagy másképp *lithirdető szerzetesrend* közvetlenül a tatárjárás utáni korszakban tűnik fel Sárospatakon. Monostoruk 1255 körül Sárospatak Szt. Vinceze (Szemincze) nevű szőlőtermő halmán keletkezett. 1322-ben a monostor a lángok martaléka lett, de a XV. század folyamán ismét felújítottatott, mert egy 1495. évi oklevél említi a Dömések Szent Vinceze tiszteletére épült monostorát, ugyanezen évben zempléni birtokaikra 47 frt adót vetettek ki.

Klarisszák.

A női szerzetes-rendek közül a *Szent Klára-rendű apácák* (Klarisszák) Szent Anna tiszteletére emelt zárdáját II. Endre király 1221-ben alapította. 1241-ben a tatárok feldúlták, ezért 1258-ban ideiglenesen Ujhelyre áthelyezték, honnan azonban visszatértek Patakra, hol az egész középkoron át tartózkodtak. 1398-ban az abaújvármegyei Homok pusztá birtokába iktatták őket; ugyanez évben Abán birtokosok.

Egyéb egyház
birtokok.

A vármegye területén meg a következő egyházi birtokok voltak a középkorban: az egri káptalan bírta (1356) Golop, Csegeszege, Hernádnémeti, Kak, Al- és Felgesztely helységeken levő fekvőségeket, mely birtokok a püspök és a káptalan közti perben történt egyezség következtében engedettek át a káptalannak. A diósgyőri pálosok 1469-ben Harkány fele részét szereztek meg a Doby családtól. Az eszenyi pálosok (Szabolcs vármegye) Ujhelyben (1479) és Kisfaludon (1483) birtak részekkel. A sajlóádi (Borsodmegye) pálosok az Olnodi Czudaroktól kapják a tiszaluczi vámot, mely azonban 1455-ben ismét a Czudaroké, de kárpótlásul a bási és a körömi részeket nyerik. (Orsz. lev. Dl. 14. 101—14933. — 15. 107.). Az egri püspök 1261-ben Hídvéget (Sajóhídvég) s a luczi vám részét bírta, Szent-Máriát és a zempléni vám felét, 1489—93-ban Sajóhídvéget és Szent-Máriát. (Csánki D. i. m.).

Plébániák
a középkorban.

A vármegyében a középkorban fennállott plébániákról a pápai tizedjegyzékből nyerünk adatokat, de ez a jegyzék nem teljes. Okleveles adatok egybevetésével a vármegye területén a következő plébániák voltak a középkorban: Agárd 1299-ben Pál lelkész említettik. Baeska (1380). Barancs

(XIV. században már fennállott). Battyán, 1332—37-ben Mihály plébános egyúttal alesperes, 1393-ban Benedek, 1434-ben István a plébánosa. Bély, 1380-ban Pál nevű lelkészt említenek az oklevelek. Betlen kápolnáját egy 1349-ben kelt oklevél említi, Bólya (XIV. században fennállott). Czéke (XIV. század.) Czirókahosszúmező 1333-ban fordul elő első ízben. Deregnye (1486-ban Tamás a plébánosa). Erdőbénye (1339-ben fennállott). Gálszécs 1337-ben fennállott, 1362-ben említik plébánosát, temploma 1494-ben épült. Hernád-németi, 1531-ben van említés róla, de valószínű, hogy még a középkorban keletkezett. Homonna (1456-ban István a plébánosa.) Királyhelmez (1333-ban fennállott). Lasztomér, (1448-ban fennállott), Lelesz alapítása egybe esik a prépostsággal. Leszna (1357—1443). Mád (XIV. század). Mezőzombor (XIV. század). Monok (XIV. század). Nagytárkány (XIV. század). Nátafalva (Órmező fiókja). 1443-ban Nátafalvi János alapította, 1449-ben Nátafalvi Márk és Mihály két egész jobbágytelket és egy malom jövedelmének egy részét adják a plébániának; temploma 1413-ban épült. Németi (1466-ban Mihály a plébánosa). Nagymihály 1314-ben már fennállott (1331. 1441—1446-ban említik az oklevelek). Pálócz (1466 Balázs a plébános). Papina (1526). Parnó (XIV. század). Pazdics 1362-ben megvolt már. Pelejte 1333-ban fennállott. Perbenyik (1503 Mihály a plébános.) Ruzska 1314-ben fennállott. Sárospatak, 1295-ben kelt oklevél szerint a Dömések látták el a plébániát. Egy 1360-ban kelt oklevél említi a plébánosát, a ki ekkor már világi pap volt. Sátoralja-újhely, 1261-ben kelt oklevélből a plébánia létezésére következtethetünk, melyben a vendégeknek megadatik a jog, hogy papjukat szabadon választhassák; 1270-ben János, 1307—1311 Achilles, 1338-ban Pál, 1342-ben Márton, 1351-ben Convertinus a plébános. Szerencs, egy 1309-ben kelt oklevél szerint Cselei Pongrácz mester volt kegyura. Sztára, 1443-ban Péter plébános egyúttal alesperes. Tállya (1334-ban fennállott). Tolcsa plébániáját az odavaló lelkész alapította és Zsigmond 1437-ben megerősítette. Töketerebes 1333-ban fennállott, 1326-ban Péter a lelkész, 1338—1339-ben Péter plébános és alesperes. 1352-ben is említik az oklevelek. Templomát a XV. század elején a Perényi család építette. Tussa 1362-ben fennállott. Varannó (XV. század. Véke (ma Bóly fiókja). Temploma 1314-ben már megvolt. Zemplén, egy 1362-ben kelt oklevél említi plébániáját. 1516-ban György városi plébános. Zsombon csak a főesperesek nevét őrizték meg az oklevelek.

A vallásos élet főleg monostorok alapításában, templomok építésében és megajándékozásában nyilvánult. Maga II. Endre király építtette a pálosrend újhelyi monostorát. A XV. századból fenmaradt templomok közül említést érdemel a gálszécsi, mely 1494-ben gót ízlésben épült; ugyancsak a XV. század elejéről való a terebesi is. Wrany Miklós neje, Borbála asszony, Nátafalusi Csontos János leánya, 1454-ben ezüstneműket adományozott a nátafalvi templom részére, Perényi Imre nádor pedig a terebesi templomnak adott ezüst-készletet (Nagy Gyula oklevélmásolat-gyűjteménye. — Adalékok 1895. évf. 79. elejéről 1896. évf. 366. 296. 40. 199.).

A katolikus egyházon kívül a középkorban, még az árpádházi királyok korszakában, a hittől elszakadt (schizmatikus) egyházaknak is némi nyomaira akadunk.

A Kárpátok lejtőin szerteszét lakó ruthén őslakók még a XIII. században beléptek a schizmatikus egyházba, miről IV. Béla királynak 1252-ben IV. Incze pápához intézett levele tanúskodik. A XIV. század első feléből is több okleveles adatunk van a magyarországi gör. keleti hitet követő ruthénekről, a kik ellen több ízben szigorú rendszabályokat léptettek életbe, de épen ez a körülmény s idegen papjaik befolyása idegenítette el őket mindinkább a kath. egyháztól. A zempléni ruthénekkal még az 1320. évi Pethő Péter-féle felkelők közt is találkozunk, mely felkeléstől ők főleg valási ügyeik jobbrafordultát várták, de a felkelés elnyomásával helyzetük csak súlyosbodott. Nagy Lajos uralkodása alatt azonban jelentékeny fordulat állott be a hazai görög-keletiek történetében. A XIV. század közepén Lengyelországból beköltöző Koriatovics Tódor, 1352 után nagyszámú ruthént telepített le Homonna és Sátoraljaújhely környékén, az utóbbi helyen a „Várhegy“-en erődöt emelt s a görög szertartást követő ruthének számára kis templomot is épített. Mind Koriatovics Tódor, mind a vele beköltöző

A ruthének.

népek, a görög nem egyesült egyházhoz tartoztak, miután a XIV. században a keleti egyházszakadás már teljesen hatalmába kerítette a Kárpátokon túl lakó népeket. A ruthénekkal betelepült papok közvetítésével a zempléni görög nem egyesültek eleintén a przemysli püspök joghatósága alá tartoztak, míg végre a XV. század vége felé (1490 tájt) alapított munkácsi püspökség alá jutottak. Míg Koriatovics Tódor élt, addig a ruthének vallásgyakorlatukban teljes szabadságot élveztek; halála után (1400) azonban elveszítették pártfogójukat s lassanként jobbágyi sorsra jutottak.

A zempléniiek már 1457-ben a Drugeth család hatalma alá kerültek. De a kath. egyházba való visszatérésük, melyre még a XV. század derekán, sőt a XVI. században is hasztalan tétettek kísérletek, nem sikerült; sőt a munkácsi püspökség felállításával egyháziilag is önálló szervezetet nyertek. Egyházaik középkori történetére vonatkozólag azonban igen hiányos adatokkal rendelkezünk. A hagyomány szerint a krasznibrodí monostort Koriatovics Tódor alapította volna, még a XIV. század második felében, a Laborez völgyében ekkor már sűrűn látogatott kegyhelyen, hol a meglevő kápolna mellé fából templomot és a gör. keleti szerzetesek részére monostort épített. Okleveles adataink azonban csak a XVII. század elejétől kezdve maradtak fenn. (Adalékok: 1896. évf. 247. — Polyánszky Gyula ezikke az Akk. 1896. és 1897. évfolyamában. — Sztavrovcszky Gyula ezikke az Akk. 1896. évfolyamában.)

4. A vármegye szerepe a nemzeti történelemben. 1001—1526.

I. Péter.

A Szent Istvántól alapított magyar királyság első századai szakadatlan trónküzdelmekkel s belzavarokkal teltek el. Szent István halála után (1038) palota-forradalom útján, Péter került a trónra, de az idegen uralom ellen támadt nemzeti visszahatás épen a Mátraaljáról és a Hernád vidékéről indult ki, hol az Aba nemzetség lakott, mely, mint láttuk, a vármegye délnyugati sarkában telepedett le. Innen származott Aba Sámuel király is, kinek vezérlete alatt 1041 őszen a felkelők elűzték Péter királyt s helyébe a trónon Aba Sámuel következett. (Pauler Gyula: i. m. 79.). III. Henrik német császár pártfogásával azonban Péter 1043-ban visszafoglalta a trónt, de nem sokáig élvezte az uralkodás gyönyöreit, mert csakhamar ugyanazok, a kik Aba Sámuelt ültették a trónra, élükön az erdélyi Gyula fiaival, most az Oroszországba menekült Szár László fiaival, Endrével és Leventével keresték az összeköttetést. A nemzeti ellenhatás csakhamar nagyobb arányokat öltött. Követek mentek Endréért és Leventéért, a kik sereget gyűjtve, 1046-ban az erdőségeken (Zemerdeje) és a réteken át, valószínűleg Zemplénen keresztül, egész a Hernád folyóig nyomulván, szeptember havában már Abaujvár előtt állottak. Rövid idő alatt, a hozzájuk csatlakozott felkelőkkel, túlszámnyalták Péter király erejét, a ki maga is elfogatván, mint megvakított fogoly, fejezte be az életét. Az új királynak, Endrének azonban azokkal a nemzeti mozgalmakkal is meg kellett küzdenie, melyeket Vatha és társai, az ősi pogány hit visszaállítására érdekében indítottak. Helyreállván a belső béke, I. Endre király, főleg III. Henrik császár támadásaitól tartván, 1050-ben a fényes hadvezéri tulajdonokkal dicsekvő testvérét, Bélát, visszahívta az országba, kinek külföldi példák után az ország $\frac{1}{3}$ -ad részét, vagyis a 45 királyi vár megyéjéből 15-öt engedett át. E területhez tartozott Zemplén is. (Pauler I. 97.) De e mellett Zemplén területén a király is birtokos volt, a ki csere útján a Sátorhegytől egész a Tolesva vizeig s a Hegyaljától a Tiszáig terjedő Ketelpataka nevű földterületet szerzte meg, részint mert az jó vadászó hely volt, részint azért, mert neje, Jarosláv kievi orosz nagyfejedelem leánya, különösen kedvelte e birtokot, mely az ország keleti részén feküdvén, szülőhazájához is közelebb esett, sőt III. Henrik esetleges támadásai ellenében is biztos védelmet nyújtott. III. Henriknek azonban Magyarország ellen intézett támadásai kudarczczal végződtek; a beállott békét pedig rövid idő múlva belső háborúk váltották fel.

I. Endre.

I. Endrének fia születvén, a koronát biztosítani törekedett számára. A híres várkonyi jelenet (1059) után Béla nem érezte többé magát biztonságban, elhagyta egész házanépével Zemplént s Oroszországba költözött, honnan 1060-ban lengyel segítséggel visszatért.

Endre hadai ezalatt német segélylyel Béla országrészét pusztították, de épen ezen utóbbi körülmény révén Béla serege egyre nőtt, melylyel Endre uralmát megtörte. Még ebben az évben, Miklós napján, királylyá koronáztatván, 1063-ig tartó uralkodása után a korona Salamonra szállott. Salamon trónrajutásával Géza herceg — Béla fia — visszanyerte atyja országrészét, tehát azt a területet, melyhez Zemplén is tartozott. A nándorfehérvári hadjárat alatt azonban csakhamar visszatért a régi ellenségeskedés a fejedelmi sarjak közé. Géza herceg 1072-ben visszatérvén birtokaira, ezalatt Salamon környezetének sikerült rávenni a királyt, hogy Gézával fegyveresen leszámoljon.

A Nagyfiaegyházánál vívott harcban (1074 febr. 26) Géza vereséget szenvedett s menekülni volt kénytelen, mialatt az Oroszországból visszatérő László herceg összeszedte Ungtól Trencsénig az egész Felvidék várkatona-ságát, cseh segélylyel gyarapodva, Mogyoródnál fényes győzelmet aratott Salamon felett, a kit a vereség trónjától fosztott meg. Gézát László herceg követte a trónon (1077), a kit ugyan Salamon is elismert királynak, Lászlótól királyi udvartartást nyert, de a király jóakarátát azzal hálálta meg, hogy a vad bessenyőket betörésre bírta, a kik a Felsőtisza mentén egész Zemplénig pusztítottak (1085), de a Nyírség éjszaki szélén kivívott győzelem egyidőre megmentette Zemplén területét a pusztulástól.

László halála (1095) után Kálmán foglalta el a trónt, testvére, Almos pedig ugyanazon országrészt nyerte teljes hatalommal, melyet atyja és nagy-
atyja is birt, a hová Zemplén is tartozott. Tehát a vármegye ismét ugyan-
azon viszonyba került az ország többi részeihez, mint I. Endre alatt volt.

A béke azonban nem tartott sokáig, 1098-ban kitört az egyenetlenség a testvérek között, mire Almos külföldre ment; 1106-ban visszatért ugyan, de régi uralmát nem nyerte vissza. A viszály ekként csakhamar újabb táplálékot nyert, mire Kálmán Almost fiával együtt 1115-ben megvakíttatta. Kálmán utódját, II. Istvánt, az oroszországi hadjáratok foglalkoztatták, s rövid ideig tartó uralkodása után a trónt Almos fia, a megvakított II. Béla nyerte el, a kit 1131-ben koronáztak meg. Uralkodásának első szakát, a Kálmán király elűzött nejétől származott Borisz támadásai foglalták el, a ki III. Boleszló lengyel fejedelem segélyével 1132-ben betört Abaúj vármegyébe s rabló-csapatái a Hernád völgyétől egészen a Sajóig kalandoztak.

Béla, a ki a vereckei szoros felől várta a támadást, német segélylyel megindult Borisz ellen. Útközben Arad faluban, a Laborez vize mellett, a vármegye határán, a mai Iske helység közelében országgyűlést tartott, hol Iona királynő felszólalására, mindazokat, a kiknek Almos megvakíttatásában részük volt, számszerint 68 főurat legyilkoltak. A rémes gyilkosság hírére azután többen Boriszhoz pártoltak (Pauler Gyula i. m. I. 242). Arad még a középkorban is puszta Iske és Lukaháza puszta között feküdt. (Csánki D. I. 388.) Béla Aradon hírt vevén Borisz betöréséről, visszafordult és a Sajó felé tartott, majd a Hernádon és a Sajón átkelve, Zsolezával átellenben a Sajó jobb partján tanyázott, míg Borisz a Hernád völgyén levonulva, átellenben foglalt állást. Az 1132 július 22-én vívott ütközetben Borisz vereséget szenvedett, mire a vármegye egyidőre megmenekült a belső háborúk borzal-
maitól.

Bélát követte a trónon fia: II. Géza (1141—61), kinek uralkodása annyiban érdeklí közelebről a vármegye történetét, mert alatta vette kezdetét a flamand település hazánkban. Ez a szorgalmas, iparúzó nép Sárospatakon telepedett le s a város jövődjé fejlődésének és virágzásának alapját rakta le.

II. Géza uralkodása alatt a vármegyei urak közül Apa jutott nagyobb méltóságra, a ki 1158-ban, mikor Belus bán elfoglalta Rácország kormányát, drávántúli banná lett. Apa a Tapoly vize mellett birt egy nagyobb földterületet, miként az unokájának kiadott oklevélben említetik. (Gr. Sztáray okmt. I. 2.) II. Géza fia, III. István, kinek rövid ideig tartó uralkodása alatt trónkövetelőkkel kellett megküzdenie, egyre-másra osztogatta a várjavadat, a mivel azután a zempléni várszerkezet hanyatlásának csiráit rakta le. III. Béla uralkodása (1173—1196) idejére esik a leleszi monostor alapítása, melyet Boleszló váci püspök, a király kancellárja és a halicsi hadjára-

Salamon király.

Kálmán király.

II. Béla.

II. Géza.

III. István

III. Béla

tokbau kísérője, a Latorcza közelében mocsaras vizek és erdők közt Szent Kereszt tiszteletére emelt. (Pauler I. 366., Fejér III. 1. 153., 471—472.)
 Imre király III. Béla halála után a trónt idősebb fia, Imre örökölte, kinek uralkodása alatt az elégületlenek, ifjabb fia, Endre herezeg köré csoportosultak. Endre pedig a helyett, hogy a szent földre ment volna, az e czéla hagyományozott pénzzel a fölkelést igyekezett előmozdítani. Az elégületlenek és Endre közt Boleszló püspök játszotta a közvetítő szerepet; a midőn erről Imre király értesült, 1199-ben Vácra ment, hol a püspök szemeláttára feltörette a sekrestye ajtaját s onnan a leleszi monostornak szánt adományokat magával vitte. (Pauler II. 18—19. l.)

A pápa intelmiei következtében a király később megbékélt Boleszlóval, s kárpótlásul a király és a királyné népeitől évenként háromszor szedetni szokott adót ajándékozta, melyet Boleszló a leleszi monostorra ruházott.

Imre király halála (1204), majd kiskorú fiának (1205) egyévi uralkodása után a trón Endrére szállott. II. Endre uralkodásának első éveiben pazsar bőkezűséggel osztogatta a várjavakat, telekézzel szórta a pénzt, mivel főleg az Imre király idejében hozzácsatlakozott főurakat igyekezett kárpótolni. Idegen származású neje, a meráni Gertrud köré, nagyszámú német származású kalandor sereglett, a kik a királyi kincstárból bőkezű adományokban részesültek, mely körülmény, főleg az egyre növekvő pénzügyi zavar miatt, csakhamar nemzeti visszahatást keltett, mely véres eseményeknek lett a szülő oka. Midőn II. Endre király a Kis Daniló, Halics fejedelmének támogatására, 1213 év őszén Halicsba vonult, az elégületlenek, mint Péter ispán, Simon, Bánk nádor veje, egy másik Simon a Kacsuk nemzetségből, alkalmasint a pilisi erdők közelében tartózkodó Gertrud királynéra és német vendégeire támadtak s a királynéval együtt, közülök sokat legyilkoltak. A rémhírt a király Leleszen vette, a hol seregével hadátvonuló útjában megpihent. Neje megöletésének hírére Endre visszafordult, a főbűnösöket megbüntette ugyan, de csak ideig-óráig tudott erélyes lenni. Neje holttestének egyik roncsát (szívét), melyet az összeesküvők Leleszre küldtek, a prépostság templomában temettette el s ez alkalommal neje lelki üdvéért mondandó engesztelő szent misék fejében gazdagon megajándékozta a prépostságot. A pápa erélyes sürgetésére 1217 ben végre magától magát a kereszties hadjáratra, melyben többek között a vármegyében birtokos Leusták fia Gyula, Rátold testvére és Sebes ispán is résztvettek. A kereszties hadjárat alig számbavehető eredménnyel végződött, de ezalatt itthon a belsőzavar a tetőpontra hágott. A Béla trónörökös körül csoportosuló reformpárt erélyes fellépésére végre 1228-ban kezdetüket vették az elidegenített várjavak visszakövetelési munkálatai; de ezek oly sok érdeket sértettek, hogy csakhamar abban is maradtak és csak IV. Béla királynak 1235-ben történt trónralépésével láttak ismét erélyesebben Zemplénben is az örökségek visszaköveteléséhez. Ezzel csak növekedett az elégületlenek száma, kiket a kún jövevények betelepítése teljesen elidegenített a királytól.

IV Béla. Ily viszonyok között érkezett a távol keletről a tatár betörés híre, melynek hallatára a zempléni gyepüket is kiigazitották s az oroszországi határ felé eső kapukat eltorlaszolták; de a félelmetes ellenség 1241 márczius 10-én a vereckzei szorosnál betörve, Munkácsot át Szabolesot árasztotta el, majd onnan valószínűleg Rakamaznál átkelven a Tiszán, Zemplén területére lépett, útközben rabolva, égetve, Tokaj s Szerencs érintésével Borsodba csapott át. Dénes nádor, kire az orosz kapu őrizete volt bízva, a túlnyomó ellenség elől serege romjaival menekülni volt kénytelen; az ő üldözésére Batu khán testvéröccse, Seibán 10,000 lovassal rendelkezett, ő lehetett tehát az első tatár vezér, kinek serege Zemplén földjére lépett. A gyászos emlékü muhi csata (1241 április 11.), mely a magyar sereg teljes megsemmisülésével végződött, közelebbről érinti a vármegye történetét azért is, mert e csata alkalmával az ellenség a főtámadást a mai Zemplén vármegye területéről intézte. Maga Muhi városa alig néhány órányira feküdt a vármegye határától, hol a magyar tábor a mai Heőkeresztúr, Nagycsécs és Poga helységek közt feketett. A Sajó vizén, mely, mint tavasszal rendszeren, úgy most is megdagadt, az átkelés csak a Sajó és a Hernád összefolyása alatt az Ónoddal szemben levő hídon (Sajóhidvég) történhetett meg.

Tatárjárás.

Barkó vára.

A királyhelmezi
várkastély romjai.

Drugeth György.
(Síremlékén levő szobra után.)

Csicsva vár romjai.

Ezért — írja Rogerius mester, váradi kanonok, a ki az egész tatárpusztítást túlélte — a híd őrizetére a magyarok ezer vitézt állítottak. A mongol sereg azonban, Seibán vezérlete alatt, a midőn az előnyomuló magyarok elől visszavonult, ismét Zemplén földjére lépett s valószínűleg Tiszalucz és Berzék között ütött tábor, de előőrseit egész Körömig és Girinesig állította fel. A kémzolgálatra kiküldött tatár csapatok a Sajó alsó folyásánál, a mai Kiscsés alatt észrevétlenül hidat vertek, melyen Szubutai serege egész csendben átkelvén, bevárta Batu khán derékhadát, mely a Sajóhídvég s Onod közötti hídon április 10—11 éjjelén erőszakolta ki az átkelést, míg a harmadik sereg, melyet valószínűleg Seibán vezetett, Berzék alatt kelt át a Hernádon s egy Sajóhídvég alatti gázlón a Sajón. Reggel 8 órára, folytonos harcok közepett, az egész tatár had a Sajó jobb partján állott s a magyar tábor be volt kerítve. Hasztalan támadtak dandáraikkal Kálmán herczeg, Ugron kalocsai érsek és Montroyal Jakab, a templomosok mestere a tatárokra, délig tartó öldöklő harc után a magyar sereg a körülzárt táborból három helyen tört ki, maga IV. Béla király a borsodi Bikk hegység felé kísérelte meg a menekülést, mely csak híveinek önfeláldozó küzdelmével és áldozatok árán sikerült. A muhi csata után a tatárok az egész országot elárasztották hadaikkal. Június végével már Zemplént is bejárták, mindent elpusztítva, éppen úgy, mint a csata előtt Seibán hada a Bodroghközt. (Olelváry Ödön cikke Századok 1902. évf. — Pauler Gyula i. m. II. — Rogerius siralmas éneke 14., 20. és 27. fej.) A nép egyik része, a mely a pusztulásból megmenekült, a vármegye éjszaki és éjszakkéleti erdősegeiben keresett búvóhelyet. A másfél évig tartó tatárdúlás jóformán megsemmisített minden emleket, úgy hogy Rogerius elbeszélésén kívül, csak nagyon kevés adattal rendelkezünk a vármegyében lefolyt küzdelmekről. Roland nádor s 1247-ben zempléni főispán, Kövesd ura, szintén résztvett a muhi csatában s a menekülő királyt Dalmáciába is követte. Ha a Szirmaytól is említett 1298. évi oklevélnek hihetünk, a Sóvári Soós család ősei Regécz és Tállya városok közt csaptak össze a tatárokkal. A tatárpusztítással hozható összeköttetésbe Megyaszó községben a nép ajkán most is élő monda, melynek hőse Szerem vitéz, a ki nejét a menyegző napján lovára ragadva, az üldöző tatár had elől menekülni igyekezett, de a tatárok egy völgyben, mely maig is Szeremvölgyének nevezetik, utólérték őket, mire a vitéz mátkáját az üldözők szemé láttára leszurta s a haldokló fölé hajolva, saját kardjába dőlt. A mondat különben koszorús költőnk, Tompa is megénekelte. (Megyaszó község előljáróságának tudósítása, Nagy Gyula adatgyűjteményében.)

A tatárok kitarodása után visszatérő királynak az ország helyreállításáról kellett gondoskodnia. IV. Béla e feladatot nagy buzgalommal oldotta meg. Nemcsak gyarmatosokat hozatott külföldről, hanem az ország gazdasági helyzetét is hathatósan előmozdította. A tokajhegyaljai szőlők felújítása is az ő érdeme, melyeknek művelésére olaszokat telepített le. Az elpusztult monostorok is újra épültek, Lelesz csakhamar helyreállítatott, sőt 1252-ben a túrócezi premonstreieket a Hegyalján szőlőkkel s a vám harmadával megajándékozta, (Pauler i. m. II. 245) jeléül annak, hogy a szőlőművelés ekkor már fejlődésnek indult. A helyreállt országot IV. Béla király személyesen beutazta, mely alkalommal a vármegye nemességét maga köré gyűjtötte. A midőn 1258-ban a Zemplén várában megjelent Lászlót, a Roszvádi (Roszvági) család őseit, azzal vádolták, hogy a tatárjárás alatt az ellenséggel tartott, a király törvényszéket tartván felette, László ártatlansága kiderült, mire Gérest és Roszvágyot nyerte adományul.

Midőn IV. Béla király fia, István, elérte a nagykorúságát, a király ifjabb királylyá koronáztatta s neki az ország keleti részén 29 vármegyét adott birtokul, a többi közt Zemplént is. Az ifjú király Sárospatakon rendezte be az udvarát, a hol gyakran tartózkodott. De a király atyai jogainak teljes figyelmen kívül hagyása miatt már 1262-ben összeütközött IV. Bélával, és bár az 1262. év vége felé kibékült s 1263 május 3-án a béke megtartására meg is esküdött, a versengés mégis tovább tartott, mely alatt mindkét fél pazar bőkezűséggel osztogatta a várjavakat. Midőn 1264-ben a harc újból kitört, IV. Béla serege csakhamar ellepte az ifjabb király birtokait, mire hívei közül többen eltántorodtak. István ekkor Erdélybe vonult, de nejét, Erzsé-

István ifjabb király.

betet, gyermekeivel Patakon hagyta. István híve, a Ratold nembeli István, nem tudta megakadályozni, hogy Anna, Halics, Bosznia és Mácsó herceg-asszonya, Patak alá ne nyomuljon. Patak, a hol Öböl fia Mihály, a Kállay család őse, 1262. óta István adományából tornyot bírt, ellenállt, de csakhamar kénytelen volt kaput nyitattatni. Az ifjabb királynét Turócz várába szállították és csak az 1265. évi békekötés után látta ismét viszont az urát. (Pauler II. 257. Adalékok. 1895. 32.) István kibékülvén atyjával, nem sokáig maradt Patakon, hol még 1268-ban is egyik oklevelét keltezi. IV. Béla 1270-ben elhalálozott, mire a királyi hatalom Istvánra szállott, de csak két évig viselte, s ez időben is az Ottokár elleni háboruk az ország nyugati részéhez kötötték.

István uralkodása alatt lép előtérbe a Baksa nemzetség, melynek tagjai az ifjabb király szolgálatába állva, csakhamar nagy tekintélyre és Zemplén vármegyében terjedelmes birtokokra tettek szert. A nemzetség őse, I. Simon, már 1267—69-ben kitüntette magát István oldalán s a későbbi hadjáratokban is híven harczolt mellette. Tamás, az Eszenyi család őse, a pataki udvarban tartózkodott s a királyi mosónépek felügyelője lett. V. István a háboruk mellett is fáradhatatlanul törekedett királyi kötelességeinek megfelelni. A Hevesben tartott gyűlésen, az egri püspök kérésére, az egyház javainak és jogainak megállapítása végett 25 tagú bizottságot választottak az egyházmegye minden részéből, mely bizottságban Zemplénből Nagymihályi öreg Jákó, a Sztárayak őse és Öböl fia Mihály, vettek részt. IV. László nagykorúvá levén, 1277-ben átvette az uralkodást, de kún származású anyja befolyása alól nem tudott szabadulni, a mi végzetes hatással volt egész életére. A midőn kegyenceit a különféle főhivatalokba helyezte, az elégületlenek, a kik a főhatalomtól elestek, csakhamar mozgolódní kezdtek. Beicz Görgény és Márk fia Lóránt hatalmukba kerítették a Szepességet, majd a Tiszántúlt lázították fel. IV. László ekkor Aba Dávid fiát Fintát és a Baksa nembeli Simon fiát Györgyöt, a Sóvári Soós család őst, küldte a felkelők ellen. Zemplént, úgy látszik, megkímélte a felkelők tüze. A következő évben (1278) László király Habsburgi Rudolf segélyére sietett Ottokár ellen. Az idő rövidsége miatt nem lehetett az egész magyar hadsereget Ottokár ellen kiállítani, de a híres morvamezei csatában a király seregében részt vett zempléni nemesek és várjobbágyak között ott találjuk Simon fiát Györgyöt, a Soós család őst, de részt vett a Jákó fia Jákó, kir. pohárnokmester is, András testvérevel együtt, a Kaplony nemzetségből. (Pauler i. m. II. 339.) A harczterről visszatérő király azután 1279-ben Jákó fiait Perece és Sztára, majd Jeszenő birtokában megerősítette. (Gróf Sztáray oklt. I. 20. — Wenzel IX. 240.) E fényes hadi tettek ellenére az ország belállapota mindegyre nagyobb hanyatlásnak indult. IV. Lászlót érzéki kicsapongásai teljesen rabjukká tették. A pápai udvar még 1273-ban Fermói Fülöp pápai legatust küldte Magyarországra, kinek erélyes fellépte némi sikerrel járt, a mennyiben 1280 április—május havában, a király nejevel, a kit eddig Patakon elzárattott, kibékült, sőt kénytelen volt az új rend miatt fellázadt kúnok ellen hadat viselni (1280 augusztus), melyben Baksa Simon fia György, Tamás és Baksa testvéreivel együtt, továbbá a vármegyében birtokos Rosd nembeli Mihálka fia vettek részt; ez utóbbi a Tisza-Maros vidékén vívott csatában el is esett.

Még ebben az évben az Aba nembeli Finta nádort is elboesátotta, mire az egész Aba nemzetség fellázadt, de László 1281-ben kúnjai segélyével Finta erejét megtörte. 1282 augusztus 5-én Patak vára alatt találjuk a királyt, hol az ungi várjobbágyoknak Tiba várföldre, melyet Finta tőlük elfoglalt, állított ki adománylevelet. (Gr. Sztáray oklt. I. 28.) Alig néhány évvel az Aba nemzetség lázadása után, 1285-ben a tatárok támadtak hazánkra; egy részök Zemplénen át Abaújba és Sárosba tört, de a Baksa nembeli Simon fia György, összegyűjtvén embereit, visszaverte őket; példája buzdítólag hatott, s Dávid fia Amadé, Finta nádor öcse is rájuk támadt és sok kárt tett bennök. 1287-ben ismét a tatárok készültek betörni, de Simon fia György, ez az önzetlen férfiú, minden parancs nélkül hadat gyűjtött s azzal éjjelnappal őrizte a gypüket; erélyes fellépte megmentette Zemplént az újabb tatárpusztítástól.

IV. László király kicsapongó, feslett élete s az ellene fellázadt Német-újváriakkal való eredménytelen küzdelmei, mindegyre fokozták az elégületlen-

IV. (Kún)
László.

Habsburgi
Rudolf.

séget. Németújvári Iván és párttűtő társai 1290 elején behívták az Árpádok físarját, Endre herceget, mire a helyzet a Felsőtíza vidékén is lényegesen megváltozott. IV. László régi híve, a Baksa nembeli Simon fia György, továbbá unokaöcscsei, László és Dancs, valamint Aba Amadé, ellene fordultak; példájuk nagy befolyással volt Zemplén további magatartására; csak a Szabolesban birtokos Kállayak ősei maradtak hűek a királyhoz, de ezek csak Patak városának polgáraitra gyakoroltak befolyást; hűségük fejében elérték azt, hogy ellenpárti szomszédai birtokaikat egyre-másra pusztították. 1290 tavaszán László le is ment az Alföldre, hogy a kedélyeket lecsillapítsa. Ennek hatása alatt Mihály fia István mester, a Kállayak őse, elfoglalta Aba Amadénak Rakamaz átellenében fekvő várát, Tokajt, s néhány szolgáját is rabul ejtette. IV. László jutalmul április 29-én a leleszi monostor kegyuraságát adta neki, melyet a hűtlenségbe esett Baksa nembeli Simon fiaktól elvett. De a király adománya csak írott malaszt maradt, mert Lászlót csakhamar elérte végzete: Kőrösszeg vára alatt, július 10-én kedvelt kúnjai orozva megölték.

László halálával III. Endre került a trónra, a kinek uralkodása kezdetén Aba Amadé nádorrá lett, a Baksa nembeli Loránt vajda pedig a királyi tanácsba hivatott meg. E két hatalmas főúr csakhamar a Felsőtíza vidékét is III. Endre király iránti hűségre térítette. Midőn 1290. őszén III. Endre a Felvidékre ment, az Aba nemzetség, Amadé nádorral az élén, mindenütt hódolattal fogadta. Példáját követte a Baksa nembeli Simon fia György is, a kit a király rögtön egy felbukkanó kalandor ellen küldött, a ki magát IV. László testvérének mondván, a zavarosban igyekezett halászni; de György visszakergette Lengyelországba. III. Endrének Albert osztrák herceggel is meg kellett küzdenie, a ki a határszéli várakat foglalta el. 1291 nyarán indult Ausztria felé a sereg, melyben részt vettek András és Jákó, a Sztárayak ősei, a kik mint tanácsurak, folyton a király mellett voltak; továbbá a Baksa Simon fia György, a Soós család őse és ennek unokaöcscse, Synka, a ki Bécs ostrománál tüntette ki magát. A hadjárat után III. Endre bőkezűen jutalmazta a Baksa nemzetség tagjainak vitézségét. Csakhogy a háború után ismét belzavarok nyugtalanították a vármegye népét. Maguk a Baksák, Simon fia György és rokonai kezdtek garázdálkodni; teheték, mert a király a Dalmácia felől közelgő Anjou trónkövetelőkkel volt elfoglalva. Simon fia Györgynek a király megbocsátotta garázdálkodásait, mert a Baksa nemzetség ellen Biharban valóságos hadjáratot kellett indítani, melyben a Baksa nembeli Synka, a György unokaöcscse is részt vett, a kit a király 1297-ben Lengyelországba küldött, Lokjetek Ulászló segélyére. A garázdálkodó főurak ellen, az 1298 évi pesti országgyűlés törvényei értelmében csakhamar megindult az eljárás. Loránt nádor 1298-ban október 6-án már Szaboles vármegyében hallgatta ki a tanúkat bizonyos hatalmaskodásokról, 1299-ben Zemplén nemessége Zemplén várában gyűlt egybe a főispán elnökle a hatalmaskodások megtorlása végett.

Csakhogy az Anjou-párt mindegyre jobban tért foglalt az országban. Oda számíthatjuk a Rathold (Rátót) nembeli Kakas mestert is, a kazai Kakas család őseit, a ki már 1290-ben Sárospatakot bírta (Karácsonyi III. 12.), sőt a Taktaközben is birtokos volt.

III. Endrének 1301 január 14-én bekövetkezett halálával az Arpád-ház romba dőlt, miáltal az Anjou-párt helyzete is lényegesen javult, de Zemplénben eleinte, főleg Trencsényi Csák Máté fellépése következtében, nem tudott túlsúlyra jutni. Hazánk történelme az Arpádok kihaltától, az Anjouk uralmának megszilárdulásáig, a belzavarok szakadatlan láncolata volt, a miből bőven kijutott Zemplén vármegyének is. Róbert Károly, noha Esztergomban megkoronáztatta magát, a nemzet többsége részéről választott Venczellel szemben eleintén inkább várakozó álláspontra volt utalva. Zemplén urai inkább a Venczel-párthoz tartoztak, vagy félrevonultak, mint Nagymihályi Jákó fia, I. András, kiről csak 1308-ban vannak ismét okleveles adataink, a midőn a szeptember 22-én Károly által tartott országgyűlésen résztvett, hol már az előkelők között foglal helyet. A Baksa nemzetség azonban már kezdettől fogva Anjou-párti; György, sárospataki várnagy, a Soós család fényének és gazdagságának megalapítója, Patakot, a királynék birtokát egy-

III. Endre.

Róbert Károly.

szerűen elfoglalta magának, a miben különben az általános zúr-zavar közt senkinek sem jutott eszébe őt megakadályozni. A Baksa nemzetség különben nyíltan hirdette az Anjou-párthoz való tartozását, mert az 1300—1303 közti időben, tehát akkor, a mikor még Károly ügye kedvezőtlenül állott, Bicskei Gergely választott esztergomi érsektől, a király egyik legelszántabb hívétől kérték a leleszi kegyuraságban leendő megerősítésüket. (Fejér IX. 2. 228.) 1304-ben, midőn Károly Morvaországba készült betörni, már Pozsonyban találjuk Aba Amadé nádort, s a Rátót nembeli Kakas mestert is, Sátoralja-újhely urát s mialatt Károly serege Morvaországba tört, az alatt Aba Amadé nádor, vendégével, a száműzött Ulászló lengyel fejedelemmel, Zemplénből Lengyelországba tört. (Millenn. Tört. III. 22.) Károly morvaországi vállalkozását nem koronázta siker és csak négy évi küzdelem után, az 1308. évi rákosi országgyűlésen sikerült magát királylyá választatni. Csák Máté, a Felvidék hatalmas ura, noha szintén képviselte magát az országgyűlésen, az 1309 évi koronázásról távolmaradt. Károly megkoronáztatásával a belső rend is némileg helyreállott. Az öreg Amadé nádor, a Rátót nembeli Kakas mester, Kopasz nádor, az Aba nembeli Kompolt fia Péter, vállvetve igyekeztek a zavargók lecsillapítására. Amadé nádor 1311-ben elhalálozván, fiai: János, Miklós, Dávid és László mester, fellázadtak a király ellen s 1312. tavaszán Patakot vették ostrom alá, majd a király híveinek birtokait pusztították. De László és Danes mesterek, az Eszenyi család ősei, Károly híveivel, közöttük a Tolcsva nembeli Uza (Ósz) mesterekkel, hátra támadtak Patak ostromlói, mire ezek, a rablott zsákmány jó részének hátrahagyásával, egész Kassáig futottak. (Akk. 1896. 59. Az évszám tévesen 1310-re van téve.) Zemplén tehát megtisztult az Amadéfiaktól, de hátra volt még a Csák Mátéval való leszámolás. A rozgonyi véres nap (1312 jún. 15) megtörte Csák Máté erejét, de azért még éveken át rettegésben tartotta a király híveit. A rozgonyi ütközetben Zemplén is méltóképpen volt képviselve. A király oldala mellett esett el a Rátót nembeli Kakas mester, ott küzdöttek Nagymihályi Lőrincz fia Gergely mester és Drugeth Fülöp, a ki rövid idő alatt a vármegye leghatalmasabb főurává lett; résztvettek továbbá a Baksa nemzetség tagjai is, közöttük Eszenyi Danes, a kit Drugeth Fülöp a csata után Regécz elfoglalására szólított fel; a Tolcsva nembeli Uza mester, a ki még a hadjárat kezdetén, a midőn a király a felmentett Sárospatakra érkezett, nagy szolgálatokat tett a zempléni nemesség hadbahívása körül. A kisebb birtokú nemesség Petne fia Péter főispán vezérlete alatt vett részt a hadjáratban, kinek vitézei közül a Koles nemzetségből származó Bod és Mok tüntették ki magukat. (Karácsonyi i. m. II. 325.) A belső béke mindazonáltal nem állott helyre. A Baksa nembeli Kopasz nádor, mert a zavaros időkben elfoglalt királyi várakat kiadni vonakodott, Károly király többszöri erélyes felszólítására, nyílt ellenségeskedéssel felelt. Méltó társat nyert Petne fiában, Péterben, a vármegye főispánjában, a ki előbb a Sóvári Šoós és az azzal egy nemzetségből származó családokat szólította fel a csatlakozásra, majd a lázadók megbízásából átrándult a szomszédos Vörösoroszországba és Halics fejedelmének felajánlotta a magyar koronát. (Millenn. Tört. III. 66. sz.) De Károly király ezuttal is sikerrel mérkőzött meg a pártütőkkel. Halics ellen személyesen vezetett sereget, de kardéle nem került a dolog, mert a halicsi fejedelemmel alkudozásba bocsátkozott s így a zempléni főispán küldetése meghiúsult. A lázadók bosszúja ekkor a királyhoz hú főurak birtokai ellen irányult. Maga Petne fia Péter, Barkó várából, a melyet csak 1314-ben nyert Hozdóért és Zbugyáért cserébe a Nagymihályiaktól, a Nagymihályiak jószágait pusztította (Karácsonyi i. m. II. 299), a Baksa nemzetséget pedig annyira megfélemlítette a fellépésével, hogy azok a küzdelemtől visszavonultak. A Debreczeni Dózsa vezérlete alatt egybegyűlt sereg azonban az 1317 év nyarán sikerrel mérkőzött meg a lázadókkal, sőt már a megtért Aba Amadé fiát, Jánost is a seregben találjuk, míg Zemplén nemessége közül csak a Sente-Mágocs nemzetségből származó Szabolesy és Olaszy családok őseinek részvételéről értesülünk, a kik vitézségük jutalmául 1325-ben Bodrog-Olaszit nyerték a királytól. (Anjouk okmt. III. 240—242) A Kopasz-féle lázadásnak mintegy függeléke az Amadéfiak pártütése is; ezt azonban a király hívei, az Ákos nembeli Mykeh vezérlete alatt, még 1317-ben, szintén

elnyomták. Petne fia Péter Erdélybe menekült, de később teljesen tönkrement. Még a hadjárat alatt elfoglalta Mykeh főispán Barkó, Bodrogszeg és Porostyán (Dargó mellett) várait, melyek közül az utóbbit a király a Baksa nemzetségnek adta. (Millenn. Tört. III. 71.) A belső béke helyreálltával Károly király bőkezűen jutalmazta a híveit. Már 1315 január 12-én az Ákos nembeli Mykeh, Sáros, később zemplénavármegyei főispánnak, a Csák Máté elleni hadjáratban szerzett érdemeiért, Deregyő és Pazdics birtokokat adományozta. A Baksák, mely nemzetségből György Sárospatakot az interregnum alatt erőszakkal hatalmába kerítette, most a béke helyreálltával a várat, valamint az időközben kézrekerített Zemplént visszaadni kényszerültek, de a király bőkezűen kárpótolta őket s 1321-ben nekik adta a gálszécsi uradalmat. (Fejér VIII. 2. 293—296.) Csák Máté halálával egykori párthívei, ezek között Záh Feliczián is, meghódoltak a királynak, de Feliczián a király kegyét azzal hálálta meg, hogy 1330 április 17-én véres merényletet tervezett a királyi család ellen, melynek megakadályozásában két zempléni főúrnak jutott előkelő szerep, az egyik: Drugeth János nádor fia Miklós, a későbbi országbíró, a ki a királyfiakat mentette meg a vérengző dúhe elől, a másik: Sándor zempléni főispán fia János, a Méhi család alapítója, a ki aznap a főtékefogót helyettesítette s a ki elsőnek szúrta le Záh Felicziánt.

Károly király uralkodása alatt a vármegye területén is egy új hatalmas főnemesei osztály fejlődött. Az Abák, nevezetesen Amadé nádor ivadékai, Petne fia Péter, teljesen letűntek a közszereplés teréről; helyökbe a külföldről származó Drugeth család, a Gálszécsiek, Sztárayak, Nagymihályiak léptek.

Nagy Lajos tróuraléptekor a Nagymihályiak már oly tekintélyes vagyoni urai voltak s Nagymihály várához oly kiterjedt uradalom tartozott, hogy a király 1345 január 6-án a váradi káptalant küldte ki a Nagymihályhoz tartozó birtokok megvizsgálására. (Fejér IX. I. 279.) De a Nagymihályiak még csak ezután kezdenek mindjobban szerepelni a királyi udvarban. László fia János 1352-ben a királynő udvarnok, majd testőre.

Nagy Lajos.

Nagy Lajos királyt uralkodásának első éveiben (1347—1350.) a nápolyi hadjáratok tartották lekötve, melyekben Zemplén nemessége közül is többen vettek részt, így: Soós László, a ki Barlettánál a király szemeláttára tüntette ki magát (Karácsonyi I. 163.); Laczkfi Miklós, a ki testvérével, Pállal, a vármegye főispánja volt, 1350-ben Beneventonál tüntette ki magát; Dobi Demeter, a ki az 1348 őszén, Laczkfi István vezérlete alatt indult segédhadban vitézkedett; míg Sándor fiát, Jánost, a ki ekkor már esongrádi főispán volt, a király Velenczébe küldte követségbe; Drugeth Miklós, a ki az 1350 évi hadjárat befejeztével Laczkfi Andrással együtt visszamaradt Olaszországban, s a kit a király Salerno kapitányává nevezett ki. Alig tért vissza a király Itáliából, a lengyel királylyal egyesülve, István fejedelem ellen indult; de az 1352 évi hadjáratot, melyben Perényi Miklós és Szécsi Miklós vettek részt, nem koronázta siker.

A nápolyi hadjáratok után a király kibékült a pápával is, sőt 1357-ben Terebes ura, Laczkfi Miklós vezérlete alatt tekintélyes sereget küldött VI. Ince pápa segítségére, az engedelmisséget megtagadó hűbéresei ellen, s a pápa a győzelmet első sorban a magyar segédesapatoknak köszönhette. Az olaszországi hadjáratok után elérkezett a leszámolás ideje Velenczével is, mely köztársaság ekkor a szerb királylyal szövetségbe, mire 1358-ban a király Szerbia ellen fordult. A király felhívására Csicseri Domonkos fiai, István és János, Szentgyörgy napja táján (ápr. 24) szintén a királyi sereghez igyekeztek, de útközben Drugeth János nádor hasonló nevű és Miklós országbíró János nevű fiaival tudtával, Bánóczi, másként Lazonyi István fia Jakab, ezinkostársaival megtámadta őket; a küzdelemben Csicseri István elesett, János pedig félholtan maradt az erdőben. Az életben maradt János az országbíróhoz fordult orvoslásért, mely ügyben hosszas tárgyalás és többszöri tanúkihallgatás után, a felek abban egyeztek meg, hogy Bánóczi Jakab a megölt István özvegyének és Jánosnak 700 frt vérdíj erejéig Bereczel nevű szabolcsi, továbbá Ujór és Lask nevű zemplénavármegyei birtokait leköti (Nagy Gyula okl. gyűjt.).

Mária és
Erzsébet.

Nagy Lajos dicsőségteljes uralkodása után 1382-ben Mária foglalta el a trónt, kinek nevében Erzsébet anyakirálynő kormányzott. A nőuralom azonban csakhamar általános elégtelenséget támasztott. Erzsébet különösen a Laczkfi és a Czudar családok sarjait üldözte, birtokaiktól és méltóságaitól is megfosztotta őket, pedig mindkét család tagjai, nem is oly régen, Lajos király befolyásos hívei közé tartoztak. Mindkét családnak Zemplénben kiterjedt birtoka volt s így magatartásuk a vármegye nemességére jelentékeny befolyással volt. Mária királynő azonban csakhamar engedékenynek látszott, mert 1386 május 24-én Czudar Péter bánt, Imre püspök, János székesfehérvári prépost, György és István testvéreivel együtt, visszafogadta kegyeibe. (Millen. Tört. III. 364. Nagy Gyula okl. gy.). A történelemből tudjuk, hogy a II. Károly megöletését követő délvidéki zavargások lecsillapítása végett Valkó vármegyében (ma Verőcze vármegye területéhez tartozik) megjelenő királynőket a lázadók elfogták, kíséretüket lekaszabolták, maga Mária királynő csak 1387-ben szabadult meg a novigrádi fogságából, honnan Zágrábba ment s itt Perényi Péternek (István fiának) adománylevelet állított ki Terebes várára és tartozékaira, majd a Som és Zapzol nevű földeket adományozta a Gálszécsieknek, melyekbe a leleszi konvent 1388-ban iktatta őket. A délvidéki lázadás vezérei azonban nem hódoltak meg; Zsigmond, Mária királynő férje, 1389 február 24-én Szlavónia védelmére hadba szólította a Nagymihályiakat is (Hazai olt. 321), a tengerpartra való felügyelettel pedig Nagymihályi Albertet bízta meg. Mialatt Zsigmond a lázadókkal küzdött, az alatt egyes főúrak, mint Perényi Miklós, Nagymihályi János, a törökökkel mérköztek, de ez csak előcsatározás volt az 1396 évi hadjáratához, mely azonban a keresztény sereg vereségével végződött; maga Zsigmond is csak Perényi Péter önfeláldozó védelme következtében menekülhetett meg, míg Perényi Miklós és János, ifjabb Rozgonyi János, Oszvát és Lőrincz, valamint Semsey László a csatatéren estek el.

Zsigmond.

A nikápolyi kudarc hatása alatt az elégtellenek is újból szervezkedtek, a mit jelentékenyen elősegített Zsigmond erőszakos és nemzetietlen kormánya. Az elégtellenek 1402-ben Nápolyi Lászlót hívták be az országba, a mivel szemben Zsigmond akként igyekezett híveket szerezni, hogy egyre-másra állította ki az adományleveleket. 1402-ben Rozgonyi Lászlónak is nagy kiterjedésű birtokokat adott Zemplén vármegyében. Nápolyi László, felhasználva Zsigmondnak az országból való távollétét, egész Székesfehérvárig hatolt diadalmasan előre, mire Ludányi Tamás egri püspök és Debrői István a Felső-Tisza vidékének nemességét gyűjtötték a felkelők zászlói alá. Felépésüket Zemplénben siker koronázta, mert, mint Zsigmondnak 1403 évi számos adományleveléből is láthatjuk, Szeretvai Ramocsa fia Péter, Kis Ferencz, Lesznai Gergely fia János, Péter fia István, Csemernyei Dahócz László fiai Fülöp és Benedek, továbbá Bottyáni György, Füzeséri István fia Péter, Teyfel János fiai László, Dénes és Péter csatlakoztak a Debrői dandáraihoz. De a Perényiek, főleg Péter, egész erejükkel hozzáálltak a felkelés elfojtásához. Az ő befolyásukra a kisebb nemességből számosan, köztük Tövisi János, Pány Ferencz és fia Demeter, Mislai Csontos Bertalan, Ronyvai Péter, Pozsegai András fiai, megmaradtak a király hűségében.

A felkelés Dunántúl már le volt verve, de a Felső-Tisza, főleg a Czudarok, Drugethek és a Soós család tagjainak magatartása következtében, még 1403 év őszén is fenyegette a király híveit. Perényi Péter azonban Imrével egyesülve, Pataknál megtámadta Debrői seregét, melyet heves küzdelem után visszaszorított. Debrői ekkor Erdélyben keresett menedéket. Perényi Péter, jöllehet Pataknál megsebesült, a várak ostromához fogott. Bevette a Czudarok várát, Tallyát, majd Sztropkót, mely Czudar Péter birtokában volt, majd a Czékei Márton, György és Soós Gergely fia Péter várát Czékét is, mely a király rendeletéből leromboltatott. (Schönherr Gyula Millen. Tört. III. 463—64. Akk. 1895. 47—1896. 225. — Nagy Gyula okl. gyűjt.)

A felkelés Zemplénben ezzel véget ért. Következett a király híveinek jutalmazása. Volt is miből, mert a hűtlenségbe esett nemesek nagy számú birtokot vesztek el, melyeket azután a király még 1403-ban pazar bőkezűséggel osztogatott szét. Pányi Ferencz és fia, Bottyánt, Bolyt, Szőlőskét, Ráskát és Beést, Szeretvai Jakab és a Nagymihályi Ödönfiak a Lesznai István

elkobzott javait nyerték; ez utóbbi azonban 1404-ben kegyelmet nyervén, javait visszakapta; Pozsegai András fiai Deregnyőt, Kelecsenyi Miklós fia pedig a lerombolt Czeke várát kapta adományul, egyszersmind új várépítési engedélyt is.

A forradalom lezajlása után Zsigmond főtörökvése a német császári trón elérése volt. A koronáért való versengés közepett viszályba keveredett Ulászló lengyel királylyal; ez a viszály azonban az 1411-ben Iglón kötött egyezséggel véget ért, melynek megkötésében a Zemplénben birtokos főurak közül Perényi Péter, a vármegye főispánja, Rozgonyi Simon, Perényi István, Homonnai János, Pálóczi Mátyás, Rozgonyi János és Nagymihályi Jakab fia János vettek részt. (Dogiel: Script. Poloniae Fejér X. 5. 121.) Zsigmond német császárrá választatván, figyelme immár az egyházszakadás megszüntetésére irányult. E végből 1414-ben fényes kísérettel a német birodalomba vonúlt, hol több városban gyűlést tartott, majd a Konstanzba egybehívott zsinaton jelent meg. Hosszabb ideig tartó konstanzi tartózkodása alatt, kíséretében többen vettek részt a zempléni urak közül, így a Nagymihályiak, Sztáraiak, Eördögh, Pongrácz, Thybai családok sarjai.

A Szirmayak közül Péter, a királyi levéltár őre, fivéreivel együtt szintén jelen volt s 1417-ben czímerlevelet is nyert.

Ugyanezen évben nyert Ders Benedek is czímerlevelet, melyet jelenleg a leleszi levéltárban őriznek. Nagy szolgálatokat tett a királynak Konstanzban Csapi András, a sárkányrend lovagja is, a ki 1418-ban nyert czímerlevelet. (Fejér X. 8. 558—59. — Millenn. Tört. III. 524. — Bárczay Oszkár, A Herald. Kézik.)

A konstanzi zsinat szétoszlása után Husz János engesztelhetetlen pártbívei, a cseh husziták, megkezdték támadásaikat a hazánk éjszaki részén fekvő vármegyék ellen. Zsigmond már 1421-ben Perényi Miklós főlovászmestert nevezte ki a trencsényi vár kapitányává, a ki ettől kezdve, mint huszitaverő, tette nevét ismertté.

Husziták.

Mindazonáltal Zemplén, Zsigmond uralkodása alatt megmenekült a huszita betörésektől, csupán, az 1432 évi királyi előterjesztés szerint, lovas védőhad kiállítására köteleztetett; de Zsigmondot az uralkodásban követő I. Albert halála után (1439) a helyzet lényegesen megváltozott. Mialatt az országgyűlés megbízásából Perényi János zempléni főispán és Pálóczi László Lengyelországba mentek Ulászló meghívására, az alatt az özvegy királyné behívta az országba Giskra János cseh rablóhadait, a melyek a pártküzdelmek miatt elgyengült országban csakhamar megfészkeltek magokat s így már 1440-ben Patak is hatalmukba került. A pártküzdelmek jelentékenyen megkönnyítették a husziták térfoglalását, s csakhamar Zemplénbe is átesaptak. Perényi János főispán ugyanis elszakadván Ulászló királytól, a cseesemő László pártjára állott, mire Rozgonyi Simon egri püspök tekintélyes haddal betört Zemplénbe, hogy Perényi várait megvívja; a mikor már Pazdics faluban táborozott, Perényi sztropkói várnagyai Bártfától kértek zsoldosokat és hadi szereket, védelemre azonban nem volt szükség, mert a püspök, Sztropkót oldalt hagyva, Eperjest vette ostrom alá.

I. Albert.

Ulászló.

De a Perényiek nem sokáig maradtak Erzsébet anyakirályné pártján, mert még ebben az évben, a Pálócziakkal vállvetve küzdenek a cseh rablók ellen, míg végre Rozgonyi Simon egri püspök, mint királyi biztos, 1443 szeptember 1-én Giskra Jánossal 13 havi fegyverszünetet kötött s ezzel egyidőre a vármegye megmenekült a cseh betörésektől. (Millenn. Tört. IV. 30.)

A csehekkal kötött fegyverszünet következtében Ulászló király egész haderejével a török ellen fordulhatott; de a szerencsétlen kimenetelű várnai csatában (1444 november 10) a királylyal együtt a sereg színe-java elesett, a Perényi család is két tagját veszítette el, míg Rozgonyi Simon egri püspöknek még a csata elején nyoma veszett.

Az 1446. évi országgyűlés, melyen a vármegyét Sztaneci Miklós, Nagytárkányi Péter, Bochkai István és Porkoláb Péter képviselték s a főurak részéről Perényi János, kir. főtárnokmester jelent meg, Hunyadi Jánost választotta az ország kormányzójává, kinek fő feladata volt, hogy az ellenpártokat egymással kibékítse. A cseh garázdálkodások azonban nem szüntek meg.

A többi között Gálszécsi Miklóst is rabul ejtették, a kit Semsey Ferencz és fiai szabadítottak ki a rabságból (Sárosi krónika, közölve az Adalékokban, I. 56.). A csehek ugyanezen évben elfoglalták Ujvár erősséget, mely Perényi János főispán hatalma alatt állott; 1449-ben a homonnai várkastélyt fosztották ki, mely alkalommal Homonnai Drugeth Istvánt és Bertalant is foglyúl ejtették. Hunyady János, véget akarván vetni a csehek garázdálkodásainak, miután Giskra erejét nem tudta megtörni, 1449 év őszén alkudozásokba bocsátkozott vele, a mi 1450 márczius 28-án a Mezőkövesden kötött békére vezetett. Zemplén vármegyét e békekötésnél Maza Mihály és Kozmafalvi Gál alispánok képviselték. A békekötés értelmében Telkibánya bányáinak jövedelme, továbbá Homonna és Sztropkó harminczadja Giskra birtokában maradt, a ki ezzel szemben Homonnai Istvánt és Bertalant szabadon bocsátotta. De a békekötés ellenére a cseh rablókalandok nem szüntek meg; Hunyady ezért a Szerdahelyi János és Miklós özvegyei birtokában levő kövesdi vár parancsnokává Sóvári Soós Györgyöt, Istvánt és Miklóst tette meg. Kövesd azonban csakhamar mégis a csehek kezére került. A csehek különben alkalmas eszköznek bizonyultak a magánbosszú kielégítésére is. A Csicseri nemesek 1451-ben a leleszi prépostot is a csehek kezére játszották.

Miután Giskra a mezőkövesdi egyezséget többszörösen megszegte, Hunyady 1451 nyarán személyesen vezetett ellene hadat, mely azonban, tekintve, hogy főuraink jó része irigy és féltékeny szemmel nézte a kormányzó sikereit, nem sok eredménnyel járt; Rozgonyi Lőrincz mégis bevette Gálszécsét, noha ő maga a vár bevételénél életét vesztette. Az év végével azonban Gálszécs ismét a csehek kezébe került.

V. László. Midőn Hunyady V. László királyt, Frigyes császár gyámsága alól kiszabadítván, a trónra ültette, az 1453 évi országgyűlés után Giskra is elhagyta az országot, de helyette most a csehek néhány ezeren, Axamith vezérlete alatt összeverődve, csak úgy dúlták a Felvidéket, mint azelőtt. Sőt a csehek egy másik épp oly rettegett vezére, Komorowski Péter, felhasználva a török elleni hadjáratot, 1454-ben betört Zemplén vármegyébe s Rozgonyi Ozsvátnak megizente, hogy csak abban az esetben hajlandó pusztításaival felhagyni, ha a vármegye neki 11,000 fírtot fizet. A Felvidék urai, látván, hogy a királytól nem sok segítséget remélhetnek, a kölcsönös védelem megbeszélése végett, 1454 november 14-én Terebesen részleges országgyűlésre jöttek össze. E nagyfontosságú értekezleten résztvettek: Hédervári László egri püspök, Pálóczy László, Perényi János és Pálóczy Simon zászlósurak, Rozgonyi György pozsonyi, Rozgonyi Ozsvát zempléni, Pálóczy János ungi főispánok, Homonnai István és Bertalan, Olnodi Czudar Simon és Jakab, Serkei Lorántfi György Gömör vármegye, Széchi Miklós és Debrői Imre Heves-, Nagymihályi Odónfi Mihály, Semsei László és Balai György Borsod vármegye képviselőiben; továbbá Butkai András, Sennyei György, Bacskai István, Csicseri Ormós Péter, Upori László, Szürthei Gálszécsi Miklós és László, Sebesi Kapi János, Apród Miklós, Isztáncsi Miklós, Málczai Benedek, Vajda György, Homoki Botka András, Lasztoméri Ördögh Jakab, Szeretvai Ramocsa Mihály, Eőri Dacsó Jakab. Képviselve voltak továbbá Kassa, Lőcse, Bártfa és Eperjes városok is.

Az egybegyűltek Rozgonyi Ozsvát zempléni főispánt választották meg főkapitánynyá s a csehek elleni védelemre magyarokból toborzandó zsoldos sereget rendeltek, melynek költségeire portánként 1—1 arany forintot szavaztak meg. A felvidéki vármegyék erélyes fellépésére a csehek is megszeppentek s még a részleges országgyűlés folyamán békekövetséget menesztettek Terebesre, melyet azonban a rendek elutasítottak s a további teendőkre a főkapitányt hatalmazták fel. (Nagy Gyula cikke Akk. 1898. évf. I. füz.)

A törökök elleni hadjáratok, majd Hunyady Jánosnak 1456-ban bekövetkezett halála, új irányt adtak az eseményeknek. A csehek garázdálkodásait a pórnép nem tudván elviselni, 1457-ben fellázadt. A belzavart növelték a Hunyadyak ellenesei, a kiknek a nádorfehérvári hős ifjú fia László, csakhamar áldozatul esett. Hunyady László lefejeztetésével megindult a hajsza a Hunyady-ház barátai ellen is. Rozgonyi Sebestyén elfogatott, a megrettent többi párthívek pedig félrevonultak. E közben Giskra ismét betört Magyarországra s így a vármegye újlag ki lett szolgáltatva a csehek dühének.

A SÁROSPATAKI VÁR.

1458 január 23-án Hunyady Mátyás választatván királylyá, a csehek uralma is vége felé közeledett. Hunyady Mátyás király még ebben az évben hadjáratot indított ellenök. Vadna ostroma után Thalafusz, mintegy 2500 cseh fegyveressel átkelvé a Bodrogon, a Bodrogrközti pusztította; a felkelt nemesség meghátrált, ekkor azonban Rozgonyi Sebestyén tekintélyes had élén, közel Sárospatakhoz, Ardó felett, a Botkó mezőségen, a király jelenlétében, a ki a pataki Királyhegyről nézte az ütközetet, megtámadta a csehek és fényes győzelmet aratott fölöttük, minek következtében Sárospatak is csakhamar a magyarok hatalmába került.

A hadjáratban Axamith és még 600 cseh elesett, 200-at pedig foglyul ejtettek, köztük Walgathát is, a kit bilincsbe verve, Buda várába vittek. A következő évben megújult a harc a csehek ellen. Pálóczi László országbíró 1459 tavaszán több vármegye nemességét harcra szólította Talafusz János ellen s az ingszemességnek is meghagyta, hogy a zemplénihez csatlakozva, Terebesen jelenjék meg. De ez a felkelt nemesség nagyobb sikereket nem ért el, csupán Rozgonyi László, Sebestyén és Magyar Balázs vették be pünkösdi táján Gálszécset; míg ellenben Talafusz még ebben az évben kézkérítette a Hannosfalva mellett levő erődöt, és Zemplén vármegye, hogy nagyobb bajtól szabaduljon, ebben, sőt a következő (1460.) évben is beküldte adóját (1000 frt) a rettegett cseh vezérnek.

A csehek elleni háború még 1460-ban is javában tartott, mert Pányi Miklós, a ki szintén a csehek ellen harcolt, a királytól halasztó levelet nyert a Homonnaiak elleni perében (Sennyey lt. C. 30—31.). Ugyanekkor ismét elfogták Homonnai Istvánt, a ki csak nagy váltságdíj árán tudott megszabadulni.

Mátyás királynak az 1458 évi hadjárat alatt Zemplénben való tartózkodása a vármegye társadalmi viszonyaira is nagy befolyással volt. A vármegye főispánja Perényi István lett, a kit a király több ízben kitüntetett a kegyeivel, a vármegyében birtokos családok sarjai közül is többen nyertek magas udvari méltóságokat vagy főhivatalokat. Így Pálóczi Simon, Rozgonyi István, János, Rajnáld, Ozsvát, Homonnai Bertalan és Simon, Szokoló Péter, Csicseri András, a ki a királyi kancellária jegyzőjévé nevezetett ki. Az 1460 év tavaszán Rozgonyi Sebestyén és Pálóczi László országbíró Borsod és Gömör vármegyéből szorították ki a csehek, majd 1461-ben, a király másfelé lévén elfoglalva, Upori Lászlót küldte még a csehek kezében levő erősségek elfoglalására. 1461-ben Giskra is meghódolt s így most már csak az 1462—63-iki törökök elleni hadjárat akadályozta meg, hogy Zemplén a cseh rablóktól megtisztítsák. De csakhamar erre is elérkezett az alkalom. 1465 év febr. 14-ike táján Csicseri Zsigmond és ennek fia László, Orosz János, Orosz László, Ormós Mihály, Jóbus István perhalasztó levelet nyernek a királytól, mert a Szapolyai Imre táborában a rabló csehek ellen vannak elfoglalva (Nagy Gyula okl. gyűjt.). Szapolyai valószínűleg az év tavaszán támadt a csehekre s mint látni fogjuk, eredményesen, mert Kapivár, a csehek utolsó rablófészke is elesett. (Akk. 1895. 56.).

Alig menekült meg a vármegye a cseh rablóktól, új belső zavarok nyugtalanították a kedélyeket. Ezúttal Perényi István, a vármegye főispánja volt a békebontó, a ki hatalmaskodásaival már régóta magára vonta a közlegületlenséget. 1466-ban minden ok nélkül megtámadta Gálszécset s miután a várat bevette, földig lerombolta. Mátyás király, a ki családja érdemeiért eddig elnézte garázdálkodásait, most megfosztotta főispáni méltóságától, de csakhamar ismét visszafogadta a kegyeibe.

Mátyás királynak a csehek ellen már 1468 óta folytatott háborúja, a tömérédek pénz és véráldozat, csakhamar általános elégtelenséget keltettek a hazában.

Az elégtelenség Kázmér lengyel királyt hívták be az országba, a ki 1471 október havában 12.000 fegyveres élén csakugyan megjelent a határnál, de mire Sáros várához ért, az összeesküvők száma nagyon lecsökkent, csak Rozgonyi Rajnáld és a Perényiek, köztük István zempléni főispán, csatlakoztak hozzája. Ennek következtében sem az időközben Szapolyai Imre és Csopor Miklóstól megszállott Kassát nem merete ostrom alá venni, sem a Rákoson táborozó király elé közeledni nem mert, hanem Nyitra felé csapott át. (Millenn. Tört. IV. 248.).

Kázmér kudarcza után Mátyás király főleg jóságával igyekezett a kedélyekre hatni. 1472-ben megbocsátott Rozgonyi Rajnáldnak is, sőt annak egyik hívét, Nátafalusi Jánost is visszafogadta a kegyeibe, s visszaadta mindazon javakat, melyeket hűtlensége czimén tőle elkobzott. (Nagy Gyula okl. gy.) Perényi Istvánnak, Szapolyai Imre közbenjárására, kegyelmezett meg, de a főispáni méltóságtól elmozdította.

A lengyel támadások azonban Kázmér kudarczával nem értek véget. Az 1473 év második felében a lengyel hadak berontván Zemplénbe, Sztropkó, Homonna és Nagymihály erősségeket foglalták el. Mátyás király személyesen vezetett hadat ellenök. Még abban az évben visszakерült a király kezébe Sztropkó, ki azt a Perényieknek visszaadta. Homonna is a király hatalmába került s azt egyelőre téli szállásul jelölte ki. Nagymihályt azonban az 1474 év elején még nem tudta kézrekeríteni és csak a szomszédos erdőségekben alkalmazott leshelyekről nyugtalanította az ott táborozó ellenséget. Végre az 1474. évi február havában kötött béke véget vetett az ellenségeskedéseknek.

Néhány évi belső nyugalom után ismét a Perényiek garázdálkodásáról emlékeznek meg forrásaink. Perényi Miklós már évek óta a birtokain, főleg Sztropkó vára mellett keresztül vonuló kereskedőket és utasokat kifosztotta, vagy keményen megsarczolta. Midőn garázdálkodásai a király tudomására jutottak, bizottságot küldött ki megfenyítésére, de Perényi Istvánban feltámadt ekkor a régi szellem és Miklós védelmére kelve, ellenszegült a király kiküldötteinek. Mátyás király 1483 őszén Bajnai Both Andrást rendelte a Perényi várak ostromára, a ki is előbb Sárost, majd Sztropkót bevette (1483); ekkor, az év vége felé, a király Terebes várának ostromát rendelte el, egyzsersmind Perényi Istvánt összes jóságaitól és méltóságaitól megfosztotta. Családjának közbenjárása, de főleg a nádor pártfogása következtében, a király kiengesztelődött ugyan, de Perényi István a vármegye főispáni székébe többé nem ülhetett; helyét Lábatlani András sztropkói kapitány foglalta el, Kassa városát pedig bőkezűen kárpótolta a Perényi Miklóstól okozott károkért. (Millenn. Tört. IV. 325. Szirmay: Notitia Historica).

Mátyás királyt uralkodásának végső éveiben a Frigyes császár elleni háboru (1482—1490) tartotta lekötve, mely Bécs elfoglalásával nyert egyelőre befejezést. Ebben a hadjáratban Zemplén vármegye urai közül Tárcazi János és Úpori László tüntették ki magukat. Az előbbi 1490-ben Zemplén vármegye főispánja, Tolesva és Vámosujfalu ura, Bruck elfoglalása után pedig ennek parancsnoka lett; az utóbbi Bécs védelmében tünt ki.

Mátyás király halála után (1490 ápr. 6.) csakhamar a királyválasztás zajától visszhangzott az ország. Midőn Szapolyai Bécsét feladta, Úpori majd Tárcazi is visszatértek Zemplénbe, melynek nemességét ekkor már a pártküzdelmek közepett találták. Ráskai Balázs, megtartván Mátyásnak tett esküjét, Korvin János jelöltségét támogatta; vele tartott hatalmas családja is, míg ellenben a Pálócziak, Perényiek Ulászló cseh király pártjához tartoztak; hozzájuk csatlakozott Tárcazi főispán is, ellenben a Rozgonyiak Albert lengyel herczeg útját egyengették.

Ulászló.

Tudjuk a történelemből, hogy a trónt Ulászló nyerte el, kinek elsősorban vetélytársaival kellett megküzdenie. Albert azonban be sem várva a királyválasztást, fegyveres had élén betört az országba s Szerencsre országgyűlést hirdetett. János Albert azonban 1490 nyarán, noha egész Pestig nyomult előre, nem tudta megakadályozni Ulászló megkoronáztatását. Ugyanez év őszén ismét a Felső-Tisza vidékén találjuk, hova a király Pálóczi Mihályt küldte követségbe. Albert azonban egyelőre nem akart békéről hallani s ebben az évben a Perényiektől időközben visszaszerzett Sztropkót vette ostrom alá, melynek védelmében két Perényi testvér életét vesztette; majd a vár bevétele után Kassát fenyegette (1491). Ezalatt a lengyel had elárasztotta az egész Hegyalját, honnan 1490 őszén szekérszámra szállították a hort Lengyelországba. (Istvánffy Miklós Pann. Hist. de rebus Ungaricis). A megsarczolt vármegye ekkor Ostffi Miklós leleszi prépostot, Perényi Kristófot, Nagymihályi Bánffi Kelemen alispánt és Rákóczi Andrást küldte a királyhoz, mire Szapolyai István nádor magához vette a felsőtiszai vármegyék bandériumait s azokkal megtámadta Albert táborát, a ki ekkor Eperjesre húzódott, majd 1491 febr. 20-án Ulászlóval békét kötött.

A Perényiek azonban nem nyerték többé vissza Sztropkót, mely várat összes tartozékaival 1494-ben Bakócz Tamásnak, akkoriban még győri püspöknek és testvéreinek adományozott a király. (Nagy Gyula okl. gyűjt.). Tárcazi főispán 1500-ban a székelyek ispánjává neveztetvén ki, Pálóczi rövid ideig tartó főispánsága után, a vármegye kormányát Szapolyai János, Regécz, Tallya és Tokaj ura foglalta el. A hagyomány szerint Szapolyait eleinte nem szívesen fogadta a vármegye közönsége, de csakhamar megnyerte a kedélyeket, úgy hogy az 1505. évi rákosi országgyűlésen már az egész Felvidék nemessége köréje csoportosult.

Tudjuk a történelemből, hogy miután a rendek értesültek a II. Ulászló király és Miksa között kötött családi szerződésről, mely a Habsburgok útját a magyar trónra egyengette, elhatározták, hogy a mennyiben Ulászló fiörökös nélkül halna el, sohasem választanak többé idegen fejedelmet királylyá. E nagy fontosságú nyilatkozatot a vármegyei főurak részéről Szapolyai főispán, Ráskai Balázs, Pálóczi Mihály és Antal, Homonnai János, a vármegye részéről pedig Chapi György, Rákóczi András és Pányi Kristóf követek írták alá. Ez országgyűlési végzéssel Szapolyai mindegyre jobban megvalósulni látta ifjúkori ábrándjait, a melyeket szülei oltottak beléje, de egyszersmind felkeltette az udvar féltékenységét is, a mely mindenáron szabadulni igyekezett tőle. 1507-ben Szapolyai Erdély vajdája lett, helyette a vármegye főispánjává Pálóczi Antal, a ki Pálóczi Mihály révén inkább az udvari párthoz tartozott, neveztetett ki, de a nemzeti párttal szemben a vármegyében nem sokra mehetett.

A törökök mindegyre növekvő hatalma ellen Bakács primás keresztes hadjáratot hirdetett, melynek eredményeképp csakhamar roppant néptömeg sereglett egybe a székely származású Dózsa György vezérlete alatt. Csakhogy az egybegyült pórhad a török helyett a nemesek ellen fordult s romboló árként előzönlötte az Alföldet. Az 1514 évi pórlázadás hullámai Zemplénbe is átesaptak. A lázadók, úgy látszik, Patakot is hatalmukba kerítették, mert innen bocsátottak ki fenyegető leveleket a tokaji várnagynak, a ki közülök néhányat elfogván, a várban elzárattott. (Szirmai i. m. 145. §.) Szapolyai János azonban a pórlázadást még ebben az évben elnyomván, az 1514. évi országgyűlés a pórokat örökös szolgaságra kárhoztatta. A pórlázadás leverése Szapolyai Jánost a helyzet urává tette, de ezzel ellenfelei féltékenységét még jobban magára vonta.

II. Ulászló halála után fia, II. Lajos került a magyar trónra, a ki 1516-ban Ráskai Balázst küldte Csehországba követségbe s ezzel ezt a családot is elhódította a nemzeti párttól. A főispáni méltóságot 1518-ban Pálóczi Antal nyerte el, a ki, mint az udvari párt híve, Báthory Andrással, Rozgonyi Istvánnal, Perényi Péterrel, Ráskai Balázs fiával, Gáspárral, és Homonnai Drugeth Ferenczcel, 1522-ben valóságos szövetséget kötött, mely szerint nevezettek a király érdekében egymásnak kölcsönös barátságot fogadtak, (Szirmai i. m. 147. §.), utóbb a főispán Báthory István nádort is, a ki az 1519-ben elhunyt Perényi Imre utóda lett, belevonta e szövetségbe. Ezalatt azonban a nemzeti párt sem maradt tétlen. A Szapolyai vezérlete alatt álló köznemesség az 1525 évi eredménytelen rákosi országgyűlés szétoszlása után Hatvanba hívta egybe a rendeket. Bár II. Lajos király Zemplén nemességének megtiltotta a hatvani országgyűlésen való megjelenést, de azért a tilalom ellenére sokan vettek abban részt Zemplénből is.

A főnemesség és köznemesség küzdelme még egyre tartott, a mikor 1526 nyarán az országban körülhordozták a véres kardot, mely a nemességet a török ellen fegyverbe szólította. A pártküzdelmekben megoszlott vármegyei nemesség csak immel-ámmal készült a hadba; de azért a vármegyei előkelő családok sarjait talán mind ott találjuk, Apostolok osztlásának napján (júl. 15) a Sárospatak melletti mezőn. A köznemesség csak gyéren érkezett, úgy hogy a hadba indult vitézek összes száma 353 volt. A sárospataki összejövetel alkalmával az egyes csapatok vezéreivé a következőket választották, a pánczélos lovasságnál: Ráskai György alispán; a lovas kopjasoknál: Nagymihályi István, Nagy-Tárkányi Albert és Rákóczi György; a huszároknál: Nátafalvi Bencze és Eszenyi Chapi Ferencz; a gyalogságnál: Deregyei Mihály és Alaghi János; a gyalogos lándzsásoknál: Boescai

II. Lajos.

Ferencz, helyetteseül: Morvay György. A sereg tábori lelkészt is vitt magával, Mihály atya, sárospataki perjel, személyében. A vármegyében birtokos főurak közül Pálóczi Antal főispán, Drugeth Ferencz, Perényi Péter és Gábor, önálló lovasesapatok élén vonultak Tolna városa alá a királyi táborba.

Takán már előre sejtették a közelgő vészt, mert fennmaradt okleveleink szerint, már eleve gondoskodtak hozzátartozóikról. Szerdahelyi László, a ki már Nándorfehérvár védelmében (1521) is résztvett, most újólág szembe akart szállani a törökkel s ezért, hadbamenetele előtt, Kövesd várát 4000 forintért nejére iratta át. Pálóczi Antal főispán pedig ugyanez időtájt Sárospatakon a Szent János tiszteletére emelt templom kegyuraságát Ráskai Mihály nagyprépostnak engedte át.

Az augusztus 29-én vívott gyászos emlékű mohácsi ütközetben a zempléni urak közül főleg Perényi Péter koronaőrnek jutott előkelő szerep, a ki a jobb szárnyat vezényelte, míg Ráskai Gáspárt a királyi testőrséghez rendelték, Tomori azonban az utóbbit az ütközet megkezdése előtt Balibég megkerülő hadoszlopa ellen küldte a zászlóaljával. (Millenn. Tört. IV. 508.)

Pálóczi főispán, Ráskai volt alispán, a kit az egész vármegye meggyászolt, Drugeth Ferencz, Perényi Ferencz váradi püspök és Gábor, Csicséri Zsigmond, ott estek el a csatasíkon és kívülök megannyi névtelen hős, kiknek emlékét nem őrizte meg a kegyelet. Perényi Péter azonban, a kire az ellenkirályok korában nevezetes szerep várt, megmenekült az általános pusztulásból.

5. Művelődési viszonyok a középkorban.

Szőlőművelés.

A rendelkezésünkre álló okleveles adatok szerint a vármegye lakosainak főfoglalkozása a földművelés, szőlőművelés, a Bodroghközben ezen kívül a halászat volt. A szőlőművelés főleg a tatárjárás után nyert nagy lendületet.

IV. Béla király 1250 táján Olaszországból munkásokat hozatván, velük elsősorban a pataki és az olaszliszkai szőlőket újjátta fel. 1252-ben, midőn Olasziban és Patakon az olaszok határait kijelölték, már a szőlőművesek meg voltak telepedve. Árpád-házi királyaink uralkodása alatt azonban még csak e két helyen találkozzunk a szőlőműveléssel, míg ellenben az Anjouk korában a szőlőművelés már az egész Hegyalján el volt terjedve. (Akk. 1896. 124.) Olaszliszkán egy 1461 évi oklevél szerint a szepesi káptalanon kívül sok nemes embernek volt szőleje.

A középkorból fennmaradt okleveles adatok szerint, még a következő helyeken találunk szőlőket: Ladamócz hegyen (1516, Imreg és Szürnyeg tájékán), Olasziban (1332 és 1343, a Csicseriek birtokában), Lesznán (1436, a Nátafalusi Csontos és a Szeretvai családok birtokában.)

Erdőgazdaság.

A szőlőművelés mellett a középkorban már rendkívül fejlett erdőgazdaság nyomaira akadunk. Nagy kiterjedésű erdők terültek itt el, melyekben Zemplén urai nemcsak a vadászatot űzték, de a melyeket okszerűen ki is használtak. Az erdőhatárok kijelölése tömérdek vizsálya és perlekedésre adott okot; így az 1377 évi oklevélben Náta fiai és a tussai nemesek egyeznek ki bizonyos határügyekben. A leleszi konventnek is gyakran volt pere a szomszéd birtokosok ellen, az erdőkben okozott károk miatt, de viszont 1451-ben Ormós Péter és Csicséri Jób a leleszi konvent jobbágysai ellen emeltek panaszt erdőkárok miatt. Egy 1452-ben kelt oklevél szerint, Kis- és Nagykapos helységekben már erdőcsőszők voltak alkalmazva (Nagy Gyula oklgy.) Különösen érdekes az a per, mely a Deregye és Szalók között elterülő Ragyapataka nevű erdő birtokáért Rákóczi László és Lázár között egyrésztől, s Deregyei Lénárt közt másrésztől folyt, melyben 1511-ben a választott bírák akként döntöttek, hogy azt mindkét fél egyenlő mértékben használhassa.

Haltenyésztés.

A haltenyésztés és a halászat igen fejlődött volt a középkorban. Számptalan okleveles adatunk van a halastavakról, vízfogókról és más haltenyésztési eszközökről. Így 1378-ban Lajos király meghagyta a leleszi konventnek, hogy vizsgálatot indítson Ibrányi Miklós ellen, a ki Kállai Domonkos János és Szaniszló panasz szerint Zoch-fehértew nevű halastavukat megtámadván, abból 1600 darab jó fajta halat (bonos pisces) elrabolt, de ezzel nem elégedvén meg, még utólág hetven darabot halászott ki. (Századok

1871: 612. l.) 1412-ben, Csebi Lőrincz szolgabíró jelentése szerint, Butkai János bevallotta, hogy Besenyő Demeter és Nagy Pál jobbágyaitól némely jóféle halat kapott. (Századok 1873. 623.) Mátyás király 1472-ben Zétényi Makó Jakabnak Upori László ellen egy halastó miatt folytatott perében ítélkezik. A földműveléssel és a halászattal kapcsolatban a vízszabályozás, valamint a vármegye ellenőrzése alatt álló árvíz ellen való védekezés terén is elég fejlett viszonyokat tapasztalunk. 1410-ben a vármegye alispánja bizonyos vizgátokról tesz jelentést, melyeket a deregnyei nemesek az Ebesér nevű patakon csináltak. 1469-ben az alispán és bírótársai megengedik Csicseri Zsigmondnak, hogy a Laborez vizét, mely Újór nevű birtokán károkat okoz, régi medrébe terelhesse. 1467-ben Butkai János, László és István kiküldöttek jelentik a vármegyének, hogy Balázs leleszi prépost Csicseri Zsigmondnak a Latorcza vizén levő víztartóit elfoglalta. Csebi Miklós már hosszabb idő óta perlekedett Csebi Zsigmond ellen, a Laborez folyónak régi medréből történt lecsapolása révén okozott károk miatt, mely ügyet 1464-ben a vármegye alispánja és bírótársai a királyi kuria ítélete elé bocsátottak.

Vízszabályozás.

Az állattenyésztés terén főleg a juh- és sertésenyésztésről emlékeznek meg az okleveleink. Egy 1468-ban kelt oklevél szerint, Nátafalusi Mihály fiainak Csudócz nevű birtokukról Szécsi Simon és Miklós nagyszámú sertést és juhot hajtottak el, melyeket Gálszécs városába tereltek. Az 1470-ben kelt panaszlevél szerint, a Csicseri Zsigmond tulajdonában levő kövér süldőket a leleszi konvent rendletére a Csicseri erdőből elhajtották, mely ügyben Mátyás király vizsgálatot rendelt el. Ugyancsak 1481-ben Eszenyi Csapi János panaszt emel, hogy a mikor az ő jobbágyai a váradi vásárra igyekeztek, Losonezi László jobbágyai őket megtámadták és süldőiket elvették. (Nagy Gyula okl. más. gyűjt.)

Állattenyésztés.

Az ipar terén a középkorban főleg a malomipar vett nagy lendületet. A vármegye földjét öntöző folyók szinte hemzsegték a malmoktól, a melyek azután tömérdek viszálykodást, perlekedést idéztek elő s a hatalmaskodásoknak valóságos czélpontjai voltak. A deregnyei malmok szétrombolásáról egy 1410-ben és egy 1459-ben kelt oklevél emlékezik meg. Csebi Miklós 1447-ben tiltakozik Csicseri Zsigmond ellen bizonyos malom építése miatt. A Nátafalviaknak négy-kerekű malmuk volt a Laborez folyón, melynek hetenként egy napi jövedelmét 1463-ban az ottani kápolnának ajánlották fel.

Malomipar.

A forgalom és a kereskedelem főleg a vásárszabadalmak adományozása útján nyert lendületet. Az előző fejezetben már közöltük azokat a városi jellegű helységeket, melyeknek vásárjoguk volt. Az egyes vásárjog-tulajdonosok is igyekeztek a forgalmat kiváltságokkal előmozdítani; így a nagymihályi nemesek 1370-ben a csemernyei, nátafalvi és lesznai nemeseknek, valamint jobbágyaiknak elengedik a nagymihályi vásárvámot. Hunyady János kormányzó, 1448-ban, Nátafalvi Márk mesternek, Nátafalván hetivásár tartására ad engedélyt s ugyanez évben országos vásártartást is engedélyez. A kereskedelmet előmozdító tényezők mellett nem hiányoztak azok az akadályok sem, melyek az utasokat és kereskedőket a vármegyében tartott vásároktól elriasztották. A Perényiek, Mátyás király uralkodása alatt, a Sztropkótól le egész Terebesig elterülő útirányban valóságos rablóhadjáratot indítottak a kereskedők ellen, míg a király, egész tekintélyének latbavetésével meg nem fékezte őket.

Vásár-
szabadalmak.

A középkori képzőművészetről, főleg az építészet terén, maradandó emlékeink vannak a vármegye területén. Első sorban a leleszi egyház köti le a figyelmünket, melynek tornyát Péter leleszi prépost, János budai mesterrel építtette, a ki e munkát 200 aranyért vállalta magára. Üvegablakait ugyancsak Péter prépost Miklós kassai festővel készítette, mint ezt az 1365-ben kötött szerződésükből tudjuk. A leleszi templomnak 1367-ben orgonája is volt, melyet Renysper István 40 aranyért és egy lóért készített, de a prépost az árával adós maradt. Legrégibb keresztény építészeti emlékeink egyike a karcsai, jelenleg ev. ref. templom, mely az u. n. korai román stílusban épült. A sátoraljaújhelyi templomot 1482-ben Pálóczy Imre építtette, a sárospataki templom pedig 1492. körül épült.

Műemlékek a
középkorból.

A terebesi egyház főleg a Perényi János 1458. évi és az 1519-ben elhalt Perényi Imre nádor síremléke révén érdemel említést, míg a Pálóczyiak (Antal és Mihály) síremléke a sárospataki vár kápolnájának szentélyében

épített sírboltot fedt be. Mihály, a ki pohárnoki méltóságot viselt, 1514-ben halt el, míg Antal, a vármegye főispánja, Mohácsnál esett el; az ő holttestét valószínűleg haza hozták és a testvére mellé temették. (akk. 1896. 48. és 119.)

Fényűzés.

A XV. században uralkodó fényűzésről csak nagyon kevés adatunk van a vármegyét illetőleg. Egyes oklevelek említik a rendkívül nagy mennyiségű arany- és ezüstműveket, melyek egyes főurak házában felhalmozódtak. Mikor a XV. század vége felé a Gálszécsi család kihalt, Ráskai Balázs tárnokmester örökölte az ingóságokat, a ki az öröklött arany- és ezüstműveket szekereken vitette a ráskai várba. (Akk. 1895. 29.)

Művelődéstörténeti szempontból rendkívül érdekes Albert hatvani prépostnak 1458-ban kelt végrendelete, melyet a leleszi konvent levéltárában őriznek, s a melyben a Szent Antalról címzett pesti templomnak egy szekert és 16 forintot, Benedek szerzetesnek rókaprémés öltönyt és egy hordó bort, Imre rokonának rókabőrös öltönyt, egy könyvet, mely „Lieber de expositione Canonum“ címet viseli, valamint a Márton nevű gyöngyösi ötvösnél letett tíz frtot, István nevű szolgájának nyúlőrös subát és egy forintot hagyományozott. Szintén érdekes adatokat tartalmaz egy 1454-ben kelt oklevél, mely Nátafalusi Csontos János lányának, Borbálának, a ki Wrany Miklós nevű lengyelhez ment nőül, a jegyajándékát tevő ezüstműt sorolja fel.

Külföldi iskola-
lázás.

Az Anjouk uralkodása alatt hamarosan terjedő szellemi műveltség hatása alatt a vármegyei ifjúság mindegyre gyakrabban kereste fel a külföldi főiskolákat. Nem csupán az előkelő családok sarjai, hanem a szegénysorsúak közül is számosan látogatták az olaszországi, a bécsi, a prágai és krakkói egyetemet. Végig lapozgatva Fraknoi Vilmosnak a „Tanárok és tanulók a bécsi egyetemen“ című művét (Értek. a tört. köréből III. X.), a következő zemplénvármegyeieket találjuk. Tanárok a bölcsészeti karon: 1430—31 Albertus de Vethes (Wetes), 1433 Petrus de Pálócz, 1450 Clemens de Isdencz 1451—52, Gregorius de Kusal. A magyar nemzet procuratorai: Thomas de Izdencz (1464), Stephanus Geztw de Heznye (1494). Vizsgálók: 1433 Petrus de Pálócz 1439, Andreas de Lábatlan. Tanácsos a bölcsészeti karon: 1433 Petrus de Pálócz. Tanulók: 1412 Valentinus de Isdencz, 1417 Gregorius de Nagmihál, 1423 Dominicus de Patak, 1427 Ladislaus de Nagmihál, 1428—31 Dominus Petrus de Pálócz magister, 1436 Dionisius de Patak, 1440 Andreas de Lábatlan magister, 1440 Petrus de Soós abbas, 1442 Johannes de Zeremlyen, 1447 Clemens de Izdencz, 1451 Thomas Jakezo de Patak, 1452 Philippus de Leles licentiatius, 1453 Marcus de Pattak, 1454 Johannes de Arad, 1454 Gregorius Bathonicz de Trwbin, 1454 Thomas de Izdench. 1455 Thomas Gaspar de Cherend, 1455 Mihael Jacobi de Debrethe, 1458 Petrus de Zeecz nobilis, 1461 Benedictus de Stara, 1472 Urbanus de Bodrock, 1475 Stephanus de Izdencz, 1478 Stephanus Péchy de Patak, 1479 Martinus de Sendmaria, 1481 Stephanus Gezew Hererznye, 1487-ben baccal, 1486 Franciscus de Azar, 1487 Martinus de Racha, 1488 Johannes de Racha, 1489 Ladislaus Oroz de Geztel (ascolares nobiles sorozatban), 1489 Nicolaus de Izdench, 1489 Martinus de Borsh, 1490 Stephanus de Heznye, 1497 Johannes custodis de Isep, 1498 Baccal, 1500 Petrus de Agard.

Végül közöljük a vármegyei fő- és alispánok névsorát a rendelkezésünkre álló legrégebb adatoktól egészen a mohácsi vészig bezárólag.

Főispánok.

Főispánok: Márton 1214. Gergely pataki comes 1219. Farkas pataki comes 1221. Rátót nembeli Roland, a későbbi nádor 1247. Jákó 1254. Péter fia Domonkos kir. főpohárnokmester 1261. Simon pataki comes 1262. Csák nembeli Péter fia Domonkos 1263. Veta fia Miklós fia Domonkos 1272. Tekes fia István beregi és pataki comes 1273. Kaplyon nembeli Jákó fia Jákó 1273—79. Mykch Simon 1280—83. Jákó 1291. András 1299. Domonkos 1309. Aba nembeli Pataki Sándor 1312. Petne fia Péter 1312—16. László 1316—17. Péter 1318—20. Debreczeni Dózsa 1321 és 1325. Ákos nembeli Mihály fia Mykch 1321—25. Drugeth János nádor, egyúttal ungi, somogyi, tolnai, bácsi és fehérvármegyei főispán 1327—33. Drugeth Vilmos 1334—42. Terebesi Laczk fiai Miklós és Pál 1347—49. Homonnai Drugeth Miklós 1350. Terebesi Laczk fiai Miklós és Pál 1350—69. Laczk fia Miklós 1367 és 1369. Czudar István 1371. Pál 1377. Perényi Miklós 1380. László opuliani

(oppelai) herceg 1382. Perényi Péter 1385—1414. Pálóczi Máté 1416—33. Kerla János 1438. Perényi János tárnokmester 1438—40. Pálóczi László országbíró 1447. Perényi János 1452. Rozgonyi Osvát felsőmagyarországi főkapitány 1452—55. Perényi István 1459 és 1461—63. Pálóczi Antal, egyúttal Ung vármegye főispánja 1460. Rozgonyi László 1464—65. Rozgonyi Rajnáld 1466—69. Szapolyai Imre 1469. Rozgonyi Rajnáld tárnokmester, másodsor 1470. Perényi István 1470—72. Rozgonyi László 1476—82. Lábatlani András 1483. Osztopáni Zöld János 1484. Upori László 1490. Tárcaizai és Tótselymesi Tárcaizai János 1490—1500. Pálóczi Antal 1502. Szapolyai János 1503—08. Ráskai Balázs 1509—17. Pálóczi Antal másodsor 1518, (elesett 1526-ban, Mohácsnál.)

Alispánok: Jákó 1299. László 1309. István 1314. László 1316. Miklós 1318. Náta fia Gergely fia Márk 1321. Gud 1334. Péter és Mersa 1339. Frank fiai Mihály és Jakab, Lőrincz fia Péter 1351. Tamás mester 1351. Tamás mester 1357—62. Mihály 1363. Mikutha fia Péter 1371. Somosi László terebesi várnagy 1380—82. Nagymihályi Ödönni János 1406—20. Ruzskai Bertalan és Pazdiesi Mátyás 1420. Ruzskai Bertalan és Semsei István 1421. Chekei Péter fia János 1426. Alcsebi István fia László 1430. Cselei János 1436—37. Sztáncsi Miklós 1438—39. Kazmyri Masa Mihály és Kozmafalvai Gál 1445—46. Buthkai András 1447—48. Kozmafalvai Gál 1449. Kozmai Pál 1450—53. Azari János és Kozmafalvai Gál 1461—62. Eszenyi Chapi János 1462—64. Lasztóczy Simon 1465. Kázsméri Masa Mihály és Kozmafalvi Gál 1466—67. Azari János és. Málczaizai Benedek 1468—69. Lasztóczy Simon és Kozmafalvi István 1469—70. Roskoványi Tamás 1469. Lasztóczy Simon 1470. Ráskai János és Hosszúmezei Benedek 1472—73. Ráskai János 1474. Dereski Péter és Nagymihályi György 1474. Kálnói Péter 1475. Hosszúmezei Benedek 1475. Lapispataki Miklós 1476—79 és 1483. Zerdahelyi Ferencz 1487. Bezzeghi Borsos Benedek 1489. Nagymihályi Bánfi Kelemen 1491. Roskoványi László 1494. Ráskai György 1502—07. Houghkai János 1514. Bolyi András 1520. Rákóczy György 1525—26.

Alispánok.

(Források : Nagy Gyula oklevél másolatgyűjteménye. — Csánki Dezső i. m. — Nagy Gyula: a Sztáray csal. oklt. I—II. — Wertner Mór: Vármegyei tisztviselők az Árpádok korában, Tört. Tár. 1898 évf. — Pesty Frigyes: Zemplénmegye alisp. Századok 1874 évf. — Leleszi bizotts. jelentése Századok 1871. év. — Nagy Gyula: a Lónyay család levéltára, Századok 1873. — Wenzel: Árpádk. Új okmt. I—XII. Anjouk. okmt. I—VI.)

II. RÉSZ. A MOHÁCSI VÉSZTŐL A NEMZETI FELLENDÜLÉS KORSZAKÁIG. 1526—1815.

I. Fejezet. A vármegye története, az ország három részre szakadásának, a szabadság- és a vallásharcoknak korában. (1526—1711.)

A mohácsi csatavesztés hírére Szapolyai aránylag kis számú seregével a Felső-Tisza vidékére húzódott, bevárando a harcából megmenekülteket; ezek között az elsők egyike volt Perényi Péter, a ki hazatérve, Szapolyait a helyzetről értesítette s ettől kezdve párthíve is lett. Perényi Péter azonban, felhasználva az általános zúr-zavart, elfoglalta Patak várát, majd az újhelyi várat vette ostrom alá, melyet a mohácsi csatában elesett Pálóczi Antal özvegye, a hőselekkü Ráskay Magdolna, vitézül megvédett. Miután Perényi fondorlatai, melyekkel a várat csel és árulás révén akarta kézrekeríteni, a vár úrnőjéhez hű várbeliek magatartásán hajótörést szenvedtek, a hőselekkü asszony Perényi hadainak vezérért, Kun Gotthárdot, csúfosan megszalasztotta.

Míg az erdélyi vajda körül csoportosuló nemesség Szapolyaiban látta a jövő királyát, addig Báthory nádor és Nádasdy Tamás mindent elkövettek e terv meghíusítására. Báthory nádor, a ki az országgyűlést egybehívni vonakodott, ekkor már I. Ferdinánd jelöltségét támogatta, mire a Szapolyai-párt megtette a kezdeményező lépést és október 14-ére Tokajba hívta meg az ország rendeit, hogy a további teendőkre nézve végleg megállapodjék. A tokaji értekezlet rendkívül népes volt. Számos vármegye és város, valamint az erdélyi három nemzet is, képviseltette magát. Az értekezleten Váradai Pál egri

Az ellenkirályok kora.

püspök és Perényi Péter temesi főispán vitték a főszerepet és ők írták alá a nemzethez kibocsátott kiáltványt, mely a rendeket november 5-re Székesfehérvárra királyválasztó országgyűlésre hívja egybe. Kívülök még jelen voltak: Verbóczy István, Balassa Menyhért, Boeckay Lukács, Bodó Ferencz, a Szapolyai holtig hú embere, Cibak Imre váradi püspök, Gerendai János, Frangepán Ferencz, a később egri püspök, Homonnai Ferencz, a későbbi főispán, Petrovics Péter, Dóczi János és Gergely. Az értekezlet csakhamar szétoszolván, Szapolyai főtörékvése oda irányult, hogy a Ferdinánd-pártiak esetleges támadásai ellenében a királyválasztást biztosítsa. E végből az október 28-iki éjtszakát a szerencsi monostorban töltvén (Adalékok 1897. 263), másnap Pest felé vette útját, a hova 31-én érkezett meg; Ráskay Gáspárt pedig, a ki szintén hozzá csatlakozott, Komárom és Gutta elfoglalására küldte.

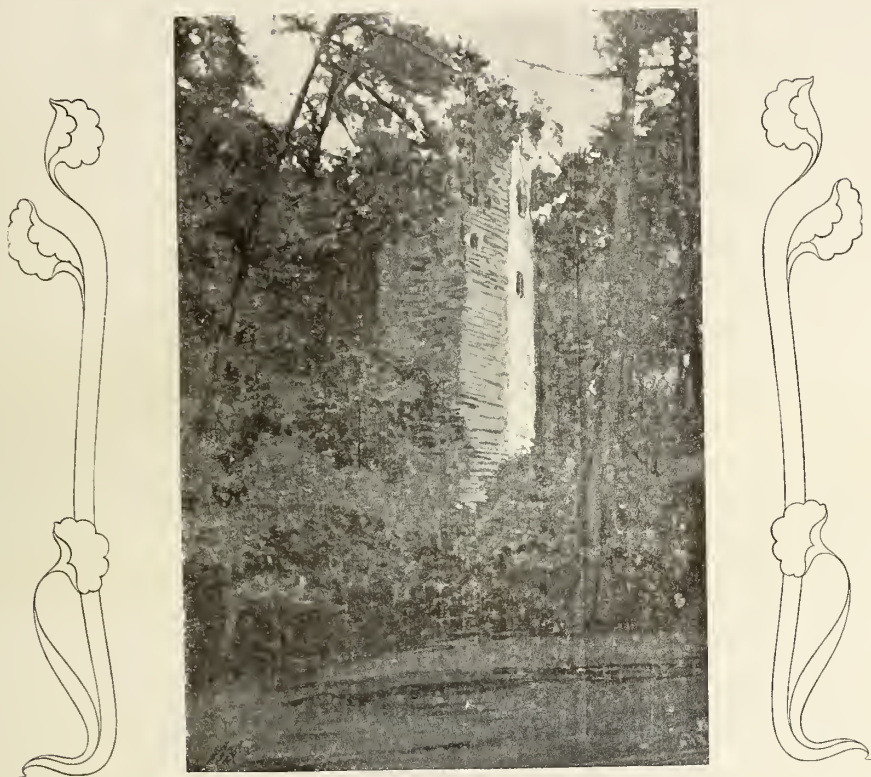
A székesfehérvári országgyűlés Szapolyait választotta királylyá, a ki megkoronáztatása után bőkezű adományokkal igyekezett hívei számát szaporítani s a hozzácsatlakozókat megtartani. Még a székesfehérvári országgyűlés tartama alatt Perényi Péternek adományozta az erőszakkal elfoglalt pataki várat; Homonnai Drugeth Ferenczet pedig, a ki Szapolyai Jánosnak királylyá választását hírül vitte a lengyeleknek, zempléni főispánná nevezte ki. Szerdahelyi Lászlót, a ki a mohácsi csatába induló zempléni sereghez csatlakozott s onnan szerencsésen megmenekült, királyi udvarába fogadta. Lasztóczy Boldizsárnak, a tokaji vár kapitányának pedig Mihályi helységet adományozta.

Homonnai Drugeth István, mielőtt Lengyelországba ment, főispáni méltóságában bemutatkozott Zemplén rendeinek. A Terebesen tartott közgyűlésen a rendek Rákóczy Györgyöt választották meg alispánná.

Ekkor azonban megfordult a koczka. A nádor vezetése alatt álló párt, még ugyanezen évben, december 16-án, Ferdinándot választotta meg királylyá, a kit 1527-ben megkoronáztak. Ferdinánd vezérei a késsedelmeskedő Szapolyait 1527 nyarán kiűzték Budáról, mire János király Bakics Pál, Bodó Ferencz, Kismarjay Lukács és Erdődy Simon püspök kíséretében Tokaj felé hátrált. Ferdinánd vezére, Salm Miklós, Sajóládnál utólérvén Szapolyai utócsapatát, azt szétverte, mire Tarczalig nyomult előre. Ott Kismarjay és Bodó szeptember 26-án megtámadták, de Kismarjay a csatában elesvén, János király hadai szétszórattak; nagyobb részök a Tiszába fúlt, maga János király is csak nagy bajjal menekülhetett Váradra, honnan Erdélybe vonult. Salm ezután elfoglalta Tokajt, majd Regéczet és Bodókő várát. Ezzel Zemplén teljesen a Ferdinánd hadainak birtokába került.

A hadiszerencse csakhamar mélyreható változást idézett elő Zemplén vármegyében is. Perényi Pétert, a koronaórt, a kit Ferdinánd Patak várának birtokában megerősített, már ott találjuk e király 1527. évi koronázási ünnepeinél. Homonnai Drugeth István főispán vezérlete alatt a koronázás alkalmával (november 3.) megjelentek, névszerint: Homonnai György, Gábor, Antal és Imre, Rákóczy György, Kázméry Gáspár, a kik Zemplén vármegye nevében letették a hűségesküt Ferdinánd királynak. Ráskai Gáspár, a ki előzőleg felajánlotta kardját Ferdinánd királynak, már Buda ostrománál is jelen volt. De Ferdinánd király is, felhasználva győzelmét, bőkezűen osztogatta az adományleveleket. Hernádnémeti várost, mely azelőtt Szapolyaié volt, Thurzó Elek tárnokmesternek és testvérének, Györgynek, adományozta; a szerencsi apátság jövedelmét pedig 1532-ben Bebek Ferencznek engedte át. (Millenn. Tört. V. 52. Adalékok. 1897. 302. 336.)

Ferdinánd koronázása nem hozta meg a békét, sőt ettől kezdve Zemplén a hadműveleteknek valóságos országútja lőn. A mikor János király, Ferdinánd hadai elől hátrálva, útközben a sajlóádi pálosokhoz szállt, az ottani főnökkel, György baráttal (családi nevén: Utjessenich) ismerkedett meg, mely ismeretség hazánk történetében szinte korszakalkotó fontosságúvá lőn. János király, mindenkitől elhagyatva, György barátban találta meg azt a férfit, a ki ügyét hathatósan előmozdíthatta. György barát lánglelkű buzgalma csakhamar tekintélyes sereget gyűjtött a király zászlai alá. Ezzel a sereggel 1528 februárjában megindította a támadást Ferdinánd hadai ellen s még február 19-ike előtt kézrekerítette Tokajt, Sárospatakot és Sátor-

Páris vár romjai.

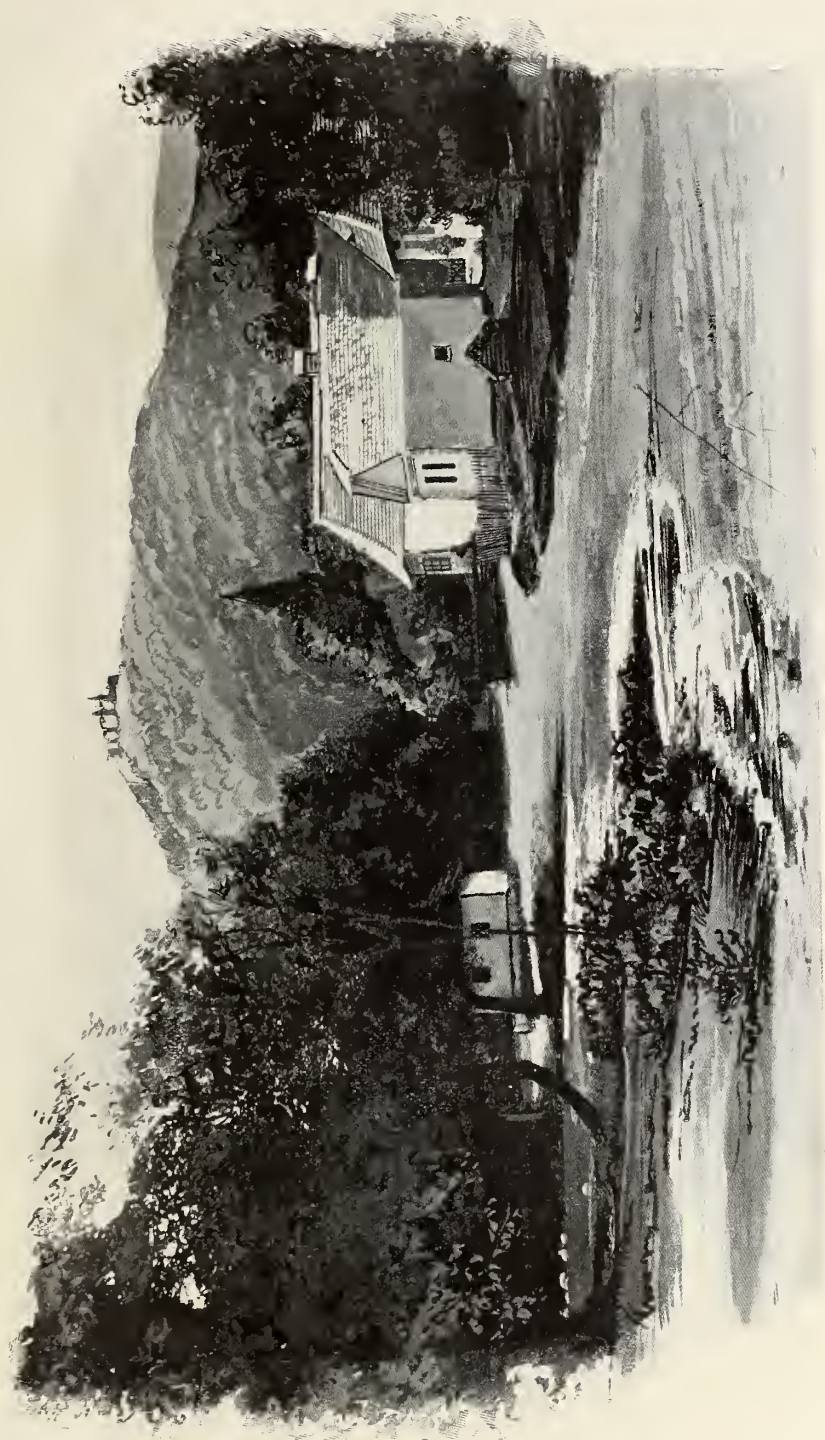
A sárospataki várkert kétemeletes kaszamatái.

A zempléni földvár.

Leányvár.

Várjeszenő

aljaújhelyt; onnan Kassa felé, majd az áruló Perényi Péter megfenyítésére akart vonulni, de a szinni vereség (márczius 8) után ismét Lengyelországba volt kénytelen visszavonulni.

Zemplénben egyedül Homonnai Drugeth Ferencz maradt hű Szapolyaihoz; nemesak nyughelyet adott Homonnán a Lengyelországba menekülő királynak, hanem a saját testvére, a Ferdinánd-párti Drugeth István főispán ellen támadt s a Ferdinánd-pártiakat egy kóbor vitézekből toborzott sereggel folytonosan háborgatta, Barkó és Csicsva várát bevette és felgyújtotta. Ekkor égtek ott porrá a vármegyének hivatalos iratai, pecsétes levelei és autographái, melyeket Drugeth főispán Csicsva várában helyezett biztosságba.

Ferdinánd nem tudta megnyerni a maga részére hazánk éjszakkéleti vármegyeit. Szapolyai értesülvén a Felvidék hangulatáról, 1528. derekán Athinay Simon vezérlete alatt a Lengyelországban toborzó seregét beküldte Zemplénbe és szeptember 25-én Sárospatak mellett a Serédy Gáspár vezérlete alatt álló Ferdinánd-párti sereget teljesen szétverte. Ezzel Zemplénben ismét a János király pártja kerekedett felül, a ki, visszatérve Lengyelországból, török segílyvel Magyarország nagy részét hatalmába kerítette. (Adalékok: 1898. 13. Millenn. Tört. V. 72—79.)

A török támogatása következtében Szapolyai megmaradt ugyan Buda birtokában, de a pápa János király híveit egyházi átokkal sújtotta. Erre ezélez I. Ferdinánd királynak 1530 márczius 1-én Zemplén vármegyéhez intézett leirata, mely azonban egyelőre nem sokat lendített a Ferdinánd ügyén.

A harc változó szerencsével tovább folyt. A szepesi német kapitányok 1530-ban elfoglalták Tokajt, de a halál iszonyú pusztítást vitt véghez seregükben, úgy hogy vissza kellett vonulniok. (Millenn. Tört. V. 82.) Perényi Péter pedig, a ki az 1529. évi hadjárat alatt foglyul esett, 1531-ben ismét a János király pártján találjuk, a ki kancellárrá nevezte ki. Perényi e második pártváltása jelentékeny befolyással volt a zempléni reformált egyházak alakulására, melyek 1532-től kezdve egyik leghatalmasabb pártfogójukat nyerték benne.

Tokaj vára, 1535-ben a Ferdinánd-pártiak kezébe került; a vár parancsnoka Serédy Gáspár lett s ettől fogva a vár a Ferdinánd-pártiak támadó pontja lett. 1536-ban Tállya várát azonban a Szapolyai-pártiak csellet ismét kézrekerítették és a vár parancsnokát, Boéri Nagy Lászlót, Regécz várába hurezolták. Serédy tokaji kapitány, a várból gyakori támadásokkal nyugtalanította Szapolyai híveit, minek megakadályozására ezek Tokaj átellenében, Rakamaznál, várát építettek, mely hosszú időn át nézett farkasszemet a Ferdinánd zsoldosaitól megszállott tokaji erősséggel. Ebben az évben Nagymihályi Eödönffy László, Horváth Ferencz és Kállay János, Szapolyai vezérei, Kassát is kézrekerítették; Serédy pedig Kassa elfoglalása után Lőcsére vonult vissza.

A hadműveletek alatt megindult béketárgyalások először fegyverszünetet eredményeztek, majd Ferdinánd megbizottja, Wese lundi érsek, 1537 végén Sárospatakra jött, a hol főleg Perényi Péter közvetítése mellett folytak a tanácskozások János királylyal, míg végre 1538 február 24-én megkötötték a váradi békét.

A békekötés értelmében Zemplén a János király birtokába jutott és így a vármegye főispánja is meghódolt Szapolyainak. A váradi béke, ha komolyan megtartják, az ország területi egységét teremtette volna meg, de erre egyik párton sem gondoltak, sőt csakhamar újra kezdődtek az ellenségeskedések.

Serédy a főhadiszállását Sárosba tette át, a Zemplénbe jövő kereskedőket keményen megsarcolta, míg a Szapolyai-pártiak a gálszécsi vásárról hazatérő bártfai kereskedők kifosztásával adták vissza a kölcsönt. (Adalékok 1898. 176.) Ferdinánd udvara mindegyre féltékenyebb szemmel nézte a János király nőülési törekvéseit, melyek 1539-ben sikerre is vezettek, a mennyiben követei Izabella lengyel királyleány kezét nyerték meg számára. Izabella fényes kísérettel, melyben a többi között Perényi Péter és Homonnai István főispán is részt vettek, Kassára érkezett, a hol leendő férjével találkozott; innen Székesfehérvárra, majd ismét Budára ment a királyi pár és ott megtörtént az egybekelés. De a koronázási és a lakodalmi ünnepségek után a Szapolyai-pártiak is aggodalommal néztek a jövőbe. Perényi

A váradi béke.

Péter, kinek Ferdinánd a kancellári méltóságot felajánlotta, még ebben az évben elhagyta a János király pártját, sőt a zempléni nemesek közül többeket különféle udvari állások ígéretével átesábitott Ferdinánd híűségére.

János király halála után (1540 július 21.) a helyzet lényegesen megváltozott. Perényi Péteren kívül, most már Ráskay István is Ferdinándhoz pártolt; mindketten azok közé tartoztak, a kik Ferdinándot Buda elfoglalására ösztönözték; de Ferdinánd vezérének, Roggendorfnak ez a kísérlete kudarczczal végződött s Buda török kézre került.

Buda eleste.

Buda elestével az ország három részre szakadt. Zemplén ismét visszakért Ferdinánd uralma alá. Tokaj, Tállya és Regéc, e hajdani Szapolyai-várak, német őrséggel teltek meg. Buda eleste nagy rémületet okozott a hazában, főleg Zemplénben, mely Ferdinánd birtokainak végpontja volt s azon túl, a szultán rendeletéből, János Zsigmond uralma terjedt volna. A felvidéki urak jól tudták, hogy a törökök ellen nem tudja őket Ferdinánd megvédelmezni, ez okból, a közös védelem megbeszélése végett, még 1541 szeptember havában Tokajban értekezletre gyűltek egybe, majd Rákóczy György alispánt küldték a római német birodalom tanácsához követségbe, hogy a törökök ellen segítséget kérjen. Perényi Péter még tovább ment ennél. 1542 február 14-én Patakon Bebek Ferencz, Drágfy Gáspár, Gábor és Imre, Báthory András, Ráskay István, végül Drugeth Antal felvidéki birtokosokkal valóságos szövetséget kötött, a mit Bécsben félremagyaráztak és Perényi ellenesei, különösen Serédy Gáspár, azt a hírt költötték felőle, hogy a koronára vágyik. Perényi azonban ennek ellenére megjelent lovasvitézeivel a Buda felmentésére Esztergomban egybegyűlt seregben, de a Budánál szenvedett kudarcz után Ferdinánd október 10-én Esztergomban elfogatta őt. Perényi erélyesen tiltakozott a törökökkel való czimborálás vádjá ellen, de a szabadságát ezzel nem nyerte vissza; Ferdinánd ugyan nem állította őt bíróság elé, mert hatalmától és vagyonától félt, hanem Német-újhelyen fogva tartotta, a hol Perényi 1548-ban fejezte be életét. (Millenn. Tört. V. 237.)

Perényi elfogatása mély benyomást keltett Zemplénben. A vármegye nemessége, a mely amúgy sem bízott Ferdinándban, csak alkalomra várt, hogy János Zsigmondhoz csatlakozzék. Az 1543—45. évek eredménytelen háborúi is növelték az elkeseredést s így történt azután, hogy 1545 elején már György barát, János Zsigmond kincstárnoka, küldött a vármegyének hadba hívó levelet és a vármegye főispánja, Homonnai, e mozgalommal szemben teljesen tehetetlen lévén, Bécsbe költözött; helyette Kázméry Gáspár alispán kormányozta tovább a vármegyét. (Adalékok 1898. 239.)

Zemplén elszakadása azonban még nem volt teljes, mert az 1548: XIX. törvényczikk, mely az igazságszolgáltatást rendezi, Zemplént a Ferdinánd uralma alatt álló vármegyékhez sorolja, noha az ugyanezen évi LVIII. t.-cz. elismeri, hogy ez a vármegye részben a barát (t. i. Fráter György erdélyi kincstartó) kezén van; 1550-ben pedig nyíltan vallják a rendek, hogy Zemplén nagyobb része a barát kezén van.

Midőn Izabella 1551-ben Ferdinánd javára trónjáról lemondott, az ifjú Perényi Gábor és Eödönffy László vezérlete alatt álló zempléni sereg is visszatért Erdélyből és Ferdinánd hadához csatlakozott. Az 1551-ben kötött szerződés értelmében Fráter György a szent koronát is átadta Ferdinándnak, melyet Castaldo János, Nádasdy Tamás, Báthory András és Serédy Gáspár kassai kapitány Tokajban vettek át és innen az 1552. év elején szállították Pozsonyba. Izabella lemondása azonban nem hozta meg a várva-várt békét. Erdélyben, Castaldo rémuralma alatt, csakhamar ellenpárt keletkezett, mely a törökök pártfogása révén Izabellát és fiát, János Zsigmondot, az országba visszahozta, mire a felsőmagyarországi urak, ú. m. Báthory György, Perényi Gábor és Ferencz, Zétényi Némethy Ferencz, szintén hozzájuk csatlakoztak.

János Zsigmond.

Ferdinánd ugyan lemondott Erdélyről, de a felső tiszavidéki vármegyéket a maga számára igyekezett biztosítani. E végből 1557-ben Telekessy Istvánt küldte Zemplénbe, a ki előbb Zemplén várát, majd Sárospatakot kerítette kézre s utóbb Perényi Gábor hadait Drugeth Gábor özvegyének, Gyulaffy Eufrozínának segélyével, a ki gyors futárral értesítette a Lelesznél táborozó Telekessyt a Perényiék mozdulatairól, Varannónál meglepve, szét-

verte; magát Perényi Gábort is csak gyors lova mentette meg az elfogástól. Leleszt azonban Perényi Gábor tartotta megszállva, a miről az 1557: XXI. t.-czikk is megemlékezik.

Homonnai Drugeth István halála után a főispáni székbe fia Miklós került, de ennek kiskorúsága alatt előbb rövid ideig Perényi Mihály (1556), majd 1558-ban Wiczmány Máttyás helytartóként kormányozták a vármegyét. Wiczmány azonban nem tudta a kedélyeket megnyerni, mert a december elején tartott közgyűlésen Pongrácz János a testvérei, Benedek és Máttyás nevében is tiltakozott a tisztújítás ellen s öt főispánnak elismerni vonakodott. (Adalékok 1898. 345.) Az ellenséges indulat oly arányokat öltött, hogy családja Eperjesre volt kénytelen menekülni. Zemplénben az erdélyiekhez szítók tábora jelentékenyen megfogyott, azóta, hogy 1558 nyarán a Perényiek — Bebek Ferencz és a Kendyek meggyilkoltatása miatt — elpártoltak Izabelától. Perényi Gábor még Barkóczy Lászlót és Báthory Andrást is felkérte közbenjáróul, hogy Ferdinándtól kegyelmet eszközöljenek a számára. Ferdinánd kész örömmel fogadta a visszatérőt, sőt, hogy hűségét biztosítsa, királyi tárnokmesterre nevezte ki, Wiczmány Máttyás pedig ez év július 22-én rendkívül kegyes hangú levelet kapott Ferdinánd királytól. (Adalékok 1899. 12—13.)

A béke így lassanként helyre állott. Telekessy István az 1558. évben derekas munkát végzett. Visszaszerezte Leleszt, Sárospatakat, majd Tokajnál megverte Némethy Ferencz hadát és visszafoglalta Zétény várát. Ezenkívül Ferdinánd birtokába került Kövesd vára is, míg Barkó, a mely Drugeth-házasság révén Kendy Ferencz birtokában volt, leromboltatott. Zétényt Telekessy, míg Regéczet és a szintén lerombolt tállyai várat, mely azelőtt a Serédyek birtoka volt, 1560-ban Alaghi Bekény János és testvérei nyerték királyi adományul.

Telekessy immár arra törekedett, hogy Némethyt Tokajból kiostromolja; e végből előbb Szerencs elfoglalását tűzte ki czélul, mely vállalata azonban eredménytelenül végződött. Telekessy halála (1560) után hivatali utóda, Gersei Pethő János kassai kapitány, 1561-ben újból megkísérlé Szerencs elfoglalását, de ebben Némethy váratlan kitörése megakadályozta, ki az 1562. évben János Zsigmonddal kötött béke értelmében kegyelmet is nyert. Némethy elbizakodottsága ekkor többé már nem ismert határt, s habár 1562-ben Perényi Gábor megszalasztotta a seregét, minek következtében Némethy Szentjobb várába volt kénytelen menekülni, de azért 1564-ben már ismét adót vetett ki a vármegyére.

Balassa Menyhért a királyhoz pártolván, János Zsigmond 1564 őszén hatalmába kerítette Szatmárt; majd Szaboles vármegyén átvonulva, Tokajnál hidat veretett, hogy az ott tartózkodó Balassát elfogja; de az októberi esőzések és a vízáradás, másfelől pedig a tatár csapatok garázdálkodásai miatt is, csakhamar visszavonulni kényszerült.

Ferdinánd utóda, Miksa, János Zsigmond ez utóbbi támadását hozván fel ürügyül, 1565. elején Schwendi Lázár kassai kapitányt Tokaj elfoglalására küldte, a ki Perényi Gábor, Báthory András, Balassa Menyhért és Alpári Simon segélyével hatalmába kerítette a várat, melynek védelmében Némethy is elesett. Tokaj eleste után Szerencs is kaput nyitott. Tokaj parancsnokává Ramminger Jakab neveztetett ki. (Millenn. Tört. V. 366. — Adalékok 1899. 5 füzet.)

A drinápolyi szerződés (1568) békét hozott a magyar és a török uralkodók számára, de a béke, mely hivatalosan 1593-ig tartott, csak papíron maradt.

Zemplén ugyan a király birtokába került, de azért a török hódoltság mindegyre nagyobb tért foglalt el a vármegye területén. A törökök terjeszkedése folytonos aggodalommal töltötte el a vármegye urait, a kik közül Boeskey György, Homonnai Drugeth Gáspár, Rákóczy György és Deregnyey Mihály, gyakran érintkezvén egymással, csakhamar felkeltették a hatóságok figyelmét. A gyanú főleg Dobó István, az egri hős, és Balassa János ellen irányult, a kiket, valami Kenderessy István nevű kalandor hamisított levelei alapján, az 1569. évi országgyűlésen perbe is fogtak. Boeskey György csak úgy kerülte ki a fogságot, hogy megidézttetése ellenére sem jelent meg az országgyűlésen; bodrogi javait azonban elkobozták, s ezeket csak

Miksa király.

A török hódoltság.

1571-ben bekövetkezett halála után nyerték vissza özvegye és gyermekei, Báthory István erdélyi fejedelem közbenjárására. (Károlyi Arpád czikke: Századok 1879 évf. — Szirmay i. m.)

Az 1569. évi országgyűlésen, a melyen a vármegyét Alpári Simon és Baetskay János képviselték, főleg az idegen várparancsnokok ellen szólalt fel a vármegye, azoknak elmozdítását és magyar várparancsnokok alkalmazását követelvé. Az országgyűlés feloszlása után a vármegyei közigazgatás terén jelentékeny változás állott be. 1570 január 2-án adta át Wiczmány Mátyás főispáni helytartó a vármegye kormányát Drugeth Miklósnak, a kit a főispáni méltóságba Melegh Boldizsár csanádi püspök és Leleszi prépost iktatott. A beiktató közgyűlésen Alpáry Simont választották meg alispánná. A közgyűlést követő lakomán a jelen voltak ezer frtot adtak össze hadiköltségekre, Krusich Istvánnak a török fogságból leendő kiszabadítására pedig ugyanakkor száz arany gyűlt egybe. Miksa király ezért viszonzásul Zemplén városának vásárszabadalmat adott.

Rudolf király.

Az 1572. évi országgyűlés alatt Miksa, legidősebb fiát, Rudolf főherceget, királylyá koronáztatta. A szeptember 25-ére kitűzött koronázáson a vármegyét Wiczmány Mátyás, Rákóczy Ferencz, Wekey János, Zabardni Horváth János, Melith István, Barkóczy László és Deregnye Mihály képviselték. A vármegye főispánja ötven lovasból álló bandérium élén ment a pozsonyi koronázási ünnepekre.

1574-ben Alpáry Simon lemondván az alispánságról, helyébe Rákóczy Ferencz választott meg, kinek hatásköre jelentékenyen bővült, miután Drugeth Miklós főispánt az 1575. évi III. t.-cz. értelmében felállított eperjesi kerületi tábla bírójává választották meg.

János Zsigmond halálával (1571) az erdélyi fejedelemséget Báthory István nyerte el, de fejedelemsége első éveiben Békés Gáspárral kellett megküzdenie, a kit 1573 őszén kiűzött Erdélyből. A bécsi udvar támogatásával Békés, 1575. nyarán, tekintélyes sereget toborzott össze; Zemplénből Rákóczy Zsigmond és Deregnye Pál nagyobb csapat élén csatlakoztak hozzája. A Kerellő-Szent-Pálnál vívott csata (1585 július 9-én) azonban eldöntötte Békés sorsát: hada szétveretett; a zempléni csapatból Rákóczy Zsigmond és Deregnye Pál, kevesed magukkal, csak vitéz küzdelmek árán menekültek meg. (Szádeczky Lajos: Békés Gáspár.)

Török
támadások.

A török támadások mindegyre gyakoribbakká váltak. 1573-ban Rákóczy Zsigmond szendrői kapitány ugyan rajta ütött a szikszói vásárról visszatérő török portyázókra és ezzel a török támadások egy időre meg is szűntek, de 1579-ben a szolnoki pasa a Köröm község környékén elterülő falvakat végig sarezolta. Drugeth Miklós főispán, értesülvén a törökök közeledtéről, négyszáz válogatott vitézzel útját állotta a martalóczoknak. De a támadás balul ütött ki. A nagyobb számú török had csakhamar túlszárnyalta a magyarokat; maga a főispán, továbbá Eödönffy Ferencz, Nátafalusy János és Olchváry György török fogságba jutottak. A vármegye közgyűlése a főispánért követelt váltságdíj fedezésére portánként száz denárt szavazott meg, de mialatt a váltságdíj begyűlt, az időközben Konstantinápolyba hurezolt Drugeth Miklós főispán, alig 33 éves korában, elhalálozott.

Utána Drugeth Istvánt nevezték ki főispánná (1580), a ki mellett először Serkei Lorántffy István foglalta el az alispáni széket. Lorántffy alispánjának emlékét főleg az elszaporodott rablók és útonállók, továbbá az istenkáromlók ellen alkotott szabályrendeletek és intézkedések teszik emlékezetessé. Utóda, Szalai Barkóczy Lászlót, a kit 1582-ben választottak alispánná, rendkívüli erélyessége tette nevezetessé. Nemesak a hatalmas Drugeth Györgyöt idézte törvénybe Tussai János megöletése miatt, hanem még a saját főispánját is törvény elé állította, mert Terebes várában Drugeth Györgyöt megtámadta, a kinek neje a réműlettlől idő előtt szült. Drugeth György nem jelenvén meg bírái előtt, számkivetették és csak midőn kegyelemért folyamodott, engedték meg neki a visszatérést, vérdíj-fizetés kötelezettségével (Szirmay i. m.) Ily erélyes ember nem sokáig maradhatott meg az alispáni székben. Már 1583-ban Rákóczy Ferencz lett az alispán. Az ő alispánága végszakában (1588) lépett életbe Zemplén vármegyében a Gergely-

féle új naptár, a mi meglehetősen nehézségekkel járt, miután attól a vármegye túlnyomólag protestáns vallású lakossága fölötté idegenkedett.

1588-ban megújultak a török támadások, ez alkalommal azonban a magyaroknak kedvezett a szerencse. Rákóczy Zsigmond, az ujecri kapitány, értesülvén a török had közeledtéről, magához rendelte a kassai, füleki, diósgyőri őrségeket, továbbá Széchy Tamást, Homonnai Drugeth Istvánt a zempléni hadakkal, mire Rissel tokaji kapitány, a ki előbb nem mert szembe szállani a törökkel, szintén küldött vasas németeket Rákóczyhoz. A török had, valószínűleg Szinán pasa vezérlete alatt, Szentpéternél átkelvén a Sajón, Abaújba tört és Szikszó vidékét dúlta; Rákóczy azonban október 8-án elszánt támadást intézett ellenök. Heves harc után, mely alatt Drugeth Istvánt is elfogták, a magyarok fényes győzelmet arattak a törökök fölött, a zempléniak pedig kiszabadították Drugeth Istvánt a törökök kezéből. (Millenn. Tört. V. 444.) A vármegye közönsége négy hordó bort, ötven frtot, huszonöt köből búzát, harmincz köből zabot és százötven tyúkot szavazott meg a vitéz ecri kapitánynak, kinek érdemeit Abaúj vármegye közönsége is kellőleg méltatta. Rákóczy helyett, 1588-ban, Paczóth Ferencz lett az alispán, a kit 1589-ben Sztáray Mihály követett.

A szikszói győzelemtől egész 1593-ig a vármegye területe nem igen volt kitéve a török támadásoknak. Midőn azonban a szultán Perzsiával békét kötött, Konstantinápolyban harezias hangulat támadt Rudolf ellen. A háború még 1593 őszén kitört. Zemplén vármegye felkelt nemességét ott találjuk a Kishont vármegyei Szabadka ostrománál, a hol vezére, Homonnai Drugeth István, igen kitüntette magát. A zempléniak közül az őszi hadjárat folyamán már Rákóczy Zsigmond, a ki Füleket foglalta el, és Monaky János szereztek babérokat. A következő évben (1594) újból kitört a harc. Ebben az évben Soós Albertet választották meg a vármegye alispánjává, a ki lelkesedéssel karolta fel a török elleni háború ügyét. A vármegye négyszáz lovas és kétszáz gyalogost állított ki a török ellen, mely felkelt sereg Horváth Miklós és Doroszlay György vezetése alatt, Hatvan alá vonult és Teuffenbach hadában részt vett az 1594. évi hadjáratban.

Az 1594. évi pozsonyi országgyűlésre Ráskay Mihály és Butkay Lászlót választották követekül és ellátásukra száz forintot szavaztak meg. Miután a követek a vármegyének sok költségbe kerültek, az 1596. évi országgyűlésre egyedül Ráskay Mihályt küldték követségbe. Még az 1595. évi országgyűlés alatt, a Rudolf és Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem között létrejött egyezség következtében, Báthory lemondott Erdély fejedelemségéről s a következő évben személyesen vezette az erdélyi hadat Miksa főherceg táborába. Zemplén, Soós Albert vezérlete alatt, négyszáz kopjás lovas és Butkay László alatt kétszáz gyalogost küldött. A szerencsétlen kimenetelű mezőkeresztesi csata (1596 október 26-án) azonban az új szövetségbe vetett reményeket meghiusította. Az általános fejetlenség közepett egyedül a zempléniak őrizték meg fegyelmezettségüket, és noha a lovasság vezére, Soós alispán is halálosan megsebesült, teljes rendben Kassáig vonultak vissza, honnan a hozzájuk csatlakozó Báthory Zsigmondot Tokajon át Szatmárig kísérték. Visszavonulási útjukban Butkay Lászlót választották meg alispánná, a kit 1597-ben Körtvélyessy Zsigmond követett. A mezőkeresztesi csatavesztést a következő, 1597. évben Győr visszavívása némileg kárpótolta, a hol a vármegyei felkelt nemesség is részt vett.

Az 1593—1599. évi hadjáratok folyamán mindegyre gyakoribbá vált török becsapásokat rendkívül megsínylette a vármegye. 1598—1604 között az adózó házak száma 10.293-ról 3019-re hanyatlott. E válságos időkből halt meg a vármegye főispánja, Homonnai Drugeth István, a kit fia László követett volna, de miután ő még a beiktatást megelőzőleg meghalt, helyette Homonnai Drugeth Bálint lett zempléni főispán, a ki 1600 május 3-án tette le az esküt a vármegye közönsége előtt. A közgyűlés ez alkalommal Rákóczy Lászlót választotta alispánná, Szent-Ivány Zsigmondot és Vásárhelyi Tamást pedig országgyűlési követekké.

A hosszantartó háborús világ közepett csakhamar feléledt az ököljog is a vármegyében; már-már oly állapotok kezdenek mutatkozni, a minőket

közvetlenül a mohácsi vészt követő években tapasztalunk. Telekessy Mihály, Zétény várának ura, 1600-ban megtámadta az Erdélyből jövő királyi kocsikat, a melyek, a Báthoryak kincseivel megrakodva, Bécsbe igyekeztek, és azokból Báthory bibornok óráját és több más drágaságot elrabolt. (Adalékok 1900. 76.) Homonnai Drugeth György özvegye, Dóczy Fruzsina, férje halála (1584) után évtizedeken át, valóságos harezban állott a szomszédaival, a kiknek kapzsisága ellenében férfias erélyvel védte az árvák örökségét. A folytonos zaklatást megúlván, hajdúival és esatlósaival rátámadt Bánóczy Simon és Szokoly Péter házinépére, mire ezek az 1600. évi országgyűléshez fordultak panaszukkal. De az országgyűlés kegyelmet adott az özvegynek, oly feltétel alatt, ha Terebes várát átadja a királyi kincstárnak.

A szegény népet zaklató, szerteszét kóborló szabad hajdúk ügye az 1602. évi országgyűlésen került szóba, melyen a vármegyét Nagymihályi Bánffy Gotthárd és Szalai Barkóczy László képviselték. Az ez évi XIX. törvényezikk értelmében azután a vármegye a letelepítésük iránt intézkedett. Az országgyűlés berekesztése után Bánffy Gotthárdot választották alispánná, a ki 1603-ban a régi, eddig használatban levő pecsétnyomó helyett, aranyból újat készíttetett. Az 1604. évi országgyűlésre Szent-Ivány Zsigmond és Vinnai Eödönffy Kristóf küldettek követekül. Ennek az országgyűlésnek a feloszlása után, midőn a törvények kihirdetés végett beérkeztek, meglepetéssel tapasztalta a vármegye, hogy a Rudolf király által betoldott záradékkal a vallásszabadság van első sorban fenyegetve. A vármegye nem is hagyta annyiban a dolgot. Drugeth Bálint főispán Gálszécsre közgyűlést hívott egybe, hol a vármegye nemességén kívül a Felvidékről is sokan jelentek meg. A közgyűlés Bánffy Gotthárdot és Szemere Albertet küldte Kassára, gróf Belgiojoso János Jakab tábornokhoz, a becsempészett szakasz kihagyása érdekében, a ki azonban a követséget durva fenyegetésekkel fogadta. Alig távozott a követség Kassáról, már megérkezett Bocskay felkelésének híre, mire Belgiojoso a hadával Rakamazra vonult. A Bocskay-felkelés csakhamar diadalmasan terjedt a Felső-Tisza vidékén. A Bocskayhoz csatlakozó szabad hajdúk hátrálásra készítették a Váradig előnyomuló Belgiojoso hadát, a ki október 20-án rohamléptekben menekült Tokaj felé; de itt sem érezvén magát biztonságban, Kassa felé vonult. Tokajt Ruber Györgyre bízta, a ki a várat csak úgy tudta megmenteni, hogy elszakította a tiszai hidakat. A felkelés ezzel átcsapott Zemplénbe is, melynek nemessége, a főispánnal az élén, lelkesedéssel csatlakozott Bocskay zászlaihoz. A felkelés sikereinek hatása alatt Bocskay Istvánt az erdélyi rendek fejedelemmé választották, és miután a felsőmagyarországi vármegyék is nyíltan hozzá csatlakoztak, 1605 április 15-én Szerencsre országgyűlést hirdetett.

Bocskay felkelése.

A szerencsi országgyűlés.

Miután Tokaj még német kézben volt, háromszáz lovas és négyszáz gyalog rendeltetett Torday György, Misley András és Horváth Boldizsár parancsnoksága alatt, az országgyűlésnek esetleges támadások ellen leendő megvédésére. A református templomba egybegyűlt rendek április 20-án nagy lelkesedéssel Bocskayt kiáltották ki fejedelemmé, a hadsereg főkapitányságát pedig gróf Homonnai Drugeth Bálintra ruházták. (Millenn. Tört. V. 606.) A szerencsi országgyűlés volt a felkelés diadalának záróköve. Bocskay jól érezte a pillanat fontosságát, a mit igazol az a körülmény is, hogy sikereinek színhelyét 1606-ban a szabad városok jellegével és kiváltságaival ruházta fel. Még a szerencsi országgyűlés határozta el Tokaj körülzárását, melynek költségeire adót szavazott meg. A várkapitány szívós kitartása következtében azonban az ostrom fölötté sokáig húzódott. Mikor már a katonák holttesteken rágódtak s az éhség az őrseget mindenféle kicsapongásokra ragadta, csak akkor határozta el magát Ruber György a vár feladására. Ruber márczius 17-én fogadta a fejedelem követeit, Czobor Mihályt és Simon Györgyöt, a kik a vár átadása érdekében küldettek hozzá, mire az elesigázott őrséggel márczius 22-én elhagyta a várat.

De a siker Bocskayt nem tette elbizakodottá. Alig rendezte az ügyeket a törökkel, november 14-én a Korponán egybegyűlt rendekhez igyekezett, hova Zemplén vármegye Bánffy Gotthárd alispánt, Szemere Albertet, Nagytárkányi Ferenczet és Szent-Ivány Zsigmondot küldte követekül. A korponai országgyűlésen Bocskay betetőzte nagy művét, a korona és a nemzet ki-

békítését készítette elő, mely hosszas alkudozások után az 1606 június 23-án kötött bécsi békére vezetett. A bécsi békekötés körül Sennyey Pongrácznak vannak elvülhetetlen érdemei; ezek elismerésül Rudolf király a család tagjainak a piros pecsét használatát engedte meg; a család tagjai ettől kezdve a bárók sorában foglalnak helyet. (Adalékok 1900. 301.) A békekötés értelmében Zemplén vármegye Tokaj várával Boeckay birtokába került, csupán a vármegyének Szerencstől és Tokajtól délnyugatnak eső része maradt továbbra is török hódoltság.

Sajnos, Boeckay nem sokáig élvezte a békekötés áldásait, mert december 29-én, Kassán, mérgezés közetkeztében, elhalálozott. Halálának hírére 1607 elején Zemplén vármegye Mátyás főhercegtől felhívást nyert, hogy, miután Boeckay örökösök nélkül halt el, térjen vissza a király iránti hűségébe. Boeckay a végrendeletében Homonnai Drugeth Bálintot ajánlá utódául, kinek azonban csakhamar versenytársa támadt Rákóczy Zsigmond személyében; de megmozdult a hajdúság is, a mely Boeckay halálával üldözéseknek volt kitéve. Maga Mátyás főherceg óva intette Zemplént, hogy az erdélyi fejedelemségért folytatott küzdelembe ne avatkozzék; Homonnait különben is gyanus szemmel nézték, mert az elégedetlen hajdúság királylyá kiáltotta ki. Az erdélyi fejedelemséget azonban Rákóczy nyerte el. Homonnai pedig csakhamar megnyugtatta az udvart s a Rudolf és Mátyás között támadt testvérharcban az utóbbihoz pártolt, a ki 18.000 főnyi had élére állította, majd országbíróvá nevezte ki őt.

Rákóczy
Zsigmond.

Tokajt 70.000 darab császári aranyon Thurzó György szerezte meg.

Homonnai Drugeth Bálint halálával, Sáropatakon megtalálták azt a koronát, melyet a török szultán adott Boeckaynak. A kiskorú árvák gondnokai 1610 június 30-án átadták a koronát Thurzó György nádornak, a ki azt Bécsbe vitte és ott őrzik jelenleg is.

Homonnai halálával mélyreható változás állott be a vármegyében is. Először a hajdúság lázadt fel; és alig csendesítették le ezt, máris újabb felekezeti surlódások támadtak. II. Mátyás 1610-ben Homonnai Drugeth Györgyöt nevezte ki főispánná, a ki, miután Pázmány Péter a kath. hitre térítette, ennek egyik legbuzgóbb védője lett. (Adalékok 1901. 41.) Zemplén vármegye azonban éppen ezért nem akarta Drugeth György kinevezését tudomásul venni, hanem a főispáni méltóságra, a szintén protestáns vallású Drugeth Istvánt, Bálint fiát, óhajtotta. II. Mátyás pedig csakis azért nevezte ki Drugeth Györgyöt, hogy benne a katolikusok nagyobb támaszt nyerjenek. Hasztalan intézett Thurzó nádor a vármegyéhez leiratot, a vármegye hajthatatlan maradt. Drugeth István azonban méregetől (Doby Antal szerint 1612 márczius 16-án) meghalt és így György versenytárs nélkül maradt. Drugeth György meg is felelt a katolikusok részéről beléje helyezett reményeknek. 1612-ben a jezsuiták letelepítése iránt bocsátkozott tárgyalásokba, 1613-ban le is telepítette őket Homonnára, de ez oly visszatetszést keltett a vármegyében, hogy 1615-ben a jezsuitákat Ungvárra költöztette. Helyükbe azután minoriták jöttek Homonnára. De Drugeth György a pálosokról sem feledkezett meg s az újhelyi régi monostorukhoz tartozó javakat (Újhely, Olasz, Zsadány és Sára) visszaszerezte, a mit az 1613. II. törvényezikk is jóváhagyott. Ezen az országgyűlésen, melyen Tárkányi Ferencz alispán és Vehéczai Báncsy János képviselték Zemplént, Terebes vára Drugeth Györgynek visszaadatni rendeltetett (Szirmay i. m.). Még az országgyűlés folyamán a török betört Zemplénbe, és a Hegyalját pusztította. A további török beütések megakadályozására a vármegye közönsége, az 1614. évi márczius 5-én Zemplénben tartott közgyűléséből, nemesi felkelést rendelt, azonkívül portánként egy-egy fegyveres gyalog kiállítását határozta el. A lovasság vezére Tárkányi Ferencz, míg a gyalogság parancsnoka Thorday György lett.

II. Mátyás.

1613-ban Bethlen Gábor választatván meg erdélyi fejedelemmé, a bécsi udvar csak abban az esetben volt hajlandó őt elismerni, ha legalább titokban leteszi a hűségesküt. A mikor Bethlen ezt nem akarta teljesíteni, II. Mátyás Homonnai Drugeth Györgyöt igyekezett ellene kijátszani, a ki azonban, miután fellovalta, cserben is hagyott. Kendi István 1615 elején csakugyan katonákat kezdett toborozni Zemplénben is Homonnai számára,

Bethlen Gábor.

de márczius havában az egész terv dugába dőlt, sőt Homonnait Prágába idézték. De Homonnai, a ki most már az erdélyi fejedelemséget nem akarta kiszalasztani a kezei közül, nem nyugodott és 1616 tavaszán Serbán Radul vajdát nyerte meg a terveinek, a ki a dunamelléki hajdúk és ráczok kíséretében Oláhországba igyekezett. Homonnai, mint a vármegye főispánja, Radul vajdával együtt jelent meg a május 24-én tartott kögyűlésen és azt kívánta, hogy kísérjék el Radult Magyarország határáig. A főispán felhívása nagy megütközést keltett a vármegye közgyűlésén; nem is igen sejtették, mi lehet Homonnai tulajdonképeni czélja, tehát kereken megtagadták a kívánságát; a főispán alig tudván a rendeket lecsillapítani, csakhamar elhagyta a közgyűlést. (Millenn. Tört. VI. 155.) Homonnai azonban folyton hadat gyűjtött és noha a hajdúkat, a kiket Fekete Péter toborzott a számára, Biharban szétverték, katonái keresztülkasul járták a Felvidéket, míg végre a felvidéki rendek, Kassán összegyűlve, körleveleket intéztek Homonnai ellen, sőt a lengyelektől is kieszközölték, hogy Homonnai számára nem engedjenek katonákat toborozni.

II. Mátyás 1619-ben bekövetkezett halálával, az országgyűlés, melyen Szalai Barkóczy László alispán képviselte a vármegyét, II. Ferdinándot választotta királylyá, a ki csakhamar szemben találta magát Bethlen Gáborral. A cseh háború hírére, Bethlen Gábor felismervén a pillanat fontosságát, a fenyegetett vallásszabadság védelmére kardot rántott. Fölkelésének hírére, az ifjú Rákóczy György szavaira hallgató vármegyei nemesség csakhamar hozzá csatlakozott. Rákóczy, a ki Bethlen készülődéseiről már eleve értesült, titokban toborzott hadával Patakról megindulván, 1619 szeptember 3-án Kassa előtt termett, ott Dóczy András főkapitányt elfogatta és Patakra küldötte őrizetbe. (Mill. Tört. VI. 232.) Bethlen Debreczenből vonult Kassára és útközben hatalmába kerítette Tokaj várát is. Bethlen közeledtének hírére Homonnai Drugeth György egész családjával Lengyelországba menekült, birtokait azonban lefoglalták és nagy mennyiségű családi kincsét elprédálták. Homonnai azonban nem csüggedt; Lengyelországban hadat toborzott és azzal november 21-én betört Zemplénbe. Rákóczy György, a kaszai gyűlésen választott felsőmagyarországi kapitány, mintegy három ezer emberrel Homonnán állapodott meg és itt várta be Homonnait, a ki 8000 főnyi hadával november 23-án, heves küzdelem után, szétszórta Rákóczy hadát. Rákóczyt csak a futás mentette meg az elfogatástól. A győzelem után Homonnai a hadával Sátoraljaúj helyig hatolt, de egyes portyázó csapatai Szerencsig pusztítottak, sőt a kozákok Abaújba is betörték. (Akk. 1901. 135. Millenn. Tört. 242.) Homonnai győzelme mellett sem tudott túlsúlyra vergődni, mert senki sem csatlakozott hozzá; de másfelől Homonnai, zsoldos hadát nem sokáig tudván fizetni, az csakhamar elszéledt. A mikor azután Bethlen Széchy Györgyöt Kassára küldte, már nem volt ellenség Zemplénben, mert Abalfy tokaji kapitány Homonnait maradék hadával kiűzte Lengyelországba.

A besztercebányai országgyűlés, melyen a vármegyét Butkay István alispán és Tárkányi István képviselték, Bethlent királynak kiáltotta ki. Ez országgyűlés végzései közül különösen kettő érdeklő a vármegye történetét; az egyik a leleszi konvent továbbra leendő fenntartásáról intézkedik és e czélból négy rendtag eltartására évenként 200—200 frt folyósítását rendelte el; a másik a Tisza és Bodrog szabályozásáról és az árvédelmi munkálatokról intézkedik. Homonnai Drugeth György főispán 1620 július 11-én halt el lengyelországi várában, melyet közvetlenül a felkelés előtt per útján szerzett. (Millenn. Tört. VI. 240.) Halálának híre már a besztercebányai országgyűlésen elterjedt, de a vármegyében már előzőleg is halottnak tekintették s az 1620. évi tisztújító közgyűlést is az ő kijelölési jogának figyelembe vétele nélkül tartották meg. Pozsonyban a királyi korona is Bethlen kezébe került, a ki azonban nem tette azt a fejére, hanem Tokajba vitette, a hol bizonyos ideig őrizték. 1621-ben azonban a helyzet megváltozott; számos hűségében ingadozó főúr odahagyta Bethlen táborát, sőt Bethlen hívei is áhítozták a békét. Az eperjesi országgyűlés (június 1.), melyen a vármegyét Butkay István alispán és Földessy János jegyző képviselték, kiinduló pontja lett az alkudozásoknak, a melyek az 1622. év első napján megkötött nikolsburgi békére vezetek. A békekötés értelmében Zemplén

Homonnai János. Az orsz. képtárból.

Csicsvár régi képe. — Az országos képtárból.

Tokaj ostroma 1565-ben. — Az orsz. képtárból.

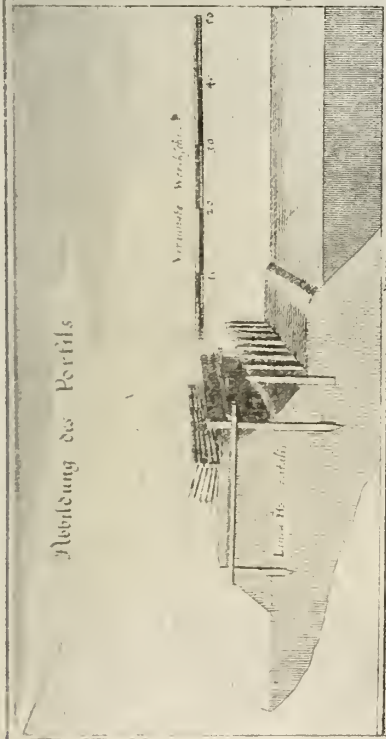
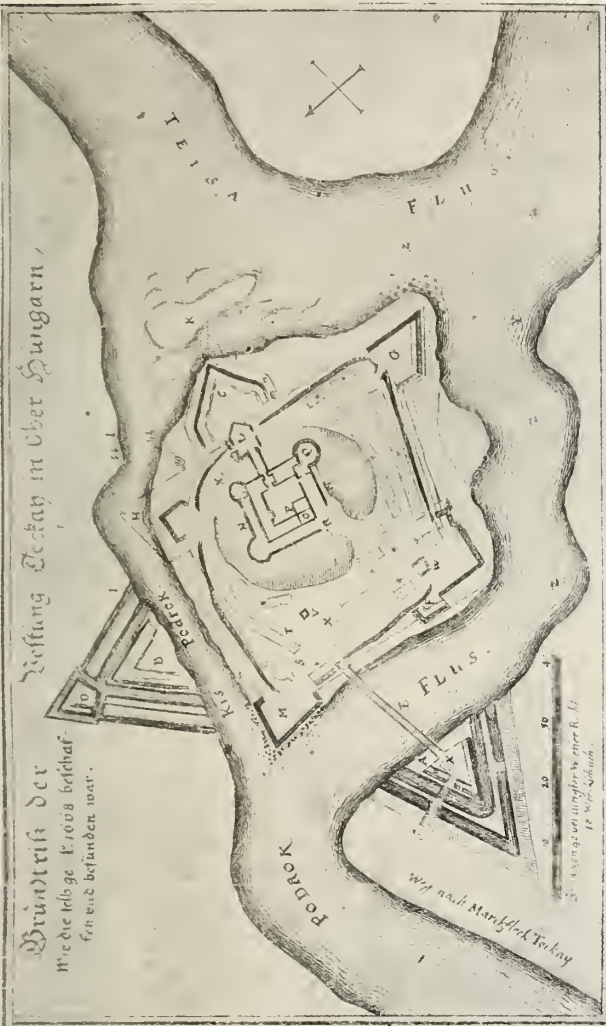

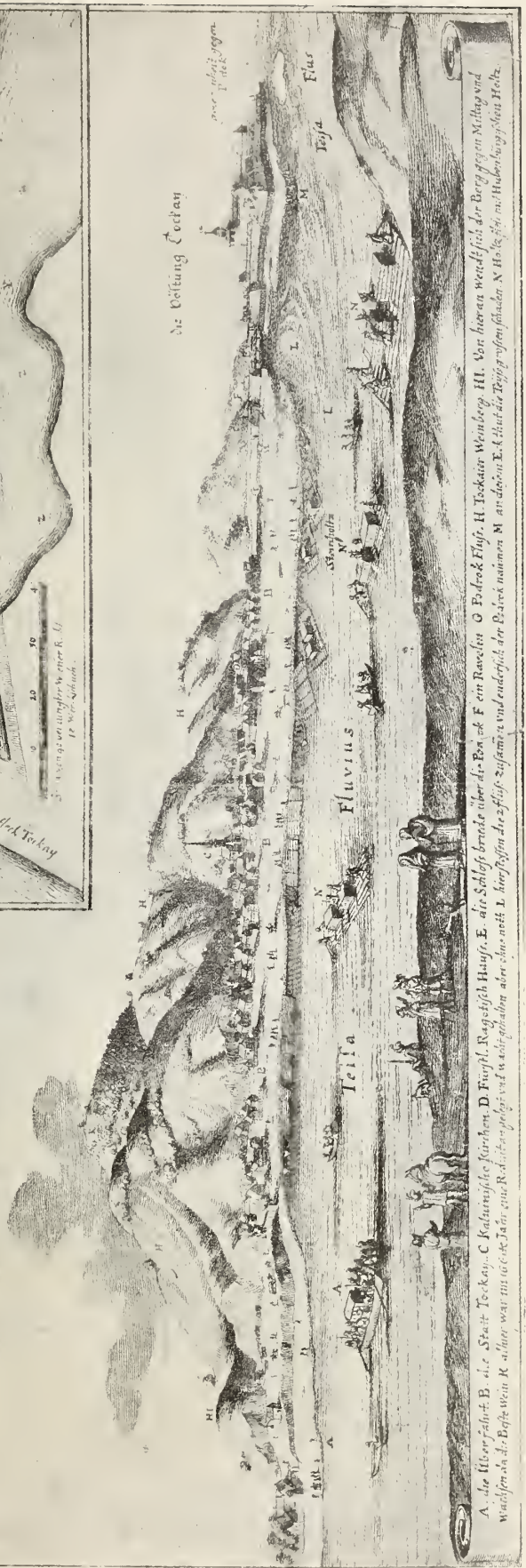
Abbildung des Perils

Festung Tokaj in Ober Ungarn

Wie die selbge K. 1708 beschaf-
fen und befunden worr.

Prospect der Statt Tokaj samt dem wein gebürge

A. die Oberstadt B. die Stadt Tokaj C. Katarinische Kirche D. Fingel Reagisch Haus E. die Schloss brücke über die Brücke F. ein Barock G. Polack Fluss H. Isidor Weinberg III. Von hieran wechelt sich der Berg gegen Mittag und
Wachspen die Bastei K. die Tür zum Jaer eine Bastei ein gelbes und weißes Gebäude L. hiesigen die fische zuzufahren und endlich der Bastei nennen M. an dem K. K. die Tejsa Fluss fließen N. die Höhe mit Weiden und Obst Holz.

Tokaj vára 1668-ban. (Az eredeti rézmetszet Tokaj város tulajdona.)

A sztrókói vár maradványa.

Csicsva-vára, a tavarnai ut felől.

Bethlen birtokában maradt, továbbá Ferdinánd megengedte, hogy Bethlen Tokajt és Tarczalt jelenlegi birtokosaitól megválthassa. A nikolsburgi békekötés után Bethlen márczius 20-án Kassán átadta a szent koronát Ferdinánd biztosainak és Zemplénen át hazautazott. A mikor Tokajba érkezett, a vármegye részéről Telekessy István leleszi prépost, Butkay István alispán, Tárkányi István és Budaházy Farkas fogadták, innen Tarczalra mentek, hol fényes vendégség volt, mely alkalommal Móricz Ambrót és Zombori Hasznos Péter deákok Bethlen nemességre emelte. (Szirmay i. m.)

A Homonnai Drugeth György halálával megüresedett főispáni székbe 1622. évben Alaghy Menyhért, a későbbi országbíró ült. Beiktatását ez évi szeptember 1-én tartották meg Zemplén mezővárosában, rendkívül fényes ünnepekké közepett. Miként Szirmay művében olvassuk, az ünnepen jelen volt Thurzó Szaniszló a nejevel, Rákóczy György borsodi főispán a nejevel: Lorántffy Zsuzsánnával, továbbá Széchy György, a magyar gyalogság kapitánya, Melith György, Pethő István, Bocskay Miklós, a nejeikkel, Forgács Zsigmond özvegye, Sennyey Sándor, Pethő Ferencz jászai és Telekessy István leleszi prépostok, Alvinczy Péter, a Bethlen udvari papja, Butkay István alispán és a szomszéd vármegyék nemessége is szép számmal jelent meg.

Bethlen, nem bízván Ferdinánd ígéreteiben, 1623-ban újból felkelt és a vármegyét felkelő sereg kiállítására kötelezte. A vármegye kénytelen-kelletlen engedelmeskedett s a felkelő sereg vezérévé Wiczmány Bálintot választotta meg. Miután azonban Bethlen külföldről segélyt nem remélhetett, 1624-ben megújította a nikolsburgi békét. Ettől kezdve a vármegyében már a bomlás jelei mutatkoznak Bethlen hívei között. Az újonnan választott alispán, Pongrácz Zsigmond, már Thurzó Szaniszló nádorral lépett érintkezésbe; de 1625-ben még jelentősebb fordulat állott be, mely kihatással volt a pártviszonyokra is. Terebes várát ugyanis, a mely Széchy György őrizetére volt bízva, Bethlen a tartozékaival együtt lefoglalta; miután azonban Széchy Györgyöt meggyilkolták, az 1625. évi 44. t.-ez. a várnak gróf Homonnai Drugeth János részére leendő átadását rendelte el, mely intézkedés révén Ferdinánd legodaadóbb hívei, a Homonnaiak, ismét gyökeret vertek a vármegyében.

Bethlen, első nejeének halála után, 1626. évi márczius 2-án Kassán, Brandenburgi Katalin hercegnőt vette nőül, mely ünnepségre Zemplént is meghívta. A vármegye nászajándékul 216 magyar forintot, a lakodalmi vendégségre pedig 400 tyukot, 200 ludat, 100 itcze vaját, 25 itcze mézet, 500 tojást, 300 köből zabot, 100 szekér szénát és 24 hordó bort ajánlott fel. A lakodalmi ünnepeken Tárkányi István és Barkóczy László képviselték a vármegyét, ezenfelül egy nyolczvan tagból álló banderiumot szerveztek az érkező fejedelemasszony üdvözlésére, a ki Rákóczy György kíséretében jött Kassára. (Szirmay i. m. Millenn. Tört. VI. 383.)

1626 szeptember havában Bethlen Gábor újból fegyvert fogott, ezúttal azonban nagyobb eredmény nélkül, miért is Esterházy nádor tanácsára megújította a nikolsburgi békét. A pozsonyi békekötés után Bethlen és Ferdinánd biztosai 1627 május 19-én Tokajban pótszerződést kötöttek, mely a fejedelem jogairól, a béke végrehajtásáról intézkedik. (Erdélyi Országgyűlési Emlékek VIII 418). Rövid időre rá, június 24-én, az egybegyűlt rendek az alispáni tisztségben megerősített Pongrácz Simon elnöklete alatt közgyűlést tartottak, a melyen letették a hűségesküt s Monoky Miklóst küldték a hódoló felirattal Bécsbe. A következő évben (1628) Barkóczy Lászlót választották alispánná, kinek alispánsága alatt a leleszi prépostság omladozó épületeit helyreállították.

Alig húnyta le Bethlen Gábor a szemeit (1629 november 15-én), Alaghy Menyhért főispán futárt küldött Bécsbe Ferdinándhoz, a honnan csakhamar, december elsején, megérkezett részére a felhatalmazás a felvidéki vármegyék visszavételére. Zemplén már eleve letévén a hűségesküt, az átvétel semmi nehézséggel sem járt, csupán a tokaji őrség tanúsított némi ellenállást. Bethlen Gábor halála után az erdélyi rendek, özvegyét: Brandenburgi Katalint ültették a fejedelmi székbe; minthogy azonban ő Csáky István befolyása révén a katolikus hitre tért át, a rendek letették és helyébe Rákóczy Györgyöt választották meg fejedelemmé. Csáky István ezzel elesett az erdélyi fejedelemségtől és ettől kezdve izzó gyűlöletet táplált a Rákóczy család iránt.

Csáky, a kit Brandenburgi Katalin, tokaji uradalmának gondviselőjévé nevezett ki, az ungvári jezsuiták részére Tokaj határában úrnője és kedvese nevében adományokat osztogatott, melyeket Ferdinánd 1639-ben megerősített.

Bethlen halála után a hajdúk lázongása ürügyül szolgált az erdélyiek részéről újabb támadásra, mire Bornemisza János kassai alkaptány a Tiszához sietett, hogy az erdélyieket megfenyítse, de gróf Bethlen István és Zólyomi Dávid udvari kapitány Tokajnál megverték a seregét. A rakamazi kudarc után (1631 márczius 15.) Esterházy is lemondott arról, hogy Rákóczyt az erdélyi fejedelemségtől elüsse; alkudozásokba bocsátkozott tehát vele, melyek Kassán április 4-án eredményre is vezettek, főleg miután Rákóczy biztosította a nádort, hogy Felsőmagyarországra számot nem tart. Alig csillapodott le a harszó zaj, a pórok lázadtak fel és vezérik, valami Császár Péter nevű ember, a ki Erdélyben is megfordult, Zemplén vármegyében felkelésre ingerelte a sanyargatott jobbágyokat, a kikhez nemesek is csatlakoztak. A pórhad leverésére a vármegye négyszáz lovas és kétszáz gyalogost bocsátott a nádor rendelkezésére, Butkay István az újonnan választott alispán vezérlete alatt; ezenkívül Eödönffy Ferencz és Drugeth János saját költségükön állítottak hadat a pórok ellen. A pórhadat csakhamar leverték és Császár Pétert Kassán kivégezték. Az 1632. év elején azután helyreállt a nyugalom, miután a felkelők részére a kegyelem biztosított.

Pórlázadás.

Alaghy Menyhért főispán még 1631-ben elhalálozván, Homonnai Drugeth János lett az új főispán, a kit Esterházy nádor iktatott be a hivatalába Zemplén városában. Alig néhány évi béke után, 1634-ben, ismét török betörések fenyegették a vármegyét, de a szendrei kapitány értesítésére Zemplén gyorsan felkelő sereget állított ki, mely Szerencs környékén állott őrt és ezzel a török betörés megghiusult.

Az 1634. évi országgyűlésen, melyen a vármegyét Tárkányi István alispán és Kácsándy Mihály képviselték, a zempléni hajdúhelységek ügye is szóba került. E helységek lakói (Hernádnémeti, Hídvég, Gesztely, Megyaszó, Bekecs és Monok) hajdúszabadalmakat kezdtek bitorolni; az országgyűlés határozata értelmében azonban ismét a vármegye hatósága alá rendelték és adófizetésre kötelezték őket. (Adalékok 1902. 10.) A községek az országgyűlés határozatáról értesülvén, a vármegye fenhatósága alól szabadulandók, inkább meghódoltak a töröknek. 1635-ben az egri törökök meg is jelentek a Sajó vidékén s nemesak e hat községet foglalták el, hanem ezekre támaszkodva, 1637-ben Szerencs környékét elhamvasztották. A vármegye ugyan vissza akarta adni a kölcsönt, de a nádor azt tanácsolta, hogy a fegyveres megtorlás helyett tegyen a portán panaszt.

Ferdinánd 1637-ben elhalálozván, az 1637—38. évi országgyűlésre Butkay István, az újonnan megválasztott alispán, és Kácsándy Mihály küldettek követekül; míg az alispán az országgyűlésen volt elfoglalva, helyettesül Barkóczy Ferenczet választották meg. Az országgyűlésen főleg a protestánsok vallási sérelmei kerültek szóba, majd a Lengyelország felőli határ megállapítását rendelték el; Érsekújvár helyreállítására pedig a vármegyei nemesi pénztárból háromszáz, a közpénztárból kétszáz magyar forintot szavaztak meg.

Homonnai Drugeth János főispán, a kit ekkor még 1635-ben neveztek ki országbíróvá, 1640-ben egészségi állapotát hozván fel okul, lemondott a főispánságról. Távozásakor hosszabb beszédben figyelmeztette a vármegye közönségét a király iránti hűségre. (Szirmay i. m.) Erdemei elismerésül 1641-ben a tokaji uradalmat nyerte adományul, de ez nem sokáig volt az övé, mert az uradalom csakhamar Rákóczy György kezére került.

Az éber őrködés ellenére, a törökök 1641-ben ismételten betörték a vármegye területére. Az újonnan választott alispán, Harthay Gábor, ugyan nemesi felkelést rendelt és Ónód tájékára háromszáz lovas állított fel, mindazonáltal a hegyaljai falvak lakosságát nem tudta megnyugtanni, mert az egész vidék szétfutott. Ekkor a vármegye, nehogy a hegyaljai szőlők műveletlenül maradjanak, a többi járások és a szomszéd vármegyék jobbágyait hajtotta a hegyaljai szőlők művelésére.

Rákóczy a svédekkel még 1642-ben szövetséget kötött és habár a helyzet nem volt szövetségeseire nézve kedvező, 1644 márczius havában meg-

indította hadait Ferdinánd ellen. Még ebben a hóban birtokába került Tokaj, Sárospatak és legutoljára, június 11-én Szerencs is, mely várat Rákóczy László tiszttartója, Rákóczy visszavonulásakor, még idejekorán Esterházy kezére játszotta, miért a vár elfoglalása után életével lakolt. Rákóczy, a hűtlen tiszttartó holttestét a várkapu fölé akasztatta. (Szirmay i. m. Millenn. Tört. VI. 488—491.) Rákóczy, Esterházy visszavonulása után alvezérét, Kemény Jánost, a hátráló császári sereg ellen küldte, maga pedig Homonnai Drugeth János várát, Jeszenőt, vette ostrom alá, melynek ura, Barkóczy Lászlóval Leugyelországba távozott, hogy Ferdinánd részére hadat gyűjtsön. Jeszenő elfoglalása után Barkó, mely leromboltatott, és Regéc, az Esterházy vára, szintén a Rákóczy hatalmába került, de a császári hadak közeledtére, Rákóczy Rakamaznál átkelt a Tiszán, míg Kemény Jánost, a kit Nyitrából hívott vissza, Liskán hagyta, Ibrányi pedig Tiszalúcznál maradt. A császári had Aszalónál foglalt állást, honnan szeptember 27-én Szerencsre tört és azt kifosztotta; ez alkalommal a Rákóczyak családi sírboltját is feltörték. Puchheim, Zrinyi Miklós, Barkóczy László és Wesselényi hadai Lúcz tájékán Ibrányi Miklós lovas hajdúit verték szét. Kemény János hadainak közeledtére a nyolcz ezer főnyi császári had visszavonult, mire az ez évi hadjárat véget ért. (Millenn. Tört. VI. 492—93.) Szerencset Rákóczy még december 6-án rohammal elfoglalta, mely alkalommal az egész várórséget levágták, csak Radványi István kapott kegyelmet. 1645-ben újra kitört a harc. Rákóczy magához rendelte Harthay Gábor alispánt, meghagyván neki, hogy a nemesiséget szólítsa fegyverre, egyszersmind a vármegyét is hadi ezélokra szolgáló háromszáz szeker kiállítására kötelezte. Mialatt Rákóczy előnyomult, Puchheim körülfogta Szendrő várát, melynek felmentésére a vármegye százötven puskás gyalogost küldött.

Az 1645. évi hadjárat december 15-én a linzi békével ért véget, melynek értelmében Zemplén vármegye a fejedelem haláláig Rákóczy birtokába került. A linzi békekötés tetemesen gyarapította Rákóczy vagyonát, a ki Tokajt, Tarczalt, Regécet és a tokaji hét szőlőt nyerte örökjogon. (Millenn. Tört. VI. 499.) Rákóczy augusztus végén már hazatérőben lévén, szeptember 17-ére a templomokban általános könyörgést és az napra böjtöt is rendelt, a hazatérő sereg eltartására pedig a vármegyétől 550 frtot követelt. (Szirmay i. m.) Az év vége felé, november 22-én, Drugeth János főispán elhalálozván, helyébe Rákóczy báró Bocskay Istvánt nevezte ki főispánná, a kit utóbb, 1647-ben, III. Ferdinánd is megerősített.

Az 1646. évben az egész vármegyében döghalál pusztított, melynek Harthay Gábor alispán is áldozatul esett. A vármegye ekkor Zemplén városában Debreczeny Tamás elnöklete alatt közgyűlést tartott, melyen Szirmay Pétert választották meg alispánná. Ez év tavaszán az árvizek is, főleg Tokajnál, hol a vár falait is aláásták, nagy károkat okoztak; ennek következtében Németalföldről hozatott mérnökök vezetése alatt a Tiszát szabályozták. Ebben az évben ifjabb Rákóczy György, akkoriban váradí kapitány, látogatta meg a vármegyét, a kit az alispán fogadott és kísért a Rákóczy-uradalom megtekintésére.

Az 1637. évi országgyűlés intézkedései közül a XX. és a XXX. t.-cz. érdeklő közelebről a vármegyét. Az előbbi szentesítette Zemplén vármegyének Rákóczy részére történt átadását, az utóbbi az úgynevezett hajdúkiváltóságokat bitorló Hernádnémeti, Sajóhidvég, Gesztely, Megyaszó, Bekecs és Monok helységek lakóit közmunkák teljesítésére kötelezte.

1647. évben ismét török pusztításról emlékeznek meg forrásaink. Ezúttal Gálszécs környékét égették fel. (Szirmay i. m.)

Az országgyűlés berekesztése után szigorú rendszabályokat léptettek életbe a vallásbékét megzavarók ellen. Gróf Drugeth János özvegyét fegyveres darabantokkal kényszerítették a varannai templomnak a protestánsok részére való átadására, és Móricz apát ellen, a ki Homonna piacán szónokolt a protestánsok ellen, vizsgálatot indítottak.

Az 1648. évi országgyűlés, melyre Szirmay Péter alispán és Halmy Gábor küldettek követekül, a Szirmay Péter Ónodra szökött szirmai jobbagyainak visszavezetését rendelte el. Ebben az évben Rákóczy György utoljára látogatott el Zemplénbe és főleg a török pusztítások következtében

elhagyott Hegyaljának benépesítésére törekedett. E végből kiáltványt is tett közzé, a háborús világ nyomán fölötté elszaporodott útonállók üldözésére pedig ötven gyalogost kívánt a vármegyétől.

Rákóczy Györgynek 1648 október 11-én bekövetkezett halálával Zemplén visszaszállott a koronára. Ferdinánd gróf Wesselényi Ferencz felsőmagyarországi főkapitányt, Törös János kir. kamarai tanácsost, Bornemisza Jánost, Mosdósy Imre szepesi kamarai igazgatót küldte a vármegye átvételére. Mialatt a vármegye követei, Tussay Jakab és Garanyi Ferencz, Rákóczynak Gyulafelhérvárt 1649 január 10-én végbement temetésére utaztak, azalatt Ferdinánd biztosai a vármegyén kívül átvették Tokaj és Szerencs várát is, mely utóbbinak átadását a török békebontásnak minősítvén, Szerencs vidékére tört és onnan nagyszámú rabot hajtott Egerbe. A mint Zemplén elszakadt az erdélyi fejedelemségtől, a vármegyei életben is jelentős fordulat állott be.

Az 1649. évi december 30-án Zemplénben egybegyűlt rendek ismét Szirmay Pétert választották alispánná és hátralékos kétszáz forint tiszteletdíját egyszerre rendelték folyósítani. A főispán egyidőre visszavonult s kevesebb részt vett a vármegye ügyeinek intézésében, míg az Erdélyből újonnan települt 'Semnyey Pongrácz családja kezd jelentékeny befolyásra jutni. A Drugeth családból György kezd szerepet vinni és 1650-ben gróf Esterházy Máriával kötött házassága ünnepén a vármegye is képviseltette magát.

Rákóczy György fiai közül az idősebbik erdélyi fejedelemmé lett, míg az ifjabbik, Zsigmond, Sárospatakra jött lakni. Rákóczy Györgynek azonban nem volt elég az erdélyi fejedelemség, hanem a lengyel koronára is áhítozott. Terveibe beleavatta öcsesét is, a ki a svédekkel való szövetkezést egyengette. A svéd királynő 1651-ben báró Skytte Benedeket küldte Rákóczyhoz, a ki előbb felkereste Zsigmondot Sárospatakon, onnan pedig Erdélybe ment. (Millenn. Tört. VI. 522.) A lengyel trónért való versengés II. Rákóczy Györgyre végzetes lett, de Zemplénre is sok bajt hozott.

Az 1655. évi országgyűlésen, melynek folyamán Lipótot még atyja életében királylyá koronázták, a vármegyét Szirmay Péter és Tussay Jakab képviselték. A koronázási szertartást a zemplénavármegyei származású Lippay György primás végezte. Szirmay Péter 1656-ban királyi táblabíróvá nevezetvén ki, Tussay Pétert választották alispánná. Az új alispán hivataloskodását négyszáz főnyi lovas-sereg szervezésével kezdte meg, mely előbb Farkas Lajos vezérlete alatt a török portyázókat verte ki a vármegye területéről, majd 1657-ben a földesuraik ellen fellázadt krajnyai ruthéneket zabolázta meg. Tussay alispán ekkor arra törekedett, hogy a népet zsaroló idegen katonaságtól megszabaduljon. E végből Szirmay Péter közbenjárását is kikérte; csakhogy ekkor váratlan bonyadalmak támadtak, melyek következtében a vármegye az idegen zsoldos hadtól nem tudott megszabadulni. II. Rákóczy György ugyanis a lengyel korona elnyeréséért háborút indított Kázmér lengyel király ellen és ezért 1657 január havában Sárospatakról Zemplént is fegyverbe szólította. De a kísérlet balul ütött ki, ő maga fogságba esett, a lengyelek pedig berontottak Munkács felől és a Rákóczy birtokokat egész Sárospatakig elpusztították. A lengyel betörés hírére, I. Lipót, gróf Montecuccolit küldte Tokaj vidékére és a nádor nemesi felkelést rendelt, mely fölött 1658-ban tartott szemlét báró Boeskey István főispán. Ezúttal azonban a vármegye nem volt harcok színtere, e helyett azonban a Montecuccoli-féle martalócz hadat kellett eltartania.

Az 1659 július 21-ére Pozsonyba egybehívott országgyűlésre Farkas Lászlót és Vehéczy Báncsy Mártont küldék, kiknek négyszáz tallért és úti-költségül kétszáz forintot szavaztak meg. Wesselényi nádor már előzőleg mérsékletre intette a vármegyét, de azért az országgyűlésen főleg a vallásügyi sérelmek és az idegen katonaság ellen emelt panaszok tették a tanácskozás tárgyát. (Szirmay i. m.)

Még az országgyűlés folyamán, a török, Szendrő mellett (Borsodmegye) a felkelt zempléni lovasságot felkoncizolta, mely híre a vármegye, Szirmay István vezérlete alatt, 200 lovas küldött hadba s ezek fényes győzelmet arattak az egr-i törökökön. II. Rákóczy György a törökök ellen vívott gyalui csatában halálosan megsebesülvén, Váradra vitetett, a hol 1660 június 7-én

II. Rákóczy
György
és Zsigmond.

Lipót király.

meghalt. Holttestét innen Sárospatakra vitték, a hol 1661 április 24-én helyezték örök nyugalomra. Tokaj kaput nyitott a császári őrség előtt. A török azonban az alkalommal élni kívánt és Váradot fogta ostrom alá. A kétségbeesett város hasztalan kért segítyt a vármegyétől. Az 1660 július 21-én Tokajban egybegyűlt rendek melegen felszólaltak Várad érdekében és felterjesztést intéztek Lipóthoz is, melyet külön futárral küldtek Bécsbe. (Szirmay i. m.) A Des Souches vezérlete alatt érkezett mintegy húsz ezer főnyi császári had azonban, a helyett, hogy a török ellen ment volna, Tokaj és Rakamaz között táborozott, majd csakhamar felszedte sátrait és hadait a magyar véghelyeken szállásolta el. Alig mozdult ki e császári had, a törökök törtek be a Bodrogeködbe, kiket azonban a gróf Drugeth György ungi főispán vezérlete alatt álló felvidéki vármegyék egyesült hadereje visszaűzött. E válságos időkben 1661-ben Báncsy Zsigmond lett az alispán, a ki Ali egri pasa és Kucsuk Mehemed fenyegető leveleit véve, melyekben az egész vármegye elpusztítását helyezték kilátásba, valóban önfeláldozó buzgalommal fogott a védelem szervezéséhez. A vármegye közönsége Szepessy Pál közbenjárásával felküldte a pasák leveleit Lipót királyhoz és egyúttal magyar segédsapatokat kértek. Wesselényi nádor ugyan helytelenítette a vármegye utóbbi kijelentését, de azért maga is teljes odaadással támogatta a vármegyék védelmi műveleteit. Zemplén bámulatos tevékenységet fejtett ki. A nemesség ifja-véne lóra ült s így a felkelt nemesség 1300 lovast számlált. Rákóczy György özvegye 500, Drugeth György 300, gróf Csáky István, gróf Rákóczy László, gróf Pethő Zsigmond, báró Bocskay István főispán, báró Thököly István 200—200, Barkóczy István 150, báró Perényi Imre száz, Farkas László harmincz harezost állított ki. (Szirmay i. m.) A török csakugyan betört Szerencs vidékére, hogy a szüretet lefoglalja és a szüretelőket elhurezolja, de a felkelt nemesség vitézül megállotta a helyét.

Mikor a török támadástól már többé nem kellett tartania a vármegyének, megjelent a Montecuccoli Rajmund hada. E garázda had, mely útjában pusztításaival mindenütt csak rémületet keltett, Erdélybe vonult, hogy Kemény Jánosnak segítyt nyújtson. Ezúttal megmenekült a vármegye a beszállásolástól, de Mentecuccoli kárpótlásul tízezer kenyeret, ötszáz köből lisztet, száz köből zabot és nyolczvan hordó bort követelt. (Szirmay i. m.)

Az 1662. évi országgyűlésen, melyen a vármegyét Farkas László alispán és Kazinczy Péter képviselték, már felhangzottak a panaszok II. Rákóczy György özvegye, Báthory Zsófia ellen, a ki időközben a katolikus hitre térvén át, nemcsak a híres sárospataki iskola jövedelmeit vonta el eredeti rendeltetésüktől, hanem az összes Rákóczy-birtokokon megszüntette a református papság járandóságait.

Ezen kívül volt még vallásügyi sérelem másutt is. Varannó helység az iskolájától, Nagy-Domása a plebániájától fosztatott meg, míg Krajnya helységben a lelkészt tetteleg bántalmazták.

Miután a protestáns rendek belátták, hogy hangoztatott sérelmeik meghallgatásra nem találhatnak, odahagyták az országgyűlést és szeptember 2-án hazautaztak. Az ott maradt katolikus többség meghozta ugyan a törvényczikkeket, de midőn kihirdetés végett leküldettek, a rendek Zemplén mezővárosban tartott bizottsági közgyűlésén kihirdetésüket megtagadták és külön feliratot intéztek Lipóthoz, melyet Székely András és Szuhay Mátyás vittek Bécsbe. De Bécsben Porcia miniszter nem bocsátotta őket a király elé, hanem a feliratot a nádorhoz küldte át, a ki igen jóakarátú leiratban óva intette a vármegyét, hogy hasonló eljárástól tartózkodjék. Ez azonban csak olaj volt a tűzre; nem is csoda, hisz a vallásügyi sérelmet csak tetézte a Montecuccoli hada, mely az erdélyi sikertelen hadjárat után sáska módjára lepte el a Felvidéket. E zabolátlan, rosszul fizetett és fegyelmetlen had jóformán mindent elprédált, noha Zemplén bőven el volt látva éléssel. (Milleen. Tört. VII. 146.)

Gróf Drugeth György elhalálózása után, 1663-ban, Wesselényi nádor neveztetett ki felsőmagyarországi főkapitányává; a beiktatási ünnepségeken Zemplén hat tagú küldöttséggel képviseltette magát.

1663-ban Köprili Amhát, az új nagyvezér, minden hadüzenet nélkül betört hazánkba, mire a nádor nemesi felkelést rendelt el. Kucsuk pasa közeledtére a vármegye ki is állította a felkelt hadat, sőt Zrinyi Miklós seregéhez önkénytes csapatot szervezett, báró Bocskay István vezérlete alatt, esakhogy ez utóbbi nem mehetett a Dunántúlra, mert Barkóczy István ónodi kapitány értesítése következtében, a betörni készülő tatár had elől a Hegyalját oltahuazta. A felkelt nemesi had megjelenése mindazonáltal nem tudta a kedélyeket megnyugtítani, mert az egész tokaji járás lakossága szétfutott.

Őszkor új becsapástól tartva, a nádor ismét hadba szólította a vármegyét; de a nemesség kijelentette, hogy addig nem száll hadba, míg az idegen zsoldosokat tőlük el nem viszik, nehogy feleségeik és leányaik a németek prédáivá legyenek. (Szirmay i. m.) Néhol a lakosság is elbánt az idegen zsoldosokkal. Így, midőn Rabatta tábornok a Tállyán állomásozó katonaság számára borokat serezt, Tolvaj és Santhó nevű nemesek, a tábornok lakását megrohanván, az őrséget leölték és maga Rabatta is csak nagy bajjal tudott megmenekülni a lázongók elől.

Az 1664. év elején újból kitört a harc. Báthory Zsófia egymaga kétezer embert ígért (Millenn. Tört. VII. 183); de a nemesi felkelés kiállítása már több nehézséggel járt. Midőn a nádor hadba szólította a vármegyét, a rendek első sorban Cob Frigyes Farkas kegyetlenkedései ellen emeltek panaszt, majd Báthory Zsófia ellen szállaltak fel, a ki a pataki deákokat kiűzte a városból. De máskülönben az egrí fogságból kiszabadultak ismét újabb betörés hírére hozták és bármiként is igyekezett gróf Pethő Zsigmond a híreket megezáfolni, a nemesség félve őrizte házi tűzhelyeit. Így történt azután, hogy a zempléni felkelő hadak csak szeptember havában értek a szendrői táborba, a mikorra már az egész hadjárat véget ért. A hadjárat alatt még május havában az ifjú gróf Rákóczy László, családja katolikus ágának utolsó fisarja, Nagyváradot rajtaütéssel akarta megszerezni; de terve idő előtt felfedeztetvén, Rákóczy hősileg harcizva, elesett. (Millenn. Tört. VII. 194.)

Az eredményes 1664. évi hadjárat, a szégyenteljes vasvári békével ért véget, mely oly elkeseredést keltett Zemplénben is, hogy az e tárgyban Lipót királyhoz intézett feliratát a nádor nem merte legfelsőbb helyre juttatni. A vasvári békét követő évek az idegen zsoldosok elleni küzdelemben teltek el. A zsoldosok, főleg a Hegyalján, oly kíméletlenül fosztogatták a népet, hogy 1665-ben a lakosok az egrí törökök segítségével akarták a német hadat Ónod vidékéről kiűzni. (Millenn. Tört. VII. 212.) Az idegen had elleni gyűlölet ellensúlyozására, gróf Pethő Zsigmond nevezetett ki ónodi kapitánynya, míg gróf Csáky Ferencz a kassai főkapitány helyettese lett. A vármegye mindazonáltal Bocskay István főispán, Farkas László alispán, Szent-Ivány Mihály, Báncsy Márton, Kazinczy Péter és Bornemisza Mihály tagokból álló küldöttséget menesztett az újonnan kinevezett királyi biztoshoz, gróf Rottalhoz, az idegen katonaság eltávolítása érdekében; de eredmény nélkül.

Rákóczy Ferencznek Zrinyi Ilonával 1666-ban történt esküvőjén Szemere László és Kazinczy Péter képviselték a vármegyét, mely száz forint értékű aranyozott kelyhet ajánlott fel az ifjú párnak.

Az általános elégtelenség közepett, a fenyegetett alkotmány és vallás-szabadság védelmére összeesküvés szövődött, melynek élére maga a nádor állott. Az 1667. évi beszerzebányai gyűlésen, a melyen Zemplénből Rákóczy Ferencz, Bocskay István főispán, Farkas László alispán, Chernel Pál és Kazinczy Péter vettek részt, már számosan csatlakoztak a mozgalomhoz. Főleg Kazinczy Péter kezdett mindegyre nagyobb szerepet játszani, a kit ekkor a vármegye gróf Rottalhoz is elküldött, a vallásügyi sérelmek ügyében. Wesselényi váratlan halála azután egészen más irányt adott a mozgalomnak.

1667-ben Szemere Lászlót választották alispánná, a kinek alispánsága alatt tizenhárom felvidéki vármegye rendei jöttek össze Sátoraljaújhelyben, hogy a vallásügyi sérelmek dolgában értekezzenek egymással. Ezen az értekezleten felolvasták az előző (1666) évben intézett felíratra leérkezett királyi választ, tartalmánál és hangjánál fogva, Szelepcsényi kancellár nem merte felsőbb helyre terjeszteni. A békekötés ellenére 1668-ban a törökök ismételen

betörték a vármegye területére; e miatt azután az 1669. évi eperjesi összejövetelen a zempléni rendek élesen kifakadtak gróf Pethő Zsigmond ellen, a ki szerintük azért ingerelte a törököt támadásra, hogy az idegen zsoldos hadnak a tovább maradásra jogezíme legyen.

1668-ban telepedtek le a jezsuiták is Patakra, Báthory Zsófia adományára következtében és noha a vármegye mindenképpen tiltakozott a betelepítésök ellen, a birtokbaiktatást meglepetésszerűen keresztülvitték. (Szirmay i. m.) Mindazonáltal még ebben az évben, április 17-én, a református iskola ismét visszakerült Patakra.

Wesselényi nádor halála után az összeesküvés vezérei Nádasdy Ferencz és Zrinyi Péter lettek. Ez utóbbi Nádasdy unszolására, 1668 első napjaiban, Patakra ment, a hol vejének, Rákóczy Ferencznek is szólt a mozgalomról; a mikor azonban látta, hogy az teljesen anyja befolyása alatt áll, inkább Báthory főispánnal lépett összeköttetésbe, a ki köré az egész felvidéki protestáns nemesség gyülekezett. (Millenn. Törv. VII. 245.) Zrinyi küldetése nem volt teljesen eredménytelen, mert kibékítette a protestánsokkal Rákóczy Ferenczet, a ki az április 26-án kelt egyezségben visszaadta a protestáns papoknak és tanítóknak jövedelmeiket, a pataki tanárok elmaradt fizetésének kárpótlására négyezer forintot tett le és birtokain a protestánsok szabad vallásgyakorlatát biztosította; ezzel a protestánsokat teljesen megnyerte. De a felkelés tervét még 1669-ben elárulták a bécsi udvarnak és a mikor Zrinyi Rákóczy Ferenczet a török segélyről értesítette, már az egész ügy veszendőben volt. Rákóczy azonban, még mitsem tudván a Dunántúl történetéről, 1670 elején fegyverbe szólította a Felvidéket, a mi annál könnyebben sikerült, mert a január 24-ére Kassára összehívott gyűlés betiltatott. A rendek ennek ellenére három had felállítását mondták ki, melyek egyikét Bocskay főispán vezérlete alá rendelték s a vármegyék által készített veres zászlókat szétosztották a katonaság között. (Millenn. Tört. VII. 259.)

Wesselényi-téle
összeesküvés.

Április 9-én Rákóczy Ferencz pataki várában az elégületlenek közül többen jöttek össze tanácskozásra; így Bocskay főispán, Szuhay, Szepeszy, Bornemisza, Forgách, Chernel, Kubinyi, Marezibányi, Komjáthy, Fáy, Kazinczy, Barkó és Rády. A hangulat, főleg a Zrinyi leveleinek hatása alatt, rendkívül harcziás volt. Véletlenül éppen aznap érkezett Patakra gróf Starhemberg Rudiger, néhány tisztje kíséretében, hogy katonái számára az uradalmi erdők-ből favágásra engedélyt kérjen. Az egybegyűltek Tokaj várának átadását kérték tőle, és minthogy azt megtagadta, Rákóczy elfogatta őt és Regécz várába vitette.

Ezzel beállott a Felvidéken is a nyílt szakadás. Rákóczy és Bocskay csakhamar öt—hatezer emberből álló hadat toboroztak össze, melynek egy részével Tokajt vették ostrom alá; de a várórség vitézül ellenállott s így nem sokra mehettek. A Felvidék egy része nem jó szemmel nézte az egész felkelést; főleg a protestánsok idegenkedtek a mozgalomtól. Maga Bocskayné is kárhoztatta a férje eljárását és előre sejtván a bekövetkezendőket, Huszt várába menekült.

A gombási harc (április 23), melyben Zemplénből két zászlóalj vett részt, felvillanyozta a felkelőket. Rákóczy Tállyára hívta a vármegyéket tanácskozásra. Bocskay, a ki Onod várát kerítette kézre, szintén erősen bízott a felkelés diadalában. Alig néhány nappal később érkezett Zrinyi levele, melyben Rákóczyt és Bocskayt a történetekről értesítette; ezt követte Lipótnak április 22-én kelt leirata, melyben Rákóczyval mindennemű érintkezést megtiltott. E lesújtó hírekre Szemere László alispán Zemplénbe egybe hívta a rendeket, mely alkalommal mindenekelőtt elhárítani igyekeztek maguktól a gróf Stahremberg elfogatásában való részességet. A felkelés elnyomására, gróf Barkóczy Ferencz, Keresztes István és Balpataky János vezérlete alatt, nemesi felkelő sereget szerveztek, mely Sporek János lovassági tábornok hadával egyesülve, Bocskay István hadát a Bodrog partján, Bodrogszerdahely alatt, megtámadta és azt az első puskalövessel szétűzte. Maga Bocskay még a támadás előtt gyáván megszökött és dézmás hordókban vitette át magát a folyón, honnan Soós Györggyel álruhában Erdélybe menekült, a hol 1671. december 24-én meghalt. Hasztalan igyekezett Bónis Ferencz, a felkelés

lelke, a szaladókat visszatartani, az általános félelem következtében neki is menekülnie kellett. Bónis Sztropkó várába szándékozott menni, hol a drágaságait akarta elhelyezni; de útközben Fodor Adám és társai rajtaütöttek, kifosztották és június 11-én Parnóra vitték, Sporek főhadiszállására.

Rákóczy Ferenc, a ki éppen Szerencs várában tartózkodott, Kazinczy Pétertől értesült az összeesküvés fölfedeztetéséről és arról, hogy Sporek tekintélyes haddal közeledik. E hírre először Erdélybe akart menekülni, majd Munkácsra sietett anyjához, hogy az számára kegyelmet kérjen. Báthory Zsófia mindenekelőtt szabadon bocsátá a Regécz várában fogva levő Stahremberget és gróf Kolonicsot s gazdagon megajándékozta őket; majd a Sátorajújhelyben június 10-én kötött egyezség alapján, Sárospatakot összes hadiszereivel átadta Sporeknak, a ki június 24-én hatszáz emberével azt el is foglalta. (Adalékok 1898. évf.)

A megtorlás.

A felkelés ezzel véget ért és következett a megtorlás. Noha a vármegye jórésze alig tudott az egész mozgalomról, a hatalom kegyetlenül érezte sujtó karját az ártatlanokkal szemben is. Az áldozatok sorát Bónis Ferenc nyitja meg, a kit a pozsonyi törvényszék halálra ítelt; 1671 április 30-án ki is végezték. Az elmenekült Boeckay István, Wesselényi Pál, Forgách Miklós és Lónyay Anna, Kemény János özvegye, hűtlenségi bűnben elmarasztaltattak és javaik lefoglaltattak.

Rákóczy Ferenc, az anyja közbenjárására, kegyelmet nyert ugyan, de ezt drágán kellett megváltania, mert 200.000 forintot gabonában és 155.000 forintot egyéb élelmiszerekben kellett fizetnie még az 1671. év folyamán; azonfelül pedig a császári főtisztek között osztotta szét a sárospataki várba I. Rákóczy Györgytől összehordott roppant értékű mükincseket, melyek ekként idegen kézre kerültek.

Kazinczy Péter, a ki kath. hitre tért át és ezzel Báthory Zsófia pártfogását is megnyerte, szintén kegyelmet nyert. Boeckay Istvánnét, a ki elhagyván biztos menedékhelyét, férje után Zemplénbe jött vissza, a császári had Parnón elfogta, a honnan bilincsekben, Szatmár várába hurzolták. Érdekében 1670 június 22-én Apaffy Mihály fejedelem írt Rottal János tábornoknak (Adalékok 1897.), a vármegye pedig engesztelő ajándékokat küldött Hoehnernek, Rottalnak, Heisternek és Montecuccolinak; sőt Szelepcsényi primás kancellárhoz is fordultak, Boeckay főispán érdekében. Szemere László alispánnak sikerült magát tisztáznia, mert 1672-ig a hivatalában maradt. Az elfogott felkelők közül Köröskényi Mátyást, husz társával együtt, Cob tábornok Sátorajújhelyben karóba húzatta, míg más negyvenet a czéki erdő fáira akasztatott fel. (Adalékok 1897—99. évf.; Millenn. Tört. VII. 263—68; Pauler Gyula: Wesselényi és társainak összeesküvése; Szirmay i. m.)

Több sem kellett a bécsi kormánynak; most már elérkezettnek látta az időt alkotmányunk és vallásszabadságunk megnyirbálására. Megkezdődött a protestánsok üldözése; a protestáns papok közül többeket a csehországi börtönökbe hurzoltak, másokat gályarabságra ítélték.

Tokaj, Szerencs, Tállya, Liszka, Mád, Tarczal helységeiben idegen katonaság táborozott, mely főleg a Hegyalját sanyargatta. Sporek nem elégedett meg az eddig elfogottakkal, hanem egy Fodor Adám nevű homonnai nemest, különben teljesen elvetemült embert, megbizott a gyanúsítottak összefogdosásával; de Fodort a nép Ónod vidékén megtámadta és kegyetlenül elverte.

A kormánynak első sorban pénzre volt szüksége. Ezért még 1671-ben a nemességre is adót vetett ki, melyet azonnal be kellett szállítani. A vármegye kénytelen-kelletlen engedelmeskedett, de feliratot intézett, melyben a magyar nemesség adómentességi jogát hangsúlyozta. Ez azonban irott malaszt volt, mert a kivetett adót be kellett hajtani; a ki nem fizetett, azon kétszeresen vették meg.

1672-ben, a nemességre kivetett 64.000 forint adón kívül, még százezer köből gabonát kellett kiszolgáltatni; 35.000 köből gabonának készpénzért leendő megváltása rendeltetett el. A katonaság eltartására pedig portánként húsz forintot vettek ki.

A hűtlenségbe esett Soós György kövesdi várát 1673-ban levegőbe röpítették, s ez azóta romokban hever.

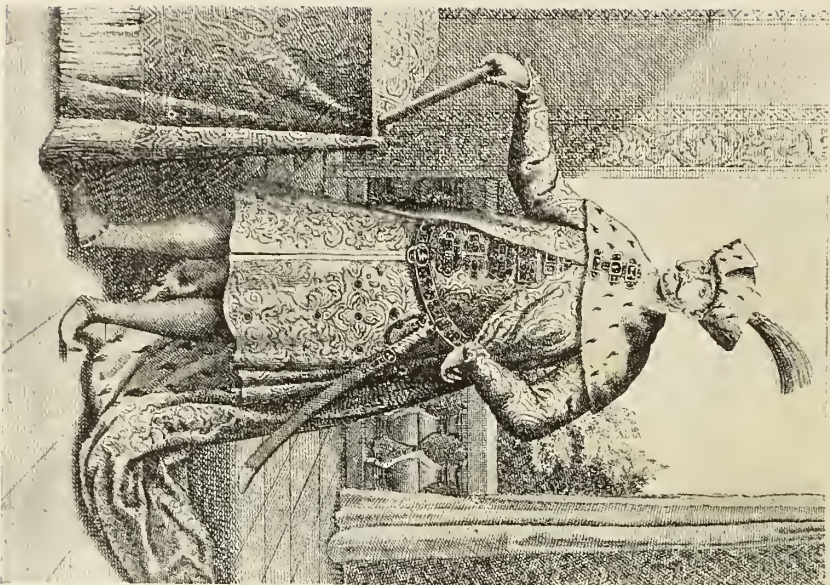
I. Rákóczy György. (Egykorú festmény a Történelmi Képesarnokban).

II. Rákóczy Ferencz gyermekkori képe.
(Egykorú festmény a Történelmi Képesarnokban).

II. Rákóczy Ferencz neje.
(Egykorú festmény a bécsi császári képtárban).

II. Rákóczy Ferencz.
(Egykorú rézmetszet az Orsz. Képtárból.)

Borsi. — A Rákóczy-emléktábla.

1672-ben Gersei Pethő Zsigmond lett a főispán, mire Szemere László lemondott az alispánságról és utóda Chernel Pál, kir. kúriai ítélőmester lett. Az új alispánnak nyomban a kassai kamarával gyűlt meg 'a baja, mert a kamara a hátrálékos adókat követelte és katonasággal fenyegetődött. A vármegye mindazonáltal megfelelt a követeléseknek, sőt a hűség nyilatkozata legfelsőbb helyen különös tetszésben részesült. Spankau Páris azonban mindigre az Erdélybe menekült bujdosóktól tartott, miért is az alispánt Kassára rendelte, hogy vele ez ügyben tanácskozzék (Adalékok 1903. 236.). A tanácskozás eredményeképpen a vármegye Petrőczy Istvánt, Kende Gábort, Szuhay Mátyást és Szepesy Pált számúzta s mind ezek, mind pedig Serédy Benedek, Gyulaffy László, Pataky János, Bessenyei István és Szuhay Gáspár fejére kétezer tallért tűzött ki.

1673-ban Chernel Pál elhalván, Putnoky Ferenczet választották alispánná. Az új alispán az Erdélyből betörni készülő bujdosók ellen száz lovasból és ugyanannyi gyalogusból álló hadat állított ki, az elfogott nemesek érdekében pedig, a leleszi prépost elnöklete alatt, küldöttséget menesztett Kassára.

Lipót király 1673-ban kelt leiratával értesítette a vármegyét Ampringen Gáspárnak Magyarország kormányzójává történt kinevezetéséről. Az új kormányzó számos intézkedést léptetett életbe. Összeíratta az árvákat, azok ellátásáról gondoskodott, de természetesen legfőbb gondja az adózásra és a katonatartásra irányult s ebben az ügyben tőmérdek leirat érkezett a vármegyéhez. A bujdosók betörésétől tartva, a hajózható folyókon minden járművet összeszedetett s ezeket Patakra és Tokajba vitette. Szuhay, Szepesy és Kende Gábor még 1672. szeptember havában Szerencset és Tokajt fenyegették, de nem lévén ostrom-ágyújuk, elvonultak és szeptember 14-én Szinnánánál Spankaut is megszalasztották. (Millenn. Tört. VII. 314.) De Spankau, gróf Cob Farkas Frigyes tábornokkal egyesülve, Györkénél szétűzte őket, mire oly rémület vett erőt a Hegyalján, hogy Tarczal lakosai nyomban szétfutottak. A Hegyaljáról menekült bujdosók összefogdosására Spankau a vármegyétől kért segílyt; a vármegye ki is állított száz gyalogusból és ugyanannyi lovasból álló hadat, de azért a bujdosó kuruczok támadása nem szűnt meg. 1674-ben Sátoraljaúj helyben a pálosok monostorát támadták meg, mely alkalommal a pálosok kettőt közülök elfogtak. A kuruczok elkeseredését csak növelték azok a kegyetlen kínzások, melyekkel elfogott társaikat kivégezték; de másfelől a vármegye protestáns lakossága, az újabb vallásüldözések következtében, mégis inkább rokonszenvezett velük és szívesen nyújtott nekik búvóhelyet. 1674. február havában, Szelepcsényi primás rendelőtére, a leleszi konvent az összes bodroglózi protestáns papokat és tanítókat Pozsonyba idézte, a kiket a törvényszék nagyrészt gályarabságra ítélte. (Millenn. Tört. VII. 327.) De a kuruczok is véres bosszút állottak elnyomóikon, sőt gyakran ártatlanok is áldozatul estek elkeseredésüknek. 1675 július 30-án, Fekete János vezetése alatt, egy kurucz csapat, átkelven a Tiszán, Nagytárkányban Sennyey Ferencz kállai kapitányt egész háznépével együtt legyilkolta. (Adalékok 1897. 272.)

Ebben az évben (1675) a fogyasztási adóknak új nemét rótták ki a vármegye lakóira, a mennyiben az élelmi czikkek után bizonyos díj fizetését követelték a nemességtől is; ez azonban még nem volt elég, mert néhol az idegen zsoldoshad tiszti-kara, még a földesurakat megillető jogokat, mint például a koresma-jogot is, lefoglalta. Ez időtájt három ezred állomásozott a vármegyében (Caraffa, Schaffenberg és Herberstein) és mivel a nép már nem győzte eltartásukat, a nemességre fejenként öt—öt frtot vetettek ki.

Gersei Pethő Zsigmond főispán elhalván, gróf Drugeth Zsigmondot nevezték ki főispánná, a kit 1675 október 24-én Mokchay András leleszi prépost Terebesen iktatott hivatalába.

Az 1675. év inséges volt és a gyakori tüzek miatt eltiltották a dohányzást, a mi ugyan nem sokat használt, mert a kuruczok eleget gyújtogattak. 1676-ban döghalál pusztított s a gyakori török betörések következtében rendkívüli volt a drágaság. (Szirmay i. m.) Minthogy a kuruczok gyakran — lengyel segílyvel — bebecsaptak a vármegyébe, 1676-ban Lipót király, ennek megakadályozására, Drugeth főispánt küldte, Szirmay István kíséretében Lengyelországba. Távolléte alatt a tisztújító közgyűlésen, a melyen Csicseri Orosz

Pál és testvére János elnökölt, négy jelölt közül Szent-Ivány Mihályt választották alispánná, Komjáthy Péternek pedig megengedték, hogy a kuruczok üldözésében szerzett zsákmányt magának megtarthassa. De Komjáthy szabad csapata ellenére, a kuruczok 1676-ban október végén ismét megjelentek a vármegye területén, ezúttal Kásó falut fosztván ki, és megjelenésük oly ijedelmet keltett a vármegyében, hogy az őszi közgyűlést el kellett halasztani.

Drugeth főispán 1677-ben tért vissza Lengyelországból; útja eredménytelen maradt, mert nem tudta megakadályozni, hogy a lengyelek és a francziák a bújdosókat, habár csak közveve is, ne támogassák. Ez az év különben ismét véres összeütközésekkel telt el. A bécsi kormány Cob tábornokot nevezte ki kassai kapitánynya, kinek már a neve is rémületet okozott a vármegyében. Cob október 7-én levelet intézett a vármegyéhez, melyben a felkelőkkel érintkezőket is halálbüntetéssel fenyegette; majd meghagyta a vármegyének, hogy a felkelők családtagjait, ha itt tartózkodnának, utasítsa ki a területéről. Fenyegetéseit be is váltotta, mert csakhamar egy Pika Gáspár nevű sátoraljaujhelyi protestáns embert karóba húzatott. Ezidőtájt a vármegye területén Józsa páter, tállyai plébános, a ki magát a pápa generálisának nevezte s eleinte a kuruczok egyik legelszántabb vezére, utóbb azoknak legvadabb üldözője lett, szállította Cob tábornoknak az áldozatokat; a mikor azonban 1678-ban Thökölyhez csatlakozott és a következő évben ismét labanczezá lett, a kuruczok új vezére, Thököly Imre parancsára, Felcz helyettes kapitány lesből elfogatta és átpártolásáért lefejeztette. (Millenn. Tört. VII. 334. 343. és Adalékok 1899. évf.) Józsa páter egyik lánglelkű szónoka volt a kuruczoknak s két ízben történt átpártolása, majd a kuruczok ellen tanúsított gyűlöletes magatartása, szinte lélektanilag megfejthetetlen lenne előttünk, ha nem tudnók, hogy mindezt asszonyi kéz intézte.

A kuruczok még 1677 folyamán visszaadták a kölcsönt Cob tábornoknak. A Hegyalját őrző németek Pava ezredes alatt, Kesznyétnél, meglepték Becsey Gergely kurucz csapatát és összeharásolt borukat elvették. Becsey ekkor hirtelen összeszedte a Hegyalján portyázó kuruczokat és Lucz tájékán meglepte a németeket; a lovasokat és gyalogokat levágta, a tiszteket pedig, számszerint harminczkettőt, karóba húzatta. Csak egyet hagyott életben, a kit Kassára küldött hírmondónak (Millenn. Tört. VII. 337. — Szirmay i. m.). Cobbot tehát, mert kegyetlenkedéseivel nem ért célzt, 1677-ben visszahívták s helyét 1678-ban gróf Wrba foglalta el, a ki bűnbocsánatot hirdetett a felkelőknek. Ampringen Gáspár kormányzó újabb és újabb vizsgálatokat akart tartani, de a vármegye maga is megtagadta e rendelkezések végrehajtását, mert veszélyesnek tartotta a nép összeüdítését.

Thököly Imre.

Thököly, a kuruczok új vezére, az 1678—79. évi támadások sikereinek hatása alatt, csakhamar elárasztotta leveleivel a vármegyét, hol híveinek száma napról-napra gyarapodott, noha Drugeth Zsigmond főispán mindent elkövetett, hogy a vármegyét megtartsa a Lipót iránt való hűségében. A vármegye intéző körei, látván a közhangulatot, 1680-ban előterjesztést tettek az elviselhetetlen közterhek apasztása iránt, főleg pedig a nemességre kivetett adókat kifogásolták. Strassoldo tábornok azonban az e végből nála Kassán tisztelgő Szent-Ivány Mihály alispánt és Darnay Pétert bilincsbe verette. Ezzel természetesen csak a Thököly-pártiak számát gyarapította és a főispán helyzete súlyosbbodott a vármegyében, noha Szirmay István ebben az évben tárgyalásokba bocsátkozott Thökölyvel. Sőt másfelől is veszedelem fenyegette a király híveit, mert Tarezal és Tolesva is behódolt a törököknek. (Adal. 1893., 92. l.)

A nagy erkölcsi siker, a mit Thököly elért, 1681-ben még fokozódott. Báthory Zsófia 1680 július 14-én történt halálával, immár semmi sem állott útjában a Zrinyi Ilonával kötendő házasságának, melylyel nagy vagyont, számos újabb híveket és Munkács várát kapta hozományul.

Az 1681 április 28-ára összehívott országgyűlés miatt a harczólo felek között egy időre fegyverszünet állott be, mely báró Saponara sárospataki kapitány közbenjárására, november 13-án megújított. A vármegyét a soproni országgyűlésen Szent-Ivány Mihály és Szemere Pál képviselték; de az országgyűlés, főleg a vallásügyi sérelmek dolgában, nem vezetett eredményre. A fegyverszünet alatt Thököly török segítséget nyert, melylyel 1682

nyarán hatalmába kerítette Tokajt, majd Ónodot, s innen Kassa felé vette útját, melyet Szirmay András július 20-án hatalmába kerített. (Millenn. Tört. VII. 362. — Szirmay András naplója. — Adalékok. II—IV. évf.)

Bécsből gróf Cronsfeld Ferencz tábornok vezérlete alatt német ezredet küldtek Zemplénbe, mely azonban Varrannónál tovább nem jutott. Thököly egy ízben kiüzte az idegen csapatokat, de szerencsecsillagának hanyatlásával újra visszatértek Varrannóra, a hol 1702-ig élösködtek a nép nyakán. (Adalékok 1905. 45.) A pataki vár is császári kézben maradt, még az 1682 november 19-én kötött egyezség után is, noha Thököly a fegyverszünet tartamára jóformán egész Felsőmagyarország ura lett. (Millenn. Tört. VII. 364.)

Kara Musztafa, az új nagyvezér, 1682-ben szövetséget kötött Thökölyvel és a következő év tavaszán (1683) 250.000 főnyi hadával átlépve Magyarország határait, vele egyesült. Ekkor egész Zemplént a táborában találjuk. Hasztalan intette Esterházy Pál nádor a vármegyét a Lipót iránt való hűségre, a Csicsva várában tartott közgyűlés, Thököly fölhívására, általános fölkelést rendelt s a fölkelés költségeire négyezer aranyat fizettek le. A mikor Thököly június 21-én formyszerűen felmondta a fegyverszünetet, útja valóságos diadalmenet volt Zemplénben. A magára hagyott Saponara tábornok kénytelen volt Sárospatakot feladni, melyet csakhamar Tokaj elfoglalása is követett. Június 27-én Thököly nagy kísérettel jelent meg Sárospatakon a református templomban, a hol Debreczeni Ember Pál tartott hit-szónoklatot. Thököly megjelenésével a sárospataki jezsuitáknak is menekülniök kellett; vagyonukat, valamint a plebániát, iskolát és ispotályt szeptember 15-én foglalták le. A vármegye Szerencsen fogadta Thökölyt, a ki innen Tallyára ment és ott gyűlést tartott. Drugeth Zsigmond, a Thököly-párt nyomása alatt, Farkas Lászlót nevezte ki helyettes alispánná, míg a vármegye Klobusiczky Pált választotta alispánná, a ki a körülmények kényszerítő hatása alatt e nehéz feladatra vállalkozott is. Egyedül Klobusiczky Ferencz maradt meg a Lipót király iránt való hűségben és néhány köznemest és vitézt Tarczal városában gyűjtött egybe, de onnan Thököly hadai elől Bécs felé vette útját. (Szirmay i. m.)

Bécs felmentésével (szeptember 12) a helyzet lényegesen megváltozott. Míg a török had eszeveszett futásban keresett menedéket, addig Thököly Felsőmagyarországba vezette hadát s az év végén a Lengyelországba átvonuló Szobieszki hadára esapott; de a lengyel király kancellárjának 1684 január 10-én kelt intő levelére, abbahagyta a támadást. A mint Thököly szerencsecsillaga hanyatlott, azok, a kik kénytelen-kelletlen hozzája csatlakoztak, az elsők voltak, kik pártját odahagyták. Ezek közé tartozott Homonnai Drugeth Zsigmond főispán is. Csakhogy Thököly, kinek ekkor még hatalmában volt Felsőmagyarország egy része, Drugeth főispánt Csicsva és Terebes váraitól megfosztotta, Homonnát pedig megadásra kényszerítette. Drugeth Zsigmond ezt már valószínűleg nem érte meg, mert 1684 április 14-én elhalálozott.

Az 1684. évben Zemplén még Thökölyt uralta, a ki súlyos szolgáltatásokat követelt a vármegyétől a hadjárat folytatására. Márczius 10-én 200 szekér szénát, 400 szekér fát és 500 köböl zabot rendelt (Adalékok 1897. 31); november 1-én Sárospatak várából kelt rendeletével pedig újból katonát és hadai számára élelmet kért a vármegyétől. A következő évben azonban megváltozott a helyzet. A labanczok ugyan még 1684-ben a Krajnyát dúlták, de tovább nem jutottak; 1685. év nyarán azonban, Eperjes eleste után, Thököly hatalma megtört, szeptember 29-én Tokaj is kaput nyitott gróf Schultz Bálint tábornok hadai előtt, a ki ezt megelőzőleg Homonnát, Vinnát és Sztropkót is elfoglalta és október 3-án Sárospatakot vette ostrom alá. A sárospataki vár vitézül ellenállt és csak Thökölynek, Váradon, október 31-én, történt elfogatása után adta meg magát; példáját csakhamar követte Regécz is. (Millenn. Tört. VII. 435. — Adalékok 1898. 280.)

Thököly elfogatásának hírére nagy rettegés szállotta meg a kuruczokat. Petneházy hétezer főnyi hadával átpártolt Caprara Aeneas táborába, felajánlván kardját a török ellen; attól kezdve válllvetve működött közre a törökök kiűzésében. Thököly elfogatásának tulajdonképpeni okozója Szirmay István volt, a ki Lipót rendíthetetlen híve lévén, ki akarta békíteni Thökölyt az urával. Thököly hajlandónak is mutatkozott az alkudozásokra, a mikor

a jószándékú Szirmay, még mielőtt valamely eredményt elért volna, Bécsbe utazott, hogy küldetéséről beszámoljon; ott pedig, miután kikérdezték eljárásáról, elfogták és Szirmay vallomása alapján értesítették a törököt, hogy Thököly alkudozásokba igyekszik bocsátkozni Lipóttal. Az utolsó évi vesztes hadjáratok miatt megrémült török ezután úgy akart a bécsi udvarnak kedvében járni, hogy Thökölyt lánczra verette. A török ugyan hamar megbánta tettét és Thökölyt szabadon bocsátotta, csakhogy ekkor már egész Zemplén ismét Lipót táborában volt.

Alig helyezkedett el a császári sereg Zemplén területén, megkezdődött az adónak irgalmatlan behajtása. (Adalékok 1901. 75.) Az új korszak báró Barkóczy Ferencz 1685 október 30-án történt kinevezésével kezdődik, a kit Benkovics Agoston leleszi prépost, váradi püspök iktatott méltóságába. Klobusitzky Pál lett ismét az alispán, kinek székfoglalóján gróf Csáky István, Caprara Aeneas és gróf Schultz Bálint tábornokok is jelen voltak. Az alispánválasztás alkalmával tartott megyegyűlésen általános bűnbocsánatot hirdettek, egyszersemind azonban a munkácsi várral, melyet Thököly hőselelkű neje, Zrinyi Ilona védett, mindennemű összeköttetést, hűtlenségi per terhe alatt, eltiltottak (Szirmay i. m.) Klobusiczky Pál nem sokáig maradt az alispánságban és azt hozván fel ürügyül, hogy őt csak a Thököly-párt erőszakoskodása kényszerítette az alispáni tisztség elvállalására, lemondott; példáját követték a szolgabírák is. 1686-ban tehát Szent-Ivány Mihályt választották meg másod-alispánná, kire az egész közigazgatás nehezedett. Az első-alispán, Klobusiczky Ferencz, továbbra is megmaradt a hivatalában és az előző években tanúsított hűségéért Zétény várát, továbbá Abarát és Bést nyerte Lipót királytól.

Egyúttal azonban a felekezeti harc is megújult. A Patakra visszatért jezsuiták már 1686 folyamán nagyon ügyeltek a katolikus ünnepek megtartására, sőt az ily ünnepeken dolgozó protestánsokat katonai erővel hajtották haza a mezőről, s ily alkalommal gyakran marháiktól is megfosztották őket. A pataki templomot 1686 október 5-én foglalta el Klobusiczky Ferencz a katolikusok számára, sőt ezt 1687-ben az ottani református iskolának fegyveres erővel való elfoglalása is követte. Csak 1687 június 6-án nyertek a protestánsok gróf Csáky István főispántól engedélyt, hogy templomépítésre helyet szerezhessenek. (Adalékok 1898. 63.)

Sok gondot okozott a vármegyének az idegen zsoldos had is. Még 1686-ban Tarczal városában egy ezred vásas-német volt elszállásolva, de gyalogosok is tanyáztak e vidéken, a kik valóságos útonállók voltak. 1687-ben Gyöngyösi Istvánt, az újonan választott tarczali lelkészt, a mint új szék-helyére igyekezett, két-háromszáz német „talpas“ útközben megtámadta s miután mindenéből kifosztották, nejét egy ingre vetköztetve bocsátották útnak.

Gróf Caraffa Antal, a vármegyében kihirdetett bűnbocsánat ellenére, Eperjesen vértörvényszéket állított fel és kínos halálra íteltette mindazokat, a kikre a hatalom gyanakodott. Az áldozatokat egy Tábori Erzsók nevű Újhelyből való nőszemély szolgáltatta, kicsalva az áldozatokból az áruló szót, mely őket a kőpadra hozta. De a zempléniak mégis kikerülték a kínoztatást, mert báró Barkóczy Ferencz közbenjárására, a vármegye urai négyszáz aranyat adtak össze, melyet nagyobb mennyiségű tokaji aszú bor kíséretében Klobusiczky Ferencz alispán és Benkovics Agoston leleszi prépost vittek el Caraffához, a kit ekként kiengeszteltek s a vérszomjas tigris lemondott a zemplénierről. A vértörvényszék működése országszerte általános felháborodást keltett, minek báró Barkóczy és Beresényi Miklós nyíltan kifejezést is adtak a nádor előtt. Az 1687. évi országgyűlés, melyen Ferenczy Ferencz és ifjabb Szent-Ivány Mihály képviselték a vármegyét, az eperjesi mézszárlásnak véget vetett és a még fogva levő néhány zempléni, mint Szirmay András, Nagymihályi, gróf Pethő László, Szemere Pált, Apagyi Gábort szabadon bocsátották. Még az országgyűlés folyamán a vármegye 295 lovas küldött Munkács ostromára, mely vár 1688 január 13-án kaput nyitott. Zrinyi Ilona Bécsbe költözött, a Rákóczy árvák gondnokává pedig Klobusiczky Ferenczet nevezték ki. Klobusiczky ekként lemondván az alispánságról, helyébe 1688-ban négy jelölt közül, Ferenczy Ferenczet választották meg.

A következő évek ismét a törökök elleni háborúval s a Thököly bűdosóival folytatott esetepatékkal teltek el. Várad, mely 1689-ben került ostrom alá, csak 1692-ben adta meg magát s ez egész idő alatt a Hegyaljáról kellett élelmet szállítani az ostromló seregnek. 1691-ben Szent-Ivány Mihály lett az alispán, a ki a bekövetkezett súlyos időkben, közel húsz éven át viselte az alispáni tisztet. (Szirmay i. m.). Mindjárt hivataloskodása kezdetén rendkívül súlyos új adózási rendszer lépett életbe, melynek megváltoztatása végett gróf Nádasdy Lászlót, a sátoraljaújhelyi pálosok priorját, és báró Barkóczy Lászlót Bécsbe küldték, de ezek onnan eredménytelenül tértek vissza.

Thököly mozgolódásainak híre már 1690-ben zavarta a vármegye intéző köreit; a mikor pedig hívei egyikének: Petrőczy Istvánnak a támadásáról szállingóztak a hírek, a vármegye díjat tűzött ki Petrőczy elfogatására; de a hír ezúttal hamisnak bizonyult. Kurucz támadástól tehát nem kellett tartania a vármegyének, de adót annál többet kellett fizetnie, miért is a vármegyének adószedőkről is kellett gondoskodnia, mely nem irigylendő tisztségre Szirmay Miklóst választották meg, míg a számfejtési teendőket Kazinczy András végezte. Emellett 1693-ban Váradra a katonaságnak kenyeret, Selmezbányára pedig napszámosokat kellett szállítani. A nemességre kivetett óriási hadiadón kívül, 1694-ben elemi csapás is sújtotta a vármegye birtokosait, mert a sáskák mindent elpusztítottak. A rendek hasztalan szólaltak fel a súlyos adóteher ellen, sőt 1695-ben gróf Bercsényi Miklóst is felküldték Bécsbe, a hol engedményként megígérték, hogy ezentúl csupán három ezred fog a vármegyében állomásozni; de azért 1696-ban téli szállásra még a gróf Solari-féle ezredet is a Hegyaljára vezényelték. (Adalékok 1902. 76.)

1696-ban a vármegye kormányát ifj. Barkóczy Ferencz vette át, a kit a főispáni méltóságba Benkovics Agoston leleszi prépost, mint királyi biztos, iktatott be. A rendkívül nagy teher, az idegen zsoldosok zsarolása és a vallásüldözés csakhamar általános elkeseredést keltettek Zemplénben, a mit Thököly katonái is titkon szítottak s ez 1697-ben véres lázadásra szolgáltatott alkalmat. A lázadás július 1-én Sátoraljaújhelyen vásári verekedésből származott; a vásárosok összevesztek a zsaroló németekkel s a küzdelemben némely forrás szerint 18, más forrás szerint (Thaly Kálmán) 40 zsoldost levágtak. A vásári verekedésből hamar általános mozgalom támadt a parasztek körében, a kik a Jakab-napi vásár hősei körül csoportosultak. Vezérek: Tokay Ferencz, alig húsz éves ember, Szalontay György és Kabay Márton református pap voltak. A felkelők, első sikereiken felbátorodva, Sátoraljaújhelyről Patakra törtek, melynek őrségét lekaszabolták; majd Tokaj várát is kézrekerítették. A mozgalom hírére, herezeg Vaudemont lovassága és más ezredek rendeltettek Felsőmagyarországba, a hol július 19-én Tokajt és július 20-án Sárospatakot is visszavették. A felkelők egy része átmenekült a Tiszán, más része a szaláncezi hegyekben talált búvóhelyet; de Tokajt és Kabayt elfogták s mindketten börtönben végezték az életüket. (Millenn. Tört. VII. 498. Thaly Kálmán. II. Rákóczy ifjúsága. 540. Gróf Bercsényi család II. 173. Századok 1898. évf.)

Szavoyai Jenő, a kit ekkor a törökök elleni hadjárat foglalt el, nem igen bizván a vármegyéből szervezett felkelő-seregben, a brandenburgi és a dán ezredek vezényelte Zemplénbe, a hol azok sok kárt okoztak. De a Deák Pál parancsnoksága alatt álló magyar lovasság sem volt jobb az idegen zsoldosoknál, úgyannyira, hogy a gyakori panaszok miatt Deák Pált visszahívták s a lovasság vezére Bercsényi Miklós lett. Az idegen ezredek csak 1698-ban kaptak rendeletet az elvonulásra, mely alkalommal a krajnyaiak többeket közülök meggyilkoltak, sőt néhány ágyújokat is elvették. (Szirmay i. m.)

1698-ban a kivetett hadi adóból 157.892 frt esett Zemplénre, de ezenfelül még más terhek is neheztedek a vármegyére. I. József király esküvőjére, melyen a vármegyét ifj. Barkóczy Ferencz főispán, Szirmay István és Balogh István jegyző képviselték, Zemplén, a felajánlandó nászajándékra, 870 frtot szavazott meg.

Az 1699 január 26-án kötött karloviczi béke hírére, a vármegye, a fennálló adóteher könnyítése végett, küldöttséget menesztett Bécsbe, a hol a kül-

A Tokay-féle lázadás.

döttek ezúttal sikerrel jártak, a mennyiben Zemplén adóját jelentékenyen mérsékeltek; e miatt azonban Zemplénnek a szomszéd vármegyékkel gyúlt meg a baja, a melyek 1700-ban e kedvezmény miatt tiltakoztak, mely alkalommal főleg a Hegyalja kedvező gazdasági helyzetét hangsúlyozták; pedig a híres hegyaljai szőlők, a folytonos háborúskodás következtében, jórészt parlagon heverték, és felújításukra — mint azt a vármegyeválasztásában megjegyezte — az akkori gyér számú népesség nem volt elég. Mindazonáltal még 1700-ban is 55,114 frt 49 denárt kellett a nemességnek fizetnie, sőt e nehéz időkből a vármegye nemessége nem feledkezett meg a török rabságban sýnlődő társairól sem, a kiknek kiváltása ezéjából, rövid idő alatt ezeröttszáz frt gyúlt egybe. Az elégületlenség, főleg a jobbágyok között, mindegyre nőtt, melyet azonban a bécsi kormány a földesurak ellen akart kijátszani. Heissler felvidéki főkapitány még 1693-ban ráírt a vármegyére és a ruthéneket a vármegye oltalmába ajánlotta; az 1697. évi hegyaljai zendülés után pedig herczeg Vaudemont, felsőbb meghagyásból közhírré tette, hogy az udvar a lakosok érdekeit minden túlhajtás ellen oltalmazni fogja; ezek azonban üres ígéretek voltak. (Millenn. Tört. VII. 533.)

Könnnyen felloboghatott tehát a felkelés lángja, csak lett volna ügyes kéz, mely azt éleszteni tudja. Az elégületlen tömeg vezért keresett s azt megtalálta Thököly mostohafiában, II. Rákóczi Ferenczben.

II. Rákóczi
Ferencz.

Szakítsuk meg egy pillanatra előadásunk fonalát, s hódoljunk nemzeti történelmünk e legönzletlenebb alakja előtt, a ki elődeitől, a nagy szabadsághősöktől, fényes nevet, hatalmas szellemi és anyagi kincseket örökölt, a melyek már egymagukban is, a közéletben s a nemzeti mozgalmak terén, első rangú szerepre tették hivatotttá. Ha II. Rákóczi Ferencz pályafutását figyelemmel kísérjük, láthatjuk, hogy nemesak megfelelt a beléje helyezett várakozásnak és annak a névnek, a mely örökségül reá szállott, de Bocskaytól és Bethlen Gábortól kezdve, a szabadságharcok megannyi dícsősége és bánata, fénye és gyásza szinte az ő személyében összpontosul. És noha a sors csak azért emelte fel oly magasba, hogy annál mélyebben sújtsa, neve a magyar szabadság fogalmával egygyé forrt, mind az alföldi rónán, mind a Kárpátok bércei között. Mint a hogy szívébe zárta a nemzet az ő emlékét, azonkép születésénél fogva méltó büszkeséggel mondhatja őt a magáénak Zemplén vármegye.

II. Rákóczi Ferencz 1676 márczius 27-én Borsiban született. Atyját jóformán nem is ismerte; anyja, a hőslélkű Zrinyi Ilona révén belesodródott a Thököly-mozgalmakba. Munkács eleste után Bécsbe került, a hol elszakították anyjától, a kit többé nem is látott soha. A mikor 1692-ben nőül vette Sarolta Amália herczegnőt, hazatért a birtokaira, azzal a szilárd elhatározással, hogy a közéletben szerepet nem vállal. (Thaly Kálmán II. Rákóczi Ferencz ifjúsága. — Mill. Tört. VII. 538—39.) A nép azonban benne látta a vezért, a ki elnyomóitól megszabadítja. Már az 1697. évi hegyaljai felkelés alkalmával csak úgy hárihatta el a felkelők részéről felajánlott vezéri pálczát, hogy július 1-én Szerencsről idejekorán Kistapolcsányba távozott. Noha Rákóczi hosszabb ideig tartózkodott Bécsben, az ellene mindegyre fokozódó bizalmatlanságot nem tudta elosztatni. A mikor Nagysáros várába visszatért (1699), az eddigi kormányrendszert támogató gróf Beresényi Miklós ungi főispánnal lépett közelebbi érintkezésbe, a kit, mióta szabadabb véleményt nyilvánított a kormány garázdálkodásairól, szintén gyanús szemmel néztek a hatalom emberei.

XIV. Lajos követének közbenjárása mellett, Rákóczi méltán remélte a francia király segítségét. Az ebben az ügyben 1700 november 1-én irt levelét azonban Longueval, az eperjesi német őrség egyik kapitánya, különben pedig a bécsi udvar kéme, Lipót kezébe juttatta. Az elfogott levelezés alapján Rákóczi Ferencz ellen 1701-ben kiadták az elfogatási parancsot; rajta kívül börtönbe került báró Szirmay István ítélőmester is, míg Beresényi, megmenekülvén az elfogatástól, Lengyelországba futott, hol az 1701 november 7-én börtönéből megszökött Rákóczival találkozott. A bécsi udvar, melyek bosszúálló kezét ekként kikerülték, nem tehetett egyebet, mint hogy az elfogatási parancsot Zemplén mezővárosban a vármegyeház kapujára kifüggesztette.

Míg Rákóczi Lengyelországban rejtőzött, azalatt itthon mindegyre nagyobb mozgalom vetett hullámokat a nép körében; nem is csoda, mert 1702-ben, a spanyol örökösödési háború miatt, 190 gyalogost kellett a vármegyének kiállítania. 1703-ban Bige László, Szalontai János, majd Esze Tamás és társai keresték fel Rákóczit Lengyelországban, mindannyian elszánt emberek, a kik jól ismerték a nép, főleg pedig a Hegyalja hangulatát. A mikor Rákóczi 1703 május 12-én kiadta híres szózatát, az eredetileg Esze Tamástól kibontott kurucz zászlók csakhamar a Felső-Tisza vidékén lobogtak, honnan a felkelés ellenállhatatlanul tört Zemplén földjére. Zemplénben a felkelés első hírére leírhatatlan zavar támadt. A várak közül esupán a tokajiban volt német őrség, míg Sárospatak erődtímenyeit az előző évben röpitették levegőbe. A török világban még szerepelt többi erősség, a megváltozott viszonyok következtében, már nem jött számításba. Zavarban volt a tisztikar; az alispán éppen adószedéssel volt elfoglalva. A vármegye sebtiben nemesi felkelést határozott Rákóczi ellen, mire azonban ennek kivitelére került volna a sor, Beresényi augusztus havában már Tokaj alatt termett és onnan csatlakozásra szólította fel a vármegyét. (Thaly Kálmán ezikke. — Adalékok 1897. 129, Szirmay i. m.). A felhívásra lelkesedéssel csatlakozott a felkeléshez Krajnya harczedett népe, majd a nemesség is, mely eleinte a várakban keresett menedéket. Szeptember hó folyamán és október első napjaiban egymásután hódolnak meg Lelesz, Homonna, Varannó, Deregyő és a 'Sennyeyek bottyáni várkastélya. Október 10-én kaput nyit Csiesva, Ujfalussy Miklós pedig az előző napról Sztropkón kelt levelével szólította fel hódolásra a bártfaiakat.

A vármegye urai egymásután tették le a hűség esküt. Az elsők közé tartoztak a báró 'Sennyeyek: István, Ferencz, Pongrácz és Sándor; majd özvegy gróf Homonnai Zsigmondné, gróf Pethő Mihály, Zsigmond és Ferencz, Klobusiczky Ferencz kir. személynök, Zétény ura; gróf Barkóczy Ferencz, a ki előbb Kassára menekült, de látva gróf Nigrelli főhadiszállásán a kapkodást, visszatért Csiesvára és ő is letette a hűség esküt; a báró Andrásyak: István, György, Pál és Mátyás; végül Szent-Ivány Sándor alispán, a ki bámulatos tevékenységet fejtett ki a kurucz világban. Október 9-én Tokajban, Beresényi táborában volt már báró Károlyi Sándor is, a kit a rövid idő múlva megérkező Rákóczi tábornokká nevezett ki, és Károlyi ettől kezdve a felkelés legfőbb oszlopa lett. (Thaly Kálmán i. m. — Millenn. Tört. VII. 553.). A vármegye urai közül csak báró Szirmay István maradt meg Lipót hűségében, a kit ezért I. József 1707 április 23-án grófi rangra emelt.

Már csak Tokaj vára állott még ellen, de hosszabb ostrom után, 1704 január 9-én, ez is a kuruczok kezébe került.

1704-ben már egész Zemplén Rákóczinak hódolt, a ki négyszáz gyalogost rendelt a vármegyétől és egyszersmind a tokaji őrségnek ellátását is a vármegye feladatává tette. Rákóczi behozta a rézpénz forgalmát, megadóztatta a szőlőbirtokosokat, szabályozta a kereskedelmet és postahivatalokat állított fel.

A következő 1706. év, jórészt hadikészülődésekkel telt el. Kassa átadása óta (október 20.) Zemplént nem fenyegette támadás, de a felkelő hadjárat újabb és újabb áldozatokat követelt. 1705-ben a vármegyére hatszáz kőből rozst és ugyanannyi zabot vetettek ki, 1706-ban pedig Rákóczi általános felkelést rendelt el, melynek vezére báró 'Sennyey Pongrácz lett. Kassa megerősítésére a vármegye 3000 darab tölgyfa fuvarozására köteleztetett, majd tízezer főnyi gyalogság számára készítettett katonaruhát.

A hadikészülődések mellett nem feledkeztek meg a szőlőművelésről sem. Rákóczi a szőlőművelés ügyében Tokajba biztost rendelt s a vármegye szükség esetén karhatalommal hajtotta a népet a szőlők felkapálására. Rákóczi még 1706-ban hűségnyilatkozatot követelt a vármegye nemességétől, mely akkor Bernáth Jánost küldte követül, a ki mint ilyen, a fejedelem oldala mellett maradt.

Gróf Rabutin Lajos, az erdélyi német hadak főparancsnoka, 1706. évi július 25-én, a fegyverszünet lejártá után következett napon, Erdélyből Szolnokra, majd onnan Kassára vonult, de annak sikertelen ostroma után, októ-

ber 13-án, Tokajon át Tiszántúlra húzódott. Károlyi Sándor azonban mindenütt a nyomában volt és nyugtalanította a hadát.

Miután Rákóczi Tokaj várát és erődítményeit már az előző évben (1706) széthányatta, s attól tartva, hogy Rabutin hada Patakon megfészkelte magát, az ottani pálosok várszerű monostorát le akarta romboltatni; de Károlyi nem teljesítette a parancsot. Különben Rabutin rongyos, kiéhezett hada csak keresztül futott a vármegyén. (Millenn. Tört. VII. 626.)

A harc változó szerencsével folyt tovább, de a felkelés diadalát csak a külállamok szövetsége biztosíthatta. A számító XIV. Lajos francia király, a ki a felkelést a saját céljaira igyekezett kihasználni, csak a függetlenségi nyilatkozat esetén volt hajlandó szövetséget kötni. Az 1707. évi január 18-án tartott rozsnyai értekezlet után, az országtanács a rendeket május 16-ára Ónodra hívta egybe; minthogy azonban a rendek csak lassan gyülekeztek, a megnyitás május 31-re maradt. Rákóczi május 12-én érkezett Marosvásárhelyről Szerencsre, hol az országgyűlésre meghívott rendek egybegyűltét akarta bevárni. De Ónod az árvizek miatt nem volt megközelíthető és így az országgyűlés a körömi mezőre tétetett át. Rákóczi május 24-én érkezett az országgyűlés színhelyére, fényes kísérettel; vele volt Giczey Zsigmond főlovászmester, Otyk György udvarmester, Vay Ádám udvarnagy, Bercsényi Miklós, Károlyi Sándor és báró Sennyey István kancellár. Május 31-én végre megtörtént a megnyitás, melyet a Telekessy István egri püspöktől végzett istentisztelet előzött meg.

Nem lehet célunk ezzel az országgyűléssel részletesen foglalkozni, csak annyiban érintjük a gyűlés lefolyását, a mennyiben Zemplén vármegye részleges történetével összefügg. A vármegyét Szent-Ivány Mihály és Keresztes Ferencz képviselték, de ott volt a vármegye főnemességének színe, java; a sátoraljaújhelyi pálosok képviselőjében Enyiczkey István jelent meg.

A rozsnyói értekezlet, de még inkább az 1707. évi marosvásárhelyi erdélyi országgyűlés határozatai, már előre vetették az árnyékukat az országgyűlés állásfoglalását illetőleg, melyet Turócz vármegye követének eszélytelen fellépte csak siettetett. A június 13-iki ülésben kimondták a rendek I. József király letételét és a Habsburg-házat trónfosztottnak nyilvánították. Az országgyűlés tagjai jól tudták, hogy a trónfosztó nyilatkozatnak csak fegyverrel lehet érvényt szerezni. E végből a hadi szervezet új alapot nyert s generalatusokra osztatott fel. Zemplén az első, vagyis a kassai generalatus alá rendeltetett. A tanácskozások július 22-én ünnepélyes hálaadó istentisztelettel értek véget. (Áldassy Antal: Az ónodi országgyűlés Századok. 1895. évf.) Rákóczi még az országgyűlés folyamán herceg Jablonowski lengyel marchalt és Wissnioewski hercegnőt fogadta, a kik néki lengyelországi bujdosásában vendégszeretőleg hajlékot adtak. A fejedelem a látogatókat, a kik most hasonló sorsra jutottak, fényesen megvendégelte, majd Szerencs várában szállásolta el.

A trónfosztás azonban nem hozta meg a várt eredményt. A francia szövetségből semmi sem lett és erre csakhamar a hanyatlás következett. A trónfosztás következményei sokakat megdöbbsentettek; ezek közé tartozott gróf Pethő Mihály, Sztropkó ura is, a ki az ónodi országgyűlés végzéseinek hírére kimenekült Lengyelországba; javait lefoglalták s Sztropkó részeit 1707-ben Rákóczi, a később árulóvá lett Ocskay brigadérosnak adományozta, a ki az ausztriai betörések alkalmával szerzett nagy értékű zsákmányt ide vitette. Ocskay árulása után (1708) Babocsay Ferencz nyerte Sztropkó részeit adományul. (Thaly Kálmán ezikke. Adalékok 1897. 131.)

A trencsényi csatavesztés (1708 augusztus 3) után a kurucok ügye már veszendőben volt. Hasztalan küldte Zemplénbe Rákóczi Berthóthy Ferenczet, hogy a nemességet felkelésre serkentse s újabb hadisegélyt és katonalovakat rendeljen; a vármegye a hosszas hadjáratok alatt teljesen kimerült. Mi több, itthon is megindult az aknamunka; egy Lodermarki József nevű pap, a Krajnyán lakó és Rákóczihoz rendíthetetlen hűségű ruthén népet igyekezett a felkelőktől elidegeníteni (Millenn. Tört. VII. 646.), míglen Rákóczi rendeletére, félrevezetett tömegeivel együtt, kiverték Sárosból.

Az év végével Rákóczi Egerbe húzódott, honnan a közeli vármegyéket és a szenátorokat november 22-én Tállyára tanácskozásra hívta egybe; innen a tanácskozásokat december 1-én Sárospatakra tették át, a hol Rákóczi is

A borsi várkastély.

II. Rákóczy Ferencz.
(A zemplénmegyei vármegyeházán levő eredeti festmény után).

megjelent. A tanácskozások főleg a békekötés körül forogtak, de a többség, Beresényi fölszólalására, a háború folytatását határozta el, mire az értekezletet december 18-án berekesztették. E tanácskozások alatt ítélték halálra Bezerédj Imre kurucz brigadéroszt, a ki főleg neje, Bottka Mária közbenjárására, el akarta hagyni a Rákóczi zászlaját; de terve fölfedeztetvén, 1708 szeptember 1-én Bozsokon (Kőszeg alatt) elfogták és ügyét a sárospataki gyűléshez tették át. A haditörvényszék Kajaly Pál főhadbíró elnöklete alatt, december 10-én kezdte tárgyalni az árulók ügyét, és december 17-én Bezerédjt, sógorával, Bottka Adámmal együtt, fejvesztésre ítélte, a mit december 18-án tíz óraker végre is hajtottak. Holttestüket a pataki vártemplom fala mellett ásott sírba tették. Rákóczi könnyes szemmel hagyta helyben a halálos ítéletet, mert kegyelmezési jogával, a dunántúli hadtest tisztikarának magatartása következtében, nem élhetett; három más tisztársának azonban kegyelmet adott. (Adalékok 1900. 58—61. Thaly Kálmán cikke.)

A pataki ülésen a vármegyékre 600.000 frt hadiadót, 154.000 köböl búzát, 290.000 köböl zabot és 58.000 mázsa húst vetettek ki; ebből Zemplénre 8000 köböl gabona és ezer font hús esett; ezenkívül Rákóczi negyven hadiszekert követelt, csak hogy a roppant drágaság, és élelemhiány miatt a vármegye nem tudta a rá eső részt beszoigáltatni. 1709 folyamán a kurucz had egy része Zemplén területére szorult, minek következtében számos falu, a beszállásolás terhétől, véginségre jutott. Sokkal nagyobb veszély volt még a mindegyre terjedő pestis, melyet főleg az átvonuló hadak terjesztettek. 1709-ben a ragály Nagymihályban is fellépett (Szirmay András naplója 19. 2. 140), honnan azután az egész vármegyében elterjedt.

1709 július 28-án gróf Barkóczy Ferencz Kassán elhalván, I. József király, noha Rákóczi az ifj. Barkóczy Ferenczet már előzőleg Zemplén főispánjává nevezte ki, e méltóságot Gersei Pethő Mihályra ruházta, a miből, a szatmári békekötés után, a vetélytársak között nem épen épületes viszálykodás támadt.

Az 1710. év rosz előjelekkel indult meg. Rákóczi a vármegyétől ismételtén 3000 köböl zabot, 8000 köböl rozst követelt, azonfelül a Beresényi-féle karabélyos ezredet is ide vezényelte. A hosszú hadviselésben kimerült fejedelem és nemzet egyaránt a békére hajlott. Rákóczi ekkor a porosz királyi udvarral lépett tárgyalásokba, hová 150 hordó tokaji bort küldött, melynek elfuvarozása Zemplén feladata volt. 1710 őszén a császári hadak mindenfelől előnyomultak; Löffelholz császári tábornok december 10-én már Sárospatak közelében állott, a hol szétvervén a csekély ellenállást tanúsító felkelőket, elfoglalta Sárospatakat, mely azután hadának téli szállásul szolgált. (Adalékok 1898. 313) Wolffs-Kell János Vilmos, császári ezredes, 1710 végén Sztropkó alá szállott, mely vár 1711 január 3-án szintén császári kézre került.

Miután Rákóczi a Pálffy Jánossal 1711 január 31-én Vaján tartott összejövetel alkalmával megegyezésre nem jutott és segélyt keresendő, ismét visszatért Lengyelországba, azalatt Károlyi Sándor felvette Pálffyval az alkudozások fonalát, a mi 1711 május 1-én a szatmári békekötésre vezetett. A békekötés hírére gróf Barkóczy Ferencz főispán is meghódolt, sőt a Munkácsot ostromló Löffelholz tábornok részére nagy mennyiségű élelmi szert szállított.

A szatmári békekötéssel közel kétszázados, küzdelemteljes korszak záródik a vármegye történetében. E küzdelemmel teljes korszakban a szabadsághősök, a Rákócziak vármegyéje, mindenkor előljárt az áldozatkészségben, melylyel a nemzeti ügyet diadalra juttatta, megőrizte és fentartotta. De a küzdelemben kimerült, elszegényedett és népében megfogyott a vármegye. Új erőre és életre volt tehát szükség, hogy a XIX. század elején megindult nemzeti törekvéseket megértse és azoknak egyik zászlóvivője legyen.

A XVIII. század és a francia háborúk kora.

A szatmári békekötéstől egészen a bécsi kongresszusig terjedő száznégy évi időközt a vármegye történetében három korszakra csoportosíthatjuk. Az első a belső átalakulás korszaka; a második és a harmadik időszakban az

újjaéledt vármegye sokszoros tanúságát adja a trón iránt való áldozatkész-ségének; de míg az előbbi időszakban, főleg Mária Terézia uralma alatt, a nemzeti élet terén az általános tespedés jelei mutatkoznak, addig az utóbbiban, II. József halálával, a vármegye is tevékeny részt vesz az idegen uralom ellen támadt nemzeti visszahatás mozgalmában.

Alig hirdették ki a szatmári békekötést a vármegyében, egyszerre két főispán kezdett parancsolni a tisztikarnak. Barkóczy Ferencz, a ki, mint lát-tuk, már a békekötés első hírére meghódolt, ezzel az igyekezetével ezúttal megkésett, mert József király még 1709-ben gróf Pethő Mihályt nevezte ki főispánná, kinek javait a kuruczok felprédálták, sőt őt magát is két ízben elfogták, így tehát az udvar felfogása szerint is sokkal inkább tarthatott igényt a főispánságra, mint a Rákóczitól kinevezett Barkóczy. Csakhogy Barkóczy nem tágitott és helyzetét lényegesen megkönnyítette a kuruczok-ból álló vármegyei tisztikar magatartása, mely éveken át az utolsó küzdelmek között vele jóban-rosszban együtt működött, s a mely a labancz Pethőtől, könnyen érthetőleg, idegenkedett. Barkóczy még 1711 június 2-án egybe-gyűjtötte a rendeket Varannón, hol magát a főispáni méltóságba beiktatta, egyszersmind tisztújító közgyűlést tartott, mely Szent-Ivány Mihályt újból első és Boronkay Istvánt második alispánnak választotta; az előbbi részére, érdemei elismerésül, négyszáz forintot szavazott meg. Ezalatt azonban gróf Pethő Mihály sem maradt tétlen. Eleonóra régens királynőtől megerősítő levelet eszközölvé ki, Keglevich Adám és Taly Károly leleszi prépost által, báró Fischer Mihály, Soós Mátyás, a sátoraljaújhelyi pálosok perjele, Kosso-vich Márton és Barkóczy Zsigmond közbejötté mellett beiktattatta magát, a mi ellen Barkóczy megbízásából Poór Ferencz tiltakozást jelentett be a köz-gyűlés előtt. Barkóczy akaratlanul hatalmas támaszt talált Aspremont Gobert Ferdinánd hercegnőben, a ki a zempléni főispánságot fia számára igyeke-zett biztosítani; ekkor felségfolyamodványt küldött Eleonora régens királynő-höz, de a királynő a szeptember 30-án kelt leirat szerint, tekintettel gróf Pethő kinevezésére, a kérelem tárgyalásába nem bocsátkozott. Hasztalan fenyegetőztek a vármegyei tisztviselők, hogy Barkóczy távozásával lemondanak állásaikról, bele kellett nyugodniok Pethő főispánságába, főleg miután Barkóczy az 1712. évben III. Károly királynál is eredménytelenül kopogtatott. Alig vette kezébe gróf Pethő a hatalmat, a Barkóczy által 1709-től kezdve illetéktelenül felvett főispáni tiszteletdíjakat követelte s már-már perre is került a dolog, midőn a vármegye gavallérosan megtérítette gróf Pethő illetményeit. (Szirmay i. m.)

Az 1712. évi április 3-ára egybehívott koronázó országgyűlésen a vár-megyét Szirmay András és Kossovich Márton képviselték. Az országgyűlés tanácskozásaiban, illetőleg az előmunkálatokban, Szent-Ivány Jánosnak tevé-keny szerep jutott, a kit Munkács feladása után gróf Pálffy Miklós nádor vett a pártfogásába, és 1712-ben kassai kerületi biztos, majd zempléni alispán lett. Az országgyűlés széteszlása után, az ország kormányának új berendezése tárgyában tartott értekezleten, Pethő Mihály főispán is részt vett.

A belreformok az ország közállapotainak ismeretét tették szükségessé, főleg az adóteher igazságos elosztása céljából. Ezért az országgyűléstől elrendelt összeírásokat még az 1715. évben eszközölték és 1720-ban meg-ismételték. Mindkét összeírás sok becses adatot szolgáltat a XVIII. század első évtizedeiben uralkodó népmozgalmi és gazdasági viszonyokról. Az 1715. évi összeírás még élénken visszatükrözi azokat a csapásokat, a melyek az előző évszázad belháborúi, de főleg az utolsó szabadságharc s a pestis-ragály alkal-mával érték a vármegye népeit. 1715-ben 23 mezőváros, 2 curialis, 390 job-bágy-község és 6 lakatlan helység iratott össze. Lakatlan helységek vol-tak: Bethlen, Bodrogkeresztúr, Gatály, Nézpest, Oroszkrajnya, melynek lakói 1710—11-ben pestisben haltak el, Orosz-Volya, mely harmincz év óta pusztá, a többi helységek négy—nyolcz év óta voltak lakatlanok; ellenben Deregnő és Köröm teljesen elpusztultak. De már találkozunk új települé-sekkel is, mint: Sajóhidvég, Kisdobsza, Perbenyik. A többi községekben is tömérdek pusztá telek iratott össze, melyek az összeírt 391 községben 5045-re rúgtak. Az összeírásnál főleg az adózókra fordítatván a fősúly, ezért a nemesség, a papság és a külön adót fizető zsidóság nem foglaltatott benn

Az 1715. és
1720. évi
összeírások.

az összeírásban. Az 1720. évi összeírás már kedvezőbb viszonyokat tüntet fel. Míg 1715-ben 4933, addig 1720-ban 5402 háztartást írtak össze. Az utóbbiból 342 nemes, 6 mezővárosi polgár, 4686 jobbágy, 363 zsellér és 5 taksás háztartás volt. 1715-ben a nemesek nem iratván össze, 175 mezővárosi polgár, 3471 jobbágy, 1112 zsellér, 100 taksás és 75 egyéb háztartás találtatott. Az 1720. évi összeírást véve alapul, a vármegye összes lakóinak számát 60348-ra tehetjük, melyből 53748 volt az adóköteles népesség lélekszáma; a többi következőleg oszlott meg: nemes 5950, pap és tanító 150, zsidó 500. Az egyes művelési ágak terén is hasonló emelkedést tapasztalunk. 1715-ben összeírtak 22584 köblös szántót, 8290 kaszás rétet, 3633 kapás szőlőt. 1720-ban 63004 köblös szántót 11.306 kaszás rétet és 14097 kapás szőlőt.

Láthatjuk tehát, hogy a békés idők beálltával a művelés alá eső terület is jelentékenyen emelkedett; csakhogy az összeírásban is némi változás állott be, mert 1715-ben csak tényleg művelés alatt levő területet írtak össze, ellenben 1720-ban az összeírásba felvették azokat a pusztá területeket is, a melyeket a földesurak vagy maguk műveltek, vagy pedig bérbé adtak. Az összeírás eredményeként, 1724-ben nyolcezzal emelték a vármegye portáinak számát, de az 1729. évi országgyűlésen már felszólaltak a követek, mert abban az évben kárba veszett a hegyaljai szüret és a vármegye nagyobb megterhelést nem bírta el. (Magyarország népessége a Pragm. Sanc. korában. — Millenn. Tört. VIII. 51.)

Az 1712—15. évi országgyűlés XLIX. t.-cz. Rákóczi Ferenczet és vele kibújdosott társait nemtelen káröröm hangján száműzte és az óriási kiterjedésű Rákóczi-uradalmakra a kincstár tette rá a kezét. A nagy vagyonért csakhamar megindult a versengés, főleg az udvar körében élő és a háborútól károsodott főnemesség között; de részt követeltek maguknak azok a magas állású hivatalnokok is, a kiknek az utóbbi évek kedvezőtlen pénzügyi viszonyai közepett a fizetésük sem járt ki rendesen. A Rákóczi-uradalmak közül a sárospatakit még 1711-ben odaigérték herezeg Trautson János Lipót Donát főudvarmesternek, a ki 1716-ban, 150.000 frt kegydíja fejében, a regéczi uradalmat is megszerezte. A szerencsi uradalom fele részét (Bodrogkeresztúr, Borsi, Upor, Isztáncs, Nagytoronya) Rákóczi Ferencz nővérének, Júliának, férjezett Aspremont grófnénak sikerült a maga számára biztosítani. Másik fele több kézen ment át; előbb gróf Pálffy Miklós nádor, utóbb, 1717-ben, gróf Illés-házy Miklós nyerte adományul, az utóbbtól gróf Grassalkovich Antal kir. személynök vette meg, míg a gróf Aspremontok a rájuk eső részt később az Almásyaknak zálogosították el. A sárosmegyei makoviczai uradalom harmadát gróf Szirmay István nyerte, a ki legtöbbet szenvedett vagyoniilag a kurucz világban. Tokaj megmaradt a kir. kamara birtokában, míg a tarczali javakat gróf Károlyi Sándor kapta, a néki ígért 50.000 frt kegyadomány fejében. (Millenn. Tört. VIII. 89.) A nagyrészt idegen származású új adományosok és a vármegye régi nemessége soha sem tudtak összevegyülni, de főleg a köznemesség szigetelte el magát mindjobban és legfeljebb csak az országgyűlésen találkozott velük. A vármegye nemessége behúzódott a közgyűlés termeibe és innen vette fel a harcot az idegen új főúri családok ellen.

Gróf Pethő Mihály főispán, noha soha sem tudott népszerűsége vergődni, mégis érvényt szerzett az akaratának. Az 1715. évi országgyűlésre 14 szótöbbséggel az ő jelöltjeit, Szirmay András és Kossovich Mártont választották követekül. Az 1722—23. évi országgyűlésre is Szirmay Andrást és Reviczky János jegyzőt küldék ki, a kiket illetőleg a főispán biztosítva volt, hogy a nőági örökösödés ellen nem fognak akadályokat gördíteni. A vármegye közönsége, noha határozottan az örökösödés mellett nyilatkozott, megkésve adta követeinek az utasítást ebben az ügyben, s így Zemplén követei csak július 6-án, utólagosan járultak hozzá a június 30-án hozott országgyűlési határozathoz.

Az 1729. évi országgyűlés alatt, melyen a vármegye főleg a reá kirótt súlyos terhek ellen szólalt fel, megváltozott a helyzet; a kiküldött követeket, Okolicsányi Pál volt alispánt és Szirmay Tamást visszahívták s helyökbe Szirmay Menyhértet és Legenyei Pintér Mártont választották meg. A vármegyének különben rendkívül sok összeütközése volt az 1713 óta ott állomásozó bajor ezreddel, melynek szétosztása, elhelyezése és élelmezése tömérdek bajt okozott.

A Rákóczi uradalmak elkobzása.

Gróf Pethő Mihály főispán 1733 december 18-án elhalván, helyébe 1734-ben gróf Berényi Tamást nevezték ki helytartónak és csak 1737-ben főispámnak. Rendkívül tanult, eszes férfiú volt, a ki a zempléni főispánság mellett hétszemélynök, majd valóságos belső titkos tanácsos lett. Különös tevékenységet fejtett ki az 1739—40-iki pestis elfojtása érdekében.

Mária Terézia.

Alig foglalta el Mária Terézia a trónt (1740), a szomszédos fejedelmek minél nagyobb részt igyekeztek maguknak hasítani az ifjú fejedelemasszony örökségéből. Magyarországon volt tehát a sor, hogy Mária Terézia ingadozó trónját megvédje és ebben méltó részt vett Zemplén vármegye is. A pozsonyi országgyűlésen elhangzott királynői szózat hatása alatt, a vármegye vállvetve igyekezett a reá eső létszámot kiállítani. A zempléni felkelt lovas nemesi sereg 780 főre rúgott, s parancsnokává báró Sennyey László ezredest választották meg. A 720 főnyi gyalogság Szirmay Tamás ezredes vezérlete alatt szállott táborba. Szirmay Tamás utóbb a zempléni fiúkból toborzott öt ezred parancsnoka lett, melyekkel 1742-ben a Prága felszabadítására rendelt sereghöz csatlakozott és ez alkalommal a várost megszálló francia had ellen intézett merész támadásával kivívta Károly lotharingiai herceg elismerését. (Szirmay i. m.)

Berényi főispán 1747 június 3-án elhalván, Zétényi Klobusiczky Antalt nevezték ki helytartónak, a kit Varannón gróf Forgách Ferencz királyi biztos 1748 január 22-én iktatott tisztébe. Rövid idő múlva főispánná neveztetvén ki, 1752 június 19-én Varannón tartotta székfoglalóját. Az ő főispánsága idejében épült Budán a királyi palota, melyhez a vármegye 3500 frttal járult. Klobusiczky után, gróf Szalai Barkóczy Ferencz egri püspököt, a m. kir. helytartótanács tanácsosát és a hétszemélyes tábla bíróját nevezték ki főispáni helytartóvá. Székét 1757 január 17-én Patakon, minden különösebb ünnepség nélkül foglalta el; de még ebben az évben gróf Döry Ferencz foglalta el a helyét és április 12-én tartotta ünnepélyes székfoglalóját. Gróf Döry hosszabb ideig tartó főispánsága rendkívül mozgalmas időkbe esett. Alatta épült a vármegyeház Sátoraljaújhelyben. Az ő főispánsága idejében boesátották ki az úrbéri szabályzatot is (1765), melynek keresztülvitele azonban, a vármegyei nemesség magatartása következtében, nem csekély nehézségbe ütközött.

Az 1757 től dúló hétéves háború ismét újabb áldozatokat követelt a vármegyétől. Zemplén 3870 főnyi újonczot állított ki és a nemesi pénztárból 40.000 frintot szavazott meg. De ezen felül a hadjárat folyamán nagymennyiségű élelmiszert is szállított, mely áldozatkészségeiért az 1760 november 19-én kelt leirattal a királynő megdicsérte a vármegyét, Döry főispánt pedig 1766-ban grófi rangra emelte, kinek főispánsága utolsó szakában a bajor örökösödési háború ismét hadba szólította a vármegyét. A vármegyéktől kiállítandó gyalogos katonákból Zemplénre 350 újoncz esett volna, e mellett az Andrásyak tíz felszerelt huszárt állítottak volna ki, de ezúttal nem került a dolog kerdélre, mert Mária Terézia 1779 május 13-án békét kötött Nagy Friggyessel.

Döry Ferencz 1778 december 18-án halt el. Főispánsága alatt a vármegye közigazgatásában a Szirmay család vitte a vezérszerepet, és emelkedett a tetőpontra. 1715-től kezdve ritkán hiányoznak e család tagjai a főtisztviselők sorából, de 1751-től kezdve 1779-ig szinte el sem képzelhetjük nélkülök az alispáni tisztséget. Még 1751-ben, Okolicsányi János alispán mellett, Szirmay Adám képviseli a vármegyét az országgyűlésen, 1757-ben Szirmay Lászlót első alispánná választják, 1767-ben Szirmay Tamás másodalispán lesz, de 1771-től első alispánként igazgatja a vármegyét. Az 1765. évi országgyűlésen is, Szulyovszky László mellett, Szirmay Antal Tamás képviseli a vármegyét.

II. József.

Alig foglalta el II. József a trónt (1780), legott hozzáfogott merész terve: az egységes Ausztria megalapításához. Első intézkedései, melyekkel türelmi rendeletét kiadta és a protestánsok szabad vallásgyakorlatát biztosította, főleg a vármegyei protestáns nemesség sorában általános viszhangra találtak, de intézkedéseinek keresztülvitele sok nehézségbe ütközött.

Zemplénben, 1779-től kezdve, Erdődi Pálffy Károly volt a főispán, a ki II. Józsefnek is kedves embere volt és tőle 1772-ben az aranygyapjas

rendet kapta. Beiktatása Sárospatakon nagy fényvel és pompával ment végbe, mely alkalommal a pataki református tanárok és tanulók költeményekkel ünnepelték az új főispánt és a beiktatást végző gróf Esterházy Károly egri püspököt, a nagy térítőt, a ki beszédbe ereszkedett a tanuló ifjúsággal s többek között magához szólította Kazinczy Ferencz öcsését. (Mareziali Henrik: Magyarország II. József korában I. 311.) Esterházy püspök, a ki talán legigazabb képviselője volt a Mária Terézia alatt uralkodott rendszernek, felvette a harcot II. József türelmi rendelete ellen. Még 1780-ban, midőn a vármegyében tisztújítás készült, levelet intézett a főispánhoz, különös figyelmébe ajánlván egy protestáns nemest, kinek atyja még protestáns volt, de ő most buzgó katolikus. Ily körülmények között nem esoda, ha a tisztikar a katolikusok kezében volt, a kiknek a türelmi rendelet következtében osztozkodniok kellett a hivatalokon. Epen ez időtájt járt el a vármegye igazságtalanul a sárospataki református egyház ellen és midőn erről a császár értesült, az egész tisztikart meg akarta fosztani állásától; ki is iratta a helytartótanácsal az új választásokat és csak a főispán közbenjárására állott el ebbeli szándékától. (Mareziali i. m. II. 408. Orsz. lev. Cane. 6856—82.)

Sárospatakon a türelmi rendelet első híre nagyobb hullámokat vetett. Az új református templomot 1781 július 18-án avatták fel, mely alkalommal ünnepélyes zsinatot tartottak, sőt három zsidó is református hitre tért át. A katolikus plebánosok azonban a türelmi rendelet következtében érzékeny kárt szenvedtek, a vármegye ama határozata révén (1782), melylyel — az eddigi állapot megszüntetésével — a protestánsok a kath. lelkészeknek eddig fizetett stóla-illetékek alól fel lettek mentve. Az egri püspök felszólalására azonban a kancellária fenntartotta az eddigi állapotot, noha ez ügy rendezésére bizottságot küldött ki. (Mareziali i. m. II. 247.) Hasztalan írtak fel ez intézkedés ellen a református lelkészek, a császár a ref. hívőket csak az articularis helyeken mentette fel a kath. plebánosoknak fizetendő stóla-díjak alól. A hol magán-istenisztelet volt, ott a protestáns pap végezhetette a szertartásokat; de az anyakönyvvezetés a kath. pap dolga lett s ő szedte az azért járó illetékeket. A katolikus alsópapságon is sokat lendített II. József, a mikor az ú. n. szemlélődő szerzetesek rendházait feloszlatta és javaikat a vallásalaphoz csatolta, a melyből Zemplén vármegye területén 49 új plebániát és 17 új káplánságot alkotott (1783).

Nagyobb mozgalmat keltett az összeírást elrendelő leirat és a nyelvkérdés. Hazánk területe ezidőtájt e tekintetben még ismeretlen volt. Az 1715—20. évi összeírásokat főleg az adózás szempontjából rendelték el, de a végrehajtás nem volt egyöntetű. Az új intézmények elsősorban hazánk ismeretét tették szükségessé. Csakhogy a nemesség féltékeny szemmel nézte az összeírást elrendelő leiratokat. Báró Barkóczy Ferencz ugyan 1783-ban közvetítő indítványt tett, hogy a nemeseket külön írják össze, de a kancellária a javaslatot félre tette. Az összeírás Zemplénben, 1784—85-ben, mégis nagyobb baj nélkül megtörtént, sőt már 1785-ben befejeztetett. Az összeírást járások szerint eszközölték. Minden járást három összeírási kerületre osztottak fel. Az egész vármegye területén volt: 24 mezőváros, 419 falu, 18 pusztá, 18822 ház, 31144 keresztény és 1169 zsidó család. 373 egyházi, 4885 nemes és 94 egyházi, 1380 polgár, 14848 jobbágy férfi (családfő). A népesség összes száma: 200.687 lélek volt. (Eredeti összeírási táblázat Nagy Gyula gyűjteményében.)

Az összeírási munkálatok alatt a nyelvkérdés is foglalkoztatta a vármegye rendeit. Az 1784 április 26-án kibocsátott rendeletre, mely a német nyelvet teszi Magyarország államnyelvévé, június 21-én válaszol a vármegye közönsége. A felirat latinul szól. Szirmay Antal, a történetíró szerkesztette, a ki már 1780-ban viseli a jegyzői tisztet. Sorra válaszol a leirat érveire, melyekkel a német nyelv kötelező behozatalát lehetetlennek tartja. Mindenekelőtt kifejti a leirat, hogy a rendelet végrehajtása esetén megszűnik a vármegyei tisztikar, mert senki sem tud németül. A kijelölést a német nyelvhez kötni törvénybe ütköző dolog, mert ezáltal a legderekabb tisztviselők elveszítik hivatalukat. A német nyelv különben is idegen uralmat jelent. Hazánk törvényei értelmében csak birtokos nemesek lehetnek köztisztviselők, de ezek nem tudnak németül. Végül figyelmébe ajánlja II. József császárnak, hogy törölje el a latin nyelvet s tegye helyette kötelezővé a hazai nyelvet; „az

lesz — úgymond a felirat — a legnagyobb király, a ki azt végrehajtja". (Mareczali i. m. 393. 327.) A felirat mély benyomást tett a császárra, mert Kamnitznak is átadta; de II. József nem az az uralkodó volt, a kit kitűzött útjáról eltéríteni lehetett volna.

1785-ben a vármegyékre került a sor. Gróf Pálffy főispán már előre sejtette a veszélyt, mely a vármegye fölött lebeg, s ezért már az év elején lemondott a főispáni méltóságról. Helyébe, 1785 márczius 9-én, gróf Zichy Ferenczet nevezték ki helytartóul. Az alispánok ekkor Szirmay Antal Tamás, a Szent István rend vitéze, és Nedeczky János voltak. A márczius 9-én kibocsátott rendelettel az egész országot tíz kerületre osztották fel; Zemplén a kassai kerületbe jutott, melynek élére Szent-Ivány Ferencz került. Az új királyi biztos szeptember 5-én foglalta el állását és csakhamar új rendet teremtett. A választott tisztviselőket letették; alispánokká Szirmay László királyi tanácsost és Bernáth Ferenczet nevezték ki. 1786 november havától kezdve, 1790 márczius 2-ig, a vármegyei jegyzőkönyveket németül vezették. A vármegyei törvényszék is eltöröltetvén, helyébe II. József a judicium subalternumot hozta be, mely ugyancsak 1790 február végéig állott fenn. (Mareczali i. m. II. 455. Adalékok 1905. 78.) Az új biztosnak külön utasítást dolgoztak ki, melyben a császár meghagyja, hogy Zemplénre erős felügyelettel legyen, de különös figyelmébe ajánlja a sárospataki kollegiumot. Az új tisztviselőknak rendkívül nehéz helyzetük volt, nemcsak a nemesség magatartása miatt, hanem mert 1785-ben Zemplénben amúgy is nagy inség volt, sőt a nép között járványos betegség is ütött ki, a mi az elégtelenséget csak növelte.

Az új iskolai rendszer sem sokat lendített hazánk művelődési viszonyain, bár oly kiváló férfi, mint Kazinczy Ferencz is az iskolai igazgatás terén kezdte meg pályáját. Helyesen jegyezte meg a vármegye közönsége, hogy a német nyelv nem egy a műveltséggel és tudománnyal. (Mareczali i. m. II. 327. Millenn. Tört. VIII. 441.)

Az újonnan kinevezett tisztikarnak első fontos szerepe a pálos-rend eltörlése körül jutott. Ezt a hazafias, igazán minden tekintetben magyar szerzetesrendet 1786 elején törölte el a császár. Az eltörlést nagy titokban készítették elő és 1786 márczius 20-án akarták foganatosítani. A felosztást a kassai kerületben fekvő kolostorokra nézve Szent-Ivány kerületi biztos intézte, míg a vagyoni ügyeket gróf Sztáray Mihályra bízta. Zemplén vármegye területén a pálosoknak akkor három kolostoruk volt: Tóketerebesen, Varannón és Sátoraljaújhelyben; mind a három rendház történelmi emlékekben gazdag s hozzájuk terjedelmes birtokok tartoztak. Az egyes rendházakhoz, vagyonleltáraik felvételére, Sátoraljaújhelyre Szirmay László alispán és Fábri Ignác számvevő, Varannóra Bydeskuthy István táblabíró, Dráhos Pál, majd Schram Imre számvevő, Tóketerebesre Szentmiklósi Gergelyi Máté és Strobl József nagymihályi sőtiszt küldettek ki. Az összes vagyont Tóketerebesen 94.261 frt 01³/₄ kr.-ra és Sátoraljaújhelyben 223.175 frt 39⁵/₁₈ kr.-ra becsülték. A kiűzött szerzetesrend tagjai Varannón még segítségükre is voltak nehéz munkájukban a biztosoknak, a kik az összeállítással csak 1787 május havában készültek el. Az eltörölt rendházak közül Tóketerebesen 7, Varannón 10, Sátoraljaújhelyben, mely gimnáziummal volt egybekötve, 18 rendtagot találtak, a kik csak augusztus 20-ig maradhattak a rendházakban és attól kezdve ki voltak taszítva a nagyvilágba. (Császár Elemér cikke. Századok 1901 évf.)

II. József rendszerének bukását azonban siettetete téves külpolitikája, mely 1788 folyamán háborúba keverte a portával. A hadüzenet után megkezdődött az ujonczozás és a katonaság részére szükséges élelmiszerek behajtása. Az eredménytelen nyári hadjárat azonban folyton újabb áldozatokat követelt. II. József akként akarta az elégtelenekeket megnyugtatni, hogy összehívta a megyegyűléseket. 1788 második felében az ujonczozás már nehézségekbe ütközött; 1789 tavaszán, a tisztviselők a katonaság részére szükséges élelmiszert még valahogy behajtották, de már az őszkor, október havában egybegyűlt rendek nemcsak megtagadták a hadisegélyt, de a tisztviselőket eltiltották annak behajtásától. Az ujonczozás is, bár 1789-ben fél éven át tartott, eredménytelenül végződött, mert a községek már ismerték a vár-

megyei közgyűlés határozatait. (Orsz. lt. Canc. 14. 917/89. Marczali i. m. III. 549. 561.)

A nemzeti ellenállás külsőleg is kifejezést nyert. Zemplénben Szemere állott a mozgalom élére és kivüle még gróf Sztáray Mihály játszott előkelő szerepet, a kit ezért Bécsben különféle gyanúsításokkal illeltek. Már-már a francia forradalmi eszmék is átterjedtek és szabadkőmives társulatok alakultak. Mindezen mozgalmakkal szemben a tisztikar tehetetlen volt; a kerületi biztos, a főispán, csak tétlen szemlélője az eseményeknek. Az általános zavar közepett szinte váratlanul érkezik a gyász hír II. József haláláról, a ki elhúnyta előtt, 1790 január 28-án, a türelmi rendelet kivételével, összes intézkedéseit egy tollvonással megsemmisítette. Több sem kellett a vármegyének; alig érkezett le II. József leirata, lázas sietséggel fogtak összes intézkedéseinek megsemmisítéséhez. Az 1790 márczius 4-én Sátoraljaúj helyben Szirmay László alispán elnöklete alatt tartott közgyűlés, melyen főleg a köznemesség jelent meg nagy számmal, mindenekelőtt a közigazgatást állítja vissza az 1785 előtti időkre, (Várm. lt. prot. 102.) s az újonezozást megtagadja. A közgyűlés nyelve még a latin, de a május 4-én tartott főispáni beiktatás alkalmával már magyar beszédek hangzanak el, mind az újonnan kinevezett gróf Zichy Ferencz főpohárnokmester főispán, mind az őt üdvözlő tisztviselők, valamint a beiktatást végző gróf Csáky János volt országbíró ajkairól. (Várm. lt. prot. 102).

A visszatérő korona tiszteletére a vármegye 24 tagból álló bandériumot küldött Budára, a hol május 26-ától 30-ig állott díszőrséget. A bandérium tagjai voltak, vezér: Kisrhédei Rhédey Lajos; főhadnagy: Nagyréti Zombory Antal; zászlótartó: Bernátfalvi Bernáth János; segéd: Parnói Molnár Antal; őrmesterek: Agoston Ferencz, Borhegyi József, Borbély Gábor, Eszenyi Mihály, Jantó Gábor, Józsa Károly, Lasztóczy András, Olesváry Dániel, Pilisy Antal, Szemere János, Soós László, Soós Pál, Tóth Gábor, Vitéz János, Vladár András, Vladár Pál és Zoltán István. A bandériumhoz még két tanuló ifjú is csatlakozott: Bernáth András és Csoma Zsigmond. (Adalékok 1897. 55. l.)

Az egybehívott országgyűlésre Szirmay László első alispánt és Szulyovszky Menyhért tanácsost küldték követekül, de ezek már október 4-én visszajöttek s helyükbe Szirmay Antal, a történetíró, és Kazinczy András mentek fel.

A nemzeti fellendülés áthatott az alsó néposztályra, a röghöz kötött pórokra is. Zemplén és Szabolcs vármegyék már május havában el voltak árasztva röpiratokkal, a melyek, mintha Dózsa György hangján szólaltak volna meg, már-már új pórlázadást szítottak; de csakhamar mégis minden elesenedett.

Még az országgyűlés egybehívása előtt megkezdődött a megtorlás munkája is. Gróf Sztáray Mihályt, a kit szabadabb nyilatkozatai miatt befekettettek, a szabolcsi főispánságról lemondásra kényszerítik; de az ezt követő általános felháborodásra újból megerősítették a főispáni méltóságban, a mit Zemplén vármegye kitörő örömmel vett tudomásul. (Prot. 104. 597. l.)

Az 1790, 91. országgyűlés tanácskozásában Szirmay Antal vett tevékeny részt; többek között felszólalt a zsidók érdekében is, midőn arról volt szó, hogy II. Józsefnek rájuk nézve kedvező intézkedései érvényben maradjanak-e, vagy sem. (Millenn. Tört. VIII. 530.)

II. Lipót 1792-ben elhalván, a trón I. Ferenczre szállott, kinek a kitörőfélben levő francia háború maradt örökségül, a mely évtizedeken át nemesak óriási áldozatokat követelt, de a nemzeti fellendülést egyidőre megbénította. A francia forradalom eszméi, melyek a XVIII. század társadalmát gyökeresen átalakították, utat törtek maguknak hazánkba is. Ez új eszmék szolgálatába léptek Martinovics apát és társai is. Martinovicsnak 1792-ben „Oratio ad proceres” című művét a helytartótanács a tiltott könyvek közé sorozta és szerzőjének felkutatását rendelte el. Zemplén azonban a rendeletre csak ennyit válaszolt: „ezen könyvnek szerzője megyénkben nem találtatik”; arról pedig, vajjon e mű el volt-e terjedve, a jelentés nem szól, pedig sokan olvasták. Idővel mind sűrűbben jöttek be a külföldről ily irányú könyvek, melyeknek tartalma és iránya nem felelt meg a nemzeti érzéstől áthatott

I. Ferencz.

A Martinovics-féle összeesküvés.

zempléni társadalomnak s így ezek az eszmék nem vertek gyökeret, sőt éppen a konzervatív irányzat kerekedett felül s az 1792 augusztus 16-án kelt felirataban meg is nyilatkozott, mely felirat szerint a vármegye abban a királyi rendeletben, mely a nemzetet és annak jogait becsmérő könyvek ellen irányulnak, „a magyar nemzet iránti kiváló hajlandóságának zálogát“ látja. (Fraknói Vilmos ezikke: Századok 1878.). A nemesség megijedt ezektől az eszméktől, melyektől ősi kiváltságait féltette; de azért a Martinovics-féle mozgalom, bármily kis körre szorítkozott is, mégis mélyebb hullámokat vert föl a vármegyében. Maga Kazinczy Ferencz, a ki minden eszményiért lelkesedett, sokat foglalkozott ezidőtájt a szabadkőművességgel, melynek már 1786-ban tagja volt. Szentmarjay Ferencz is, kinek atyja a gróf Barkóczyak zempléni uradalmának kormányzója volt, a legnagyobb rokonszenvvel viseltetett a francia forradalom eszméi és szereplői iránt. Az 1793 óta tartó francia háborúban magyar katonákat állítottak ki síkra, midőn pedig az egyre fokozódó költségek fedezésére önkényűleg vetettek ki adót, Zemplén erélyes hangú feliratban tiltakozott az országgyűlésen meg nem szavazott adók kivétele és behajtása ellen. E miatt éles összeütközés támadt a vármegye és a kormány között, melyet az 1792-ben kinevezett új főispán, báró Orczy József, hasztalan igyekezett elsimítani. Midőn tehát 1794 tavaszán, Martinovics apát, eszméinek elérésére, híveit titkos társulatba igyekezett egyesíteni, csakhamar termékeny talajra talált Zemplén vármegyében. Azok közé, kiket a zempléniak közül tanainak első sorban megnyert, tartozott Szentmarjay, a ki előbb gróf Sztáray Mihály titkára volt. Gyönyörű megjelenésű, nagy tehetségű fiatal ember; a társaságban ő képviselte az ifjú lelkesedést. A másik Kazinczy Ferencz volt. Kettejükön kívül Zemplénből még négyen voltak a társulat tagjai, de Kazinczy többeket is beavatott, a kik az új tanok megvitására Pazdieson gyűltek egybe. Martinovics összeesküvése felfedeztetvén, Szentmarjayt még az augusztus 16—17 közötti éjjelen elfogták. A vizsgálat során Kazinczy ellen is elfogatási parancsot adtak ki és 1794 december 14-én, a Terebesen állomásozó dzsidás ezred Ehrenstein nevű főhadnagya, tizenkét katonával Regmeczen foglyúl ejtette Kazinczyt, a kit négy lovas hintón Sátoraljaújhelyre vittek, a hol társaival (Szulyovszky Menyhért, Ivánkay és Janesits, a gróf Sztáray Albert házi-tanítója) találkozott, a kik közül Szulyovszkyt Rákócson, a tulajdon házánál fogták el. A foglyok, erős fedezet mellett, 16-án hagyták el Sátoraljaújhelyt s onnan Pestre vitettek. (Adalékok 1891. 61.). Kazinczy előbb Spielberg, majd Kufstein, utóbb Munkács várában raboskodott, honnan csak 1801-ben szabadult ki.

A Martinovics-féle összeesküvés elnyomása után, a kormány minden szabadabb mozgást korlátozott. A vármegyének más dolga sem volt, mint adót és újonczot szolgáltatni. Báró Orczy József főispán még 1793-ban sürgette a vármegyét a hátralékos hadi-adó beszolgáltatására, mely 1795-ben mégis 23.907 forintra rúgott. (Vármegyei levéltár Prot. 11, 9) E mellett egyre folyt az újonczozás. A zempléni fiúkat a Nádasdy-féle gyalog- és a báró Mészáros-féle lovasezredbe sorozták. (Adalékok 1899. 102.) Az 1792. évi országgyűlés, melyen a vármegyét Okolicsányi János és Szulyovszky Menyhért képviselték, jelentékeny terheket szavazott meg; az 1796. évi országgyűlés pedig, a melyet csakis a hadisegély megszavazása miatt hívtak egybe, felhatalmazta a királyt, hogy fenyegető veszély esetén fegyverre szólíthassa a nemességet. Az 1797 április 12-én kelt legfelsőbb leiratra, mely a nemesi felkelést elrendelte, a vármegye május 1-én tartott közgyűléséből szervezte a felkelést. A tisztikar a következőkép alakult meg. Törzstisztek: parancsnok, ezredesi ranggal: gróf Schmiddegh Ferencz. A lovasságnál alezredes: báró Luzsénszky Pál. A gyalogságnál: Csizi István. Tisztikar a lovasság első századánál: Kőrösszeghi Csáky Imre kapitány, Szemere Albert alkapitány, gróf Török István és Klobusiczky László főhadnagyk, Boros József és Závodi Rudolf alhadnagyk; a második századnál: Balogh László kapitány, Molnár József alkapitány, Barkóczy László és Kohányi Kácsándy László főhadnagyk, Hidegkői Tóbiás és Mauz (Mauks) Mihály alhadnagyk; zászlótartó: Szikszai Imre. A gyalogság első századnál: Thuránszky Miklós kapitány, Dráveczky Ferencz főhadnagy, Tóth Sámuel alhadnagy, Füzesséry József zászlótartó; a második századnál: Olehváry Dénes alkapitány, Kossuth József főhadnagy,

Az 1797-iki
nemesi felkelés.

A SZERENCSEI VÁRKASTÉLY.

Bernáth Antal alhadnagy, Szentmihályi István zászlótartó. Hadbíró: Horváth László. Segédtszt a lovasságnál: Soóvári Soós Pál főhadnagy. Számvivő: Albert József, főhadnagyi ranggal. Segédtszt a gyalogságnál: Lippai István. (Várm. lt. Prot. 122.) A felkelt nemesi sereget, a francziák közeledtére, a szombathelyi táborba rendelték, de kardra nem került a sor, mert a campoformioi béke (október 17) egyidőre véget vetett az ellenségeskedésnek és a felkelt nemességet hazaküldték.

A folytonos hadikészületektől és a katonai terhektől lenyűgözött vármegye közönsége, ha a nemzeti törekvések terén nem is tudott eredményesen munkálkodni, legalább a közigazgatás terén hatalmas lépéssel vitte előre a nemzeti nyelv ügyét. A vármegyei jegyzőkönyveket 1797-től kezdve már kizárólag magyarul vezették, sőt a következő évek során a vármegye hivatalos levelezése is magyar; a tárgymutatók 1808-tól kezdve szintén magyar nyelvűek.

1799-ben báró Orczy József a főispáni méltóságtól fölmentetvén, helyébe még ugyanez évben gróf Esterházy Józsefet nevezték ki, a ki szeptember hó 28-án tartotta beiktatását. Hosszú hivataloskodásának első szakát a francziák elleni háborúhoz szükséges hadisegély behajtása és az újonczás ellenőrzése foglalta el. Az 1802 május 2-án megnyílt országgyűlést, a melyre a vármegye Okolicsányi János alispánt és Bernáth Ferenczet küldte követekül, szintén csak az adó és az újonczok megszavazására hívták egybe. Hasztalan adta a vármegye a követeinek utasításul, hogy a magyar ezredek ügyében szólaljanak fel, vagyis a magyarság érdekeinek szemmel tartásával, követeljék az egész hadügynek nemzeti szellemben rendezését, Kazinczy Péter, a ki a hazatért Bernáth Ferenczet felváltotta, a vármegye utasítása értelmében felszólalt ugyan, de hiába, mert az újonczok megszavazása után az országgyűlést hazaküldték. Az 1805. évi országgyűlés egybehívása alkalmával már Zemplén is magáévá teszi a Nógrád vármegyétől felvetett indítványt, hogy az országgyűléseket Budára tegyék át. (Prot. 131. 454.) Az 1805. és az 1807. évi országgyűlések tulajdonképeni tárgy szintén az adók és újonczok megszavazása volt. A vármegye követei, Lónyay Gábor cs. kir. kamarás, alispán és gróf Desseffy József, szigorúan ragaszkodtak a vármegye utasításaihoz és rendesen megtették jelentéseiket, melyekre a vármegye újabb utasításokkal felelt. (Várm. lt. prot. 17. pag. 479.)

Az 1808. évi országgyűlés egybehívása előtt parancs ment a főispánokhoz, hogy az 1807. évi országgyűlésen a kormánynak nehézségeket okozó ellenzéki követeknek újból való megválasztását tőlük telhetőleg akadályozzák meg. Esterházy főispán akkor arra törekedett, hogy az újonnan megválasztott követeknek az országgyűlésen szabad kezet biztosítson. Az országgyűlésre ismét Lónyayt és Desseffy-t választották követekül. Ezután a főispán a megyegyűlésen keresztül akarta erőszakolni azt az indítványát, hogy az országgyűlési követek ne tartozzanak magukat a vármegye utasításaihoz alkalmazni, hanem szabadon, meggyőződésük szerint, szavazhassanak. Az indítvány heves vitát keltett. Elsőnek Szemere László szólalt fel ellene, de a vitát a főispán hirtelen berekeszté, úgy gondolván, hogy a mi a zöld asztalnál nem sikerült, az sikerülhet a fehér asztalnál. Pohárköszöntőjében azonban hasztalan fenyegetődzött lemondással, mert a rendek mereven ragaszkodtak a követi utasítások fenntartásához. Erre a főispán, otthagya vendégeit, haragosan eltávozott, a vármegye pedig ezután is ellátta követeit a szükséges utasításokkal. (Várm. lt. Prot. 134. 529.)

Az 1808. évi országgyűlést I. Ferencz nejének, Mária Ludovikának megkoronázása és a Ludovika Akadémia alapítása tette emlékezetessé. A királynénak a vármegye ötszáz rénes forintot ajánlott fel koronázási ajándéknak. (Várm. lt. 134. 642.) Az 1808: I. és VII. t.-cz. értelmében felállítandó magyar katonai akadémiára a vármegyéből számosan írtak alá. Így többi között Lónyay Gábor alispán és követ ötezer frtot, Reviczky József ezer frtot, Mailáth József ezer frtot, báró Vay Miklós ötezer frtot, herczeg Bretzenheim Károly ötezer frtot, Zerdahelyi József ezer frtot, gróf Aspremont János Gobert tizezer frtot.

Az országgyűlésen ismét szóba került a nemesi felkelés ügye, de a vármegye már előre el volt készülve az új nemesi felkelés eshetőségére. Báró Sennyey János meg 1800-ban ezer frtot adott a nemesi felkelés

Az 1809-iki
nemesi fölkelés.

ezéljaira. Az 1805 november 26-án tartott megyegyűlésen Lónyay Gábor mondott hatalmas beszédet, melylyel a nemességet a közelgő hadbahívásra figyelmeztette (Adalékok 1901. 282.). Még 1808 folyamán intézkedett a vármegye, hogy az 1800., 1801. és 1805. évben elrendelt nemesi felkelések alkalomával használt fegyverek kijavíttassanak; ugyanekkor vármegyei fegyvertár építését tervezték, a mivel a vármegye elejét akarta venni annak, hogy a nemesi felkelések szétoszlása után, a felkelt nemességtől használt fegyvereket a budai fegyvertárba beszoáltassák, mely miatt a budai commissioval igen sok összeütközésük volt. (Várm. lt. Prot. 134.) Az 1809 márczius 13-án tartott bizottsági közgyűlésben a főjegyző előterjesztést tett, hogy a vármegye 1130 főből álló lovas felkelő-sereget állítson ki. Ugyanebből a közgyűlésből küldte ki a vármegye Szirmay Antalt és Kazinczy Istvánt, a Nagykállóban tartózkodó nádorhoz, hogy a felkelt nemesség számáról jelentést tegyen. A felkelt nemes sereg gyalogsága azonban nem tudott egyhamar megalakulni, mert a zempléni nemesség színe-java, mind csak lóra akart ülni. A vármegyei felkelt nemes sereg gyalogsága mégis négy kompániát tett, melyhez azonban egy Ung vármegyétől kiállított kompánia csatlakozott s az egyesülés után még egy hatodik kompánia alakított. A felkelt nemesség parancsnokává Egerfarmosi Kandó Gábort választották meg. A tisztikar, az április 25-én megtartott közgyűlés alkalmával eszközölt választás útján, a következőleg alakult meg. A lovasságnál I. kapitányok: báró Barkóczy Antal, Szirmay Ferencz, Katona Sámuel; II. kapitányok: Nagy Ferencz, Körtvélyesi István, Bernáth László; főhadnagyok: Molnár Antal, Kolosy Ignác, Pílisy János, Kovács Florián, Bárczy István, Szepesy Károly; alhadnagyok: Orosz Károly, Ormós András, Püspöky József, Gergely Máté, Derekaszy István, Pílisy Gábor. A gyalogságnál kapitányok: Juránszky Miklós, Szentmarjay József, Szentmihályi István, Ocskay Károly; főhadnagyok: báró Reviczky János, Botka András, Szent-Léleky Antal, Füleky József; alhadnagyok: Füzesséry Tamás, Vámosy Mihály, Görgey Károly, Jantó Dániel, Thury Sámuel, Galambos László. (Várm. lt. Prot. 135.) A felkelt nemes seregből először a gyalogságot állították hadilábra, és május elején Barancs, Újlak, Jesztreb és Czeke helységekben szállásolták el. A szemle május 11-én Terebesen, Hertelendy tábornok és a vármegyei tisztikar jelenlétében, ment végbe, és eredményeképpen 458 lovast és a gyalogságnál, Thuránszky Miklós kapitány századában 189, a Pupinszky Ferenczében 167, a Szentmihályi Istvánéban 170, a Szentmarjay Józseféban 176 embert vizsgáltak felül. A lovasság azonban nem jelent meg teljes számban, mert még aznap pótlólag három lovast vizsgáltak felül. A felkelt nemesség zászlaját Csernely Sándor vitte. E zászló ma is megvan a vármegye székházában. A meggyászú selyemzászló egyik oldalán „Vexillum Comitatus Zempleniensis“, a másikon „Pro rege, lege et patria“ jelmondat olvasható. A gyalogság, az előre megállapított terv szerint, május 12-én indult Terebesről Sátoraljaújhelyre, onnan Liszlán, Szerencsen át Körömbe, honnan 17-én indultak Mezőkövesd, illetőleg Eger felé. A lovas sereg ugyanezen az úton 14-én indult Terebesről és 21-én ért Egerbe. Május 24-én már Szihalomnál táborozik a vármegyei felkelt nemesség, június 6-án Budaörsön volt, honnan gyors menetben Győr alá vonult. A június 14-iki győri ütközet után, melyről a vármegyét Kandó ezredes értesítette, a felkelt nemes sereg Komáromba vonult vissza. A zempléniak közül öten maradtak halva a csatatéren. Báró Barkóczy kapitánynak a lábát roncsolta össze egy ágyúgolyó és megsebesült még Gergely Máté hadnagy és öt közvitéz. Még menetelés közben, a vármegye újabb lovas-század felállítását határozta el, melynek első kapitányává báró Gaizler Mihályt, másodkapitányává Marschalkó Józsefet választották meg. A békekötés következtében ez az újonnan kiállított század már nem látott ellenséget, de a felkelt nemes sereg csak október havában tért vissza a vármegyébe, a hol, tekintettel a Galicziában kitört zavargásokra, Nagy-Ruszka, Sztropkó és Papina helységekben szállásolták el őket. A vármegye ebben az évben még mindig a felkelt nemes sereg kiegészítésén fáradozott. Jekelfalussy József ezer frtot ajánlott fel új zászlóra. Új tisztiket neveztek ki, valamint a legénység felszerelése is kiegészítést nyert. E fáradozás azonban kárbavesztett, mert a felkelt nemességet 1810. év elején hazabocsátották.

A francziák ellen kifejtett küzdelemben az anyagilag amúgy is kimerült vármegyét 1810-ben újabb csapással sújtotta a május 12-én és 1811-ben a február 20-án kelt királyi leirat, mely a só árának újból való felemeléséről és a bankóczédulák értékének $\frac{1}{5}$ -ére történt devalvatiójáról értesíti a vármegyét. (Várm. lt. Prot. 136. 187, és 137. 130.) A bankóczédulák devalvatiója óriási izgalmat keltett. A vármegye felirattal kéri az elhatározás megmáskosítását, de a május 8-án a vármegyéhez intézett leirat értésére adja a vármegyének, hogy a bankóczédulák és rézpénz devalvatiója tárgyában tett intézkedésektől az uralkodó el nem térhet. (Várm. lt. Prot. 137.) Ennek a hatása alatt mentek végbe, az 1811 augusztus 15-ére egybehívott országgyűlésre, a követválasztások. A vármegye Jekelfalussy József cs. kir. kamarást és Szemere István másod-alispánt küldte az országgyűlésre, ezenkívül a követeknek adandó utasítások elkészítésére bizottságot választott. (Várm. lt. prot. 137. 352.) Jekelfalussy, kinek hazafias áldozatkészségéről a Ludovika Akadémiára tett húszezer frtos adománya ad számot, a vármegyétől nyert utasítás értelmében fel is szólalt az adók felemelése ellen és főleg a gazdasági válság terén szükségesnek mutatkozó intézkedések megtételét sürgette és azonfelül a magyar nyelv érdekében is sikra szállott. Az országgyűlés azonban megszavazta a háború folytatására szükséges katonát és adókat s 1812 június 1-én bezáratott. (Várm. lt. Prot. 138.) Az 1812. évi országgyűlésen megszavazott katonából a vármegyére 407 ujoncz esett s ezenkívül 50 ló és kétszáz hordó bor szolgáltatását vállalta el; de a nádor az 1807-ben megszavazott segedelemből, a vármegyére kivetett tízezer frt hátralék befizetését is sürgette. Az 1812. évi országgyűlésen a vármegye portáinak számát 128-ban állapították meg s ennek alapján 20.821 pozsonyi mérő búzát vetettek ki a vármegyére. Az 1813—14. évi hadjáratok újabb áldozatokat követeltek a vármegyétől.

A Napoleon bukása után összeült bécsi kongresszus, majd az ezt követő szent szövetség kora, a gazdaságilag kimerült nemzetet, hosszú időn át tetlenségre kárhoztatta.

4. A vármegyei önkormányzat fejlődése és átalakulása 1848-ig.

A mohácsi vészszel rombadőlt államegység a vármegyei önkormányzat kifejlődésére vezetett. Közvetlenül a mohácsi vész után beállott fejtelenség és általános zűr-zavar közepett, a mindegyre jobban elhatalmasodó főurak a köznemességet csaknem koldusbotra juttatták. A kettős királyság megosztotta a nemzet erejét s a fenyegető török hódoltsággal szemben csak az egységes magyar társadalom vehette fel reményteljesen a harcot. Az elnyomott köznemesség megmentése és lábra állítása volt tehát a főfeladat, melyet már Werbőczy is maga elé tűzött, de a melyhez már kissé későn fogtak, úgy hogy az eredmény csak az évszázados küzdelmek során válik szembeötlővé. A köznemesség a vármegyei önkormányzatban találta meg a védelmet, mind az elhatalmasodó főurak, mind pedig a fenyegető török hódoltság ellen. A Mátyás király alatt középpontosított állami igazgatás helyét a vármegyei önkormányzati szervezet foglalja el, mely azt pótolni, helyettesíteni hivatva lett.

A XVI. századtól kezdve a vármegyei önkormányzat adja az ország egységének erejét, a vármegye lesz az alkotmány védője s a nemesség védőbástyája. Az önkormányzat kifejlődésével első sorban a főispáni méltóság szenved változást. Hatáskörét általánosságban nem lehet megállapítani, mert azt minden egyes kinevezés alkalmával más-más terjedelemben írja körül a kinevező oklevél.

A főispánság.

Közvetlenül a mohácsi vész után Homonnai Drugeth István, majd midőn a vármegye János király és később Izabella hatalma alá került, Perényi Gábor a vármegye főispánja. (1541—57). Ez utóbbinak főispánsága alatt Ferdinánd újból Homonnai Drugeth Istvánt, majd ennek halála után Drugeth Miklóst nevezte ki főispánná (1556), a kinek az idejében helytartók kormányozták a vármegyét. Ettől kezdve egész 1684-ig a Drugeth család adott a vármegyének főispánokat. Ez idő alatt csupán három olyan főispánja volt a vármegyének, a kik nem a Drugeth családból származtak: Alaghi Menyhért kir. főajtónálló (1622—32), báró Bocskay István (1642—70) és Gersei Pethő

Zsigmond. A Homonnai Drugeth családból származott főispánok között szinte páratlanul áll az István esete, a kit még 1559-ben a vármegye közgyűlése főispánnak kiáltott ki, de miután még kiskorú volt, helyette helytartók kormányozták a vármegyét. (Várm. lt. Prot. 1. 163. Ex. 1559.) Bekényi Alaghi Menyhért főispán 1626-ban a veres peesét használatának jogát eszközölte ki II. Ferdinánd királytól. Boeskey István bárót, kiváló közigazgatási erőként ismerték. Mint főispán, rendkívül lelkiismeretesen teljesítette a hivatalát, az alispánnal felváltva bíraskodott, maga mellé véve a szolgabírákat és az esküdteket, velök ülésezett s minden idejét a jogkereső közönségnek szentelte. (Szirmay i. m.) Ő szervezte 1668-ban a másodalispán hivatalát, továbbá az aljegyzői állást, melyben a sort Kazinczy Péter nyitja meg, végül a vármegyei ügyészséget, mely a vármegyei jogügyek és tisztí kere-setek vitelére volt hivatva. Ugyancsak ő rendszeresítette az ítélőszékek alkalmával követendő ügyrendet is (series causarum).

A szatmári békéig terjedő korszak főispánjainak sorát idősebb és ifjabb Barkóczy Ferencz grófok zárják be, a kik azonban inkább csak a táborozásban és a harcziéren tűntek ki. Az előbbit 1684-ben Károlyi László szatmári főispán iktatta a méltóságába (Nagy Gyula oklgy.).

Az alispáni
tisztség.

Míg a főispán a XVI. századtól kezdve hovatovább a királyi hatalom személyesítőjeként lép fel, addig a vármegye közönségét az alispán képviseli. Az alispán teendőit részint a törvények, részint a vármegyei szabályrendeletek állapítják meg. A XVI. század törvényei közül a következők vonatkoznak az alispáni jogkörre: 1545: 14, 26; 1555: 4; 1595: 26, melyek a vármegyei nemesi felkelés, annak szervezése, mindennemű katona és önkéntes előállítására; az 1545: 29; 1553: 17; 1557: 7; 1575: 10 törvények a katonaság elszállásolására és élelmezésére, az élelmi czikkek megszabására; és az 1554: 4 törvény a katonaságtól okozott károk megtérítésére s a károsultak kielégítésére vonatkoznak. Továbbá az alispán hatáskörébe jutott: a katonai lovak ingyen legeltetésének szabályozása (1558: 22), az ingyen (köz) munkák ügye (1556: 4; 1557: 6; 1563: 13 és az 1598: 18 t.-cz.), a jobbágyok szabad költözése, a földesurak ellenében való felügyelet és a jobbágyok oltalmazása. (1547: 32; 1548: 12; 1550: 27; stb.)

Zemplén vármegye szabályrendeleteiben az alispáni hatáskör jelentékenyen bővült és végrehajtói hatalmát függetlenítették mind a főispán, mind a közgyűlés befolyásától. 1560-ban kimondotta a vármegye, hogy az alispánok a gyilkosokat és a gonosztevőket nemesak az ítélőszékek előtt, hanem az egyházakban is elítélhetik és a büntetést rájuk kiszabhatják. (Várm. lt. 182., 514., 515.) Ugyanekkor kimondták, hogy a kit az ő peesétjük alatt megidéznek és az tanúságot tenni vonakodik, 12 frt pénzbírságban marasztaltassék el. Az 1621. évben a vármegye felhatalmazta az alispánt, hogy ő és bírótársai bármely helyet bejárhassanak és ott ítéelkezhessenek; a jobbágyok fölött még halálos ítéletet is mondhassanak s azt végre is hajthassák; a nemeseket pedig a vármegyének szolgáltassák ki. Ez a szabályrendelet 1621-től 1638-ig volt érvényben. Az alispáni tisztséget a XVI. században részint választás, részint kinevezés útján, később a főispántól kijelöltek közül való választással töltötték be. 1609-ben még Homonnai Drugeth Bálint főispán nevezi ki Tárkányi Ferenczet alispánná, de 1620-ban a vármegye már a főispán kijelölési jogát sem veszi figyelembe, hanem gróf Drugeth György távollétében megtartja a tisztújító közgyűlést, mely alkalommal Butkay Istvánt választják alispánná. (Várm. lt. 6. 327.) 1601-ben Boeskey Miklós lett az alispán, a ki a tisztséget elfogadni vonakodott, mire a vármegye határozatilag kimondotta, hogy a megválasztott, az alispáni tisztséget száz frt bírság terhe alatt köteles elfogadni s a hivatali esküt letenni. Boeskey ebben az évben csakugyan elfoglalta az alispáni széket, de kérte a rendeket, hogy helyettest válasszanak; a rendek ekkor Kisbári Báry Lázárt választották meg helyettesévé; ez az állapot azonban csak egy évig tartott, mert 1602-ben Sztáry Ferencz lett az alispán. Hasonló eset fordult elő 1662-ben, midőn az ez évi országgyűlésre a vármegye Farkas László alispánt küldte követül, távolléte alatt pedig helyettes alispánul Báncsy Mártont választották meg. (Szirmay i. m.)

Az alispánon kívül nevezetes szerepet játszanak a vármegyei jegyzők is. Ő reájuk volt bízva a vármegyei jegyzőkönyvek vezetése és őrzése. A XVII. század elején Vásárhelyi Tamás (1603-ig), majd Szegedy János (1603-1605), Nyárády Miklós (1605), Feöldesy János (1610) voltak a jegyzők.

A megyei
tisztikar.

A szolgabírákon és az esküdteken kívül, a XVII. században már csendbiztosa is volt a vármegyének. Az 1641. évi szabályrendelet értelmében, Váneczody László csendbiztos megbízást nyert a rablók üldözésére, oly kikötéssel azonban, hogy azoknak, a kik a szabályrendelet kihirdetésétől számított egy hó alatt házi tűzhelyeikhez visszatérnek, kegyelem adassék.

A szatmári békekötés után, a XVIII. században, a főispánok helyét helytartók foglalják el. Ezek közül kiváló szerepet játszott gróf Berényi Tamás, nagyműveltségű és világlátott férfiú, a kit 1734-ben neveztek ki helytartóvá, 1737-ben pedig főispánná. 1747-ben halt el.

Főispáni hely-
tartók.

Báró Döry Ferencz, később gróf, főispánsága idejében (1758-79) épült Sátoraljaújhelyben a ma is fennálló új vármegyeháza.

A XIX. században gróf Esterházy József (1799-1821), majd báró Malonyay János (1821-25) kormányozta a vármegyét; az utóbbi a kir. kancelláriánál kezdte meg pályáját; később kir. táblabíró, majd 1821-ben Zemplén és 1825-ben Nyitra vármegye főispánja lett. Testestől-lelkéstől hivatalnok, a kit megnyerő modoráért rendkívül kedveltek a vármegyében. Őt követte Szilassy József (1825-1830) helytartó, azelőtt hétszemélynök. 1830-ban gróf Mailáth Antal a főispán, a kit alig 19 éves korában Esterházy főispán, a vármegye tiszteletbeli jegyzőjévé nevezett ki és a nagy reményekre jogosító ifjút e szavakkal mutatta be a vármegye közönségének: „megajándékozom a nemes megyét Antal gróf Mailáth-tal.” 1823-ban már főjegyzővé választották, de még ugyanez évben a fiúmei kormányzósághoz titkárrá neveztek ki, onnan pedig 1829-ben a helytartótanácsba került. Zemplén vármegye főispáni méltóságát 1830-ban foglalta el, s arról 1839-ben mondott le, a mikor a népszerűtlen gróf Pálffy Fidél helyébe, főkancellárrá neveztek ki. Őt követte Siskovics József (1839-41) helytartó, majd gróf Péchy Manó, a kivel a régi rendi alkotmányos korszak főispánjainak sorozata zárul.

A vármegye a XVI. században közigazgatásilag négy járásra oszlott: hegyaljai, vagyis alsózempléni, varannai, vagyis felsőzempléni, bodrogekői, másként szigeti, és nagymihályi járásra. Ezek összesen 16 kerületet foglaltak magukban, melyeket esküdtekkal igazgattak. Ez a felosztás megmaradt a XVIII. század közepéig. 1777-ben öt járásra lett felosztva, ú. m.: zempléni, tokaji, gálszécsi, homonnai és sztropkói járásokra, melyeket viszont 15 kerületre osztottak fel. 1788-tól kezdve a vármegye öt járásra oszlott: tokaji, sátoraljaújhelyi, zempléni, sztropkói, göröginyei. Ez a felosztás 1848-ig állott fenn. (Adalékok 1899. 1. füzet.) 1840-ben a szolgabírói teendő megszorodván, a vármegyei esküdtek számát 16-ról 22-re emelték fel. A főszolgabírói járások ekkor a következő neveket viselték. 1. Hegyaljai, 2. Terebesi, 3. Bodrogekői, 4. Nagymihályi 5. Varannai, 6. Homonnai.

A vármegye
közigazgatási
főosztása.

Az alispánok még a XVI. században több helyen tartották székhelyeiket; így 1546-49-ben Kázméri Gáspár Terebesen, Deregyey Mihály alispán (1555-57) Zemplén városában tartotta székét; de a XVI. század második felében már Zemplén mezőváros a vármegye székhelye. Bachkay János (1566), Bolyi Alpáry Simon (1571) itt tartották székeiket. 1586-ban az ítélő szék Rákóczy Ferencz elnöklete alatt Zemplén mezővárosban ülésezett. 1575-ben a vármegye is itt tartotta a közgyűlését, 1550-ben azonban még Terebesen gyűlnek egybe a vármegye rendei. (Nagy Gyula oklevélmásolat gyűjt.).

Alispáni
székhelyek.

A XVI. század óta a vármegyei közgyűlések külsőleg is nagy változáson mentek át. Többé nem szabad ég alatt, hanem zárt helyen tanácskozik a vármegye nemessége. Az állandó székhely, valamint a gyűléseknek ugyanazon a helyen való tartása, vármegyei székház építését tette szükségessé. Már az 1644 november 16-án Zemplén mezővárosban tartott közgyűlésen fölmerült az új székház építésének eszméje, de a terv megvalósulása elé akadályok gördülvén, csak 1663-ban kezdték építeni a vármegye székházát, a nemesség költségén. A szükséges telket özv. Drugeth Györgyné

Vármegyei
közgyűlések.

adta, mely adományért a vármegye elhatározta, hogy hálából a Drugeth család czímerét a kapu fölé kőbe véseti. Míg a székház fölépült, a vármegye székhelyét Sátoraljaújhelyre tették át; a XVII. második felében azonban, főleg a kuruczok támadásaitól tartva, a vármegyei közgyűléseket Varannón tartották. 1698-ban a tokaji járás fel is szólalt ez ellen, kérve, hogy a közgyűléseket valamely közelebb eső helyen tartsák meg. (Szirmay i. m.) A XVIII. század második felében már Sátoraljaújhely a vármegye székhelye.

A tisztikar szervezte a XVIII. században

A vármegyei tisztikar 1782-ben a következőkből állott: főispán, két alispán, egy számvevő, egy főpénztáros, egy főjegyző, két jegyző, egy főügyész, egy alügyész, öt szolgabíró, öt első alszolgabíró, öt másod-alszolgabíró, 15 esküdt, öt kerületi pénztáros, azután a lovászok felügyelője, a hajdúhadnagy, egy hajdúörmester, három írnok, két biztos, egy várnagy, egy mérnök, egy orvos, öt seborvos, hat bába, hat lovas postás, négy hajdúkáplár, 59 közhajdú, öt lovas és egy pandúr. A tisztviselők közül a főispán 1500, az első alispán 800, a másod-alispán, 400, a szolgabírák 400, az alszolgabírák 200—200, az esküdtek és a kanczellisták száz frt tiszteletdíjban részesültek. A vármegye tisztikarának és alkalmazottainak fizetése összesen 19.056 rénes forint volt. (Adalékok 1898. 162 l.)

Vármegyei levéltár.

A vármegyei levéltárakra Mária Terézia 1752-ben kibocsátott utasításában hívta fel a főispánok figyelmét. A helytartótanács felhívására, 1772 augusztus 16-án jelentette a vármegye főispánja, hogy a Sátoraljaújhelyben épült új székházban a levéltárnak megfelelő helyiségeket rendeztetett be, a hol a vármegyének eddig idegen hajlékban őrzött iratait elhelyezik. Egszersmind az 1729. XXV. t-cz. értelmében a szolgabírákat és a tisztviselőket kötelezte, hogy az év végével az azon évi bíraskodási ügyeiket szállítsák a levéltárba. A vármegyei levéltár ügye azonban még ezzel nem nyert elintéztést, mert az 1773. augusztus 16-án tartott közgyűlésből tett alispáni jelentés szerint, a kiválasztott helyiségek nem készültek el, a vármegyei tisztviselők pedig az adóügyekkel annyira el vannak foglalva, hogy a levéltár rendezését nem végezhetik. (Századok 1903. évf. Illéssy János czikke.) Így azután a levéltár rendezése a XIX. századra maradt. E fáradságteljes munkát vagyis a „vármegyei levelestár megzavarodott rendjének helyreállítását” nemzeti irodalmunk jelese, Kazinczy Ferencz végezte, 1825-től 1831-ig. Hátralékos tiszteletdíját 1832-ben fizette ki a vármegye az özvegyének (Adalékok 1904.). De már előbb érdemes és fáradságos munkát végzett az iratok rendezése körül Szirmay Antal főjegyző és történetíró is. Voltaképpen az ő alapvető ténykedését folytatta a levéltárban Kazinczy, a ki az „Autographa” czímzésű két iratesomóba külön-külön rendezte együvé a legbecsesebb és legrégebb okiratokat és azokat kiegészítette a saját gyűjteményéből való értékes pecsétlenyomatokkal, aczélmetszetekkel, névaláírások gyűjteményével. Még Szirmay és Kazinczy előtt pedig a tudós Kovachich György Márton, kir. kamarai levéltárnok, nézte át Zemplén vármegye archívumát és adott írásba foglalt javaslatot annak jó rendbe tétele felől a vármegyének.

A vármegyei önkormányzat.

A vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek 1558-tól kezdve vannak meg a vármegye levéltárában, ez évtől kezdve tehát részletes adataink vannak a vármegye közigazgatásáról. A vármegyei önkormányzat a helyhatósági szabályrendeletekben nyilvánult. Különös jelentőségük van e szabályrendeleteknek a XVI. és XVII. századokban, a midőn hivatva voltak a törvényt, de legfőképpen a hiányzó középponti kormányhatóságot pótolni. Az ez időszakban hozott szabályrendeletek a közigazgatás valamennyi ágát felfelelik, de kiterjeszkednek a magánjogi és a közgazdasági viszonyokra is. A jobbágyok költözködési jogát és az ebből felmerült kártérítést az 1559. évi statutum szabályozza. A nemesi fölkelések ügyében intézkednek az 1594., 1600., 1602., 1615., 1623., 1658., 1660., 1663., 1664. stb. évi statutumok. (Várm. lt. Prot. 5, 6, 7.) Az 1672. évi statutum mindazokat, a kik a nemesi felkelésben részt venni vonakodnak, száz frt bírsággal sújtja. (Prot. 10. 26.) Az egyes vármegyei tisztviselőknak tiszteletdíjait állapítják meg a következő szabályrendeletek: az 1559. és 1567. évi, mely utóbbi a vármegyei jegyző részére tíz, illetőleg ötven r. frtot állapít meg. (Prot. 1. 25 és 2. 52.) Az

1602. évi statutum Sztáray Ferencz alispán mellé, 25 frt fizetéssel, írnoki állást rendszeresít. (Prot. 5. 1123.) Az országgyűlésre kiküldött vármegyei követek költségét 1584-ben hatvan frtban állapította meg a vármegye. (Protoc. 4. 676.) A hátralékos alispáni tiszteletdíjakról az 1649. évi közgyűlési határozat intézkedik. A rablók és a gonosztevők üldözésére vonatkoznak az 1650., 1662. és 1659. évi statutumok. (Prot. 7. 133 és 325.) A Wesselényi-féle összeesküvés felfedeztetése után támadt mozgalmak elfojtását és az abban részesekkel követendő eljárást szabályozzák: az 1672. és 1673. évi statutumok. A katonaság eltartásáról és a katonaság részére kiszolgáltató élelmiszerekről az 1658., 1660., 1661., 1663., 1699. évi szabályrendeletek intézkednek. A katonaság elhelyezése tárgyában hozott szabályrendeletek közül kiválóbb jelentőségű az 1700. évi, a mely kaszárnyák építését rendeli el. (Prot. 7. 100. 222. 191. 193. 248. 416. — 11. 35. 154. 197. 240.) A hadipénztár kezelését az 1700. évi vármegyei határozat szabályozza. A kóborló és szökött katonák elfogatásáról az 1660., 1670. évi statutumok intézkednek; az 1711. évi vármegyei határozat szökött katonák elfogatására fejenként tizenkét tallér díjat tűz ki. (Prot. 12. 91.) A közmunkák ügyében az 1690. évi szabályrendelet intézkedik. A gazdasági viszonyokat szabályozza az 1649. évi statutum, mely a bodrogközi malmok felülvizsgálatát rendeli el. A Laborez-folyó kitisztításáról 1660-ban intézkedett a vármegye (Prot. 7. 182.) A közbiztonság érdekében a parasztokat a vármegye eltiltotta a vadászattól. (Prot. 19. 261.) Az élelmiszerek árszabályzata 1665-ben állapítottatott meg; a vásári rendtartásról az 1701. évi szabályrendelet intézkedik. A borkiviteli tilalmat 1667-ben hozta be a vármegye. Ez időtől kezdve, Lengyelországba csak bizonyos illeték lefizetése után lehetett bort szállítani. (Prot. 9. 554.) A vármegye közönsége jóval megelőzte az 1715—20. évi országos összeírást, mert még 1511-ben az egész vármegye területén összeírást rendelt el, (Prot. 12. 175.), mely az 1715. évi összeíró küldöttség munkáját jelentékenyen megkönnyítette.

A XVIII. század első évtizedeiben főleg a katonaság eltartása és a vallásügy foglalkoztatta a vármegye közönségét. A katonaság elhelyezéséről intézkednek az 1712., 1713., 1723., 1725., 1726. évi statutumok. Az 1723. évi határozat a vármegyei hajdúkatonaság eltartásáról és számáról intézkedik. (Prot. 15. 71.) Gróf Pálffy János rendeletére Varannón és Nagymihályon postaállomások állíttatnak fel. (Prot. 12. 499.) A vármegyebeli cigányok és más kóborlók hazatolonczoltatása iránt 1725-ben intézkedett a közgyűlés. (Prot. 16. 13.) Az 1715: 91. t.-czikk rendelkezései szerint a száraz vámok beszédésére a vármegye következő helysegeiben állíttattak fel harminczad hivatalok: Sztropkó (fiókja Ladomér), Homonna, (fiókja Csertész), Tokaj (fiókja Lucz) és Bodrog-Ujhely. A szatmári bőkekötés után tartott országgyűlések határozmányai, melyek a hegyaljai bortermelés fellendítésére irányulnak, első sorban a borhamisítások ellen intézkednek. Már az 1723: 118. t.-cz. szigorú büntetéssel sújtja a borhamisítókat, a kik a hegyaljai borok jó hírnevét csorbítják; de az 1741: 29. t.-cz. ennél még tovább megy: eltiltja a borkereskedéstől a görögöket, zsidókat és örményeket s a náluk levő borkészlet elkobzását rendeli el. Az 1827: 31. törvényczikk a tokajhegyaljai borvidék felvirágoztatása érdekében országos bizottságot küld ki idős báró Eötvös Ignác elnöklete alatt.

A vármegye czímeréről legrégebb adataink a XVI. század közepéről vannak. Az 1559. évi jegyzőkönyvben van első ízben említés a vármegye pecsétnyomójáról. (Prot. 1. 9.) A hagyomány szerint I. Ferdinánd király 1550-ben adományozta a vármegye czímerét, melyet II. Mátyás némileg módosítván, a vármegye 1608-ban egy pecsétnyomót aranyból, egyet pedig aczélból készíttetett. E czímeres pecsétnyomókat 1786-ig használta a vármegye, mely évben a kancellária azokat felterjeszteni rendelte. 1790-ben, II. József rendszerének megdöltével, e két pecsétnyomó visszakerült a vármegyéhez és 1837-ig maradt használatban. 1786 szeptember 5-én új pecsétnyomó készítését határozták el, mely 1790-ig maradt használatban. 1837 márczius 16-án V. Ferdinánd király magyar körirattal ellátott czímerlevelet adott Zemplén vármegyének. A czímerlevél beérkeztekor, 1837-ben, illetőleg 1838-ban, a régi pecsétnyomók keresztmetszéssel hatályon kívül helyezettek.

A vármegye
czímere.

Ezeket 1851-ben Kapy István megyefőnök a Nemzeti Múzeumba küldte fel. Az V. Ferdinánd királytól adományozott címér leírása a következő: Vágott paizs, felül aranyban, a vágási vonalból kiemelkedő, jobbra három makk, balra három búzakalász fölött lebegő, jobbról veres, balról kék-ruhás angyaltól tartott leveles koronára ezölöpösen állított természetes színű, zöld-leveles szőlőfürt. Alul hasítva. Elöl: kékben négy ezüst-pólya. Hátul: veresben, három ezüst hal. Sisakdísz: paizsbeli szőlőfürt. Takarók: veres-ezüst kék-ezüst.

5. Vallási, társadalmi és művelődési viszonyok 1526-tól 1848-ig.

A róm. kath.
egyház.

a) A róm. kath. egyház.

A mohácsi vész után következő korszakban nemcsak politikailag vált három részre az ország, hanem a nyugatról beszivárgó tanok, a vallási téren is megosztották a nemzetet. A mohácsi vést követő belső zavarok különösen kedveztek az új tanok elterjedésének. Az egyes hatalmas főurak egymásután foglalták el az egyházi javakat, melyeket az ellenkirályok, nehogy híveik számát apaszszák, kénytelen-kelletlen nekik adományoztak, de gyakran maguk is osztogatták pazar bőkezűséggel a megüresedett egyházi javakat híveiknek. Így a XVI. század végéig csaknem az összes egyházi birtokok idegen (világi) kézre kerültek, azoknak haszonélvezői pedig részint elszéledtek az országban, részint az új tanoknak hódoltak.

A szerencsi
apátság.

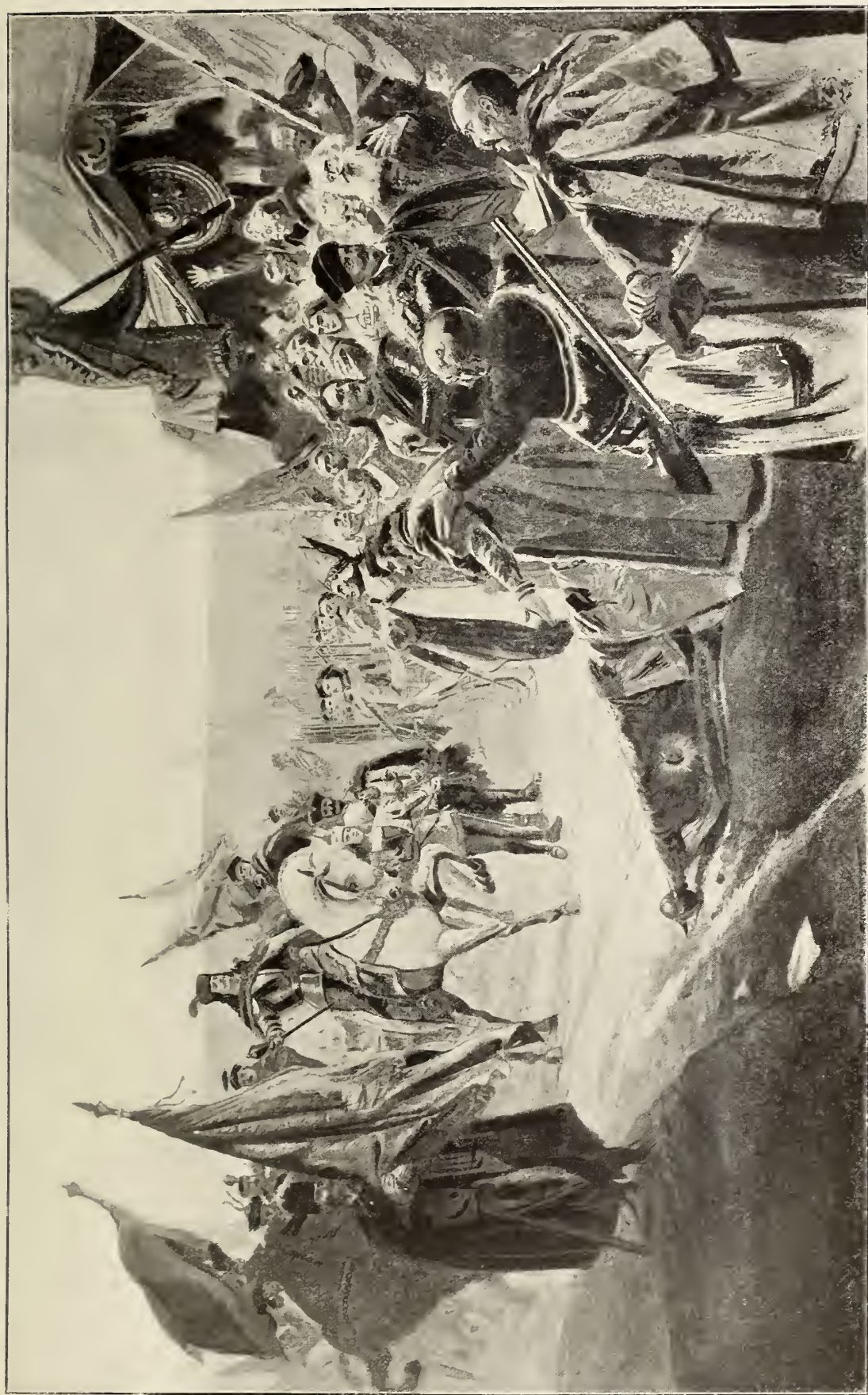
Lássuk csak, miként kerültek a nagyobb egyházi birtokok a világiak kezére. A szerencsi apátságot 1532-ben I. Ferdinánd király Bebek Ferencznek adományozta, a kit ily módon igyekezett Szapolyai János király pártjáról eltéríteni. Bebek Ferencz 1549-ben az apátságot öcsésének, Jánosnak, adta. 1552-ben azonban a király Bebek György ferenczrendi szerzetesnek adományozta, a ki nagy hévvel és buzgalommal vette fel a harcot az új hit hirdetői ellen. De Bebek György nem sokáig maradt meg Szerencs birtokában, mert 1556-ban Némethy Ferencz tokaji kapitány kiűzte és a várost Izabella királynő számára foglalta le, a monostort pedig erődítménynyé alakította át. Némethy garázdálkodásai azonban visszahatást keltettek s a mikor 1565-ben megöletett, a váraes kaput nyitott Balassa Menyhértnek, I. Miksa király vezérének. (Adalékok 1897. 233.) A szerencsi templom azonban 1595-ig még a katolikusok birtokában volt, csak azután foglalták el a protestánsok.

Monostorok.

Ugyanez a sors érte a többi monostort is. A pataki dömések, a kiknek az 1494-diki összeírás szerint 28, az 1495. évi lajstrom szerint pedig 47 portájuk volt a vármegyében, a mohácsi vést követő korszakban eltűnnek a vármegyéből. A sárospataki Szent-Klára-rendű apácák Szent-Anna zárdája 1556-ban még fennállott, de 1560-ban már ők is Nagyszombatba menekültek. A pálosokat 1530-ban Perényi Péter űzte ki Töketerebesről és birtokaikat lefoglalta. A ferenczrendűek 1531-ig voltak Homonnán, ekkor azonban, mert földesuraik, a hatalmas Drugeth nemzetség is a reformált hitre tért, elhagyták az ottani Szent-Bonifác vértanúról címzett zárdát. A sárospataki rendház is nemsokára megszűnt. 1527-ben a ferenczrendűek még nagy káptalant tartottak Sárospatakon, de a rend tagjai közül némelyek szintén az új hitet követték. A mikor a sárospataki uradalom 1531-ben Perényi Péter birtokába került, a rendtagok elszéledtek. Egyedül a leleszi prépostság és a sátoraljaújhelyi pálosok küzdöttek meg a hitújítás viharaiival, de a XVI. század folyamán ezek is gyakran voltak támadásoknak kitéve, úgy hogy egyes években a rendházakat elhagyni kényszerültek. Idővel a prémontreiek is elköltöztek Leleszről s helyükbe világi papok telepedtek.

A leleszi
prepostság.

A leleszi prépostság, közvetlenül a mohácsi vész után, Péchy János préposttal (1526—1547) János király pártjához csatlakozván, ezért Serédy Gáspár, Ferdinándnak egyik haszonleső, iparlovag, garázda híve, Leleszre tört, a prépostot foglyul ejtette s Kövesd várába hurcolta, honnan azonban Homonnay Ferencz rövid idő alatt kiszabadította. Ezt a pártfogást azonban drágán kellett a prépostnak megvásárolnia, mert 1532-ben az Ung vármegyebeli premontrei nagybirtokot, Nagykapost, kilenczszáz frton kénytelen volt átengedni Homonnaynak. Péchy prépost 1533-ban Ferdinándhoz pártolt, de ezzel sem segített magán, mert az időközben protestáns vallásra tért főurak mindegyre

II. Rákóczy Ferencz az ónodi (sajókörömi) országgyűlésen. (Dudits Andor festménye Zemplén vármegye számára).

jobban szorongatták. Péchy utóda, Bódy György, a Perényi Gábor barátságára támaszkodva, néhány évig még fenn tudta magát tartani, noha akkor a rendtagok nagy része már elszéledt Leleszről, úgy hogy a hiteleshelyi (kir. közjegyzői) teendők végzésére a prépostnak világi papokat kellett alkalmaznia. Mindez azonban 1556-ban Perényi Gábornak a protestáns hitre való térésével megváltozott. Már 1555-ben Bebek Ferencz és fia György Leleszre csaptak és azt kirabolták. 1556-ban Perényi Gábor tört Leleszre s azt elfoglalván, három évig bírta. Az akkori viszonyok között az országgyűlés e hatalmaskodások ellen mit sem tehetett; az 1557: XXI. törvény-czikk csak azt rendelte el, hogy az egri és a szepesi káptalanok s a jászói konvent végezzék annak a vidéknek hiteleshelyi teendőit. Leleszt azonban Ferdinánd vezére, Telekessy, 1558-ban visszafoglalta Perényi Pétertől. Bódy György 1558-ban csanádi püspökké neveztetvén ki, helyét a dalmát származású Bolusich Agoston foglalta el. Ekkor azonban Lelesznek régi fénye már elhomályosult s birtokai jórészt világiak kezében voltak. 1561-ben a Bacskai, Chapy, Szürthey, Polyánkay, Eszenyi családok tettek lépéseket a kegyuraság megszerzésére, de I. Ferdinánd a folyamodványukat azzal a megokolással utasította el, hogy a prépostok kinevezési joga a királyt illeti meg. Schwendi Lázár eszásári tábornok 1567-ben a prépostság javait Nagymihályi Sándornak, Vékey Ferencznek és Panka Péternek elzálogosítván, a prépostot és a rendtagokat az utolsó betevő falatjuktól is megfosztotta. Bolusich Agoston prépostnak 1567-ben december 27-én bekövetkezett halála után a premontreiek elhagyták Leleszt, mely ettől kezdve több évig üresen állott, de csakhamar, a hazai törvények értelmében, világi papoknak adományoztatott. Ezeknek sorát Melegh Boldizsár esztergomi kanonok és később csanádi vál. püspök nyitja meg, a ki alatt 1580-ban a konvent, mint hiteleshely, újból megkezdte működését. 1582-ben Matthessy Istvánt, 1588—1589-ben Szegedy (Zegedi) Pált találjuk a leleszi prépostság birtokában. Az utóbbi egyúttal csanádi választott püspök is volt. (Nagy Gyula okl. más. gyűjt.) A világi prépostok lassanként visszaszerezték az elzálogosított birtokokat, sőt Szegedy Pál kérelmére, 1588-ban a vármegye száz forintot adott a prépostság épületeinek helyreállítására. (Szirmay i. m. 295. §.) Ekként a prépostság valahogy helyreállítván, az 1600: 29. t.-cz. elrendelte, hogy a prépost a konventben elegendő számú papot köteles tartani a hiteleshelyi teendők ellátására. A Bocskay-féle felkelés azonban egyelőre ismét véget vetett a leleszi prépostságnak, melyet ekkor a hazai törvények megsértésével kinevezett Langenfeldi Lang Ferdinánd haszonélvezett. Az 1605. évi április 17-én Szerencsen tartott országgyűlés, a levéltárt, két nemes hítes tag, egy jegyző és egy irnok gondjaira bízta, míg a prépostsági javaktól megfosztott Lang Ferdinánd 1609-ig élt a leleszi prépost címével. (Századok: 1871. évf. 595—597. — Adalékok 1896. 2. 34.)

A sátoraljaújhelyi pálosok is sok zaklatásnak voltak kitéve. 1530-ban Drágffy Gáspár a toronyi szőlőktől, utóbb Perényi Péter sátoraljaújhelyi rendházuktól fosztotta meg, majd a petrahói birtokukból is kiűzte őket. A mikor Sátoraljaújhelyben 1560-ban a plebánia-templomot az új hit hívei újra elfoglalták, a protestánsokkal rokonszenvező Miksa király ebbe csak oly föltétel alatt egyezett bele, ha a pálosok a monostorukat visszakapják. Perényi teljesítvén Miksa kívánságát, a pálosok visszakapták sátoraljaújhelyi rendházukat, sőt birtokaik egy részét is visszaszerezték, mert az 1596—98. évi adóösszeírások szerint 8½ portának voltak birtokosai. A Bocskay-féle felkelés alatt azonban nekik is menekülniök kellett (1603), úgy hogy a bécsi békekötés idejében talán egy katolikus pap sem maradt a vármegyében. A bécsi békétől fogva, a kurucz világ lezajlásáig terjedő korszakban, főleg a Pázmány Péter felléptével megerősödött katolikus hit már sikerrel veszi fel a harczt a protestántizmussal szemben. A küzdelem heve gyakran elragadta a térítő buzgalmat s a felekezeti türelmetlenség mindkét részről áldozatokat követelt. Bocskay halálával (1606) Zemplén visszakerülvén a magyar király birtokába, először a pálosok tértek vissza Sátoraljaújhelyre 1610-ben, s ekkor rendházukat is visszanyerték. Ugyanebben az évben Habardy László egri kanonok bízta meg a leleszi prépostság kormányával, Zemplén vármegye közönsége előtt visszavette az országos levéltárat.

Az újhelyi pálosok.

Pázmány Péter térítői buzgalma főleg a főúri körökben szerzett híveket a katolikus hitnek. Gróf Drugeth György, Zemplén és Ung vármegyék főispánja, 1609-ben a katolikus hitre térvén, 1513-ban Homonnára jezsuitákat telepített és azokra bízta a tőle alapított gimnázium vezetését, mely az elhagyott ferenczrendű monostorban nyert elhelyezést. A homonnai jezsuiták eltartására Nagykemenceze birtokot (Ung vármegye), továbbá a gerényi hegyen az ú. n. Barát-szőlőt adományozta, ezenkívül évenként 1700 frtot folyósított számukra. A jezsuiták nem sokáig folytathatták Homonnán térítői működésüket, mert Bethlen Gábornak 1619. évi felkelése következtében az országot el kellett hagyniok, sőt legnagyobb pártfogójukat, Drugeth Györgyöt is elvesztették, a ki a felkeléssel nem rokonszenvevén, 1620-ban külföldön elhalt.

Még rosszabb sors érte a leleszi prépostságot, melynek javait az 1620. évi beszterezebányai országgyűlés a korona elidegeníthetetlen birtokainak nyilvánítván s annak jövedelmeit, a mennyiben a hiteleshelyhez kinevezett négy konventtag s egy jegyző kétszáz frtban megállapított évdíját felülmulnák, a Tisza és a Bodrog szabályozására rendelte fordítani. (Századok 1871. 598.) Habardy után Telekessy István neveztetett ki (1620—39) leleszi préposttá, a ki azonban csak 1623-ban foglalhatta el a prépostságot, mely évben Nagy- és Kiskapost, melyet Bethlen Gábor Rhédey Ferencnek adományozott, ennek halála után az özvegyétől visszaváltotta. Telekessy rendkívül sokat tett a prépostság érdekében. Felépíttette a monostort, a megrongált falakat helyreállíttatta s a kapu fölé tornyot építtetett. Prépostsága idejében gyakran megfordult Leleszen. Alaghy Menyhért főispán († 1631) a konventnek Tállyán négy szőlőt adott s a leleszi templomban oltárokat emelt. Utódként Simándy István erdélyi vál. püspököt az 1642—54 között kiadott oklevelek említik. (Nagy Gyula oklgy.) Őt követte Somogyi Ferenc (1654—66) prépost, a ki a konvent régi elkopott pecsétje helyett, az 1655. évi országgyűlés engedélyével (103 t.-cz.), újat készíttetett.

A Thököly-féle mozgalmak idejében ismét támadásoknak volt kitéve a monostor; az akkori prépost, Mokchay András (1674—80), azonban már előre biztonságba óhajtotta helyezni a levéltárat, melyet az ungvári várba szállíttatott, míg maga Kassán keresett menedéket. De Ungvárt az idegen zsoldoshad, nem ismervén a levéltár iratainak becsét, azok nagy részét már-már ágyútöltésül akarta felhasználni, a midőn Ungvár parancsnoka, Beresényi Miklós, a belső eselédségtől figyelmessé tétetvén, a még ép iratokat zár alá vette és 1701 április 5-én Brunócz várában kelt levelében felhívta a konventet, hogy az iratok átvételére rendtagokat küldjön ki. Az oklevelek ekkor Leleszre vitettek vissza s a fenkölt gondolkozású várparancsnok emléke iránt érzett tiszteletből, a végenyészettől megmentett hiteles írások, máig is Beresényi-aktáknak neveztetnek; Beresényi levelét pedig kegyelettel őrzi a leleszi levéltár.

1680-ban Sebestyén András lett a leleszi prépost, a ki Thököly hívei közé tartozott és Lipót 1682-ben őt küldte követségbe a kurucz fejedelemhez. 1683-ban bekövetkezett halálával Benkovics Agoston, később váradi püspök, neveztetett ki leleszi préposttá (1683—1700), de egyházi méltósága inkább csak névleges volt, mert időközben a pernecki (Csehország) premontreiek vették meg Királyhalmeczet 18.000 frton és száz aranyon II. Rákóczi Ferencztől, mire I. Lipót király 1697 június 12-én kelt oklevelével, tekintetbe véve a rendnek a törökök kiűzetése érdekében kifejtett áldozatkészségét, Leleszt Schöllinger Ferencz prépostnak adományozta. A pernecki prépostság azonban nem sokáig bírta Leleszt, mert 1710-ben a morvaországi lukai apátság váltotta magához, melynek kebeléből Tahy Károly (1710—29) kir. táblai főpap bírta a prépostságot.

A sátoraljaújhelyi pálosok hatalmas pártfogót nyertek Alaghy Menyhért főispánban, a ki 1626-ban templomukat újjáépíttette. A XVII. század közepén a sátoraljaújhelyi pálos rendház igen nagy tekintélynek örvendett, a rend kormányzó-helyettese ezidőszerint az újhelyi rendház priorja volt. Báthory Zsófia is bőkezű adományokkal gyarapította a rendház birtokait; 1661-ben a Víz-utcában két telket adott a pálosoknak, 1665-ben Kiszte falut, Komár pusztát, Barancs helységben udvartelket, Sátoraljaújhely hatá-

rában pedig a Váralja és Oremus szőlőket. A XVII. század folyamán azonban a pálosok támadásoknak is gyakran voltak kitéve. 1672-ben, a Szent Egyed napján tartott búcsú alkalmával a monostort megtámadták és kirabolták, mely alkalommal egy rendtag is életét veszítette. 1679 márczius 29-én Thököly kuruczai, mintegy hatszázan, megtámadták a rendházat, de Szöréni és Bessenyei Márkus, a rend előljárói, harmincz emberrel hősiessen visszaverték a támadókat (Adalékok 1897. 3.). 1678-ban Olaszi, Sára és Zsadány helységekben nyertek birtokokat, I. Rákóczi Ferencz pedig kis kápolnát építtetett a templomukhoz. II. Rákóczy Ferencz szabadságharcza alatt a várszerűen megerősített monostort veszedelem fenyegette, mert a fejedelem, nehogy a Kassa ostromára siető Rabutin hada magát benne megfészkelhesse, a rendházat fel akarta robbantani, de a rombadöntéssel megbízott Károlyi tábornok nem hajtotta végre a parancsot s így a sok támadást ért falak túléltek a szabadságharczot.

A homonnai jezsuita kollégium 1630-ban újból megnyílt, Forró Gergely és Jászberényi Tamás vezetése alatt, de Homonnai Drugeth János, látván az ellenszenvet, mely a vármegyében a jezsuiták ellen irányul, 1640-ben áttelepítette őket Ungvárra. Csak 1670-ben jelentek meg a jezsuiták újból Zemplén vármegyében, a hol őket Báthory Zsófia Sárospatakra telepítette, a Nagy-féle kúriára épített, a mai róm. kath. plebánia-épület és az úgynevezett belső vár területén fekvő rendházakba.

A homonnai jezsuiták.

A Drugeth család vallásos buzgósága következtében, az elköltözött jezsuiták helyett, más szerzetes-rendek hirdették a katolikus hitet Zemplén vármegye területén. Gróf Drugeth János özvegye, Jakusics Anna, 1630-ban visszatelepítette a pálosokat Terebesre. Monostoruk alapját gróf Forgách Zsigmond özvegye gyarapította bőkezű adományokkal. Thököly kuruczai ugyan 1684-ben elűzték a pálosokat Terebesről, de már 1686-ban visszatértek monostorukba, melyet 1760-ban újjá építettek. A pálosok harmadik monostorát, a varannait, gróf Drugeth György özvegye alapította 1672-ben, elvevén az evangélikusok templomát, melyet Drugeth Fruzsina 1580-ban építtetett, s azt a pálos-monostorhoz csatolta, melynek Visnyó és Tapolyizsép helységeket adta. Thököly kuruczai 1676-ban a varannai pálosokat is megtámadták és a szerzeteseket megkínózták; templomukat 1682-ben Thököly elvette, de uralmának megszűntével, 1686-ban, gróf Barkóczy Ferencz ismét visszafoglalta számukra (Adalékok 1902. 106.).

A terebesi pálosok.

1651-ben gróf Drugeth György a ferenczrendűeket is visszatelepítette Homonnára s tizenkét személyre alapítványt tett. 1663-ban már konventt szervezkednek. A kurucz idők viharai a homonnai ferenczrendűeket sem kímélték. Thököly hadainak közeledtére, 1672-ben, a szerzetesek Szirmára menekültek, de október 4-én visszatértek Szent Ferencz ünnepére; a kuruczok erről értesülvén, éjjel megrohanták a monostort s kirabolták, a menekülő szerzeteseket pedig útközben a ruthén pór nép fosztotta ki. 1676-ban a monostort felgyújtották, mire viszonzásul a kassai parancsnok több protestáns lelkészt elfogatott s addig tartott fogva, míg a követelt kártérítés összege be nem folyt. 1786-ban történt feloszlásukig zavartalanul hirdették Isten igéjét. (Adalékok 1904. 79.)

A homonnai ferenczsek.

A ferenczrendűek (minoriták) még a XVII. század közepén telepedtek Sztropkóra, a hol fából épített házban tartózkodtak. De a lengyel származású szerzetesek nem tudtak beletörődni az itteni viszonyokba, mire csakhamar visszatértek Lengyelországba. Gersei Pethő Zsigmond főispán azonban már 1673-ban hozzáfogott a jelenleg is fennálló monostor építéséhez, melyet 1675-ben fejezett be. Felszólítására a rendfőnök három szerzetest küldött Sztropkóra, majd 1677-ben Pethő Zsigmond özvegye hat személyre tett alapítványt 1721-ben a monostor leégett, de Pethő Zsigmond 1747-ben felépítette. II. József 1785-ben a szerzetesek számát hat személyre korlátozta és az ottani plebánia ellátására kötelezte (Adalékok 1904. 46.).

A sztropkói ferenczsek.

A katolikus hit terjedésével a XVII. században, főleg a főúri uradalmak székhelyein és a királyi várakhoz tartozó helységekből, számos újabb plebániát alapították vagy a régieket felújították, és a vallásos buzgóság templomok építésében is megnyilvánult. Helyreállított, vagy újonnan alapított plebániák e korszakban: Homonna (1669), Órmező (1690), Battyán (1659

Plebániák és templomok a XVII., XVIII. században.

táján), Rad (1636), Alsókörtvélyes, Mogyoróska (1711), Sókut (1600), Sztropkó (1694), Varannó (1687), Mád (1711), Szerencs (1612), Tállya (1688), Tarczal (1699), Bodrogkeresztúr (1711), Erdőbénye (1677–1711), Ólaszliszka (1711), Sárospatak (1683), Tolcsva (1701–1711).

A szatmári békekötéstől kezdve, egészen 1848-ig, de különösen a XVIII. században, a katolikus hit térfoglalása még nagyobb mértékben haladt előre. Közvetlenül a békekötés után a jezsuitarend, melyet még Báthory Zsófia telepített le Sárospatakra, kezébe vette a térítés munkáját, nagy buzgalommal, de nem mindig szerencsés kézzel. Különösen a sárospataki református kollégium megszerzésére irányuló törekvésükkel, melyre nézve a lépéseket még 1711-ben a vármegyénél megtették (Várm. lt. Prot. 12. 177), kezdődött a népszerűtlenségük és noha minden követ megmozgattak, ezélhoz még sem értek, sőt 1722-ben a református kollégium némely birtokainak megszerzése érdekében is kárba vesztett az igekezetük. Nagyobb sikereket értek el II. Rákóczi Ferencz szabadságharcza alatt, vagy ezt megelőzőleg, a protestánsok kezébe került kath. templomok visszaszerzésére irányuló törekvéseikben, mikben az államhatalom természetesen hathatósan támogatta őket. A protestánsok templomai közül a botytyánit még 1681-ben vették el, de a szécsényi országgyűlés végzése értelmében ismét visszaadták; az 1719-ben a katolikusok kezébe került; a gálszécsi templomot 1718-ban vették el; a vékei templomot 1750-ben báró Ghyllányi György foglalta vissza a katolikusok részére. (Adalékok 1896. 82., 1896. 297). Sátoraljaújhelyben 1714-ben foglalták vissza véglegesen az 1482-ben épült templomot, melyet a XVIII. század közepén tűzvész pusztított el. Az új plébánia-templom 1770-ben épült fel.

A vármegyei főúri családok vállvetve működtek közre a plébániák alapításában és a templomok építésében. A vármegye területén levő templomok legnagyobb része a XVIII. században épült. E században a következő plébániák keletkeztek, vagy állították helyre: Barancs (1755), Czéke (1779), Imreg (1753), a hová báró Barkóczy Imre telepítette át a bodrogközi Rad helységben lakó minoritákat, a kiket Melith György 1637-ben telepített le s a kik a Bodrogközben hatvan éven át egyedül végezték a lelkipásztori teendőket; továbbá Lasztócz (1712), Nagyazar (1718), a hozzá tartozó Kisazar helységben levő templomot szintén ebben az évben vették el a protestánsoktól; Nagykázmér (1718), Parnó (1718), Pelejte (1762), Szaesur (1739), Szilvásújfalú (1744), Terebes (1763), Vehécz (1779), Cziróka-Hosszúmező (1727), Felsőkörtvélyes (1788), Göröginye (1728), Izbugya-Hosszúmező (1864), Leszkócz (1730), Lyubise (1785), Papina (1741), Peticse (1802), Szinna (1782), Udva (1728), Boly (1806), hova Zétényből helyezték át; Királyhelmeccz (1757), Lelesz (1722), Nagykövesd (1763), Nagytárkány (1771), Butka (1746), Hegyi (1795), Málca (1778), Nagycsebb (1788), Nagymihály (1736), Sztára (1725), Hrubó (1785), Jankócz (1736), Matyasócz (1740), Nagydobsa (1734), Nagydomás (1788). Sztropkón 1767-ben keletkezett önálló plébánia, melynek teendőit addig a ferenczrendűek látták el. Zemplénturány (1787), Zsalobina (1788), mely utóbbit gróf Barkóczy Imre alapította. Gesztely (1748), Girincs (1737), Hernádnémeti, mely 1531-ben még fennállott, 1771-ben állítottott vissza; Mezőzombor (1803), Monok (1731), Rátka (1855), Taktaszada (1866), Tokaj (1712), melynek templomát 1773-ban újjáépítették. Erdőhorváti (1733). Traucsonfalva (1788.).

A szatmári békekötés után következő országgyűléseken a rendek fel-emelték ugyan tiltakozó szavukat a leleszi prépostságnak idegen származású egyháziak részére történt eladományozása ellen, mindazonáltal Lelesz továbbra is megmaradt a lukai apátság alatt, melynek kebeléből Tahy Károly után, a rend feloszlatásáig, a következők birtokolták a prépostságot: Brauner Mátyás (1730–1733), gróf Kunitz Ferencz (1733–63), Lambek György (1763), Edlingeni Edlingen Teofil (1764–79), Todl Dániel (1779–81), Schochowski Ágost (1781–87). A háborús világ véget érven, békés fejlődés váltotta fel az előző század küzdelmeit, melynek folyamán a prépostok rendezték a prépostság birtokviszonyait, újra lajstromozták az országos levéltárat, melyet alkalmas helyiségben őriztek. Kunitz Ferencz prépost helyreállította a monostort is, melyet második emelettel megtoldott. A premonstreiek nem sokáig

élveztek munkájuk gyümölcseit. II. József 1787 október 16-án a prépostság fennállásának véget vetvén, javait a vallásalaphoz csatolta, míg az országos levéltárt 1788 június 11-én Budára vitette és utóbb, 1791-ben, a vidéki felek kényelmére való tekintettel, az egri káptalannál helyezte el. I. Ferencz király 1802 márczius 12-én kelt legfelsőbb elhatározásával a premontrei rendet visszaállítván, Lelesz a jászóvári prépostsághoz csatoltatott, míg az ugyanazon évi országgyűlés XVI. czikke értelmében, a leleszi konvent hiteleshelyi minőségét visszanyervén, az országos levéltárt 1803-ban Leleszre szállították vissza, a hol a fáradhatatlan szorgalmú Mally József rendtag újból lajstromozta és rendezte. (Századok 1871. évfolyam 602.). A jezsuiták, miután a sárospataki kollegium megszerzésétől elestek, a rendnek 1773-ban történt eltörléséig, megmaradtak Sárospatakon. Utolsó házfőnökük Jabróczky Pál (1766—1773) volt. A pálosok sem kerültek ki II. József feloszlató rendeletét, melyet 1786-ban foganatosítottak.

A piaristák.

A XVIII. században a piarista-rend telepedik meg a vármegyében. E rend, mely a tanuló ifjúság nevelését tűzte ki célul, a XVII. században vert nálunk gyökeret, de csak a XVIII. század során izmosodott meg. Pikóczy Elenóra, egy százados özvegye, eredetileg kikeresztelkedett török nő, (Adalékok 1905. 165.), 1721-ben Tokajban minden vagyonát a kegyes tanító-rendnek adományozta, mely adományt 1727-ben III. Károly király is megerősített. Letelepedésüket azonban 1724-ben a Tokajban dühöngött tűzvész megakasztotta és csak 1737-ben sikerült iskolájukat megnyitni, melynek 1738-ban már hatvan növendéke volt. 1758-ban a latin osztályok is megnyíltak. Az új iskola nagy pártfogót nyert báró Andrássy Józsefné, született Balassa Erzsébetben, kinek adománya a rendház és az iskola alapját jelentékenyen növelte; lelkes pártfogója volt az intézetnek még Czako Sándor monostori apát is. A pálosok eltörlése után, II. József rendeletéből, 1789 őszén, a piaristák Sátoraljaújhelybe helyeztetvén át, az 1789/90. tanévben gróf Török Lajos kassai kerületi igazgató már az V. gimnázialis osztály megnyitását rendelte el és rendházul a pálosok monostorát jelölte ki. A rendház berendezése körül elévülhetetlen érdemei vannak az 1790-ben házfőnökké választott Sivulszky Józsefnek. Az ő kezdeményezésére állították helyre a templom belsejét és az ő buzgólkodása alkotta meg az új gimnáziumi épületet, melynek alapját 1811 július 29-én tették le, de csak 1820-ban készült el teljesen. A tanuló ifjúság a színielőadásokat is művelte. 1805-ben és 1807-ben gróf Esterházy József főispán látogatása alkalmával, valamint 1819-ben, drámai előadásokat tartottak, úgyszintén 1827-ben is, a rend letelepülésének száz éves emlékünnepe. 1831-ben vette át a rend hivatalosan a gimnázium első osztályát. Az 1847/48. tanévben már hat osztályban 312 tanuló látogatta az előadásokat. E hazafias rend a szabadságharcz kitérések meghozta az áldozatot a hazának is, melyért azonban, az önkényuralom idejében, a sátoraljaújhelyi gimnázium is súlyos megpróbáltatásoknak volt kitéve. (Adalékok 1898. 54.).

A görög keletiek helyzete, a munkácsi püspökség megalapítása (1690) óta, nem sokat javult, de a mohácsi vést követő korszak erre nem is volt kedvező. Egyes földesurak folyton sanyargatták a ruthéneket és papjaikat, a kik a katolikus papság támogatására sem számíthattak, mert ezeket a felekezeti harc tartotta lekötve. A XVI. század végén a zempléni ruthének hatalmas pártfogót nyertek gróf Homonnai Drugeth Bálintban, kinek magatartása a zempléni, de általában a felvidéki ruthének későbbi magatartására jelentékeny befolyással volt. A ruthén nép vezetői már előbb is gondoltak a katolikusokkal való egyesülésre, de főleg attól kezdve, hogy 1594-ben Lengyelországban az unió megtörtént, a lengyel szerzetesek bejárogattak Zemplénbe s előkészítették a talajt. Gregorovics János püspök is, a ki Alaghy Menyhért főispánnal jó viszonyban volt, pártolta az unió eszméjét (1630); utóda Taraszovits Bazil, 1640-ben ez ügyben személyesen találkozott Lippay primással, mely találkozás további alkudozásoknak alapja lett. Rákóczy György azonban, a ki a ruthéneket a protestáns hitnek óhajtotta megnyerni, ez összejövetel miatt a püspököt elfogatta, s ez csak III. Ferdinánd közbenjárására szabadult ki a börtönéből. 1646-ban, Ungvárt, Jakusich György egri püspök közbenjárásával, megkötötték a vallásuniót, melyhez a zempléni ruthének csatlakoztak legnagyobb számmal; a X. Incze pápához intézett feliratot is két zempléni ruthén pap, a homonnai és a sztropkói

A görög keletiek.

főesperesek írták alá. A közbejött belláborúk következtében a vallásunió csak 1690 körül erősödött meg a nép között, mely időponttól kezdve, a ruthén papság az egri püspök fenhatósága alá tartozott. Ebben az évben De Camelis János foglalván el a püspöki széket, körültra indult, melynek eredményeképpen november 4-én Isztáncson negyven, november 17-én Sztropkón tizenhét és december 11-én Homonnán negyven ruthén pap fogadta el a vallásuniót. A göröggyesültek ettől kezdve Zemplénben három főesperességet alkottak. (Sztropkó, Homonna, Ujhely). De Camelis halála után (1706), Telekessy egri püspök, tekintettel az akkor folyó szabadságharcra, a przemisli püspököt óhajtotta adminisztrátorul, de a pápa, a zempléni főesperes fölszólalása következtében, e tervet elejtette. A szatmári békekötés után Bizanczy Genuád György lett a (1713) vikárins, a ki azonban papjainak sokat elnézett s ezek, főleg a házasságkötések körül, szabálytalanul jártak el. Bizanczy utóda Blazsovszky Gábor György lett, a ki 1738 november 24-én Varamónn egyházi gyűlést tartott. Blazsovszky utóda, Olsavszky Manó, minden tekintetben függetleníteni igyekezett magát az egri püspök fenhatósága alól, de a függetlenítés késett, mert Olsavszky Manónak a saját papjaival gyűlt meg a baja, a kik közül Habina Lukács mindenféle váddal illette őt a kancelláriához intézett beadványában. Mária Terézia királynő uralkodása alatt, XIV. Kelemen pápa, 1771-ben kelt bullájával, a munkácsi görög katolikus apostoli vikáriust kivonta az egri püspök fenhatósága alól és Munkácsot püspökséggé emelte. Mária Terézia királynő pedig, 1776-ban, káptalant szervezett, melynek tagjai között Pásztélyi Kovács János zempléni főesperes is helyet foglalt. 1775-ben a püspökség székhelyét Ungvárra tették át. A püspökség megalapításával a zempléni görög katolikusokra új, életerős korszak köszöntött be, mely a jelenkori haladásnak szolgál alapjául. (Polyánszky Gyula czikkei: Adalékok. 1898. 124.)

A bazilrendű
monostor.

A zempléni görög katolikusok történetében kiváló szerepet foglal el a bazilrendű krasznibródi monostor, melynek templomát, a ruthén nép nagy jótevője, gróf Drugeth Bálint építtette, a ki Bocskay István fejedelemtől 1606 december 17-én oltalomlevelet eszközölt ki Sergiusz munkácsi püspök részére. Drugeth Bálint utóda, György, Zemplén vármegye főispánja, a ki 1609-ben katolikus hitre tért, a krasznibródi monostor szerzeteseit igyekezett a vallásuniónak megnyerni, a mi a przemisli gör. kath. püspök közbenjárásával sikerrel járt; de a népnél az 1612—14, években, a pünkösdi ünnepek alatt tett ily irányú kísérlet, kudarczczal végződött. A Laborez vidéke tehát, az 1646. évben Ungvárt megkötött vallásunióig, elszakadott állapotban maradt. A kurucz világban sok támadás érte a krasznibródi monostort, mely 1708-tól 1729-ig szerzetesek nélkül maradt. 1729-ben telepedtek le újból a szerzetesek Munkácsról, s csakhamar a monostor helyreállításához fogtak; 1725-ben épült a templom, 1756-ban a novicziatus, ugyanez évben Van Dermáth Terézia grófnő nagyobb alapítványt tett. 1759-ben tették le a monostor épületének alapját és 1761-ben készült el a Mária kápolna. A XVIII. század második felében s a XIX. század elején Krasznibródon bölcseleti és hittudományi előkészítő tánfolyam is volt, mely Suhajda Márkus alatt (szül. 1734, † 1778) érte el virágzását. 1820-ban a monostort az 1815-ben felállított eperjesi püspökség alá rendelték. A krasznibródi monostoron kívül még Sztropkó határában, a Bukócz-hegyen is van a bazilrendűeknek kisebb monostoruk, mely a XVIII. században keletkezett.

b) A protestáns egyházak.

A nyugatról elterjedt tanok, még közvetlenül a mohácsi vészt megelőző években, foglalkoztatták a vármegyében a kedélyeket. Siklósi Mihály már 1522-ben hirdette Luther tanait Sátorlajújhelyben, de, noha fellépésével számos hívőt szerzett, nagyobb eredményt csak a mohácsi vészt követő években tudott elérni. A kettős királyválasztás zavarai közepett, az uratlanná lett egyházi birtokok, főleg a főúri körökben szereztek számos hívőt az új tanoknak, melyek szabad szellemüknél fogva az alsóbb néposztályokban is termékeny talajra találtak. A szerzetesek közül is sokan cserélték fel az egyhangú klastromi életet az evangéliumi tanok hirdetésével és szabad vizsgálódással;

Luther tanainak
első terjedése.

egyedül a főurak pártfogása révén csakhamar a vármegye alsó részét megnyerték az új hit tanainak. Sárospatakon Sztárai Mihály, utóbb Kopácsi István, mindketten volt ferenczrendű szerzetesek, még 1527-ben terjesztették az evangélium hittanait; Tokaj környékén Szegedi Gergely, volt domonkosrendi szerzetes, a ki 1557-ben Petrovics Péter költségén a wittenbergi egyetemen tanult s onnan visszatérve, Debreczenben működött, 1562—63-ban Némethy Ferencz tokaji kapitány pártfogása alatt terjesztette az új hitet. (Magyar Könyvszemle 1894.)

Főurak
áttérése.

A vármegyei főurak közül Drágffy Gáspár toronyi birtokos 1530-ban, Drágffy György, a Perényiek közül Imre nádor fiai Péter és Gábor, 1530-ban csatlakoztak az új hithez; az utóbbi megfordult Wittenbergában, sőt Lipcsében is. Ők voltak tehát első támogatói a reformációnak. A többi főurak inkább a XVI. század második felében tértek át; így Mágócsy Gáspár 1569-ben, Dobó István 1571, Dobó Ferencz, Sárospatak ura, 1580-ban, Homonnai Drugeth István 1589-ben, a ki nagyban előmozdította a Károlyi Gáspártól fordított szentírás — az ú. n. vizsolyi biblia — kiadását. A Monakyak, Csetneki Somossyak, Ráskayak, a XVI. század végén lettek protestánsokká. Szerencsen 1583-ban kezdett az új hit elterjedni s valószínűleg ekkor lettek a Rákóczyak is, nevezetesen pedig Zsigmond, annak követőivé.

Templom-
foglalások.

Az új hit elterjedésével a régi katolikus templomok egymásután kerültek a protestánsok kezébe, a mi annál kevésbbé ütközött nehézségekbe, mert a hívek amúgy is az új hit tanait követték, a katolikus plébániák pedig már évek óta betöltetlenül állottak. Perényi Gábor, a ki Luther tanainak követője volt, az 1492-ben épült sátoraljaújhelyi templomot 1560-ban a Lutheránus hit követőinek adta. Bármennyire is pártolták azonban a Perényiek a Luther tanait, azok nem tudtak mélyebb gyökeret verni Sátoraljaújhelyben, sőt az 1492-ben épült templom, 1562-ben visszakerült a katolikusok birtokába. Bocskay István felkelése idején (1600—1605) jött az első református pap Sátoraljaújhelyre, a hol csakhamar számos hívőt szerzett. Szerencsen 1595-ben Rákóczy Zsigmond, miután a katolikusok már igen megfogytak, a templomot a reformátusoknak adta; ide is temetkezett († 1609) és sírja fölé a fiai 1619-ben vörös és fekete márványból mauzoleumot építettek. Alaghy Ferencz, Regécz és Páczin ura, 1605-ben a karcsei templomot foglalta el a protestánsok részére. A bottyáni katolikus templom még a XVI. század közepén került az új hit követőinek kezébe, míg a vékei a földesúr 1578-ban foglalta el a protestánsok részére. Gálszécsen is a XVII. század elején szűnt meg a katolikus plébánia, hol 1623-ban már virágzó református egyházat találunk. (Adalékok 1896. 297.)

Az ellen-
reformáció.

Az ellenreformáció felülkerekedésével csakhamar megváltozott a helyzet. A mint a Drugeth, Alaghy stb. családok sarjai katolikusokká lettek, a protestánsok kezében levő templomok lassanként a katolikusokhoz kerültek vissza. A homonnai templomot még 1628-ban vették el a protestánsoktól, a kiknek panaszára az időközben erdélyi fejedelemmé lett Bethlen Gábor a vármegyéhez utasítást küldött, de eredménytelenül. Alaghy biztosai 1630-ban Páczin és Karcsa községekben visszafoglalták azokat a templomokat, melyek a Bethlen-féle fölkelés alatt kerültek a protestánsok birtokába. Forgách Zsigmond özvegye, Pálffy Katalin grófnő, a garanyi templomot vette vissza, Drugeth János pedig a terebesi templomot ítélte a katolikusoknak. 1640-ben gróf Drugeth János a varannai, úgynevezett magyar templomot foglalta el, melyet azonban a protestánsok 1646-ban visszafoglaltak. Mintán időközben rombadőlt a tót templom, mely mindig a katolikusoké volt, a Drugeth család tiltakozott a templom elfoglalása ellen, mely ettől kezdve, a XVII. századon át, folytonos viszályt szított a két felekezet között. Legérdekesebb volt a megyeszóli templom megszerzésére irányuló kísérlet, a melyet noha 1615-ben a reformátusok maguk építettek, a jezsuiták mégis a katolikusok részére akartak elfoglalni. A segélyükre küldött idegen zsoldos hadat azonban a falubeli asszonyok a kezük ügyébe eső mindenféle házi eszközzel kiverték s így a templom a reformátusok birtokában maradt. Az 1646: V. törvényczikk, mely a protestánsoktól elfoglalt templomok visszaadását rendelte el, írott malaszt maradt. Végrehajtására csak az 1705. évi szécsényi országgyűlésen tettek kísérletet.

A kálvinisták.

Az új hit elterjedésével eleinte nem lehetett éles határvonalat vonni a két protestáns felekezet között, de azóta, hogy a kálvinista egyház a debreczeni zsinaton 1567-ben a tanait megállapította, a reformált hit lett a vármegyében általánossá. A XVII. század elején a kálvinista egyház az egész vármegyében már szervezve volt. A vármegye önálló traktust (esperességet) alkotott. 1623-ban Sátoraljaújhelyben zsinatot tartottak, a melyen Váczy Györgyöt választották meg zempléni esperessé. Őt követte Miskolezy István, a ki az 1629—38. években az esperességében egyházlátogatásokat tartott. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek az akkori reformált egyházak jólétéről tanúskodnak. (Adalékok 1903. évfolyamában). 1646-ban a református egyház Tokajban tartott zsinatot, mely főleg egyház-kormányzati kérdésekkel foglalkozott.

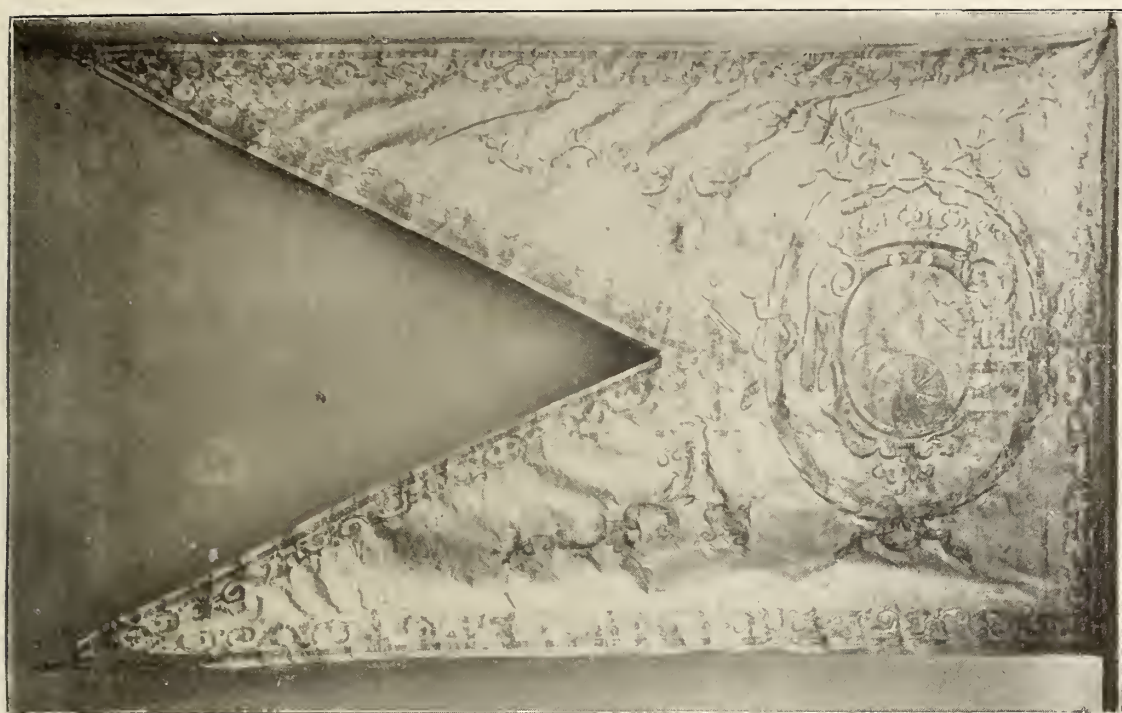
A lutheránusok.

A lutheránus egyházak csak 1610-ben, illetőleg 1614-ben, a szepesváraljai zsinaton nyervén hierarchiát, a XVII. század első felében szervezkedtek Zemplén vármegyében. A felekezeti türelmesség, melylyel a reformátusok a más hitűek iránt viseltettek, lehetővé tette, hogy a vármegyében az evangélikus hit is elterjedjen. A bottyáni templomban a lutheránusok és a kálvinisták papjai felváltva tartottak istenitiszteletet. Erre nézve a hívek 1648-ban egyezséget kötöttek, míg azután, 1659-ben, az evangélikusok templomot építettek maguknak (Adalékok 1896. 82.). Az 1647: VI. törvényczikk a Varannó, Garany és Kuesin helységekből levő templomokat az evangélikusoknak ítélte oda.

A zempléni református egyház történetében elsőrangú szerepet játszik a sárospataki kollégium, melynek alapját Perényi Péter 1531 táján vetette meg. A kollégium történeti szereplésével más fejezetben bőven foglalkozunk.

II. Rákóczy Györgynek 1660-ban bekövetkezett halála után a zempléni reformátusok súlyos megpróbáltatásoknak voltak kitéve. Özvegye, Báthory Zsófia, a ki férje halála után Sárospatakra költözött, fiával, Ferenczcel együtt nyíltan a katolikus hitre tért át. Udvarában otthonra találtak a jezsuiták, a kiknek a befolyása révén, a Rákóczy-uradalmakban levő nagyszámú protestánsokat egész hévvel kezdte üldözni, papjaikat elűzte, templomaikat elfoglalta, a lelkipásztor nélkül maradt hívek közé pedig térítőket küldött ki. 1662-ben a sátoraljaújhelyi evangélikus templomot vette el, melyet azonban az evangélikusok 1670-ben visszafoglaltak. 1670-ben a sárospataki református templomot vette el. Példáját csakhamar mások is követték. Széchenyi György kalocsai érsek, Tokajból 1670-ben a református lelkészt vasas-németekkel űzte ki (Adalékok 1899. 199.). A szerencsi templomot Báthory Zsófia fia, I. Rákóczy Ferencz vette el a protestánsoktól, de ez 1683-ban, mikor Thököly a hatalom tetőpontján állott, visszakerült a protestánsok birtokába. A Tarczal városi templomot 1687-ben vették el az evangélikusoktól. (Adalékok 1901. 138. 1897. 300.) Némely templom a XVII. század második felében gyakran cserélt gazdát, a szerint, hogy a kuruczok vagy a labanczok kerekedtek felül. Így például, az evangélikus hitszónok 1673-ban elűzetvén Sátoraljaújhelyről, a templom a katolikusok birtokába került, 1682-ben azonban Thököly Imre visszaadta az evangélikusoknak s így maradt egészen a szatmári békéig, de 1714-ben a templomot a katolikusoknak ítelték oda. (Adalékok 1896. 339.)

II. Rákóczi Ferencz szabadságharcza alatt a szécsényi országgyűlés foglalkozott a protestánsok vallási sérelmeivel. A három vallásbeli templomok tulajdonjogának megállapítása végett, Zemplén vármegyére nézve, 1705-ben Krucsay Miklós római katolikus főesperes és Gundelfinger András római katolikus, Szakmáry János evang. református, Breznay János ágostai evangélikus vallású bizalmi férfiakból álló küldöttség intézkedett, mely bizottság eljárása a felekezeti békét egyidőre biztosította. A szatmári békekötés után azonban a protestánsok helyzete jelentékenyen súlyosbodott. A katolikusok még 1711-ben a vármegyéhez fordultak, a szabadságharc alatt tőlük elfoglalt templomok ügyében (Várm. levéltár Prot. 12. 177.), s a megye azoknak visszaadását rendelte el. Megindult tehát ismét a hajsza a protestáns templomok ellen. A sátoraljaújhelyi templom 1714-ben elvétetvén a protestánsoktól, ezek a mai Papsoron magán-imaházat emeltek s ezt használták 1781-ig (Adalékok 1896. 339.). A sárospataki és a bényei refor-

Az 1790-iki banderisták zászlaja.

Az 1848-iki zemplénmegyei önkéntesek zászlaja

Az 1809-iki nemesi felkelés zászlaja
és a felkelésben elesett zempléni
hősök emlékoszlopa Sátorajújhelyben.

mátusok az elvett templomaik helyett újakat akartak építeni, de az egri főesperes tiltakozása következtében, a vármegyei hatóság a további építkezést megakadályozta (Várm. It. 1724. Prot. 15. 414.). Még a megyaszói református templomot is el akarták venni tőlük és noha a soproni országgyűlés Megyaszót az artikuláris helyek közé sorozta, mégis 1730-ban Józsa István főszolgabíró vizsgálatot tartott ebben az ügyben, mely alkalommal beigazolást nyert, hogy a templomot 1615-ben a protestánsok építették. Az 1727—28. években a vásárhelyi és lazonyi templomokat vették el. A csebi templomot a vásárhelyi plébános foglalta el, gróf Barkóczy Zsigmond cseléd-ségének támogatásával. A butkai templomot akkori földesura, gróf Szirmay, 1736-ban vette el a protestánsoktól, a kik ezután magánházakban végezték az isteniszteletet; de 1743-ban ettől is eltiltották őket. Csak Sárospatakon tarthattak a protestánsok szabad vallásgyakorlatot, mely város, III. Károly király rendelete következtében, artikuláris hely volt.

II. József császárnak 1781-ben kibocsátott türelmi rendelete a protestánsok szabad vallásgyakorlatát biztosította, mire a hívek új egyházak alapításához kezdtek; példájukat csakhamar követé a többi egyház is. Gálszécsen 1791-ben tették le a református egyház alapkövét. Az 1790—91. évi országgyűlés a protestánsok szabad vallásgyakorlatát törvénybe iktatta és ezzel a zempléni egyházak további fejlődésének mi sem állott útjában.

A XVIII. században fölmerül az anabaptista hitfelekezet is a Bodrog és Hernád vidékének két helységében (Leányvár és Kak). Mária Terézia királyi parancsa beolvasztotta a zempléni anabaptistákat a róm. kath. hitfelekezetbe. (Adalékok: 1897. 200.).

C) Gazdasági viszonyok és társadalmi élet 1526-tól 1848 ig

A XVI. század gazdasági viszonyairól az adóösszeírások nyújtanak tájékoztatást. Különösen becses adatokat találunk ez összeírásokban azért is, mert élénken feltüntetik a török beutésekkel és a folytonos háborúskodással okozott pusztítást. A XV. század végén, jelesül az 1494. és 1495. évi összeírások adatai szerint, Zemplén vármegye területén 6243, illetőleg 6012 portát irtak össze. A XVI. századból reánk maradt első összeírásokban, az 1542. évi összeírás alkalmával, a vármegye területén már csak 3158 $\frac{1}{2}$ portát találtak. Még szomorúbb képet nyújt az 1553. évi összeírás, mely a vármegye területén 325 helységben 2301 portát számlált össze; ebből azonban csak 2191 $\frac{1}{2}$ porta volt adóköteles, a többi mentes volt, miután két helységben egytelkes nemesek laktak, egy helységet pedig kizárólag nemesek. Az összeírás adatai azonban nem eléggé pontosak, mert az ugyanazon évi adóelszámolásban 2458 porta szerepel. A jobbágy-portákon kívül még nyolcz malom-porta és százötven puszta telek volt. A szepesi kamara felállítása óta az adóösszeírásokat is rendszeresebben vezették. Ezekből láthatjuk, hogy Zemplén vármegye az 1576. évi összeírás alapján adózott. 1577-ben 2579 $\frac{1}{2}$ szabad s 85 $\frac{1}{2}$ hódolt porta után 5243 frt 75 denárt vetettek ki; 1578—79-ben 2453 $\frac{1}{2}$ szabad és 85 hódolt porta után 5081 frtot, 1580-ban 2347 $\frac{1}{2}$ szabad és 76 $\frac{1}{2}$ hódolt porta után 4771 frt 20 denárt. A kedvezőtlen viszonyok ellenére, a vármegye alig volt hátralékban. Az 1582. évi adóból például csak 291 frt 25 denárral maradt a vármegye hátralékban. 1582-ben új összeírást rendeltek el és ennek alapján, 1583-ban, 63 $\frac{1}{2}$ portával kevesebbet állapítottak meg. 1588-ban 2167, 1593—94-ben 2127 portát találtak. De ez évek adózási viszonyai már rendkívül kedvezőtlenek voltak. Paczóth Ferencz alispán és Vásárhelyi Tamás jegyző az adót többszöri sürgetésre sem küldték be a kamarához. 1596-ban 1230 $\frac{1}{8}$ szabad portára, első ízben 9627 frtot, második ízben 1203 frt 37 denárt vetettek ki, melyből az adórovó tiszteletdíját és a kezelési költségeket levonva, 10.830 frt 27 denár maradt volna. 1598-ban már nem a portákat, hanem a házakat irták össze. Az összeírás adatai szerint a vármegye területén 10.499 jobbágy- vagy zsellér-lakóház volt, melyből különféle czímen 206-ot leírtak. Adót 10.293 ház után vetettek ki; ebből 10.061 volt szabad és 232 hódolt. A jobbágy-adózás alapját tevő portára ekkor már nem úgy, mint 1553-ban, négy,

XVI. század-
beli összeírások.

hanem hat, nyolez, sőt néhol tíz család esett. (Acsádi Ignác: A jobbágyadózás. U. a. Régi magyar birtokviszonyok. Érték. a történettudományok köréből XIV. és XVI. K.) Az 1549. évi összeírást véve alapul, a jobbágy-népességet 11.598 háznépre tehetjük. 1598-ban a jobbágyok és zsellérek száma 10.495, az egy-házhelyes taksás nemesek száma 123 háznépre tehető; tehát a vármegye népessége fél század alatt 980 háznéppel fogyott. Ez adatok alapján a vármegye összes népességét, 1598-ban, ötvenezerre tehetjük. (Nagy Gyula: Zemplén a XVI. században. — Adalékok 1898. 141.) Ez a pusztulás már az 1567-iki összeírásnál is szembeötlő volt, mikor a Hegyalja teljesen el volt pusztítva és Tokajtól Sátoraljaújhelyig mindenütt tatár portyázás nyomaira akadunk. 1598-ban a törökök egész Tokajig portyáztak. A Tisza, Sajó és a Hernád mentén fekvő falvak lassanként behódoltak. A hódoltság 1680-ban éri el legnagyobb kiterjedését, a mikor Tolcsva is behódolt.

XVII. és XVIII.
századbeli
összeírások.

A XVII. század során eszközölt összeírásokról nagyon hiányosak az adataink. Az 1715—20. évi összeírások, melyek szerint 23 mezőváros, 2, illetőleg 21 curialis, — 390, illetőleg 389 jobbágy-község volt a vármegyében, még élénken emlékeztetnek az előző évszázad küzdelmeire. A háztartások számát az 1715. évi összeírás adatai szerint 4933-ra, 1720-ban pedig már 5402-re tehetjük. A békés fejlődést legjobban megvilágítja az 1784—85. évi összeírás, mely szerint a vármegye területén, 24 mezővárosban, 419 faluban és 18 önálló pusztán 28.822 házat, 31.114 keresztény és 1169 zsidó családot (háztartás) találtak s a vármegye összes népességének száma 206.322-öt tett, tehát az 1598. évi lélekszám négyszeresére emelkedett.

Gazdasági
állapotok.

A gazdasági állapotok számáról szintén az adóösszeírásokból nyerhetünk némi tájékozást. Az 1578—80-ban eszközölt báránydézsma-összeírás adatai szerint, a juhállomány a jobbágyoknál húsezerre, az egész vármegye területén levő juhok száma pedig negyvenezerre tehető. A szőlőművelésről az 1715—20. évi összeírások nyújtanak adatokat. 1715-ben 3633, 1720-ban 14.097 kapás szőlőt írtak össze. Ebből 1415, illetőleg 11.965 kapás szőlő volt a nemesek birtokában. A vármegye a XVIII. század elején a bor árát szabályrendeletileg állapítván meg, az egész vármegye borvidékét nyolez osztályba sorozta. A kiszabott ár alapjául egy közönséges bortermő esztendő átlagos termését véve, egy hordó bor árát, melyben három pozsonyi cseber van, az első osztályban (Homonna, Varannó, Oreszka), három r. frtban, a nyolezadik osztályban pedig (Tokaj, Tarczal, Mád, Zombor és Tállya 25 frtban) állapította meg. A bortermelés előmozdítására már a XVII. században is számos intézkedés történt. (Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában.) Thököly Imre még 1684 márczius 3-án kelt leiratával a hegyaljai szakmányos szőlőművelés részére rendszabályokat bocsátott ki. Az aszú-szőlővel való bánásmód Tokajban 1650 táján jött divatba. Az évi termést tízezer akóra lehet tenni. A XVIII. században, a mióta Lengyelországot földarabolták és Poroszország súlyos vámokkal zárkozott körül, megszűnt a hegyaljai borok kelete Európa éjszaki részében. E században már mindegyre gyakoribbá válnak a borhamisítások is. Ezeknek megakadályozását előzozza az 1801 pünkösd hó 21. napján tartott közgyűlésben alkotott vármegyei statutum, mely szigorú rendszabályokat léptet életbe a borhamisítók ellen. E szabályrendeletben a következő bortermelő helyek vannak felsorolva: Tállya, Golop, Rátka, Mád, Zombor, Ond, Tarczal, Tokaj, Keresztúr, Kísfalud, Szeghi, Erdőbénye, Tolcsva, Liszka, Vámosújfalud, Zsadány, Olaszi, Patak, Sátoraljaújhely, Kistoronya, Szántó, Erdőhorváti (Adalékok 1898. 194.). A XIX. század első felének néhány évében, híres gazdag szürete volt a Hegyaljának; így 1811-ben és 1821-ben. Ellenben az 1817. és 1825. évek nagyon inségesek voltak.

Ragályok a
XVII. és XVIII.
században.

A XVII. és a XVIII. század folyamán uralkodó ragályok gyakran megtizedelték a vármegye lakosságát. 1622-ben Patakon pestis pusztított. Ez a ragály uralkodott az 1644—45, 1655. években. 1662-ben Sárospatakon az epemirigy szedte áldozatait. Az 1679-ben Tarczalon kiütött pestisnek naponként 15—16-an estek áldozatul. A XVIII. században is gyakran lépett fel a pestis. Nem is említve az 1710—11. évi ragályt, 1739-ben újra jelentkezett; ez alkalommal a török háborúból hazatérő katonák terjesztették és a Hegyalján, főleg Tokajban, Tállyán és Sátoraljaújhelyben sok áldozatot szedett, míg Sárospatakot megkímélte. A XIX. században uralkodó ragályok közül

főleg az 1831. évi epemirigy, melynek az egész vármegye területén 17.768-an estek áldozatul, s a mely a félrevezetett nép között véres lázadásra szolgáltatott okot, örökre borzalomteljes emlékül marad a vármegye évkönyveiben megörökítve.

Az elemi csapások sem kímélték a vármegyét. 1715-ben Sátoraljaújhelyben és környékén rettenetes jégeső pusztított. 1758-ban, 1764-ben és 1768-ban Sátoraljaújhely majdnem egészen porrá égett. 1814-ben Sztrókón volt nagy tűzvész. 1829-ben Nagykázmérban, 1834-ben Sátoraljaújhelyben földrengés tett jelentékeny kárt az épületekben (Adalékok 1898. 279, 1896. 114, 1899. 27.).

A mohácsi vészt követő korszakban az uralkodók, felismervén az egyes nagyobb helységek fontosságát, nemcsak középkori szabadalmaikat erősítették meg, hanem azokat újabb kiváltságokkal gyarapították. I. Ferdinánd király 1548-ban és Miksa király 1570-ben megújították Sárospatak régi kiváltságait s az utóbbi 1572-ben a városnak szabadalom-levelet állított ki. Sátoraljaújhely 1548 november 20-án I. Ferdinánd királytól (Királyi Könyvek II. 296) és ugyancsak 1572-ben nyert szabadalom-levelet Miksa császártól (Adalékok 1904. 90.). Varannó 1607-ben Rudolf királytól nyert kiváltság-levelet és a lengyelekkel folytatott kereskedelemre való tekintettel a vám-és dézsmafizetéstől fölmentetett. Az 1569. XVIII. t.-cz. értelmében, ott áru-raktárak is voltak (Adalékok 1904. 10.). Tarczal város 1598-ban nyert szabadalom-levelet Rudolf királytól, melyet II. Mátyás 1610-ben és III. Ferdinánd 1638-ban megerősített. Olaszliszka 1601-ben Rudolf királytól pallos-jogot nyert, utóbb Rákóczy György erdélyi fejedelemtől 1644-ben és III. Ferdinánd királytól 1648-ban (Királyi Könyvek X. 140.) régi kiváltságaiban megerősített. 1663-ban Lipóttól nyert szabadalom-levelet. 1631 február 24-én II. Ferdinánd király Tállya városának lakóit, a regéczi ütközetben kifejtett vitézségükért, különféle kiváltságokban részesíti. (Adalékok 1898. 29). Szerencs szabadalmait 1620-ban hirdették ki a vármegye közgyűlésében. (Várm. lt. Prot. 6. 330.)

A kiváltságlevelek birtokában a városi jellegű helységek önkormányzati ügyeiket szabályrendeletek útján igazgatták. Legtöbb helységnek a XVIII. századtól kezdve fenmaradtak a statutumai; így Bodrogkeresztúré 1607-ből, Tarczal városé 1606-ból. Mád városnak, mely a XVII. század első felében nyert városi kiváltságokat, 1590-től kezdve maradtak fenn a jegyzőkönyvei. Sátoraljaújhely legrégebbi statutumai 1617-ből valók. (Adalékok 1902. 142, 1903. 323.) Liszka város egyik legrégebbi kiadványán (1553), melyet a város bírása és a szenátorok adtak ki, látható a város pecsétje is: vasmacska körül fölfelé tekerőző kigyó (Nagy Gyula oklv. gyűjt.) Községi kiváltságlevelük volt még: Bánócnak, mely azt I. Ferdinándtól 1563-ban nyerte és Miksa 1568-ban, II. Mátyás 1610 szeptember 27-én megerősítette (Kir. Könyvek VI. 354.). Bodrogkeresztúr 1598-ban I. Rudolftól nyert kiváltságlevelet. (I. 402) Köröm III. Károly királytól 1732 szeptember 11-én nyert kiváltságlevelet. (XXXVI. 772.) Tokaj 1598 augusztus 10-én nyert szabadalomlevelet, melyet II. Mátyás 1610-ben megerősített. (VI. 128.)

A XVI. század küzdelmei közepett az ipar és a kereskedelem terén jelentékeny visszahatás állott be. A mohácsi vész után az uralkodók kiváltságlevelek adományozásával igyekeztek a pangó ipart felvirágoztatni. Egyes helységekben azonban, a kedvezőtlen viszonyok ellenére, mégis fejlett iparral találkozunk. A sztrókói czéhek részére az I. Rudolf királytól 1583-ban adományozott kiváltságlevél, aranymíves, kádár, szabó, szűcs, mészáros, varga, fazekas, kovács, asztalos, nyereggyártó, lakatos, szijgyártó, festő és kereskedő czéhekről tesz említést. A XVII. század folyamán az egyes védett helyeken mindegyre több czéh alakul és nyer czéhlevelet. A XVII. századból számos czéhláda és czéhpecsét maradt fenn. Ezek közül főleg a sárospataki és nagymihályi czéhládák érdemelnek említést. A czéhpecsétek közül a sátoraljaújhelyi posztónyíró czéh pecsétje az 1634. évből, a tokaji chirurgo-soké 1691-ből és a nagymihályi timár czéhé 1654-ből való.

Az 1715—20. évi összeírások jóformán figyelmen kívül hagyták az iparosokat s a kereskedőket; csak alig egy-két helységnél találjuk őket névleg feljegyezve. Az 1715. évi összeírás adatai szerint az egész vármegye terü-

Elemi csapások.

Városi szabadalmak.

Kiváltság-
levelek.Ipari és
kereskedelmi
viszonyok.

letén 88 iparos-háztartást (családot) találtak. A malmok száma 81 volt. Névszerint azonban csak a következő iparágak vannak megemlítve: egy gombkötő, két ötvös, egy paplancsináló. Ezeken kívül kiemeli az összeírás Pazdics községnél, hogy lakosai a fazekas mesterséget űzik; Zamutó helysége pedig, hogy serfőzéssel foglalkoznak. Az egyes iparosok közül Tokajban egy ötvös, egy gombkötő, egy paplankészítő, Sátoraljaújhelyben egy ötvös lakott, Tokajban pedig még borbély-sebész is volt. Sztropkó lakosai is iparúzással foglalkoztak, mert az összeírás szerint nem mívelték földjeiket, csak kertjeikben termesztettek tengerit.

Czéhék.

A mohácsi vésztől egészen a XIX. század közepéig a következő czéhék állottak fenn. (Közöljük e névsort, az egyes helységek szerint csoportosítva, megjegyezvén, hogy az egyes iparágak mellé zárjelbe tett évszám a czéhlevél keltét jelzi). Bodrogkeresztúr: csizmadiák (1721), első czéhmesterük Helmecki István volt; szabók (1726). Gálszécs: vargák (1633) II. Ferdinánd királytól nyertek czéhlevelet; szabók és szűcsök (1642) III. Ferdinánd királytól. Homonna: szabók (1609), csapók (1630), timárok (1640), csizmadiák (1642), fazekasok (1679) Homonnai Drugeth Zsigmondtól magyar czéhlevelet nyertek; takácsok (1679) ugyanattól; kovács, lakatos és szíjgyártó egyesült czéh (1718); vargák (1679) magyar czéhlevelet. Kispatak: csizmadiák (1720); Mád (1724) csizmadiák; Nagymihály (1674) szabó, timár, gombkötő egyesült czéh I. Lipót királytól; a timár czéh keletkezése 1654-re tehető; ekkor már 34 cikkelyre osztott czéhszabályzatuk volt. A timár czéh 1677-ben nyert új szabadalomlevelet I. Lipót királytól; mészárosok (1677); kerékgyártó, asztalos, csizmadia, szabó, szűcs, varga egyesült czéh (1698); a szűcs czéh 1885-ben elszakadt az előbbiektől. Nagypatak (Sárosnagypatak, Sárospatak) a csizmadiák és papucskészítők I. Rákóczy Györgytől (1630—48); lakatos czéh 1613-ban magyar czéhlevelet nyert; csizmadiák (1608); szíjgyártók (1616); kovácsok (1574-ben és 1648-ban) kaszások (1661); gombkötők (1709); vargák (1609 és 1720); fazekasok (1572 és 1723); malom-, kőbányászok (1727). Olaszliszka: csizmadiák (1647); timárok (1647); szabók (1648). Sztropkó: fegyvercsiszoló, serfőző, bocskorkészítő, kőműves, borbély és kereskedő, ötvös, bográn, szabó, timár, cipész, bádogos, fazekas, ács, mérlegkészítő, nyerges czéh I. Rudolf királytól (1585). Tállya: csizmadiák (1642); vargák (1653); csizmadiák (1655); sarukészítők (1695); szabók (1727). Tarczal: varga czéh (1725). Tokaj: borbély és sebész czéh a XVII. században; lakatos (1610); csizmadia (1647); pék (1721); gombkötő (1754); szűrszabó (1721). Terebes: csizmadiák (1692). Újhely (Sátoraljaújhely) szűcsök és erszény-gyártók (1603); vargák (1639); szabók (1569 és 1650); csizmadiák (1686); órás, lakatos, puskaműves, sarkantyús, fejműves, asztalos, lakatos, késes és üveges egyesült czéh (1727); ácsok czéhlevele 1744-ben már meg volt. Varannó: szabók (1569 és 1640); vargák (1570); csizmadiák (1725).

Vasárok.

A kereskedelem a XIX. század közepéig a vásárokon bonyolódott le. A községi kiváltságlevelek legbecsesebb része a vásárszabadalom volt. A vásártartási jog az illető helység jólétének, haladásának hatalmas tényezője lett. A forgalom nem csupán anyagi előnyöket biztosított a vásárral dicsekvő helységeknek, hanem a művelődési viszonyokra is jelentékeny befolyása volt. A mohácsi vészt követő korszakban, a következő helységeknek volt vásárszabadalmuk: Bodrogkeresztúr, négy országos vásárra. Butka országos és hetivásárra (1745); Dobrán 1812-ben I. Ferencz királytól a gróf Haller család négy vásár tartására nyert jogot. Gesztely (1873-ban). Királyhelmeck négy országos vásárra. Lelesz hat országos vásárra; Mád (1875) négy országos vásárra; Megyaszó (1868) három országos vásárra; Mezőlaborecz (1859) három és 1866-ban két országos vásár tartására. Nagymihály 1441-ben Hunyady Jánostól hét országos vásárra; Olaszliszka (1601) I. Rudolf királytól négy országos vásárra. Sárospatak (1634) II. Ferdinándtól négy országos és 1681-ben még egy országos vásár tartására nyert jogot. Szerencsen 1756-ban gróf Almássy János négy országos vásárra, a község 1857-ben négy országos vásárra nyert jogot. Szinna 1838-ban V. Ferdinánd királytól, Sztropkó 1698-ban I. Lipót királytól, hat országos vásárra. Sztára, Mária Terézia királynőtől 1756-ban, gróf Sztáray Imre részére. Tiszalucz 1876-ban négy országos vásárra. Tarczal 1734-ben és 1814-ben hat országos vásárra. Tállya 1726-ban és utóbb

négy országos vásárra. Tokaj hat országos vásárra, I. Ferencz királytól 1808-ban; 1772-től kezdve hetivásárokat is tartottak. Tolesva (1838), négy országos vásárra. Tóketerebes öt vásárra. Sátoraljaújhely 1806-ban I. Ferencz királytól országos és hetivásár tartására. Bodzásújlak 1813-ban országos vásárra, de vásárai a XIX. században megszűntek. Varannó 1461-ben Mátyás királytól. Zemplén 1391-ben Zsigmond királytól (Dr. Illéssy János: Vásár-szabádmak).

Önálló kereskedői osztályról csak az 1715 és 1720. évi összeírások emlékeznek meg. Tokajban három görög családból álló kereskedő-társaság volt, mely Törökországból hozott árukkal kereskedett. Az 1736-iki adatok szerint, már Lipcséből hozott árucikkeket és vásznat árultak. A XVIII. században Olaszliszván is voltak kereskedők, de ezek inkább a vásárookra jártak (Adalékok 1901. 22.). A szatmári békekötés után a vármegye közönsége, a kereskedelem és a vármegyei iparosok érdekeinek előmozdítására, szabályrendeleteket alkotott. Ezek a szabályrendeletek első sorban a kereskedők és iparosok testi épségének biztonságáról gondoskodtak, de másfelől a vármegyei iparnak nyújtottak védelmet és előnyt, a máshonnan érkező ipari termékek ellenében. Már 1711-ben, több felmerült eset következtében, intézkedik a vármegye, hogy az átutazó kereskedők a szanaszét portyázó császári katonákkal s a bújdosó kuruczokkal szemben védelemben részesüljenek. 1725-ben a vármegyebeli ipar védelmére, az útlevel nélkül, vagy hamis útlevelel, a vármegyén át házaló török kereskedők elfogatását rendelte el a vármegye. A vármegyebeli kaszakovácok érdekeinek védelmére pedig, 1766-ban hozott határozatával, az olyan kaszakovácokat, a kiknek útlevelük nem volt, nem bocsátotta át a vármegye határán. 1771-ben az asztalos-legények, 1771-ben a kőműveslegények napibérért állapította meg. A személyazonosság ellenőrzésére 1756-ban utasította a vármegye a kereskedőket, hogy a szepesi kamarától igazolványokat váltsanak; de már — a szabad forgalom érdekében — 1772-ben nem fogadta el a vármegye a szepesi kamarának azt az indítványát, hogy a Törökországgal kereskedést űzők, a lakhelyük helyhatóságától külön igazolvánnyal láttassanak el, mert ez fölösleges munkát okozna a vármegyének. A helyi iparosok azonban mindig féltékeny szemmel nézték a vásárra jövő idegen iparosokat. 1783-ban az újhelyi vásáron véres verekedés támadt a helybeli lakatosok és a miskolcziak között, mely ügyben Borsod vármegye erélyesen követelte a bűnösök megbüntetését.

Kere-
kedők
és
iparosok.

II. József intézkedései, melyekkel az ipart béklyóitól megszabadítani törekedett, a vármegye területén is visszhangra találtak. 1773-ban az egész vármegye területén csak két kaszagyár volt, Zamutón és Rudlyón. 1784-ben Bargum Frigyes engedélyt kapott különféle égetett szeszes italok és szagos vizek gyártására. Az ő példája buzdítólag hatott és néhány év múlva mozgalom indult meg rozsólist gyártó társaság alakítására. 1785-ben mozgalom indult meg gyapot- és lengyár fölállítására.

A visszaélések és csempészett árukkal való kereskedés meggátlása végett még 1784-ben megvizsgálták a vármegye területén az összes boltokat; 1785-ben pedig összeírták a vármegye területén az ismert és megbízható kereskedőket. 1794-ben, számos visszaélés következtében, a zsidókat eltiltották a borkereskedéstől.

A kereskedelem hathatós előmozdítására szolgált a postahivatal is. A már meglévő tokaji és nagymihályi postahivatal mellett, 1794-ben Olaszliszván, Sátoraljaújhelyben és Velejtén új postaállomások keletkeztek; sőt 1808-ban megengedte a vármegye Szentcs Józsefnek, hogy Sárospatakon postaközvetítő hivatalt állíthasson fel és postalovakat tarthasson.

Postahivatalok.

A selyemtenyésztés már 1770-ben el volt terjedve a vármegyében, mely 1808-ban a selyemgubók árát határozatilag szabályozta. Sátoraljaújhelyben már 1808-ban szederfa-kert állott fenn, sőt selyemtenyésztési felügyelő is volt. 1810-ben Constantin Gábor posztógyárat állított fel Sárospatakon, s arra 1815-ben szabadalomlevelet nyert.

Selyem-
tenyésztés.

A XIX. század elején már mind gyakrabban találkozunk oly törekvésekkel, melyekkel egyes iparosok a régi czéhek szabályai alól magukat kivonni igyekeztek. Így már 1824-ben sok panaszra adtak okot az oly mesterlegények, a kik magukat a czéhszabályok alól kivonva, külön társaságot

akartak alakítani, a mit azonban a vármegye nem engedett meg. De azért a vármegye mindent elkövetett, hogy a mesterlegények helyzetén könnyítsen. 1826-ban megtiltotta a kovácszezh mestereinek, hogy a legényekre pénzbírságot rójanak; 1828-ban pedig a mészároszezh mestereit tiltotta el attól, hogy a vándorló legényektől illetékeket követeljenek. Mivel pedig a helyzet nem javult, a vármegye 1829-ben kebeléből bizottságot küldött ki a régi zezhszabályok átvizsgálására, mely bizottság korszerű újításokat eszközölt. 1836-ban a mészárosokat rendszabályozta meg a vármegye és vágóhidak felállítását rendelte el.

Kereskedelmi
árszabás.

Az egyes árúcikkek árát a vármegye a szükséghez képest gyakran szabályrendeletileg állapította meg. Már 1812—13 években az egyes élelmi cikkekről s bolti árúkról hivatalos árszabály készült; 1840-ban pedig intézkedés történt a zsemlye jósága és készítése, nemkülönb a mészárszékekben a helyes mértékek megtartása iránt. A mértékeket még 1839-ben szabályozta a vármegye s a kereskedőket a singgel való méréstől szigorúan eltiltotta. A nép eladósodásának megátlása érdekében 1842-ben a pálinkahitelt szigorúan korlátozta a vármegye. E szabályrendelet szerint a telkes gazdáknak kettő, a zselléreknek pedig egy forinton felül hitel nem volt nyújtható.

Gyógytárak.

Az egészségügyi intézmények közül a gyógytárak már a XIX. század első felében el voltak terjedve. 1808-ban Sátoraljaújhelyben, Tállyán és Nagymihályon volt gyógytár. 1830-ban már kilencz gyógytárt találunk a vármegyében: Sátoraljaújhelyben, Tállyán, Mádon, Tokajban, Sárospatakon, Nagymihályon, Homonnán, Terebesen és Sztropkón. 1832-ben nyílt meg a varannai gyógyszertár. 1837-ben Királyhelmecezen állítottak fel gyógyszer-tárat és ekkor a terebesit Gálszécsre helyezték át.

* * *

Főispánok
a mohácsi vésztől
napjainkig.

Végül itt közöljük a vármegyei fő- és alispánok névsorát a mohácsi vésztől napjainkig, bezárólag.

Főispánok: Homonnai Drugeth István 1527—1540 és 1552—56. Perényi Gábor 1541—57, a kit Izabella királyné nevezett ki. Drugeth Miklós 1556—70, alatta: Perényi Mihály 1556—58 és Wiczmány Máttyás 1558—70 helytartók. Homonnai Drugeth Miklós 1570. Homonnai Drugeth István 1571—1600. Homonnai Drugeth László 1600. Homonnai Drugeth Bálint országbíró 1600—1610. Homonnai Drugeth György 1610—22. Bekényi Alaghy Menyhért kir. főajtónálló 1622—32. Homonnai Drugeth János 1632—41. Bárá Boeskay István 1642—72. Gersei Pethő Zsigmond 1672—75. Gróf Homonnai Drugeth Zsigmond 1675—84. Gróf Szalai Barkóczy Ferencz 1684—1706. Ifjabb gróf Szalai Barkóczy Ferencz 1706—1711. Gróf Gersei Pethő Mihály 1712—34 (tulajdonképpen 1709-től.) Gróf Karancsberényi Berényi Mihály 1734—47 (1737-ig helytartó.) Bárá Zétényi Klobusiczky Antal 1747—56. Gróf szalai Barkóczy Ferencz egri püspök 1756—57. Gróf Jobaházi Dóry Ferencz 1757—1778 decz. 18. Gróf Erdődi Pálffy Károly 1779—85. Gróf Zichy és Vásonkői Zichy Ferencz 1785—92 (1785—1790 helytartó). Bárá Orczy József 1792—99. Gróf Galánthai Esterházy József 1799—1821. Bárá Malonyay János 1821—25. Szilasi és Pilisi Szilassy József helytartó 1825—30. Gróf Székelyi Mailáth Antal 1830—39. Siskovics József főispáni helytartó 1839—41. Gróf Péchújfalusi Péchy Manó 1841—48. Gróf Csikszentkirályi és Krasznahorkai Andrassy Gyula 1848. Dráveczky Alajos es. kir. biztos 1849. Lehoczky László h. megyefőnök 1850. Matavovszky János 1850—51 megyefőnök. Kápy István 1851—53 megyefőnök. Markovics Antal helytartósági tanácsos megyefőnök 1854—60. Gróf Csikszentkirályi és Krasznahorkai Andrassy Manó 1860—61. Lehoczky László 1861—65 főispáni helytartó. Gróf Sztáray Viktor 1865—67. Gróf Csikszentkirályi és Krasznahorkai Andrassy Aladár 1867—72. Csikszentkirályi és Krasznahorkai Andrassy Manó 1873. Bárá Vécsey Sándor 1873—75. Csabacsüdi Dókus József 1875—82. Parnói Molnár István 1882—1901. Gróf Futaki Hadik Béla 1901—1904. Szimnyei Merse István 1905 jan. 5.—jan. 30.

Alispánok.

Alispánok: Rákóczy György 1527. Rákóczy György 1542. Kázméri Gáspár 1544—46. Rákóczy János 1549—50. Nagymihályi István 1553. Deregnőy Mihály 1555—57. Körtvélyesi Bessenjó Pál 1558. Hosszúmezei Balázs

1558—59. Nagymihályi István 1560—64. Baehkai János 1565—66. Kozmai János 1566—70. Bolyi Alpári Simon 1570—74. Felső-Vadászi Rákóczy Ferencz 1574—80. Serkei Lorántffy János 1580. Barkóczy László 1582—1584. Rákóczy Ferencz 1584—89. Böki Paczoth Ferencz 1589—90. Sztárai Sztáray Ferencz 1590—94. Sóvári Soós Albert 1594—96. Butkay László 1596. Körtvélyesi Zsigmond 1597—1600. Barkóczy László 1600—1601. Boeskay Miklós és Bány Lázár, helyettes 1601—1602. Sztáray Ferencz 1602—1604. Bánffy Gothárd 1604—1616. Barkóczy László 1616—21. Buthkay István 1621—22. helyettese Tárkányi István. Pongrácz Zsigmond 1622—27. Buthkay István 1628—34. Sztáray László 1634—40. Harthay Gábor 1640—46. Szirmay Péter 1650—51. Tussaújfalu Tussay Jakab 1651—56. Vehécsi Bánóczy Zsigmond 1656—63. Bogdányi Farkas László 1663—72, mellette Szent-Ivány Mihály helyettes alispán 1663—64. Szemerei Szemere László helyettes alispán 1667. Csernyey Pál 1672—74. Putnok Ferencz 1674—76. Szent-Ivány Mihály 1676—83. Klobusitzky Ferencz 1683—88. (Innen kezdve az I = első, a II. = másod-alispánt jelent). Ferenczy Ferencz I. 1688—99. Szent-Ivány Mihály II. alispán 1691—99. Szent-Ivány Mihály I. és Sztáray Ferencz II. 1699—1711. Szent-Ivány Mihály I. 1711—1713. és Boronkay István II. 1711. és Kossovich Márton II. 1711—13. Szent-Ivány Mihály I. Boronkay István II. 1713—16. Szent-Ivány János I. Báró Barkóczy Zsigmond II. 1716—23. Okolicsányi Pál I. Berthóthy Gábor II. 1723—28. Okolicsányi Pál I. Csicseri Orosz Pál II. 1728—30. Csicseri Orosz Boldizsár I. Okolicsányi János II. 1730—35. Orosz Boldizsár I. Okolicsányi János II. 1735—41. Okolicsányi János I. Szirmay László II. 1741—52. Okolicsányi János I. Szirmay László II. 1752—57. Szirmay László I. Zámory Gábor II. 1757—62. Szirmay László I. Zámory Gábor II. 1762—67. Pintér Márton I. Szirmay Tamás Antal II. 1767—73. Szirmay Tamás Antal I. Csicseri Orosz János II. 1773—1777. Szirmay Tamás Antal I. Nedeczky János II. 1777—85. Szirmay László I. Bernáthfalusi Bernáth Ferencz II. 1785—90. Szirmay László I. Bernáth Ferencz II. 1790—94. Bernáth Ferencz I. Szentandrás Horváth Antal II. 1794—99. Okolicsányi János I. Kazinczy Péter II. 1799—1804. Lónyay Gábor I. Pálóczi Horváth László II. 1804—1809. Pálóczi Horváth László I. Szemere István II. 1809—1813. Szemere István I. Horváth Tamás II. 1813—1820. Szemere István I. Szögyény Ferencz II. 1820—27. Báró Vay Miklós I., Szirmay József II. 1827—1831. Dókus László I. Szent-Ivány Károly II. 1831—39. Szent-Ivány Károly I. Kazinczy András II. 1839—1843. Kazinczy András I. Szögyény Imre II. 1843—48. Cseleji János I. 1849 máj. 15. Horváth Tamás II. 1849 máj. 15. Komáromy József I. 1860 decz. 19.—1861 szept. 17. Szirmay József II. 1860 decz. 19.—1861 szept. 17. Füleky György I., Reviczky Imre II. 1863—1867. Báró Barkóczy Mihály II. 1866—1867. Komáromy József I., Matolay Etele II., 1867—1871. Dókus József 1871—1875. Matolay Etele 1875—1902. Dókus Gyula 1902 december havától, ideiglenesen a főispáni teendőkkel is megbízva, 1905. január 30-tól.

A LEGÚJABB KOR.

1815—1849.

Napoleonnak két évtizednél tovább tartó háborúi Európának minden nemzetét a kimerülésig zaklatván, a béke megkötése általános örömet keltett s ezért még a bécsi kongresszusnak minden nemzetet méltán felháborító határoztaiban is érzéketlen egykedvűséggel megnyugodtak. A nagy háborgásra mély esend következett. Ez időben Zemplén vármegyében sem volt a történetíró tollára méltó nagy esemény, noha az alkotmány fölött őrkdő Karok és Rendek tevékenységét időnként mégis fölbresztették oly fejedelem — I. Ferencz — kormányának kísérletei és rendeletei, a ki az alkotmányt annyira gyűlölte, hogy környezetének a *constitutio* szót, még orvosi értelemben is, kiejteni megtiltotta és országgyűlés mellőzésével kísérelte meg az ország korlátlan kormányzását. A vármegye rendeinek az alkotmány fölött való féltékeny őrkdése csakhamar megnyilatkozik az 1815 február 23-án tartott közgyűlésen. Történt ugyanis, hogy a királyi helytartó-tanács egyszerűen tudomására adta a vármegyének, hogy a király a háború alatt a francia birodalomhoz Illyria nevezettel csatolt tartományokat — miután azok most Ausztriához visszaesatoltattak — a Magyarországgal való kereskedésre nézve ugyanazon törvények alá veté, mint az ausztriai tartományokat. Erre a rendek felírtak a királyhoz és megilletődésüket hangoztatták a sérelmes határozat fölött, a mely a portorói és fiumei kikötőket, valamint Horvátország részeit a hazától elszakította és az ausztriai német tartományokhoz esatolta; kéri tehát ezeknek a hazához való visszaesatolását. Hasonló felirat ment az udvarhoz több más vármegyétől is, mire ezeket a részeket tudvalevőleg utóbb csakugyan visszaesatolták.

I. Ferencz.

Közmívelődési
mozgalmak.

Zemplén vármegye azonban a zavaros viszonyok mellett sem feledkezett meg a közmívelődés kívánalmairól, a minek élénk bizonyága, hogy Pest vármegye megkeresésére az 1815 február 23-án tartott közgyűlés készségesen elrendelte a gyűjtést a Nemzeti színház építésére. Nehány hónappal később — május 25-én — a gyűlésen jelenvolt és hazafias bőkezűségéről ismert báró 'Sennyey Jánost fölkérték, hogy Dókus László főügyésszel és a főszolgabírákkal egyetértve, a birtokosokat személyesen buzdítsa adakozásra. Augusztus 22-én ez a küldöttség bemutatta a bodrogházi járásban rendezett gyűjtés eredményét: 2006 forint készpénzt, a melyhez maga báró 'Sennyey ezer forinttal járult. A vármegye ekkor, a gyűjtés gyorsítására, minden járásba külön küldöttséget rendelt ki. Utóbb, 1817 április 22-én, erélyes utasítást küldtek a főszolgabírákhoz, hogy a Miskolczon építendő színház javára szintén rendezzenek gyűjtést a birtokosok között. Ugyanebben az évben gyűjtöttek a Nemzeti Múzeum részére is, melyre a vármegye, mind a gyűjtésből befolyt, mind az insurrectionális kasszából vett több rendbeli összeget küldött fel, 'Sennyey János pedig becses régiségeket adományozott.

A főjegyző jelentésére elhatározták a levéltár rendezését is s erre a *Kazinczy* Ferencz táblabíró, *Dókus* László főügyész és *Fekete* Károly aljegyzőből alakult bizottságot küldték ki.

Királyi
rendeletek.

Az 1815 május 22-iki közgyűlésen felolvasták ő felsége saját aláírásával kiadott s a főispánhoz intézett parancsát, mely szerint, a húsz évig tartott háborús idő nagyobb áldozatokat követelvén, a vármegyéből 3508

pozsonyi mérő búzát, 18960 p. m. kétszerest, 20331 p. m. és 134 p. m. zabot, 110 darab fuvarozásra való és 51 darab teherhordó lovat, természetben, vagy pénzértékben, továbbá 934 katonát követel; a követelés fele október 15-ig, másik fele pedig november 15-ig állítandó ki. Erre a parancsra a közgyűlés határozatilag azt a választ adta, hogy az ország sarkalatos törvényei minden segedelemnek adását az országgyűlés határozatára bízzák; nehogy tehát ellenkező szokásnak vesse meg az alapját, a vármegye ezúttal mit sem ajánl fel a követelésekből, azonban igenis feliratban arra kéri a királyt, hívja össze az országgyűlést. Ugyanez év augusztus 24-én a főispán elnöklése alatt tartott közgyűlésen felolvasták a királynak a kanczellár útján a főispánhoz intézett sajátkezüleg aláírt parancsát, a melyben, válaszul a vármegye feliratára, immár felhívja a főispánt: kövessen el mindent, hogy a kívánt segedelmeket megadják. A főispán buzdító beszédet intézett a rendekhez; de hasztalanul, mert azok, ragaszkodván előbbi határozatukhoz, most is tagadó választ adtak. De hogy ő felsége iránt való hűségüket megmutassák, megengedik azt, hogy a kit a főispán, vagy az alispánok egyike külön levélben arra felkér — minden ebből vonható következés nélkül — tehetségéhez mérten, önkéntes ajánlást tegyen s azt augusztus 15-ig az első alispánhoz juttassa. A más vármegyékben lakó zempléni birtokosok névsora az illető vármegyéknek megküldetvén, azok ott felhívandók, hogy nyilatkozzanak és válaszukat szeptember 15-ig küldjék be. Az összes nyilatkozatokat azután az első alispán felterjeszti a főispánhoz.

A vármegye
ellenállása.

Ez volt tehát a kezdete annak az alkotmányos nagy küzdelemnek, a melyet a vármegye az adónak országgyűlésen kívül való fölemeltetése és a meg nem szavazott újonczok kiállításának kérdésében a kormánynyal szemben vívott. Ez a küzdelem 1823-ban érte el a tetőpontját, 1825-ben pedig a diadalát. Voltak ugyan vármegyék, a melyek a parancsnak több-kevesebb ellenállással meghódoltak; de az adóemelés kérdésében tíz vármegye — névszerint: Komárom, Nógrád, Nyitra, Sopron, Trencsén, Ungvár, Vas, Veszprém, Zala és Zemplén, az újonczállítás kérdésében pedig nyolcz, névszerint: Nógrád, Nyitra, Sopron, Trencsén, Varasd, Veszprém, Zala és Zemplén — az ellenzésben mindvégig kitartott és csak a fegyveres erő kényszerének engedett, úgy hogy végül a királynak mégis egybe kellett hívnia az országgyűlést.

Az 1816 márczius 4-én tartott közgyűlésben ismét tárgyalás alá került a helytartó-tanács újabb leirata, mely az előbbi újonczállításnál hátralelkben maradt hiánynak egy hónap alatt való pótlását és újabb, fele részben még e tél folyamán kiállítandó 30000 újonczot követel. Erre a rendek utasították az első alispánt, hogy a hiányt a főszolgabírákkal állítsa ki; de az újoncz követelt katonaállítás kizárólag az országgyűlésre tartozván, felkéri a helytartó-tanácsot, eszközölje ki az országgyűlés egybehívását. Július 16-án érkezett a helytartó-tanács válasza, a mely azt mondja, hogy ő felsége a katonai követeléstől egyelőre eláll. 1819-ben azonban ismét felmerül a tengeri kigyó. Az első alispán a július 10-én tartott közgyűlésen bejelenti, hogy a királyi levelek emlékeztetik a vármegyét arra, hogy a kívánt subsidiumok be nem érkeztek és az 1815 márczius 29-én kívánt segedelemről jelentés nem tétetett, miért is „meghagyatik a surrogatus alispánoknak, hogy a segedelembeli restantiák iránt való jelentésüket adják be.“ Minthogy pedig a márczius 29-én kívánt segedelemre tett önkényes ajánlások nem megfelelők, a hat főszolgabíró „mindenkit újabban serkentsen“.

Ez időben azonban még más baj is nehezedett a vármegyére, még pedig első sorban az 1817-iki éhínség, melynek bekövetkezése már két évvel előbb sejthető volt. A helytartó-tanács már ekkor jónak látta, az előző évi szűk termés miatt, a gabonából való pálinkafőzést megtiltani, a mit a vármegyei rendek az 1815 február 23-iki közgyűlésen szívesen is fogadtak és kellőleg utasították a főszolgabírákat. A mikor azonban a helytartó-tanácsnak tudomására jutott, hogy Nagymihályban a tilalom ellenére gabonából főznek pálinkát, az illetők megbüntetését rendeli el. Az 1816 május 9-iki közgyűlésen a zempléni járás szolgabírája jelentette, hogy a járást inség fenyegeti; de a panasz az egész vármegyében általános lévén, a vármegye felírt a helytartó-tanácsához, hogy a nép szegénysége miatt a vármegyében elhelyezett katona-

Az 1817-iki
éhínség.

ságot nem élelmezhetik, minélfogva eszközölje ki a csapatok elhelyezését, vagy legalább annyit, hogy a katonaság $\frac{3}{4}$ részben a kincstári raktárból élelmeztessek; gabona különben sem lévén, a vármegye kénytelen lesz árpával élelmezni a katonaságot. De egyébként sem volt a teherviselés arányos, miért is azt határozták, hogy 1. az erre kiküldött bizottság vonja a teherviselésbe azokat a zselléreket is, a kiknek földjük, réttjük, vagy szőlőjük van; 2. irassanak össze a kuriális telkek és zsellérek is, mert „a föld a személyt nem nemesíti”; 3. vegyenek részt a zsidók is a teherviselésben, nehogy azonban a bírák túlságos terhet mérjenek rájuk, határozatilag úgy szabályozták ezt a megosztást, hogy „minden zsidó, a ki 4 forint taksát fizet, szolgáltatson egy kenyert s egy adag zabot és szénát, a ki pedig 8—12—16—20—24—28 frt, vagy még nagyobb taksát fizet az 2—3—4—5—6—7 és több kenyert, széna- és zab-adagot”.

A nádorispán a szűk termés következtében összeírást és felvilágosító jelentést követelt arról, vajjon a termés elegendő lesz-e az újabb vetésre, a nép háziszükségletére, a katona-tartásra, és netalán másoknak feleségelésére is? Ez a kérdés a november 6-iki közgyűlés elé terjesztetvén, a főszolgabírák utasítást kaptak, hogy járásaikba azonnal kimenvén, töltsék ki az első alispántól kiadott rovatokat s azokat két hét alatt adják be. Egyszersmind e hó 28-ra kis-gyűlést tűztek ki, a nádornak küldendő jelentés tárgyalására. Határozatot hoztak továbbá arra nézve, hogy: 1. a pálinka-és serfőzés mindennemű mezei termékből, még burgonyából is, tilos; — 2. szőlő- és más munkásoknak s mesterembereknek a napi béren felül italt adni nem szabad; — 3. paraszt-lakodalmaknál, vagy egyéb alkalmaknál, tilos a zene és a táncz; — 4. a szolgabíró ügyeljen, hogy a nép az őszt elvesse, és 5. ügyeljen az élelmiszerekkel uzsoráskodókra, akár zsidók, akár keresztények legyenek azok; — 6. ha a cseléd tartó gazdának nincs elegendő gabonája, cselédjének árpát is adhat.

A november 27-iki közgyűléstől gróf Csáky Antal és László, Hoyos Antónia grófnő és a zempléni zsidó bérlők azt kérik, hogy a pálinkafőzést legalább zabból és burgonyából engedjék meg, valamint a szaladnak más megyébe való kivitelét. A báró Fischer család pedig arra kér engedélyt, hogy a tilalom előtt örölt 300 kőb. pálinka-szaladját kiegészíthesse. A vármegye azonban valamennyi kérést elutasította. Ellenben megengedte gróf Török Józsefnek, hogy a tűzből kimentett és semmi egyébbe nem használható ételből pálinkát főzhessen.

December 12-én megjött a helytartó-tanács válasza a május 9-iki felíratra, a katonai élelmezés tárgyában. Ez a válasz pedig azt jelentette, hogy a katonai élelmezés nem illeti a kamarát, de élelmi szerek nem is adhatók a katonai raktárakból, hanem igenis buzdítsa a vármegye a földesurakat a segélyadásra. Minthogy a vármegye november hóban e tárgyban újra felírt, az ügyet az arra érkező határozatig felfüggesztette.

Az éhezők összeíratását az 1817 április 21-iki közgyűlés nem találván megfelelőnek, mert a rendelkezésre álló pénz az összeírottak számára kevés lenne, utasítja a főszolgabírákat, hogy csak olyanokat vegyenek fel az éhezők listájába, a kik valóban élet-halállal küzdenek, s ezt az újabb összeírást május 15-ig az első alispánnak adják be, a ki akkor a pénzt járasonként kivetvén, azonnal ossza szét. Minthogy pedig a 20.000 frt mindenképpen kevés lesz, az első alispán az összeírás vétele után hívjon össze kisgyűlést.

E közben érkezett a helytartó-tanács rendelete, a melylyel megengedi, hogy — a vármegye tagadó határozata ellenére — a báró Fischer család a szaladját pálinkává kifőzethesse. A rendek azonban, azzal az indokolással, hogy jobban ismerik a körülményeket, korábbi határozatukat megújítják. Ez alkalommal jelentés érkezett arról is, hogy a munkásoknak néhol, a határozat ellenére, pálinkát adnak; a szolgabírák utasítást kapnak, hogy ezt kinyomozva, az illetők neveit jelentsék be.

A helytartó-tanács értesítette a vármegyét, hogy a nép megkönnyítésére, az itt tanyázó katonaság egy osztályát (két század) addig, míg az oda rendelt huszárok megérkeznek, Szabolcs és Szatmár vármegyébe helyezteti át. A vármegye rendjeinek május 3-iki közgyűlése ezt ugyan nagy örömmel vette, de egyszersmind felkéri a helytartó-tanácsot, hogy az itt elhelyezett kato-

naság egy részét ne csak ideiglenesen, de egyszersmindenkorra helyezze át; az ideiglenesen áthelyezett csapat pedig október hó végénél előbb ne vezényeltesék vissza.

Miután az éhezők összeírását az első alispán a királyi biztosnak adta át, az október 7-iki közgyűlés felhívja az alispánt, hogy a lajstrom egy példányát szerezze vissza; az ő felségétől kölesön kapott 50.000 frtról pedig individuális számadást mutasson be.

Nem lesz érdektelen ide iktatni egy egykorú író följegyzését az 1817-diki inségről: „A Hegyalján 4 év óta nem volt jó bortermés, ára sincsen. A szőlők pusztulnak, az, hogy lapályokban fekvő szőlőinket homlítottatjuk kifelé derekasan s helyébe az áldott krompélyt! A tetőn fekvőket elhagyjuk cserének s erdőnek. A hegyek derekán valókat jó reménység fejében meghagyjuk és kínózzuk, míg az idő jobbra nem tanít. . . Sok szegény van, a ki csak másnál lát kenyeret, maga az egész télen sem ett meg a magáéból csak kettőt is. . . Félő, hogy (krompély) vetni valónk sem lesz elég. Lett volna pedig bizonyosan T. Zemplén vármegye előre néző rendelése szerént, a hol még csak a pálinkafőzés is megtiltatott krompélyből. De mi haszna? a szomszéd vármegyékben nem tiltott. . . . A zsidók egy-két garas nyereségért úgy kitakarították azt tőlünk, hogy az országutak egész télen krompélyos szekerekkel voltak meg- rakva, valamíg csak eladó találtattott. . . 1817-ben a gabona (rozs) 32—36 frt, a búza 42—48 frt volt.

November 27-én érkezett a helytartó-tanács rendelete, a mely meg- hagyja, hogy — az éhínség az aratással megszűnván — a katonaságnak a rendes kenyér- és lótáp-porezió adassék.

A helytartó-tanács 1818 május 19-én tudatja, hogy az élelmi szereknek az országból való kivitele meg van engedve. Ugyanekkor az éhezők számára adott kölesönök és kamataik visszafizetését sürgeti. Az első alispán pedig ugyane tárgyban jelentést tesz és számadását bemutatja, melynek felülvizsgáltatását elrendelik. Minthogy az orvosok, seborvosok és birtokosok az éhezők segé- lyezése körül sokat fáradoztak, felkérik a helytartó-tanács, hogy az orvo- soknak 4 frt, a többieknek 2 frtapidíjat engedélyezzen. A helytartó-tanács azonban erre október 15-én azt válaszolta, hogy nem enged az orvosoknak kétszeresapidíjat adni.

A helytartó-tanács az inségesek számára kölesön adott 50.000 frt vissza- fizetését sürgetvén, a július 15-iki közgyűlés meghagyta az illető 15 szolgál- bírónak, hogy a pénzt beszedje s azt Pilisy Antal albeszedőnek beszo- lógtassa. Minden kölesön adott egy véka gabonáért és tengeriért 12 frt, árpáért 10 frt, zabért 6 frt 15 kr. számítandó; kivéve a hegyaljai járást, a mely készpénzben tartozik 3198 frtot fizetni.

A nádorispán abbeli felhívására, hogy a vármegyétől 1813-ban önként állított *velites* (könnyű lovasok) pótlására minden akkor állított négy és fél lovas után még egy lovas állítson, fegyveren kívül mindennel felszerelve, — a vármegye 1815 július 24-én azt a választ adta, hogy 1813-ban állí- tott ugyan 191 lovas, de azok pótlását nem vállalta, az új kívánságot (mintegy 45 lovas) tehát megtagadja. Különben is alapos remény lévén most már a békére, a lovasokra szükség nem lesz. Nehogy azonban úgy lássék, mintha a békére vezető eszközöket a vármegye megtagadná, kész beszo- lógtatni a könnyű lovasok áráként megállapított összeget (530 frtot). Ez összeg behajtására az első alispán kap megbízatást, hogy az egyes tel- kekre eső részt az illetőkkel tudassa s azt szeptember 15-ig befizessék. Az ügy ilyenén elintézésébe felsőbb helyen is belenyugodtak, mert további nyoma nincs a jegyzőkönyvekben.

Az 1809-iki győri ütközetben elesett nemesi felkelők emlékére, addig is, míg a szolgabírák gyűjtéséből a megfelelő összeg együtt lesz, a felkelők eladott lovainak árából, az 1815. július 26-iki közgyűlés 2500 frt kölesönt utalványoz.

Az adót és közmunkát abban az időben dikák szerint vetették ki. Az 1815 december 2-iki közgyűlés a dikák összeírását (*consriptio dicalis*) elrendelvén, a másod-alispán az eddig elfogadott kules helyett azt javasolja, hogy a szolgabíráknak 1812-ben tett propozíciója fogadtassék el, mely szerint a telkek száma a vármegyében 5456, a zsellérségeké pedig 5013-ban álla-

píttassék meg, a telkesek minden napot 2 frt 30 krral, a zsellérek pedig 30 krral váltanának meg, a mi összesen 16.146 frtot tenne. A javaslatot egy évre elfogadták, azzal a feltétellel, hogy a hegyaljai zsellérek, nagyobb napszám mellett dolgozván, többet is fizethetnek, munkájukat tehát naponként 1 frttal váltsák meg.

A zsidó-kérdés.

A zsidó-kérdés is fölmerült ez időtájt. 1815 december 14-én érkezett a helytartó-tanács leirata, a melyből kitűnik, hogy már előbb történt intézkedés a Gácsországból beözönlő zsidók kiutasítására. A helytartó-tanács azt kérdezte a vármegyétől, minő határnapot tűzött ki a kiutasítandó zsidók számára? A vármegye erre azt jelentette, hogy a téli fagyra való tekintettel, tavaszig meghagyja őket. A kiutasítás különben nem nagy szigorral történhetett, mert másfél évvel később a szolgabírák még egyre-másra kapják a rendeleteket, hogy írják össze valahára a zsidókat és utasítsák ki az eliminandusokat (a kiutasítandókat). Ez az intézkedés természetesen nem zsidógyűlöletből történt, hanem nemzeti gazdasági tekintetből, mert hiszen ma is kötelesek a határszéli járások főszolgabírái a Gácsországból beözönlő, munkát kereső és vagyontalan zsidók kiutasítására, nehogy az idegen emberáradat a magyar munkás elől a munkát elvegye. Vámbérlettől a zsidók általában a legújabb időkig el lévén tiltva, a szolgabírák a helytartó-tanács rendeletére 1818 április 2-án utasítást kaptak, hogy erre különösen ügyeljenek és ha valahol zsidó vámbérlőt találnak, erről nyomban jelentést tegyenek.

A vallási türelemről tanúskodik a következő eset. A helytartó-tanács 1818 október 15-én közli a vármegyével ő felsége rendeletét, a mely 1. a vármegyének hibául rója fel, hogy nemesi jószágoknak zsidókra való átruházását hathatósan nem ellenezte, 2. zsidók ezentúl nemesi birtokokat sem zálogba, sem haszonbérbe ne vehessenek, sem azok kezelésébe személyesen, vagy mások révén be ne folyhassanak; az ilyen kötések elöttemező, vagy azokba befolyó tisztviselők hivatalaiktól elmozdítottassanak, 3. a felekkel már megkötött és fennálló ilyen szerződéseket jó móddal bontsák fel, 4. ő felsége azonban nem idegen attól, hogy a regale beneficiumok bérlésében meghagyassanak. A vármegye erre hozott határozata szerint „fájdalmasan esett a megyének“ ő felsége rosszalása, holott sem a törvény, sem felsőbb rendelet a nemteleneket és zsidókat nem tiltotta a birtok zálogba, vagy haszonbérbe vételétől. Sőt a vármegyének joga sem volt ahhoz, hogy magánosok között kötött szerződéseket felbontson, annál kevésbbé, mert az 1802. 22. t.-cz. a nem nemeseket is a birtokukba visszahelyeztetni rendeli, ha abban megháborítottak. Zsidókat a törvényezikk külön nem említi, sőt több zsidó felsőbb helyen repositiót is nyert. Más részről hálával fogadja a vármegye ő felsége atyai gondosságát keresztény adófizető jobbágyai iránt, a mennyiben — tapasztalván, hogy a zsidó haszonbérlőktől a jobbágyok sok méltatlanságot szenvednek — az ezektől való megoltalmazás céljából, a zsidók a faluknak, vagyis a keresztény jobbágyoknak kiarendálásától eltiltattak. Egyébként utasította a vármegye a szolgabírákat, hogy a királyi rendeletet hirdessék ki, a már megkötött szerződéseket hagyják érintetlenül, de azokat — nehogy a kikötött időn túl terjesztessenek — írják össze. Tapasztalván továbbá, hogy a zsidók, különösen a dézmánál sok visszaélést követnek el, a dézma bérlétől is eltiltatnak.

A december 14-iki közgyűlésen egyik főszolgabíró bemutatja a kiutasított gácsországiak névsorát, melyet azután a helytartó-tanácsához küldöttek. Ugyanekkor tárgyalták a zsidóság kérelmét, a melyben közbenjárást kérnek ő felségénél, hogy zsidó is bérelhessen nemesi birtokot és vásárolhasson aszúsóltt. A vármegye azonban ezt a kérelmet megtagadta.

A 1819 márczius 12-iki jegyzőkönyv szerint a sárospataki főszolgabíró jelenti, hogy a pataki uradalomban zsidó az inspector. A főszolgabíró erre utasítást kap, hogy azt ettől, büntetés alkalmazásával, tiltsa el. December 13-án az összes szolgabírák bemutatván a birtokot bérlő zsidók összeírását, megtiltatott az illetőknek, hogy a bérletek lejárta után, jövőre birtokot, vagy dézmat béreljenek.

Az 1815 november 28-iki jegyzőkönyvből tudjuk, hogy *Kribel* János przemisli kerületi főnök Magyarország történetének megírásával foglalkozott s ezért a nádorispán felszólította a vármegyét, hogy *Kribel*nek abban segít-

ségére legyenek. Zemplén vármegye erre *Kazinczy* Ferencz elnöklete alatt küldöttséget rendelt ki. Ez ügynek azután további jegyzőkönyvekben nyoma vész.

Hogy 1816-ban Zemplén vármegyében — nyilván Nagymihályban — katonanevelő intézet volt, kitűnik a levéltárban őrzött közgyűlési jegyzőkönyvből. De hogy tényleg Nagymihályban volt-e? s mikor szűnt meg? azt nem tudtuk kipuhatolni.

Az 1817 május 2-iki közgyűlés egy tüzeset alkalmával azt a határozatot hozta, hogy a házakat, különösen a keskenyebb házhelyeiken, ne építsék keresztbe, a tűzveszedelmes, rossz kéményeket pedig a szolgabírák azonnal huzassák le.

Közigazgatási
intézkedések
1817-től.

Erdekesek azok a feljegyzések, a melyek arról tesznek bizonyosgot, miként állapították meg 1816 végén a vármegyei tisztviselőkapidíjait és utazási költségeit. A december 13-iki jegyzőkönyvből látjuk, hogy az alispán 3, a többi tisztviselő 2 postaló-díjat számíthat fel; a kocsis borralalója mérföldenként, kocsijavítás czimén 15 kr., két mérföldenként pedig hájra 17 kr. Napidíjak tekintetében következő volt a beosztás: a főispán 13 frt, az első alispán 8 frt, a másodalispán 6 frt, a főjegyző, főszolgabírák, főügyész és főbeszedő 5 frt, számvevő, levéltárnok, aljegyzők, ügyész, szolgabírák, albeszedők, orvos, mérnökök 4 frt, esküdt, biztos, seborvos, irnok, vármegye hadnagya, várnagy, ménlovak inspektora, bábák 2 frt. Ezek — átszámítva — a mai korona értékben: a főispánapidíja 11 korona 15 fillér, az első alispáné 6 kor. 31 fill. és így tovább.

Abban az időben nem annyira a ragadozó madarakat, mint inkább a magevőket tekintették kártevőknek, s ilyen irányban intézkedtek, olyképpen, hogy az 1817 december 2-án hozott határozattal, nyilván régebbi intézkedés szigorításául, minden községnek köteleességévé tették, ugyanannyi csóka, szarka és varjúfejet, továbbá két annyi verébfejet, a hány forint adót fizet, márczius 1-ig bemutatni. Az a bíró, a ki ezt nem teljesítené, testileg is megfenyíthető; a farkasokra pedig, ha a földesúr nem teszi, a szolgabírák rendezzenek vadászatot.

1818 április 3-án a helytartó-tanács közli a vármegyével ő felsége parancsát, hogy tisztviselőkké csakis jó birtokos nemesek választassanak és ezek a tiszt elvállalására törvényes büntetéssel is kényszeríttessenek. Hogy erre a rendeletre miért volt szükség, az nem tűnik ki a jegyzőkönyvből, de 1819 május 10-én a helytartó-tanács ismét oly leiratot közölt a vármegyével, mely a vármegye autonóm jogába ütközött s azt követelte, hogy egyes tisztviselők választásánál ne felkiáltással, hanem egyenként szavazzanak. A vármegye erre a rendeletre felírt ő felségéhez és ősi jogára hivatkozva, megtagadta az újítás elfogadását.

1818-ban Erdőbénye és Baskó helységek között bizonyos „Felhegy“ nevű terület miatt villongás támadt. Kölesönösen behajtották egymás marháit, sőt oly verekedést rögtönöztek, melyben néhány embert agyon is lőttek. Az első alispán beavatkozására, az erdőbényiektől fogvatartott baskói lakosokat szabadon bocsátották, elhajtott marháikat és egyéb elrablott jószágukat visszaadták. A június 3-iki közgyűlés, a másodalispán elnöklete alatt elrendelte, hogy küldöttség menesztessék a helyszínére s azokat, a kiket a bizottság bűnösnek talál, küldje be a vármegyei börtönbe, azokon kívül, a kik már ott vannak. Erről a szomszéd Abaúj vármegyét értesítették és jelentést tettek a kanczelláriának. A kanczellária július 9-én válaszolt is, értesítvén a vármegyét, hogy az erdőbényiek példátlan erőszakosságának megbüntetésére királyi biztosul *Malonyay* Nep. Jánost, a kir. tábla bíróját küldi ki, a kinek érkezéséig az ügy függőben tartandó. Ugyanekkor felolvasták a kir. biztos levelét, melylyel bejelenti, hogy e hó 13-án Ujhelybe érkezik; felolvasták továbbá a főispán levelét, melyben az eset fölött való sajnálatát és fájalmát fejezi ki és Fekete Károly vármegyei jegyzőt, a ki abban részt vett, hivatalától elmozdítja. Dókus József alszolgabíró jelenti, hogy nevezett jegyzőnek az elmozdító levelet kézbesítette, irományait elvette és hajdúját a hajdúk hadnagyaéhoz utasította. A két vármegyéből összeült vegyes bizottság augusztus 21-én a kir. biztos elnöklete alatt 273 vádlott fölött ítélezett. A bíróság 12 szabadságos katonát a főparancsnokságnak adott át, 48 vádlott nemest egy hó és öt év között terjedő börtönre (ezek között Fekete Károly elmozdított aljegyzőt 4

Az erdőbénye-
baskói zendülés.

évre), a nemteleneket, testi büntetéssel szigorított, 3 lótól 3 évig terjedő börtönre, némelyeket csupán testi büntetésre ítelt, másokat felmentett. A kir. tábla egyesek testi büntetését börtönre változtatta, vagy más változtatást tett az ítéleten, a hétszemélyes tábla pedig megerősítette a kir. tábla ítéletét.

Báró 'Sennyey
János vég-
rendelete.

Az 1820 január 27-iki közgyűlés tárgyalta báró 'Sennyey János végrendeletét, a melynek fő czélja a család fenmaradásának és fényének biztosítása. Ezért fél millió forintos hitbizományi alapítványt tesz oly feltétellel, hogy a hitbizomány örököse a tőke kamatainak csak felét költhesse el, másik fele folyvást tőkésíttessék, a míg az az egy milliót eléri, a mikor azután a kamatok a család összes férfitagjai között megosztassanak. A végrendelet jótékonyezélű hagyományokkal a tébolyodottakról, szegény árvákról és más szerencsétlenekről is megemlékezik. Az egész intézkedést a vármegye felügyeletére bízta, sőt felhatalmazza a vármegyét arra is, hogy ha a leszármazás szerint, a hitbizomány hivatott örököse arra érdemetlennek bizonyulna, azt a vármegye a hitbizományból elmozdíthassa és a család többi tagjai közül a legérdemesebbet helyezze a birtokba. Egyízben a vármegye ezt a jogát érvényesítette is, a mikor 1849-ben a császáriakkal tartó báró 'Sennyey Pált a hitbizománytól megfosztani és helyette abba Lajos bárót helyezetteti rendelte. Az utóbbi azonban a 6-ik (Württemberg) huszárezredben az ellenség előtt állván, a hitbizomány átvételére haza nem jöhetett; a szabadságharc után pedig e határozatot foganatosítani többé nem lehetett s így a vármegye határozatának csak a jegyzőkönyben maradt nyoma. A hitbizomány örököse jelenleg báró 'Sennyey Pál idősebb fia: Béla.

Az 1820-iki
tiszújítás.

Ebben az időben a vármegye hat járásra, a hat járás pedig tizenhét kerületre volt osztva; tehát hat fő- és tizenegy alszolgabírája volt. A közeledő tisztújítás alkalmából, hogy a visszaéléseknek elejét vegyék, a vármegye rendjei május 29-én számos pontra terjedő határozatot hoztak, szabatosan igyekezték megállapítani, kit illet meg a szavazati jog. A 7-ik pont szerint a birtokos nemesek özvegyei meghatalmazott által szavazhatnak, de kettőnél többnek a meghatalmazását elfogadni tilos. A nemes árvák helyett a gyámjuk szavaz. A 16. pont szerint a szavazásra rendelt szobák ajtajához a főispán táblabíró rendel, hogy a szokásban volt besúgásoknak elejét vegye. A 17. pont szerint a két szoba között a szavazók járások szerint osztatnak be.

Tisztújítás.

A Szent István napján megtartott tisztújítás gróf *Esterházy József* főispán elnöklete alatt ment végbe. Küldöttségek jöttek Ungvár, Szaboles, Abaúj, Borsod, Heves, Pest, Nógrád, Bereg vármegyékből és a Hajdúvárosokból. A megválasztott tisztikar a következő volt: első alispán (ismét) *Szemere István*, másodalispán (ismét) *Szögyényi Ferencz*. A főispán kinevezte főjegyzőül (ismét) *Szirnyay Adámot*. Továbbá megválasztották hadi főbeszedőül *Szirnyay Józsefet*, házi főbeszedőül *Bodó Lajost*, főügyészül (ismét) *Dókus Lászlót*. Főszolgabírákúl a tokaji járásba *Kaszner Jánost*, a bodroglózi Szentivány Károlyt, az újhelyibe *Kolosy Józsefet*, a sztropkóiába *Bydeskuthy Mihályt*, a homonnaiba *Mauks Mihályt*, a göröginyeibe *Tomsics Istvánt*. Alszolgabírákká: a pataki kerületbe *Dókus Józsefet*, a szerencsibe *Pálóczy Mihályt*, a zétényibe *Bárczy Gáspárt*, a gálszécsibe *Görgey Antalt*, a zemplénibe ifj. *Bernáth Jánost*, a sztropkóiába *Bekes Antalt*, a dobraiba *Füzesséry Jánost*, a nagymihályiba *Vass Antalt*, a sztakesiniba *Kolosy Károlyt*, a zsalobinaiba *Szemere Józsefet*, a papinaiba *Horváth Antalt*; számvevővé *Nemthy Gábort*; alügyészekké, miután *Szikszay János* és *Nagy Lázár* egyenlő számú szavazatot kaptak, a főispán előterjesztésére első alügyésznek *Szikszay Jánost*, másodikként *Nagy Lázárt* jelentették ki. Albeszedőkké a hegyaljai járásba *Kozák Károlyt*, a bodroglózi *Görgey Józsefet*, az újhelyibe *Marsalkó Józsefet*, a sztropkóiába *Mészáros Antalt*, a homonnaiba *Zelvey Istvánt*, a göröginyeibe *Vályi Antalt*. Aljegyzőkké a főispán a rendek teljes megalégedésére a következőket nevezte ki: *Kossuth Andrást* első, *Reviczky Jánost* másod, *Szemere Pétert* harmad-jegyzőnek. Esküdtekül a hegyaljai járásba *Kozma Andrást*, *Szentmarjay Imrét*, *Gergelyi Mátét*; a bodroglózi *Lacsnyi Jánost*, ifj. *Boronkay Zsigmondot*; az újhelyibe *Kozma Miklóst*, *Balázsházy Tamást*, *Olesváry Miklóst*; a sztropkóiába *Szeghy Imrét*, *Pandák Lászlót*, *Kulin Menyhértet*; a homonnaiba *Stépán Lászlót*, *Bernáth Józsefet*, *Füzesséry Dánielt*; a göröginyeibe *Ormos Károlyt*, *Záborszky Gáspárt*, *Vladár Pált*. Szeldmájér

József fő- és Kassay Sámuel alleveltárnokot a főispán hivatalukban megerősítette. Utak inspektorává kinevezte Körtvélyessy Istvánt, a vármegye alsó részében pedig Inezédy Sámuel megerősítette. Továbbá megerősítette az eddigi esendbiztosokat: Nagy Józsefet és Maklár Mihályt. Végre kinevezte Püspöky Ferenczet t. alszolgabíróvá. Bodzay Sámuel, a hajdúk hadnagyát és Geőcze Ferencz várnagyot hivatalukban megerősítette. Említésre méltó, hogy a főispán a tisztújítás első napján tiszteletbeli aljegyzővé nevezte ki gróf Mailáth Antalt (később Zemplén vármegye főispánja és kanczellár). A táblabírákká kinevezettek között találjuk *Fábry* Ignác püspöki titkárt, utóbb kassai püspököt, továbbá *Bernáth* Zsigmondot, *Szerencsy* Istvánt, a ki később királyi személynök lett, *Pálóczy* Lászlót, báró *Barkóczy* László miskolci plébánost, utóbb székesfehérvári püspököt, báró *Bémer* Antalt, a későbbi nagyvárad püspököt.

A november 29-iki gyűlésen felolvasták a király sajátkezűleg aláírt rendeletét, melylyel a főispánt saját kérelmére a hivatalától felmentü, de a czímet meghagyja s a teendők elvégzésére főispáni helytartóul báró Vicsapi *Malonyay* Nep. János kir. kamarást, táblai bírót nevezi ki.

1821 márczius 22-én felolvasták a helytartó-tanács figyelmeztető iratát arra nézve, hogy a vármegye a tisztújítás alkalmával tartsa magát ő feliségének 1819 február 16-án közölt rendeletéhez s a helyett, hogy attól csak a legesekélyebb mértékben is eltérjen, inkább hagyja abba a tisztújítást; a többi tisztségeket töltsse be helyettesítéssel a főispán. Ennek a királyi rendeletnek világos volt a czélzata: közfelkiáltással való szavazás helyett azért rendelt névszerint való szavazást, hogy a választók, megúnva a hosszas szavazást, elszéledjenek és akkor már csak a hatalom emberei döntsének; vagy pedig, hogy ürügy legyen a tisztújítás megszakítására s a tisztségeket a főispán tetszés szerint tölthesse be. A rendek még annak idején — 1819-ben — felirattal feleltek erre a rendeletre, hivatkozva arra, hogy bár semmi okuk sinesen bizalmatlankodni a főispán iránt, mégis évszázados szokásukba ütközik ez az újítás s ezt a rendek nem fogadhatják el. A korábbi feliratot tehát a rendek megismételték s újra kijelentették, hogy ragaszkodnak régi jogaikhoz és nem tűrhetik a főispán illetén önkényeskedését. Talán azért is történt a főispán felmentése, mert nem a helytartó-tanács rendelete szerint vezette a tisztújítást. Az akkori rendek már ennél a kérdésnél is megmutatták, hogy nem hunyászkodnak meg szolgálilag még a király sajátkezű aláírásával adott parancsra sem; de nemsokára még újabb bizonyosságát adhatták, sokkal fontosabb esetben, hogy készek az alkotmányt mindenek ellen megvédeni, ha azt valaki megátadná.

Ferencz király 1821 április 4-én, 4298. sz. a. sajátkezű aláírásával kibocsátott rendeletével katonát követelt a vármegyétől. A helytartó-tanács ezt a rendeletet leküldvén a vármegyének, a közgyűlés tárgyalás alá vette. A közgyűlési jegyzőkönyv elmondja, hogy Szemerei *Szemere* István kir. tanácsos, első alispán, az elnöki székéből „szívre ható ékes szólással“ ajánlá a rendeknek, hogy teljesítsék a rendeletet. Erre a rendek közül többen felállván, hosszas beszédekben figyelmeztették egymást, hogy noha igaz az, hogy az 1813. és 1815. években országgyűlésen kívül adtak újonczot, a mire praecedensként most a helytartó-tanács hivatkozik, de akkor háborús idők jártak s a rendek a saját akaratukból hozták meg azt az áldozatot és ő felisége is ígérte, hogy az alkotmányt különben épségben tartja; fájdalmas tapasztalat azonban azt mutatja, hogy ez nem teljesült. A hazának azt a részét, a mely az 1808-iki békekötéskor az ország beleegyezése nélkül az ellenségnek adatott át, de utóbb törvényes fejedelméhez önként visszatért, a törvény ellenére az országtól elszakították, más tartományok törvényei szerint igazgatják és az ottani nemeseket megadóztatják, a kik így a saját hazájokban mintegy számkivetésben élnek. De egyébként is az ország beleegyezése nélkül új pénzügyi rendszerek hozatnak be, a só árát országgyűlésen kívül felemelik, sőt országgyűlést már egyáltalán nem tartanak. Ha tehát a vármegye meghajolna a király parancsa és a helytartó-tanács rendelete előtt, az alkotmány nyal jönne ellenkezésbe, a mitől minden hazafinak rettegnie kell, annál is inkább, mert ilyen eszközökkel forgatták fel

Katonai követelések.

más országokban az alkotmányt, veszedelembé döntve a trónokat és népeket. Különben sem tűnik ki a rendeletekből a multhatatlan szükség, a mely miatt az ügy az országgyűlésre ne volna halasztható. Az 1815-ben hozott határozat is az országgyűlésre kívánta halasztni az újoncz-megajánlást. A rendek tehát most is azt határozzák, kéressék fel ő felsége az országgyűlés egybehívására. Az ő felségéhez intézett feliratban nem hallgatták el a rendek azt a fájdalukat sem, hogy épen a törvény és az alkotmány védelmére felállított dicasterium (a helytartó-tanács) nem figyelmeztette ő felségét az 1791. 14. t.-cz.-re és nem intette a királyt a hadsereg kiegészítésének törvénytelen módjától. A feliratot felsőbb helyen ugyan nem vették figyelembe, de ez nem törte meg a rendek ellenállását.

A győri
ütközetben
elcseszték
s'obra.

A július 9-iki közgyűlésen az első alispán előterjeszti, hogy a győri (1809) ütközetben elcseszt zemplénavármegyei nemesi felkelők emlékszobra elkészült, illő volna tehát, hogy azt ugyanazon a napon leplezzék le, a melyen az újonnan kinevezett főispáni helytartót a hivatalába iktatják. Az indítványt elfogadták és az ünnepély sorrendjét következőleg állapították meg: 1. A kik az akkori felkelők közül még életben vannak, az ünnepélyre személyesen meghívandók, hogy akkori egyenruhájukban, ha az még megvan, jelentkezzenek *Kandó Gábor* hajdani ezredesöknél. 2. A közgyűlés bevégeztével, a melyen a főispáni helytartót beiktatják, a volt felkelők három században, *Körtvélyessy István*, *Katona Sámuel* és *Marschalkó József* akkori századosaik vezetése alatt, az oszlopot három oldalról körülállják s a főispáni helytartót és a vármegyei rendeket ott bevárják. 3. A vármegye nevében a főjegyző ünnepi beszédet mond, a volt felkelők nevében pedig a volt ezredesük beszél. 4. A tolongás elhárítására a vármegyei hajdúk tartják fenn a rendet s az ünnepély kezdetén és a beszédek végén salvet (sortüzet) adnak. 5. Az ünnepély bevégeztével a volt fölkelők ugyanolyan rendben, a mint jöttek, a volt sóházhoz (a mostani régi kórház emeltes épülete) mennek, a hol ebédet kapnak. 6. Este a vármegyeházát és az átellenes házakat, valamint az emlékoszlopot kivilágítják. 7. Az ezredes és a kapitányok vigyázzanak, hogy az insurgensek jól viselkedjenek.

Elkövetkezően augusztus 6-ika, a főispáni helytartót küldöttségek fogadták. A vármegye határán, Szerencsen, Sárospatakon, Sátoraljaújhelyben és a vármegyeháza előtt Borsod, Abaúj, Sáros, Ungvár, Bereg és Szabolcs vármegyék küldöttsége ékes szavakkal üdvözölte. A közgyűlés végeztével a volt felkelők a vármegye zászlóit átvették s az oszlop mellé felállottak, az ünnepély pedig az előre megállapított sorrendben ment végbe. Ezen a közgyűlésen az első alispán előterjesztésére elhatározták a rendek, hogy a nagy terembe karzatot építenek.

Az 1815 évi
újonczhátralék
ügye.

A december 10-diki közgyűlésen az elnöklő új főispáni helytartó bemutatja az 1813. és 1815. évi újonczhátralékok ügyében ő felsége saját aláírásával adott válaszát, mely szerint ő felsége kedvetlenül vette azt, hogy a vármegye rendjei az újonczkiállítás az országgyűlésre kívánják halasztani, sőt még bírálóba is bocsátkoznak. Elrendeli ennél fogva ő felsége, hogy a kérdés újabb tárgyalás alá vétessék és a parancsot teljesítsék. A főispáni helytartó beszédet is intézett a rendekhez, hogy azokat a királyi parancs teljesítésére bírja, ámde a rendek — noha hálával vették azt a nyilatkozatot, hogy a felség az alkotmányt sérteni nem akarja — még sem tértek el a törvénytől. Az újonczállítást illetőleg, úgymond, tudnia kell ő felségének, hogy azt csakis országgyűléssel szeresheti be. A rendek praecedensét sem akarnak alkotni az ellenkezőjére. Elszomorítá a rendeket ő felsége leiratának az a része, a mely azzal vádolja őket, hogy nem teljesítik elég készséggel polgári kötelességüket; e szerint tehát ő felsége azt veti szemökre a rendeknek, hogy a törvényekhez ragaszkodnak. Ismételve kéri tehát a vármegye ő felségét, méltóztassék országgyűlést egybe hívni. E beszédek alatt a főispáni helytartó többször is közbeszólt és legalább arra igyekezett rábeszélni a rendeket, hogy az 1813-ról elmaradt újonczok kiállítását határozzák el; de a rendek sem ezt, sem az 1815-iki újonczokat nem szavazták meg és az elmondott beszédek szellemében intéztek feliratot ő felségéhez. A vármegye tehát másod ízben tagadta meg az engedelmisséget az alkotmánysértő renDELETEL szemben.

Báró Vay Miklós.
(Eredetije a zempléni vármegyeház nagytermében).

Gróf Andrássy Gyula.

(A zemplénnegyei vármegyeház nagytermében levő eredeti festmény után).

Mint hogy ezzel a kérdéssel párhuzamosan járt az adónak országgyűlésen kívül, királyi rendelettel megkísérlett felemeltetése, tárgyaljuk itt ezt a kérdést is.

Az 1822 szeptember 15-iki közgyűlésen az elnöklő főispáni helytartó felolvasta ő felsége parancsát, melylyel az eddig váltóczédulában szedett adót ezentúl pengő pénzben rendelte szedetni, (tehát 100 frt helyett 250 frt) minek ellenében ő felsége megengedi, hogy a vármegye tisztviselői is pengő pénzben szedjék a fizetésüket, a köznépnek pedig az utóbbi országgyűléseken felemelt adó az 1823. és 1824. évekre eső részét elengedi. Erre a királyi parancsra azt válaszolták a rendek, hogy az adófelemelés az országgyűlés elé tartozik; ha tehát ő felsége több adót kíván, hívja össze az országgyűlést.

A december 13-diki közgyűlésen ismét felolvasták a király újabb rendeletét az adófelemelésről s ez alkalommal már azt parancsolta ő felsége, hogy a vármegye „azonnal és minden halasztás nélkül fogjon hozzá megváltoztathatatlan felséges czélzásának és akaratjának teljesítéséhez.” A vármegyét azonban az ismételt királyi rendelet sem térítette el az elvétől és feliratában hangsúlyozván, hogy a conventiós pénz, különösen itt a Felvidéken, oly ritka, hogy azzal adót fizetni nem lehet, sőt a papiros-pénz is oly kevés, hogy minden készségök mellett, a melylyel ő felségének „a törvénynyel megegyező és a lehetetlenség által meg nem akadályozott atyai kívánásait és kegyelmes parancsolatait teljesítették és teljesíteni kívánják, illendőbbnek és a jobbágyi hűséggel inkább megegyezőnek vélvén azt, a minek a lehetetlenség határt szab, inkább nem is ajánlani”, feliratban kéri tehát ő felségét, hogy a míg a conventiós pénz folyó-pénzért be nem váltható, a mostani fizetési módot meghagyni kegyeskedjék, annál is inkább, mert az adó tárgya az országgyűlésre tartozik, melyet is mentül hamarabb összehívatni kérnek.

Az 1823 május 21-diki közgyűlésen a főispáni helytartó előterjeszti, hogy ő felsége az ismételt feliratok ellenére is föltétlenül ragaszkodik megváltoztathatatlan akaratához és annak végrehajtására őt rendelte ki királyi biztostként. Felkéri tehát a rendeket, teljesítsék ő felsége akaratát. Válaszul a rendek arra kérték a főispáni helytartót, hogy mielőtt az újabb érkezett királyi rendeleteket felbontanák, vesse magát közbe és eszközölje ki ő felségénél, hogy terjeszse ezeket az ügyeket az egybehívandó országgyűlés elé. Ha pedig ezt el nem érhetik, „eddigi álláspontjukhoz ragaszkodva, egyszersmind hűségüknek azon pontján állanak, melyből tulajdon közügyök mellett dicsőségesen országgló felséges királyuknak is királyi székét s ennek állandó felmaradását is megvédelmezik; ellenben pedig a veszedelmes újításokat . . . a közrendnek s igazgatásnak felforgatására . . . bal javaslatokat, incselkedéseket megvetik s tántoríthatlan hűségökkel ostromolják, mind ezekért engedetleneknek, hűségtelenségnek és ellenállóknak nem tartathatván, semmi esetben sem szűnnek meg ő cs. kir. felségének atyai szívét közelebbről is kéréseik és könyörgéseik által mind addig jobbágyi alázatossággal környül venni, míg a mértéket szinte már betöltő igaz sérelmeiket s közkeserveiket a minél előbb tartandó országgyűlésen orvosolni nem méltóztatik.” A főispáni helytartó azonban semmilyen feleletbe, vagy tanácskozásba nem ereszkedvén, a két parancsot a jegyzői hivatallal felbontatni s teljesítés végett kihirdettetni rendelte. Felolvasták tehát a két királyi parancsot, melyeknek végrehajtása a főispáni helytartó, mint királyi biztos feladata, a ki — kijelentvén, hogy a fölött tanácskozásnak helye nincs — a közgyűlést berekesztette — „székéről felkele s az első alispánt is felszólítja, hogy kövesse és a midőn ez felkelt, a mozdulatlanul együtt maradott rendek őt törvényes hivatalának szentségére figyelmeztetvén, felszólíták, hogy az elnöki székét foglalja el, a mit ő meg is tevén, a rendek kinyilatkoztatták, miszerint fájdalommal váltak meg a főispáni helytartótól királyi biztossá kineveztetése miatt, a kihez mindvégig bizalommal ragaszkodtak.”

Immár tárgyalás alá vétetvén a két királyi rendelet, azokra a következő határozatban állapodtak meg: Tapasztalván, hogy utóbbi felirataik óta magát a törvényes alkotmányt és szabadságot is legnagyobb veszélylyel fenyegető sérelmek fordultak elő, újabb felirattal kéri ő felségét, álljon el

a királyi biztosokkal való kormányzástól és hívjon össze országgyűlést. Ennek támogatására és kieszközlésére pedig a nádor is kéressék fel. Legnagyobb sérelmet abban látnak a rendek, hogy a királyi parancsolatok különösen a tisztikart hívják fel a rendeletek végrehajtására, miért is a rendek, a tisztviselőkkel egyetérve, kinyilatkoztatják, hogy a tisztek is a rendek alatt értetnek, egymás között különbséget nem ismernek, egymástól elválaszthatatlanok és így lehetetlen, hogy a tisztviselők a rendek határozata nélkül, vagy éppen annak ellenére, bármely rendeletet végrehajtsanak; a tisztviselők pedig kijelentik, hogy attól a testülettől, a mely őket megválasztotta, soha el nem válnak, de a törvényhez és a vármegye határozatahoz ragaszkodnak. Ez a nyilatkozat közmegelegedéssel vétetvén, követendő példa gyanánt a késő maradékok számára a jegyzőkönyvben megörökítették.

Malonyay János főispáni helytartó királyi biztosként való kiküldetése sikert nem aratván, vagy maga kérte fölmentését, vagy egyszerűen félretolták és helyette királyi biztosul *Lónyay* Gábor ungvármegyei főispánt és beregi főispáni helytartót nevezték ki, a ki augusztus 18-ra hívta össze a rendek közgyűlését, a melyre nemcsak a vármegyebeliek teljes számban, de más tizenkét vármegyéből is számosan megjelentek, sőt Erdélyből eljött báró *Wesselényi* Miklós is. A megelőző napon a királyi biztos nagy ebédet adott, a melyre azonban a meghívottak közül sokan nem mentek el, sőt egyenesen visszaütötték a meghívást. Majd előleges konferenciára hívta meg a rendeket, a kik azonban arra sem mentek el, azzal indokolva elmaradásukat, hogy megjelenésükkel a királyi biztos küldetésének törvényességét ismernék el. Másnap, a kitűzött közgyűlés napján, az első alispán a zsúfolásig megtelt nagyteremben megjelenvén, az elnöki széket a királyi biztos számára üresen akarta hagyni, mire a rendek az elnöki szék elfoglalására kényszerítették őt. Ekkor az első alispán bemutatta a királyi biztos kinevezési rendeletét és a paritionalis (engedelmességet parancsoló) rendeletet; továbbá jelentette a rendeknek, hogy a királyi biztos a paritionalis rendelet kihirdetése után jelentést vár. A rendeletek felolvastatása után közakarattal kijelentették a rendek, hogy a királyi biztos elnöklete alatt e tárgyban tartandó gyűlést törvényesnek el nem ismerik, abban részt venni nem óhajtanak és a királyi biztosnak meghívás nélkül való megjelenését a feliratukra érkezett válasznak tekintik. Egyébként az érdekelt tárgyak vitatásába nem bocsátkoznak, de előbbi határozataikat ez alkalommal is megerősítik. Hogy pedig elveiket az egész ország előtt demonstrálják, ezt a határozatot minden vármegyének megküldik. Ha a királyi biztos a gyűlésre bejönne és a királyi parancs kihirdetése után a gyűlést folytatni akarná, a rendek inkább tüntetőleg távoznak a teremből. Ha pedig a királyi biztos távozna, a gyűlést az első alispán elnöklete alatt folytatják. Mialatt ezek a tárgyalások folytak, a terembe váratlanul benyitott a királyi biztos. Az első alispán készségesen igyekezett neki az elnöki széket átadni, de a királyi biztos nem juthatott székéig, mert a rendek, az elnöki szék köré gyűlve, ezt megakadályozták. A királyi biztos, látva a helyzetet, a közgyűlést feloszlatoznak nyilvánította és eltávozott, a mi a jegyzőkönyv tanúsága szerint, a rendeknél nagy megütközést keltett és noha az ő elnökletét törvényesnek el nem ismerték, még sem akarták a történeteknek azt a látszatot adni, mintha a királyi leiratokat nem engedték volna felolvasatni; kiküldték tehát a királyi biztoshoz a főjegyzőt, hogy ezek előadásával a történet csak véletlen esetként men-tegessen. A főjegyző csakhamar azzal a válaszzal tért vissza, hogy a királyi biztos „szívbeli fájdalommal vette a történeteket, mert azzal ő felsége hatalma és méltósága sértetett meg, a mennyiben ő az elnöki székhez nem juthatott, de épen ezért sem ebbe az ülésbe vissza nem jöhet, sem azt holtnapra el nem halaszthatja“. Erre a rendek kijelentették, hogy „nem ismerik el, mintha a királyi biztost az elnöki székhez való jutásban szándékosan megakadályozták volna, vagy hogy e véletlen esettel ő felsége legforróbban szeretett királyunk megsérthető lett volna“. Széttörőnek tehát azzal a meggyőződéssel, hogy a vármegyei tisztviselők ezentúl is meg fognak felelni a beléjük helyezett bizalomnak. Ezen a közgyűlésen *Matolay* Gábor ügyvéd és báró *Vécsey* Pál bodrogszerdahelyi birtokos táblabírák vitték a vezérszerepet.

A királyi biztos, zempléni kudarcza után, Ung vármegyében akart küldetésének megfelelőleg rendet csinálni; de az ott lakó számos zempléni birtokos annyira felizgatta az ungváriakat, hogy a királyi biztos ott is hasonló ellenszégülésre talált. A két vármegyében követett eljárásról együttesen téven jelentést, felmentését kérte. Azonban a kancellária, vagyis inkább a király, ragaszkodott ahhoz, hogy e két vármegye makacosságát ő törje meg, a királyi biztosi tisztról való lemondását tehát el nem fogadta és december 15-ére újabb közgyűlést tűzött ki, melyre a királyi biztos már fegyveres kísérettel (egy zászlóalj Geppert ezredbeli gyalogsággal és két század Vilmos huszárral) jött el. A terembe lépven, felbontotta a királyi rendeleteket és azokat a főjegyzővel felolvastatta. Az első királyi levél ezt mondta: „Miótán a rendek sem ő felsége atyai intései, sem más vármegyék dícséretes példái után a királyi rendeleteket nem teljesítették, sőt felirataikat az alkotmányal ellenkező anarchiára czélzó elvekkel támogatják, a főhatalom végrehajtói jussait kérdésbe venni bátorzkodtak, magoknak tulajdonítsák, hogy ezen és némely más vármegyéket az engedelmességre keményebb eszközökkel visszahozni kénytelen. Ezen teljesen elhatározott két dologban álljanak el a további felírástól és várják nyugodtan, míg ő felsége jónak látja az országgyűlést egybehívni.“

Felolvastak továbbá egy másik, ugyanazon kelet és szám alatt kiadott királyi levelet, a mely rosszszalását fejezi ki, hogy a rendek május 21-én, noha a királyi biztos a gyűlést feloszlatta, azt az első alispán elnökléte alatt folytatni és tisztviselőiket köteletségüktől elvonni merészelték. De „legnagyobb nehezteletét jelenti ki ő felsége azért, hogy augusztus 18-án a mostani királyi biztost el nem ismerték, őt az elnöki székhez való jutásban megakadályozták és tiltott levelezés útján határozatukat minden vármegyével közölni elhatározták. Ezennel tehát, feltartván azok indítói ellen a törvényes büntetést, meghagyja a királyi biztosnak, hogy az említett határozatokat nyilvánosan széjjel szakítsa és a végrehajtáshoz fogjon hozzá, az indítók ellen nyomozást tartson s a koholókról és eszközlőkről jelentést tegyen“.

Ekkor a királyi biztos a május 28. és augusztus 18-iki határozatokat széttépte, a közgyűlést feloszlatta és a tisztviselőknek megparancsolta, hogy őt a szobájába kövessék. (Az eddig felsorolt adatokat a vármegye levéltárában őrzött jegyzőkönyvekből vettük, ettől kezdve azonban 1824 július 8-ig nincsenek jegyzőkönyvek, mert gyűlések sem voltak; az alkotmányos küzdelem további lefolyásának adatait tehát más forrásokból kellett merítenünk.)

A tisztviselők a királyi biztos szobájában is megtagadván az engedelmességet, a királyi biztos a fegyveres erő parancsnokát, Gorzkowski tábornokot felszólította, hogy csapataival vonuljon a vármegyeháza elé és az összes tisztviselőket tartóztassa le. A letartóztatott tisztviselőket külön-külön szobába zárták, hogy sem egymással, sem a külvilággal ne érintkezhesenek. 24 órás fogság után a királyi biztos megkérdezte a két alispánt, felhagynak-e az ellenszégüléssel? Az alispánok, némi készséget ígérve, kijelentették, hogy csakis akkor tehetnek valamit, ha tisztársaikkal értekezhetnek. A királyi biztos erre engedélyt is adott, mire a tisztviselők, tanácskozássra összegyűlve, kijelentették, hogy a fegyveres erő kényszerének engednek és teljesítik a parancsot. Így győzött a fegyveres erő a tisztviselők fölött, de magát a vármegyét nem győzte le. Zemplén vármegye osztozik Bars és Nógrád vármegyékkel abban a dicsőségben, hogy legállhatatosabb volt az alkotmány megvédésében és néhány vármegye támogatásával végre is elérték azt, hogy a király 1825-ben mégis egybehívta az országgyűlést.

Folytassuk azonban a korábbi események felsorolását, a melyektől e nevezetes kérdés miatt eltértünk.

Az 1822 április 22-iki közgyűlés elhatározta, hogy a vármegye a keleten utazó *Kőrösi Csoma Sándor* segélyezésére begyűlt összegeket rendeltetési helyére küldi s a hátralékos főszolgabírákat megsürgeti.

Április 23-án a vármegye kéri a nádorispánt, hogy a „Ludovica“ intézet megalkotását szorgalmazza. A helytartó-tanács kérdésére jelenti a vármegye, hogy a m. kir. testőrséghez ajánlott Dessewffy Arisztid, az angol király nevét viselő huszárezrednél hadnagyi rangot visel. (A későbbi honvédtábornok, a kit 1849 október 6-án Aradon kivégeztek.)

Fegyveres erő-
szak a vár-
megye
tisztikara ellen.

1822—1826
között.

A helytartó-tanács leküldvén a zsidóság folyamodását a tolerantialis adóhátralék elengedése és az adó újabb kivetése iránt, a május 3-iki közgyűlés határozata értelmében azt a vármegye pártolja és ily értelemben felír a tanácshoz.

A nagygerési tűz alkalmából, a vármegye, a november 25-iki közgyűlés határozata szerint, több pontból álló tűzrendőri szabályzatot szerkeszt.

A december 3-iki közgyűlés elhatározta, hogy ezentúl a nemesi és egyéb bizonyítványok magyarul adassanak ki, valamint az ítéleteket is magyar nyelven szövegezzék, még akkor is, ha a pör deák nyelven folyt.

Az 1823 április 4-iki közgyűlésen tudatják, hogy a főispáni helytartó gróf Mailáth Antalt tiszteletbeli főjegyzővé nevezi ki. Ugyanezen gyűlés határozatát már magyar nyelven terjesztte fel a vármegye a helytartó-tanács-hoz.

Április 26-án közlik, hogy gróf Csáky László püspök 12000 forint alapítványt tesz a vármegyei kórház javára. Az orvos fizetését 420 forintban, a sebörvost 300 forintban állapítja meg, azzal a kikötéssel, hogy az orvost az alapító, ennek halála után pedig az örökösök nevezzék ki.

Az újra megnyitott közgyűlések.

1824 július 8-ig a közgyűlések be voltak tiltva, és július 8-tól október 4-ig is csak kisgyűléseket tartottak. Az október 4-iki rendes közgyűlésen felolvasták azt a rendeletet, a mely megszorítja a határon át való dohánykereskedést, továbbá elrendeli, hogy a harminczad-tisztviselőknél karhatalom adassék, a szabályok áthágóit pedig szigorúan megbüntessék. Erre a rendeletre a vármegye felíráttal válaszolt, a melyben fájdalommal panaszolta a kereskedelemlenek ily módon való megszorítását, a magyar termények kivitelének megakadályoztatását és ezzel „a pénz visszafolyásának gátoltatását”, míg a felettes hatóság épen harminczad-tisztviségeinek visszaéléseit nem gátolja meg. A közgyűlés kéri tehát e sérelmek orvoslását.

Az október 8-diki közgyűlésen a levéltár rendbehozatalával megbízott *Kazinczy* Ferencz tesz e tárgyban javaslatot.

Az újonnan kinevezett főispáni helytartó, *Szilassy* József septemvir fogadtatása 1825 május 9-én volt. A küldöttségek között voltak a kassai káptalan, a hajdú-kerület, Debreczen városa, a helybeli gimnázium, Pest, Heves, Nógrád és Bereg vármegyék.

A kir. táblához kinevezett Szirmay Ádám helyébe, a főispáni helytartó főjegyzővé Dókus László főügyészt, továbbá első aljegyzővé Reviczky János másod-aljegyzőt, másod-aljegyzővé, Szemere Péter harmad-aljegyzőt, helyébe pedig Füzessey Ágostont nevezte ki, első tiszteletbeli aljegyzővé pedig báró Vay Miklóst. Továbbá főügyész helyettesíti Kossuth András I-ső aljegyzőt és másod alügyészsé a lemondott Nagy Lázár helyett Bodó Tamást.

Július 8-án bemutatták a termésről szóló jelentéseket; ezekből kitűnt, hogy akkor is rendkívüli szárazság sújtotta a vármegyét, minek következtében a vármegye kéri, hogy a területén tanyázó katonaságból legalább két lovas-század onnan elvitessék.

Követválasztás és követi utasítások.

Ő felsége a király, Bergamóban, július 3-án kelt meghívó levelével az országgyűlést szeptember 11-re Pozsonyba kitűzvé, követekül közfelkiáltással gróf *Schmiddegh* Ferencz kir. kamarást és *Szemere* István kir. tanácsos első alispánt választották meg. A követi utasítás kidolgozásával a főispáni helytartó elnöklété alatt küldöttséget bíztak meg. A követi utasításokból kiemeljük a következő pontokat: „1. pont. A követek a nádorispán bölcs tanácsát kérik ki. A királyi előadásokat — a nélkül, hogy tárgyalásukba ereszkednének — rendkívüli postával küldjék meg. 4. pont. Mondjanak köszönetet azért, hogy az országtól elszakított részeket ő felsége visszacsatolta. Kérjék Kraszna, Zaránd és Középszolnok vármegyéknek és Kővár vidékének visszacsatoltatását. 5. pont. Terjeszszék elő azon legfőbb sérelmeket, hogy országgyűlés jóval a törvényes időn túl nem tartatott s az 1791. 19. t.-cz. ellenére segedelmek az országgyűlés nélkül követeltettek, udvari parancsolatokkal az 1813. és 1815. újonczok kiállítatása s az adó aranyban és ezüstben való fizettetése követeltetett, ez több vármegyében fegyveres erővel végre is hajtatott, az igazságszolgáltatás szent helyeit katonaság szállotta meg, a haza polgárai és a testvér vármegyék egymással összeütközésbe hozattak, a vármegye tisztviselői a vármegye rendeitől elválasztattak, személyes és nemesi szabadságuk megsértésével, kényszerítő hatalom és fegyveres erő alá vették, a megyék

levelei elfogattak, gyűlések nem tartathattak, hiteles jegyzőkönyvek összezaggattattak, a vármegye rendei engedetleneknek és hűségteleneknek állítottak, más megyékben a tisztviselők a tiszteiktől megfosztattak, más részről a rossz tanácsadók büntetés nélkül maradtak; de nem annyira ezek fájdalmas emlékét kívánják feszegettetni, mint az ilyenek újabb megtörténtét törvénynyel lehetetlenné tételni s így a katonafogadásról, segedelemről, országgyűléstartás helyéről és idejéről, és a kik ezeket megsértik és áthágják, azok büntetéséről szóló törvényeket megújíttatni, hogy a három éven túl nem haladható országgyűlés idejét az országgyűlés tűzze ki, és hogy ez meg is tartassék, és a kik ily sajnós dolgokra okot szolgáltatnak, azonnal meg is büntetessenek; a törvényeket, különösen az I. Rész 9. cím, 1687. 3., 1715. 3. és 14., 1723. 7., 1790. 12., 13., 19., 1681. 12., 1599. 23., 1741. 8., 1791. 26., 807. 5. törvénycikkeket — a nélkül, hogy a törvényhozás útján kívül más parancsolatok és rendeletek által magyaríztathassanak — fentartatni; mint-hogy az adókérdés az országgyűlés elé tartozik, az ott tárgyalassék; a katonaság száma pedig leszállíttassék. 7. pont. A pénzügyekben az országgyűlésen kívül történvén intézkedések, jelentsék ki a követek a hazának és törvénynek ebben is történt nagy sérelmét: hozassék tehát törvény, hogy ilyen a jövőben ne történhessék és olyan törvény, mely a bíróságoknak a magán viszonyokban biztos alapot szolgáltatasson. 8. pont. Ugy a kancellária, mint a helytartó tanács törvénybe ütköző rendeleteket adtak ki, tehát sérelmet okoztak, nevezetesen: a harminczadok és vámok aranyban és ezüstben fizettetése, a tisztújításoknál a szavazatszedés módja, mértékek egyforma-sága, az 1807. 22. t.-cz. felfüggesztése, külföldi újságok eltiltása, királyi városok szaporíttatása, idegeneknek az országnemesei közé felvétele, a legfelsőbb bíróságok ítéletének is felforgatása, földesúri jogok megszoríttatása, az alispáni hatalom csönkíttatása az által, hogy a száraz vámokra hozott határozata a törvényszékhez rendeltetett áttételni és azon újonnan felvett szokás, hogy a törvényhatóságokhoz pecsét alatt titkos rendeletek küldetnek, a melyek mindenütt csak ugyanazon egy napon bonthatók fel. Ezek és a többi sérelmek orvosoltatását, valamint az 1791. országos küldöttségek már szinte elavult munkálataik felvételét szorgalmazzák. 9. pont. A rövid úton való visszahelyezési pereknél sérelmet látnak abban, hogy az 1802. 22. és 1807. 13. t.-cz. ellenére az ítéletek végrehajtása felfüggesztetik, a pereket a kancellária újra felülvizsgálja, ő felsége elébe terjeszti és gyakran ugyanazon ügyben különböző parancsolatok adatnak ki. Különösen hozzák fel a követek erre nézve a Komáromy-féle esetet. 11. pont. A vármegyék egymás között való levelezése az 1790. 14. t.-cz. ellenére megtiltatván, sőt épen a katonaszállítás és az adókérdésben felforgott fontos tanácskozások alkalmával ilyen levelek el is fogatván, eszközöljenek e részben újabb törvényt. 15. pont. Minthogy ez az egektől megáldott ország elszegényedett, mindazon akadályok, melyek a nemzeti szorgalomnak e hazában, mely különben a külső tudósítások és újságlapok szerint, az országoknak többé számában sem fordul elő, okai valahára háríttassanak el; magyarországi terméseknek szabad s meg nem szorított kivitelök engedtessek meg, a harminczadok oly eszközökké, melyek által a magyarok munkás iparkodása mintegy zabolán és féken tartatik, ne válhassanak s a többiek is, melyek ezen ország és a határos külső tartományok között vannak, az ország közereje s tehetsége öregbítésének ártalmára ne legyenek. A 16. pont a borkereskedést tárgyalja. „Az ezen megyét egészen elöntő zsidóságnak utólérhetetlen s több próbatételek után is meg nem gátolható fortélyai által egészen megcsökkent s a szőlők már pusztulni kezdenek, a követek tehát eszközöljék, hogy e tárgy az országgyűlésen multhatatlanul felvétessek, a bor a többi tartományokba és más államokba szabadon vitethessék, a zsidók a Hegyaljáról kitiltassanak, vagy legalább a vármegye 1820. november 10-iki határozatai foganatosíttassanak.“ A 17. pont a magyar nyelvre vonatkozik s a követeknek köteleességévé teszi, hogy a törvénykönyv magyarra való fordíttatását kieszközöljék. A 18. pont a köznevelést tárgyalja s a köznép gyermekeinek a tanulásra való kényszerítését kívánja. 20. pont. A királyi fiscusra szállott jószágokat a kamara idegen kézre juttatja, a miért is az 1741. 19. t.-cz. megújíttatását és szoros megtartását szorgalmazzák. 21. pont. Hajdan virágzó családok külföldön paza-

rolván jövedelmüket, a birtokok idegen kézre kerülnek s így a vérszerinti rokonok jogaikban esorbulnak, igyekezzenek tehát a követek ezt törvény által meggátolni. A 22. pont a katonai nemzeti főiskola megnyitását sürgeti. A 23. pont országos tébolyda felállítását kívánja. A 26. pont azt kívánja, hogy a görög ünnepek egyesíttessenek a római kath. ünnepekkel. 30. pont. „A mely tárgyakra jelen utasítás nem terjed ki, azokba a követek újabb utasítás kikérése és bevárása nélkül ne ereszkedjenek, hanem mind azokra, mind közönségesen az országgyűlés egész folyamatára nézve legfeljebb is minden 14 napok alatt, a haladást nem szenvedő tárgyakban pedig addig is hitelesen tudósítsák a megyét; és általán fogva díszes követségekhez s a törvényhozó test méltóságához képest a megye bizodalmanak megfelelően, többi követtársaik iránt is hazafiúi egyetértéssel legyenek.“

Az 1825 szeptember hó 26-án tartott közgyűlésben felolvasták az országgyűlési követek első jelentését; ennek alapján a vármegye rendei utasítják követeiket, hogy az 1791-iki országos küldöttségek munkálatait, továbbá az adóra és katona-állításra vonatkozó 1793-iki munkálatot igyekezzenek azonnal érdemleges tárgyalás alá vétetni és ne engedjék meg, hogy azokat ismét küldöttségeknek adják ki. A pénzügyi kérdésben igyekezzenek a kényszer-forgalmú papiros-pénn eltöröltetését és annak arany- és ezüstre való felváltását keresztül vinni.

A legközelebbi közgyűlést október 19-re tűzték ki. Az esetre azonban, ha időközben is szükség volna a követeket újabb utasítással ellátni, ezt húsz tagból alakított küldöttségre bízták, a melynek Ujházy László is egyik tagja lett. Az októberi közgyűlésen a követeket figyelmeztették arra a sérelemre, hogy országgyűlésen kívül történtek honfiúsítások.

Mínt hogy a fegyveres fölkelés a nemesség kötelessége s ez az alkotmány megerősítésének főszöke, a nemzeti lelket és buzgóságot eleveníti, az ifjúságot az elpuhulástól és a közrendű nemességet az elaljasodástól megmentheti és felemelheti, a nemzetnek pedig díszet, tekintélyt, méltóságot szerezhet, a királyi székek erejét és felséges voltát gyarapíthatja: azt kívánják a rendek — kellő óvatosság mellett — hogy a nemesség évenként három héten át fegyverben gyakoroltassék. A birtokosok pedig buzdíttassanak ménes-tartásra, lovak nemesítésére, hogy — a mikor kell — a szegényebb nemesek alá lovat adhassanak.

Ismételve figyelmezteti a vármegye a követeket, hogy utasítás nélkül tárgyalásokba ne ereszkedjenek. A só árának mázsánként két krajczárral történt leszállítása nem kielégítő, fontokra szét sem lehet vetni: sürgessék tehát a követek annak a törvénybe iktatását, hogy a só ára fölött kizárólag az országgyűlés határozhat.

Az időközben érkezett királyi leirat pénzt és újonczot követelven a vármegyétől, a rendek kijelentik, hogy arra magukat kötelezetteknek nem tartják, ajánlásba nem bocsátkoznak, sőt ellenkezőleg, az adó leszállítását kívánják. A törvényekhez való ragaszkodás miatt több vármegyébe kirendelt királyi biztosságok megszüntetését kívánják. A katona-állítás iránt adott parancsok vonassanak vissza és jövőre nézve ez ellen törvény hozassék. A helytartó-tanács köteles legyen a törvénytellen ellenkező rendeletet felüggeszteni és az ellen felírni; az ilyenekre szolgáló tanácsadók, biztosok, vármegyék, tisztviselők büntetessenek meg.

A december 13-án tartott közgyűlésben felolvasták a leérkezett követjelentést arról, hogy a nádor sikeres közbenjárására a király oly leiratot bocsátott ki, mely szerint országgyűlésen kívül segélyt és katonát szedni Ő Felségének ezélja nem volt (?). Ez a leirat a rendek aggodását némileg enyhíti; de hogy aggodalmuk teljesen megszűnjék és a jövőre ilyen elő ne fordulhasson, azt kívánják, hogy „minden legkisebb kétség és összeütközhetés felhagyatása nélkül 's jövendőre semmi magyarázatokra alkalmatosságot nem szolgáltatható világossággal a' Törvények Táblái közzé is beiktatni.“ Továbbá „nehogy a' most újabban érkezett visszairás egyedül csak a közbenjárásra és kérésre, nem pedig a' törvénynek törvényes ősi alkotmánynak egyenes és világos következtetésében adatott volna ki, hasonlóképen beiktatni 's feljegyeztetni kívánják a' megye Rendei.“

A követek 1826 február 14-én felolvasott jelentésükben tudatják, hogy a fentebbi utasítást német fordításban Metternichnek megküldték. Meghagyatott a jegyzői hivatalnak, hogy a sós-források betömésére vonatkozó iratokat a levéltárból előkerestetvén, időnyerés végett eredetiben küldjék meg a követeknek. Az utasítás tárgyalásánál felhozták, hogy miután Magyarország és a hozzá tartozó részek területe a birodalom többi tartományait meghaladják és csak népesedés tekintetében maradnak azok mögött: a puszták birtokosai serkentendők, hogy lakatlan területeiket, földesúri joguk sérelme nélkül, benépesítsék, a posványokról a vizeket lecsapolják, csatornákat ássanak és erre országos biztosság is rendelendő, a mely meghatározná, kinek szerezne hasznot a lecsapolás, ki viselje tehát a költséget. Idegen települők — ha egész községet alkotnak — tíz évre, hazabeliek hat évre adó- és katonamentesek lennének. Mindemellett a zsidókat a Hegyaljáról kiutasítani kívánják; további bevándorlásukat a harminczadi tiszték is akadályozzák meg, a benmaradók pedig bizonyos életmódot válasszának, vagy mezei munkára kényszeríttessenek; a nemesi jószágok és jobbágyságok bérbevételére, sőt koresmai bérlése zsidóknak meg ne engedessék; gyermekeiket magán úton ne taníttathassák, hanem keresztény iskolába járassák és a kik ilyen iskoláztatásban nem részesültek, ne is házasodhassanak. Szerződéseken zsidó írás meg ne engedessék. A zsidók katonai szolgálatra is kényszeríttessenek. Mindemellett nem vélik helyesnek a rendek, hogy az itt megtúrt zsidók türelmi adót fizessenek; a kiutasítandók azonban fizetésért se tűressenek meg.

Utóbb ismét foglalkozván a rendek a követeknek adandó utasításokkal, az úrbér ügyében az 1790-iki országos küldöttség munkálatánál a következő észrevételeket tették: ha az elköltözni akaró jobbágy, vagy zsellér, megkapta az alispáni biztonságlevelet, a földesúr ne hátráltathassa. A házhelyek eladásánál szokásos taksák töröltessenek el. A ki telekhez tartozó földet vesz, veszítse el a pénzét. Adás-vevéseknél és koresma-bérlésnél a földesúri elsőséget nem tartják helyesnek. Az úrbéri legelő állandóan adassék ki. A tartható marhaszám telkek szerint határozassék meg. Az úrbéri legelőn a földesúr ne legeltethessen, a jobbágy pedig azt bármire szabadon használhassa. A vízimalom ugyan kizárólag földesúri jog, de szél- és száraz-malmot, taksa mellett, bárki állíthasson. A vásári taksákat a földesuraság részére a vármegye állapítsa meg. A földesúri hatalommal visszaélő, kegyetlenkedő földesúr, csekélyebb esetekben száz firt bírsággal, súlyosabb esetben tömlőzczel büntettessék. A jobbágyi árvák állapotát és gondviselését mutató lajstromot a földesúr — a helytartó-tanácsához leendő felküldés végett — félévenként mutassa be. A munkára nézve azt kívánják kimondatni, hogy a jobbágyság ugyanannyi és ugyanoly marhával teljesítsék azt, mint mikor maguknak dolgoznak. Szakmány-munkára a jobbágyságot ne szorítsák. Munkájukat csak természetben dolgozzák le, megváltásra ne kényszeríttessenek, csak ha makacsságból nem dolgoznának s ez esetben a munka árát a vármegye határozza meg. Ha ellenben többet dolgoznának, azért nem a bizonyos esetekre meghatározott 20, illetőleg 10 krajczárt, de a vármegyétől meghatározandó illő árat kapják. Ha a földesúr jobbágyságát egy év alatt, tartozásán túl $\frac{1}{4}$ részen felül kényszerítené munkára: ellene fiscalis actio indíttassék. A hosszú fuvar legfeljebb 10, jövet-menet 20 mföldre vehető igénybe; azon túl csak alku szerint.

A május 22-én tartott közgyűlésben a követek jelentése került tárgyalás alá, mely szerint a király megengedi ugyan a törvények magyar szövegét a törvény tábláiba iktatni, de azt hitelesnek nem tartja. Ezt a rendek szomorúan veszik tudomásul és utasítják a követeket: követeljék erélyesen, hogy a magyar szöveg tartassék hitelesnek.

A nem annyira a vidék adófizetőinek tehetségéhez mérten, mint inkább az ország rendinek nagyobb buzgóságából megajánlott négy millió pengő forint adó aggodalmat kelt a vármegyében, ígykezzenek tehát a követek, hogy legalább a királyi válaszokban ígért kedvezmények adassanak meg.

Az 1826 augusztus havi közgyűlésre leérkezett a helytartó-tanácsnak a hegyaljai zsidóság panaszára kelt rendelete, a melylyel a „törvényen kívül kirótt büntetéseket“ felfüggeszti. A vármegye e rendeletet sérelmesnek

A földesúri jogok szabályozása.

találta és feliratában kijelentette, hogy ragaszkodik a határozataihoz, mert fel sem tehető, hogy nem a törvényes szokás szerint szabná ki a büntetéseket, holott igazságszolgáltatásában zsidó és keresztény között különbséget sem tesz.

A vármegye rendei ismételve felszólalván azon sérelem ellen, hogy az adóösszeírásba az úrbéri telekkel bíró nemesek felvételét is elrendelték, követeik ez ellen szóló tiltakozásukat jegyzőkönyvbe vétették. Hasonló tiltakozással élt Nógrád vármegye is, de ennek az lett a következménye, hogy oda királyi biztost küldtek. Zemplén vármegye közgyűlése ennek hírére azt az utasítást adta a követeinek, hogy „mivel a vármegyék testvéri szeretettel egybekapcsolt testet“ alkotnak és a királyi biztosság, melynek megszüntetését több ízben sürgették, éppen az országgyűlés együttléte alatt újabban is kineveztetik, ezzel pedig a szólás és határozás szabadságát megszorítják, eszközöljék ki a követek, többi követtársaikkal összeállva, a nógrádi királyi biztosság megszüntetését. A sérelmek tárgyalása alkalmával hozott határozatok közül kiemeljük a következőket: a só felemelt árának hova fordításáról kimutatást kívánnak; a piaristák dotációja állandóvá tétessék; a katonatisztek kihágásai fölött katonai és polgári vegyes bizottság ítéljen. Míután a magyar nemesi alkotmányt gúnyoló iratok jelentek meg nyomtatásban, az ezeket czáfoló munkák kinyomatása is engedtessek meg. Mint-hogy megdorgáltatás végett a király elé való idézést büntetésnek minősítik, hozassék törvény arra nézve, hogy előleges kihallgatás nélkül ez ne történjék. A görög ünnepek egyesíttessenek a római katolikusok ünnepeivel és a sátoros ünnepeken kívül, a többit vasárnapra tegyék. A vegyes házasságból született gyermekek az apa vallását kövessék, a törvénytelenek az anyáét; a lelenz pedig annak a vallását, a ki megkereszteltette, vagy a meg nem keresztelt azét, a ki gondviselésébe veszi. A kiváltságok megszüntetendők. A zsidó türelmi taksák, a hátralékokkal együtt, töröltessenek. A városok is magyarul intézzék az ügyeket. A vármegye szabadon választhassa a jegyzőit.

Arra a jelentésre, hogy a nádor külön tanácskozáson igyekezett rábírní a követeket az 1790-iki adó megadására, a rendek aggodalommal látják, hogy ilyen fontos kérdést az országgyűlés nyílt tanácskozásától el akartak vonni. Fájjalják, hogy a király a törvénytelenül behajtott adót nem számíttatja be a megszavazott adóba és kijelentik, hogy teljességgel nem hajlandók négy milliónál többet megajánlani. A vármegye figyelmezteti a követeket arra a sérelemre, hogy az alispáni hatalmat a száraz vámok fölött udvari parancsokkal akarják korlátozni.

1827-ben azt jelentik a követek, hogy a testőrök gyarapítására megajánlott 100.000 frt. ellen felszólaltak s azt jegyzőkönyvbe is vétették. Jelentik továbbá, hogy a királyné koronázási ajándékából Zemplén vármegyére 1024 $\frac{3}{4}$ arany, a testőrseregére tett ajánlásból pedig 2049 frt 21 $\frac{1}{2}$ kr. esik. Ez alkalommal a rendek ragaszkodnak utasításaikhoz és követeiknek elismerést szavaznak.

Az országgyűlésről hazajött követek nevében, a szeptember 20-án a főispáni helytartó elnöklete alatt tartott közgyűlésen, gróf Schmiddegh Ferencz mondott köszönetet a maga és követtársa nevében a bizalomért; a másodalispán pedig visszaadta a visszaérkezett első alispánnak a vármegye pecsétjét. Schmiddegh Ferencz ez alkalommal követi díjaiból ötszáz frtot a felállítandó kórház javára, a többit pedig a szolgabíró és esküdtek által a saját jobbágysai között akként kérte felosztatni, hogy az tőke gyanánt kezeltessék, kamatai pedig tetszésök szerinti jó célra fordíttassék.

A nádor értesítvén a vármegyét, hogy a koronázási ajándék, arany helyett, ezüstben és bankóban is fizethető, de ez esetben minden száz frtra még öt frt adandó: ezt a rendek a jövő országgyűlésre sérelemül jegyzik elő, mert az arany-pénz a külföldre vándorol. Kivánják továbbá a rendek, hogy a pótléknyakételése vonassék vissza, de a fizető hivatalok utasíttassanak, hogy aranyakat 4 $\frac{1}{2}$ frtjával minden nehézség nélkül adjanak ki.

Királyi kézirat értesítette 1830 április 26-án a vármegyét, hogy gróf Esterházy József főispán elhalván és Szilassy József a helytartói állástól feloldoztatván: főispánná gróf *Mailáth* Antal helytartósági tanácsost nevezték

ki. Erre 38 tagú küldöttséget s köztük 13 főrendet bíztak meg azzal, hogy a főispán hivatalának memmel előbb való elfoglalására kérjék fel. A főispán beiktatása, Mailáth György kir. személynök elnöklete alatt, augusztus 5-én ünnepséggel ment végbe, a melyen a zemplénvármegyeieken kívül Hont, Szabolcs, Borsod, Abaúj, Ung, Sáros és Szepes vármegyék, Kassa, Eperjes városok és a helybeli kegyesrendi gimnázium küldöttségeik is részt vettek. Az ünnepi közgyűlésen táblabírákká nevezettek ki: Mailáth György, gróf Teleky József és László, Bónis Sámuel, gróf Dessewffy Emil és Marczel, Úrményi József.

Augusztus 11-én érkezett a király levele, a melylyel az országgyűlést szeptember 8-ára Pozsonyba ismét összehívja. Első követül egyhangúlag báró Vay Miklós első alispánt és követtársul ifj. Szirmay Antal táblabíróvá választották meg. Az utasítás kidolgozására nagyszámú küldöttséget alakítottak, melynek Kossuth Lajos táblabíró is tagja lett. Az új követi utasítások között a következőket találjuk; a vallásszabadságról szóló 1790/1: 26. t.-cz. a Dalmát-, Horvát- és Tótországokban lakó evangélikusokra is kiterjesztések, a megkoronázandó trónörökös lakjék az országban, a nemesség fegyverben gyakoroltassék; az újonczállításra nézve megjegyzik a rendek, hogy az 1715: 8. és 1741: 60. t.-cz. szerint az ország állandó katonaság fenntartására nem köteles, az 1802: 8. t.-cz. is csak három évre vállalta, azt nem tiltják azonban, hogy a követek az újonczajánlásba bocsátkozzanak, de a kiállítás módjára várják be az újabb utasítást. Sürgessék a több helyen állítandó katona-nevelőintézeteket. Hozzák föl sérelemül a követek, hogy a papírpénzt nem vonták be, sőt még újabbakat is kibocsátottak. Kivánják továbbá, hogy a vámokat szüntessék meg, Pesten országházát építsenek és az országgyűlést ott tartsák; a nemzeti színház ügyét pedig karolja fel az országgyűlés.

Az első és második követjelentés alkalmából a következő utasításokat adta a vármegye: „Az országtól, elszakított részek, ezek között Dalmácia, Galiczia, Lodóméria visszacsatolására az országgyűlés küldöttséget nevezzen ki. Hozassék törvény, hogy a király halála esetén féléven belül országgyűlés hívassék össze. A most megkoronázott király lakhelyére országosan ajánlatok tétessenek és áldozatok hozassanak. A vármegye helyesli ugyan, hogy az 1790 országos küldöttségi munkálatok kinyomatásáért és közöltetéséért köszönetet mondottak; de nehogy ebből jövőre következtetés vonathassék, jegyzőkönyvbe iktattatni kívánják, hogy az országgyűlésen minden ilyen tárgy csak akkor vétethessék tanácskozás alá, ha azt előbb a vármegyékkel is közölték, mert ezzel vélik az országgyűlés függetlenségét is biztosítani. A megajánlott adóra nézve pedig annak a kinondását kívánja a vármegye, hogy az adó csak három évre — sőt ha előbb hívatnék össze újabb országgyűlés — csakis addig van megszavazva. A követek csak 28.000 újonczot szavazzanak meg és háború esetére se ígérjenek semmit. Az iskolai és kerületi igazgatókra gond fordíttassék, hogy tanulják meg a magyar nyelvet. A sérelmek tárgyában a legméltóbb bánat, közfájdalom és elkeseredés fogván el a vármegye rendeit, hogy a királyi válasz a sérelmekre oly kevéssé kielégítő, ezt a követek hathatósan terjeszszék elő, hogy a legnagyobb hűség, készség és buzgóság bebizonyítása után szomorúan tapasztalt megtagadó válasz más részről is hasonló megtagadást származtat s ezért újabb hathatós előterjesztés tétessék Ő Felségének; és hozassék törvény, hogy a királyi előterjesztések ezentúl elő ne vétessenek, míg a sérelmek nem orvosoltatnak és addig az adó-ajánlás is függesztessék fel.“ A kir. kincstár szüntesse meg a kis lutrit.

1831 január 24-én a követek, megbizatusuk lejártával haza térvén, személyesen tesznek jelentést és bemutatják írott jelentésöket is. A rendek az újonczállításnál jobban szerették volna „a humanusabb sorshúzás általános behozatalát, de mivel ennek előkészítése több időt kíván, maradjon az eddigi mód; a szerencsi kerületben azonban a már eddig is követett sorshúzás tartassék fenn.“

A közelgő újabb országgyűlésre kidolgozandó utasítás tárgyában nagy számú küldöttséget választanak. Végre a követek, megköszönvén a beléjük helyezett bizalmat, az első követ, úgyis mint első alispán, búcsút vesz a vármegyétől, mert főispáni helytartóvá nevezték ki Borsodba.

Köztudomásra jut, hogy az újonczmegajánlási kérdésben báró Vay Miklós, a vett utasítás ellenére, a kormánynyal szavazott s ekként az utasítás szerint szavazó Szirmay Antal követársának szavazatát ellensúlyozva, a vármegye szavazatát megsemmisítette. A vármegye rendei ezért elhatározták, hogy országgyűlési követnek mágnást többé nem küldenek. Szerencsére ezt a határozatot 17 évvel később, vagyis 1847-ben már elfeledték, a midőn néhai gróf Andrássy Gyulát egyhangúlag követnek választották. Vay akkor a kívánt újonczokat feltétlenül akarta megajánlani, Szirmay pedig nyilván a többséggel szavazott, a mely azt kívánta, hogy a korona kellőleg indokolja a kívánságát, mert fegyverkezésre nem látszott semmi ok.

Az 1827-iki
inség.

A gyér aratás 1827-ben éhínséget okozott, minek következtében a rendek felírtak a helytartó-tanácsához, hogy a vármegyében elhelyezett katonaságból legalább két lovas századot más vármegyébe helyeztessen át; továbbá intézkedtek, hogy a szolgabírák a termés mennyiségét és a lelkek számát írják össze, a koresmai zenélést tiltsák el, lakodalomtartást huszonnégy órán túl ne engedjenek. A katonaság elhelyezését a rendek újra megsürgették 1828-ban. Az éhinség ezalatt egyre terjedt; márczius 12-én küldöttség jelentette, hogy a sztakcsini, dobrai, sztropkói és papinai kerületekben már elviselhetetlen az éhség. Az inségeseket, a kik gyors segítségre szorulnak, össze is számlálták, még pedig a sztakcsini kerületben 1550, a dobraiban 844, a sztropkóiban 548, a papinaiban 677, a homonnaiban 87, összesen 3706 lelket, ide nem számítva a göröginyei és zsalobinai inségeseket, a kik a nemesi felkelési alapból már 10.000 frtot kaptak. A sztakcsini kerület részére 4000, a sztropkói részére 1400, a dobrai részére 2000, a papinaira 1250, a homonnaira 150 frtot irányoztak elő. Az éhinség terjedésével a betegségek is járványszerűekké váltak, miért is az orvosok és seborvosok utasítást kaptak, hogy a járásokat beutazzák és tapasztalataikról jelentést tegyenek. Újabb felirat ment a helytartó-tanácsához, hogy a királynál is közbe járjon és a katonaság elvitelét eszközölje ki. De a helytartó-tanács válaszában községenkénti kimutatást kívánt és a földesurakat adakozásra serkentette. A küldöttségek javaslata következtében a vármegye, így határozott: „Éhség idején csak harmadnapos kenyeret szabad enni. Eletneműből pálinkát főzni tilos. Jó termés idején minden egész telkes 2—2 köből, minden zsellér egy véka életet adjon közraktárba és ha szükség nem áll be, aratáskor ez vissza adassék. Burgonyát jókor kell beszerezni s kemenczében szárítani, nehogy megromolják. Mindenféle répát reszelve kell szárítani s harmad rész liszttel keverve, abból kenyeret sütni. Az éhezőknek Rumfold-levest kell főzni. Bikk-makkból liszttel, vagy magában is, pogácsát kell sütni. Ószkor galagonyatermést szedni s hordóban fülleszteni; azután meleg kemenczében megszáritani, őrölni s harmad részt liszttel keverve, kenyérnek sütni. Bikk-makkból olajat ütni és azzal enni.” Úgy látszik, hogy egy évi szünet után az inség veszélye ismét fellépett, mert 1830. őszén a főispán figyelmezteti a vármegyét a rossz termés miatt várható szükségre, melynek elhárítására a korábbi intézkedéseket megújították.

Az árvizeken és kétszeri inségen felül ez időben a vármegyét még más csapás is sújtotta: ú. m. a marhavész és az 1825. évi nagy jégverések. A pestis csak ijesztgetett, környékezett, de be nem jött Zemplénbe.

Az 1826—27
évi
tisztújítások.

A tisztújításokról következő feljegyzéseink vannak ez időből: 1826 április 11-én, az időközben lemondott Nemthy Gábor helyére, számvevővé *Kolosy* Károly alszolgabírót, ennek helyére pedig a sztakcsini kerületbe alszolgabíróvá *Kozma* Miklóst, míg tiszteletbeli aljegyzővé *Lónyay* Gábort neveztek ki. 1827 május 1-én a főispáni helytartó báró *Vay* Miklóst tiszteletbeli főjegyzővé nevezte ki. Ugyanekkor a rendek arra kérték a főispáni helytartót, hogy — miután a három év kétszer is letelt — tartson tisztújítást, a mit a főispáni helytartó az országgyűlés utánra megígért.

Május hó 4-én a főispáni helytartó *Kossuth* Lajost, ugyanezen évi szeptember 20-án pedig *Lónyay* Gábort, a fentebb többször említett királyi biztos fiát táblabíróvá nevezte ki.

A régóta sürgtetett tisztújítást október 15-ére tűzték ki és erről a szomszéd vármegyéket is értesítették.

Geőcze Ferencz lemondása következtében a főispáni helytartó Marschalkó József albeszedőt nevezte ki várnagygyá, kapitányi czímmel, mert a nemesi felkelésben is kapitány volt. A várnagyi hivatalt akkor a hajdúk hadnagyának hivatalával egyesítették.

Elérkezvén a tisztújítás napja (1827. október 15.), Szemere István eddigi első alispán a tisztikar nevében lemondván, a maga részéről véglegesen is lemond és jelölését is mellőzni kéri. Első alispánná, öt jelölt közül, báró Vay Miklós tiszteletbeli megyei főjegyzőt választották meg. Közvetlenül ezután a főispáni helytartó Dókus Lászlót főjegyzővé nevezte ki. Az eddigi másodalispán, Szőgyényi Ferencz is véglegesen lemondván, az ő helyébe Szirmay József eddigi főbeszedőt választották. A hadi főadószedőnél szavazásra lévén szükség, ez három helyen történt, járasonként beosztva. Megválasztották Dókus Józsefet. Házi főbeszedővé ismét Bodó Lajost, főügyészszé Kossuth Andrást. Főszolgabíróvá a hegyaljai járás tokaji kerületébe Szemere Pétert, a bodrogközi kerületbe Szentivány Károlyt, az újhelyi járásba Tomsics Istvánt, sztropkói főszolgabíróvá, Bydeskúthy Mihály lemondása következtében: Kolosy Károlyt, a homonnai járásba Vass Antalt, a göröginyeibe Szemere Józsefet. Számvevővé Wiczmány Jánost, első alügyészszé Szikszay Jánost, másodikul Pap Istvánt. A hegyaljai járás pataki kerületébe alszolgabíróvá Lónyay Gábort, a szerencsibe Draveczky Alajost, az újhelyi járás zempléni kerületébe Balásházy Jánost, ugyanazon járás gálszécsi kerületébe Bekes Antalt, a bodrogközi járás zétényi kerületébe Rhédey Lászlót, a sztropkói járás dobrai kerületébe Füzesséry Jánost, a sztropkói kerületbe Kulin Menyhértet, a homonnai járás nagymihályi kerületébe Kozma Miklóst, a sztakesiniba Füzesséry Agostont, a göröginyei járás zsalobinai kerületébe Reviczky Györgyöt, a papinaiba Horváth Antalt. Aladószedőkké Szabó Gábort, Lacsny Jánost, Vályi Antalt, Szentlélek Antalt, Zelvey Istvánt, Füzesséry Dánielt. Esküdtek lettek: Szabó Sámuel, Szentmarjay Imre, Rozgonyi József, Klobusiczky András, Révész János, Köröskényi Ferencz, Pilisy László, Szepsy János, Stépán László, Stépán Dániel, Kossuth Imre, Záborszky Gáspár, Malonyay Tamás, Isépy László, Szeghy Imre, Tersztyánszky Illés és Oláh János. A főispáni helytartó első aljegyzővé Reviczky Jánost, másodikká Bodó Tamást, harmadikká Kazinczy Andrást, levéltárnokká és lajstromozóvá Kassay Sámuel, segédjévé Sztankó Lászlót; továbbá tiszteletbeli aljegyzőkké Závody Pált, Pilisy Menyhértet, Melatinszky Istvánt, Szeghy Istvánt, Péterffy Ferenczet, Ocskay Istvánt és alügyészekké Eperjesy Gábort, Stépán Lászlót, Füzesséry Józsefet, Dobos Istvánt, Vékey Károlyt, Pálffy Istvánt, Balogh Ádámot, Geőcze Károlyt, tiszteletbeli alszolgabírákká Nagy Ádámot, Gergely Mátét, úti felvigyázókká Körtvélyessy Istvánt, Inczédy Sámuelt nevezte ki. Mérnökök lettek: Stainer Adám, Fundanics György; tiszteletbeli mérnökök: Fortmayer János, Zanger Ignác. Főorvosok: Meczner Pál, Csernák Márton; tiszteletbeli orvosok: Ori Filep Sámuel, Danielis János. Járási seborvosok: Somogyi Simon, Fortmayer János, Báter Adám, Trefort Ignác, Csiky János, Szabó Ferencz, Fekete András; tiszteletbeli seborvosok: Tótpápay Dániel, Moravesik Zsigmond, Tamaska János. Csendbiztosok: Kovács Flórián, Putnoky Pál, Horváth Péter, Demjén Gábor, Ujfalussy József. Tiszteletbeli esküdtek: Szenczy András, Kozma Pál, Székely Elek, Lasztóczy Mihály, Vékey Ferencz, Sztankó László, Székely József, Somogyi István, Vásárhelyi László, Balásházy József, Német József, Somogyi János, Juhász Lajos, Rác János, Ujfalussy József, Balog János, Stépán Károly, Szabó Károly. Kiadó: Somogyi István. Irnokok: Juhász Lajos, Sátor Ferencz, a levéltárnál Vásárhelyi László.

Az előbbi időszakban olvastuk, hogy felsőbb rendelet érkezett, a mely a tisztújításokon, eltérőleg a gyakorlattól, a közfelkiáltással való választás kizárásával, minden egyes helyet szavazással rendel betöltetni, és hogy a vármegye rendei ez ellen ismételve felírtak s az eddigi gyakorlathoz ragaszkodtak. Így tartották meg az imént leírt tisztújítást is, a melyen, mint láttuk, csak egy helyet töltöttek be szavazással. A tisztújítás után érkezett a helytartó-tanács irata, mely szerint az országgyűlés kívánságára megengedettett, hogy a tisztújításokat az eddigi módon gyakorolják.

1829 július 4-én, a főispáni helytartó az időközben lemondott Szirmay József helyett, másod-alispánná az első helyen felterjesztett Soós Pál főszolgabíró helyettesíti. 1830 márczius 12-én a főispáni helytartó Gergely Máté tiszteletbeli alszolgabíró, a ki hivatalának meg nem felelt s az előtte folyamatban volt pereket abba hagyta, hivatalától felmentette. Ugyanez évi október 18-án Lónyay Gábor és Balásházy János alszolgabírák hivatalukról lemondanak. Lemondásukat elfogadták és utasították az illető főszolgabírákat, hogy a szolgabírák helyének betöltéséig azok kerületeit is ellássák.

Az 1826. évi statárium.

Levéltári adataink nem mutatnak ugyan fel egyes oly merényleteket, a melyek a közbiztonságot megzavarták, de bizonyára nem ok nélkül volt szükség arra, hogy 1826 május havában a nádor Zemplén vármegyének a nyomban büntető hatalmat (statáriumot) megadta. A nádor levelét közzé tették, de csakhamar — még azon évi augusztus hóban — már meg is szüntették a statáriumot azzal a megjegyzéssel, hogy azt minden vármegye visszavonta és az esetben, ha arra szükség lenne, a vármegye egyenesen a királyhoz folyamodjék e jogért.

Kästenbaum Márton hagyatása.

Gácsországból még suhancz korában, krajczár nélkül bevándorolt Magyarországba, mint ezernyi sok más, Kästenbaum Ráfael, a ki későbben Mártonnak hívatta magát. Itt megvagyonosodott, és Pelejtén, a mostani gálszécsi járásban, telepedett meg. Kétszer nősült, de gyermeke egyik házasságból sem született és a második házasságban sem élvezvén magát boldognak, második feleségétől is elvált s azon túl magányosan élt. Az 1825. évben elkészítvén végrendeletét, azt a vármegye levéltárába tette le és 1827 november 27-én, közeledni érezvén halálát, felhatalmazta ügyvédjét, Reskó Mihályt, hogy végrendeletét a vármegyének mutassa be. Másnap Kästenbaum meg is halt. A végrendelet a következő nemes adományokról szól: tömeggondnokának, ügyészének fizetésére és más hasonló, vissza nem térülő költségekre 30.000 frtot hagyott Kästenbaum; a visszatérülő költségekre 2000, a vármegyei kórházra 20.000, az Újhelyben felállítandó zsidó-iskolára 10.000, rabbik fizetésjavítására 10.000, rokonai segélyezésére 100.000 frt tőkét és 300 frtot a három keresztény ispotályra hagyományozott. Akkor a forgalomban levő pénz a váltó czédulában számított rénes, azaz 60 kros forint volt. A végrendelet végrehajtására az első alispán elnöklete alatt álló küldöttséget rendeltek ki; minthogy azonban a kötelezvények átvizsgálása alkalmával sok tételt találtak behajthatatlannak, a vármegye elhatározta, hogy a kórházra, iskolára, rabbik fizetésére és a rokonok javára tett hagyományok felére szállíttassanak le, mindaddig, míg a többi kamatokból ezek is kiegészíthetők lesznek. Az első tömeggondnokot maga Kästenbaum nevezte ki a végrendeletében és pedig Richter Ferencz táblabíró, a ki ellen azonban a vármegye azt az igazságtalanságot követte el, hogy a hátralékban maradt kamatokat is bevetteknek és tőkésítetteknek tekintvén, őt 47.318 frt 35¹/₂ kr. hiányban elmarasztalta és nemcsak elmozdította a gondnokságtól, de minden vagyonát is elárvereztette. Az ő helyére gondnokul megválasztott Vass Antal táblabíró e tisztelet csak azon feltétellel vállalta el, hogy a be nem fizetett kamatokat hátralékként számolhassa el, a mit el is fogadtak. A tömegcsonkulásához járult még az is, hogy a végrendelező volt ügyvéde, Reskó Mihály, utólagosan oly pótvégrendelettel állott elő, mely neki jutalmul 30.000 frtot hagyományoz. A vármegyei levéltárazó küldöttség ugyan perre utasította őt, mert az iratot gyanúsának találta, de ő a pert megnyerte. Állítólag a pótvégrendeletben eredetileg számokkal csak 3000, de szóval harmincz-ezer volt írva, mert Kästenbaum, a ki olvasni nem tudott, a számokat ismerte; az ügyvéd azonban, mielőtt bemutatta, a számokhoz oda szúrta a negyedik zérust. A tömeg további történetéről és gyarapodásáról a következő időszakokban értesülünk.

Az 1831. évi kolera és a pórlázadás.

A kolera tényleges behurczoltatását iszonyú híre jóval megelőzte. A vármegye rendeinnek már az 1831 január 24-én tartott közgyűlésen alkalmuk volt a kérdéssel foglalkozni. A helytartó-tanács értesítette a vármegyét, hogy a kolera a gácsországi tarnopoli kerületben terjed. Sáros vármegye tudatta, hogy az ország határán öröket állított fel; az elnökölő másod-alispán pedig jelentette, hogy királyi biztosul gróf Mailáth Antalt, a vármegye főispánját nevezték ki. Erre két küldöttség alakított; ez egyiket Szacsúrban, a másod-

alispán elnöklete alatt, hét táblabíró, aljegyző, alügyész, két szolgabíró és egy orvos; a másikat a középpontban, Szögyényi Ferencz táblabíró elnöklete alatt 9 táblabíró (ezek között Kossuth Lajos), a főjegyző, alügyész, két szolgabíró és esküdt, továbbá az alvidéki főorvos alkotta. Határozathozatalra négy táblabíró jelenléte elegendő. Négy felvidéki főszolgabírót utasítottak, hogy Oroszruszkán, illetőleg Alsójablonkán, Vidrányban és Sztropkón állandóan jelen legyenek s az intézkedéseket pontosan hajtsák végre. További intézkedésig a Gácsországból ide vezető utakat zárják el, csupán a vidrányi és sztropkói kivételével, de ezeken is az utasok csak oly bizonyítvánnyal bocsáthatók be, hogy egészséges helyről és egészséges helyen át jönnek. Az árúkat hátukon hozó zsidók útlevéllel sem bocsáthatók be. Ungvárig, Eperjesig és Szacsúrig, kijelölt helyeken, két-két lovas állítandó fel, hogy ha az egyiket levéllel el is küldik, a másik rendelkezésre álljon. Azon felül Újhelyben, Velejtén, Vécsén és Szacsúrban egy-egy lovas huszár is legyen. Ung vármegye megkerestetik, hogy Kaposon és Szobránczon, Sáros vármegye pedig, hogy Bisztrán és Komásnyikon hasonló intézkedést tegyen, valamint a gácsországi szomszédos kerületek is. A kisgyűlés ez intézkedéseit a következő közgyűlés is jóváhagyván, az említettekén kívül még Örmézón, Homonnán, Koskócson, Szinnán és Oroszruszkán is rendelt két-két lovast állítani. A királyi biztos felkérte, hogy az elzárandó utakhoz és a levelezéshez katonaságot is adjon segítségül. Vesztegházakat a másod-alispán, a királyi biztos utasítása szerint, a főszolgabírákkal építtessen. A felvidéki főorvos és seborvosok azonnal a véghelyekre utazzanak. A királyi biztos kérték, hogy legalább két orvos kiküldetését eszközölje ki a királyi kincstár terhére. A járványra vonatkozó intézkedések a templomokban kihirdetendők. Az állandó küldöttségek szolgabíró jelenléte nélkül is határozhatnak.

Az 1831. év különben háromszoros csapást mért a vármegyére: az előző évi szűk termést, kolerát és parasztlázadást.

Hogy a szűk termés okozta szegénység sem volt csekély, ennek tanúsága a helytartó-tanács február 21-én érkezett rendelete, a mely megengedte, hogy a katonaság élelmére adatni szokott gabonát részben árpával pótolják, a melynek hegyét azonban előbb le kellett tisztíttatni; márczius 3-án pedig a bodrogekői járás főszolgabírája jelentette, hogy a zétényi kerületet és különösen Karád községet az éhség fenyegeti s ez utóbbi baján rögtön kell segíteni, mert később, az árvíz bekövetkeztével, megközelíthetetlen lesz. A minden tavasszal beállott árvíz a két Czigándot és Karádot úgy körülvette, hogy csak csónakkal voltak megközelíthetők. Április 11-én a szerencsi kerület szolgabírája jelentette, hogy immár beállott a szükség, minek következtében a földesurak felhívták a szűkölködők segítségére. Ugyane hó 27-ére tudatta a helytartó-tanács, hogy a vármegye feliratára egy század katonaságot Abauj vármegyébe helyeztek át.

Az inséget azonban csakhamar fölülmulta a másik két csapás: a kolera és a parasztlázadás. De közbejövén a tisztújítás, szükségesnek véljük előbb nagyjából a megválasztott tisztúkart ismertetni, mert annak kiválóbb szerep jutott a csakhamar bekövetkezett szomorú eseményekben, sőt egyik tagja áldozatul is esett a pusztító kórnak. A tisztújítást gróf Mailáth Antal főispán május hó 4-én tartotta. Első alispánul, nagy szavazattöbbséggel Dókus László főjegyzőt, másod-alispánná pedig közfelkiáltással Szent-Ivány Károly főszolgabírót választották meg. Hogy a tisztújítás további során már főjegyzője legyen a vármegyének, a főispán a választás megszakításával Kolosy Károly főszolgabírót főjegyzővé nevezte ki. Főügyészsé Kossuth Andrást, hadi főbeszedővé Vass Antalt, házi főbeszedővé Füzessey Jánost, hegyaljai főszolgabíróvá, szavazattöbbséggel, Szemere Pétert, újhelyi főszolgabíróvá Tomsics Istvánt, bodrogekőinek Rhédey Lászlót, homonnainak Wiczmány Jánost, sókútinak Reviczky Jánost, göröginyeinek Horváth Antalt választották meg. Alszolgabírák lettek: a szerencsi kerületben Draveczky Alajos, a patakiban Nagy Adám, a gálszécsiben Bekes Antal, a zempléniben Szögyényi Imre, a zétényiben Lacsny János, a sztakcsiniban Füzessey Ágoston, a nagymihályiban Kozma Miklós, a dobraiban Péterffy Ferencz, a sztropkóiban Kulin Menyhért, a zsalobinaiban Reviczky György, a papi-naiban Stépán László. Alügyészek lettek: Szikszay János és Pap István.

Az 1831-iki
tisztújítás

Aljegyzökké a főispán Bodó Tamást, Kazinczy Andrást, és Pilisy Menyhértet nevezte ki. Orvosok maradtak: Meczner Pál és Csernák Márton. Járási seborvosok: Fortmayer József, Somogyi Simon, Bátor Adám, Trefort Ignác (Trefort Agoston miniszter apja), Csiky József, Szabó Ferencz, Fekete András.

Intézkedések a kolera ellen.

A kolera ellen való védekezésben a kormány jónak látta rendkívüli hatalommal ellátott királyi biztost kinevezni. Ilyen királyi biztosul gróf Mailáth Antal főispánt neveztek ki. A kór behurcolása ellen legfőbb, vagy talán egyedüli óvszernek akkor az érintkezés teljes megakadályozását s a közlekedés elzárását tekintették. Gácsország határszélére polgári biztosokat küldtek, a kiknek napidíjait, minthogy nemcsak Zemplén vármegyét, de az egész országot védték a járvány behurcolása ellen, a vármegye a királyi kincstárból kérte fedeztetni, ez azonban megtagadtatván, az úgy az országgyűlésre sérelemül feljegyeztetett. Időközben azonban kedvezőbb hírek is érkeztek a járványról. Így május 5-én arra a hírre, hogy a kolera Gácsországban a határtól távolabb, Bukovina felé terjed, a közlekedési utakat megnyitották és a határőrizetet megkönnyítették. Ugyanakkor a helytartótanács értesítvén a vármegyét, hogy a járvány a tarnopoli kerületben megszűnt, ott is felszabadították a közlekedést. Június 25-én azonban gróf Mailáth Antal királyi biztos azt az értesítést küldte, hogy az epekörság (így nevezték akkor a kolerát) a gácsországi Stry kerületből fenyeget; július 11-én pedig a helytartótanács értesítette a vármegyét, hogy a járvány már az ország többi részeiben is kiütött. A szolgabírák utasítást kaptak, hogy állandóan a kerületeikben lakjanak. Ugyanekkor a helytartótanács egy orvostudort és két seborvost küldött. Július hó közepén a járvány már Velejte vidékén és a Bodroghközön is terjedt. E hó 21-én a Velejten tartott kisgyűlésen jelentették, hogy a közlekedéstől elzárt Újhely nemcsak a betegségtől, de az elzáratás miatt is sokat szenved; azért az újhelyi kolera-bizottság, melynek legtevékenyebb tagja *Kossuth* Lajos volt, a nyomor elhárítása és a támadható lázadás leküzdhetése végett pénzbeli segítséget kért és a várost — miután a járvány a körülfekvő községekben amúgy is dúl — az elzáratástól felmentetni kérte. Véleménye szerint a tehetősebb gazdáktól tíz pengő forintjával legalább 4000 p. frt segély szedendő, a mit szüret után visszatérítenének. A bizottság különben a felelősséget a legrémítőbb következkéért magától elhárította. A rendek, noha meghatotta őket Újhely szomorú helyzete, nem menthették fel a várost az elzáratástól, mert azzal Újhely mit sem nyerne, míg ellenben a járványt a még addig nagy részben egészséges környékre rázúdíthatnák; felhívták tehát az újhelyi küldöttséget az Istenben való bizalomra és férfiúi állhatatosságra.

Újhelyben az első koleraeset június 28-án fordult elő. Hogy ez volt-e az egész vármegyében is az első eset, erre nézve nem találunk feljegyzést. A járvány-kórházakat Újhelyben szeptember 22-én szüntették meg; az iskolák megnyitását azonban a helytartótanács csak november elsején engedte meg, október 1-én pedig tudatta, hogy a Magyar- és Lengyelország között való veszteglést húsz napról tíz napra szállítja le.

Az első alispán az 1832 január 18-án tartott közgyűlésen jelentette, hogy a vármegye területén 40.439 kolera-eset fordult elő, s ezek közül 18.672 halálos volt.

Az 1831-ki parasztlázadás.

A kolera felléptével szinte egyidejűleg támadt a parasztlázadás, annak a tévhitnek a révén, hogy az urak, a zsidók, sőt a papok is, mérgezik a népet. A védelmi előintézkedésekből is azt magyarázták, hogy azért tudták az urak, hogy jön a pestis, mert ők idézték elő. Még az a hit is járta, hogy a vármegye az orvosoknak és zsidóknak minden megmérgezett emberért öt-tíz forintot fizet. Efféle ráfogások a népet dühös gyűlöletre ingerelték az értelmiség és a zsidók ellen, s a midőn Lőrinczy József útbiztos megjelent Szécskeresztúrtban, hogy a halottas-házról és új külön temetőről gondoskodják, holott e községben ekkor még megbetegedés elő sem fordult, az asszonyok jajveszékelnéi kezdtek, a férfiak pedig megrohanták a biztost, a vesztegházba zárták és csak az este hazaérkezett lelkész közbevetésére bocsátották szabadon. A mikor ezért másnap a főszolgabíró vizsgálatot akart tartani a községben, a pórnép be sem engedte a faluba. Ugyanez idő tájban

Rákóczon Horváth Antal főszolgabírónak nemcsak az engedelmességet tagadták meg, hanem fadorongokat emeltek ellene; a főszolgabírókat csak férfias magaviselete és az mentette meg, hogy fegyverhez nyúlt. Szentmarján pedig a biztost és az urasági ispánt megkötözték, verték, vallatták, és csak a csendbiztos közbejöttére bocsátották el. Izsépen, 31-én este, egy kis leány azon állítására, hogy látta, a mint egy zsidó valamit a kútba szórt, a pór nép a zsidókat összeterelte. Lőrinczfy biztost elfogták, a minnek hírére sokan a szomszéd községekből is oda sereglettek. Egy Pauk nevű, írástudatlan, de ravasz izségi paraszt, szervezte a lázadást oly utasítással, hogy azokat az urakat üldözzék legjobban, a kik a néphez legjobbak, mert azok a legveszedelmesebbek.

Augusztus 2-án támadt a lázadás Mihályiban és Terebesen. Dókus László első alispán, a ki ekkor éppen Velejtén tartózkodott, maga intézkedett a lázadás elfojtására. Az alispán kisgyűlést hirdetett Mihályiba e hó 2-ára és elsején Toronyán akart hálni, de oda be sem bocsátották és így Csörgön töltötte az éjszakát. A pór nép itt örökkel figyeltette és másnap Mihályiba be sem bocsátották, hanem nagy fenyegetéssel körülfojták. Az alispánt erélyes beszéde, de még inkább a több nemesi felkelésben részt vett öreg Galambos Antal bátorsága mentette meg a veszedelemből, mely után kocsjára ülve — a már forrongó Lasztócz és Legenye elkerülésével — Újhelybe sietett, a hol azonnal kisgyűlést hívott össze, a mely felső helyre jelentést tett a lázadásról és katonaságot kért segítségül. Balásházy János szolgabíró és Inkovits János újhelyi görög kath. lelkészt és esperest, a lázadóknak jó móddal való lecsendesítésére rendelték ki; egyszersmind felszólították az Újhely határszélén, Csörgő irányában táborozó Tomsics Imre százados kapitányt, hogy századával néhány órával a nevezett kiküldöttek után menvén, őket — ha kell — erővel is kiszabadítsa és a lázadókat fogassa el. A küldöttek 3-án hajnalban Terebes felé indultak. Utaztukban feltűnt, hogy sehol sem látnak a mezőn foglalkozó embereket. A mikor kilencz óra tájban Terebesre érkeztek, megtudták, hogy a lázadók ott foglyokat őriznek. A városháza előtt levő téren sok ember lévén összecsoportosulva, Balásházy főszolgabíró megállította a szekerét és hangosan kérdé, ott vannak-e a bírák? Az igenlő feleletre elrendelte, hogy azonnal küldjék őket a görög kath. parochiára, mert a király nevében közölni valója van. Csakhamar ott voltak nem csak a bírák, de az egész nép. Ekkor a szolgabíró felszólítására az esperes tapintatosan beszélt a néphez; de a beszédet csakhamar megzavarták a zajongók. A szolgabíró csendet parancsolt és kijelentette, hogy ha a rend helyre nem áll, a délután érkező katonaság ágyúkkal lövi halomra a várost. Egyúttal elrendelte azt is, hogy az érkező katonaság részére húst és kenyert készítsenek, különben életökkel lakolhatnak. A nép, bár még egyre zajongott, lassanként mégis eltakarodott. A főszolgabíró ezután átment Ábrahám Károly huszárfőhadnagyhoz, a kinél Lőrinczfy biztost talált, egy másik megkínzott fogolylyal. Tomsics József uradalni igazgatót, a ki már 48 óra óta a kastély kéményében rejtőzött, két huszárral kiszabadította. Az óhajtván várt katonaság azonban még esti hét órakor sem érkezvén meg, a helyzet igen válságossá vált s az urak, a huszárokkal együtt mintegy negyvenen, előkészületeket tettek a védelemre. A helyzetet nagyon súlyosbította az, hogy az elfogott zsidók és a katonák közül is többen kolerában megbetegedtek. A toronyba állított ór végre nyolcz óra tájban jelentette, hogy a terebesi határ szélén katonaságot lát. A csapat fél óra mulva csakugyan meg is érkezett; a szolgabíró és társai tehát nyugodt éjszakát tölthettek. Másnap, a vármegye határozata értelmében, Mihályiba indulván, a Terebes és Velejte között fekvő Komár-csárdánál vasvillákkal és dorongokkal felfegyverzett parasztokat találtak, a kik az összeterelt zsidókat kínozták. Komár és Kelecseny között az egész út el volt lepve velök. A megkínzott zsidókat Kelecsenybe vitték, a hol egy rosszlelkű nemes-asszony, Szenczy Jánosné, született Pallay Anna ingerelte fel a köznépet, sőt erre férjét is rávette, a kinek vezérlete alatt azután a nép az urasági házakat, többek között az Ilosvayt is, kirabolta. Ilosvayt és gyermekeit megkínnozták, sőt az egyik Ilosvay fiút halálra gyötörték. Az Úgró-csárda udvarán a szolgabíró újabb fegyveres embereket talált, ezek azonban nem támadták meg. A parasztok Kozma Ferencz gercselyi közbirtokosra lestek, a kiről azt mondták, hogy Gercsely-

ben egy parasztot közülök lelőtt, többeket megsebesített, azután lóra kapva, elmenekült. Velejtén találták utasaink Kulin Péter alügyészt, a ki Hegyiből menekült oda. Az alügyészt azután magokkal hozták Újhelybe, a hova megérkezvén, a főszolgabíró elmondta a Terebesen tapasztaltakat és bejelentette, hogy a lázadó tótok a Hegyalját készülnek feldúlni, Újhelyt megsarcolni s az itteni szabókra 2000 nadrágot, a csizmadiákra 4000 csizmát vetettek ki. Erre a hírre a polgárok erős ellenállásra szervezkedtek, 400 ember pedig fegyveres szolgálatra vállalkozott, Barthos András nyugalmazott őrnagy parancsnoksága alatt.

Izsépről Terebesre úgy harapódzott át a lázadás, hogy a terebesiek, meghallván az Izsépen történeteket, tizenegyen átlovagoltak oda, hogy tudakozódjanak a zendülés okáról. A mikor a terebesi parasztok meghallották, hogy Lőrinczfy biztos hat-nyolcz falu számára orvosszerrel van ellátva, ebből azt magyarázták, hogy az orvosszerekkel Lőrinczfy a falvak népét akarja megmérgezni. Ezzel a hírrel azután fellázították a terebesieket is. Ez történt augusztus 1-én. Másnap hajnalban a körülfekvő falvakból már mintegy két ezren a városba jöttek s Abrahámy főhadnagy kérdésére kijelentették, hogy a vármegye felsőségét többé el nem ismerik és az uradalmi tiszteket, orvosokat stb. megölik. A főhadnagy intette a zendülőket, a kik végre engedtek és megígérték, hogy kiszemelt áldozataikat nem ölik meg, hanem a tiszt őrizete alá adják. Terebes akkori birtokosát, özv. gróf Szápáry Pétemét szül. Csáky Júliát (néhai id. gróf Andrassy Gyula külügyminiszter anyai nagyanyját) Abrahámy mentette meg akként, hogy két huszárt állított a kastély elé, megparancsolván nekik, hogy senkit be ne bocsássanak; a lázadók pedig úgy értelmezték ezt, hogy a tiszt a grófnét is fogolyként őrizteti. Éjtszakának idején azután a grófnét Fáy Ferenczhez Kazsuba, (a Jagerdorfnál elesett Fáy Gyula atyjához) kísérte át, a hol többen lévén a fegyveresek, az úrnő mégis nagyobb biztonságban lehetett. Abrahámy megtudván, hogy a szerencsétlen foglyok a városház egészségtelen pinczehelyiségébe vannak összszezsúfolva és közöttük sok a sebesült is, valamennyit a maga szállására hozatta és a kassai hadi-parancsnoksághoz jelentést tevén, onnan erős segítséget kért, Patakról pedig töltenyeket hozatott.

Weingaszner százados, a ki a nevét később Szöllényire változtatta és a ki a szabadságharcban ezredes lett, történetesen éppen a pórlázadás idejekor töltötte szabadságát Migléczen Kandó Gábor ezredesnél, a kinek Zsuzsánna nevű leányát utóbb feleségül vette. Hírét vevén a Terebesen történeteknek, egyenruhájába öltözött és császári biztosként mutatkozott be a lázadóknak; a pórok — a kik már éppen arról tanácskoztak, miként végezzék ki a foglyikat — hittek neki, ő pedig, a mikor 48 órával később a segítségül kért katonaság megérkezett, a lázadást elfojtotta. („Adalékok Zemplén vármegye történetéhez“ 1899. évi 10. számában.)

Augusztus 4-én Bodzásújlakon, Kisztén, Gercselyben és a nagymihályi kerület több községében is kitört a lázadás. Bodzásújlakról egy ember gyógyszerekért Terebesen járván, az ott hallottakat otthon elbeszélte, mire a nép összefogdosta a zsidókat s kegyetlenül összekötözte őket. Szakállukat szálanként kitepték és az ekként megsanyargatott foglyokat szalmából rakott máglyán akarták megégetni. A jegyző fia azonban azt tanácsolta a lázadóknak, hogy jobb lesz a zsidókat Terebesre vinni, a hol majd ítélnék felettök. Ezt a tanácsot meg is fogadták és másnap reggel Terebesre kísérték a foglyokat. A bodzásújlakiak ezután Kisztére mentek, ott is összefogdosták a zsidókat, majd a kisztejekkel egyesülten Gercselyre rontottak, itt Kozma Ferencz lakására törek, a ki önvédelemből a lázadók vezérét lelőtte, többeket megsebesített, majd lóra kapott s áttörve az ostromlók tömegén, segítségért ment. Este felé vissza is tért két huszárral. Felesége, Gosztonyi Borbála, állítólag hősiesen segítette az urát és míg az távol volt, egymaga védelmezte meg a házat.

A nagymihályi kerületben, Kisráskán, a terebesi hírektől föltüzelt parasztok augusztus 2-án elfogták a község orvosát, de Kozma Miklós főszolgabíró hamarosan lecsendesítette őket. Mindamellet a ráskai parasztok is elküldték embereiket Terebesre újabb hírekért s ezek azzal jöttek vissza, hogy ott már a főispán, alispán is fogva és katonai őrizet alatt van. Ennek hallatára a

Kossuth Lajos.

(A zemplénmegyei vármegyeházán levő eredeti festmény után).

bírák, a hegyiekkal és szalókiakkal egyesülve, az említett orvost elfogták, a kocsija bakjára kötötték s maguk is kocsióra ülven, behajtottak Kistráskára, a hol oly nyilatkozatot aláírására kényszerítették az orvost, hogy számos e vidéken lakó úri ember meg akarja mérgeztetni a népet. Ezt a kicsikart nyilatkozatot a körülfekvő községekkel közölték, mire Deregnyn, Szalókon, Nagyráskán, Abarán és Butkán nyolcz úri embert és az összes zsidókat összefogdosták, és megkínózták. Példájukat követték Dubróka és Szelepka községek is.

A butkaiak, miután elfogták az esküdtet és a jegyzőt, Wiczmány János szolgabíró házához mentek; midőn azonban a szolgabíró harmadmagával fegyveresen jött eléjük, a támadók megfutamodtak, de a szolgabíró lovait mégis elhajtották s így ő nem menekülhetett Butkáról. Este a lázadók arra kényszerítették foglyaikat, hogy a kolerában elhaltakat koporsóba tegyék, eltemessék s a földet kézzel hányják rájuk. Ezután megrohanták a szolgabíró házát. A szolgabíró az istálló padlásán húzódott meg; rejtekhelyét azonban a majorosa elárulta. Ekkor a szolgabíró a padlásról leereszkedvén, hirtelen az ostromlók között termett, a kik nyomban megrohanták. A szolgabíró a fején megsebesülvén, elesett és csak néhány hű emberének küzdelmes védelmével menekült meg a haláltól. Első dühök lecsillapultával a lázadók a városházára vitték a szolgabírót s ott köteleket vetvén a mestergerendára, fel akarták akasztani, de néhány jobb lelkű ember ezt is megakadályozta. Utóbb felszólították, hogy imádkozzék s készüljön a halálra, de ő nagy lélekjelenléttel beszédet intézett hozzájuk, melynek hatása alatt a pórok, megbánván tettöket, már oszladozni is kezdtek, a mikor Kistráskáról az az üzenet jött, hogy vigyék a foglyokat Terebesre, mert ott a mérgezők fölött ítéletet hoznak. Ekkor a foglyokat, mintegy hetven ember kíséretében, Terebes felé indították, a terebesi malomnál újól erősen megkötözvén őket. Terebesen a város szélén megállapodtak s két embert beküldtek tudakozódni. A két küldöttet azonban Terebesen elfogták és fél század gyalogság töltött fegyverrel sietett Wiczmány és társai megszabadítására. A katonák a lázadókat hirtelen körülvették s ezek egyike, ki akarván szabadulni, botjával, a vezénylő százados vállára ütött, a mire a százados kardjával arezul csapta, a mellette levő katonára pedig lelőtte. A lövésre a többi katonák, azt hívén, hogy a tiszt tüzet vezényelt, sortüzet adtak. A lázadók közül 11 holtan esett el és számosan megsebesültek. („Az 1831-ik esztendői felső Magyarországi zendüléseknek történeti leírása.” Kiadta Balásházy János, a nemzeti tudós társaság rendes tagja. Pest, 1832.) Ennek a vérengzésnek a hírére a lázadók mindenütt kegyelemkérésre fordították a dolgot. A Terebesről megfutamodottak találkozván azokkal, a kik Ráskáról kísérték az ott elfogottakat, ezek is elbocsátották áldozataikat és haza szaladtak.

Voltak azonban a józanságnak is példái s ezek megérdemlik, hogy nevöket a feledéstől megóvjuk. Gerőcs András lazonyi bíró a lázításra küldötteket kiűzte a faluból és a lakosokat esendben tartotta. Csicseri Mihály nagyráskai bíró — noha a szomszéd községbeli lázadók felgyújtással fenyegették a házát — a zendüléstől visszatartotta faluja népét. A nagymihályi bírák, a lázongókat be sem bocsátván, szintén elfojtották a veszedelmet. Így cselekedtek Sztára, Kisbári és más községek bírái is.

E közben a sókúti kerületben (most varannai járás) sokkal dühösebben lépett fel a lázadás, még pedig a terebesitől függetlenül. A mérgezés hírére ide is Kassáról hozták. Zamutón egy asszony azt híresztelte, hogy látta, a mint egy Skrovely nevű csavargó porokat szórt egy esűr köré. Erre a csavargót elfogták és kínzásokkal arra a vallomásra bírták, hogy öt Rákóczon Szulyovszkynál kilencszer megeskették és úgy kényszerítették, hogy a mérget szórja a kutakba s ezt senkinek el ne árulja. A kierőszakolt vallomás szerint akkor Rákóczon Szulyovszky Józsefen kívül jelen voltak még Hunyor, Reviczky főszolgabíró, Szeghy Imre, és mások. A bírák e vallomásra összeszűrték a szomszéd falvakat Zamutóra, hogy az igazat megtudják. Reggelre mintegy tizenöt falu népe verődött össze, a kik előtt Skrovenyt a mestergerendára kötötték, lánczval és tövissel verték s így vallatták. Ezután Klobusiczky József kastélyába törtek s ott a Klobusiczkyval egy szobában levő Hunyor József és Mikozyinyi László ügyvédekkel leütköztek, a bíró házához hurezoltak. Még kegyetlenebbül bántak el a tisztartóval,

a ki sebeibe csakhamar bele is halt. Klobusiczkyt utóbb egy hűséges jobbagya megszöktette.

Az e kastély színterén lezajlott dráma, megkapóan érdekes fejezete a pórlázadás történetének. Hunyor József ügyvéd, az egyik áldozat előadásából így örökítették meg a zamutói kastély ostromát a jegyzőkönyvek:

Legelőbb a tisztartót vitték a bíró házához, azután Hunyor Józsefet és Mikovinyi Lászlót, valamennyit összeverve. A tisztartó csakhamar meghalt, Mikovinyi ájultan feküdt s őt is holtnak hitték. Hunyort, mindegyre kínozva, vallatták: kik a mérgezők? de a legborzasztóbb kínokkal sem tudtak belőle hamis vallomást kicsikarni. „Kezetekben vagyok — mondta — megölhetek, de sem magamat, se mászt hazugsággal terhelni nem akarom.“ Utóbb Klobusiczkyt is oda hozták és verték. Egyik jobbagya védelmére azonban abbahagyták a kínzást és immár csak Hunyor ellen fordultak. A bíró fiának sikerült Klobusiczkyt a kamrába vezetni, a melyből a kerten át Vehéczre menekült. Ott elbeszélvén a Zamutón történeteket, a vehéczzi urak felfegyverkeztek az őket is fenyegető támadás ellen, Klobusiczkyt pedig Szacsúrba küldték, a honnan Terebesre menekülhetett.

A halottnak vélt Mikovinyit a lázadók a bíró udvarán hagyták, a hol éjjel magához térve, valami Prochnavi Mátyás nevű ember támogatásával, az eperjesi úton át, az erdőben lakó királyi erdőmesterhez jutott.

Hunyort késő estig kínozták, azután egy paraszt házában hagyták, hat ember őrizete alatt; majd az urasági kályhafűtőt is elfogván, hozzákötözték. Másnap, 6-án, a nép Csáklyóra és Varannóra ment rabolni; onnan este visszatérvén, Hunyort az utcára hurezolták, ruháit letépték és így korbácsolták, kardlapozták s kövekkel hajigálták. Hunyor könyörgött, hogy inkább öljék meg; de kínzói azt felelték, hogy ennél ő többet érdemel és másnap elevenen fogják eltemetni. Egész éjtszakára meztelenül egy oszlophoz kötötték, de 7-én, hajnalban, könyörgésére, a karjait kiszabadították a kötélekekből és csak a derekát láncolták az oszlophoz. Nyolcz óra tájban kapákkal jöttek hozzá s fenyegették, hogy ha maga nem ássa meg a sírját, agyon verik. Ekkor azonban egy legény jelentette a lázadóknak, hogy a pálinka-házban elkészült a pecsenye, a melyet az uraság sertéseiből süitöttek. Erre a hívásra a parasztok abbahagyták Hunyor kínzását, azt mondván, hogy úgy is vasárnap van, délután illik temetni. A mikor a parasztok Hunyort magára hagyták, egy asszony ételt hozott neki. Ebben a perczen a gyermekek és asszonyok kiáltozni kezdtek: itt vannak a katonák! Csakhamar betoppant tíz katona egy tizedes vezetése alatt, a kiket Dedinszky százados küldött Zamutóra. Hunyor tehát megmenekült; a katonákat a kastélyba vezette s ott megvendégelte őket. Ő maga enni nem tudván, a patakhöz ment, hogy sebeit kimossa; itt azonban két paraszt megrohanta Hunyor Józsefet és kövel hat-szor főbe ütötték, hogy ne tanúskodhasson ellenök. Bizonyára agyon is ütötték volna, ha a kastélyból három katona gyorsan ott nem terem a megmentésére. Hunyor most már semmiképen sem érezte magát biztonságban a kevés számú katonaság védelme alatt, lóra ült tehát és három katona fedezete mellett Sáros irányában menekült, két katonát pedig Terebes felé küldött, hogy a falvakban szállást és ételmet rendeljenek, mintha nagyszámú katonaság készülne a vidékre. Ez a fogás némileg féken tartotta a garázdálkodókat. Hunyor több órai keserves lovaglással a királyi erdőmesterhez ért, a hol szobát adtak neki; minthogy azonban a ragálytól féltek, senki se közeledett feléje, sőt alig feküdt le, azzal a hírrrel jött hozzá a kocsis, hogy meneküljön a házból, mert a parasztok fölfedezték a rejtékét. A sokat zaklatott Hunyor tehát kénytelen volt ismét útra kelni; a kocsis lóra ültette őt, de a katonákat nem engedte előhívatni, hanem elvezette a menekvőt a sötét erdőbe s ott letette egy völgyben, azt igérvén neki, hogy másnap visszahozza a lovat és a katonákat is ide kíséri. A magára hagyott sebesült kínos éjtszakát töltött az erdőben; felkelni nem tudott, félt a vadállatoktól, de tartott attól is, hogy hátha reggel rá sem akadnak. Másnap már a nap is magasan állt, de a kocsis nem jött; ekkor már az éhenhalás is rémítette Hunyort. Végre nyolcz óra tájban megjött a kocsis a katonákkal, a kik ismét lóra ültetvén őt, visszavitték Zamutóra, a hol a pálinka-házban puha ágyba fektették. Ekkor, 8-án délelőtt, Terebesről egy század gyalogság

és 40 lovas érkezett, hogy a lázadókat összefogdossák. Hunyort Szacsúrba, onnan pedig szüleihez Homonnára vitték, a hol négy hónapi ápolás után is alig tudták az életnek megtartani. Állítása szerint a zamutóiak csak a tisztartót kínózták, őt és Mikovinyit a rudlyóiak bántalmazták.

A zamutói kastély kirablása után, augusztus 6-án éjjel, a jesztrebiek, az izsépiek és társaik, Jesztrebnél tábort ütöttek s azt határozták, hogy hajnalban Mernyikre mennek, a hol Szulyovszky József kastélyában Reviczky főszolgabíró, Tersztyánszky Illés esküdt és mások tartózkodnak. Hajnalban a mernyikiekkel is egyesülvén, csakugyan ostrom alá vették a kastélyt. Az ostromlottak a támadók közül kettőt lelőttek, de soká nem védhették magukat s a kastély megnyílt a csőselék előtt. A lázadók előbb a méhesben rejtőző cselédeket ütötték le, azután a ház ellen fordultak. Szulyovszky és Tersztyánszky felfegyverkezve várták a támadókat, de a főszolgabíró ellenezte a lövést, sőt a fegyvereket is eltette. Szulyovszky azonban egy embert, a ki az ajtót fessegette, és egyet, a ki a nyitott ablakon át hegyes karóval Tersztyánszkyt megsebesítette, lelőtt. Tersztyánszky a ház másik oldalát védelmezte az ostromlók ellen, a kiket sikerült is visszavernie; a mikor ismét visszajött társaihoz, Szulyovszkyt már nem találta ott, mert az Reviczky állítása szerint megszökött. Erre Tersztyánszky is megkísérelte a szökést s mezítláb, öltözetlenül, úgy, a mint az ágyból kelt, egy urasági kerülő útbaigazítása mellett, a hegynek indult; három lovas ugyan utólréte, de ezeket a fegyverével visszariasztotta. Rosszabbul járt Szulyovszky, a ki az ablakon kiugorván, az istálló felé tartott, a hol jótéteményeivel elhalmozott kedvencz jobbágya, a kit a katonaságtól is kiváltott, leütötte, mire a többiek vérszemet kapván, Szulyovszkyt agyonverték. Ekkor a lázadók a házba törtek, a hol Reviczky főszolgabírót, egy jegyzőt, két asszonyt és Szulyovszkynak állítólag rendkívüli szépségű, fiatal, természetes leányát, továbbá a kasznárt a feleségével és egy szobaleányt találtak. Legelőbb Reviczkyt verték agyon, azután a jegyzőt; az asszonyok összeölekezve sírtak, de a lázadók őket is hamar kivégezték. Szulyovszky leányát előbb durván összeverték, majd vadállati kegyetlenséggel karóba húzták. E sorok írója e hajmeresztő vérengzés helyén, a szoba padlóján, a vértől maradt foltot, ifjúkorában, a negyvenes éveiben, még látta. A kasznár a ház tetejére menekült, de onnan lecsalták azzal, hogy neki megkegyelmeznek; de azután agyonverték. Ugyanígy járt a felesége, a kit a kemenczéből húztak elő. Egyedül a szobalány menekült meg a vérengzésből, a ki szintén pór eredetű volt. Mindezek után a leölt nyolcz embert a kolera-halottak számára ásott gödörbe hányták és kirabolták a kastélyt. A mernyiki ág. h. ev. lelkész Csicsóka felé akart menekülni, de a mindenfelől összesereglett lázadók úzóbe vették s a mikor fegyverével közülök többeket megsebesített, a komaróczy parasztok elfogták, agyonütötték és a kastélybeli halottakkal egy gödörbe vetették.

Ugyanaz a paraszt, a ki Szulyovszkyt leütötte, Tersztyánszky Illés fejére száz frt jutalmat tűzött ki. Tersztyánszky az erdőben rejtőzött és Bisztrára igyekezett a családjához, a lázadók azonban rátaláltak. A mikor Tersztyánszky észrevette, hogy rejtekhelyét fölfedezték, elásta a puskáját, melynek úgy sem vehette volna hasznát, és bolondnak tetette magát; virágot szedett s azt nevetve mutogatta az üldözőinek, a kik így rá sem ismertek s nem is bántották. Este Bisztrára érkezvén, megtudta, hogy aznap az ottani urakat is kirabolták s egyet csaknem halálra is vertek; az ő családja pedig: anyja, felesége és gyermekei, a sárosvármegyei erdőbe menekültek. Hű cselédei tanácsolták, hogy meneküljön ő is, mert a fellázadt nép őroket állított az udvarába. Tersztyánszky előbb lenyírta a bajuszát, azután parasztruhába öltözve, Eperjes felé menekült, útközben szökött katonának mondva magát. Pálvágásán, szökött katonaként el is fogták és bekísérték Eperjesre. Ott éppen vármegyei kisgyűlést tartottak, ahol Tersztyánszky azonnal jelentkezett; elmondta a Zemplénben történeteket és így alkalmat adott a sárosiaknak, hogy a pórlázadás ellen készülődjenek. Tersztyánszky családja ez idő alatt két napig étlen-szomjan rejtőzött az erdőben; a kisebbik gyermek éhen is halt.

Mernyikről a lázadók még az nap — augusztus 6-án — Csáklyóra mentek és útközben, Csicsókán, egy urat megöltek. Ugyanakkor érkeztek Csáklyóra a zamutói, rudlyói, sókúti és agyagosi parasztok, miután a sókúti lelkészeket és zsidókat kirabolták, Sókúton az oltárhoz menekült plébánost a templomból kihurezolták s a templomban tüzet raktak. Csáklyón a helybeliekkel együtt megrohanták özvegy báró Meskóné kastélyát, a báróné vejét, Szeghy Imrét, iszonyú kínzásokkal kivégezték, a kastélyt kirabolták s a bútorokat összetörték. Csáklyóról a lázadók délután Varannóra menvén, ott előbb az Eperjesy Góbert házát rohanták meg, de Eperjesyt hí szolgája parasztruhába öltöztetve, megszöktette. Ezután a gyógyszerészt rabolták ki. Végre a gróf Forgáchné kastélyát rohanták meg s rabolták ki. A grófné a Csillag-utczában rejtőzött el, onnan egy ember hazacsalta azzal, hogy a rablók már elmentek. A grófné azonban kastélyát a lázadóktól megszállva találta és noha mindenkor a nép jóltevője volt, most mégis ütlegekkel kényszerítették, hogy a kincseit előadja. A kastély kirablása után a csapat háromfelé oszlott; egy részök visszament Csáklyóra, a csemernyeiek Vehéczre, a melyet szintén kiraboltak, a harmadik csoport pedig Majoróczkára vonult, a hol Vladár Józsefnét a hűséges eselédje rejtette el. Innen a lázadók csak pénzt és ezüstneműt vittek el.

A mikor a lázadók Mernyikről Csáklyóra vonultak, a tapolyizsépiek tőlük elválván, hazamentek, kirabolták az ottani urasági épületeket és Fekete-patak, Bisztra és Mogyoróska helységeket is fellázították. A lázadás már a göröngyei és homonnai járásokba is átcsapott és a csőcselék Kelesét akarta a hatalmába kériíteni, de báró Saalhausen nyug. ezredes, hűséges embereit felfegyverezvén, visszaverte a támadókat.

Mialatt a lázadók Csáklyón garázdálkodtak, báró Meskóné a leányával és a Mernyiken megölt Reviczky főszolgabíró kis fiával együtt, a kastélyból kiszökve, a major udvarán álló boglyák között bújkált. Utóbb egy Brányi nevű huszárhadapród hősiessége mentette meg, a ki öt huszárral Kandó Gábor nyug. ezredes oltalmára érkezett Migléczre, honnan Abrahamy főhadnagy 7-én valami más ügyben Hrabóczra küldte. Eppen ekkor garázdálkodtak a lázadók Varannón és vidékén. Gróf Forgáchné egyik szolgája megtudván, hogy Hrabóczon katonaság van, oda sietett; ott ugyan csak az említett hadapródot találta egy szál huszárral, de addig könyörgött, míg azok végre elindultak vele Varannóra. Útközben többször találkoztak lázadókkal, de azokon áttörve, Varannón termettek. Előbb, a grófné kértére, a parasztoktól elhurezolt uradalmi kasznár megszabadítására siettek; a két vitéz utólérte a lázadókat, erős küzdelemmel többeket közülök lelőttek, a kasznárt megmentették és visszahozták. Ezután a két huszár a szomszédos Csáklyóra ment, a hol báró Meskóné és hozzátartozói voltak veszedelemben. Csemernyén és Csáklyón a paraszthad vasvillákkal és fejszékkel állotta el útjokat, de a két katona keresztül tört a lázadókon s többeket leterítvén, a kastélyhoz jutott. A bárónét és a többi ostromlottakat kocsiba ültették és Varannó felé kísérték őket. Csáklyón nagy tömeg állította meg a menekvőket, fejszékkel és vasvillákkal a kocsira támadva; de a két vitéz közülük ugratott és a támadók közül többeket földreterített. Csemernyén ismét ellenállásra találtak, de ezeket is szétugrasztván, a kocsit szerencsésen átkísérték; Csemernye és Varannó között azonban ismét meg kellett verekedniök. Itt egy paraszt rá lőtt Brányira, de elhibázta, mire ez hozzá ugratott és támadóját lelőtte. Ez volt az utolsó akadály: megérkeztek a kastélyba s ekkorra a nagy számmal érkezett katonaság már Varannón is helyreállította a biztonságot. Végre Homonnára is megérkezett a gácsországi határról egy fél század gyalogság. A városon kívül nagy számmal összegyűlt lázadók az őrt álló katonára tüzeltek, a mikor azonban a katonaság sortüzet adott s a városban levő katonaságot is összedobolták, a lázadók megfutamodtak. Gróf Mailáth Antal főispán, királyi biztos intézkedésére még több oldalról is jött a vármegyébe katonaság, mire az öldöklések és rablások megszűntek s a csend helyreállott.

A pórlázadás leveretése után ismét rendben folytatódnak a vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, a melyekből a történetíró az események chronologikus rendjét állítja össze.

Az 1831 június 23-iki közgyűlési jegyzőkönyv szerint, Bars vármegye fölhívására, Zemplén vármegye feliratot intézett a királyhoz a lengyel nemzet érdekében. A felirat elkészítésével küldöttséget bízta meg, melynek egyik tagja *Kossuth* Lajos volt. Bars vármegyének pedig sajnálatát fejezi ki a vármegye, hogy ebben az ügyben Zemplént megelőzte és köszönetet mond Bars vármegyének, hogy ezt a kérdést szőnyegre hozta.

A főispán november 28-án a sókúti járás főszolgabírájává, a lázadóktól megölt *Reviczky* János helyére, *Szemere* Józsefet nevezte ki; a kolerában elhalt *Trefort* Ignác helyére pedig seborvosul *Homonnára* *Herczka* Jánost.

A bodrogközi járás főszolgabírája jelentvén, hogy ott a rablók elszaporodtak, a vármegye rendei elhatározták, hogy — mivel a helytartó-tanács ez iránt tett felirataikra nem válaszolt — most azt be se várva, utólagos jóváhagyás reményében, a vármegyében öt csendbiztost állítanak fel, a másodalispán pedig tegyen javaslatot, hány pandur fogadtassék fel?

Az országgyűlésre kiküldött követek 1834-ben azt az utasítást kapták a vármegyétől: eszközöljenek ki oly törvényt, hogy a városokban lakó nemesek is a városi bíróságnak legyenek alávetve; a vármegyékben pedig állandó törvényszékek állíttassanak fel, választott tagokból, a kik ne legyenek időnként új választásnak kitéve. Ezeket a javaslatokat azonban az országgyűlés többsége nem fogadta el. A hitbizományok eltöröltetéséhez a rendek hozzájárultak, de ha az kivihető nem lenne, igyekezzenek a követek azt akként megszorítani, hogy száz telken felüli hitbizományok ne engedtessenek meg. Ezekon kívül részletes utasítást nyertek a követek a magyar nyelv terjesztése ügyében.

Az 1834-iki
követi
utasítások.

Ez időben Erdély alkotmánya felfüggesztetvén, a vármegye e tárgyban közvetlenül a királyhoz feliratot intézett, még pedig ez alkalommal először magyar nyelven.

A báró *Wesselényi* Miklós esetében súlyos sérelmet szenvedett szólás-szabadság érdekében, minthogy a követi tábla felirata a főrendiház ellenzése miatt nem juthatott a király elé, Zemplén vármegye rendei közvetlenül intéztek feliratot a királyhoz.

A követek abbéli jelentésére, hogy már a főrendek is megnyugodtak abban, hogy a király *V. Ferdinánd*nak ezímeztessek, Zemplén vármegye utasította a követeit, hogy ha az ily értelmű felterjesztésre válasz érkeznék, akkor a királyhoz intézett feliratok név nélkül következőleg ezímeztessek: „Ő császári és Apostoli Királyi Felsege“; az országgyűlés elhalasztásába pedig csak oly feltétel alatt egyezzenek bele, hogy az *Pestre* és bizonyos napra tétessék át, a melyen a követek újabb királyi meghívás nélkül jelenjenek meg. Különböen ellenezzék az országgyűlés feloszlását, míg a küldöttségi munkálatok letárgyalva nincsenek. Eszközöljék ki a *Határőrvidéknek* a katonai hatóság alól való függetlenítését és polgári szervezetök visszaadását.

1836 június 16-án az országgyűlésről visszatért követeknek elismerést és köszönetet szavazott a vármegye. A követek jelentették, hogy a szólás-szabadságon ejtett két nagy sérelem ügye a jövő országgyűlésre halasztott; a praeparandiák, a népnevelés s a magyar nyelv terjesztése ügyében nyert tagadó királyi válasz okozta elkeseredésben a *Ludovicára* tett ajánlást visszavonták és a katonai intézet felállítástát akkorra halasztották, „a mikor az ország tulajdon költségén felállítandó intézetben a nevelés szabályait is maga fogja megtehetni“. A főrendek ellenzése miatt elintézetlenül maradt a szólásszabadságon és vármegyei levelezésen ejtett sérelem is és tizenhét rendbeli üzenet után sem mehetett ebben a kérdésben felirat a királyhoz.

A leérkezett törvényezikket a július 5-én tartott közgyűlésen hirdették ki. Járásenként küldöttséget alakítottak a törvények magyarozatára és az úrbér behozatala óta elpusztult telkek összeírására.

Pest vármegyének a felségsértéssel vádolt ifjak ügyében kelt levelére, Zemplén vármegye feliratban kérte a királyt, hogy kivételes intézkedések mellőzésével, a lefogott ifjakat a katonai őrizet alól polgári őrizet alá adatni, védőiket a titoktartási, vagy egyéb eskü alól feloldani és nekik a teljes szabadságot megadni méltóztassék.

Az 1833 január 9-én tartott közgyűléshez leérkezett a helytartó-tanács válasza, mely a vármegyének a *Kästenbaum* Márton-féle hagyaték ügyében

A Kästenbaum-
ügy.

tett intézkedéseit jóváhagyja. A rendek erre azt a választ küldték a helytartó-tanácsnak, hogy a vármegye intézkedéseit nem jóváhagyás, hanem csak tudomásul vétel végett terjesztették fel, mert ezt az ügyet a vármegye ezentúl is csak saját felügyelete alatt kívánja tartani. A helytartó-tanács leérkezett intézvényére 1834. évi november 29-én a vármegye újból felírt, hogy ez ügyben a helytartó-tanács rendelkezési jogát el nem ismeri, és miután a vármegye már intézkedett, újabb intézkedésnek helye nem lehet. Ez elvéhez a vármegye később is következetesen ragaszkodott és az 1839 február 18-án tartott közgyűlésében a helytartó-tanács leiratára, a melyben az a Kastenbaum tömegről jelentéstételt kívánt, azt válaszolá, hogy a tömegnek kegyes közezőkora, az iskolára és kórházra tett hagyatékáról készségesen felterjeszti évenként a számadást; a tömeg többi részére nézve azonban, a végrendelet egyenesen a vármegyét tevén pártfogóvá, a helytartó-tanács bíraskodási jogát el nem ismerheti és így a jelentést csak tudomásul vétel végett mutatja be. Ennek az alapítványnak későbbi történetéből feljegyzünk egy adatot. A tömeg 1842. évi számadásában a gondnok saját két kötelezvénye is előfordulván, jövőre a gondnok eltiltatott attól, hogy a tömegből kölcsönt vehessen. Minthogy azonban őt maga az örökhagyó bízta meg, el nem mozdítható; de jövőre csak olyant választanak gondnokká, a kinek legalább húszezer pengő forint értékű tehermentes vagyona van és arra a biztosíték betábláztatik. A számadások alapján tetemes összegben elmarasztalt Richter Ferencz gondnok, a zár alá vett vagyonának feloldását, vagy legalább annak a megengedését kérte, hogy vagyona egy részét, a zárgondnokkal egyetértve, eladhassa és így a terhektől szabaduljon. Erre a zárgondnok utasított, hogy a gondnok vagyonát vegye át tulajdoni joggal és azt a kerületi szolgabíró előtt adja át Vass Antal újonnan megválasztott tömeggondnoknak.

Az 1833. évi
inség.

A rossz termés okozta inség az 1833. évben is sanyargatta a vármegyét. Deczember havában a helytartó-tanács értesítette a vármegyét, hogy a katonai kormányval lett megállapodás szerint, az inség miatt a lovas katonaságnak csak fél részlet széna adandó, a másik négy fontot tevő szénarészlet helyett $5\frac{6}{10}$ font árpaszalma, vagy zabszalma. A következő 1834. év október havában pedig a helytartó-tanács értesítette a vármegyét, hogy az inség enyhítésére a vármegyében tanyázó lovasságból fél század Ungvármegyébe, ellenben Hevesből fél század és Sárosból is fél század Zemplén vármegyébe helyeztetett át. A vármegye tehát, az eddiginél még fél századdal túlterhelte, feliratilag kérte a helytartó-tanácsot, hogy legalább azt az újabban idehelyezett fél századot helyeztesse át más vármegyébe. Ugyanekkor a vármegye, a takarmány-szűke miatt, a fuvar-(előfogat-)pénzt is felemelte, az elnöklő másodalispán meg november hó 29-én előterjesztette, hogy az ez évi szárazság miatt beállott rossz termés a felső járásokat a legnagyobb szükséggel fenyegeti, miért is elrendelte az inségesek összeíratását; a közgyűlés pedig elrendelte, hogy a szolgabírák a zenélést, dorbézolást tiltsák el és a koresmárosok két forintot felül ne hitelezzenek. A sztropkói kerület szolgabírája az 1835-iki tavaszi közgyűlésre bemutatván az éhezők összeírását: a kért segély megadatott, oly utasítással, hogy ha az nem elég, a szolgabíró segítsen, a hogy tud. A májusi közgyűlésen több szolgabíró bemutatta az éhezők részére gyűjtött összegeket, melyeket Ujházy Lászlónak, mint az ez ügyben alakított küldöttség elnökének adtak át; a többi szolgabírakat pedig a gyűjtés buzgóbb folytatására serkentették. A deczemberi közgyűlésen Boronkay Albert táblabíró beszámolt az éhezők részére begyűlt 1296 frtról, jelentvén, hogy a fenmaradt 121 frtot a hadi pénztárba tette. Ugyanígy beszámol a gálszécsi kerület esküdtje 472 vf. 31 krról. A felösség terhe alól mind a ketten feloldatván, a letett pénzeknek alkalmilag biztos helyen kamatra való kiadatását rendelték el.

1840 június hóban ismét felkérte a vármegye a helytartó-tanácsot, hogy a lovasságból legalább két századot helyeztessen át más vármegyébe; de a válasz ekkor is késett.

A kórházi küldöttség 1834 márczius 1-én bemutatott oly jelentésére, hogy a kórház már megnyílt, a vármegye a kórházalaphoz csatolta a néhai báró Sennyey Jánostól a szegények részére adott 10.000 frtot és az

elmebetegek részére letett 5000 frtnyi alapítványokat is; a szolgabírák pedig felhívták, hogy az ajánlott, de még be nem fizetett összegeket szedjék be, és további adományokra is szólítsák fel a birtokosokat. A kórház igazgatósága három táblabíróból alakult. Ezek jelentése alapján az 1836-iki tavaszi közgyűlés a napi élelmezési díjat — az orvosszereken kívül — a téli hónapokban húsz és a nyári hónapokban 16½ krban állapította meg.

Az 1835 február 18-án tartott tisztújítás alkalmával a főbb tiszti állásokra a következőket választották meg. Első alispán, közfelkiáltással, ismét Dókus László; másod-alispán, nagy szótöbbséggel, Szent-Ivány Károly lett. A főispán főjegyzővé kinevezte Kossuth Andrást. Másnap, 19-én, folytatván a választások, hadi főbeszedő lett: Füzesséry János, házi: Tomsics István, főügyész: Kazinczy András, első alügyész: Pap István, második: Eperjesy Góbert. Főszolgabírák: a hegyaljai járásban Draveczky Alajos, az újhelyiben Rédey László, a bodroglóközben Bodó Tamás, a homonnaiiban Wiczmándy János, a sztropkóiban Szemere József, a göröginyeiben Kozma Miklós. Számvevő: Kulin Menyhért. Alsószolgabírák: Szabó Gábor, Rozgonyi József, Péterffy Ferencz, Szögyény Imre, Klobusiczky András, Reviczky György, Füzesséry Ágoston, Lehoczky Menyhért, Füzesséry Dániel, Stépán László, Ocskay István. A főispán kinevezte első aljegyzővé Pülsy Menyhértet, másodikká Somogyi Istvánt, harmadikká Jantó Sándort; tiszteletbeli aljegyzővé Kolosy (utóbb Cseley) Jánost; tiszteletbeli alügyészekké: Spilenberg Gábort, Szirmay Józsefet, Nyevezky Józsefet; selyemtenyészési felügyelővé: Fodor Józsefet, és táblabírákká: Melezer Istvánt, Hedry Ernőt. A tisztújítási eljárás erős bírálat alá vétetvén, kimondatott, hogy a tiszteletbeli szolgabírák előtt perek nem indíthatók és a már folyamatban levők azoktól elveendőek s a választott szolgabírák elé vitessenek.

Az 1835. évi tisztújítás.

Gróf Butler Jánosnak a Ludovikára tett alapítványáért a vármegye köszönetet szavazván, az 1835 szeptember 4-én tartott első választáson nyolcz pályázó közül Matolay Gábor táblabíró Viktor nevű fiát választották meg 17 szótöbbséggel a Ludovicába való küldetésre. Minthogy erre számosan jelentkeztek, utasították a követeket, hogy e nagy vármegye számára igyekezzenek még egy helyet kieszközölni; az első alispán pedig indítson gyűjtést új alapítványokra, hogy a vármegye több ifjút küldhessen a magyar katonai intézetbe. Az év végén különben a nádorispán értesítette a vármegyét, hogy a Ludovika Akadémia csak a jövő 1836/7. tanévben nyítható meg. Gróf Butler János a maga alapítványának Zemplén vármegyét illető részét, 6.666 frt 20 krt, a vármegye kezeihez lefizette, mely összeg, köszönettel vétetvén, a hadi pénztárba letétt és a vármegye határozata szerint az alapítvány kamatai, addig is, míg a múlt évben megválasztott ifjú a Ludovikába tényleg felvételnék, annak neveltetésére fordíttassanak. Ellenértékül a kamatok élvezetért a megválasztott Matolay Viktor — minthogy a Ludovika nemcsak 1836/7-ben, de 1848-ig sem nyílt meg, — magánúton tanulta a katonai tudományokat és azokból vizsgázott is, s e körülmény hozzájárult ahhoz, hogy 1848-ban a „zempléni önkéntes zászlóaljban“ hadnagygyá választották. A hadjárat alatt Matolay Viktor egy ideig Görgey Arthúr tábornok vezérkarában, a térképrajzoló osztályban volt alkalmazva; utóbb pedig Kossuth Sándor ezredesnek és ennek megsebesülése után Posta alezredes hadosztályparancsnoknak a segéde volt, immár századosi ranggal.

A gr. Butler-féle alapítvány.

Az 1835. december havi közgyűlésen a sztropkói kerület szolgabírája jelentette, hogy a 34. számú Benczúr-nyalozred egyik csapatával átvonuló Wolkwiczky főhadnagy Sztropkón garázdálkodott s minthogy a megrendelt előfogata késett, a tiszta a bírót elfogatta, megbotoztatta, a barátok szekerét önhatalmúlag elvette, a zárdafőnökkel az utcán gorbáskodott. Miután Tállyán és Terebesen is hasonló esetek fordultak elő, azok orvoslása végett a vármegye felírta a helytartó-tanácsához; de a kért elégtétel elmaradt.

Kossuth András főjegyző a tiszántúli kerületi táblához neveztetvén ki, 1839 április 15-én a főispán Szemere Pétert főjegyzővé, Eperjessy Józsefet első alügyészszé, másod-alügyészszé pedig Füzesséry Józsefet nevezte ki. Ugyanekkor egy leérkezett királyi kézirat tudatta a vármegyével, hogy a főispán, mint alkanczellár, nagyon el lévén foglalva, főispáni címének és méltóságának fenntartásával a főispáni teendőktől felmentetett és helytartójául

Siskovics József, eddigi baranyai alispán, neveztetett ki. A helytartó a beiktatását május hó 13-án tartotta meg.

Miután június hó 2-ára királyi meghívó levéllel Pozsonyba országgyűlést hirdettek, a követválasztó közgyűlést Zemplén vármegyében május hó 16-ára tűzték ki, mely alkalommal Lónyay Gábor 524, Fáy Ferencz 519, if. Szirmay Antal 15, Péterffy Károly 7 szavazatot kapván, Lónyay Gábort első követül jelentették ki. Második követté, közfelkiáltással, Péterffy Károlyt választották meg.

Viharos alispán-
választás.

A Dókus Lászlónak királyi táblai bíróvá történt kineveztetése miatt megüresedett első alispáni szék három év óta betöltetlen lévén, a vármegye fölkérte a főispáni helytartót a tisztújítás napjának kitűzésére. Ez a tisztújítás, a mely kellemetlen emlékezetű, 1839 november 14-én tartatott meg. Az akkori törvényes gyakorlat szerint az alispánságra mindenkor négy egyént kellett kijelölni, még pedig úgy, hogy azok között római katolikus és protestáns is legyen. Ha a megválasztott első alispán római katolikus volt, a másodiknak protestánsnak kellett lennie, vagy megfordítva. A főispáni helytartó az első alispánságra Szent-Ivány Károlyt, Szirmay Tamást, Kolosy Józsefet és Vass Antalt jelölte ki. A felkiáltásokból a főispáni helytartó Szent-Ivány Károly nevét értvén, őt megválasztott első alispánnak jelentette ki. Ebből azonban rengeteg kavarodás támadt; a rendek Lónyay Gábort óhajtották megválasztani, a kit viszont a főispáni helytartó nem akart. A zúrváborodás fölháborodás annyira fokozódott, hogy a főispáni helytartót csak Marschalkó József várkapitány mentette meg a tettleges inzultustól. A nyomban feloszlott közgyűlés terméből a főispáni helytartó a szobáiba menekült és éjszaka titkon elutazott. E jelenet következményeként királyi biztos jelent meg a vármegyében, a ki azonban simán elrendezett mindent. A királyi biztos, Tajnai Tajnay János árvamegyei főispán, 1840 január 15-ére előleges közgyűlést hívott össze, a mikor mindenekelőtt az előbbi csonka tisztújításon megválasztott első alispánnal letétette a hivatali esküt, a tisztikar többi tagjait pedig a tisztújításig hivatalaikban megerősítette; a gyűlés' folytatását pedig másnapra tevén át, annak további vezetésével az alispánt bízta meg. Másnap — a történetek hatása alatt — a rendek utasították a követeket, hogy még ezen az országgyűlésen eszközöljenek ki törvényt a tisztújításokra; a királyhoz pedig kérő felirat ment hogy a királyi biztosságot szüntesse meg s az annak támogatásául iderendelt katonaságot távolíttassa el, a vizsgálatot pedig bízza a vármegyére. A felirati kérelem támogatására felkérte a kancellár főispán, valamint a királyi biztos is, a kit még arra is fölkértek, hogy a magával hozott katonaságot nyomban távoztassa el. A királyi biztos kedvező választ adott. A közgyűlés során még azt a határozatot is hozták a rendek, hogy ha az országgyűlés Pestre tétetik: a vármegye készséggel fedezi a szállásbéréket, ellenben ha tovább is Pozsonyban tartatik, megtagadja.

E közgyűlés alatt érkezett a királyi leirat, a mely megengedte, hogy a hozzá intézett feliratokat ezentúl magyar nyelven írhasa a vármegye.

Az 1840 február 4-én tartott követválasztáson Fáy Ferenczet választották meg, kinek utasításul adatott, hogy a budapesti állandó hídon nemes és nemtelen egyenlőn részesüljön szabad átkelésben.

Az 1840 június hóban tartott közgyűlésen a fogságából már kiszabadult Kossuth Lajos is résztvett. Ezen a gyűlésen az első alispán jelentvén, hogy az országgyűlést a múlt hó 13-án a király berekesztette, a követek is megjelentek a rendek előtt és személyesen tettek jelentést.

1840 június 24-én este óriási szélvihar látogatta meg a vármegyét, különösen a Hegyalját, a hol egész fedeleket tépett le házakról és sodort több ölnyi távolságra. Olaszliszkán és Olasziban minden torony tetejét lerombolta a vihar. A Felvidéken, a szélvészszel vegyes jégeső és zápor, mintegy ötven község lakosságát mindenétől megfosztotta. A bodrogközi járásban fél millióra becsülték a kárt.

1840 augusztus 4-én Piukovics József főispáni helytartó ismét megjelentvén, az előző év november 14-én félbeszakadt tisztújítást folytatta. A másodalispánságra Kazinczy András és Rhédey László között szavazást rendelt el, melynek eredményeképpen Kazinczy András választatott meg.

Az 1840-iki
tisztújítás.

Másnap hadi főbeszedővé Draveczy Alajos, házi főbeszedővé Kulin Menyhért, főügyészszé Szögyényi Imre, tokaji főszolgabíróvá Szabó Gábor, újhelyi főszolgabíróvá Stépán László, a bodrogekői járásba Szerdahelyi János, a homonnaiba Füzessey Agoston, a göröginyeibe Füzessey Dániel, a sztropkóiba Szemere József választattak meg. Főjegyzővé a főispáni helytartó Szemere Pétert nevezte ki, a mi ellen a rendek — minthogy hajdan a jegyzőket is szabadon választották — óvást emeltek; mire viszont a főispáni helytartó kijelentette, hogy elnöki jogairól le nem mondhat. E két részről tett nyilatkozatok a jegyzőkönyvbe vétettek. A további választások során számvevő lett Geőcze Károly, első alügyész Reviczky György, második Szirmay József. Alszolgabírák lettek: Füleky György, Szentimrey Miklós, Szepsy János, Dobos János, Füzessey József, Isépy László, Szilágyi Pál, Szirmay László, Horváth László, Kolosy János, Brjanovics Frigyes. A főispáni helytartó kinevezte első aljegyzővé Pilisy Menyhértet, másodiknak Somogyi Istvánt, harmadiknak Fantó Sándort; végül tiszteletbeli jegyzővé, a többi között, ifj. Dókus Józsefet.

Az augusztus 26-án tartott közgyűlésben a rendek Deák Ferenczet táblabíróvá választották, illetőleg felkérték a főispáni helytartót, hogy nevezze ki. A kinevezés meg is jött a novemberi közgyűlésre. Feltűnő, hogy a míg a vármegyei rendek egy részről ragaszkodtak ahhoz, hogy csak a maguk választotta bírák előtt perlekedjenek, és féltékenyen őrizték a vármegye gyűlésein a kormánynyal szemben az alkotmányt: ugyanakkor a táblabírák kineveztetését, a kik pedig mind a közjogi tárgyalásokban, mind a vármegyei törvényszéki bíráskodásban a főszerepet vitték, a kormány közegének engedték át.

Minthogy a tisztújításkor katonaságot helyeztek készenlétbe, a vármegye feliratot intézett a királyhoz, hogy a jövőben ez meg ne ismétlődjék. Az esetet különben az országgyűlésre sérelemképpen feljegyezték. Az iránt is történt felszólalás, hogy jövőre a pertári elnököt ne a főispán nevezze ki, hanem a rendek válasszák. Szemere Péter főjegyző időközben elhalván, helyébe a novemberi közgyűlésen Rhédei Lászlót nevezték ki.

Az 1840 augusztusi közgyűlésből feliratot intéztek a királyhoz, hogy az előző évi tisztújításkor történtek miatt többek ellen indított pert szüntesse be. E felíratra az 1841 január 15-én tartott közgyűléshez érkezett meg a kancellária útján a tagadó válasz. A rendek újabb felíratot menesztettek a királyhoz, de arra is tagadó volt a válasz. Ekkor azt kérték a rendek, hogy a per vitelénél ne mellőzzék a vármegye választott bíráit és ne bízzák külön kinevezett bíróságokra ennek az ügynek az elintézését, a mire nem is volt ok; a király azonban, az 1842 szeptember 5-iki közgyűléshez leérkezett válaszában, ezúttal is ragaszkodott mind a per folytatásához, mind pedig a kinevezett bírósághoz. A rendek e választ fájdalommal vették és minthogy a tett intézkedések az 1805. V. t.-cz. 6. §-a ellenére történtek: ezt a jövő országgyűlésre sérelemül jegyezték fel. Most azonban a per folytatását nem hátráltathatván, az ügyet kiadták Malonyay Imrének, mint a kinevezett bíróság elnökének, oly felhívással, hogy abban mentül előbb járjon el. A Tajnay királyi biztostól vezetett vizsgálat alapján azonban csak két egyént fogtak perbe: Lónyay Gábort és Nagy Gedeont. Az előbbit azzal vádolták, hogy maga vágyott az első alispánságra és minthogy nem is jelölték, bosszúból Szent-Ivány Károly ellen izgalmat támasztott. Nagy Gedeont pedig azzal vádolták, hogy a mikor a zavargók már csillapodni kezdtek, szónoklatával újra felizgatta őket és a főispáni helytartót sértésekkel illette. Lónyay Gábor ellen a pert 1840 márczius 9-én indították meg; a vádat Eperjessy Góbert tiszti alügyész vitte, míg a védelemről Buday András gondoskodott. Negyvenhárom tanút hallgattak ki, kiknek nyilatkozatai alapján a törvényszék 1843 január 16-án hozott ítéletével a vádlottat felmentette és ezt az ítéletet a királyi tábla egyszerűen helybenhagyta. Nagy Gedeon pere 1842 deczember 13-án kezdődött; Reviczky György tiszteletbeli alügyész volt a vádló és Gót-Pápay Zsigmond a védő. Az ítélet ebben is felmentő volt.

Az 1831-iki parasztlázadásnak érdekes epilógusát találjuk 1840-ben. Sok adófizető „józan magokviseletével tűnván ki“ a parasztlázadás alkalmával, ezeket részint ezüstéremmel, részint megdícséréssel jutalmazták. Az ezt

tartalmazó rendelet az 1840 június havi közgyűlésre leérkezvén, a királyi kegyelmet a szolgabírák és lelkészek közhírré tették, a kitüntetett egyéneket pedig 40 kr. napidíjjal berendelték egy jövő közgyűlésre, hogy az érdemjel kiosztása és a nyilvános megdicséres ünnepélyes legyen. Ez az aktus az 1840 augusztus 28-án tartott közgyűlésen ment végbe, a mikor is az első-alispán alkalni beszédet mondott és három kitüntetettnek maga tűzte fel az érdemrendet, a többieknek pedig a király megelégedését tolmácsolta. További jutalmul még valamennyiüket felmentették az útmunka kötelezettsége alól.

Ugyanez a közgyűlés hozta azt a határozatot, hogy az új törvényeket kerületenként a szolgabíró, egy táblabíró jelenlétében, kihirdesse és magyarázza. Az új törvényekkel a szolgabírói teendők megsokasodtak, miért is a vármegye a szolgabírák számát huszonegyre emelte.

Az újhelyi járás főszolgabírájának a halálakor azt az elvi határozatot hozta a vármegye, hogy a helyettesítésért folyamodók közül csak a legérdemesebbek kérvényét terjeszti föl és ezeket is abban a sorban, a melyben őket az érdem minősíti. Ezt az eljárást a főispáni helytartó sem kifogásolta.

Siskovics József főispáni helytartót 1841 november 29-én a tisztétől felmentették és azzal a megjegyzéssel, hogy gróf Mailáth Antal kancellár főispán a vármegye ügyeibe ezentúl is közvetlenül beleavatkozassék, — segítségére, főispáni helytartóvá gróf Péchy Manót nevezték ki, a ki ugyanez évi december 13-ára tűzte ki beiktatását.

Az abban az időben híres „szatmári 12 pontot” Zemplén vármegye rendei 1842-iki október hóban vették tárgyalás alá és azt a határozatot hozták, hogy az ősiséget fenntartatni óhajtják, de azzal a módosítással, hogy az a hitelnek, iparnak akadály ne legyen. Az országgyűlési ügyekkel foglalkozó választmányt utasították, hogy a kérdést az özvegyi, házastársi, hitbéri és más hasonló kérdésekkel gondosan egybevetvén, mutassa be a véleményét; de már akkor kimondták, hogy nem nemesek nemesi jószágot. az ahhoz kötött kiváltságokkal, nem birtokolhatnak, legfeljebb csak zálog czímén. A fiscus örökösödése kártalanítás nélkül nem levén megszüntethető, az ez iránt való egyezkedésre az országgyűlés lesz hivatva. A jobbágyok kényszermegváltását ellenzik és a mostani törvény mellett kívánnak maradni. Nem nemesek minden más hivatalra alkalmazhatók, csak bírói hivatalokra nem. A czéhek eltörrendők. A mészárszék-, hús- és kenyérszabás, az eddigi gyakorlat szerint, a vármegye felügyelete alatt maradjon. Az egyházi javakat a népnevelés céljaira elkoboztatni nem kívánják, iskolának telket a földesurak adjanak, a tanítónak pedig féltelki illetőséget. Az egyházi javadalmak intercalaris jövedelme a népnevelés céljaira fordítandó. Előleges könyvvizsgálat csak az újságokra és röpiratokra szoríttassék, könyvek szabadon nyomathassanak. A vármegyék egymás között való levelezése gátoltatván, ez külön törvénynyel biztosítandó. Bírói hivatalokra csak olyanok alkalmaztassanak, a kik a törvénytudományból vizsgát tettek. A királyi biztosok megszüntetendők. Azt azonban a rendek nem pártolják, hogy a közügyekbe az egész népnek befolyása legyen. Mind a protestáns, mind a gör. kath. lelkészeknek a római katolikus lelkészekével egyenlő szavazatot adnak.

Az 1843. év tavaszán a zágrábi tisztújításon előfordult események révén, Gömör, Nógrád, Tolna, Liptó és Veszprém vármegyék figyelmeztetnek a nemzetiségek között terjedő muszka izgatásra. Gömör minden összeköttetést megszakított Zágrábbal, Zemplén pedig ez alkalomból is feljegyzé a közelgő országgyűlésre küldendő követek számára ntasításul, hogy a nemesség fegyvergyakorlatait szorgalmazzák.

1843 április 20-án kihirdetvén az országgyűlés, első követté Lónyay Gábort és második követté Draveczky Alajost választották meg. Tapasztalatszerzés végett a követek mellé tíz ifjút választották 48 kr. napidíjjal.

Elkövetkezővén a tisztújítás határnapja — szeptember hó 19 — a főispáni helytartó mindenekelőtt a 42 évet szolgált Szent-Ivány Károly első alispántól vett búcsút, a ki már tovább szolgálni nem kívánt. A tisztújítás során első alispánná közegyetértéssel Kazinczy Andrást választották meg. Másodalispán lett Szögyényi Imre. Főjegyzővé a főispáni helytartó továbbra is Rhédei Lászlót nevezte ki. Hadi főbeszedő lett Draveczky Alajos, házi: Somogyi

János. Főszolgabírák: a hegyaljai járásban Szabó Gábor, a bodrogközben Szerdahelyi János, a terebesiben Pilişy Menyhért, a varannaiban Reviczky György, a homonnaiban Füzesséry Agoston, a nagymihályiban Füzesséry Dániel. Főügyész lett Buday András, számvevő Geöcze Károly. Első alügyész lett ifj. Szirmay József, tiszteletbeli főügyési címmel; második: Rozgonyi József. Kerületi alszolgabírák: a patakiban Füleky György, a gesztelyiben Szepesy Péter, a szerencsiben Zábráczky László; újhelyi központi szolgabíró Rásonyi Pap Ferencz, a gálszécsiben Szepsy János, a zempléniben Dobos János, a lelesziben Balásházy József, a helmeceziben Stépán Mihály, a deregnyeiben Stépán Dániel, a rákócziban I'sépy László, a mezőlaborciziban Szirmay László, a sztakesiniban Szilágyi Pál, a zsalobinaiban Reviczky Imre, a dobraiban Tersztyánszky Illés, a sztropkóiban Horváth László. A főispáni helytartó tiszteletbeli főjegyzővé nevezte ki bíró 'Sennyey Pált, első aljegyzővé Somogyi Istvánt, másodikká ifj. Dókus Józsefet, harmadikká Gógh Antalt; tiszteletbeli aljegyzőkké a többi között gróf Sztáray Viktort, gróf Andrássy Gyulát és Fáy Gyulát, tiszteletbeli esküdtté pedig Barthos Jánost. Táblabírákká Komáromi Józsefet, Hedry Ernőt, Kazinczy Gábort, Kolosy Jánost. Draveczky Alajos országgyűlési követ hadi főbeszedővé választatván, az egyik tisztéről le kellett volna mondania; de az iránta megnyilatkozott közbizalomnál fogva, nála kivételt tettek, olyképen, hogy arra az időre, míg a követséget viseli, főbeszedői fizetését nem húzhatja.

A vármegyénél jelenleg dívó alispáni évnegyedes jelentéstétel szokását Zemplén vármegyében az 1845 április havi gyűlés határozta el, egyszersmind utasítva a főszolgabírákat, főjegyzőt, főügyészt, főbeszedőket, számvevőt és a pertári elnököt, hogy a saját hatáskörükhöz tartozó ügyekről évnegyedenként jelentésüket az első alispánnak nyújtsák be, a ki azokat a maga jelentése számára fölhasználja. A szeptemberi közgyűlésen az a kifogás merült fel, hogy időközben a főispáni helytartó a törvényszéken is elnökölt. A főispáni helytartó ugyan számos törvényre hivatkozott, hogy ebbeli jogát és kötelességét bizonyítsa, de a rendek ezt az érvelést nem fogadták el és megmaradtak tiltakozó álláspontjuk mellett. E szeptemberi közgyűlés során neveztek ki többek között táblabírákká gróf Széchenyi Istvánt, ifj. Mailáth György, baranyai főispáni helytartót, Moga János dandárnokot, báró 'Sennyey Pált, gróf Andrássy Gyulát, Sárosy Gyulát, Nyevezkey Józsefet, Évva Andrást.

Nem tartjuk érdektelennek megemlíteni, hogy az 1843—44. évről felvett népszámlálás szerint a vármegye lakossága 199,187 volt.

1846-ban, különösen a Felvidéken oly silány volt a termés, hogy a következő évben ismét drágasággal és inséggel kellett a lakosságnak megküzdenie. A bajok orvoslására kiküldött állandó választmány működésének nyomát a márczius havi közgyűlés jegyzőkönyveiben találjuk; de az augusztus havi közgyűlés is foglalkozott e tárggyal; október hóban pedig a helytartótanács is intette a vármegyét, hogy a nyomasztó inség alkalmából gondoskodjék a lakosságról.

1847 márczius 8-án a főispáni helytartó bejelentette a közgyűlésnek József nádor halálát; ugyanekkor felolvasták a helytartó-tanács értesítését, hogy a király István főherceget nevezte ki királyi helytartóvá. Az augusztus havi közgyűlésen a főispáni helytartó előterjesztette, hogy a királyi helytartó szeptember havában teendő körútja alkalmával Dargón át Sárospatakra jön és ott egy napot szándékozik eltölteni: erre a vármegye elhatározta, hogy Dargón díszes küldöttséggel várja és kíséri a főherceget Patakra, a hol egy második díszes küldöttség üdvözöli és elutazásakor a vármegye határáig kíséri. A dargói küldöttséget az első-alispán, a patakit pedig a főispáni helytartó vezetésére bízták, míg a banderiumot nemes ifjakkból alakították.

Ez évi márczius 12-ikén az eddig két kerületből álló bodrogközi járást is három kerületre osztották és pedig tiszaira. bodrogira és latorczaira.

1847 augusztus 3-án a vármegye tisztújítást tartott. A választó közönség politikai pártokra oszlott. Többségben volt az ellenzék, melynek tagjai tömegesen jöttek a vármegyeházához, melyet azonban a konzervatív, vagyis a kormánypárt tagjai ekkor már elfoglalva tartottak. A két ellentábor között csakhamar verekedés támadt. A többségben levő ellenzékiek kiszorítván a

Az 1846-iki
inség.

Az 1847-iki
tisztújítás.

konzervatívokat, a nagytemplomig üldözték őket, azután a vármegyeház termét maguk foglalták el, ekként döntő befolyást gyakorolva a választásokra.

Első-alispánná közfelkiáltással Kazinczy Andrást, másod-alispánná pedig Szögyényi Imrét választották meg. Főjegyzővé a főispáni helytartó ismét Lehoczky Lászlót nevezte ki. Hadi főbeszedő, Draveczky Alajos lemondásával Szabó Gábor lett, házi adószedő pedig Somogyi János. Főügyész: Buday András. Főszolgabírák: a homonnai járásban Füzessey Dániel, a nagy-mihályiban ifj. Szirmay József, a varannaiban Kolosy János, a bodrogköziben Kazinczy Gábor, a terebesiben Dobos János és a hegyaljaiban Füleky György. Alszolgabírák: Pop Ferencz, Stépán Mihály és Zalay Imre. Számvevő: Rozgonyi József. Másnap folytatódott a választás; első alügyész lett közfelkiáltással Gönczy Gedeon. A másod-alügyészi állás betöltésekor szavazással kellett dönteni, melynek eredményeképpen Matolay Viktor 522 szótöbbséggel győzött Görgy Miklós ellen. Alszolgabírákká: Zábráczky Lászlót, Szepesy Pétert, Kossuth Pált, Molnár Józsefet, Soltész Károlyt, báró Luzsénszky Józsefet, Szirmay Lászlót, Reviczky Imrét, Tersztyenszky Illést, Horváth Tamást, Vass Gyulát, Balásházy Józsefet választották. Albeszedők lettek: Szilvász József, Fúzy Ferencz, Diószeghy József, Horváth Bertalan, Oroszy László, ifj. Körtvélyesy István. Esküdtek: Horváth Pál, Nagy Imre, Kossuth Sándor, ifj. Szabó Gábor, Hidegkövy Antal, Stépán József, Kazinczy Bálint, Fodor István, Lehotay Andor, Kiss Ferencz, Csernel Dániel, Horváth Mihály, Füzessey Adám, Füzessey László, Nedeczky Pál, Albert Pál, Retteghey István, Juhász Gábor, Fúzy Károly, Kígyósy Albert és Vadász Dániel. A következő napon folytatott közgyűlésen a főispáni helytartó első aljegyzővé Somogyi Istvánt, másod-aljegyzővé ifj. Dókus Józsefet, harmad-aljegyzővé Gógh Antalt, tb. aljegyzővé Molnár Istvánt, tb. alügyészszé Karsa Endrét, továbbá selyemtenyészési felügyelővé báró Luzsénszky Jánost, főorvosokká Breznay Istvánt és Fortmayer Nándort nevezte ki. Táblabírákká a többi között gróf Zichy Henrik, mosonyi főispánt, Zsedényi Edét, gróf Sztáray Ferdinándot és Viktort, gróf Scherr-Thoss Arthurt, Hedry Ernőt, Bánó Miklóst, Hodosy Edét, ifj. Dókus Józsefet, Barthos Jánost, Petőfi Sándort és számos katonatisztet. A tisztújítás befejeztével a főügyész óvást emelt a vármegye szabad választási jogának védelmére, a fő- és aljegyzők kinevezetése ellen, a mit a főispáni helytartó válaszával együtt, jegyzőkönyvbe foglaltak.

A november 7-ére Pozsonyba összehívott nádor-választó országgyűlésre Zemplén vármegye követeivé Lónyay Gábort és gróf Andrássy Gyulát választották. A követválasztás kapcsán a főispáni helytartó előterjesztette, hogy az országgyűlési iratok kinyomattatása, az ú. n. „dictaturá“-t a jövőben fölöslegessé tevén, a követeknek többé nem lesz szükségük annyi írrokra, mint a múltban és így ezek szállásbéréi és napidíjai nem fogják a nemesi pénztárt tovább terhelni.

A vármegyei rendek azonban, azzal az indokolással, hogy az ifjakat nemcsak az írásbeli munka végzése miatt küldik fel az országgyűlésre, hanem tapasztalatok szerzése végett is, újból tíz ifjút és egy kiadót küldenek ki, megválasztatásukat pedig nagyobb számú küldöttségre bízzák. Utóbb nem tíz, hanem tizenegy ifjút választottak meg (többek között jelen sorok íróját is) 48 pengő krajezár napidíjjal. A kiadónak egy forint és 30 kr. napidíjat szavaztak meg.

Ez időben a szabadelvű fiatalság, Kazinczy Gábor és gróf Andrássy Gyula elnöklete alatt politikai társulattá tömörült, oly czélből, hogy az ellenzék eszméit mind itthon, mind — ha lehet — a szomszéd vármegyékben is diadalra juttassa. Zemplénben a követválasztás teljesen ellenzéki szellemben sikerült; Ung vármegyében pedig a választás néhány nappal későbbre lévén kitűzve, tudták, hogy ha Ung vármegyét magára hagyják, ott Horváth Simon királyi tanácsos, kormánypárti lesz a követ; elhatározták tehát, hogy a követválasztásra elmennek. El is mentek mintegy hetvenen, gróf Andrássy Gyula vezetése alatt. Az itteni cigányzenekart — mely ilyen alkalmaknál igen fontos tényező — másfelé lévén lefoglalva, nem vihették magokkal, hanem csak egy kürtöst — a ki, midőn Ungvárra értek, kürtölésével nagy feltűnést kelteit. Így foglalták el a „koronához“ ezímett emeletes fogadót

A zempléni-
az ungvári
követ-
választáson.

tanyául és midőn a Horváth Simon párt egy része zeneszó mellett előttük elvonúlt, a cigánybandát ügyes fogással elkanyarították tőlük s magokhoz bevitték. Ettől kezdve a korteskedés már sikeresebben folyt. Egyszerre csak, midőn a fogadó nagy termében javában szól a zene és ropog a táncz, nagy tömeg élén, megjelenik Szilágyi esendbiztos, hogy őket megostromolja. A zemplénieknek alig volt idejük a kaput bezárni s a lépcsők védelméről gondoskodni, mert a támadók már megérkeztek. Nagy kövekkel zúzták be az ablakokat, a kaput betörték s már a lépcsőt ostromolták, a hol Kazinczy Bálintot le is ütötték, a ki azonban utóbb magához tért. A védelemben legjobban kitűntek: Marschalko Tamás, utóbb honvédőrnagy; Zöldi Antal, utóbb százados; Eles Géza, utóbb honvédhadnagy; Bajusz József, utóbb honvédfőhadnagy és mások.

Ez ostrom alatt gróf Andrassy Gyula véletlenül nem volt közöttük; de megtudván, hogy a zempléniek veszedelemben forognak, hamarjában embereket fogadott s azokkal az ostromlottak segítségére sietett. Az ostromlók ekkor már felhagytak meghiúsult kísérletökkel és a zempléniek maradtak a helyzet urai, még a másnapi választásnál is, habár még ekkor is ölmosbotok és kések ellen kellett védekezniök. Bosszujokban még azt a különben talán kissé gyermekes tréfát is elkövették, hogy a „patkány-prémes konsiliariust”, mint Horváth Simont nevezték, a vármegyeháza udvarán állott kád vízben mártogatták meg.

Az eredmény az lett, hogy Horváth Simon megbukott s mind a két párttól felkarolt népszerű Tabódy Pál mellett, a szabadelvű Bernáth Zsigmondot választották meg követté. Egyúttal tárgyalás alá vétetvén a követutasítások, ezek is a zempléniek szellemében készültek és adattak át a megválasztott követeknek.

Deczember 6-án olvasták fel a közgyűlésben a követek első jelentését, a mely elmondja, hogy a király magyar beszéddel nyitván meg az országgyűlést, nádorrá István főherceget választották.

Az 1848 márcziusi eseményeket, mint országszerte mindenütt, Zemplén vármegyében is rajongó örömmel fogadták.

A helytartó-tanács márczius 16-án kelt intézvényével értesítette a vármegyét, hogy Pest városában nyugtalanság keletkezett, a mit leginkább a cenzúra okozott. Minthogy pedig a cenzúrát a fővárosban megszüntették, azt a vármegyében is eltörli. Ezt a leíratot a vármegye tudtára adta a hat főszolgabírójának, a követeket pedig utasította, hogy a sajtó-vétségek jövőben leendő megfenyítésére mielőbb eszközöljék ki az esküdszék eszméjével összekötendő törvény alkotását.

Ugyanezen hónap 27-én örömmel fogadták gróf Bathányi Lajos miniszterelnök levelét s a nép megnyugtatására és felvilágosítására minden kerületbe egy-egy táblabírókat küldtek, oly utasítással, hogy a szolgabíróval és esküdttel együtt, de előre megállapítandó egyöntetűséggel járjanak el. Ugyanekkor azt a határozatot hozta a vármegye, hogy a rendiség megszűnván, minden értelmes polgárnak a közügyekben való részvétel és befolyás már most megadassék. A vármegye házára és a tornyokra zászlók tűzessenek, a vármegye háza előtt levő korlát nemzeti színre festessék. Továbbá felíratot intézett a vármegye a királyhoz, hogy az összes olasz és lengyel katonai és politikai foglyokat bocsássa szabadon. Ennek a felíratnak ugyan nem volt sikere, de utóbb a magyar kormány kibocsátotta a foglyokat. Így szabadult a munkácsi várból a lengyel Auffmanberg, a ki azután Ormai Norbert név alatt, magyar honvéd-vadászezrednek lett az ezredese, megszabadult továbbá a szegedi várból sok olasz, a kikről azt sem tudták, miért voltak elzárva; ezekből alakult nagyrészt az olasz legió.

Kossuth Lajosnak, a vármegye nagy szülöttének arczképét ez a közgyűlés rendelte megfestetni a vármegyeház nagyterme számára.

Megérkezvén az új törvények hiteles kiadványa, ezeket az első-alispán a május hó 10-én tartott közgyűlésen hirdette ki és a követeknek az országgyűlésen tanúsított hazafias és sikeres közreműködésökért, a vármegye közönsége nevében, köszönetet mondott. A főjegyző pedig ékes alkalmi beszédében főleg azt emelte ki, hogy a nemesség a tőle eddig elválasztott polgártársait keblére szorítja.

Az 1848-iki
márcziusi esemé-
nyek hatása.

Az új törvényeket a vármegye ünnepélyes kihirdetéssel adta tudtára a lakosságnak, különösen a földművelő népnek, melyre nagy változást hozott az új rend, a mennyiben az eddig általuk megmunkált úrbéri földek most saját tulajdonukká lettek.

Gr. Andrassy
Gyula főispán.

Május 10-én érkezett a vármegyéhez a belügyminiszter rendelete, melyvel gróf Andrassy Gyulát főispánná nevezi ki, a kit az ünnepélyes beigtatástól fölnentettek. Csak küldöttség ment érte és gróf Andrassy nyomban meg is jelent a közgyűlés előtt.

A május 10-iki közgyűlés állapította meg az új képviselőválasztó kerületek beosztását, mely szerint a vármegye nyolcz választókerületet kapott.

Az 1848-iki
követ-
választás.

Az országgyűlés, vagyis a mint akkor, megkülönböztetésül a régi rendi országgyűléstől mondták: a nemzetgyűlés, július hó 2-ára Pestre hivatván össze: a választásokat június hó 24-re tűzték ki mind a nyolcz kerületben. Megválasztottak: az újhelyi kerületben Kazinczy Gábor főszolgabíró, a megyészaiban Lónyay Gábor, a mádiiban Buday András tiszti főügyész, az olaszliszkaiban Szirmay Ödön, a királyhelmezciben báró Sennyey Pál, a terebesiben Molnár József alszolgabíró, a nagymihályiban Szirmay József főszolgabíró, a homonnaiban verekedés miatt a választás meghiúsult, utóbb azonban báró Luzsénszky János nyerte el a mandátumot.

A vármegye ugyanekkor elhatározta, hogy minden hétfőn bizottsági gyűlés tartassék. (A levéltárban őrzött jegyzőkönyvekben itt hiány van. Az 556—563. számú határozatokat „a német kormány 1851 július hó 20-án kivette és megsemmisítette“.)

A Hivatalos Közlöny-tárgyában érkezett belügyminiszteri rendeletre a vármegye azzal a felterjesztéssel válaszolt, hogy a nép még nincs a műveltség azon fokán, hogy a hozzá közvetlenül intézett kormányrendeleteknek fogantatot szerezzen. De ez ellenkeznék is a III. t.-cz. 26. §-ával, a mely a vármegyék hatóságát továbbra is fenntartja.

Katonák
toborzása.

Ezidőtájt rendelte el a miniszterelnök 10.000 „mozgó nemzetőr“ felállítását. (Ezekből lett később az első tíz honvéd-zászlóalj). A miniszterelnök rendelkezésére fogantatosítására, a főispán előterjesztése alapján Fáy Gyulát megbízta a vármegye, hogy négy lelkes ifjút maga mellé vegyen és azonnal kezdje meg megszerzte a toborzást; a beállott újonczokat pedig küldje Kassára, — a hol a 9-ik zászlóaljat szervezték — és Miskolcra. A toborzásnak oly sikere volt, hogy a hadfogadó parancsnokság nemsokára értesítette a vármegyét, hogy a létszám betelt s így a toborzás megszüntetendő.

De Zemplén vármegye ifjúságából nem azok ajánlották fel életüket elsőkül a hazáért, a kik a 9-ik zászlóaljba állottak be; mert már az első felhívásra számosan siettek fel a fővárosba és az első honvédzászlóaljba soroztatták be magokat. Ezek között voltak: Marschalkó Tamás, a hadjárat végén őrnagy és dandárparancsnok, utóbb magyar királyi honvédeztredes, továbbá Molnár István, jelenleg szolgálaton kívüli magyar királyi honvéd-őrnagy, Zemplén vármegye nyugalmazott főispánja és még számosan.

A toborzás költségeit Zemplén vármegyében a nemesi pénztár viselte. A nemzetőrség őrnagya Belolosits Ignác sárospataki lakos lett.

Zemplén vármegye már korábban 500 példányban nyomott felhívással buzdította a polgárokat: hozzanak áldozatot a haza oltárára. Az önkéntes adakozások azonban nagyon gyéren folytak be, minek következtében elhatározták, hogy előlegképen a november hó elsejétől esedékes adóra minden nemes és nem nemes, a Homonnáig terjedő részben holdanként négy-négy ezüst-krajczárt, Homonnán felül pedig két krajczárt fizessen, az erdőségből husz holdat egy hold földnek számítva. A városi házakra, iparosokra stb. a középponti választmány dolgozzon ki kulesot. Minthogy pedig a mult évi inség enyhítésére a nemesség 40.000 fírot ajánlott fel, de némelyek a magok részét még be nem fizették, az inség azonban megszűnt, ezek a hátralékok tehát azonnal beszédendők és a haza védelmére fordítandók.

Minthogy a tiszti főügyészt, két főszolgabírót, egy alszolgabírót képviselővé választottak, állásaikra a vármegye pályázatot hirdetett. Ez ellen azonban Buday András főügyész felszólalt, mire a belügyminiszter kimondotta, hogy a megválasztott képviselők előbbi állásaikról nem kötelesek véglegesen lemondani és így a vármegye csak helyettesítésökről gondoskodik.

E közben, július hó 2-án, Pesten megnyílt a nemzetgyűlés. A főispán, mint a főrendiház tagja és titkárságként e sorok írója is, oda utaztak.

A főispán, ki a főrendiház jegyzője volt, a válaszfeliratot elkészítette s azzal annyira eltalálta az országgyűlés közhangulatát, hogy utóbb a képviselőház is, a mely az irat szerkesztésével Kazinczy Gábort bízta meg, teljesen hasonló feliratot terjesztett fel.

A főispán a zempléni képviselőkké megválasztott négy tisztviselő helyét következőleg töltötte be: főügyészszé Gönczy Gedeon első alügyészt, nagymihályi főszolgabíróvá Stépán Mihály deregnyői szolgabírót, bodrogházi főszolgabíróvá Balásházy József tiszai szolgabírót, gálszécsi alszolgabíróvá Fáy Gyulát helyettesítette. Utóbb Fáy Gyula helyére Szemere Józsefet választották meg.

A porosz heczeg nevét viselő 34-ik gyalogezred fölhívta a vármegyét, hogy jelöljön ki két ifjút, a kik tisztí rangra emelhetők. Erre a vármegye titkos szavazással első helyen Marschalkó Tamást, a második helyen pedig Schmidt Károlyt ajánlotta, a ki már akkor az ezrednél szolgált. Arra az esetre pedig, ha ezek valamelyike a kinevezést el nem fogadná, Bárczy János volt testőrt és Füzesséry Menyhértet jelölte a vármegye. Ez utóbbi még nagyon fiatal lévén, kijelenté, hogy ha tisztnek be nem válnék, közlegényként kíván az ezredbe felvétetni.

A levéltárban őrzött jegyzőkönyvekben itt ismét hiány van: az 1189—1195 számú határozatokat a német kormány 1851 július hó 20-án megsemmisítette. Ez iratok között 1189. szám alatt van a pénzügyminiszter rendelete, mely szerint, mivel az osztrák pénzügyminiszter az ottani közpénztárakat a magyar bankjegyek elfogadásától eltiltotta, viszont ő is eltiltja az itteni közpénztárakat az ausztriai egy és két frtos bankjegyek elfogadásától. Az 1192. számú irat pedig az önkéntes nemzetőrségről intézkedik olyképpen, hogy annak kötelezettsége csak egy évre terjed; továbbá az igazságügyi miniszter felkérte, hogy a háború idejére minden perlekedést függeszsen fel, a kormány pedig szólítsa fel az egyházi hatóságokat, hogy a papok és tanítók állását, abban az esetben, ha honvédeknek állanak is, visszatértükig fenntartsa és a megüresedett helyeket csak ötven éven felül levő egyénekkel helyettesítse. Az 1296—1305. számú jegyzőkönyvek szintén megsemmisültek. Az ezekre vonatkozó iratok azonban csak magánügyeket tárgyalnak.

Minden kerületbe küldöttséget rendeltek, a katonaságra alkalmas oly egyének összeírására, a kik ez év szeptember 5-én tizenkilencedik életévüket meghaladták. A miniszterelnök az önkéntes mozgó nemzetőrséget — az úgynevezett zempléni önkéntes zászlóalj — Szolnokra rendelte és Görgei Arthur őrnagy parancsnoksága alá helyezte. Ugyanekkor megérkezvén Görgei Arthur őrnagy levele is, a vármegye elrendelte, hogy az összes önkéntesek szeptember hó 11-én Patakon gyülekezzenek és akkorra a zenekar is ott legyen, továbbá, hogy a tűzér-, útász- és hidász-szolgálatra alkalmas egyéneket az őrnagy azonnal küldje Szolnokra. Az önkéntesek itthon hagyott családjai számára — ha szegények — naponként húsz pengőkrajezárt utalványozott a vármegye.

A lovas önkéntes csapat őrnagya, Vay Ferencz, az összevonás helyének és napjának a meghatározását kérte, valamint a vármegye házánál őrzött kardok és pisztolyok kiadását. A vármegye ennek a csapatnak is Patakra és 11 ére rendelte az összevonását, de utóbb e hó 19-ére, Terebesre küldte. A kardok és pisztolyok kiadását szintén elrendelték. A Vay Ferencz lovascsapatát később Erdélybe vezényelték, a hol gróf Sztáray Ferdinánd parancsnoksága alatt részt vett a deési ütközetben, a melyből azonban az egész csapat — néhánynak kivételével — haza szaladt és a hadjáratban többé részt sem vett. Ott maradtak és rendes huszár-ezredbe osztattak be báró Sennyey Lajos, Vass Gyula és még néhányan.

A tisztviselők közül önkéntesek lettek: Horváth Tamás, Zábráczy László, Zalay Imre, Szepesy Péter, Kossuth Pál, Vass Gyula szolgabírák, Matolay Viktor alügyész, Diószegi József albeszedő, Fodor István, Fúzy Károly, Balog Sándor, Albert Pál, ifj. Kossuth Sándor, Nyitray József, Hegymegi Soma esküdtek, Kossuth Gusztáv irnok. Erdekes, hogy midőn

A zempléni
önkéntes
zászlóalj.

ezeknek a helyeit betöltötték, a Kossuth Pál szolgabíró helyére atyját, Kossuth Jánost bízták meg a helyettesítéssel. — A vármegye az önkéntesek nyolez krajezárnvi napidíját feljebb kívánta emeltetni, de a miniszterelnök ezt — az egyenlőség tekintetéből -- nem engedte meg.

Az önkéntesek, századokba osztva, szeptember 17-én, a melyen a nagyobb ünnepélyesség végett, az alispán is jelen volt, magok választották tiszteiket. A 740 emberből álló csapat három századra oszlott. Az első század patakiakból telt, a másodikat az újhelyiek, bodrogköziek és az összes felvidékiek alkották, míg a harmadik század az alvidékiekből került ki. Az első század Pálkövi Antal főiskolai tanárt választotta századosul, főhadnagygyá Sebeczky András szücsmestert, hadnagyokká Kun Dánielt és Balog Lipót ügyvédet. A második század századosa Farkas Lajos ügyvédet, főhadnagygyá Erős Ferencz szabolcsi birtokost, hadnagyokká pedig Kandó Tamást és Matolay Viktort; a harmadik század megválasztotta századosa Mezősy László tolesvai közbirtokost, főhadnagygyá Zábrczky Lászlót, hadnagyokká Szepesy Pétert és Tan Gusztávot. A csapatot azonban csak október 4-én indították el és a mikor négy napi utazás után a három század szekereken Szolnokra ért, ott már sem Görgei őrnagyot, sem más tiszánimeni csapatot nem talált; minthogy pedig időközben Jellasics horvát bán az országra tört, az önkéntesek már nem a ráczok, hanem Jellasics ellen küldettek és vasúton érkeztek Pestre. Itt a csapat a budai fegyvertárból új gyutacsos fegyvereket kapott. A parancsnokságot, Belosics nemzetőri őrnagytól, gróf Andrássy Gyula főispán vette át és néhány erdélyi és nagybányai önkéntes csatlakozása után, a csapatot négy századra osztva, zászlóaljja alakította. Pestről a zászlóaljat hajó vitte Gönyőig, úgy hogy a tisztek a gőzösön és a legénység két vontatott hajón volt elhelyezve, közöttük e sorok írója is. Gönyőről gyalog Győrbe érvén, a negyedik századot itt alakították meg. A szükséges tiszti helyeket most már kinevezéssel töltötték be. A negyedik század parancsnoka lett gróf Bethlen Ferencz százados, főhadnagya Kandó Tamás, hadnagyai Karsa Endre és Kossuth Pál.

A zászlóalj először a schwechati ütközetben volt tűzben és az ellenség előtt bátran állotta meg a helyét; de mivel a legénység nagy része, az előőrsi szolgálat fáradalmait és az időjárás viszontagságait, hideget, nélkülözéseket megúnta, a csapatot 1849 február hóban feloszlatták.

A vármegyei agarász-egylet összes pénzét a haza oltárára ajánlotta fel és azt a vármegye a lovas önkéntes csapat felszerelésére fordította.

A német kormány 1851 július 20-án az 1617—1634. számú jegyzőkönyveket is megsemmisítette; megvan azonban az 1620. számú jegyzőkönyvi határozatnak az első alispán részére kiadott példánya. Ez a miniszterelnöknek a főispánhoz intézett abbeli rendeletére kelt, hogy indítson azonnal toborzást a honvéd-zászlóaljak szaporítására; mire a vármegye azt határozta, hogy addig is, míg a vármegyére eső részt a kormány tudatná, másfél annyi újoncz állíttassék ki, mint a legutóbbi katonállításnál volt kivetve és a számvevő számítsa ki, mennyi esik ebből kerületenként, mind a zsidókra, mind a keresztényekre és tudassa az illető szolgabíróval, a ki azután a kerületére eső számot az egyes községekre kivetí. A zsidók a rájuk eső számot csak saját hitsorsosaikból állíthatják ki.

Ugyanakkor megsemmisültek az 1660—1681. számú jegyzőkönyvek. Az 1660. számú azonban megvan a Kazinczy András első alispán példányában, a melyben őt kormánybiztossá nevezték ki. Megvan még az 1664. számú jegyzőkönyv is, a mely elmondja: miután az összes katonák és önkéntesek a vármegyéből ellenség elé küldettek, alakíttassék a belső biztonság őrizetére egy vadászcsapat, id. Bernáth József parancsnoksága alatt, a ki erre önként késznek nyilatkozott. A csapat 200 emberből álljon és abból száz felváltva mindenkor Gálszécsen legyen készenlétben.

Szeptember hóban a gróf Hardegg nevét viselő vértés-ezred — részben Zemplén vármegyén át — Baranyából Gácsországba ment. Ugyanekkor a porosz herczeg nevét viselő gyalogezred néhány százada Gácsországból Pest felé, és a gróf Leiningen nevét viselő gyalogezred két zászlóalja Gácsországból Temesvárra ment. Ez utóbbi azután ellenünk harczott. A menettervek ekkor

A zempléni millennáris bandérium képe. (Boruth Andor eredeti festménye Zemplén vármegye számára)

— a magyar hadügyminiszter alatt — még a vértés-ezred részéről is magyarul voltak kiállítva. A Vilmos-huszárokat innen Szolnokra vezényelték.

Kolosy János varannai főszolgabíró a lovas önkéntes csapatba lépven, helyére közfelkiáltással Szemere Józsefet választották meg.

A kassai püspöki helynök oly intézkedést bocsátván ki, melynek czélja a plébánosoknak és egyházi személyeknek a honvédségbe való belépéstől való eltiltása volt, a vármegye a vallásügyi miniszterhez e tárgyban feliratot intézett.

Vay Ferencz őrnagy jelentette, hogy lovas önkéntes csapata 62 főből áll, még pedig kizárólag zempléniekből, de a hozzá beosztott többi vármegyéből egy sem jelentkezett. Az illető vármegyét nem nevezi meg, de e sorok írójával egy táborban voltak Ungvár és Bereg vármegye önkéntes lovasai.

Az 1700—1714. számú jegyzőkönyveket is megsemmisítették. Az 1700. számú, az akkori első alispánnak kiadott példánya, miniszterelnöki rendeletet tartalmaz, mely szerint a vármegyére azonnal kiállítandó 4624 újoncz vetetik ki; de a lelkészek, segédlelkészek, fegyverben álló határőrök, a család fenntartására szükséges egyének és az alkalmatlanok ki vannak véve.

Erre a vármegye azt határozá, hogy azonnal csak másfél annyi újonczot állít ki, mint a legutóbbi katonaillesításkor; a többit majd utóbb. Az 1703. számú jegyzőkönyv a báró Luzsénszky János képviselővé választása ellen beadott kérvényt tárgyalja. Az 1713. számú jegyzőkönyv elmondja, hogy — miután a vármegyéből minden fegyveres erőt kivittek, az alispánok pedig nagyon el vannak foglalva — a Felvidékre Boronkay Albertet, az Alvidékre Szabó Károlyt biztosokul rendelték ki, azzal a hatalommal, hogy a hová kell, nemzetőri csapatot rendeljenek és a pánszláv lázítókat fogassák el. A többi megsemmisített határozat magánügyekre vonatkozik. Megsemmisítették még az 1765—1772, 1783—1800, 1803—1811, 1819—1866, 1875—1907, 1966—1978, 2057—2059, 2083—2114 és 2155—2205. számú jegyzőkönyveket. Ezekből a következők voltak megtudhatók: Az 1765. számú az akkor alakított rendelt 16 honvéd-zászlóaljról rendelkezik, melyből a vármegyére esett 1370 újoncz azonnal kiállítatni határozatott. A szükséges ruházatot a hadi pénztár terhére szerezték be; a mennyiben pedig ez a költségeket nem győzné, vagy valamely czikk helyben meg nem szerezhető, biztos küldessék Pestre, hogy ott a hadügyi kormánylyal érintkezésbe lépve, a szükségletet szerezzze meg és eszközöljön ki a kormánytól e czélra 45.000 frtot. Minden helység újonczait két pár fehérruhával lássa el, nemcsak az ezen túl kiállítandókat, de a már kiállítottakat is. Ha toborzás útján a kivetett szám ki nem telik, az haladék nélkül sorshúzás vagy kor szerint kiállítandó. Minden utas kellő útlevéllal legyen ellátva, mert az útleveleket szigorúan ellenőrizték.

Ujabb katonaillesítés.

November hóban Madarasy Miklós a vármegye felterjesztésére őrnagygyá neveztetvén ki, Bellosits Ignác őrnagy a harkányi, lizskai és újhelyi, Madarasy Miklós pedig a terebesi, nagymihályi és kövesdi századok parancsnoka lett. Ugyan e hóban a Hartmann-gyalogságnak Gácsország felől várt betörése ellen, a varannai járás nemzetőrsége készségesen vállalkozott a védelemre. — Sulyok Ede főhadnagy vezetése alatt lovastul 156 és Új Imre főhadnagy alatt lovak nélkül 97 Coburg-huszár érkezett a vármegyébe, Gácsországból Pest felé vonulva. — Ezidőtájt már Boronkay Albert teljhatalmú kormánybiztosként intézkedett. A vármegye meg is kereste őt, hogy — miután a nemzetőrséget nem gyakorolják fegyverben — az őrnagyokat köteleességek teljesítésére utasítsa.

Az 1849. év Zemplén vármegyében sokkal mozgalmasabb volt az előbbi évnél. Gróf Schlick osztrák tábornok az első hadtesttel Gácsországból a a duklai hágón át betörvén, az elébe küldött csekély és még kellőleg be nem gyakorlott csapatainkat előbb Pulszky Sándor ezredes, utóbb Mészáros Lázár tábornok hadügyminiszter alatt Kassánál legyőzte és Tokajt választotta műveleteinek középpontjául, hogy itt, a Tiszán átkelvén, a Pestről Debreczenbe költözött országgyűlést elfogja, vagy szétűzze, a mivel egész ellenállásunkat megtörni és megsemmisíteni remélte.

A hátráló magyar csapatok ugyanez okból nem Miskolcz és a főváros, hanem Tokaj felé húzódtak és a főparancsnokságot az őrnagyból ezredessé

1849.

kinevezett Klapka György vevén át, szervezetök is tökéletesedett. Ugyanekkor az egész magyar hadsereg hadtestekbe osztatván, a Klapka vezérlete alatt álló sereg alkotta az első hadtestet. Így az osztrák I. hadtesttel a magyar I. hadtest került szemközt.

Schlick előnyomlása alkalmával hadtestének egy részét Újhelyre és Liszkára vezényelte, hogy a magyar csapatokat jobbról oldalba támadják.

Az osztrák parancsnokok, Pergen és Herzmawski Újhelyben a még vadászatra sem használható díszfegyvereket is elkobozták. Január hó utolsó napjaiban esatára kerülvén a dolog, a magyar csapatok Klapka ezredes, Dessewffy Arisztid, Bátori Schulz Bódog, Bulharin, Thorznieki ezredesek alatt vívták ki az első jelentősebb győzelmet a rendes osztrák hadak felett. Schlick tehát kénytelen volt ismét Kassa felé visszavonulni. Az ütközet előtt Klapka a tokaji szép fahídat elégette, a minek a szükségét a harc eredménye igazolta. Márczius 13-án azonban a híd ismét készen állott.

A honvéd-újczekok felszerelésére Boronkay Albert kormánybiztos kezéhez 30.000 pengő frt utalványoztatott.

Időközben feloszlatták a vármegyei bizottságot s az első-alispánt és a főjegyzőt hivatalaiktól elmozdították, minek következtében április hó 2-án felirat ment a honvédelmi bizottmányhoz, hogy az előbbi bizottmányt állítsa helyre, az első-alispánt és a főjegyzőt is állítsa vissza hivatalaikba. A kormány a kérelem első részének helyt adott.

Miután a zempléni önkéntes zászlóalj feloszlásával nagyobb részben haza jöttek azok a fiatalabb tisztviselők, a kiknek a hivatalaikat fenntartani ígérték, a vármegye visszahelyezte őket előbbi hivatalaikba, köszönetet mondva eddigi helyetteseiknek. Ugyanezen a közgyűlésen olvasták fel Szőgyényi Imre másod-alispán lemondását, a melyet elfogadtak ugyan, de oly kikötéssel, hogy még az imént megalakított küldöttségben vegyen részt. Az április 16-iki közgyűlés előtt olvasták fel a főispán levelét, a melyben a megüresedett hivatalok betöltéséről intézkedik. E szerint másod-alispán lett Cseley János; főszolgabírák pedig, Varannón: Szemere József, Homonnán: Reviczky Imre; első alügyész: Marschalkó Leó. A többiek között Cseley János, Vékey Gedeon, Szepesy Péter, Horváth Tamás, Albert Pál a táborból visszatért önkéntesek voltak.

Az 1848—49. télen, a midőn Klapka ezredes Tokajban tartotta főhadiszállását és Szemere Bertalan teljhatalmú országos kormánybiztos is itt időzött: Bajusz József a 43-ik zászlóalj hadnagya (most ügyvéd és kedvelt költő Sátoraljaújhelyben) kiküldetést nyert arra, hogy Bellosits Ignác őrnagyot, a ki időközben Schlick osztrák tábornokhoz szökött át, elfogja. Bajusz hadnagy Sárospatakon, a mikor Bellosits őrnagy egy este Kassáról magánügyeinek rendezésére odajött, a szökevényt kézrekerítette és úgyszólván az osztrák csapatok között áthozta Tokajba, a magyar táborba. Rövid idővel később Bajusz hadnagy másik ilyen megbízatást is kapott, ez alkalommal Ottstett Adeodat százados elfogatására, a ki a vármegyeházát és abban a vármegye pénztárát elfoglalta. Bajusz hadnagy, Oroszhegyi Józsa önkéntes csapatbeli tisztet maga mellé véve, Sátoraljaújhelyben, a mostani Andrásy-utcán kerítette kézre Ottstett századost. Még egy harmadik századost is elfogott Újhelyben, a kit Pergen tábornok hagyott hátra, hogy az Újhelyre kivetett sarcot beszedje.

Május hó 15-én tartották meg a főispán elnöklete alatt a részleges tiszt-újító közgyűlést, a melyen a megüresedett helyeket töltötték be. Első-alispánná közfelkiáltással Cseley (előbb Kolosy) Jánost, másod-alispánná Horváth Tamást, főjegyzővé Évva Andrást, első aljegyzővé Dókus Józsefet, másodikká Vályi Istvánt választották meg. Hadi főbeszedő közfelkiáltással Füleky György lett, a bodrogi járásban főszolgabíró Kossuth Pál, a hegyaljaiban Szepesy Péter, alszolgabírák: Fogarasy György, Vadnay György, Fekete Pál tiszteletbeli főszolgabírói címmel, a gálszécsi járásban szolgabíró Albert Pál, a gesztelyiben Kún Dániel, a zempléniben Diószegi József, a zsalobinaiban Jekelfalusy Sándor lettek.

Az újabb honvéd-zászlóaljak állításakor a sátoraljaújhelyi 42. zászlóalj vezetését Szende Béla, későbbi honvédelmi miniszter vette át.

Az éjszak felől várható betörések ellen az éjszaki határon hadmegyéket alakítottak. Ezek egyikét Bereg, Ungvár és Zemplén vármegyék együtt alkották és hadmegyei parancsnokká Lázár Vilmos utász-őrnagyot nevezték ki. Segédje e sorok írója lett.

Ekkortájt jött Beniczky Lajos ezredes — a losonezi hős — Kassára, Gácsországból pedig Vogel osztrák tábornok nyomult Sárosba és már Eperjest is elfoglalta. Beniczky tehát kérte Lázárt, hogy hozzon neki segítséget és jöjjön hozzá a Vogel elleni hadművelet megbeszélésére. Lázár őrnagy Nagymihályon és Gálszécsen át egy osztály (azaz 2 század) 35-ik zászlóaljbeli honvéddel, egy csapat vadászszal és 3 három fontos ágyúval Kassára ment, a hol Beniczkyvel megbeszélte a tervet és másnap a vadászokkal visszavert Zemplénbe, segédesapatul ott hagyva a Zrinyieket (ezt a nevet viselte a 35-ik zászlóalj), a kik azután csak hetek múlva kerültek vissza hozzá. Az Eperjesre intézendő támadás napján Lázár a Zrinyi-zászlóalj többi részét, Burián János százados vezénylete alatt, Varannóról a zamutói hegyeken át Sóvár felé küldte, azzal az utasítással, hogy az osztrák sereget balról oldalba támadja, de csak akkor, ha ágyúzást hall. Burián azonban hiába várta az ágyúzást, Kakasfalvánál a tervezett támadás elmaradt, de szerencsére el nem árulta magát és így a járatlan hegyi utakon bántatlanul jöhetett vissza.

Mialatt Lázár Varannón várta az Eperjes elleni hadművelet hírért, magánlevelet kapott egy 22-ik zászlóaljbeli honvéd-altisztól, a ki arról értesítette, hogy Basko osztrák tábornok Gácsországból Beregbe ütött és az ott parancsnokló Martini Frigyes őrnagy hátrál előle. Beregben Bangya Miklós és Martini Frigyes őrnagyok voltak, emez a 22-ik, amaz a 35-ik Zrinyizászlóaljjal. Ők azonban duzzogtak, hogy Lázárt nevezték ki hadmegyei parancsnokká; Bangya beteget jelentett, Martini pedig nem tett Lázárnak hivatalos jelentést. Az említett levél következtében Lázár minden összeszedhető csapattal Bereg felé indult, Ungvárról csapata egy részét, Pribék Miklós őrnagy vezérlete alatt ágyúk nélkül a hegyeken át Polenára irányította, hogy a szembe támadott ellenség hátába kerüljön, esetleg visszavonulási útját elzárja, maga Lázár pedig Szerednye felé sietett; de elkészt, mert időközben Martinit mégis rábeszélték az ellenállásra és Podheringnél Baskót legyőzván, ez az országból sietve kitakarodott.

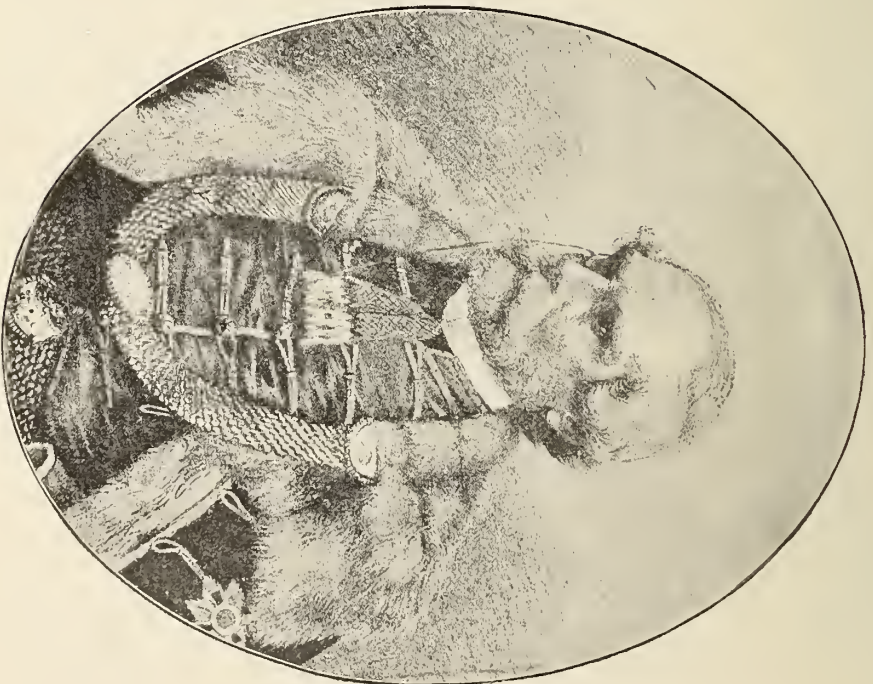
A kormány most — elég szerencsétlenül — gróf Dembinski Henrik altábornagyot nevezte ki és az ő rendeletére Lázár őrnagy kisebb dandárt alkotó csapatokkal a hadmegyéből kivonulva, Szvidniken, Sáros vármegyében, az ő táborához csatlakozott.

Magyar csapat ez után a vármegyén már nem vonult át, csak a 89-ik zászlóalj egy osztálya, Zöldi Antal százados vezérlete alatt, a kit Forrótól 2 négyfontos, úgynevezett selmeczi ágyúval küldtek ki Tokaj megszállására, vagyis inkább azért, hogy a Seseodajeff hadtestének, a IV. orosz hadtestnek, a Tiszán való átkelését, a meddig lehet, akadályozza meg. Feladatának meg is felelt emberül; két ágyújával oly sűrűn tüzelgetett, hogy az ellenséget néhány órán át feltartóztatnia sikerült és csak a midőn egy kozák-csapat a Tisza vizén át a tulsó partra igyekezett, volt kénytelen meghátrálni, de Lázárhoz többé nem csatlakozhatott. Két század magyar gyalogság két ágyúval állott tehát egy egész orosz hadtesttel szemben. A „Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen“ osztrák mű a 181 és 186. lapon az ottani magyar erőt 3—400-ra teszi, az oroszokét pedig 48.500 emberre, 176 ágyúval. Az orosz hadtest egy része Zemplén vármegyén át Tokaj felé vonult, a hol azután igen sokan haltak el kolerában. Ujhelyben is több napon át időztek.

Zemplén vármegye ekkor már az egész hazával együtt szomorú időköt élt: a nemzeti zászlókat a tornyokból gyakran kellett bevonni és sárgafeketét tűzni ki helyettük, míg végre a világosi fegyverletétel híre érkezett, Sátoraljaújhelyt megszállotta egy gyalog-zászlóalj a Fürstenwärther ezredből bizonyos Puchiera őrnagy parancsnoksága alatt és ezzel kezdetét vette a honfiak üldözése.

MAILATH ANTAL.

SENNYEV PÁL.

AZ ELNYOMATÁS ÉS FÖLSZABADULÁS KORA.

(1850—1867).

Rövid egy esztendeig tartott boldog magyar világra, tizenhat éven át tartó boldogtalan német világ következett. A mint Világosnál, 1849 augusztus 13-án, Görgey letette a fegyvert, Haynau fölemelte a hóhérpallóst. Az „aradi tizenhárom” után zempléni fi következett tizennegyediknek, Kazinczy Lajos honvéd-tábornok, Ferencznek a fia, (született Széphalmon 1820 okt. 20.), ki íratta azt a kegyet gyakorolta Haynau, hogy nem kötéllel, de golyóval állíttatta el hős szíve verését Aradon, 1849 október 25-én. Két más zempléni fiut, hazánk két nagy fiát, Kossuth Lajost és gróf Andrássy Gyulát, a kik a hóhér kötelének hurokjából szerencsésen kisiklottak, kép alakjában (in effigie) akasztatta föl Haynau.

Börtönből, bakókéztől megmenekült hazánk jobbaira, valamint az egész nemzetre is, következett azután a „megrendszabályozás.” Az osztrák uralmi és hatalmi abszolútizmus ránehezedett a magyar nemzeti alkotmányos és társadalmi élet romjaira. Történelmi fejlődésünk folytonosságával homlok-egyenest ellenkező irányba fordult egész közéletünk. A vármegyei és törvényszéki táblabírák szerepkörében új alakok tünedeztek föl: osztrák, cseh és morva hivatalnokok, az úgynevezett Bach-huszárok és azok mögött e kornak épp oly félelmetes, mint gyűlöletes alakja: a *zsandár*. Báró Haynau Gyula „táborszertárnagy ő exczellenciája” (mint az Olaszliszka Diárioma nevezi), az ország teljhatalmú katonai kormányzója, 1849 végén és az 1850. év első felében nem egyszer személyesen fordult meg Zemplén vármegye területén, a midőn Pestről Szatmárba és onnan vissza, Tokajon át utazgatott. Haynau és azok az osztrák államminiszterek, a kik a katonai ostromállapot és a teljes hatalommal fölruházott országos hadi kormány megszűnésével (1850 július) Haynaut követték, t. i. báró Bach Sándor osztrák belügyminiszter (1849—59) és később (1860—65) Schmerling Antal lovag államminiszter, végül pedig Belcredi Richárd gróf, Schmerlingnek 1865. augusztus havától államminiszter utóda: bőségesen gondoskodtak arról, hogy a magyar vármegyerendszert megbénítsák, sőt teljesen megdöntsék a cenzalizációval.

Tizenhat szomorú esztendőnek e történetéből felsoroljuk azokat a tényeket, a melyek szorosán összefüggenek Zemplén vármegye történetével.

Zemplén vármegyét és még más kilencz, vele földrajzi egységet alkotó vármegye-szomszédját, a kassai császári királyi katonai kerületbe sorozta Haynau 1849 augusztus havában; a kerület élére pedig császári-királyi hadikormányzóul egyik alteregoját, Marnau Müllner főtábornokot nevezte ki. Erről a kinevezésről még az alkotmányos alispán, Cseley János, értesítette az 1849 szeptember 27-én kelt körlevelével Zemplén vármegyének I—XXI. kerületbe sorozott községi „bíráit és tanácsait” (O. L. D. 131. és 202. l.) a huszonegy kinevezett szolgabíró útján. (U. o. 174. l.) A kassai császári kerület Szepes, Gömör, Torna, Sáros, Abaúj, Zemplén (1823 óta szinte konokul „renitens” vármegye), Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyéket foglalta magában, (U. o. 254. l.), tehát nem kevesebb, mint 39,596 □ klm-t, vagyis egy harmad részszel nagyobb terület volt, mint Morvaország, a melytől a mintát vették.

Zemplénmegyei
vértanúk.

Az abszolú-
tizmus.

Haynau.

A vármegye
katonai kor-
mányzata.

A kassai császári-királyi katonai kerület polgári osztályának éléről egy zempléni mágnás, gróf Szirmay Sándor császári királyi kerületi főispán, a „zelosus Commissarius”, osztotta parancsait. Így ők ketten, Müllner és Szirmay, voltak közel 40,000 □ klm.-nyi magyar föld fölött a kétfejű osztrák sas uralmának megszemélyesítői. Az egyes vármegyék élén pedig az ú. n. „méltóságos megyei elnök”-ök, afféle felemás kétlelkű lények, egy személyben főispán és alispán, az állami és a vármegyei elvnek megszemélyesítői, osztrák-magyar figurák büszkélkedtek.

A vármegye új felosztása.

Zemplén vármegye területét a következő huszonegy kerületre osztották: a bodrogi, deregyői, dobrai, gálszécsi, gesztelyi, homonnai, laborczi, mező-laboreczi, nagymihályi, sárospataki, rákóczi, szerencsi, sztakesini, sztropkai, terebesi, tiszai, tokaji, varannai, újhelyi, zempléni és zsalobinai kerületre. Ezt a németektől így kiczirkalmazott kerületi beosztást reaktíválta Zemplén vármegye, mikor az októberi diploma következtében az 1860 december 17-én tartott közgyűlése alkalmával „bizottmányi tagjait” újonnan megválasztotta.

Draveczky Alajos.

Időrendben az első megyei elnök Zemplénben Draveczky Alajos volt, a kit 1849 augusztus 26-án neveztek ki. Zemplén vármegye fia volt ő is, 1831-ben szolgabíró, 1845-ben országgyűlési követ, majd hadi fő-adóbeszedő. Draveczky 1849 szeptember 2-án jött Sátoraljaújhelybe, átvévén a vármegye kormányzatát és pecsétjét az 1848–49-ben volt alispánjától, Kolosy (Cseley) Jánostól. „És e pillanatban” — írja Vadnay György kéziratban fennmaradt egykorú naplójában, mely a szabadságharc után következett zempléni közdolgokra nézve legdúsabb kútforrásunk — „az All-Ispányi hivatal a' megye házából örökre száműzetett és a megyei rendszer, mely, mint jóltevő nap, századokon keresztül boldogította e' hon fiait, örökre leáldozott, eltűnt, mint édes álm.” Az újonnan kinevezett megyei kerületi tisztviselők (szolgabírák, kerületi biztosoknak nevezi őket az O. L. D. a 255 lapon), a kik szeptember 15-én léptek hivatalaikba, már nem Kossuth-bankóban, hanem ausztriai bankjegyekben kapták fizetésüket.

Valamennyi hivatali állás azonban még 1850 április hóban sem kapta meg a maga kinevezett emberét a tíz vármegye kerületében. Ugyanis a kassai császári királyi katonai kerület 1850 április 3. kelettel még tizenhárom tiszt állásra (politikai hivatalra) hirdetett pályázatot. Ebből a „csődületi hirdetmény”-ből tudjuk, hogy az adó-beszédőnek ezer frt, a kerületi titkárnak, a szolgabírónak, a számvevőnek egyenként kilencszáz frt, a kiadónak, lajstromozónak és pénztárellenőrnek hétszáz frt, a pénztári tisztnek, számviteli tisztnek, esküdtnek (kerületi segédnek) és mérnöknek pedig fejenként ötszáz forint volt a fizetése pengőpénzben, külön-külön megállapított napdíj-osztálylyal és két bécsi mérföldenként minden egyes lótlól 15 ezüst krajczár előfogati átalánnyal. (O. L. D. 239. és 254. l.)

Közszabadság helyett következett a fekete börtön és rabbilincs. Honfiak részére a „nehéz”, honleányok számára a „könnyű” bilincs, a mint a magyar közszabadságnak osztrák karpereceit az 1853 június 5-én Buda várában kelt császári királyi helytartósági rendelet megkülönbözteti. Kassán megalakult a császári királyi haditörvényszék. Zemplén fiai közül „nehéz” rabságba jutottak: Kulin Pál, Szemere József, Horváth János, Vass Antal és Bessenyei Gábor, mind az öten a forradalmi kormány alatt statáriális bírák. (Vadnay naplója: 2. l.) Helyökbe jött a „rögtönítélő bíróság” és pedig elnökként: Malonyai Imre, ülnökökként: Füzeséri Dániel, Koschut (így!) Imre, Tóth-Pápai Zsigmond és Matyasovszki Mátyás; helyettes ülnökök: Nagy Ignác és Tavasi János, jegyző: Nádaskai Mihály. (O. L. D. 196. l.) Mind ezeknek, mind pedig a többi hivatali állásokra pályázóknak is, kinevezetésük előtt be kellett mutatniok a császári királyi kerületi főispánnak „a forradalom alatti maguk viseletéről szükségelt bizonyítványaikat.” (O. L. D. 254. l.) Ez a statáriális bíróság csakis polgári bűnügyekben ítélkezett. Politikai bűntettekben ítélkezni a kassai császári királyi hadi törvényszék volt illetékes; ez ítélte el Zemplén vármegye területén Lacsnyi Vincze monoki római katolikus plébánost, Kovács János tolesvai és Dudás Lajos kazsui református papokat, a görög-katolikus lelkészek sorából pedig Bovankovics főesperest, mert a forradalomban résztvettek, és mert a debreczeni országgyűlés április 14-iki határozatát híveik előtt kipredikálták. A forradalmi statáriális bírák Josef-

stadtba, a papok Munkácsra kerültek várfogságba. (V. N. 3. l.) Munkácsra hurczolták nehéz rabságba Boronkay Albertet is, a ki 1848-ban és 1849-ben zempléni kormánybiztos volt. Az ő kivételével a többiek kegyelem útján kiszabadultak, még mielőtt leülték volna büntetés-idejüket. Boronkay munkácsi rabságában halt meg; jószágait is konfiskálták, de özvegye később visszakapta a birtokokat a császár kegyelméből. (U. o.) Boronkay emlékét kegyelettel őrzi Zemplén vármegye. Sírkövére Szemere Miklós ezeket a sorokat szerzette később: „Ej borult a honra, rabbilincs lett sorsod, — A közös bánatot megosztottuk veled. — Hajnalodik! Vajha, miként együtt búsult, — Együtt örülhetne velünk most kebeled“. Fogságba került Zemplénből báró Vay Miklós koronaőr is, még pedig azért, mert nem vállalta el az országos helytartóságot, és mert a debreczeni kormány előtt öngigazolásra jelentkezett. Horváth Piusz, újhelyi kegyesrendi atya, a ki fegyverrel szolgálta hazáját 1848—49-ben, hat hónapi szobafogságot ült (U. o.), ennek is egy részét a piaristáknak Újhelyben már az 1849. évi november 1-én újra megnyílt gimnáziumában tanítva, és így csak a tanterembe internálva, töltötte ki. (O. L. D. 145. l.)

Zemplén vármegyében is, mint az egész országban, elkobozták a fegyvereket. Ezt követte a volt honvédtiszteknek a császári királyi úgynevezett „bűnhődő századok“-ba nyolcz évre való irgalmatlan besoroztatása. (O. L. D. 246. l.) A Zemplén vármegyéből való honvédeket Sátoraljaújhelybe hozták vizitáció alá, Puchiera gyalogsági őrnagy elé, ki az Újhelyben állomásozott Erzherzog Ludwig-ezred egyik zászlóaljának a parancsnoka volt. Valóságos Caraffa, a ki előtt csak közönséges „Kossuth-Hund“ volt a magyar, még a főrangúak közül is azok, a kik előbb a honvédsereg zászlai alatt harczoltak. Élesen jellemzi őt az a ténye, hogy egyszer, pusztán azért, mert ebéd utáni álmából egy utczai eb föluggatta, Újhely összes ebeit lelövetni rendelte. (V. N. 6. l.) A Zemplénben bujdosó honvédek közül közembernek soroztatta be báró Sennyey Lajost, kinek, azon kívül, hogy honvédtiszt volt, még azt is megbocsáthatatlan bűnül rótták föl, hogy a rokona, báró Sennyey János, a tiszteket Újhelyben éjjel-nappal szünetlenül és gazdagon vendégelte. (V. N. 7. l.) A bujdosók összefogdosásában egyes kerületi biztosok oly buzgón jártak el, hogy még a volt nemzetőröket is sor alá hozták Újhelybe. A volt nemzetőrök fogdosásától maga Haynau tiltotta el őket az 1850. évi márczius 12-én kelt „legfelsőbb határozatban foglalt“ parancs következtében, és csak abban az esetben vétette őket az általános újonezozási rendszabályok alá, ha még nem tettek volna eleget katonai kötelezettségöknek. (O. L. D. 247. l.) A sorozásnál „Hund“ volt a honvédek megszólítása; később azonban hadparancs érkezett az ezrekhez, hogy kiméletesen bánjanak a besorozott honvéddel, „sőt forradalmi szolgálatának szemrehányása is szigorúan megtiltatott és némi örömmel lehetett látni honvédekből lett tiszteket.“ (V. N. 7. l.) A fegyverek beszedése a vármegyéből kerületenként történt. Huszonegy szekér szállította Újhelybe a sok elkobzott fegyvert. (V. N. 6. l.) Nemzeti díszöltözet mellett a kard hordhatását betiltották. (O. L. D. 163. l.)

Noha a volt honvédtiszteknek nagyobb része még a hazában lappangott (O. L. D. 195. l.), Újhelyben a Bezirks-Gericht, Rásonyi Papp Ferencz, ki a szabadságharc alatt még népgyűléseket tartott, a forradalom legyőzésének emlékére és a megrendszabályozás kezdetének sikerére, nemkülönben „a törvény és király iránt megingadozott tisztelet és engedelmség helyreállításának öröme“ (O. L. D. 157. l.) most hivatalos Te Deumot rendezett a sátoraljaújhelyi róm. kath. templomban. A hálaadó nagymise alkalmával szentbeszéd is volt; a prédikációt Palásthy Pál róm. kath. káplán, zempléni fi Magyarisépből, mondotta. Szent szózata tapintatos és megnyugvásra intő volt; utolsó mondata így szólt: „és ezen isteni tiszteletünk legyen kiengesztelő a múltért, legyen könyörgő a jövőért.“ (U. o. 8. l.) A szónok, mint fölszentelt püspök, az esztergomi főegyházmegyében néhány évvel ezelőtt halt meg. A Te Deumot este a város kivilágítása követte. Általános érdeklődést ébresztett a róm. kath. templom főbejárata fölött díszeskedett transparensnek ez a hat szava: „Vesztett a bűn, győzött a haza.“ Talán ezért a pompás transparensért kapta elismerésül az „1849“ emlékére alapított Ferencz-József-rend lovagkeresztjét Vitéz Vinceze, akkor újhelyi róm. kath. apát-plebános. (U. o.)

A mit R. Papp Ferencz kezdett a templomban, ugyanazt folytatni kívánta a vármegye házában Liszy Ede, akkor harmadik aljegyzője a vármegyének, a ki 1850 január 20-ára, „a cs. kir. katonaságnak a polgári osztálylyal leendő barátságos egymáshozói simulására” (O. L. D. 198. l.) vármegyeszerte tánczvizalmat hirdetett. A magyar gondolkozású zempléni hazafiak mindent megtettek e tánczvizalom sikere ellen. Schwarzgelb-bálnak keresztelték azt és mint e bálról a napló följegyzi, „a helyesebb tapintat győzött: nőink, nemzeti szalagokkal gazdagon ékesítve, jelentek meg a megye nagytermében.” (V. N. 10. l.) A vármegye ifjai, a középpontban levő tisztviselők kivételével, nem vettek részt a bálban; de nem is igen vehettek, mondja a napló írója, mert nagy számban besoroztattak. A szabadságharc lezajlása óta ez volt Zemplén vármegyében az első nyilvános bál, „melyet nőink lejtettek, mint az a ballerina, ki nappal anyját temette el, de, a színház direktorának szigorú parancsára, az est beálltával a színpadra kellett lépnie . . . s minden lábdobbanása az anyja koporsójára hullott sírgöröngy dörrenését hallatja vele.” (U. o.)

Idők múltán megjött Bécsből, egyéb kérlelhetetlen hatalmi rendelkezéssel együtt, a vármegyei új tisztviselőt teljes díszben ábrázoló színezett kép is, mely ősi atilla helyett Waffenrockban ábrázolja a magyart. De a mi több: elrendeltetett, hogy az eddig használt magyar nyelv helyett a német lesz a hivatalos nyelv a közigazgatásban és a törvénykezésben. Erre a rendelkezésekre Draveczky Alajos vármegyei elnök azzal felelt, hogy leköszönt díszes hivataláról. Példáját követte a hazafias gondolkozású tisztikar, *Dókus József*, *Pilissy Menyhért* és a többi 1849. évvégi és az 1850. évkezdeti szolgabírák is. Hasonlóképpen cselekedtek *Szögyény Imre* törvényszéki elnök és bírótársai. Draveczky Alajos nevével később (1860) találkozunk még a vármegye érdemeseseinek névsorában, nevezetesen pedig az 1848. XVI. t.-cz. alapján az 1860 december 17-én megválasztott „megyei képviselő bizottmány”-ban. Kétségtelen, hogy rövid életű főnökségének nem múló érdemeit akarta elismeréssel viszonzni a halottaiból új életre támadt vármegye, midőn 1860-ban a tokaji kerületbeli 115 „bizottmányi képviselő” csoportjába Draveczky Alajost is beválasztotta és volt elnök létére sem kívánta „halott”-nak tekinteni.

Lehoczky
László.

Második megyefőnökül *Lehoczky László* következett, a ki Draveczky elnöksége alatt vármegyei főjegyző volt. Vele együtt jött a vármegye német világának második tisztikara, mely egyrésztől végzett földesurakból, másrésztől pályatévesztett kétes alakokból állott. Ezt a Bach-uniformisba bújt osztrák-magyar tisztikart a csász. kir. kerületi főispán, gróf *Szirmay Sándor*, már szintén a Bach-féle uniformisba öltözötten, átjött megvizitálni Kassáról, Új-helybe és itt azzal kezdte a működését, hogy a vármegye székházának oromfalára kifüggesztette a kétfejű sast és elrendelte a kérlelhetetlen adóösszeírást. *Lehoczky László* beköszöntőjében, vagyis körlevelében, melyet 1850 január 10-én küldött a 21 járás szolgabíráihoz köröztetés céljából, mondja: „terhes bár, de édes hivatalt vállalt magára, felséges ura-királya és édes hazája iránt való tántoríthatatlan hűsége érzetében.” Azonban az ő elnöksége is rövid életű volt. Mind ő, mind pedig a „provisorius” tisztikarnak egy része, már 1850 július elején leköszönt és távozott, mint az egykorú följegyzés mondja: „dissolutus állapotban” hagyván a vármegyét, mely pedig már akkor, az 1850 január 18-án kiadott pátens alapján, a zsandároktól (Gendarmerie) is erősen megszállott, tíz őrshely köré beosztott terület volt. Ha az ember Zemplén vármegyének levelestárában az 1848-ról és az 1849. évről, később pedig az 1860. évről szóló jegyzőkönyveit lapozgatja, azoknak határozatokat tartalmazó részeiben sűrűn talál az olvashatatlanságig tintával kitörölt sorokat. Azokat a törléseket, mint az időközökben volt vármegyei archiváriusoknak a jegyzőkönyvekhez ragasztott följegyzései bizonyítják, *Lehoczky* túlbuzgó cenzori tolla végezte. Az elnöki székből váratlanul és úgyszólván búcsúzatlanul történt távozását országos jelentőségű politikai ok magyarázza. Mint az akkori ó-konzervatív pártnak számottevő tagja a vármegyében, herczeg *Bretzenheim* Ferdinánddal, gróf *Barkóczy* Jánossal és báró *Sennyey* Pállal egyetemben, hitte, hogy a nemzeti elnyomatásból lesz föltámadás, és vallotta is, hogy a magyar nemzetben elnyomhatatlan természeti érzés, elkobozhatatlan történeti örökség a közszabadság. Annyi bizonyos,

hogya a „Programm”-ot, melyet Sennyey Pál fogalmazott és kilenczed magával aláírt, sőt Bécsbe „nem a nemzetnek, de a császárnak felelős miniszterium”-hoz is eljuttatni bátorzkodott, Lehoczky szintén politikai hitvallásául ismerte el. Lehoczkynek tehát távoznia kellett. De csak tartalékba menesztették, mert 1861-ben, a mikor az ó-konzervatívokkal az udvari magyar kancellária reaktiválta Lehoczkyt is, előbb (1861-ben) kir. biztosi, később (1865) főispáni helytartói, végül (1867) főispáni címmel ment nyugalomba Pestre, a hol, mint a fáma beszéli, a Dunában lelte volna halálát 1872-ben.

Lehoczky helyébe Sárosból, 1850-ben, *Matavovszky* János, az „erős akaratú, bátor jellemű ember” jött, a kit Zemplénben senki sem ismert és a kiről még az a hazug hír is szárnyalt kezdetben, hogy „muzskavezető” volt. (V. N. 13. l.) Másodmagával jött, egy *Breuer* nevű fiatalemberrel, a kinek előbb valahol a Szepességén „all-szolgabíró”, új minőségében pedig „elnöki titoknok” volt a szerepköre. Az új elnöknek első dolga volt folytatni a „purifikáció”-t a vármegye tisztikarában, ez alatt pedig azt kell érteni, hogy csak az lehetett vármegyei tisztviselő, a ki nem ártotta bele magát a szabadságharcba. A tisztikar purifikálásába befolyt a cs. kir. kerületi hadparancsnok is, *Bordolo* tábornok, Kassáról. A vármegye szennyésének e nagy mosását, mely az ősi székháznak ú. n. főispáni, akkor elnöki, vagy főnöki szobáiban ment végbe, *Matavovszky* bizalmas értekezlettel kezdette meg. De minő harmadrendű elemekből állott az a nevezetes értekezlet ott a főispáni teremben, „mellybe” egykor megyénknek csak legfőbbjei tanácskoztak a’ teendőkről, most pöffeszkedtek benne egyének, kik a’ megyei életbe annak kócskjának sem mertek volna bekukucsálni. Czigárózva, bodros füstököt bocsátva feszengtek a’ fráterek a’ főispányi székekbe’, mellyekbe a’ megye legérdemesebb fiai is csak a’ főispán megkínálására bátorkodtak telyes reverentiával.” (V. N. 16. l.) Ennek a purifikált tisztikarnak értelmi és érületbeli mivoltára jellemző, hogy az egyik újdonsült szolgabíró, „a ki iskolákat sem végzett”, azelőtt urasági kasznár volt; a másíkról meg azt olvassuk, hogy „hűsége bizonyításául” kész lett volna elárulni édes szülőjét is. (V. N. 24. és 39. l.) Nem választott, de kinevezett tagja volt az ideig-óráig rekonstruált tisztikarnak mindenik.

Nem kell összetéveszteni a középponti vármegyei tisztikart a császári királyi törvényszékekkel, a politicumot a iuridicummal, vagy mint akkor nevezték a „Kaiserl. Königl. Gerichtshof”-fal, mely a kassai cs. kir. kerületi főtörvényszéknek volt első folyamodású fóruma Újhelyben. Az ideiglenesen újjászervezett újhelyi cs. kir. törvényszék így alakult meg *Péterfy* Károlynak, a szabadságharc előtt eperjesi kir. táblai tiszteletbeli ülnöknek az elnöksége alatt: *Reviczky* György, *Bartus* János, *Tóth-Pápay* Zsigmond, *Somogyi* István, *Hunyor* József, *Kulin* Pál, *Stépan* Mihály, *Barna* Mihály és *Dókus* József törvényszéki ülnökök; *Csiszár* Gábor jegyző, *Dienes* István és *Horváth* Imre aljegyzők, mindnyájan vármegyebeliek. Ugyanekkor nevezték ki a „Kais. Königl. Stuhlrichteramt”-t, valamint a „Gemischtes Stuhlrichteramt”-belieket, úgyisintén a „Staetisch-Delegirtes-Bezirksgericht”-belieket is a járásokba; ezek is mindnyájan vármegyebeliek, a kik hivatalaikban meg is maradtak egészen az 1853. évi végleges szervezésig.

Nagy érdemet szerzett magának *Matavovszky* vármegyei elnök az 1850 nyarán támadt tót-forrongás elnyomásával. Ez a forrongás, mely az úri osztály ellen irányult, következőképpen zajlott le. Valami *Sveczenyi* (vagy: *Szveczenyi*), a ki Kassán a cs. kir. kerületi főispánságnál adófelügyelő volt, Zemplénben végzett körutazása alkalmával forrongásra ingerelte a tótságot. „Seregestül tódultak hozzá a tót parasztok, kértek tőle földet, erdőt, legelőt és ő mindent oda ígért, minek következése lón, hogy a megye Archivumát naponta több községek küldöttei ostromolták, magoknak az úrbéri tabellákat kiadatván” mert „nekik a császár embere, *Sveczenyi*, mindent megígért.” (V. N. 18. l. *Sveczenyi* kilétére nézve Ol. D. 255. és 263. l.) A forrongás már az élet- és vagyon biztosságát kezdte fenyegetni. Ekkor azonban *Matavovszky*, az Újhelyben elszállásolt *Lajos*-ezredbeli katonaság egyik szakaszát maga mellé vévén, sorra járta a forrongó falvakat és a hol kellett, ötven botot veretett a falu bírójára. Az eljárás üdvösnek bizonyult s a forrongás megszűnt. *Matavovszky* ezzel az 1831-iki lázadás kiújulásának veszedelmétől mentette meg Zemplént.

Matavovszky
János.

Matavovszky elnököt, a ki rövid ideig, 1850 szeptember 1-ig (V. N. 25. l.) tartó szolgálata alatt köztisztelőt szerzett magának, a szintén Sárosból jött Kapy István követte az elnöki székben. 1850 szeptember elején vette át Zemplén vármegyének cs. kir. kormányát és elnökösködése csaknem három esztendeig, még pedig 1853 augusztus 1-ig tartott. Az ő kormányzása alatt vált intézményű Zemplénben az osztrák kaptára készült „definitive Organisation.” (V. N. 28. és 41. l.) Ennek az életbeléptetése előtt országos népszámlálás volt.

Az 1850 és
1857-iki
népszámlálás.

Az első népszámlálást — mely inkább katonai parancsszóra történt összeírás volt és csak egy cs. kir. hadnagy vezetése alatt hajtatott végre — még 1850-ben tartották meg Zemplénben. (Ol. D. 137.) Ebben az összeírásban volt egy külön rovat, melybe azt írták, még pedig teljes önkénnyel, hogy ki micsoda nyelvet beszél? Ebből azután sok furcsaság következett. Így például a túlnyomó részében már akkor is magyar Sátoraljaújhelyre nézve azt mutatta az összeírás, hogy a vármegye székvárosa tót nyelvű község és hogy a törzsökös magyar Sárospatak szintén nagy részben tót. Erre, olyanforma okoskodással, hogy Zemplén vármegyének nemzetiségi jellege tót, tehát a közigazgatás és köztörvénykezés hivatalos nyelve legyen német: életbe lépett mind a vármegye középpontján, mind pedig a járások és kerületek székhelyein a német nyelv és a német nyelv révén alkalmazásba hozták az ausztriai, cseh és morva nemzetiségű beamter-hadat. A vármegyében akkor (1851-ben) 262,317 lélek lakott és ez arra a sorsra volt kárhozható, hogy mind egy szállig osztrák-némétté legyen. Mindazonáltal az újhelyi, bodrogi, tokaji és szerencsi járásokban hivatalos nyelvnek megmaradt ideig-óráig a magyar nyelv. (Adalékok 1902. 253.)

A második, már rendszeres népszámlálást 1857 május havában tartotta Zemplénben a kassai cs. kir. kerületnek helytartósági osztálya. Ez a második népszámlálás, mely október 31-én kezdődött és a „megyei biztosok” felügyelete alatt az 1858 május 15-dikén ért véget, azt az eredményt mutatja, hogy a lélekszám Zemplén vármegyében: 254,863, tehát 7454 lélekkel kevesebb, mint volt 1850-ben. Az összeírásban találjuk a következő tanulságos adatokat: volt akkor Zemplén vármegyében római katolikus: 87,132; görög-katolikus: 73,976; örmény: 9; görög nem egyesült: 74; unitárius: 11; lutheránus: 6527, református: 50,926, nem egyesült örmény: 8; zsidó: 25,529; összesen 244,192 lélek. Az összeírás főösszege: 254,863. Hogy a 10,671 lélekkülönbözötet azután melyik hitfelekezetnek csoportösszegéhez írták, nem tudjuk. A 254,863 lélekből ismét volt pap 396, hivatalnok 760, katona 98, literator és művész 470 (notabene: a muzsikusokat is a művészek rovatába sorozta akkor a Bodrogi közön valami Prznaszki nevű hivatalos személy, a ki hivatalbeli állása szerint „nagyságos szolgabíró úr” volt), ügyész, ügyvéd és jegyző 95. Egészségügyi személyzet: 99. Birtokos: 21,956. Háztulajdonos: 6200. Mesterember és gyáros 4648. Kereskedő: 864. Juhász és halász: 44. Mezőgazdasági cseléd: 7507, mesterlegény: 396, más szolgáló: 11,065, napszámos: 14,942. Nők és gyermekek: 158,073, nőtlen férfi: 69,057, hajadon nő: 65,998, házas férfi: 46,206, férjzett nő: 47,001, özvegy férfi: 3038. Özvegy nő: 12,849. Az 1850. évi összeírás óta csak a zsidóság szaporodott 1337 lélekkel. A többi vallásbeli mind fogyott és pedig: a katolikus 937, az óhitű 4956, a lutheránus 114, a református 481 lélekkel. Zemplén vármegyében tartózkodó idegenek között 1220 férfit talált az összeírás, és volt cseh: 184, morva: 52, osztrák: 46. Van az összeírásban egy táblázat, mely az idegen földön tartózkodó zempléniek, férfiak és nők, számát mutatja. Ezek az ú. n. emigránsok és pedig: Franciaországban egy férfi (gróf Andrassy Gyula), Északamerikában két férfi (talán Kossuth Lajos és inasa), Szíriában hét férfi, három nő, Törökországban két férfi (Karove, 1848/49-ben honvéd alezredes és Molnár István honvéd-százados), Algírban egy férfi (Róth Albert orvos-doktor, újhelyi fi.)

Ugyanakkor, vagyis az 1857 és 1858. években, összeírták a vármegye mezőgazdaságának állatállományát is; e szerint kancza volt: 14,868 darab; csődör: 304; herélt: 11,171, csikó, három évesig: 7705, számar: 759, öszvér: 47, juh: 148,854, kecske: 4590, sertés: 74,426, borjú, három évesig: 59,201, bika: 634, tehén: 53,098, ökör 29,014. Összehasonlítva a két év előtt talált állapottal, a statisztika közzgazdasági visszaesést mutat, különösen az

ökörállományban, a mely 15,927 darabbal kevesebb lett, míg a tehenek száma 11,474-el fogyott.

Az összeírás munkája kevés híján 10,000 forintba került. A népösszeírás lajstromaiból hiányzik az a rovat, melyből megtudhattuk volna, hány százra rugthatott a vármegyében a politikai okok miatt rabságba hurczolt és a vármegyéből az ú. n. „bűnhődő század”-okba irgalmatlanul besorozott honvédek száma. A Rákóczi szellemű sárospataki főiskolába visszazállongott hittanhallgatók, a kik 1848-ban és 1849-ben a honvédek soraiban harcztak, az „alma mater” kebelén húzódtak meg, míg a többi, a vármegyében hazátlan bujdosók pedig: Lónyay Gábor, Szemere Miklós, Payzsoss János, Pilissy Zsigmond, Rátkay Samu, Körtvélyessy István és más zempléni nemeselek kúriáján találtak ideig-óráig menedékhelyet. Lónyay Gábor deregnyei kastélyában talált otthonra egy Lengyelországból való magyar szabadságharczos főúr is: Gráven Lajos, a rejtelmes Gráven, a ki előnevét ebből a német szóból gyártotta magának: Graf N. Kiletét csak Lónyay tudta, de soha senkinek, még a gyermekeinek sem árulta el. Gráven testestül-lelkestül magyar hazafivá lett a Lónyay kastélyban és több, mint fogadott családtag, mert Lónyay Gábor halála után ő volt a hitbizományi családtagtanács elnöke, kit a Lónyay családnak minden élő tagja szeretettel vett körül. Nevét ott találjuk az 1860. évi megyei bizottmány névsorában is. A mikor a nyolczvanas években elhunyt és a Lónyay-család sírboltjába eltemették, az egész környék szegény népe a jótevőjét siratta benne. Hátrahagyott tudományos írásait és családi iratait a deregnyei könyvtárban őrzik.

A zsandár-intézményt (Gendarmerie) még 1850-ben plántálták be Zemplén vármegye tíz kerületi biztosának állomáshelyére. A tíz zsandár-állomás közül leghírhedtebb volt a pataki. Valami kiesapott lutheránus diákból zsandár-őrmesterré vedlett túróczyi pánszláv nagy buzgósággal üldözte Sárospatakon az „alma mater” theológus ifjúságát és napról-napra házkutatásokat is rendezett. A vége az lett, hogy egy országos vásár alkalmával, a mikor egy parasztleány piros pántlikába font haját tövig levágta, bizonyosan azért, mert a piros pántlikában republikánus jelvényt látott, a nép agyonverte. Az újhelyi zsandár-őrs tisztjei, Gosztonyi, Nabich és Susevich, toleráns lelkűek voltak az üldözött honvédek és a „kompromittált”-ak irányában, sőt nem egyszer a följelentőt büntették meg, a följelentett feleknek pedig hatósági segedelmet is nyújtottak a menekülésre. Legtöbb kellemetlenséget a házkutatásokkal okozott akkoriban a csendőrség. Elég volt a besúgás, hogy valaki az emigránsokkal levelez, Kossuth-képet rejteget, vagy valami politikai indexbe vett könyvet olvas: azonnal betoppant a zsandár és tűvé tett mindent a család szentélyében és a legesekélyebb gyanús nyom alapján a kompromittáltat legott vasra verték és a császári királyi törvényszék elé állították. Volt eset, még pedig a legtöbb olyan eset, hogy a kompromittáltat a törvényszék fölmentette és a meghurczolt egyén most már becsületét akarta keresni a rágalmazó ellen; de hasztalan intézett folyamodást a császári királyi helytartósághoz Budára, a hamis följelentő megnevezése végett, a folyamodása rendszerint ezzel a hátrattal érkezett vissza: „Jelen körülmények között a kérés nem teljesíthető” (V. N. 20. l.)

Valóságos védőszelleme volt akkor Zemplénnek Szögyény Imre, a cs. kir. törvényszék elnöke Újhelyben. Mielőtt törvényszéki elnökké kinevezték, (Péterfy Károly helyébe következett a „denifitív Organisation” alkalmával 1853-ban), Zemplén vármegyének, még a szabadságharc előtt, alispánja volt. Az ő elnöksége alatt politikai bosszúból egyetlen ártatlanul megvádoltat sem engedett elítéltetni. Ezért a megyefőnök, Kapy István, föl is jelentette és össze is tűzött Szögyénynyel; de ez feddhetetlen maradt, jóllehet a följelentésben, egyebek között, ez volt írva a törvényszékről: „Ő felsége szenteséges nevét igazságtalanságokra bitorolja, a kormány bölcs rendeleteiből gúnyt űz és forradalmi dolgokkal foglalkozik.” (V. N. 26. l.)

A zsandár-kaszárnya a mai Kazinczy-utczának azon a helyén állott, melyen a királyi törvényszéki új palota épült. Ide hozták (1859-ben) rablánczon és itt tartották ideiglenesen szobafogságban gróf Károlyi Edét is a zsandárok. A gróft azzal gyanúsították, hogy az olasz Mazzini rendszerében szervezett magyar összeesküvésnek, mely forradalmi hálózatként, egész

A zsandár-állomások.

Zemplénre is kiterjedt, ő az egyik mozgató szerve. A régi törvényszéki, két emeletes házat és a hozzá kapcsolt kerületi börtönt Bécsben készült terv szerint építtették 1858-ban. A fundamentom ásásához, a mikor ősrégi, már akkor mindenkitől elfelejtett pincehelyiségek kerültek napfényre, még február havában hozzáfogtak. A építés megkezdéséről szóló emlékiratot márczius 27-én helyezték el a fundamentomba „az új épület végénél, az utczára sarkalló szegletbe, a' napkeleti oldalon.” (V. N. 64. l.) Az építést árlejtés útján egy Polacssek nevű „status generalis vállalkozó” nyerte el 5% engedménnyel, a ki azután az „építkezést által adta más öt zsidóknak, kik neki hasznat 10,000 forintot adnak.” (U. o.) Ebbe a Streit-féle fenyítő intézetbe férfi- és nőrabokat vegyesen helyeztek el. A férfirabok télen posztó, nyáron négy-nyüstös, vászon-forma ruhában jártak, fejükön sapka, lábukon topánka; a nőraboknak téli ruhája szintén posztóból készült, lábbelijök pedig papucs volt. A rablétszám 1859-ben 128, ebből férfi 88, nő 40. (V. N. 65. l.) Elelmezésük és ellátásuk a kényeztetésig jó. „A férfiakat minden léten sorba borotválta a borbély.” (U. o. 42. l.)

A mikor ennek a törvényszéki épületnek az alapkövét letették, már nem Kapy István, hanem annak hivatali utódja, *Markovics Antal*, volt a vármegye elnöke, „egy talpig becsületes úri ember”, a kinek Rothkugel, „egy erélyes német”, volt a titkára. (V. N. 41. l.) Az elnöki ügykört még 1853 augusztus 1-én vette át Kapytól, a ki „Zemplénből úgy ment el egy jókor reggel, hogy még a kapufélfától sem vett búcsút; maga Lakner, titoknok, sem tudta.” (U. o.) Meg sem állott Pestig, a hol a fia, Kapy Ede, akkor Pestmegye elnöke volt és nagy becsben állott a bécsi kormány előtt, a mit az is bizonyít, hogy atyja számára később ezer pengő forint évi nyugdíjat eszközölt ki, annak ellenére is, hogy „a Kapy István főnöksége Zemplénben valóságos calamitás volt.” (U. o. 26. l.) Markovics Antal volt az ötödik elnök, a kit Zemplén germanizálására küldött Sátoraljaújhelybe az osztrák kormány. Markovics azonban, a ki, neve után ítélve horvát származású lehetett, szíve mélyén hordozta a nemzeti függetlenség ideálját és szakasztott ellentéte volt Kapynak. Ez a szókimondó és határozott ember „a kormány elébe leplezetlenül föltálat sokat, a miket más nem mert volna megmondani” írja a kulisszatitkokkal is jól ismerős Vadnay az ő naplójában. (41. l.) Kapyt gyűlölték, Markovicsot szerették Zemplénben; hosszú, több mint hét évig tartó elnökösködésének az októberi diploma szabott határt, a mikor helyét, 1848-tól számítva, az „első alkotmányos főispán”-nak, gróf Andrássy Manónak adta át 1860 december 17-én, a mikor „tizenkét évektől fogva először nyílt meg köztanácskozási joga élvezhetése a vármegye képviselő bizottmányának.” (Várm. Lev. t. J. k. 1860.)

Az 1849-iki
bécsi «Utasítás».

Ha visszalapozunk Zemplén 1849—60. évközi jegyzőkönyveiben, sok érdekes adatot találunk a német világról. Figyelmünket megkapja első sorban az 1849 szeptember 4-én Bécsből kelt Utasítás, mely még magyar nyelven szólt a magyarokhoz és tizenkilencz pontba foglalta világos rendelkezéseit. E pontok közül kiemeljük a következőket: 1. A polgári közigazgatás feje a megyei elnök. Közvetetlen feljebbvalója a kerületi cs. kir. főbiztos. 2. A megyei főnök (Comitats-Präsident) vezeti a maga kerületében (t. i. az eltörölt vármegyében, mint földrajzi területen) a polgári közigazgatást. 3. A szolgabírák kötelesek közzétenni minden oly hadi kiáltványt, mely Haynau tábornagtól jön; viszont pedig kötelesek minden olyan hirdetményt, melynek szerzője a „forradalmi kormány”, elkoboztatni. 4. Politikai elfogatások elrendelésére a katonai parancsnokságok vannak följogosítva. 5. A felségsértéssel vádolt egyéneknek ingó és ingatlan javai lezárolandók törvényes bizonyság (szolgabíró és ennek esküdt társa) közbejöttével. 6. A Kossuth-bankjegyek kitiltatnak a forgalomból. 7. A szolgabírák világosítsák föl a népet a lázadók hitetlenségének gyalázatosságáról. Az elpártoltak a királyi kormány hűségébe visszahozandók. 8. A nép fölvilágosítandó arról, hogy az 1848. évben az úrbéri szolgáltatások megszüntetése iránt megadott engedelmet Ő Felségének kormánya teljes épségökben fenn fogja tartani. Viszont pedig a nép is köteles tiszteletben tartani földesurának törvényes jogait és tulajdonát. Kihágások eseteiben a szolgabíró jár el, főlebbviteli fórum a megye törvényszéke. 10. Az úrbériség kárpótlása kilátásba helyeztetik a földesurak számára. 11. Az 1849 márczius

4-diki álladalmi alkotmány (vagyis a gróf Stádiontól tervezett összbirodalmi Constitutio, az ú. n. „márcziusi ehárta“, melyet Ujhelyben a vármegye székházának erkélyéről hirdetett ki Draveczy elnök s kihirdetése után polgárság és katonaság jelenlétében „Te Deum“-os misét tartott), minden, a vármegyében divatozó nyelvnek jogegyenlőséget biztosít hivatalos téren. 12. Katonai hatóságokkal német nyelven kell levelezniök a politikai hatóságoknak. 15. A járás előljárójának neve ezután „kerületi biztos“ (azelőtt szolgabíró), melléje rendeltetik a segéd (adjunctus.) 16. Minden közigazgatási tisztviselő a kerületi főbiztosnak (később cs. kir. főispánuak nevezték) alája van rendelve. 17. A rossz szellemű községi előljárók azonnal elmozdítandók. Helyeikbe jó érzelmű, „Ő Felsége és kormánya iránt tántoríthatatlan hűségű egyénekből“ új előljárókat a kerületi biztos (szolgabíró) nevez ki. 18. Minden fegyver és hozzá való szerelvény elszedendő. Minden helységben az onnan való honvédek összeirandók. Idegen honvédek illetőségi helyeikre utasítandók. — Ezeken kívül szabályozta az Utasítás a húsárakat, elrendelvén, hogy azokon a helyeken, hol marhát minden nap vágnak, a jó marhahúsnak fontja 20 kr. váltó pénzben, a hol pedig nem minden nap mérik rendesen, 18 váltó értékű krajczár, végül a borjú hús fontja 22 váltó krajczár legyen. A jó és teljes mértékre felügyelni a szolgabírák (kerületi biztosok) kötelessége. Az Utasítás a vármegyéről és a községről, mint alkotmányjogi intézményről, már nem is tesz említést.

Az „Utasítás“ nyomán az ügyvédek megrendszabályozása és a közadózás reformja következett. Az ügyvédi ezenzura alól fölmentettek: Kossuth József, Stenzel Dániel, Nyevezkey József és Vályi István, mint nem kompromitált egyének, a többieket mind megcenzurázták ugyan, de egyet sem rejiciáltak. A „kompromittáltak“-at, vagyis a szabadságharcban fegyverrel küzdött hazafiakat elmozdították az ügyvédekéstől, így: Karossa Endrét (1860-ban vármegyei tisztii főügyész), Tamaskó Józsefet, Oláh Dánielt (1865-ben országos képviselőjelölt), Farkas Lajost. A „legkegyetlenebb barikadőr“-nek, Szakácsy Dánielnek pedig, a ki háromszor is folyamodott, hogy engedjék el neki a ezenzurát, mindig csak azt felelték, hogy ne alkalmatlankodjék a helytartóságnál. Szakácsy azonban furfanghoz fordult és az akkori kormány lapjába, a Budapesti Hírlapba, cikket írt, a melyekben ekegig magasztalta a német nyelv szépségét, noha egyetlen szót sem tudott németül. Ennek végre is az lett a következése, hogy Szakácsy a silentium alól kiszabadult.

Az adóösszeírást a legnagyobb szigorral foganatosították. Gróf Szirmay Sándor cs. kir. kerületi főispán túlzott kérlelhetetlenséggel vezette az összeírást, még a saját vagyonával szemben is; de később ő maga panaszkodott az adótehernek elviselhetetlenül súlyos volta miatt Ritter von Seppenburgnak, a ki Zélig mellett első adófelügyelője volt Zemplénnek. (V. N. 13.) Az adóreformban legnagyobb visszatetszést szülte az ú. n. „emésztési adó“ életbe léptetése 1850 április havában. A magyar világ és a német világ, adózás tekintetében, így viszonylott egymáshoz: az 1847-ben Zemplénre kivetett házi adó: 119,645 frt, hadi adó: 71,602 frt, hadfogadó adó: 1248 frt volt. 1855-ben, csak a közvetlen adó, már 386,826 frt volt, és pedig földadó: 215,956 frt, kereset adó: 62,384 frt, házoszály adó: 13,815 frt, jövedelmi adó: 17,303 frt. Landes-Zuschlag (országos pótagó) 25,789 frt, Grund-Entlassungsfund 51,578 frt. Tehát hiába szüntette meg az Utasítás 1849-ben a házagót, 1855-ben már viselte a vármegye közönsége a házagót is; sőt még az ú. n. „önkéntes nemzeti kölcsön“-ből is Zemplénre egy millió forintot vetett ki a kassai helytartósági osztály (V. N. 49. l.) és ezenfelül követelte a „magas aerarium“ még azokat a rég múlt időkben behajthatlanul maradt inséges és egyéb kölcsönöket is, melyeknek összege 150,000 forintra emelkedett már az 1854. évben. (U. o. 46. l.) Az önkéntes nemzeti kölcsönből, hosszas tárgyalás és nagy alkudozás után, Sátoraljaújhely 30,000 forintot, Sárospatak 16,000 forintot vállalt magára. Az adóprés különben egyre erősbödött. 1856-ban 417,105 frtot, 1857-ben pedig már 600,331 frtot sajtolt ki az adózó közönségből (Adalékok 1903. 96. l.), bár az is igaz, hogy a kiélt vármegyének súlyosabb teher volt akkor az a 600,000 forint, mint a minő ma a 3.600,000 korona. Kiéltnek pedig azért nevezzük az 1848-at és 49-et túlélt vármegyét, mert egykorú följegyzésekből olvassuk, hogy a magyar, osztrák és orosz had-

Az adóösszeírás.

sereghez tartozott és a vármegye területén keresztül-kasul járt csapatok ellátása alkalmával több, mint egy millió fegyveres népet etetett, itatott kényszerűségből. (Vadnay naplója, 31. l.)

Mikor egyszer Szemere Miklós, lasztóczyi otthonában, kifakadt a német világ adóprésének elviselhetetlenül súlyos volta miatt, az asztalánál hivatlan vendégül letelepedett Ritter von Seppenburg azt adta feleletül, hogy: „a kinek nem tetszik, le is út, fel is út Amerikába!” (M. I. ny. főisp. szóbeli közlése.) Midőn pedig később Seppenburg kénytelen volt Zemplén vármegyéből távozni, Lasztóczy körül elesípték és elverték; mikor a fejére kapott egyet, azt mondták neki „Nesze Kopfstener”, mikor pedig a hasára ütöttek: „Nesze Verzehrmgsstener”. (M. E. ny. alispán szóbeli közlése.)

Az okmány-bélyeg a német világnak már a második évében, 1850 október 1-én, jött gyakorlatba; a dohány-monopólium pedig 1851 márczius 1-én. Eleinte 40 □ ölnyi, később 20 □ ölnyi saját területén és a saját maga szükségletére, □ ölenként 4 pp., később 12 pp. kr. taksa fizetés ellenében, megengedték minden folyamodónak a dohány termesztést; később (1855-ben) már csak kivételesen adtak ilyen engedélyt. A kincstár részére Zemplénben akkor még kevés dohányt termesztettek. Leghíresebb volt a rátkai, golopi és ondi, legkiterjedtebb volt a pataki határ dohányja. A beváltásnál úgy bántak el a dohánynyal, hogy „a termelő sírva nézett utána.” (V. N. 28) Zemplén vármegyének politikai adminisztrációja (tehát ide nem értve a törvénykezést, es. kir. zsandárságot, adóügyi igazgatást s több effélét) 1853-ban 40,740 frt 33 krba került; a közigazgatás szervezése után pedig, 1855-ben, 81,363 frt 07 krba került, mely összeg 1858-ban már 158,407 frt 90 krba emelkedvén, abból 19,561 frt 34 krt a „Landesfond“-ra utaltak át. (V. N. 44. l.)

Az 1852-iki
császár-
látogatás.

1852-ben a császár személyes látogatásával Zemplén vármegyét is szerencséseltette. Grünne tábornok kíséretében. Fogadtatása Nagymihály városban volt. Vitéz Vinceze apát, római katolikus főesperes, magyar beszéddel üdvözölte az ifjú császárt, mire a felség is magyarul válaszolt. A bemutatás Sztáray grófnő nagymihályi kastélyában volt, de a főurak sorából csak néhány kamarás jelent meg. Ő felsége a községek bírái és előljárói közül csak a tokaj-hegyaljaiakat bocsátotta maga elé és azokkal leereszkedően beszélgetett. Tót volt több kocnyi és mindegyiknek kezében folyamodás, melyeket a császár elindulásakor kezéjébe vetettek. (U. o. 37. l.)

Albrecht
főherceg
Zemplénben.

Az 1852. év őszén Albrecht főherceg, Magyarország es. kir. helytartója, látogatott el Zemplénbe és Sárospatakon, hol a es. kir. helytartó herceg Bretzenheimnak volt a vendége, bemutatták neki a megyei tisztviselőket. Kapy elnök magyarul üdvözölte a főherceget. Üdvözlő beszédét németül is el akarta mondani, de még csak el sem kezdhetette beszédének tolmácsolását, a főherceg máris intett, hogy hagyja abba, mert, mondotta a főherceg németül: „mindent értettem”. Patakról a Bodrogközre ment a főherceg kíséretével, a Bodrog és Tisza áradását megszemlélni. (V. N. 37. l.)

Olaszországi utazásának befejezése után (1857 május végén) másodszor látogatta meg Zemplén vármegyét a császár és ekkor már a császárné társaságában jött. Olaszországi utazása alkalmával nemesak amnesztiát adott a császár lombardvelencei alattvalóinak, hanem kijelentette azt is, hogy a katonai kormányrendszer napjai meg vannak számlálva. (Marczali: id. m. 862. l.) Magyarországon tehát éledt a remény s a mikor az uralkodópár beutazta hazánkat, a nép mindenütt szeretettel üdvözölte őket. „Zemplén mindent elkövetett, hogy császáraját 's imádott császárméjáját, millió alattvalók édes anyját, földén méltó fénynyel üdvözölhesse 's fogadhassa. Tarczalón a kamarai tisztartó lakja valóságos fejedelmi kéjkastélylyá varázsoltatott” (Adalékok: VI. évf. 94.) A megye főnöke négy hétig Tarczalón lakott, hogy a fogadtatásompáját előkészítse. A császári párt Tokajba várták a „Pannonia” nevű gőzössel és onnan Tarczalig diadalkapuk emelkedtek az országút mentén. Messzire tündöklött a tokajhegyaljai zsidóknak keleti pazar fénynyel kiállított diadalkapujok. Egy másik diadalkapu göncei boros hordókból volt egygyé róva, a harmadiknak két kapufélfája sóból épült piramisok voltak. Ebbe a fogadtatásba azonban a végzet keze beavatkozott. Hiób-hír érte utól a Zemplénhez már közel járt felségeket: elsőszülött gyermekök, Zsófia főhercegnő, halálhíre († május 29-én). A császár és császárné, körútjukat

megszakítva, Bécsbe siettek és helyettük Albrecht főherceg jött Tokajba, Zemplén hódolatát fogadni, de ő is csak egy napig időzött ott.

Elmaradt a császári pár zempléni látogatása, de nem maradt el az amnesztia. Gróf Andrassy Gyula kilencz évig tartott számkivetés után újra visszatért ősi kastélyába, Tóketerebesre. Es azután „procul negotiis” három évig élvezte ősi otthonát, ellentmondva a Mazzini-féle titkos összeesküvésbe, az emigráció aknanunkájába magukat beleártott hazafiak vele való incselkedéseinek, a mely összeesküvést, mint rendszert, Andrassy Gyula, a kinek egyébként minden szavára és mozdulatára Bécsből fizetett titkos kémek vigyáztak, még legmeghittebb barátai előtt is fantazmagóriának nevezett. (M. I. ny. főisp. szóbeli közlése.) Bekövetkezett, 1867-ben, a mit Széchenyi István, megjövendőlt (1860-ban), hogy tudniillik Magyarország kibékül az osztrák császárral és valamikor Andrassy Gyula lesz Ferencz József államkancellárja. Előbb azonban, míg ez a jóslat valósággá vált, nagy válságokra és keserű tanulságokra volt szükség, mikor a felek közül az egyik lemondott az abszolút hatalomról, a másik a fegyveres ellenállásról. (Marczali id. m. 859. s köv. II.)

1859 december 30-án, Kazinczy Ferencz születésének századik évfordulója, egyszersmind a Kazinczy-mauzoleum fölavatása alkalmára, országos jelentőségű emlékünnepet rendezett a vármegye. Az alkalmi megnyitó szónoklatot, kardosan, díszmagyarba öltözve, báró Sennyey Pál mondotta, úgy tüntetvén föl ezt az ünnepet, melyben az egész ország résztvett, mint törhetlen nemzeti egységünk tanúságát, szellemi gyarapodásunknak diadalünnepét. Kazinczy halhatatlan érdemeit Erdélyi János, a sárospataki főiskolának híres tanára, méltatta. Szemere Miklós alkalmi ódáját Matolay Etele szavalta el. Mikor az ódának ezt a versszakát interpretálta a szavaló: „Esküdd, a késő hála bánatával — *Esküdd hazám*, e néma hant fellett, — Hogy: nagy fiadnak, a mit álma rajzolt, — Valóvá hímzi áldozó kezed . . .” egy hang a hallgatóságból kiáltani kezdte: Esküszünk! És a következő pillanatban már 5—6000 jelenvoltnak szívéből visszhangzott a lelkesült kiáltás: Esküszünk! Esküszünk! Még hatalmasabban lángolt föl a magyar nemzeti lelkesedés tüze Sárospatak ősi falai között, 1860 július 8-án, a mikor közel húszezer főnyi közönség gyűlt össze a „reformált Rákóczi főiskola” háromszázados főnnállásának ünnepén, a mikor tizenegy évig tartott elnyomatás után újra fölzendült ott a Rákóczi-induló. Báró Vay Miklóshoz, az egyházkerület újonnan választott főgondnokhoz, ugyanakkor, 300 fáklya fénye mellett, üdvözlő beszédet intézett a sárospataki főiskola tanuló ifjúságának szónoka. Ekkor mondotta Vay, az ifjúsághoz intézett válaszában, ezt a szállóigévé vált buzdítást: „a mit a háromszáz éves anyától tanulnak, azt fordítsák a nyolekszáz éves anyára, a hon, javára.” (Hazánk, időszaki folyóirat: II. évf. 512. l.)

Uj korszak hajnalodása kezdődött az októberi diploma hatása alatt Zemplén közéletében is az 1860. évi december 17-ével. Lehoczky László főispán helyére ismét zempléni főúr, gróf Andrassy Manó ült. 1848 óta, mikor gróf Andrassy Gyula a főispáni székről, a zempléni nemzetörtség élén, a szent-tamási magyar táborba távozott, újra alkotmányos főispán nyitotta meg Zemplénben a „bizottmányi gyűlés”-t. Az októberi diploma alapján halottaiból föltámadt vármegyének arról az 1860. évi december 17-iki közgyűléséről emlékező jegyzőkönyv így szól: „Főispán úr . . . mindenek előtt az egek Urához intézett buzgó fohászszal kezdé meg beszédét, ki bennünket a sok szenvedések után végtére is az ígért földére szerencsésen elvezérelt . . . és megható szavakkal érintvén a multnak fájdalmait . . . fölkérte a rendkívül nagy számban jelen volt megyei közönséget, hogy 12 évtől fogva először megnyílt köztanácskozási jogaik élvezhetésére méltó súlyt fektetvén, őt a húzamos évek óta nem gyakorolt pályán böles tanácsaikkal istápolják. Egyszersmind pedig szent fogadását, hogy tudniillik ezután Zemplén közboldogításának fog élni, az egész gyűlés színe előtt eskümondással megpecsételte.” (Ltár. Közig. Jk. 1. és 2. l.)

Az októberi diploma alapján helyreállott vármegyei rendszert Zemplénben az 1860 december hó 17-én megválasztott 1146 tagú „bizottmány” léptette életbe. E bizottságban egytől-egyig ott találjuk a volt nemzetörök, honvédek, úgyszintén az 1849-iki ú. n. „zempléni lovasesapat” és az emigránsoknak akkor élt zempléni tagjait mind. A zempléni főrangúak közül is

A Kazinczy-mauzoleum felavatása.

Gróf Andrassy Manó.

Az 1860. évi
bizottmány.

mindazokat, kiknek tevékeny részük volt az 1848 és az 1849 megteremtésében, egyszersmind az azt követett nemzeti megaláztatás végigszenvedésében. Az 1860. évi bizottmánynak oszlopos tagjai ezek: Albert Pál, gróf Andrássy Aladár, Arday Károly, Azary Mihály, Bajusz József, Balogh Antal, István és Károly, Batta Pál, Bárczy János és József, Bernáth Albert, Dániel és Menyhért, Boronkay László, (a ki az ú. n. egyetemi légióban harczolt), Borsi István, Bódogh Károly, Bujanovics Rudolf, gróf Buttler Sándor, Cseley Gusztáv és János, Cserép András, Cserépy Károly, Dercsényi Kálmán, Evva Károly, Farkas Lajos, Fekete János, Fesztióry József gör.-kath. lelkész, Fodor István, Füzesséry Gyula, Füzy Károly, Gógh Antal, Gőcze Bertalan, Hauzer Vilmos, Hlavathy János, Horváth József és Pál, Hubay Miklós, Kanta Vilmos, Kapossy Menyhért rom. kath. lelkész, Karossa Endre, Karsa Ferencz, Kazinczy István, gróf Károlyi Ede, Kerekes József, Képes Károly, Klobuciczky László, Komáromy István, Koncsol István, Kossuth Gusztáv, Mihály és Pál, Kún Dániel, Lácza Károly, Lehoczky Miklós, dr. Lengyel Endre, báró Luzsénszky József, Major István, Marschalkó Tamás, Matolay Etele és Viktor, Mezőssy László és Gusztáv, Milkó Alajos, Molnár István, Müller József, Nagy Gerson, Gyula és Károly, Nyeviczkey Kristóf, Nyitray József, Oláh Dániel, Gyula és Miklós, Oleváry György, Payzsoss János, Paleta Lajos, Palóczy László, Pálkövy Antal, Potoczky Imre, Prámer Alajos római katolikus lelkész, Prihoda Lajos, Raksányi Antal, Rác Béni, Reviczky József és Tamás, Reskó Agoston, Réthy Pál, Román János, báró Sennyey János és Lajos, Somogyi János, Soós József rom. kath. lelkész, Sóhalmy György, Stépán Antal, Szemere István és Miklós, Szepessy Gusztáv és Péter, Szerviczky Antal, Székely József, Szép Gedeon, Szirmay Tamás, Szkarosy József, Szölényi József, gróf Sztáray Ferdinánd, Tamaska József, Ubrisy János ref. lelkész, Újfalussy János, Vass Gyula, Vályi István, Vékey Gedeon, Wiczmány Mór és Viktor, Vladár Kristóf és Tamás, Zábráczky Elek és Ottó, Zámory Ödön, Zöldy Antal és Zsiday István. Összesen tehát 120. Közhatározatilag és mintegy ünnepies tanúsításául annak, hogy az 1841. esztendőben szerkesztett és 1849. évig gyakorlatban tartott megerendszernek ez az 1860. évben választott bizottmány történeti folytatása: az 1146 bizottmányi tag neve elé az 1848. évi törvények alkotásában résztvett zempléni két követ, t. i. a gróf Andrássy Gyula és Lónyay Gábor neveit is odajegyezték. (Jk. 1860. 2. és 3. ll. közt.) Így tehát nem lehet csodálnunk, hogy Bécsben Zemplénnek 1860-diki bizottmányát is „rebellis“-nek tekintették, következésképpen egy év múlva (1861 novemberben) már menesztették szintén.

Az 1860-iki
tiszttűjtás.

1860 december 18-án vette kezdetét az alkotmányos tisztűjtás. Elvben ezt az aktust is ott kezdték, a hol 1849-ben május havában végezték. Mint-hogy ugyanis az 1849 május 15-én tartott tisztűjtáskor megválasztott Cseley János most nem kívánta újra való jelöltetését, közakarattal első alispánná Komáromy Józsefet és második alispánná Szirmay Józsefet választották. A többi tisztségre pedig: Evva Andrást főjegyzővé, Karossa Endrét főügyészé, Somogyi Jánost házi pénztárossá. Főszolgabírák lettek: Kossuth Pál a bodrogi, Dercsényi Kálmán a nagymihályi, Marschalkó Tamás a hegyaljai, Szirmay Pál a homonnai, Molnár István a terebesi, Cseley Gusztáv a varannai járásokban. Szavazás csak Molnár István és ellenjelöltje, Payzsoss János között volt: amarra 312, emerre 259 szavazat esvén. Tehát az 1146 bizottmányi tagoknak fele vett részt a tizenegy év óta most először gyakorolt restauráción. Megválasztották még: Somossy Inrét első aljegyzőnek, Kossuth Gusztávot másod-, Füzesséry Gyulát harmad-aljegyzőnek és Vékey Gedeont első tiszti alügyésznek. Alsószolgabírák lettek: Vass Gyula a középpontban, Jekelfalussy Sándor a sztrokai, Újfalussy Mihály a zsalobinai, Horváth Pál a mezőlaborezi, Bovankovics Pál a sztakesini, Szirmay Tamás a deregyei, Boronkay László a rákóczi, Wiczmány Viktor a gálszécsi, Reviczky József a zempléni, Steinez Károly a bodrogi-latorezai, Orosz Sándor a tiszai, Balogh Károly a pataki, Nagy Gyula a szerencsi, Füleky László a gesztelyi, Lehoczky Miklós a dobrai kerületben. Esküdtek: a bodrogi kerületben Bárczy József és Somogyi János, a terebesiben Izsépy Miklós és Pilissy Ede, a nagymihályiban Derekassy József és Füzesséry Tamás, a homonnaiban Major István és Füzesséry Miklós, a varannaiban Füzesséry Menyhért és Oroszy Tamás, az újhelyiben Fodor

István és Stépán Antal, a gesztelyiben Olchváry Bertalan, a szerencsiben Szabó Gábor, a patakiban Csengery József és Kerekes Gáspár, a latorczaiban Bessenyei Sándor, a tisztaiban Evva Károly, a zempléniben Kozma Pál, a gálszécsiben Pekáry Sándor, a deregnyeiben Kulin Gyula, a rákócziiban Rácz Pál, a sztakesiniben Tremmel Károly, a mezőlaborcziiban Haraszthy József, a zsalobinában Schmidt Károly, a sztropkaiban Gerzanic Bertalan, a dobraiban Újfalussy Endre és végül a tokajiban Szenczy László és Szabó Lajos. Számvevő: Somogyi István, másod alügyész: Matyasóvszky Kálmán. Gőcze Tamás levéltárost, azon az alapon, hogy az 1849 május 15-iki választástól nyerte a megbízását, hivatalában meghagyták. Várnagy lett Bárczy János. Mérnökökké Lengyel Sámuel és Gregorovics Antalt választották. Főispáni kinevezés révén nyerték hivatali állásaikat: Breznay István és Novák Antal főorvosok és Weisz Armin középponti orvos, Járásorvosok a Bodrogközön: Klimó Menyhért, Nagymihályon: Mráz Lajos. Varannón: Pekarik Endre, Gálszécsen: Obláth Mór, Tokajon: Székely József, Szerencsen: Szalkószky József, Homonnán: Thomán Dávid, Sztropkón: Mauks Leopold. Csendszitosokul kinevezettek: Molnár János az újhelyi, Fáy Pál a szerencsi és gesztelyi, Ferenczy János a tokaji, Léway a nagymihályi, Csanálosi Károly a bodrogközi, Kacsóvszky Antal a homonnai és varannai, Pálkúthy András a terebesi kerületekbe. (Lev. t. jk. 1860. 10—18. ll.)

Az alkotmányos ősi intézmény, a vármegye helyreállítása során Zemplénben sem találjuk annak a nyomát, hogy 1860-ban a törvényszék tisztikarát is restaurálták volna és pedig azért nem, mert annak küszöbön levő új szervezését közeli kilátásba helyezte a cs. kir. udvari kancellária. Épp azért az alispánnak bírói, illetve törvényszéki elnöki szerepkörét csakis az 1848. X. t.-cz. 3. és 4. §§-ban körülírt úrbéri esetekre korlátozták, mely eseteknél rendes bírótársai a szolgabíró és az esküdt voltak. (Megyei Rendszer. Kiadta: Zemplén megye közönsége. Sárospatak. 1861. A 30. lapon.)

A tizenegy esztendő hosszán vonszolt rabbilinesből fölszabadult vármegye immár lelkesülten kezdett intézményes életének folytatásához. Mindenek előtt megbízott egy küldöttséget, hogy emlékiratban örökítse meg „az idegen törvények és bírák türhetetlenné vált igája alatt lefolyt idők (1849—1861) nehéz fájdalmaikat.“ (Id. jk. 24. l. 5. sz.). Ennek a memorandum-író küldöttségnek Erdélyi János, a sárospataki tudós professzor, Szirmay Ödön, Mezőssy László, Nyeviczkey József, Reskó Gusztáv, Oláh Dániel és Matolay Etele lettek a tagjai. (Sajnos azonban: ez a hét tagból álló küldöttség adós maradt munkálatának benyújtásával.) Egy másik küldöttséget pedig, melynek elnöke Komáromy József első alispán és a tagjai Szögyény Imre, Nyeviczkey József, Karossa Endre és Evva András voltak, az „1841. esztendőben szerkesztett és 1849. évig gyakorlatban is tartott meyerendszer“ kidolgozásával bízta meg a vármegye. (Ez a vármegye-törvénye el is készült, sőt 200 példányban ki is nyomtatott; de életbe nem léphetett, mert a vármegye fölött újra megkondult a halálharang. A nagybecsű munka, a melyet 1861 április 15-én hitelesítettek, 86 oldalra terjed és XIX czikkelyben sorolja föl a tisztviselői kötelességeket, nem egy helyütt didaktikai módszerben. Valóságos kátéja ez a törvényhatósági közigazgatásnak; többi között kimondja (69 l.), hogy „minden országos ajánlások és segedelmek“ csak a vármegye közönsége részéről megállapított kulcs alapján és a közgyűlésnek jóváhagyása után vehetők foganatba; más helyütt pedig (5. l.) élő tiltakozást is tartalmaz ekként: „az adónak mostani mennyiségét és az egyes adókötelesekre lett kivetését... mint a melyek nem alkotmányos úton lettek megszabva és létrehozva, törvényes érvényűnek el nem ismerheti, hanem ennek alkotmányos útoni létrehozatalát a legközelebbi törvényhozástól várja.“

A vármegyének ez az elvi álláspontja, párosulva az első alispán erélyességével, szolgált okul a maga nemében példátlan összekülönbözésre a helytartótanáccsal. Erről a történelmi jelentőségű összekülönbözésről a következőket jegyezte fel a történetíró.

1861 július 1-én az adó erőszakos behajtására a Sátoraljaújhelyben állomásozott Schmerling-ezredbeli katonaságnak egy különítményével megerősített zsandár-csapat a vármegye házában „nemcsak a fő- és alispáni, hivatalos lakszobákat, hanem a megye tanácstermét is, az ajtók feltörésével,

A zemplén-megyei „Rendtartás“.

A vármegye-házát megszállják a zsandárok.

erőszakosan elfoglalta". Az első alispán, Komáromy József, az 1861 július 1-re kitűzött közgyűlésnek megtarthatása érdekében fölszólította a katonaság és zsandárság hadnagyát, Wéber Károlyt, a vármegye ősi gyűléstermének kiürítésére. A hadnagy nem engedelmeskedett. Erre az első alispán, úgyszintén a júliusi közgyűlésre megjelent bizottmányi tagok és tisztviselők is a sátoraljaújhelyi kegyesrendűeknek hazafias készséggel átengedett klostromába, vagyis annak templomszerű ebédlőjébe tették át a közgyűlést. A piaristák ebédlőjében megnyitott közgyűlésen bejelentette az első alispán, hogy a „megye házának katonaság által ellenséges módon lett megszállását . . . a főispánnak sürgöny útján tegnap (június 30-án) feljelentette." A közgyűlés (jelenvolt tagjai közül ma már csak Bajusz József és Molnár István vannak életben) „meglepetve a katonai parancsnokságnak azon merénylete által, miszerint az igazság kiszolgáltatására szolgáló, ugyanezért mindenkinek tiszteletet parancsoló és még az ellenséges idegen hadak által is dulástól megkímélt szenthelyeiket, a fennálló békés idő közepett, a különben bizodalmat követelő hatalom fegyveres szolgálainak oda lett behelyezésével megfertőztetni nem tartózkodott . . . a kegyesrendű tisztelendő atyáknak teremök átengedésébeni készségüket meleg köszönettel fogadták." A jelenvoltak figyelmét épp e kínos ügy felett folytatott tanácskozás kötötte le, a midőn gróf Andrássy Manó főispán a terembe lépett. „Általános felállás közben tett Eljen kiáltás után mondotta a főispán, hogy a „megye szorongatott helyzetét megértvén, sietett osztolni a megyével a reá mért kedvetlenségekben, különösen pedig a teendőik felőli tanácskozás vezetésének főkormányzói tiszte szerint élére állani." A zsandárhad és katonaság azonban, a hadnagy úr vezetése alatt, betolakodott a kegyesrendi atyák ebédlőjében tanácskozott közgyűlésre is. A főispán azonnal való távozásra szólította föl a hadnagyot és szuronyos csapatát, de az makacszkodott. Ekkor a főispán feloszlatta a közgyűlést ezzel a tiltakozó kijelentéssel: „megyénk méltósága és tekintélye a most látottak által meg lévén gyalázva, tanácskozásunk alkotmányos szabadsága pedig az önkénykedő katonai hatalom által le lévén rombolva . . . a hatalom ugyan elveheti pénzünket, de szíveinket magától végképp elidegenítvén, a bizodalmat, melyet deczemberi (t. i. az 1860. évi deczember 16-iki) leiratában óhajtani látszott, nem állíthatja többé vissza soha . . . a bizottmányi tagokat a minél szilárdabb összetartásra, békés tűrésre és egyértelműségre hazafiúi meleg szavakban buzdította. . ." A jobb jövő iránt való reménnyel vett búcsút az ősi közgyűlés a klostrom ős falaitól. De a jobb jövő még nem volt oly közel, mint azt 1861 július 1-én hitték.

Ez incidens néhány hónappal megelőzően, vagyis az 1861. év február havában, az 1848. V. t.-cz. alapján, előkészületeket tett a vármegye az országgyűlési követek választására, nyolcz választókerületre osztván az egész vármegyét és megalakítván a középponti választmányt is. Kik voltak tagjai e választmánynak: nem maradt hivatalos irat, melyből tudhatnók. Két politikai pártra oszlott a választó közönség, az ú. n. fölirati és a határozati pártra. Amaz egyezkedni kívánt az ország alkotmányos jogaira nézve; emez, az 1848. évi törvények alkotmányjogi alapján állva, követelését országos határozatba kívánta foglalni. Zemplénben a fölirati párti országos képviselők jutottak viszonyos többségbe; ugyanis megválasztattak fölirati program alapján az újhelyi kerületben: gróf Andrássy Gyula, a terebesiben: Molnár József, a nagymihályiban: báró Luzsenszky József, a bodrogköziben: báró Sennyey Lajos, a lizkaiban: Lónyay Gábor, a mádíban: Kazinczy Gábor; harározati párti alapon nyertek mandátumot a homonnai kerületben: Bujanovics Rudolf és a megyaszaiban: Mezóssy László. A radikális irányzat tehát a mérsékelt ellenzéki fölfogással szemben kisebbségben maradt és így Zemplén vármegye az 1861. évi április 2-ára Budára összehívott nemzetgyűlésen előreláthatóan hajlandó lett volna az uralkodó és a nemzet között támadt közjogi nagy kérdésekre nézve egyezkedni. Amde abból a nemzetgyűléséből, a mely hívatva lett volna a hatalom fülébe dörögni, hogy a végenyészet szélén is „Él a nemzet a hazán", augusztus 21-én már feloszlata lett. Schnerling a megyei gyűléseket, ezeket a „kis országgyűlések"-et is feloszlatta, kiadván a magyar nemzettel szemben a szálló igévé vált jelszót: „Mi várhatunk." A felirati párt részéről szónoklataikkal kitűntek, Deák Ferencz mellett, a

zempléni követek közül Andrassy Gyula a ház alelnöke, és Kazinczy Gábor. (Mareczali: id. m. 878. l.) Az Ausztria és Magyarország közös viszonyait tárgyaló 15-ös albizottság gróf Andrassy Gyulát választotta elnökéül. (U. o. 885 l.) Zemplén, a Schmerling-féle felosztás ellenére, ebben az időszakban utolsó közgyűlését 1861 szeptember 18-án tartotta, elintézvén az 1860 december 17-től 1861 szeptember 18-ig összesen 1246, a vármegyei törvényhatóság jogköréhez tartozott ügyet.

Az 1860 december 17-én s a rá következő napokon megválasztott alkotmányos vármegyei tisztikar, úgy a főispán is, „a sarkalatos hazai törvényeken alapuló megyei ős szerkezet ellen ismét elkövetett sérelem miatt óvását kifejezvé”, lemondását benyújtotta november 14-én az országbíróhoz. Példáját követték a törvényszékiek is.

Provizorium.

Jött a „provizorium” ismét Lehoczky Lászlóval, most már mint főispáni helyettessel és tartott ez az ú. n. tisztiszékekkel való megyei kormányzat — melynek szándéka „az elnyomatás folytatása és a jogfosztás (Verwirrung) elvének következetes keresztülvitele volt” (U. o. 881. l.) — egészen az 1865. évi október 19-ére újból egybehívott „bizottmányi gyűlés”-ig, mely alkalommal már, a hétszemélyes táblához előbb váltóbíróvá kinevezett Lehoczky László helyett az újonnan kinevezett főispán, gróf Sztáray Ferdinánd elnökölt, a ki ugyanakkor tartotta ünnepies beiktatását új főispáni méltóságába.

Egyéb vonatkozó hivatalos irások híjával, az 1861/62. évi házi pénztári számadásból tudjuk meg, hogy e provizórium ideje alatt kik vállaltak közhivatalt és kik voltak az ügyvezető megyei tisztviselők Zemplénben.

Füleky György első alispán, egyszersmind törvényszéki elnök és Reviczky Imre másod-alispán voltak fejei Zemplénben a Schmerling-lovagjai gúnynévvel illetett provizorius tisztikarnak, melynek többi tagja, névszerint: Rozgonyi József főjegyző (a ki Draveczky Alajos megyefőnök távozása után, még 1850-ben, elnökjelölt is volt), Lehoczky Kálmán első aljegyző (a főispán fia), Szerdahelyi Károly másod-aljegyző, Eöry F. Miklós harmad-aljegyző, továbbá Stépán József, kezdetben alügyész, később tiszti főügyész, Gönczy Albert tiszti másod-alügyész, Ecsedy Tamás főpénztárnok, Fekete János árvapénztári ellenőr, Pehovics János főszámvevő, Pauer Milos alszámvevő. Politikai színehagyottság jellemzi a provizóriumnak megyei törvényszéki ülnökeit is. Neveik ezek: Albert Pál (1872-ben, a mikor Zemplénben is különvált a királyi törvényszék a megyei árvaszéktől, árvaszéki első ülnök), Antóny István, Fekete József (1872-ben kir. törvényszéki bíró) Hudich János, Kulin Pál, Nyomárkay József, Stanczl Károly, Steiner Ferencz és Vadnay György. Törvényszéki tanácsjegyző volt Krasznapolszky Gusztáv. Főszolgabírák voltak: Eperjessy István, Füzesséry Bertalan, Horváth József, Izsépy László, Ladomérszky Antal, Széchy Mihály (előbb ülnök a törvényszéknél) és Tóth Sámuel. Alszolgabírák: Bekes Ede, Bojtsik Endre, Gőcze Bertalan, Hunyor Sándor (1872-től törvényszéki bíró, később törvényszéki elnök Egerben), Kelemen Antal, Kigyóssy Albert, Kiss Károly (később törvényszéki bíró), Kulin Gyula (később törvényszéki elnök Máramarosban), Kükemezey Péter (később járási közgyám), Olesváry Bertalan, Petrassovits Sándor, Szenczy László (később szolgabíró,) Szilágyi Pál (később számvevőségi irnok), Ujfalussy Endre (később jhelynek, mint nagyközségnek, utolsó főbírája) és Vadászy Dániel (időközben követte az alkotmányos, vagyis az 1860. évi tisztikar példáját és ő is lemondott). Az esküdtek száma huszonhárom, névszerint: Antalóczy Antal, Bencsik Sándor, Benkő Károly, Bistey Lajos, Eperjessy Imre, Fodor Napoleon, Fröhlich Gyula, Gerzanicz Béla, Gőcze Tivadar, Kozma Pál, Labáth Béla, Makkay Miklós, Meskó Károly, Novák Gyula (később Tokaj főjegyzője), Oláh Gusztáv, Séra István (később szolgabíró), Simig Sándor, Schmidt Károly (később, a m. kir. honvédség újjászervezésekor, százados Ujhelyben), Szabó Bernát, Szabó Mihály és Takács Sándor (később, Novák Gy. elhalálózásakor, Tokaj főjegyzője) és Tremel Károly. Még a vármegye „földmérői” is változtak ebben a göröngyös Schmerlingvilágban. Közülök Szubszilvány István és Hansky László megyei mérnökök nevei maradtak fenn emlékeztetőül. Orvosokul a régiék maradtak meg, számukat csak a két állatorvos, Kemecey Ferencz és Baksay Pál szaporítja. Jellemzi ezt a tentafogyasztó Schmerling-időszakot egyebek között az is, hogy

Zemplénben akkor a megyei irnokok száma nem kevesebb, mint huszonöt (egy közöttük olyan, a ki mint törvényszéki bíró kevélykedett a Bach-időszakban). Négy tiszti hajdú, két posta-huszár, két kulcosos káplár, huszonnolcz tömlőcz-hajdú — egy őrmesternek, mint tömlőcztartónak, kommandója alatt — képviselik a magyar sujtásos díszet ebben az időben, a Schmerling-lovagok kaput-rokkos alakjai között. A várkapitány várhadnagya Vöröss Vendel volt. (A vármegye 1861/62. évi számadásából).

Hogy fogalmat alkothassunk magunknak arról, mily tetemes pénzüsszeget emészített föl Zemplénben évente a provizórius közigazgatás, melynek költségeihez a sátoraljaújhelyi császári királyi adóhivatal kilencz részletben utalványozott évi 133,800 forinttal járult, ide iktatjuk ezt a kivonatot a házi pénztári számadásból: 1861/62-ben a vármegye bevétele, ide értve az állami javadalalmazást is, összesen 134,601 frt 42 kr. volt. Ezzel szemben az összes kiadás 101,699 frt 37 kr., melyből a tisztviselők fizetése 60,713 frt 31 kr. (ebben az első alispán fizetése 1700 frt), csendbiztosok és 34 pandur fizetése 8,333 frt 25 kr., megyei huszárok és hajdúk fizetése 7,399 frt 34 kr., ugyanazok ruházata: 4,880 frt 51 kr. (a vármegye szabója előbb Boka Károly, később Sebeök Antal volt), útbiztosok és útkaparók fizetése 2,951 frt 59 kr., megyeház fentartása 2,320 frt, írószerek, nyomda, tűzifa 4,619 frt 31 kr., napidíjak, előfogati költségek 1,917 frt 19 kr., vegyesek 576 frt 70 kr., rabok élelmezése és tanúzási díjak 7,988 frt 17 kr.

Mailáth György
és Sennyey Pál.

Az 1865. évi július havában Schmerling államminiszter megbukott. Utódává a felség gróf Beleredi Richárdot és cs. kir. kancellárrá Mailáth Györgyöt, Zemplénnek is egyik nagytekintetű férfiát nevezte ki, a ki Bécsben az ú. n. megerősített birodalmi tanácsba belépett ugyan, báró Sennyey Pállal és gróf Barkóczy Jánossal együtt, de csak azért, hogy az agyafürt bécsi alkotmányjogi irányzatokkal erélyesen szembe száljon. A helytartótanácsot régi hatáskörébe helyezte vissza a császár. Mailáth György ellenjegyzésével Bécsben, 1865 szeptember hó 17-én, ő császári és apostoli királyi felsége, „népeinek boldogítására törekvő atyai szívének őszinte óhajta által indítatva“, aláírta a magyar nemzethez és a vármegyékhez szóló fejedelmi levelét, melylyel december 10-ére „közországgyűlés“-t hirdetett Pest városába, Zemplén vármegyebeli „tisztelendő, tiszteletes, tekintetes és nagyságos, vitézlő és nemes, okos és érdemes kedvelt hívei“-nek is. Az ország boldogságának s anyagi érdekeinek előmozdítására őszintén törekvő császár levele, a mily váratlanul (1865 szeptember 22-én) érkezett, épp oly meglepetést is ébresztett Zemplénben. Latolgatásra nem volt idő, mert a fejedelmi levél „komolyan parancsolván, kegyelmesen meghagyta“ Zemplén vármegye közönségének is, hogy az 1848. évi V. t.-cz. alapján kihirdetett választórendszabály szerint, „béke és nyugalomszerető férfiak“-ból választsszon halogatás nélkül az ország gyűlésére küldendő követeket. Lehoczky László főispán legott elküldötte a meghívókat felső és alsó Zemplén bizottmányi tagjaihoz, a 451 községbe és öt év multán most először újra bizottmányi közgyűlést hirdetett Sátoraljaújhelybe, 1865 október 19-ére. A közgyűlésnek két tárgya volt: az újonnan kinevezett alkotmányos főispánnak, gróf Sztáray Viktornak, ünnepies beiktatása és a képviselőválasztásokat intéző középponti választmánynak megalakítása. Gróf Sztáray Viktor főispán beiktatása símán ment végbe. A nemes gróf, az alkotmányhoz való ragaszkodásáról biztosítván a közgyűlés tagjait, „a fejedelem és hon iránti hűség érzelmeitől áthatott beköszönő ékes beszédet mondott“. (Jk. 1865. 1. sz. a.) Símán indult a második tárgy is, melyet azzal kezdetek, hogy a „bizottmányi gyűléses megalkulásához“ jegyzőül Evva Andrást, tiszti ügyészül Karossa Endrét, szolgabíróul Vass Gyulát, esküdtül Fodor Istvánt (neveiket ismerjük az 1860-ban alkotmányosan megválasztott tisztikarból is) helyettesítette a főispán. De a tárgyalásnak további menetén s mindjárt a császári levél felolvasása után nagy kavarodás támadt. A levél ugyanis nem állította helyre a vármegyei bizottmányoknak törvényhatósági teljes működésükörét, hanem azt csupán az országos követek megválasztásához szükséges előmunkálatok megtételére, főképp pedig csak a középponti választmány megalakítására korlátozta. A cs. kir. udvari kancelláriának a fejedelem levelében kifejezésre jutott ama korlátozó rendelkezése, sértette az 1848. évi törvényeken alapuló nemzeti jogfolytonosságot.

Gr. Sztáray
Viktor főispán.

Épp azért az 1865 október 19-én közgyűlésezett Zemplén vármegye, „mint a törvénynek egyik öre“, az 1848. III. t.-cz. 26. §-a, illetve az 1848. évi XVI. és XVII. t.-cz. alapján, *órást emelt* a levélnek netalán jogfosztó szándéka ellen és ugyanakkor jegyzőkönyvbe vétetni rendelte, hogy magát „törvényes jogai s kötelessége gyakorlatában korlátozva érezvén: tiltakozik a kormánynak törvénybe ütköző, mert a jogfolytonosság mellőzésével kiadott rendelete ellen“. A középponti választmány kiegészítésének és a követek megválasztásának útjába azonban, bizvást remélve, hogy jogainak sérelme az országgyűlésen orvoslást talál, akadályt nem gördített.

Az 1865. évi, jogaiban csonka vármegye, kiegészítvén a még 1861-ben megalakított középponti választmányt, ennek névsorát így állította egybe: báró Barkóczy Mihály, Batta Pál, Besseney Gábor, Bernáth Dániel, Bodáky Ferencz, Bukóvszky Ferdinánd, Czibur András, Dókus József, Draveczky Alajos, Füzesséry Dániel, Gógh Antal, Kazinczy András, Kerekes János, Kún Dániel, Matavovszky János, Matyasóvszky Kálmán, Mezőssy László, Nagy Miklós, Nemthy Odön, Nyitray József, Oláh Dániel, Orosz Sándor, Orosz László, Payzoss János, Pilissy Zsigmond, Püspöky Imre, Reviczky György, Rudlov Ferencz, Spillenberg Gábor, Stépán Vincze, Szabó Sámuel, Szabó Zsigmond, Szalánczy István (premontrei kanonok), Szeghy Gyula, Szent-Imrey Miklós, Szepessy Gusztáv, Szerviczky György, Szirmay József, Szögyény Imre, Szölényi József, Vályi István, Vladár József, Zalay Alajos, Zábráczy Elek, Zékány József és Zsolnay Endre. Mindössze 46-an, felirati- és határozati pártiak vegyesen, általában pedig békeszerető, lojális érzésű honfiak mindannyian. Egy sines közöttük ú. n. 49-es republikánus, sőt „volt rebellis“ is alig akad egy-kettő. Az 1848. V. t.-cz. 11. §-ában előírt esküt a bizottmány színe előtt letették, az erről tanúskodó jegyzőkönyvet pedig — m. kir. belügyminisztérium nem léteben — a helytartótanácsához (és nem a kancelláriához) rendelték fölküldeni, az idézett törvénycikk 22. §-ának megfelelően. A fehér és piros tollas politikai pártbeliek most újra összemérték erőiket, mint már egyszer megeselekedtek 1861-ben. Újra megválasztattak országgyűlési képviselőket: gróf Andrassy Gyula az újhelyi, Molnár József a terebesi, báró Sennyey Lajos a bodrogi, Lónyay Gábor a lizkai, Mezőssy László a megyasszai kerületekben. Új honatyák lettek a nagymihályi kerületből: Kossuth Mihály, a homonnaiból: Szirmay Pál, a mádi- ból: Sóhalmy (Saltzer) János. Az arány a fölriratiak (Deák-párt) és határozatiak (Kossuth-párt) között — hiába „dörgött Kazinczy szónokajka, mint egy földi isten“ — maradt 1865-ben is, mint volt 1861-ben, t. i. hat „labancz“ két „kurucz“ ellenében.

Az 1865. évi
középponti
választmány.

A mi 1865-ben megalkotta a magyar alkotmányozó országgyűlést, a villámos feszültség, Custozánál (1866 június 24) az olaszokra lesújtván, Ausztriát megszünt fenyegetni. Így tehát a nagy remények között indult magyar országgyűlés, bizonytalan időre, legfelső kézirattal, elnapoltatott. Ezzel kezdetét vette az ú. n. „második provisorium“ és a bécsi kormányzat ismét ránehezedett Magyarországra, lenyűgözve a vármegyei élet önállóságát, mindaddig, a míg a königrázi csata [1866. júl. 3.] meg nem változtatta Ausztria hangulatát és 1867-ben a nemzet kibékült a fejedelemmel.

1866—67.

Gróf Belerédi megbukott Bécsben. Helyette a császár az akkor Zemplénben is nagybirtokos báró Beuszt Ferdinándra bízta a külügyek vezetését. 1866 november 17-én már együtt volt Pesten az újra összehívott országgyűlés. Helyreállott az ősi megyei rendszer. A független felelős magyar minisztérium — legnagyobb meglepetésére a magukat egyedül kormányképeseknek tartott konzervatíveknek — 1867 február 19-én, gróf Andrassy Gyula elnöklete alatt, megalakult és így a legnagyobb magyar jóslata beteljesedett. Gróf Andrassy Gyula miniszterelnöksége alatt Magyarország újra föltámadott. A kiegyezés király és nemzet vezéresillaga az 1867. XII. t.-cz. képében megtörtént. „Megyéink nagy fia, hazánk vezéresillaga lón.“ (Jk. 1867. 59. l.)

Minden alkotmányos akadály elhárítása után most már a koronázás örömnepére, június 8-kára, készült lázas tevékenységgel az egész nemzet. Zemplén vármegye e tekintetben nem erőltette meg magát. Banderistái, kiket Lónyay Odön vezetett Budára, a koronázásra, Bogyay Zsigmond, Szirmay Gyula és Zalay István voltak. (Jk. 1867. 53. l.) Előbb azonban

még azt is megtette Zemplén, hogy a honfoglaláskori nevezetességű Retelpataka mellől „fél köbláb honfi-vér áztatta földet” küldött Pestre a koronázódombhoz.

Gr. Andrássy
Aladár.

Az új időszak, vagyis a második provizórium után fölvirradt és máig tartó magyar világ kezdete, új főispánt hozott Zemplén vármegye „főkormányzó szék”-ébe: gróf Andrássy Aladárt, gróf Sztáray Viktor helyébe. Új zászlót is, a vármegyének máig is szereplő piros-fehér-zöld selyem díszzászlaját, melyet a gömői főispánná kinevezett Andrássy Manó felesége, Pálffy Gabriella grófnő közreműködése mellett még 1860-ban készítettek, de ekkor föl nem avathattak a zempléni hölgyek, és a mely díszzászlót Parnóról, hol 1867-ig rejtekben tartották, Komáromy József I. alispán hozta el Újhelybe a vármegyének, mint „egy szebb jövődő szimbolumát.” (Jk. 1867. 183. l.)

Az 1867-iki
tisztújítás.

1867 május 1-én, az új főispán beinstallálására egybesereglett 672 főnyi bizottmány, május 2-án és a következő napokon, újjáválasztotta az 1860-iki vármegyei tisztikart és annak kebelében nagy többséghez jutott az akkor ú. n. „labancz-párt”, melynek első alispán-jelöltje Szirmay Ödön volt, de Komáromyval szemben 448 főnyi kisebbségben maradt. A középponti tisztikar újjáválasztásánál még a „kuruczok” győztek, hanem a járásokban és a kerületekben vereséget szenvedtek. Második alispán lett közakarattal Matolay Etele (e munkának is egyik kiváló írója), főjegyző Évva András, I. aljegyző báró Vécsey Sándor (később a vármegye főispánja), II. aljegyző: Payzsoss Andor, III. aljegyző: Eles Géza; főügyész: Karossa Endre, I. alügyész: Matyasóvszky Kálmán, II. alügyész: Reviczky József, főpénztárnok (később gyámpénztárnok is egy személyben): Csizsár Gábor, főszámvevő: Kossuth Gusztáv, alszámvevő: Csengery József. Főszolgabírák: Balázsházy József a bodrogközi járásban, Marschalkó Tamás a hegyaljaiban, Pilissy Zsigmond a terebesiben, Deresényi Kálmán a nagymihályiban, Boronkay László a homonnaiban és Zékány József a varannaiban. Alszolgabírák pedig: Balogh Károly az újhelyi, Fűzy Károly a tiszai, Klobusitzky László a latoreczai, Füleky László és Orosz Lajos a gesztelyi, Nagy Gyula és Szabó Sándor a szerencsi, Szenczy László a pataki, Bernáth Menyhért a zempléni, Tóth Ferencz a gálszécsi, Milkó Alajos a deregnyei, Szirmay Tamás a rákóczi, Reviczky Ambrus a sztakesini, Antalóczy Antal és Bydeskúthy Mihály a laborcezi, Izsépy Béla a zsalobinai, Füzesséry Gyula a sztropkai, Ujfalussy Mihály a dobrai, Éwa Károly a tiszai, Meskó Károly a latoreczai, Bernáth Lajos és Gőcze Tivadar a tokaji, Vass Imre a pataki kerületekben. Esküdtek lettek: Urbán István és Spillenbergné Barna az újhelyi, Balogh István a zempléni, Bernát Boldi és Pilissy Ede a terebesi, Schmid Károly a gálszécsi, Oláh István a deregnyei, Derekassy József és Füzesséry Tamás a nagymihályi, Bistey Lajos a rákóczi, Nemthy József és Füzesséry György a varannai, Raksányi Antal a dobrai, Labáth Béla a sztropkai, Fodor Napóleon és Szirmay Akos a homonnai, Tremmel Károly a sztakesini, végre gróf Festetich Aladár a zsalobinai kerületben. Évva András főjegyző az 1860-iki tisztikar névsorának ezt az 1867. évi erős korrekturáját annyira a szívére vette, hogy a tisztújítás befejezése után főjegyzői állásáról lemondott. (Utódává lett Vladár Ervin.) Szemere Miklós pedig, kinek „Kossuth világra szóló nagy nevével fűzék egybe nevét”, egyik gúnyos versében, Zemplén megyét „repedt fazék”-nak nevezte.

Az 1867. évi május hó 3-án restaurálták az állandó megyei törvényszéket is. Bírószági tanácsosokká (Gerichtsrath) választottak: Spillenbergné Gábor I., báró Barkóczy Mihály (a ki 1866-ban alispánná neveztetett ki Füleky György helyére) II., Képes Ferencz III., Bánkövy Pál (leköszönése után: Meczner Gyula) IV., Fekete József V., Albert Pál VI., Hunyor Sándor VII., Nyeviczkey Kristóf VIII., Ladomérszky Antal IX., Bodnár Ferencz X., Bárczy Menyhért XI. és Wiczmány Ödön XII. tanácsossá. Ezek között is csak kettő volt kurucz, a többi mind labancz. Elnököt nem választottak, mert az akkor volt rendszer értelmében, a megyei törvényszék elnöke az alispán volt.

AZ ALKOTMÁNYOS ÚJJÁSZERVEZÉS KORA.

(1867—1905.)

1867-ben Zemplén vármegye közéletében is kezdetét vette az alkotmányos újjászervezkedés, az önkormányzati tevékenység lázas munkája. Ennek a történeti kornak, vagyis a municzipális önkormányzat körében végbe ment alkotmányos újjászervezkedés korának legelején, az anyagi és szellemi elnyomatás béklyóiból kibontakozott Zemplén vármegyének jóra vezérlője is egy *Andrássy* volt, „Aladár gróf“, ki „a múltnak jövőendőbeli áthidalásánál a vármegyét erős karokkal vezette“ (Jk. 1872 : 2 l.) és pedig az országban párját ritkított „kormányzó alispán“-nal.

Zemplén vármegye közéletének történeti fokozatos fejlődését e korban nyolcz időszakra kell osztanunk, és pedig: 1. a gróf *Andrássy* Aladár főispánkodására, benne a *Komáromy* József alispánságával, 1867—1872-ig; 2. a gróf *Andrássy* Manónak másodízben való főispánkodására 1872—73, abban a *Dókus* József alispánságának kezdetével; 3. báró *Vécsey* Sándornak az 1873 december hó 1-től az 1875 május 11-ig tartott főispánkodására, benne a *Dókus* alispánságával; 4. a *Dókus* József főispánkodására, mely 1875—82 egy időközű a *Matolay* Etele alispánságával; 5. a *Molnár* István főispánkodására, mely az 1882—1901 terjedő tizenkilenc év hosszában egybe van kötve a *Matolay* Etele alispánságával; 6. a gróf *Hadik* Béla főispánkodására, mely az 1901—1904. menő négy éven át és a *Matolay* Etele nyugalomba vonulása után, felöleli a *Dókus* Gyula alispánkodásának kezdetét; 7. a *Szinyei Merse* István főispánkodására, mely az 1905. év folyásán csak 25 napot számlál; végre 8. a főispáni teendők ideiglenes ellátásával megbízott *Dókus* Gyula alispánságára, mely tart napjainkig, az 1905. év folyamán.

Ennek a harminczkilenc év hosszára terjedő nyolcz időszakra legfőbb mozzanatait fogjuk elősorolni ebben a fejezetben, a mint következnek.

Zemplén vármegyében a három *Andrássy*-testvér (Manó, Aladár és Gyula grófok) közül a középsőnek jutott osztályrészül a legnehezebb feladatokat egyike: összehozni Zemplénben a „jobb“ és „bal“ felé húzott politikai pártokat a vármegye bizottságába és azután összeegyeztetni az új vármegyei rendszert a parlamenti országos kormányformával. Ő neki kellett hirdetni először nemcsak, de szuggerálnia is Zemplén vármegyére azt a közkormányzati hitágazatot, hogy a „bizottmány“-nak élethivatása, a székház ősi termeiben is, többé nem a meddő politikával, hanem igenis a termékeny önkormányzattal, alkalmazásában pedig a vármegyei és községi közigazgatás intézésével, egyszersmind az annak ellenőrzésével való szünetlen és éber foglalkozás, egyszerűen: a *meggyecndezés*. (Jk. 1870 : 999. sz.). És hogy a politikai eszmecserék légyottjai az ősi székházból áthelyezendőek a keletkezett s még keletkezendő u. n. „társas kör“-ökbe, a hol a zsandár már többé nem okvetetlenkedhetik senkinek.

És ebbeli igen nehéz kormányfeladatát sikeresen oldotta meg Zemplén vármegyében gróf *Andrássy* Aladár főispán. A mit érette még életében jutalmul nyert, kortársaitól a teljes elismerést, érdemes munkája pályabéreül megérdemelte.

Gr. *Andrássy*
Aladár főispán.

Közlekedésügy.

Az újabb kor közigazgatásának kátéjából ezitált az a főgazság, hogy t. i. a vármegye, mint ilyen, mennél kevesebbet politizáljon, de annál többet adminisztráljon, természetesen, máig is inkább csak valloit, mint éppen követett alapigazság. Így történt azután, hogy Zemplén vármegyében fizetésre képtelen állapotba sülyedt a házi pénztár és 1868-ban, mint még 1869-ben támadt tartozásait, tisztviselei irányában még 1874-ben sem tudta megfizetni (Jk. a 284., 352. és 354. sz. a.) Vasutakat Zemplénnek! hangzott a közóhajtás, de a közútak szélében és hosszában honfoglaláskori, vagy mint 'Sennyey Pál mondotta „ázsiai állapot“-ban sinlettek. Nyomorúságos volt a pénzügy- és az útügy igazgatása egyaránt. Amazt Kassáról és Ungvárról, emezt Nagymihályból és Újhelyből két igazgató és két mérnök igazgatta. Természetesen az egyik eselőre, a másik esára. A németek alatt (1856), a kiknek dícséretére legyen mondva, hogy Zemplén földén az első műutat, a 34 klm. hosszú kassa-jablonezait, már 1857-ben átadták a közforgalomnak, Dargótól Nagymihályon végig Ung vármegye irányában, még az ú. n. államépítészeti hivatal is transzportálták Ungvárra. A két vármegyei mérnök (a Felvidéken Czibur Vilmos, az Alvidéken Koczog László) a kezelősökre hagyott 1790 klm.-nyi úthálózatot (melyből, igaz, hogy 824 klm. viczinális út volt) 1868-ban mindössze is csak 13 útbiztossal és 38 útkaparóval (Jk. 1872 : 70. l. 108. sz.) tatarozták akkor, a mikor ma annak mintaszerű gondozásával vagy hét mérnök, 19 útbiztos, illetőleg útmester és 140 útkaparó bajlódik. Hat esztendő munkájába került gróf Andrássy Aladárnak, hogy fölmutathatta azt, a mire vállalkozott, hogy t. i. Zemplénben a meyerendezést befejezte. A provizoriumban ú. n. „tiszti szék“-nek szerepkörét most a „kis gyűlések“ vették át (prototipusai voltak az 1870 XLII. t. cz.-el szervezett, máig fennálló, ú. n. „állandó választmány“-nak), a mely évnegyedes kis-gyűléseken többnyire az első alispán elnökölt, jegyzőkönyveit és határozatait azonban a „nagygyűlés“-nek mutatta be. Az útügyeknek tervszerű intézésével, kavicsbányák vételével és megnyitásával az „útépítési küldöttség“ foglalkozott, melynek elnöke még 1874-ben is a hírével kivált Besze János volt. (Jk. 120. l. 71.). Mivel ennek a küldöttségnek még az ú. n. „hadászati utak“ ügyeivel is kellett bibelődnie, nem csoda, hogy a szomszédos vármegyék irányában egyhamar nem tudtak eljutni a „végek“-ig, a mit pedig a tranzito-forgalommal kapcsolatban a kereskedelem érdeke követelt. Ennek a követelésnek eleget tenni az építendő vasutak voltak hivatva. Gróf Andrássy Aladár főispán nagy érdeme, hogy az országos kormány figyelmét e tekintetben ébren tartotta. Így történt, hogy a gácsországi magyar vasút Legenyemihálytól a határszélig (120 klm.), az északkeleti vasút Kassától, Újhelyen és Bétyen át Csapig, úgyszintén Újhelytől Szerencsig (156 klm.) és a tiszavidéki vasút Szerencstől Tokajig (18 klm.) és így összesen 294 klm.-nyi vasút építése érdekében már az első kapavágások is megtörténtek az ő főispánkodása alatt és Zemplén közigazdasági életében áldásos hatásokat teremtettek.

Pénzügyintézetek
keletkezése.

Még csak a közigazgatási bejárás stádiumában sem voltak ezek a vasútvonalak (1868), máris üdvösen hatott a pénzgazdaság föllendítésére Zemplénben a máig virágzó első két pénzügyintézet, nevezetesen az 1866 folyamán a Tokaj-hegyaljai Takarékpénztár és a Sátoraljaújhelyi Takarékpénztár, melyet Dókus József alapított. A már épülő zempléni vasútvonalak nyomán támadt hitel-igények adtak életet a Sárospataki Takarékpénztárnak (1868), a Zemplén-megyei kereskedelmi ipar-, termény- és hitelbanknak Újhelyben (1869), a Népbanknak ugyanott (1870), a Tolcsvai Takarékpénztárnak (1870), a Nagymihályi Takarékpénztárnak (1870), a Homonnai Önszegélyző Egyletnek (1870, később esődbe jutott), a Termény-tőzsdének Újhelyben (1870), a Sátoraljaújhelyi Polgári Takarékpénztárnak és Hitelegyletnek (1872), a Bodrogekői Takarékpénztárnak Királyhelmecen (1872) és a Hegyalja-Mádi Takarékpénztárnak (1872). Mindezeknek az 1866—72-ben született zempléni pénzügyintézeteknek a vármegye közönsége (bizottmánya) volt a dédelgető dajkája annyiból, hogy a „bizottmány“ köréből került ki az alapító részvényeseknek legnagyobb száma.

Társadalmi
mozgalmak.

Fölpezsdülés támad, élénk szellemi értékforgalom indul a művelt társadalom mezején is. Az aktuális politikával, vagyis az országos dolgok megvitatásával foglalkozó társas testületek, ú. n. „kör“-ök keletkeznek a vármegye székvárosában. Az egyik a „Baloldali kör“, a másik a „Jobboldali kör“.

Amannak *Dókus* József, emennek *Szirmay* Ödön az „előlülője“. Az 1831-ben alakult, 1850-ben zsandár-erővel széteszlatott, 1865-ben ismét összegyülekezett „Zemplénumegyei Casinó“, melynek kebeléből a politizálás ki volt zárva, Újhelyben csak éppen hogy tengődött, pártonkívüli, féltuezat tagjával. Tagjainak legnagyobb része besorakozik a Baloldali vagy pedig a Deák-körbe. Zemplén nagyreményű gentry-fiatalsága is beiratkozik, és azután jobbra, vagy balra indul, míg a fiatalságnak másik része, *Hornyay* Kálmán vezetése alatt, megalkítja az Ifjúsági kört, melynek első jegyzője *Szent-Györgyi* Vilmos.

Nem marad figyelmen kívül a Bach-rendszer alatt és a Schmerlingvilágban zilált helyzetbe jutott zempléni kórház sem Újhelyben. Felügyelőválasztmányát a vármegye újjászervezi. *Dókus* József lett elnöke a választmánynak, melynek buzgó tagjai Stépan Mihály, Vályi István és id. Farkas Lajos. Főorvosa Schön Vilmos dr., a ki memorandumot is írt a kórház viszontagságos multjáról. Memorandumát a vármegye kinyomatja, terjeszti, hogy azt olvasván, buzduljanak anyagi áldozatokra a gazdag egészségesek a szegény betegekért. Maga a vármegye évenként kerek ezer forint segedelmet és ötven öl tűzfát ajánlott meg 1867-ben a kórháznak (Jk. 448. l. 1065. sz.). Az Ifjúsági Kör tánczvigalmakat rendez a kórház javára s föleleveníti a feledésből — az 1832—1847-ig szakadatlanul gyakorolt — azóta abban hagyott, ú. n. kaszinói bálakat.

Hosszú álmából ébredt föl a Gazdasági Egylet, mely még a 60-as évek elején, mikor Újhely alatt, Borsi mezején rendezett lófuttatásokat és akkor politikai tényező-számba ment — adott magáról életjelt, azóta pedig egész 1868-ig szendergésben volt. Elnöke volt akkor (1868) báró *Barkóczy* Mihály, a lónemesítő szakosztály elnöke *Vladár* Kristóf, alelnöke *Szirmay* Pál, a selyemtenyésztés előmozdítása terén *Soós* Sándor buzgólkodott. Később (1870) terménykiállításokat rendezett. (Jk. 1868 : 515. l. 1150. sz.). A Tokajhegyalja szőlészetének és borászatának felkarolásában a „Hegyaljai Bormivelő Társulat“ fáradozik *Vay* Miklós báró elnöke mellett (Jk. 1871 : 907. és 925. sz. a.), és Sárospatakon a „Bortermesztő egyesület“. (Jk. 1870 : 637. sz.).

Ugyanekkor, vagyis gróf *Andrássy* Aladár főispánkodása idejében találkozunk a „Jóteköny Nőegyesület“ nevével és szép alkotásával: a Szt.-Vinczéről nevezett irgalmas szüzek vezetése alatt Sátoraljaújhelyben, az 1872. év folyamán megnyílt leányiskolával (ma már: felső-leányiskola.). Főalapítói: özv. herczeg *Bretzenheimné*, szül. herczeg *Schwarzenberg* Karolina, *Fábry* Ignác és *Perger* János, kassai volt püspök. (A sátoraljaújhelyi kegyes tanítórend 1872/73. évi Értesítvénye.) Az alkotmányos újjáalakulás kezdő évében visszanyeri az országos kormánytól 5. és 6. osztályát a piaristák újhelyi gimnáziuma is, melyet a cs. kir. ideiglenes megyei kormányzat degradált kiskimnáziummá. A vármegye közönségének igen lelkes hangú fölterjesztésére báró *Eötvös* József közoktatásügyi miniszter előbbi rangjába visszahelyezte és továbbra is a piaristákra bízta, az 1868 október 1-én az 5. és 6. osztálylyal egyszerre megnyílt nagygimnázium vezetését. (Jk. 1867 : 1042. és 1868 : 698. sz. a.).

Szerepeltek még a múlt évszázban, a 70-es években a „Női olvasó-egyesület“, melynek az elnöke *Mudri-Pálkürthy* Janka volt, úgyszintén a „Tornaegylet“, melynek elnökei akkor: *Matolay* Etele és ifj. *Farkas* Lajos voltak. A jóteköny intézetek sorában számot tett az „Árvagyámoló nőegyesület“, melynek elnöke *Évva* Andrásné, szül. *Balázsházy* Terézia volt.

Az első helyi és vármegyei érdekű hirlap, a „Zemplénmegyei Híradó“, 1869-ben, lángbuzgalmú szerkesztőjének, *Karossa* Endrének márczius 25-én történt halálával megszűnt ugyan, de a szerkesztő kezéből kihullott író tollat fölveszi *Boruth* Elemér költő, s megindítja a „Hegyalja“ című lapját (Jk. 1870 : 148. és 1872 : 323. sz.), melyet a vármegye, mint ilyen, elsőbben ugyancsak erkölcsi támogatásban, később (1885 január 1) anyagi pártfogásban is részesít, a mikor a lap már „Zemplén“re változtatja nevét és a vármegyének hivatalos közlönyévé lesz. (Adalékok. VII. köt. 89 l.). Eseményszámba ment a „Zemplénumegyei Híradó“ alapítása (1862 augusztus 21), mert addig a vármegyében csak egy czíril-betűs, Ungváron szerkesztett heti lap (Kárpátok) volt. Becsesek is a „Híradó“-nak ama kötetei, mert azok az egyetlen kutfői a lenni és nem lenni között reménykedett zempléni magyar

A zempléni kórház.

Hírlapirodalom.

társadalom akkori élettörténetének. (Egyetlen egy példányban van meg az a Híradó, s most *Karsa* Ferencz nyugalmazott árvaszéki helyettes elnök tulajdona).

Az új megyei szervezet.

Visszatérve a hivatalos értelemben vett vármegye szervezeti átalakulásának ismertetéséhez, az új alkotmányos kornak ezt az alapvető munkáját, vagyis az új megyei szervezeti javaslatnak az új törvény szellemével összeegyeztetett kidolgozását Zemplénben 90 tagból állott küldöttség teljesítette a főispán elnöklete alatt és *Dókus* József intézése mellett. (Jk. 1871: 430, és 1872: 217. 65. és 1874: 61.). A 90 tagból ma már csak *Bajúsz* József, *Fejes* István (Újhelynek költő-papja, a kiváló egyházi szónok és író), *Matolay* Etele, *Schön* Vilmos dr. és *Szeghy* Gyula vannak életben. A szervezeti javaslat, csekély eltéréssel, a *Matolay*-féle tervezet szerint vált 1872-ben Zemplén vármegye területiális törvényévé, vagyis, mint akkor nevezték, új megyerendszeré. Ez a rendszer, egyebek között, kikerekítette, egyszersmind járásokba osztotta Zemplén vármegyét. Kevésben múlt, hogy akkor az egész szerencsi járás ki nem kerekedett Zemplénből Borsodba. A *Meczner* Gyula felszólalása reklamálta vissza Zemplénnek. (Jk. 1873: 377. sz.). A német világ rendszerétől eltérően, a járások száma 9 lett s egyező a mai járásnevezetekkel és a mai járásszékhelyekkel. (E tekintetben máig mindössze csak annyi változás történt, hogy 1876-ban a homonnai járásnak bizonyos részéből csinálták a 10-ik, vagyis a szinnai járást, 1905-ben pedig az újhelyi és a bodroghközi járásoknak egy-egy részéből alkották a 11-ik, vagyis a sárospataki járást).

Komáromy József alispán.

De mindezeknél az inkább csak formai változásoknál lényegesebb újítások is érték 1871-ben a régi (Zemplénben az 1861-iki) vármegye rendszert. „A hajó elvesztette egyik kormányosát és egyik hajtókerekét“, mondták képletesen akkor élt vármegye-atyáink. A kormányos jelentette ugyanis a másod-alispánt (substitutus viczispánt), a hajtókerek pedig a megye-törvényszéket, illetőleg az igazságszolgáltatást. Az 1872. év folyamán tehát Zemplén vármegyében is különvált az igazságszolgáltatás a közigazgatástól. És mint volt Zemplén vármegyében 1691 előtt (Adalékok II. évf. 178. l.), lett újra 1871-ben, csak egy alispán, az ú. n. kormányzó alispán, akkor, mint tudjuk, *Komáromy* József, a ki 1852-ben, mikor ő felsége Zemplénbe először látogatott el, a császárnak nagyon megtetszett „kedves“ díszkocsisa volt a vármegye négyes fogatán. A substitutus viczispán, *Matolay* Etele, az új vármegyei-rendszer következtében, hivatal nélkül maradt. A körülmények úgy hozták magukkal, hogy már nem *Komáromy* József lett az új alispán, mert ő még 1871-ben állami szolgálatba, a sóvári kincstári gazdaságba lépett át jószágkormányzónak, hanem *Dókus* József, a kit *Komáromy* lemondása után nyomban közakarattal kormányzó alispánná választott a vármegye, 1871. évi márczius hó 7-ikén, a mellette szóba jött *Boronkay* László és *Spillenber* Gábor ellen. *Komáromy* József távozásával a zempléni Deák-párt egyik vezérférfiát veszítette el. A vármegyét majd négy éven át, a mily szelidséggel, oly szilárdsággal kormányozta. Ő volt Zemplénnek 1861-ben és ismét 1867-ben alkotmányos úton megválasztott első alispánja, kinek a vármegye kebelében olykor-olykor fölmerült ingerültséget kiengesztelnie s a barátságos összetartást eszközölnie mindig sikerült. (Jk. 1871: 56. l.)

Még előbb (1870) egy más fölemlítendő személyváltozás is történik a vármegyei tisztikarban. Báró *Vécsey* Sándor első aljegyző, egyszersmind tiszteletbeli főjegyző, a magyar királyi kuriához tanácsjegyzővé neveztetvén ki, hivataláról leköszön. Helyébe első aljegyzőnek választják *Payzssoss* Andort (ma nyugalmazott árvaszéki elnök). Ez a választás nagyjelentőségű volt azért, mert a baloldali bizottság nyert vele, a jobboldaliakkal szemben.

Igen lényeges szervezeti változás továbbá, hogy az árvaszék különvált a törvényszéktől és *Spillenber* Gábor elnöklete alatt két ülnökkel (*Albert* Pál és *Vass* Gyula) a vármegye kebelében folytatja működését. Az árva-pénztárt, melyet 1867-ben a megyei pénztárral egyesítettek, most (1872) különválasztják *Bárczy* József gyámpénztárnoksága alatt.

A 40-ik honvédszázal.

Élénken érdeklődik a vármegye közönsége és művelt társadalma a halottaiból föltámasztott honvéd-intézménynek fejlődése iránt is. Sátoralj-újhely képviselőtestülete és intelligenciája a 40-ik honvédszázalajat, melyet a kassai honvédkerület a vármegye székvárosába vezényelt az akkor épült

kaszárnnyába. Staudt őrnagyparancsnoksága alatt, beczéző gonddal veszi körül. Zászló-szentelésén (1872) a zászlóánya gróf Andrássy Aladárné. Staudt őrnagy honfíui érzéstől lángoló beszédet mond. A főispán hasonlóképp „jól rendezett nemzeti hadseregünk“-ről azt hirdeti a vármegye közgyűlésén, hogy egykoron „az alkotmányos és törvényes állapotok védpajzsa“ leend. (Jk. 1870 : 415. l.). És mikor a Vácznál tartott király-hadgyakorlatról ő felsége megelégedésének kiérdemlésevel érkezik haza a honvédszászlóalj, azt kívánja neki a vármegye, hogy „a haza oltalmára és a polgárok biztonságára virágozzék“. (Jk. 1871 : 376. l.) Máig is kegyelettel őrzik halóporaikban *Henneberg* tábornok és *Staudt* ezredes emlékeit, kik Sátoraljaújhelyt, mint honvéd-helyőrségi parancsnokok, országos hírűvé tették. A máig is élő *Görgey* Kornél, honvéd-tábornok, úgyszintén a vármegye szülöttei közül *Czibur* László honvéd-ezredes, *Sébök* Antal honvéd-főtörzsorvos, a Ferencz József-rend lovagkeresztese is, Újhelyből emelkedtek magas katonai rangjaikba.

Főlkarolják az elárvult népoktatásügyet is a zempléni iskolatanács elnöke, *Árva* József királyi tanfelügyelő és a tanácstagok, kik közül csak a *Füzesséry* Sándor (akkor sárospataki római kath. plébános, később haláláig országgyűlési képviselő), *Hegedüs* László (sárospataki, ref. lelkész, később országgyűlési képviselő † 1872), báró *Sennyey* Pál († 1888 január 3), *Vicz-mándy* Ödön és *Zsolnay* Endre neveit birtuk kiböngészni a vármegyének egykorú leveleiből (Jk. 1869 : 690. sz.). Ott találkozunk később (1876) a gróf *Barkóczy* János nevével, a ki a varannai magyar iskolának volt meczenása 2000 frt.-nyi alapítványal. A zsidó zugiskolák ellen való viaskodásban a királyi tanfelügyelő és az iskola-tanács tagjai mellett fírad *Csaszin* József segédtanfelügyelő (előbb gör. kath. lelkész). A legnehezebb és legháládatlanabb munkának, hogy t. i. a szülék gyermekeiket iskolába járassák, ők voltak Zemplénben a legelső munkásai.

Népoktatásügy.

Sok dolgot adott a községek rendezése is az akkori (1870) új törvénynek megfelelően. Így pl. Tállya, mely 1848-ban rendezett tanácsú várossá szervezkedett s még városi törvényszéke is volt, csak nagynehezen tudott beletörödni a nagyközségi szervezetbe. Elárvult és felsőbb ellenőrzés nélkül való állapotban volt a vármegyebeli 451 község háztartásügye, melyre csak egyetlen egy számvevő vigyázott a központból. Nem csoda, ha mindenütt lábrakapott a szabados gazdálkodás. Jellemző, hogy a központi árvapénztárnak 1862–67. évi számadásait csak 1881-ben vizsgálta felül a számvevő. (Jk. 34.)

A községek rendezése.

Hasonlóképp elárvult helyzetben sínylődött a közegészségügy is mindaddig, míg annak vezetése 1869-ben a *Chyzer* Kornél dr. megyei főorvos (most belügyminiszteri tanácsos) kezébe nem került, a ki úgyszólván semmiből teremtette meg Zemplén vármegyében a közegészségügynek hatósági, ma már mintaszerű ellátását. Mindenre telt ideje, még az Orvosgyógyszerészegylet létrehozására is (1870), pedig Chyzernek foglalkoznia kellett még az állategészségügygyel is, melyet akkor a vármegyében a legnagyobb veszedelmek egyike, a keleti marhavész kerülgetett.

Chyzer Kornél dr.

A főispánnak, alispánnak és a tisztikarnak ebben az időszakban sok dolgot adott a német világból a magyar provizoriumon átörökölt hibák, mulasztások jóvátétele, sőt egynémely tekintetben az elmúlt idők eredendő bűneinek kiengesztelése. Hogy csak egy példát említsünk: még az 1855-ből származott kolera-költségek megfizetéseért nem egy községet szorongattak felülről. Vizsgálat után kisült, hogy a községek annak idején azokat a költségeket befizették a cs. kir. szolgabíróshoz, de ott hűtelen kezekre találtak. (Jk. 1870. 1098. sz.) Voltak mélyebben gyökerező sérelmek is, melyeknek szála egészen 1849-ig, az orosz hadsereg által okozott károk keletkezéseig nyúltak vissza. Az 1849. évből az orosz haderőnek kiszolgáltattott hadi ellátás címén károsodott községek: Tiszalucz, Kak, Németi, Gesztely, Csanáros, Hoporty, Harkány, Megyasszó, Tállya, Tarczal, Tokaj, Bodrogkeresztúr, Hogyka, Petrahó, Józseffalva, Újhely, Szécskeresztúr, Homonna, Csebinye, Laborez, Sztropkó, megfelelő országos alap hiányában (Jk. 1869. 206.) kárpótolhatók nem voltak.

Akkori közéletünknek minden irányban való fölpezsdülését, természetesen, legelőnkebben foglalkoztatta az ország jövő fejlődésének ügye. Gróf *Andrássy* Aladár főispánkodása idejében Zemplén vármegyének nyolcz

Követválasztások.

választókerületre osztott közönsége két ízben, az 1868—70 és az 1871—73 ciklusokra választott követeket. Még pedig két kerület Deák-pártit és csak egy kerület, a liszikai, ez is csak ez első ciklusra, baloldalt, Szakácsy Dánielt. Jobboldali követek voltak: a megyasszai kerületből Harkányi Károly, a mádi kerületből Zalay István, a liszkaiból (a második ciklusban) Lónyay Gábor, az újhelyiből gróf Andrássy Gyula, a bodrogköziből Kossuth Pál, a terebesiből Molnár István (később főispán), a nagymihályiból Kazinczy István, a homonnaiból Szirmai Pál. — Időközben gróf Andrássy Gyula államkancellárná neveztetvén ki (1872), az újhelyi kerület, Lónyay Menyhért akkori miniszterelnökkel szemben, Matolay Etele választotta követéül, baloldali programmal. Matolay Etele, kinek általános tetszést ébresztett szereplésével Széplahnon, 1859-ben a Kazinczy-emlékünnepen, már találkozunk, 1872-ben, az általános, titkos szavazás behozatala mellett mondotta el szűzbeszédét az országgyűlésen.

Gróf Andrássy Gyulát, kiről 1872-ben a Széchenyi jóslata csakugyan beteljesedett, Zemplén vármegye fölirattal üdvözölte (Jk. 68 és az Andrássy válasza 132. sz.). Ezt a föliratot már nem Juhász Antal főjegyző írta, a ki időközben Nyiregyházára távozott kir. ügyésznek, és Zemplén vármegyében, mint olyan tiszteletreméltó férfiú, a ki 32 éven át volt a közeletnek nap-számosa, maga után közbecsülést hagyott hátra, hanem az 1872. évi január hó 10-iki általános tisztújításból lett főjegyző: Vladár Ervin, (később országgyűlési képviselő) fogalmazta. Ugyanakkor alispánná marasztalt Dókus József. Az előző (1867) tisztújításból már ismert névsorban ezek a főbb változások: Payzsoss Andor gálszécsi szolgabírónak megy. helyére jön első aljegyzőnek Kálnásy Sándor, a tokaji járásban Szabó Lajos (később országgyűlési képviselő), a nagymihályiban pedig Kazinczy János lesz a szolgabíró. Az árvaszéknél közgyámmá választják Stépán Gyulát (később árvaszék. ülnök volt.) Nagyjából evvel az általános tisztújítással ér véget gróf Andrássy Aladár főispánkodása. „Avval a jól eső öntudattal távozhatott főispáni székéből” — mondja az 1872. évi Jk. a 2. lapon — „hogy törvényhatóságunknak újjászervezését és átalakítását minden rázkódtatás nélkül vihette keresztül.”

Dókus József
alispán.

Utóda lett 1872-ben, a ki előde volt 1861-ben, édes testvérбатыja, gróf Andrássy Manó. Főispáni beköszöntő beszédében szívesen emlékezett vissza 1861. évi főispánságának korszakára, mikor őt egy szívvel-lélekkel támogatta a bizottmány. Azután így folytatta „... ma két, honfiúi törekvésektől lelkesült, de egymással ellentétben álló párt foglalván el a politikai küzdelem terét... a közbizodalmat iparkodik megérdemelni“... A vármegye nevében az új főispánt üdvözölt főjegyző „mindnyájunk kedves büszkeségé”-nek nevezte Manó gróft; azután pedig az 1849—66 tartott közállapotokra és Manó grófnak 1861-iki főispánkodására czélozva így folytatta: „... hosszan tartott dermesztő tél után, mely alatt alkotmányunknak hajója az önkény jég-tengerének torlaszai közt már-már összeroppanni látszott: Méltóságodnak megjelenése azt a hatást idézte elő mint verőfényes tavaszi nap sugarainak feltűnése.“ Végre pedig az újhelyi piaristák rendházában az 1861. évi május hó 1-én lezajlott jelenetre czélozva, így fűzte tovább mondandóját a főjegyző: „... Méltóságod, az elnöklete alatt utólszor szuronyoktól körülvéve tartott megyei közgyűlésünkön, tisztikarával egyetemben lemondott“... végre pedig így szólott: „... Megyének szülöttje és Méltóságod családjának tagja az a nagy hazafi, a ki bölcs vezérletével és helyes tapintatával a rabigából kiszabadított.“

Gr. Andrássy
Manó főispán

Manó grófnak e másodízben kezdődött főispánkodása már az 1873. évi december hó végével befejeződött. E rövid idő folyamán teljes bizalommal ráhagyta a közigazgatás vezérletét Dókus József alispánra, ő maga pedig kiváló szakismereteit a gazdasági egyesületnek szentelte, a melynek elnöke is volt. (Jk. 1873. 371. sz.) Főispánsága alatt valóságos élet-halál harc folyt Zemplénben a kolera ellen, mely harc kivívása után Chyzer Kornél dr. diadalmas vezérként állott meg a küzdőtéren. Mellette Dókus József alispán, úgysis, mint a közkórház igazgatóságának elnöke, most már „királyi tanácsos”-i czímmel kitüntetve. Chyzer dr.-t a Ferencz József-rend lovagkeresztjével ékesítette föl a király. Turcsán István dr. honvédorvosnak Ujhelyben, a legfelsőbb elismerést adták tudtul. (Jk. 1874. 8. sz.) Zemplén felső részében

egy főúrnő volt védőangyala a kolerában szenvedett szegény betegeknek, gróf *Hadik-Barkóczy* Ilona, kinek a járvány ideje alatt tanúsított buzgó tevékenységeért legfelsőbb megelégedés nyilvánított. (Jk. 1874. 8. sz.)

Andrássy Manó főispánkodása alatt (1872) hozta szóba először *Matolay* Viktor biz. tag a tisztviselők fizetésemelését, mely indítvány azonban eredménytelenül hangzott el. Nem úgy a széphalmi *Kazinezy*-emlék kertjének birtokkérdése, melyet a Tudományos Akadémia örök idők számára úgy oldott meg, hogy a kertet, most már parkot, örök áron tulajdonába vette. Ő alatta tett lépéseket Zemplén vármegye (*Zombori* *Gedő* református lelkész indítványára), hogy II. *Rákóczi* *Ferenc*nek Törökországban hamvadó porai haza hozassanak. Ő alatta jött át a kir. törvényszéki bíróságból a vármegyéhez főjegyzőnek *Wiczmándy* *Ödön*, mikor *Vladár* *Ervint* országgyűlési képviselővé választották.

Következett a báró *Vécsey* *Sándor* főispánkodása.

Br. *Vécsey*
Sándor főispán.

Mikor 1870-ben mint tb. fő- és első aljegyző kilépett Zemplén tisztikarából, sajnálattal vette tudomásul a megye ez erélyes és szorgalmas tisztviselőjének lemondását. Erényeit, még fejlettebb mértékben, érvényesítette mint főispán. Figyelmét főképp a községek törvényszabta köteletségeiknek számonkérésére, a megyei árvaszéki ülnökök számának szaporítására és a tűzoltói intézmény népszerűsítésére fordította. Főispánkodása alatt harmadik ülnök is lett az árvaszéknél és pedig *Dókus* *Gyula*. Ékes tollú II. aljegyzőt nyert alatta a megyei jegyzői kar is, *Füzy* *Kálmán*, később tb. főjegyző személyében, kinek ellenjelöltje a jeles *Hornyay* *Kálmán* volt. (Füzytől ered a szellemes mondás, mely akkor még nem egy tisztársának gondolkodásmódját jellemezte, hogy t. i. „a vármegye dolga úgy halad, ha marad.“) A *Vécsey*-érában adattak át a kiépült vasutvonalak a forgalomnak. Mikor a „fusio“ alkalmával a belügyminiszternek rendelkezésére bocsátotta főispáni állását és főispáni lemondásáról értesültek, a nem várt hírt fájdalomosan vette tudomásul a vármegye. — Később, a múlt évszáz végén, mikor *József* főhercegről, mint annak kiérdemesült udvarmestere, búcsút vett és nyugalomát élvezni haza jött Zemplénbe, br. *Vécsey* *Sándor* élénken érdeklődött a vármegye közdolgai iránt, bár legszívesebben a hozzá folyamodott bodrogközi szegény nép bajainak jórafordításával szeretett foglalkozni. Sírja a „nagykegyelmes báró“-nak, mint a nép nevezi, ott domborodik *Bodrogszerdahelyen*, a római katolikus templom mellett levő sírkertben.

Üresen maradt főispáni székébe *Dókus* *József* alispánt érdemesítette 1875-ben a kormány bizodalma. Ő volt alispánjaink közül az első, kit a főispáni székbe ültettek. Május hó 19-án tartotta székfoglalóját. Beköszöntő beszédében a „megyei önkormányzat, a nemzet e féltve őrzött kincsének ápolását“ vallotta jelszavának és kérte a bizottságot, hogy az ő kinevezését megelőzőtt fűziót úgy értelmezzék, „hogy állami és nemzeti életünk érdekében közös cselekvésre egyesítsük szellemi erőnket.“ (Jk. 87. sz.) A június hó 1-ére kitűzött alispánválasztás érdekében pedig hangsúlyozta, hogy úgy legyen a jövőben is, mint volt mindig a múltban, hogy t. i. „az alispáni hivatal a megyei önkormányzat oszlopa“ legyen. Egyszersmind biztosította a vármegyét, hogy „a reá bízott főispáni hatalmat, a törvény és alkotmány szellemében, részrehajlás nélkül fogja gyakorolni.“

Dókus *József*
főispán.

Hogy az ősi magyar alkotmánynak volt rendületlen híve, megmutatta még vármegyei aljegyző korában, mikor egyik tisztársával (ifj. *Nyomárkay* *Józseffel*) együtt a vármegyeháza erkélyéről felolvasta a népnek *Kossuth* *Debreczeni* nyilatkozatát. A világsíri fegyverletétel után, az első ideiglenes tisztikarban a terebesi járás főszolgabírája volt. Köztudomású, hogy az akkori osztrák hatalom előtt kompromittált hazafiak és üldözött honvédek javára használta föl szolgabírói tevékenységét. Gróf *Andrássy* *Károly* özvegyének, *Szapáry* *Etelka* grófnőnek, terebesi kastélya volt főmenedékhelye akkor, a Zemplénben is bujdosott honvédeknek. A nemes grófné, az ő „kedves főszolgabírája“ révén eszközölte ki jórészt a bujdosóknak külföldre szólott útleveleit és mentette ki okkal-móddal az osztrák ármádiákba történendő besoroztatás veszedelméből mindazokat a volt honvédtiszteket, a kik Terebesen járultak a császári sorozó-bizottság elé. Így mentette ki a többek között *Matolay* *Etelét* is, a *Mészáros* *Lázár* tábornoknak volt százados-segédtsíjtjét.

(„Zemplén” 1900 január 20-iki száma). És ne feledjük, hogy a mikor Terebesen gróf Andrássyné és Dókus főszolgabíró a levert szabadságharcz honvédeit mentették, nemesak a saját életüket, de még sokkal többet: családjaik jövőjét is kockáztatták. A nemzeti elnyomatás kezdetén (1850), midőn érvényesülni kezdett az „Unbedingte Unterwerfung”, Dókus József visszavonult a közpályáról és kiterjedt gazdálkodásának, kiváltképp pedig mintaszerű szőlői művelésének, kitűnő borai termesztésének szentelé tevékenységét. Az 1860—61. évi alkotmányos rövid élet alatt a megyei törvényszéknek vezető bírāja (mint akkor nevezték: ülnöke) volt. Mikor a Schmerling-féle provizórium behozatalának alkalmával újra felfüggesztetett az alkotmány, Dókus ismét a magánéletbe vonult vissza. Mikor gróf Sztáray Viktor jött főispánnak Zemplénbe: váltig ostromolta Dókust, hogy vállalja el az első alispánságot. Mikor már megunta ostromoltatását, avval menekült, hogy a Matolay Etele másod-alispánságához kötötte magát. „Leszek első alispán” úgymond, „ha Matolay elfogadja a másod-alispánságot.” Jól tudta, a mit később Sztáray is megtudott, hogy Matolay a föltételt nem vállalja. (U. o.) Ily történeti, élő reminiszczenziák közrehatása alatt választotta meg a vármegye Matolay Etelét, akkor az Andrassy család jogi tanácsosát, ebben az állásában a Kossuth Lajos utódát, alispánná az 1875. évi június hó 1-én, 158 szótöbbséggel Wiczmány Ödön volt, (mert az 1892. év folyamán hivatalából kilépett) főjegyzővel szemben. Az akkor új (az 1902. év folyamán nyugalomba vonult) alispán, székfoglaló beszédében vallotta, hogy mindenkor a törvény lesz előtte az elhatározó irány, melyet hivatali tevékenységében követni fog „és az irott és kétségtelen törvény ellenében nem teszek semmit”, vallotta tovább „akár felettem, akár körülöttem kívánnák azt.” (Jk. 128. l.) Pártpolitikai hitvallásának ágazatai pedig egyezők, úgymond, az iránynyal, „melyet pártvezérem, a ki most a belügyminiszteri széken ül (Tisza Kálmán) jelölt ki.” Társadalmi kérdésekben szabadelvűség, alispáni bírói ítélezéseiben „nem tekintve a feleknek, se egyéni viszonyaikat, se politikai pártállásukat” legjobb belátása és meggyőződése fogja vezérelni „minden részrehajlás nélkül.” Hozzáteszük mi: hivatali hitvallását megtartotta mindvégig. És ez az ő páratlan nagy népszerűségének egyszerű magyarázata. Ezért vették körül avval a rendületlen nagy szeretettel, vármegyei bizottság, tiszttakar és nagyközönség, a mely nagy szeretet ma is környékezi. Azt írja ő maga Dókus József főispánról és önmagáról: „viszonyom vele a lehető legkellemesebb volt” hivatalos téren is. (Zemplén id. sz.) És ez a viszony a vármegye közönségére kihatott eredményeiben üdvös volt, a „közjónak minden irányában való előmozdítását” szolgálta, teljes odaadással és önzetlenséggel. Az alatt a hét teljes év alatt, mely a Dókus József főispán és Matolay Etele alispán együttes szolgálatideje Zemplénben, mondhatjuk, hogy vállvetett munkásságukat ismerve, ismét két alispánja volt a vármegyének, mert az alispánból lett főispánnak, a mint maga vallotta ünnepiesen, csak ezíme lett más, de céljaik közősek maradtak és a főispánnak vármegyéje iránt érzett tisztelete és őszinte ragaszkodása legkevésbé sem változott. (Zemplén id. sz.)

Zemplén vármegyének tiszttakara, mondjuk hogy az 1867. évtől fokozatosan és alkotmányosan újjászervezett vármegyének, már harmadízben reaktivált és a mai számhoz mérten kis gárdája ezekből állott 1878-ban; a központban: Matolay Etele alispán, Wiczmány Ödön főjegyző, Füzy Kálmán, I., Farkas Dezső, II. aljegyzők, Vékey Gedeon tiszti ügyész, (az alapítványi ügyszeszé kinevezett Barthos Tivadar helyére választották 1874-ben; a Vékey utóda 1876—1903 Mizsák István), Csiszár Gábor házi pénztárnok, Kossuth Gusztáv számvevő, Chyzer Kornél dr. főorvos, Geőcze Tamás levéltárnok (április hó végeig) Szilvássy József (május hó 1-től.) Bodeczky Ede allevéltárnok; — az árvaszéknél elnök márczius végéig Spillenbergy Gábor, utóda Héricsz Márton, ülnökök Albert Pál, Payzsoss Andor és Karsa Ferencz, jegyző Kálnásy Sándor, pénztárnok Bárczy József, ellenőr Klein Tivadar, — a járásokban szolgabírák Dókus Gyula az újhelyi, Füzessey György a varannai, Füzessey Gyula a sztropkai, Füzessey Tamás a nagymihályi, Izsépy Kálmán a szinnai, Szeczy László a tokaji, Ujfalussy Mihály a homonnai, Zábráczky Miklós a szerencsi járásokban; szolgabírói segédek: Benesik István, Debreczenyi Ferencz, Fejérváry Miklós, Haraszthy Miklós

Matolay Etele
alispán.

Az 1878. évi
tiszttakar.

Kossuth Elek, Mattyasovszky Albert, Mándy István, Oláh István, Séra István, Törseök Gyula és Urbán Ferencz. — Járás-orvosdoktorok: Frieder Zsigmond, Grünfeld Vilmos, Horváth Géza, Löcherer Lőrincz, Obláth Mór, Paczauer Mór, Raisz Gedeon, Szepesi Arnold, Székely Alajos és Thomán Dávid. — Csendbiztosai voltak Zemplén vármegyének s mint olyanok a „legutolsó pristaldus“-ok is: Daresinszky Gyula, Gyarmathy Jenő, Kormány Mihály, Lácza Gyula, Okruczky Antal, Pálkuthy Endre, Rettegh Bertalan, Safranovics Ferencz, Szent-Mihályi Lajos és Ujfalusy János. Ok tizen, 20 lovaspandur és 32 gyalogpandur élén voltak legutoljára Zemplén vármegyének „közbiztonsági személyzete.“ Egy csendbiztos fizetése 600 forint, egy lovaspanduré 300 forint, egy gyalogpanduré 180 forint lévén: került az intézmény egy év alatt — ruházaton és fegyverzetten kívül — 35,520 koronába.

Dókus főispánsága alatt választotta meg (1876 szeptember 26.) Zemplén vármegye az ő közigazgatási bizottságának legelső tagjait, a kik névszerint: *Bessenyei* Gábor, *Ewa* András, *Gräfl* József, *Matavovszky* János (a német világban magyar érzelmű megyefőnök), *Nyomárkay* Hugó, *Orosz* Sándor, *Péchy* Ferencz, *Prámer* Alajos (római katolikus plébános, 1848—49-ben szabadságharcos), *Vladár* Kristóf és *Zsolnay* Endre voltak. Közös érdemük mindannyioknak, hogy ők, mint a zempléni „öreg tanácsa“, az alkotmányos haladást előmozdították, bénító ellenzéssel nem hátráltatták. „Szenvedély és mellékérdek nélkül, tiszta meggyőződésük szolgálatában állottak,“ mint állott legelső elnökük is, *Dókus* József. (Jk. 1875. 87. sz.) És a hatósági ügykörökhöz utasított közdolgokban, ügybuzgóságot és igazságszeretetet tanúsítottak.

Ez időre esett Deák Ferencz halála. Az elhúnyta fölött érzett közös nagy fájdalommal avval enyhítette a vármegye, hogy „az uralkodónak és a királyasszonynak a nemzet gyászában osztozott kegyességükért“ tartozó hálajokat jegyzőkönyvbe örökítették.

Stefániához és Rudolf trónörökös ő fenségeikhez (1880), mint ő felségeikhez is, hódoló föliratokat intéztek. — Zemplén vármegye közönségét Dókus főispánsága alatt érte legelőször az öröm, hogy koronás királyát, mikor átutazott (1880 szeptember 19) a vármegyén, Újhely vasúti pályaudvarán üdvözölhette. (Mint császárt még 1851-ben látta). A gróf Széchenyi István emlékszóbrának leleplezése alkalmával tartott országos ünnepen az a nagy kitüntetés érte Zemplén díszküldöttségét, hogy azt gróf *Andrássy* Gyula külügyminiszter vezette. (1880). A mit mégis a legfájdalmasabb volt látni itthon: az az Amerikába való tömeges népvándorlás, mely ellen nyakra-főre intézte föliratait a kormányhoz a vármegye, de a baj nem gyógyult, sőt később már a szocialistaságba készült átesapni. Ott fent erősebb megyekormányzatot sürgettek, később követeltek is Zemplén részére. *Dókus* József lemondott „sine ira et studio“ és tagja lett újra az „öreg tanács“-nak, vagyis az ú. n. közigazgatási bizottságnak. Vármegyéjét megnagyobbodva adta át utódának, a Sárosból Zemplénbe átkebelezett Bukócz, Dricsna, Sandal, Sztaszkócz, az Ungból átjött Izbugya és az Abaújból ide csatolt Bányácska, Biste, Kázmér, Mátyásháza, Mikóháza, a két Regmecz és Vily községekkel. Zemplénből csak Bócs helységet engedte átmenni (1882) Borsodhoz.

Főispánutóda lett: *Molnár* István, volt miniszteri tanácsos, őrnagy a honvédelmi királyi miniszteriumnál, a ki, mint láttuk, már az alkotmány helyreállításának első éveiben nagyrabecsülendő szerepkört töltött be, itthon szülővármegyéjében, mint később (1871) az országházban is. De illendő, hogy még előbb kezdjük, 1848/49-nél, a mikor honvédszázadosként, az orsovai csata után, tagja volt annak a fegyveres kis honvédesapatnak, mely Kossuth Lajost, Törökországba történt menekülésekor, mint hátvéd, az Aldunáig követte. Sőt még előbb, 1847-ben, akkor mint 21 éves ifjú, tiszteletbeli jegyzője volt szülővármegyéjének. Az emigrációból haza jövén, *Dókus* József főszolgabíróat már nem találta a terebesi kerületben, be is sorozták a császári hadseregbe közembernek. Kiszabadulván az osztrák katonaságtól, kelecsenyi birtokában volt jó magyar gazda a német világnak egész ideje alatt. Csak egyszer volt rossz gazda, (de akkor is jó hazafi) mikor kincset érő teheneit, mert a „fejedelmi adó“-t kifizetni nem akarta, a zsandárnak elhajtani engedte.

Molnár István
főispán.

Főispánná történt kinevezetésével egyidőben (1882 február) nyerte, addig szerzett érdemeinek elismeréséül, a Lipót-rend lovagkeresztjét. 1882. évi márczius hó 7-én, zajos és lelkes éljenzések közt iktatta be a vármegye, örömmel üdvözölvén azt a férfit, „kinek élete nyílt könyv, melyből a jellem-szilárdság, az igazságosság és hazafias önfeláldozás erényeinek láncsorai tündökölnek.“ (Jk. 1. 4.). A főispán a „megye egynemely égető teendőinek“ elvégzéséhez, különösen a magas arányú kivándorlásnak leszállításához kérte a bizottság támogatását. A gyakorlatban, még a német világból ismert fogalom, az „epuratio“ alkalmazásán kezdette programjának megvalósítását. Erős karokkal legelőször is a községi és körjegyzők között csinált rendet és a nyolczvan egynehány jegyzőből huszonhármat elbocsátott. Az epurációt átvitte azután a járásokra is, a honnan két főszolgabírót mozdított el; a hivatalok restancziáit pedig kiirtotta. Előbb azonban (1885) megerősítette a vármegye számvevőségét, ott a főszámvevő (Kossuth Gusztáv) mellé még egy alszámvevőt is (Dongó Gy. Géza) alkalmazván, később pedig (1887) még egy második, azután még (1889) egy harmadik alszámvevői állást is kreálván. Ebben az időközben lépett életbe (1886), még pedig az 1867. július 1-ig visszamenő érvényességgel, a vármegyei tisztviselőknek Dókus főispánkodása alatt szervezett nyugdíjintézete. Az anyagi segedelemre szorult lelkészekről, tanítókról, és arra érdemes magánosokról felségadományokkal gondoskodott. Évenként annyira ment a Zemplénbe jött felségadomány, hogy a király kegyes adományait nyilvántartó kabinet-iroda számvevőségénél Zemplén vezette a többi vármegyét. — Kért és addig kért, míg államsegélyeket kapott a belügyi kormánytól, sőt állandó teherkönnyebbitéseket is a kereskedelemügyi kormánytól, a vármegyének házi és közúti pénztárai részére. Így jött létre (1883) a miskolc—gerenda—dukla országhatárszéli törvényhatósági közútnak államosítása, később (1896) ugyanannak a közútnak gerenda—feketepataki szakaszát is államosította és így 144,5 kilométer hosszúságú közút évi fenntartásának terhét levétette a vármegye vállairól. Még így is megmaradt törvényhatósági közútnak 787 kilométernyi, melyből 68 kilométer máig is kiépítetlen (nem számítva ide az érdekelt községek gondoskodásának évi terhét, a 824 kilométernyi viczinális közutat.) Főmunkatársai voltak közútaink kiépítésében eleinte *Szunyoghy* Dezső kerületi felügyelő, később és folyvást *Hönsch* Dezső műszaki tanácsos, mint a sátoraljaújhelyi kir. áll. építészeti hivatal fejei. Kijárta, hogy a nagyalföldi „transversalis“ műút kiépítéséhez megkivántatott kavicsot zúzó állami kőbányának egyike Tarczala telepített, a honnan aztán önköltségi árban kapott a vármegye is zúzott követ műutaihoz. Darázsfészekbe nyúlt, de azzal nem törődve, reorganizálta a gazdasági egyesületet, mely a maga hivatásszerű irányában most gróf *Andrássy* Sándor vezetése alatt úgyszólván szervezeti része Zemplén vármegye közigazgatásának, alkalmazottan pedig „éhségmentő intézet“ mindannyiszor, valahányszor népinség jelentkezik. Kiválóan finom érzéket hozott magával Zemplénbe a magyar nemzeti népnevelés ügyének föllendítése és a kiseddóvás fölkarolása, mindannak pedig, a mi ezeknek ellenzője, konok kiirtása érdekében is. E téren aratott érdemeit megosztotta *Nemes* Lajossal, annak nyugalomba vonulása után pedig *Beregszászy* István kir. tanfelügyelővel. Az ő főispánkodása alatt keletkezett és intencziója szerint szervezkedett Zemplén vármegyében a magyar nyelvet és népnevelést terjesztő egyesület is, melynek elnöke gróf *Andrássy* Tivadar volt († 1905. május 13), intéző alelnöke pedig *Fejes* István ma is. Közgazdasági téren hatalmas vívmánya a sátoraljaújhelyi kir. dohánygyár, hol az újhelyi szegény iparos ember megnyeri a réven, a mit vesztett a vámon: vagyis a filloxerától elpusztult szőlőcskéjének évi jövedelmét behozza szivargyári évi keresménye urasan. Mikor 1886—1901-ben a filloxera föltartóztatatlanul elpusztította Tokajhegyaljának majd 14,000 holdnyi szőlőjét, Molnár István, mint filloxera-kormánybiztos, kiváló érdemeket szerzett magának a szőlők újjáépítése körül is. A 14,000 holdból ma 9000 hold újra pompás termőerejében van. Egyet elhibázott, hogy a cukorgyárat, melynek alapítása a Baross miniszter kreálta zemplénmegyei közgazdasági bizottság eszméje volt, Szerencstől nem udvarolta el Újhelynek. Ezért a hibájáért is menti a „vis maior“, hogy t. i. épp akkor, mikor a részvényesek tanakodtak, Újhely vagy Szerencs legyen-e a cukorgyártelep székhelye: Molnár István

Molnár István, ny. főispán.

Matolay Etele, ny. alispán.

Graf Hadlik Béla, főispán.

Dókus Gyula, alispán.

betegesen teküdt. De ki tudná mindazt, a mi az ő hosszú időre kiterjedt főispánkodása alatt a vármegye maradandó javára történt, egytől-egyig felsorolni? Mikor 1892-ben főispánkodásának 10-ik évét jubilálták és 21 küldöttség tisztelgett előtte, már akkor is mindeniknek volt külön-külön megköszönni valója. Mikor pedig 1901-ben búcsúzott főispáni hivatalától, közéletünknek egy épp oly független, mint előkelő állású férfia, így köszöntötte egyebek között a nyugalomba vonult főispánt: „egy fényes pályáról a híven betöltött kötelesség felemelő tudatával lép vissza, kísérve a legnagyobb fejlődési kegy kitüntető megnyilatkozásától és övezve a régi dicsőségről és fényes múlttól híres nagy vármegye közönsége minden rendű és rangú polgárainak szeretete és tisztelete által. . . főispáni működésében a tiszta hazafiság, a hazának, fajunknak aggdó szeretete, igazságosság, vármegyénk közjáva és a lakosságnak terhektől lehető megkimélése vezette“ . . . istápolója volt a szegényebb embereknek, kik tőle vigasz nélkül talán soha sem távoztak el. (Adalékok VII. évf. 196. l.) Főispánsága idejében titkárai voltak *Margitay József* dr., most pénzügyminiszteri osztálytanácsos és *Staudt József* belügyminiszteri segédtitkár.

Epp egy évvel előbb, hogy *Molnár István* főispán nyugalomba ment, dőlt ki a vármegyei közéletnek egyik oszlopos alakja, *Dókus József*, az élők sorából. Egyik kortársa, mikor elparentálta, ezeket a jellemző sorokat tette közzé róla: „ . . . gyászolom ő benne azt az igaz hazafit, ki a nemzet kétségbeejtő, siralmas állapotában az üldözötteknek önzetlen pártfogója volt. Az akkor hontalan, üldözött honvédek hálája kísérte őt örök honába.“ (Zemplén 1900. 4. sz.)

Molnár Istvánt, kit nyugalomba vonulása előtt a Szent-István-rend középkeresztjével ékesítettett föl ő felsége és még 1885-ben a magyar főrendiház örökös tagjává nevezett ki, Sátoraljaújhely pedig, mely alatta lett (1898) rendezett tanácsú várossá, díszpolgárává tette, nem sokáig hagyták „procul negotiis“ a vármegyében, hanem beválasztották volt főispán-elődének, *Dókus Józsefnek* a helyére, a közigazgatási bizottságba. Azonkívül tevékeny elnöke a zemplénvármegyei Casinónak, mely legidősebb élő tagját, a ki még 1847-ben iratkozott be kaszinótagul, tiszteli személyében.

Alapvető és maradandó alkotásokon nyugvó főispánkodásának van egy országos, sőt történelmi jelentőségű mozzanata is, mely az ezredéves nemzeti ünnep megünnepelésével állott kapcsolatban, az az indítvány t. i., hogy a vármegyék díszlovas bandériumokkal képviseltessék magukat, a mi azután végbe is ment Budapesten, az 1896. év június hó 8-án. Ennek az országos díszbandérium szervezésének pompás eszméje *Dókus Gyulától*, akkor a vármegye főjegyzőjétől eredt.

A millenáris bandérium.

Az ekkor újra vezér-vármegyévé lett Zemplénnek, az egész országból egybesereglett 82 zászlóaljnyi lovasbandériuma elén díszbanderistái voltak, *Dókus* főjegyző vezetése, úgyszintén id. *Meczner Gyula* és *Thuránszky László* zászlótartók mellett: *Barthos József*, ifj. *Barthos Tivadar*, *Bernáth Aladár*, *Desswffy Miklós*, *Dombay Kálmán*, gróf *Hadik Béla*, *Horváth József*, *Kovács Gábor* dr., ifj. *Meczner Gyula*, *Nagy Barna*, *Nemes Sándor*, *Pilissy László*, báró *Semjey István*, *Szemere Gáspár*, *Thuránszky Tihamér*, báró *Waldbott Odön*, ifj. gróf *Wolkenstein Oswald* és *Zalay Andor*. A zempléni lovasbandériumnak nagyszabású képét két ifjú festőművész, *Boruth Andor* és *Löschinger Hugó* festették meg, a mely kép 1000 □^{cm} nagyságban a vármegye székházának nagytermét díszíti.

Zemplén vármegye külön, fényes házi-ünnepét az 1896. évi május hó 19-én tartotta az ezredéves nemzeti ünnep alkalmából, a mikor is a nagyszabású ünnepi beszédet *Dókus* főjegyző mondotta. Ezt a történelmi momentumot tetézte Zemplén vármegye közönsége abbeli jogerős határozatával, hogy az „1896“-ot tisztviselőinek szolgálatába három évet számító becses ruházta föl és saját áldozatkészségéből javította tisztviselőinek és segédhivatali alkalmazottainak évi fizetésöket.

A zempléni bandérium délczeg leventéi között 1896-ban ott lovagolt, akkor még mint 26 éves ifjú, az a zempléni mágnás is, gróf *Hadik Béla*, kit a Drugethek, Perényiek, Andrásyok vármegyéjének élére, főispánul, 1901. évi június hó 16-án nevezett ki ő felsége, *Szell Kálmán*, a belügyminiszterium

Gr. Hadik Béla főispán.

vezetésével megbízott miniszterelnök előterjesztésére. Ünnepies beiktatása, oly pazar fényvel és pompával, a minőt ebben a „mágnás-vármegyé”-ben még nem láttak, 1901. évi július hó 16-án történt. Az installálást követett banketten gróf *Török József*, ungi főispán szellemes felköszöntőjében, egyebek közt, így szólott: „... ez a fényes alkalom úgy tetszik én nekem, mint egy lakodalmi kép: szép vármegyéjök a menyasszony, kedves főispánjok a vőlegény, mi, a szomszédos törvényhatóságok küldöttei, vagyunk a tanúk, a mai díszközgyűlés protokolluma az anyakönyv.” Az ifjú gróf főispánról, mindjárt az első ismerkedés után, azt a nézetet nyilvánította a közvélemény, hogy jó szónok, tehát rossz főispán nem válhatik belőle a szónokló vármegyében.

Főispáni programbeszédében maga elé ezélül kitűzött közelebbi feladatait gróf *Hadik Béla* így formulázta: a kölesönös megértés és az összhang a vármegye közönségével a jó közigazgatásnak egyik alapföltétele. Minden tekintetben líve a Széll-kabinet kormányzati rendszerének, mely Deák Ferencz elvei alapján békés munkálkodással törekszik a magyar nemzeti állam kiépítésére, mint Zemplén vármegye főispánja pedig, szigorúan örködni fog, hogy a törvények, rendeletek megtartassanak és teljes erejéből törekedni fog, hogy a vármegye közigazgatása minél jobb, minél tökéletesebb legyen, e végből ő maga is teljes mértékben ki fogja venni részét a munkából, ugyanezt szigorúan megköveteli a tisztikartól is, melytől elvárja, hogy a szegény sorsú néphez őszinte jóindulatot tanúsítson; mint elnöke a vármegyei közgyűléseknek örködni fog, hogy a szólásszabadságon soha esorba ne ejtessék. a vármegyei és községi közvagyon kezelésmódjára, úgyszintén azok jövedelmeinek hováfordítására a legnagyobb éberséggel fog ügyelni. Távolabbi feladatait pedig ezekben körvonalozta: oda fog hatni, a hol csak lehet, hogy mezőgazdasági viszonyaink javíttassanak; hogy az ipar és kereskedelem föllendüljön a vármegyében; hogy az amerikai kivándorlásnak igaz okai fölismertessenek és elháríttassanak. Végül pedig ünnepiesen ígérte, hogy a zempléni szegény parasztnép sorsát is mindenkor a legmelegebben szívén fogja viselni.

Dókus Gyula
alispán.

Eszrevehető, hogy ez a főispáni új éra, melyben *Dókus Gyula*, Zemplén vármegyének az 1892—1902 volt ékes szavu főjegyzője lett alispán, mindannak betetőzésére szolgáló, nemes becsérzettel kezdett alkalom kívánt lenni, a miket az előző főispáni érák alapozni és építeni kezdetek és folytattak, de a melyeknek betetőzéséhez még nem hozta el a bokréta-ünnep alkalmát az idő. Végzetes országos politikai körülmények keresztet állítottak a gróf *Hadik Béla* főispáni programja nagy részének teljesezése útjába is. Kis részét megvalósíthatta: epurálta a tisztikart (3 főszolgabíróát menesztett nyugalomba), közúthálózataink tovább menő és végképp leendő kiépítésének módozatáról és lehetőségéről nagyszabású tervezetet dolgozott ki *Gnädig* Lipót kir. mérnök szakmunkája alapján; a felekezeti népiskolák államosításának utain messzebbre hatolt, mint bármelyik főispán előde; az amerikai kivándorlást nagybirtokok parcellázásával, így a nép földéhségének mérséklésével iparkodott esendesíteni; Sátoraljaújhely és környéke úri közönségének, hogy havonta legalább egyszer legyen hol találkozni és előkelő szellemi élvezetekben részesednie, a *Ferenczy Elek* dr. indítványából alakult Kazinczy-kör elnökségét elvállalta és e kör szellemi nivójának emelésében csüggedetlenül fáradozott. Gondja volt rá, hogy a vármegye-törvények, vagyis a sok tekintetben tartalmokkal már avulásnak indult vármegyei szabályrendeletek, *Dókus Gyula* alispán gondos revíziója és a vármegye szankeziója után, kormányhatósági jóváhagyást, a gyakorlati közigazgatásban pedig üdvös alkalmazást nyerjenek.

1903-ban gróf *Hadik* főispán elnöklete mellett ülte meg Zemplén vármegye közönsége a II. Rákóczi Ferencz fejedelem zászlai alatt 200 esztendővel azelőtt lezajlott magyar szabadságharcz kitörésének évfordulóját. A dicsőítő beszédet *Kossuth János* dr. bizottsági tag mondotta. Előzőleg 1882-ben, mikor a „sátoralja-újhelyi turisták” (kik később a „Rákóczi” cz. szabadkőműves páholy alapítói lettek Újhelyben) országos ünnep jelentőségével leplezték le Borsiban a Rákóczi szülőkastélyának falába illesztett emléktáblát, a hivatalos vármegye még csak tudomást sem vett arról az országos ünnepről.

Az ő főispánkodása alatt (1903) derült ki a gyámpénztárnál évek hosszú sorára visszatérjedő hűtlen kezelés. Ugyanis közpénztárainknak az állam kezelésébe történt átadása alkalmával tűnt ki, hogy a gyámpénztárnak hitelezett árvák követelésére talált fedezet 175,00 koronával kevesebb volt, mint kellett volna lennie. A hűtlen sáfár, a kinek 'Jelnie kellett volna a gyámpénztár állapotáért, önmagán hajtotta végre a legsúlyosabb földi ítéletet: itt hagyván földi feleletre azokat, kik közvetett ellenőrzői voltak.

Ez a rettenetes mély és fájdalmas seb is heged már. És hogy sem az árvák nem károsodtak, sem az ártatlanul megvádolt, szívtelenül meghurczolt volt alispán (Matolay Etele), árvaszéki elnök (Payzsoos Andor), főszámvevő (Dongó Gy. Géza) és gyámpénztári ellenőr (Schön Miksa) kiderült teljes ártatlanságuk alapján egyéni becsületüket és szolgálati igényeiket nem veszítették el, abban kettőnek van legnagyobb érdeme: a vármegye közönségének meg gróf *Hadik* Béla főispánnak és az ő kettőjük nemesszívúsege között érvényesült „kölesönös megértésnek és összhang”-nak.

Az a november 18-iki vihar, mely 1904-ben dúlt a parlamentben, arra indította gróf *Hadik* Béla főispánt is, hogy még az 1904. évi november hó 21-én lemondott kormánybizalmi állásáról és mint főispán disszidált. Az 1905. évi téli választáskor országos képviselőjévé választotta meg Felső-Magyarország székvárosa, Kassa, disszidens-pártállású programmal.

Zemplén főispáni székében gróf Futtaki *Hadik* utóda lett Sárosból *Szinyei Merse* István, a ki az 1905. évi január hó 5-én vette át a vármegye kormányzásának ellenőrzését. Akkor, a téli országos képviselő-választások előestéjén, *Szinyei Merse* főispán már fékét vesztett pártpolitikai tülekedésben találta Zemplén vármegyének mind a nyolcz képviselő választó kerületét és 25 napi főispánkodása után lemondott. Az 1905 év végéig a főispáni teendőkkel ideiglenesen megbízott alispán: *Dókus* Gyula kormányozza a vármegyét, melynek tisztikara a következő. A központban: *Dókus* Gyula es. és kir. kamarás, a Vaskorona- és Ferencz-József-rend lovagkeresztése, a német lovagrendnek Mária-keresztése, alispán, *Thuránszky* László főjegyző, *Bernáth* Aladár tiszteletbeli főjegyző, I. aljegyző. *Izsépy* Zoltán II., *Prihoda* Etele III., *Görgey* Géza IV., *Besseney* Zenó dr. V. aljegyzők. Tiszti főügyész: *Szirmay* István dr., alügyészek: *Somogyi* Bertalan és *Tátray* Dezső dr. — Árvaszéki elnök: *Pintér* István. Ülnökök: (szolgálati sorrendben) *Spillenberg* Barna, *Pilissy* László, *Mester* István, *Bajusz* József, *Bajusz* Zoltán dr. Árvaszéki jegyző: *Szent-Györgyi* Zoltán dr. Főorvos: *Löcherer* Lőrincz dr. Főlevéltáros: *Bodeczky* Éde. Allevéltáros: *Spisovszky* Imre. A járásokban: *Benesik* István bodroglői, *Diószeghy* János varannai, *Dókus* László újhelyi, báró *Fischer* Lajos szinnai, *Füzesséry* Ödön tokaji, *Gertvay* Aladár szerencsi, *Haraszthy* Miklós, a Ferencz-József-rend lovagkeresztése, homonnai, *Malonyay* Tamás a sztropkai, ifj. *Meczner* Gyula sárospataki és *Nemes* Sándor gálszécsi főszolgabírák. *Álcszolgabírák*: *Bárczy* Gusztáv a varannai, *Benesik* Béla a szerencsi, *Bernáth* Béla a sárospataki, *Császár* Pál tiszteletbeli főszolgabíró a tokaji, *Duresinszky* Gyula a szinnai, *Fehér* Elemér a nagymihályi, *Gosztonyi* István a homonnai, *Héricz* Márton a szinnai, gróf *Hoyos* Viktor dr. az újhelyi, *Lantos* János a szerencsi, *Marton* Sándor dr. a bodroglői, *Mándy* István tiszteletbeli főszolgabíró a homonnai, *Mizsák* István a bodroglői, *Pilissy* Béla a varannai járásokban. Hatósági orvosdoktorok a járásokban: *Erős* János Szerencsen, *Frieder* Zsigmond Királyhelmezen, *Friedmann* Adolf Tokajon, *Kende* Miksa Gálszécsen, *Marton* Dénes Szinnán, *Rosenfeld* Miksa Homonnán, *Simonovics* Ignác Varannón, *Schön* Hugó tiszteletbeli főorvos, *Sátoraljaújhelyben*, *Widder* Márk Nagymihályon.

Szinyei Merse
István főispán.

Az 1905. évi
tiszttakar.

ZEMPLÉN VÁRMEGYE NEMES CSALÁDAI.

Zemplén vármegye területe, mely inkább hódolás útján jutott a magyarok hatalmába, csak kis mértékben került a letelepülő nemzetségek birtokába, miután a honfoglalók a meghódolt szlávokat meghagyták birtokaik hasznélvezetében. A Szent Istvántól megalapított várszerkezet a nemzetségi tulajdonban nem lévő földterületeket a királyi vár tartozékainak tekintette és így a mai vármegye területének legnagyobb része királyi birtok volt. Csak a vármegye alsó részén, a Hernád és a Takta vidékén, találunk az első foglalás nyomaira.

Aba
nemzetség.

A XIII. század második feléből fenmaradt oklevelekben foglalt adatok alapján, a vármegye legrégebb birtokosának a *Aba* nemzetséget kell tartanunk. E nemzetség, miként azt a vármegye történetét tárgyaló fejezetben már részletesen ismertettük, első foglalás jogán szerzett a Takta-folyó mellékén birtokokat; ezek a birtokok: Bodrogkeresztúr, Szegi (ma puszta), Tállya és Erdőbénye, továbbá a Takta közén Ptrügy, melynek neve régen Ptrügy-monostora volt, a hol a nemzetségtől alapított monostor állott.

Káta
nemzetség.

A *Káta* nemzetség is azok közé tartozik, melyeknek őseit a honfoglaló magyarok között kell keresnünk. E nemzetség ősi fészke a Zagyva és a Tápó között levő terület volt; de még a tatárjárás előtt Szatmár vármegyében is volt birtoka. Zemplénbe való letelepedésének idejéről nincsenek adataink. A Várad Regestrum 1219-ben kelt oklevele szerint, az e nemzetségből származott Absolon, Tolna (Toronya) faluban lakott, kitől a zempléni várjobbágyok Ság nevű faluját és Tolnán négy eke földet követeltek; (Karácsonyi i. m. II. 310. Várad. Reg. 24. §.) a tatárjárás után azonban e nemzetség többé nem szerepel a vármegyében és így aligha került első foglalás útján a vármegye területére.

Tolcsva
nemzetség.

A szintén törzsökös *Tolcsva* nemzetségre vonatkozólag, mely a Hegyalján és a Hernád mellett Garadnán volt birtokos, csak a tatárjárás után következett korszakból (1255) vannak okleveles adataink. E nemzetség személynevei eredeti magyar származásra mutatnak és így valószínű, hogy első foglalás jogán telepedett le a Hegyalja vidékén.

Bogát-
Radvány
nemzetség.

A tatárjárás előtti korszakból még csak a *Bogát-Radvány* nemzetségről emlékeznek meg okleveleink; de ez a nemzetség nem foglalás, hanem királyi adomány révén jutott az Ondava völgyének és a Hegyaljának birtokába. A Bogát-Radvány nemzetség, mely Kézai krónikája szerint Csehországból veszi eredetét, a tatárjárás előtt Lazony, Lúcz, Berettő birtokosa és ezeket a birtokokat Csepán fia Csiz, István fivére Phylke (Filke) megöletése miatt, a nevezett Istvánnak engedte át. A birtokokat azután Bogát fia István, Csele fiai Szécs és Pongrácz, Ipolt fia Albert, 1227-ben az ugyanazon nemzetségből származott Mog fia Sándornak engedték át. A tatárjárás után, Filke megöletése miatt, a nemzetség tagjai újból megegyeznek és a fenti Czíz Mérc és Söskút nevű birtokait átadja Istvánnak és rokonainak, míg ő maga és Gyapol nevű fivére, Körtvélyes, Arács, Rákócz és Morva birtokosai maradnak. Ez egyezés alkalmával a nemzetség következő tagjait említik: Izsépi Sztanes, Berethei István, Cselei Domonkos, Lazonyi Mogli, Lúczy Simon, Megyaszói Radván, Szadai Marczel fia Simon. (Húzai okmt. V. 23.) Ez oklevélből láthatjuk, hogy a nemzetség már ez időtájt igen kiterjedett

volt. A XIII. századból fennmaradt oklevelek szerint (1282) Morvát, Ekellőt és Sinket, a Kasuhi-Sztáncsi ág pedig 1290 táján Uport bírta. A fenti Csepán fia Csíz (1227—52) utóda Balázs (1327—57) Rákóczról írja magát; fiai közül Benedeket (1348—51) Rákóczinak és Gyapol Jánost (1348—51) Morvainak nevezték. János fiától, Benedektől, a ki néha Gyapolfinak is mondatik (1409—1413), származik a Rákóczy család; testvérei közül Jakab (1391—1413) fia Miklós (1438—47) a Morvai, és László (1392—1447) a Morvai-Gyapolfi család őse. A Monoki és a Dobi családok valószínűleg Mog fia Sándortól származnak, a kit az 1227-ben kötött egyezés is említ. Az ő utóda lehet az a Monoki László, a ki 1321—49 között szerepel. Unokája, Péter, a Doby család őse. A Bogát-Radvány nemzetségből az említettekén kívül még a következő családok váltak ki: Bogáti, az 1227-iki egyezésben szerepelt Bogát utódainak egyikétől származik. Bánóczy, 1381-ben említették. Cselei őse Pongrácz (1309). Csizi, 1408—09-ben említették. Halápi, a nemzetség Zala vármegyében letelepedett mellékhatása. Izsépi, a XIV. század kezdetén válik ki. Kasuhi, a Sztáncsi ágból származik. Koles-Hosszúmezei Körtvélyessy, mely családról a XV. századtól kezdve vannak adataink. Lúczy, már az 1252. évi egyezésben említetik; 1424-ben pedig a Dobi és a Monoki családdal a szerencsi apátság kegyura. Monoki a Rákóczi ágból származik és őse László (1321); Miklós 1625-ben II. Ferdinándtól bárói méltóságot nyert; 1643 táján megvaszakadt. A Sztáncsi a Kasuhi családdal közös eredetű; őse László, a XIII. század második felében. A nemzetség tagjai közül többen viseltek közhivatalt, így Cselei János (1436) zempléni, Monoki Péter (1372) sárosi, Miklós (1438 és 1454) és Rákóczi György (1525—26) Zemplén vármegye alispánja, Rákóczi András (1505) országgyűlési követ, Körtvélyesi András egri püspöki helynök (1459—74.)

A *Baksa* nemzetségről csak a tatárjárás után találunk adatokat. 1270-től kezdve a nemzetség a Bodrogközben birtokos, de birtokait adomány útján szerezte. A nemzetség közszereplése is csak 1271-től, vagyis V. István ifjabb király uralkodása idejében, kezdődik. 1321-ben a nemzetség a hűtelen Petenye fia birtokait nyerte Károly királytól; e birtokok: Borostyán vára, Szécs, a két Boeskö, Kereplye, a három Visnyó, Polyánka, Chena, Petrusfalva, Parnó, Kohány, Gerenda, Zebegnyő, Albény, Torna és Kencsencsandrásfalva. Az 1329. évi osztály alkalmával Szécs, Visnyó, Parnó, Borostyánvára, a két Bozza, a két Szerdahely, Bereczki, Becske, Kistehna, Vajda, Agócz, Kencsencs, Andrásfalva, Kisbaeskö, Szék, Kohány, Zebegnyő, Horvátpálháza és Visnyó kerülnek osztályra. A Baksa nemzetségből a következő családok váltak ki: Agóczy, Baesköi, Eszenyi és Polyánkai Chapy, Somi Szécsi, Szerdahelyi, Sónári Soós, Sztritei. A nemzetségalapító Baksa nevét látszik örökíteni a vármegyében Baksavágása (most Felsőbaskócz).

Baksa
nemzetség.

A *Gut-Keled* nemzetség, a mely Kézai szerint I. Péter király uralkodása idején jött be hazánkba, a tatárjárás után, 1254-ben vétel útján, Garos, Gerepse és Budurló birtokokat szerezte meg a Hont-Pázmán nemzetségtől. 1304-ben Kenézi Keled fia István és ennek fiai Domonkos és László Patakon szőlőt szereznek. Ugyanez évben kelt oklevél szerint a nemzetség Bolyban birtokos (gr. Zichy okmt. IV. 623.). Zemplén vármegyében a Dragun ága telepedett le, kinek fia István (1242—58) főlovászmester, nyitrai főispán és Styria kormányzója volt, fia Málczai Pál kőrösi főispán, kinek fiai közül I. Vid (1300—1334) a Ráskay, Miklós pedig (1310—24) a Buthkay család őse. A harmadik testvér: IV. István (1300—1343) szabolcsi és szatmári főispán, kinek unokáitól származnak a Csatáry, Márky és a Málcza családok. A Butlikai, Márki, Ráskai családok mint osztályos atyafiak, 1411-ben új adományt nyertek Zsigmond királytól az ősi nemzetségi birtokokra. (Fejér X. 5. 151.)

Gut-Keled
nemzetség.

A *Herman* nemzetség, a mely Kézai krónikája szerint Nürnbergből származik és Gizella királynővel jött be Magyarországra, szintén a tatárjárás után tűnik fel Zemplén vármegyében. A nemzetség legrégebb birtokáról szóló adat szerint (Wenzel VII. 383. 404) Mátyás szepesi prépost fivére, Antholeus comes, 1255-ben Meszes ura volt. Antholeus 1267-ben Szepes vármegyében nyert birtokokat a királytól és így e nemzetség többé nem szerepel Zemplén vármegyében.

Herman
nemzetség.

Az ősi *Kaplyon* nemzetség, mely az első foglalás jogán telepedett le Szatmár vármegyében, a XIII. század második felében szerez Zemplén vár-

Kaplyon
nemzetség.

A Czudarok mellett a Hegyalja délnyugati részén a Monoki, az Izsépi és a Dobi családok birtokosok. A Dobi család 1435-ben a Monokiakkal együtt Monok, Bekecs, Szada, Izsép, Golop, Harkány, Felsőlucz, Mihályi, Lazony stb. birtokokra nyer adományt. 1469-ben Harkány felét a diósgyőri pálosoknak adják. Az Izsépiek 1405-ben a Cseleji és a Dobi családokkal perlekednek a Lucz, Megyaszó, Szada, Nagylazony, Mihályi, Harkány, Izsép, Monok, Cselej stb. birtokokért. (Csánki D. i. m. I. 373.)

Birtokosok a XIV. és XV. században. A Monoki Izsépi és Dob családok.

A Czudarok uradalmától keletre a tokaji és a tarezali uradalom terült el, mely már a Bodrogekbe is belevágott. Ez uradalom tartozékai Vámosújfalutól, Tokajon és Tarezalon át, Tiszaradvány felé terjedtek. Eleinte Brankovics rácz despotáé, majd a Hunyadyaké volt; 1471—76 között a Szapolyai család birtokába ment át.

A tokaji és tarezali uradalom.

A tokaji uradalommal a Pálócziak birtokai voltak határosok. E család 1400-ban még csak Szolnok helység földesura. 1403-ban a magvaszakadt Ujfalusi László birtokait (Helmezt, Semjén, Kisgéres stb.) kapja; 1429-ben pedig azokért cserébe Újhely várát, a hozzátartozó Borsi, Kis-Toronya, Taj és Kovácsi pusztákkal, Nagypatak várossal, Kispaták és Ardó helységekkel, valamint több pusztával egyetemben. 1444-ben Olaszi és Sára helységekben birtokos, 1458-ban Czéke várát nyeri.

A Pálócziak.

A Bodrogek nyugati részén a Szerdahelyiek és a Sóvári Soósok birtokai terültek el. A Szerdahelyiek 1358-ban bírták Egyházás és Vásáros-Szerdahelyt, Szomotort, a két Kövesdet, Bereczket stb., a XV. században pedig a Soós családdal együtt Kövesd várát és a hozzátartozó uradalmat. 1479-ben Csergő részeibe iktatták őket. A Soós családé volt ezenkívül Czéke vára és tartozékai, s később Szécs városában és tartozékaiban is birtokos volt. A czékei uradalomhoz a XV. században 16 helység tartozott, többek között Imreg, Mészpest, Szürnyeg, Pazdics.

A Szerdahelyiek és Soósok.

A czékei uradalomtól éjszakra a Ráskai és a Márki családok birtokai terültek el. A Ráskaiak 1478-ban Nagyráska, Kisráska és Hegyi birtokosai, majd, a Zbngyai családdal együtt, Nátafalván, Deregnyőn, Lesznán, Sztankó-ezon stb. birtokosok. A Hegyalján terült el az Upori család birtoka. E család 1410-ben Lesztemér részeit nyeri a királytól. 1446-ban Tolesva, Vámosújfalú, Gercely, Csergő és Toronya földesurai. 1474-ben a hűtlenségbe esett Upori Tamás birtokait a Nyárasapátiaknak adja a király.

A Ráskaiak és Márkiak.

A Bodrogekötől éjszakra, mintegy szemben egymással, a nagymihályi és a gálszécsi uradalmak terülnek el. A Nagymihályiak az ugyanazon nemzetségből származó Tibai (1397), Nagymihályi Odönfi (1403), Pongrácz, Ördög és Laeskaik családokkal közös birtokosok. 1419-ben Nagymihály várához a következők tartoztak: Nagymihály város, Sztára, Krivostyán, Oroszka, a két Visk, Felsőbugya, Henselócz, Veresvágás stb. A Nagymihályiak 1422-ben Leszna, Vagyakócz és Volyicza urai. A 80-as években Pazdics, Szuha, Mocsár, Kraszna, Sámogy és Szalók helységekben birtokosok. Nagymihálylyal szemben a gálszécsi uradalom terült el, a melyet többen bírtak; így részük volt ott (1430—61) a Soós családbelieknek, a Szécsieknek és a Szerdahelyieknek is. A Szécsiek 1487-ben Szécs, Kohány, Gerenda, Tarnóka, Karád, Kereplye, Szög, Agárd, Dámócz, Bél, Dobra és Dargó helységekben voltak birtokosok. Közben a Rákócziak és a Csontosok birtokai terültek el.

A nagymihályi és gálszécsi uradalmak.

A Rákócziak a XIII. század óta Körtvélyesen, Arácon és Morván birtokosok. 1450-ben Morván vesznek zálogba földeket, 1479-ben Izsép részeibe iktatják őket. 1482-ben Luskócz, Rákócz és Szuha helységek földesurai.

A Rákócziak.

A Nátafalusi Csontos család (1254—1389) Lesznán és Csemernyét, továbbá Nagy- és Középhosszúmezőt, Hrabóczot és Klacsánt bírták. 1490-ben, a Harkányiakkal együtt, Sztarán és Csudóczon birtokosok.

A Csontosok.

Gálszécestől éjszakra Varannó vár uradalma terült el, mely a XV. században a Rozgonyi családé volt. A Rozgonyiak ősei a XIII. században Visnyót bírták, 1363-ban Varannó urai, majd Csicsva várát szerzik meg, a hozzátartozó 26 helységgel és öt teleppel. 1466-ban a hűtlenségbe esett Tornaiak birtokait nyerik (Alsó-, Felsőbénye és Szegi), 1470-ben az Ólnodi Czudarok uradalmát kapják a királytól. Ezenkívül a sárosmegyei makoviczai várhoz, a mely 1470-től fogva szintén a Rozgonyiaké, Zemplén vármegyéből több falu tartozott.

A varannai uradalom.

A Perényiek

A Rozgonyiak legközelebbi szomszédai a Perényiek voltak. Sztropkó várukhoz mintegy 36—46 falu tartozott. A Perényiek 1397-ben Hernádnémetit nyerik, 1404-ben Mezőbényét és Kázmérdobszát, 1408-ban Sztropkót, 1415-ben Zádorházát; nagyobb részt királyi adomány útján szerezték birtokaikat, melyeket az egész középkoron át megtartottak.

A Drugethek.

Sztropkótól keletre a Homonnai Drugethek uradalma terült el, Homonna, Barkó és Jeszenő várakkal s a hozzájuk tartozó 36 faluval. Homonnát Róbert Károly adományából bírta a család. 1451-ben osztolni akarnak Jeszenő és Barkó várakon, valamint Homonna és Zemplén városokon, továbbá Lászfalva, Hazsina, a két Kemeneze, Peticse, Porubka, Helmece és Hosszúmező helységeken. 1454—55-ben a mai Sátoraljaújhelyben is zálogbirtokosok. A homonnai uradalom egy része a XVI. század elején a Szapolyai család kezébe került.

A Zbugyaiak,
Semseyek,
Lasztóczyak
és Csicseriek.

A Perényiek és a Drugethek uradalmi közé a Zbugyaiak, Semseyek, Lasztóczyak és a Csicseriek birtokai ékelődtek. A Semseyek 1461-ben új adományt nyertek Pazdics, Szuha, Tussaújfalú, Mocsár, Kraszna, Sámogy és Szalók helységekre. A Csicseriek a velük egy törzsből származó Csicseri Ormós, Csicseri Orosz és Fodor családokkal voltak osztályosok és az övék volt Gerecsely, Toronya, Csörgő (1415), Szentés (1438) Liszka (1479) és Vis (1484). (Csánki D. i. m. I.) Jelentékenyebb birtokosok még: a Bacskaiak 1453—65-ben Géresen, Dobrán, Bélyen, Lányváron stb. földesurak. A Butkaiak 1411-ben a Ráskai és a Márki osztályos atyafiaikkal új adományt nyertek, Butka, Ráska és Márk helységekre, 1475-ben Pazdicson, Szulián stb. helyen birtokosok. A Csapiak 1411-ben Vékén, 1438-ban Mérken birtokosok. A Lesznaiak 1448-ban a Nagymihályi Ödönfiakkal és a Szeretvaiakkal egyezkednek. A Losonczyak 1491-ben Kásón földesurak. A Nagytárkányiakat 1417-ben a Perényiekkal együtt Nagytárkány, Agárd stb. helységekre iktatják.

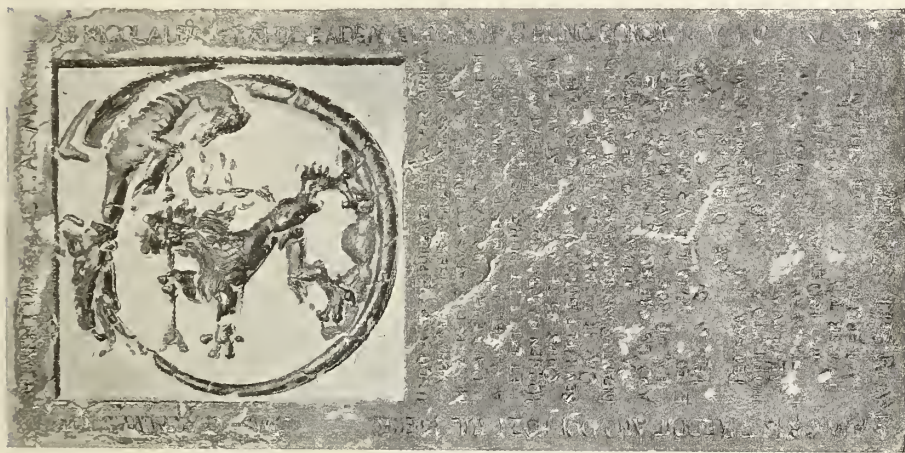
A mohácsi vész után mélyreható változás áll be a vármegyei birtokviszonyok tekintetében. A régi családok egy része elszegényedett, mások pedig végleg letűntek a közszeretelés színteréről és helyökbe újak léptek, melyeknek sarjai az ellenkirályok korszakában nagy vagyona és befolyásra tettek szert.

Birtokviszonyok
a XVI.
században.

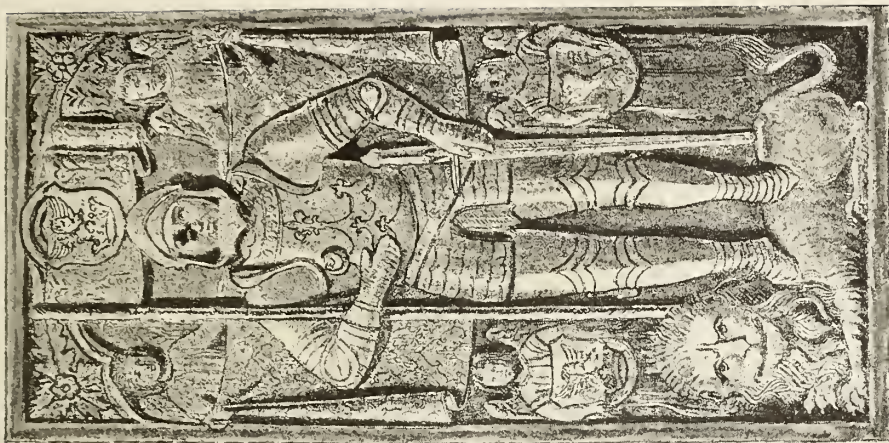
A XVI. század birtokviszonyaira nézve a legbeesesebb adatokat a jobbágyporták összeírásai nyújtják. A XV. században eszközölt összeírások a tulajdonosok neveit nagyrészt mellőzik; így az 1494—95. évi összeírásokban csak a következő birtokosok neveit találjuk feljegyezve: Szapolyai 1138 és 1436, az egri püspök 5—74, a pataki dömések 28—47, Ernusz János, a pécsi püspök testvére 100, András budai várnagy 13 porta ura volt. Az 1542. évi összeírás már részletesebb tájékoztatást nyújt a birtokosokról. Ebben az összeírásban 3158 $\frac{1}{2}$ porta szerepel és ebből a Homonnai Drugeth család egy maga 902 porta ura volt. Serédy Gáspár 573, Perényi Péter 123 $\frac{1}{2}$, a Báthory család 221, Izbugyai István 50, a Losonczyak 23 portát vallottak magukénak. Az 1553. évi összeírás adatai szerint tíz portánál nagyobb birtokosok: Báthory György 236, Boda Osváth 13, Gazdag Balázs 13, Hogykai István 12, a Homonnai Drugeth család (Antal özvegye, György és Imre) 666, az egri püspök 15, a leleszi prépost 30, Lipthay Lőrincz 112, Deák Simon özvegye 21 $\frac{1}{2}$, Monoki Ferencz 15, Perényi Gábor 588 $\frac{1}{2}$, Perényi Péter özvegye 15, Pethő Gáspár 21, Possay Benedek, Bertalan és Péter 11 $\frac{1}{2}$, Sárosy Lukács 13, Serédy Benedek 11 $\frac{1}{2}$, Serédy Gáspár 333 $\frac{1}{2}$, Szepesi káptalan 35, a Tárkányiak (Farkas, Gáspár, István, Miklós) 20, a terebesi pálosok 12, Vékey Ferencz 10, Zbugyai István 12 portával szerepelnek az összeírásban. Tíz portán alóli birtokosok: Allay Lőrincz, Alpáry Simon, Anaresy Péter, Bakocsay István, Barna Mihály, Baeskey Ferencz, Gergely és György, Czeczey János, Csompor Mihály, Farkas és István, Figedy Péter, özv. Fodor Lénártné, Gerenesi János és Péter, a homonnai plébános. Horváth János és Márk, Kákonyi György, Komoróczy özvegye, Kövér Pál, Krucsay Balázs, a ládi pálosok, Literatus Ambrus, Lónyay Gergely, Monoky Domonkos, Nádfői Benedek, Nagy Boldizsár és Jakab, Orosz János, Poczka János, Prossith János, Ráskay Ferencz, özv. Ráskay Mihályné, Skaricza Mátyás, Sissáry Benedek, Soós Albert és György, Szabó Bálint, Szalontay Bálint és Máté, özv. Szemere Imréné, Tegzes László, Tomory Egyed, Varkocs

Perényi Imre síremléke a terebesi r. kath.
templomban.

Booskay Miklós síremléke a bodrogszerdahelyi
r. kath. templomban.

Perényi János síremléke a terebesi r. kath.
templomban.

A Gersei Pethó család címere.
(Fölül II. Ulászló és gyermekei).

A Homonnai Drugetiek címeres pecsétje
1610-ből. (A M. Nemzeti Múzeumból).

A páczini kastély falában elhelyezett
Magóchy-címer.

A Pethó-féle epitaphium a sztropkói
r. kath. templomban.

ALMÁSSY.

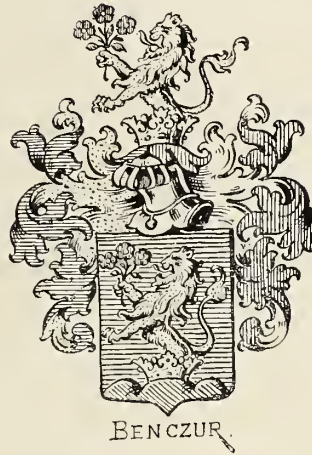
ANDRÁSSY.

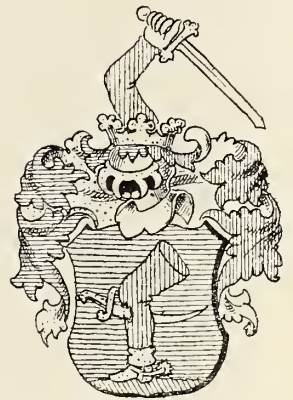
BARKÓCZY.

BENCSIK

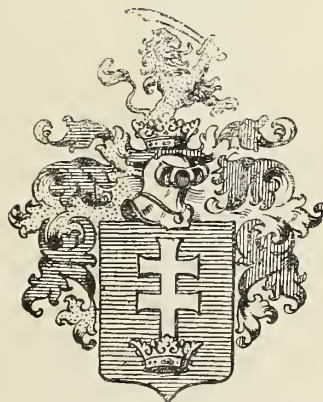
BENCZUR

BERNÁTH.

BESSENYEY.

BORONKAY.

BOOSKAY.

BUTKAI.

CSÁKY.

CSÖKE.

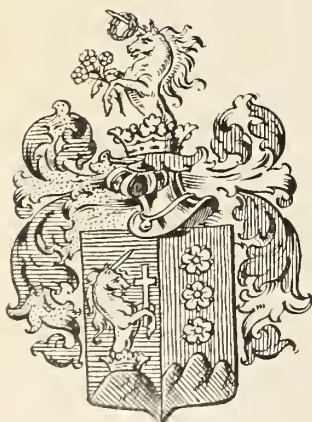
DANCS

DELY.

DIÓSZEGHY

DIÓSZEGHY.

DÓKUS.

DONGÓ.

Tamás, Vass özvegye, Zalay Miklós, Zuthy István és László. (Acsády Ignác. Ertek. Törttud. XIV. és XVI. köt.) Az 1598. évi összeírásban számos új birtokossal találkozunk. Ez összeírás szerint a lakóházakat vették a jobbágyadózás alapjául. Összeíratott 499 ház, 10618 jobbágyház, vagyis ugyanannyi háztartás és 384 nemes háztartás. Ebből a Homonnai Drugeth család egy-maga 2142 jobbágyháztartás ura volt. A nagybirtokosok az alábbi sorrendben következnek egymás után: Báthory István 1072, Homonnai Drugeth István 956, Dobó Ferencz (Sárospatak és Újhely ura) 863, Drugeth György 805, Rákóczy Zsigmond 915, Drugeth Borbála 681, Gersei Pethő István, Gáspár, Ferencz és Márton 615, királyi kincstár (Tarczal, Tokaj, Bodrogkeresztúr) 392, Paczoth Ferencz 273, Baeskaý Miklós 137, Alaghy Ferencz 134, a leleszi prépost 129, Pethe Márton váradai püspök 110, Forgách Zsigmond 102. Kisebb birtokosok, tíz jobbágyháztartáson felül: Tárkányi, Monoki, Sóvári Soós, Barkóczy, Vinnay, Sztáray, Eödönffy, Nagymihályi. Nátafalusy, Wiczmandy, Körtvélyessy, Rákóczy, Füzesséry, Azary, Vékey, Tussay, Izsépy, Szemere, Pelejthey, Ujfalussy, Lónyay, Móré, Nyomárkay. Ezenfelül 127 nemesbirtokos 3—9 jobbágyháztartásnak, 147 pedig egy-két jobbágyháztartásnak volt ura. (Tasnádi Nagy Gyula: Az 1598. évi összeírás.) A XVI. század második felében gazdát cserélt uradalmakról a pozsonyi kamarának 1588-ban kelt összeírása nyújt becses adatokat. Ez összeírás szerint Sárospatak Dobónak 80.000 magyar forintért, Szerenes pedig Báthorynak 10.000 frtért zálogosított el. Egy másik összeírás Regécz—Tokaj—Tállyánál 20.000-re, Sárospataknál 50.000-re, Ónodnál 24.000-re teszi a zálogösszeget; sőt egy harmadik összeírás szerint Regécz—Tokaj—Tállya 200.000, Sárospatak 800.000, Ónod 240.000 frtért zálogosítottatott volna el.

A bécsi békekötéstől (1606) egészen a kuruczvilág lezajlásáig (1711) terjedő korszakot, a vármegyei birtokviszonyok tekintetében, két időközre oszthatjuk: II. Rákóczy György haláláig, és attól kezdve, a szatmári békekötésig terjedő időszakra. A XVII. század első éveiben a Rákóczy család már nagykiterjedésű birtokok ura lett. Rákóczy György szatmári kapitány, Kálnássy Ferenczcel és Deregnyeý Pállal 1569-ben nagyobb adományt nyer Miksa királytól. Testvérének fia Zsigmond, az 1607-ben kelt végrendelete szerint, Szerenes, Tarczal, Zombor, Ond, Hernádnémeti, Megyaszó, Baz, Harkány, Bénye és Karád ura volt. A sárospataki uradalom, mely 1608-ban került Lorántffy Mihály birtokába, ennek leánya, Zsuzsánna révén I. Rákóczy Györgyé lett és ettől fogva a család legértékesebb birtokai közé tartozott. A linzi békekötés (1645) értelmében I. Rákóczy György ezenkívül örökös tulajdonul kapta Regécz várát és a tokaji uradalmat. Ezzel a Rákóczy család a Hegyalja jelentékeny részének ura lett.

A Homonnai Drugeth család a Perényiek után Terebest örökölte; 1600-ban azonban Drugeth György súlyos vádak terhe alatt elveszíti Terebest, mely a kincstárra szállott; de 1613-ban ismét visszakapta birtokait s azok a család kihaltáig megmaradtak a Drugethek birtokában. Az 1637. évi adománylevelével szerint a terebesi uradalomhoz a következő birtokok tartoztak: Terebes, Parics vára, Hardicsa, Nagyruszka, Vécse és Isztáncs helységek; Gálszécsen két udvarház, továbbá Gálszécs, Pelejthe, Miglész, Kohány, Gerenda, Berettó, Zebegnyő, Nagyazar, Tarnóka, Dorgó, Kereplye és Albin helységekben részek; végül Vallon puszta és ezenkívül Abaújban tíz, Sárospan pedig négy helység. A Homonnai Drugeth családe volt még a homonnai uradalom, melyhez többek között Barkó, Jeszenő, Helmecke és Ulics is tartozott; a családe volt Zemplén városa is, melyet azonban a vallásharczok korában, 1619-ben és 1644-ben, előbb Bethlen Gábor, majd Rákóczy György elhódított a családtól és csak a békekötések után került ismét vissza a Drugethek birtokába. A XVII. században újabb birtokokat is szerez a család. Így Drugeth György, 1617-ben, házasság révén Varannót nyeri, a hozzátartozó uradalommal; György pedig, 1637-ben, Zebegnyőre nyer adományt. Terebest a hozzátartozó uradalommal, melyet Bethlen Gábor 1620-ban hívének, Széchy Györgynek adományozott, Drugeth János még 1625-ben visszaszerezte.

A XVII. század első felében telepedik le a Sennyey család Zemplén vármegyébe. Pongrácz, a ki 1610-ben Erdélyből menekülni kényszerült, neje,

Birtokviszonyok
1606—1711
között.

Dobszay Anna révén a Dobszay-Spáczy-féle birtokokat szerezte meg; fia, Sándor pedig 1631-ben a páczini és a csörgői uradalmakra nyer adományt és ezt megelőzőleg, 1629-ben, Zétény részeibe iktatták. Mád, Páczin és Regécz eredetileg az Alaghy Menyhért birtoka volt, de fiutódai nem lévén, az előbbi — mint láttuk — a Sennyeyek birtokába került.

A tokaji uradalom 1622-ben a nikolsburgi békekötés értelmében Bethlen Gábor birtokába került, de 1647-ben ez is Rákóczy Györgyre szállott, melyhez még Tolesva és Tarczal részei, továbbá Tállya is tartozott. Az utóbbit 1633-ban Esterházy Miklós nyerte adományul. Nagymihály a hozzátartozó uradalommal megmaradt a Nagymihályiak birtokában, majd e család kihalta után, az ugyanazon nemzetségből származó Sztárayakra szállott.

A Báthoryaké volt 1610-ben Királyhelmeicz, ez azonban 1654-ben a Rákóczyak kezébe került.

A XVII. század elején Szemere Albert szerzi meg Gálszécset, mely ettől fogva, a XVII. század végéig, részben megmaradt a család birtokában. Bodrogszerdahelyen a Boesky-féle részekre 1647-ben a báró Vécsey család kapott adományt s ez mai napig megmaradt e család birtokában. Bodzás-újlakot 1620-ban Forgách Zsigmond nyeri, de a birtok időközben ismét más kézbe jut és csak 1753-ban iktatják be újból Forgách Adámot. Perényi Zsigmondot 1655-ben Rozvágyba iktatják.

II. Rákóczy György halála (1660) után özvegye, Báthory Zsófia lesz az ura a sárospataki uradalomnak, mely 1693-ban I. Rákóczy Ferencz leányáé, Júliáé, férjezett gróf Aspremontnéé lesz, majd 1694-ben II. Rákóczi Ferencz birtokába kerül, a ki egyideig itt tartotta az udvarát. A többi Rákóczi-birtok közül Tállya és Szerencs megmarad a család birtokában, ellenben Tokajra és Tarczalra egyideig a kir. kamara tette rá a kezét. Tolesván, a Rákócziakon kívül, már több nemesi család s ezek között a Barkóczy is birtokos volt. Királyhelmeiczet, 1697-ben a premontrei rend visszaváltotta II. Rákóczi Ferencztől.

A Homonnai Drugeth család kihaltával (1684), a nagykiterjedésű homonnai uradalmat Zsigmond özvegye, gróf Keglevich Teréz, a leányának, gróf Csákyknénak adta; ugyancsak a gróf Csákyak örökölték Terebest, a hozzátartozó uradalommal, továbbá Zemplén mezővárost, mely utóbb a gróf Van Dernáthoké lett.

Varannót a Drugeth család után, az 1690-iki osztály értelmében, a Barkóczy, a Zichy és a Forgách családok örökölték, de része volt ott Nádasdy Ferencz országbíró özvegyének, a vérszomjas Báthory Erzsébetnek is.

A Gersei Pethő család, mely már a XVI. század közepén telepedett le Zemplén vármegyébe, 1664-ben Sztropkó várát nyeri a hozzátartozó uradalommal, melyhez, az 1698-ban kelt kimutatás szerint, 51 helység tartozott. Zétény várát, 1686-ban Klobusiczky Ferencz nyerte adományul Lipót királytól és ugyancsak királyi adományt nyert a XVII. század végén báró Fischer Mihály a gálszécsi uradalom részére.

A Barkóczy család is a XVII. században szerzi a birtokait. László, 1658-ban kelt végrendelete szerint, csak Tokajban, Zomborban és Klenován birtokos; de a család birtokai ekkor már Abaúj, Arva, Szaboles, Ung stb. vármegyékre is kiterjednek. István 1669-ben Parnó várát nyeri, László pedig 1693-ban Vékét és Szerednyét.

II. Rákóczi Ferencz szabadságharcza alatt is újabb birtokosok telepednek le a vármegyében. Rákóczi 1707-ben Pethő Mihály részét a sztropkói uradalomból előbb Ocskay dandárnoknak, majd Babocsay Ferencz táborúknak adományozta. 1710-ben Máriássy Adám alezredes Csánálos falut nyeri adományul; 1707-ben pedig Keczel Albertnek Tállyán szőlőt adományozott. (Nagy Gyula oklev. más. gyűjt.; Várm. Levélt. Prot.; Leleszi orsz. lt.-ár.)

A szatmári békekötés után a nagy kiterjedésű Rákóczi birtokok a fiskus kezébe kerültek. Az óriási vagyonon sokan osztozkodtak; az új birtokosok részint adományban kapták, részint potom áron megvették a pénzsűkében levő kincstártól. A sárospataki uradalmat III. Károly, 1720-ban, Trautsohn Donát Lipót János főndvarmesterének adományozta. Tolesva, 1747-ben a Klobusiczky család birtokába került, azután a gróf Szirmayak hitbizományához tartozott, majd a Dessewffyeknek jutott örökül. Tarczalon a Károlyiak

és a Rádayak osztozkodtak. Tallyát, a hozzátartozó uradalommal, Trautsohn Donát nyerte. Mád fele részét Rákóczi Júlia férje, gróf Aspremont tartotta meg, egy-egy negyedét pedig a báró Orczy és a gróf Szirmay családok nyerték. Szerencs fele részét a királyi kamara foglalta le, melyet ez előbb gróf Illés-háznak, majd gróf Grassalkovichnak adott el s az utóbbtól a gróf Szirmayak vették meg; másik felét a gróf Aspremontok tartották meg, a kiktől ugyancsak a Szirmayak vették meg. A tokaji uradalmat 1715-ig Rákóczi birtokként kezelték, de azután a királyi kincstáré lett.

A Pethő család kihaltával († 1764) feloszlatták a sztropkói uradalmat is, melyből többen kaptak részt. A varannai uradalom a XVIII. század közepén a Szent-Ivány, a gróf Zichy, a Revitzky, gróf Forgách, gróf Barkóczy báró 'Sennyey családok között oszlott meg. A terebesi uradalom 1756-ban Van Dernáthné, gróf Zichy Terézia birtoka; ekkor azonban a Szapáryakra, majd gróf Andrassy Károlyné, Szapáry Etelka révén, 1838-ban az Andrassyakra szállott.

Herczeg Trautsohn magvaszakadtával (1780) az egykori Rákóczi uradalmak ismét a kincstárra szállottak. Sárospatakot és Rátkát 1806-ban, Tallyát pedig 1808-ban herceg Bretzenheim Ágost nyeri cserébe, német birodalmi birtokaiért. 1823-ban ez uradalmakat fia Ferdinánd, utána Sárospatakot Windisch-Graetz herceg örökölte és bírja; Tallyát pedig báró Maillott.

Regéc és Páczin a báró 'Sennyeyeké volt, a XVIII. században azonban a nő ágak kezébe kerültek, mígnem 1795-ben 'Sennyey János visszaváltotta. 1829-ben 'Sennyey Károly, István és János osztozkodtak a birtokokon.

Lónyay Gábor 1808-ban szerzi Bodrogolaszit és Bodrogzsádány részzeit, az Okolicsányi család pedig 1754-ben nyeri a Rákóczi család magvaszakadt nemesi ágának birtokait.

A szatmári békekötés után, az állandó adó behozatala, az adókötelezettek minél szélesebb rétegekben való kiterjesztését tevéen szükségessé, 1723-ban a nemesi vizsgálatokat az egész országra elrendelték, de mind ez, mind pedig az 1732-ben elrendelt összeírás, nem nyújtotta a kívánt eredményt és így az 1754—55. években új országos nemesi összeírást rendeltek el. Ez utóbbi összeírás szerint Zemplénben 435 birtokos és 640 armalista, összesen tehát 1075 nemes volt. Az összeírás azonban hiányos, mert csak a családfőket, illetőleg a szavazatra jogosultakat tüntette fel. Az 1785. évi összeírás adatai Zemplén vármegyében már 9770 nemes személyt neveznek meg.

Mária Terézia uralkodása alatt a főrangú családokat külön írták össze. Az 1764. évi összeírás adatai szerint a következő főrangú családok voltak Zemplén vármegyében. Grófok: Jaiczai Brankovics Hugó, Gersei Pethő Zsigmond, Nagymihályi Sztáray Imre. Özvegyek: Szalai Barkóczy Imréné szül. Szirmay Zsuzsanna, Keresszegi Csáky Ferenczné szül. Zichy Anna Mária, Van-Dernáth József Gothárdné szül. Zichy Terézia. Bárók: Csíkszentkirályi Andrassy István, Barkóczy Károly a királyi tábla bírja, Mihály vezérőrnagy, Jobaházi Döry Ferenc főispán, Döry László, Nagyszalatnyai Fischer József, Lázi Ghyllányi György, Kissennyei 'Sennyey Imre huszárezredes, 'Sennyey László, Splényi Gábor őrnagy, Hajnácskői Vécsey József szepesi kamarai tanácsos. Özvegyek: Barkóczy Imre tábornok és máramarosi főispán özvegye, szül. gróf Erdődy Francziska, Perényi Antal özvegye, szül. báró Luzsénszky Judit, Perényi Pál özvegye szül. báró Bornemisza Klára. (Komáromy András: Nagy Iván Családt. Ért. II. 240.)

* * *

Alább közöljük a vármegye családait oly számban és terjedelemben, a mint azt terünk megengedi, különös tekintettel azokra a családokra, melyeknek tagjai a közpályán szerepeltek és vármegyei köztisztviséget viseltek.

Almássy (Zsadányi és Törökszentmiklósi nemes és gróf). Eredetileg Eörsi és Kukolyi előnévvel élt. Őse János 1666-ban nyert ezímeres levelet Lipót királytól, utóda János 1701-ben Zsadányt nyerte adományúl. Hasonnevű fia a jászkunok kapitánya és hétszemélynök volt. Fia Ignác József 1771-ben grófi rangra emeltetett. János másik fia 1779-ben koronaőr. Ennek fia Ignác, 1815-ben grófi rangra emeltetett. A család a XVIII. században Czéke, Girincs, Bodzásújlak és Garany helységekben volt birtokos, az utóbbiak jelenleg is a grófi ág hitbizományi uradalmához tartoznak. Családi ezímerét a Bihar vármegyét tárgyaló kötetben leírtuk.

Almássy.

Alpáry. A XVI. században tűnik fel. Simon 1559 és 1569-ben a vármegye követe, majd 1570—74-ben alispánja. 1565-ben a felkelt nemesség hadnagya.

Alpáry.

- Aissdorfer.** *Aissdorfer.* Az 1754–55. évi nemesi összeírásban Sámuel van felvéve a vármegye nemeseinek sorába. A XIX. század első felében Zubna (most Tölgyeshegy), Kácsánd stb. helységekben volt birtokos.
- Ambrózy.** *Ambrózy* (Sédeni). A XVII. század elején tűnik fel Vas vármegyében. György, János, Balázs és Bálint 1610 július 15-én czimeres nemeslevelet nyertek. A család ekkor Zsédényben volt birtokos. János Árva vármegyébe költözött, s miután a többi testvér ága kihalt, ő lett a ma élő A. család őse. Utódai közül György jeles egyházi író és ágostai evang. szuperintendens (1741). Mihály (1780) árvai közbirtokossági praefektus. Gábor kir. ügyész, a Martinovics-féle összeesküvés részeseként, 1795-ben kivégezték. András († 1770) tót egyházi író. A család Kisbiszterecze nyert adományt. Lajos nógrádi alispán gyermekei közül: Lajos 1838-ban, István és György 1845-ben bárói rangra emeltettek. A család idővel átszarmazott Borsod, Nógrád, Ung, Temes, Fejér és Zemplén vármegyékbe. *Czímere:* vágott paizs. Felül feketében, egyenes kardot tartó, kinövő oroslán. Alul ezüstben vörös sas. Sisakdísz: jobbról ezüsttel és veressel, balról arannyal és feketével vágott nyílt szárny között kinövő paizsbeli oroslán. Takarók: feketearany-vörösezüst.
- Andrássy.** *Andrássy* (Csikszentkirályi és Krasznahorkai gróf). Első ismert őse Márton 1514-ben Szapolyai György mellett harczol a pórok ellen. Fia Péter 1575-ben Békés Gáspár híve volt s annak leveretése után menekülni volt kénytelen. 1578-ban Krasznahorka várának kapitánya lett. Utóda I. Miklós († 1686) Gömör vármegye főispánja, bárói rangra emeltetett. Fiai közül II. Péter szintén Gömör vármegye főispánja (1715). I. István kurucz tábornok a betleri és II. György (1705–1710) Rákóczy Ferencz gyalogsági tábornoka, a monoki ág őse. I. István ágából József (1742) ezredes, fia I. Károly 1779-ben grófi rangra emeltetett. Fia III. József a mosonvármegyei nemesi felkelő sereg ezredese (1797). Fia III. Károly (szül. 1792, † 1845). Fiai: 1. Manó (szül. 1821, † 1891) előbb Zemplén, majd Gömör és Torna vármegyék főispánja, valóságos belső titkos tanácsos stb. Fia Géza (szül. 1857) cs. és kir. kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, országgyűlési képviselő. 2. Gyula (szül. 1823, † 1891.) Zemplén vármegye főispánja (1848), ugyanekkor és később, 1861-ben is, országgyűlési képviselő, a képviselőház alelnöke, a közösügyi albizottságnak elnöke, az aranygyapjas-rend viteze, m. kir. miniszterelnök, utóbb külügyminiszter, altábornagy. Fiai: Tivadar (szül. 1857, † 1905) országgyűlési képviselő. Gyula (szül. 1860) országgyűlési képviselő, valóságos belső titkos tanácsos. 3. Aladár (szül. 1827, † 1901) valóságos belső titkos tanácsos, az aranygyapjas-rend viteze, Zemplén és Gömör vármegyék főispánja. Fia Sándor (szül. 1863) országgyűlési képviselő, cs. és kir. kamarás, a vármegyei gazd. egyesület elnöke. II. György ága. Fia: III. György, ennek fiai Antal (szül. 1742, † 1799) rozsnyói püspök és II. István Bihar vármegye főispáni helytartója (1776), a ki 1766-ban grófi rangra emeltetett. Fia: IV. György (szül. 1797, † 1872) Gömör vármegye országgyűlési követe. Fia Dénes (szül. 1835), kinek nevét főleg jótékonyága teszi emlegetetté. A család: Alsóberék, Alsócsény (Csebinye), Bekecs, Felsőkörtvélyes, Hardicsa, Helmecke, Homonna, Hór, Jánosvágása, Kisbosnya, Kisgézseny, Kisökrös, Kistopolya, Kuruczfalva, Lask, Lazony, Mád, Maskóc, Megyaszó, Mezőlaborecz, Mezőzombor, Monok, Kis- és Nagycseb, Nagyruszká, Parnó, Peticse, Szécsudvar, Szerelmes, Tarczal, Töketerebes, Tussa, Várjeszenő, Velejte és Zemplénrona helységekben birtokos. Monoki Anna, báró Andrássy Mátyásné után (1643) Alsómihályi, Bekecs, Lask, Megyaszó stb. helységeket, a Drugeth-Csáky grófok után a homonnai uradalmat; Töketerebet és Velejtét pedig Andrássy Károlyné, szül. gróf Szapáry Etelka révén örökölte. A család czímerének leírását a Gömör-Kis-Hont vármegyét tárgyaló kötetben közzöltük.
- Apagyi.** *Apagyi.* Már a XVII. század elején szerepel. Szabolcs vármegyéből ered, honnan idővel átszarmazott Zemplénbe. Antal 1777-ben a vármegye szolgabírája volt. Bély helységben bírt földesúri joggal.
- Bagossy.** *Bagossy.* A XIX. század elején Bodrogkeresztúr helységben volt birtokos.
- Bajusz.** *Bajusz.* I. Leopold adományozott a családnak czimereslevelet, 1665 nov. 12. Az 1754–55. évi összeírásban Gábor van felvéve a vármegyei nemesek névsorába. Gábor Zalkod (Szabolcs vármegye) birtokára nyert adományt, hova 1745-ben beiktatták. A család Tarczal helységben volt birtokos.
- Balázsházy.** *Balázsházy.* Az 1754–55. évi összeírásban László van felvéve Zemplén vármegye nemesei közé. Széphalom községben volt birtokos.
- Balajthy.** *Balajthy* (Balajthi és Gesztetei). Borsod vármegyéből származik. 1453-ban nyert adományt Gesztetere, 1458 és 73-ban Kisfaludra. Jelenleg Mádon birtokos.
- Balogh I.** *Balogh I. B.,* másként Tegenyi és Terebesy családok, 1624-ben nyertek czimeres nemeslevelet. *Czímere:* kékbén, hármás zöld halmon álló, jobbról arany naptól, balról ezüst félholdtól kísért, négyszögű vártony fokán, egyik oldalról zászló leng, a másik oldalon nyíllal átlőtt galamb ül. Sisakdísz hiányzik. Takarók: kékarany-vörösezüst.
- Balogh II.** *Balogh II.* (Kiskéri). Czimeres nemeslevelét III. Ferdinánd adományozta 1648 nov. 28. Alsómihályi, Baranes stb. községekben volt birtokos, melyeket a Lasztóczy család után örökölt. *Czímere:* kékbén, hármás zöld halmon, esőrében zöld szárú és levelű három rózsát tartó, repülésre kész fehér galamb. Sisakdísz: paizsbeli galamb. Takarók: kékarany.
- Bánó.** *Bánó* (Tapolylucskai és Kükemezei). Sáros vármegyéből származik. 1251-ben IV. Béla királytól új adományt nyer Komlóra és Nádffőre. Őse az 1190–1220 között élt Vizibor vagy Isabor, kinek fiától, Gyármántól származott Voltér, a B. család ősatyja. Gyármán maradékai 1350-ben osztoznak először. I. Ferdinándtól 1560-ban és 1562-ben új adománylevelet nyer a család birtokaira. György 1576-ban lengyel nemességet és új czímet nyer. A család Tussa helységben volt birtokos.
- Bárczy.** *Bárczy* (Bárcziházi). Gömör vármegyéből származik. 1478-ban nyer kir. adományt Bárcziházára. Idővel átszarmazott Zemplénbe is. Az 1754–55. évi összeírásban Ignác van felvéve a vármegye nemeseinek névsorába. A XVI. század második felében Bodrogzsadány, a XIX. század első felében pedig Hardicsa helységben volt birtokos.

Barkóczy (Szalai). Barkócz helységből származik, mely hajdan Zalához tartozott, jelenleg pedig Vas megyéhez tartozik. Tamást, Fráter György 1547-ben a esanádi vár védelmére küldötte. László 1569-ben Miksa királytól Kisújlak, Karos és Csörgő helységeket nyerte adományul. III. László (szül. 1501, † 1659) zempléni alispán, 1631-ben bárói rangra emelkedett. Gyermekai: II. István, II. Ferencz, IV. László, György és III. Zsigmond. István († 1679) ónodi kapitány volt, majd Parnó várát nyerte adományul. IV. László 1667-ben Beresényi Miklóssal együtt követségben járt a királynál. 1693-ban Vékót nyerte adományul. Ferencz († 1709) kállói várparancsnok, 1686-tól zempléni főispán, 1687-ben grófi rangra emelkedett. II. Ferencz unokái közül kimagaslának: Ferencz (szül. 1710, † 1765) Magyarország primása és IV. János († 1782) Szabolcs vármegye főispánja, a család tovább terjesztője. Unokája János (szül. 1807, † 1872) kir. főudvarmester, v. b. titkos tanácsos, kinek fiúsított leánya, Ilona grófnő. Hadik Béla ellentengernagyhoz ment nőül; az ettől alapított hitbizomány haszonélvezőjének Ő Felsője a gróf Hadik-B. kettős név viselését megengedte. I. Ferencz (1625–40) zempléni alispán, majd ónodi kapitány, másodunokája: III. Zsigmond, bárói rangra emeltetett, és V. László, a kitől a jelenleg virágzó nemesi ág származik. III. Zsigmond fia Imre, Máramaros vármegye főispánja (1751–64). Fiai: Ferencz és Imre, ennek fiai: László (szül. 1791, † 1847) székesfehérvári püspök és Imre. Ferencz unokái: Antal (szül. 1814, † 1864) es. és kir. kamarás. Ferencz (szül. 1817, † 1889) Torna vármegye főispánja, es. és kir. kamarás. Mihály törvényszéki elnök és Pál († 1886). *Czímer*: négyelt paizs 1. 4. veresben, leveles koronán álló, beléle fordult kétfarkú arany-oroszlán, előlábaival arany-zászlót tartva. 2. 3. kéken koronából kiemelkedő, kiterjesztett szárnyú koronás angyalfő. Két sisak. Sisakdíszek: I. paizsbeli angyalfő. II. paizsbeli oroszlán. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Barna (Melléthei). A család múltját a Gömör vármegyét tárgyaló kötetben ismer-tettük. 1598-ban Girinésen volt birtokos.

Bégányi (Nagy-Bégányi). Bereg vármegye ősi családja. A XIV. században tűnik fel. a XVI. században (1598) már Gatályon és Czabócon birtokos. Az 1754–55. évi összeírásban János és László vannak felvéve a vármegye nemesi sorába. A család: a XVIII. században Gatályon bírt földesúri joggal, 1730-ban pedig Isztáncson szerepel zálogbirtokosként. *Czímer*: Kékben, zöld alapon, zöldleveles és fürtös szőlőtő felé felugró vadkecske. Sisakdísz: felemelt jobbiban három makkot tartó kinövő arany-oroszlán. Takarók: kék-arany.

Bencsik (Komoróczy és Szentandrás). A család Horvátországból származik. 1242-ben IV. Béla királytól Nyitra, Szepes és Sáros vármegyékben nyert birtokokat. Közös törzsből származik a Füzesmegyery, Komoróczy (†) és a sárosvármegyei Szentandrásy családokkal. Idővel Nógrádba, majd József 1794-ben Abaujba (Hidasnémeti) került. A XIX. század első felében Radba költözött, hol földesúri joggal bírt, ezenkívül Izbugyán is birtokos volt. Tagjai közül: György († 1792) elesett a francziák elleni olaszországi hadjáratban. József (szül. 1790) mint es. kir. főhadnagy a lipcsei csatában kitüntette magát. 1840-ben Zempléne Radba költözött. Fia: István jelenleg a vármegye főszolgabírája. Fia: Béla szolgabíró. *Czímer*: Kékben, zöld alapon, jobb előlábával hatágú arany-csillagot tartó arany-oroszlán. Sisakdísz: egyenes kardot tartó, kinövő pánczélos sisakos vitéz. Takarók: kékarany-versezüst.

Benczúr. Árva vármegyéből származik. 1610-ben nyert czímeres nemeslevelet. Első ismert őse Tóbiás. A család Jaszénova helységre nyert adományt és előnevet. Később Sáros-, majd a XIX. század közepén Zemplén vármegyébe költözött, hol Tapolymogyoróson birtokos és czementgyártulajdonos. Tagjai közül: József (szül. 1728, † 1784) történetíró, kinek fia József altábornagy, hadügyminiszter és a 34. gyalogezred tulajdonosa volt. Miklós (szül. 1819, † 1862) ügyvéd, hírlapíró a ki az 1848–49. évi szabadságharcban, mint népszónok tűnt fel. Gyula (szül. 1844) legkiválóbb történeti és arcképfestőink egyike. József († 1877) 1848/49. honvédtiszt. Béla jelenleg kiváló műépítész. *Czímer*: Kékben, hármás zöld halom középsőjén, leveles aranykoronából kinövő, jobbiban háromágú rózsát tartó oroszlán. Sisakdísz: paizsbeli oroszlán. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Benyovszky. Az 1754–55. évi összeírásban János van felvéve Zemplén vármegye nemesi sorába. A család Szinnán birtokos.

Berczik (Jászói). Berczik János 1640 április 24-én nyert czímeres nemeslevelet, mely 1640-ben Abauj és Borsod vármegyékben hirdtetett ki. A család idővel átszármazott Ung vármegyébe. Zempléne Bánócz, Kaponya és Nagygyéres helységeken volt birtokos.

Bernáth I. (Bernáthfalvi és Sztrippai). Abauj vármegyéből származik. Okleveles nyomai egész a XIV. század végéig terjednek. A XVI. században élt e családból András és Ferencz, a kikkel a család két főágra szakad. András fiai: Berczik, János, István és Lukács. I. Ferdinánd királytól 1563-ban czímeres levelet és Bernáthfalvára új adományt nyernek. A család a XVII. század elején (1613) telepedett le Zemplén vármegyében. János 1706-ban Zemplén vármegye követeként járt Rákóczi Ferencznél. Fia János (1733) építé a kasuhi kastélyt. Ferencz a vármegye másod-alispánja (1785–1790), József udvari tanácsos, a hétszemélyes tábla bírása. (1787–1803). V. László (1790), a vármegye főjegyzője. Zsigmond (szül. 1790 október 30. Mándok, † 1882 Tarnóczy), 1825–48-ig Ung vármegye követe, 1848-ban Ung vármegye főispánja. 1861, 1865–68 országgyűlési képviselő s a ház megalakulásakor korelnök. Dezső (szül. 1841) országgyűlési képviselő. A család a XVIII. században Zombor, Bányapatak, Barancs, Dávidvágása, Gercsely, Kelecseny, Lasztócz, Pelejte, Puczák, Szilvásfalu, Sterkócz, Sztankócz és Szürnyeg helységeken volt birtokos. *Czímere*: (1563-iki) kéken törzstől elszakított, vörös mezben levő félfiláb, arany félczipőben; a térden alul aranymarkolatú görbe kard van a lábszárba ütve. Sisakdísz: felfelé álló, egy pallost ferdén tartó, vörös mezű kar. Takarók: vörösarany-kékezüst.

Bernáth II. Bernáth Miklós és Kálmán II. Mátýástól nyertek czímeres nemeslevelet, mely 1618-ban hirdtetett ki Zemplén vármegyében.

Bernáth III. (Bernard). B. Gáspár és fiai, valamint testvérének Györgynek fia Gergely, 1658-ban nyertek czímeres nemeslevelet, mely 1659-ben hirdtetett ki Zemplén vármegyében. Gergely utóda B. György (szül. 1712, † 1800) udvari agens, Vas és Zala vármegyékben szerzett birtokokat; ága Jakabfai előnévvel élt.

Barkóczy.

Barna.

Bégányi.

Bencsik.

Benczúr.

Benyovszky.

Berczik.

Bernáth I.

Bernáth II.

Bernáth III.

- Bertóty.** *Bertóthy* (Bertóti). Sáros vármegyéből származik. Őse az Aba nb. Omodé ágából származó Mihály (1330). Idővel átszármazott Gömör, Szabolcs és Zemplén vármegyékbe. Tagjai közül Szaniszló (1504—1522) Sáros vármegye alispánja és Sáros várának kapitánya (1526). Márton 1542-ben alispán és 1547-ben követ. János 1600-ban alispán. Gábor 1680-ban Szepes vármegye alispánja. Gábor (1723) Zemplén vármegye alispánja. A család Szacsúr, Kisgézseny és Sökut helységekben volt birtokos. *Czímer*: kékben, leveles aranykoronán álló, kiterjesztett szárnyú fekete sas. Sisakdísz: paizsbeli sas. Takarók: kékarany.
- Berzeviczy* (Kakaslommiczi és Berzeviczi). Szepes vármegye egyik legrégebbi családja. Első ismert őse Rutker comes, kinek neje 1209-ben a Poprád vize mellett egy darab földet nyert adományul. Rutkei két fia közül Rikolf comes terjeszté tovább a családot. Fia János a család tulajdonképeni őse. Berzeviczét a család tagjai még 1312 előtt alapították, s azon 1343-ban megosztották. A család idővel átszármazott Zemplénbe is, hol 1610-ben András, Sándor és János Bodrogszög helységekben nyertek részeket.
- Bessenyei.** *Bessenyei* (Bessenői). Heves vármegyéből származik, honnan idővel átszármazott Szabolcs és Zemplén vármegyékbe. Zemplén vármegyében a XVI. században tűnik fel. Tagjai közül István Thököly híve, kinek fejére Spankau 1000 tallért tűzött ki. Zsigmond († 1750) a sárospataki főiskola gondnoka, Lajos (1805) Zemplén vármegye főszolgabírája. A család szabolcsi ágából származik B. György a testőríró (szül. 1747, † 1811). A család Bodrogkeresztúr, Legyesbénye, Magyarizsép, Miglész, Kelecseny, Petrik, Kistráska és Alsó-hrabócz helységekben volt birtokos. *Czímer*: kékben egyenes kardot tartó, könyöklő páncélos kar, a csuklóján jobbról balra irányított nyíllal átdőlve. Zárt sisak. Sisakdísz: ezülpösen állított paizsbeli kar. Takarók: kékarany-versezűst.
- Boesckay.** *Boesckay*. A Boksá v. Baksa nemzetségből származik. Első ismert őse Simon ispán fia Dénes (1271—85). Dénes fia Gergely, 1329-ben, a nemzetségi javak osztályakor, Ágócsot nyeri, honnan fiai Demeter (1329—55), Dénes deák (1329—76) és László magukat Ágócsiaknak nevezik. Demeternek László nevű fiától származott Mihály és János nevű unokái, a XV. század kezdetén már felveszik a B. nevet. Jánosnak három fia volt, László, Dénes és István. Dénes fia György (1478) terjeszté tovább a családot. Négy fia közül Simon (1493) a kismarjai ágat alapította, melyből B. István fejedelem (szül. 1557 † 1606) származott. György negyedik fia Gergely alapította a boesckói ágat; utóda B. István Zemplén vármegye főispánja. (1642—72.)
- Bónis.** *Bónis* (Tolcsvai). A XVII. század elején tűnik fel. György 1606-ban Nagytolcsva mezővárosban és Újhelyben lakik. 1615-ben nyert címeres nemeslevelet II. Mátyás királytól. György hasonló nevű fia (1624—1675) kezdte használni a Tolcsvai előnevet. Tagjai közül I. Ferencz (1662—72) I. Rákóczi Ferencz udvari embere. II. Ferencz, a ki Füzér várát vette bérbe gróf Nádasdytól, a Wesselényi-féle összeesküvés részesekéut, 1671 április 30-án lefejeztetett. Ferencznek egyetlen fiától Zsigmondtól származik a jelenleg virágzó nemzedék. Sámuel (1810) Szabolcs vármegye alispánja. Fia Sámuel (szül. 1810, † 1879) országgyűlési követ, 1848, 1861, 1865—69-ben országgyűlési képviselő. *Czímer*: kékben, zöld alapon két egymással szemközt ágaskodó, előlábaikkal zöld koszorut tartó arany-oroszlán. Sisakdísz: görbe kardot tartó arany-oroszlán növekvően. Takarók: kékarany-versezűst.
- Boronkay** *Boronkay* (Boronkai és Nezettei). Somogy vármegyéből származik. A XV. században tűnik fel. Őse Pál 1476-ban kapta adományul Boronka helységet. Utóda János deák (1560) kitől a leszármazás szakadatlan. János utóda István (1662) ezredes Nezetetté kapja adományul. Unokája Mihály 1711-ben már Zemplénben birtokos. Az 1754—55. évi összeírásban József, János, László, Mihály, György és Adám vannak felvéve a vármegye nemesinek névsorába. A család Alsóbereczki, Czéke és Gatály helységekben birt földesuri joggal. B. Albert 1848 49-ben zempléni kormánybiztos. Farkas jelenleg Alsóbereczkiben birtokos. *Czímer*: kékben, leveles aranykoronából kiemelkedő apostoli kettős ezüst-kereszt. Sisakdísz: görbe kardot tartó arany-oroszlán növekvően. Takarók: kékarany-ezüstveres.
- Bottká.** *Bottká*. A XVIII. században Lácza és Lasztócz helységekben volt birtokos.
- Budaházy.** *Budaházy*. Már a XIV. században virágzott. Audrás fia György elleu 1403-ban, hatalmaskodásai miatt, a leleszi monostor panaszt emel. Az 1754—55. évi összeírásban László, Ábrahám és István szerepelnek a vármegye nemesei között. 1797-ben Nagy- és Kisrozvány, valamint Bánócz helységekben volt birtokos.
- Bujanovics.** *Bujanovics* (Aggteleki) Horvátországból származó nemes család, mely 1700 elején régi nemességének megerősítésével Aggteleki előnevet és több szabolcsi és beregmegei községre kir. adományt kapott. Tagjai közül kitűntek korábban János, újabban Eduard, több vármegye táblabírája, gazdasági szakíró, — Rudolf orsz. képviselő, — Ágostou altábornagy, — Sándor, jelenleg az OMGE. alelnöke, — Gyula, orsz. képviselő. A család Zemplén vármegyében, a XIX. század első felében Tapolyizsépen volt birtokos.
- Bydeskuthy.** *Bydeskuthy* (Ippi). A XV. század közepén tűnik fel. Sopron vármegyéből származik, honnan idővel Erdélybe és a Felvidékre szakadt. Az 1754—55. évi összeírásban Sámuel özvegye szerepel a vármegye nemesinek névsorában. Magyarizsép, Kolbása, Cselej, Majorócska, Szedliczke és Matyasócz helységekben volt birtokos.
- Csáky.** *Csáky* (Kőrösszegi és Adorjáni gróf). A család multját a Bihar vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A Homonnai Drugeth család kihalta után (1684) a homonnai uradalmat örökölte. Ezenkívül Agydócz, Barkó, Detre, Felsőkázmer, stb. helységekben volt birtokos.
- Csapy.** *Csapy* (Chapi, eszenyi és polyánkai). A Baksa nemzetségből származik. Őse Simon fia I. Tamás, kinek László és Dancs (1290—1329) nevű fiaitól származik az Eszenyi és a Chapy család. A családból Ch. András és rokonai 1418-ban czímerlevelet nyernek Zsigmond királytól. A család a XV. században Bacskó, Bodrogszentés (1411), Dargó, a XVI—XVII. században Bodrogvécs (1598), Bodrogszerdahely (1629) stb. helységekben volt birtokos. A XVII. század közepén magvaszakadt.
- Cseley I.** *Cseley* (Cselei) I. A Bogát-Radvány nemzetségből származik. Egyeues őse Pongrácz (1309). 1349-ben Kiscselej, Berethó, Kislazony, Izsép stb. birtokosa. A nemzetség 1392. évi osztálya alkalmával Cseleji Antalfi Domonkos szerepel. A XVI. században magvaszakadt.

Cseley II Azelőtt Kolosy. K. János II. Ferdinándtól kapott czimeres nemeslevelet 1719-ben erősítik meg, mely királyi megerősítő levél 1720-ban hirdettetett ki. A leszármazás az 1505-ben élt Jánostól hozható le. Ennek szópunokája Bálint (1565) Cselei Zsuzsánnát vette nőül s így jutott a család Cselej birtokába, melyre 1823-ban új adományt nyert. Kolosy József (1746—1798) hasonló nevű fia 1849-ben változtatta nevét Cseleyre. János 1849. máj. 15-től zempléni alispán. *Czímer*: kékben, zöld alapon, vörös ruhás és leffentyűs, barna kucsmás, kék övű, sárga csizmás, szemközt álló vitéz, jobbjobban kardot, baljában szőlőfürtöt tart. Sisakdísz: mindkét lábával kardot tartó, kétfarkú arany-oroszlán. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Cseley II.

Csicsery (Csicseri). Ung vármegyéből származik. Okleveles adataink a XIV. század elejétől fogva vannak e családról. 1334-ben Csicseri Jób fiai egyezkednek Zsadányi István fia Lóránttal, a Viss és Bodrogzsádány között folyó patak hovatartozása kérdésében. 1426-ban a Csicseriek Frankfalva, mai nevén Olaszi elfoglalása ellen tiltakoznak. 1446-ban Tamás és Zsigmond perolnek egymással.

Csicsery.

Csoma (Ragyolezi, előbb Tolesvai). Háromszék vármegyéből ered. 1544-ben a családot már Tolesván találjuk, hol Cs. Imre szőlőt vesz. A leszármazás ettől az Imrétől szakadatlan. Imre egyik fia Ferencz, 1570-ben, egy hatalmaskodási perben szerepel, másik fia András, a kinek dedunokája Péter, 1697-ben Tokajból menekülvén, mindenétől megfosztatott. Ennek egyik fia András, a ma is virágzó idősebb ág. Zsigmond pedig, a ki 1757-ben Ragyolezra nyer adományt, az ifjabb ág megalapítója. A család jelenleg Abaujban, Devecseren, birtokos. *Czímerét* a Szabolcs vármegyét tárgyaló kötetben közzétűk.

Csoma.

Csóka (Aroktói). Cs. Lukács, neje Gyökeres Margit, valamint gyermekeik, végül testvére Mihály és neje Korláth Dorottya 1655-ben nyertek czimeres levelet, melyet 1656-ban Nógrád, majd Heves és Szolnok vármegyékben hirdettek ki. A család Aroktőre (Borsod várm.) nyert adományt; 1848 előtt (Léh) Abauj- és (Heőbába) Borsod vármegyékben bírt földesúri joggal. A Szent-Ivány-féle osztály alkalmával jött Málezára. Tagjai közül János (1703—1710) a II. Rákóczy Ferencz féle szabadságharcban Heves vármegyétől a hadialap összeírására kiküldött adórovó. — Ignác (1700) Abauj vármegyében generalis perceptor. Ferencz jelenleg kereskedelmi miniszteri tanácsos, a Lipótrend lovagkeresztese, stb. — József a Hadik-Barkóczy hitbizományi uradalom középponti igazgatója. *Czímer*: kékben, zöld alap fölött folyó természetes színű vízben álló kiterjesztett szárnyú ezüst-hattyú. Sisakdísz: paizsbeli hattyú. Takarók: kék-arany-veresezüst.

Csóka.

Czibúr. Cz. Ádám 1793-ban nyert czimeres nemes-levelet I. Ferencz királytól; A család Gömör vármegyéből származik. Jelenleg Nagymihályon van letelepedve.

Czibúr.

Dancs (Kövecsesi). A család eredetét a Gömör vármegyét tárgyaló kötetben bővebben ismertettük. Már 1232-ben szereplő család, a mikor II. Endre királytól adományt nyer. Tagjai közül Miklós már 1402-ben gömöri alispán. János 1678—85 és István 1720. ugyan-csak Gömör vármegye alispánjai. A család egyik ága a XVI. században Szilágy-, egy másik ága a XVIII. század elején Beregbe, majd a XVIII. század közepén Zemplén vármegyébe költözött. Az 1754—55. évi összeírásban András, János és István vannak felvéve a vármegye nemesi sorába. Bodzásújlakon bírt földesúri joggal. János jelenleg sztarinai körjegyző. *Czímer*: kékben, zöld dombon nyugvó leveles koronán álló fehér galamb, esőrében olajágot tart. Sisakdísz: paizsbeli galamb. Takarók: kékarany, vörösezüst.

Dancs.

Daróczy (Deregnyei) már a XV. század közepén Gesztely birtokosa. A XVII. században D. Ferencz Bánócson és Battyánban volt birtokos, a ki 1611-ben Bodrogzögöre nyert adományt. 1614-ben Deregnyőn várkastélyt épített s ettől kezdve a család a Deregnyei előnevet használta.

Daróczy.

Dely (Lasztóczy). D. Péter 1581-ben Báthori Istvántól nyert czimeres nemeslevelet, mely 1582-ben hirdettetett ki Zemplén vármegyében. A család Bánócson bírt földesúri joggal és 1635-ben Kozma helységben volt birtokos. Endre, jelenleg szinnai körjegyző. *Czímer*: kékben, zöld alapon álló, zöld ruhás, sárga-csizmás magyar vitéz, jobbjobban kivont kardot, baljával levágot török főt tart. Takarók: kékarany, vörösezüst.

Dely.

Dessewffy (Cserneki és Tarkói gróf és nemes). Pozsega vármegyéből származik; első ismert őse Deziszló (1241), kitől a leszármazás szakadatlan. A család 1363-ban osztozik meg Cserneken. Egyed fia Benedek bán (1372—1396) János nevű fiától származott Desew terjeszti tovább a családot, kinek fia István 1482-ben már D.-nek iratik. A törökök előnyomulása következtében elveszítvén alsómagyarországi birtokait, János 1558-ban Tarkó várát szerzi meg. A család a XVII. század folyamán szerzett Zemplén vármegyében birtokokat. Alsóladács, Alsóvirányos, Barátlak, Bodrogkisfalud, Felsőtokaj, Felsővirányos, Gödrös, Izbugya, Izbugyabéla, Jobbos, Kisbári, Köves, Laborezbér, Laborezmező, Nagybári, Nátafalva, Tolesva, Újbajna és Varilháza helységekben volt, részben jelenleg is birtokos. Rangemelések: 1754 december 20-án József grófi rangot nyer; ez az ág József unokáiban kihalt. Sámuel 1756 márczius 30-án bárói, 1775 márczius 17-én grófi rangot nyer. Henrik 1763-ban bárói rangra emeltetik, de ága unokájában 1827-ben kihalt.

Dessewffy.

Diószeghy (Giczei). Gömör vármegyéből származik. 1873-ban telepedett le Zemplén vármegyében. A család 1754-ben nyert királyi adománylevelet Tatárfalvára (Szatmár várm.) és 1780-ban Pelére (Közép-Szolnok várm.) *Czímer*: hasított paizs. Elöl kékben, zöld halmon fekvő koronából kinövő ezüst egyszarvú, előlábaival úgynevezett passio-keresztet tartva. Hátul: vörösben, hármashalom fölött czölöpösen egymás alatt álló három ezüstrózsza. Sisakdísz: az egyszarvú növekvőn, előlábai között rózságot tart, szarván zöld koszoru függ. Takarók: kékarany, vörösezüst.

Diószeghy.

Diószeghy (Ráskai). Régi nemessége 1690-ben újított meg, melyet az 1773-ban Sátoraljaújhelyben és 1794-ben Töketerében tartott nemesi vizsgálat alkalmával igazolt. A család Bereg vármegyéből származik, idővel átszármazott Bihar, Szabolcs, Borsod és Zemplén vármegyékbe, az utóbbiban Kázmér, Kolbása stb. helységekben bírt földesúri joggal. *Czímer*:

Diószeghy.

kékben, hármás zöld halom középsőjén nyugvó koronán, repülésre kész sas, esőrében szablyával. Sisakdísz: paizsbeli sas. Takarók: kékarany-veresezüst.

Dobos.

Dobos (Marczinfalusi). D. Mihály 1654 július 12-én nyert a Sarudy családdal egyetemben czimeres nemeslevelet, mely 1654-ben Ung, 1747-ben Zemplén vármegyében hirdettetett ki. A család tagjai 1883-ban nyerték a Marczinfalusi előnevet. Az 1754–55. évi nemesi összeírásban Gergely, Sámuel és Mihály vannak felvéve a vármegye nemesinek névsorába.

Doby.

Doby (Feöldi). A család eredeti neve Feöldy volt. F. Zsigmond és testvérei, régi nemességök alapján, III. Ferdinándtól 1638-ban új nemeslevelet nyernek. A családot Zsigmond és testvére György terjesztik tovább. Zsigmond unokája II. István, Sáros vármegyétől 1732-ben nemesi bizonyítványt nyer, melyet Zemplénben kihirdettetett. István Nagymihályban telepedett le. Tagjai közül Antal (szül. 1826) 1848/49. honvédörmeester a Lehelluszároknál, később kir. sőtárnok, mint családörténeti író tette nevét ismertté. Nejétől Készmárky Annától († 1898) született gyermekei: 1. Antal, (szül. 1866) állami iskolai igazgató Kuruczfalván. 2. István (szül. 1871) kir. adóhivatali ellenőr Rózsahegyén. 3. Samu (szül. 1873) gimn. tanár Czeglédén. 4. Ilona (szül. 1882). A György utódai közül: Lipót († 1866) kassai polgár, nejétől Henszelman Karolintól, néhai Henszelman Imre, a nevezetes tudós nővérétől szül. fia Jenő (szül. 1837) jeles művész (rézmetsző) és a kir. iparművészeti iskola tanára. Hitvese Megay Erzsébet (szül. 1837); gyermekei: 1. Jenő (szül. 1867) gyógyszerész Kalocsán. 2. Irma (szül. 1868) Maderspach Károlyné. 3. Alice (szül. 1870) Székely Gézáné. 4. Géza. (szül. 1877) orvostudor, egyetemi tanársegéd. *Czimer*: kékben, zöld mezőn, arany-markolatú görbe kardot tartó, természetes színű kétfarkú oroszlán, a jobb felső sarokban hatágú arany-csillag, a bal felső sarokban növény hold által kísérve. Sisakdísz: paizsbeli koronás oroszlán növekvően. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Dongó.

Dongó. Vas és Sopron vármegyékben tűnik fel. Benedek 1688-ban Vas vármegye nemesinek összeírásában fordul elő. Mihály 1770-ben győri kanonok. János 1784 Győr vármegye szolgabírája. Géza (szül. 1853) lapszerkesztő és történetíró. *Czimer*: kékben, zöld alapon, természetes színű farkas, felemelt jobbáiban buzogányt, baljában balharánt fordított pálczát tartva. Sisakdísz: kinövő paizsalak. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Dokus.

Dokus. (Csabacsüdi). Őse: I. Mihály regézi várkatona volt s a nemességet katonai szolgálataiért kapta II. Miksától 1572. évben. Fia Imre, valamint II. Mihály is katonai szolgálatban állottak. III. Mihály, Rákóczinak udvarbírája volt és Sárospatakon lakott. Ott született I. Zsigmond fia is, a ki később Sátoraljaújhelyben telepedett meg, nőül véve Csegöldi Csegöldy Máriát. Ő ajándékozta a sátoraljaújhelyi ev. ref. egyháznak 1745. évben azt a könyvet, a melybe a református egyház szülőiteit, házasulandóit és elhaltait először jegyezték be s a mely még ma is meg van. II. József Zemplén vármegyének középponti főszolgabírája volt. A vármegye ő reá bízta székházának felépítését 1753-ban. Testvére I. László alispán, majd septemvir, protonotárius és végre az eperjesi kerületi tábla elnöke volt. Erdemeiért a Szent István rend kiskeresztjével tüntették ki. III. József (szül. 1819, † 1900) Zemplén vármegyének szolgabírája, alispánja, később főispánja volt. Erdemeiért a Lipót-rendet nyerte. Neje: nagyrozgyáni és örösi Rátkay Borbála volt. Gyermekeik: 1. Gyula (szül. 1849) es. és kir. kamarás, Zemplén vármegye alispánja, a III. oszt. vaskoronarend vitéze, a Ferencz József-rend lovagkeresztese, stb. Neje: Hadusfalvi Spillenbergek Zsófia. (S. Gábor és Szerveczky Zsófia leánya). Esküvő 1877. március 5. Lakás: Legénye, Sátoraljaújhely. 2. Ernő (szül. 1852) es. és kir. kamarás, országgyűlési képviselő. A szabadelvűpárt háznagya. Neje: Kiscsoltói Ragályi Ilona; esk. 1877. március 26. Lakás: Legénye, Sátoraljaújhely, Budapest. 3. Margit. Férje: Bernátfalvi Bernáth Elemér. Gyermekei: Aladár és Béla. Előbbi neje: Deteki és Tengerfalvi Mecner Sarolta, gyermekei: Gyula és Borbála. 4. László, Zemplén vármegye középponti főszolgabírája és tb. főjegyzője. Első neje: Téglássy Rózsa (szül. 1876, † 1898). Második neje: Gyermekei második nejétől: László, Anna. *Czimer*: kékben, zöld alapon jobbra fordult arany griff, hegyes kardot tart, melyre turbános török fő van szúrva. Sisakdísz: szemközt álló pánczélos magyar vitéz növekvően, jobbáiban kardot tart, balját csipőjére teszi. Takarók: vörösarany-kékezüst.

Döry.

Döry (Jobaházi). Sopron vármegyéből ered. Ősei esáfordi várjobbágyok voltak, a kiket 1360-ban Nagy Lajos nemesített. A XV. században vette fel a D. családnevet. A család egy ága a XVII. században Gömör, Borsod és onnan Zemplén vármegyébe szakadt. D. Ferencz 1741-ben bárói, 1766-ban grófi rangra emeltetett s 1757–1778-ig a vármegye főispánja volt. A család: Battyán, Bodrogkeresztúr (1695), Kisdobra (1742), Garany stb. helységekben volt birtokos.

Draskóczy.

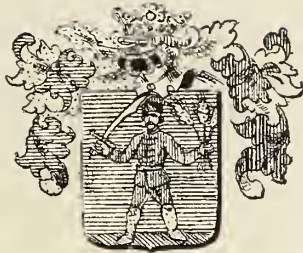
Draskóczy (Draskóczy és Dolinai). Turóc vármegye ősi családja. A XVIII. században Berzéken volt birtokos.

Drugeth.

Drugeth (Homonnai). Az Anjouk korában telepedett le Magyarországon. I. Fülöp 1301-ben Károly király kíséretében jött be s 1317–27-ig szepesi és újvári főispán, majd 1323–27-ig nádori méltóságot viselt. Testvére János (1328–35) nádor, a család magyarországi ágának őse. Fia Vilmos (1327–38) szepesi és újvári főispán, majd nádor († 1342): neki már három vára volt a vármegyében: Terebes, Jeszenő és Barkó. János másik fia Miklós (1330) a Gerényi D. család őse. A család tagjai közül II. János fia Miklós Ung vármegye főispánja, (1372), István (1527–1540), Miklós (1556–1570), István (1571–1600), Bálint (szül. 1577) Boeskay egyik vezére, majd 1608-ban országbíró, György († 1622), János (1632–41) és Zsigmond (1675–84) a család utolsó sarja, mindannyian Zemplén vármegye főispánjai. *Czimer*: három egymás mellett fekvő arany-csattal megrakott vízszintes vörös pólya felett négy, és alul, zöld alapon, három egymásután haladó madár. Sisakdísz: jobbról fekete veres pólyával, balról veres-arany pólyával vágott nyílt szárny. A veres pólya három csattal és az arany-pólya négy paizsbeli madárral van megrakva. Takarók: fekete-arany-vörösarany.

EPERJESY.

FEJÉR.

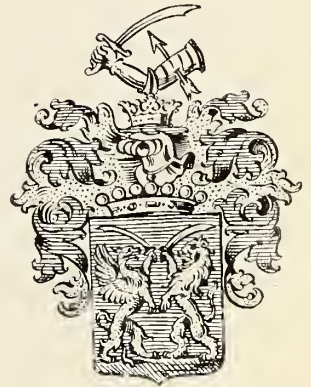
FERENCZY.

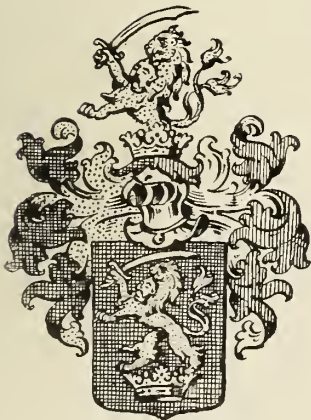
FISCHER.

FUZESSÉRY

GYORFFY

HADIK

HODERMARSKY.

ISAAK

KAZINCZY.

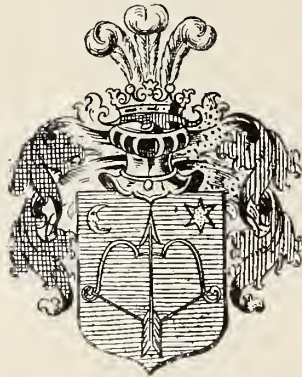
KEGLEVICH.

KÉPES.

KERESZTESY.

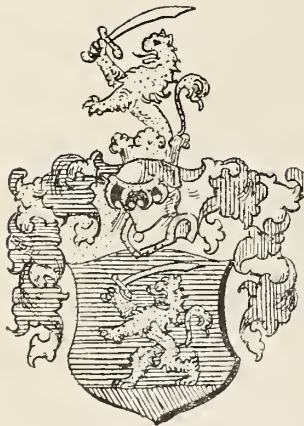
KLOBUSICZKY.

KÓCZÁN.

KOSSUTH.

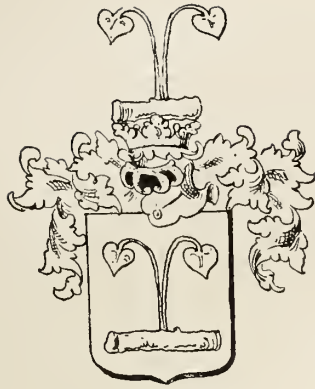
KOVÁCS.

KORTVÉLYESSY.

LOBKOVITZ.

LÓRÁNTFFY.

LÓNYAY.

MAILÁTH.

Mailloth.

MALONYAY.

MARIKOVSKY.

MATOLAY.

MAUKS

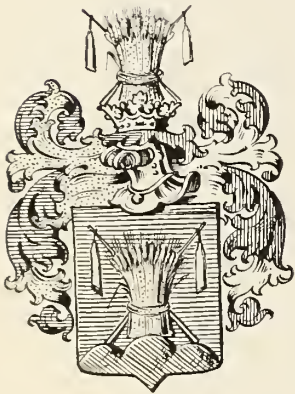
MECZNER.

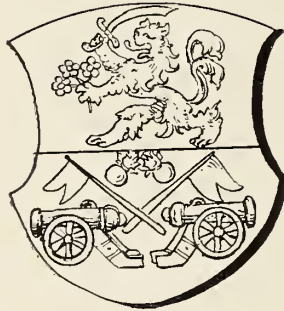
MIKLÓS.

MOSKOVITZ.

NYOMÁRKAY.

MOLNÁR.

NAGY.

OLCHVÁRY.

PÉCHY.

Duka (Dukafalvi és Kucsini). Sáros vármegye ősi családja. Őse Fülöp a XIV. században. 1408-ban a család új adományt nyer Dukafalvára. Péter 1578-ban nemességújítást és címerelevelet nyer. A család idővel átszarmazott Zemplén vármegyébe is, hol Pelejte volt birtokos. Tagjai közül: György (1490) Sáros vármegye alispánja. Simon Szaláncz vár kapitánya (1503). Tivadar (szül. 1825) 1848–49-ben Görgey segédtisztje, majd főorvos az indiai angol hadseregben, kiváló író.

Duka.

Durcsinszky. Lengyelországból származik, honnan György emigránsként a XIX. század elején Zsalobinán telepedett le, hol földbirtokos is volt. Gyula jelenleg szolgabíró Szinnán.

Durcsinszky.

Ecsedy (Telekesi). A XIX. század elején Cselej, Pelejte és Szilvásújfalu helységekben volt birtokos. E. Tamás 1862–67. adó-főszedő. *Czímer*: kékben, hármás zöld halom középsőjéből kiemelkedő, zöld szárú és levelű piros rózsza. Sisakdísz: görbe kardot tartó, könyöklő páncélos kar. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Ecsedy.

Eperjessy I. E. György 1610-ben Pálfölde és Bánócz részeire nyer adományt. János és Mihály 1633-ban ezímeres levelet nyertek II. Ferdinándtól, mely 1634-ben Zemplén vármegyében kihirdetett 1848 előtt Megyaszón és Tolesván volt birtokos. Nemességét 1748 és 1768-ban igazolta. *Czímer*: kékben, zöld halom tetején álló golya, felemelt jobb lábával, hegyével felfelé álló nyilat tartva.

Eperjessy I.

Eperjessy II. E. András 1616-ban nyert ezímeres nemeslevelet. A család Borsod vármegyéből származik, honnan Abaúj, majd 1854-ben Zemplén vármegyébe telepedett le. Jelenleg élő családtagok: Jenő jegyző, József a budapesti telefon-központ gépészmérnöke és Lajos ügyvéd, gróf Andrásy Dénes uradalmi ügyésze Nagymihályon. *Czímer*: Vörösben, zöld alapon, hatágú aranyesillagtól és ezüst félholdtól kísért ágaskodó farkas, előlábai között ezölöpösen állított kalapácsot tart. Sisakdísz: vörösruhás, vöröskucsmás magyar vitéz, növekvően, jobbában három buzakalászt tart, balját esípőjére teszi. Takarók: kékarany, vörösezüst.

Eperjessy II.

Evva. A család Fejér vármegyéből származik. II. Mátyás királytól nyert ezímeres levelet. Idővel átszarmazott Szatmár, Szabolcs és Zemplén vármegyékbe is. Zemplénben: Zemplénagárd, Szatmárban Vitka helységekben, Szabolcsban, Petneházán, Gyulaházán bírt földesúri joggal. E. András 1861-ben Zemplén főjegyzője, 1867-ben és 1872-ben az újhelyi királyi törvényszék elnöke. Fia: Ödön, nyugalmazott vármegyei alszámvevő. *Czímer*: feketében zöld alapon álló, kékruhás és kalpagos magyar vitéz, a földön előtte fekvő török katonára dő. Sisakdísz: paizsbeli kinövő magyar vitéz, jobbában görbe kardot, a melyen átütött török fő vérték. baljában egy lefejezett török katonát tartva. Takarók: feketearany-vörösezüst.

Evva.

Fáy (Fáji). A család multját a gömörvármegyei kötetben ismertettük. A XVIII. században Alsóköcsény, Bányapaták, Bodroghalász stb. községben volt birtokos.

Fáy.

Fejér I (Jeddi). Maros-Torda vármegyéből származik, honnan Biharba költözött, hol 1769-ben hirdették ki nemességét. Antal 1848 előtt Robogány és Sztány helységeket bírta hérbén a kir. kincstártól. Fia: Andor bihari főszolgabíró volt, és ennek fia Elemér, jelenleg zempléni szolgabíró. *Czímer*: (melyet 1667-ben nyert a család Apaffy Mihály fejedelemtől). Kékben, zöld alapon, veres ruhás, fekete kalapos férfialak, jobbában kardot, baljában három buzakalászt tart. Sisakdísz hiányzik. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Fejér I.

Fejér II. F. István fia János 1746-ban mutatta be az Abaúj vármegyétől kiállított nemesi bizonyítványt. Nemessége 1748-ban hirdettetett ki a vármegyében. István és András 1762-ben Hernádnémetiben voltak birtokosok. (Várm. lev. Prot. 39. 491.)

Fejér II.

Fejérváry. *Fejérváry* (Komlóskeresztési nemes báró). Ősi székely család, melynek sorából Nekes István 1521-ben Nándor-Fehérvárnál elesett. A család 1558-ban nyert ezímeres levelet, majd 1570-ben Komlóskeresztésre adományt. A XVI. századtól kezdve Sárosban volt birtokos, onnan Gömör, majd Zemplén vármegyébe is átszarmazott. A XVIII. században Gödrös (Krivostyán) helységben volt birtokos.

Fejérváry.

Fekete. Az 1754–55. évi nemesi összeírásban a vármegye nemesei között e családból László özvegye, János, Gábor és Imre neveivel találkozunk. Az 1598-iki összeírás adatai szerint Ladmócson, utóbb Magyarizséken birtokos.

Fekete

Ferenecz. Az 1598. évi összeírás adatai szerint Gercsely helységben volt birtokos. Az 1754–55. évi összeírásban a vármegye nemesei között e családból János és István neveivel találkozunk. Elek, cs. és kir. kamarás, jelenleg zemplénmegyei földbirtokos. — *Czímer*: kékben, zöld alapon ágaskodó arany-griff, jobbában csillagos buzogányt, baljában három egymást keresztező ezüst-nylvesszőt markol. Sisakdísz: paizsalak növekvően. Takarók: kékarany.

Ferenecz

Forgách (Ghimesi és Gácsi gróf). A család multját a barsvármegyei kötetben ismertettük. A XVI. század második felétől kezdve, 1638-ig Garany várát s a hozzátartozó Bodrog-szentmária helységet bírta. Zsigmond 1620-ban Bodzásújlakra nyer adományt. Ádám 1753-ban Bodzásújlak, Csabaháza birtokosa, ezenkívül még Csemerje, Felsőkázmér és más helységekben bírt földesúri joggal.

Forgách.

Fischer (Nagyszalatnyai báró). Zólyom vármegyéből származik. F. Boldizsár és György 1603-ban nyertek ezímeres nemeslevelet. F. Mihály az udvari kamara administratora, 1692-ben a bárói, valamint a „Bacsó és Budamér örökös ura“ címében megerősítették. A család Bacsó, Dargó, Gálszécs, Kohány, Gerenda, Tarnóka, Kereplye stb. helységekben bírt földesúri joggal. Tagjai közül: I. Mihály, a kir. kamara tanácsosa, majd (1692) felsőmagyarországi biztosa. II. Mihály a szécsi kir. kamara administratora. József aranyarkantyús vitéz, kányatanácsos (1750). István († 1824) szatmári püspök, majd egri érsek. Imre († 1754) a 16 szécsi város administratora. Sándor († 1887) huszárezredes. II. Lajos † 1892-ben Afrikában, a Nianza tó mellett, egy tudományos felfedező út alkalmával. Br. F. Lajos, a szinnai járás főszolgabírája. *Czímer*: haránt kétfelé osztott paizs, melynek alsó vörös mezéjében, természetes hullámzó tengeren, halfarkban végződő, kuszált hajú és szakállú vízi ember, baljában természetes halat tart. A felső kék mezőben a vágási vonalon futó

Fischer.

fehér nyul. Sisakdísz: a két halfarkban végződő vízi ember, jobbában halat, baljában nyulat tart. Takarók: vörösezüst.

Füzesséry.

Füzesséry (Tövisi és Füzeséri). Alsófehér vármegyéből ered. Az eredeti F. család 1383-ban már Füzeséren birtokos, melyet azonban 1403-ban pártütés következtében Zsigmond király tőle elvett és a székelly eredetű Tövisi Péternek adományozott, a ki felvette a F. család nevet. A XVI. század összeírásai szerint F. András és Péter, a Rákóczy család mellett Füzesér birtokosai. A család ezenkívül Cselej, Vehécz, Gesztely, Hegyi, Nagyerdő és Homonna helységeiben volt birtokos. Füzesért mai napig bírja. Tagjai közül László az 1809. évi felkelt nemes seregnél lovassági kapitány, Tamás ugyanakkor főhadnagy. Gábor 1848 előtt Bereg vármegye alispánja és követe. Sándor († 1880) volt országgyűlési képviselő, Tamás 1867-től főszolgabíró, Bertalan (1850–60) főszolgabíró, majd törvénytudós ülnök. *Czímer*: kékben, zöld alapon, ezüst félholdtól és hatágú arany-esillagtól kísért, kardot tartó arany oroszlán. Sisakdísz: kinövő paizsalak. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Gaizler.

Gaizler (nemes és báró) Esztergomból származik, honnan a XIX. század elején telepedett Zemplénbe. 1757 szept. 9-én Ignác és János nyertek ezímeres nemeslevelet, melyet ugyanez évben Esztergom vármegyében hirdettek ki. 1761 január 3-án Ignác és János, valamint törvényes leszármazóik bárói rangot nyertek. A család tagjai közül Ignác (1760 körül) a Nádasdy-huszárezred helyettes parancsnoka, a Mária Terézia-rend lovagja. — János (1769) Esztergom város jegyzője. — József (1840) Esztergom vármegye táblabírája. — Mihály (1809) Zemplén vármegye második nemes felkelő-esapatának ezredes kapitánya. — József (1890) Zemplén vármegye tb. főszolgabírája. *Czímer*: Négyelt paizs vágott szivpaizszsal: abban felül, feketében három hatágu aranyesillag, alul vörösbén, zöld halomból kinövő rózsabokor. A nagy paizs: 1 és 4 kékben ágaskodó arany-oroszlán, jobb karmaiban kardot tart, melyen átütött, farkosos fő van. 2 és 3 aranyban, kiterjesztett szárnyu fekete sas. Három sisak. Sisakdíszek: I. a paizsbeli fekete sas, II. a paizsbeli oroszlán növekvőben, III. nyílt szárny közül kinövő rózsabokor. Takarók: fekete-arany, kék-arany.

Ganzaugh.

Ganzaugh. G. János 1760-ban nyert ezímeres nemeslevelet Mária Terézia királynőtől. A család Szepes és Sáros vármegyékben volt elterjedve, idővel átszármazott Zemplénbe is. *Czímer*: egy természetes emberi szemmel megrakott veres paizsfő alatt, ezüsttel és kékkel hasítva. Elöl, zöld háttal halmon, veressel fegyverzett, repülőre kész kék kakas. Hátralé arany-naptól kísért, zöld alapból kiemelkedő, természetes napraforgó. Sisakdísz: jobbról arannyal és kékkel, balról veressel és ezüsttel vágott szarv között kiemelkedő paizsbeli kakas. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Geőcze

Geőcze (Szendrői). G Márton 1582-ben nyert ezímeres nemeslevelet. A család Borsodban telepedett le, honnan 1757-ben nyert nemési bizonyítványt. Kazsó helységben birtokos.

Ghyllányi.

Ghyllányi (Lázi báró). Liptó vármegyéből származik. György a m. kir. udvari kamara tanácsosa, 1688-ban bárói rangra emeltetett. A család 1714-ben Henezfalván, a XIX. század elején Bánóezon, Bodrogszentesen és Vehéczen volt birtokos. Jelenleg Sárosban virágzik.

Goszthonyi.

Goszthonyi. G. János 1710-ben nyert ezímeres nemeslevelet, mely 1711-ben hirdettetett ki Zemplén vármegyében. A család Abaujban, továbbá Miglézen és Sztropkón volt birtokos. *Czímer*: kékben, zöld halmon nyugvó leveles arany-koronából kiemelkedő fekete medve, előlábjaival piros-fehér hadi lobogót tartva. Sisakdísz: görbe kardot tartó, veresmezű kar. A kardon átütött leveles arany korona. Takarók: kékarany-vörösezüst. (Eredeti ezímerlevél G. Alajos sátoraljúhelyi lakos birtokában.)

Görgey.

Görgey (Görgői és Toporezi). Ósrégi szepesvármegyei család, melynek első ismert őse az 1150 körül élt I. Arnold, kitől a leszármazás lehozható. II. Arnold 1242-ben Szepes vármegye ispánja, kir. adományt nyer a Poprád mindkét felén fekvő királyi erdőre, a mai Toporeczra. A ma virágzó nemzedék Lőrincz (1548–58) alispántól származik le. Jelenleg Szepes, Liptó és Zemplén vármegyékben virágzik. A család zempléni ágát Károly (szül. 1788, † 1852) szépatyja alapította, Imre, kinek első neje Béczy Mária, második neje Horváth Mária volt a XVII. században. A Károly fiai Gyula és Pál. Mának a fiai: Géza, Gábor és Lajos; a Gyula fia: László, Pelejtén és Kisrosvágyon birtokos. Gyula kir. járásbíró Sátoraljúhelyben.

Györffy.

Györffy (Losádi báró). Hunyad vármegyei eredetű család, melyből Benjamin és Sámuel 1755 aug. 26-án bárói rangra emeltettek. Derék Gyuláné, szül. Györffy Róza bárónő, jelenleg megyaszói nagybirtokos. *Czímer*: kékben, zöld alapon szemkőzt ágaskodó arany-griff és arany oroszlán, felemelt jobbukban egy-egy arany markolatu kivont kardot tartanak. Sisakdísz: könyöklő páncélos kar, markában kivont kardot tart. A kart a könyökhajlás fölött, felülről jövő nyíl szúrja át. Takarók: kék-arany.

Gyulay.

Gyulay. A XIX. század első felében Bodrogszentesen bírt földesúri joggal.

Hadik.

Hadik (Futaki gróf). Túróc-megyei eredetű család. Boldizsár 1585-ben Tótrónán lakik.

Fia János (szül. 1585, † 1642) superintendens. Fia I. Mihály, ennek fia II. Mihály, kinek régi nemessége 1720 november 6-án királyi kegyelemből megerősítettet, a Nádasdy ezredben es. kir. kapitány volt. Fia András (szül. 1710 október 16, † 1790 márczius 12) tábornagy, 1763 márczius 20-án magyar grófi, 1777-ben római szentbirodalmi grófi rangra emeltetett s a futtaki, valamint a esernoviczi uradalmakra nyert adományt. 1764-ben Erdély főhadparancsnoka, majd a főhadtanács elnöke lett. Fiai: János József helytartósági tanácsos (szül. 1755), Károly († 1800) es. kir. altábornagy, elesett a marengói esatában; András lovassági tábornok, ennek fia Gusztáv a szabadságharcban honvéd-tábornok. János utódai József Ádám (szül. 1784, † 1852) es. kir. kapitány. Fia Béla (szül. 1822, † 1872) valóságos belső titkos tanácsos, kamarás, ellentengernagy. Fiai: 1. Endre (szül. 1862) a souv. máltai rend lovagja, valóságos belső titkos tanácsos és kamarás. 1887 július 17-én kelt legfelsőbb elhatározással, mint az anyai nagyatyja Szalai Barkóczy János gróf által alapított hitbizomány haszonélvezőjének, a gróf H-Barkóczy kettős név viselése megengedettet. 2. János Kelemen (szül. 1863) volt huszárfőhadnagy, országgyűlési képviselő. 3. Sándor (szül. 1865) országgyűlési képviselő. 4. Miksa (szül. 1868) es. és kir. kamarás, követségi tanácsos. Béla (szül.

- 1870) Zemplén vármegye főispánja (1901—1904), országgyűlési képviselő. — Károly (szül. 1801, † 1873) ágának magvaszakadt. *Czímer*: feketeben, arany koronán, szájában levágott török főt, jobb előlábával kardot tartó, kétfarkú arany-oroszlán. Sisakdísz: paizsalak növekvően. Takarók: feketearany, vörösezüst.
- Harkányi* (Taktaharkányi báró). H. Frigyes (szül. 1827) országgyűlési képviselő, 1895 október 24-án magyar bárói rangra emeltetett, mely H. Károlyra (szül. 1832, † 1901) is kiterjesztett. A család a XIX. század közepén szerezte a szerencsi uradalmat. János (szül. 1859) országgyűlési képviselő. Harkányi.
- Harsányi* (Sárospataki és Kisharsányi). Literati, másként H. Benedek 1606-ban nyert czímeres nemeslevelet Boockay István fejedelemtől. Őse Literati Mihály, a ki még 1467-ben nyert adományt Kisharkányra. A XIX. század első felében Hegyi községben volt birtokos. Harsányi.
- Hazuga* (Hazucha, Kelemenfalvai). Bereg vármegyéből származik. Idővel átköltözött Zemplén, majd Heves vármegyébe is. *Czímer*: (színelzés nélkül) leveles koronán repülésre kész galamb, csőrében leveles rózsaszálát tartva. Sisakdísz: három rózsza. Hazuga.
- Héricsz*. Ily nevű családot az 1754—55. évi nemesi összeírás adatai szerint Vas, Veszprém és Abauj vármegyékben találunk. 1730-ban H. Márton Csörgön és Alsóregmeczen birtokos. Az 1754—55. évi összeírásban Imre az abaujvármegyei nemesek között foglal helyet. Márton, jelenleg sztropkói szolgabíró. Héricsz.
- Hodermarszky*. H. Pál 1712-ben nyert czímeres nemeslevelet. Pál Késmárk várának parancsnoka volt. A család Szepes vármegyéből származik, onnan Bereg, majd 1859-ben Zemplén vármegyébe költözött. *Czímer*: kékben, aranymarkolatu görbe kardot tartó aranygriff. Sisakdísz: paizsbeli griff növekvően. Takarók: kékarany-vörösezüst. Hodermarszky.
- Hosszufalusy* (Hosszufalvi). A XV. században lép fel. Erdélyből származik, honnan Borsod, majd 1878-ban Zemplén vármegyében telepedett le. *Czímer*: kékben, jobbról befelé fordult ezüst félholdtól, balról hatágú aranyesillagtól kísért, szarvaival felfelé álló ezüst félholdon át előlöpösen álló nyílvessző. Sisakdísz: három strucz toll. Takarók: kékarany. Hosszufalusy.
- Hubay* (Hubói). Eredet a Gömör vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Az 1754—55. évi összeírásban István neve van felvéve Zemplén vármegye nemeseinek sorába. Hubay.
- Hunyor*. H. András 1698-ban nyert czímeres nemeslevelet, mely 1699-ben Abauj vármegyében hirdettetett ki. A család jelenleg Abaujban és Zemplénben van elterjedve. Hunyor.
- Ibrányi* (Vajai és Ibrányi). A család multját a Szaboles vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A XIX. század első felében Bodrogszerdahelyen volt birtokos. Ibrányi.
- Ilosvay* (Nagyilsvai). A család multját a Szaboles vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. 1568-ban Cséke, az 1598-iki összeírás szerint pedig Falkus birtokosa. A XVIII. században is Cséken volt birtokos. Ilosvay.
- Isaák* (Kisdobronyi). Szatmár vármegyéből ered, idővel átszarmazott Heves, majd Zemplén vármegyébe is. Az 1754—55. évi összeírásban a vármegye nemesi között Gáspár nevével találkozunk. A család 1848 előtt Vis és Tolesva helységekből birt földesúri joggal. *Czímer*: kékben, zöld alapon, természetes színű farkas, előlábjaival golyót tartva. Sisakdísz: kinövő arany griff, előlábjaival golyót tart. Takarók: kékarany-vörösezüst. Isaák.
- Isépy* (Izsépi). A Bogát-Radvány nemzetségből származik. Őse János 1229-ben comes és udvari tárnok. A XIV. és XV. században 42 falu uralta a családot Zemplén és Sáros vármegyékben. Első ízben Máté (1328) és Lukács (1328—48) szerepelnek e néven, a kik 1329-ben Adácsot bírják. Péter és Márk 1398-ban Kék nevű abaujvármegyei birtokra nyernek adományt. 1405-ben Alsókörtvélyes, Bekecs, Berettő és Golop birtokosai. Az 1754—55. évi összeírásba György és Mihály özvegye vannak felvéve. A családnak egy erdélyi ága is van, mely ott 1401-ben püspöki donációt kapott és azóta Erdélyben Eralján lakik. Isépy.
- Jászay* (Jászói). J. Mihály és Mátyás 1668-ban nyertek czímeres nemeslevelet, mely 1669-ben hirdettetett ki Abauj vármegyében; ezeknek utódai birták Gérest és Kiskövesdet. Jászay.
- Jekelfalussy* (Jekelfalusi és Margitfalvi). Ósrégi szepesvármegyei család, melynek első ismert őse, a kitől a leszármazás szakadatlanul lehozható, Hekkul, a ki IV. László királytól, a mai Jekelfalu és Margitfalu területét kapja adományul. A család idővel átszarmazott Zemplénbe is, hol a XVIII. század második felében Felsővirányos, Felsőtokaj (Orosz-Tokaj), Giglócz, Holesik, Hegyzávod, Jobbos, Kispetőfalva, stb. helységekből volt birtokos. Jekelfalussy.
- Kacsándy*. Az 1754—55. évi összeírásban László szerepel Zemplén vármegye nemesei között. A XIX. század elején Alsóalmád (Alsó-Jablonka) helységekből volt birtokos. Kacsándy.
- Kálnay*. A család multját a Bars- és Szaboles vármegyéket tárgyaló kötetekben ismertettük. István fia Benedek comes, a ki Zsigmond király iránti hűségével tűnt ki, 1405-ben Földvár, Szádvár, Zombor és Véke helységekre nyer adományt. Gergely 1475-ben Véke helység felét, Osvát és Adorján 1479-ben Bari helységet nyerik Mátyás királytól. Péter fia Pál 1501-ben a magvaszakadt Zombori Péter birtokát (Zombort) nyeri adományul II. Ulászló királytól. 1510-ben Véke község másik felét Ferencz nyeri adományul. Kálnay.
- Kálnássy* (Kálnási és Gálszécsi). Sáros vármegye ősi családja. Közös törzsből ered a Bagossy, Bánó, Kükemezey és Gyármán családokkal. Őse Visibor (1220), kinek unokája Gergely a család őse. A XV. században Baeska, 1569-ben Ágcseryő, Alsóbereczki és Csabahaláza, 1598-ban Dargó birtokosa. Kálnássy.
- Karsa* (Szentkirályszabadjai). Veszprém vármegyéből származik. A család egy ága a XVIII. század elején Abaujba költözött, onnan 1852-ben Zemplénbe telepedett át, hol Magyar-Izsépen volt birtokos. *Czímer*: kékben, görbe kardot tartó veres oroszlán, a kardon átütött saracén fővel. Sisakdísz: paizsbeli oroszlán növekvően, feje fölött hatágú arany-csillag ragyog. Takarók: kékarany-vörösezüst. Karsa.
- Kazinczy* (Kazinczi) Borsod vármegyéből veszi eredetét. Első ismert őse Péter, országbírói itélőmester (1602—1676), Zemplén és Bereg vármegye főjegyzője, majd országgyűlési követe, a ki mint a Wesselényi-féle összeesküvés részese, csak Báthori Zsófia pártfogása révén mentette meg életét. Fia András (1680—85) Ung vármegye alispánja, majd 1682-ben Zemplén vármegye hadi élelmezési biztosa s II. Rákóczi Ferencz alatt a zempléni és az ungi felkelt Kazinczy.

nemesség főkapitánya volt. Fia Dániel, kinek fiai közül András (1738, † 1804) Zemplén vármegye követe. Fia: István (1774—1827) a zemplén-ungi egyházmegye gondnoka. Fia: István († 1883) a nagymihályi kerület országgyűlési képviselője és Gábor (szül. 1818, † 1864) országgyűlési képviselő, író. Péter (1799—1804) a vármegye alispánja. József (szül. 1732, † 1774), Fiai: Ferencz (szül. 1759, † 1831 Széphalom előbb Bányácska) nemzeti irodalmunk regeneratora. László (szül. 1763, † 1807) Bihar vármegye alispánja és Miklós (szül. 1774, † 1844) a kitől a biharvármegyei ág származik. Ferencz fiai: Emil (szül. 1811, † 1890) cs. kir. huszárnagy. Bálint (szül. 1818, † 1873) 1848—49 honvédfőhadnagy és Lajos (szül. 1820, † 1849 okt. 20) a szabadságharcz vértanuja. Bálint fiai: Ferencz (szül. 1851) nyugalmazott pénzügyi tisztviselő. Lajos (szül. 1856) kir. törvényszéki bíró és Gábor (szül. 1857) kir. ítélő táblai bíró. A fenti István fia: András (1839—43) a vármegye másod- és (1843—49) első alispánja. A család tagjai közül jelenleg Artur Berettón, Andor Regmecen birtokos. *Czímer*: kékben, zöld alapon, sárga fészkében ülő és fiait vérével tápláló pelikán. Sisakdísz: kinövő kétfarkú arany-oroszlán, jobb előlábával keresztbefektetett három nyilat tartva. Takarók: kék-arany-vörösezüst.

- Keczer** *Keczer* (Lipóczi). Az Aba-nemzetségből származik. Első ismert őse Sükösd fia Demeter (1212—43.). Kálmán herczeg nevelője, majd mint étckfogómeister követte II. Endrét a szent földrc. Fiai közül I. Sándor (1241—71) IV. Béla királyt menekülésében kísérte, II. Demeter (1263—71) és I. Péter (1263) a család tulajdonképeni őse. Péter fiaitól származik a most élő nemzedék. III. Péter, Lukácsnak fia (1282—1314), használja első ízben a Keczer nevet. A család 1584-ben és 1631-ben nyert czímerlevelet. Az 1754—55 évi összeírásban e családból István névvel találkozzunk Zemplén vármegye nemesei között. Homonnaolykán volt birtokos.
- Keglevich.** *Keglevich*, (Buzini gróf). Horvátországból származik. Első ismert őse Péter, már 1300 körül szerepel. Miklós 1646-ban nyert bárói, Miklós és Péter 1637-ben grófi rangot. A család Zemplén vármegyében is birtokos volt. Multját a barsi kötetben bővebben ismertettük.
- Képes.** *Képes*. András 1628 febr. 19-én nyert czímeres nemes-levelet II. Ferdinánd királytól, mely 1628-ban Abauj vármegyében hirdettetett ki. A család a XVIII. század közepén telepedett le Zemplén vármegyében, hol Sárospatakon és Sátoraljaújhelyben birtokos. Tagjai közül Sámuel a XVIII. század végén megyei táblabíró. Károly 1848 49-es honvéd, majd Zemplén vármegye törvényszéki bírása, Gyula (1880—1900) törvényszéki bíró, majd kir. ítélő táblai bíró; mint bortermelő a budapesti és a párisi világkiállításon több kitüntetésben részesült. *Czímer*: aranyban, zöld alap fölött lebegő, nyakán nyíllal átlőtt természetes galamb. Sisakdísz: nyílt fekete szárny. Takarók: vörösezüst-feketearany.
- Keresztessy I.** *Keresztessy I.* K. Miklós 1634-ben nyert czímeres nemes-levelet, mely 1635-ben hirdettetett ki Zemplén vármegyében. A XIX. század első felében Detre (Detrik) helységben volt birtokos.
- Keresztessy II.** *Keresztessy II.* (Homokszentiványi). Erdélyből származik. A XVI. század elején tűnik fel. A XVIII. század közepén házasság útján telepedett le Nagykázmérba, hol földesúri joggal bírt. *Czímer*: négyelt paizs, 1., 4. ezüstben (?) arany koronából kinövő arany-oroszlán, előlábaival veres-fehér zászlót tartva. 2. kékben egymás alatt álló két hatágu ezüstcsillag. 3. Kékben, arany-keresztrel díszített vörös kötésű könyv, arany metszéssel. Két sisak. Sisakdíszek: I. és II. görbe kardot tartó arany-oroszlán növekvően. Takarók: kékarany.
- Kilián.** *Kilián*. K. János 1646-ban nyert czímeres nemeslevelet, mely 1647-ben Trencsén, 1759-ben Heves vármegyében hirdettetett ki. A család Felső-Hriesón bírt földesúri joggal s a XIX. század 80-as éveiben telepedett le Zemplén vármegyébe. *Czímer*: kékben, zöld alapon kiemelkedő apostoli kettős kereszt, mindkét oldalán ágaskodó arany oroszlán. Sisakdísz: görbe kardot tartó arany-oroszlán Takarók: kékarany-vörösezüst.
- Kiszely.** *Kiszely* (Benedekfalvi). Liptó vármegye ősi családja, mely idővel Szatmár, Gömör és Zemplén vármegyékre is kiterjeszkedett
- Klobusitzky.** *Klobusitzky* (Klobusiczi, újabban Klobusiczbogáti nemes és gróf) Eredetét a Bihar vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. András a XVII. század közepén Zemplén vármegyébe telepedett. Fia Ferencz, Zemplén vármegye alispánja, 1684-ben Rudlyót (ma Érezfalva), 1686-ban Zétényt nyeri Lipót királytól; 1690-ben Bolyon birtokos. 1695-ben bárói rangra, gyermekei 1756-ban grófi rangra emeltettek. A grófi ág Kiskövesden, Papházán (Papina), Sopkócson, Tarzalán és Turóczcon volt birtokos.
- Korchma.** *Korchma*. K. Péter és Thibay Márton 1568-ban nyertek czímeres nemeslevelet Miksa királytól, mely 1577-ben Szabolcs vármegyében hirdettetett ki. A család Kis- és Nagytárkányban volt, jelenleg pedig Agárdon birtokos. *Czímer*: tojásdad veres paizsban, jobbról hatágu arany-csillagtól, balról arany félholdtól kísért, sisakból kinövő fehérruhás víz, leeresztett sisakkal, jobbában kardot tart, balját csipőjén nyugtatja. Sisakdísz ninesen.
- Kóczán** *Kóczán*. Veszprém vármegyéből származik, honnan előbb Pest, majd a XIX. század 30-as éveiben Zemplénbe költözött, hol Gesztely és Tarzal helységekben volt birtokos. Miklós, jelenleg is Gesztelyen földbirtokos. *Czímer*: kékben, aranypólya fölött két hatágu aranycsillag, alul aranyzarúfa. Sisakdísz: két sasszárny, a belső arany, a külső kék, arany-csillaggal megrakva. Takarók: kékarany, vörösezüst.
- Kossuth.** *Kossuth* (Udvardi és Kossuti). Turócz vármegyéből származik. Első ismert őse Gáth fia Kossuth, a ki 1263-ban új adománylevelet nyert IV. Béla királytól, a Turócz folyó jobb partján elterülő földre. Udvardi II. Kossuth fia András, 1389-ben oltalomlevelet nyert udvardi birtokára és Pál 1374-ben Udvardra örökös adományt. Pál fiai közül Miklós 1408 és 1416-ban újabb adományokat nyert Turócz és Nyitra vármegyékben. Ennek unokája Miklós 1479-ben czímeres levelet nyert Mátyás királytól. András utóda Mátyás, kinek fia András (1623) terjeszté tovább az idősebb turóczy ágat. Testvérétől Jánostól származik a nógrádi, az ifj. turóczy, tápióbicskei, sátoraljaújhelyi, sárosi és gömöri ág. András unokája Miklós, turóczy alkaptány († 1661), kinek fiai közül Dániel Turóczban maradt, István (1665—96) többi közt a bodroglózy ágat alapította. Dániel (1665—71) fiai közül András (1696—1765)

ága Turóczban maradt, testvérének Pálnak utóda László († 1839) Zemplén vármegyébe költözött és mint ügyvéd Monokon és Sátoraljaújhelyben lakott. Fia: Lajos (szül. 1802 Monok, † 1894 Turin) világhírű magyar államférfi, 1848-ban pénzügyi miniszter, majd a honvédelmi bizottmány elnöke és 1849-ben kormányzó. *Czímer*: kékben hármass halmon ágaskodó fehérszínű kos, mely háromfelé ágazó zöld száru vörös rózsát tart. Sisakdísz: két fekete sasszárny között ágaskodó paizsbeli kos, a háromágú rózsával. Takarók: kék-arany-vörösezüst.

Kovács Sz. István (Miskolci). 1608-ban nyert czímeres levelet. A család Borsod vármegyéből származik s onnan költözött Zemplén vármegyébe, a hol jelenleg egyedül Gábor, szerencsi ügyvéd képviseli a családot. *Czímer*: kékben, zöld alapon, jobb előlábával kardot tartó arany-oroszlán. Sisakdísz: kinövő paizsalak. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Kovács.

Körtvélyessy (Kolcs-Hosszumezei). A Bogát-Radvány nemzetségből származik. Valószínűleg a cseleji ág egyik hajtása. Bertalan 1467–71-ben és András (1459–1474) az egri püspökség vicarius. Az 1598. évi összeírás szerint Alsóköcsény és Alsókörtvélyes helységekben birtokos. Később Lasztóczon, Kolbásán és Kázméron bírt földesúri joggal. *Czímer*: kékben, arany-félszékben ülő és fiait vérével tápláló pelikán. Sisakdísz: görbe kardot tartó könyöklő pánczélos kar. Takarók: kékarany.

Körtvélyessy.

*Lácza*y. 1650-ben Czékén birtokos. Az 1754–55. évi összeírásban Kis-Honti L. Gábor Borsodvármegye nemesei között szerepel.

Lácza.

Laczkovics Kisczigándon bírt földesúri joggal.

Laczkovics.

*Liszka*y (Olaszliszkai). A XIII. század közepén tűnik fel. 1278-ban már a Gatal földét bírja. 1403 december 29-én L. Benedek fiai: Péter, Miklós és Benedek új adományt nyertek Zsigmond királytól, Pazdics, Szuha, Moesár, Szalók, Kraszna és Sámogy községekben elterülő birtokokra. Tagjai közül kitűntek: Ádám (1488) egri egyházmegyei hitesség. György egri hadnagy (1552). Lőrincz 1590-ben új adományt nyer ősi birtokára Liszkán; Mihály 1607-ben és Miklós 1618-ban új czímeres levelet nyertek. István (1631) Rákóczy György szolgálatában állott. Miklós (1773) Heves vármegye főjegyzője. A család tagjai közül többen viseltek református egyházi tisztséget s közülök számosan az irodalom terén tűntek ki; a XIX. század első felében (1826) Liszkán, Magyarizséken és Málczán, jelenleg Szabolcs vármegyében birtokosok. *Czímer*: kékben, nyíllal átlőtt, hadi lobogót tartó, könyöklő pánczélos kar. Sisakdísz: paizsbeli kar. Takarók: kékarany.

Liszka.

Liszy. Trencsén vármegyéből származik. Pelejtén és Nagymihályon bírt földesúri joggal.

Liszy.

Lobkovitz herceg. Ősrégi cseh eredetű család, melynek eredeti neve Ujezd volt, s csak a XV. században vették fel a L. nevet, az ily nevű várkastély után. A XV. század folyamán a család két főágra oszlott: a Hassenstein és a Popel ágra. Lobkovitz-Popel Miklós 1459-ben bárói rangra emeltetett; utódai egész 1624-ig viselték a Popel nevet. 1624-ben a hercegi czímet nyerték s 1653 jun. 30-án — Sagan hercezség megvételével — birodalmi hercegi rangra emeltettek. A Hassenstein ág 1789-ben kihalt, a Popel ág ellenben két ágra oszlott, melyből a Bilininek 1722-ben magvaszakadt. 1807 óta a Chlumetz ág mindkét vonala a Raudnitz herceg és a Lobkovitz herceg czímet viseli. Magyarországon már a XVI. században szerzett birtokokat. Popel László, az 1582 évi összeírás szerint, Vasvármegyében Dobrát, Felső-Lendvát és Muraszombat felét bírta. Az 1659: 131 t.-cz.-kel L. Venczel sági herceg és törvényes leszármazói honfúsitattak. Utóda Rudolf Nándor (szül. 1840) cs. és kir. kamarás, ny. tábornagy, a magyar főrendiház tagja, a butkai és dubravai uradalmak birtokosa. *Czímer*: hasított és kétszer vágott paizs, négyelt szívpaizsszal. Ebben 1. és 4. vörössel és ezüsttel vágva, a 2. és 3. ezüstben arannyal fegyverzett koronás fekete sas, mellén ezüst hold-sarlóval. A nagypaizs: 1. aranyban fekete bölényfő, orrán ezüst karikával. 2. vörösben aranyruhás, a vágási vonalból növekvő angyal, kiterjesztett szárnyakkal. 3. kékben hármass ezüst-halom fölött három (2:1) hatágu aranyesillag. 4. kékben koronás kétfarkú arany-oroszlán. 5. aranyban három fekete ezüstp. 6. aranyban fekete sas, mellén hegyeivel felfelé álló hold-sarlóval, melybe kereszt van vésvé. Négy sisak. Sisakdíszek: I. veres tegezből kiemelkedő fehér struczto. Takarók: vörösezüst—kékarany. II. paizsbeli bölényfő. Takarók: feketeezüst. III. három-három, vörössel és ezüsttel vágott hadi-lobogó. Takarók: vörösezüst—kékezüst. IV. egy vörös és ezüst kockás tábla, pávafarkkal megrakva. Takarók: kékarany.

Lobkovitz.

Lónyay (Nagylónyai és Vásárosnaményi nemes és gróf). Karácsonyi János dr. legújabb kutatásai szerint a L. család a Szent László király koráig visszanyúló Koppán nemzetség egyik hajtása, mely az Anonymustól is honfoglaló hősként magasztalt Keczal (Ketel) vezértől származik. A család tagjai már a XIII. században előkelő szerepet játszottak hazánk történetében. László 1245-ben a bécsúj helyi csatában tanúsított vitézségeért az I. Béla király által adományozott birtokban megerősített. Jakab már felveszi a L. nevet, 1271-ben Szatmár vármegye főispánjává neveztetett ki. Ő szerezte vissza a család ősi birtokát, a lónyai uradalmat. A Eunyadyak korában a nemzeti ügy mellett találjuk a családot. Tagjai már 1456-ban segítséget nyújtanak a pártnak. Albert 1487-ben Mátyás király követe a francia udvarnál, 1504-ben Magyarország követe Velenczében. A mohácsi vész után a családot Szapolyai táborában találjuk. VII. István 1547—1615 tokaji és szatmári várkapitány. I. Zsigmond (1593—1652) Bethlen Gábor tanácsosa és követe, ő írta alá az 1626-iki pozsonyi békét. II. Ferdinánd bárói rangra emelte. II. Ferencz (1703—10) II. Rákóczi Ferencz főhadbiztos. VII. Gábor (1778—1824) beregi és ungi főispán. Fia VIII. Gábor (szül. 1805, † 1885) Zemplén vármegye követe (1836, 1844, 1847), majd képviselő (1848—61, 1865—75). Unokái: Gábor és Elemér cs. és kir. kamarások, 1896 október 29-én grófi rangra emeltettek. A család 1730-ban házasság révén Deregnőt szerezte, honnan a család deregnői ág származott. 1774-ben Ladamóc, 1808-tól Bodrogolaszi, Bodrogzsádány stb. birtokosa. *Czímer*: kékben, zöld alapon két szemközt fordult kétfarkú arany-oroszlán, a jobboldali egyenes kardot, a baloldali zöld száron három természetes színű makkot tart. Két sisak. Sisakdíszek: I. zöld száron kinövő zöldleves paizsbeli makk. II. egyenes kardot tartó pánczélos kar. (I. a Szabolcs és Bihar vármegyéket tárgyaló köteteket.)

Lónyay.

- Luzsenszky.** *Luzsenszky* (Luzsnai és Regliczei báró). A család multját a gömörvármegye kötetben ismertettük. Laboreczfalván (Laborecz-Volya) és Mizslén volt birtokos.
- Mailáth.** *Mailáth* (Székelyi gróf és nemes) a XVII. században Bars és Hont vármegyékben tűnik fel. Péter (1610–30), fia Miklós 1646-ban Csáky László országbíró titkoka, 1662–72-ig a királyi jogügyek igazgatója s a szent korona ügyésze. Két fia közül Boldizsár terjeszté tovább a családot. Ennek fia I. József († 1757) hétszemélynök. Fia II. József (szül. 1735. † 1810), államminiszter, 1794 június 5-én grófi rangra emeltetett. Antal (szül. 1739) győri kanonok, pápóci prépost. Ferencz († 1813) királyi alapítványi ügyész. I. György (szül. 1752, † 1821) királyi személynök. II. József fiai közül: III. József (szül. 1760, † 1825) kamarai elnök, a Szent István rend vitéze, verőcei főispán. Neje Sennyey Antónia grófnő, családja grófi ágának utolsó sarja volt. Fia: Antal (szül. 1800, † 1873) pályáját, Zemplén vármegye aljegyzőjeként kezdte. 1823-ban Fiuméba ment, hol mint kormányzósági titkár, majd mint kormányzósági helyettes működött. 1830–39-ig Zemplén vármegye főispánja volt, az 1839–40. országgyűlés alatt Pálffy Fidél gróf helyébe főkancellárrá nevezetett ki, mely állását 1844-ig megtartotta. Majd királyi főasztalnok, az aranygyapjas rend vitéze s a Szent István rend nagykeresztese lett. Az övé volt a perbenyiki uradalom, mely, gyermeke nem lévén, a György ágára szállott. II. József másik fia: Károly József (szül. 1781, † 1858) kamarai tanácsos. Harmadik fia János (szül. 1786, † 1855) történetíró. Fia Kálmán (szül. 1815, † 1894), vele kihalt József ága. Ferencz ágából: István (szül. 1833, † 1903) Bars vármegye főispánja 1875–89. Fia István (szül. 1864) Bars vármegye főjegyzője. Ignác unokája Béla (szül. 1831, † 1900) Liptó vármegye alispánja, történetíró. György ága: György (szül. 1752, † 1821) királyi személynök. Fia: II. György (szül. 1786, † 1861) országbíró, a Szent István rend nagykeresztese. Fia: III. György (szül. 1818, † 1883) országbíró, az aranygyapjas rend lovagja, a Szent István rend nagykeresztese, cs. kir. kamarás, valós. belső titkos tanácsos. Fiai 1885 október 5-én, leánya Sarolta pedig 1890 február 12-án grófi rangra emeltettek. Fiai közül: György (szül. 1854) Esztergom vármegye volt főispánja 1881–93. József (szül. 1858), a főrendiház tagja, a perbenyiki hitbizomány haszonélvezője, a bodrogközi tiszaszabályozási társulat elnöke, a ki főleg közgazdasági téren fejtett ki irodalmi munkásságot. István Géza (szül. 1860) a főrendiház tagja. László (szül. 1862) a főrendiház tagja. Mindannyian cs. és kir. kamarások. Gusztáv Károly (szül. 1864) erdélyi püspök.
- Maillot.** *Maillot de la Treille.* Ősi lotharingiai nemes család, mely Vatronville várából vette volna eredetét. Miklós és József 1755-ben a bajor Pfalzba telepedett; az előbbi a máltai lovagrend commandeurje volt, az utóbbitól származik a jelenleg virágzó család. 1790. jun. 1-én német birodalmi nemességet nyert. Miklós Vilmos bajor tábornok 1830-ban bárói rangra emeltetett. Fia Miksa († 1895) a rajnai Pfalz kormányzóki igazgatója, ennek fia György, jelenleg tállyai birtokos, a ki neje báró Beust Margit révén, a Bretzenheim-féle uradalom egy részét nyerte, s a magyar honosságot is megszerezte. *Czímer:* ezüstben kék szarufa, mindkét oldalán és a paizsláiban egy-egy arany-karika. Sisakdísz: aranynyal és feketével vágott, a paizsbeli karikát tartó koronás oroszlán. Takarók: kékezüst.
- Malonyay.** *Malonyay* (Kismalonyai). A család multját a Barsvármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A XVII. század második felében telepedett le Zemplén vármegyébe. Az 1754–55. évi összeírásban Farkas, Ferencz és Gábor szerepelnek a vármegye nemesei közt. Ferencz, jelenleg a terebesi uradalom igazgatója, földbirtokos, fia Tamás sztropkói főszolgabíró. A család Alsóhrabóc, Ráska, Leszkócz, Hegedüsfalva, Bánócz, Morva, Vehéc stb. helységekben volt birtokos. *Czímer:* kékben, zöld alapon, jobbában görbe kardot tartó magyar vitéz előtt hármashalmon balra fordult madár áll. Sisakdísz: görbe kardot tartó sas. Takarók: kék-arany, vörösezüst.
- Mándy.** *Mándy* (Mándi). A XVI. században tűnik fel Szatmár vármegyében, honnan Abaujba, majd 1855-ben Zemplénbe költözött. *Czímer:* kékben, zöld halmon nyugvó leveles arany koronán könyöklő, szablyát tartó pánczélos kar. A szablyán átütött török fő. Sisakdísz: paizsbeli kar. Takarók: veresarany—kékezüst.
- Máriássy.** *Máriássy* (Markus- és batizfalvi). A család multját a Gömör vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A család Alsócsernye, Bacskó, Csemernye stb. községben bírt földesúri joggal.
- Marikovszky.** *Marikovszky.* (Marichovszky) M. György 1611-ben nyert címeres nemeslevelet, mely Zemplén és Gömör vármegyékben hirdettetett ki. Az 1754–55. évi összeírásban György és János vannak Zemplén vármegye nemesei közé felvéve. Nagy és Kistoronyán volt birtokos. Pál, jelenleg terebesi orvos. *Czímer:* kékben, hármashalmon zöld halmon, arany-naptól és ezüst félholdtól kísért, fészkében ülő és fiait vérével tápláló pelikán. Sisakdísz: felemelt jobb lábával rögtöt tartó daru, nyakán nyíllal átdőfve. Takarók: kékarany-vörösezüst.
- Narossy.** *Narossy.* (Farkasfalvi). Szepes vármegyéből származik. Őse Donát és fiai 1635-ben nyertek címeres nemeslevelet. Idővel Nógrád, Árva és a XVIII. század elején Zemplénbe is elterjedt. Alsó-Hrabócson bírt földesúri joggal. Árpád földbirtokos; Andre kir. pénzügyi igazgató Újhelyben. *Czímer:* vörösbén, a paizs felső jobb sarkában hatágú aranysesillagtól kísért koronás hármashalom középsőjéből kinövő fehér bak. Sisakdísz: paizsalak. Takarók: kékarany-veresezüst.
- Mauks.** *Mauks* (Zsolnai és Nagy-Szalatnyai). Őse János 1692. jul. 9-én nyert címeres nemeslevelet, mely 1693. márczius 3-án Zólyom, 1811-ben pedig Zemplén vármegyében hirdettetett ki. 1740. december 1-én Zsolnára és Nagy-Szalatnyára királyi, 1743-ban pedig Hencsére (Somogyvárm.) nádori adományt nyert. 1796-ban telepedett le Zemplén vármegyébe, hol Homonna-Olykán bírt földesúri joggal. Tagjai közül: Pál, II. Rákóczi Ferencz tisztje, 1736-ban Budán lefejeztetett. Gábor 1823. Zemplén vármegye egyik ellenzéki vezérszónoka († 1855). Elek (1836–83) a tűzoltói intézmény szervezője. Etele 1848-ban, már mint okl. ügyvéd és főispáni titkár, honvéd lett és századosi rangra emelkedett, 1867–71-ben a vármegye másod-alispánja, 1872–75-ben a sátoralrajújhelyi kerület orsz. képviselője, 1875–1902-ben a vármegye alispánja,

jelenleg nyugalmában. *Czímer*: kékben, a paizs felső balsarkából fehér fellegek közül kinyúló, mérleget tartó emberi félkar. Sisakdísz: szárnyas földtekén álló Fortuna istennő, kiterjesztett karokkal, a szétlőt duzzadó vitorlát tartva. Takarók: vörösezüst-kékarany.

Meczner (Deteki és Tengercfalvi). Sáros vármegyéből származik. Kisszebeni patriczius család. A család I. Jánostól († 1578) kezdve hozható le, a ki Sáros vármegye szolgabírája volt. II. Mihály 1702-ben ezímerlevelet, János Sámuel 1808-ban kir. adományt nyer Detek és Tengercfalvára. Idővel átszarmazott Abauj, Borsod stb. vármegyékbe. Zemplénbe a XVIII. század végén telepedett le. Makkoshogykán, Bolsván, Zalkodon bírt földesúri joggal. Tagjai közül I. Imre Kis-Szeben város bírása és 1622-ben követe. János (1715—1778) kir. tanácsos. Pál Zemplén várm. főszolgabírája (1768—1832). Rudolf 1848—49. honvédtiszt. Gyula (1875—84) országgyűl. képviselő. Jelenleg Gyula Makkos-Hogykán birtokos. Béla országgyűlési képviselő, Sátoraljaújhely és Rad községekben birtokos. *Czímer*: kék paizs, veres paizslábbal, abban három ezüst-rózsza. A paizsban jobb karmai között aranygyűrűt, baljában zöld koszorút tartó kétfarkú arany-oroszlán. Sisakdísz: Kinövő paizsbeli oroszlán. Takarók: kékarany-vörösarany.

Meczner.

Mednyánszky (Mednei urak és Aranyos-Medgyesi bárók). A család múltját a Nyitra vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Mocsár helységben volt birtokos.

Mednyánszky.

Meskó (Széplaki és Enyiczek bárók). A XVII. században tűnik fel. Abaujban volt birtokos. E családból Adam és fia Jakab 1721-ben bárói rangra emeltettek.

Meskó.

Mészáros. Az 1754—55. évi összeírásban Zemplén vármegye nemesi közt e családból András, Mátyás és János neveivel találkozunk. A család Nagygéres, Nagyráska stb. helységekben volt birtokos.

Mészáros.

Miklós (Miklósvári). Családi hagyomány szerint első őse Miklós comes, I. Béla király tanácsosa lett volna. Utódai közül, kik a tatárjárás után Erdélybe költöztek, Zabolai Miklós Gergely († 1640) visszajött Magyarországra. János († 1670) 1661-ben nyert Lipót királytól nemességújítást. Márton († 1702) az első, a ki a Miklósvári előnevet használja. Tagjai közül Ferencz (1846—49) Borsodvármegye alispánja. Gyula (sz. 1832) 1848/49-ben honvédfőhadnagy Ödön (sz. 1857) orsz. képviselő. László (sz. 1849, † 1895) Szabolcs vármegye alispánja. Béla jelenleg kis- és nagyrozvágyi földbirtokos. *Czímer*: kékben, zöld alapon, vörös ruhás, sárga esztráz, vörös kalpagos, kőcsagtollas magyar vitéz, jobbáiban kivont kardot tart, melyre törökfő van tűzve. Sisakdísz: kardot tartó arany-oroszlán, növekvően. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Miklós.

Molnár (Parnói) a XVII. században tűnik fel. M. János ezredes-kapitány 1672-ben Parnóra nyer adományt. Tagjai közül Borbála (sz. 1756—60 közt, † 1825) költőnő. István (sz. 1825) 1848—49 honvédszázados, később m. kir. honvédőrnagy, 1882—1901. Zemplén vármegye főispánja, a Szent István-rend középkeresztese. Fia Viktor (szül. 1853) volt országgyűl. képviselő, Temes vármegye és Temesvár sz. kir. város ny. főispánja, a Lipót-rend lovagja, a főrendiház élethossziglani tagja. *Czímer*: vágott paizs, felül jobbáiban görbe kardot, baljában szárán három rózsát tartó kétfarkú oroszlán. Alul két kifelé fordított ágyú fölött két keresztbefektetett hadlóbogó s fölötté két füstölő gránát látszik.

Molnár.

Moskovitz (Zempléni). M. Mór 1867-ben nyert czímeres nemeslevelet. Mint kiváló orvos tette nevét ismertté († 1880). Fia Géza jelenleg Alsókörtvélyesen, és Lesznán birtokos. *Czímer*: Kékben keresztbe fektetett palmaággal s orvosi bottal megrakott arany Andráskereszt felett hatágú arany-eszilag. Sisakdísz: nyílt fekete szárny közti kinövő búzakalász. Takarók: kékarany.

Moskovitz

Nagy (Tolesvai). N. György és fiai, János, Ferencz és György, valamint testvére Mihály 1626-ban nyertek czímeres nemeslevelet, mely még ebben az évben Zemplén vármegyében kihirdettetett. A család Tolesváról származik. Sándor az 1739-ben tartott nemesi vizsgálat alkalmával beigazolván, hogy az eredeti nemeslevele a labanczok 1697. évi támadása alkalmával elpusztult, nemessége tanuvallomások alapján igazoltatott. Valószínűleg ez az a Sándor, a ki előfordul az 1754—55. évi nemesi összeírásban Zemplén vármegye nemesi között. A család idővel átszarmazott Borsod és Szabolcs vármegyékbe is. A XIX. század első felében Mádon is földesúri joggal bírt. *Czímer*: hasítva. Elöl: veresben négy ezüst-pólya. Hátral: kékben, előlábaival kettős arany-keresztet tartó aranyoroszlán. Sisakdísz: paizsbeli oroszlán növekvően. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Nagy.

Nádasdy (Nádasdi és Fogarasföldi gróf). A Nádasd nemzetségből származik. Múltját a Vasvármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. 1583-ban Gödrös (Krivostyán) helységbe iktattott. Jelenleg Karoson birtokos.

Nádasdy

Nedeczky. A család múltját a Bars vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Zemplén vármegyében Kisdomása és Kiskázmér helységekben volt birtokos.

Nedeczky.

Nemessányi (Biharóczy). E családból az 1754—55. évi összeírásban Boldizsár és József vannak felvéve Zemplén vármegye nemesi közé. A család Bodrogszentesen volt birtokos, idővel átszarmazott Ung vármegyébe is.

Nemessányi.

Nyomárkay (Nyomárkai). Sáros vármegye hasonnevű helységéből ered, mely idővel Gombosfalvára olvadt. A család a XVI. század végén Zemplén, majd Ung vármegyébe költözött. Tagjai közül Benedek (1504) Sáros vármegye szolgabírája. János, Sándor és Gáspár 1521-ben, Lukács 1522-ben Bálpatakán birtokos. Lőrincz 1575-ben új adományt nyer a Terjék család tagjaival Terjékfalvára. Lőrincztől származnak az ungi Ny.-ak, míg Gáspártól, kinek neje Terjék Zsófia volt, a zempléni ág. 1588-ban a család Miglész részeire és Agyagos pusztára nyert adományt. Zsigmond Miglészen lakott s a vármegye szolgabírája volt (1613). Az 1754—55. évi összeírásban e családból János és György vannak felvéve a vármegye nemesi közé. A család Kácsánd, Miglész, Kozma, Mihályi, Legenye, Lasztócz stb. helységekben bírt földesúri joggal. *Czímer*: Három zöld halom középsőjén kékben czölöpösen állított búzakéve mögött két keresztbe fektetett cséplő. Sisakdísz: paizs-alak. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Nyomárkay.

Ocskay (Ocskai). Nyitra vármegyéből származik. A XV. században tűnik fel. Egyik őse Lack Mihály 1437-ben szerepel. János (1588) Nyitra vármegye alispánja. László (szül.

Ocskay.

1680 táján † 1710) az áruló kurucz brigadéros. Testvére Sándor (1710) kurucz alezredes. József tábornok, 1790-ban bárói rangra emeltetett. Ferencz (szül. 1740 † 1805) természetbúvár. Antal († 1848) kassai megyés püspök. A család idővel átszarmazott Abauj, Heves, Szabolcs vármegyékbe. Zemplénben Kistráskán volt birtokos.

Olechvary.

Olechváry. Abaujmegyei régi nemes család, mely a XIII. században már virágzott Baktai család egyik ága. 1361-ben kapta az olecsvári birtokot, mely adományt Zsigmond király 1398-ban megerősített. A család 1683-ban Zemplénbe szarmazott, hol Szegi, Bereczki, Szilvásfalu, Czigánd és Lasztómer helységeken volt birtokos. Alsóbereczkit 1813-ban is bírta. Nemességét O. Ferencz Abauj vármegye jegyzője 1836-ban igazolta Zemplénben. *Czímer*: hasított paizs. Elöl aranyban a vágási vonalból kinyúló fél fekete sas, hátul a vágási vonalból kinyúló fél ezüst Anjou-liliom. Sisakdísz: nyílt fekete sasszárny között álló hatágú aranyesillag. Takarók: vörösezüst, kékarany.

Okolicsányi.

Okolicsányi (Okolicsányi). A család multját a Szabolcs és Bars vármegyéket tárgyaló kötetekben ismertettük. Alsókörtvélyes és Morva helységeken volt birtokos.

Ormós.

Ormós (Csicseri). Ung vármegye ősi családja. A XVIII. században Nagy-Czigándon volt birtokos.

Orosz

Orosz (Csicseri). Ung vármegye egyik legősibb családja; közös törzsből származik a Csicseri, Jobbos és Ormós családokkal. Okleveles adatok egész 1160-ig nyúlnak vissza. A család tagjai a XIV. században már nagy kiterjedésű birtokok urai voltak. Lőrincz (1319) Károly király híve. Péter 1422-ben Agárdon birtokos. 1415-ben Gercsely birtokosa, a vele egy törzsből származó Csicseriekkel; részeit 1487-ben zálogosítják el. 1635-ben Gesztelyt bírja. A XVII. században Bodrogszerdahelyen birtokos. *Czímer*: kékben, zöld alapon, arany keréken keresztülugró fekete vadkan. Sisakdísz: szájában bárányt tartó természetes farkas, növekvően. Takarók: vörösezüst-kékarany.

Palásthy.

Palásthy. P. László 1506-ban nyert czímeres nemeslevelet II. Ulászló királytól. A család Nógrádban telepedett le, honnan idővel átszarmazott Zemplénbe is. Az 1754—55 évi összeírásban János van felvéve Zemplén vármegye nemesi sorába.

Péterffy.

Péterffy. Az 1754—55. évi nemesi összeírásban e családból Sámuel szerepel Zemplén vármegye családjai között. Dénesujfaluban és Nagyráskán volt birtokos.

Péchy.

Péchy (Péchuifalusi gróf és nemes). A család multját a Szabolcs vármegyét tárgyzó kötetben ismertettük. Zemplénben a család a XVI. században vert gyökeret. 1618-ban Alsóbereczkiben birtokos. Gáspár 1740-ben Tussára nyert királyi adományt, melyet Gusztáv 1869-ben gróf Andrássy Manóval a szacsuri birtokért elcsereált. *Czímer*: vörös pólyától szelt kék paizsban, természetes hármassziklán álló, repülésre kész holló. Zárt sisak. Sisakdísz: a holló. Takarók: kékezüst, vörösarany. (Máshol kék-vörös).

Perényi.

Perényi (Perényi báró). Abaujvármegye ősi családja, mely a XIV. század folyamán szerez birtokokat Zemplénben is. Tagjai közül: III. Miklós 1380-ban Zemplén vármegye főispánja, 1390-ben a sárospataki uradalmat nyerte királyi adományul, mely azonban, miután ágának fiaiban magvaszakadt, 1427-ben visszaszállott a koronára. II. Péter (1402—14) Zemplén vármegye főispánja. III. István Zemplén vármegye főispánja (1459), főasztalnokmester. III. János Zemplén vármegye főispánja (1438). III. István fia III. Imre főasztalnokmester, 1504-től fogva nádor († 1519), fia Péter (szül. 1502 † 1548) 1527-ben Ferdinándtól megerősített a sárospataki uradalom birtokában. Gábor († 1567) Abaujvármegye főispánja, főkapitány, országbíró, benne kihalt a család u. n. nádori ága. A jelenleg élő nemzedék Simontól († 1374) származik. Utódai közül II. Mihály († 1557) Ferdinánd párhíve. II. György Abauj és Zemplén vármegyék főispánja, 1590 táján bárói rangra emeltetett. A négy fiától alapított ágak közül jelenleg csak III. Imrée virágzik. A XIX. század első felében Gyapalócz helységben volt birtokos. (I. a Szabolcs, a Bars és az Abaujvármegyéket tárgyaló köteteket.)

Pethő.

Pethő (Gersei gróf). A Nádasd nemzetségből származik. A mohácsi vész után telepedett le Zemplén vármegyébe. 1569-ben Borosnya, 1596-ban Alsóvirányos helységben birtokos. Tagjai közül: Mihály (1709—34) Zemplén vármegye főispánja. A sztropkói várat és a hozzátartozó uradalmat II. János († 1578) főpohárnok szerezte 1569-ben. A család fiága 1766-ban P. Zsigmondban kihalt.

Piliszy.

Piliszy (Pilisi). Szatmár, Szabolcs és Zemplén vármegyékre kiterjedő család. A XIV. század elején tűnik fel. András fia János 1317-ben Pilist bírja. 1460-ban Irinyre (Szatmár m.), 1466-ban Mezőpétrire nyer adományt. P. Imre 1568-ban nyert czímeres levelet Miksa királytól, mely 1781-ben hirdettetett ki Zemplén vármegyében. A család Czeke helységben volt birtokos.

Pintér.

Pintér (Legényei) Benedek III. Ferdinánd királytól nyert czímeres nemeslevelet, mely 1652-ben hirdettetett ki Zemplén vármegyében. Tagjai közül: Márton (1767—73) a vármegye alispánja volt. István jelenleg megyei árvaszéki elnök, Jenő jelenleg honvédkapitány. Legényén, Lasztóczon, Csörgön stb. bírt földesúri joggal. Az egyik ág Beregbe szarmazott át. Tagjai közül József ny. főszolgabíró, András es. és kir. huszárhadnagy. *Czímer*: kékben, zöld alapon ballábán álló fekete daru, felemelt jobb lábával röögő, csőrében kétlevelű szőlőfürtöt tart. Sisakdísz: paizsalak. Takarók: vörösarany - kékarany.

Pogány.

Pogány (Csebi). Zala vármegye ősi családja. A XIII. században tűnik fel. Idővel egy ága Máramarosba szakadt, honnan 1880-ban Zemplénbe költözött.

Potoczky.

Potoczky (Pataki). Lengyelországból származik. I. Lipót király uralkodása alatt telepedett le Liptó vármegyében, mely vármegyétől 1754-ben nyert nemesi bizonyítványt, melyet 1755-ben Borsod, 1762-ben Gömör, 1794-ben pedig Zemplén vármegyében mutatott be. A család a Liptó vármegyében fekvő Patakra nyert adományt I. Lipót királytól, azonkívül Berzéken, Belső-Böcsön (Borsod vm.) és Fábían pusztán (Csongrád vm.) bírt földesúri joggal.

Pottornyai.

Pottornyai (Pottornyai és Csáthi). Liptó vármegye ősi családja, mely közös törzsből származik a Pongrácz, Szent-Ivány és Szmrecsányi családokkal. Alsócsernye és Mocsár helységeken volt birtokos.

PERÉNYI.

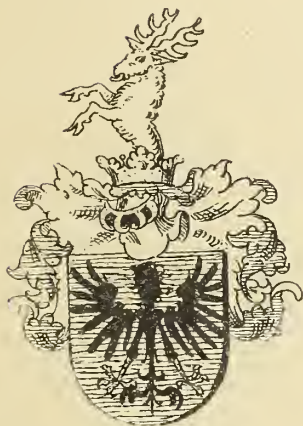
PINTÉR.

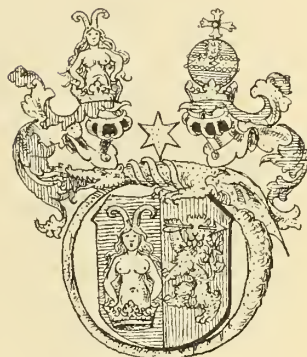
RÁKÓCZY.

SISARY.

SENNYEY.

SOÓS.

STÉPÁN.

SZEMERE.

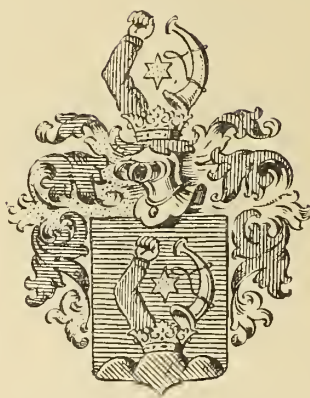
SZÉP.

SZERVICZKY

SZENT-IVÁNY.

SZMECSÁNYI.

THURÁNSZKY

UNGHVÁRY.

VAY.

Puky (Bizáki). A Győr vármegyében letelepedett Pok nemzetségből származik. Okleveles adatok 1269-től kezdődőleg vannak e családról. Idővel Borsodba, majd Abaujba származott. Zemplénben Baeskö és Dargó helységekben volt birtokos.

Puky.

Püspöky (Legyesbényei). Zemplén vármegyéből ered. P. Ferenc és Béla s Ferenc fia 1756-ban nyernek czimeres nemeslevelet. A család Dobszán és Barancson bírt földesúri joggal. *Czimer*: vágott paizs. Felül ezüstben fekete sas. Alul veresben kék ék, abban három zöld halom középsőjén természetes buzakalász. Az ék mindkét oldalán szemközt fordult fehér galamb. Sisakdísz: négy, jobbról kék és arany, balról vörös és fehér strucztoll között kiemelkedő buzakalász. Takarók: feketeezüst—kék-arany.

Püspöky.

Ragály-Balassa báró. A család eredetét a Gömör vármegyét tárgyaló kötetben ismertették. Jelenleg Alsógyertyán helységben birtokos.

Ragály-Balassa.

Rákóczy (Rákóczi és Felsővadászi). Fényes multu család, mely a XVI. század elején lép a közszeréplés terére. A Bogát-Radván nemzetségből származik. Őse Csépan fia Csiz (1227—52), kinek utóda Balázs (1327—57) Rákóczról nevezi magát. Testvére János dietus Gyapol de Morva (1348—51) fia Benedek (1409—13) Rákóczról és Morváról nevezi magát. Ennek fia Rákóczi István (1438) terjesztette tovább a családot. A XVI. század elején két főágra szakad. Zsigmond 1517-ben Felsővadászt szerzi meg. Testvérei: Ferenc szendrői kapitány (1527—30), másik testvére György 1525—26 Zemplén vármegye alispánja. Valószínűleg az utóbbtól származik a rákóczi ág, melynek 1754-ben Andrással magvaszakadt. A felsővadászi ág a következőleg származott le: Zsigmond fiai: György (1568) szatmári kapitány, kinek ága unokáiban magvaszakadt és János (1521—88) likavai kapitány. János fiai: Zsigmond egri főkapitány, Borsod és Heves vármegyék főispánja 1607—1608, Erdély fejedelme. 1588-ban bárói rangot nyert. Testvére Ferenc (1583—88) Zemplén vármegye alispánja. 1588-ban bárói rangra emeltetett, ágának azonban unokáiban magvaszakadt. Zsigmond gyermekei: I. György (szül. 1594, † 1618) váradi kapitány, majd 1630—48 erdélyi fejedelem, Zsigmond († 1620) és Pál († 1636) Sáros és Torna vármegye főispánja, grófi rangra emeltetett. Ágának azonban fiában Lászlóban († 1664 Várad rajtaütésénél) magvaszakadt. Leánya Erzsébet († 1707) a kistapacsányi Diana, Erdődy Ádámmal, majd gróf Erdődy Györgyhez ment nőül. I. R. György, a ki 1645-ben a linzi békekötés értelmében hercegi rangot nyert, fia II. György (szül. 1621, † 1660) váradi kapitány, majd bihari főispán 1648—60 Erdély fejedelme. Fia: Ferenc (szül. 1645, † 1676) római birodalmi hercegi cím mellett 1664-ben az örökös magyar grófságot, 1666-ban pedig Sáros vármegye örökös főispán-ságát nyerte. Fia: II. Ferenc (szül. 1676 Borsi, † 1735 Rodostó) Sáros vármegye örökös főispánja, 1704 július 6-án Erdély, 1705 szeptember 18 Magyarország fejedelme. Fiai: Lipót György (szül. 1606, † 1700) József (szül. 1700 † 1738) munkácsi herceg. György (szül. 1701, † 1756) makoviczai herceg, marchese della Santa Elisabetha, Conte di Giunchi, Terislaw gróf. József leánya Jozefa Sarolta († 1780 július 8); vele kihalt a fejedelmi ág. *Czimer*: vörösben zöld hármashalomból kiemelkedő szekérkeréken álló koronás természetes (vagy stilizált) fekete sas, emelt jobbáiban aranymarkolatú egyenes vagy görbe kardot tartva. Sisakdísz: paizsbeli sas. Takarók: vörözezüst.

Rákóczy.

Ramocsaházy. A család multját a Szabolcs vármegyét tárgyaló kötetben közöltük. A XVIII. században Bodrogszög, Bodrogszerdahely és Kisrosvágy helységekben birtokos.

Ramocsaházy.

Ráskai. (Ráskai). A Guthkeled nemzetségből származik. Őse Pál bán fia Vid (1300—1334), István (1242—58) főlovászmester, udvarbíró unokája. Vid fia Loránt felveszi a R. nevet. I. Balázs a budai vár kapitánya, zempléni főispán. († 1517) II. Gáspár II. Lajos kamarása. 1526-ban a mohácsi vész után Szapolyai híve és Nógrád vármegye főispánja. (1514—1526) fia István (1536—41) szinte Nógrád vármegye főispánja. Mihály (1526) esznádi prépost. Mihály Zemplén vármegye alispánja (1520) Mohácsnál esett el. A család 1496-ban nyert czimerlevelet II. Ulászló királytól, a Buthkai családdal egyetemben. A XV. században Butkát, Berettőt és Deregyőt bírta. A XVII. század második felében Istvánnal († 1691) halt ki.

Ráskay.

Reviczky (Revisnyei). A család multját a Szabolcs vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Golop és Kozma községekben volt birtokos.

Reviczky.

Sarlay. A család eredetét a Gömör vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. E megyében a XVII. században tűnik fel s Sarlay, másképp Kovács Balázs, István, János, András és Miklós 1665 december 15-én hirdetik ki armálisukat. Balázs Tállyán lakott. A család a XVIII. század legelején már átköltözik a szomszéd vármegyékbe, így a többi közt Szabolcs és Borsod-megyékbe.

Sarlay

Sárossy (Nagy-Sárosi). Sáros vármegye régi családja. Márton 1687-ben Eperjesen Caraffa rendeletére lefejeztetett. Sebestyén (1682—1699) Munkács várának praefektusa. Idővel átszármazott Zemplén vármegyébe is.

Sárossy.

Semsey (Semsei). Abauj vármegyéből származik. A XIII. században tűnik fel. Őse Frank 1247-ben nyert IV. Béla királytól birtokokat. Frank fia Tamás szepesi várnagy (1317). Demeter fia László 1396-ban a nikápolyi csatában esett el. Testvére János 1397-ben pallosjogot nyert. János fia Ferenc a husziták elleni küzdelemben tűnt ki. A család 1401-ben nyert czimeres nemeslevelet. Idővel átszármazott Zemplén vármegyébe is. Az 1754—55 évi összeírásban István szerepel Zemplén vármegye családai között. Sándor Zemplén vármegye ny. alszámvevője.

Semsey.

Sennyey (Kis-Sennyei báró és gróf). Vas vármegyéből származik. Őse Gers Comes a XV. században. A mohácsi vész után elköltözik Vas megyéből. I. Pongrácz 1580—1612 Erdélyben előkelő szerepet játszik. 1602—1604 erdélyi kancellár. Fiai: I. István győri püspök 1625—35 és kancellár. Sándor 1631-ben királyi adományt nyer Páczinra. Fiai: István († 1687) pécsi, majd veszprémi püspök. Ferenc kállói kapitány, kit 1675-ben a kuruczok megölnék. Albert 1657-ben nyeri Páczint, de 1676-ban visszaköltözködik Vas vármegyébe. III. István (Ferenc fia) 1686-ban visszaszerzi Páczint; II. Rákóczi Ferenc kancellárjaként vezetes szerepet játszik a kuruczvilágban. Testvérei közül Ferencnek csak egy fia maradt: László. III. Sándor, a ki az 1700-iki osztály alkalmával a vas megyei birtokot

Sennyey.

- nyeri, terjeszté tovább a családot. III. István kancellár utódai közül Imre 1742-ben Pácint nyeri, cs. kir. huszárezredes, 1767-ben grófi rangra emeltetett, egyetlen fia Imre azonban magtalanul halt el. A XVIII. század közepén már csak II. László felkelő ezredes († 1782) élt. a zempléni ágól ennek leányát Anna Amáliát a vas megyei ágól származott János vette el (1774), de ennek sem maradván utódai, a zempléni birtokok testvéreinek Antalnak és Józsefnek (1791) gyermekeire szállottak. Antal utódai közül: Károly 1820-ban Bélybe költözik († 1841). Fia Pál cs. kir. kamarás, helytartósági elnök, tárnokmester, 1884-től országbíró († 1888). Fiai: Béla, Bélyen bírtokos, Géza tartalékos dragonyoshadnagy. Mária (1897) udvarhölgy s az Erzsébet-rend hölgye. József utódai: István 1820-ban Pácintba költözik. Fia Lajos 1848-ban honvédhuszár-főhadnagy, 1861-ben országgyűlési képviselő. († 1894). Fiai: István 1887-től országgyűlési képviselő, Pácintban bírtokos. Miklós az Erzsébet-tanya nevű pusztá ura. A családból Pongrácz 1606-ban a piros pecsét használati jogát nyeri. A család tagjai ettől kezdve a bárók között foglalnak helyet.
- Sisáry.** *Sisáry.* S. másként Kovács András 1612-ben nyert czímeres nemeslevelet II. Mátyás királytól. A család Sisár nevű pusztáról származik, ezenkívül Feketegyőrösön és Harmaczon bírt földesuri joggal. *Czímer:* Kékben, zöld alapon, vöröstarakós fehér lovon vágatató vörös dolmányos, fehér nadrágos, sárga csizmás, kalpagos, fehér tollas magyar vitéz, jobbában egyenes kardot, baljában levágott török főt tartva. Sisakdísz: kinövő paizsbeli vitéz. Takarók: kékarany-vereesztüst.
- Soós.** *Soós* (Sóvári). A Baksa nemzetségből Tamás unokájától György mestertől ered, ki pataki várnagy és Szabolcs-megye ispánja volt. 1271-ben a kengyeltemelki földeket, mint Zemplén várához tartozó földeket a Baksa nembeliek együtt kapták, azon edemekért, melyeket a feketehalmi vár megvédésekor szereztek, 1260—65 között. 1285-ben kapja Sáros megyében Sóvár, Sópatak és Delne birtokokat a sókúttal és sóbányákkal és 1288-ban engedélyt kap Sóvár földjén várépítésre. 1290 márcz. 15-én, a király, Mező-Somlyón kelt levelével a luczi és tarczali birtokokat a Baksa nembeli Tamásnak adományozta. 1418 márczius 6-án a család Zsigmond királytól kap újított czímerlevelet. 1569-ben Soós István új czímerlevelet kap Miksa királytól. (Ennek az ága kihalt). Az 1754—55. évi összeírásban István, György, Gábor, Péter, Mihály és János vannak Zemplén vármegye nemeseinek sorába iktatva. A XIX. század első felében a mai Bányapatakon volt bírtokos.
- Splényi.** *Splényi* (Mihálydi báró). Tirolból származik. A XVI. században költözött be Magyarországra. Gábor Antal († 1762) gyermekeivel 1735 február 2-án bárói rangra emeltetett. A család Kozma helységben volt bírtokos. (Lásd a szabolcs-megyei kötetet.)
- Spillenber.** *Spillenber* (Hadusfalvi). S. Sámuel löcsei orvos 1615 október 20-án nyert czímeres nemeslevelet, mely Abauj és Szepes vármegyékben hirdettetett ki. A XVIII. század elején költözött Zemplén vármegyébe. Gábor törvénytudóki elnöknek († 1878) jelenleg élő gyermekei: György, fővárosi számtiszt; Barna, vármegyei árvaszéki helyettes elnök; József, a hg. Lobkovitz- és gr. Andrássy-féle uradalmak ügyésze; Zsófia, férjezett Dókus Gyuláné; Oszkár, ny. honvéd-főhadnagy. Barna gyermekei: Gábor, honvédfőhadnagy; II. Barna, sáros megyei szolgabíró, és Sarolta. *Czímer:* feketében balrafordult arany-orozslán, nyakán tekerődző koronás kigyóval. Sisakdísz: balrafordult kinövő paizsalak. Takarók: feketearany.
- Stépan.** *Stépan* (Nagyvárad). Bihar vármegyéből származik. 1417-ben kap czímerlevelet. Ferenc 1646-ban Tokaj várának kapitánya. István 1666-ban nyer czímerújítást, mely 1666 július 24-én hirdettetett ki Zemplén vármegyében. A család 1848 előtt Biharban Mindszenten bírt földesúri joggal. Zemplénben Márk és Ráska helységeken bírtokos. *Czímer:* 1417. évi: ezüsttel és veressel vágott dölt paizsban balfelé ágaskodó kék orozslán, szájában arany szarvasagancsval. Sisakdísz: kinövő paizsalak. Takarók: vöröskék. 1666-iki: kékben leveles arany koronán ágaskodó kardot tartó orozslán. Sisakdísz: kinövő paizsalak. Takarók: kék-arany-vöröseztüst.
- Szegedy.** *Szegedy.* Három ily nevű családot találunk a vármegyében. Sz. Ambrus 1573-ban hirdetteti ki nemeslevelét Zemplén vármegyében. Egy másik Sz. Imre 1579-ben kéri nemeslevelének kihirdetését. György (1592) pataki várparancsnokként szerepel, a ki 1588-ban hirdetteti ki nemeslevelét. E három család egyike 1610-ben Háselyben bírtokos. Az 1754—55. évi összeírásban e nevű családból András, István, Mihály, János és László szerepelnek Zemplén vármegye nemesei sorában.
- Szemere.** *Szemere* (Szemerei de genere Huba). Okleveles adatok a XIII. század elejéig nyúlnak vissza. IV. Béla király még a tatárjárást megelőzőleg az Obon nevű földet a Tisza mellett Leusztach fiának Mihálynak adományozta, melyet 1255-ben megújított. A családja az 1412. évben szereplő Kaki Domonkostól hozható le. Domonkos fia János, kinek fiai közül Lőrincz († 1435 előtt) folytatja a családot. Lőrincz fia János (1488) esztergomi és visegrádi várnagy koronaőr, fia Kelemen visegrádi várnagy és jaiczai kapitány. Ennek fia Albert vette fel a Sz. családnevet. A család jelenleg Lasztomér, Nagygeres, Berzék és Kisazar helységeken bírtokos. *Czímer:* kékben, jobbról hatágu aranycsillagtól, balról ezüst félholdtól kísért, törzsétől elválasztott, térdén nyíllal átütött, fekete csizmás sarkantus vörös lábszár. Csőrös sisak. Sisakdísz: kifeszített íj, nyílvevesszővel. Takarók: kékarany, vöröseztüst.
- Szent-Györgyi.** *Szent-Györgyi.* Sz. János 1686 szeptember 30-án nyert czímeres nemeslevelet Lipót királytól, mely 1688 április 8-án hirdettetett ki Szatmár vármegyében. A család már a XIX. század elején Sátoraljaújhelyben volt letelepedve. Tagjai közül Vilmos, előkelő sátoraljaújhelyi kereskedő, Zoltán Zemplén vármegye árvaszék jegyzője, Dezső Sátoraljaújhely r. t. város mérnöke. *Czímer:* kékben, zöld alapon álló, vörös nadrágos és dolmányos, zöld öves magyar vitéz, oldalán fekete hüvelyű karddal, jobbában kivont kardot tartva. Sisakdísz: királyi arany-pálcát tartó, könyöklő pánczélos kar. Takarók: kékarany-vöröseztüst.
- Szent-Ivány.** *Szent-Ivány* (Liptó-Szent-Iváni). Csehországból származott be II. Endre uralkodása alatt: IV. László király 1286-ban tagjait a magyar nemesek sorába felvétetni rendelte. Első ismert őse Lőrincz, a kit egy 1263-ban kelt oklevél említ, a mai Szepes és Liptó vármegyékben nyert nagy kiterjedésű erdősegeket. A családja az 1343-ban elhalt Bogomér fia Bodótól levezethető.

Zemplén vármegyébe a XVII. század második felében telepedett le. Szent-Ivány Mihály, a ki részben a neje, Tussay Judit révén jutott a körtvélyesi birtokhoz, részben pedig a líptői jószágainak eladása után gyarapította ezt, 1663-ban a zemplénmegyei nemesi felkelők hadnagya és később a megye alispánja volt; 1680-ban, a Bécestől követelt adó be nem hajtása miatt Strassoldo vasra verette; 1707-ben résztvett az ónodi országgyűlésen; 1711-ben ismét első-alispán volt és a vármegye több helységére adományt nyert (Szirmay munkája, 266—307. oldal); továbbá meghívott vendégként résztvett Rákóczy és Zrinyi Ilona esküvőjén, a zborai kastélyban: a Wesselényi-féle összeesküvés fölfedeztetésekor elfogták és csak nagy áldozat árán menekült meg a kivégzéstől. László 1691-ben Szécskeresztúrt nyerte és előbb bárói, majd 1690-ben grófi rangra emelkedett. Ágának azonban magvaszakadt. Sz. János 1721-ben nyert bárói rangot, de ennek az ágának is magvaszakadt. A család Alsókörtvélyes és Ladmócz helységekben, Vincze pedig legutóbb Málczán volt birtokos. (I. még a Bars vármegyévtől tárgyaló kötetet).

Szent-Lélekly. Szatmár, Zemplén és Bereg vármegyékre kiterjedő család. Tagjai közül Péter 1681-ben Ungvárt lép fel. János 1713—14-ben Bereg vármegye szolgabírája. János 1725-ben Zemplén vármegye szolgabírája. Antal 1830-ban Zemplén vármegye aladószedője. Az 1754—55 évi összeírásban e családból István, Imre és János vannak felvéve Zemplén vármegye nemesinek sorában. Kis- és Nagyráskán bírt földesúri joggal. Géza nagymihályi római katolikus plébános, címzetes kanonok († 1899.)

Szent-Máriay (Szent-Máriai és Hliniki). Zemplén vármegye törzsökös családja, melyből József 1821-ben vármegyei esküdt volt. *Czímer*: kékben, kétfarkú arany-oroszlán, jobb előlábával három zöldszárú és levelű vörös rózsát tartva. Sisakdísz: kinövő oroszlán. Takarók: kékarany-versezüst.

Szent-Mihályi. Abauj, Szilágy és Zemplén vármegyékre kiterjedő család. Nagy-Géresen volt birtokos.

Szent-Pétery. Ladmócz helységben bírt földesúri joggal.

Szép (Nagy-Tályai). Nagy Tályai-Bolló István és általa B. János, valamint Szép Jakab és Grácia György 1665 február 14-én nyertek címerez levelet I. Lipót királytól. A család 1749-ben telepedett le Zemplén vármegyében. Először Szerencsen lakott, majd Lácza, Nagy-géres és Bodrogzardahely helységekben bírt földesúri joggal. *Czímer*: kékben, zöld alapon haladó természetes színű bárány, szájában zöld leveles ágat tart. Sisakdísz: kinövő paizsalak. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Szerviczky (Kárisi). Első ismert őse (1658) Papademus Karisch alias Szerviczky István, a ki Hajdú-Böszörményben volt birtokos; ennek fia Emánuel 1690-ban a törökök ellen harczolt. Karisch alias Szervitzky Márton, neje Demeczky Bazilika és fiai György, János és Márton 1802 május 21-én nyertek új címerez nemes-levelet, mely 1803-ban hirdettetett ki Szabolcs vármegyében. A család már 1700-ban Tokajban telepedett le és Szakasin, Topolovka, Zavadka és Hegedűsfalva helységekben bírt földesúri joggal. *Czímer*: négyelt paizs vágott szívpaizsszal. Abban felül ezüstben a paizs jobb felső sarka felé emelkedő szőlőhegy, szőlőtőkékkel, alul természetes színű vízben természetes hal. A nagy paizs: 1. és 4. kétkben, hegy tetején kisdedeit vérével tápláló pelikán. 2. és 3. veresben, befelé fordult ágaskodó arany-oroszlán. Sisakdísz: kék dolmányos és kucsmás kinövő magyar vitéz, jobbában nemzeti színű zászlót tart, balját csipőjére nyugtatja. Takarók: kékezüst-vörösarany.

Szilasy (Szilasi és Pilisi). A család multját a Bihar vármegyévtől tárgyaló kötetben ismertettük. Dargó és Gálszécs helységekben volt birtokos.

Szinyei-Merse. A Merse család őse Benedek comes 1258-ban nyert IV. Béla királytól Ugrongh falujára kiváltságokat. 1262-ben ugyancsak IV. Béla királytól kapta adományképen Szinyefalvát Sáros vármegyében, mely ezelőtt a hűtlenségbe esett Bánk Báné volt. 1320-ban a család birtoka már 22 falura terjedt ki, melyeknek központja a szinyei vár volt. János 1464-ben váreépítési engedélyt nyert. 1602-ben a család birtokainak és kiváltságainak megerősítése mellett címerez levelet nyert. A család jelenleg is Sárosvármegyében virágzik. Zemplén vármegyében Sztropkó, Turány, Minyócz, Mrázócz, Piszkorócz, felső Sitnyicze, Pritulyán és Erdő-Bénye községekben voltak birtokai. A család tagjai közül Szinyei-Merse István 1905 jan. 5-től febr. 4-ig, Zemplén vármegye főispánja volt.

Szirmay (Szirmai, Szirmabesenyői, Cserneki és Tarkeői gróf és nemes). Komáromy András kutatásai megdöntötték az eddigi hagyományt, mely szerint a család Rák vitéztől származott volna. A borsodi, illetőleg a zempléni Sz. család őse Saul esetleg János volt, a ki 1290 körül Szirmát szerezte. Szakadatlan leszármazásuk az 1350-ben Záránál elesett Balázson kezdődik. Simon, Nápolyi András tárnokmestere, ennek testvére Pál. Fiai közül: Miklós (1425) egri kanonok és később püspök. Péter, Zsigmond király udvari kápolnájának őre. Péter (1646) Zemplén vármegye alispánja. István 1693-ban bárói rangra emeltetett, országbírói, majd nádori ítélőmester volt, 1707-ben grófi rangot nyert. Fiutódoi nem maradván, Desseswffy Tamást fogadta fiául, a ki a jelenleg virágzó grófi ág törzsatya lett. Tamás mint híres hadvezér szerzett érdemeket. 1741-ben saját költségén egy ezred gyalogságot állított ki. († 1743). Tagjai közül Alfréd (szül. 1852) jeles festő és régész Szirmabesenyőn lakik. György (szül. 1831) es. és kir. kamarás Szerencsen lakik. A nemesi ág Miklóstól származik, kinek utódai közül számosan viseltek Zemplén vármegyében közhivatalt. A család Bodrogkisfalud, Alsősébény, Bányapatak helységekben volt s jelenleg Barkón birtokos. *Czímer*: melyet 1417 június 27-én nyert a család Zsigmond királytól. Kék paizsban fekete pályával megrakott ezüst paizslábból kiemelkedő főtt rák, ollóval virágos koszorút tartva. Sisakdísz: paizsbeli rák. Takarók: kékezüst-vörösezüst. Egészen külön család az a Sz., mely Ugocsa vármegyéből származik. Ez a család a XIV. század elején tűnik fel. E család Bartosnak, majd Csomainak nevezte magát és még a XVI. században is ez utóbbi családnevet használták. A XVII. század közepén e családot már Sátoraljaújhelyben találjuk. György (1719—1747) mint rendkívül eszes ügyvéd tűnik fel, a ki ügyessége révén tekintélyes

Szent-Lélekly.

Szent-Máriay.

Szent-Mihályi.

Szent-Pétery.
Szép.

Szerviczky.

Szilasy.

Szinyey-Merse.

Szirmay.

vagyont szerzett. Fia Antal történetíró (szül. 1747, † 1812 Szinyér) 1773-tól Zemplén vármegye al-, majd 1777-től főjegyzője, 1785 királyi táblai ülnök, 1787-ben királyi udvari tanácsos, 1790—1796-ban Zemplén vármegye követe. 1808-ban Czékén kap adományt. István Zemplén vármegye tisztí főügyésze.

Szmrecsányi.

Szmrecsányi (Szmrecsányi). Liptó vármegye törzsökös családja, mely a Szent-Iványakkal közös törzsből származik; őse Bogomér fia Miklós (1286). A család Zemerchen után vette nevét, melyet a XIV. század folyamán nyert osztályrészsül. Idővel az egész Felvidéken elterjedt. Zemplénbe 1865-ben telepedett. Jelenleg Zétény, Véke, Szentes, Eszenke és Szolnocska helységekben birtokos. János, vékei földbirtokos, Béla cs. és kir. kamarás. *Czímer*: kékbén, leveles arany-koronán öblével lofordított arany-kürt és ezüstpósen állított vörös mezű kar között hatágu aranycsillag. Sisakdísz: paizsalak. Takarók: kékarany, vörözezüst.

Szobonya.

Szobonya. A család multját a Bars vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. 1570-ben Boly helységben volt birtokos.

Sztankay.

Sztankay. Az 1754—55. évi nemesi összeírásban e család Sáros vármegye nemesei között szerepel. A XIX. század elején Czéke, Lúzesér és Kisrozvágy helységekben volt birtokos.

Sztankóczy.

Sztankóczy (Sztankóczy). Ugoesa vármegyéből származik. A XVI. században Márk-csemernye helységben volt részbirtokos.

Sztáray.

Sztáray (Nagymihályi és Sztárai gróf). A Kapyan (Kaplony) nemzetségből származik. Első kimutatható őse, Jákó, a XIII. század első felében élt. (1244). Ennek két fia közül az egyik I. Lőrincz (1314—53), ennek fia Ördög László (1335), fia Lőrincz (1379—93) a család egyenes őse. Nagymihály birtokát a család 1249 körül, Sztárárt pedig 1273-ban kapta. 1418-ban Zsigmond király a régi címert használatát megerősítette. Sztáray Imre (1698—1769), 1725 június 23-án bárói, 1747 április 6-án pedig grófi rangot nyert; val. bel. titkos tanácsos és Ung vármegye főispánja volt. Ennek három fia: János Fülöp, Antal és Mihály. János Fülöp (1739—1815) cs. kir. kamarás, ungi főispán; Antal (1740—1808) táborszernagy, máltai vitéz és Mihály (1742—98) Szabolcs vármegye főispánja, az irodalom terén működött. Ennek fia Albert (1785—1843) cs. kir. kamarás, az 1825—27., 1832—36., 1839—40 évi országgyűléseken követ. Ennek fiai: László (1830—76) és (Antal 1839—93) főrendiházi tag, a nagymihályi és a várpalotai uradalmak tulajdonosa, a saját költségén adta ki a család nagybecsű oklevéltárát; neje: Batthyány Francziska grófnő (1839—1901) az Erzsébet-rend I. osztályú hölgye, csillagkeresztes- és palota-hölgy. Az 1815-ben elhalt fentebbi János Fülöp grófnak három fia közül: Kristóf (meghalt 1836) fiutód nélkül és Imre olműzei kanonok; Vinczétől (1771—1827) pedig származott: János (1809—39), Tivadar, Ferdinánd és Viktor. János gróf egyik fia János Nep. (†), a Jockey-club igazgatósági tagja volt; — Tivadar (†), Ferdinánd (†), ennek fia Gábor, volt országgyűlési képviselő. Viktor gróf (1823—79) Zemplén vármegye volt főispánja; ennek egyik fia Sándor cs. és kir. kamarás, országgyűlési képviselő és a fentebb jelzett nagymihályi uradalom jelenlegi tulajdonosa, (neje: Vécsey Paulina bárónő). Ugyancsak Viktor gróf egyik lánya, Irma: Erzsébet királyné volt udvarhölgye, az Erzsébet-rend nagykeresztjével lett kitüntetve. *Czímer*: (grófi) négyelt paizs, a 3. és 4. közé beékelt 5 mezővel és szívpaizs gyanánt farkát szájában tartó koronás kigyótól környezett gömbölyű kék mezővel, ebben az ősi címert: hegyes sziklán egy lábón álló kiterjesztett szárnyú karvaly, jobb lábában vörös szívet tart. A nagypaizs. 1. kékbén természetes szarvas. 2. ezüstben egyfejű fekete sas. 3. kékbén jobbra fordult ágaskodó két-farkú arany-oroszlán, előlábaival fehér-vörös zászló rudját tartva. 4. kékbén kiterjesztett aranyarányú, aranykoronás angyalfő. 5. ezüstben lebegő aranykoronából kinövő koronás syrén, balra hajlott halfarkkal, ezüsttel és vörössel vágott szárnyakkal. Három sisak. Sisakdíszek: I. (Középső) kinövő pánczélos vitéz, sisakján gesztenyeszínű struczollakkal, baljában hajánál fogva levágott vérvő török főt, jobbában kivont kardot tart. II. Kardot tartó, befelé fordult arany-oroszlán. III. Befelé fordult griff, jobbában kardot, baljában három piros rózsza szárát tartva. Takarók: kékarany vörös-ezüst. Paizstartók: két természetes oroszlán, első-lábaikkal a paizsot, a másodikban a paizs lábától a sisakok magasságáig felnyúló fehér-vörös zászló rudját tartva.

Tahy.

Tahy (Tahvári, Gradischai és Tarkeői). Ősrégi nevezetes család, melylyel itt csak zempléni vonatkozásában foglalkozunk. A család Zemplén vármegyében is szerzett birtokokat, nevezetesen 1575-ben új adomány címén T. István Vizsoka, Lueska helységekbe és Quakó (Kvakócz) pusztába iktattatott, mely birtokok Tarkó várának tartozékai voltak. T. István a XVI. század második felében Hotykán szőlőbirtokos is volt.

Thuránszky.

Thuránszky (Thurapataki és Komjáthnai). A liptóvármegyei királyi várjobbágyoktól származik. Sybur és Marzell királyi várjobbágyok, a Liptó vármegyében fekvő Tepla első megszállóiként, a várjobbágyság közül 1248-ban kivétettek és föltétlen birtokadományozással az ország nemesei közé emeltettek. Ezek fiai, Tamás és Simon, Albert és Dénes, IV. László király udvari emberei, a kölni követségükben tanusított hű szolgálataik jutalmául, Teplán levő birtokukért az 1278-ban kelt királyi oklevéllel, cserébe kapták Liptó vármegyében a Tepla és Liskova községek között, a Vág-folyóba beömlő ú. n. Thurapatak mindkét partján, éjszakra, az árvai határig terjedő földterületet. E pataktól vette a család a Thurapataki nevet és alapította később Thurapataka községet. A község és a család neve több ízben változást szenvedett, mert a községet később rövidítve Thuránnak, a családot pedig Thuráni- és Thuránainak hívták; később a községet ismét Thuriknak, némely oklevélben Thuréknak, a családot pedig Turiki, illetőleg Thurékinak; míg legutóbb a község hivatalos elnevezése ismét az ősi Thurapatak lett, a család neve pedig a XV. században a mai Thuránszky elnevezésben állapodott meg. A család 1278-ban Thurapatakára, 1281 február 27-én kelt oklevéllel IV. László királytól Lipcse városára, 1320-ban Teplán egy földterületre, 1330 február 14-én a Komnathmahola nevezetű erdőterületre nyert adományt, a hol később a család a mai Komjáthna községet alapította. A család 1777-ben telepedett Zemplén vármegyébe, a hol nemessége 1777 július 3-án, Ung vármegyében 1829 november 19-én hirdettetett ki. Zemplénben Hegyi, Hoporty (Sóstófalva), Mád és Legyesbénye helységekben

volt birtokos. Tagjai közül kiemeljük a következőket: Sybur és Marcell fiai, Tamás és Simon, Albert és Dénes 1270 táján IV. László király követei Kölnben. 1329 körül Thurapataki Péter, Donch zólyomi comes udvarnok, a Bazarád Mihály oláh vajda elleni csatában, a saját élete vesztélyeztetésével menti meg Donch comest; ezért Komuathmaholát kapja, a hol a mai Komjátnát alapította. 1357-ben Thurapataki Ferencz fia János és Marcell fia János, királyi emberek. 1386-ban Thuráni Péter fia Pál és Thuráni Tamás fia Bálint, királyi emberek. 1401-ben Thuriki András, a királyi ítélőszék jegyzője és bírása, szintén királyi ember. 1410-ben Thuránai Bálint és György királyi emberek. 1477-ben Thuriki László és Mihály, királyi emberek. 1650-ben Turiki Thuránszky Péter a putnoki várórség legfőbb kapitánya. Th. Péter 1839-ben és 1843-ban országgyűlési követ, 1842—45-ben a vármegye főjegyzője. Ennek fia Tamás 1848—49. honvédhuzár százados, fia Kálmán törvényszéki bíró, fia Péter pedig előbb a temesvári hadapródiskola, utóbb a 34. gyal. ezred. parancsnoka. Th. Ferencz 1848—49-ben, 17 éves korában honvéd vadászhadnagyként küzdötté végig a szabadságharcot. László jelenleg Zemplén vármegye főjegyzője. *Czímer*: kékben, zöld alapon, réllábon álló daru, jobb lábában virágot, csőrén gyűrűt tart. Sisakdísz: paizsalak. Takarók: kékarany vörösezüst.

Tomesányi (Tomesinyi). Turócz vármegyéből származik. Márton 1467-ben új adományt nyer Tomesira. Idővel elterjedt Pest, Békés, Turócz és Zemplén vármegyékben, az utóbbiban Lasztoméron volt birtokos. Tomesányi.

Török (Szendrői gróf). A család multját a Gömör vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A grófi ág Józseftől (szül. 1714, † 1776) származik, a ki 1774-ben emeltetett grófi rangra. Nagykázméron volt birtokos. Török.

Újfaluassy. A XV. században Királyhelmecezen birtokos. Az 1754—55. évi összeírásban e nevű családból János és László vannak felvéve Zemplén vármegye nemeseinek sorába. Endre 1848/49-ben honvéd-tiszt; Sátoraljaújhelynek, mint nagyközségnek, utolsó bírása († 1901). Újfaluassy.

Újhelyi (Tiszaujhelyi). A Hont-Pázmán nemzetségből származik. Ősi fészke Ugocsa vármegye, honnan idővel átszarmazott Szabolcs, Bihar és Zemplén vármegyékbe. Őse György Marcell (1260), kinek unokája I. Miklós (1304—34) volt. Fia István (1327—97), már Újhelyinek mondatik. testvérének Mártonnak (1341—90) fia II. György 1410 Szatmár vármegye alispánja, a család tulajdonképeni őse. A nemzetség már a XIV. században birtokos volt Zemplén vármegyében (Halán 1303). A család 1572-ben Láczfalván, 1730-ban Kolshosszúmezőn volt birtokos. Újhelyi.

Unghváry. Nagybányai Ádám és Nyeviczky Tamás 1569 október 27-én nyertek czímeres nemeslevelet, mely Ung vármegyében hirdettetett ki. Nyeviczky Tamás utódai idővel felvették az U. családnevet. Nyeviczkei U. Pál felesküdt ungvármegyei táblabíró, a ki 1649-ben a nemeslevélét a leleszi konventnél helyezte letétbe. Gálócson szerzett birtokokat. A család a XVII. század folyamán átszarmazott Zemplén vármegyébe is, hol 1730-ban Barancson, Legenyemihalyiban volt birtokos. *Czímer*: aranyban, zöld alapon, veres ruhás és kalpagos, fehér tollas vitéz, kardjával a lábai előtt fekvő sárkány felé vág. Sisakdísz: paizsbeli vitéz, jobbujában kardot tartva, melyen természetes kígyó tekerődzik. Takarók: kékarany-vörösezüst. Unghváry.

Uray (Urai). Szatmár vármegye ősi családja. Okleveles adatok egész a XIII. századig nyúlnak vissza. Jakab fia Péter, János fia János 1347-ben említetnek. A XVII. század második felében már Gesztely helységben birtokos. Az 1754—55. évi összeírásban e családból Péter szerepel a vármegye nemeseinek sorában. Uray.

Vályi. (Felső-Vályi). A család multját a Gömör vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Idővel átszarmazott Zemplén is. Az 1754—55. évi összeírásban György özvegye, Ferencz és István vannak a vármegye nemeseinek sorába iktatva. Bánócz, Ladmócz és Lasztócz helységekben volt birtokos. Vályi.

Vay (Vajai és Laskodi gróf). A család multját a Szabolcs vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A grófi ágból, mely az 1830-ban grófi rangra emelt Abrahamtól származik, Károly (szül. 1816, † 1854) fia Tihamér (szül. 1847 Deregyő) a főrendiház örökös jogú tagja, Kisbári, Kiszte, Irmeg, Kázmér, Csörgő és Gesztely helységekben birtokos. Károly testvére Ádám (szül. 1830, † 1900) valóságos belső titkos tanácsos, Czigándon volt birtokos. Fiai: Tibor (szül. 1856), Olivér (szül. 1858), Gábor (szül. 1862) es. és kir. kamarás, a főrendiház örökös jogú tagja. Ernő (szül. 1866, † 1899) volt országgyűlési képviselő. Ádám (szül. 1868) a főrendiház örökös jogú tagja. Vay.

Vécsey (Hajnásckői és Hernádvécei báró). A család multját a Szabolcs, Gömör és Abauj vármegyéket tárgyaló kötetekben ismertettük. A XVIII. században Bodrogszerdahely, Bodrogvécs, Golop és más helységekben volt birtokos. Vécsey.

Vékey (Vékei). Zemplén vármegye ősi családja. Első ismert őse Márton, ki 1245-ben lép fel, már a XIII. században birta Véke helységet. Tagjai közül: Tamás 1475-ben, Miklós fia László 1512-ben, Balázs 1520 és 1527-ben említetnek. Az 1754—55. évi összeírásban e családból Ferencz, József és László vannak felvéve Zemplén vármegye nemeseinek névsorába. 1817-ben Pál a vármegye esküdtje. Gerencsely helységben volt birtokos. Vékey.

Vitányi (Vilyi). A család az eredetileg Abauj, jelenleg Zemplén vármegyéhez tartozó hasonnevű helységből ered. Gergely 1642-ben nyert czímeres nemeslevelet, melynek alapján a család 1756-ban és 1837-ben is nemesi bizonyítványt nyert. József: 1826-tól 65-ig esanálási, majd megyaszói ev. ref. lelkész. Fia József 1848—49-ben a 42-ik honvédzászlóalj parancsör-tisztje. Bertalan, szerencsi ügyvéd. *Czímer*: kékben, zöld alapon könyöklő, görbe kardot tartó pánczélos kar, a kardon átütött török fővel. Sisakdísz: paizsbeli kar. Takarók: kékarany-vörösezüst. Vita nyi.

Vladár (Nagysepesényi és Muthnai). Turócz vármegyéből származik. A XIII. század közepén tűnik fel. 1263-ban Mutlnára nyert kir. adománylevelet, melynek birtokában 1295-ben megerősített. Idővel átszarmazott Hont, Gömör, Szabolcs és Zemplén vármegye.

gyékbe. Az 1754—55. évi nemesi összeírásban Pál van felvéve Zemplén vármegye nemeseinek sorába. Nagycsepességnyit a család ma is bírja. Klazány helységben birt földesúri joggal, s ott, valamint Majoros és Varanómező községekben ma is birtokos. *Czímer*: kékben, fehér hullámokból kinövő, jobbról hatágú aranyesilagtól, balról ezüst félholdtól kísért természetes szarvas. Sisakdísz: nyállal átdöfött, három zöldszárú és levelű fehér liliummal megrakott vörös színű álló fehér galamb. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Waldbott-
Bassenheim.

Waldbott-Bassenheim báró. Ősi frank eredetű család, melyből Henrik 1190-ben az első német nagymester volt. 1638-ban III. Ferdinándtól bárói rangra emeltettek, melyet I. Lipót király 1664-ben megerősített. Ferencz Imre Vilmos 1722 decz. 16-án grófi rangra emeltetett. Tagjai közül Frigyes, tolesvai nagybirtokos. *Czímer*: tizenkétszer bíborvörös és ezüst gerezdes paizs. Sisakdísz: kinövő hatyru, szárnyain 1—1 tizenkétszer bíborvörös és ezüst gerezdes paizssal megrakva.

Wengersky.

Wengersky (gróf). Ősi lengyel család, mely 1610-ben Sziléziában telepedett le és ettől kezdve ott és Morvaországban birtokos volt. Gábor 1656 május 31-én bárói, Károly Gábor 1714-ben grófi rangra emeltetett. Gróf W. Viktor 1856-ban gróf Hallerkeői Haller Eleonorát vevén feleségül, a sárosmegyei Sebesre költözött. másodszületett fia: Viktor pedig 1898-ban a zemplénmegyei Rákócra telepedett. *Czímer*: négyelt paizs, szívpaizssal. Nagy paizs: 1. aranyban fekete sas. 2. vörösben ezüst rózsza, három ezüst ekevassal. 3. és 4. feketében, két egymással szemközt fordult, kardot tartó oroszlán. Két sisak. Sisakdíszek: I. Koronás fekete sas. II. Öt felér-vörös-arany-vörös-fehér struczto. Takarók: vörösarany, vörösezüst.

Wiczmándy.

Wiczmándy (Buthkai). A XVI. század elején tűnik fel. Tamáskővári kapitány († 1567) fia: Mátyás 1558-ban nyert ezímeres nemeslevelet I. Ferdinánd királytól. A nemeslevél kiemeli W. Mátyás régi nemességét, úgyszintén a család régi ezímerét is, melyet a király nejeinek Buthkai Zsófiának ezímerével és két paizstartóval megbővített Mátyás 1558—1570-ig Zemplén vármegye főispáni helytartója és Drugeth Miklós örökös főispán gyámja volt, 1559-ben újabb adományt nyer Ferdinánd királytól. Fia Miklós még atyja életében, 1557-ben adományt nyer Lasztomérra és Buthka-Szelepkára. 1568-ban pallosjogot nyer. András, Mátyás másik fia, az Izbugyai családba házasodván, 10 faluból álló uradalmat nyert, és ága felvette idővel az Izbugyai előnevet. Miklós fia I. Kristóf, Zemplén vármegye követe, terjesztette tovább a családot. Tőle származik a jelenleg virágzó nemzedék. Az újabb korban Viktor 1848—49. honvédszázados, fia Tamás, kir. főmérnök a keresk. miniszteriumban: Mór 1848—49. honvéd, majd besoroztatván, es. kir. főhadnagy; fia Gyula, Málczán föld-birtokos. Ödön Zemplén vármegye volt főjegyzője, Zemplén vármegye gazd. egyesületének, iparegyesületének elnöke. A család a már említetteknek kivül a XVI. században Butkán, Csörgön (1553), Dobrókán (1598), Izbugyabélan stb., a XVII—XVIII. században Izbugyabrahócson, majd a XIX. század első felében Málczán, Márkon, Petriken, Nézpesten, Kistráskán, Nagyráskán, Falkuson, Gatályban, Vágás- és Kázi pusztákon, végül Legenye, Nátafalva, Kamonya helységeiben volt birtokos. *Czímer*: négyelt paizs kék szívpaizssal, benne kiterjesztett szárnyú galamb, csőrében hármassal rózsaaaggal. A nagy paizs: 1. 4. zöldben fejjel és lábaival kiemelkedő bivaly. 2. 3. vörösben, a bal, illetőleg a jobb vágási vonalból kiemelkedő három farkasfog. Sisakdísz: paizsbeli galamb. Takarók: vörösezüst kékarany.

Wolkenstein.

Wolkenstein (W.-Trostburg és W.-Rodenegg gróf). Ősi tiroli család. Első ismert őse Villander Rudolf 1291—92-ben egy várat adott el, a mely, miután majdnem mindig felhőkkel volt körülveve, Wolkenstein-nak neveztetett. Rudolf fia Ranold használja első ízben a W. nevet és ő a jelenleg élő grófi család őse. A családot Mihály (1405) terjesztette tovább, a ki Trostburg ura és Tirol tartományi főnöke volt. A család 1630 október 24-én birodalmi grófi rangra emeltetett; Gáspár Páris Domonkos gróf 1765-ben honfűsítetett. Rákóczy Julia férjezett gróf Aspremont-Beckheim Góbert Ferdinándné révén, kinek unokája gróf W. Páris neje lett, került az egykori Rákóczy birtokok egy része (Bodrogkeresztúr) a W. grófok birtokába és jelenleg gróf W. Oswaldé.

Zalay.

Zalay (Hagyárosi). Mood alias Zalay—Varga János szerencsi tisztartó és gyermekei 1806 október 10-én nyertek ezímeres nemeslevelet. A család Zala vármegyéből származik. Nemességét 1807-ben hirdette ki Zemplén vármegyében. Legyesbényén birt földesúri joggal. *Czímer*: hasítva. Elöl veresben, hármassal zöld halom középsőjén, arany-naptól és szarvaival befelé fordult félholdtól kísért daru, felemelt jobb lábával golyót tartva. Hátl: kékben, folyó vízből, melyben három természetes színű hal uszkal, kiemelkedő aranykoronás zöld heg. Sisakdísz: paizsbeli daru. Takarók: vörösezüst-kékezüst.

Zichy.

Zichy (Zichi és Vásonkői gróf). A család multját a Bihar és a Pozsony vármegyéket tárgyaló kötetekben ismertettük. A család Alsóberek, Érczfalva és Kisökrös helységeiben volt birtokos. Z. Jakab (szül. 1872) volt országgyűlési képviselő, Hernádnémetiben birtokos.

Zombory.

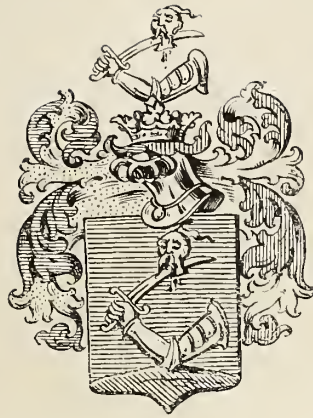
Zombory. E családból Gábor van felvéve az 1754—55. évi összeírásban, Zemplén vármegye nemesei sorába. Dávidvágás helységben volt birtokos.

* * *

Források: Nagy Iván: Magyarország családai. — Karácsonyi János dr.: Magyar Nemzetségek. — Illéssy—Petkó: A királyi könyvek. — Illéssy János: Az 1754—55. évi nemesi összeírás. — Turul 1883—1905. évfolyam. — Siebmacher Allg. Wappenbuch: Ungar. Adel. — Hefner Stammbuch d. Blüh. Adels. — Pallas Nagy Lexikona. — Nemzetségi Zsebkönyv. — Zemplén vármegye levéltára. — A leleszi káptalan levéltára. — A helyszínén gyűjtött családi adatok.

VECSEY.

VITÁNYI

VLADÁR.

WENGERSKY.

WALDBOTT.

Wolkenstein. ☉

WINDISCHGRÄTZ

WICZMÁNDY.

ZICHY.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal.		Oldal.
Előszó. Irta gróf <i>Andrássy</i> Gyula	VII—XIX	Törvénykezés. Irta <i>Gál</i> Lajos	243—247
Zemplén vármegye természeti viszonyai.		Irodalom, tudomány. Irta <i>Horváth</i> Czirildr.	248—305
Irta <i>Buzsá</i> János	1—13	Az egyházak szervezete és közigazgatása.	
Zemplén vármegye községei. Irta <i>Vende</i>		A róm. kath. egyházra vonatkozó részt	
Aladár	14—141	irta <i>Szokolosky</i> Bertalan. A gör. kath.	
Sátoraljai-hely. Irta <i>Vende</i> Aladár	142—151	egyházét <i>Miklóssy</i> István. Az ág. h.	
Zemplén vármegye népe. Irta <i>Virter</i>		ev. egyházét <i>Korbély</i> Géza. Az ev. ref.	
Ferencz	152—171	egyházét <i>Péter</i> Mihály. Az izraelita	
Mezőgazdaság és állattenyésztés. Irta		hitközségeket <i>Székely</i> Albert dr.	306—336
gróf <i>Mailáth</i> József	172—187	Zemplén vármegye története. Irta ifj.	
Szőlőművelés és gyümölcstermelés. Irta		<i>Reiszig</i> Ede dr.	337—439
<i>Kossuth</i> János dr.	188—199	A legújabb kor, 1815—1849. Irta <i>Matolay</i>	
Erdészet. Irta gróf <i>Mailáth</i> József	200—205	Etele	440—483
Vadászat. Irta gróf <i>Mailáth</i> József	206—208	Az elnyomatás és felszabadulás kora.	
Vízszabályozás. Irta gróf <i>Mailáth</i> József	209—220	1850—1867. Irta <i>Dongó</i> Gy. Géza	485—502
Közoktatásügy. A népoktatásügyi részt		Az alkotmányos újjászervezés kora, 1867	
irta <i>Beregszásy</i> István, a sárospataki		—1905. Irta <i>Dongó</i> Gy. Géza	503—516
ref. főiskolárávontkozó részt <i>Szinnyey</i>		Zemplén vármegye nemes családdai. Irta	
Gerzson és a sátoraljai-helyi róm.		ifj. <i>Reiszig</i> Ede dr.	516—544
kath. főgimnáziumra vonatkozót <i>Perényi</i>		Tartalomjegyzék és betűsoros név- és	
József dr.	221—242	tárgymutató	545—567

MELLÉKLETEK.

Zemplén vármegye térképe	XIX—1	Golop. Báró Vay Sándor kastélya	40—41
Ondáva-részlet Klazánynál	8—9	Golop. A báró Vay család régi kastélya	40—41
Erdőbénye vidéke	8—9	Girincs. A Dőry-féle kastély. (A Tüköry	
A Bodrog és a Tisza összefolyása Tokajnál	8—9	örökösöké)	48—49
Latorcza-részlet Zéténynél	8—9	Háromhuta. Báró Waldbott Figyes vadász-	
Alsókörtvélyes. A Szirmay-féle kastély		kastélya	48—49
(Moskovitz Gézáé)	16—17	A homonnai kastély fegyverfolyosója	48—49
Alsógyertyán. A Malonyay-féle kastély		A homonnai kastély könyvtárterme	48—49
(báró Ragályi-Balassa Ferencznéé)	16—17	Homonna. A Homonnai Drugethek átalakí-	
Bacsók. — A hajdani Boesckay-féle várkastély	16—17	tott várkastélya. (Gróf Andrássy Sándoré)	48—49
Battyán. — A Tárkányi-féle várkastély		Kelese. A Jekelfalussy-féle kastély	56—57
(báró 'Sennyey Pál özvegyéé)	16—17	Kistölgyes. Herczeg Lobkovitz Rudolf	
Bély. Báró 'Sennyey Béla kastélya	24—25	vadászkastélya	56—57
Berettő. A Kazinczy-féle kuriák	24—25	Klazány. A Vladár-féle kuria	56—57
Bodrogkeresztúr. Gróf Wolkenstein Oswald		Laborczfalva. A báró Luzsénszky-féle kuria	
kastélya	24—25	Sztankócz pusztán. (Ferenczy Eleké)	56—57
Bodrogolaszi. Gróf Lónyay Elemér kastélya	24—25	Laborczrév. Wollmann Kázmér kastélya	72—73
Bodrogszerdahely. A szerdahelyiek vár-		Lazony. A Szirmay-féle kastély (gróf An-	
kastélya. (Báró Vécsey Béláé)	32—33	drássy Dénesé)	72—73
Deregnő. Gróf Lónyay Gábor kastélya	32—33	Legénye. Dókus Ernő kastélya	72—73
Erdőbénye-fürdő. (Báró Waldbott Frigyesé)	32—33	Legyesbénye. Zalay Andor kastélya	72—73
Erdőbénye. A Rákóczy-féle kastély. (Báró		Magyarsas. — A Keresztessy-féle kuria.	
Waldbott Frigyesé)	32—33	(Bernáth Győzőé)	80—81
Garany. Özv. gróf Almássy Györgyné kas-		Málca. — Szent-Ivány László kastélya	80—81
télya	40—41	Mád. — A „Cziczvár“	80—81
Gatály. A Szirmay-féle kuria	40—41	Mád. — Borsai Miklós úrilaka	80—81

	Oldal		Oldal.
Megyaszó. — A Graell-féle kastély. (Derék Gyuláné, báró Györffy Rozáé) ...	80— 81	Vécese. — A Csáky-féle kuriából átalakított vadászkastély (Gróf Andrássy Gézáé) ...	136—137
Monok. — Gróf Andrássy Dénes kastélya	80— 81	Véke. — A Szmrecsányi-család úrilakai	136—137
Nagyeseb. — A Barkóczy-féle kastély (gróf Andrássy Dénesé) ...	80— 81	Velejte. — A gróf Csáky-féle átalakított kastély. (Gróf Andrássy Sándoré) ...	136—137
Nagyezsigánd. — Báró 'Sennyey Miklós úrilaka és kápolnája Erzsébet-tanyán	80— 81	Zétény. — A Klobusiczky-féle kastély. (Gróf Szirmay Györgyé) ...	136—137
Nagykázmér. — A gróf Török-féle kastély (gróf Berchtold Kázméré) ...	88— 89	Zemplén vármegye címere ...	141
Nagykemence. — A gróf Csáky-féle kastély. (Gróf Andrássy Gézáé) ...	88— 89	Sátoraljaújhely. — Kossuth Lajos lakóháza	144—145
Nagymihály. — Gróf Sztáray Sándor kastélya	88— 89	Sátoraljaújhely. — A piarista gimnázium	144—145
Órmező. — Özv. gróf Széchenyi Imréné kastélya	88— 89	Sátoraljaújhely ...	144—145
Parnó. — Gróf Andrássy Géza kastélya	96— 97	Sátoraljaújhely. — A főter ...	144—145
Részlet a parnói parkból ...	96— 97	Sátoraljaújhely. — A Karolineum, a tőzsde és a Polgári Takarékpénztár ...	144—145
Nyitott folyosó a parnói kastélyban ...	96— 97	Sátoraljaújhely. — Részlet a Wekerle térről ...	144—145
Páczin. — A Magóchiak várkastélya (báró 'Sennyey Istvánné) ...	96— 97	Sátoraljaújhely. — Részlet a főutcából	144—145
Pazdics. — A Szirmay-féle kastély (özv. Naundorf Henriknéé) ...	96— 97	Sátoraljaújhely. — Az Erzsébet-kózkórház	144—145
Perbenyik. — Gróf Mailáth József kastélya	96— 97	Sátoraljaújhely. — A vármegyeháza	144—145
Rad. — Bencsik István úrilaka ...	104—105	Sátoraljaújhely. — Dókus Gyula kastélya	144—145
Rákócz. — A Szirmay-féle kuria (Gróf Wengersky Viktoré) ...	104—105	Sátoraljaújhely. — Dókus Gyula parkja	144—145
Sárospatak. — A várkastély nyugati homlokzata ...	104—105	Zemplénmegyei népviselet. — (Színyomatu kép) ...	152—153
Sárospatak. — A várkastély Perényi-féle szárnya ...	104—105	Zemplénmegyei népviselet. — (Színyomatu kép) ...	160—161
A könyvtár ablakpárkányának medaillonjai a sárospataki várban ...	104—105	Tarcal. — A kir. udvari uradalom „Szarvas“-szőleje. ...	176—177
Renaissancekori ablakok a pataki várban	104—105	Tarcal. — A kir. udvari uradalom tokaji „Hét“-szőleje“. ...	184—185
Salók. — A Thuránszky-féle úrilak ...	112—113	Tarcal. — A kir. udvari uradalom tarcali pinczeháza ...	184—185
Szécskeresztúr. — A Pethő-féle kuria (dr. Propper Adolfé) ...	112—113	Derék Gyula terraszos „Bomboly“-szőleje Mádon ...	184—185
Szerencs. — Részlet a cukorgyárból ...	112—113	Rigolirozás gőzekével Tolesván, báró Waldbott Frigyes „Kincsem“-szőlőjében	184—185
Szerencs. — A városháza ...	112—113	Tokajhegyaljai borvidék Tolesvánál (báró Waldbott Frigyes [„Kincsem“-szőlője) — (Színyomatu kép) ...	192—193
A Józsefvölgyi hutában 1841-ben öntött Herkuleszobor a színnai parkban ...	112—113	Szüret a Hegyalján. Szőlőszedők és puttonyosok ...	192—193
A „színnai kő“ ...	112—113	Szüret a Hegyalján. A szőlőfürtök kiválogatása ...	192—193
Szinna. — A Rholl-féle kastély (Benyovszky Lajosnéé) ...	112—113	Szüret a Hegyalján. A taposók ...	192—193
Takcsány. — A báró Fröhlich-féle úrilak (Hering Gottfriedé) ...	112—113	Szüret a Hegyalján. Déli pihenő. ...	192—193
Taktaharkány. — Báró Harkányi János úrilaka Újvilág-tanyán ...	112—113	Báró Vécsey Alfons „Hancsa“-agara ...	200—201
A tályai Rákóczy-pinczék helyzete ...	117	Cseley Lajos agaraszatából ...	200—201
Tavarna. — Gróf Hadik-Barkóczy Endre kastélya	120—121	A gróf Andrássyak vécei falkája a parnói parkban ...	200—201
Tálya. — Az átalakított Rákóczy-kastély (báró Maillot Györgyé) ...	120—121	A keelsei fahíd ...	216—217
Márványmedaillonok báró Maillot György gyűjteményében ...	120—121	Az udvai fahíd ...	216—217
Tarcal. — A Rákóczy-féle kastély (a kir. udvari uradalomé) ...	120—121	A homonnai közúti vashíd ...	216—217
Tiszalucz. — A gróf Erdődy-féle uradalom bérlői laka Sarkad pusztán ...	120—121	A tokaji közúti vashíd ...	216—217
Tolesva. — Báró Waldbott Frigyes kastélya	120—121	Szirmay Antal ...	248—249
Tokaj ...	128—129	Comenius Ámon János ...	248—249
A Bodrog Tokajnál ...	128—129	Fáy András ...	248—249
Tőketerebes. — A gróf Andrássy-féle kastély a park felől ...	128—129	Kazinczy Ferencz ...	256—257
Tőketerebes. — Gróf Andrássy Gyula sarcophagja	128—129	Kazinczy Gábor ...	256—257
Tőketerebes. — A gróf Andrássy-féle kastély ...	128—129	Szemere Miklós ...	256—257
Tőketerebes. — Gróf Andrássy Gyula mausoleuma	128—129	Trefort Ágoston ...	256—257
Udva. — A gróf Csáky-féle úrilak (Szirmay Pál örököséi) ...	136—137	Kazinczy Ferencz szülőháza Széphalmon	264—265
Varannó. — A gróf Forgách-féle kastély (gróf Hadik-Barkóczy Endréé) ...	136—137	A sárospataki kollegium régi képe ...	264—265
Varjeszenő. — Részlet a várból ...	136—137	A sárospataki főiskola ...	264—265
		Kohány. — Fáy András szülőháza ...	280—281
		Lasztócz. — Szemere Miklós szülőháza	280—281
		Kazinczy Ferencz emléke Széphalmon	280—281
		Kossuth Lajos szülőháza Monokon ...	280—281
		A leleszi prépostság temploma ...	312—313
		A tőketerebesi róm. kath. templom ...	312—313
		Casalák a XVII. és XVIII. századból ...	312—313
		A sztropkói róm. kath. templom ...	312—313
		Sztropkó. — A ferencziek zárdája és temploma ...	320—321
		Tálya. — A róm. kath. templom ...	320—321
		Sztropkó. — A róm. kath. templom ...	320—321

	Oldal		Oldal
Imreg. — A minoriták kolostora	320—321	A szerencsi várkastély	416—417
Varanó. — A plébánia-templom belseje	320—321	II. Rákóczy Ferenc az ónodi ország-	
Bodrogkeresztúr. — A plébánia-templom		gyűlésen	424—425
szentélye	320—321	Az 1790-iki banderisták zászlaja	432—433
Hocsa. — A róm. kath. fatemplom		Az 1848-iki zemplénmegyei önkéntesek	
1639-ből	320—321	zászlaja	432—433
Kisazar. — Harangláb 1619-ből	320—321	Az 1809-iki nemesi felkelés zászlaja és a	
Gálszécs. — A róm. kath. templom	320—321	felkelésben elesett zemplénmegyei	
A parnói róm. kath. templom	320—321	hősök emlékoszlopa Sátoraljaújhelyben	432—433
A sárospataki róm. kath. templom	320—321	Báró Vay Miklós	448—449
Tolesva. — A róm. kath. templom	328—329	Gróf Andrássy Gyula	448—449
Olaszliszka. — A róm. kath. templom	328—329	Kossuth Lajos	464—465
Bacsó. — A gör. kath. templom	328—329	A zemplénmegyei millenáris bandérium	
Lomna. — A gör. kath. templom	328—329	képe	480—481
Laborczerév. — A bazilita-kolostor és		Mailáth Antal	483—485
templom	328—329	'Sennyey Pál	483—485
Laborczerév. — A bazilita-templom ikonos-		Molnár István	512—513
táza és a Mária-kápolna kegyképe	328—329	Matolay Etele	512—513
Szerencs. — Az árpádkori ev. ref. templom	336—337	Gróf Hadik Béla	512—513
A Rákóczy-síremlék a szerencsi ev. ref.		Dókus Gyula	512—513
templomban	336—337	Perényi Imre síremléke a terebesi róm.	
Régi magyar hímezések	336—337	kath. templomban	520—521
Bári Mihály padja 1615-ből a kisbári		Bocskay Miklós síremléke a bodrog-	
ev. ref. templomban	336—337	szerdahelyi róm. kath. templomban	520—521
Bodrogszentes. — Az árpádkori templom		Perényi János síremléke a terebesi róm.	
és portáléi	336—337	kath. templomban	520—521
A karsai árpádkori templom homlokzati		A Gersei Pethő-család címere	520—521
része	336—337	A homonnai Drugethek címeres pecsétje	
Kő-,cserép-és bronz-leletek Dókus Gyula		1610-ből	520—521
régészeti gyűjteményében	344—345	A páczini kastély falában elhelyezett	
Részlet a bodrogvécsi sírleletből	344—345	Magóchi címér	520—521
Részlet a ligahomoki sírleletből	344—345	A Pethő-féle epitáfium a sztropkói róm.	
Részlet a kövesdi sírleletből	344—345	kath. templomban	520—521
Részlet a karosi sírleletből	344—345		
Nagykövesd	352—353		
A nagykövesdi vár rekonstruált rajza	352—353		
A sátoraljaújhelyi várhegy és a vár			
rekonstruált rajza	352—353		
Lelesz	360—361		
Tokaj. — A régi pálos kolostor marad-			
ványai	360—361		
A nagykázmeri ősi templom romjai	360—361		
Monok. A Monokiak régi várkastélya			
(Gróf Andrássy Dénesé)	360—361		
Czéke. — A régi várkastély	360—361		
Barkó vára	368—369		
A királyhelmezi várkastély romjai	368—369		
Csicsva vár romjai	368—369		
Drugeth György	368—369		
Sárospatak	376—377		
A sárospataki várkert kétemeletes kasa-			
matái	384—385		
Párics vár romjai	384—385		
A zempléni földvár	384—385		
Leányvár	384—385		
Várjeszenő	384—385		
Homonnai János	392—393		
Csicsvár régi képe	392—393		
Tokaj ostroma 1565-ben	392—393		
Tokaj vára 1668-ban	392—393		
A sztropkói vár maradványa	392—393		
Csicsva vára a tavarnai út felől	392—393		
I. Rákóczy György	400—401		
II. Rákóczy Ferencz gyermekkori képe			
... ..	400—401		
II. Rákóczy Ferencz neje	400—401		
II. Rákóczy Ferencz	400—401		
Borsi. — A Rákóczy-emléktábla	400—401		
A borsi várkastély	408—409		
II. Rákóczy Ferencz	408—409		

CZÍMEREK.

520—521 lapok között.

Almássy	Bessenyey	Dancs
Andrássy	Boronkay	Dely
Barkóczy	Bocskay	Díószeghy
Bencsik	Butkay	Díószeghy
Benczur	Csáky	Dókus
Bernáth	Csóke	Dongó.

528—529 lapok között.

Eperjesy	Keresztessy	Marikovszky
Fejér	Klobusiczky	Matolay
Ferenczy	Kóczán	Mauks
Fischer	Kossuth	Meczner
Füzesséry	Kovács	Miklós
Gyórfly	Körtvélyessy	Moskovitz
Hadik	Lobkowitz	Molnár
Hodermarszky	Lorántffy	Nyomárkay
Isaák	Lónyay	Nagy
Kazinczy	Majláth	Olchváry
Keglevich	Maillot	Pécsy.
Képes	Malonyay	

536—537 lapok között.

Perényi	Soós	Szerviczky
Pintér	Stépán	Szmrecsányi
Rákóczy	Szemere	Thuránszky
Sisáry	Szép	Unghváry
'Sennyey	Szent-Ivány	Vay.

544—545 lapok között.

Vécsey	Wengerszky	Windisch-Graetz
Vitányi	Waldbott	Wiczmány
Vladár	Wolkenstein	Zichy.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- A**ba nemzetség 344, 516.
 Aba Sámuel 366.
 Abaffy család 76, 138.
 Abaházy család 29, 99, 103.
 Abara 14, 356, 357.
 Absolutizmus 485.
 Adóösszeírások 410, 438, 443, 493.
 Adriányi Kálmán 190.
 Agárdy család 24, 35, 38, 62, 74, 90, 93, 100, 103, 123, 139.
 Ágcsernyő 15.
 Ág. h. ev. anyaegyház köz-
 ségek 322.
 Ág. h. ev. egyház 318—325,
 430, 432.
 Ág. h. ev. egyház szervezete
 321.
 Agóczy család 15, 45, 52, 78,
 137.
 Agyagos l. Agyagospatak 15.
 Agyidőcz 16.
 Aiszdorfer család 42, 57, 59,
 66, 87, 93, 101, 129.
 Aiszdorfer Sámuel 322, 524.
 Akáb István 251.
 Akasztószér 15.
 Ákos nemzetség 60, 99, 140.
 Alaghy család 36, 58, 62, 79,
 98, 102, 104, 117, 124, 144.
 Alaghy Menyhért 393.
 Albert I. 375.
 Albert család 75.
 Albert Pál 283.
 Alcsébi család 34, 42, 44, 50.
 Alispánok 352, 353, 383, 420,
 438.
 Állattenyésztés 176, 381.
 Állatvilág 11.
 Állóvizek 3.
 Almásy család 22, 30, 37, 45,
 46, 47, 49, 52, 54, 56, 58,
 59, 60, 74, 83, 96, 104, 108,
 109, 111, 113, 119, 124, 127,
 136, 138, 523.
 Almásy György 45.
 Almos 367.
 Alpáry család 18, 32, 89, 98,
 523.
 Alsóalmád 16.
 Alsóbereczki 16.
 Alsóberek 16.
 Alsócsébény 16.
 Alsócsébinye l. Alsócsébény.
 Alsócsernye 16.
 Alsódobsza 16.
 Alsógyertyán 16.
 Alsógyertyáni Malonyay gaz-
 daság 182.
 Alsógyertyáni Ragályi ura-
 dalom 182.
 Alsóhrabóc l. Alsógyertyán.
 Alsójablonka l. Alsóalmád.
 Alsókomaróc 16.
 Alsóköcsény 16.
 Alsókörtvélyes 17.
 Alsókörtvélyesi gazdaság
 182.
 Alsóladács 19.
 Alsóladiskócz l. Alsólászló-
 falva.
 Alsólászlófalva 19.
 Alsómihályi 19.
 Alsónyires 19.
 Alsóolsva 19.
 Alsóregmec 20.
 Alsósitnyicze l. Alsóvirányos.
 Alsóvirányos 20.
 Alsóvladisa l. Alsóladács.
 Alvinczy család 55, 90.
 Ambrózy Nándor 197, 219.
 Ambrózy Ágoston 277.
 Ambrózy család 524.
 Amerikai kivándorlás 174.
 Anabaptisták 433.
 Anárcsy család 20, 29, 74.
 Anday család 100.
 Andrassy Aladár 211, 212,
 223, 502, 503.
 Andrassy Antal 56.
 Andrassy család 19, 23, 24,
 38, 49, 53, 56, 61, 64, 65,
 67, 71, 72, 75, 76, 79, 83,
 84, 86, 87, 89, 91, 93, 95,
 98, 99, 108, 113, 114, 117,
 119, 120, 123, 129, 130, 135,
 136, 140, 178, 197, 207, 208,
 524.
 Andrassy Dániel 120.
 Andrassy Dénes 39, 75, 76,
 83, 84, 87, 89, 92, 119, 184,
 223, 310.
 Andrassy Géza 16, 38, 43,
 47, 51, 54, 61, 63, 64, 65,
 67, 72, 76, 84, 86, 91, 99,
 100, 110, 123, 130, 134, 140,
 184, 185, 207, 208, 211, 219,
 222, 307, 308, 309.
 Andrassy Gyula 79, 85, 179,
 197, 208, 211, 241, 308, 478,
 486.
 Andrassy Manó 108, 211, 242,
 495, 508.
 Andrassy Sándor 16, 49, 50,
 53, 54, 63, 64, 86, 113, 136,
 183, 207, 212, 308, 512.
 Andrassy Tivadar 71, 83, 93,
 110, 129, 138, 222, 512.
 Antalfi János 266, 267.
 Apagyi család 24, 58, 66, 98,
 524.
 Arács 18.
 Aracsay család 18.
 Aranyospatak 20.
 Arday család 88.
 Árky család 29.
 Árvay József 225, 268, 270.
 Asguthy család 55.
 Aspremont család 15, 17, 27,
 28, 33, 35, 41, 52, 54, 55,
 59, 60, 68, 77, 79, 80, 83,
 85, 88, 96, 104, 106, 111,
 119, 123, 124, 131.
 Ásványok 8.
 Ásványos vizek 3.
 Aszalai Szabó János 254.
 Aszalay család 17.
 Atyay család 32, 62, 64, 87,
 89, 98.
 Azary család 60, 66, 74, 77,
 78, 87, 100,
Babocsay család 116.
 Babocsay Izsák 279.
 Babonák 159, 167, 170.
 Bacsonyi család 100.
 Bacska 20.
 Bacsokay család 15, 20, 23,
 24, 27, 29, 30, 38, 42, 45,
 46, 61, 62, 63, 64, 67, 70,
 78, 103, 109, 119, 138.
 Bacsókó 21.
 Bacsókói gazdaság 182.
 Bagos család 43.
 Bagossy család 27, 524.

- Báhomyi család 62, 139.
 Baich Milán 128.
 Bajony család 23, 32, 93.
 Bajusz család 181, 524.
 Bajusz József 275.
 Bakai Benedek 260.
 Bakócz család 20, 21, 32, 34, 39, 44, 47, 50, 63, 81, 115.
 Bakos család 29, 74, 89.
 Baksa család 14, 31, 44.
 Baksa nemzetség 345, 370, 517.
 Baksy család 47.
 Balajthy család 524.
 Balassa család 29, 31, 34, 93, 111, 125.
 Balassa István 17.
 Balázs család 83.
 Balázsházy család 75, 104, 110, 524.
 Balázsházy János 282.
 Bálint Dezső 236, 332.
 Balkányi Géza 119.
 Ballagi Géza 268.
 Ballagi Mór 287, 288.
 Balogh család 19, 46, 47, 70, 74, 75, 80, 82, 90, 97, 130, 524.
 Balogh Kálmán 273.
 Balpatak család 15, 17, 18, 66, 74, 93, 97.
 Balsarati V. János 229, 249.
 Balthazár család 35.
 Baludjányk Endre 288.
 Bán család 75.
 Bánegy (Banchy) család 39, 54, 81, 83, 133, 134, 135.
 Bánffy család 14, 34, 36, 46, 62, 63, 67, 69, 81, 89, 101, 112, 116, 126, 131.
 Bankó család 48, 92, 96, 114.
 Bánó család 43, 80, 130, 524.
 Bánóczi 21.
 Bánóczy család 21, 76, 82, 83, 100.
 Bányapatak 22.
 Bányász család 104.
 Bányász Ödön 254, 307.
 Baracska család 17, 51.
 Barakonyi család 15, 23.
 Barancs 22.
 Barancsy család 22.
 Baranyay család 31.
 Baranyi család 57, 61.
 Barátlak 22.
 Barbel család 80.
 Barcsay Béla 17.
 Bárczay család 61.
 Bárczay Klára 280.
 Bárczy család 22, 28, 31, 49, 59, 66, 90, 524.
 Bárczy István 70.
 Bári család 16, 61.
 Bárkányi család 32.
 Barkó 22, 357.
 Barkóczháza 23.
 Barkóczy Antal 242.
 Barkóczy család 16, 17, 18, 19, 22, 23, 25, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 43, 44, 50, 51, 54, 55, 56, 58, 59, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 78, 79, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 96, 98, 101, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 116, 117, 122, 127, 131, 133, 134, 135, 137, 138, 140, 181, 525.
 Barkóczy Ferencz 288, 404, 409, 410, 412.
 Barkóczy János 55, 211.
 Barkóczy László 288, 389.
 Barlos család 48, 96, 114.
 Barlogh család 19, 20, 64, 76, 137.
 Barna család 48, 95, 525.
 Barna Mihály 287.
 Barta Soma 210.
 Bartay család 97.
 Bartha Béla 266, 267, 268.
 Bártfay család 93, 97.
 Bartók család 23.
 Bask család 119.
 Baskócz I. Felsőbaskócz.
 Basky család 26.
 Basó család 82, 94, 100.
 Bassa család 47.
 Básthy család 48, 80, 101.
 Batha család 19, 37, 47, 51.
 Bathay család 120.
 Bathó János 236, 239.
 Báthory család 15, 17, 19, 20, 22, 25, 29, 31, 35, 39, 40, 42, 43, 51, 59, 60, 61, 63, 69, 81, 83, 88, 90, 91, 106, 108, 109, 113, 119, 120, 125, 133, 134, 144.
 Báthory Zsófia 231, 398.
 Batthyány család 20, 23.
 Batthyány Francziska 222.
 Batizi András 278.
 Bay család 25, 62, 88, 122.
 Bayor család 14, 76.
 Baxy család 32.
 Bazil rend 430.
 Beaufort család 57.
 Beaufort Frigyes 49, 132.
 Bebek család 111.
 Beche család 23.
 Beczkay család 95.
 Béczy család 100.
 Bégányi család 33, 36, 46, 55, 70, 74, 77, 117, 124, 525.
 Beke család 16, 18, 19, 35, 44, 48, 58, 75, 78, 80.
 Bekecs 24.
 Bekecsy család 24.
 Bekényi család 84, 85, 98, 109, 116.
 Bekes család 19, 61.
 Békésy család 77.
 Bekkers család 39, 72.
 Béla II. 367.
 Béla III. 367.
 Béla IV. 348, 368.
 Bélafi Bálint 308.
 Beliske család 37.
 Bellaváry család 30, 34.
 Bély 24.
 Bélyi uradalom 182.
 Bémer család 23, 24, 29, 66.
 Bencsik család 55, 58, 101, 525.
 Bencsik István 101.
 Bencze család 14, 64.
 Benczúr család 525.
 Benczúr József 120.
 Benedek Gyula 190.
 Benedeky család 101.
 Beniczky család 17, 83.
 Benkócz I. Benkőfalva.
 Benkő család 25, 74, 94.
 Benkő János 310.
 Benkőfalva 25.
 Benyovszky család 525.
 Benyovszky Erzsébet 186.
 Benyovszky Lajos 37, 99, 112.
 Benyovszky Lajosné 309.
 Beöthy család 19, 20, 47, 49, 62, 63, 64, 66, 70, 71, 82, 90, 93, 140.
 Beöthy Imre 242.
 Berchtold család 70.
 Berchtold Kázmér 70, 91.
 Bercsényi család 140.
 Bercsényi Miklós 78, 126.
 Berczelly család 85.
 Berczik család 21, 35, 57, 90, 525.
 Berecz Károly 285, 341.
 Beregszász István 512.
 Beregszászi Péter 249.
 Berencs Keresztély 240, 241.
 Berencsy család 46.
 Berényi család 62, 85.
 Berényi Tamás 412.
 Berettő 25.
 Berettői gazdaság 182.
 Beretzay család 64.
 Berger család 83.
 Berhelyi család 127, 130.
 Bernáth Aladár 331.
 Bernáth Béla 190, 197.
 Bernáth család 22, 32, 34, 39, 46, 49, 57, 59, 62, 66, 72, 75, 81, 85, 97, 98, 100, 101, 112, 114, 116, 140, 525.
 Bernáth Elemér 331.
 Bernáth Győző 81, 184, 213.
 Bernáth Gyula 81.
 Bernáth Zoltán 236.
 Berthóty család 28, 63, 108, 119, 526.
 Bertovics család 104.
 Berzék 26.
 Berzeviczy Albert 242.
 Berzeviczy család 28, 30, 35, 49, 100, 101, 135, 526.
 Berzeviczy Károly 242.
 Berzeviczy Ferencz 242.
 Besseney család 17, 27, 39, 50, 54, 59, 66, 77, 80, 85, 93, 94, 100, 140, 526.
 Besseney Gábor 215, 242.

- Bessenyei István 213, 310, 311, 332.
 Bessenyő család 42.
 Bessenyőy család 76.
 Beszédes József 210.
 Beszkidek 1.
 Besztereczei család 72, 80.
 Bethlen család 23, 28, 52, 55, 119, 120, 121, 125, 128, 133, 139.
 Bethlen Gábor 391.
 Bethleny család 86.
 Bethmann-ménes 177.
 Beust család 41, 117.
 Bey család 32, 89, 98.
 Beyczy család 21, 31, 47, 66, 74, 76, 81, 85, 89.
 Bezdédy család 45, 93.
 Bezerédy család 106.
 Biernatek Ede 276.
 Bihary család 85.
 Bihari Imre 265, 267.
 Billisits Márton 274.
 Bíró Lajos 12.
 Biste 26.
 Bizottmány (1860-iki) 496.
 Blánár József 308.
 Blohányi család 74.
 Bocskay család 15, 16, 21, 23, 27, 28, 30, 31, 37, 45, 46, 59, 64, 70, 78, 88, 91, 92, 95, 99, 105, 109, 110, 111, 113, 120, 122, 125, 136, 144, 526.
 Bocskay István 390.
 Bod Péter 249.
 Bod család 17, 18, 69.
 Boda család 63, 66, 74, 93, 97.
 Boday család 27, 63, 66, 93, 97.
 Bodnár család 35, 46, 77.
 Bodnár Vilmos 277.
 Bodó család 24, 41, 50, 54, 68, 109, 125.
 Bodon család 30, 102.
 Bodor család 95.
 Bodor Gábor 200.
 Bodrog folyó 3.
 Bodroghalász 26.
 Bodrogkeresztúr 26.
 Bodrogkeresztúri uradalom 182.
 Bodrogkiszfalud 27.
 Bodrogköz 1.
 Bodrogközi tiszaszabályozó társ. 1, 213.
 Bodrogmező 28.
 Bodrogolaszi 28.
 Bodrogolaszi uradalom 182.
 Bodrogsára I. Sára.
 Bodrogszabályozás 209, 210.
 Bodrogszentés 28.
 Bodrogszentmária 28.
 Bodrogszerdahely 28.
 Bodrogszög 30.
 Bodrogvécs 30.
 Bodrogzsadány 31.
 Bodzás 31.
 Bodzásújlak 31.
 Bogaczy család 48.
 Bogár család 80.
 Bogát-Radványi nemzetség 18, 24, 75, 80, 87, 98, 102, 123, 345, 516.
 Bogáthy család 27, 45, 55, 59, 73, 75, 85, 95, 127, 130, 134, 139.
 Bogdányi család 88, 98.
 Bogyay Zsigmond 11.
 Boijy család 97.
 Boinithith György 93.
 Bojthy család 20, 66.
 Boka család 22, 46, 50.
 Boksa család 26.
 Bokor József 265, 267, 268.
 Bokry család 26.
 Boksa 32.
 Boly 32.
 Bombelles család 48, 62.
 Bombelles Lajos 215.
 Bónis család 61, 66, 81, 88, 110, 526.
 Borbély család 30, 35, 46, 66, 74, 85, 93, 94, 97, 124.
 Borhy család 18.
 Borisz herceg 367.
 Bornemisza család 25, 30, 34, 55, 62, 64, 66, 70, 71, 72, 75, 85, 86, 88, 93, 97, 99, 125, 136.
 Boró 32.
 Boronkay család 16, 34, 37, 42, 46, 56, 62, 76, 78, 81, 86, 97, 99, 100, 102, 104, 136, 140, 526.
 Boronkay Albert 211.
 Boronkay Farkas 219.
 Bortnyik György 322.
 Boros család 108.
 Boros Frigyes 211.
 Borosnya 31.
 Borostyán 357.
 Bors család 18, 77.
 Borsa család 33.
 Borsay Konstantin 197.
 Borsay Miklós 80.
 Borsi 32.
 Borsiszer 32.
 Borsy család 18.
 Borsos család 26, 31.
 Bosnyicza I. Kisbosnya.
 Borúth Elemér 242, 275, 276.
 Both család 17, 21, 55, 76, 82, 85, 101, 129, 130.
 Botka család 22, 75, 76, 88, 526.
 Bottkay család 74.
 Bozsvay család 57, 75.
 Bozinkay család 62.
 Bozóky család 65, 93.
 Böley család 89.
 Brandenburgi Katalin 120, 125.
 Brankovics György 58, 98, 112, 116, 124, 128.
 Bret Gyula 311.
 Bretzenheim család 26, 31, 41, 50, 54, 68, 102, 106, 107, 117, 131, 132, 135.
 Bretzenheim Karolina 224.
 Breznay Pál 288.
 Brezovecz I. Brezócz.
 Brezócz 33.
 Brigánt család 35, 61.
 Bronzkorszak 338.
 Bruder család 85.
 Brusnyicza I. Borosnya.
 Budaházy család 21, 66, 87, 108, 526.
 Buda család 94, 116, 126.
 Buchbinder Izrael 282.
 Bukovszky család 20, 47, 90.
 Bujanovics család 43, 100, 119, 526.
 Bulesó család 46.
 Bunyitay család 75.
 Bunyitay Vincze 288.
 Burger Elek 55.
 Butka 33, 358.
 Butkai uradalom 182.
 Butkay család 14, 15, 27, 32, 39, 40, 42, 46, 50, 57, 61, 65, 66, 81, 82, 84, 86, 87, 93, 94, 97, 99, 100, 102, 104, 109, 140.
 Butkai László 389.
 Buttler család 54, 177.
 Buttler-féle alapítvány 471.
 Buza Barna 276, 277.
 Buza János 236, 237, 239, 266, 271.
 Buzinkai Mihály 268.
 Buzlay család 69, 137.
 Bydeskuthy család 19, 25, 35, 70, 71, 80, 81, 131, 140, 526.
 Byzon család 17, 34.
 Caraffa 95, 121, 404.
 Caprara 125.
 Chanát Miklós 243.
 Chernel család 23, 70, 112, 138.
 Cherney család 15.
 Chiabai (Csabai) Mátyás 285.
 Chys család 75.
 Chyzer Kornél 3, 11, 12, 13, 275, 277, 282, 507.
 Cobb 121, 121.
 Comáromi Cs. György 255.
 Comenius János 200, 231, 238, 261.
 Coudenhove család 40, 84, 96.
 Coudenhove Henrik 15, 40.
 Csabaháza 34.
 Csabalócz-Szterkócz I. Csabaháza.
 Csabi család 59.
 Csaholyi család 23.
 Csák Máté 105.
 Csáklyay család 34.
 Csáklyó 34.
 Csáky család 16, 22, 23, 36,

- 37, 38, 39, 40, 43, 47, 49,
53, 54, 56, 59, 63, 64, 71,
72, 73, 74, 78, 79, 83, 84,
85, 89, 91, 93, 98, 100, 108,
110, 112, 115, 120, 125, 129,
130, 131, 134, 136, 138, 140,
526.
- Csáky László 308.
Csalmay család 76.
Csanády család 25.
Csanálos I. Ujcsanálos.
Csanálosy család 131.
Csányi család 17, 40.
Csapó család 64, 66, 93.
Csapy család 16, 18, 20, 21,
29, 30, 31, 36, 37, 38, 45,
46, 55, 58, 59, 61, 65, 69,
70, 74, 75, 80, 87, 98, 99,
102, 108, 109, 110, 114, 120,
122, 135, 137, 138, 140, 526.
- Csarnahó 34.
Császár család 52, 57.
Császár György 249.
Császár Pál 283.
Csaszlóczy család 124.
Csau család 40.
Cseby család 21, 27, 32, 46,
57, 58, 67, 68, 76, 89, 98,
99, 101, 109, 112, 139, 140.
Csécsy János 232, 235, 250,
251, 255, 256, 261, 262,
265, 269.
Csegődy család 22.
Cseli család 85.
Csehy család 71, 75.
Cseke család 26, 32, 54, 63,
68, 81, 84, 109, 112, 116.
Cséke 35.
Csekényi család 104.
Csékey család 35.
Cselej 35.
Cseleji gazdaság 182.
Cselényi István 308.
Cseley család 18, 19, 21, 24,
25, 35, 46, 48, 58, 74, 76,
80, 82, 83, 87, 101, 109,
118, 119, 123, 526.
Cseley Lajos 35.
Cseley László 182.
Csemernye 35.
Csemernyey család 18.
Csengery család 116.
Csengery József 263, 270.
Cserép József 276.
Cserépy család 66, 80, 100.
Cserhalmy József 276.
Cserniczky István 273.
Cserney család 20, 35, 57, 61,
64, 66, 90, 93, 97.
Csértész I. Nagycsértész.
Csetneki család 31.
Csicsery család 29, 32, 36,
42, 46, 57, 67, 74, 76, 95,
109, 141, 520, 527.
Csicsery Ferencz 310.
Csicsóka 36.
Csicsva 122, 123, 358.
Csigérdy család 117.
- Csillag család 77.
Csire család 38, 39, 64, 108.
Csirke család 18, 36, 58, 67,
70, 126.
Csizsár család 133.
Csobadi család 95.
Csók család 82.
Csoma család 527.
Csoma József 236.
Csoma Mihály 270.
Csomay család 85.
Csontos család 15, 21, 25, 36,
45, 63, 69, 72, 76, 77, 78,
85, 94, 95, 97, 109, 114, 519.
Csontos József 236, 237, 238,
271.
Csontosfalvy család 81.
Csorba család 29, 46.
Csőke család 127, 527.
Csömöröky család 22.
Csörgei család 36.
Csörgő 36.
Csuka család 16, 30, 42, 58.
Csukaháza 36.
Csukalócz I. Csukaháza.
Csulyak Dobrai István 254.
Csupor család 25, 35, 119.
Csyzy család 97.
Csábócz 36.
Czagány Ferencz 276.
Czakó család 79.
Czapkay család 50.
Czapp György 222.
Czeczey család 75.
Czeglédy István 271.
Czeglédy család 50.
Czéhek 436.
Czeiner Nándor 190.
Czéke 37, 358.
Czékey család 14, 27, 29, 34,
35, 36, 37, 46, 54, 63, 67,
68, 69, 81, 90, 94, 101, 112,
116, 126, 131, 132, 135, 141.
Czernyina I. Alsócsernye.
Czibur család 17, 133, 527.
Czibur Vilmos 17.
Czifrák Valér 307.
Czigányok 347.
Czigánytelep 26, 104, 131.
Czímer (megyei) 423.
Czimmermann Adolf 79.
Czirókabéla 37.
Czirókafalu 38.
Czirókahosszúmező 37.
Czirókahosszúmezei gazda-
ság 182.
Czobor család 16, 28, 36, 37,
46, 69, 82, 83, 90, 100.
Czudar család 22, 38, 59, 63,
65, 71, 83, 104, 115, 116,
119, 123, 124, 128, 131, 518.
- Dacsó család 44.
Dadafalva 38.
Dalmady család 126.
Dámócz 38.
Damsoka család 66.
Dancs család 27, 527.
- Dániel Gábor 98, 309.
Danilovics Mihály 224.
Dános Miklós 220.
Dara 38.
Dargó 38.
Darholcz család 30.
Darnói prépostság 363.
Daróczy család 15, 21, 23, 27,
30, 37, 38, 39, 45, 46, 47,
57, 59, 60, 63, 74, 76, 78,
94, 107, 109, 527.
Dávidvágása 38.
Deák család 18, 121.
Deák Géza 236.
Debreczeni Bertalan 237, 332.
Debreczeni Ember Pál 279.
Debreczeny család 27, 106,
116
Debreczeny János 269.
Debrekőzy család 15.
Debreő család 36, 58, 67, 95,
98, 105, 116, 126, 132.
Debrőy család 26, 36, 41, 120,
124, 126.
Decső család 85.
Déczy család 17.
Dedasócz I. Dadafalva.
Dely család 71, 75, 527.
Dely László 280.
Demjén család 75.
Denesújfalu 39.
Dér 39.
Dercsényi család 102.
Deregyey család 15, 16, 20,
21, 28, 34, 36, 38, 39, 45,
57, 69, 76, 78, 109, 122,
129, 137, 138.
Deregyő 39.
Deregyői uradalom 183.
Deréky család 83.
Deréky Gyula 184.
Derecsényi család 35.
Derfinyák Béla 307.
Ders család 375.
Deseő család 132.
Dessewffy Alajos 308.
Dessewffy Aurél 287.
Dessewffy Béla 73, 308.
Dessewffy család 15, 19, 20,
22, 28, 43, 44, 49, 50, 51,
55, 56, 61, 72, 73, 74, 88,
91, 94, 96, 106, 116, 117,
125, 127, 130, 134, 527.
Dessewffy Dénes 73, 308.
Dessewffy Gyula 197.
Dessewffy Sándor 224.
Detre 39.
Detrik I. Detre.
Detró család 38.
Dévay Mátyás 249.
Dévényi család 64, 101.
Dezső Lajos 225, 268.
Dienes család 17, 80, 138.
Dienes István 61.
Dienes Lajos 17, 81.
Diósgyőri pálosok 364.
Diószeghy család 110, 527.
Diószeghy János 215, 256, 267.

- Divényi család 54, 108.
 Dobay András 219.
 Dobó család 14, 18, 27, 34, 36, 40, 46, 54, 57, 59, 63, 67, 68, 69, 80, 81, 84, 90, 101, 104, 105, 109, 112, 116, 126, 131, 132, 135, 144, 225.
 Dobó Ferencz 229.
 Dobó István 229.
 Dobos család 75, 76, 110, 528.
 Dobray család 66.
 Dobránszky Adolf 73.
 Dobróka 40.
 Dobronoky család 59.
 Dobrzánszky család 89.
 Dobszai család 17.
 Doby család 18, 19, 21, 24, 25, 27, 32, 35, 37, 40, 48, 58, 75, 76, 80, 81, 82, 83, 87, 95, 111, 118, 119, 124, 519, 528.
 Dóczy család 70.
 Dóczy Gedeon 225.
 Dókus család 71, 77, 110, 528.
 Dókus Ernő 44, 77, 197, 236, 331.
 Dókus Gyula 150, 219, 236, 276, 331, 337, 341, 342, 509, 514, 515.
 Dókus József 242, 505, 506, 508, 509.
 Dókus László 331, 332.
 Dókus Sáveli 197.
 Domaky család 85.
 Domby család 33, 57, 90.
 Domby László 236, 271.
 Domby Sámuel 236.
 Domesó család 76.
 Domik család 113.
 Domonkos család 111.
 Domonkosok 364, 424.
 Dongó család 528.
 Dongó Gyárfás Géza 276, 281, 283, 338, 339.
 Doroszlay család 24, 38, 62, 139.
 Dörner Károly 307.
 Dóry család 23, 27, 28, 30, 34, 48, 57, 60, 62, 66, 74, 94, 100, 103, 124, 139, 528.
 Dóry Ferencz 412.
 Drágffy család 67, 68.
 Drágffy Gáspár 240.
 Draskóczy család 26, 528.
 Draskovich család 35, 40, 42, 120, 133.
 Draveczy család 55, 56, 63, 76, 83, 87, 131.
 Drégely-Palánki János 279.
 Drugeth Bálint 389.
 Drugeth család 16, 19, 22, 23, 25, 34, 35, 37, 38, 40, 42, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 63, 64, 65, 68, 70, 73, 74, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 97, 100, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 119, 120, 122, 123, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 278, 351, 520, 528.
 Drugeth Ferencz 385.
 Drugeth István 384, 388.
 Drugeth János 394.
 Drugeth György 391.
 Drugeth Zsigmond 401.
 Dubrava I. Kistölgyes.
 Dubróka I. Dobróka.
 Ducs család 59.
 Dudrovics család 38.
 Duka család 18, 69, 74, 109, 130, 529.
 Durcsák család 57.
 Duresinszky család 529.
 Duricsik János 288.
Ecsedy család 35, 64, 70, 91, 100, 109, 112, 529.
 Ecsedi János 268.
 Egey Jenő 190.
 Éghajlat 8.
 Égert József 236.
 Egres I. Szécszegres.
 Egri káptalan 364.
 Egri püspökség 360.
 Egry család 37, 72, 75, 109, 529.
 Egyed család 82.
 Egyesületek 504.
 Éhinség 441, 458, 470, 475.
 Ehrenheim Ferdinánd 64.
 Ehrenheim Frigyes 49.
 Ehrenreich család 21.
 Elekes Imre 236, 239.
 Elekes János 256.
 Elemi csapások 435.
 Ellend József 236, 271.
 Ellenreformáció 319, 431.
 Ember Pál 261.
 Emeődi család 67.
 Emődy Dániel 270.
 Emődy István 270.
 Endre I. 366.
 Endre II. 348, 368.
 Endre III. 371.
 Eődön család 48, 78, 97.
 Eődönffy család 14, 18, 27, 34, 35, 36, 46, 47, 48, 50, 54, 61, 63, 66, 67, 69, 72, 77, 78, 81, 82, 84, 86, 90, 92, 93, 96, 97, 99, 101, 104, 109, 112, 114, 116, 126, 127, 131, 132, 140.
 Eördög család 48, 114.
 Eördögh Dániel 276.
 Eötvös család 62, 66, 93, 139, 529.
 Eperjesy család 21, 98, 133, 529.
 Eperjesi gör. kath. egyház-megye 312.
 Eperjesi gör. kath. püspökség 316.
 Eperjestokaji hegyláncz 2—5.
 Éralja 40.
 Érczfalva 40.
 Erdélyi család 55, 58, 70.
 Erdélyi János 254, 263, 264, 267, 271.
 Erdészet 200, 380.
 Erdőbénye 40.
 Erdőbénye-baskói zendülés 445.
 Erdődy család 27, 32, 33, 50, 52, 59, 63, 79, 80, 81, 92, 101, 104, 124, 131, 137.
 Erdődy György 59, 123, 187.
 Erdődy Gyula 52, 104.
 Erdőhorváti 41.
 Erényi Jakab 276.
 Erfalú 41.
 Ernuszt család 33, 67, 135.
 Érsekújvári K. Orbán 279.
 Erzsébet anyakirálynő 374.
 Esterházy család 106, 117.
 Esterházy Gyula 79, 190, 197.
 Esterházy József 417.
 Eszenyi család 21, 29, 75, 87, 98, 119, 135, 141.
 Eszenyi pálosok 364.
 Ev. ref. egyház 325—332, 430, 432.
 Ev. ref. egyház szervezete 326.
 Ev. ref. esperesek 328, 331.
 Ev. ref. tisztikar 331.
 Evva András 214.
 Evva család 529.
 Evva Ödön 197.
Fábián család 90.
 Fabriczius András 284.
 Fábry Ignác 224, 242, 288.
 Fábry István 288.
 Fagulya Lajos 308.
 Faizel Pál 288.
 Fakó család 76.
 Falkus 42.
 Fándy család 55.
 Farkas Alajos 277.
 Farkas Andor 277.
 Farkas Bertalan 276.
 Farkas család 18, 19, 21, 32, 35, 36, 37, 66, 70, 72, 75, 77, 78, 94, 97, 98.
 Farkas Róbert 306.
 Farnosy család 48.
 Fáy András 287.
 Fáy család 18, 22, 26, 27, 37, 45, 46, 51, 59, 62, 70, 85, 104, 108, 119, 123, 140, 529.
 Fegyverneki Izsák 260.
 Fegyveres erőszak a tisztikar ellen 451.
 Fein család 77.
 Fejér család 18, 63, 66, 72, 74, 529.
 Fejérthóy család 82, 100.
 Fejérváry család 49, 55, 529.
 Fejes család 85.
 Fejes István 238, 275, 331, 512.
 Fekésházy család 96.
 Fekete család 15, 47, 62, 63, 66, 69, 71, 74, 80, 83, 87, 96, 100, 129, 529.

- Fekete Gyula 245.
 Felcseb 358.
 Felcseby család 98.
 Feledy Miksa 96.
 Félegyházy Béla 276.
 Fels Lénárd 125.
 Felsőalmád 42.
 Felsőbarkóc 42.
 Felsőberezki 42.
 Felsőbodrogi vízszabályozó társaság 210.
 Felsőcebény 42.
 Felsőcebinye l. Felsőcebény.
 Felsőfeketepatak 42.
 Felsőjablonka l. Felsőalmád.
 Felsőkázmér 43.
 Felsőkohány 43.
 Felsőkötvélyes 43.
 Felsőkrucsó 43.
 Felsőladács 43.
 Felsőladiskócz l. Felsőlászófalva.
 Felsőlászófalva 43.
 Felsőmihályi 43.
 Felsőolsva 43.
 Felsőőri Fülep Sámuel 266.
 Felsőregmecz 44.
 Felsősitnyicze l. Felsővirányos.
 Felsőtokaj 44.
 Felsővirányos 44.
 Felsővladicza l. Felsőladács.
 Feöldy család 28.
 Ferdinánd I. 383, 384.
 Ferdinánd II. 392.
 Ferencz I. 415, 440.
 Ferenczrend 364, 424, 427.
 Ferenczy család 35, 41, 46, 66, 72, 94, 529.
 Ferenczy Árpád 271.
 Ferenczy Elek 94, 186, 514.
 Ferenczy Sándor 243.
 Ferenczy Zoltán 237.
 Fesztóry József 288.
 Fey család 81.
 Fiala Jakab 284.
 Ficker József 86.
 Fidler Ferencz 242.
 Filep Endre 288.
 Filpesy család 71.
 Finkey Ferencz 237, 266, 271, 332.
 Finkey József 237, 254, 266, 270.
 Finkey Pál 270.
 Finta nádor 58.
 Firczák Gyula 315.
 Fischer család 37, 38, 45, 57, 59, 64, 68, 70, 80, 92, 99, 100, 114, 122, 132, 529.
 Fischer Ferencz 307.
 Fischer Frigyes 132.
 Fischer Gusztáv 45.
 Fischer István 288, 289.
 Fischer Mihály 21.
 Fittler család 96.
 Fodor család 35, 36, 46, 61, 66, 67, 86, 98, 109, 126, 132, 140.
 Fodor István 289.
 Fodor János 286.
 Fodor Jenő 271.
 Fogarasi János 266.
 Fogarassy család 47, 49.
 Fogas család 27, 93, 97.
 Folyók 2.
 Forgách család 17, 22, 29, 31, 34, 35, 36, 40, 43, 45, 48, 55, 56, 58, 60, 72, 80, 81, 96, 108, 119, 127, 128, 133, 134, 137, 140, 207, 529.
 Forgách Kálmán 307.
 Forner család 19.
 Forner Florentin 310.
 Fornszek Béla 243.
 Forster Rezső 275.
 Főispánok 351, 382, 419, 438.
 Főispáni helytartók 421.
 Földesúri jogok 455.
 Földtani alakulás (l. geológia alakulás) 4.
 Földvály László 253.
 Fövenyessy Bertalan 273.
 Francz Mátyás 279.
 Friedlieber Ignác 289.
 Friedmann Mór 289.
 Friml Aladár 276.
 Frölich Ágoston 112.
 Frölich család 112, 118.
 Fuchs Emil 15.
 Füló család 85.
 Fundanics 211.
 Furmint 188, 193.
 Füleki András 271.
 Füredi Armin 284.
 Füsüs János 249, 250.
 Füzésér 44.
 Füzesséry Bertalan 284.
 Füzesséry család 18, 44, 46, 47, 76, 130, 135, 530.
 Fűzy család 55, 91, 97, 130.
Gabócz család 16.
 Gábonyi család 38.
 Gaizler család 26, 530.
 Gaizler Emánuel 242.
 Gál család 47, 93.
 Gál Lajos 243, 277.
 Galambos család 19, 62, 75, 82, 83, 138.
 Gálffy család 90.
 Gallé Marczel 308.
 Galovics család 70, 138.
 Gálszécs 44, 356, 359.
 Gálszécsi István 278.
 Gálszécsy család 44, 45, 69, 137.
 Gamesik család 81.
 Ganzaug család 530.
 Ganzaug Miklós 213.
 Garai család 26, 126.
 Garany 45.
 Gatály 46.
 Gatályi család 39, 46.
 Gatályi gazd. 183.
 Gazdag család 65, 74, 97.
 Gecsei család 69.
 Gecsey Ferencz 332.
 Gecsey Lajos 311.
 Géczy István 308.
 Gedeon Aladár 92.
 Gelber Ulrich 22, 26.
 Gelei József 270.
 Geőcze Aladár 289.
 Geőcze család 57, 530.
 Geőcze Sarolta 9.
 Geőden család 45.
 Geologiai alakulás 4.
 Geőrbedy család 48, 76, 85.
 Gercsely 46.
 Gercselyi család 17, 40, 95, 130.
 Gerebsey család 97.
 Gerecz Károly 272.
 Gerencsy család 48, 62, 75, 108.
 Gerenczey család 100.
 Gerenda 46.
 Gerendy család 14, 18, 27, 34, 35, 36, 46, 54, 63, 67, 69, 81, 89, 90, 112, 116, 126, 131.
 Géressy család 90.
 Gerich Gyula 309.
 Gerlefalva 47.
 Germánok 338.
 Gergelyi család 101, 102.
 Gergelyi József 275.
 Gesztely 47.
 Gesztelyi család 18, 47.
 Gesztelyi gazdaság 183.
 Géza herczeg 367.
 Géza II. 367.
 Ghyczy család 45, 70.
 Ghyczy József 70.
 Ghyllányi család 21, 29, 34, 47, 50, 101, 135, 136, 149, 530.
 Gibárti család 85.
 Giglócz 47.
 Girincs 47.
 Girincsy család 48, 74.
 Girzsik Adolf 19.
 Giskra János 375.
 Gobóczy család 60.
 Gödrös 49.
 Gödrösolyka 49.
 Gogh család 76.
 Golop 48.
 Golopy család 18, 29, 48, 141.
 Gombkötő család 72.
 Gombodják család 104.
 Gombos Bertalan 277.
 Gombos család 57, 93, 100.
 Gönöczy család 62, 75, 93.
 Gönöczler család 80, 87.
 Görbe család 112.
 Görbény 49.
 Görbey család 85.
 Görgey család 81, 100, 113, 530.
 Görgey Gyula 190, 197, 243.
 Görgey Szilárd 242.
 György család 48.

- Göröginye 49.
 Gör. katl. egyház 312—318.
 Gör. kath. esperesek 315—318.
 Gör. kath. lelkészek 315—318.
 Gör. keletiek 429.
 Görömbey Balázs 243.
 Gorzó 48.
 Goszthonyi család 46, 51, 80, 530.
 Gottesmann család 38.
 Gotthárd család 51, 65.
 Grassalkovich család 111.
 Greffy család 79.
 Greskovics András 279.
 Grosse Gyula 197.
 Grósz Ignác 182.
 Grozócz l. Gorzó.
 Grünwald Adolf 182.
 Gruska Lajos 219, 311.
 Grustyinszky család 43.
 Grustyinszky Mihály 19, 20, 43, 44.
 Gubás Ferencz 225.
 Gulácsy család 66, 89.
 Gut-Keled nemzetség 20, 134, 517.
 Gutmann Lipót 65.
 Gyapár 49.
 Gyapalócz l. Gyapár.
 Gyapoly család 87, 102.
 Gyarmati Bíró Miklós 278.
 Gyógyforrás 26, 29, 41.
 Gyógynövények 9.
 Gyógytárak 438.
 Gyöngyösi János 278.
 Gyöngyössy család 35, 85.
 Győrffy család 530.
 Gyóty család 60, 137.
 Gyulay család 29, 530.
 Gyümölcstermelés 198.
 Gyuricskó család 63, 65, 74, 91.
- H**abi család 80.
 Habsburgi Rudolf 370.
 Habura l. Laborczlő.
 Hadik-Barkóczy Endre 20, 23, 34, 36, 59, 75, 109, 122, 133, 137, 186, 197, 207, 213, 223, 310.
 Hadik Béla 223, 513, 514.
 Hadik család 49, 53, 122, 530.
 Haidinger István 68.
 Haidinger Ottó 68.
 Hajdú család 90.
 Halász Nátán 275.
 Halászat 380.
 Haller család 89.
 Haller Károly 242.
 Halmos Károly 19.
 Hám Sándor 275.
 Hammersberg Miklós 48, 62.
 Hammersberg Jenő 190, 197.
 Hankó Gyula 310.
 Harabóczy család 17.
 Harkányi család 52, 76, 77, 78, 94, 109, 114, 119, 531.
 Harkányi Frigyes 83, 84, 119, 186, 219.
 Harkányi János 52, 197.
 Háromhuta 50.
 Harsányi család 531.
 Hancsovszky család 74.
 Hangácsy család 47.
 Hankócz l. Jánosvágása.
 Harangod l.
 Harsányi család 50.
 Harsányi István 236.
 Haraszthy család 16, 35, 109.
 Haraszthy Miklós 223.
 Hardenberg Aladár 68, 197.
 Hardicsa 49.
 Hardicsay család 35, 49, 66, 67, 93, 97.
 Harczos 49.
 Harsányi István 273.
 Hartyán család 94.
 Hartyányi család 127.
 Hász Bernát 20.
 Hasznos család 120.
 Határok 1.
 Hatfa fürdő 114.
 Hatvany család 74.
 Hauzer Károly 214.
 Havay 50.
 Havay család 50.
 Haynau 485.
 Hazuga család 21, 34, 35, 135, 531.
 Hazinesa l. Kiszézsény.
 Héczey család 22, 46.
 Heffler Konrad 306.
 Hegedűs László 267.
 Hegedűs Pál 214.
 Hegedűsfalva 50.
 Hegyalja 188.
 Hegyesbisztrá 50.
 Hegyescsaba 50.
 Hegyi 50.
 Hegyi család 79, 87, 89, 92, 122.
 Hegységek 1.
 Hegyvég 51.
 Hegyzávod 51.
 Heiszler József 263, 267.
 Hellner Károly 243.
 Helmezi István 286.
 Helmezy család 57.
 Helmezyke 51.
 Helmes család 75.
 Henczfalva 51.
 Henczóc l. Henczfalva.
 Henselöczy család 74, 76.
 Herczegh család 29, 30, 35, 62, 66, 75, 81, 100.
 Herczegkút 52.
 Herczegszőlősi János 258.
 Herendics család 36.
 Herényi József 220.
 Herestyény család 21, 75.
 Hérics család 20, 36, 66, 531.
 Hering János Gottfried 16, 38, 56, 84, 118, 130, 136, 141, 186.
 Hermán nemzetség 95, 517.
 Hernádkak 51.
 Hernádnémeti 51.
 Herneky család 132.
 Hernyey család 33.
 Herrich Károly 211.
 Héthy család 44.
 Hetey család 57, 88.
 Hevessy család 21, 26, 43.
 Hevessy Károly 211.
 Hézszer Emil 285, 332.
 Hídvégvecsey család 30.
 Himmelreich család 66, 93, 97.
 Hirlapirodalom 505.
 Hirsch család 65.
 Hiszem Kálmán 213, 307, 308.
 Hlavati József 214.
 Hlebig János 307.
 Hoesa 52.
 Hoddy Elek 275.
 Hodermarsky család 531.
 Hodossy Béla 272, 276.
 Hohenlohe Keresztély 197.
 Holcsik 52.
 Holländer Emma 186.
 Holländer Lajos 109.
 Hollegancz család 80.
 Hollóházy család 61, 88.
 Holub Nándor 307.
 Homoky család 88.
 Homonna 52, 356, 358.
 Homonnabresztó l. Alsó-berek.
 Homonnai izr. hitközség 334.
 Homonnai urad. 183.
 Homonnaolyka 53.
 Homonnarokító 54.
 Homonnazávod 54.
 Homonnazbojna l. Óbajna.
 Homonnay család 34, 38, 40, 45, 47, 49, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 63, 65, 67, 70, 72, 74, 85, 96, 97, 100, 128, 134.
 Honfoglalás 340.
 Honvédszázlőalj (40-ik) 506.
 Hór 54.
 Horbokcsebinye l. Hegyescsaba.
 Horbokradvány l. Laborczradvány.
 Horka malom 35.
 Horkay család 82.
 Hornyák Ágoston 308.
 Hornyay Béla 275.
 Hornyay Kálmán 276.
 Horváth család 16, 22, 24, 26, 28, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 43, 46, 47, 50, 51, 54, 57, 60, 61, 64, 65, 66, 68, 77, 80, 82, 83, 85, 88, 90, 93, 96, 97, 100, 101, 103, 108, 109, 112, 116, 124, 127, 131, 132, 139.
 Horváth Cziril 237, 238, 239.
 Horváth Imre 283.
 Horváth József 276.
 Horváth László 210.
 Horváth Leopoldina 109.
 Horváth Sándor 284.
 Hosztovicza l. Vendégi.
 Hosszufalussy család 531.

- Hosszuláz 54.
Hosszúmezey család 18, 28, 69, 70, 72, 101, 130, 137, 519.
Hoyos József 242.
Hrabóczy család 97, 101.
Hrabovarosztoka I. Kisgerblyés.
Hrubó I. Rubó.
Hruszkay család 46.
Hubay család 531.
Hudák Adám 310.
Hugka család 113.
Hunyady család 128.
Hunyady János 124, 376.
Hunyady László I. László V.
Hunyor család 531.
Huszár család 47.
Husziták 144, 375.
Hutka család 35, 100.
Hutka József 331, 332.
Hvozdivics Antal 211.
Hym család 85.
- I**brányi család 17, 27, 29, 30, 40, 42, 48, 49, 57, 62, 74, 82, 100, 109, 120, 531.
Illésházy család 30, 111.
Illyefalvi Vitéz Géza 272.
Illosvay család 28, 33, 35, 42, 54, 57, 74, 116, 531.
Imre király 368.
Imreg 54.
Imreghi család 18, 27, 32, 34, 35, 37, 54, 63, 68, 69, 81, 84, 90, 97, 109, 112, 116.
Inczédy család 46.
Inócz I. Éralja.
Ipar és kereskedelem 435, 437, 438.
Iratosi T. János 279.
Isaák család 66, 83, 101, 531.
Isépy család 19, 24, 25, 35, 40, 48, 58, 70, 75, 76, 78, 80, 82, 87, 90, 96, 104, 108, 118, 119, 123, 519, 531.
Isépy Géza 80.
Isépy István 197.
Isépy Tihamér 332.
István III. 367.
István V. 348.
István ifj. király 369.
Istvántelke 55.
Istvánffy család 25, 45, 99.
Isztáncs 55.
Isztáncsi család 55.
Iváncsy család 82, 95.
Ivánka Sámuel 266.
Iványi B. Kálmán 307.
Izabella királynő 386.
Izbugya 55.
Izbugyabéla 55.
Izbugyabresztó I. Laborczbér.
Izbugyahrabóc 55.
Izbugyahosszúmező I. Laborcmező.
Izbugyaradvány 56.
Izbugyarokító 56.
- Izbugyay család 21, 55, 69, 102, 109.
Izbugyazbojna I. Ujbama.
Izdenczy család 44, 76, 88, 110, 121.
Izraelita hitközségek 332, 336.
Izraelita szentegylet 333.
- J**akabfalvy család 95.
Jakabvölgye 56.
Jákó család 100.
Jakusócz I. Jakabvölgye.
Jalova I. Jármos.
Jankócz I. Jánosvölgye.
Jánosvágása 56.
Jánosvölgye 56.
Jánossy család 50, 59.
János Zsigmond 386.
Janthó család 66.
Járások 14.
Járay család 24, 38, 46, 62, 74.
Jármos 56.
Jászay család 54, 64, 90, 531.
Jekellalussy család 19, 22, 39, 44, 47, 49, 51, 52, 56, 59, 64, 65, 71, 82, 90, 91, 94, 96, 116, 129, 134, 136, 531.
Jekelfalussy József 418.
Jékey család 85.
Jeney család 74.
Jeszenák család 31.
Jeszenócz 56.
Jeszenő I. Várjeszenő.
Jezerniczky család 45, 130.
Jezsuiták 427, 428.
Joanelly család 49, 64, 88.
Jobbos 56.
Jobbos család 37.
Jonhos család 87, 95.
Joó család 23, 40, 63, 66, 93, 97, 138.
Jóseffi Vilmos 289.
Josefovits család 50.
Jósika család 30, 42, 79, 80, 92.
Jósika Sámuel 30, 79, 89.
Józsa család 26, 27, 51, 127.
József II. 412.
Józseffalva I. Ujpatak.
Józsefvölgy 56.
Juche család 31.
Juhász család 90.
Juhászlak 56.
Juhos 57.
Jursa Jakab 285.
Juszkovolya I. Józsefvölgye.
- K**ácsánd 57.
Kácsándy család 16, 37, 38, 45, 46, 57, 59, 70, 71, 80, 100, 138, 531.
Kácsándy Mihály 279.
Kacziány Nándor 294.
Kádár család 126.
Kádár János 331.
- Kádas család 27.
Kakas család 58, 79, 85, 99, 103, 119.
Kalecsinszky Sándor 298.
Kaleno 57.
Kállay család 66, 90, 97, 102.
Kállay György 242.
Kállay István 299.
Kállay Ignác 242.
Kálmán király 367.
Kálmán Nándor 308.
Kalocsay család 97.
Kálnarosztoka 57.
Kálnássy család 15, 20, 21, 28, 34, 36, 37, 38, 45, 46, 65, 69, 70, 78, 122, 137, 138, 531.
Kálnay család 88, 89, 135, 531.
Kálniczky Benedek 267, 270.
Kálnó család 61, 85.
Kamarás Borbála 230.
Kamarás család 28.
Kamonya család 16.
Kamonyay család 21, 34, 39, 40, 76, 86, 88, 89.
Kandó család 22, 85.
Kandó Gábor 448.
Kantha család 113.
Kanyi család 33.
Kapás Lajos 276.
Kapalla József 309.
Kaplony nemzetség 37, 517.
Kaponya 57.
Kaponyay család 48, 57, 62.
Kaposi Pál 268.
Kaposy család 110.
Kaposy Menyhért 213, 309.
Kapy család 37, 38, 47, 57, 69, 74, 76, 77, 94, 109, 110.
Kapy Miklós 229.
Karád I. Tiszakarád.
Karádi urad. 183.
Kársz család 18.
Karsa 57.
Karczub Pál 316.
Kárna I. Kiskárna.
Karniss István 311.
Károlyfalva 58.
Károlyi család 40, 43, 60, 63, 66, 75, 83, 103, 107, 108, 119, 120, 133, 137.
Károlyi László 26, 83, 137.
Károlyi Péter 249.
Káros 58.
Karossa Endre 275.
Karove család 84.
Karsa család 80, 531.
Karsa Ferencz 275, 276.
Kassai József 281.
Kassay család 19, 47, 124.
Kásó 58.
Kassuhly család 27, 45, 48, 58, 74, 75, 85, 87, 96, 114, 134, 138, 139.
Käszenbaum alapítvány 150, 334, 460, 469.
Káta nemzetség 516.
Kátay család 54, 134.

- Katinszky Géza 222, 306, 312.
 Katona Dénes 274.
 Katona György 237.
 Katona Imre 258.
 Katona-állítások 478, 481.
 Katonai követelések 447, 448.
 Katonai kormányzat 485.
 Kazinezy András 20, 211, 279.
 Kazinczy Arthur 42, 182, 213.
 Kazinczy Bálint 283.
 Kazinczy család 20, 25, 28, 36, 42, 44, 54, 55, 57, 61, 66, 70, 73, 74, 75, 83, 88, 91, 109, 110, 116, 126, 138, 147, 316, 531.
 Kazinczy Ferencz 110, 253, 280, 281, 414, 416.
 Kazinczy Gábor 25, 222, 254, 293, 294.
 Kazinczy István 282.
 Kazinczy János 222.
 Kazinczy-kör 514.
 Kazinczy Lajos 485.
 Kazinczy-mausoleum 495.
 Kazinczy Péter 192.
 Kázmér lengyel király 377.
 Kázméry család 64, 70, 90.
 Kazsó 58.
 Kazsú l. Kazsó.
 Kecseti család 55, 98.
 Kecske méti Elek es János 254.
 Keczer család 532.
 Keglevich család 41, 50, 52, 56, 61, 67, 82, 86, 89, 92, 108—117, 129, 136, 532.
 Kegyesrendiek l. Piaristák.
 Kékmező 358.
 Kelce 59.
 Kelecseny l. Zemplénkelecseny.
 Kelecsényi család 40, 99.
 Kelen 59.
 Keller család 108.
 Kemechey Jenő 291.
 Kemenes család 18.
 Kende család 23.
 Kendecsy család 80.
 Kenderessy család 84.
 Kenderesy család 33, 34, 40, 63, 109.
 Kendy család 18, 23, 74, 85.
 Keneti család 33.
 Kenyeres család 85.
 Képes család 80, 532.
 Kerecsényi család 22, 29, 37, 86, 99, 104, 108, 140.
 Kerekes Antal 318.
 Kerekes Rezső 307.
 Kerényi Ede 277.
 Kereplye 59.
 Kereskényi család 76.
 Kérészy István 270.
 Keresztes család 16, 35, 64, 66, 70, 93, 110.
 Keresztessy család 40, 66, 81, 91, 100, 104, 532.
 Keresztessy Lajos 243, 244.
 Kereszthy család 35, 104.
 Keresztúri család 26, 76.
 Keresztúry József 287, 332.
 Kérészy Barna 236.
 Kérészy Gyula 220.
 Kéry család 31, 39, 41, 45, 47, 56, 61, 87, 99, 103, 114, 126, 129, 139.
 Kesznyéten 59.
 Keszy család 93, 135.
 Ketskeméti János 278.
 Ketzer család 21, 23, 27, 37, 38, 43, 45, 53, 74, 77, 80, 82, 85, 86, 88, 96, 117, 119.
 Kézy Mózes 252, 263, 270.
 Kigyóssy család 46, 77.
 Kilián család 532.
 Király család 26, 62.
 Király György 262.
 Királyhegy 60.
 Király János 308.
 Királyhalmecz 60, 356.
 Kis Andor 315.
 Kis Antal 298.
 Kis Áron 254.
 Kisazar 60.
 Kisbári 61.
 Kisberezsnye 61.
 Kisbosnya 61.
 Kisbrenzsnicze l. Kisberezsnye.
 Kisbukócz 61.
 Kiszigánd 62.
 Kisesécs 61.
 Kisdobra 62.
 Kisdobsza l. Alsódobsza.
 Kisdomása 63.
 Kis Elek 273.
 Kis Endre 291.
 Kiseszenyi család 135.
 Kisfaludy család 76, 81.
 Kisgereblyés 63.
 Kisgéres 63.
 Kisgézseny 63.
 Kisgyertyámos 64.
 Kis Gyula 316.
 Kis János 296.
 Kis József 266.
 Kiskárna 64.
 Kiskázmér 64.
 Kiskemencze 64.
 Kiskolon 64.
 Kiskövesd 64.
 Kismajor 77.
 Kismihály 65.
 Kisortovány 65.
 Kisökrös 65.
 Kis Pál 316.
 Kisperesztő 65.
 Kispetőfalva 65.
 Kispolyán 65.
 Kistráska 65.
 Kisrozvagy 66.
 Kisrozvági gazdaság 183.
 Kiruszka 66.
 Kiss család 30, 40, 42, 44, 66, 85, 90, 93, 104.
 Kiss Elek 237.
 Kiss József 225.
 Kistárkány 66.
 Kistárkányi család 58, 66, 67, 97, 98, 104, 110.
 Kistavas 67.
 Kisterebes 67.
 Kistopolya 67.
 Kisvárday János 228.
 Kistoronya 67.
 Kistölgyes 68.
 Kistölgyesi uradalom 183.
 Kisujlak 68.
 Kisvalkó 69.
 Kisvölgy 69.
 Kiszely család 18, 54, 69, 532.
 Kiszte 69.
 Kladzán l. Klazány.
 Klapka György 27, 121.
 Klarissza apácák 364, 424.
 Klasz Márton 211.
 Klazány 69.
 Klazányi gazdaság 183.
 Klenova l. Kelen.
 Klobusiczky Andor 242.
 Klobusitzky Antal 412.
 Klobusitzky család 15, 19, 22, 31, 32, 37, 40, 42, 43, 63, 64, 66, 74, 78, 79, 84, 85, 90, 92, 93, 96, 97, 98, 112, 113, 120, 121, 126, 129, 141, 532.
 Knapik József 310.
 Knoblauch Richárd 219.
 Knoll család 103.
 Knopfler Sándor 275, 276.
 Kóczán család 47, 119, 532.
 Kóczán Miklós 47, 183, 332.
 Kocsinszky Viktor 190, 197.
 Kőczy Dávid 280.
 Kőbánya 29, 38.
 Koczurek Ferencz 275.
 Kohanócz l. Felsőkohány.
 Kohányi Sámuel 299.
 Koháry család 126.
 Köhler Jakab 311.
 Kőkényesdy család 130.
 Kőkorszak 337.
 Kokincsár János 318.
 Kolbása 70.
 Kolbaszó l. Véraszó.
 Kolbay Gergely 310, 312.
 Kolbócz l. Kövesd.
 Kolchosszűmező 70.
 Kolera 460, 462.
 Kolonicza l. Kiskolon.
 Kolosy család 35, 66, 70, 71, 80, 100, 109.
 Kolpaszky István 37.
 Kölesey család 22.
 Költő László 299.
 Komáromy család 85, 100, 104.
 Komáromy József 506.
 Komjáthy család 27, 44, 47, 51.
 Komjáti Dávid 250.
 Komlóska 70.
 Komorócz l. Alsókomarócz.
 Komoróczy család 78, 83.
 Kómives család 77.
 Konaki család 134.

- Konecz család 57, 71, 80.
 Konrády Lajos 289.
 Konratovics Irén 316.
 Kónya András 332.
 Koós család 26, 66.
 Kopácsy István 229.
 Kopesay János 294.
 Koporezy család 99.
 Kőporuba l. Kővágó.
 Kopré Ferencz 332.
 Korbély Géza 324.
 Korchma család 20, 61, 66, 93, 94, 139, 532.
 Korchma Pál 294.
 Koresai család 109.
 Koresvai család 114.
 Koredkó Ede 310.
 Koriatovics Tódor 52, 73, 365.
 Korláth család 85, 126.
 Korláthfalvi család 85.
 Kormos Alfréd 296.
 Kormos Pál 296.
 Kornis család 19, 29, 89, 118, 123.
 Korocz György 278.
 Korponai József 254.
 Korsóka 139.
 Korvin János 104.
 Köröm 71.
 Körömi (Ónodi) országgyűlés 408.
 Köröskényi család 22, 59.
 Körösy György 225.
 Kösöry István 332.
 Körtvélyessy család 18, 28, 61, 63, 69, 70, 74, 75, 101, 533.
 Körtvélyessy Zsigmond 389.
 Kósa István 289.
 Kosarócz l. Kosárvágása.
 Kosárvágása 71.
 Kosinszky Viktor 197.
 Koskócz 71.
 Kossey Sándor 316.
 Kossovich család 135.
 Kossovich Márton 234.
 Kossuth család 17, 50, 81, 87, 109, 135, 532.
 Kossuth János 276, 277.
 Kossuth Lajos 18, 25, 30, 87, 118, 145, 197, 219, 242, 287, 304, 469, 486.
 Kossuth Mihály 109.
 Kőszeghy család 24.
 Kosztyik Sándor 282.
 Kovács Balázs 249.
 Kovács család 15, 19, 50, 61, 70, 76, 80, 99, 533.
 Kovács Ev. János 277.
 Kovács Gábor 332.
 Kovács Gyula 6.
 Kovács István 289.
 Kovács József 224.
 Kovács János 197, 289.
 Kovácsy Sándor 236.
 Kővágó 72.
 Kovaliczky I. 317.
 Kovásznay család 44, 49, 57, 61, 73, 76.
 Kövér család 19, 46.
 Kövéry család 104.
 Köves 72.
 Kövesd 356.
 Követek, orsz. képviselők 452, 457, 472, 474, 467, 478, 508.
 Követi utasítások 452, 457, 469.
 Kövy Sándor 237, 263, 265, 267, 270.
 Kóy Sándor 277.
 Kozlay József 323.
 Kozma 71.
 Kozma Antal 331.
 Kozma család 31, 39, 46, 74, 80.
 Kozma Menyhért 341.
 Kozmafalvy család 30, 71, 113.
 Kozmay család 25, 71, 119.
 Közoktatásügy 221, 507.
 Közkórház 505.
 Közlekedés 504.
 Központi választmány (1865) 501.
 Kozsár Bálint 309.
 Krajnyik család 110.
 Kraszna 72.
 Krasznetz család 44.
 Krasznibrod l. Laborczerév.
 Krausz Godefrid László 299.
 Kricsfalussy Viktor 315.
 Kristóf András 317.
 Kristóf Lajos 308.
 Krivácsy család 17, 44.
 Krivaolyka l. Gödrösolyka.
 Krivostyán l. Gödrös.
 Krizslócz l. Kisvölgy.
 Krötzer László 190, 285.
 Krucsay család 15, 17, 30, 47, 74, 80, 85, 97, 122, 137.
 Krüzselyi Bálint 266, 270, 275.
 Kubik József 310.
 Kubinyi család 55, 70.
 Kucsiny l. Alsóköcsény.
 Kudlócz l. Kuruczfalva.
 Kulesár János 274.
 Kulin család 50, 66, 70.
 Kulmen László 242.
 Kumnissey család 139.
 Kún Béla 267.
 Kún Bertalan 236.
 Kún család 29.
 Kún Dániel 272.
 Kún József 243, 244.
 Kún László l. László IV.
 Kún Pál 266, 267, 268, 270.
 Kún Zoltán 237, 238, 272.
 Kupinszky család 61, 120.
 Kuruczfalva 72.
 Kutassy család 84.
 Kutka István 317.
 Kvakócz l. Nagykőpatak.
 Lábatlani Mihály 104.
 Laborczbér 72.
 Laborczfalva 72.
 Laborczerév 73.
 Laborczerév 33.
 Laborczerévi Reuss-urad. 183.
 Laborczerévi Wollmann-gazdaság 183.
 Laborczerolya l. Laborczfalva.
 Laczkovics család 62, 533.
 Laczoonyi család 44, 50, 66, 82.
 Lácza 74.
 Lácza Szabó József 251, 256, 257.
 Lácza család 37, 74, 533.
 Lácza László 219.
 Láczafalva 74.
 Ladamócz 74.
 Ladamócz család 48, 70, 74, 88, 90.
 Ladányi család 21.
 Ladomér 75.
 Ladomérszky család 17, 69.
 Lahocsinszky Adolf 219, 307.
 Lajos II. 379.
 Lakosok száma 14.
 Lantos család 72.
 Lányi család 117.
 Lapispatak család 35, 37, 123.
 Lapsinszky János 289.
 Lasényi család 21.
 Lask 75.
 Laskovits család 59.
 Laszkay család 90, 139.
 László IV. 349, 370.
 László V. 376.
 László herceg 367.
 Lasztócz 75.
 Lasztóczy család 18, 19, 21, 61, 66, 75, 81, 82, 87, 131, 137, 520.
 Lasztomér 75.
 Latorcza-szabályozás 210.
 Latsnyi család l. Lacsnyi.
 Lavotta János 118.
 Lázár Vilmos 277.
 Lazony 76.
 Lazonyi uradalom 184.
 Leányvár l. Révleányvár.
 Lechner Lajos 211.
 Legenye 76.
 Legenyey család 36.
 Legyesbénye 77.
 Legyesbényei gazd. 184.
 Lehner Ferencz 234.
 Lehotzky család 21, 75.
 Lehoczky Endre 223, 308, 309.
 Leles család 70.
 Lelesz 77, 356.
 Leleszi prépostok 362.
 Leleszi prépostság 361, 424, 426.
 Leleszpolyán l. Bodrogmező.
 Leletek 341, 342.
 Lelkes család 35, 80.
 Lencsés család 17.
 Lengyel család 19, 25, 80.
 Lengyel Endre 266.

- Lengyel K. Mihály 291.
 Lengyel Soma 223.
 Lenner Gyula 289.
 Leökös család 70, 75, 82, 85, 88, 136.
 Leövey család 22, 100.
 Leszkócz I. Mogyorósujfalu.
 Leszna 78.
 Lesznay család 77, 78, 97, 114.
 Leszteméry család 21, 45, 76, 88, 103, 132.
 Lész család 61.
 Lévay Sándor 242.
 Levéltár (megyei) 422.
 Lichtmann Mór 62.
 Lipsey család 137.
 Lípót király 396.
 Lippai Sámuel 258.
 Lippay család 80, 85, 140.
 Lippó család 82, 100.
 Lipták József 309.
 Liphay család 22, 35, 62, 85, 108.
 Liszkay család 81, 82, 86, 95, 99, 104, 108, 109, 140, 533.
 Liszkay Sámuel 281.
 Liszy család 533.
 Liszy Éde 112.
 Literati család 91.
 Lobkovitz Lajos 68, 130.
 Lobkovitz Rudolf 21, 34, 39, 40, 49, 64, 68, 108, 113, 182, 183, 309, 533.
 Lojda József 284.
 Lomna 78.
 Lónyay család 22, 28, 31, 36, 39, 57, 68, 69, 74, 77, 88, 104, 105, 109, 110, 117, 126, 533.
 Lónyay Elemér 28, 31, 105, 182, 197.
 Lónyay Gábor 39, 109, 183, 301, 418.
 Lónyay János 197.
 Lónyay Jánosné 294.
 Lónyay-Ruke 77.
 Lorántffy család 15, 21, 33, 34, 40, 41, 46, 50, 55, 60, 66, 83, 91, 102, 105, 106, 107, 117, 118, 120, 132.
 Lorántffy Mihály 230, 231.
 Lorántffy Zsuzsánna 192, 230.
 Losárdi Zsuzsánna 273, 274.
 Losonczy család 29, 31, 45, 58, 74, 83, 108, 114.
 Lovász család 33.
 Löcherer család 90.
 Löcherer Lőrincz 3.
 Lucskay család 48, 92, 96, 130.
 Lugnay család 132.
 Luka 78.
 Lukács Adolf 207.
 Lukács család 87.
 Lukácsi család 79.
 Lukai család 78.
 Lukovits Géza 56, 310.
 Luzsénszky család 23, 54, 56, 72, 86, 103, 109, 140, 534.
- Luzsénszky Károly 242.
 Lyubise I. Szerelmes.
- M**ácsy család 75.
 Mád 79.
 Madarassy Béla 309.
 Madzsar János 299.
 Mágly család 23.
 Mágócsy család 98, 104, 117, 132.
 Magyar család 90.
 Magyar Czukoripar r. t. 184.
 Magyarizsép 80.
 Magyar János 309.
 Magyarjesztreb I. Magyar-sas.
 Magyarkrucsó 80.
 Magyarsas 81.
 Magyarsasi gazd. 184.
 Mahl Jakab 50.
 Maholányi család 26.
 Mailáth Antal 213, 456, 457.
 Mailáth család 23, 29, 38, 43, 74, 89, 94, 103, 124, 135, 136, 139, 209, 534.
 Mailáth György 457, 500.
 Mailáth József 29, 60, 74, 100, 103, 124, 177, 183, 185, 197, 203, 218, 219, 227, 242, 284, 307.
 Maillot család 102, 534.
 Maillot György 117, 118, 186, 197, 311.
 Maixner Ferencz 233.
 Majorok 14—141.
 Major család 26.
 Major József 274.
 Majoróczka I. Majoros
 Majoros András 253, 263, 271.
 Majoros család 81.
 Majoros József 256, 299.
 Makay család 126.
 Makkoshogyka 81.
 Maklári P. Miklós 237, 268, 272.
 Makó család 29, 35, 46, 76, 135, 139, 141.
 Makócz I. Mákos.
 Mákos 82.
 Makovitzky család 74.
 Makra család 81.
 Malatinszky család 128.
 Málcza 82.
 Málczai Szent-Iványgazd. 184.
 Málczai Stépán gazd. 184.
 Málczay család 82, 100.
 Malikóczy család 18, 25, 34, 45, 46, 55, 59, 69, 70, 72, 73, 81, 85, 90, 97, 116, 127, 130, 137, 138, 139.
 Maller János 236.
 Malom-ipar 381.
 Malomy család 140.
 Malonyay család 17, 21, 26, 35, 50, 86, 90, 95, 101, 130, 135, 534.
 Malonyay Ferencz 17, 182, 211
 Mandl Ármin 289.
- Mándy család 534.
 Mándy István 331.
 Manithy család 139.
 Manlius János 278.
 Mankovics család 65.
 Marabaczi család 101.
 Maraki család 100.
 Marczell család 31.
 Marczinfalussy család 88.
 Margitai Péter 256.
 Mária királynő 374.
 Mária Terézia 412.
 Máriakút 82.
 Máriaássy család 16, 21, 32, 35, 37, 38, 48, 59, 60, 61, 65, 66, 70, 77, 79, 88, 95, 96, 99, 100, 110, 114, 122, 138, 534.
 Marikovszky család 534.
 Marikovszky Gábor 291.
 Marikovszky Pál 284.
 Márk család 74, 82
 Márkesemernye 83.
 Márki család 33, 39, 42, 50, 65, 82, 93, 100, 519.
 Markovits Miksa 46.
 Marossy család 74, 534.
 Maróthy család 69.
 Marsalkó család 86.
 Marsalkó K. Antal 287.
 Marsalkó Tamás 298.
 Martinovics féle összeesküvés 415.
 Márton család 45, 81.
 Martonosi család 132.
 Maskócz 83.
 Mátészalkai Zalka László 248.
 Materny Lajos 322.
 Mathiász János 197.
 Mathiász József 284.
 Maticóczy család 110.
 Matolay család 53, 534.
 Matolay Elek 372.
 Matolay Etele 242, 275, 277, 510.
 Matolay Gábor 53.
 Matolay Viktor 302.
 Maturnay család 55, 73.
 Matuscsák János 310.
 Mátyásfalvy család 23.
 Mátyásháza 83.
 Mátyás király 377.
 Mátyás II. 391.
 Matyasóczy I. Zemplénmátyás.
 Matyasovszky család 19, 72, 85, 94.
 Matyóczy család 104.
 Mátyus család 58, 79, 110.
 Mátyus István 290.
 Mauks Árpád 17, 213.
 Mauks család 17, 534.
 Mauks Elemér 243.
 Meczner András 332.
 Meczner Béla 219, 236, 332.
 Meczner család 81, 535.
 Meczner Gyula 211, 219, 276.
 Meczner Sándor 237, 272.
 Medeváry család 61.

- Medgyesy család 37.
 Medgyesy Pál 254, 255, 261, 271.
 Mednyánszky család 27, 42, 86, 535.
 Mednyánszky László 16.
 Megyaszói uradalom 184.
 Megyaszó 83.
 Megyei elnökök 486, 488, 489, 490, 492.
 Megyeri család 74.
 Megyfalva 84.
 Méhesfalva 84.
 Méhely Lajos 298, 299.
 Melczer család 22, 68, 95, 102, 109.
 Melkó István 322.
 Melles Emil 284.
 Melyth család 16, 28, 29, 36, 37, 46, 70, 74, 78, 82, 86, 89, 99, 100, 104, 109, 112, 120, 126, 135, 140, 141 307.
 Méray család 99.
 Merészpatak 84.
 Mérey család 45, 58, 113.
 Mernyik l. Merészpatak.
 Merse család 27, 51.
 Meskó család 44, 51, 52, 96, 535.
 Meskó László 322.
 Mészáros család 50, 66, 90, 93, 535.
 Mészpest 84.
 Mezei Ernő 304.
 Mezei Mór 305.
 Mezőgazdaság 172.
 Mezőlaborcz 84.
 Mezőssy család 31, 51, 79, 127.
 Miskolczi Pál 283.
 Mezőssy László 284.
 Mezőzombor 84.
 Micz bán 16, 27, 30, 33, 44, 58, 63, 67, 77, 91, 92, 138.
 Miczky család 21, 134.
 Migléc 85.
 Miglészi család 85, 100.
 Mihajló l. Kismihály.
 Mihalovics Jenő 223.
 Mihályi l. Alsómihályi.
 Mihálykó l. Felsőmihályi.
 Mikešy család 54.
 Mikita Emil 243, 244.
 Miklós Béla 56, 66, 93, 183, 219, 332.
 Miklós család 535.
 Mikó 86.
 Mikó Imre 214.
 Mikova l. Mikó.
 Miksa király 387.
 Miladinovics Bertalan 309.
 Milleannaris bandérium 513.
 Mittler Ede 80.
 Mindszenty család 141.
 Minoriták l. Ferenczrend.
 Minyócz l. Minyevágás.
 Minyevágás 86.
 Miskolczy család 29, 79.
 Miskolczy László 297.
 Misley család 80.
 Mislyine l. Mizslye.
 Mizsly család 25.
 Mitrovits Endre 219.
 Mitrovics Gyula 257, 254, 265, 266, 267, 268.
 Mizslye 86.
 Mock Ferencz 277.
 Mocsár 86.
 Mocsáry család 61, 88.
 Mocsáry Sándor 13.
 Modra 86.
 Modrar Pál 51.
 Mogyoróska l. Tapolymogyorós.
 Mogyorósfalu 86.
 Mokesay család 65, 96, 114.
 Mokry Endre 211.
 Molnár Béla 45, 222.
 Molnár Borbála 274.
 Molnár család 61, 73, 99, 114, 535.
 Molnár István 511.
 Molnár János 273, 276.
 Molnár József 45, 222.
 Molnár Lajos 270.
 Molnár Viktor 140, 187.
 Monoky család 19, 24, 25, 27, 32, 37, 40, 47, 48, 75, 76, 80, 81, 83, 87, 95, 104, 111, 118, 119, 123, 235, 519.
 Monok 86.
 Monoki erdőgazdaság 184.
 Monos Tamás 249.
 Monyorós 358.
 Monyorósy család 67.
 Moravec István 307.
 Móré család 27, 33, 61, 63, 66, 87, 94, 97, 98.
 Móríc Anna 222.
 Móríc család 65.
 Morva 87.
 Morvay család 18, 47, 60, 72, 78, 87, 102, 109.
 Morvay József 72.
 Mosdósy család 70, 120.
 Moskovitz család 535.
 Moskovitz Géza 18, 78, 182, 213.
 Moys Jakab 307.
 Mrázócz l. Dé. r.
 Mucsey család 48, 58, 76, 85, 139.
 Mudrány család 28, 30.
 Munkácsi gör. kath. egyházmegye 312.
 Munkácsi gör. kath. püspökség 313.
 Munkácsy család 33, 40, 42.
 Muraközy család 26.
 Muraközi Dús Márton 250.
 Műemlékek 381.
 Münzberger Ferencz 210.
 Nádasy család 24, 48, 58, 68, 95, 99, 108, 113, 130, 535.
 Nádasy Ferencz 58.
 Nádaskai András 280.
 Nádaskay Lajos 305.
 Nádffői család 43.
 Nádori törvényszék 354.
 Nagy Barna 190, 197.
 Nagy Béla 301.
 Nagy Benedek 286.
 Nagy család 22, 24, 27, 28, 31, 32, 39, 48, 58, 62, 63, 70, 74, 75, 77, 79, 85, 88, 90, 119, 127, 139. 535.
 Nagy Gábor 284.
 Nagy Gusztáv 265.
 Nagy Gedeon 17.
 Nagy Gyula 284.
 Nagy Hajdú Lajos 254.
 Nagy József 281, 284.
 Nagy Lajos 236, 273, 299.
 Nagy Lajos király 373.
 Nagy Sándor 301, 302.
 Nagyazar 87.
 Nagybári 88.
 Nagyberezsnye 8.
 Nagyberezsnycze l. Nagyberezsnye.
 Nagybukóc 88.
 Nagyeseb 88.
 Nagyesebi urad. 184.
 Nagyestertész 89.
 Nagyczigánd 89.
 Nagyczigándi urad. 184.
 Nagyderencs 89.
 Nagydobra 89.
 Nagydomása 90.
 Nagyereblyés 90.
 Nagykázmér 90.
 Nagykemenceze 91.
 Nagykemencei urad. 184.
 Nagykőpatak 91.
 Nagykövesd 91, 358.
 Nagymihály 92, 356.
 Nagymihályi család 25, 48, 57, 59, 62, 67, 71, 72, 75, 76, 77, 86, 90, 96, 97, 101, 109, 110, 114, 127, 134, 140, 374, 375, 519.
 Nagymihályi urad. 184.
 Nagypolyán 92.
 Nagyráska 93.
 Nagyrovány 93.
 Nagyruszká 93.
 Nagyszeghy család 90.
 Nagytárkány 93.
 Nagytárkányi család 24, 38, 46, 62, 74, 93, 100, 103, 124, 139.
 Nagytavas 94.
 Nagytoronya 94.
 Nánássy család 85.
 Nátafalussy család 72, 83, 94, 97, 101.
 Nátafalussy Kornél 290.
 Nátafalva 94.
 Nauendorf Henrik 99.
 Nyágó 95.
 Nyárády család 21, 37, 42, 48, 55, 57, 72, 73, 76, 83, 89, 94, 97, 131).

- Nyárasapáthy család 36, 46, 67, 126, 131, 132.
 Nyáry család 22, 25, 34, 40, 51, 60, 63, 87, 107, 108, 109, 113, 136,
 Nechvalpolyánka I. Szinam-
 mező.
 Nedeczky család 19, 49, 63, 64, 66, 109, 110, 116, 535.
 Négyesy család 47.
 Nehrebeczky György 292.
 Nemes Ferencz 225, 264.
 Nemes József 290.
 Nemes Lajos 331, 512.
 Nemesi felkelés 416, 418.
 Nemessányi család 29, 45, 46, 50, 9, 101, 130, 535.
 Németek 345.
 Népszámlálás 490.
 Népvándorlás 338.
 Némefalussy család 86, 99, 104, 108.
 Némefalvy család 99, 140.
 Németh József 297.
 Némethy család 32, 45, 46, 59, 74, 75, 80, 85, 91, 111, 134, 140, 141.
 Nemthy család 22, 66, 83.
 Nemthy Ödön 211.
 Neney család 77.
 Néprajz, népszokások, népdalok 152.
 Neumann Benedek 39,
 Nézpest I. Mészpest.
 Nikházy család 48, 61.
 Nikléczy család 17, 76.
 Noska család 59.
 Noszva család 74.
 Novai család 63.
 Novák Antal 290, 298.
 Novák József 309.
 Novák Lajos 237, 272.
 Novák Sándor 236, 272.
 Növényzet 9.
 Novoszedlicze I. Ujszék.
 Nozdoroviczky család 109.
 Nyeviczkey család 64, 70, 76, 112.
 Nyeviczkey Kristóf 283.
 Nyeviczky Antal 297.
 Nyiri István 265, 266, 270.
 Nyitray család 120.
 Nyomárkay család 19, 29, 57, 71, 75, 85, 89, 139, 535.
 Nyomárkay József 29.
 Nyomárkay Ödön 197.
 Óbajna 95.
 Ocskay család 61, 66, 98, 100, 112, 116, 535.
 Ófehértói uradalom 185.
 Okolicsányi család 18, 28, 31, 48, 56, 70, 72, 79, 83, 84, 87, 97, 102, 136, 538.
 Okruczky család 81.
 Oláh család 74, 134.
 Oláh Ignác 219.
 Oláh István 243.
 Olaszliszka 95, 356.
 Olaszok 346.
 Olchváry család 18, 28, 42, 62, 77, 83, 89, 104, 110, 112, 120, 122, 131, 538.
 Olchváry Dezső 243.
 Olsinkó I. Megyfalu.
 Ományi család 74.
 Ond 95.
 Ondai család 78.
 Ondava 3.
 Ónodi országgyűlés I. Körömi országgyűlés.
 Opálbánya 96.
 Opálhegy 96.
 Oppitz Sándor 309.
 Orbán József 260, 264, 268, 270.
 Orbay család 54, 134.
 Orczy család 79, 85, 96.
 Orczy József 416.
 Ordasfalva 96.
 Oreszka I. Ordasfalva.
 Orgoványi család 22, 26.
 Oriska család 140.
 Orlé család 32, 55, 65, 70.
 Ormándy Miklós 276.
 Ormos család 62, 70, 75, 80, 85, 89, 113, 126, 139, 140, 538.
 Ormos László 254.
 Oroghványi család 59.
 Orosz család 18, 25, 30, 47, 49, 50, 57, 66, 70, 74, 78, 82, 83, 94, 95, 101, 103, 109, 538.
 Orosz Elemér 47.
 Orosz Lajosné 310.
 Orosz Pál 232.
 Oroszhrabóc I. Nagygereblyés.
 Oroszkajnya I. Oroszkánya.
 Oroszkánya 96.
 Oroszkázmér I. Felsőkázmér.
 Oroszkrucsó I. Felsőkrucsó.
 Oroszpaták 96.
 Oroszpetrócz I. Sártó.
 Oroszporuba I. Oroszvágas.
 Oroszruszka I. Zemplén-orosi.
 Oroszsebes 96.
 Orosztokaj I. Felsőtokaj.
 Oroszvágas 96.
 Oroszvolova I. Barkóczháza.
 Oroszy család 17, 22, 35, 135.
 Ország család 128.
 Osváth Mátyás 310.
 Oszterman Pál 322.
 Osztroznicza I. Szedreske.
 Ökröske 97.
 Ölbey János 219, 332.
 Önkormányzat (megyei) 422.
 Őri Fülöp Gábor 250, 256, 267.
 Őrmező 97.
 Őrmezői uradalom 185.
 Őrös 97.
 Őskor 337—343.
 Őszy család 61.
 Pácz Sándor 294.
 Páczin 98.
 Páczíni urad. 185.
 Paczor Albert 301.
 Paczóth család 24, 29, 30, 38, 42, 48, 57, 62, 66, 68, 72, 74, 78, 79, 83, 93, 96, 97, 100, 103, 113, 114, 124, 126, 127, 135, 139, 141.
 Pakasztó I. Zemplénpálhegy.
 Paksy család 74.
 Palágyi család 67, 93, 97.
 Palajthay család 50, 66, 93, 126.
 Palasovszky Sándor 210.
 Palásthy család 80, 100, 538.
 Palásthy Pál 290.
 Palaticz család 82, 83, 00, 130.
 Pálfalvay család 137.
 Pálffy család 29, 31, 86, 117.
 Pálffy János 233.
 Pálffy József 242.
 Pálffy Károly 412.
 Páltölde 98.
 Pálkövy Antal 251, 267, 270.
 Pallaghy család 40.
 Pallay család 66, 140.
 Palóczy család 18, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 37, 40, 50, 54, 60, 61, 63, 65, 67, 68, 69, 77, 81, 84, 101, 103, 104, 105, 112, 116, 135, 143, 352, 519.
 Palóczy György 280.
 Palóczy Pál 281.
 Palocsay család 34, 42, 50, 55, 72, 73, 83, 127, 130, 137.
 Pálosok 144, 363, 425, 426, 427.
 Palota 98.
 Paluczky Ferencz 20.
 Palugyai Imre 294.
 Palugyay család 24, 38, 62, 74, 93, 100, 103, 121, 141.
 Pancsovsky család 97.
 Pandák család 80, 91.
 Panity család 58, 85, 122, 141.
 Pankovics István 242.
 Pánthy család 45, 66.
 Pánthy Endre 290.
 Pányi család 23, 32, 65, 94, 113.
 Papháza 98.
 Papiua I. Papháza.
 Pap Endre 250.
 Pap Pál 301.
 Papp család 17, 18, 22, 37, 66, 75, 90, 129.
 Párics vára 128.
 Páricsi József 332.
 Parlaghy család 93.
 Parnó 98.
 Parnói uradalom 185.
 Pasa család 74.
 Paszágghi család 39.
 Paszlavszky Sándor 283.
 Pásztorhegy 99.

- Pásztor Sámuel 270.
 Patak vármegye 349.
 Patakycsalád 132.
 Patakycsalád Miklós 276, 277.
 Patay család 27, 28, 77, 81, 85, 120, 126.
 Patikárius család 36
 Payzsos Andor 275, 276.
 Payzsos család 19, 70, 80, 91, 101, 109, 112, 140.
 Paulay Ede 302.
 Payer Ferencz 312.
 Pazdics 99, 358.
 Pazdicsi család 27, 66, 86, 99, 104, 108, 140.
 Pazdicsi gazdaság 185.
 Pázmány család 27.
 Pázmány Péter 109, 134.
 Pcsolina l. Méhesfalva.
 Péchi Ádám 186, 213.
 Péchy András 186.
 Péchy család 16, 18, 28, 37, 39, 46, 51, 57, 64, 74, 76, 85, 87, 93, 99, 101, 108, 122, 130, 538.
 Péchy Gusztáv 186.
 Péchy Jenő 277.
 Péczely család 138.
 Pekár család 85, 138, 140.
 Pekáry család 45, 46, 61, 122, 130.
 Pelejte 99.
 Pelejtey család 15, 60, 66, 77, 78, 87, 99, 100.
 Péntek István 274.
 Péntekintézetek 504.
 Perbenyik 100.
 Perbenyiki uradalom 185.
 Peregriny Elek 300.
 Perényi család 17, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 28, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 49, 50, 51, 60, 62, 63, 66, 67, 71, 74, 75, 76, 78, 79, 90, 93, 95, 100, 103, 105, 106, 107, 108, 115, 124, 125, 126, 128, 129, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 143, 144, 146, 229, 240, 308, 351, 352, 374, 375, 520, 538.
 Perényi Gábor 229, 386.
 Perényi József 277.
 Perényi Péter 229, 374, 383, 386.
 Pereszlényi család 71.
 Pereszlényi István 222.
 Perneczky család 97.
 Pernyeszy család 17, 48.
 Perselyi család 18.
 Persey család 80.
 Persenszky Károly 285.
 Persy 27, 28.
 Pesty család 21, 29, 33, 39, 40, 42, 88, 126.
 Pete család 95.
 Péterffy család 17, 34, 39, 40, 93, 100, 538.
 Peteöczy család 75.
 Péter I. 366.
 Péter Mihály 285, 331, 332.
 Pethő család 19, 20, 22, 24, 32, 34, 39, 41, 44, 49, 51, 54, 55, 59, 61, 62, 65, 68, 72, 75, 86, 88, 90, 96, 101, 109, 110, 115, 127, 137, 538.
 Pethő Mihály 234, 409, 410.
 Pethő Zsigmond 401.
 Peticse 100.
 Petkes 100.
 Petkócz l. Petkes.
 Petneffycsalád 22.
 Petőfalva l. Kispetőfalva.
 Petrik 100.
 Petrócz 101.
 Petróczycsalád 101.
 Petrovay család 124.
 Piaristák 429.
 Pichnye l. Tüskés.
 Pika Menyhért 258.
 Pike család 21, 29, 56, 100, 119, 130, 135, 141.
 Pikóczy család 29, 126, 145.
 Pilissy család 22, 35, 59, 61, 66, 70, 74, 93, 97, 538.
 Pinczy család 87, 95.
 Pintér család 18, 36, 68, 77, 102, 104, 110, 538.
 Piskorócz l. Királyhegy.
 Plagay család 18, 69, 71, 74, 85.
 Plathy család 17, 117.
 Plébániák 315—318, 364, 427, 428.
 Plent Nándor 311.
 Pócs család 66.
 Podhajetzky család 17.
 Pogány család 30, 33, 40, 42, 45, 58, 64, 74, 90, 113, 538.
 Pohárnok család 48, 85, 116.
 Polyácsinszky család 35.
 Polyák család 18, 100, 135.
 Pongrácz család 62, 74.
 Pórlázadás 379, 394, 405, 460, 462.
 Porubka l. Kisortovány.
 Porubszky család 93, 97.
 Pósa 101.
 Pósa család 37, 62, 75, 80.
 Pósa házy János 231, 250, 269.
 Pósay család 26.
 Possa l. Pósa.
 Possay család 17, 69, 70, 76, 77, 100, 101.
 Posta 437.
 Pothurnay család 16, 46, 72, 77, 86, 99, 104, 114, 140, 538.
 Potoczky család 26, 51, 119, 538.
 Potoczky Dezső 26.
 Potoczky Imre 119.
 Potoczky Kálmán 51.
 Pozsgay család 35, 48, 94, 95, 97, 114.
 Pozsegai család 39.
 Prágai András 279.
 Prámer család 57, 131.
 Praurócz l. Jobbos.
 Pribék család 23, 57, 63, 76.
 Priszlop l. Kisperesztő.
 Priulyán l. Hegyvég.
 Prónay Gábor 131.
 Propper Adolf 109, 186.
 Provisorium 499.
 Puky család 21, 38, 45, 46, 47, 70, 122, 539.
 Pulszky család 85.
 Pupinszky család 110.
 Pusztaháza 101.
 Pusztakeresztúr 63.
 Putnokycsalád 17, 19, 140.
 Putton család 35.
 Puza Sándor 315.
 Püspöky család 17, 22, 35, 46, 54, 61, 77, 80, 116, 539.
 Rácz család 85, 97.
 Rácz Lajos 236, 268, 272.
 Rácz István 298.
 Rácsay család 17, 61.
 Rad 101
 Radácsy. György 237, 239, 264, 272.
 Ráday család 117, 120.
 Ráday Pál 233.
 Radi család 101.
 Radvánczi család 57.
 Radvány István 322.
 Radzjwill János 42.
 Ragálydi család 65.
 Ragályi-Balassa család 34, 86, 539.
 Ragályi-Balassa Ferencz 17.
 Ragályi-Balassa Ferenczné 182.
 Ragályi Béla 236.
 Ragályi család 85, 100.
 Ragályok 434.
 Ragyóczy család 126, 132.
 Raisz Gedeon 238.
 Rajcsányi János 233.
 Rakamazycsalád 31, 45, 58.
 Rákócz 102.
 Rákóczy család 15, 16, 17, 18, 21, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 55, 59, 60, 61, 66, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 131, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 144, 209, 230, 231, 232, 238, 345, 519, 539.
 Rákóczi-féle uradalmak 411.
 Rákóczi Ferencz I. 388, 399, 400.
 Rákóczi Ferencz II. 31, 32, 33, 50, 52, 68, 71, 78, 96, 105, 106, 108, 111, 116, 117,

- 118, 121, 127, 144, 145, 286, 346, 406.
 Rákóczi gazdaság 185.
 Rákóczi György I. 392, 393.
 Rákóczi György II. 396.
 Rákóczi Z-igmond 389, 391.
 Ramocsaházy család 30, 66, 74, 97, 539.
 Ramocsay család 57.
 Ráska 358.
 Raskai Gáspár 278.
 Ráskay család 25, 28, 33, 34, 37, 39, 42, 46, 50, 54, 58, 61, 65, 66, 77, 82, 93, 94, 100, 116, 132, 143, 352, 519, 539.
 Ráskay Lea 285.
 Rátót nemzetség 85, 119, 345, 518.
 Rátka 102.
 Rátkay család 44, 110, 113.
 Redmecz család 76.
 Redwitz család 57.
 Reethy család 57, 62.
 Regéczy család 22.
 Rezécziháromhuta I. Háromhuta.
 Reich testvérek 17.
 Reichard és társa 113.
 Reichard Mór 197.
 Reichenbach Alfonz 92.
 Rendtartás (zemplénmegyei) 497.
 Repejő 102.
 Reskó család 88.
 Retteghy család 80, 135.
 Reuss herczeg 65, 73, 95, 98, 103, 183.
 Révay család 19, 20, 56, 83, 98, 109, 122, 131.
 Révész család 38, 50, 56, 92, 135.
 Révész Kálmán 236.
 Reviczky Ádám 242.
 Reviczky család 21, 48, 64, 66, 71, 80, 88, 93, 133, 539.
 Reviczky György 211.
 Révleányvár 103.
 Révy Géza Viktor 215, 217.
 Rhédey család 72, 81, 116.
 Réz László 285.
 Riczko család 96.
 Ricse 103.
 Ricsey család 16, 19, 25, 58, 75, 78, 80, 82.
 Richter család 66, 82.
 Rikalf család 21.
 Rimanóczy család 9, 82.
 Riszdorfer József 219.
 Rithner család 21.
 Róbert Károly 371.
 Roboska József 237, 273.
 Rokfalussy család 47.
 Rokítócz 103.
 Rolly család 38, 49, 63, 83, 99, 112, 136, 137.
 Róm. kath. egyház 306—312, 360—365, 424—429.
 Róm. kath. templomok 428.
 Rónay család 88.
 Rosd nemzetség 518.
 Rosenthal Sándor 197.
 Roskócz 103.
 Roskoványi család 89, 116.
 Roskovics Ignác 112, 290.
 Rosnowszyk Szaniszló 116.
 Rosnyay János 271.
 Róth család 81, 117.
 Rovna I. Zemplénróna.
 Rozsnáky Gyula 285.
 Rozgonyi család 15, 17, 22, 25, 26, 27, 31, 32, 34, 35, 37, 38, 40, 42, 43, 45, 50, 51, 58, 59, 63, 69, 70, 80, 81, 85, 86, 90, 99, 101, 104, 108, 110, 119, 120, 122, 123, 131, 133, 136, 352, 518, 519.
 Rozgonyi József 265, 268.
 Rozgonyi Péter 306.
 Rozvágyi család 25, 30, 32, 46, 62, 63, 76, 113.
 Rubó 103.
 Rudabányácska 103.
 Rudlyó I. Érezfalva.
 Rudolf király 388.
 Ruffó család 140.
 Ruke család 15.
 Runyina I. Juhászjak.
 Ruzskay család 68.
 Ruthének 346, 365.
 Ruthén népszokások 168.
 Ruzicska család 51.
 Ruzsicska Kálmán 300.
Sajóhidvég 104.
 Sajókesznyéten I. Kesznyéten.
 Sajósládi pálosok 364.
 Sajtos család 90.
 Salamon király 367.
 Sallai Pál 231.
 Sallaky család 15.
 Salm herczeg 125.
 Sámbar Mátvás 259, 260.
 Sámogy 104.
 Sandal 104.
 Sándor család 50, 66, 93, 126.
 Sándor János 310.
 Sándorffy család 26, 64.
 Santhus család 135.
 Sára 104.
 Sarkantus család 100, 124.
 Sárkány cigánytelep 94.
 Sárkány Dávid 264, 269.
 Sárköz család 85.
 Sarlay család 539.
 Sármay család 102.
 Sárosbukócz I. Nagybukócz.
 Sárosdricsna I. Nagyderencs.
 Sárospatak 105, 355.
 Sárospatak irodalmi élete 248.
 Sárospataki főiskola 228—239.
 Sárospataki József 243.
 Sárospataki uradalom 186.
 Sárossy család 55, 56, 65, 80, 82, 93, 539.
 Sártó 107.
 Sátoraljaújhely 142, 355.
 Satzger család 57.
 Scharmitzer család 57.
 Schaumburg-Lippe 112.
 Seneffner Károly 72.
 Schell Rudolf 197.
 Schmiddegh család 21, 34, 39, 40, 46, 64, 68, 113, 130.
 Schmiedmayer Antal 307.
 Schop család 110.
 Schopp Márton 307.
 Schön Vilmos 107, 190.
 Schönborn család 22.
 Schramb család 34, 35, 135.
 Schuller család 37, 101.
 Schuster Alajos 73.
 Schütz Nándor 309, 310.
 Schweitzer János 243, 244.
 Schvendi család 95.
 Schwartzenberg család 135.
 Sebezky Győző 213.
 Sebők család 75.
 Sefesik Gyula 308.
 Selyemtenyésztés 437.
 Semjén 107.
 Semsey család 25, 29, 32, 38, 42, 44, 46, 48, 67, 75, 77, 79, 85, 86, 94, 99, 104, 108, 114, 122, 127, 132, 137, 140, 520, 539.
 Sementzer János 214.
 Sennyey Béla 94, 103, 182, 219, 341.
 Sennyey család 20, 23, 29, 32, 36, 37, 39, 47, 48, 57, 58, 60, 62, 539.
 Sennyey Géza 20, 24, 36, 44, 51.
 Sennyey István 98, 185, 219, 278, 279.
 Sennyey János 417, 446.
 Sennyey József 242.
 Sennyey László 412.
 Sennyey Miklós 58, 89, 184, 219, 341.
 Sennyey Pál 213, 214, 215, 500.
 Sennyey Pongrácz 396.
 Sepsi Máté László 192, 278.
 Serédy család 16, 28, 45, 63, 66, 68, 85, 91, 92, 95, 99, 109, 113, 117, 125, 126, 143.
 Serédy Gáspár 385, 386.
 Serjéni család 60.
 Siday család 93.
 Sickinger család 60.
 Síkságok I.
 Simándy István 239.
 Simándy János 250.
 Sink 18.
 Sinka Gyula 237.
 Sipos Pál 263, 266.
 Siró család 37.
 Sisáry család 51, 60, 540.
 Sivulsky József 241.

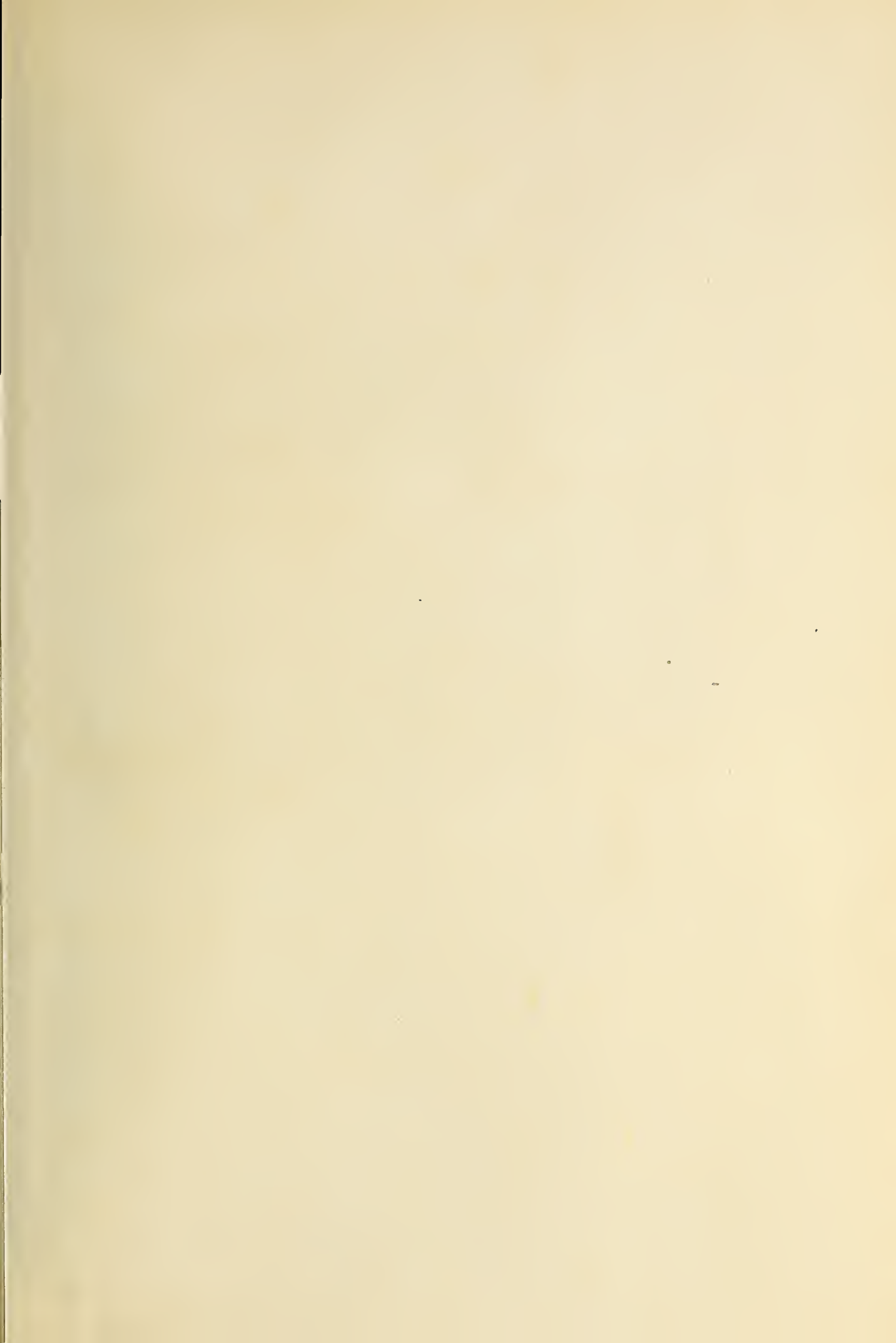
- Skaricza család 29, 135, 141.
 Smugócz I. Sugó.
 Soklyósy család 76, 130, 132.
 Sókut 108.
 Solbrich Pál 140.
 Solmár család 35.
 Soltész család 17, 45, 112.
 Soltész János 266, 267, 270.
 Soltész Ferencz 270.
 Solymos 359.
 Sólyom család 39, 57, 74, 76, 109.
 Somogyi család 66, 89.
 Somossy András 244, 245.
 Somossy János 265, 270.
 Somsics család 101.
 Soóky család 60.
 Soós család 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 45, 46, 50, 51, 54, 56, 57, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 74, 78, 81, 83, 84, 85, 90, 91, 93, 95, 101, 102, 103, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 116, 122, 132, 137, 139, 519, 540.
 Soós Albert 389.
 Sós-Sztarnay család 93.
 Sóstófalva 108.
 Spáczai András 280.
 Spillenbergy család 117, 540.
 Splényi család 71, 79, 112, 540.
 Splényi Henrik 242.
 Sponer Adolf 197.
 Stankóczy gazdaság 186.
 Statárium 460.
 Stefánia hercegnő 312.
 Stefanóczy I. Istvántelke.
 Stegner család 41, 127.
 Steinfeld Jenő 273.
 Stépan Aladár 213.
 Stépan család 42, 50, 66, 93, 101, 108, 109, 122, 127, 540.
 Stépan Gábor 50, 82, 108, 184.
 Stillmann Lajos 80.
 Strasser Antal 309, 310.
 Sturmman család 26.
 Sugó család 31, 59, 113.
 Sugó 108.
 Sulyok család 23.
 Sulyovszky család 31, 53, 84, 87, 94, 102.
 Sulyovszky István 213, 222.
 Sutha család 47, 71, 76.
 Sütő család 81.
 Sütő Kálmán 331, 332.
 Szabadságharcz 478—483.
 Szabó Bálint 311.
 Szabó család 22, 31, 35, 46, 51, 61, 80.
 Szabó Endre 236, 292.
 Szabó Gyula 190.
 Szabó János 300.
 Szabó József dr. 5, 6.
 Szabó Kálmán 299.
 Szabó László 190.
 Szabó Sándor 232, 273.
 Szacsúr 108.
 Szacsúri gazdaság 186.
 Szadai család 85.
 Szádeczky Gyula 7.
 Szajhány család 93.
 Szakács család 46.
 Szákay család 139.
 Szalay család 61.
 Szalay Károly 292.
 Szalkay László 228.
 Szalnik I. Szálnok.
 Szálnok 108.
 Szalók 108.
 Szalóki család 108.
 Szalontay család 135.
 Szánky család 76, 80.
 Szánthó Gyula 237.
 Szápáry család 136.
 Szapolyay család 19, 23, 27, 28, 51, 52, 64, 65, 66, 68, 74, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 103, 104, 108, 110, 111, 113, 116, 117, 120, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 134, 135, 139, 141, 208.
 Szapolyay János 383.
 Szataky család 90.
 Szathmári Király György 262.
 Szathmáry család 100.
 Szatmári Mihály 251.
 Szatmári Pál 251.
 Szatmári Paksi Dániel 265, 270.
 Szatmári Sámuel 251, 252.
 Széchenyi család 15, 33, 36, 70, 76, 79, 80, 83, 97, 132.
 Széchenyi Ernő 62, 208.
 Széchenyi Imre 70, 97, 185.
 Széchenyi Imréné 309.
 Széchenyi István 210, 213.
 Széchenyi János 15.
 Széchenyi László 97.
 Széchenyi Sándor 36, 80, 94, 132, 222.
 Széchy család 23, 30, 32, 38, 44, 45, 46, 49, 50, 59, 62, 64, 69, 78, 98, 122, 124, 127, 128, 137, 139.
 Széchy Imre 300.
 Széchy Mária 98.
 Szécsereg 109.
 Szécskeresztúr 109.
 Szécskeresztúri gazd. 186.
 Szécsmező 109.
 Szécsudvar 110.
 Szedliczke I. Telekháza.
 Szedreske 110.
 Szegedy család 101, 540.
 Szeghő Benő 331.
 Szeghy Ágoston 219.
 Szeghy család 18, 28, 35, 66, 74, 81.
 Szegilong 110.
 Székely család 23, 33, 42, 47, 87.
 Székely Albert 277.
 Székely György 237, 239, 273.
 Szekeres Ödön 219.
 Szekeresi János 311.
 Széky család 51.
 Szelepka I. Dénesújfalú.
 Széles család 90.
 Szélesmező 110.
 Széman János 310.
 Szemere Bertalan 253.
 Szemere család 21, 38, 45, 46, 51, 59, 60, 61, 68, 70, 75, 76, 77, 85, 88, 90, 91, 96, 117, 122, 127, 138, 540.
 Szemere Géza 76.
 Szemere József 68.
 Szemere Miklós 282, 283, 305.
 Szemere Lajos 61.
 Szemere László 398.
 Szemere Vilma 75.
 Szemerey család 77.
 Szenczy család 35, 61, 88.
 Szendrei János 343.
 Szent-Andrássy család 113.
 Szent-Benedeky család 18, 101.
 Szenté-Mágócs nemzetség 518.
 Szentesi család 29.
 Szent-Györgyi család 47, 98, 570.
 Szent-Györgyi István 256, 265, 269.
 Szentimrey Gyula 236.
 Szent-Ivány család 17, 18, 39, 45, 55, 58, 69, 70, 71, 72, 74, 79, 82, 83, 101, 113, 120, 130, 132, 133, 140, 540.
 Szent-Ivány Árpád 321.
 Szent-Ivány János 235.
 Szent-Ivány László 82, 184, 213.
 Szent-János lovagrend 363.
 Szent-Jánosy család 131.
 Szentkirályi Albert 222.
 Szent-Lászlav család 17, 18.
 Szent-Léleky család 18, 66, 69, 82, 93, 97, 101, 541.
 Szentmária I. Bodrogszentmária.
 Szentmáriay család 541.
 Szentmáriay Ferencz 416.
 Szent-Mihályi család 66, 90, 541.
 Szent-Miklóssy család 24, 87.
 Szent-Pétery család 74, 93, 541.
 Szennyesy család 30, 63.
 Szép család 541.
 Szepesi Gyula 306.
 Szepesy család 47, 62, 66, 85, 100, 108.
 Szepessy Ede 306.
 Széphalom 110.
 Szépsy család 70, 81.
 Szepsi Korotz György 278.
 Szepsi W. András 255.
 Szerdahelyi család 15, 16, 20,

- 21, 24, 26, 28, 30, 36, 45,
57, 58, 64, 66, 73, 74, 79,
90, 91, 98, 99, 113, 134, 519.
Szerelmes 110.
Szeremley Gábor 237, 265,
267, 270.
Szerencs 111.
Szerencs vármegye 350.
Szerencsi apátság 361, 424.
Szerencsi báró Harkányi-féle
uradalom 186.
Szerencsi izr. hitközség 335.
Szerencsi országgyűlés 390.
Szerencsi gróf Szirmay-féle
uradalom 186.
Szerencsy család 31, 89.
Szeretvay család 15, 77, 78.
Szerveczky család 50, 127, 541.
Szidov család 99.
Szigmeth Károly 4, 8.
Szigethegység 2.
Szigethy család 94.]
Szikszay család 22, 26, 37,
62, 65, 72, 80, 85, 112, 120,
135.
Szikszai Fabricius Balázs
254, 268.
Szikszai Kovács Balázs 229,
249.
Szilágyi Bertalan 219.
Szilágyi család 101.
Szilágyi Benjamin István
260, 261.
Szilágyi Benő 236, 273.
Szilágyi Márton 267, 269.
Szilassy család 38, 45, 46,
70, 72, 93, 99, 541.
Szilassy Gyula 93.
Szilassy János 280.
Szilvássy család 44, 76.
Szilvásújfalu 112.
Szilvásújfalu Imre 285.
Szinna 112.
Szinnai uradalom 186.
Szinnamező 112.
Szinyér 112.
Szinyéry család 77, 112.
Szinyei Endre 270.
Szinyei Gerzson 237, 264,
268, 270, 332.
Szinyey család 50, 60, 61,
66, 82, 93, 120.
Szinyey Ferencz 242.
Szinyey József 242.
Szinyey László 242.
Szinyey-Merse család 51,
541.
Szinyey Merse István 515.
Szirák család 87.
Szirmay András 322.
Szirmay Antal 281, 413, 541.
Szirmay család 15, 16, 17, 18,
21, 22, 23, 24, 25, 28, 29,
31, 32, 33, 36, 37, 39, 40,
41, 42, 43, 44, 46, 48, 49,
50, 51, 52, 54, 55, 56, 57,
59, 60, 63, 64, 66, 67, 68,
69, 70, 72, 73, 74, 75, 76,
78, 79, 82, 83, 86, 87, 88,
89, 90, 94, 95, 96, 97, 98,
99, 101, 102, 103, 104, 109,
110, 111, 113, 114, 116, 117,
118, 120, 122, 123, 127, 130,
131, 132, 133, 134, 135, 136,
138, 139, 140, 141, 412.
Szirmay György 68, 98, 141,
186, 219, 306.
Szirmay István 227.
Szirmay Menyhért 322.
Szirmay Ödön 94.
Szirmay Pál 110, 130, 309.
Szirmay Péter 396.
Szirmay Tamás 412.
Szirtalja-fürdő 100.
Szirtes 113.
Szivós Mihály 237, 270.
Szivy család 82, 83.
Szkárossy család 94.
Szkárossy Horvát András
278.
Szkavinszky család 116.
Szkiba Vincze 308.
Szkurkay Ágost 308.
Szkurkay Lénárd 309.
Szladek Károly 211, 212, 213.
Szmrecsányi család 135, 136,
542.
Szmrecsányi János 187, 219.
Szmecnik család 47.
Szobonya család 89, 113, 542.
Szokolay Emil 210.
Szokolszky Bertalan 283, 308.
Szolnocska 113.
Szombathy család 74.
Szombathy János 250, 251,
256, 262, 267, 270.
Szomjas család 120.
Szomjas Ferencz 120.
Szomolnok l. Ujszomolnok.
Szomoló Gergely 235.
Szomornoky család 130.
Szomoróky család 140.
Szomotor 113.
Szopkócz 113.
Szögyény család 30, 80.
Szögyény Imre 213.
Szőke család 62, 81.
Szőke Ferencz 269.
Szöllőssy család 76.
Szőlősi Artur 197.
Szőlőske 113.
Szőlőmivélés 188, 380, 434.
Sztakesin l. Takcsány.
Sztakesinrosztoka l. Zuhatag.
Sztáncsi család 58, 70.
Sztankay család 35, 44, 66,
542.
Sztankócz 114.
Sztankóczy család 83, 100,
114, 542.
Sztára 114.
Sztárai Dévai Mátyás 249.
Sztáray Albert 282.
Sztáray Antal 219, 222, 284.
Sztáray család 42, 47, 48, 49,
63, 72, 78, 82, 83, 92, 94,
96, 97, 100, 101, 112, 114,
127, 136, 207, 542.
Sztáray Mihály 229, 285, 415.
Sztáray Nandine 112.
Sztáray Sándor 92, 101, 185,
197, 309.
Sztáray Viktor 500.
Sztrasznyavszky József 309.
Sztriócz l. Szirtes.
Sztrithegy család 27, 31, 36,
38, 45, 46, 48, 59, 63, 64,
65, 69, 70, 72, 82, 89, 93,
97, 100, 109, 110, 114, 122,
128, 130, 134, 137.
Sztropkó 114, 357.
Sztropkóbisztra l. Hegyes-
bisztra.
Sztropkóhrabóc l. Kisgyer-
tyános.
Sztropkó-Olyka 116.
Sztropkó-Polena l. Kispolyán.
Sztropkóy család 66, 74.
Szuha l. Zemplénszuha.
Szuha család 108.
Szukó 116.
Szulykovszky család 69, 84.
Szürnyeg 116.
Szűrthey család 30, 36, 38,
42, 45, 59, 64, 70, 110, 138.
Szűcs család 109.
Tahy család 80, 542.
Takesány 118.
Takesányi gazdaság 186.
Taktaharkány 118.
Taktaköz 1.
Taktaszada 119.
Tállya 116, 357, 359.
Tállyai Rákóczy-pinczék 117.
Tállyai uradalom 186.
Táncz Menyhért 274.
Tapolcy 3.
Tapolybánya 119.
Tapolyzsép 119.
Tarczal 120, 357.
Tarczay család 15.
Tarczay Dániel 211.
Tárcey család 14.
Tárkányi család 20, 23, 24,
29, 35, 57, 62, 63, 67, 74,
93, 100, 103, 124.
Tarkóvy család 16, 21.
Tarnay család 21.
Tarnóczy család 17, 69.
Tarnóczy Tivadar 268, 270,
271.
Tarnóka 122.
Tarnovitzky Sándor 51.
Taros család 63, 97.
Tarnovszky Sándor 56.
Taros család 63, 97.
Tasnády család 50, 64, 66.
Tatárjárás 368.
Tatay család 34, 64.
Tátray család 47.
Tavarna 122.

- Tavarnai uradalom 186.
Tavarnamező 122.
Techna I. Szécsudvar.
Téglagyártelep 114.
Tegzes család 20, 62.
Tekes család 31, 132.
Telegdy család 56, 60, 74,
99 113, 133, 141.
Telekessy család 80, 91, 94,
132, 138, 141.
Telekessy István 387.
Telekháza 122.
Teleki család 121.
Telepócz 123.
Tellyesniczky László 309.
Terebesy Andor 128.
Terebesy család 17, 69, 94.
Terestyényi csaiád 66.
Terjény család 51, 52.
Ternyék család 85.
Tersztyánszky Dániel 241.
Terület 1, 14.
Téty család 85, 126.
Thaady család 22.
Thain István 310.
Tharas család 40, 52, 71.
Thárczay család 30, 32, 36,
37, 38, 45, 46, 54, 61, 67,
68, 69, 71, 84, 99, 108, 109,
110, 112, 113, 119, 122, 124,
126, 127, 132, 138, 139.
Thary család 70.
Thiboth család 65.
Thoma család 22, 70, 75.
Tholdy család 19, 25, 75.
Thoraconymus Mátyás 257.
Thököly család 35, 43, 53,
69, 106, 111, 117, 120, 121,
123, 125, 133, 144, 231.
Thököly Imre 402.
Thúránzsky család 47, 50,
66, 108, 542.
Thúránzsky László 190, 197,
513, 515.
Thuránzsky Miklós 418.
Thúrócz család 32.
Thúry család 18, 45, 130.
Thúrzó család 60, 104, 125.
Tibay család 21, 55, 89, 90
96, 97, 101, 114, 127, 140.
Tiszakarád 123.
Tiszalúc 123.
Tiszaluczi uradalom 187.
Tiszaszabályozás 209.
Tiszta család 42, 58, 68, 90,
112.
Tisztikar (megyei) 446, 458,
461, 471, 472, 474, 475, 482,
496, 502, 510, 515.
Tokaj 124, 357, 359.
Tokay család 126, 135, 144.
Tokay-féle lázadás 405.
Tolesva 126, 357.
Tolesva nemzetség 345, 516.
Tolesvay család 36, 67, 76,
126, 127.
Tolnai Dáli János 256, 258,
268.
Tolnai Fabriczius Tamás 249,
258.
Tolnai Pap István 260.
Tolvay család 139.
Tomanek János 136.
Tomasics család 61.
Tomcsányi család 76, 543.
Tomba család 57.
Tomsics család 24, 40, 60,
63, 90, 96, 138.
Topolóka 127.
Topolya I. Kistopolya.
Topolyán 127.
Tornai család 40, 110.
Tornallyay György 232.
Toronya fürdő 94.
Toronyai prépostság 363.
Toronyay család 36, 46, 67,
126, 132.
Tótalmád 127.
Tót család 66, 70, 74, 93,
138.
Tóth Kálmán 332.
Tóth-Pápai Mihály 266, 267,
268.
Tóthjablonya I. Tótalmád.
Tótkajnya I. Alsónyires.
Tótkriva I. Görbény.
Tót népszokások stb. 113.
Tótvolova I. Kisökrös.
Tőke család 24, 62, 103, 124,
139.
Töketerebes 128, 357, 359.
Tököly-nemzetség 518,
Tölgyeshegy 129.
Török család 17, 59, 64, 70,
91, 100, 104, 109, 123, 543.
Török hódoltság 387.
Török támadások 388.
Török Lajos 240.
Török Samu 242.
Törös család 27, 88.
Törvénykezés 243.
Tövisy család 44.
Traucsonfalva I. Herczegkút.
Trautson család 33, 41, 52,
58, 68, 102, 104, 106, 110,
117, 135, 132, 145, 234.
Trefort Ágost 53, 242, 297.
Trepecz I. Kisterebes.
Trombitás család 75, 87.
Tudja Mihály 331.
Turány 129.
Turzóczy 129.
Turóczy család 98.
Túróczy Pál 322.
Tussa 129.
Tussaújfalu 130.
Tussay család 18, 25, 28, 45,
46, 54, 70, 114, 128, 129.
Tutkovics József 310.
Tüchler Vilmos 219.
Tüdős István 237, 267, 273.
Tüköry család 48, 62.
Tüköry József 310.
Türelmi rendelet 413.
Tüskés 130.
Tyukody család 36.
Üblya I. Ugar.
Ubrisy család 17.
Udva 130.
Ugar 130.
Ugrai család 40.
Ujbajna 130.
Ujesanáros 131.
Ujfalussy család 17, 21, 32,
60, 76, 87, 104, 112, 137,
543.
Ujfalvy Katona Imre 258.
Ujhelyi család 46, 66, 70, 74,
543.
Ujlaky család 46, 55, 60, 66,
68.
Ujpatak 131.
Ujszék 131.
Ujszomolnok 131.
Ujszomotor 131.
Ujvárossy család 46.
Ulászló 375, 378.
Ulics I. Utczás.
Ulics-Kriva I. Görbeszeg.
Unghi család 57, 58, 71, 98
102.
Unghváry család 22, 50, 140,
543.
Unghváry Ede 285.
Ungvárnémeti Tóth László
292.
Uognád család 31, 58.
Upor 131.
Upory család 14, 15, 27, 36,
44, 45, 46, 55, 58, 67, 69,
76, 98, 99, 100, 126, 131,
132, 140.
Uray család 47, 543.
Urbán család 71.
Urházy György 305.
Usz család 28, 76, 86, 110,
Utczás 132.
Ürményi József 214, 241.
Üveghuta 50.
Váczi András 258.
Vadászat 205.
Vadászy család 65.
Vadászy Pál 236.
Vadnay József 270.
Vajay család 62, 95.
Vajdácska 132.
Valaskóczy I. Pásztorhegy.
Valkóy család 124.
Vallonok 345.
Vály Nagy Ferencz 252, 256,
257, 263.
Vályi család 66, 74, 75, 543.
Vámosújfalu 132.
Vancsody család 66, 93, 97.
Van Dernáth család 16, 17,
47, 49, 51, 54, 57, 65, 68,
72, 86, 108, 113, 123, 129,
132, 134, 138, 308.
Ványay család 27.
Várady Pál 332.
Várad Tzelek Sámuel 256.
Varannai izr. hitközség 336.
Várak 357, 358, 359.

- Varannó 133, 357.
 Varannó-Csemernye I. Csemernye.
 Varannóhosszúmező I. Varannómező.
 Varannómező 133.
 Várday család 103.
 Varelhócz I. Variháza.
 Variháza 134.
 Városi kiváltságok 135.
 Varjánostó 79.
 Várjeszenő 134, 358.
 Varjú család 22, 75, 82, 139.
 Várkonyi család 75, 100.
 Varsady család 61, 85, 88.
 Varsay család 139.
 Várszerkezet 347.
 Vásárhely 134.
 Vásárhelyi család 27, 85.
 Vásárhelyi Pál 210.
 Vásárszabadalmak 381.
 Vaskorszak 338.
 Vásárok 436.
 Vass család 17, 83.
 Vassay család 24, 46, 66, 74, 93, 100, 103.
 Vay Ádám 210.
 Vay Béla 236.
 Vay család 17, 20, 48, 61, 77, 85, 89, 543.
 Vay Ilona 69.
 Vay Imre 242.
 Vay László 242.
 Vay Mátyás 311.
 Vay Sándor 48, 332.
 Vay Tibor 62.
 Vay Tihamér 61.
 Vécse 134.
 Vécsey Alajos 308.
 Vécsey Alfonz 80, 112.
 Vécsey Antal 242.
 Vécsey Béla 30, 79, 197, 219.
 Vécsey család 29, 30, 31, 44, 48, 52, 57, 59, 64, 68, 71, 78, 79, 80, 90, 91, 96, 101, 107, 108, 112, 113, 141, 543.
 Vécsey Sándor 509.
 Végardó 134.
 Véges család 21.
 Végessy család 135.
 Végh család 126, 132.
 Vehécz 135.
 Véke 135.
 Vékei gazdaság 187.
 Vékey család 21, 24, 38, 46, 62, 66, 67, 69, 70, 71, 74, 80, 82, 89, 93, 99, 100, 101, 103, 124, 135, 136, 140, 543.
 Velejte 136.
 Velith család 113.
 Velkő 136.
 Velkrop I. Velkő.
 Velyopolya I. Szélesmező.
 Vendégny család 35, 80.
 Vendégi 136.
 Verraszó 135.
 Verebély család 91, 99.
 Veréczy Ferencz 255.
 Veres család 61, 70, 88, 110.
 Verhovay Gyula 305.
 Versikovszky család 61.
 Veszprémi József.
 Vetsei Pap István 270.
 Vidrány 136.
 Vihorlát 2—4.
 Világ 136.
 Vilesek család 135.
 Vily 136.
 Vinnay család 18, 21, 32, 48, 54, 68, 90, 92, 96, 98, 109, 112, 113, 116, 126, 127.
 Violet Gyula 311.
 Virágh Pál 310.
 Virágh József 331.
 Virava 137.
 Virginás család 73, 97.
 Vislay család 35.
 Visnyó 137.
 Vissóy család 33.
 Vitány 137.
 Vitányi Bertalan 332.
 Vitányi család 18, 54, 70, 81, 101, 137, 543.
 Vitéz család 35, 61, 62, 88, 135.
 Vitézi Géza 237.
 Vizey család 50.
 Visszabályozás 210—220, 381.
 Vladár család 22, 35, 39, 44, 46, 55, 63, 69, 75, 76, 81, 108, 131, 133, 544.
 Vladár Emil 69, 81, 183.
 Vladár Kristóf 181.
 Vojtócz I. Vojtvágása.
 Vojtvágása 137.
 Volicza I. Ökröske.
 Vörös család 86, 99, 104.
 Vörös Ferencz 273.
Wagner család 48, 62.
 Wagner Valéria 48, 62.
 Wahl család 60, 76.
 Waldbott család 544.
 Waldbott Frigyes 41, 50, 71, 127, 190, 196, 208, 312.
 Waldbott Hedvig 311.
 Waldstein család 127.
 Walland Ernő 210, 211.
 Wallis Gyula 35.
 Wallis-Somogyi Ilona 197, 312.
 Waltz err László Imre 294.
 Warenhagen család 46.
 Warga Lajos 263, 266.
 Weinberger család 99.
 Weinberger Dávid 54.
 Weinberger Herman 62.
 Weinberger Sámuel 185.
 Wellisz Odön 213.
 Wendrichovszky Luczián 43.
 Wengerszky család 102, 544.
 Wengerszky Viktor 185.
 Wersebe család 21, 182.
 Wesselényi-féle összeszküvés 399.
 Whiss Béla 277.
 Wiczmány család 18, 33, 34, 36, 39, 40, 42, 46, 55, 56, 57, 66, 71, 73, 77, 82, 83, 94, 100, 126, 127, 130, 137, 543.
 Wiczmány Bálint 393.
 Wiczmány Mátyás 387.
 Wiczmány Mór 82.
 Wiczmány Odön 82, 509, 510.
 Widder Samu 46, 183.
 Wieland Lajos 243, 244.
 Wilcsek család 34.
 Windisch-Graetz család 26, 33, 71, 81, 92, 106, 131, 135, 208.
 Windisch-Graetz Lajos 81, 186, 311, 341.
 Wischán József 307.
 Wolkenstein család 27, 79, 85, 544.
 Wolkenstein Oswald 27, 182, 197, 311.
 Wollmann Kázmér 52, 73, 103, 116, 183, 207.
Zábrádszky család 119.
 Zábrádszky Ottó 119.
 Zádorházy család 17, 25, 44, 76, 80.
 Zajthnay család 76.
 Zákány család 16, 18.
 Zalathnoky család 89, 98.
 Zalay Andor 184, 197.
 Zalay család 71, 77, 544.
 Zámbo János 275.
 Zámory család 49, 61, 64, 88.
 Zamutó I. Opálhegy.
 Zattay család 40.
 Zavadka I. Homonnazávod.
 Závody család 17.
 Zay család 18, 125, 141.
 Zboj I. Harczos.
 Zbugyay család 16, 31, 39, 40, 49, 55, 60, 69, 72, 73, 77, 78, 87, 94, 97, 103, 114, 130, 520.
 Zebegnő 137.
 Zegedy család 35.
 Zeghy család 27.
 Zékány család 70, 77, 137.
 Zékely család 25, 82, 109.
 Zékey család 18, 74.
 Zelenka Pál 321.
 Zeleméry család 31, 33.
 Zelles Lajos 236, 273.
 Zellő 138.
 Zeltvay család 46.
 Zemercesényi család 85.
 Zemplén 138, 359.
 Zemplénagárd 139.
 Zemplénbukócz I. Kisbukócz.
 Zempléni Árpád 118, 292.
 Zempléni György 250.
 Zempléni önk. zászlóalj 479.
 Zempléni P. Gyula 305.

- Zemplénkelecseny 139.
 Zemplénkelecsenyi gazd. 187.
 Zemplénmátyás 140.
 Zemplénoroszi 140.
 Zemplénpálhegy 140.
 Zemplénróna 140.
 Zemplénszomolnok l. Ujszomolnok.
 Zemplénszuha 140.
 Zenthesi család l. Szentesi család.
 Zeöld család 31, 58.
 Zerdahelyi l. Szerdahelyi.
 Zeremy család 35, 80.
 Zeretvay család 78, 97, 114.
 Zétény 140.
 Zétényi család 29.
 Zetvay család 76.
 Zichy család 16, 40, 52, 65, 85, 96, 99, 130, 133, 544.
 Zichy Ferencz 414.
 Zichy Géza 292, 293.
 Zichy Jakab 52.
 Zichy-Meskó Jakab 310.
 Zud nemzeiség 119.
 Zöresek család 81.
 Zrínyi család 15.
 Zikszóy család 111.
 Zimay család 21.
 Zimmerman család 85.
 Zitás Bertalan 332.
 Zmeskál család 46, 90.
 Zobos család 60, 66, 100.
 Zokoly család 16, 21, 38, 45, 78, 100.
 Zoláthy család 35.
 Zoltán család 46, 74, 116.
 Zoltay család 33, 42.
 Zombory család 72, 114, 120, 544.
 Zombori Gedő 275.
 Zombory Gedő 332.
 Zombori Hasznos Péter 258, 259.
 Zomory család 17.
 Zorger György 234.
 Zoványi Jenő 273.
 Zováthy család 46.
 Zudar l. Czudar.
 Zudhai család 62.
 Zuella l. Zellő.
 Zuhatag 140.
 Zuthy család 37, 66.
 Zvonarith Imre 286.
 Zykszay l. Szikszay.
 Zsadányi Dul Benjámin 274.
 Zsádny család 100.
 Zsalobina l. Ujszomotor.
 Zsarnay Lajos 270.
 Zsandár-állomások 491.
 Zsandárok a megyeházán 497.
 Zsedényi család 127.
 Zsiday család 66.
 Zsidó hitközségek (l. Izr. hitközségek).
 Zsidó-kérdés 444.
 Zsigmond család 100.
 Zsigmond király 374.
 Zsindely István 270, 273.
 Zsomboni főesperesség 360.
 Zsoldos Benő 236, 239, 273.

195/1399

195

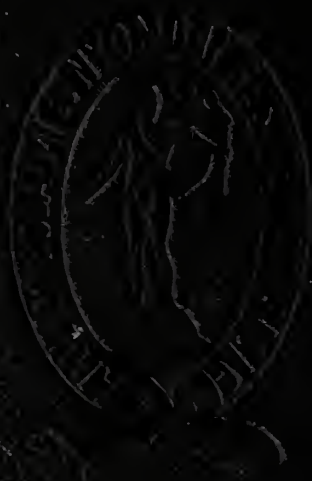
R

DB
904
M28
köt.21

Magyarország vármegyei és
városai, Magyarország
monografiája

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 08 13 16 01 005 2